Абай облысының колледж студенттері мен мектеп оқушылары арасында және Ресей Федерациясы кәсіптік оқу орындарының халықаралық қатысуымен

«БІЛІМ АЛУШЫЛАРДЫҢ БІЛІМДЕРІ МЕН ЫНТАЛАРЫ – ЕЛІМІЗДІҢ ҚАРҚЫНДЫ ДАМУЫНА ҚЫЗМЕТ ЕТУ ЖОЛЫНДА»

атты XVIII

облыстық ғылыми-практикалық конференциясының жинағы

Абай облысының білім басқармасы
«Бизнес және сервис колледжі» КМҚК

Абай облысының колледж студенттері мен мектеп оқушылары арасында және Ресей Федерациясы кәсіптік оқу орындарының халықаралық қатысуымен
«БІЛІМ АЛУШЫЛАРДЫҢ БІЛІМДЕРІ МЕН ЫНТАЛАРЫ-ЕЛІМІЗДІҢ ҚАРҚЫНДЫ ДАМУЫНА ҚЫЗМЕТ ЕТУ ЖОЛЫНДА» атты XVIII облыстық ғылыми-практикалық конференциясының жинағы

21 сәуір 2023 жыл

УДК 37.0
922 бет

«Білім алушылардың білімдері мен ынталары- еліміздің қарқынды дамуына қызмет ету жолында» тақырыбымен колледж мен мектеп оқушыларының, Ресей Федерациясы оқу орындары білім алушыларының халықаралық қатысуымен өткізілген XVIII облыстық ғылыми-тәжірибелік конференция материалдары.

Материалы XVIII областной научно-практической конференции исследовательских и проектных работ обучающихся колледжей и общеобразовательных школ области Абай с международным участием образовательных организаций Российской Федерации на тему «Знания и инициативу обучающихся – на службу динамичного развития страны».

Конференция жұмысына Ресейдің Барнаул, Омск, Оренбург, Казан, Ростов облысының кәсіптік оқу орындарының білім алушылары қатысты.

Конференция тақырыбы әртүрлі бағыттарды қамтыды. Секция жұмыстарында экономикалық мазмұнды есептер, сұрақтар, зерттеу жұмыстарының мәселелері қарастырылды.

Қатысушыларды зерттеу жұмыстарына негізделген баяндамалар өзекті,қызықты және танымдық сипаты бар.

В работе конференции принимали участие обучающиеся Российских средних технических учебных заведении из города Барнаул, Казань, Омск, Оренбург.Ростовской области.

Тематика конференции позволяет принять участие по самым разным направлениям.На секциях рассматривлись вопросы исследовательского характера, вопросы инновационных технологии в различных сферах деятельности.Доклады основаны на исследовательский работе участников, они актуальны и интересны и носят познавательный характер.

Проведение научно-практической конференции способствует становлению современной личности с развитым интеллектуальным потенциалом, способным принять активное участие в развитии экономической, социальной жизни Казахстана.

СЕКЦИЯ –ГУМАНИТАРЛЫҚ ПӘНДЕР СЕКЦИЯСЫ (ҚАЗАҚ ТІЛІ МЕН ӘДЕБИЕТ, ОРЫС ТІЛІ МЕН ӘДЕБИЕТІ, АҒЫЛШЫН ТІЛІ, ТАРИХ, ҚҰҚЫҚТАНУ, ПСИХОЛОГИЯ)

МӘШҺҮР ЖҮСІП КӨПЕЕВТІҢ ШЫҒАРМАШЫЛЫҒЫНДАҒЫ РУХАНИ-АДАМГЕРШІЛІК ЖӘНЕ АҒАРТУШЫЛЫҚ КӨЗҚАРАСТАРЫ ҚАЗАҚТЫҢ КИЕЛІ САНДАРЫМЕН БАЙЛАНЫСТЫ ҰҒЫМДАР

Қатысушы: Жеңісбек Айпара
Жетекшісі: Жаирбаева Аманкайша Кокуевна
«№20 жалпы орта білім беретін мектебі»КММ Семей қаласы

Ғылыми жобаның негізгі мақсаты:

1. Халық қазынасының тереңіне бойлап, қасиетті сандар жайында мағұлматтарды көпшілік қажеттілігіне жарату.
2. Қазақ халқының салт-санасы мен ата-бабасынан келе жатқан дәстүрін өз бойындағы ерекше қасиеттерін таланты мен дарындылығын, өзгелерден ерекше табиғи қабілеті арқылы биіктерден көрінгенін, қасиетті сандарға ерекше тәрбие көзі ретінде пайдаланағанын дәлелдеу. Осы сандардың қасиеттілігі неде екенін айқындай отырып, сан есімдер ретінде бір жүйеге келтіру.

Өзектілігі: Заман өзгергенмен халықтың сенімі, құпиялылыққа құштарлық сезімі өршімесе өшпейді. Бұл қоғамда болған, бола береді де. Ендеше халық ойын түсініп, ата-бабадан келе жатқан қасиетті сандарға үңіліп, құпиясын түсіне білу қашанда өзекті мәселенің бірі болып қалмақ.

Мақсатқа жету жолында алға қойылған міндеттер:

- киелі сандарды зерттеген еңбектерді оқып, талдау;
- зерттеуші ғалымдарды анықтау, салыстыру жұмыстарын жүргізу;
- жиналған материалдарды бір жүйеге келтіру;
- маңыздылығын анықтау;
- электронды нұсқасын әзірлеу.

Зерттеу жұмысының кезеңдері:

I – теориялық. Көтерілген мәселе төңірегіндегі әдебиеттермен танысу.
Сайт, ғаламтордан қарау.
II – практикалық. Кесте толтыру, дерек сөздерін салыстыру.
III – бекіту. Алынған мәліметтерді жүйелеп, түзетулер енгізу, нәтижеге байланысты баяндама дайындау.

Зерттеу әдістері:

1. Тарихи - салыстырмалық талдау.
2. Бақылау әдісі (анкета)
3. Тірек сызбалар мен кестелерді құру әдісі.

Зерттеу жұмысының тәжірибелік құндылығы:

Жиналған материалдар жалпы білім беретін мектептер мен өзге ұлт өкілдері оқытатын мектептердің қазақ тілі мен әдебиеті, тарих пәндерінде аймақтық компонент ретінде оқуларына мүмкіндік береді. Қызығушылығын ояту мақсатында қызықты грамматика ретінде қолдануға болады.

«XXI ғасырда білімін дамыта алмаған елдің тығырыққа тірелері анық» деп Елбасының халыққа арнаған жолдауында атап көрсетілгендей, ұрпағы білімсіз елдің келешегі де бұлыңғыр екені баршаға аян. Әрбір мемлекет, әрбір ұлт өз өкілінің білімі мен бойындағы ерекше қасиеттері, таланты мен дарындылығы, өзгелерден ерекше табиғи қабілеті арқылы биіктерден көрініп, басқаларға қарғанда оқ бойы озық тұратынымен бағаланады. Өз ұлтының салт-санасы мен ата-бабасынан келе жатқан дәстүрін бойына ана сүтімен, әке қанымен сіңірген әрбір ұрпақ осы заман талабына сай біліммен қаруланса, ел келешегі еңселі, мәртебесі биік, арманы асқақ, елдің мерейі үстем болмақ.

Адам баласының даму тарихында есептің, яғни сандардың алар орны айрықша. Дүиенің бәрі есептен тұрады. Халқымыз ерте кезден-ақ, әр нәрсенің шамасын, мөлшерін, бір затпен екінші заттың тең еместігін білген.

Заман өзгергенмен халықтың сенімі, құпиялылыққа құштарлық сезімі өршімесе өшпейді. Бұл қоғамда болған, бола береді де. Ендеше халық ойын түсініп, ата-бабадан келе жатқан киелі сандарға үңіліп, құпиясын түсіне білу қашанда өзекті мәселенің бірі болып қалмақ.

Міне менің зерттеу тақырыбыма арқау болып отырған да осы үш, жеті, тоғыз сандары және оның қасиеті. Сондықтан да қазақ тіліндегі үш, жеті, тоғыз сандары және оның қасиеті жайлы толытай зерттеп білгім келді.

Математика – ғылымдардың ішінде ең ерте шыққаны, оның тарихы ғасырлар түкпірінде жазу мен сызу жоқ кезде басталған. Адамзат тағылығының даму дәуірінің табалдырығын аттап басқан заманда «артық», «кем», «үлкен», «кіші» ұғымдары туған. Бұлар кейін «тең» ұғымының шығуына негіз болған. Күн көріс қамы тіршілік үшін жүргізілген күрес ерте заманның адамдардың айналасындағы заттарды санауға, нәрселердің мөлшерін өзара салыстыруға, жыл мезгілдерін айыруға мәжбүр еткен.

Тарихқа жүгінсек, дерек көздері сандардың ежелгі Вавилонда қолданылғанын айғақтайды. Ол кездесандар 1 мен 0-ден ғана тұрған секілді. Бірлік, ондық, жүздікті құрайтын санақ жүйесі болған. Кейіннен атақты ойшыл Пифагор сандарды 1-ден 9-ға дейін қысқартқан. Бірнеше бірліктерге бөлген. Ол өз шәкірттеріне сандар әлемді билейді деп үйреткен. Әрбір сан, цифрдың түбінде қандай да бір ой, идея жатыр. Сол идеяның мән-мағынасын түсіну үшін ғалымдар арнайы ғылым - нумерологияны ашқан. Нумерология арқылы әр санның шығу төркінін, мән-мағынасын, оның адам өміріне деген әсерін ұғынуға болады. Нумерологияшыл ғалымдардың ойынша әр адамның жаны өзінің нумерологиялық кодымен тікелей байланысты. Ол кодты шеше білген адам өз тағдырының толық иесі бола алады. Қарап отырсақ, әркімнің өзі сенетін бақытты және бақытсыз сандары болады. Біреудің бақытты саны - 13 , бақытсыз саны - 9 делік. Мұндайға шын көңілімен сенетіндер айдың 13-і күні кез келген тірлігін сенімділікпен іске асырады. Ал 9-ы күні әр қадамын абайлап басып, тіпті үйден шықпай, төрт қабырғаның ішінде күн ұзаққа қамалып отырып алатындар да бар. Сөйтіп, ол 13 саны байқалған жерде ба¬тыл жүрсе, 9-дан үнемі сақтанады. Жеке адамды қойшы, мұндай құбылыстарға жаппай халық боп сенетініміз де бар емес пе? Өзіміздегі «жеті қазына», «ер кезегі үшке дейін», «сәрсенбінің сәтті күні» ұғымдары, тұрақты көршіміз - орыстардың «қасиетті үштігі», американдықтардың естігенде жандары түршігетін, күні бойы үреймен өткізетін «айдың 13-дегі

жұмасы» тағы басқа түсініктер жоғарыда айтқанымызға дәлел бола алады. Сан атаулының бәрі бірдей қолданылмайды.
Атап айтсақ, ерекше мәнде қолданылатын «үш», «жеті», «тоғыз», «қырық» сандары. Сан есімдердің ішінде кейбір сандар сандық мәнімен қатар басқа мағынада қолданылуымен ерекшеленеді. Бұндай жағдай, әсіресе осы сандардың тұрақты тіркестерде, аңыз-әңгімелерде, жыр-дастандарда, салт-дәстүрлерде және басқа дүниетанымға байланысты қолданылғаны көзге анық түседі. Сонымен бірге бұл құбылыстың тарихы да арыда жатқаны байқалады.

Қазақ халқы тілге бай. Әр сөзін талдай білген, әр сөзіне мән берген халық. Қазақ үшін әр сөздің ғана емес, әр санның өзіндік қасиеті, шариғатқа қатысы, тәрбиелік мәні, саналы орны болған. Расында Қазақ бір санынан бастап, әр санның қадірі мен қасиетін салмақтап, өзіне тән ерекшелігін саралай білген, орнына, маңызына сай қолданған. Әр санда өзіндік ие болатынын мақсаты мен мағынасы болатынын сезе, түйсіне білген.
Мен осы ғылыми жобаның нәтижесінде үш, жеті, тоғыз сандарының қадір-қасиетін біле отырып, әрбір сан жайлы ой-түсінігім толығып, білімге деген құштарлығым бұрынғыдан бетер арта түскендей.
Қазақ халқының киелі сандарын оқи отырып, сандар мен олардың сырларын терең ұғыну арқылы өз бойымызға сіңіріп, әрі қарай дамытуымыз керек екенін түсіндім.
Қазақ халқының салт-санасы мен ата-бабасынан келе жатқан дәстүрін өз бойындағы ерекше қасиеттерін таланты мен дарындылығын, өзгелерден ерекше табиғи қабілеті арқылы биіктерден көрінгендігін ескерсек, қасиетті сандар арқылы тәрбие берген салт-дәстүрін сол қалпында сақтап қалу келер ұрпақтың еншісінде екені айдан анық. Сондықтан қазіргі жастардың қасиетті сандар туралы білетіндіктеріне көз жеткізу үшін мен 5-9 сынып оқушыларының арасында (5 сыныптан 12 оқушы- 32%, 6 сыныптан 14 оқушы-36%, 7 сыныптан 17 оқушы- 38%, 8 сыныптан 14 оқушы-42%, 9 сыныптан 15 оқушы-47%) сауалнама жүргіздім.

Сауалнама:

1. Қасиетті сандар туралы білесің бе?
а) иә ә) жоқ
2. Қасиетті сандар туралы кімнен естідің?
а) ата-анадан ә) мұғалімнен
б) аға-әпкелерден
3. Қасиетті сандар жайында мәлімет жинар ма едің ?
а) иә ә) жоқ
4. Қасиетті сандар астарында не жатқанын білесіңбе?
а) иә ә) жоқ
5. Қандай қасиетті сандар білесің?

Өкінішке орай, қазіргі оқушылардың қасиетті сандарды білгенімен, оның мән-мағынасын анық нақты түсінбейтіндері байқалып отыр. Себебі қазіргі заманның оқушылары кітапханаларға барып бірдеңе оқып, біліп санасына түйгеннен гөрі ғаламторда агентте отырғанды жаны сүйетін болды. Әрине, жаңашыл жаһандану заманында жаңа ақпараттық құралдарды пайдалануда ғаламтордың пайдасы айтпасақ та айқын. Дегенмен қазақ тіліміздің, ана сүтімен бойымызға дарыған ана тіліміздің жанашыры ретінде бүгінгі тіліміздің

жағдайына алаңдап , өз ойымды айтар болсам агент деген нәрсе қазіргі ұрпақтың санасын улап қана қоймай, сауатсыздыққа да әкеліп соқтырар қаупі бар деп ойлаймын. Сондықтан ата-бабамыздан келе жатқан қасиетті сандарға байланысты ұғымдары мен наным-сенімі, қасиетті сандар арқылы тәрбие берген салт-дәстүрін сол қалпында сақтап қалу келер ұрпақтың еншісінде екені айдан анық. Ата-бабамның, ана тілімнің аманатын сақтап, болашақ ұрпаққа жеткізерміз деген үмітім зор. Ендеше ел болып келешек ұрпақтың жарқын болашағы үшін, ата-бабадан қалған кестелі тіліміздің өрнекті аманатын жоғалтпай, ана тілімізді ардақтайық, ағайын!

Қолданылған әдебиеттер тізімі

1. Бәрі де сандар туралы, Алматыкітап 2008 жыл
2. Қазақ энциклопедиясы 3-том, Алматы 2011
3. Жеті қазына, Сейіт Кенжеахметұлы, 1 кітап
4. Интернет материалдарынан

ӘБІШ КЕКІЛБАЕВТЫҢ «БІР ШОҚ ЖИДЕ» ПОВЕСІНДЕГІ ҰЛТТЫҚ САЛТ-ДӘСҮРЛЕР

Қатысушылар: Әшімова Амангүл, Қапанова Ақбота
Жетекшісі:Мухаметова Толкин Болыскановна
«№4 жалпы орта білім беретін мектеп» КММ Семей қаласы

Қай дәуірде, қандай қоғамда өмір сүрсек те, әр халық өзінің тарихын, тағдырын, ұлттық табиғатын әдебиет арқылы танытады. Осы орайда, Әбіш Кекілбаев шығармаларында өз заманының тағдыры анық таңбаланып отырды десек, артық айтқандық болмайды. Қаламгер қазақтың тарихын, салт-дәстүрі мен әдет-ғұрпын жетік білген, оны шығармаларына арқау еткен жазушылардың қатарында. Болашаққа тәуелсіз мемлекет ретінде қадам басқан қазақ жастарын, келешекті тәрбиелеуде, Ә. Кекілбавтың «Бір шоқ жиде» повесінің ықпалы зор. «Бір шоқ жиде» - бір сөзбен айтқанда, өмір туралы шығарма. Адалдық пен әділдік, қайғы мен қуаныш туралы. Жазушы Тілеудің тағдырын сөз ете отырып, қазақ халқының салт- дәстүрін баян етеді. Ырым-тыйымдар туралы кеңінен түсіндіреді. Шығарманың өн бойында мақал-мәтелдер де көп кездеседі. Повестің «Бір шоқ жиде» деп аталуының да өзіндік мәні бар. Құлазыған иен далада тіршілік барын тек 5-6 түп кәрі жиде ағашының өсіп тұруымен байланыстырып, кейіпкердің ішкі сезім арпалысын да дәл сол жерде, туған өлке төсінде шынайы суреттей білген жазушының шеберлігі өзіндік қолтаңбасын айқындағандай әсер береді. Лирикалық шегініс жасап, ұрпақ жалғастығының мән-маңызын кейіпкер психологизмімен тоғыстыра отырып, адамдық қасиеттің ұлылығын да дәріптей көрсетеді. Достыққа адалдық, туған-туысқа сүйіспеншілікпен қарау, ата-баба мекенін шексіз сүю, қонақжайлылық, артына қалар ұрпаққа дұрыс тәлім беру сияқты ең керемет құндылықтар шығармаға арқау болып қана қоймай, шығарманың өн бойынан қазақтың салт-дәстүрін көреміз. Бұл - оқыған адамға ой салатын, жалған дүниені түсінуге сеп болатын шығарма.

Әбіш Кекілбаевтың «Бір шоқ жиде» шығармасында дала төсіндегі қиыншылыққа толы, ешкімнің ала жібін аттамай, өзінің маңдай терімен адал өмір кешкен Тілеудің өмірі туралы баяндалған. Ол туған жер алдындағы парыз бен қарызды, адам өмірі келте болғанмен, адал өмір сүріп, ата-бабадан мирас

болып келе жатқан салт-дәстүрлерімізді сақтап, тыныш өмір сүруді армандап, өмірдің құндылығы осы деп білетін тілеуқоңыр кісінің өмірі айқын көрінеді. Қазақ дәстүрді білмегенді, сыйламағанды надан дейді. Бұл – өте ауыр сөз, ауыр кінә. Қазақтың туыстық, құда-жекжаттық, той-томалақ өткізу, өлім жөнелту, аруақ сыйлау, үлкенді, ата-ананы құрметтеу, қыз ұзатып, келін түсіру, жүйелі сөзге жығылу, тоқтау, обал-сауап, дастархан, шаңырақ, қонақ сыйлау тағы басқа да салт-дәстүрлерімізде адамгершілік, ізгілік, көрегендік жатыр.

«Бір шоқ жиде» повесінде ата-бабаларымыз ұстанған салт-дәстүрлер, әдет – ғұрыптарды өмір шындығымен нақты байланыстыра отырып нанымды да әдемі суреттелген. Шығармадағы халқымыздың кеңінен қолданыс тапқан салт-дәстүрлерін, ырым-жоралғыларын былай топтастырдық:

1.Баланың дүниеге келуі, ат жалын тартып мініп, отау құрып, азамат болуына дейінгі салт-дәстүрлер: шілдехана, сүйінші сұрау, көрімдік беру, балаға ат қою, бесікке салу, қырқынан шығару, тұсау кесу, атқа мінгізу, сүндет той және өмірге бейімдеуге арналған жөн-жоралғылар. «Бір шоқ жиде» шығармасында көптеген салт-дәстүрлер мен ырым-тыйымдар кездеседі. Қырқынан шығару, ит көйлек тастау, тұсау кесу, сүндет той, жол ашар сынды жөн-жоралғылардың барлығы «Бір шоқ жиде» шығармасында кеңінен көрінеді. Бұл шығармада әр оқырман жазушы туындыларын оқи отырып, халық дәстүрлерінен мол сабақ алады. «Бір шоқ жиде» хикаятында ата-бабаларымыз ұстанған салт-дәстүр, ұлттық үрдіс, әдет-ғұрыптарды өмір шындығымен нақты байланыстыра отырып, нанымды да әдемі суреттей білген. Шығармада нәресте өмірге келгенде, жасалған әдет-ғұрыптар әдемі мол суреттелген. Сәби туылғанда құлағына айғайлап азан шақырып ат қою, жаңа туған балаға көрімдік беру, бала қырқынан шыққанда шашын алдыру, ит көйлек жүгірту сияқты дәстүрлерді «Бір шоқ жиде шығармасында орындалып, үлкен ынтамен атқарғанын байқаймыз. Алайда қазіргі уақытта бұл салт-дәстүрлер мен ырым-тыйымдар жоғалып бара жатыр. Егер ол дәстүрлер жоғалған жағдайда, халқымыздың ежелгі тарихы да жоғалады деген сөз. Біз, жас ұрпақ, сол дәстүрлер жоғалмас үшін оны ары қарай дамытып, насихаттау керекпіз. Мысалы, «Бір шоқ жиде» шығармасында берілген жаңа туылған балаға қолданылатын салт-дәстүрлердің бірі - ит көйлек тастау. Ел ішіндегі көптеген адамдарға таныс емес, тіпті оның не екендігін білмей жататын адамдар да аз емес. Ит көйлекті бала қырқынан шыққанша кигізіледі. Жалпы ит көйлекке байланысты ырымдар өте көп кездеседі. Соның бірі ит көйлек тастау, оны қырқынан шыққанша кигізіп және бала қырқынан шыққанан кейін ит көйлекті далаға тастамай, оны сақтап қалу керек. Дауға барған адамдар, жауға шапқан батырлар баласының итжейдесін қойнына тығып, өзімен бірге ала жүрген. Себебі «ит көйлек қауіп-қатерден, пәле-жаладан сақтайды» деп ырымдаған. Ал қазіргі таңда көп жағдайда ит көйлекті қырқынан шыққанан кейін тастай салып жатады, ол дұрыс емес деп ойлаймын. Ерте заманнан келе жатқан болғандықтан дәстүрдің жойылмауына жол бермеуіміз керек.

Қазақ халқының өте қуанышты хабарды жеткізуші адам ол үйге «Шүйінші, Шүйінші»,- деп кіреді. Шығармада «- Өй, үндемес, шүйінші! Құдай берді! Келін ұл тапты»,- деп Күдерінің Тілеуден шүйінші сұрауы салтымыздың жалғасын тапқандығын байқатады. Нәрестелі болған үйге ізгі ниеттерін білдіруге келген адамдар «Бауы берік болсын!» деген жақсы лебіздерін білдреді. Нәрестені

көрсетіп ауыл адамдарынан «көрімдік» сұрайды. Салт – дәстүріміздің бірі - нәрестені бесікке бөлеу. Бесік – нәрестені бөлеуге арналған арнайы ағаштан жасалатын төсек. Ал бесікке бөленген баланың кіш дәреті шүмекке, үлкен дәреті түбекке жиналады. Шүмек қойдың асықты жілігінен жасалады, кейбіреулері аппақ болу үшін сүтке қайнатып та алады. Бұл дәстүр шығармада «Келініне тоғыз ай толды-ау деген шамада, асық жілік тауып ап, көптен бері ұстамаған қара қобдиын қорс қып ақтара бастады. Кәрі жанардың түбіне бұғып қалған азғантай нұр қайта оралғандай. Айналасын, аяқ-жөнін дұрыс көріп отырған сияқтанды. Қолындағы асық жіліктің бір жақ басын тесті. Екінші қапталынан шұқылап оя бастады. Бар өнерін сап, кедір-бұдыр қалдырмауға тырысты.» Тілеу қарттың немересіне деген ізгі ниеті байқалады. Сондай-ақ, шығармада «балаға ат қою» дәстүрінің өте маңыздылығын көреміз. Жаңа туған сәби болашақта сыйлы, үлкен адам болсын деген үмітпен ата-анасы балаға ат қоюға жасы үлкен, құрметті кісілерді шақырған. « — Апыр-ай, біздің тұқымда ондай ат болмаушы еді. Артымызда тұяқ болып қала ма деп отырмыз. Осы күшіктің аты Тұяқ болса қайтеді. Күдерінің әлгінде ғана желп етіп жоғары көтерілген жалбыр қабағы қайта жадырап сала берді. Төр алдында бұршақтай терлеп жатқан бөбекті орауымен алып, оң құлағына аузын апарды.
— Әй, күшік, сенің атың Тұяқ! Естисің бе, ай? Тұяқ! Тұяқ! Тұяқ! Артынан ағарған ауыз тиіп бата қылды.». Осылай нәрестеге азан шақырып ат қойған.

2. Тұрмыс-салт дәстүрлеріне - қазақтың киіз үй, үй жабдықтары, ұлттық киімдері мен тағамдары, аңшылық, мал өсіру, кәсіпті үйретудегі тәлімгерлік дәстүрін атауға болады. Киіз үй – халқымыздың ежелден келе жатқан баспанасы. Шығармада «Қолдары шошаңдап ерсілі-қарсылы елбең-елбең жүгіріп жүрген көп әйел қоңыр жалдың басына кесте төгіп жатқандай. Самсап-самсап шаңырақ көтерілді. Аңдап-аңдап уық шаншылды. Күлтеленіп баулар тартылды. Уыздай боп киіз жабылды. Әлгінде ғана сағым шалып тұрған тұлдыр кеңістік ақ жұмыртқа ауылға айналды. Қара борбай балалар көштен түсе қап шағылдарға қарап шапқылай жөнелді. Жарысып жуа тереді, қоян тобықпен көсіп қазады. Шөп түбінен шұбар ала жұмыртқаларға толы ұя тауып, енесіне жылқының құйрық қылынан тұзақ құрады.» ,- деп көрсетілген.

Кейіпкерлерің күнделікті тұрмыста киіп жүрген киім үлгілерінің өзі ерекше: «Қашан көрсең де — үстінде астарына елтірі сырыған ықшам кеудеше, жалпақ жаға ақ көйлек, басында — кенересіне қатырма сап көтерген қара тақия». Кейіпкерлер бейнеснен тазалықты, ұқыптылықты байқаймыз.

3. Әлеуметтік мәдени салт-дәстүрлерге - ауыл адамдарының туыстық қарым-қатынастары, шешендік сөз өнері, ұлттық музыка аспаптары, қонақжайлылық, ұлттық мерекелердің аталып өтуі, өлікті жөнелту рәсімдері мен әдет-ғұрыптары жатады. Ата-бабамызды қонақжайлылық қасиеті, қонақ күту, сыйлау сияқты асыл қасиеттерді дәріптеп, қай қонаққа қандай сый-сыяпат, қандай ілік ұсыну керектігі де жазушы шығармасында айшықты бейнеленген: «Ер бала бес жаста құман ұстап қонақтардың қолына су құяды, он жастан бастап пышақ ұстап ет турайды, он бес жастан бастап табақ тартады, жиырмасында кездігін жаландатып табақ жасайды».

Бата беру дәстүрі – халқымыздың ізгі ниеті, тілегі. Шығармада айтылған «Бағың жансын», «Есесі алладан қайтсын», «Дегеніңе жет», «Үбірлі-шүбірлі

бол»,- деген бат-тілек сөздер шығарманың шырайын ашуда ерекше қызмет атқарып тұр.

Қазақ халқы ырымдармен қатар емдеу жолдарын да жасаған. «Кішкентайды тыр жалаңаш шешіндірді. Тілеу төрт аяғын тас қып буған қарақұйрықты тас төбесіне көтеріп апарып, кеңірдектен орып кеп жіберді. Сау ете қалған бауыздау қан жас баланың тәні не тигенде күйген бауырдай дірдектеп ұйып түсті. Сосын желіркемейтіндей қып қымтап орап, төр алдына жатқызды. Сол-ақ екен, ерні кезеріп жатқан кішкене сәби бұршақ-бұршақ терлесін-ай кеп». «Қозының қаны жас балаға ауырлау еді. Қарақұйрықтың жылы қаны тұла бойындағы қызғынды қазір-ақ сорып алады». Осындай ырымдары арқылы жас сәбилерді, ауырған ересек адамдарды емдеп жазып алып отырған. Осындай салт-дәстүрге бай қазақ халқының жас ұрпаққа берер тәрбиесі орасан зор. Қазақ әдебиеті мен мәдениетінің қымбат қазынасын шығармаларында кеңінен қолданған жазушының жастарға берер тәлім-тәрбиесі мол.

Әбіш Кекілбаев шығармалары халқымыздың өмірінен, тұрмыс-салтынан, әдет-ғұрпынан энциклопедиялық деңгейде мәлімет беретін туындылар болып табылады. Бүгінгі күнде жастарды әдепті де саналы етіп тәрбиелеу үшін ең алдымен тәрбие ережелеріне сүйене отырып, ұлттық дәстүрімізді, әдет-ғұрыптарымызды, дінімізді, ата-бабаларымыздан қалған насихат-мұраларды жастардың санасына сіңіре біліуіміз қажет.Тәрбиенің көзі ата-бабамыздан қалған мұралар мен дана сөздер десек, біз соларды насихаттап жетілдіреміз. Біз салт-дәстүрлерімізді болашақ ұрпаққа жеткізіп, тәрбиелік мәнін ұғындырып, олардың бойына адамгершілік, имандылық қасиеттерін қалыптастыра аламыз.Ұлтымызға жалын, ұрпағымызға тәлім беріп келе жатқан дәстүрімізді ұмытпай, қазақ деген халықтың патриот ұрпағы болып атын шығара беру кез-келгеніміздің парызымыз.

Пайдаланылған әдебиетттер:

1. Ә.Кекілбаев «Бір шоқ жиде» повесі. // Дала балладалары. 2014 ыл.
2. Ә.Кекілбаев 2 томдық таңдамалы шығармалар . Алматы: Жазушы. 1989ж.
3. Х.Кәрімов. Қанатты сөздер. – Алматы , 1994ж.
4. Ақылдың кені. Алматы: Жазушы. 1997ж.

ӘЗІЛХАН НҰРШАЙЫҚОВТЫҢ «МАХАББАТ ҚЫЗЫҚ МОЛ ЖЫЛДАР» РОМАНЫНЫҢ ҰЛТ ТӘРБИЕСІНДЕГІ МАҢЫЗЫ

Қатысушы: Ахметқанова Аяулым

Жетекшісі: Джаркынбаева Меруерт Бейсенбековна

«№4 жалпы орта мектеп» КММ Семей қаласы

«Махаббат қызық мол жылдар» – Әзілхан Нұршайықовтың 1970 жылы шығарған романы. Шығарма екі жастың арасындағы махаббат туралы баяндайды. Автор соғыстан он екі мүшесі түгел болып келген жас солдаттың өмірі, ойларын жасырмай, көпшілікке паш етеді. Оның 33-аудиторияда өзін гүлге толған бақта отырғандай сезінуі, қыздардың тастай қылып өрілген бұрымдарына көз салуы, достарын, өз махаббатын табуы, болашағына жол ашып, өз жолын табуы да тағы баяндалады. Автордың мақсаты- Ербол мен Меңтай жақсы жігіт, білімді қыз екенін көрсетіп қана қою емес, солар арқылы халқымыздың бойындағы кейінгі ұрпаққа, арғы, алыс болашаққа үлгі боларлық

дәстүр, қасиеттерін насихаттау. Сол қасиеттерді Меңтай мен Ерболдың бойына өлшеп піше отырып, жұртқа жарасымды үлгі ұсыну еді. «Апамның айтқандары», «Өз ойларым», «Алтын діңгек» дейтін нақыл тараулар және т.б. осы пікірді нығайтуға қосымша түрінде енді. Бұл шығарманың қысқаша мазмұнына тоқталсақ: Соғыстан қайтқан әскер Ерболдың студенттік өмірі баяндалады, Ерболдың соғыстан қайтып студенттер қатарына қосылуы ,Ербол мен Меңтайдың махаббаты.Отбасылық өмірі ,Меңтайдың күтпеген жерден өмірден озуы.

• Ербол - шығарманың негізгі кейіпкері, аққөңіл, досына адал, аңғал,шығарма басында біраз ұяң болып сипатталатын кейіпкер.

• Меңтай - шығарманың негізгі кейіпкері, адал, ақылды, сұлу,сабырлы,сыпайы және Ерболдың жары.

Шығармасындағы Меңтай бейнесі

Меңтай – шығармада өте сұлу қыз ретінде сипатталды. Бетіндегі әдемі меңіне байланысты қойылған есімі одан сайын көрік беріп тұр. Меңтай «ағайлап» жүріп ештеңе сездірмесе де, Ерболға деген сезімі бар еді. Бірақ, оның бойында нағыз қазақ қызына тән қасиеттің болғаны соншалық, өзінің сезімі туралы мүлдем білдіртпейді. Ербол да оған сезімін білдірсем, алшақтатып алам ба деген күдікпен ештеңе айтпай ,керметтей өлең жолдарын арнап жүреді. Осылайша біраз жылдар да өтеді. Шығармада Меңтай мен Ерболдан бөлек өзге де қызықты кейіпкерлер бейнеленген. Олар – Майра,Жомартбек, Зайкүл, Сәлима, Бүркітбай , Тана, Шалдуар секілді тағы да басқа кейіпкерлер. Бұл кейіпкерлердің ішіндегі ең жағымсызы – Тұмажан болатын. Тұмажан – Меңтайдың соғыста қайтыс болған туған ағасының майдандасы, досы, тек өзін ойлайтын, өтірікті келістіре сөйлейтін арсыз жан. Себебі, Ербол мен Меңтайдың пәк махаббатына қаяу келтірген де осы Тұмажан болатын. Ол байғұс Меңтайға «ағаңнан қалған өсиет сені маған сеніп тапсырды деп, саған өзім қамқор боламын» деген өтірік шірітпе сөздермен Меңтайды алдап, өз арам ниетін жүзеге асырып, бір түнде-ақ кіршіксіз пәк қызды арамдаған болатын. Міне, шытырман оқиға сол кезде басталды. Ербол оған өз сезімін білдіріп, сөз салған уақытта Меңтай жылап қоя берді. Бірақ, Ерболдың адамгершілігінің молдығы соншалық , Меңтайды осы тапталған ары үшін тастап кеткен жоқ, жақсы көруін тоқтатқан жоқ! Ол Меңтайдың артынан жүгіріп, оған керісінше демеу болды.

Қыз тәрбиесі-ұлт тәрбиесі. Жалпы қазақ халқы «қыз» деген сөздің өзін әдеміліктің, инабаттылықтың, сұлулықтың белгісі деп таныған. Халқымыздың халық ауыз әдебиетінде көптеген ақындарымыз қызға көптеген керемет суреттемелер берген.Сондай-ақ, қыз баланың ұқыптылығын, шеберлігін, сүйкімділігін, жанының нәзіктігін, өнер, білімге бейім тұратынын жоғары бағалап, оның ол қасиеттерін бейнелі сөздер арқылы ерекше көрсеткен. Мысалы: «Қыздың жиған жүгіндей», «Қыздың тіккен кестесіндей», «Жақсы қыз – жағадағы құндыз», «Қызы бар үйдің қызығы бар» т.б.«Қыз өссе елдің көркі» деп «ұрандайтын» ата-бабамыз қашан да қыз тәрбиесіне асқан жауапкершілікпен қарап, қыз ар-намысын жоғары қойған. Бір ақиқат дүние сол- бұл тақырыптың өміршеңдігі. Адамның «қиялына» бағынған заман қанша өзгерсе де, жаңалана берсе де, «иманды қыз, асыл жар, аяулы ана» тақырыбы әр ғасырдың «эпиграфы» болып мәңгі қала бермек.Медицина адамның тәнін емдесе, әдебиет

жанын емдейді. Иә, әдебиет адамзат баласын ізгілікке, мейірімділікке, қайырымдылыққа шақырып тәрбиелейді.

Шығарма маған қатты ұнады. Әсіресе. Меңтай бейнесі арқылы қыз балаға тән сыпайылық, ақылдылық, инабаттылық халқымыздың қыз баладан талап ететін барлық қасиеттерді көруге болады.

Қазіргі кезде неге біздің бойымызда осы дана халқымыздың ғажап құндылықтары жоқ ? Алданып, « ойнақтап жүріп, от басқан» қыздарымыз туралы, тастанды сәбилер туралы көп еститін болдық.

Қазақ халқы қыз баланың қадір-қасиеті мен қылығы ұлттың ұлылығын танытады деп халықтық болмыспен астастырған. Сондықтан қыздың тәрбиесіне ерекше мән беріп, сол тәрбиені қалыптастырудың жолына барлық игі жақсылықты топтастырған.«Қызды тәрбиелегенің – бір ұрпақты тәрбиелегенің» деген екен ата-бабамыз. Бұл сөздің астарында үлкен мәселе жатыр. Біз қыз баланы тәрбиелеуде ұлттық тәрбие, ұлттық педагогика негіздерінен алшақтап кеткенбіз. «Махаббат, қызық мол жылдар» шығармасындағы қыз бала тәрбиесі «Апамның айтқандары» бойынша

Қыз көйлегінің етегі тізеден жоғары шықпауы керек, себебі қыздың жалаңаш жеріне көп көзінің құрты түскіш келеді. Ал халықта: «Есті қыз етегін қымтап ұстайды» деген мақал бар.

Ешкіммен барқылдап ұрыспа, бағаңды жоясың. Қарқылдап күлу, тарқылдап сөйлеу - дарақылық белгісі. Қызға қатты күлудің қажеті жоқ, жігіттерге оның жымиғаны да жетіп жатыр. Шошаңдаған қыз шешенің атына кір келтіреді. Көшеде көлденең тұра қалып, бірінің ернін бірі жұлып жердей боп жалмап, жұрт көзінше сүйісіп жатқан қыз бен жігітте ар да, ұят та болмайды. Ондай әдеттен без, ондай құрбыдан аулақ.

Жақсы адам - магнит. Магниттің бірнеше темір шегені өзіне тартып ала алатыны сияқты, жақсы адамның да жанына жұрт көп үйіріледі. Өзің жақсы болсаң - айналанда досың көп; жаман болсаң - жалғыз жүресің; орташа болсаң - сен де бір жақсының жанын жағалайсың. Досты сырттан іздеме, жақыннан изде, өзіннің ішіннен, ішкі дүниеннен изде. Жаның жақсы, жүрегің жылы, ақылың парасатты болса - іздеген досың алыстан үйіріліп, өзі келеді.

Бұл айтылғандар әр қазақ қызының жадында әрқашан жүруге тиісті деп ойлаймын.

Қыз балалардың бойына қалыптастыратын адамгершілік, адалдық, іс-қимыл, жүріс-тұрыс дағдысы, қыз намысы, сымбаты туралы жан-жақты мағлұмат беру арқылы еліміздің болашағы, келер ұрпақтың анасы болатындай қыз бала өсіруде өнегелі тәрбие беру жолдарын дәріптеу, ой салу, пікір алмасу мақсатында мектеп оқушыларынан сауалнама алдым.

1. Айнаға қарағанда қандай сезімде боласың?
2. Отбасында ең сүйікті адаммын деп ойлайсың ба?
3. Сенің ойыңша көрікті адам өмірінде қандай жетістіктерге жетеді?
4. Адам бойындағы қай қасиетті көбірек бағалайсың?
5. Басқалар сенің «киіміне қарап бағалап, ақылыңа қарап, шығарып салады» деген пікірге көзқарасың қандай?

Сауалнама қорытындысы бойынша мектеп психологтарымен кеңестім.

Иә, шынымен де соңғы кезде жан түршігерлік жаңалықтарды естудеміз.Күн сайын қоқысқа лақтырылып жатқан сәбилер туралы естігенде, ұлтымыздың болашағын жойып, лақтырып жатқандай күйге енемін.

Тәрбие отбасынан басталады. Қазақ отбасындағы қыз бала тәрбиесі оң жолға қойылуы керек. Келешекте ұлттық салт – дәстүрлермен тәрбиеленген қыздар ел қорғайтын ұлтжанды жас ұрпақты тәрбиелей алатынына біз сенімдіміз.

Мен Әзілхан Нұршайықовтың сөзімен қорытындылағым келіп тұр.

Қыздарым! Сендерге айтарым: Жандарыңда жүрген жігітті ақылмен, әдептілікпен, сыпайы мінезбен, сүйкімді назбен тізгіндей біліңдер. Жігіттің жұлқынған асау жүрегін адамгершілік асыл қасиеттермен бұйдаландар, арақ ішкізбеңдер. Айқайға жуытпаңдар. Ақыл анадан тарайды. Қыздан қылық, тәрбие, тәлім туындайды. Жігіт жанында жүрсе жолдасың, жауға шапса жолбарысың, ортада жүрсе орманың, шетке шықса қорғаның. Бірақ оларды жұрт көзінше сүйісіп, сүйкеніп тұруға үйретпеңдер! Оларды жарбаңдатып, жабыса құшақтатпаңдар, адамның асыл сезімін ардақтап, бүркеп, қымтап ұстауға баулыңдар. Олардың нәпсісінен намысын биік ұстауға тәрбиелендер. Өмірдің ләззаты адал достыққа, айнымас қамқорлық, асыл махаббатта екенін естен шығармаңдар.

Әзілхан Нұршайықовтың шығармалары әлі де талай ғылыми еңбектердің нысанына айналары сөзсіз. Оның шығармашылығы жыл өткен сайын жаңарып, жасарып келер ұрпақтың сүйсіне оқитын шығармаларына айналары сөзсіз.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Қыз бала тәрбиесі және оның Әзілхан Нұршайықов шығармаларындағы көрінісі. //«Этнопедагогика және этнопсихология мәселелері» Халықаралық ғылыми-теориялық конференция материалдары, Атырау, 2009 ж. -149-153 бб.

2. Ә.Нұршайықовтың «Мәңгілік махаббат жыры» шығармасындағы Меңтай бейнесі арқылы қазақ әйелінің отбасы тәрбиесіндегі рөлі туралы көзқарастары. //«Жұбанов тағылымы – VII» Халықаралық ғылыми конференция материалдары. II том. – Ақтөбе, 2009 ж. -124-127 бб.

3. Ә.Нұршайықовтың педагогиалық идеяларының М.Әуезовпен субъектілік қарым-қатынастағы көрінісі. //«Мұхтар Омарханұлы Әуезов және Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті» Халықаралық ғылыми конференция материалдары, Алматы, 2009 ж. -195-200 бб.

АЛҒАШҚЫ СЕМЕЙ ТЕАТР «ЕС-АЙМАҚ» ӘДЕБИ ТРУППАСЫ

Қатысушы: Мұратбек Асыл Әсетқызы
Жетекшісі: Есентаева Алуа Серікқазықызы
«№32 жалпы орта білім беру мектебі» КММ Семей қаласы

Семей ақ гвардиялардан тазартылғаннан кейін театр өнері қайтадан қаулап, орыс, татар және қазақ труппаларының жұмысы жандана түседі. Семей революциялық комитетінің алғашқы жарлықтарының бірі – театрлардың халық ағарту бөлімдеріне берілуі жөнінде [5]. Қазақша спектакльдер қаладағы Қызыл әскерлер клубтарында қойылып отырды. Татарша спектакльдерді татардың «Мәдениет» атты қоғамы ұйымдастырған. 1920 жылдардан бастап қазақ – татар труппаларының творчестволық келбеті ерекше көркемдік сипат алып, дамудың

жаңа кезеңінен өтеді. Сахналық арғы арнасы революциядан бұрын басталып, біраз тәжірибе жинақтаған, әрі өзіндік дәстүрі көрініп қалған бұл екі ұлттық көркем коллективтің ресми түрде театрлық труппа болып ұйымдасуы – 1920 жылдың орта шені. Қоғамға социалистік жаңа сана тарату мақсатымен қазақ жастары труппаларын «Ес – аймақ» деп атады.Бұл атау есейту, саналандыру мағынасында алынған. Труппаны қаладағы түрлі мекемелердің қызметкерлері, мұғалімдер, әншілер, педтехникумның жоғарғы курсында оқитын студент жастар ұйымдастырды. Олар: дауылпаз желдірмесімен желдей ескен Иса Байзақов, әншілер Әміре Қашаубаев, Жүсіпбек Елебеков, Абай атамыздың әнші шәкірті Әлмағамбет Қапсәләмов, қазақтың тұңғыш режиссері, драматург Жұмат Шанин,Уәли Тұрлыбеков, Құсайын Әубәкіров, Омар Бейсенбаев, Ахмет Әуезов, Ғалиакпар Төребаев, Батиха Әшкеева, Сәруа Арықовалар өз өнерлерімен Ертіс өңірінің көрерменінің көзайымы болды. Труппа сахнаға бейім дарынды жастардың, әншілердің, күйшілердің және басқа өнерпаздардың басын қосып, театр өнерін дамытуда белгілі роль атқарып, драматургия жанрының жандануына өзінше әсер етті. Труппаның бұрыңғы мүшесінің бірі жазған мақалада: «Ес – аймақ» бұдан 40 жыл бұрын кәзіргі Жаңа Семей қаласында қазақ демократ жастарынан алғаш рет ұйымдасқан мәдени-ағарту қоғамы еді. «Ес – аймақ» әуелде Семей губерниялық саяси-ағарту бөлімінің Жаңа Семейде ұйымдастырған кітапханасы үйінде құрылды. «Ес – аймақ» қоғамы өзінің алдында халық арасында білім таратуды,саяси үгіт жүргізу арқылы қараңғы халықтың сана-сезімін көтеруді, қазактың мәдениетін көтеріп, халыққа эстетикалық тәрбие беруді міндет етіп қойды.Сонымен бірге ескі замандағы зұлымдық, жауыздық әдеттерді, көп әйел алушылықты, яғни сол сияқты ұнамсыз қылықтарды әшкерлеу. Ол өзінің бұл міндетін халыққа ойын-сауық кештерін көрсетуді ұйымдастыру жолымен жүзеге асырады»[6], делінген.

М.Әуезовтің «Еңлік – Кебек», «Ел ағасы», «Бәйбіше, тоқал» пьесалары қойылып, олардың алғашқы өңдеулері осында жүргізілді. Сол сияқты, Жұмат Шаниннің де кейбір пьесаларының сахналық қойылымы да осы труппадан басталады. Сонымен бірге, труппаның творчестволық келбетінде ептеген қайшылықтар да болды. Кешегі жас республика өміріндегі аласапыран, талас-тартыстың кезінде оның репертуарына ескі заманның дәстүрін, жол-жоралғысын дәріптейтін, көнені аңсайтын, өткенді көксейтін бірлі-жарым шығармалар еніп кетті. Демек, кейде қолжазба түрінде тараған көркемдік сапасы төмен дүниелер көп жерлердегі драмалық үйірмелерде екшеусіз қойылып жүрді. Мұндай кемшілік жалғыз ғана Семей емес, Қазақстанның әр жерінде болған. Мұны жеке бір труппаның кемшілігі деуден гөрі, театр өнерінің алғашқы даму кезеңіндегі ортақ кемшілік деп қараған жөн.

Жас труппаның алдындағы қиындықтарының бірі – халықты театрға тарту. Билетті кеңес – кеңселерге, оқу орындарына, түрлі мекемелерге труппа мүшелері аралап жүріп сатады. Сол сияқты сахнаға керек жабдықтарды да қаланы кезіп

жүріп, таныстарынан жинайды. Толып жатқан қиыншылықтарды басынан кешкен труппаға 1923 жылдары Ержан Ерданаев, Рахметжан Малабаев, Жиенғали Тілепбергенов сияқты әдебиетке жаңадан араласа бастаған жазушылар, әрі ролдер ойнап, әрі пьеса жазу қамына кіріседі. Труппаның жұмысын біршама жандандырып, творчестволық қуат берген, қоюға қолайлы, әрі көруші қауымға түсінікті Ержан Ерданаевтың «Малқамбай» комедиясы болды. Пьесаны сахнаға дайындап, режиссерлік жұмысын жүргізген Рақымжан Асылбеков. Спектакль көрушілердің көңіліне қонымды болып әжептәуір көрікті өткен. Әсіресе, Елубай Өмірзақовтың артистік өмірінде елеулі орын алған Малқамбай бейнесі жас дарынның сол уақыттың өзіндегі ірі творчестволық табысы. Домбыраға қослып айтатын халық әндері мен күлдіргі өлеңдерінің шебері Елубай Өмірзақов драмалық өнерге де бейім еді. Мына ролінде тілге шешен, ақылды, қисынсыз жерден жол тапқыш епті Малқамбай байды бәйбішеге, бәйбішені тоқалға қырқыстырып, ақырында Тоқсанбайдың жалғыз қызы Уәзипаны өзіндей жалшымен қашырып жібереді. Жас талант Е.Өмірзақов труппа сахнасының өзінде-ақ ойнаған рольдерімен халық өнерінің мол қазынасынан сусындап, оның тамаша бейнелеу тәсілдерін пайдалана білген. Асқан шабытпен ойнаған Малқамбай ролін Е.Өмірзақов бертін келе Қазақтың мемлекеттік театрының сахнасында ұзақ уақыт сомдап, өзінің сүйікті бейнесін жоғары көркемдік дәрежесіне көтереді. Елубай Өмірзақовтың ойынында өмір екпіні, тапқырлықтың барлығы, шындық қасиеттің молдығы сол кездегі баспасөз бетіндегі сындарда толық айтылған.

Труппаның еңбегі жанып, даңқының шығуына бір себеп болған жай – оның сахнасынан әйгілі ақпа ақын Иса Байзақовтың өнер көрсетуі.

Труппаның творчестволық даңқы бүкіл қалаға, онан қалды республикаға тарайды. Енді алғашқы жылы қойылған «Еңлік-Кебек» коллективтің белді спектакліне айналады. Ол уақыттағы баспасөз бетінде жарияланған мақтау мақалаларда жеке орындаушылардың аттары аталмай, жалпы спектакльдің жақсы шыққанын, оған Орынбордағы бар жақсы ойнайтын артистер қатысқанын хабарлаған.

Жас труппаның жұмысына сол кездегі қазақтың мәдениет қайраткерлері, жазушылар, қызметкерлер көмек көрсетіп қолдап отырған. Солардың ішінде Қазақстандағы ұлттық мәдени-ағарту жұмыстарын ұйымдастырып, оның дамуына ерекше қызмет еткен халқымыздың мақтанышы Сәкен Сейфуллин еді. Труппаның қойған ойындарына үнемі қатынасып, ақыл-кеңеске біреумен бірге, жас талапкерлердің орыс театрларының спектакльдерін көруіне, солардың озық өнерінен үйренуге бағыт сілтеп отырған. Труппаның репертуарымен қатар, ол жеке орындаушылардың да өнерін қадағалап, творчестволық қамқорлығын аямаған. Сол бір кезеңді еске алған бүгінгі Қазақ ССР-нің халық артисі Қапан Бадыров «... Сәкен аға кім қандай ән салса да, сол әннің кімнің әні екенін, оның неге арналып айтылғанын және басқа деректерді дәлелге келтіріп айтып беретін.

Ол әрбір әннің әсемдік қасиетін, көркемдігін бағалай білуге үйрететін еді»[7]. Ұлттық өнеріміздің осы балаң шағынан бастап профессионалдық қалыптасу кезеңдерінде де С.Сейфуллин, М.Әуезов, І.Жансүгіров, Ж.Шанин, Б.Майлин, С.Мұқанов театр жұмысына араласып, үнемі творчестволық ықпал жасап отырған.

«Ес-аймақ» труппасы Республикалық оқу комиссариатының шешімі бойынша жаңадан ашылатын ұлт театрына беріліп, соның негізін қаласады. «Қазақтың халық ағарту институның жанындағы Елубай Өмірзақов басқарған кішкене драма үйірмесі ұлғая келіп, болашақ театрдың негізі болып қаланды. Абдулқай Абдуллин, Сейфулла Байғожин, Жүсіпбек Оспанов және осы жолдардың иесі сол үйірмеден келген жастар болатын-ды»[8], - дейді Қ. Бадыров.

Қолданылған әдебиеттер

1. www.kk.wikipedia.org/wiki/20-ғасырдың басындағы қазақ мәдениеті
2. Еңбекші қазақ газеті//1927, 5 қаңтар
3. Мұхтар Әуезовэнциклопедиясы:Алматы 2011ж, 179 бет
4. Сарыарқа газеті//1917 жыл

ТҰЛҒАСЫ ТҰНҒАН ТӘЛІМ, ЕСІМІ ЕЛГЕ МӘЛІМ

Қатысушы:Таласова Саяжан

Жетекшісі: Даулетқан Балжан Берікбекқызы

«Ж.Аймауытов атындағы жалпы орта білім беретін мектеп»КММ Семей қаласы

Тақырыптың өзектілігі: Бұл жұмыста Бауыржан Момышұлының тұлғалық келбеті сараланып, болмыс-бітімі зерделенді. Қаламгердің жалпы ғұмырнамалық деректемесі мен шығармашылығы үлкен маңызға ие екенін талдап жазылды. Жалпы жұмыстың негізгі өзегі – халық ауыз әдебиетінен тамыр тартатын халық нақыл сөзінің Бауыржан Момышұлының шығармашылығынан көрініс тапқаны. Жоба барысында жазушының мақал-мәтелдері көркемдік, тағылымдық тұрғыдан зерттелді. Сондай-ақ, бұл жобада Бауыржан Момышұлы туралы біршама деректер келтірілді. Жоба кіріспе, негізгі, қорытынды бөлімдерден және пайдаланалыған әдебиеттен құралған.

Зерттеудің мақсаты: Бауыржан Момышұлының тұлғалық келбеті мен болмыс-бітімін талдау. Қаламгер-жазушының шығармашылығындағы ұлттық дүниетанымды зерделеу.

Зертеудің ғылыми жаңалығы: Бұл жұмыста Бауыржан Момышұлыны мақал-мәтелдеріндегі жаңашылдық, көркемдік, тағылымдық дүниелер қарастырылды. Танымдық әрі тәлімдік мәселелер сараланды.

Зерттеу жұмысының материалдары мен деректері: Ғылыми әдебиеттер, публицистикалық, проблематикалық мақалаларды сараладық. Сарапшылардың пікіріне тоқталдық.

Бауыржан Момышұлының тұлғалық келбеті мен ғұмырлық айнасы

Халқымыздың арғы-бергі рухани бедерінде тарихи тұлғалардың орны ерекше. Соның ішінде Бауыржан Момышұлының шығармашылығы мен ғұмырлық айнасы тағылым мен тәлімге толы. Оның әдебиетте айдынында атқарған толымды істері бүгінде көпшілік жұрттың қазынасына айналды. Халықтың өшпес мұрасы ретінде саналатын оның рухани әрі әдеби еңбегі әлі күнге дейін халқын тәрбиелеп келе жатыр.

Бауыржан Момышұлы өзінің ғибратты ғұмырында небір жағдайларды бастан өткерді. Жамбыл облысы, Жуалы ауданы, Көлбастау ауылында дүниеге келген ол балалық шағынан бастап қазақы мәдениет пен ұлттық құндылықты бойына сіңіріп өсті. Оны жазушы өзінің «Ұшқан ұя» шығармасында толық баяндайды. Аталмыш туындысында ол балалық шақтың небір өткелдерін бастан өткергенін жазады. Міне, ауылдың қара топырағында аунап өскен оның жаны кейін де қазақы мінезбен толығып отырды.

Қазақтың қарымды қаламгері Тәкен Әлімқұлов: «Баукең – табиғаттың перзенті... Ол кітаптарымен отаншыл үзеңгі жолдастарын, қатардағы жауынгерлерді дәріптесе, жұрт оның өзің аңызға айналдырған» деп Бауыржан Момышұлы туралы пайымды пікірін білдірген.

2.1. Бауыржан Момышұлы – халқымыздың қазынасы Халқымыздың тұлғасы бөлек, тағылымы ерек тұлғаларының тұяғы, туған жерін жау оғынан қорғаған батыр ұлдарының бірі – Кеңес Одағының батыры Бауыржан Момышұлы. Халқымыздың даналығында «Ақыл жастан, асыл тастан» деген сүбелі сөз бар. Бұл Бауыржан Момышұлы секілді ұлтының ұлдарына қарата айтылған нақыл болар, сірә. Қаһарман батырдың өнегелі өмір жолына көз жібере отырып, амалсыз осындай ордалы ойға бағынасың. Бауыржан Момышұлы Жамбыл облысы, Жуалы ауданы, Көлбастау ауылында дүниеге келген. Болашақ батыр Шымкент қаласындағы 7 жылдық мектеп-интернатын аяқтаған соң, біршама уақыт бойы мектепте мұғалім болып қызмет атқарды. Егер сол күннің көзқарасымен саралайтын болсақ, мұғалім болу сол уақыттағы ең бір мәртебелі, абыройлы мамандықтардың бірі болып саналады. С

Ізденімпаз, білім мен білікті жоғары қоя білетін, кәсіби шеберлігі жоғары жандар кез келген жағдайда нәтиже шығара білетіні анық. Бауыржан Момышұлы тұла бойындағы осындай қарым-қабілеттерін әскер қатарынан келгеннен кейінгі уақытта көрсетсе керек. Ол өмірінің осы бір кезеңінде біршама жыл бойы Шымкент, Алматы қалаларында бан қызметінде жүйлеі жұмыс жүргізді. Міне, түрлі бағытта жұмыс істеген оның сан салада жемісті жетістіктерге жеткенін байқаймыз. Бұдан кейін батыр Баукеңнің өмірлік жолы өзінің туа біткен қабілет-қарымымен байланысты, яғни әскери саладағы міндеттермен жалғасады.

«Бауыржан Момышұлының ел ұғымында толымды, жинақы, тұтас бейнесі қалыптасқан. Бұл- соғыс қаһарманы ғана емес, сонымен бірге жарқын да жалқы, қайта тумас азаматтың бейнесі. Оған енді жазушы Момышұлы деген атақты

қосқанда алуан қырлы алып тұлғаның өзі шыға келер еді»(Тахауи Ахтанов). «Мен қазақтардың арасынан Бауыржанмен салыстыруға келетін жан таппай жүрмін. Бәлкім, таппайтын да шығармын» (Дмитрий Снегин).

2. 2. Бауыржан Момышұлының өсиеті өміршең нақыл сөздері

Бауыржан Момышұлының еліміздің Орталық мемлекеттік мұрағаттың жеке қорында толық сақталған жүз жиырма үшке жуық мақал-мәтелі бар екені ғылыми тұрғыда дәлелденген. Рухани мұра болып саналатын мақал-мәтелдің болмыс-бітімі мен табиғаты туралы фольклорист ғалым Б. Адамбаев: «Мақал-мәтелдер – халықтың сан ғасырлық көрген-білгенінен, бастан кешкен уақиғаларынан қорытқан ақыл-ойының жиынтығы, анықтамасы, табиғатта, өмірде үнемі қайталанып тұратын уақиғалармен, құбылыстармен байланысты туған тоқсан ауыз сөздің тобықтай түйіні» деп өз пікірін тұжырымдаған болатын. Оны біз әдебиетші әрі ғалым, академик Рахманқұл Бердібайдың өзекті ойымен зерделесек:

«Әйгілі қолбасшы И.В. Панфилов «Өткір сөз бен үшкір найза батыл шабуылда біріне-бірі көмек болады» деп текке айтпаса керек. Василий Клочковтың «Шегінетін жер жоқ, артымызда Москва!» деген ұлағатты сөзі сияқты Бауыржан Момышұлының да қанатты сөздері майданда кең тараған мәлім» деген сөзімен түйіндей аламыз.

Бұл туралы Бауыржан Момышұлының өмірінің соңғы он жылында жұбайы Ж. Егембердиева «Өмірінің өзі дастан» атты естелік-роман шығармасында: «Баукең – жазушы ғана емес, ақын адам, қазақ халқының бай мақал-мәтелдерін, фольклорын, өткен-кеткен тарихын терең білетін зерделі, зерек, өзі қанатты мақал-мәтел жазып кеткен білімдар, ғұлама да» деп өз ойын жеткізеді. Бауыржан Момышұлының өзінің туған халқы туралы: «Менің халқым – жер бетіндегі қасиетті халықтардың бірі. Себебі табиғаты таза, ар- ұжданын саудаға салмаған, адам сүю сезімі сарқылмаған, бұзылмаған, жарылмаған халық. Бауыржан Момышұлының мақал-мәтелдері негізі түрлі жағдаят пен мәселеге орай байланысты туындаған. Бауыржан Момышұлы өзінің бір мақал-мәтелінде өмір туралы ойды өрістетсе, екінші бір сөзінде еңбек пен талап туралы өсиет ұсынылады, ал үшінші нақыл сөзінде ерлік мәні айқындалады.Бауыржан Момышұлы бата-тілек пен тәлімге де ерекше зейін аударған. Бауыржан Момышұлы «Москва үшін шайқас» романының «Ақ бата – ізгі тілек» деген бөлімінде жаудың тұтқиыл шабуылынан сытылып құтыла білген уақытында Мәскеу маңындағы бір ауылда қалың елдің алдында Вика әжейдің жауынгерлер мен оның басшысы Бауыржанға: «Қош бол, балам! Жаратқан жар болсын!» деген ақ батасы жеңіске жетелеуші болды.Сонымен қатар, «Бата» атты әңгімесінде, өзінің туған ауыл-аймағына ат басын тіреп, бірлігі кеткен халықты, қадірі кеміген кемпір-шалды, берекесі бес елі, жөнсіз келін мен қадірсіз қызды, тұрпайы, тәрбиесіз бозбаланы көріп ашуы қайнаған Бауыржан Момышұлы дастархан басында ас қайырып, үй иесіне бата қылғанда, ежелгі елдік дәстүрді

сақтаған халықтық бата-тілекті жаңғыртып: «Я, құдай, дозақтың отынан сақта, қаңғыған оқтан сақта, парақор соттан сақта, кірлі сумен жуыстан сақта, ынтымақсыз туыстан сақта, қапажүрек батылдан сақта деген.Бұл туралы Бауыржан Момышұлының өмірінің соңғы он жылында жұбайы Ж. Егембердиева «Өмірінің өзі дастан» атты естелік-роман шығармасында: «Баукең – жазушы ғана емес, ақын адам, қазақ халқының бай мақал-мәтелдерін, фольклорын, өткен-кеткен тарихын терең білетін зерделі, зерек, өзі қанатты мақал-мәтел жазып кеткен білімдар, ғұлама да» деп өз ойын жеткізеді.

2. 3. Б.Момышұлы нақыл сөздеріндегі халықтық тәлім-тәрбие

Бауыржан Момышұлының есім-сойы аталғанда, батырдың екі бірдей келбеті көз алдымызға оралады. Бірі – қаһарманның, екіншісі қаламгердің келбеті. Тұла бойынан осы қабілеттің бірі ретінде бой көрсетіп, бірі табылмағанның өзінде жұртының озып туған ардақтыларының бірегейі болары анық. Адамгершілік парызын ұлт философиясымен, пәлсапасымен үйлесе отырып, жалпыхалықтық тағылым-тәрбиеден іздеп, келешек ұрпағына ой-өзек салған қаламгер өз туындыларында тарихи мәні мен тәлімдік тәрбиелік ұлт құндылығын жоғалтпайтын жағдаяттарға басты назарда тұратын еді. Бұл туралы Бауыржан Момышұлының айтқан пікірлері де, тұжырымдары да оңды болып саналады. Бұл жөнінде Бауыржан Момышұлы: «Шығарманы қызықты етеміз деп, біз кейде құр оқиға қуалап кетеміз. Шығармаларымыздың елеулі кемшілігінің бірі, міне, осында» деп пайымды пікір келтірген.Жазушы Бауыржан Момышұлының «Адам қайраты», «Қанмен жазылған кітап», «Москва үшін шайқас», «Ұшқан ұя» туындыларымен қатар, естелік-эссе кітаптарына қосымша газет-журналдарда жарық көрген мақалалардан асыл сөздерді топтастырған болатынбыз.

Бауыржан Момышұлының елдікке, батырлыққа, адалдыққа, адами қасиетке, отансүйгіштікке, қайсарлыққа үндейтін туындыларының бірі болып, оның нақыл сөздері саналды.

Батыр Бауыржанның халқының қалаулы азаматы болып қалыптасуына өзінің отбасы, «Ұшқан ұясы» көп септігін тигізген.

Маған аталған шығарманың ерекше әсер еткен тұсы – жазушының әйел теңдігі туралы қалам қозғаған ойлы сөздері. Шынында, әйел үлкен мәселелердің бірі. Біз әйелді адалдықтың айнасы, тазалықтың тұнығы, мейірім мен махаббаттың белгісі деп білеміз. Әйел намысы – ер намысы, барша жұрттың намысы деп, арын аяққа таптатпай қадірлейміз. «Қыз – қонақ» деп қашанда төрден орын беріп, сыйлаймыз. Алайда, жұрт аузынан шыққан бір сөздің өзі барлық әйел затына өшпес қара таңба болып жабысарын ойламаймыз.

Бұл жұмысымызда Бауыржан Момышұлының адамгершілік болмысы мен тұлғалық келбетін ашуға тырыстық. Сондай-ақ, жастардың ұлттық патриотизімін, Отанына деген сүйіспеншілігін дамытуға Бауыржан Момышұлы сияқты батыр ата-бабаларымыздың қосқан үлесі өте зор. Батыр атамыздың «Патриотизм дегеніміз – әке-шешеңді құрметтей білуің, өз ұлтыңды сүюің, ана

тілінді ардақтауың, өз халқыңның өткен жолы мен тарихын құрметтеп, оған тіл тигізбеуің мен өз Отаныңды жаудан қорғауың» деген тәлімі мен тәрбиесі мол сөзі бар. Бауыржан Момышұлының бұл сөзі қазіргі жас ұрпаққа өз тілін және тарихын білуі, құрметтеуі, ардақтауы және ешқашан ұмытпауы керектігін нұсқаулайтын сөздер.

Пайдаланған әдебиеттер тізімі

1.Момышұлы Б. Ерлігіміз – ұрпаққа өнеге //Қазақстан коммунисі. – 1968. – №7 – 20 -21 бб.

2.Қабдолов З. Сөз өнері. – Алматы: Мектеп, 1976. – 374 б.

3.Қаратаев М. Шеберлік шынына. – Алматы: Қазақтың мемлекеттік көркем әдебиет баспасы, 1963. – 419 б.

ҚАЗІРГІ БАЛАЛАРҒА ӘЖЕ ЕРТЕГІСІНІҢ МАҢЫЗЫ

Қатысушы: Хажбаханқызы Еркежан

Жетекшіс:і Тохтарова Айнур Ондасыновна

«Приречное жалпы орта білім беретін мектебі» КММ Семей қаласы

Кез келген халықтың ұрпақтан ұрпаққа беріліп келе жатқан өзіндік салт-дәстүрі, рухани құндылығы болады. Уақыт өткен сайын сол асыл құндылықтарымыздың кейбірі ұмыт бола бастайды. Солардың бірі әже ертегісі. Өкінішке орай, қазіргі уақытта немересіне ертегі айтып, кітап оқып беретін әжелердің қатары сирек. Қазақ халқы үшін ата мен әженің орыны ерекше.

Асыл әжеліміздің ертегі, аңыз әңгімелерінің орынын осы күні ғаламтордадағы мультфильмдер, батыстың атыс - шабыс ойындары алмастырды.

Менің ойымша, балалық шағында әжесінен ертегі тыңдап, салт-дәстүрді, рухани құндылықты бойына сіңірсе, бала өскенде «ұлтым», «елім», «жерім» дейтін ардақты азамат болып өсері сөзсіз.Біз өз жобамызда немере үшін әже ертегісінің құдіреті, осы асыл құндылығымызды сақтап қалудың жолын іздедік.

Бұрынғы ата - бабаларымыз ертегінің пайдасын ерте заманнан бастап білген. Ертегінің тілі жеңіл, түсіну оңай болғандықтан, адам бойындағы асыл қасиеттерді дамытуда өте маңызды. Сондықтан, асыл әжелеріміз немерелерін тәрбиелеуде бесік жырын айтып жұбатып, ертегі айтып ұйықтатқан.Тарихқа көз жүгіртсек ұлы адамдардың тұлға болып қалыптасуына әжелерінің берген тәрбие өнегесі ерекше орын алады. Атап айтсақ, Қазақтың бас ақыны Абай Құнанбаев, Қазақтың ұлы ғалымы Шоқан Уәлиханов, Қазақтың әйгілі айтыскер ақыны, сазгер, әнші Біржансал Қожағұлұлы, Қазақтың ұлы жазушысы, қоғам қайраткері Мұхтар Әуезов әже мектебінен сусындап өскен ұлы тұлғалар.

Ал, қазіргі уақытта халық алдында жүрген әнші Сәкен Майғазиев, қазақстанның атын шет елдерге танытып жүрген Димаш Құдайбергенов әже тәрбиесін көрген.

Сол ұлы тұлғалардың әжелері туралы қызықты мәліметтерге қысқаша тоқталып көз жүгіртсек.

Әже ертегісі - ұрпақтар сабақтастығы. Немере мен әже арасындағы ерекше туыстық қатынас берік болады. Бала жастайынан үлкен мен кішіні, ағайын – туысты танып, жеті атасын жаттап өседі.Ал, немере үшін әже ертегісі – баланың арманына жол ашады, ерлік пен намыс, адамгершілік, ар - ождан, салт – дәстүр т.б рухани құндылық, үлгілі, ешкімнің ала жібін аттамайтын азамат болып өсудің негізі.Біз осы «Қазіргі балаларға әже ертегісінің маңызы» атты жобамызда әже ертегісі балаларға беретін дәруменмен тең деп санаймыз. Өсіп келе жатқан ағзаға дәруменнің маңызы өте зор. Егер бала ағзасында дәрумендер жетіспесе денсаулығы нашарлайды. Бала аурушаң, ешнәрсеге қызықпайтын болады. Сол сияқты, кішкетай кезінде әже мейіріміне, ертегісіне сусындап өспеген бала, өскенде рухани кемелдене алмайды.

Дәрумен

Әже ертегісі - ол мейірімді дәрумен. Тәтті де, пайдалы дәрумені жақсы көрмейтін бала жоқ шығар. Сол дәрумені біз балаларға жеткілікті бере білуіміз қажет. Әже ертегісін тыңдап өскен балалардың иммунитеті де мықты болады, сырттан келген кез келген жағымсыз ақпаратқа төтеп бере алады. Яғни, Абай атамыз айтқандай: бес нәрсеге асық, бес нәрседен қашық болып жүретіні анық.

Әже ертегісі бала үшін терапия

- Ертегі тыңдаған баланың тілі тез шығады.
- Баланың сөздік қорын дамытады
- Бала мейірімге, сүйіспеншілікке бөленеді
- Бала ертегі кейіпкерлерін елестете отырып, жанашырлық сезімі пайда болады, эмоциясы дамиды

Біз өз жобамызды қорытындылай келе, әжелер айтқан ертегі ұрпақты рухты етіп тәрбиелейтіндігі сөзсіз. Жоғарыда атап өткен ұлы тұлғалардың әжелерді сияқты қазіргі әжелер немере тәрбиесіне мән берсе, біздің арамызда да болашақта әлемді таңқалдыратын Абай, Шоқан, Мұхтарлар шығары сөзсіз.

Зейнеткерлікке шыққан әжесі немересімен уақытын өткізген қарт адамдардың өзіне де пайдалы, ертегі айту арқылы есте сақтау қабілеті жақсарады, көңіл - күйі көтеріледі.

Қазіргі уақытта балаларға әже ертегісін тыңдау туралы түсініксіз ештеңе жоқ. Ересектердің осыған байланысты жауапкершілікті дұрыс түсінбеуі. Негізсіз

амбициялар немесе тіпті ата-аналардың немқұрайлы қарауы. Балалардың өздері әлі кішкентай және олар әже ертегісінің қызығын мен артықшылықтарын түсінбейді.

Алайда, ата - ана баласының, мұғалім шәкіртінің білімді, рухани құндылықты бойына сіңіріп өскенін қалайды, ол үшін ересектер көп күш салып, бірнеше ережелерді ұстануы керек:

1) балаңызға оның қызығушылықтары мен даму деңгейіне сәйкес келетін ертегілерді ұсыну. Мұнда бұрынғы уақытта танымал кешке үйде дауыстап оқу, ұйықтар алдында балаға ертегілерді оқу, бүкіл отбасы оқыған ертегіні талқылау.

2) балалардың танымдық қызығушылықтарын дамыту қажет. Отбасылық құндылықтарды, әженің отбасындағы орыны ерекше екенін үлгі ету.

3) баламен үнемі сөйлесу, оның пікірін тыңдау, әже ертегісін тыңдауға ынталандыру.

4) Ұлттық телеарналарда Әже ертегісінің маңызы туралы бағдарламалар көрсетілсе. Әлеуметтік желілерде ақ жаулықты әжелер ертегі айтып баланың қызығушылығын арттырса.

Қорытындылай келе, ұрпақты тәрбиелеуде үлкен үлгі өнегесі бар әже ертегісі қоғамда, әрбір отбасында насихатталса, қазіргі өркениет заманында рухани құндылығымыз артып, ұрпақтар сабақтастығы жалғасатыны анық.

Әдебиеттер тізімі

1. Серікқазы Қорабай. Зере әже. «Егемен Қазақстан» газеті. 21.10.2020 жыл.
2. М. Әуезов. «Абай жолы» роман эпопея I том. 50 -56 бет.
3. Салтанат Қажыкен.Әже өнегесі. «Ана тілі» газеті. 25.09.2014 жыл.
4. «Шоқан үшін «Халық даналығының сарқылмас бұлағы» болған Айғаным ханым», Марфуға Шапиян, islam.kz

«АҒА СҰЛТАН» РОМАНЫНДАҒЫ ҚҰНАНБАЙ БЕЙНЕСІ

Қатысушы: Шаймұран Жаннат

Жетекшісі: Сатенова Майра Гусмановна

«Ж.Аймауытов атындағы жалпы орта білім беретін мектебі» КММ

Зерттеу жұмысының мақсаты: Көркем шығармадағы негізгі айшық адам образын бір-бірімен байланыста қарастыру арқылы басты кейіпкер мінезін ашу, романның тілін, көркемдік ерекшелігін тану, идеялық-эстетикалық мазмұнын ашу, рухани құндылықтарды зерделеу; Өскелең ұрпақтың осындай көркем шығармалар арқылы өз елінің, жерінің, ата-бабаларының тарихын білу және оның жақсысынан үйреніп, жаманынан жиреніп қорытынды жасауы, сабақ алуы, оқуға құштарлықтарын ояту;

Зерттеу тақырыбының өзектілігі: Романдағы кейіпкерлер арасындағы диалогтар көркем штрих-детальдар арқылы образ характерін ашады. Сол көркем детальдардан автор позициясы да аңғарылады. Өзіндік өрнек пен жаңа соқпақ үлгілері сайрап жатқан, адам жанының нәзік иірімдерін дөп басуы, дәл түйсінуі, сөйлемдеріндегі жинақылық, ой оралымдары жазушы шеберлігін танытады.

Көркемдік айшықтардың ерекше үйлесімі арқылы көркем шығарма әсемдікті тани білуге баули отырып, оқырманын баурап алады.

«Аға сұлтан» романындағы Құнанбай бейнесі

Ырысхан Мұсаұлының «Аға сұлтан» романы кешегі кеңестік дәуірде, сонау студенттік жылдарында қолға алынған. Кеңес заманының сұрқия саясатының кесерінен роман ұзақ жылдар сандықта сақталған. Тәуелсіздігімізге қол жеткізген уақытта автор «жабулы жатқан жан сырын» жарыққа шығарады. Біздің мақсатымыз жазушының XIX ғасырдың орта шенінде Қарқаралы дуанында болған тарихи оқиғаларды суреттеген «Аға сұлтан» романындағы Құнанбай

бейнесін суреттеудегі автордың өзіндік шеберлігін таныту болмақ. Теңіздің сырын тамшыдан тануға болатыны сияқты жазушының стилін тану үшін «Аға сұлтан» романының көркемдік ерекшеліктеріне тоқталып қарастыруды жөн көрдік.

Ырысхан Мұсаұлы журналистикаға сіңірген ғұмыр бойғы еңбегімен , очергтегі қаламгерлік шеберлігімен, зиялы, жарқын тұлғасымен жұрттың есінде қалды. «Аға сұлтан» атты романы Абайдың әкесі Құнанбай Өскенбайұлы туралы.

Бұл күрделі тақырып отаршылықтың уыты өрши бастағанда, қара халықты ойламайтын, ұлыққа жаққан Құсбек төрені жеңіп, ағасұлтан сайланып, Қарқаралыда мешіт салғызып, қазақтың ділін сақтауға бастаған дала көсемі.

Қазақ даласына қожайын болуға келген, осы елдің байлығын шебер иемденген бөгде жұрттың бейнелерін жазушы дөп сомдайды. Ең кереметі, Ырысхан Мұсаұлының бұл шығармасы біздің Абай елінің мінез ерекшелігін, тіл байлығы мен сөйлеу дағдысын танытатын таптырмайтын мұра.

Қазақтан шыққан, ел үстінен күнелткен пысықтардың екіжүзді қалыбын ситуация арқылы ашады. Негізінен Құсбек пен Құнанбай арасындағы диалогтардан шебер табылған көркем штрих-детальдар арқылы кейіпкерлердің характерін ашады.

Сол көркем детальдардан автор позициясы да аңғарылады. Жазушы Құнанбай бейнесін беріп суреттеп жатпайды. Оның бейнесі Құспекпен сөз қағыстырып, ел жайы туралы толғанған ойынан, іс-әрекетінен-ақ байқаймыз.

Мұқым дін мұсылман қауымының тілеуін қабыл алуын сұрап Құнанбай Омбыға үкілі пошта жөнелтеді. Онда мешіт салынатын жердің орнын оның қасына медресе салу керектігін жазады. Үлкен істі тындырып көңілі орнына келген Құнанбай терезеден арыға көз жіберіп, қорған ішіндегі баққа қадала қалыпты.

Оңынан жел тұрған екен. Ызыңдап суырыла соғады. Емен бәйтеректің жапырақтары шаң-тозаңнан арылыпты. Көк-жасыл тартып, ажарлана түскен. Судыр қағып, жамырай шуласады./1-185/

Міне, жазушы шеберлігі дегеніміз осы. Ешқандай дәлелдеуді қажет етпесі де анық.

Мінездеу, жанама мінездеу, адамға тән күйініш, сүйініш сезімдерді суреттеу, адамның өз күйін /монолог/, немесе өзгемен сөйлесуден /диалог/ келтіру – осылардың бәрі жеке-жеке тұрған, дара мақсатты нәрселер емес.

Керісінше, бірін-бірі толықтырып, бірінен-бірі туып, біріне-бірі жалғасып жатқан дүниелер. Мұндай бірліксіз бұлар адам мінезін де, тұлғасын да жасай алмаған болар еді.

Жазушы өз кейіпкерінің қимылын жеке-дара алмай, оның сөйлеген сөзімен ұштастыра суреттеп, оған өзінің авторлық көзқарасын /эстетикалық бағасын/ білдірсе, бұл кейіпкерлердің кім екенін, қандай мінез-құлықтың адамы екенін тасқа таңбалағандай көреміз.

Тек ішінде бүкпе есеп, бұқпа сөз жатпайтын Тәттімбет бір өзінің ғана сөзін айтып жүр ме? /1-44/

Тәттімбет оны саралап, аударып-төңкеріп жатпады. Бүкпелі есепке өзі шорқақ болған соң, басқаның да бұндай сөзіне үңіле бермейтін. Тура сөйлеп, ашық келгенді ұнататын. /1-49/

Қып-қысқа айтылған бірнеше сөз, ал оқи қалсақ суреттеліп отырған адамның ең айрықша белгісі көзге елестейді.

Ы.Мұсаұлының «Аға сұлтан» романындағы Құнанбай, Құсбек, Алшынбай, Сымық, Қужақ сияқты кейіпкерлер – тип. «Талантты жазушының әр образы тип» дейді Белинский. Типтендіру мәселесі секілді типтің өзі де тым кесек және күрделі нәрсе. Неге десеңіз, мінез, бітім, әрекет, ұғым, рух, парасат жағынан байыптап қарасақ, нағыз суреткердің қолынан туған әрбір әдеби тип – әрі әбден жинақталған, сондықтан өзінен өзге ешкімге ұқсамайтын жалқы тұлға.

Осы үзінділерден бірде-бір басы артық оқиға, бөлек тұрған бір деталь жоқ. Бәрі автордың көркемдік ойына қызмет етіп, көркем үндестік тауып тұр. Жазушының шеберлігі – шығарманың сюжеті мен композициясын құра білуінде. Романдағы әр оқиға, әр сурет, әр кейіпкер, әрбір көркемдік деталь – белгілі мазмұн иесі. Жазушы солардың бәрін ойластырып алған. Әдебиеттің негізгі объектісі адам десек, жазушы өз шығармасында сол адам тағдырын арқау ететіні сөзсіз. Романның басты кейіпкері Құнанбайды барлық қырынан көрсету үшін жазушы өз кейіпкерін әр түрлі саяси, әлеуметтік жағдайларға қояды. Сан алуан адамдармен қарым-қатынасқа түсіреді, оны өмір тартысының әр кезеңінде көрсетеді. Сол арқылы суреткер қаһарманының характерін жасаған. Сол қимыл, мінез үстінде Құнанбай характері әр қырынан ашылған.

Романда табиғат суреттері де жайдан-жай алына салмаған. Жазушы бұл көркемдік детальдарды кейіпкердің мінез-қылығын ашуға, оның көңіл күйіне, жан толғанысына, қуаныш-қызығына, қайғы-қасіретіне, басына түскен қатерге, ашу-ызасына, қайрат қажырына бейнелейді. Т. Ақшолақов: «Жазушы табиғатты сөйлете отырып, кейіпкердің жан-толғанысын тереңдете түседі.» дейді /3-60/

Романда Құсбек төренің Омбы сапарынан Қарқарылыға көңілі күпті болып, екіұшты ойға батып, еңсесі түсіңкі қайтқаны оқырман есінде болар. Аға сұлтандыққа сайлау жақындап, Құсбек Омбы жандаралынан жартымды жауап ести алмай өзінің бір топ жаһаттастарымен қайтып келе жатқандағы табиғаттың тосын мінезін жазушы үлкен шеберлікпен берген.

Ырысхан Мұсаұлы табиғаттың сұсты келбет-кескінін кейіпкердің жан күйзелісін, жан ашуын тереңдете бейнелеу үшін ұтымды алған, табиғатты өз мақсатына орай сөйлете білген. Құдияр мен Тәттімбеттің сөзі нағыз деталь. Алдағы сайлауда Құсбектің аға сұлтандыққа өте алмайтынын басынан бағы тая бастағаның байқаймыз. Романның көркемдік ерекшелігін, әсіресе тілін тану үшін пейзаждың көтерер жүгі жеңіл емес.

Пейзажды біз, әдетте, көркем шығармада суреттеген табиғат көріністері дейміз. Рас, пейзаж – табиғат. Бірақ бұл жеткіліксіз. Нағыз пейзаж – поэзия. Неге десеңіз, адамның қабылдауынан, көңіл күйінен тыс табиғат суреті – пейзаж жоқ.

«Пейзаж жазушының стилін де белгілейді. Ал стиль – адам. Пейзаж образ сырын ашады. Ал образ – адам». /1-100/ Дәл осының дәлелі Ы.Мұсаұлының «Аға сұлтан» романындағы пейзаж. Осының бәрі жан тебірентер ғажап, сан иірім сыры бар тұтас бір образ, адам мекені – дала образы. Және жазушы пейзажы келістіре салынған сурет қана емес, шынында да құдды жанды адам. Романның пейзажды беттері – қағаз емес, нақ тірі табиғаттың өзі. Адамды үйден шығарып алып кетеді. Бір жерде ызғырық жел өңменіңнен өтеді, енді бір жерде әуе айналып жерге түскендей аптап ыстықтан қашқандай күйге түсесіз, тағы бір жерде қолымызды
жаңбырға тосып рахаттанамыз. Біздің әдеби шығармалардан іздейтініміз, міне, осындай пейзаж.

Ырысхан Мұсаұлының «Аға сұлтан» роман тілі негізінде Құнанбай қажы өмір сүрген кезеңдегі әлеуметтік жағдай мен қоғамдық ахуалды, оларға деген жазушы көзқарасын, ұстанымын оқырманға жеткізеді.

«Аға сұлтан» романында біз Құнанбайдың тарихи тұлғасымен жете танысып қана қоймай оның романдағы тарихи көркем бейнесін жан – жақты түсінуге мүмкіндік аламыз.

Көркем туындыны өнер деп бағаласақ, оның өзі өнер құралымен жасалуы керек. Бұл үшін романнан бір ғана штрих алайық:

Романда Құнанбайдай ел ағасына, аға сұлтанға Жанғабыл мен Үйсінбай қариялар сұр жорғаны сыйға тартады. Мұнысын ағайын – ажыны мақұл көрмейді. Құсбек оқиғаның ұзын ырғасына қайыра сұрап қанықты да: - Апыр-ай, ағат жасаған екенсің. Ол қарадан шықса да Құнанбай емес пе, бұл қанша дүлдүл болса да бір тай емес пе? /1-272/ - деген кішкентай штрихтан жазушының эстетикалық идеялы айқын көрінеді. Бірақ сөйлем. Осы сөйлемге Құнанбайдың құнанбайлығы, басқа сөзбен айтқанда ақыл-парасаты, ел билеу тәсілі сиып кеткен. Автордың нақты ұғымды затты детальға айналдырып қысқа жазу - тек таланттыға тән қасиетін байқай аламыз.

Ырысхан Мұсаұлының романында өзіндік өрнек пен жаңа соқпақ үлгілері сайрап жатыр. Романда Құнанбай бейнесін суреттеудегі адам жанының нәзік иірімдерін дөп басуы, дәл түйсінуі, сөйлемдеріндегі жинақылық, ой оралымдарын баурап алуы жазушы шеберлігін танытса керек. Ы.Мұсаұлы табиғаттың сұсты келбет,кескінін кейіпкердің жан күйзелісін, тереңдете бейнелеу үшін,табиғатты өз мақсатына орай ұтымды қолданып, сөйлете білген.

«Аға сұлтан» романында көркемдік айшықтар ерекше үйлесім тапқан, соның бәрі жымдасып келіп оқырманын баурап алды, жанын нұрландырып, әсемдікті тани білуге баулиды,тарихи шығармаларды оқуға құштарлығын оята түсті.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Ы. Мұсаұлы «Аға сұлтан» романы. Семей, 2003. 352 б.
2. Тайжігіт Б. Елге оралған «Аға сұлтан» // Семей таңы -2005.-20 мамыр
3. Т.Ақшолақов «Көркем шығармаға талдау жасау». Алматы, 1983
4. Түсіндірме сөздік Алматы, 2008

МӘТІНДЕГІ КЕЗДЕСЕТІН КҮРДЕЛІ СӨЗДЕРДІ КОНЦЕПТУАЛДЫ ТҮРДЕ ЕСТЕ САҚТАУ АРҚЫЛЫ ОҚУ САУАТТЫЛЫҒЫН АРТТЫРУ

Қатысушы: Далелхан Нұрай
Жетекшісі:Турдугулова Дильмара Шеризатовна
«А.Ибраев атындағы жалпы білім беретін мектебі» КММ

Бұл жобада мәтіндегі кездесетін күрделі сөздерді концептуалды түрде зерттеудің тиімді екендігін көрсету мәселесі қарастырылады. Алынған білімді функционалды сауаттылықпен ұштастыру тақырыбы қозғалады. Жұмыста қазіргі таңдағы өзекті мәселе болып отырған берілген білімді концептуалды түрде есте сақтау арқылы практикада қолдана алу мәселесіне ерекше назар аударылады. Бұл тәсіл зерттеуге негізделген оқытуды көздейді. Оқушының пәнді терең оқуына жағдай жасайды. Функционалдық сауаттылығын арттыруға мүмкіндік береді. Түрлі пәндердің мазмұнын кіріктіруге, идеяларды, әдістерді бір пәннен екінші пәнге таратуға болатындығын түрлі мысалдармен көрсетеді. Ғылыми жоба жан-жақты зерттеуге арналған. Қорытындылай келе, автор концептуалды түрде есте сақтау арқылы алынған білімді функционалдық сауаттылықпен ұштастыру – білім алуда күрделі ұғымдарды бір мазмұнға топтастыра отырып жүйелеудің маңызды екендігін көрсетеді.

Күтілетін нәтиже: Оқушы сабақ үдерісінде берілген тапсырмаларды жан-жақты зерттеу арқылы кіріктірілген пәндер бойынша алған білімін күнделікті өмірде қолданады. Берілген материалды концептуалды түрде қарастыруға үйренеді. Тіл - әдебиеттің бастау көзі. Ал әдебиет – бастаудан шыққан сөйлеудің, тілдің ең жоғарғы, аса үлгілі қазынасы, кемел өрнектері. Тұтас ұлттың бейнесін, қазақ халқының бейнесін сомдаған әдеби шығармалар – Тәуелсіз Қазақстанның Мәңгілік Елге айналуына қазық болатын сенімді тіректер.

“Егер де біз қазақ деген ұлт болып тұруды тілесек, қарнымыз ашпас қамын ойлағанда тіліміздің де сақталу қамын қатар ойлау керек,” –деп ұлт ұстазы Ахмет Байтұрсынұлы айтқандай тіл тазалығы - Мәңгілік Ел болудың тірегі. Мектепте алған білімді күнделікті өмірде қолдана алу – бүгінгі заман талабы. Мен өзімнің зерттеп жүрген тақырыбым арқылы сабақта алынған білімді концептуалды түрде қарастырудың тиімділігіне тоқталғым келеді.

Мысалы, 7-сыныптың «Қазақ әдебиеті» оқулығындағы «Қыз Жібек» тақырыбы бойынша мәтіндегі кездесетін, көп қолданылмайтын күрделі сөздерді тарихи, лингвистикалық, медицина-биологиялық, салт-дәстүр, қолөнер жағынан зерттеп көрейік. Бұл жұмысты барлық пәндерді кіріктіру арқылы қарастырайық.

«Қыз Жібек» жырынан үзінді:

...Ақ маңдайы жалтылдап,
Танадай көзі жарқылдап,
Алтын шашбау шашында.

Осы жыр үзіндісіндегі «алтын шашбау» тіркесіндегі «шашбау» сөзін негізгі нысан ретінде ала отырып, неліктен шашбаудың көбіне алтын мен күміс сияқты бағалы тастардан жасалатындығы және де алтынның пайдасы, оның химиялық, медицина-биологиялық жағы, қолөнерде яғни этнография бойынша қалай жасалынатындығы, оның пайдасы мен зияны туралы ақпараттарды қарастырдық.

Лингвистика жағынан: Шашбау. Ол – қыз, келіншектердің шашына сәндік бұйым ретінде тағылады. Шашбау әйел шашының әр–ажарын ашады. Оны

өрілген бұрымның ұшын бекіту үшін де тағатыны мәлім. Түркі халықтары алтын, күміс тиындар, кейде маржан қадалған, ызылған бауы бар шашбауды ежелден пайдаланып келеді. Шашбаудың жасалу, әшекейлену әдістері әртүрлі. Соған орай олар әртүрлі топтарға бөлінеді. Қазақ зергерлері шашбауды негізінен күмістен қақтап соғады, ұшына теңгеден (сөлкебай) шұбыртпа тағылып, түсті масатыдан, жібектен ызылған шашақтармен әсемделеді. Матадан жасалған шашбаудың екі ұшына зер шашақ тағады, оның жоғарғы жағынан бунақтап құндыз тұтып қояды. Шашбауды бұрымға қоса өреді, сосын шаштың ұшына таяу жерінен бір шалып байлайды, сөйтіп, бұрымның ұшын бекітеді. Жасы ұлғайған әйелдің шашбауы қарапайым болады. Салт-дәстүр мен лингвистика жағынан шашбауға, шашқа қатысты қаншама тыйымдар бар. Шашты өсіру – әдеміліктің белгісі екендігін, бірақ салт-дәстүр бойынша шашты жайып жүрген дұрыс емес екендігіне де тоқталғым келеді. Бір айта кететін мәселе, мен тек «Қыз Жібек» жырындағы бір ғана «алтын шашбау» тіркесіндегі «алтын» сөзі туралы кіріктірілген түрде қаншама мәліметтер алдым. Алынған ақпараттарды өзім зерттегендіктен менің есімде жақсы сақталды, сонымен қатар осы мәліметтерді басқа пәндерде де, күнделікті өмірде де қолдана аламын, яғни концептуалды түрде қарастыру арқылы оқу сауаттылығымен ұштастырдым. Алған білімді басқа пәндерден осы тектес тақырыптарды өткен кезде де қолдана аламын. Міне, қазіргі таңда қолданылмайтын «шашбау» сөзін зерттеу арқылы өзіміздің ұлттық құндылығымызға деген көзқарасым өзгеріп, құрметім күшейді. Оны бағалай білу керектігін, кезіндегі салт-дәстүрлерімізді жаңғыртуымыз керектігін, басқа мемлекеттерде осы ұлттық нақыштарымыз арқылы таныла білу керектігін білдім. Жырдағы әрине қолданылмайтын тіркестерді немесе сөздерді зерттеп, олардың барлығын концептуалды түрде қарап шығу мүмкін емес, бірақ бір сөз тіркесі, бір сөз арқылы қаншама мағлұмат алуға болады. Енді басқа ғылымдар жағынан қарастырып көрейік.

Химиялық жағынан: Алтын - ақшалық құнды металл (валюта) және ауыр металл. Сонымен қатар ол әр түрлі әшекейлік-көркемдік істерде, зергерлік бұйымдарға қолданылады. Ата-бабаларымыздың шашбауды алтын-күмістен жасауының өзінде мән бар. Алтын да, күміс те адам ағзасына әсер ететінін ертеден білген. Алтын күмістің бактерицидтік қасиетін арттырады. Шетелдік дәрігер Роберт Бекер күміс иондарының адам ағзасындағы жасушалардың көбеюіне әсер ете алатындығын дәлелдеген. Ол өзінің ғылыми кітабында күміс иондарының қатерлі ісік ауруына шалдыққан адамдардың жасушаларын қайта тірілтіп, көбеюіне көмегі барлығын жазған. Сірә, алтын-күміс қасықпен ас ішу тек қана байлықтың көрінісі ғана емес, салауаттылықтың да белгісі болса керек. Күміс бактерияларды залалсыздандырады. Осы қасиетіне байланысты баланың кіндігі түскенде, бала қырқынан шыққанда күміс қасық не күміс білезік салынған суға шомылдыруды атам қазақ ертеден білген.

Медицина-биологиялық жағынан: Шашбау таққан қыздардың басы ауырмайды, шашы ұзын, әрі сұлу, берік болып өседі, ерте түспейді. Шашбау әйел шашының өсуіне ықпал жасайды, басқа массаж істеп, денсаулықты түзейді. Шашбау, шолпы арқаны түзу ұстап, сәнді жүруді үйрететін **модель мектебінің** рөлін атқарған. Шашбаудың, шолпының ауыр салмағы басты ауыртпай, емдік қасиетке ие болған. Қазіргі таңда мектеп оқушылары арасындағы сколоиоз ауруы белең алып тұрғаны белгілі. Адам басының тік жағдайы, омыртқа

бағанасының тік болуы, иықтарының, жауырындар бұрыштарының симметриялық орналасуы, омыртқалардың өсімдіктері тік сызығында болуы, белдің үшбұрышының симметриясы қ а л ы п т ы сымбатының белгілері болып саналады. Омыртқа бағанасының осы белгілерден ауып кетуі сымбаттың бұзылысы - **сколиоз ауруы** болып табылады. Көне Греция мен Римде алтынды (пластинкаларын) ауызға салып, тамақ ауруларын емдеген екен. Сондай-ақ қазіргі медицинада да алтын қоспалары кеңінен қолданылады.

Қолөнер жағынан: Шашбау бір-біріне сым үзбелер арқылы бекітіліп, орталарына асыл тастардан көз қондырылған теңгелер тізбегінен құралады. Ұшы сәнді шашақпен немесе күміс әшекейлермен әсемделеді. Шашбау шаштың түбіне бекітіліп, бұрыммен бірге салбырай төгіліп тұрады. Шашбау ұзын бау (шынжыр), тиындар тізбектелген лента және оюмен бедерленген қаңылтырлардан тұрады. Шашбаудың ұшында күміс салпыншақтары болады. Бұрымға тағу әдісі: өрім басталған тұсқа бекітіледі. Шашбау бұрымның қалыңдығын білдіретін болған.

Салт-дәстүр жағынан: Шашбау – қыз-келіншектер шашына тағатын сәндік бұйым. Мұндай әйел шашының әр-ажарын аша түсетін, өрілген бұрымның ұшын бекіту үшін тағылатын алтын, күміс тиындар, кейде маржан қадалған, ызылған бауы бар. Сонымен қатар қыз баланын мінезін білдірген. Қыз бала жүргенде шашбау сылдырламаса қыздын мінезі жайлы, ал сылдырласа мінезі нашарлау деп білген. Халықтың қылмыс заңында да шаш туралы бірнеше бап бар. Тентектер әйелдің шашын кессе, ол дене мүшесін кескенімен бірдей жазаланады, үлкен айып төлейді. Егер әйелдер өздері қылмыс жасаса, олардың шашын кесіп жазалайды. Бұл әйелдер үшін өлім жазасымен тең қаралған. Шаштың ұшын қиған қыздарға шапалақ беріледі. Демек, әйелдерге тән шаш бағасы мен құнын халқымыз ерте білген.

Осы сөздерді зерттеу барысында шығарған қорытындым және ұсынысым:

1.Қыз балалардың шашын өсіру және ұлттық нақыштарымызды жарнамалау мақсатында өздеріне қолдан шашбау жасап, соны тағып жүру керек. Біз өзіміз мақтанышпен тағып, жарнамалай алғанда ғана басқалардың бізге деген, ұлттық нақышқа деген ұмтылысы, құрметі оянады.

2. Ата-аналардың да ұлттық нақышқа, ұлттық құнды бұйымдарымызға деген көзқарастары өзгеріп, бағалаулары артады.

3. Сәнді шашбау, шолпы «модель», яғни «сән мектебінің» рөлін атқаратындықтан, қыздарымызға эстетикалық жағынан берер тәрбиесі мол.

4. Салт-дәстүрмен де байланысты қыз балаларға шашын жайғызбаған елміз, «шаш жаю - жамандықтың хабаршысы» екендігі белгілі, жас қыздардың арасында белең алып бара жатқан бұл көрініс еліктеушіліктен туған. Осыған деген көзқарасты өзгертіп, ұлттық құндылықты бойларына сіңіре білу керекпіз.

5. Еліміздің экономикасына да елеулі ықпал етері сөзсіз. Біз ұлттық нақышымызды насихаттап, қолөнершілердің туындыларын жарнамалап, алыс-жақын шетелдерге де шықсақ құба-құп болар еді.

Пайдаланған әдебиеттер:

1. Қазақ әдеби тілінің сөздігі, 15 томдық, III том Б-Б Алматы 2011
2. Мектеп оқушыларының функционалдық сауаттылығын дамыту жөніндегі 2012-2016 жылдарға арналған ұлттық іс-қимыл жоспарын бекіту туралы /

Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2012 жылғы 25 маусымдағы №832 қаулысы //
3. А.С.Ақтанова, А.Қ.Жундибаева, Л.К.Жұмекенова: «Қазақ әдебиеті» оқулығы, 8-сынып Алматы «Атамұра» 2017, 36-бет
4. А.С.Ақтанова, А.Қ.Жундибаева: «Қазақ әдебиеті» оқулығы, 7-сынып Алматы «Атамұра» 2017, 17-бет

МЕМЛЕКЕТТІК ТІЛДЕ ОҚЫТЫЛМАЙТЫН СЫНЫПТАРДА ҚАЗАҚ ТІЛІН ОҚЫТУДЫҢ ТИІМДІ ЖОЛДАРЫ

Қатысушылар:Касымбаев Адильжан Маратович,
Сарсенова Сабина Алибековна
Жетекшісі: Карамендин Олжас Сабитович
«№20 жалпы орта білім беретін мектебі» КММ Семей қаласы

Өзектілігі мен мақсаты. Қазіргі кезеңде педагогикалық ғылым мен практика білім беруді жаңғырту міндеттерін, қазақ тілін кәсіби даярлаудың сапасы мен тиімділігін арттыруға бағытталған оқытудың әдістері мен формаларын жетілдіру міндеттерін шешуде. Баяндамада қазақ тілін оқытудың инновациялық құралдарының бірі – подкасттарды және стендапты қолдану мүмкіндіктері қарастырылады. Зерттеудің мақсаты – қазақ тілін оқытудағы подкасттар мен стендаптың дидактикалық мүмкіндіктерін теориялық анықтау және қолданысқа енгізуге ұсыныс тастау.
Қазақ тілін үйрену жаңа сөздер мен сөз тіркестерін жаттаумен шектелген уақыттан бері көп уақыт өтті. Монотондылық, грамматикалық ережелерді жалыққанша жаттау және орыс тіліндегі сөз тіркесін қазақ тіліне аудару мүмкіндігі - бұл қазақ тілін меңгерудегі кемелдіктің шегі болды. Әлемде шетел тілін үйренудің көптеген тәсілдері мен әдістері бұрыннан белгілі болғанымен, біздің елімізде қазақ тілін оқыту әдістемесінде нағыз революция тек кейінгі жылдары ғана енді. Тәсілдер мен мақсаттар өзгерді. Бүгінде барлығы қазақ тілін үйренуде. Бүгінгі күні қазақ тілінің өзінің мемлекеттік биік мәртебесіне лайық деңгейге көтерілуі заман талабынан туып отыр. Мемлекетіміздің кез келген оқу орнында қазақ тілі ана тілі және мемлекеттік тіл ретінде оқытылады. Бұл арада, сол қазақ тілі қандай деңгейде оқытылып жатыр деген сұрақ туындайды. Дегенмен, әрбір әдістің оң және теріс жақтары бар. Ескі мектептің қағидалары бүгінгі күні өз жемісін бергеніне қарамастан, айтарлықтай өткір сынға ұшырап отыр. Әдетте, тілді меңгеру үшін аудармаға, мәтін оқуға, жаңа сөздерді есте сақтауға, әртүрлі жаттығуларды орындауға және қайталауға көп уақыт арнап, кітаптарды ақтаруға тура келетін. Сабақты бекіту үшін шығарма немесе диктант жазу сияқты тапсырмалар ұсынылатын. Бұл әдістердің көбі қазіргі уақытта заман талабына сай ескіріп қалды.
Сол көне әдістердің бірі - классикалық оқыту әдісі болып табылады. Классикалық әдістеменің ұстанатын негізгі міндеті – оқытылатын тілдің грамматикалық қорын қалыптастыру. Классикалық әдістеменің жалғыз кемшілігі, – ауызекі сөйлеу тәжірибесінің аздығы. Бұл кемшілікті классикалық әдістемеге коммуникативті оқытудың басқа әдістерін қосу арқылы толықтыруға болады. Дегенмен, соңғы жылдары шетел тілін оқытудың ең танымал әдістерінің басында коммуникативті әдіс бірінші орынды алады. Бұл техника Америка мен

Европада өзін дәлелдеді. Әдістеме шет тілдерін оқытудың екі негізгі әдісін біріктіруге негізделген: дәстүрлі және заманауи. Аты айтып тұрғандай, коммуникативті техникада маңызды рөл қарым-қатынасқа беріледі. Бұл әдістеменің негізгі мақсаты – тілдік кедергіні жеңу. Ең бастысы, адамды шет тілінен қорқудан, шет тілінде сөйлеу қорқынышынан құтқару және сонымен бірге басқа тілдік дағдылар мен дағдыларды, атап айтқанда ауызша және жазбаша сөйлеуді, оқуды, тыңдауды дамыту. Айта кету керек, грамматика шет тілінде сөйлеу, қарым-қатынас жасау процесінде оқытылады. Осы мәселені тереңірек зерделеу мақсатында, мектебіміздің жоғары (9-11) сынып оқушыларына арнап онлайн сауалнама әзірледік. Бұл сауалнамада, жоғары сынып оқушыларына қазақ тілін меңгерудегі кездесетін қиыншылықтары мен жалпы тіл меңгерудегі қалауы туралы бірнеше сұрақтар қойылды. Бірінші сұрақ бойынша, оқушылардың 75 пайызы қазақ тілін мемлекеттік тіл болғаны үшін үйренетінін айтқан. Екінші сұрақ бойынша, оқушлардың 45 пайызы қазақ тілі сабағында сөздерді түсіну қиындық тудыратынын жеткізген. Үшінші сұрақта, 55 пайыз оқушылар, қазақ тілінде қарым-қатынас жасау – сабақтың басты шарты деп жауап берді. Келесі сұрақта, 45 пайыз жоғарғы сынып оқушылары сабақ кезінде қызықты мәтіндердің болғанын қалады. Соңғы «Қазақ тілі сабағында нені жақсы орындайсың?» сұрағында, оқушылардың тек 5 пайызы ғана «айтылым және дебат, талқылау» деп жауап қатқан. Бұл сауалнама қорытындысы бойынша біз үлкен бір ойға қалдық. Ғалым Қ. Қадашева:«Оқу процесін жеделдету дегеніміз – осы оқу пәніне берілген сағат санын көбейтпестен оның әсерлілігі мен өндірімділігін арттыруға қол жеткізу. Бұл тереңдетілген жеделдету мәні жағынан рационалды оқыту әдісімен тең болып келеді»- деп, қазақ тілін оқытудың мәселелеріне тоқталған екен. Шынымен де, мемлекеттік тілді меңгеру кезінде тек қана сөздерді, сөз тіркестерді, ережелерді жаттап алуға болады, бірақ нақты сөйлесу мүмкіндігі пайда болған жағдайда адам меңгеріп алған базаны қолдана алмауы да мүмкін. Себебі, жылдан-жылға оқытатын оқу материалымыз мынадай тақырыптар шегінен аспайды:

- Қазақстанның бай табиғатымен таныстыру;
- ел өміріндегі тарихи кезеңдер жайлы мәлімет беру;
- қазақ тілінің фразеологизмдерімен таныстыру;
- мақал-мәтелдер мен қанатты сөздерді сөздік қорына енгізу.

Ғаламтор кеңістігінде ағылшын тілін үйретуге арналған көптеген практикалық әдістермен салыстырғанда, жоғарыдағы алынған материалдардың тізімі неғұрлым күрделі, не қызықсыз болып көрінетіндіктен бе, тілді меңгеру мақсатын қойған адамның алдына психологиялық барьер келеді. Сондықтан да, қарапайымнан күрделіге деген тәсілдің әлдеқайда тиімділігі зор деп ойлауға тура келеді. Тіл күрделілігі тілді үйренемін деушілер үшін жағымсыз ынталандыру негізі. Сондықтан тілді үйрену неғұрлым қарапайым болса, адамның тілге деген ынтасы соғұрлым жоғары болады. Сол сияқты, біздің тілді де, мемлекетімізде тұратын басқа ұлт адамдарына үйретудің оңай жолдарын іздеу қажет. Сұраққа жауап, ситуация арқылы сөйлесу, өз ойын айта білу, пікір алысу, салыстыра отырып әңгімелесу тәсілдерін қолдану қажет деп ойлаймыз.

Осындай тәсілдердің бірі ол – «Подкаст», «Стендап» әдістері. Қазіргі уақытта подкаст деп оқу бағдарламасының тілдік және тақырыптық мазмұнына

сәйкес жасалған және оқу процесінде одан әрі пайдалану үшін подкаст серверіне орналастырылған аудио немесе бейне жазба түсініледі. Ал, Стендап (stand up) - бұл комедиялық қойылым және әңгімелеу өнері, ол арқылы әзіл-сықақшы тірі аудиториямен сөйлесіп, олармен микрофон арқылы тікелей байланысады. Стендап репертуарына авторлық монологтар, қысқа әзілдер, көрермендермен импровизация, әзіл әндер, қысқа қойылымдар кіреді. Стендап және подкасттар 10 жылдан аз уақыт бұрын пайда болғанына қарамастан, бүгінгі күні олар барлық топтағы көрермен арасында өте танымал: қарапайым жастардан бастап, жетекші университеттерге дейін қолдануда.

Подкасттар мен стендаптың танымалдылығын анықтайтын бірнеше факторларды атап өтейік:

- оларды планшеттік компьютерге, мультимедиялық ойнатқышқа, ұялы телефонға және т.б. тегін жүктеп алу мүмкіндігі және оны кейіннен ыңғайлы уақытта және ыңғайлы жерде қарау/тыңдау;
- көптеген портативті құрылғыларда ойнатуға мүмкіндік беретін аудио және бейне файлдардың әмбебап форматтарының болуы;
- покасттар мен стендаптың үздіксіз жаңаруы;
- жазылу мүмкіндігі, бұл пайдаланушыны пайда болған кезде жаңа подкасттар мен стендап туралы автоматты түрде хабардар етуді білдіреді;
- аудио және бейне материалдардың шынайылығы;
- бейне файл үшін субтитрлердің болуы.

Көптеген ғылыми әдебиеттерді талдағаннан кейін біз подкасттар мен стендаптың мүмкіндіктерін атап өтеміз келеді:

1. Шынайылық. Подкасттар мен стендаптардың көпшілігін ана тілінде сөйлейтіндер жасайды. Яғни, оқушыларға көркем әдеби тілмен қоса, сол елдің қарым-қатынас тілінің ерекшеліктерін де көрсете алады.

2. Көп функционалдылық. Подкасттар мен стендаптар көп функциялы, өйткені олардың көмегімен шет тілін оқыту кезінде сөйлеу әрекетінің бірнеше түрін дамытуға болады: оқу, сөйлеу, жазу, тыңдау. Сонымен қатар, подкасттар оқытылатын тілдің мәдениеті туралы білімді жеткізеді, сол арқылы оның әлеуметтік-мәдени құзыреттілігін қалыптастырады. Сол тілдің мәдениетін, салт-дәстүрін, әдет-ғұрпын білу оқушыларға үлкен артықшылықтар беретіні сөзсіз.

3. Медиалық құзыреттілік. Подкасттармен жұмыс істеу үшін компьютердің негізгі дағдыларын қалыптастыруға болады: интернеттен файлдарды жүктеп алу, оларды мобильді құрылғыларға тасымалдау, қажет болған жағдайда оларды өңдеу және қайта кодтау мүмкіндігі.

4. Өзектілігі. Подкаст және стендап жазылуға және мұрағатты жаңа аудио және бейне материалдармен үнемі жаңартуға мүмкіндік береді. Осылайша, біз күн сайын өмірдің әртүрлі салаларындағы өзекті оқиғалар туралы ақпараты бар жаңа аудио және бейне файлдарды жүктей аламыз.

5. Көру және есту ақпаратын бір мезгілде қолдану арқылы қабылдау. Ақпарат көру және есту арналары арқылы қабылданады. Көру арнасы заттарды, әрекеттерді қабылдауға қызмет етеді, сол арқылы есту жолы арқылы түсірілген дыбыстардың ретін түсінуге ықпал етеді.

6. Интерактивтілік, яғни. пайдаланушының мобильді құрылғымен жұмыс істеуінің интерактивті режимі, онда ол өзін қызықтыратын ақпаратты, оның жылдамдығы мен реттілігін өз бетінше таңдай алады.

7. Мотивация. Күшті мотивациялық құрал болып табылатын подкаст және стендап, оқиғаға толықтай ену әсерінен оқушыларға күшті эмоционалды әсер етеді. Когнитивті және эмоционалдық үйлесімділік қазақ тілін үйренуге деген қызығушылықты арттырады, оқу материалын есте сақтауға оң әсер етеді, оқудың тәрбиелік аспектісін арттырады.

8. Ыңғайлылық. Қолданылатын техникалық құралдардың кез келген уақытта ыңғайлы болуы (планшеттік компьютер, мультимедиялық ойнатқыш және т.б.), соның ішінде оқу орнынан тыс жерде аудиоға және видеоға қол жеткізуге мүмкіндік береді.

Қазақ тілдерін үйренуге арналған оқу подкасттарын құру бірқатар әдістемелік міндеттерді шешуге мүмкіндік береді, соның ішінде: қазақ тілін тыңдау арқылы түсіну қабілетін қалыптастыру, есту қабілеті мен дыбыстау дағдыларын жетілдіру, сөздік қорын кеңейту және байыту, лексикалық және грамматикалық дағдыларды қалыптастыру мен жетілдіру, сөйлеу және жазу дағдыларын дамыту.

Қорыта айтқанда, подкасттар мен стендап әңгімелері басқа ұлт өкілдеріне тілдік материалдың үлкен қорын қамтамасыз етеді, оқушылардың танымдық белсенділігін арттырады, оқу ақпаратын эмоционалды түрде түсіндіру арқылы мотивацияны арттырады. Қазақ тілін үйрену процесі қызықты және нәтижелі болады. Подкасттар қазақ тілін сабақта ғана емес, сабақтан тыс уақытта да үйренуге ынталандырады. Нәтижесінде, подкасттар мен стендап әңгімелері қазақ тілін оқыту үдерісіне міндетті түрде енгізілуі тиіс таптырмас инновациялық оқыту құралы деп айтсақ, артық айтпағанымыз болар.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1.Соломатина, А. Г. Методика развития умений говорения и аудирования учащихся посредством учебных подкастов : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02 /
2.Соломатина А. Г. – Тамбов, 2011. – 158 с
3.Телегина, А. Т. Иноязычная коммуникативная деятельность – процесс активного взаимодействия на уровне межкультурной коммуникации, нацеленный на саморазвитие личности в профессиональной деятельности / А. Т. Телегина // Известия высших учебных заведений. Поволжский регион. Гуманитарные науки. – 2013. – № 4. – С. 253–263.

АХМЕТ БАЙТҰРСЫНҰЛЫНЫҢ МУЗЫКАЛЫҚ МҰРАСЫ

Қатысушы:Тоқтасын Қарақат, Нұрғабыл Балауса
Жетекшілері:Қасымқызы Жазира, Мырзабекова Жанар Журтыбековна
"А.Байтұрсынұлы атындағы №47 жалпы орта білім беретін мектебі" КММ

Бүгінгі күнде жас ұрпақтың санасында туған халқына деген құрмет пен мақтаныш сезімін ұялатып, ұлттық рухты сіңіру, сондай-ақ ана тілі мен әдебиетін, тарихы мен өнерін қастерлеп, әдеби мұрасын аялап, ардақтай білуге тәрбиелеу-басты міндеттердің бірі.

Ұлтымыздың ең ұлық мұраты - тәуелсіздік тұғырына қонғалы бері халқымыз кешкен тарихи оқиғаларға және сол ел шежіресін жасауда ерен еңбек еткен, жұртын өрге тартқан тарихи тұлғаларға ұлттық мүдде тұрғысынан баға беріле бастады. Соның табысты нәтижесі боларлықтай тарихымыздың тынысын бағамдарлық татымды шаруалар атқарылуда.

XX ғасырдағы қазақ зиялыларының көш басында тұрған қайраткерлердің бірі – Ахмет Байтұрсынұлы. Қазақ тіл ғылымының, ағартушылық саласының бастауында тұрған ғалым. Алаш зиялыларының көсемі, тұңғыш қазақ тілтанушы ғалымы, ақын, әдебиет зерттеуші ғалым, түркітанушы, публицист, педагог, аудармашы, қоғам қайраткері. Елі үшін көп еңбектенген, артында мол мұра қалдырған тұлғаның айтары мол. Кейінгі жас ұрпаққа шығармашылық үлгі-өнеге боларлықтай мұрасын қалдырды. Мұра - тек тарихи ескерткіштердің жиынтығы емес, өміршең өміріміздің жемісі. Рухани байлық жер көкірегінде емес, ел көкірегінде сақталуы тиіс. Тәуелсіздігіміздің белгісі рухани мәдениетіміз айқындайды. Осы орайда үнемі мәдени өркендеудің арқасында өркениетті елдер қатарына қосыла аламыз.

Зерттеу жұмысының мақсаты: А.Байтұрсынұлының музыкалық өнерін, ән мен күйін тереңірек танып, жас ұрпаққа насихаттау

Зерттеу жұмыстарының міндеттері: әлеуметтік сауалнама арқылы Ахметтің ән, күйлерін анықтау; А.Байтұрсынұлынкомпозиторлық қырынан танып, әндері мен күйлерімен танысу; көпшілікті таныстыру негізінде зерттеу нәтижелерін беру.Зерттеу жұмысын іске асырудың негізгі әдістері: Құжаттарды талдау; көпшілік әлеуметтік сауалнама, әлеуметтік статистика әдісі; баспа беттеріне мақалалар даярлау; тарихи мұражай орындарына бару; бейнетүсірілім әрі сұхбат жүргізу;

Зерттеу жұмысының өзектілігі: Ахмет Байтұрсынұлының музыкалық өнер саласынан қалтырған еңбегін көпшілік біле бермейді. Көп әндері халық әндері боп кеткен. Ақын, зерттеуші, ағартушы ретінде ғана білетін адамдарға оның шығарған әндері мен күйлерін, термесін жан-жақты зерттей келе таныстыруды мақсат тұттық. Ахмет атаның ұрпақтары мен әндерін орындаушылармен кездесіп, сұхбат жасадық. Дәлелді пікірлер жинадық. Өзіміз оқитын Ахмет Байтұрсынұлы атындағы № 47 мектепте «Ахметтану» кабинетіні ашылды. «Ахмет Байтұрсынұлы – қазақ руаниятының көсемі» тақырыбында республикалық конференция ұйымдастырылды.

Ахмет Байтұрсынұлы шығармашылық жұмысын өлең жазудан бастаған. Онда ол еңбекші халықтың ауыр халін, арман тілегін мұң мұқтажын көрсетіп, жұртшылықты оқуға, білім ғылымғы, рухани биіктікке, адамгершілікке, мәдениетті көтеруге, еңбек етуге шақырады.

Ұлтымыздың ұлы тұлғаларының бірі Ахметтің қазақ үшін атқарған еңбегі зор, ұлт болашағы үшін қосқан үлесі көп. Атқарған жұмысы, жасаған еңбегі туралы айтылып та, жазылыпта жүр. Дегенмен әлі күнге дейін еленбей келе жатқан бір тақырып бар. Ол - Ахмет Байтұрсынұлының қазақ музыкасына қосқан үлесі. Қазір өнер зерттеушілері Ахметтің қазақ музыкасына қосқан үлесі ретінде А.Затаевичтің «Қазақ халқының мың әні» жинағына берген музыкалық туындыларды ғана айтумен келеді. Бірақ сазгерлігі жайында көп айта бермейді. Басқасын айтпағанда өзіміз тілге тиек еткен «Қазақ халқының 1000 әні» жинағында Ахмет жазып алынған 21 музыкалық туынды берілген.

Қостанай губерниясынан жазып алынғандары: "Әриайдай", "Күләйжан", "Тапсырдым бір құдайға", "Құбақан";Торғай уезінен жазып алынғандары: "Айда, былпым", "Тепеңкөк", "Есенжол жыршының әні", "Шырқау», «Дауыс», «Айхай, Ғазиза», «Жар-жар», «Кел-кел, екеуіміз-ай», «Көрұғлы», «Қаләйлім», «Мұқаның әні», «Биғаның әні», "Жыршының әні";

Семипалатинск губерниясынан жазып алынғаны: «Қарагөз», «Кәмшат бөрік»; «Кәрі қоңыр», «Жаяу Мұса әні».Ахметтің сөзімен айтылатын тағы бір ән Семипалатинск губерниясынан жазып алынған. Осы губернияның Павлодар уезі, Ақбеттау болысының 3- ауылынан Сәдуақасов Файз деген тілші жалпы саны 5 ән жазғызыпты. Олар: «Жеңеше», «Ақ көйлек», «Анама хат», «Тілек батам» және «Иманжүсіптің әні». Мұның ішінде «Тілек, батам» әнін А.Затаевич Ахмет Байтұрсыновтың сөзімен айтылатынын атап көрсеткен.Тағы бір қызықты жай Сәдуақасов Файз берген «Ақ көйлек», «Анама хат» әндеріне қатысты болып отыр.Торғай өңірінде Ахметтің Семей түрмесіне қамалғанда жазған «Анама хат» өлеңі арнайы әуезді сазбен орындалып келген. Оны Ахметтің 125 жылдығына орай ұйымдастырылған «Ақжол» ғылыми-танымдық экспедициясы кезінде Байтұрсын Ілияс жазып алған. Экспедиция кезінде «Анама хатты» орындап берген Аккөлдің тумасы Жолдыбек Мұқанов. Жолдыбек мұны Бекболаттың Ахметі деген кісіден үйренген. Осы экспедиция барысында Жолдыбек Мұқанов, Әубек Сатыбалдыұлы, Байділдин

Қабдуахиттер Ахметтен қалған мұра ретінде «Анама хат», «Ахоу, достар» әнін жеткізген. Ахметтің көзін көрген Әубек Сатыбалдыұлынан сол жолы Ахметтің жұбайы Бәдрисафаға арнаған мына өлең жолдары да жазып алынған:

Ақ көйлек тозбайды екен кең болған соң,
Екі жас ойнайды екен тең болған соң.
Сырымды саған айтпай кімге айтамын,
Қасымда жан-жолдасым сен болған соң.

Торғай өңірінде Ахмет әні деп айтылған осы екі өлеңмен аттас музыкалық туындыларды Сәдуақасов Файздың Ахмет сөзіне жазылған «Тілек батам» әнімен қатар беруі де кездейсоқтық болмаса керек. Өкінішке қарай А.Затаевич кітабында берілген шығармалардың көпшілігінің тек нотасы ғана қағазға түскен. Сондықтан аталмыш әндердің мәтінін салыстыруға бізде мүмкіндік болмай отыр. А.Затаевич жинағында «Ақ көйлек» атты 3 ән берілген. Бірақ олардың атау бір болғанымен ноталық жағынан, бір-біріне жуыспайды.

Ахметтің музыкалық мұрасының ішінде ешқандай күмән тудырмай, ешқандай даусыз мойындалғаны «Арман» күйі. “Арман” күйін тыңдаған адам запыранды замандағы кіреуке тартып, кірбің шалған көңілдің өкінішін, ойындағысына қолы жетпеген жанның шер-наласын ұғынғандай болады. Бұл төкпе күй қалыбында шығарылғанымен, болмыс-бітімі адамның жан дүниесіне шым-шымдап тарап, тамыр жаятын терең сезімге құрылған, өзінің нәзік әуезділігімен ерекшеленетін, лирикалық сарыны бар күй.

Ахметтің «Ілме» күйі Қаратау өлкесінде Сүгір Әлиұлы есімді күйшінің туындысы дейді. Десе де соңғы жылдары халық арасында «бұл Ахметтің күйі» деген әңгімені естіп жүрміз. Оған дәлел мынау екен: күйді бізге жеткізген Жаппас Қаламбаев есімді өнерпаз Алаш қайраткерлерімен тығыз байланыста болған. Халық жауы атанып, есімін атауға болмайтындықтан өз ұстазы Сүгірдің күйі деп айтып жүрді. Бірақ күйдің құрылымына қарап, ел ауызында жүрген әңгімені естігендер «Ілме» Ахметтікі дейді.

Бұл күнде Ахмет ән шығарған жоқ, Ахаңның сазгерлік қабілеті болмады, ол тек әндерді жеткізуші ғана еді деген пікірлер кездесіп жатады. Біз жоғарыда келтірген мысалдар Ахметтің сазгерлігінің айғағы болады деген ойдамыз. Қолда бар деректерді ұсынғанымызда бұра тартқан жеріміз жоқ. Барынша әділін айтуға

тырыстық. Шындығына келсек, Ахмет Байтұрсынұлы жеткізген әндер, Ахаңның сөзіне шығарылған әуездер, оның өзінің авторлық ән-күйлері Алаш арысының қазақ музыка мәдениетінде елемей кетер жан еместігін көрсетеді. Болашақта өнер зертеушілері назар салып жатса, бұл тақырыпта әлі де көптеген жұмыстар атқаруға болады деген сенімдеміз.

Мектеп оқулықтарында енгізілген Ахмет шығармалары

Сыныптар	**Ахмет Байтұрсынұлының шығармалары**
1-сынып. Әліппе. Ана тілі	Әліппенің кіріспе сөзінде Ахмет туралы қысқаша мәлімет берілген
2 –сынып. Әдебиеттік оқу	«Ата насихаты» әңгімесі
3 –сынып. Әдебиеттік оқу	«Оқуға шақыру» өлеңі
4 –сынып. Әдебиеттік оқу	-
5 –сынып. Қазақ әдебиеті	«Егіннің бастары» мысалы мен «Адамдық диханшысы» өлеңі
6 –сынып.Қазақ әдебиеті	-
7 –сынып. Қазақ әдеби	-
8 –сынып. Қазақ әдебиеті	-
9 –сынып. Қазақ әдебиеті	-
10 –сынып. Қазақ әдебиеті	
11 –сынып. Қазақ әдебиеті	-

Ахмет Байтұрсынұлының шығармаларынан тек қана 1, 2, 3, 5- сыныптардың оқулықтарына енгізілген. Бұдан мектеп оқушыларына Ахмет шығармашылығымен танысуда мәліметтің жеткіліксіздігі байқалады. Оның өзінде Ахмет Байтұрсынұлының өмірі мен шығармашылығынан мәліметтер жоқтың қасы. Ахметтің өзі шығарған әндері мен күйлері туралы мектеп оқулықтарына енбегенін былай қойғанда кітапханадағы Ахмет Байтұрсынұлына арналған кітаптарда да мәліметтер де өте аз. Осы жобамызда көпшіліктің Ахметтің композиторлық қыры туралы білетін, білмейтін анықтау мақсатында жүрдек сауалнама алу қажеттілігі туындады.

Республикамызда Ахметтің әндерін Майра Ілиясова, Клара Төленбаева, Перизат Тұрарова, Ардақ Исатаева, Думан Несіпбаев, Мейрамбек Бесбаев, т.б. әншілер орындап жүр.

Ахметтің әндерін орындаушыларды іздеп, М.Төлебаев атындағы музыка колледжіне, Абай театрына, Семей қалалық мәдениет сарайына бардық. Семей қалалық мәдениет сарайындағы дәстүрлі орындаушылардың арасында Бауыржанов Айдан Бауыржанұлы ғана орындайтындығын білдік. Айдан Бауыржанұлы іс- сапарда жүргендіктеп ZOOM арқылы шығып, әңгімелесіп, көп мәліметтер алдық. Айдан Бауыржанұлының орындауынан «Аққум», «Екі жирен» әндерін тыңдадық.

Ахмет Байтұрсынұлының музыкалық өнеріне арнап құрастырған кітапшаларымыз: "Ахмет Байтұрсынұлының өзі шығарып, өзі орындаған әндері тақырыбымен және "Ұлттың ұлы ұстазы - Ахмет Байтұрсынұлы" кітапшасы мен "Ұлы Ұстаздың ұлағат сөздері" кітапшасын құрастырдық.

Қостанай қаласынан «Ахаң жүріп өткен жолмен» экспедициясының мүшелері, ақын, журналист Абылай Фазылханұлы Мауданов пен Қостанай қаласы Жангелді ауданының құрметті азаматы, ахметтанушы, өлкетанушы, Ахметтің ұрпағы Ибрахим Ағытайұлына хабарласып, ақыл-кеңес алып тұрдық.

Қорыта келе, жас буындарымызды мектеп табалдырығынан бастап, ұлттық – тәлім тәрбие беруде Ахмет Байтұрсынұлының шығармаларының маңызы өте зор екендігіне көз жеткізе отырып мынандай тұжырымдарды ұсынамыз:

- Мектеп бағдарламасына Ахмет шығармаларын енгізу;
- Бұрынғы өткен бабаларымыздың мәдени – рухани мұрасындағы мол мұраны тәрбие көзі ретінде пайдалану және жастарымыздың бойына сіңіру;
- Ахмет Байтұрсынұлының шығармаларын отбасы, мектеп, оқушылар болып оқып, "Ахмет Байтұрсынұлы өлеңдерін мәнерлеп оқу" жарысын ұйымдастыру.
- Ұлттық тәрбие көздерін баспасөз құралдары арқылы насихаттау және жүзеге асыру.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Әбдиманұлы Ө. шығармалары 2том 232 ,252,260 бб
2. Байтұрсынұлы А. 175,177,178 бб
3. Байтұрсынов А. Ақ жол 4,5 бб
4. Байтұрсынов шығармалары 1 том 11б

ҚАЙЫМ МҰХАМЕДХАНОВ –АБАЙ МҰРАЖАЙЫНЫҢ НЕГІЗІН ҚАЛАУШЫ

Қатысушы: Ернарқызы Нұрай
Жетекшісі: Узбекова Маржангуль Касымбаевна
« № 19 жалпы орта білім беретін мектеп » КММ Семей қаласы

Қайым Мұхамедханов – ғұлама ғалым, абайтану ғылымының негізін қалаушы, шәкәрімтанушы, алаштанушы, текстолог, ұстаз, ақын, жазушы, драматург, әдеби аудармашы, қоғам қайраткері абайтануды ғылыми негіздеуші, Семейде Абай мұражайын ұйымдастырушы, ұлы ақынның әдеби мұрасын бізге жеткізу, таныту үшін тер төккен ғалым.

Қ.Мұхамедхановтың Абай мұражайын негіздеу, нығайту, толықтыру ісіне аса мол үлес қосқаны мәлім. Ол туралы тарихи-әдеби мұражайдың директоры болған жазушы, сыншы Төкен Ибрагимов: «Мұражайдағы әрбір мүлік Қайым аға жайында сыр шерте алады. Қакең мұражайдың әкесі болды», - дейді.

1940 жылы ашылған мұражайға Қайым бірден көңіл бөліп, жұмысына белсене араласты. Абайға, оның төңірегіндегі адамдарға қатысты нәрселерді және суреттерді жинастырып, аса құнды мүліктерді мұражайға өткізді. Мысалы, Абай мен балаларының 1896 жылы бірге түскен фото-суретін тауып, мұражайға 1941 жылы табыс еткен. Абай қайтыс болғаннан кейін отыз алты жылдан соң ашылған мұражайды жабдықтау жұмысының игілігін Қайым аға еңбегінсіз көзге елестету мүмкін емес.

40-жылдары Абай мовзолейін салдыртқан да, Жидебай қыстауындағы құрылыстарды қалпына келтіріп, онда ескерткіш тақта орнаттырған да –Қайым Мұхамедханов. Оның республика және Ғылым академиясы басшыларына хат

жазып, Абайды есте қалдыру шаралары ақынға ескерткіш орнатумен, салтанатты жиын – тоймен шектеліп қалмауы тиіс, Пушкинге, Лермонтовқа, Толстойға, Чеховке... арналғандай мұражай-үй және кең қанатты ескерткіш кешен салу керек деген ұсыныс-құжаттары сақтаулы. Ендеше, Қайым Мұхамедхановтың Абай мұражайының негізін қалап, Абай мұрасын келешек ұрпаққа жеткізуші екені жұмыстың өзектілігі.

Жұмыстың мақсаты мен міндеті.

Ғылыми жұмыстың негізгі мақсаты – Қайым Мұхамедхановтың Абай мұражайының негізін қалаудағы еңбегін дәлелдеу.

Міндеті– Қ.Мұхамедхановтың жинақтаған мұрағаттарын оқырмандарға насихаттап, тарату

Зерттеудің нысаны

Абай мұражайының жәдігерлері

Гипотезасы

Жұмысты мектеп бағдарламасы бойынша, жоғарғы оқу орындарында Қ.Мұхамедханов шығармашылығын өткенде, мектеп оқушыларына тәрбиелік іс-шаралар өткенде дидактикалық құрал ретінде пайдалануға болады.

Қайым Мұхамедханов – қазақ халқының мұрасын жинаушы және сақтаушы.

Қайым Мұхамедханов – абайтануды ғылыми негіздеуші, Семейде Абай мұражайын ұйымдастырушы, ұлы ақынның әдеби мұрасын бізге жеткізу, таныту үшін тер төккен ғалым.

Абайдың Семей қаласындағы мұражайын 1947 жылы Қазақстан ғылым академиясының құзырына қаратып, академия президенті академик Қаныш Сәтбаев мұражай директорлығына Қайым Мұхамедханұлын тағайындады.

Қ. Мұхамедхановтың Абай мұражайын негіздеу, нығайту, толықтыру ісіне аса мол үлес қосқаны мәлім. Ол туралы тарихи әдеби мұражайдың директоры болған жазушы, сыншы Төкен Ибрагимов: «Мұражайдағы әрбір мүлік Қайым аға жайында сыр шерте алады. Кәкең мұражайдың әкесі болды», - дейді. [1,266-бет]

1940 жылы ашылған мұражайға Қайым бірден көңіл бөліп, жұмысына белсене араласты. Абайға, оның төңірегіндегі адамдарға қатысты нәрселерді және суреттерді жинастырып, аса құнды мүліктерді мұражайға өткізді. Мысалы, Абай мен балаларының 1896 жылы бірге түскен фото-суретін тауып, мұражайға 1941 жылы табыс еткен. Абай қайтыс болғаннан кейін отыз алты жылдан соң ашылған мұражайды жабдықтау жұмысының игілігін Қайым аға еңбегінсіз көзге елестету мүмкін емес.

Ғалым өзі жинаған құнды материалдарға түсініктеме беріп, мұрағаттарға, мұражайларға, кітапханаларға тапсырды.

Абай мұражайы құрылған алғашқы күннен бастап Мұхтар Әуезов ойлағандай Ресейдегі ең таңдаулы музейлер сияқты әдеби-мемориалдық мұражай қызметін атқарды. Көп ұзамай алғашқы мұражай еліміздің ғылыми және мәдени орталығына айналды, мұнда адамдар келді. Мұражай ашылғанға дейін және оның барлық уақытында оның құрылуына барлық практикалық дайындық жұмыстарын М.Әуезовтің шәкірті – Қайым Мұхамедханов жүргізді. Бұл сауалнама, жинақтау, танымдық, экскурсиялық және ғылыми жұмыс.

1951 жылғы қуғын-сүргін оны бұл жұмыстан шығарып тастады, бірнеше жылдар бойы мұражаймен жанды байланысын үзді.

Ал ол Карлагтан оралған соң, қайтадан осы жұмысқа толықтай үңілді. Мұражайды ұзақ жылдар басқарған Төкен Ибрагимов: «Қайымның мұражайға келмеген, телефон соқпаған күні болған жоқ», – деп еске алады. Ол мұражай қорын қолжазбалармен, кітаптармен, фотосуреттермен байыта берді. Мұражай жанынан «Абай университетіне» айналған музей базасында халыққа дәріс оқып, Қайым осы университеттің өмірлік ректоры болып сайланды. «Музейдегі әрбір зат, әрбір жәдігер, әрбір қолжазба Қайым есімімен байланысты», – деп еске алды мұражай директоры Т. Ибрагимов.[2, 268-бет]

24 жастағы Қайым алғашқы күннен бастап аға ғылыми қызметкер болып жұмыс істеп, Әуезовтің тапсырмасы бойынша барлық мұражай жұмысын өзі атқарды. 1940 жылы «Советтік Қазақстан» бейне хроникасы Абай мұражайында Қайым бастаған халыққа арналған тұңғыш экскурсияны түсіріп алды.

Соғыс кезінде мұражайға орыс зиялысы Борис Акерман келді. Олар бірге барлық мұражай жұмысын атқарды. Ал 1947 жылы Қайым директор болып тағайындалғанда Б.Акерман ғылыми хатшы болды.

Абай ауылынан мұражайға түскен заттардың ішінен, қазір экспозицияда тұрған, оюлы сүйек қақталған әдемі кішкене кебеже жиырмасыншы жылдардың аяғында Қазақстан астанасында көрмеде көрсетіліп, қайтадан Семей музейіне әкелінген. Сол жылы астана шеберлері, XIX ғасырдың аяғында Абай ауылынан келген кебежені өздерінің қолөнерінен шыққан деп, көрушілердің көзін бояған. Кебеженің іші-тысын қызыл жібекпен, барқытпен сәндеп, сыртына Алматы шеберлерінің қолынан шыққан деген жалған ұғым беретін сөз жазған.

Мұражайда тұрған әрбір экспонаттың қайдан, қашан, кімнен алынғаны, қай замандікі екені туралы толық тарихы жазылмаса, ол жәдігердің ғылыми құндылығы да төмендейді.

Сексен жыл өмір сүріп отырған, Қазақстандағы тұңғыш мәдени-ағарту мекемелерінің бірі – Семей облыстық мұражай тарихын таза сақтау қажет.

Мұражай 1893 жылы бастауыш білім беру ісіне қамқорлық жасау үшін құрылған қоғамның қарамағына көшеді. Абай екі баласымен Ақылбай, Мағауия осы қоғамға толық мүше болып кіріп үшеуі де мүшелік жарна төлеп тұрған.

Абайдың ағартушы дегенде, ақынның халықты өнер-білімге шақырған өлеңдерін, насихат сөздерін ғана айтып жүрміз. Абайдың мұражай құруға белсене қатысқанын, статистика комитетінің және бастауыш білім беру ісіне қамқорлық жасайтын қоғамның толық мүшесі болып, ол ұйымдардың жұмысына араласқанын анықтап, зерттеп еске алғанда ағартушы – Абайдың іс жүзіне еткен еңбегін айқын көретінімізді айтып кеткен де Қайым Мұхамедханов болған еді . [7,19]

Бүгінгі күнде Абай мұражайында қымызпіспек, кесеқап (ағаш қабығынан тоқылған), ет табақ, тері торсық, кісе белбеу, сандықша (ағаш, сүйек), Абайдың тұмар домбырасы (көшірме), асатаяқ (ағаш, металл, әшекей тастар), ер (ағаш, металл, қайыс), сыбызғы (қурай), құты, айбалта, шоқпар тұр.

Қайым аға өмірден өткенінше мұражайдың шын жанашыры болды. Мұражайдың әр жылдардағы мұрағат деректерін қарап отырсақ, Қайым Мұхамедханов арқылы музей қорына тапсырылған құнды дүниелер өте көп.

Қайым Мұхамедханов – нағыз ұлт жанашыры. Абай мұражайының негізін қалау, оған экспонаттар жинау, оны ғылым тұрғысында негіздеу, қоғамдағы әділетсіздіктерге төтеп беру әркімнің қолынан келе бермес еді.

Ғылыми ақиқат пен тарихи шындыққа, адамдық және азаматтық наным-сенімге адалдықтың мұндай үлгісін, ұлтжандылықты ғалым бізге үлгі етті. Бұл – ғалымның биік руханиятының үлгісі, нағыз ғалым болу – шындықты іздеу, ашу деген сөз, ең бастысы – ешкімнен қорықпай шындықты қорғауға адами және азаматтық батылдық қажет. Шындыққа қызмет ету – халыққа қызмет ету.

Қайым Мұхамедхановтың абайтану ғылымына, Абайдың ақын шәкірттері мұраларының зерттелуіне қосқан үлесі ұшан-теңіз. Сондай-ақ, ғалымның қоғамдық қызметтері де ғалымдық қарым-құлашының кеңдігін даралайды. Соның бірі – 1940 жылы Семей қаласында Абайдың әдеби-мемориалдық мұражайын ұйымдастырудағы ғалымның еңбектері. М.Әуезовтің тікелей араласуымен ашылған мұражайдың ұйымдастырылу, қалыптасу ісіне Абайдың өз тәрбиесінде болған немере інісі Әрхам Кәкітайулы мен Қайым Мұхамедханов белсене араласады. Бүгінде кемерленіп қанатын кеңге жайған мұражайдағы экспонаттар мен ұлы ақын жайындағы естеліктер, қолжазбалардың жиналуына Қ.Мұхамедханов мол еңбек сіңірді. Облыстық мұрағатта сақталған Абай мұражайының 1940 жылдардағы жоспары мен есебінің басым көпшілігінде мұражайдың аға ғылыми қызметкері Қайым Мухамедханов есімі көрсетілген.Қайым Мұхамедханов 1940 жылы Семейде Абайдың тұңғыш мемлекеттік мұражайын құрды.Өз елі үшін жасаған ерен еңбегі жағынан Қайым Мұхамедхановты Ресейдің Дмитрий Лихачев, Лев Гумилев, Сергей Михалков сияқты ұлы тұлғаларымен салыстыруға болады. Балалар жазушысы Сергей Михалков КСРО Гимнінің мәтінінің авторы ретінде ерекше құрметке ие болды, ал Қайым Мұхамедханов – Қаз ССР Гимнінің авторы. Дмитрий Лихачев мәтіндік талдау әдісін қолдана отырып, орыс мәдениетінің көптеген ескерткіштерін сақтап қалды, ал Қайым Мұхамедханов мәтіндік талдау арқылы халқымыздың мәдениетінің тұтас қабаттарын сақтап қалды. Ұлы ғалым түрколог Лев Гумилев өзінің ғылыми идеялары үшін бас тартпаған ГУЛАГ пен КАРЛАГ тұтқынына айналса, Қайым Мұхамедханов Абай мектебінен, ғылыми сенімінен бас тартқан жоқ, сол үшін лагерьде 25 жылға сотталған, шын мәнінде бұл өлім жазасы. Ендеше, Абайдан қалған мұраларды зерделегенде Қайым атамыздың еңбегі көрінері сөзсіз.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Қ.Мұхамедханов «Алаш мұрасы» 10- том // Алматы, «Ел-шежіре» 2012
2. «Абайдың мемлекттік қорық мұражайының жәдігерлері» №1 кітап Семей, 2010 жыл
3. Мұхамедханов Қ. «Абайдың ақын шәкірттері» //Алматы, Дәуір, 1992 жыл
4. Мұхамедханов Қ. Абай мұражайы қорынан, 1963 жыл

ҚАЗАҚ ЖӘНЕ ТҮРІК ТІЛДЕРІНДЕГІ САЛЫСТЫРМАЛЫ ТОПОНИМИКАЛЫҚ АТАУЛАР. ҰҚСАСТЫҚТАРЫ МЕН АЙЫРМАШЫЛЫҚТАРЫ

Қатысушы: Құбатаева Әсел Ринатқызы
Жетекшісі: Советова Гульдана Бакытбековна
«№ 48 жалпы білім беретін мектебі» КММ Семей қаласы

Тіл білімінің барлық саласы сияқты топонимика да – қалыптасқан жүйе. Жүйе болған соң, топонимдерді типтендіруге, сол арқылы топонимжасам модельдерін жасауға мүмкіндіктер бар. Жұмыстың негізгі зерттеу нысанына Қазақстанның әртүрлі карталарында, топонимикалық сөздіктерде ресми түрде тіркелген (славян тілді атаулардан басқа) біршама тұтас қамтылған топонимдер жүйесі жатады. Ал мақсаты тілімізде бар сөзжасам, терминжасам модельдері сияқты, ғасырлар бойы қалыптасқан түркі (қазақ) топонимдерінің ұлттық сөзжасамдық типтерін айқындап алу және сол типтерге сүйеніп, туындап отырған қажеттілікке байланысты, тың топонимдер жасаудың үлгілерін көрсету болып табылады.

Өзімнің зерттеу жобамда қарастыратыным, тіліміздегі туынды сөздер тәрізді топонимдер де бірігу тәсілі арқылы күрделі атауларға айналуы мен күрделі топонимдердің кейінгі сатысының жемісі және олар түбір (бір негізді) топонимдер арқылы жасалуы жайында. Топонимтанушылар мен ғалымдардың барлығы дерлік түркі топонимиясында біріккен атаулардың мол кездесетінін ескеріп, негізгі топонимжасам типіне жатқызады және мен бұл деректермен толықтай қосылатындығымды айта кетейін. О.Т. Молчанова Таулы Алтай өлкесінің топокеңістігін саралай келіп, «көп жағдайда түркі географиялық атаулары екі негізді болып келеді»[1,102] деп айтқан пікіріне сәйкес, біз екі не үш сөздің мағыналары бірігіп, күрделі жаңа бір мағына туғызатыны топонимжасамда туынды жаңа бір топонимдер жасайтындығын тұжырымдаймыз.Мысалы, сары (түс) + өзек = Сарыөзек, екі (сан) +бас (адам мүшесі) +тұз (зат есім) – Екібастұз деген күрделі топонимдері туындайды. Аталған топонимдердің мағынасы жоғалып кетпейді, керісінше өз мағыналық үлестерін қоса отырып, жаңа мағына тудыруға бірдей дәрежеде атсалысатындығын мен келтіріп өткен мысалдардан байқауға болады. Келесідей сын есім + зат есім үлгісі бойынша сөздердің бірігуі сөзжасамның өзінде ең өнімді тәсілі болып саналатындығын да білуіміз шарт. Мұнда топонимдер көбінесе қарап тұрсақ, екі немесе одан да көп түбірлердің бірігуі арқылы мағынасы, тұлғасы жағынан біртұтас туынды атау пайда болады және оның мағынасы құрамындағы компоненттерінің мағынасы арқылы уәжделетіндігін тұжырымдай аламын. Жоғарыда атап өткен барлық атауларға мысал, қазақ тілінде: Ақжар < ақ +жар < сын есім мен зат есімнің бірігуі арқылы < мағынасы < «топырағы ақ түсті жар». Түрік тілінде: Karadeniz < kara + deniz < сын есім мен зат есімнің бірігуі арқылы < мағынасы < «парсы тілінде «ах-шайна» қара-көк немесе қараңғы ұғымында» қолданылады. Сын есім + зат есім үлгісі анықтауыш (географиялық термин) макро үлгісінің құрамына жататыны түсінікті, яғни бұл төмендегі суретте толық көрсетілген:

Менің зерттеуімше, түр-түсті білдіретін сын есімдер (негізінен сапалық сын есімдер) жер-су аттарын жасауға өте белсене қатысады. Түр-түске байланысты туындаған топонимдер туралы аз жазылған жоқ. Олардың көп мағыналығын да жан-жақты талдап өттім. Алайда ең бірінші мағынасы - түр-түсті білдіруі де, қалғандары соның негізінен тарайтын ауыспалы мағыналар болып табылатындығында. Неге десеңіз? Себебі адам баласы дүниені естіп, тани бастағаннан-ақ түр-түсті ажырата білгені бәрімізге аян. Топонимжасамда да тура солай қазақ және түрік тілдерінде сын есімнің жиі кездесетіні екі түрлі жағдайға байланысты, олар: алғашқысы, сын есімдер жеке тұрғанда толық мағына бере алмайтындықтан, міндетті түрде келесі бір сөзге тіркесуге міндетті болып тұрады (көбінесе сын есім зат есімге тіркеседі); екіншісі, географиялық нысандарды бір-бірінен ажыратуда олардың түр-түсі ерекше белгі ретінде екендігін толықтай тұжырымдаймын. [2,230-345].Зерттеу барсында, ең қызығы: топонимжасам тарихында жұмбақ жағдайлар да кездесіп тұратындығы. Мысалы, Кеsгір, Кеңгір гидронимі жайында дереккөздерге сүйене отырсақ, Кангар - Кеңгір, мұндағы кан / канг/ганга «өзен, су» + ір ,ар, ер «өзен, су» көне тұлғаларынан жасалған» деген пікірді мен де дұрыс деп санаймын және тұжырымдаймын [3,91-92]. Сонымен қатар, қазіргі қазақ тілінің сөзжасамы тұрғысынан келсек, «Кеңгір» атауына біраз үңілсек, бұл атау есім сөзден етістік тудыратын жұрнақтар, яғни -қыр, -кір, - ғыр арқылы жасалуы да әбден мүмкін, неге десек? Мысалы: кең+гір «кеңей, кеңейе беру» етістігін жасауы бізге сол мәліметті растауға дәлел бола алады. Егер де, лексика-семантикалық тәсіл арқылы жасалған топонимдердің типтік модельдеріне сүйенсек, бұл Кеңгір атауы «арнасын үнемі кеңейте беретін, кең арналы өзен мағынасында» тұрғандығын осы айтылған мысалдан байқаймыз. Бұл мағынаның басқа тілде көрініс табуын келесі мысалдардан көре аламыз, мысалы көне түркі тілінде «кеңрү, кеңүрү» - «кең, еркін», монғол тілінде : хэнхгэр «кеңкиген, кеңкек», тұңғыс-мәнжүр тілінде: кэңгери «кең», «малдың төсі» деген мағынаның осы күнге дейін ажырамай, ауыспақ әбден сақталып келгенін байқауға болады. Мысалы түрік тілінде Sengir (İki dağ arasındaki sırt - екі таудың арасындағы шығыңқы жер) қазақ тіліндегі географиялық атауда өте жиі кездесуі, екі тілдінде ұқсастығын, екі тілдің де ортақ екеніне толық дәлел бола алады. Мысалы, Қарағанды облысының Ұлытау ауданында Кеңгір өзенінің Қаракеңгір, Сарыкеңгір аталатын тармақтары ежелден белгілі, оларды кез келген тарихи

әдебиеттерден кездестіре аламыз. Жоғарыда талдап отырған, Кеңгір атауын ежелден Кегар, Кангар тұлғаларында айтылып, кейінгі соңғы кезде жергілікті тұрғындардың тілдерінің айтылуына сай біраз қазақ және түрік тілінің дыбыстық өзгерістеріне ұшырап, Кеңгір тұлғасында қалыптасқанын айтып өтуіміз керек. Тек қазақ, түрік, моңғол тілі ғана емес, корей тілінде де бұл атау белгілі бір мағына беретіндігін келесі мысалда дәлелдеймін. Мысалы корей ғалымы Ким Чер Леннің өзінің дәлелі бойынша, Кеңгір, Қаракеңгір, Сарыкеңгір, Кангар атауларында, яғни кездесетін кан атауы - «өзен» сөзіне тікелей қатысты деп айтады [4,146-149].

Мысалы, қазақ және түрік тілдеріндегі тау, төбе, жота, шоқы, қырат, шатқал, жыра, аңғар атаулары топонимжасамда өте бай және әрқашан қолданыста жүретіндігін зерттеушілердің еңбектері мен карталардан байқауымызға болады. Осы сөздерді бірнеше семантикалық топтарға бөле аламыз, олар: - жалпы адам мен жануарларға қатысты топонимдер: Айғыржал, Балашоқы, Итжон (тау), Келіншектас (тау), Тышқанқұм (құм); түрік тілінде (оқылуы бойынша жазылған): Мехметбайобас, Ахметдаги, Ахметпинары, Мехметага, Ахметбейлер, Мехметалан, Карамехмет, Ахметтепеси, Ахметьери, Мехметчавуш. Келесі семантикалық топ: адам мен жануарлардың дене мүшелеріне қатысты келеді: Түлкібас (төбе), Қабақ (төбе), Мұрын (тау), Тұмсық , Мойынқұм , Кіндіктас, Бауыр, Бүйрек, Қарын, Жамбас және де ең ұтымды семантикалық топқа тұрғын үй, күнделікті қолданыстағы үй заттарға ұқсатулар жатады: Асутөр , Бесік, Босаға, Керегежал, Қақпақ , Құлақшын, ал түрік тілінде: Бел, Белен, Беленалан, Беленхан, Беленкей, Деребахче, Дерекую, Дерекова, Дереяйла, Пинарбаши, Субаши, Дагадиби, Гедик, Чаменю, Чамарди және іс-қимыл, қозғалысты білдіретін сөздер қатысады, олар: Адамшықпас, Балажетпес, Биесыймас, Бұққан, Демікпе, Жабық , Оқжетпес, Талмас. Сонымен қатар, ертегі, аңыз әңгіме, мифологиялық бейнелі атауларда кездесіп жатады: Әулие, Әулиетебе, Әулиешоқы, Шайтансай және тағыда басқалары.

Мен түрік тілінде топонимдер жасау үшін АҚ (Ақ), ала (ала), Бейаз (ақ), Боз (Боз), Чакир (сұр көк), Гек (Көк), Қара (Қара), Кир (сұр, бозғылт), қызыл (қызыл), қызыл (қызыл), Мави (көк), күлгін (күлгін), қызғылт (қызғылт), сары (сары), қара (қара), жасыл (жасыл) сияқты он жеті түсті қолданады деген қорытындыға келдім. Олардың ішінде АК (ақ), Гөк (көк), қара (қара), сары (сары) сөздері жиі қолданылады. Түрік тілінде төрт жүз отыз алты (қара) сөзден, үш жүзге жақын (ақ) сөзден, жүз отыз жеті (көк) сөзден және тоқсан бір (сары) сөзден тұратын топонимдерді таба және кездестіре аласыз. Топоним жасауда ең ұтымды топоним жасау жолы : -лы /-лі,-ды/-ді,-ты/-ті зат есімнен - сын есім тудырушы жұрнағы арқылы **:** Бақты, Бұғылы, Егінді, Жосалы,Қарағайлы, Қайыңды, Қоянды, Теректі, Арқарлы, Асулы, Шиелі, Алмалы, Аюлы, Майлы, Жосалы, Білеуті,Талды атаулар жасалса , ал түрік тілінде зат есімнен сын есім тудырушы жұрнақ ретінде ұтымдысы: -lı /li екі тілдің де, географиялық

атауларында кездеседі. Топонимдер сөзжасамның негізгі тәсілі жұрнақ арқылы жасалады: қазақ топонимдерінде кездесетін Ақтасты, Көкпекті, Қарағанды, Бұланты, Алматы, Балықты топонимдерін жасауда **-ды/-ді, -ты/-ті сөз тудырушы** жұрнақтары ең өнімді болып саналса, түрік тілінде: **Ayuvlı (Ayılı), Börili (Börülü), Kaskırlı (Kurtlu), Tülkili (Tilkili) -лы/-лі, сөз тудырушы жұрнақтары** ең өнімді болып саналатындығын жоғарғы мысалдармен тұжырымдаймын.

Зерттеу барысында екі тілде салыстырмалар жүргізу мен үшін өте қызықты болды деп айта аламын. Жалпы ономастика, оныс ішінде топонимика ғылымы ешқашан солмайтын, ешқашан өлмейтін, ешқашан өз мәндігілін жоғалтпайтын ғылым саласы деп толық айта аламын. Бізге дейін ежелгі ғасырларды зерттеліп, өңделіп келген жер-су атаулары бізден кейінде өз зерттеуін жоғалтпайтыны сөзсіз.

Екі тілде зерттеу жасау барысында қазақ және түрік тілдерінің өте қатты ұқсас тіл екендігіне одан сайын көзім жетті. Ендігі кезек, зерттеу жұмысымда атқарылған жұмыстарға тоқтала кетсем:

- топонимдердің сөзжасамдық мәселелері алғаш рет жүйелі түрде сөзжасам заңдылықтары негізінде салыстырылды;
- топонимдердің көне түркілік аспектілері алғаш рет анықталды;
- топонимдер сөзжасамның негізгі үш тәсіл арқылы жасалатындығы, оның ішінде топонимжасамға тән күрделендіру тәсілі (біріккен, кіріккен, қос сөзді, сөз тіркесті) өнімді қолданылатындығы алғаш рет дәлелденді;
- топонимдердің ортақ белгілері мен айырмашылықтары алғаш рет осы жұмыста жүйеленіп жазылды.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1.Молчанова О.Т. Топонимический словарь Горного Алтая. Горно Алтайское отделение алтайского книжного издательства, 1979. – 397 стр

2.Қазіргі қазақ тілінің сөзжасам жүйесі. – Алматы: Ғылым, 1989. – 368 бет.

3.Юдахин К.К. Киргизско-русский словарь. Москва: Наука, 1965.

4.Ким Чер Лен. Гидронимический ареал-кан в Средней Сибирии // Топонимика Востока. Новые иследования. М.1964.

АЛАШ ТҰЛҒАЛАРЫ АУДАРҒАН ШЕТЕЛ ӘДЕБИЕТІ

Қатысушы:Амангелдинова Ләззат Бауыржанқызы
Жетекшісі: Берикханова Бағым Назархановна
«Семей қаласының № 6 гимназиясы» КММ

Бұл тақырыпты таңдаудағы себебіміз, алаш тұлғаларына деген құрметіміз және ол тұлғалардың кейінгі ұрпаққа жасап кеткен игі істері еді. Сонымен қатар шетел әдебиетін қазақ тілінде сөйлететін шығармаларға деген ерекше қызығушылығымыздан болды. Бұл тұлғалар қазақ халқы үшін өмірлерін сарп еткен, тәуелсіздіктің құрбандары болды. Алаш тұлғаларының ең бірінші мақсаты

елдің қамы еді, келер ұрпағының болашағы еді. Бізден кейінгі қазақтың ұлқыздары көздері ашық, көкіректері ояу болсын, ұлтын, дінін, ділін, тілін сақтап қалсын деген армамен өмір сүрген жандар болған.

Ғылыми жобаны жазу барысында ең алдымен алаш тұлғалары жайлы көптеген еңбектермен таныстық. Ақпараттарды әр түрлі кітапхана көздерінен, интернет желісі арқылы электронды архивтерден іздестіріп жинақтадық. Одан бөлек архивтан түпкі нұсқалармен жұмыс жасау сияқты күрделі жұмыстарды жетекшімізбен бірге атқардық. Дәл қазіргі біздің заманда өзіміздің ата-бабамыздың қалдырып кеткен мұраларын зерттеу өте маңызды болып тұр. Өйткені күнделікті көріп жүргеніміздей көптеген жас буын теріс жолға еліктеп барады. Ал бұның арты неге апарып соғатыны бәрімізге мәлім. Ата-ананы сыйламау, елге, жерге деген махаббаттың әлсіреуі, жалпы адами құндылықтардың азайып, интернет желісіндегі қажетсіз сайттар мен ойындарға деген тәуелділік осы айтылғандардың барлығына, біздің ұлттың ата-баба дәстүрінен ажырап, айтулы тұлғаларымыздың еңбектерімен танысудан ажырап бара жатқандығы себеп деп ойлаймыз.

Зерттеу нысаны: Алаш тұлғалары және олардың аударған шетел әдебиеттері.

Зерттеудің мақсаты: Алаш тұлғаларын және олардың аударған шетел әдебиеттерін оқу, зерттеу, архивтен түпнұсқасын тауып, латын қаріпінен кириллица қаріпіне көшіру жұмыстарын жүргізу.

Зерттеу жұмысының өзектілігі: Алаш тұлғаларын зерттеу, аударған шетел әдебиеттерін оқу және насихаттау, түпнұсқадан кириллицаға өзгерту және осы арқылы ұлттық құндылықтарымызды дәріптеу зерттеу жұмыстың өзектілігі болып табылады.

Зерттеу жұмысының міндеттері:

- Алаш тұлғалары жайлы мәліметтерді іздестіру;
- Табылған ақпараттармен танысу және талдау;
- Алаш тұлғаларының аудармаларымен танысу, оларды оқып шығу.
- Латын қаріпімен танысу, үйрену;
- Электронды архивке түсіп, түпнұсқасымен жұмыс жасау;
- Алынған нәтижелерді сараптау, салыстыру;
- Сарапталған нәтижелерді қорытындылап, өнім жасап шығару.

Гипотеза: ХХ ғасырдың басындағы елдегі аласапыран қиын кезеңде халықтың қамын ойлаған алаш тұлғалары қандай қиын кезең болса да қазақ ұлтының болашағы үшін шетел әдебиеттерімен де айналысқандығын архив деректері бойынша нақты мәліметтермен және олардың аударған шығармаларын көрсету арқылы дәлелдеу.

Зерттеудің әдіс-тәсілдері: сауалнама, сұхбат, сараптау, жалпылау, талдау, салыстыру, ойқорыту, жинақтау**.**

Зерттеудің теориялық және практикалық маңыздылығы: Зерттеу барысында алынған нәтижелерді қазақ тілі мен әдебиеті, шетел әдебиеті, аударма ісі, тарих, этнопедагогика, өлкетану сабақтары мен тәрбие сағаттарында қолдануға болады.

Жұмыс нәтижелері мен қорытындылары: Джек Лондонның «Киш туралы аңыз» шығармасының латын қаріпінен кириллицаға көшіру жұмыстарын ұсыну.

Қазақ тәржіме ісінің шежіресіне көз жүгірткенде, әлемдік әдебиет жауһарларын қазақ тілінде сөйлеткен Абайдан бастап, одан берідегі алаш ардақтылары Әлихан Бөкейхановтың, Ахмет Байтұрсыновтың, Міржақып Дулатовтың, Жүсіпбек Аймауытовтың, Мағжан Жұмабаевтың бұл өнердің халқымызға тигізетін ықпалы мен әсерін және пайдасын ескеріп, өздері қолдарына қалам алып, тәржімелер жасаған. [1; 5].

Осы жұмысты зерттеу барысында Алаш тұлғаларының аудармаларын архив қорынан тапқан Әділбек Наби ағамызбен сұхбатқа шығып, көп мағлұмат алдық. Ол кісілердің зерттеуі бойынша мынадай дереккөздері бар : «1922 жылы большевиктер Алаш көсемі Әлихан Бөкейханұлын Мәскеуге жер аударады. Оған ұлттық идеяны көтеруге, саясатпен айналысуға тыйым салды. Енді ол соңғы қуатын ағартушылыққа бағыттайды. Жанына Мағжан Жұмабаевты шақырып, екеуі шетелдік үздік әдебиеттерді іріктеп, тізім жасайды. Сөйтіп ол шығармаларды қазақ тіліне аударуды қолға алады. Әрине ол заманда қазақ даласында шетелдік жазушылардың кітаптары жоқ еді. Әлихан «Ел боламыз десек, алаш баласы соның бәрін оқу керек» деген оймен өзі ашқұрсақ жүрсе де, соңғы тиынына кітап сатып алады. Сосын оны елге салып жіберетін. Сол жылдары Мәскеуде Орталық Шығыс баспасы ашылып, оған басшы болып Нәзір Төреқұлов сайланды. Ол осы аударманың бәрін басып шығарды. Алайда 1936 жылдан бастап большевиктер репрессия жүргізіп, алаш зиялысын түгел жойып жіберді. Аударған кітаптарын архивке тықты. Бірақ аз уақыт ішінде осы кітаптарды оқып білім алған алаш баласы Бауыржан Момышұлы, Жұмабек Ташенов, Өзбекәлі Жәнібек сияқты қазақ зиялысының жаңа буынын құрап үлгерді[2].

Латын қарпін үйрену мақсатымен Шәкәрім атындағы университеттің оқытушыларынан латын алфавиті бойынша сабақ алдық. «Семей қаласының Шәкәрім атындағы университеті» КеАҚ қазақ филологиясы және журналистика кафедрасының аға оқытушы Түрікпенова Айгүл Жұманқызы латын әрпін үйрету сабақтарын жүргізді.

1-сурет. Латын қарпін үйрену сабақтары.

Зерттеу жұмысының нәтижесінен шыққан өнім.

Зерттеу жұмысының нәтижесінде мынадай өнім шықты. Біз Әділбек Нәби ағаның кеңесімен Джек Лондонның «Киш туралы аңыз» шығармасының алғашқы бөлімдерін аударып көруге талпындық. Джек Лондон (1876-1916ж.ж)- америкалық жазушы. 16 жасынан бастап шығарма жазған. Әлемдегі миллионер атанған алғашқы жазушы. Еңбекке де ерте араласады. Мектеп қабырғасында жүргенде газет сатумен айналысқан. Небәрі 40 жыл ғана өмір сүрген. Бірақ 50-

ден аса кітап жазып қалдырған. 1930 жылдан бастап Джек Лондонның шығармалары қазақ тіліне көптеп аударыла бастады. 1936 жылы «Қасқыр» деген шығармасын Мұхтар Омарханұлы аударды. 1937 жылы «Рақым» деген лақап атпен Тұрағұл Абайұлы да «Киш туралы аңыз» деген шығармасын қазақша сөйлетті.

2- сурет. «Киш туралы аңыз» шығармасының архивтегі түпнұсқасы[3].

3-сурет. Түпнұсқадан кириллицаға өзгерткен жұмыстан үзінді.

Зерттеу нәтижесінен шыққан өнім. Латын қаріпінен кириллицаға өзгертіп, үзіндісін ұсынып отырмыз.

Киш бұдан көп жыл бұрын Поляр теңізінің қасында туып өскен. Ол қызықты өмірімен көп жылдарын өз ауылында көсем болып өткізген. Оны елі өлгеннен кейін де өте құрметтеген. Оның аты барлық жұрттың ауызынан түспеген. Киш бұдан көп заман бұрын өткендіктен, оның атын тек шалдар білген. Шалдар, шалдардың әкелері Киш туралы өздерінің балаларына, немерелеріне көп ертегілер айтады екен. Қыстың түнерген күндерінде, жердің бетін тып-тыныш қылып қара боран ұйытып тұрған кезде, әуеден қапалақтап ақ қар жауып тұрған кезде, Киш туралы әңгіме әбден қызады. Сол кездерде ауылдағы ең кедей үйлердің баласы, Киштің қалай билікке қол жеткізгенін, қалай көсем болғанын аңыз қылады екен. Киш өткір бала болды, ертегі осылай дейді. Ол күнді он үш рет көріпті, ол кейде уақытты осылай есептейді екен. Өйткені ол жақта жыл сайын қысқа қарай күн қоюланып кетеді, жердің үсті түнеріп тұрады. Адамдар жаңадан күнге жалынып, бірінің бетін бірі сонда ғана көреді. Киштің әкесі өте жүректі адам болыпты. Ол өлімнен тайсалмастан үлкен поляр аюларымен айқасып жүріпті, ауылда астық болмағанда, ол аюмен алысып, сонда аю оның қабырғасын сындырыпты. Бірақ аюдың еті көп болады ғой, ол соның етімен елді асырапты. Сөйтіп халықты аштықтан аман алып қалыпты.

Бұл зерттеу жұмысындағы шетел әдебиетін латын қарпінен кириллицаға көшіру біздің алғашқы жұмысымыз болды. Алдағы уақытта осы жұмысты қолға алып, басқа да шығармаларды аударып көріп, кітапша қылып шығарып, ғалым ағаларымызбен бірге жұмыс жасау ниетімізде бар дүние. Біз жетекшілерімізбен бірге алға қойған мақсатқа жеттік деп есептейміз**.**

ХХ ғасыр басында халық игілігі үшін ағартушылықпен айналысқан

Алаш қайраткерлері болды. Ал олар туралы сөз басын «ұлт көсемі» атанған Әлихан Бөкейханов және «ұлт ұстазы» атанған Ахмет Байтұрсыновсыз бастау мүмкін емес. Алаштықтардың көсемі танылған Әлихан Бөкейханов терең еуропалық білім мен тәрбие алған, еуразиялық деңгейдегі энциклопедист-ғалым, қоғам қайраткері еді. тұлғаларын зерттеуші ағалаларымыздың барлығы ол кісілердің халыққа жасап кеткен ұмытылмас ерлігін, рухани байлығын, ағартушылық әрекеттерін соншалықты насихаттап жазған екен. Бұдан біздің ұққанымыз, біз өз тарихымызды зерттеуден еш шаршамауымыз керек, түпкі тегіміздің кім болғанын білу үшін арғы ата-бабалардың жолына үңіліп, бізге қалдырған мол мұрасын игеріп қалумыз керек. Зерттеу жұмысымыз біз үшін күрделі болғанына қарамастан, біз алға қойған мақсатқа жеттік. Алаш тұлғаларын зерттеу арқылы өзімізге ерекше күш ала отырып, партиоттық сезіміміз оянып, елге, жерге, халыққа деген ерекше махаббатымыз арта түсті. Ал Алаш тұлғаларының аударып кеткен шетел әдебиеттерін оқу арқылы, біздің оқуға деген, кітапқа деген құштарлығымыз одан сайын арта түсті. Алаш тұлғаларын зерттеу әр қазақ баласына парыз деп білеміз!

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Көркем аударма: тәжірибе мен тағылым. Екінші кітап. – Астана 2011ж
2. https://aikyn.kz/
3. https://kazneb.kz/
4. Т.Қ. Шаңбай. Аманаты Алаштың. Балаларға арналған энциклопедия. -Алматы 2018.

ӘЗІЛХАН НҰРШАЙЫҚОВТЫҢ «ЕЛ СЫЙЛАРЛЫҚ БАҒАҢ БОЛМАСА, ЕЛГЕ АҒА БОЛДЫМ ДЕМЕ» «ҰЛДАРҒА ӨСИЕТ, ҚЫЗДАРҒА КЕҢЕС» ТАҚЫРЫБЫНДА ЖАСТАРҒА АРНАЛҒАН ӨСИЕТ СӨЗДЕРІНІҢ ТӘЛІМДІК МӘНІ

Қатысушы: Домай Диана

Жетекшісі: Дуримхан Анаргүл

ШҚО білім басқармасы Алтай ауданы бойынша білім бөлімінің
"№1 Жаңа Бұқтырма орта мектебі" КММ

Бұл баяндамамның құзыреттілікке жеткізетін мақсат-міндеттері :

1. Ақпараттық құзыреттілік: Тәлім-тәрбие туралы жазылған еңбектермен танысу, абыз жазушының өмірі және қаламгерлік жолынан хабардар ету.

2. Проблеманың шешімін табу құзыреттілігі: Санасында сәулесі бар жастарға қаламгердің тағлымды сөздерін жеткізу.

3. Коммуникативтік құзыреттілік: Алған ақпаратты өмірде пайдалану.

Армысыздар, аяулы ұстаздар мен қадірлі қонақтар! Жүрек сөзін ағынан жарылып, ашық айта алған абыз , қаламы қарымды жазушы Әзілхан Нұршайықовтың жастарға арналған ғибратты сөздерін насихаттау мақсатында жасалған баяндамамды оқуға рұқсат етіңіздер!

Қазақ халқы бағзыдан бері қыз бен ұл тәрбиесіне ерекше мән берген. «Ұл тәрбиелей отырып, жер иесін тәрбиелейміз. Қыз тәрбиелей отырып, ұлтты тәрбиелейміз» деп бекер айтпаса керек...

Бесігінде жақсы тәрбие алған, үлгі-өнеге көрген қыз бала қайда болса да, келін болғанда да көргенділігін көрсетеді. Ал жақсы тәрбие ұлдар жау келгенде

де жайдақ атқа міне шабатын өжет, батыл, адал, жеріне, туған халқына ыстық ықыласты, үлкенге де, кішіге де қамқор бола білген ғой.

Әдептілік, инабаттылық, сыйласу жағынан халқымыз алдына жан салмаған. Бір өкініштісі: ұлттық ізгі дәстүрімізді ескіліктің қалдығы деп мұрын шүйіріп қарайтын жастарымыз бар. Абыз аға Әзілхан Нұршайықов 1972 жылдың 30 қазанындағы Алматы ауылшаруашылық институтының студенттерімен болған кездесу кешінде бұл туралы ой бөлісіп, ұлдарына өсиет айтқан, ал 1973 жылдың 6 сәуірінде Қазақ мемлекеттік қыздар институты студенттерімен кездесуде қыздарға кеңес берген.

Халқына «Ақиқат пен аңыз», «Махаббат, қызық мол жылдар» сынды туындылар сыйлаған қазақтың далиған дарқан даласының дарабозы, жастардың моральдық биік қасиеттерін сипаттауға бар күш-жігерін жұмсаған ұлт жанашыры, дара тұлға Әзілхан Нұршайықов екені сөзсіз. Ұлттық тәлім-тәрбие беруде маңызды орны бар жасампаз тұлға Әзағаңның бүгінгі жастарға қалдырған өсиеттері арқылы өзім сияқты жастардың көңілдеріне ой салып, бөлісуді жөн санадым...

Ұл бала – қазақта шаңырақ иесі, ер азамат, ата-ананың түтінін түтетуші. Осы орайда Әзілхан ағамыздың ұлдарға айтқан өсиеттеріне кезек берсек: Ұлдар! Алдымен сөзімді сендерге арнаймын. Менің сендерден тілегім мынадай:

Арақ ішпеңдер, айналайындар! Арақ – азаматтың жауы: халықтың, қоғамның дұшпаны. Арақ алдымен талантты адамдарды айналдырады, талантты құртады. Содан соң өзгелерге ауыз салады. Талантсыздарды да жалмап жұта береді. Ендеше, арақ ішпеңдер, бауырларым!Жігіттер, қастарыңда отырған қыздарды құрметтеңдер, мәпелеңдер. Алақандарыңа салып, әлпештеңдер. Қыздың жанын қинамаңдар! Қыз – болашақтың анасы,қыз – алдағы ұрпақтың әжесі. Анаңды ардақтап, әжеңді құрметтесең – қызды сыйла, қарағым!

Қыз бала той-томалақ, көп адам жиналған жерде көзге түседі, сыналады. Ондайда өзінің ұстамдылығымен, жарқын жүзді сыпайылығымен, жинақы, ширақ жүріс-тұрысымен, сергек-сезімталдық ептілігімен, сөзге ұсталығымен көзге түсіп, жұртты тамсандырады. Қаламгер бұл туралы да ой қозғайды: Қыздар! Жандарыңда жүрген жігіттерді ақылмен, әдептілікпен, сыпайы мінезбен, сүйкімді назбен тізгіндей біліңдер. Жігіттердің жұлқынған асау жүрегін адамгершілік асыл қасиеттеріңмен бұйдалап алып, оларға айтқандарыңды істетіңдер: арақ ішкізбеңдер, айғайға жуытпаңдар... өйткені қыз жетектесе ілеспейтін, қыз қиылса көнбейтін жігіт жоқ бұл дүниеде. Өйткені ақыл анадан тарайды, адамгершілік әйелден басталады, қыздан – қылық, тәрбие, тәлім туындайды. Өздеріне табиғат сыйлаған осы бір өзгеше өнерлеріңді қастарыңда қаумалап жүрген жігіттерге игі әсер етуге жұмсаңдар. Жігіт жаныңда – жолдасың, жауға жұмсасаң жолбарысың. Жігіт – ортада жүрсе орманың, шетке шықса қорғаның. Қорғаның, қормалың сенің! Жігіттерден жылы күлкі, жұмсақ әзілдеріңді аямаңдар. Бірақ оларды жұрт көзінше сүйісіп, сүйкенісіп тұруға үйретпеңдер! Адамның асыл махаббат сезімін ардақтап, бүркеп, қымтап ұстауға баулыңдар. Оларды нәпсісін тыйып, намысын биік ұстауға тәрбиелеңдер... Өмірдің қызық, ләззаты – адал достықта, айнымас қамқорлық, асыл махаббатта екенін әрқашанда естеріне сақтаңдар. Міне, менің сендерден сұрайтыным осы ғана..Жазушы жас буынмен кездесулерінің бірінде: «Жастарға үлкендердің бәрі ақыл айтуға құмар ғой. Үйде ата-аналары, мектепте мұғалімдері, институтта

ұстаздары айтады. Осының бәрі балам, шәкіртім, ұрпағым жақсы болсын деген ниеттен туады. Олар өзінің өмір тәжірибесінен қорытқан асыл ой, қымбат қазынасын сіздерге үйретуге, сіздерге дарытуға тырысады. Сіздер өмір кешіп, әр өткелдерден сабақ алып, сана жинап, өз беттеріңізбен кемелденгенше ата ақылы азық, ана тәрбиесі қанат болсын дейді. Мен сіздерге әке де, ұстаз да емеспін. Сіздермен сирек кездесуші, сырттай сырласушы, алыстан ақыл айтушы көп жазушының бірі ғанамын. «Әйтеуір ақсақалдар айтпады деп, жүрмесін деп аз ғана сөз шығардық» деп Абай атамыз айтқандай, мен де үлкендігімді және сіздердің сұрау-тілектеріңізді пайдаланып, өздеріңізге арнап әкелген бір-екі ауыз мәслихат сөздерімді оқып берейін» деген екен...Ендеше , «Ұлттың ұлағатты ұстазы» атанған жазушының өнегелі сөздеріне назар аударып көрсек... Қыздар! Егер сүйген жігіттеріңе адал жар боламын десеңдер, еңбекшіл болыңдар! Егер ата-енеңе қымбатты келін боламын десеңдер, еңбекшіл болыңдар! Егер ертең шәкірттеріңе үлгілі ұстаз боламын десеңдер, еңбекшіл болыңдар! Әдемі болыңдар, әсем болыңдар! Сонымен бірге ақылды болыңдар! Сұлу болыңдар, сымбатты болыңдар! Сонымен бірге саналы болыңдар! Ең алдымен еңбекшіл болыңдар! Еңбекшіл адам – ең ардақты адам. Дүниедегі ең сұлу әйел – еңбекшіл әйел. Еңбекшіл әйел – ерге сүйікті, елге сүйкімді, отбасына сыйлы.
Апиын ішкендей елітіп, сәнге еліктей бермеңдер. Сәннің соңына сан әйел түсіп бақкан... бірақ олардың бірде бірі сәннің түбіне жетпеген. Өйткені сән деген айлакер түлкі іспеттес. Сәнге еліктеу елден ерекше болып көрінсем, көзге түссем дегеннен шығады. Ал көріндің, көзге түстің, содан саған не пайда келді: ақылың асты ма, адамгершілігің артты ма? Артқан жоқ, сол қалпында қалды. Ендеше ерекше боламын деп, ерсілікке ұрынбаған жөн. Сәнмен емес, санамен озған мерей. Қыздар! Желкілдеген жеңілтек болмаңдар! Желпілдек қызды жебір жігіттер жентектеп ауыздарына бір-ақ қылғуға құмар келетінін ұғыңдар, ұмытпаңдар...
сабырлы болыңдар, салиқалы болыңдар, салауатты болыңдар, қарақтарым! Тамақты тарта ішіп, таразы боп өсіңдер. Алдарыңа келген асты шетінен сылқылдатып соға берсеңдер – семіріп кетесіңдер. Ал семіз қыз – сезімсіз қыз. Ерте семірген әрбір жас адам жалқау, самарқау, саңлаусыздау болады. Адам жанына түсетін тот – осы үш кеселден өзгеше сақтану қажет. Бұл үшін бойларыңды тал шыбықтай солқылдатып, жаңа есілген қыл шылбырдай ширатып ұстаңдар. Дене шынықтыру, дене ширату ісін, кәрі әжелеріннің бес уақыт намазындай етіп, дәстүрге сіңіріңдер! Қыздар! Сұқ көзден сақтаныңдар. Сұлу сөзден сақтаныңдар. Шынайы махаббат мақтауды қажет қылмайды. Орынсыз мақтаудан сақтаныңдар, абыройды аттаудан сақтаныңдар! Пәк болыңдар!

Қыз емес, қыздың аты – қызыл алтын,
Көрінер туған айдай жүзі жарқын,
Үлкеннің алдын кесіп сөз сөйлемес,
Халқының сақтай білген ізгі салтын.

Ойымды қорытындыласам; Біз, жас буындар Ә. Нұршайықовтың осы айтылған өсиет сөздерін әрдайым санамызға сіңіріп, ұлдарымыз Ерболға, қыздарымыз Меңтайға еліктеп өсіп келеміз...Осы орайда, сыныбымызбен Ә. Нұршайықовтың « Махаббат қызық, мол жылдар» романын оқып, «Оқуға

құштар мектеп» жобасы аясындағы аудандық конкурстан 2 орынға ие болдық. Және де драмалық қойылым қойдық. Бұл жердегі мақсатымыз-Өз ағаның көркем туындысы мен өсиет сөздері арқылы өзімізді ұлттық қазақи мінезге сай тәрбиелеу, өзгеге үлгі ету. Сөзім дәйекті болу үшін назарларыңызға видео ұсынамын. (Видео)

Қыздар – адамзат болашағы. Қыздар – халықтың қасиетті қанын жүрегінде сақтап, жанын жалғастырушы. Қыздар – халықтың бойындағы ұлттық асыл қасиеттерді әрмен қарай ұластырушы. Қыздар – еліміздің ертеңінің асыл анасы, ақылгөй данасы! Қыздар – ұлтымыздың бүгінгі ұрығы, болашақ ұйтқысы. Қыздар – ана тіліміздің алтын арнасы. Ұл ұятты, қыз қылықты болса, иманды, тәрбиелі болса – мемлекеттің байлығы...

Назарларыңызға рақмет! Мерейлі күндерге жеткізетін берекелі тірлігіміз баянды, салихалы ұрпағымыз көп болсын! Ұлықты ұл мен қылықты қыздарымыз жасай берсін!

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Ә. Нұршайықов « Апамның айтқандары»
2. Ә. Нұршайықов « Өз ойларым»
3. Ә. Нұршайықов « Алтын діңгек»

«ОҚУҒА ҚҰШТАР МЕКТЕП» ЖОБАСЫ АЯСЫНДА БУКТРЕЙЛЕР АРҚЫЛЫ ОҚЫРМАН АУДИТОРИЯСЫН КЕҢЕЙТУ

Қатысушы: Домай Динара
Жетекшісі: Кусаинова Маржан Мухтаровна
ШҚО білім басқармасы Алтай ауданы бойынша білім бөлімінің
«№1 Жаңа Бұқтырма орта мектебі» КММ

Мақсаты: Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаевтың тапсырмасы аясында ҚР Білім және ғылым министрлігі орта білім саласында «Оқуға құштар мектеп» жобасы аясында оқырман аудиоториясын буктрейлер арқылы кеңейту, кітап оқуға деген қызығушылықтарын арттыру**Тақырыптың өзектілігі:** Қазіргі кезде оқушыларды кітап оқуға қызықтыру, ақын-жазушылардың шығармаларын насихаттау. Әлеуметтік желіге буктрейлерді жүктеу арқылы оқырман қауымын кітап оқуға деген қызығушылықтарын арттыруға, оқырман аудиторясын кеңейтуге болады.

Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаевтың тапсырмасы аясында ҚР Білім және ғылым министрлігі орта білім саласында «Оқуға құштар мектеп» жобасын қолға алды.

«Оқырмандық сауаттылық – ұлт табысының кепілі» осы ұғыммен әр адам келісетін шығар. Мектебіміздегі «Оқуға құштар мектеп» жобасы аясында бірнеше міндеттер алға қойылды. Осы міндетті шешу үшін кітап пен оқуды жылжытудың көп түрлерінің ішіндегісінің бірі, аса өзекті түрі буктрейлер болып табылады. Буктрейлерде оқырманға кітапты ұсына отырып және әлемдік мәдени қауымдастықта кітап оқуды насихаттай отырып шығарманың ең жарқын сәттері ашылады. Буктрейлер бейнелі өнер мен ғаламторды біріктіретін жеке тұрмыстық жанрға айналды.
Буктрейлер - бұл қандайда көркем шығарма жайында айтылатын шағын бейнетүсірілім. Бұндай түсірілімдердің мақсаты - трейлерлердің сипаты

кинофильмдерге жақын, көзбен көру арқылы кітаптарды таныстыру,насихаттау. Уикипедияда термин осылай деп түсіндірілген. Іс жүзінде қосар ештеңе жоқ, оны тек көріп тамашалау керек.

Буктрейлердің түрлері

- Бейнефильмдер арқылы жасалынған буктрейлер
- Фота суреттер арқылы жасалынған буктрейлер
- Сахналық қойылымдар арқылы жасалынған буктрейлер

1 .1. Буктрейлердің шығу тарихы

Буктрейлер – белгілі бір кітап туралы көркем түрде әңгімелейтін қысқа бейнеролик. Бұл бейнероликтердің мақсаты – визуалды құралдар арқылы кітаптарға көңіл аудартып, жарнама жасау және оқуға үгіттеу. Ондай бейнероликтерге классикалық шығармалармен қатар заманауи кітаптар да түсіріледі. Буктрейлер ең алғаш 1986 жылы слайд ретінде Джон Фарристың «Темная симфония» романына жасалған болатын, ал кейін келе 2003 жылы Кристиан Фихан осы романды қайтадан буктрейлер жасап, көпшілікке ұсынды. Рессей мемлекетінде 2010 жылдан бастап пайда болды. «Азбука Аттикус» ең алғаш буктрейлерді кеңінен қолданған басылым болды. Алексей Мавринның «Псоглавы» шығармасына түсірілген буктрейлердің бағасы 10 мың АҚШ долларын құрайды. Ал қазіргі уақытта «Эксмо» басылымы Ресей мемлекетіндегі ең сұранысқа ие болып табылады.

2.2 Іс тәжірбие. Буктрейлер жасау жолдары

Буктрейлерді жасамас бұрын ең әуелі кітапты оқып шығу керек, оқылған кітаптың ішінен оқырманды қызықтыратындай сюжетті есте сақтау аса маңызды. Буктрейлер жасау кезінде буктрейлер жасаймын деп отырған кітаптың мазмұнын ашатындай бейнефильмдер мен анимациялық мультфильмдер таңдап алынып сыртынан аудио жазып біріктіру арқылы оқырманды кітапқа деген қызығушылығын арттыруға болады. Буктрейлер жасауда пайдаланылатын материалдар фота, кинодан үзінді, нақыл сөздер, анимациялық мультфильмдер, сценалық қойылымдар, әр түрлі программалар. Төмендегі программалар буктрейлер жасауда өте тиімді.

Көрсетілген программаларға кітап мазмұнына сай материалдарды жинап, монтаждау арқылы буктрейлерді жасап шығарамыз. Буктрейлер жасауда ескеретін қағидалар:

- Сыртқы әуеннің құлаққа жағымды, сюжетке сай болуы. Мысалға тарихи шығармаға жасалынған буктрейлерге күйдің әуені жақсы келеді.
- Сюжетке сай таңдап алынған бейнефильм, көркем әдеби шығарма желісі бойынша түсірілген фильм болса тіпті тамаша!

- Сыртқы дауыстың құлаққа жағымды болуы, яғни орфоэпиялық заңдылықты сақтау, кітаптың жанрлық ерекшелігіне сай иннтонацияны қолдану
- Фота суреттердің дұрыс таңдау, тақырыпқа сай қолдану
- Буктрейлер соңын аяқталмаған оймен аяқтау, бұл дегеніміз аяқталмаған сөйлем арқылы оқырманды сол кітап туралы ойын қызықтыру
- Кітап мазмұнын түгел айтып өтпеу, тек қызықты сәттерді ғана үзіп алып пайдалану
- Кітаптың электронды нұсқасына сілтеме жасап өту

Буктрейлерді қандай кітапқа, қай жазушының шығармасына жасау керек екендігін анықтау мақсатында сауалнама алынды.
Сауалнамаға қатысқан оқушылар саны-61
Сауалнамаға қатысқан сыныптар: 5-11

Сауалнама қорытындысы бойынша оқушылардың көпшілігінің сүйікті жазушысы М.Әуезов пен А.Құнанбаевты жазып өткен, осы нәтижеге сүйене отырып оқушыларға М.Әуезовтың «Абай жолы» романына буктрейлер жасап ұсынуды жөн көрдім. Жасалынған буктрейлерді кеңінен насихаттау үшін ютуб желісінен канал ашып, жүктедім.

Бастауыш сыныптар арасында кітап оқуға деген қызығушылықтарын арттыру мақсатында күнделікті киім ілетін шкафтарының есіктеріне буктрейлердің жазбаша үлгілері жапсырылынды, нәтижесінде оқушылар қоңырау кезінде оқып қызығушылықтары артты.

«Бұл дәуірде өз тілін, әдебиетін білмеген, қадірлемеген адам толық мәнді интеллигент емес деуге де болады. Себебі, ол қандайлық мамандық білімі болса да, рухани ой тәрбиесінде сыңаржақ азамат болады» -деп, М.Әуезов дұрыс айтқан. Адам баласының табысқа жетуінің де басты жолы осы кітап оқу болып табылады. Осы орайда буктрейлер жобасы арқылы оқушыларға классикалық шығармалар мен жаңадан шыққан кітаптарды насихаттай отырып кітап оқуға деген қызығушылықтарын арттырғым келеді.

Ұсыныс:

- Мақсатымды жүзеге асыру үшін мектеп әкімшілігіне ұсыныс айттым, нәтижесінде ютуб желісіндегі буктрейлер таратылып оқушылар аталмыш кітаптарды оқи бастады.
- Жобамдағы мақсатымды ары қарай дамыту үшін бұл жобаны ауданның білім бөліміне ұсындым, нәтижесінде ютуб желісіндегі буктрейлер аудан көлемінде қаралымға ие болды.
- Пән мұғалімдеріне арналған диск жинағы шығарылды.

Пайдаланған әдебиеттер:

1. Әлеуметтік желілер http://yandex.kz/clck/jsredir?bu=c7ou5m&from=yandex.kz
2. М.Әуезов «Абай жолы романы», Жазушы 2008 ж
3. А.Құнанбаев «45 қарасөз» Жазушы 2005 ж
4. С.Мұратбеков «Жабайы Алма», Ақарыс 2010ж

ҚҰНАНБАЙДЫҢ ЕР БАЛАНЫ ТӘРБИЕЛЕУДЕГІ ЕРЕЖЕСІ

Қатысушы: Дәулетханұлы Айбын

Жетекшісі: Тохтарова Айнур Ондасыновна

«Приречное жалпы орта білім беретін мектебі» КММ

Қазақ халқы үшін бала тәрбиесі әрқашанда маңызды орын алған. Өсіріп отырған ұл қыздарының тәрбиелі, саналы, көзі ашық, көкірегі ояу азамат болуын армандаған. Сондықтанда ата бабаларымыз салт - дәстүрді берік ұстап, ұрпақтан - ұрпаққа насихаттап отырған. «Баланың басты ұстазы ата - ана» деп бекер айтпаған. Отбасында бала ата анадан қандай тәрбие алса, бойына сол құндылықтарды сіңіреді.

Қазіргі уақытта ата - аналар балаларының тәрбиесін заманауи тәрбиемен тәрбиелейді. Жан - жақты болғанын қалайды. Қосымша сабақтарға, бірнеше тіл білуге, әртүрлі спортқа қатыстырады. Алайда, ата - ананың ойы «Бала ұяда не көрсең, ұшқанда соны іледі» деген мақалдан алшақ.

Мен осы жобамды **«Құнанбайдың ер баланы тәрбиелеудегі ережесі»** деп алдым. Себебі, қазақтың кең байтақ даласына, халқының маңдайына біткен шоқтығы биік жарық жұлдыздары аз емес. Солардың бірегейі дана, дара Абай Құнанбаев. Абай – ойшыл, философ, аудармашы, ақын, жазба әдебиетінің негізін салушы, ағартушы - ұстаз. Қазақ әдебиетіне сыншыл реализм бағытын алып келген дара тұлға.

Абай атамыз даралық пен даналықты бойына сіңіруі арғы ата тегінде, тәрбиесінде жатыр. Біріншіден, Абай жастайынан өнегелі тәрбие мен салт-дәстүрді отбасында бойына сіңіре білді. Бала Абайдың ойы ұшқыр, зерек адам болып қалыптасуына әжесі Зере мен анасы Ұлжанның тигізген әсері мол. Бала Абай әжесінің өнегелі ертегісін тыңдап, анасының ақылдылығын, сабырлығын көріп ержетті.Ал, екіншіден, әкесі Құнанбай баласының бойындағы ерекшелікті бірден байқады. Құнанбайдың ұлы Абайды тәрбиелеуде үлкен мән берген. Көпті көрген, көзі қырағы Құнанбай балаларының ішінде Абайды ел арасындағы жұмыстарға ерте бастан араластырды. Қазақта ер адам үнемі түзде, отбасын асыраумен жүреді. Құнанбайда аға сұлтан болып қызмет етті. Он үш жасар Абайды үнемі қасына алып жиналысқа ертіп жүрді. Қарқаралы уезіне Абайда бірге апарды. «Абай жолы» роман - эпопеяда Құнанбайдың әкелік болмысы толықтай ашылған. Әкесі Абайды 10 жасқа толған кезінде Семей қаласына оқуға аттандырады. 3 жыл «Приходская школада», 3 ай «Ахмет Риза медресесінде» білім алады. Мектепте оқып жүріп, Семей қаласының кітапханасыннан түрлі кітаптар алып, өрісін кеңейтеді. Бірақ 13 жасқа толғанда, қажы Құнанбай баласын ауылға алдыртады. Ондағы бар ойы Абайды билікке араластырып, өзінің жолын қусын деп ойлады. Өсе келе, Абай ел арасындағы дау-дамайды шеше алатын дәрежеге де жетеді. Бұл жерде әкесі Құнанбайдың ер баланы тәрбиелеудегі ұстанымы Абайға оң әсерін берді.

«Әкеге қарап ұл өсер, анаға қарап қыз өсер» деген мақалдар қазақта бекер айтылмаған. Абайда болған ақыл парасат, даналық, елім жұртым деген жанашырлық қасиеттер сөзсіз әке көргендігі.

Енді мен осы жобам арқылы Құнанбайдың әкелік тәрбиесін қазіргі әкелермен салыстырып көргім келеді. Қазіргі күнгі әкелер балаларына жаман тәрбие береді деп айта алмаймын. Алайда, қазіргі ата - аналардың көпшілігі балаларым ешқандай қиындық көрмесін деп ойлайды. Баласы үшін барлық жағдайды жасауға тырысады. Бұл жаман емес, бірақ баланы «Ауырдың үстімен, жеңілдің астымен» жүруге тәрбиелейді. Күні бойы жұмыста жүріп, баланың тәрбиесімен айналысатын уақыттары да болмайды. Баламның болашағы үшін жұмыс жасап жатырмын деп ойлайды. Ал, бала осы уақытта немен айналысып жүр? Бәрімізге аян, қазіргі балалар бос уақыттарын әлеуметтік желіде, ұялы телефонда өткізеді. Әке мен ұл баланың арасында байланыстың жоқтығы, әркім өз бетімен уақыттарын өткізуі, бала тәрбиесінде алтын уақытты жоғалтумен бірдей. Қоғамдағы кейбір әкелер ішімдікке, құмар ойынға әуес. Бұл қоғамның күрделі, жүректі ауыртатын мәселесі. Өзі қоғамда орынын таба алмаған әкелер ұлдарына қандай тәрбие береді деп ойлаймын.

Сонымен қатар, қазіргі уақытта психологтар балаларынды еркелетіп өсіру керек деп насихаттайды. Алайда, кішкентай кезінде еркелетуге болады, ал 12-13 жасқа келген ер баланы еркелетіп, еркіне жіберетін ата - аналар да бар. Жасөспірімдердің жаман жолға түсуі осылай басталады.

Қазіргі уақытта ақпараттық технология заманының қарқынды дамуында әке мен ер бала арасындағы рухани байланыс алыстай түскен. Егер де, тәрбиеде Құнанбайдың ер баланы тәрбиелеудегі ережесіндей ұстанымды қолдансақ және осы олқылықтардың орынын толтыру үшін бірнеше ұсыныстар жасағым келеді

- Ер балаға қасында әкесі дұрыс үлгі болу керек, қандай да бір себептермен әкесі болмаса, атасы, ағасы болсын. Алдында үлгі, мақтан тұтар ер азамат болса.
- Ер баланы қолдау мен мадақтау, қандай жағдай болмасын қасынан табылу.
- Ер балаға жауапкершілік арту, кез келген істе баланың өзі жауапкершілікті сезіну
- Ер баланың өз - өзіне сенімді болуға үйрету, кішкентай да жетістікке жетсе, оның мақтанышы болсын.
- Әкесі мен баласы үнемі тығыз қарым - қатынаста болу, баланың пікірімен санасу

Қорытындылай келе, біз зертеу жобамызды, «Ұл тәрбиесі, ұлт тәрбиесі» дегендей тәрбиені ертерек қолға алсақ, ақылды, ер жүрек, намысты азаматтар көп болары анық. Ер бала тәрбиесі, ол ертеңгі бақытты отбасының бастауы және жарқын болашағымыздың кепілі.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Мұхтар Әуезов., «Абай жолы» 1 том
2. Тұрсын Жұртбай., «Бейнет сусыны» кітабы
3. Арғынбаев Х. Қазақ отбасы: (қазақ отбасының кешегісі мен бүгінгісі жайындағы ғылыми зерттеу еңбек).

ӘЛЕУМЕТТІК ЖЕЛІДЕ ҚОЛДАНЫЛАТЫН СЛЕНГ СӨЗДЕР

Қатысушы: Қарамолдин Арнұр
Жетекшілері:Улыкбекова Амангуль Ертугановна
Мырзабекова Самал Муртакановна
«Ж.Аймауытов атындағы жалпы орта білім беретін мектеп» КММ

Функционалдық стильдердің ішінде ерекше тілдік жүйеге құрылған ауызекі сөйлеу стилі қазақ әдеби тілінің жіктелуінде айрықша орын алады. Ауызекі тілдің басты ерекшелігі – сөйлеудің алдын–ала дайындықсыз тікелей қарым – қытынас жасау барысында жүзеге асатындығы. Бұл өте кең таралған функционалды стиль. Негізгі мақсаты тікелей және тез хабар беріп, хабар алу болғандықтан ауызекі тілде әдеби тілдің нормасынан тыс сөздер мен сөз тіркестері – варваризмдер, кәсіби сөздер, жаргондар, сленг, диалектлер кездесуі әбден мүмкін.

«Сленг» сөзін күнделікті өмірде белгілі бір заттың атауы үшін қолданылатын, қалыпты тілден ауытқыған, мысқылдап, мәнерлі сөздер. Сленг әртүрлі әлеуметтік топтардың ерекше қолданыстағы сөздері. Кейбір зерттеушілер жаргонды сленгпен байланыстыра қарайды. Сондықтан сленг ерекше лексика қызығушылықтары ортақ адамдардың қарым – қатынастарынан туындайтын сөздер деп көрсетеді. Сленг табиғаты оның үнемі жаңарып отыруын талап етеді. Көптеген сленг сөздері салыстырмалы түрде ұзақ өмір сүрмейді және егер олар тілде тұрақталса, яғни сленг қатарынан жалпы ауызекі тіл лексикасына өтіп кетсе, қолданыстан түсіп қалады. Сонымен қатар студенттер, оқушылар және де он ың ішінде 25-45 жасқа дейінгі үлкен кісілер де сөйлейтін болған. Қазіргі таңда

жаргон, сленг сөздері қолданыста өте жиі кездесетін болғандықтан, бұл мәселе біздің жұмысымыздың зерттеу аспектісіне айналды.

I. Ауызекі сөйлеу стилі

Функционалдық стильдердің ішінде ерекше тілдік жүйеге құрылған ауызекі сөйлеу стилі қазақ ұлттық әдеби тілінің жіктелуінде айрықша орын алады. Ауызекі сөйлеу – адамдардың тіл арқылы қарым – қытынас жасауының бір түрі. Ауызекі тілдің басты ерекшелігі – сөйлеудің алдын – ала дайындықсыз тікелей қарым – қытынас жасау барысында жүзеге асатындығы. Бұл өте кең таралған функционалды стиль. Тұрмыста, отбасыда, өндірістегі бейресми қатынастарда адамдардың еркін қарым-қатынас жасау саласын қамтамасыз етеді.

Ауызекі сөйлеу стилі өте функционалды стильдерге, әсіресе олардың ауызекі түрлеріне ықпал жасайды: баяндама, дәріс, пікірталас т.б. Мұнда тіл мәдениетін қатаң сақтауға талап қою дұрыс бола бермейді. Негізгі мақсаты тікелей және тез хабар беріп, хабар алу болғандықтан ауызекі тілде әдеби тілдің

нормасынан тыс сөздер мен сөз тіркестері – варваризмдер, кәсіби сөздер, жаргондар, диалектлер т.б. кездесуі әбден мүмкін. Бұл ауызекі тілдің заңдылығын бұзу болып есептелмейді.

Ауызекі тілдің тағы бір ерекшелігі – әңгіме тақырыбының тез өзгеріп отыратындығы (екі адам ауа – райы туралы сөйлесіп тұрып, күтпеген жерден өндіріс мәселесін сөз етуі мүмкін). Тілдегі экспрессивті, эмоциональдық қасиеттер көп жағдайда ауызекі тілде байқалады. Ауызекі тілде тілдік (лингвистикалық) факторлармен қоса, тілден тысқары факторлардың (экстралингвистикалық) да жарыса пайдалануы осы стильдің өзіндік ерекшелігі болып табылады (сөз болып отырған оқиға тыңдаушысына түсінікті болса да, бет пішінінің, қолының қозғалыстары, дауысты көтере немесе сыбырлай сөйлеуі т.б.).

Ауызекі сөйлеу стилі негізгі тілдің қызметімен қарым –қатынас функциясын атқарады, тікелей хабар берудің айрықша формасын құрайды. Ауызекі сөйлеу тілінің тілдік белгілері оның қызметінің ерекше шартын анықтайды. Олардың бастылары мыналар:

- Бейресмилік;
- Сөйлеу еркінділігі;
- Сөйлеу қарым – қатынасының экспрессивтілігі;
- Тілдік тәсілдерді сұрыптаудың қажетсіздігі;
- Сөйлеудің автоматтығы.

1.1. «Сленг» сөзінің шығу тарихы

«Америка сленг сөздігінің» авторларының бірі Стюард Б. Флекснер мынандай мәліметтер келтіреді. Оның айтуынша, әрбір американдықтың сөздік қорында шамамен 10000-20000 сөз бар. Оның 2000 сөзі сленг қатарына жатады. Яғни сленг жалпы лексика қорының 10-20 пайызын құрайды. Бірақ Стюарт Б. Флекснердің пайымдауынша, бұл лексика қоры әрбір американдыққа толығымен белгілі болса да, күнделікті сөйлеу тәжірибесінде толығымен қолданылмайды.
Ғалымдардың есептеуінше АҚШ-та ағылшын тілінің сөздік қорында 10000 сленг сөзі бар, ал оның басқа бір түрлеріне 35000 сөз жатады: олар – кәсіби сленг, жаргонизмдер, арго, қанатты сөздер.

Сленг табиғаты оның үнемі жаңарып отыруын талап етеді. Көптеген сленг сөздері салыстырмалы түрде ұзақ өмір сүрмейді және егер олар тілде тұрақталса, яғни сленг қатарынан жалпы ауызекі тіл лексикасына өтіп кетсе, қолданыстан түсіп қалады. Сленг бойынша әйгілі ағылшын маманы Эрик Партридж ағылшын тіліндегі «боқмұрын» мағынасындағы сөздің бірнеше қолданылу қатарын келтіреді: blood (1550-1660); macaroni (1760); buck (1720-1840); dandy (1820-1870); swell (1811); toff (1851), бұл қатарға одан бергі spiv және қазіргі заманғы teddy-boy-ды қосуға болады. Жақша ішіндегі сандар сөздің ең бірінші рет тіркелген кезі мен қолданыстан шыққан уақытын көрсететінін айта кету керек.

Осыдан сленг сөздері 16-шы ғасырдан бастап өмір сүреді деген қорытынды шығарамыз. **[2]**

«Сленг» - күнделікті өмірде белгілі бір заттың атауы үшін қолданылатын, қалыпты тілден ауытқыған, мысқылдап, мәнерлі сөздер. Сленг әртүрлі әлеуметтік топтардың ерекше қолданыстағы сөздері. Кейбір зерттеушілер жаргонды сленгпен байланыстыра қарайды. Сондықтан сленг ерекше лексика қызығушылықтары ортақ адамдардың қарым – қатынастарынан туындайтын сөздер деп көрсетеді.

1.2. Сәнге айналған сленгтер – интернеттегі сауатсыздық

Бүгінде ғаламторды, оның ішінде әлеуметтік желілерді пайдаланбайтын жан тым сирек. Әрине, айшылық алыс жерлерден жылдам хабар алғызатын ғаламтордың игілігі жетерлік. Бірақ оның қоғамға тигізер кері әсерлері де жоқ емес. Әсіресе, қазақ тілінің тілдік нормаларын бұзып бара жатқаны жанға батады. Әлеуметтік желілердегі қате сөздер мен орашолақ сөйлемдердің тасқынын ауыздықтау қолдан келмей отырған тәрізді.

Бүгінгі қазақ жастарының тілі

Бүгінгі күннің сәніне айналған әлеуметтік желі біз үшін қаншалықты қажет? Сауаттылық, тіл тазалығы мәселелері қаншалықты шешімін тауып жүр? Ең бай, оралымды тіл деп бағаланған қазақ тілі заман ағымымен бірге лайланып бара жатқан жоқ па? Жасыратыны жоқ, заманауи деп танылған интернет торабының қазақ тілінің тазалығын сақтаудағы кері әсері көбейді. Жастардың ғаламтордағы жазбаларында немесе бір-бірімен хат алмасқанда пайдаланатын түрлі жаргон сөздер, оған қоса бір сөйлемде қолданылатын бірнеше тілдегі сөздер сәнге айналып барады. Мәселен, «базар жоқ», «құлақтан тепті», «қораға кірді», «лақтырып кетті», «сындырды» деген сарындағы сәнге айналған сөздерге жастар қауымы тым құмартып алған. Бұл көшенің сөздерін бүгін ғаламторда пайдаланған жас буын ертең сөйлегенде де қолданады. Ал түрлі чаттардағы хаттар, ғаламтордағы сайттар, теледидардағы мәнсіз бағдарламалар, әлеуметтік желілердегі жеңіл әңгімелер арқылы жастардың сөздік қорына енген мұндай сөздер қазақтың тілін, сөйлеу мәдениетін жоғалтпасына кім кепіл?! Ғабит Мүсіреповтің «Ана тілі дегеніміз – сол тілді жасаған, жасап келе жатқан халықтың баяғысын да, бүгінгісін де, болашағын да танытатын, сол халықтың мәңгілік мәселесі. Ана тілін тек өгей ұлдары ғана менсінбейді, өгей ұлдары ғана аяққа басады» деген аталы сөзі бар. Бұған қарап, «бүгінгі қазақ жастарының бәрі өз тілімізге өгей болғаны ма?» деген сауал пайда болады. Сұрақтың туындауы да заңды. Өйткені жастардың бүгінгі сөйлеу тілімен біз жақсы таныспыз. Тіл мен ойдың біртұтас екендігін ғылым әлдеқашан дәлелдеп қойған. Адам баласының нені қалай ойлайтыны, қандай дәрежеде пайымдайтыны оның әрбір сөзі арқылы айқындалмақ. Сондықтан да, қазақ баласының кімді болса да бірауыз сөзінен танып-білуінің өзінде терең мән бар. Белгілі бір тұлғаның қаншалықты ақылды немесе ойсыз пенде екендігін ең алдымен оның аузындағы

сөзі, тіл мәдениетінің дәрежесі анықтап береді. Тіл мәдениеті дегеніміз – оқыту үрдісінде, отбасында, жалпы адамдардың өзара қарым-қатынасы негізінде жазбаша және ауызша тілді игеру деңгейі. Ойды дұрыс, түсінікті, анық, дәл, әсерлі әрі әдеби тіл нормасын сақтай, тіл тазалығын сақтай жеткізе білу шеберлігі. Баланың тіл мәдениетін қалыптастыруда отбасының орны ерекше. Қазақтың ұлы жазушысы М. Әуезов: «Ұлт болам десең — бесігіңді түзе деп бекер айтпаған. Ал балаға ана тілінің құдіретін ана сүтімен беретін отбасының балаға тигізер әсері, басқа ықпалдардан биігірек тұратыны белгілі.

Қазіргі таңда сөздің қадіріне жетуді, қазақ тілінің тазалығын сақтауды назардан тыс қалдырып көпшіліктің, тілді оңды-солды қойыртпақтауының, жастардың тіл мәдениетінің төмен болуының себептерін сараласақ:

- Тілдік ортаның әсері; (Көше тілі)
- Сөйлеу дағдыларының жоқтығы;
- Көркем әдебиет оқуға деген оқушылардың қызығушылығының төмендігі, сөздік қоры аздығы, өз ойын жеткізе алмауы;
- Ата-аналардың балаларының тіл мәдениетіне жете мән бермеушілігі;
- Бастауыш сыныпта казақ алфавитін терең меңгертпей, басқа тілдерді қосып үйретудің ауыр тиетіндігіне көңіл бөлінбеу;
- .Отбасы тәрбиесінде ұлттық педагогиканың, халық ауыз әдебиеті үлгілерінің тар шеңберде қолданылуы;

Түркі тілдерінің ішіндегі ең бай, ең сұлу, ең көркем, мәнді де мағыналы тіл – қазақ тілі екені сөзсіз. Осы тұрғыдан алғанда, біздің көкейімізге ең алдымен Елбасымыздың: «Біз тегіміздің – Түркі, дініміздің – Ислам, тіліміздің – қазақ тілі екенін ешқашанда ұмытпауымыз керек!» деп ұрпаққа салмақты ұран тастаған өсиет сөзі оралады.

Тіл – асыл қазына, рухани мұра. Халық үшін тілден асқан байлық бар деудің өзі астамшылық болса керек. Олай болса, ана тіліміздің жарымжан сөздермен былғанбай таза сақталып, сауатсыздыққа жол бермей, өркендеп өсуіне үлес қосу кез-келген қазақ азаматының міндеті.

Сленг және жаргон сөздері адамдар үшін пайдасы жоқ. Сленг сөздері біздің тілдік қорымызды молайтпайды. Сленг сөздері, жастар үшін еліктеу. Сол себепті біз жастарымызға дұрыс тәрбие мен сөйлеу мәнерін үйретуге тиістіміз. Елбасымыз Қазақстан халқына жолдауында «Үш тұғырлы тілде білу – баянды болашақтың кепілі» деген болатын. Соған байланысты ана тіліміздің, тек ғана ана тіліміз емес, басқа тілдердің де абыройын асырып, мәртебесін үш тілде дамыту мақсатында, сленг тіліде ғана емес, өз тілінде дұрыс сөйлеу мақсатында осы зерттеу жұмысын жаздым. Қортындылай келе төмендегідей ойға келдім:

Сленг тілінің мағыздылығын өз бетімше ашуға тырыстым. Сленг тілінде сөйлеу, тіл байлығын молайтпайтынына көз жеткіздім.

Сленг тілінде сөйлеу әуесқойлық па әлде әдепсіздік пе, оқушыларға түсіндіру мақсатында мен өзіммен бірге оқитын сыныптастарымнан және мектеп оқушыларынан сауалнама алып, қорытынды жасадым. Сленг және жаргон сөздерінің мағынасын аштым.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Қазақ тілі. Энциклопедия. А:. Қазақстан Республикасы Білім, мәдениет және денсаулық сақтау министрлігі, Қазақстан даму институты, 1998 жыл, 509 бет.

2. Әбдуали Қ. «Ел мәдениеті тілден басталады» Егемен Қазақстан 13 қаңтар, 2006

3. Сарыбаев Б. Тіл үйретудің басты мәселелері.- Алматы , 2001ж

4. Кекілбаев Ә. «Тіл және тәуелсіздік» Егемен Қазақстан.- 2006, 12қыркүйек.

ӘЛЕУМЕТТІК МЕДИАТІЛ ЖӘНЕ ЖАСТАРДЫҢ САУАТТЫЛЫҒЫ

Қатысушы:Ролланқызы Сауле
Жетекшісі: Баяхметова Ляззат Сансызбаевна
«№12 жалпы бідім беретін мектебі» КММ Семей қаласы

Бүгінгі Интернет-ақпарат көзі. Бірақ пайдаланушылар арасындағы байланыстың жылдамдығы мен қол жетімділігі Интернетті білім құралы ретінде ғана емес, сонымен қатар байланыс пен ойын - сауық құралы ретінде де пайдалануға мүмкіндік берді. Желінің қарқынды дамуының арқасында пайда болған виртуалды байланыс арнайы тілді – виртуалды қарым-қатынас тілін тудырды. Желіде құрылған көптеген чаттар, ашық форумдар және жеке парақшалар – жастардың қарым-қатынасының негізгі құралы. Осы жылдар ішінде бағдарламаларда Интернет-коммуникация тілі деп аталатын арнайы тіл – жаргондар пайда болды. Және ол біздің күнделікті өмірімізге күн сайын белсенді түрде еніп келеді. Жақсы ма, жаман ба? Мен бұл сұраққа жауап тапқым келді. Нәтижесінде «Әлеуметтік медиатіл және жастардың сауаттылығы» тақырыбында зерттеу жұмысымыз пайда болды.

Қазіргі жаһандану мен ақпараттандыру заманында адамдар арасындағы қарым-қатынас сиреді, тіптен алшақтап барады. Жедел дамып кеткен әлеуметтік желілер тасқынында адамдар сөздің мәнісі мен мазмұнына көңіл аударудан қалды. Халқымызда «Бет көрсе, жүз ұялады» деген мақал бар, оның мәнісі: қаншалықты
адамдар бір-біріне ашулы бола тұра, кездесу кезінде сабырға келіп, ашуын басып, ашулы сөзін айтпай қайтады. Ал әлеуметтік желі арқылы бір-бірін көзбе-көз көру мүмкіндігі болмағандықтан, өкінішке орай, артық сөзді адамдар бір-біріне айтуға, жазып жіберуге ерік береді.Сөз - адам шығармашылығының құралы. Біз сөз арқылы білім аламыз және білімімізді сөзбен жеткіземіз. Атақты Бұқар жыраудың «Қол бастау қиын емес, сөз бастау қиын» деген ұлағатты сөзі бар. Айтайын дегені көпшіліктің алдында сөз сөйлеудің жауапкершілігін білдірсе керек. Себебі сөз – кие, сөз – қару, сөз – саясат, сөз – құдірет, қасиет. Сөз бойындағы рухани байлық өмірімізді және айналамыздағы әлемді жарықтандырады. Ал виртуалды қарым - қатынаста қолданылатын лексика

бұлай әсер ете алмайды, өйткені оның «рухы мен жаны» жоқ, қалыбы денесі бар ақпараттық-мазмұндық блок.[8] Тікелей қарым-қатынас кезінде сөз интонациялық түрде беріледі, сезім мен эмоцияны жеткізеді. Виртуалды қарым-қатынас кезінде мимика, эмоциялар, интонациялар, жест-ишара смайликтер және эмодзилермен ауыстырылады. Бұл- ойландыратын жағдай. Жасөспірімдер интернетте сөйлесу үшін қолданатын сөздер мен сөз тіркестері және олар жіберген қателіктерін, яғни әлеуметтік медиа тілді зерттеу зерттеліп отырған мәселенің өзектілігі болып табылады.

Зерттеу жұмысы барысында мынадай жұмыстар атқарылды:

1. Мектеп оқушылары жиі сөйлесетін әртүрлі сайттар мен форумдарды қарап шығу, саралау;

2. Оқушылардан әлеуметтік сауалнама алу;

3. Оқушылардың жиі қолданатын жаргон сөз тіркестерін және сөздердің қысқартуларын талдау;

4.Интернеттегі қарым-қатынас тілінің оқушылардың сауаттылығына әсер ету ерекшеліктерін анықтау, қателік түрлерін жіктеу.

5.Көтерілген мәселе бойынша оқушылардың түсініктерін зерттеу;

Интернеттегі қарым - қатынастың жасөспірімдердің сауаттылығына әсерін талдау үшін мен сыныптастарым жиі кіретін сайттарды, блогтарды, форумдарды, чаттарды зерттеп, келесі қорытындыларды жасадым.

Интернеттегі қарым-қатынастың ерекшелігі сауатсыз және ойланбай жазуға ықпал етеді, өйткені ол пайдаланушының анонимділігін білдіреді, бұл сөз бен іс-әрекетке үлкен еркіндік береді, себебі ешкім тексеріп немесе қатесін түзетпейді. Нәтижесінде желіде қарым - қатынас процесінде қарым - қатынасқа қатысушылардың жауапсыздығы, өзінің жағымсыз әрекетін еркін көрсету, нормадан ауытқыған лексика сияқты еркіндік пайда болды. Виртуалды қарым-қатынас арқылы қазақ тіліне ағылшын тілінің американдық нұсқасы тікелей әсер етеді. Қазақ тілді қолданушының ағылшын тілінен енген эмотикондарды ("эмодзилер") пайдалануы соның бір дәлелі болып табылады. Мұндай белгі жүйесін пайдаланудың негізгі мақсаты-қарым-қатынасқа бөлінген уақытты үнемдеу. Уақыттың жетіспеушілігі-бұл қазіргі қоғамның белгісі: өмір қарқыны күн сайын жылдамдап барады және тіліміз сәйкесінше жаңа қызмет жағдайларына бейімделеді.

Белгілі бір әлеуметтік немесе қызығушылығы ортақ топтардың -басқаларға түсініксіз, құпия мағынада сөйлесуі сәнге айналған заманда жаргон сөздердің қолданыс аясы да кеңейіп келе жатқанын байқау қиын емес. Мысалы:«Жоқ қо!», «Ол супермен ғо!», «Мен саган звооондаган едим жоксин гой», «Конешно мен ренжимин саган», «Ойланшы осыган дурыстап» секілді сөздерде қандай мән-мағына бар? Біріншіден, сауатсыз, көрер көзге дөрекі, естір құлаққа түрпідей тиеді. Тағы да бір мысал келтіре кетейік: «Бүгін боласың ба? Болам. Колбағымды акелдін бе? Ұмытыппын…… кешірші аааааааааа……қаптап тұр. Жалпы сөйлеу тілінде боп (болып), кеп (келіп), бересашы (бересалшы), кеші (келші), барп келдм (барып келдім) тәрізді дыбыстық құрамы жағынан қысқарған сөздер де қолданылады. Бір байқағанымыз көптеген жастар -да, -де, -та, -те шылауларының жазылу формасын да сақтамайды. Зиялы қауым өкілдерін алаңдатып отырған тағы бір мәселе – әлеуметтік желіде қазақ тілінің қ, ғ, ң, ә, і, ү, ұ, ө тәрізді төл әріптерінің сирек қолданылуы. Көпшілік адамдардың ұялы

байланыс телефондарында, планшеттерінде қазақша қаріптер жоқ. Бірақ ғаламтордан ұялы телефондарға арналған арнайы бағдарламаны жазып алуға болады. Ал компьютермен желіде отыратын адамдар көп жағдайда қазақ әріптерін орыс қаріптерінде бар таңбалармен алмастырып немесе латын қаріптеріндегі таңбалармен жазады. Мысалы, «салем», «калайсын?», «озин?», «не жаналык?», «нестеп жатсын?», «жаксы», «кайдасын?» деп жазу үйреншікті жағдайға айналғалы қашан?! Жасөспірімдердің осы мәселеге деген көзқарасын білу үшін біз интернет желісін пайдаланушыларға сауалнама жүргіздік. Сегізінші, тоғызыншы сынып оқушыларына сұрақтар ұсынылды. (Қосымша 1)

Жүргізілген сауалнама нәтижелеріне сүйене отырып, біз келесі қорытындыға келдік:

-8,9 сынып оқушылары әлеуметтік желілерге қарағанда өмірде көбірек араласады -100% - дан 68%. Әлеуметтік желілерде сөйлескен кезде респонденттердің 56% - ы қазақ тілінің нормаларын ұстануға тырысады, бірақ сонымен бірге олар смайликтерді қолданады - 90%, графикалық қысқартулар немесе сөздерді ауыстыру-73%. Осылайша, қазіргі жасөспірімдер сауаттылыққа назар аудармай, өз ойларын тез және эмоционалды түрде білдіреді деген қорытынды жасауға болады. Олардың 22% әлеуметтік желілерде сөйлескен кезде эмодзилерді және қысқартулардың барлық түрлерін, аббревиатураларды пайдаланудан бас тарта алмайды, бұл сөздік қорының аздығын көрсетеді. Сауалнамаға қатысқандардың 55% - ы «Интернеттегі сөздердің емлесін өзгерту сіздің сауаттылығыңызды төмендетеді деп ойлайсыз ба?» деген сұраққа «иә» деп жауап берді-55%, «жоқ» деп жауап берген - 45% . Бұл сұраққа «жоқ» деп жауап берген оқушылардың көпшілігі сауалнамаларда жаргон қолданылмайды, қарым-қатынас мәтіндерін жазу кезінде емле мен тыныс белгілері ережелерін қолданады, егер сөздер қысқартылса, ережелерге сәйкес қазақ тілінің нормаларын сақтайды деп жазды. Сөздер бұрмаланбаса да, жазу кезінде эмодзилер қолданылады. («Мен жазған кезде ережелерді қолданамын. Егер сіз қате жазсаңыз, онда сіз үйреніп, әрдайым осылай жаза бастайсыз»; «Мен сөздерді өзгертемін, жаргон қолданамын, бірақ мен кітап оқимын, сауаттылығым нашарламайды»). Бұл сұраққа «иә» деп жауап берген оқушылар өз жауаптарын былай түсіндірді: «Жоқ. Себебі мен қателіктермен жаздым және жазамын»; «Мен қызықты қысқартулар мен күлкілі сөздерді жаттаймын, және, әрине, осыған байланысты мен қате жаза бастаймын";
«Бұл әсер етеді, өйткені біз Интернетте көп сөйлесеміз, сондықтан қателіктермен жазуға дағдыланамыз, күнделікті өмірде осылай жазамыз»; «Иә, өйткені барлық сайттарда қателіктер баса айтылмайды, мен қате жазғанымды немесе жазбағанымды білмеймін";

Оқушылардың әлеуметтік желілердегі хат-хабарларының скриншоттарын түсіру арқылы біз хат алмасу кезінде қолданатын сөздерді талдадық және әлеуметтік желілерде сөйлесу арқылы оқушылар сөздерді өзгертеді, бұл сөздерді қате қолдануға және оқушылардың сауаттылығының төмендеуіне әкеледі деген қорытындыға келдік, осы хат-хабарлардың негізінде біз Интернет байланысының сөздігін жасадық. Сайттардағы оқушылардың хат хабарларының скриншоттарын талдағаннан кейін мен мыналарды анықтадым: 1) әріптерді ауыстыру, дауысты дыбыстарды түсіріп жазу (барп келдм); 2)қысқартулар (Рахмет-Раха), 3) дыбыстарға еліктеу (Хаха. УУ, УУ); 4) сөздердің айтылуы

бойынша жазылуы; 5)тыныс белгілерінің болмауы; 6) тыныс белгілерінің орнына эмодзилерді қолдану; 7) кішкентай әріппен жалқы есімдерді жазу (маха біз Сізбен біргеміз); 8) етістіктерді қате жазу (алып барат, болды ғо), т.б.

Қорытындылай келе, Қазақ тілінің, ана тілінің сөз мәдениетін көтеру – ұлттық мүдде талаптарының бірі. Қазақ тіл мәдениетінің үлкен бір саласы – сөйлеу және жазу мәдениеті, оны жоғары деңгейге көтерудің басты заңдылығы – дұрыс айту және қатесіз жазу нормасы. Технологияның өркендеген заманында әлеуметтік желілердің тіл мәдениетін дамытудағы әсері қазақ тіл білімінде жан-жақты зерттелуі тиіс. Жасыратыны жоқ, бүгінгі күні әлеуметтік желілер ғаламтор тұтынушыларының ажырамас сенімді серігіне айналып үлгерді. Сан түрлі тақырыпты қозғау үшін де, әртүрлі заттарға жарнама жасау үшін де, тіпті толғандырған мәселе жөнінде көпшіліктің ойын білу мақсатында көпшілік осы желілердің көмегіне жүгінетіні белгілі. Еліміздегі ең белсенді әрі кең тараған «Вконтакте», «Instagram», «Facebook», «WhatsApp» және т.б. әлеуметтік желі пайдаланушыларының көбейгені - соның бір дәлелі. Белгілі тілші-ғалым Мәулен Балақаев: «Ана тілін жақсы білу – әркімнің азаматтық борышы. Егер әрбір сөзді орнымен жұмсай біліп, айтқан ойы мазмұнды, нысанаға дәл тиетіндей ұғымды шығып, тыңдаушысын баурап алардай әсерлі болса, ана тілінің құдіреті сонда анық сезілер еді. Ал мұндай шеберлік тек тіл мәдениеті жоғары адамдардың ғана қолынан келер жайт» деген екен. Осы сөзге ден қойсақ, академиктің бұл пікірі, әрине, ауызша және жазбаша сөз қолданушыларға да тікелей қатысы бар. Сауатты болу – мәдениеттің белгісі. Мәдениетті болу – абыройыңыз. Әлемді өзгерту керек пе, өзіңізден бастаңыз!

Ақпарат дереккөзі: https://massaget.kz/layfstayl/madeniet/dep/43713/

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. https://egemen.kz/article/221966-sozdinh-quny-men-qudireti

2.https://ru.wikipedia.org/wiki

3. https://egemen.kz/article/186791-qtoqaev-qazaqtynh-tili-%E2%80%93-qazaqtynh-dgany!

ЫБЫРАЙ - ҚАЗАҚ БАЛАЛАР ЖАЗБА ӘДЕБИЕТІНІҢ НЕГІЗІН ҚАЛАУШЫ

Қатысушы: Хажымұратұлы Серік

Жетекшісі: Отаршинова Нургуль Тлеукабыловна

"Приречный жалпы орта білім беретін мектебі " КММ

Қазақ халқының тарихында аса көрнекті орын алған сондай тұлғалардың бірі – Ыбырай Алтынсарин. Ол жаңашыл, дарынды ағартушы ғана емес, халқымыздың теңіздей толқып тасыған інжу – маржан жырларын жақсы біліп, еңбегіне арқау еткен. Ауыр заманда білім алып, ат жалын тартып мінгесін-ақ Ыбырай Алтынсарин білім ұранын көтерді. Елді қорлықтан құтқаратын, игілікке бастайтын тек білім деп есептеді.

Алтынсарин шын мәнінде надандыққа, діншілдікке, ескі салтқа ислам дінін өз мақсаттарына пайдаланған патшалық идеологияға, «магометке сүйене, ақ патшаның құлы болыңдар» дегендерге қарсы шықты.

Шалғай түкпірде мектеп ашу жұмысының қиыншылықтарына қарамастан, ағартушылық идеялармен қанағаттанған Ы.Алтынсарин көздеген мақсатына кірісті. Ауыл-ауылды аралап, халыққа кәсіптік білімнің маңызы мен мақсатын түсіндірді. Халықтан жиналған қаражатқа мектеп үйін салуды қолға алды. Торғайда, Елек қорғанында, Ырғызда, Ақтөбеде орыс-қазақ мектептерін ашты. Қазақ қыздары үшін Ырғызда жанында интернаты бар мектеп аштырды. Ы.Алтынсарин зиялы халық мектептерін ашып қана қойған жоқ, сонымен бірге балаларды тәрбиелеуге арналған кітаптар жазды. [2]

Алтынсарин бүкіл өмірін туған халқына арнады. «Қазақ халқы өз-өзін білімге құштар екенін көрсетеді», - деп жазды. Алтынсарин орыс халқы мен қазақ халқының достығына сенімді қолдаушы болды. Ол орыс демократиялық насихаттады, орыстың педагог-жазушылары К.Д.Ушинскийдің, Л.Н.Толстойдың тәжірибесін пайдаланды.

Алтынсарин ағартушы ретінде білімге табынған және білімнің қоғамды, әрбір жеке тұлғаны дамытудағы күшіне сенген.

Ы.Алтынсариннің замандастары оның еңбектерінің қаншалықты халықтың қажеттігіне жарайтындығын көзі тірісінде бағалаған.

Алтынсарин балаларды оқуға, білімге шақырған өлеңдер жазды. Солардың ішіндегі «Кел, балалар, оқылық» деген өлеңі жас өспірімдерді оқуға үміттеген жалынды ұран болып қалды. Бұл өлеңде адам өміріндегі білім мен ғылымның пайдасы туралы айтылған. [1]

Ғасырлар бойы көшпенділер байлық басы мал деп санаған. Бірақ баянды, шынайы байлық білімде екенін Алтынсарин өлеңдерінде айтып, осыған жастарды сендіруге, көзін жеткізуге тырысады. Адамды тек білім ғана бақытты, құдыретті ететіндігін көрсетеді.

«Өнер-білім, бар жұрттар» деген өлеңінде өнер-білім, техниканың пайдасын айта келіп, балаларды, жас өспірімдерді мәдениетті халықтың қатарына қосылуға, соған жетуге, солардан үлгі-өнеге алуға шақырады.

Қоғамдағы әділетсіздік тақырыбындағы ақынның шығармаларына елдегі әлеуметтік теңсіздікті, байлардың зорлық-зомбылығын, сараңдығын, кедейлердің аяусыз басып жаншуын, жер-жерлерді байларды құрметтейтінін, жоғары қоятынын әшкерелейтін өлеңдері бар. Алтынсариннің туындыларында, әсіресе, білімділік пен адамгершілік, еңбекқорлық пен қажыр-қайраттылық біртұтас өріліп отырады. Яғни, Ыбырай Алтынсарин адам тәрбиесіне қажет, ғибраты мол әңгімелерінде сабырлылық, төзімділік, мейірімділік, қанағат, әділеттілік қасиеттерді көзбен көріп, қолмен ұстағандай қысқа да нұсқа, қисынды, шебер әңгімелейді. Әңгімелерінде адам баласы бастан кешер тіршілік сабақтары әр қырынан алынып отырып өріледі.

Ағартушы Ы.Алтынсарин адамгершіліктің мынадай 7 қасиетін атап көрсетеді:

1. Имандылық.
2. Жоғарғы әділдік.
3. Адалдық, аққөңілділік.
4. Сыпайылық, момындық.
5. Адал ниетпен өсиет беру.
6. Жомарттық, қайырымдылық.
7. Дұрыс заңдылық . Яғни, жас ұрпақтың – ақыл-ойын, сезімін үйлесімділікте ұстай білетін, өнегелі мінез қалыптастырып, адамгершілік

қағидаларды меңгерген адам болып өсуіне барлық ынтасымен кірісе отырып, өзінің туындыларын сол бағытқа арнайды.

Ыбырай әңгімелеріндегі негізгі идея – адамды тіршілікпен үйлесімді өнегелі, өкінішсіз өмір сүруге дағдыландыру, баулу. Ұлы педагог ненің жайын айтқанда да құрғақ уағыз емес, жанды әрекет, қызу әңгіме, ұтымды, тапқыр шешім, ұғынықты тіл арқылы айшықтап ашады. Рас, еңбек пен өнерді игеруге шақыру халық ауыз әдебиеті үлгілерінде бұрыннан бар алайда мұндағы негізгі мақсат көшпелі өмірдің талап-тілектері төңірегінен аса адамгершілікке, бауырмалдылыққа, адал еңбек пен әділдікке, сабырлылыққа, зейінділік пен білімді еркін игеруге шақырды. Ыбырай прозасының басты ерекшелігі қазақ халқының мәдени-әлеуметтік өмірін арқау ете отырып, жаңа буын жастардың өсіп жетілуіне қажетті үлес қосу еді. Яғни, Ыбырай әңгімелерінің негізгі түйіні: жас буынды өнер-білімге үндеу, адамгершілік мінез құлыққа тәрбиелеу болып келеді. [3]

Халықта «Ағаш түзу өсу үшін оған көшет кезінде көмектесуге болады, ал үлкен ағаш болғанда оны түзете алмайсың» деп бекер айтылмаған. Сондықтан баланың бойына жастайынан ізгілік, мейірімділік, қайырымдылық, яғни адамгершілік құнды қасиеттерді сіңіріп тәрбиелеуде ұлттық құндылықтар мен рухани мұраның орны ерекше. Жаһандану кезеңінде өзегінде адами қасиеттер жатқан Ыбырай әңгімелері аса қажет. Ағартушы қазақ халқын өмірге бейімделе білуге, сонымен қатар ақылды сараптауға, жақсылық пен жамандықты ажырата білуді әңгімелері арқылы айтты. Мысалы: «Қыпшақ Сейітқұл», «Киіз үй мен ағаш үй», әңгімелерінде адал еңбек пен адалдықты дәріптейді. «Қыпшақ Сейітқұл» атты әңгімесінде автор мал баққан халықтың жұт пен барымтаға тәуелді екенін айта келіп, жоқшылыққа ұшыраған отыз үйлі тобырдың басшысы Сейітқұлдың ақылдылығы мен тапқырлығын жастарға үлгі етіп ұсынады. Ол сауда жасауға мал жоқ, ұрлық істеуге оның түбі қорлық деп санап, өзен-сулы Қабырға деген жерге елін көшіріп келіп қоныстанады. Жұртқа кетпен беріп, аз жылда малды ауыл болып, байып та кетеді. Сөйтіп, адал еңбек, маңдай терімен байыған жұрт өзгелер батып келе алмайтындай қорған тұрғызып, қалалардан киім-кешек, азық-түлік алдырып, мамыражай өмір кешеді. Яғни, бұның астында адал еңбек түбі тек жақсылыққа апаратыны туралы ой жатса керек.

Ыбырай әңгімелерінің кереметтілігі сонда ондағы келтірілген кейіпкерлердің әйтсе де бүгінгі қоғамда кездесуі. Мысалы, оған дәлел «Бай баласы мен жарлы баласы» әңгімесі өзге шығармаларынан тәлім-тәрбиелік сипаты жағынан жеке дара тұр деп айта аламыз. Жазушының осы бір әңгімесі талай ұрпақтың зердесінде жатталып қалды. Мұнда жазушы бай баласы Асан мен кедей баласы Үсенді басты кейіпкер етіп ала отырып, әлеуметтік мәні зор ірі мәселеге назар аударады. Баланың қалыптасуына орта мен отбасының әсер ықпалын ашып көрсету арқылы мән-мағынасы үлкен қорытынды жасайды. Жоқшылық көрмей өскен бай баласының қиын сәтте икемсіздігін, ал кедей баласының еңбексүйгіш, қиын сәтте икемділігін нанымды етіп сипаттайды. Сол арқылы өмірдің қиын екендігін аңғартады. Асан әңгімеде долайрық көрінсе, оның логикасы бірден тұйықталады. Ал Үсен оған қарап тұрып ойланады. Малдың жас тезегін көреді, жүріп өткен көштің ізін байқайды. Жанындағы серігін ертіп, алға бастайды. Қолды да, жолды да сол бастайды.

Осы әңгімені оқи отыра бүгінгі Асан мен Үсендер еске түседі. Бауыржан Омарұлы бұл туралы тамаша мақаласында талдап жазған. Өкінішке орай, қазіргі қоғамда Үсендер азайып, Асандар көбейіп барады. Еңбекке икемді, өмірдің қиыншылығына төзе білетін, одан шығу жолын табатын Үсендер аз. Абай айтқандай «жұмысы жоқ, тамағы тоқ» Асандар жетіп артылады. Ал, Үсен сияқты балаларды Асанға үлгі тұту, Асанды өмірге бейімдеу ол бүгінгі ұстаздардың парызы. Екінші мәселе, жеткіншектердің бойындағы асыл қасиеттердің бірі қайырымдылықтың жұтаңдауы. Ыбырай Алтынсариннің көрегендігі мен данышпандығы сонда, адамдарды мейірімсіздіктен сақтандыру үшін көп әңгімелерін соған арнады. Мысалы, «Аурудан аяған күштірек» әңгімесі. Баласының анасын аяғандығы мейірімділік болса, өз күнін өзі көре алатын ата-аналарын қарттар үйіне апарып тастау тас бауырлық емес пе?! Әл-Фараби: «Тәрбиесіз берілген білім адамзаттың қас жауы...» деп айтқандай білімді игертпес бұрын балаға алдымен саналы тәрбие беру керек. Ал, саналы тәрбие өзегі адами қасиеттердің бала бойында көрініс табуында. Білімді ұрпақ бойында мейірімділік сияқты қасиеттер болмаса, олардың алған білімі ел ертеңіне қауіп төндірмесіне кім кепіл?! Жаһандану заманында интернетпен қоректеніп өсіп келе жатқан бала ертеңгі ел тірегі, рухани толық тұлға бола ала ма? Жоқ... өкінішке орай, техника ғасыры бізге жеті түрлі өнер үйретсе де, ұлттық құндылық пен рухани байлықты, сайып келгенде адами қасиеттерді дарыта алмасы хақ. Мағынасы тереңде, ойға ой қосатын шығармаларды оқыту арқылы саналы ұрпақ тәрбиелеуге болады. Ал, әдебиетте адами қасиеттерге тұнып тұрған Ыбырай әңгімелері десек, қателеспейміз. Адамгершілік іспетті ізгі қасиеттерді дамытуда Ыбырай әңгімелерінің құндылығы басым. Шығармаларының қайнары оның халық тұрмысынан яки шындықтан алшақтамаған. Адам әрекеттерін болмысына сәйкес бейнелеп суреттеуде негіз етіп сол адами бағытты ұстанған. Түпкі өзек етіп «адам» болуды алған. Демек, Дала қоңырауының адами қағидалары бала тәрбиеулеуде біздің басты міндетімізге айналуы тиіс. Бүгінгі ұстаз Ыбырай Алтынсарин әңгімелерін оқу арқылы ғана саналы, ел ертеңін ойлайтын, бауырмал, патриот азамат тәрбиеленеді.

Ыбырай «Бір аллаға сыйынып, кел, балалар, оқылық, оқығанды көңілге ықыласпен тоқылық!» – деген өлеңінде адамзатты білім алуға үндесе, екінші жағынан, өмірдің бір қызығы тек байлықта деп ұғатын, оқу, өнер, ғылым – білімге мән бермейтін кертартпа көзқарасқа соққы береді. Өмірде сарқылмас мол байлық – білім екендігін айта келіп, оған қол жеткізу үшін ерінбей – жалықпай еңбектенудің керектігін түсіндіреді.[4]

Ыбырай Алтынсарин - өз халқының талантты ұлы, ұлт мақтанышы. Ол қазақ халқының мәдениетін дамытуға үлкен үлес қосты, оның еңбектері мен барлық шығармашылығы тарихымыздың алтын қорына еніп, кейінгі ұрпаққа сарқылмас бай мұра қалдырды. Ол қазақ халқының жадында игі істерімен ұлы тұлға болып қалды. Мен оның шығармалары, аудармалары әр оқырманға қолжетімді болғанын, сирек мұрағаттық материалдарының жарияланғанын қалаймын, ал жас ұрпақ талантты ақын мен аудармашының жұмысын ризашылықпен зерттей отырып, оның шығармаларынан үлгі алса екен деймін. Алтынсариннің қазақ халқына білім беру тарихындағы маңызы өте зор. Біз Алтынсаринге оның алғашқы халық мұғалімі, Қазақстандағы халық

мектептерінің алғашқы ұйымдастырушысы және қазақ халқының ортасынан шыққан алғашқы теоретик-педагог ретіндегі қызметі үшін құрмет көрсетеміз.

Әдебиеттер

1.Алтынсарин Ы. Кел, балалар, оқылық: Өлең, әңгімелер мен мақал, жұмбақтар. — Алматы: Атамұра, 2006. — 168 б.
2.Сүйіншәлиев Х. Қазақ әдебиетінің тарихы: Оқулық. — Алматы: Санат, 1997. — 859-б.
3.Қазақ Совет энциклопедиясы. — 11–т. / Бас ред. М.Қ.Қаратаев. — Алматы: Қазақ Совет энцикл. Бас ред., — 92-б.
4.Сәтбекова А. Қазақ мектебінің тағдырын ұлт тағдырынан бөле-жара қарауға болмайды // Аңыз адам: Жұлдыздар отбасы. — 2013. — № 17 (77). — 36, 37-б.

МӘШҺҮР ЖҮСІП КӨПЕЕВТІҢ ШЫҒАРМАШЫЛЫҒЫНДАҒЫ РУХАНИ-АДАМГЕРШІЛІК ЖӘНЕ АҒАРТУШЫЛЫҚ КӨЗҚАРАСТАРЫ

Қатысушы: Қажыбек Сымбат
Жетекшісі: Отаршинова Нургуль Тлеукабыловна
" Приречное жалпы орта білім беретін мектебі " КММ

Қазақ халқының көрнекті ойшылы Мәшһүр Жүсіп Көпейұлының есімі еліміз тәуелсіздік алған жылдардан бастап шынайы мәртебесіне көтеріліп, тарихта лайықты орнын ала бастады. Кезінде социалистік идеология қудалаған, теріс бағалаулар берілген талай ұлт саңлақтарының тарихи сана тұрғысынан өзінің лайықты бағасын алатын кезі келді.

Дара тұлғалардың рухани тарихымыздағы орнын анықтайтын ойшылдың өмірі мен қызметі туралы еңбек гуманитарлық кеңістіктегі заңды құбылыс деуге болады. Мәшһүр Жүсіп қазақ халқының кемеңгер әрі аяулы перзенті. Ақынның шығармашылығы мен өміріне арналған іргелі еңбектер қазіргі кезеңде Алматы мен Павлодар және басқа да қалаларында әртүрлі көлемде жарық көріп келеді. Ғылыми зерттеулер жасалып, бұқаралық ақпарат ауқымында көрініс беруде. Ал, енді солардың қатарында басылып шыққан он үш томдық ақын шығармаларының жинағын кейінгі жылдардағы еліміздегі рухани кеңістігінің жетістігі.

М.Көпеевтің шығармашылығы сан қырлы. Ол әңгімелер, мақалалар, хат-хабарлар, жазбалар жазды, Қазақ эпикалық поэмаларының түрлі нұсқаларын жинады, халық ертегілерінің, аңыздардың, мақал-мәтелдердің, әдет-ғұрып, тұрмыстық әндердің, аз танымал ақындардың саяси жарыстарының мәтіндерін жазды. Оның жазбаларында белгілі бір халықтардың шығу тегі мен рулық құрамы, қоршаған табиғаты, киімдері мен рухани мәдениеті туралы материалдар үлкен орын алады. Оның "Наша жизнь", "кого принадлежат Сарыарка",

"Увиденное за долгую жизнь" атты кітаптары танымал болды. Мәшһүр "Ер Көкше", "Ер Сайын", " Көроғлы " т.б. поэмаларын жазды. М.Көпеевтің шығармалары жас ұрпақтың өзін-өзі тануы мен өзін-өзі тәрбиелеуінің бірегей көзі болып табылады. Олар жастардың кейінгі ұрпақтарын өткен дәуірлердің сан алуан сипатымен байытады және қазақтардың қоршаған ортамен бір қарағанда көрінбейтін стихиялық байланыстарын табуға мүмкіндік береді, адам тәрбиесіндегі адамгершілік-рухани білімнің рөлін анықтауға ықпал етеді. Оның қолжазба мұрасының едәуір бөлігі этика, педагогика, психология,

жаратылыстану және дін мәселелеріне, қазіргі қоғамның моральдарын талдауға арналған. Өзінің көптеген шығармаларында ("ғылымға құрмет көрсете отырып"," бүгінгі қазақтардың кәсібі туралы"," барлық жерде мен өмірлік серіктес іздедім"," хат " және т.б.) ол өз заманының қоғамдық, саяси және мәдени өмірінің көптеген мәселелерін қозғады, әлеуметтік теңсіздік, ағарту, сөз бостандығы, өнердің мақсаты туралы айтты. М.Көпеевтің барлық шығармаларының желісі этика мәселелері болып табылады.

М.Көпеевтің пікірінше, білім-өмірдің жоғары рухани мағынасын табудың құралы. Жалпы Мәшһүр-Жүсіп Көпеевтің еңбектері-өмірдің шексіз тұңғиығындағы философияның терең мұхиты. Өз шығармаларында ол халықтың қоғамдық және мәдени өмірінің көптеген мәселелерін қозғайды. Өз еңбектерінде Мәшһүр Жүсіп Көпеев қазақ халқының қоғамдық және мәдени өмірінің көптеген мәселелерін қарастырды, оларды адамгершілік ағартуға шақырды, этикалық қағидалар мен таным нысандарының типологиясын әзірледі.[3, 67]

Машһүр-Жүсіп Көпеевтің шығармаларынан: "... қазақтың ауызша әндері, жоқтаулары, жұмбақтары, айтыстары рухани тарихтың негізі болып табылады.Ауыз әдебиеті жоқ елдің тарихы толық болмайды. Қазақ халқы мәдениетінің толық тарихын жазу үшін ауызша әдебиет жетіспейтін белгілі".
Сабақтарда оқушылар ағартушылардың, өткен және қазіргі рухани ұстаздардың шығармаларын оқиды, астарлы әңгімелер, рухани-адамгершілік мазмұндағы ертегілерді оқиды, бұл баға жетпес халық шығармашылығын құрайды, оны ұрпақтан-ұрпаққа сақтау және жеткізу қажет. [4, б. 19].

Мәшһүр Жүсіп этикалық адамгершілік негізі болып табылатын діни негізде құрылады деген тезисті алға тартты. Ол дінді теңдестіретін құбылыс және этиканың үйлесімді негізі деп санайды. Көпеевтің пікірінше, әлемге діни және этикалық көзқарас сенсорлық принципті жеңе алады, ал адамның мінезі ізгіліктерді түсіну және дамыту жағдайында жақсарады.
Ойшылдың діни және этикалық көзқарастарын талдау, бақыт мәселесі адамның өмірлік ізденістерімен тығыз байланысты болады деген.
М.Ж.Көпеевтің түсінігінде бақыт ізгілік пен адамгершілік өмір салтының салдары. Философ оның негізінде қалаудың сөзсіз орындалуына ие болмауы керек, бірақ тілектер мен қажеттіліктердің ақылға қонымды өлшеміне байланысты болуы керек деп тұжырымдады. Мәшһүр Жүсіп жазған:
"Табиғи адам-қанағатты.
Қанағатты адам тиянақты.
Тиянақты адам қайғысыз.
Қайғысыз адам бақытты.
Ендеше есті адам бақытты бастау" [5, с. 22].
("Ақылды адам-орташа. Орташа адам-тұрақты. Тұрақты адам шыдамды. Қарт адам қайғы-қасіретті білмей өмір сүреді. Бейқам адам бақытты. Сондықтан ақылды адам бақытты").
Жалғыз емес, шынайы достары бар адам нағыз бақытты. Яғни, данышпанның пайымдауынша, бақытты әл-ауқаттың негізі әр адамның басқа біреудің бар екенін бағалау сезімінен бастау алады. Бақытты отбасылық өмір, ақылды әйел бақыт, бірақ келіспеушілік, өзара түсіністік пен сүйіспеншіліктің болмауы, үй шаруашылығын жүргізе алмау, үй иесінің жалқаулығы үлкен мәселе.

М.Ж.Көпеев материалдық байлықты бақыттың құрамдас бөліктеріне жатқызды, әрине, жинақтау мен байытуға деген ұмтылысты жоққа шығарды. Ойшыл адал мұсылман өзінің байлығынан кедейлердің қажеттіліктеріне жұмсау керек екенін атап өтті, өйткені жомарттықсыз жинақталған жақсылық мемлекет иесінің өзі үшін зұлымдыққа айналады.

Шынында да, адамның ұмтылыстарының, ақыл-ойларының және тілектерінің алуан түрлілігі бақыт туралы әртүрлі түсінік береді.

Ежелгі заманнан бері қазақ үшін бақыт адамның еркі мен тілегіне тәуелді емес, ол жоғарыдан келген сый болған. Көбінесе бұл сәттілікпен байланысты деп есептеген. Егер бақыт жоғарыдан жіберілсе, онда қазақ ойшылдары адамға оны сақтау үшін күш салу керек деп санайды. Мәшhүр Жүсіп жазғанында:

"Көрінбеген нәрсені аламын деп,

Айырылма қолыңдағы барлығынан " [2, 57 Б.].

("Белгісіз нәрсені қуып, қолыңыздағы нәрсені жоғалтпаңыз немесе жіберіп алмаңыз").Адамның бақыты, оның мәні мен оған жету жолдары барлық уақыт пен халықтардың этикасының басты мәселесі болып табылады. Осыған орай әр түрлі тәсілдер мен әртүрлі шешімдер ұсынылуда. Мысалы, гедонизм деп аталатын этикалық ілім мінез-құлықтың негізгі қағидасы және ләззат алуға деген үлкен ықылас деп саналды. Тағы бір ілім - эвдемонизм - бақытқа ұмтылуда өмірдің ең үлкен игілігі мен мақсатын көрді. Өмірді түсінудің эвдемониялық принципі бүкіл араб-мұсылман философиясына тән болды.

Дәстүрлі қазақ қоғамында "бақыт" категориясы ерекше мәнге ие болды. Мүмкін, тек осы тұжырымдамада өмірдің қалай дамитынын ішкі қанағаттану сезімінде көрінетін әртүрлі артықшылықтар оңтайлы түрде біріктіріледі. Бақыттың мазмұнында, әдетте, адамның өзіне байланысты және оның бақылауынан тыс сыртқы жағдайлар алдын - ала анықталған нәрсе бөлінеді. Қазақ бақытты жоғарыдан берілген рақым деп түсінді. Бірақ бақыт қазақ ойшылдарының пайымдауынша, әлемнің өзі сияқты өзгермелі. Егер бақыт өзгергіш болса, онда бақытқа жетелейтін адами қасиеттер тұрақты, ал жақсылық мәңгі болады. Қолөнер адамның тәуелсіздігі мен әл - ауқатының сенімді көзі болып табылады, ол байлық пен дәрежеден жоғары. Қазақ ойшылдарының пікірінше, байлық пен шеннен бір рет айрылуға болады, ал кәсіп - бұл байлық, адамның тағдыры қай жерде болмасын, оның қадір-қасиетінің, айналасындағыларды құрметтеудің КЕПІЛІ.

Мәшhүр Жүсіп Көпеевтің рухани мұрасы- ақыл мен жүректің, сопылық мистицизм мен ұтымды білімнің, философиялық публицистиканың және лириканың қосындысы, бұл ішкі біртұтас білім екі ақиқат - поэтикалық және ғылыми қиылысындағы логикалық мағыналардың "сезімінде" туады, олар жеке өмір сүруді тоқтатады, бірақ белгілі бір құндылыққа біріктіріледі жеке тұлғаның еркін және жауапты шығармашылық таңдауын анықтайтын параметр. Бұл ретте нақ осы адамгершілік жауапкершілік бірінші кезекте қазақ философиялық ойының сипаты мен мақсатын айқындады.[1, 81 б]

Әлемді философиялық түсінудің және гуманистік бағдарлаудың жарқын мысалы болып табылатын Көпеев ойының импульсі мен ырғағы ойшылды бүкіл өмірін толғандыратын бір негізгі мәселемен анықталды. Бұл - халықтың өмірінің бастауы, халықтың тағдыры, оның адамгершілік ұмтылыстары мен мұраттары, оның жалпыадамзаттық құндылықтар мен прогреске ену мүмкіндіктері. Мәшhүр

Жүсіп Көпеевтің жоғары адамгершілік пафосына және адамның шығармашылық күштерінің көрінісі ретіндегі мәдениеттің гуманистік мәні туралы терең ойға бойлаған, бүкіл әлемді, соның ішінде Қазақстанды қамтыған жаһандану дәуіріндегі діни-философиялық көзқарастары ұлттық бірегейлікті, өзіндік бірегейлікті және рухани жаңғыруды іздестіру жағдайында болашақ перспективалардың бағытын айқындай отырып, қазіргі заманның адамгершілік бейнесі мен мағынасын қалыптастырады.

Елбасы Нұрсұлтан Назарбаев «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру» атты мақаласында тарихи және қоғамдық сананың ашықтығының маңыздылығын атап, рухани болмысымыздың кілті – ұлттық кодты жүйелі түрде талдап көрсеткен болатын. Ұлттық код ұлы тұлғалар өмірінің ақтаңдақтарын ашып көрсетуді, олардан алар ұлағатты тағылымды ұрпақ бойына сіңіруді құптайды. Өткен ғасырдағы қазақ тарихының көрнекті тұлғасы – ағартушы, шежіреші, ауыз әдебиеті үлгілерін жинаушы, көрнекті ақын, публицист әрі этнограф Мәшһүр Жүсіп Көпейұлының біз біле бермейтін қырлары өте көп.

Оқырмандарға ғұлама, ғалым, тарихшы, философ, ақын Мәшһүр Жүсіп Көпеевтің шығармаларын оқуды ұсынамын. Қазір Мәшһүр Жүсіп Көпеевтің шығармашылығына арналған сайт бар. Ішінде монография, оқулықтар, т.б. деректер енгізілген. 2006 жылы Ескелдіде Мәшһүр Жүсіптің мавзолейі салынған. Оның қасында екі қабатты қонақ үй салынды. Музейі бар. Ол жерде жаңа туризмдік инфрақұрылымдар салынуда. Соның барлығы өткенді насихаттау ғана емес, ендігі ұрпақтың игілігі үшін. Елбасының «Болашаққа бағдар, рухани жаңғыру» атты мақаласы бойынша көптеген істер атқарылып жатыр. Соны пайдалана білейік!

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Қуандық Мәшһүр Жүсіп «Абай және Мәшһүр Жүсіп: көркемдік үндестік» // «Қазақ тілі мен әдебиеті», 2005 ж., №10.
2. Мәшһүр – Жүсіп Көпейұлы. Шығармалары. 1-том. - Павлодар, 2010. - 308бет.
3. Ғ.Есім Адам-зат. Философиялық эсселер кітабы –Астана, 2008. - 381бет
4. Мамытова С.Н. Исторический процесс в интерпретации М.Ж. Копеева: диалектика божественного и человеческого // Известия НАН РК. - Серия общественных наук, 2009, № 2. – стр. 17-19.

АХМЕТ БАЙТҰРСЫНҰЛЫ ТІЛШІ-ҒАЛЫМ

Қатысушы: Қуаныш Еркебұлан
Жетекшісі: Каирбеков Ербол Ерланович
« №45жалпы орта білім беретін мектеп» КММ Семей қаласы

Ахмет Байтұрсынұлы (5қыркүйек 1872 жыл, қазіргі Қостанай облысы, Жангелді ауданы Аққөл ауылы 8 желтоқсан 1937, Алматы) — қазақтың ақыны, әдебиет зерттеуші ғалым, түркітанушы, публицист, педагог, аудармашы, қоғам қайраткері. Ахмет Байтұрсынұлы – қазақ мәдениетінің тарихында үлкен бір дәуірді алып жатқан алып тұлға. Ол – Құдай берген талантын туған халқына деген сүйіспеншілікпен суғарып, толассыз еңбекпен шыңдаған қайсар да қаһарман ғалым. Ол – қараңғылық тұңғиығынан жарық жұлдыздай жарқырап шығып, айналасына нұр, шуақ себумен өткен ағартушы.

Не оқыту жүйесі, не өзіндік жазуы қалыптаса қоймаған, мал соңына ерген, малмен бірге ұйықтап, малмен бірге жусаған қалың ұйқыдағы халқының қамын жеп, сауатын ашпақ боп сары масадай ызыңдаған үлкен ақын, талантты тілші, шебер аудармашы, түркі тілдес халықтар үлгі тұтқан түрколог, қоғам ісіне араласқан мемлекет қайраткері. Бұл санамалап отырған атақ, дәреже, лауазымдардың өзінен өзі келмегені мәлім. Ол талмай ізденіп, тамаша туындылар берген. Өмірдегі басты мақсатын – туған халқына қызмет ету деп түсінген Ахаң (Ахмет Байтұрсынұлы) – небір тар жол, тайғақ кешулерден өте келе тамаша еңбегімен қазақ халқының ары мен ұятына айналған өте күрделі де, көсем тұлға. Қазақ халқының 20 ғасырдың басындағы ұлт-азаттық қозғалысы жетекшілерінің бірі, мемлекет қайраткері, қазақ тіл білімі мен әдебиеттану ғылымдарының негізін салушы ғалым.

А. Байтұрсынұлы 20 ғ. басындағы қазақ әдебиетін төңкерісшіл-демократтық дәрежеге дейін көтерді. Сондай-ақ Байтұрсынұлы қазақ тіліне А.С.Пушкин, М.Ю.Лермонтов, Ф.Вольтер, С.Я.Надсон өлеңдерін аударды. Байтұрсынұлының «Қазақтың бас ақыны» деген көлемді мақаласы – әдебиеттану ғылымындағы алғашқы зерттеу еңбектеінің бірі. Мақалада ұлы ақын Абайдың тарихи миссиясы, рухани болмысы, өлеңдерінің ұлттық сөз өнеріндегі маңызы, көркемдік-эстетикалық сипаты баяндалған еді. Ол Абай өлеңдерінің даралығын, «сөзі аз, мағынасы көп, тереңдігін», сыншылдығын ұғындырды. Байтұрсынұлының Абайдың ақындық шеберлігі, поэзияға деген көзқарасы туралы ғылыми тұжырымдары қазақ әдебиеттану ғылымында жалғасын тапты. Оның «Әдебиет танытқыш» деген зерттеуі (1926) қазақ тіліндегі тұңғыш іргелі ғылыми-теориялық еңбек болып саналады. Байтұрсынұлы әдебиет тарихына, теориясы мен сынына, методологиясына тұңғыш рет тиянақты анықтама беріп, қазақ әдебиеттану ғылымының жүйесін жасауда өзінің үлкен үлесін қосты. Халық тілінің бай қоры көзінен мағынасы терең, ұғымдық аясы кең сөздерді термин етіп алып, соның негізінде қазақ әдебиетінің барлық жанрлық формаларын топтап, жіктеп берді. Мысалы, сөз өнері, шығарма, ауыз әдебиеті, толғау, т.б. ғылыми-теориялық еңбекке қазақ әдебиетінің ең бейнелі, мазмұны мен мағынасы терең шығармаларын мысал ретінде пайдаланды. Сөз өнері жайында жазылған әлемдік ғылымның ең үздік үлгілерін пайдалана отырып, әдебиеттанудағы ұғым, термин, категориялардың соны ұлттық үлгілерін жасады. Мысалы, меңзеу, теңеу, ауыстыру, кейіптеу, әсірелеу, алмастыру, шендестіру, үдету, түйдектеу, кекесіндеу, т.б. «Әдебиет танытқышта» ақындық дарын табиғаты, шығармашылық психологиясы, шабыт стихиясына ғылыми тұжырым берілді. Өлеңге жан-жақты зерттеу жасап, шумақ, тармақ, бунақ, буын, ұйқас, т.б. ұғымдарға анықтама берді.

А.Байтұрсынұлы әліпбиі қазақ тілінің табиғатына бейімделген араб жазуы негізінде жасалды. Бұл әліпби ұлттық жазудың қалыптасуындағы ірі мәдени жетістік болып табылады. Ол халыққа ғылым-білімнің қажеттілігін түсіндірумен ғана шектелмей, білім беру ісін жолға қоюға күш салды. А.Байтұрсынұлының «Оқу құралы» (1912) – қазақша жазылған тұңғыш әліппелерінің бірі. Бұл әліппе оқытудың жаңа әдістері тұрғысынан өңделіп, 1925 жылға дейін бірнеше рет қайта басылды. «Оқу құралы» қазіргі әдістеме тұрғысынан әлі күнге дейін маңызды оқулық ретінде бағаланады. А.Байтұрсынұлы қазақ тілінің тазалығын сақтау үшін қам қылды. Өзі жазған «Өмірбаянында» (1929): «...Орынборға

келгеннен кейін, ең алдымен, қазақ тілінің дыбыстық жүйесі мен грамматикалық құрылысын зерттеуге кірістім; одан кейін қазақ әліпбиі мен емлесін ретке салып, жеңілдету жолында жұмыс істедім, үшіншіден, қазақтың жазба тілін бөтен тілдерден келген қажетсіз сөздерден арылтуға, синтаксистік құрылысын өзге тілдердің жат әсерінен тазартуға әрекеттендім; төртіншіден, қазақ прозасын жасанды кітаби сипаттан арылтып, халықтық сөйлеу тәжірибесіне ыңғайластыру үшін ғылыми терминдерді қалыптастырумен айналыстым» деген.

Қазақ мектептерінің мұқтаждығын өтеу мақсатында қазақ тілін пән ретінде үйрететін тұңғыш оқулықтар жазды. Оның үш бөлімнен тұратын «Тіл – құрал» атты оқулығының фонетикаға арналған бөлімі 1915 жылы, морфологияға арналған бөлімі 1914 ж., синтаксис бөлімі 1916 жылдан бастап жарық көрді.

«Тіл – құрал» – қазақ тілінің тұңғыш оқулығы. Оқулық қазіргі қазақ тілі оқулықтарының негізі болып қаланды. «Тіл – құрал» қазақ тіл білімінің тарау-тарау салаларының құрылымын жүйелеп, ғылыми негізін салған зерттеу. Оның тілдік ұғымдарға берген анықтамаларының ғылыми тереңдігі, дәлдігі қазіргі ғылым үшін өте маңызды. Ол тұңғыш төл грамматикалық терминдерді қалыптастырды. Мысалы, зат есім, сын есім, етістік, есімдік, одағай, үстеу, бастауыш, баяндауыш, пысықтауыш, шылау, сөз таптары, сөйлем, құрмалас сөйлем, қаратпа сөз, т.б. жүздеген ұлттық терминдерді түзді. Сондай-ақ А.Байтұрсынұлы практикалық құрал ретінде «Тіл жұмсар», мұғалімдерге арналған «Баяншы» деген әдістемелік кітаптар жазды. Ол – қазақ тілін оқыту әдістемесінің іргетасын қалаған ғалым-ағартушы. А.Байтұрсынұлы оқулығындағы тілдік категорияларды ұғындыру мақсатында енгізген «сынау», «дағдыландыру» деген арнайы бөлімдер қазіргі заманғы әдістеме ғылымы үшін де өз маңызын жойған жоқ.

Ахмет Байтұрсынұлы қазақ әліппесі мен қазақ тілі оқулықтарын жазуды 1910 жылдардан бастап қолға алады. Онымен қоса қазақ графикасын жасауға кіріседі. Қазақ графикасының негізіне қазақтың мәдени дүниесінде көп ғасырлық дәстүрі бар, өзге түркі халықтарды да пайдаланып отырғандықтан, туыстық, жақындық сипаты бар араб таңбаларын алады. Оны қазақ фонетикасына икемдейді, ол үшін қазақ дыбыстары жоқ таңбаларды алфавиттен шығарады, арабша таңбасы жоқ дыбыстарына таңба қосады, қазақ тілінің жуанды - жіңішкелі үндестік заңына сай жазуға ыңғайлы дәйекші белгі жасайды. Сөйтіп, 24 таңбадан тұратын өзі «қазақ жазуы» деп, өзгелер «Байтұрсынов жазуы» деп атаған қазақтың ұлттық графикасын түзеді. Одан осы жазуды үйрететін әліппе жазады. Сөйтіп, оқу- ағарту идеясына сол кезіндегі интелегенциясы жаппай мойын бұрды. Әрбір зиялы азамат халқына қара танытып, сауатын ашуды, ол әрекетті «Әліппе» құралдарын жазудан бастауды мақсат етті. Сол 1911-1912 жылдары жасалып, Уфа, Орынбор қалаларының баспаханаларында жарық көрген. Ахмет Байтұрсынұлының әліппесі «Оқу құралы» деген атпен 1912-1925 жылдары арасында 7 рет қайта басылып, оқыту ісінде ұзақ әрі кең пайдаланылды.

1926 жылы ғалым «Әліп-бидің» жаңа түрін жазды. Ахмет Байтұрсынұлының қазақ тілінің табиғатын, құрылымын танып-танытудағы қызметі енді мектепте қазақ тілін пән ретінде үйрететін оқулықтар жазумен ұласады. Осы тұста оның атақты «Тіл – құрал» атты үш бөлімнен тұратын, үш шағын кітап болып жарияланған оқулықтар жазылды. «Тіл-құрал» тек мектеп

оқулықтарының басы емес, қазақ тілін ана тілімізде танудың басы болды, қазіргі қазақ тілі атты ғылым саласының, іргетасы болып қаланды. Жалпы қазақ тілі білімін қалыптастырып, зерттеп, танып-білу тарихымызда Ахмет Байтұрсынұлының «Оқу құралы» мен «Тіл құралдарының» орны айрықша. Қазақ тіл білімінің ана тіліміздегі іргетас қалаудағы Ахметтің тағы бір зор еңбегі - ғылымының осы саласының терминдерін жасауы. Ғалым қазақ тілі грамматикасына қатысты категориялардың әрқайсысына қазақша атау ұсынды. Осы күні қолданылып жүрген зат есім, сын есім, етістік, есімдік, одағай, үстеу, шылау, бастауыш, баяндауыш, жай сөйлем, құрмалас сөйлем, қаратпа сөз деген сияқты сан алуан лингвистикалық атаулардың баршасы Ахмет Байтұрсынұлынікі. Халық ауыз әдебиетінің үлгілерін жинап жарыққа шығаруда А.Байтұрсынұлы зор еңбек сіңірді Қазақ ауыз әдебиетінде молынан сақталған жоқтау-жырларын арнайы жүйелеп, сұрыптап, 1926 ж. «23 жоқтау» деген атпен жеке кітап етіп жариялады. А.Байтұрсынұлы қазақ тілі білімін 20 ғасырдың бас кезінде қалыптастырып, оның ірге тасын қалады. Араб графикасына негізделген қазақ жазуының реформаторы болды.

Қалай десек те, Ахмет Байтұрсынұлы – өте күрделі кемеңгер тұлға. Біреу білер, біреу білмес. Ахмет Байтұрсынұлы – алғашқы ғылым және білім министрі болған жан. 1920-1922 ж.ж. Өлкелік Халық Комиссариаты жанындағы Академиялық Орталықтың төрағасы қызметін атқарады. Бұл орталық қазіргі білім министрлігімен тең ұжым. Халық ағарту комиссариаты жанынан құрылған Академиялық орталықтың (Академцентр) тұңғыш төрағасы ретінде Қазақ елінің ғылымын академиялық жолмен басқаруды ұйымдастырудың негізін қалады. Ахмет Байтұрсынұлының бастауымен Алашорда қайраткерлері әр салада ғылыми зерттеу жасап, оқулық жазуға кіріседі. Мәселен, М.Жұмабаевқа педагогика, М.Дулатовқа есеп құралын, Х.Досмұхамедұлына сингармонизм жазуды тапсырады. Кейін Х.Досмұхамедұлы медицина, Ж.Аймауытов психология, Әлімхан Ермеков математика ғылымдары бойынша еңбек еткен. Қазақ ғылымында бұл дәуір тіпті "Байтұрсынұлы дәуірі" деп аталған. Осы ойдан қазақтың ғылымы мектеп оқулықтарынан басталады деп айтуға толық негіз бар.

Реформатор-ғалым Ахмет Байтұрсынұлы "Ана тілі айбары" төс медалі және "Ғасыр саңлағы" алқа белгісімен марапатталды.

Қазіргі таңда Ахмет Байтұрсынұлының еңбектері АҚШ-тың Колумбия университетінде, Жапонияның Хоккайда университетінде, Түркияның Ыстамбұл университеті мен Ресей Ғылым Академиясында сақтаулы тұр.

АҚШ ғалымы Эдварт Аллуорт "Ахмет Байтұрсынұлы – арлы, саналы, намысты ортадан шығып, орысша оқып, еліне жанашыр, қайырымды, ізгілік жолында болған азаматтардың бірі. Қазақ әліпбиінің негізін қалаған жан. Жадизм
лидері" деп сипаттаған. Жадизм дегеніміз – заманауи ғылым, еуропалық білім дегенді білдіреді.

Пайдаланған әдебиеттер:

1.“Қазақ әдебиеті. Энциклопедиялық анықтамалық. — Алматы: «Аруна Ltd.» ЖШС, 2010 жыл.ISBN 9965-26-096-6

2. Айбын. Энциклопедия. / Бас ред. Б.Ө.Жақып. - Алматы: «Қазақ энциклопедиясы», 2011. - 880 бет.ISBN 9965-893-73-X

3. https://qazaquni.kz/2012/12/06/14085.html

ЖАСӨСПІРІМДЕР АРАСЫНДАҒЫ КОММУНИКАЦИЯНЫҢ ГЕНДЕРЛІК СИПАТЫ

Қатысушылар:Әлібекқызы Амангүл, Мақсұтқан Мирас
Жетекшілері: Жумабаева Бақыт Назировна,
Курманбаева Жанагуль Кабдуалиевна
«Ахмет Байтұрсынұлы атындағы №47 жалпы
орта білім беретін мектебі» КММ Семей қаласы

Гендерлік лингвистика — ерлер мен әйелдердің биоәлеуметтік субъект ретіндегі тілдік қолданыс ерекшеліктерін, айырмашылықтарын айқындайтын, осы белгілерді мақсатты түрде зерттейтін ғылым саласы.

Гендерлік саясат мемлекеттік саяси ахуалдың ерлер мен әйелдер арасындағы қатынасын реттейтін тұжырымдар болса, гендерлік статистика ерлер мен әйелдердің қоғамдық қатынастарда алатын орнын айқындайды. Гендерлік ғылым жыныстар арасындағы мәдени-символикалық ерекшеліктерді қарастырады. Гендерология ілімі гендерлік зерттеулердің негізін құрайды.

Тіл арқылы адам факторын тануда басымдыққа ие бағыттың бірі - гендер мәселесін лингвистикалық тұрғыда зерттеу. Ерлер мен әйелдердің тілдік қатынас барысындағы сөз қолдану ерекшеліктері оларды биоәлеуметтік субъект ретінде тануға негіз болып қана қоймай, ұлттық мәдениеттің, салт-дәстүрдің, психологияның тілдегі көрінісін сараптайды. Гендер мәселесі, тілдегі сипаты адам мен тілді біртұтастықта зерттеуге негіз болып, мәдени-әлеуметтік феномен ретінде танылады. Оның мазмұны «тіл-ұлт-қоғам-таным» төрттаған тұжырымы аясында ашылады.

Жасөспірімдер арасындағы коммуникацияның гендерлік сипатын анықтай отырып, оған психолингвистикалық тұрғыдан талдау жасаудың өзектілігі мынада: біріншіден, коммуникацияның психолингвистикалық құбылыс екенін танытады; екіншіден, коммуниканттар - гендерлік тұлға; үшіншіден, жасөсірімдер коммуникациясының психофизиологиялық ерекшеліктерінің тілдегі көрінісін анықтайды; төртіншіден, адамның психикалық қасиеттері мен тілдің өзара байланысын анықтайды; бесіншіден, психология мен тіл білімінің өзара байланысы гендерлік лингвистиканың аралық сала ретінде жұмсалатынын көрсетеді.

- Жасөспірімдердің психологиялық ерекшеліктеріне, қызығушылығына қарай қыздар мен ер балалардың сөз қолданысында ерекшеліктер болады.
- Жасөспірімдер арасындағы тілдік қатынастың психолингвистикалық парадигмасы психологиялық құбылыс, психологиялық деңгей, психологиялық ойлау жүйесі арқылы тілдік ойлау психологиясымен сабақтасады.

Қыз балалар ер балаларға қарағанда жаны ашу, мүсіркеу, аяуға байланысты сөздерді жиі айтады;

- Сезімнің түрлі қырларына байланысты жасөспірім қыздар мен ер балалар арасындағы коммуникация барысында қуанғанда, таңырқағанда, шошынғанда, қорыққанда, ашуланғанда түрлі тілдік бірліктер қолданылады;
- Тілдік коммуникация барысында ойын жеткізу мақсатында болатын сөйлем құрау әдісі де қыздар мен ер балалар арасында ерекшеленеді;
- Бейвербалды қарым-қатынас жасау(ым-ишара) ұл балалар мен қыздар арасында ерекшеленеді;

- Жасөспірімдер арасындағы тілдік коммуникацияның гендерлік сипаты ұлттық болмыс пен оған тән тілдік дүниетаным мәселелерімен ұштасады.
- Жасөспірімдер арасындағы коммуникацияның гендерлік ерекшеліктерінің қалыптасуына биологиялық, әлеуметтік, психологиялық факторлар себеп болады

Адамзат қоғамындағы гендерлік түсінік гендерлік саясат, гендерлік статистика, гендерлік ғылым аясында тоғысады. Гендерлік саясат мемлекеттік саяси ахуалдың ерлер мен әйелдер арасындағы қатынасын реттейтін тұжырымдар болса, гендерлік статистика ерлер мен әйелдердің қоғамдық қатынастарда алатын орнын айқындайды. Гендерлік ғылым жыныстар арасындағы мәдени-символикалық ерекшеліктерді қарастырады. Гендерология ілімі гендерлік зерттеулердің негізін құрайды.

Ерлер мен әйел тіліндегі ерекшеліктерді айқындайтын биоәлеуметтік факторлар негізінде гендерлік лингвистика әлеуметтік лингвистика, лингвомәдениеттаным, этнолингвистика, когнитивті лингвистикамен сабақтасып, психолингвистикамен тығыз қарым-қатынаста жұмсалады. Тілдегі гендерлік ерекшеліктер тілтанымды айқындаудың бірден-бір жолы болса, оның мазмұны ауызекі сөйлеу тіліндегі, жазба тіліндегі, бұқаралық ақпарат тіліндегі ерекшеліктер тұрғысында сарапталады. Ерлер мен әйелдердің мінез-құлқы, қоғамдағы еңбек бөлінісі, анотомия-физиологиялық, мәдени-эстетикалық ерекшеліктері барысында гендерлік лингвистиканың прагматика саласындағы мәні, әлеуметтік лингвистикамен байланыста даму жолдары, философиялық таным теориясындағы орны, психолингвистикамен байланысы айқындалады.

Қарым-қатынаста тіл ойды ғана емес, сонымен қатар адамның жандүниесін, сезімін де білдіре алады. Психологиялық құбылыстармен қатар тілің адам санасындағы орнын зерттейтін психология ғылымынң да сөйлеу процесінде гендерлік ерекшеліктерде алатын өзіндік орны бар. Яғни гендерлік лингвистика тек тіл білімі салсында ғана емес, психологияның да үлесіне тиетін мәселе болып табылады. Қазақ тіл білімінде ерлер мен әйелдер арасындағы тілдік қарым-қатынаста гендерлік ерекшеліктердің болатыны Г. Мамаева [4], А. Сейсенова [5], А. Қобыланова [6] еңбектерінде кездеседі. Тілдегі гендерлік ерешеліктер мәселесі соңғы жылдары ғана Қазақстандағы социолог, психолог, тілші, әдебиетші мамандарды қызықтырып жүр. Ол зерттеулерден біздің бұл ғылыми жобаның ерекшелігі - коммуникациядағы гендерлік сипаттты жасөспірімдердің психологиялық, физиологиялық,ұлттық мінез-құлықтарын ескере отырып қарастыруболып табылады. Ұлттық мәдени категориялар жүйесін құрайтын мәдени константалар ұлттық сипаттағы гендерлік ұғымдар мен олардың белгілерін тілдік факт тұрғысында айқындайды. Қазақ мәдениетіндегі қыз баланы тәрбиелеу,

қыз ер жігітке қойылатын талаптар және дәстүрлері ұлттық менталитеттің ерекшеліктерін айқындайтын гендерлік жіктелімнің негізі болып табылады. Осы дәстүрге сай қолданылатын тілдік бірліктердің формалық және логика-семантикалық белгілеріне қарай концепт теориясындағы гендерлік ассоцация қалыптасады. Қазақ ғылымындағы гендер концептісінің тақырыптық-ассоциативтік топтары: қыз баланы, ұлды тәрбиелеу және қазақ мәдениетіндегі қыздың мінез-құлқы мен ер жігітке қойылатын талаптар, жігітке тән қасиеттер т.б. бар.Гендерлік ерекшеліктерді айқындайтын мәдени арнаға қазақ халқының

ұлттық мәдени ерекшелігін танытатын туыстық қарым-қатынас атаулары мен киім-кешек, зергерлік бұйымдар сияқты этностық атаулардың қолданысы және ерлер мен әйелдерге қатысты салт-дәстүрлердің негізінде қалыптасқан тұрақты тіркестер мен мақал-мәтелдер, фразеологизмдер, троп түрлері жатады. Әр халықтың киім кигеніне, әшекей тағуына қарап, олардың әлеуметтік жағдайы, жыныстық ерекшелігі, жас ерекшелігі, этникалық ортасы ажыратылады. Қазақ халқы тымақты қадір тұтқан. Е. Жанпейісов тымақтың этнолингвистикалық табиғатына сипаттама бере келіп, оның мынадай түрлерін атап көрсетеді: төрт сай қарқаралы тымағы; алты сай сырма найман тымағы; жіңішке, ұзын төбелі керей тымағы; сегіз сай уақ тымағы; төрт сай аласа төбелі тобықты тымағы; алты сай тобықты тымағы т.б. [12, 130 б.].

Тымақтың ерекшеліктері оны киген адамның қай рудан, қай жүзден екенін танытатын белгі болып саналған. Мұндай деректер гендер мен тілдің тарихи байланысын ашып көрсетеді. Әйелдер мен ерлер әр заманда әралуан мәдени кеңістікте өмір сүре отырып, қоғамдағы әлеуметтік, экономикалық т.с.с. өзгерістерді өздерінше қабылдайды. Сол қабылдағаны тіл арқылы көрініс тауып отырады. Тілдік тұрғыдан келгенде, қазақтың болмысын танытатын осы қасиеттер этнолингвистикалық факторлармен сай келеді. Этнолингвистикалық факторларда халық өмірінің сипаты, ұлттың психологиясымен қоса гендерлік ерекшеліктер де көрініс табады.

Гендерлік концепт мәдениеттаным, этностық болмысты тану, әлеуметтаным, психологиялық таным парадигмасы жүйесінде қарастырылып, олардың интеграциялану гендерлік концепт аутропологиялық орталыққа айналады. Гендерлік концепт теориясы адамзатқа қатысты объективті және субъективті субстанция ұстанады. Объективті ұстанымнан тілдің адамзатқа қатысы айқындалып, адам баласының ақыл-ойы, сана-сезімі, түйсігі туралы хабар айқындалады. Субъективті ұстанымнан адамзаттың әлемге қатысы айқындалып, адам баласының дүниетанымы, білім қоры, мәдениеті т.б көрінеді. Олардың тұтастығынан ғалам бейнесі көрініс табады. «Ғалам бейнесі белгілі бір құбылысқа тән танымды эстетикалық құндылықтарды айқындайтын шексіз тұрмыс көріністері» [3, 28 б.]. Гендерлік концепт адам санасында дүниенің логикалық бейнеленуі ұғым категориясымен ұштасатын лексемалардың қалыптасуына, олардың атаулары тілдегі гендерлік ерекшеліктердің ұлттық сипатын айқындауға негіз болады.

Қорыта келе, тілдік таңбалардың гендерлік сипатын психолингвистикалық заңдылықтар тұрғысында зерттеу этностың әлеуметтік экономикалық өмірі мен қоғамдық сананың ерлер мен әйелдер арасындағы ерекшеліктерін айқындаудан көрінеді.

Қоғамдағы жынысаралық ерекшеліктер гендерлік лингвистиканың әлеуметтік жіктелімін айқындайды, ер балалар мен қыздардың психологиялық ерекшеліктері гендерлік лингвистиканы психолингвистикамен сабақтастырады;

Жасөспірімдердің психологиялық ерекшеліктеріне, қызығушылығына қарай қыздар мен ер балалардың сөз қолданысында ерекшеліктер болады.

Жасөспірімдер арасындағы тілдік қатынастың психолингвистикалық парадигмасы психологиялық құбылыс, психологиялық деңгей, психологиялық ойлау жүйесі арқылы тілдік ойлау психологиясымен сабақтасады.

Қыз балалар ер балаларға қарағанда жаны ашу, мүсіркеу, аяуға байланысты сөздерді жиі айтады. Сезімнің түрлі қырларына байланысты жасөспірім қыздар мен ер балалар арасындағы коммуникация барысында қуанғанда, таңырқағанда, шошынғанда, қорыққанда, ашуланғанда түрлі тілдік бірліктер қолданылады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Жарықбаев Қ. Психология. Алматы, 1994.
2. Тәжібаев Т. Жалпы психология. Алматы, 1998.
3. Мамаева Г.Б. Физиологияның ер және әйе сөйлеу тілдерәіндегі рөлі // ҚазҰУ Хабаршысы. Филология сериясы, 2002. [18 (52). Б. 99-103]
4. Сейсенова А. «Лингвистикалық мәдениеттану: этикет формаларын салыстырмалы талдау. Алматы, 2001.

Ғ. ҚҰЛАХМЕТ- ШОЛПАННЫҢ ЖҰЛДЫЗДЫ ТҰҒЫРЫ

Қатысушы: Какантаева Назгуль Торекановна

Жетекшісі: Елеусизова Назигуль Толегеновна

Үрджар ауданы «Жанай орта мектеп -бақшасы» КММ

Ғабиден Құлахмет (1955ж 19 сәуір күні қазіргі Абай обылысы Аягөз ауданы Шолпан ауылында дүниеге келген-2006ж өмірден озған). Дарынды ақын, көрнекті жазушы Ғабиден Құлахметтің шығармалары орыс, парсы, моңғол, шешен, украин т.б. тілдерге аударылған. Ақынның өлеңдерін оқығанда өзекті өртеп, әлдебір құпия мұң, аңсар сағыныш, жұмбақ шер шүлпілдеп жыр тамырын кернеп сыртқа теуіп тұратындай болады.

«Көзімнің қарасы», «Ақ бастау» атты алғашқы жыр жинақтарымен-ақ қазақ поэзиясына ұлттық нақыш дарытқан талантты ақынның кейінгі шыққан «Ұрпағың үзілмесін», «Көл түбіне кеткен ел», «Ердің сыны», «Жалғыз бөлтірік», «Серінің соңғы сәлемі» атты хикаялары мен «Үйірі жоқ көкжал» романы проза саласын жанрлық тұрғыдан байытып, түрлендіргенін әдебиетшілер жақсы біледі. Шығармалары кезінде республикалық «Жалын» баспасы ұйымдастырған жабық бәйгенің екі дүркін жүлдегері, «Алаш» әдеби сыйлығының иегері атанғанын да оқырмандар ұмытпаған болар.

Әйгілі Тарбағатайдың баурайында Мыңбұлақ, Лайбұлақ, Текебұлақ, Тасбұлақ, Суықбұлақ деп кете беретін қыз бұрымындай мың сан тарау бұлықсыған бұлақтардан нәр алатын тостағандай Шолпан ауылы бар.

Сағынышпен сенделтіп мың сан ағын,
Өкініштен ішем де жыр шарабын.
Шолпан деген ауылды есіме алып,

Шолпан жұлдыз, Өзіңе мұң шағамын, - деп, Ғабиденнің университетте бірге оқыған үзеңгілес досы, Мемлекеттік сыйлықтың лауреаты, ақын Ұлықбек Есдәулет тебіреніспен жырлаған.

Сол Шолпан ауылынан шыққан шолпан жұлдыздың ақындығымен қатар жазушылық таланты да бар. Оның жеті ата, ұрпақ, аға, бауыр, әпке т.б қатысты тағылымды әңгімелері оқырман көңілінен шыға білген. Солардың бірі де бірегейі "Үйірі жоқ көкжал" романы 234 беттен тұратын бұл роман алғаш 2003жылы "Өнер" баспасынан басылып шыққан. Бұл романды жазуға, нарық заманында көптің үстінен күн көріп, қалталарын ақшаға сықаған алаяқтар мен жемқорлардың жымысқы әрекеттері арқау болған. Шығармада мол ақшаны

судай сыпырып, халық атынан сөз сөйлеп жүрген интеллигент бизнесмендердің арам істері мен лас іздерін бүркеу үшін достарымен ауыз жаласып, туыстарының көзін жоюға бекінген адамдар жайлы айтылады. Бұндай адамдар қазіргі таңда да кездеседі яғни ақшаны адалынан таппай, халықты алдап, өз қара бастарының қамын ойлап жүргендер қаншама.Осы романның ішінен мысалға алған бірнеше адамдар бар солардың бір екеуіне тоқтала өтсем Михаил Иманбаев.Алматы қалалық ішкі істер басқармасының бөлім бастығы . Сондай ақ осыған ұқсас жайттың бірі Қаhарман Қуанышев 1994жылдан бастап Қазақстан Республикасы Бас прокуратурасының тергеушісі. Бұл адамның да жағдай Михаил Иманбаевтың жағдайына ұқсас. Шығармадағы кейіпкерлердің бұралаң тағдыр жолдары бейнеленген.Осы романдағы адамдардың көбі парақор адамдар. Былайша айтқанда халықтың алғысын емес қарғысын алып жүрген жандар.Осы шығармадағы адамдарға ұқсамай таза ақша табайық. "Еңбектің наны тәтті ",- дейді ғой бірақ арам жолмен ақша тапқаннан қарағанда адал жолмен ақша тапқанның өзі бір мәртебе.

Романды оқысаңыз, қандай өмірдің ащы шындығымен жанды тебірентер сәттерге куә боласыз. Одан бөлек жазушының «Жыл он екі ай» «Ақ бастау» «Ұрпағың үзілмесін» атты шығармалары оқырман қауымға кеңінен танымал.

Әдебиет дейтін сиқырлы әлемнің терең қатпарларына бойлаған, сөз дейтін киелі де қасиетті өнердің өріне құлаш бойлаған Ғабиден Құлахметтің есімі тарихта қалатыны сөзсіз. Аттары аңызға айналған талай саңылақ тұлғалармен жүздесіп қызметтес болған Ғабиден Құлахметтің Ғазиз, Шыңғыс, Тоғжан,(Төртінші ұл баласы болған алайда ғұмыры ұзақ болмай кекілі желпілдеген қолдыаяқты бала анасының қасында шекілдеуік шағып келе жатып, тұра жүгіріпті де, түкіріп үлгермеген қабығы сәбидің қолқасына қадалып қалған екен) атты екі ұл бір қызы бар. Балалары беделді қызметтерді атқарып келеді, Ғазиз Құлахметов ҚР мәжіліс парламенттінің депутаты болған. Қазір де Астанда тұрады. Шыңғыс Құлахметов" med365"компаниясының басшысы.Қазірде Астана қаласында тұрады.Ал қызы Тоғжан Құлахметова халықаралық қатынастың маманы.Түркия елі Алания қаласында тұрады.

Қазірде Ғазиз бен Шыңғыс Құлахметовтар өздерінің туған ауылдарына қолдарынан келгенше көмек беруде, атап айтқанда, былтыр болған Ғ. Құлахметов оқуларын өткізіп оқушыларға қомақты ақшалай сыйлық берген болатын.Осы жылы да Ғ. Құлахмет оқулары өткен болатын. Сондай- ақ Шолпан ауылының бір топ оқушыларын еліміздің бас қаласы Астанаға саяхаттатып, ЭКСПО- ны көрсетіп, Мәжіліс залын, яғни жұмыс орнын көрсетіп, ауылдың қара домалақтарына жақсы демалыс ұйымдастырды. Бұл игі іс -жас өрендердің дүниетанымын дамытып, рухани мәдениетке жетеледі.Оған қоса, Шыңғыс Құлахметов Шолпан ауылындағы әкесі салдырған Алланың үйін күрделі күрделі жөндеуден өткізіп бергені көз қуантарлық.Тағы бір қуанарлық жайт "Ауыл азаматтары, жастары жасөспірімдері, балалары- еліміздің саяси-экономикалық,әлеуметтік-мәдени

дамуының негізгі қозғаушы күшіне айналуы тиіс. Біздің ел Ай-Таңсықтың арасында, ауылымыз Аягөздің жағасында.Мемлекеттің басты құндылығы-адамдар.Олай болса мектеп оқушыларына лайықты білім,жайлы орта жасауға көп күш керек" -, деген әкесінің өсиет-аманаты ұлы Шыңғыс Құлахметовтың арқасында жалғасын табуда. Биыл 2022-2023ж. ж жаңа оқу маусымынан

Жүзағаш орта мектебінің 5-11сыныптың үздік оқушыларына шәкіртақы тағайындаған болатын.

«Бес жыл ажырамастай болып бірге жүрген пенделердің кейін, өмір соқпақтарының қақпақыл иіріміне түскен сәтте жеке басымен қайғы боп, бұрын-соңды білмеген, көрмеген жат адамдай қара үзіп, хабарласпай қоятындары қаншама?! Ғабиден ол санатқа қосылмайтын, кеудесі сағынышқа толы, оқта-текте кездесе қалғанда кеудесінен жүрегін жұлып алғандай, саған қарай құшағын ашып, құстай ұшатын ақ көңіл, дарқан мінезді азамат еді», - дейді группалас досы Қуаныш Жиенбай.Әр араласқан достары, группаластары Ғ. Құлахмет туралы жақсы пікірлерді танытуда.

Артына өшпес із қалдырған Ғабиден Құлахметтің 65 жылдық мерейтойына орай 2020 жылы Алматы қаласындағы Бөгенбай батыр көшесі мен Назарбаев даңғылы қиылысындағы ақын тұрған сәулетті үйге ескерткіш тақта орнатылды. Бүгінгі таңда талантты тұлғаның атында түрлі байқаулар мен еске алу кештерінің ұйымдастырылып жатқаны көңіл қуантады. Себебі «Өлді деуге болама айтыңдаршы, өлмейтұғын артына сөз қалдырған»,- деп ақиық ақын Мұқағали Мақатаев жырлағандай артына өшпес сөз қалдырған тұлғаның отты жырларын өшіріп алмау келекшек біздің мақсатымыз.

Жүзағаш орта мектебінде өткен Ғ. Құлахмет оқуларына қатысып, Ғабиден Құлахметке арнау тарту еткен едім:

Ғабиден Құлахмет атама арнау

Жыр арнадым ақын аға өзіңе
Өзің басқан топырақты сезіне
Шолпан түгіл, Шығысым да шырайлы,
Мақтан тұтып, марқайады өзіңмен
Сағынышың-жұмбақ жылдар сырлы ойлар,
Үйірі жоқ көкжал сынды түрлі ойлар
Ақ бастаудан жыр боп шығып, құйылып,
Оқырманға салып жатыр сырлы ойлар.
Журналистік қырыңызбен танылып,
Жалындатып "Жалын" болып ағылып
"Қазақ тілі" қоғамына үн қосып,
Майда тілмен жалпақ жұртты таң қылып,
Жырларыңда мәңгі сөнбес үн қалды.
Оқырмандар кітабыңды қолға алды
Құлахметтің Ғабидені деп біледі
Шығыс Батыс Орталықта Үржарды .

Пайдаланған әдебиеттер:

1.https://bilimnews.kz/catid/uid/adebiet/34
2.https://www.oinet.kz/e/action/ShowInfo.php?classid=36&id=268 Ғабиден Құлахмет. Алматы:"Қайнар баспасы"ЖШС.—I т. —2020.—416бет. ISBN 978-601-212-091-2
3.Ғабиден Құлахмет—Алматы «Қайнар баспасы» ЖШС.—II т. —2020.400бет ISBN978-601-212-093-6

ШӘКӘРІМНІҢ ӨМІРІ МЕН ШЫҒАРМАШЫЛЫҒЫНЫҢ ЖАСТАРДЫ ЗЕРДЕЛІККЕ БАУЛУДАҒЫ МАҢЫЗЫ

Қатысушы: Смағұлова Аяжан
Жетекшісі: Бектемирова Нургуль Кенесбековна
«№ 25 жалпы орта білім беретін мектеп» КММ Семей қаласы

Өз заманының суретшісі, табиғат, қоғам, адам туралы көп толғаныс тебіреністер, философиялық тұжырымдар жасаған – Шәкәрім Құдайбердіұлының ақындық әлемі түрлі бейнелі образдарға, тілдік көркемдегіш сөздерге толы. Ең алдымен ол өзі өсіп өнген қазақ жұртының халықтық мұрасын терең меңгеріп, асылын бойына жинақтаған. Сондықтан да рухани жетілу жолындағы алған өзге әсер ықпалдарының ізгі үрдісін халқының қажетіне жарата алған.

Зерттеу жұмысының мақсаты: Шәкәрім шығармаларын талдай отырып ұрпақтың бойында бауырмалдылықты, еңбексүйгіштік азаматтық қасиеттерді қалыптастыру.

Зерттеу жұмыстарының міндеттері:

- Шәкәрім туралы және оның шығармаларын оқушылардың қаншалықты білетіндігі әлеуметтік сауалнама жүргізу.
- Шәкәрім шығармаларына тоқтала отырып сауалнама нәтижелерін пайдаланып, тарихи негізіне тоқталу.

Бұл ғылыми зерттеу жұмысында бүгінгі ұрпақтың Шәкәрімнің қалай ақталғанын және шығармаларының маңыздылын бағалай білуін қарастыру. Зерттеу обьектісі ретінде № орта мектеп қамтылды. Жобаның құрылысы зерттеу бағдарламасына, жүрдек сауалнама, аналитикалық кестелерден тұрады. Сұрақ нәтижелері мен қосымшалардың қорытындысы баяндамада көрсетілді.

Зерттеу жұмысын іске асырудың негізгі әдістері:

- Құжаттарды талдау,
- Көпшілік әлеуметтік сауалнама, әлеуметтік статистика әдісі;
- Баяндама даярлау;
- Жоғарғы оқу орындарын мәлімет алуға бару,

Зерттеу жұмысының өзектілігі:

Шәкәрім мұрасының құндылығы – оның рухани бастау көздерінің күрделілігінде. Ең алдымен ол өзі өсіп өнген қазақ жұртының халықтық мұрасын терең меңгеріп, асылын бойына жинақтаған. Сондықтан да рухани жетілу жолындағы алған өзге әсер ықпалдарының ізгі үрдісін халқының қажетіне жарата алған. Шәкәрім адамның ізгі қасиеттерін дамыту жолдарын айқындап, бұл тұрғыда адамзаттық игі дәстүрлерге сүйенеді.

2 АЛМАС ҚЫЛЫШ ҚЫН ТҮБІНЕ ЖАТПАЙДЫ

2. 1 Шәкәрімнің ақталуы

Қазақ халқының тәуелсіз мемлекеті бірнеше ұрпақтың арманы болды. Отарлық билік кезіндегі Қазақстан тарихы зорлықшыл саясат үстемдік еткен, қасіретке толы кезеңдерімен ерекшеленеді. Ал, енді бүгінгі күні сол тәуелсіздігімізге қолымыз жеткенде, туған елінің, Отанының шынайы тарихын білуге деген ұлттық сана-сезімнің бұрын-соңды болмаған өрлеуінің куәсі болып отырмыз. Тарихымызға деген қоғамдағы сұраныстың жоғары деңгейін

Қазақстан Республикасының тұңғыш президенті Н.Назарбаевтың 1997 жылды "Жалпыұлттық татулығы мен қуғын-сүргін құрбандарын еске алу" және 1998 жылды "Халық бірлігі мен ұлттық тарих жылы" деп жариялауы көрсетіп отыр. Мүның өзі тарих тағылымының болашығы үшін маңызының өте зор екенін және бұл мәселеге мемлекеттік дәрежеде қолдау жасалып отыранын аңғартады. Тарихшылардың, қоғамтанушылардың ендігі міндеттері тарихымыздың "ақтаңдағы" беттерін, құлдық психологиядан, жалған консепциялардан азат етіп, өткенімізді тарихи шындық түрғысынан зерделеп, тарих тану ғылымының гуманистік борышын орындауға адал қызмет етулері болып табылады. Осы орайда, кезінде тәуелсіздігіміз, азаттығымыз үшін күрескен, сондықтан кеңестік тоталитарлық жүйе құрбандығына айналған, есімдерін осы саяси тәртіп кейінгі ұрпақ санасынан тазартуға күш салған тұлғаларды тарихымызға оралту аса қажет болып отыр.

Шәкәрім Құдайбердіұлы үлкен ақындық, оқымыстылық дарын- келбетіне қоса сол кездің өзінде- ақ прогресивті көз қарасымен, азаматтың белсенділігі мен елге танымал әйгілі тұлғаға айналды.

3. Практикалық бөлім

3. 1 «Шәкәрім Құдайбердіұлының өмірі мен шығармашылығының жастарды зерделікке баулудағы маңызы» жөніндегі жүрдек сауалнама

Оқушылардың қатысуымен жүргізілген әлеуметтік сауалнама нәтижесі. Шәкәрім шығармаларының жастарды зерделікке баулудағы маңыздылығын анықтадық.

Сіздердің назарларыңызға ұсынылып отырған әлеуметтік сауалнама матеиалдары осыған дәлел.

Рейтинг көрсеткіші бойынша респонденттердің 40% «Шәкәрімді Абайдың шәкірті» деп жауап берді. Нәтижесінде, респонденттер қауымы Шәкәрімді Абайдың туысы, шәкірті деп қарайтынын байқауға болады.

2-кесте.Респонденттерден «Шәкәрімнің шығармаларын қаншалықты білесің?» деген сұрақ алынды.

	сыныптары									
жауаптары	абс.	%	8	%	9	%	10	%	11	%
Көп										
Аз										
Жауап бере алмаймын										

2-сурет

Рейтинг көрсеткіші бойынша респонденттердің 58% «Шәкәрім шығармаларын көп білемін» деп жауап берді. Нәтижесінде, респонденттер қауымы Шәкәрім шығармаларын қаншалықты білетінін байқадық.

3-кесте.Респонденттерден «Оның өлеңдері жастарды неге тәрбиелейді?» деген сұрақ алынды.

	сыныптары									
жауаптары	абс.	%	8	%	9	%	10	%	11	%
Адалдыққа										
Имандылыққа										
Бауырмалдылыққа										

3-сурет

Рейтинг көрсеткіші бойынша респонденттердің 50% «Шәкәрім өлеңдері жастарды адалдыққа тәрбиелейді» деп жауап берді. Нәтижесінде, респонденттер қауымы Шәкәрім шығармаларын қаншалықты білетінін байқадық.Қорытындылай келе айтатынымыз, зерттеу барысында көптеген мәселелерді анықтадық.Шәкәрім шығармалары - қазақ халқының болашақ ұрпақтарынадалдыққа, бауырмалдылыққа, имандылыққа тәрбиелей отырып, қазақты танытатын патриоттыққа жол ашады деген сенімдеміз

Шәкәрім шығармашылығының негізгі ерекшелігі ұлтын, жерін сүйген, жалпы адамзатты сүйген адам тұлғасының дамуына әсер ету үшін өлең сөзді көркемдік қару ету міндетін көздеген. Сондықтан да ақын өлеңнің мәні мен мағынасына, бүкіл көркемдік сапасына аса үлкен талап қойған

Шәкәрім мұрасының құндылығы – оның рухани бастау көздерінің күрделілігінде. Ең алдымен ол өзі өсіп өнген қазақ жұртының халықтық мұрасын терең меңгеріп, асылын бойына жинақтаған. Сондықтан да рухани жетілу жолындағы алған өзге әсер ықпалдарының ізгі үрдісін халқының қажетіне жарата алған. Шәкәрім адамның ізгі қасиеттерін дамыту жолдарын айқындап, бұл тұрғыда адамзаттық игі дәстүрлерге сүйенеді.. Жинақтай келгенде, Шәкәрім өмірі мен шығармашылығы – сан-алуан суретке толы, өмір құбылыстарын көркем айшықтаған күрделі сала. Оның сырларына үңіліп, философиялық, психологиялық, тарихи себептерін ашу әлі талай зерттеулерге негіз болары анық.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1.Қалижанұлы У. «Қазақ әдебиетіндегі діни- ағартушылық ағым». Алматы. «Білім» 1998 ж.

2. Байтұрсынов А. «Ақ жол» Алматы. Жалын, 1991ж.

3. Әуезов М. «Абай Құнанбаев» Алматы . Санат 1995ж.

4. Әуезов М. «Шығармаларының елу томдық жинағы 2-т», Алматы «Жібек жолы» баспа үйі 2006ж.

«АРТЫҚ ҒЫЛЫМ КІТАПТА, ЕРІНБЕЙ ОҚЫП КӨРУГЕ» ДЕГЕН АБАЙДЫҢ ҚАНАТТЫ СӨЗІНДЕГІ НЕГІЗГІ ОЙДЫ ҚАЗІРГІ ЗАМАНДАҒЫ КІТАП ОҚУҒА ДЕГЕН СҰРАНЫСПЕН ҚАЛАЙ БАЙЛАНЫСТЫРУ

Қатысушы:Балтанбекова Әмина Асхатқызы

Жетекшісі: Саржанова Айжан Жақанқызы

«№ 25 жалпы орта білім беретін мектеп» КММ Семей қаласы

Кітап-баға жетпес асыл қазынамыз! Кітап адамзатты бақыт пен болашаққа апарар жол. Кітапты оқып отырған адам өткен өмірді барлап, сол кезеңде болған жайттарды көз алдынан өткере алады. Адам баласының жасап кеткен, ойлап тапқанының бәрі, бәрі де кітап беттерінде. Тиыннан теңге құралатын сияқты, білім де оқыған нің түйірлерінен құралады.

Абай «Адам бол-мал тап» дейді. Яғни,оқыған білімді адам ғана,өзін-өзі асырай алады.Қазіргі жастар психологиялық әдебиетті көп оқып, шет елдің авторларының шығармаларын оқып жатады, бұл біздің зерттеуіміз бойынша, ал қазақ әдебиетін қай буын өкілдері жиі оқиды? Әдебиетке деген сұранысты қалай арттыруымызға болады? Оның жолдары қандай?- деген мәселелердің бетін ашу болғандықтан, бұл жайттар, Абайдың алдындағы ауыз-жазба әдебиеті, өз

тұсындағы әдебиеттерде не бар, не жоғын айқындап, солармен салыстыра зерттеуді талап етеді.

«Артық ғылым кітапта, ерінбей оқып көруге» деген Абайдың қанатты сөзіндегі негізгі ойды қазіргі замандағы кітап оқуға деген сұраныспен қалай байланыстыра аламыз?

Ұлы ақын Абай «Артық ғылым кітапта, ерінбей оқып көруге» сөзінің мағынасын тереңнен зерттеу, кітаптағы құндылықтардың бетін ашу, қысқасы дана ақынның айтар ойын әр жағынан тану, өз кезіндегі беріп кеткен бағаны, қазіргі заманғы оқудың даму сатыларын ескерте отырып, ғылыми баға беруге күш салу.

Гипотеза: Кітап оқымау адамға қандай әсері бар?

Кітап оқу, білім іздеу игілігі – адамзат баласына берілген бүкіл игіліктердің ең ұлысы. Бүгінгі қазақ қоғамында кітап оқуға деген сұраныс деңгейі көңіл қуантарлық емес. Оның да өзіндік себептері, жастардың, азаматтардың кітап оқымауға әсер ететін факторлары бар.

- Біріншіден, XXI ғасыр – ақпарат ғасыры. Қазіргі заманда сөрелерде кітаптардың шаң басып тұруына септігін тигізетін – түрлі смартфондар мен гаджеттерді құшақтаған ел жастарының әлеуметтік желілерге жіпсіз байлануы. Өзгенің өміріне қызығып, түрлі фильмдер мен ойындардың қызығына кірген жандар өздерінің бір орында отырып қалайша әлеуметтік желіге сансыз сағаттарын жоғалтып қойғандарын білмей қалып жатады.
- Екіншіден, қазақта «тәрбие – тал бесіктен» -деген жақсы сөз бар. Бүгінде тек жасөспірімдер ғана емес, мектеп оқушыларының да басым бөлігі кітап, көркем әдебиет оқулықтарын оқуға аса ден қоймайды. Оны біз оқушылардың өз ойларын анық әрі нақты жеткізе алмауларынан ақ байқаймыз.

Қоғамымыздың рухани әлемін жұтаңдатып әкетіп бара жатқан осы мәселеге ден қоюымыз да тегін емес. Кітап неге оқылмайды? Кітапханаларда оқырмандардың саны неге аз? деген сауалдың жауабын жан – жақты іздеу.

Қазақ балаларын қазақ әдебиетінен алыстатып алмаудың амалын бірлесіп табу. Кітапқа деген баланың қызығушылығын арттыру. Менің ойымша, қазіргі кезде оқырман баланың қызығушылығын арттыру үшін «мектеп – кітапхана – мұғалім – оқшы - ата – ана» деген ара – жігі ажырамайтын схемамен жұмыс жасау қажет.

Мысалы: рухани құндылығымыз кітаптың оқуын арттыр мақатында мектепте кітапханашы,мұғалімдермен ұйымдасқан тығыз байланыстағы бағдарламаны жыл көлеміне ұйымдастырса. Алғашқы күннен бастап «Біздің кітапхана» деген балалар кітапханасында жыл көлемінде акция ұйымдастырылса....

Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаев:Қазіргі міндет – халқымыздың жаңа болмысын қалыптастыру, тұтас ұлт сапасын арттыру.Жаңарған ұлт қана жаңғырған елдің жетістігін жаһан жұртына таныта алады.Мен халқымыздың әлем үлгі тұтарлық жақсы қасиеттерінің көбірек болғанын қалаймын.Ұлтымыз жаңа сапаға көшуі үшін біздің күнделікті өмірлік ұстанымдарымыз да өзгеруі керек.Қазақ қоғамында жаңа қағидаттар және жаңа бағдарлар салтанат құруға тиіс.Ұлт ұстазы Ахмет Байтұрсынұлы: «Білімді

болуға оқу керек. Бай болуға кәсіп керек. Күшті болуға бірлік керек. Осы керектердің жолында жұмыс істеу керек» дейді. (Қазақстан халқына Жолдауы. 2020.1 қыркүйек. https://www.akorda.kz/) Иә, қазіргі уақытта білімді ұрпақ тәрбиелеу әр адамзаттың мойнында, әр азаматтың мойында міндет десем артық айтқаным емес. Ол үшін ерінбей еңбектеніп, талпынып, жоғарыға өрлеуіміз керек. «Талапты бала, талпынған құстай қанатын жаймас аспанға ұшпай» яғни, талпыныс- ғасырларға сапар шегетін серігіміз.

Мысалға кейбір дерек көздерінде кітап оқудың жеті түрлі пайдасы бар екені айтылған. (Ihsan.kz сайтында)

Осы тұрғыда көп ізденудің арқасында интернеттен көптеген сайттар мен порталдарға кезіктім.

«Бұрыңғылар оқитын кітап таппай қиналушы еді; қазіргілер кітап таңдай алмай дал болуда. Шынайы еңбек үшін аса зейінді болмақ керек.» Джон Леббок (Кітап туралы ұлағатты сөздер.) https://bilimsite.kz/ulagatty_sozder/10978-kitap-turaly-ulagatty-sozder.html

Мемлекет басшысының жыл басында ұлт айнасы – «Egemen Qazaqstan» газетінде және басқа да ақпарат құралдарында жарияланған «Абай және XXI ғасырдағы Қазақстан» атты мақаласы Ұлы дала ақынының шығармашылығын жан-жақты зерттеу мен насихаттау жұмысының бағыт-бағдарын айқындап берді. Абайдың шығармаларына зер салсақ, оның үнемі елдің алға жылжуына, өсіп-өркендеуіне шын ниетімен тілеулес болғанын, осы идеяны барынша дәріптегенін байқаймыз. Ал ілгерілеудің негізі білім мен ғылымда екенін анық білеміз. Абай қазақтың дамылсыз оқып-үйренгенін бар жан-тәнімен қалады. «Ғылым таппай мақтанба» деп, білімді игермейінше, биіктердің бағына қоймайтынын айтты».

Олай болса, мектебіміздің кітапханасына жүктелер жауапкершілік жүгінің де жоғары екені айқын. Оқырмандарды қандай әдеби кітаптар қызықтыратыны жөнінде мектеп кітапханашысы Исмагулова Марал Кайратовнадан сұхбат алдым.

Жұмысымды мектептің кітапханасынан мәлімет алудан бастадым.

Кітапханашы: Исмагулова Марал Кайратовна

Сұхбат алушы: Балтанбекова Әмина

Бір айдың ішінде қанша кітап оқылады? 1318 кітап оқылады.

Оқушыларды қандай кітаптар қызықтырады? Ертегі, әңгіме, қызықты энци-я

Оқырмандарыңыздың көбі неше жасты құрайды? 7-13-16 жас аралығын құрайды.

Қандай электрондық кітаптар бар? Ертегі, аудио кітаптар бар.

Кітапханаға ата -аналар жиі келе ме? Көбінесе бастауыш сынып ата-аналары келеді.

Осы тұрғыда сұхбаттан кейінгі зерттеуім бойынша, 5,6,7,10 жастан бастап балаларды түрлі-түсті журналдардағы әңгімелер қызықтыратынын білдім.

11-13 жас аралығындағы балалар аңыз әңгімелер, ертегілер оқиды екен.

14-16 жас аралығындағы балалар әдеби кітаптар, әлем әдебиеттерін оқиды екен.

Қорытынды шығарылып «Кім көп кітап оқыды?», «Кім жылдам?», «Кітап туралы ең қызық деректер» деген сайыстар өткізу. Сайыста зейінді, жылдам, оқымысты, мәнерлеп оқитын, сауатты оқушыны аңғарып мадақтау. Басқа оқырмандар да соған ұқсау , не жаңаны ойлап табуы қалыптасады.

Танымдық қызығушылығын арттыру мақсатында мектеп --кітапханасында 7-8 сынып оқушыларымен «Кім көп кітап оқыды?» атты шара өткіздім. Іс-шарада оқушылардың кітап оқуда қай деңгейде тұрғанын анықтадым.

«Кітап туралы ең қызық деректер» шара аясында бастауыш сынып оқушыларынан «3Қ» әдісі бойынша құнды, қызықты, қиын кітаптар қандай деген сұрақтар койдым. Нәтижесінде :

Құнды кітапқа -Абай Құнанбаев

Қызықты кітапқа-әңгіме ,аңыздар.

Қиын кітапқа – деген сұраққа балалардың жауап беруі қиынға соқты.

Көркем әдебиеттерге деген қажеттілікті арттырып, оқуға ынталандыруымыз керек, кітап оқуды насихаттау үшін жоғарғы деңгейде кітапханалық сабақтар, кездесулер, ауызша журналдар, сайыстар, ертеңгіліктер ұйымдастырып, оқырмандар сусындайтындай, ой - пікір туғызатындай етіп өткізу. Сондай шараның бірі QR код арқылы қажетті ақпаратты жылдам әрі тез таба білу. Жоба жетекшісімен ақылдаса келе сыныптың бір бұрышына әдебиетке арналған стенд ілінді. Онда кез-келген ақын-жазушылардың әдеби шығармаларын тауып, оқуға болады.

Міне, осы тұрғыда Абай сөзін қанат қылып алып, әдебиетті оқудың маңыздылығын көрсетіп, әрі қарай дамытып, жетілдірмекпін.

«Кітап ақылына ақы сұрамайтын ең құнды қазына» деген екен түркі жұртының ұлы ақыны, ойшыл Әлішер Науаи. Осы сынды кітап туралы бірнеше құнды пікірлерді сізде жақсы білесіз. Расында да, қай ғасырда да кітаптың алатын орны бөлек. Кітап кемелденуге көмектеседі. Қаншама технологиялар шығып жатыр.

Қорытындылай келе, Абайдың XIX ғасырда айтып кеткен, артық ғылымды бойына жинаған рухани құндылық – кітап болса, кітап оқу, ой-өрісімізді кеңейтіп, жүйелі сөз сөйлей білу – біздің, жастарымыздың міндеті.

Түйін. Әр елдің рухани мәдениеті кітаптан бастау алары анық. Өйткені, руханияттың қайнар көзі, тәрбиенің негізі, өткенді өшірмейтін тарихтың тағылымы кітапта. Ал, кітапты серігіне айналдырып, жарқын болашағын біліммен байланыстырған жастары бар елдің ертеңі жарқын болары даусыз.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Елеукенов Ш. Кітаптану негіздері.- Алматы, Санат,1997 17-19
2. Елеукенов , Шалғынбаева Ж.Қазақ кітабының тарихы -
3. Қазақстан баспагерлері мен полиграфистері
4. Омарова А, Әбдиева Р, Толыбаева Ж.Ж.

БҮГІНГІ БАСПАСӨЗДІҢ ЖАСТАРҒА ӘСЕРІ

Қатысушы: Берікова Ақтоты Қуанышқызы
Жетекшісі: Оралова Алмагуль Даулетхановна
«№ 25 жалпы орта білім беретін мектеп» КММ Семей қаласы

Бұқаралық ақпарат құралдарына үгіт-насихат жүргізетін бұқаралық басылымдар жүйесі: ғаламтор, кітап баспалары, радио, телеарналар, т.б. жатады. Бұқалық ақпарат құралдарының мақсаты- жаман мен жақсыны айыру, әділдікті айту, адамзатты тәрбиелеу, оқу-білімге, еңбек етуге, салауатты өмір сүруге үндеу, қоғамды сақтау, жақсыны ардақтау, ұлттық құндылықтарды құрметтеу, қоғамды салауаттандыру. Адам өмірі үшін су-қуат көздері қанша маңызды болса, ақпарат та соншалық мәнділікке айналды.1400 жылдары әлем халықтары болған оқиғаны қағазға түсіріп, оны еселеп көшіріп тарата бастады.1600 жылдары Германияда алғашқы газет шығарылып, бірнеше жылдан кейін Англия мен Францияда басылған ақпарат парақшалары ресми түрде таратыла бастаған.1622 жылы әлемнің тұңғыш апталық журналы жарық көрді.Әлемдегі алғашқы газеті VIII ғасырда Қытайда «Астана хабаршысы» деген атпен шыққан. Қазақстан елі бұндай мүмкіндікті XX ғасырдың басында Алаш қайраткерлері арқасында ғана қол жеткізді.

Қазақ тіліндегі алғашқы мерзімдік басылым-1870 жылы Ташкент қаласында жарық көрген «Түркістан уәлаятының газеті».Бұл газет қазақ даласында Ресей империясының отарлау саясатын жүргізудің құралы ретінде пайда болды.Дегенмен газет ұлттың баспасөзін қалыптастыруда, іс-тәжірибе жинақтауда, зиялы қауымның азаттық идеяларын бұқара халыққа жеткізуде үлкен рөл атқарды.

Қазіргі кездегі бұқаралық ақпарат құралдарының қоғамдағы маңызы қандай?Қазіргі заманғы адамның өмірінде БАҚ қандай рөл атқарады?-деген мәселелер бүгінгі таңда өзекті болып отыр.Қазіргі кезде Қазақстанда 1200-ден астам газет-журнал, апталық жарық көреді.Сондай-ақ әртүрлі меншік нысанындағы 260-тан астам баспадан мыңдаған таралыммен кітап, буклет,

плакат және т.б. шығарылады. Республикадағы баспасөз жүйесінің қызметі 1999 жылы шыққан Қазақстан Республикасының «Бұқаралық ақпарат құралдары туралы заңымен» реттеледі. Қазіргі уақытта БАҚ-тың көпқырлығы билік пен жұртшылық арасындағы тиімді байланысты жүйелеуге, адамдардың нақты проблемаларын шешуге мүмкіндік беретін әртүрлі ойлар мен көзқарастарды көрсететін өзіндік пікірталас алаңына айналды. БАҚ адам өміріне терең еніп, онымен тығыз байланысқа түсті. Ол әр адамның өміріне әсерін тигізеді. Наполеон Бонопарт: «Жауға қарсы жүздеген мың қол әскерден төрт газеттің ойсырата соққы беру мүмкіндігі зор», -деген. Менің ойымша, қолбасшы өте дұрыс айтқан. Өйткені газет елдің рухын көтереді.1840 жылы француз жазушысы Оноре де Бальзак баспасөзді «төртінші билік» деп атады. Бұл жазушының да сөзімен келісемін, себебі баспасөз мол ақпаратты игеріп, тарату арқылы билікке де, халыққа да әсер ете алады.

БАҚ ішінде керексіз, жалған, тұтынушыны түзу жолдан бұзатын ақпарат та жеткілікті. Бұл жасөспірімдер мен жастарға үлкен қауіп тигізеді. Жасөспірімдер мен жастар әлі толық жақсы мен жаманды ажырата алмайтынын әр адам біледі. Олар керексіз ақпаратты көбінде ғаламтордан алады.Сондықтан жалған білім немесе дұрыс емес дүниетаным оларды тура жолдан тайдырады.

Мен өз мектебімде 5-11 сынып аралығындағы оқушыларға қай БАҚ-қа жүгінетіндері туралы сауалнама жүргізіп, олардың БАҚ-ты пайдалану статистикасын (пайыздық көрсеткішін) **кесте** түрінде ұсынғым келеді.

Сауалнама

1.Қандай бұқаралық ақпарат құралдарымен таныссың?
2.Қандай бұқаралық ақпарат құралдарын оқисың?
3.Не себепті дәл осы баспасөзді оқисың?
4.Үнемі оқитын тұрақты газет не журнал бар ма ?
5.Күнделікті қандай баспасөзді оқисың?
6.Күніне қанша уақытыңды ақпарат құралдарын қарауға жұмсайсың?
7.Баспасөздегі қандай рубрикаларды қызыға қарайсың?
8.Қазақстандағы қандай телеарналарды көресің?
9.Қандай телебағдарламаны ұнатасың?
10. «J1-jastar» телевизиялық арнаны көресің бе?
11. Интернет желілерінің қай түрін жиі пайдаланасың,қандай бағдарламаларын көресің ?

Теледидардан көретіндер	Радио тыңдайтындар	Газет-журнал оқитындар	Ғаламтор қолданатындар
85% аптасына кем дегенде бір рет	26.5% аптасына кем дегенде бір рет	49% аптасына бір рет газет оқиды	96% интернетті күнделікті қолданады

БАҚ-тың жасөспірімдердің мінез құлқына ықпал ету мәселесі қазіргі қоғамызда өте өзекті деп есептеймін.Сауалнама қорытындысы бойынша БАҚ жасөспірімдерге оң да, теріс те әсер ететіне әбден көз жеткіздім.Мысалы, мектептің 5-6 сынып оқушылары «ТИК-ТОК» сайтына кіріп,неше түрлі психикаға әсер ететін дөрекі

және агрессивті ойындар ойнауда.Енді БАҚ-тың оң және теріс әсерлеріне тоқтала кетейік.

Оң әсер ету:

- БАҚ жасөспірімдерді барлық болып жатқан оқиғалардан хабардар етіп отырады,осылайша «ақпараттық аштықты» жояды.
- Жасөспірімдер мен жастар арасында салауатты өмір салтын қалыптастыруда ынталандыратын фактор ретінде әрекет етеді.
- Жастардың санасына әлеуметтік-психологиялық құндылықтарды, демократиялық және нарықтық қатынастарға негізделген азаматтық қоғамның талаптарына сай келетін қоғамдық сананы қалыптастыру мен дамыту.
- БАҚ халықтың жалпы мәдениетін, оның ішінде саяси мәдениетін арттырады.
- Білім органдары мен халықты өзара ақпараттандыру үшін қызмет етеді.
- Әлеуметтік шиеленісті жеңілдету.

Теріс әсер ету:

✓ БАҚ жас адамның өмір салтына теріс әсер етеді: зиянды әдеттердің дамуына, химиялық тәуелділіктер, психологиялық жайсыздықтың дамуына.

✓ Заманауи телехикаялардың,фильмдердің,тіпті мультфильмдердің барлығында зорлық-зомбылық бар.

✓ Жастарды бұзатын және дөрекі ететін көптеген эротикалық, порнографиялық фильмдерді көрсету(тек ғаламторда ғана емес, газет-журналдардан, теледидардан,көшедегі әртүрлі жарнама баннерлерден де).

Сөзімді қорытындылай келе, жасөспірімдер мен жастардың мінез құлқына БАҚ-тың әсері бар және бұл айтарлықтай маңызды деп айта аламын.Жастар-бұқаралық ақпарат құралдарының ықпалына өте бейім топ.Сондай-ақ, жастарға БАҚ-тың оң және теріс ықпалы бар екенін олардың қоғамдағы орынсыз мінез-құлықтары арқылы анықталады. БАҚ-тың жастарға әсері мәселесіне тоқталған әлеуметтанушы жағымсыз ақпарат түрінің ықпалын азайту жолдарын зерттеу керек деп есептеймін. Әйтпесе жасөспірімдер мен жастар бойында дұрыс емес құндылықтар қалыптасады. Меніңше, зорлық-зомбылық пен эротика элементтері бар фильмдерге, журнал-газеттердегі, теледидардағы, ғаламтордағы порноматериалдарға цензура енгізу қажет. Әрбір ата-ана өз баласын осы қауіптерден аулақ ұстағысы келсе, теледидарды бірге тамашалап, газет-журналдарды бірге оқып отыруға тиіс.

Әр ақпаратты талқылап, баланы түзу жолға тұрғызу керек.Әрдайым түзу жолда болу үшін жасөспірімдер мен жастарға өзім жақсы көретін «J1jastar1»-телеарнасын көруге кеңес берер едім.Бұл арна Қазақстан жастарын қанағаттандыратын заманауи телевизиялық трендтерді таратады.Телеарна-жастардың жобаларын, идеяларын қолдауға, пікірталас ұйымдастыруға, өзекті мәселелерді шешуге бағытталған жаңа форматты арна.Телеарна 2018 жылдың 28 наурызында ID TV платформасында, YouTube және Instagram әлеуметтік желілерінде іске қосылды.Арнаның форматы-жастар өміріндегі маңызды әрі қызық оқиғалар.Телеарнаның контенті өндірістегі асүй, сән және сұлулықтан бастап шытырман, тылсым оқиғаларға, спортқа, телехиқаялар мен әлемдік

кинематографияның хиттеріне, әлеуметтік реалити мен отбасылық қарым-қатынас, бақыт, бала тәрбиесі, денсаулық туралы ток-шоуларға толы танымдық, білімдік, публицистикалық және ойын-сауық бағдарламаларынан тұрады.Бағдарламаларда жастар мәселесі, мүмкіндіктері мен өзін-өзі танытуы туралы сөз болады.Бүгінгі таңда «J1-jastar1» телеарнасы жастардың өзіне арнаның мазмұнын толтыруға мүмкіндік береді.Бұл- басқа арналарға ұқсамайтын ашық алаң ұсынған бірегей ерекше телеарна.

Ал газеттерге келетін болсақ, өзім сүйіп оқитын «Жас алаш» газетін жастарға ұсынар едім. «Жас алаш» газетінде күнделікті жаңалықтармен қатар саясат пен экономика, әдебиет пен мәдениет, өндіріс пен экология, қылмыс пен заң, қаржы мен басқару жүйесі,маркетинг пен менеджмент, білім беру мен денсаулық сақтау, өнер және т.б.тақырыптарда мақалалар жарияланады.Сонымен қатар сыни бағыттағы әзіл әңгімелер де жарияланып тұрады.Газеттің «Студент», «Ырғақ», «Мыңнан бір мезет», «Отбасы» атты қосымшалары бар. «Жас алаштың» өзіне тән сипаты-өткірлігі ментурашылдығы,жаңашылдығы мен тапқырлығы. «Жас алаш» - ақпаратты объективті беретін, проблемаға жаңаша көзқараспен қарайтын беделді газет.Газет өз бағытын үгіттеу мақсатында пайдаланбайды, көтерілген проблеманы адамгершілік қағидаларына сүйеніп шешеді.

Пайдалынылған әдебиеттер:

1.Қазақ тілі. 9- сынып «Арман-ПВ» баспасы.
2.И.В.Жилавская.Влияние СМИ на молодежь.Медиообразование:от теории к практике.Томск, 2007
3.Л.К.Сафиуллин. Социология средств массовой информации.
4.Саматұлы Мади.БАҚ және жастар мәселесі.Bilim-all.kz

МАҒЖАН ЖҰМАБАЕВТЫҢ "МЕН ЖАСТАРҒА СЕНЕМІН" ӨЛЕҢІНІҢ ТӘРБИЕЛІК МӘНІ

Қатысушы: Солтансеитова Наргиз Бауыржановна
Жетекшісі: Жолбарисова Жанар Амангельдиновна
«№ 25 жалпы орта білім беретін мектебі» КММ Семей қаласы

Зерттеу жұмысының міндеттері:

- Мағжан Жұмабаевтың “Мен жастарға сенемін” өлеңінің тәрбиелігін талдау;
- Жастар туралы Мағжан мен Міржақып өлеңдерінің ерекшелігі
- Қазіргі жастардың бойындағы күш, жігер қасиеттерін сипаттау.
- Жиналған материалдарды бір жүйеге келтіру;

Проблемасы:

Жастардың бойындағы сенімсіздік. Бірте-бірте адами қасиеттерінің көрінбей, сирек кездесе бастағандығы. Өз еліне деген құрметтің жоғала бастауы

Зерттеудің әдіс-тәсілдері:

Берілген материалдарды жинақтап, топтап, бір-бірімен салыстыру арқылы өзіндік ой топшылау

Зерттеудің нәтижелері мен қорытындысы:

М.Жұмабаев өлеңдері жастар тәрбиесі үшін бірден-бір өнеге мектебі;

Мағжан өлеңіндегі жастар бейнесінің бүгінгі күнмен үндестігі, ақын өлеңі негізінде бастау алған игі істердің көрінісі.

І. Кіріспе

1. Мағжан-сыршыл, толғағыш, суретші, сөз ұстасы.

ІІ Негізгі бөлім

2.1. Мағжан Жұмабаевтың «Мен жастарға сенемін» өлеңінің тәрбиелік мәнін талдау.

2.2. «Мен жастарға сенемін» — ұлтжандылықтың ұраны

Ұлттық рух пен патриоттық тәлім-тәрбиенің қайнар көзі

2.3. Бүгінгі күнмен үндестік тапқан ақынның азаматтық үні

2.4.Қазіргі жастардың бойындағы күш-жігер қасиеттерін сипаттау,талдау.

ІІІ Қорытынды бөлім

3.1. Мағжан поэзиясы - қазақ ұлтының мұрасы.

Мағжан Жұмабаев қазақтың аса дарынды ақиық ақыны.Мағжан Жұмабаев поэзия әлеміндегі қайталанбас жарық жұлдыз,қайталанбас құбылыс.Оның қуатты бойға жігер,жүрекке от беретін рухты үні,ізденістері мен жаңашылдығы қазақ әдебиетін 20-шы ғасырдың басында-ақ Еуропа, орыс әдебиетінің биік деңгейіне көтерді;» Өлеңді музыкаға айналдырған,дыбыстан сурет тұрғызған, жаңа өлшеулеп шығарған Мағжанның осындай қасиеттерін, ішкі шығармашылық құдіретін бірден байқаймыз. Тасқыны қатты,тегеуріні берік ұлттық сезім селі ширатыла ширығып барып, екпінін баспаған күйі түркішілдік арнасына құйылды.Халық өлеңдерінің мазмұнынмен бірге оның ырғақ үйлесімін, ішкі рухын, әуезділік әсемдігін жанымен қабылдаған ақын кейде ән күй ғана түсіндіріп алатын сезімдерді сөзбен жеткізеді. Мағжанның ақындық ерекшелігі де,бәлкім осы болар. ХХ ғасырдың басында өмір сүрген Алаш арысы, көрнекті жазушы, публицист, қазақ поэзиясының шолпан жұлдыздарының бірі әрі бірегейі атанған талантты ақын – Мағжан Жұмабаев халықты жаңашылдыққа бет бұрып, тәуелсіз ел болғанын көруді аңсады.Мағжанның жалынды жырларына ұлттық рух, ұлттық болмыс, ұлттық сезім, тарих, тіл арқау болды. Ол – ұлттық мүддені жеке басының мәселесінен жоғары қойды.

Не көрсем де алаш үшін көргенім,
Маған атақ ұлтым үшін өлгенім! - деп ұлтына
деген шексіз махаббатын жалындаған жырларында бейнеледі.

“Біз үшін болашағымызға бағдар етіп ұлтты ұйыстыру ұлы мақсаттарға жетелейтін идея бар. Ол – мәңгілік ел идеясы. Тәуелсіздігімізбен бірге халқымыз мәңгілік мұраттарына қол жеткізді. Біз еліміздің жүрегі, тәуелсіздігіміздің тірегі мәңгілік елордамызды тұрғыздық. Қазақтың мәңгілік ғұмыры – ұрпақтың мәңгілік болашағын баянды етуге арналады. Ендігі ұрпақ – мәңгілік қазақтың перзенті.

Қысқа ғұмырын ел тағдырына арнап, Алаш ұранын аспандатып, халық игілігі үшін қара басын қатерге тігіп, күллі адамзаттың мүддесін көздеген Мағжан Жұмабаев замана сырын ашып, болашаққа жол сілтеген ұлт ақыны. Өмір шындығын поэзия шындығына айналдырып, таланты мен көрегендігі тоғысқан Мағжан ақынның туындыларын толыққанды талдап, санамызға сіңіре алған жоқпыз. Сондықтан зерттеген сайын зерттеуді қажет етіп, терең ойға, сырлы сезімге, тұңғиық әлемге батырып жіберетін ақын өлеңдерін жүрек түкпіріне қонақтату – бүгінгі ұрпақ, біздің еншімізде.

Әдебиеттің халық алдындағы биік мақсат-мұратын дұрыс түсініп бағалаған, сөз өнерінің құнын ардақтай сыйлаған, өмір шындығын, қат-қабат құбылыстарын оның терең мазмұнына үңіле отырып суреттей алған ақын жыры әрқашан қоғамдық, азаматтық мәселелерді көтереді. Ақынның азаматтық тұлғасын оның шығармаларының азаматтық үні ғана таныта алады. Осы тұрғыдан Мағжанның азаматтық үнін танытатын «Мен жастарға сенемін» өлеңі жас ұрпақтың жанына жігер, жүрегіне рух пен айбындылық, көңіліне сенім ұялатар ұлтжандылықтың ұраны дейміз. Мағжан поэзиясы енді ғасырлар бойы толассыз зерттеуге жетеді. Бұл жұмыс алаш ұлының айбынды рух атой салған «Мен жастарға сенемін» өлеңінің өзекті ойы мен қазіргі таңда елді, ел тұтқасын ұстар өскелең ұрпақты тәрбиелеудегі мән-маңызын зерттеп, бүгінгі күнмен үндестік тапқан ақынның азаматтық үнін зерделеуге арналды. Ақынның бір-бір зерттеуді қажет ететін осындай рухани дүниесі қаншама?! Бұл зерттеу де сол ұлт руханиятына қосылған теңіздің тамшысындай үлес деуге болады.

Ел алдындағы басты мұрат – тәуелсіздік алып келген ұлттық құндылықтарды өскелең ұрпаққа насихаттау болмақ. Ел болашағы – өскелең ұрпақты елінің көркеюіне үлес қосар азаматы етіп, ұлт болашағын тәрбиелеудегі «Мен жастарға сенемін» өлеңінің қосар үлесі мен руханият таразысынан алар салмағын екшелеп, көңіл көзінен өткізіп, мейлінше жіті зерделеп, бүгінгі күнмен сабақтастырылған.

Мағжан Жұмабаетың «Мен жастарға сенемін»өлеңінің тәрбиелік мәнін талдау.Мағжан өзіне дейінгіге де, кейінгіге де ұқсамайды,өзіндік қолтаңбасы бар ақын.Ол өмірдегі біртұтас құбылыс, көрініс ретінде,ал адамды сол ұлы табиғаттың, жаратылыстың бір туындысы, бөлшегі ретінде қабылдайды.Құбылыстың мәнін кең көлемде,жалпыға бірдей қалыпта тани білу үшін ол, алдымен, не нәрсенің болса да мән мазмұнын бағдарлап,ішкі астарына үңілді.

Бірақ біз жастар осы ақын ойын ақтап жүрміз ба?- деген сұрақ көкейде тұрады. Өлеңдегі қайраттылық, рух-жігер, табандылық, әділеттілік, бәрі-бәрі тәрбиеден бастау алады. Тәрбиелілікті көрсетеді. Әрине, ондай тәрбиені біз басты ата-анадан,ортамыздан және осы өлеңнен аламыз.

Көздерінде от ойнар,
Сөздерінде жалын бар,
Жаннан қымбат оларға ар,
Мен жастарға сенмін!-деп жастарды намыстылыққа, қыздарымызды атақ-абыройларына дақ түсірмеуге шақырады. Жастарды ақиқаттың ауылынан алшақтатпай, ар намысын бірінші орынға қоюға үндейді. Намыс-адам тұлғасының күзетшісі. Мағжан да әділетсіздікке қарсы шығып, ар-намысын алға қойып өмірден озбады ма...Сондықтан осындай Мағжан салып кеткен өлең жолына жастарды бағыттау үшін тәрбие керек. Сонда ғана сенім ақталып, білім парасатына сай, жастарымызға елдің ары мен намысын таптатпауға,болашақтың тізгінің жастарга сеніп
Алаш атын аспанға
Шығарар олар бір таңда
Мен жастарға сенемін- деп Мағжанның өлеңін өмірлік ұран қылып, бойымызға сіңірер едік..

«Мен жастарға сенемін» — ұлтжандылықтың ұраны
Ұлттық рух пен патриоттық тәлім-тәрбиенің қайнар көзі
Көздерінде от ойнар,

Сөздеріндежалынбар.
Жаннан қымбат оларға ар,
Мен жастарға сенемін! –
деп жырлаған Мағжан Жұмабаев қатігез тағдыр тәлкегіне ұшырап, алдымен Ресей патшалығы, кейіннен Кеңес Одағы кезеңдерінде өмір сүрді. Халықтың мұң-зарын жырлап, туған халқының тайғанақтап жүрелеген тағдырына жаны ауырып, осы жан айқайын өлеңге қосты. Бірақ, орыстардың ұстанған қатал саясаты қазақ азаматтарын аямады. Талай азаматтар біздің халық болып қалыптасуымыздың жолында жандарын құрбан етті. Солардың ішінде 1938 жылы ату жазасына ұшыраған Мағжан Жұмабаев болған еді. Ел өмірін өз тағдырына айналдырып, Отанды сүюдің ірі үлгісін танытып, елін сүйген үлкен жүректі азамат халық руханиятына сезім мен сенім ұштасқан мәңгілік шұғыласын шашып кетті.
Арыстандай айбатты,
Жолбарыстай қайратты,
Қырандай күшті қанатты –
Мен жастарға сенемін!-
деп, өзі армандаған бостандық таңына қажырлы жастардың қолы жететініне сенім білдірген сұңғыла ойдың хас шебері келешек жас буынға ел тізгінін бере отырып, олардың рухтарын жігерлендіре түседі. Бүкіл Алаш жұртына, өз ұлтына ұран салған ақын қазақ әдебиеті мен мәдениетіне, қоғамдық өміріне өз қолтаңбасын қалдырған, сұлу сөзден, өткір ойдан шаhар салдырған өлең өлкесінің ірі өкілі. Осындай теңдесіз таланттың таңдайына татып, жырына арқау болып, сеніміне ие болған біздер бақыттымыз-ау, сірә!

Қазіргі жастардың бойындағы күш, жігер қасиеттерін сипаттау, талдау. Жастар жалын жүректі, өршіл намысты, биік рухты болса, ол елдің еңсесі биік болады-деп кемеңгер басшымыз Н.Ә.Назарбаев айтқандай бүгінгі жастар бұрынғылармен салыстырғанда өзгешелеу. Олардың ой-өрісі, талпынысы, сауық-сайран құруы, былай айтқанда адами құндылықтары бөлектеу. Бірақ жастар жалпы адамзаттың мәңгілік рухани – адамгершілік құндылықтарында бар екенін естен шығармаулары қажет. Онсыз жастар толыққанды қалыптаса алмайды. Жастардың санасымен тұлғасының қалыптасуына әсер ететін жағдаяттар мол. Жастардың тұлғалық сипаты жас кезінен бастап қалыптасады. Мысалы, жас сәби табиғатынан таза пәк, бұл жастардың әді өмірден әлі ештеңе көрмеген, көңілге түймеген шағы. Міне дәл осы кезде ата-анасының тәрбиесін, білім беру мекемелеріндегі мұғалімдердің балабақшадан бастап бірте-бірте рухани адамгершілік құндылықтарды Отанына деген сүйіспеншілікті намыстылық пен қайраттылықты бойына жинату- маңызды іс. Жастар бойындағы қайрат, жігер сенімділік Мағжан өлеңінде айтылғандай,
«Жұмсақ мінез жібектер.
Сүттей таза жүректер.
Қасиетті тілектер- Мен жастарға сенемін!»- дегендей жастар бойында қасиеттер әлі де сақталғанына сенімдімін.
Бұл зерттеу жұмысымда ұлт руханиятына өлшеусіз үлес қосқан ақын Мағжан Жұмабаевтың «Мен жастарға сенемін» өлеңіндегі патриоттық рух пен азаматтық үнін ұғынып, талдау жасадық. Ақын өлеңі жастардың жалынды бейнесін сомдап, келешегі кемел елдің көшбасшыларын өмір сахнасына шығарады.

Сонымен поэзия руханиятымызды көркемдік кеңістікпен байытуымен қатар, тәрбиелік-тағылымдық жағын да толықтырып отырған әдебиет әлемінің үлкен бір қанаты десек, Мағжанның «Мен жастарға сенемін» атты азаматтық лирикасы ұлттық болмыс пен қайсар мінезге жетелеп, осы екеуін басты негізге ала отырып, туған жерге деген шексіз махаббат пен ұлтжандылыққа тәрбиелеуге қызмет етеді. Бүгінгі күн тұрғысынан елді, ұлт болашағы жастардың тәлім-тәрбиесі мен өнегелі өмір сүру жолдарын шешуге жауап береді.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. М.Жұмабаевтың шығармалары. Алматы: «Жазушы» 1989 жыл
2. «Әдептану» Ұ.Асылов, Ж.Нұсқабайұлы, «Рауан» 1998 жыл
3. Назарбаев Н. Қазақстан-2030: Барлық қазақстандықтардың өсіп-өркендеуі, қауіпсіздік және әл ауқатының артуы. Ел Президентінің Қазақстан халқына Жолдауы.- Алматы: Білім, 1997-176б
4. Ш.Р. Елеукенов «Мағжан Жұмабаев» Алматы: «Білім»1990 жыл

МАҒЖАН ЖӘНЕ БАЛАЛАР ӘДЕБИЕТІ

Қатысушы: Калиолдина Аяулым

Жетекшісі: Абзоллина Еркежан Қайратқызы

«Қазақстан инновациялық академиясының жоғарғы колледжі» ЖШС

Semey new School

Балалар әдебиеті-сөз өнерінің жеке бір өзекті бөлігі. Ол қазақ әдебиеті тарихының өскелең, әрі құрамдас саласы. Қазақ балалар поэзиясының түп-төркіні өте тереңде екен. Сонау ертедегі ауыз әдебиеті үлгілерінде ертегілер, жаңылтпаштар, тақпақтар, жұмбақтардың болуы халқымыздың бала тәрбиесіне ерекше көңіл бөлгенінен хабардар етеді. Міне, сондықтан да ондай өлмес мұралар мән-маңызын, көркемдік ерекшеліктерін жоғалтқан емес.

Поэзия әлемінде айрықша із қалдырған, өзіндік үлкен өнер, өрнек тудырған терең сырға, ұшқыр қиялға толы өлең дүниесін кейінгіге аманат етіп қалдырған ақын-Мағжан Жұмабаев та қазақ балалар әдебиеті іргесін қаласуға қомақты үлес қосты. Балалар әдебиеті тақырыбына маржандай төгілдіріп көп өлең тудырды. Арнайы ғылыми еңбектер, оқулық, әдістемелік құралдар жазды. Солардың бірі және бірегейі «Педагогика» («Баланы тәрбие қылу құралы») атты әрі оқулық, әрі әдістемелік сипаттағы кітабы. Бұнда «аз ғана ояну дәуіріне баға беру үшін алты алаштың баласы бас қосса, қадірлі орын мұғалімдердікі» деп атап көрсетеді. Күллі мұғалім қауымына тарту еткен бұл кітабын данышпан Абайдың: «Ұстаздық еткен жалықпас, Үйретуге балаға» деген сөзімен аяқтауы тегін емес [1,36б].

Мағжан ақынмын, көкте жүзуім керек демей, қазағын оятуға сөзбен ғана емес іспен кіріскен. Мұғалімдік қызметті жан-тәнімен сүйіп атқарған. Қазақстанда сауатсыздықты жоюда Мағжан жазған әлденеше рет ондаған мың тиражбен басылған «Сауатты бол» оқулығы шешуші орын алды десек, қазақ баласын тәрбиелеуде күні бүгінге дейін мұғалім қауымы, барша жұртшылық үшін таптырмайтын құрал. Сонымен қоса, Мағжан кітабы бүгінгі ғалым мен шәкіртке, жазушы мен оқырманға бірдей пайдалы, қызғылықты да, құнды шығарма.

«Ұлттық тәрбие» атауын алғаш әдеби-педагогикалық оқулықтарға енгізген М. Жұмабаев болды. Бір ұлттың тілінде сол ұлттың жері, тарихы, тұрмысы,

мінезі көрініп тұрады деп өз халқы үшін аянбай еңбек еткен Мағжан атамыздың шығармашылығында бала тәрбиесінің алатын орны ерекеше көрінді. Қазақ жастарының бойындағы қабілеттерін ел мүддесі үшін қолдана білуін, танымдық жаңашылдыққа бет алуын арман етті.

Енді Мағжанның балалар поэзиясына келсек, бұл жанрда жазылған шығармалар оның бала тәрбиесі туралы ілімімен орайлас. Ақынның балажандығы, балаларды жанындай жақсы көруі-оларға арнап өлең жазуының бір себебі болды десек қателеспеспіз. Мағжанның балаларға арналған өлеңдері көп болмаса да, оның қаламынан туған өлеңдерінің балалар әдебиетінде алатын орны зор.

1.Оқуға, өнер-білімге шақырған өлеңдері.

Мағжан өмір сүрген дәуір қазақ қоғамының ояна бастаған дәуірі еді. Абай, Ыбырай, Ахмет, Міржақыптың өкшесін баса Мағжан да халқын өнер-білімге шақыруға айрықша ден қойды. Жас таланттың ағартушылық қозғалысқа қызу араласқанын мына өлеңдері айқындайды: «Қарағым», «Өнер-білім қайтсе табылар», «Жердің жұмырлығы», «Немере мен әжесі» т.б.

Қарағым, оқу оқы, босқа жүрме,
Ойынға құр қаларсың көңіл бөлме.
Оқымай, ойын қуған балаларға
Жолама, шақырса да қасына ерме! («Қарағым»)

Кейінгі жылдары осы мазмұн ойнақы, баланың өздері жаттап айтып жүретіндей жеңіл тілді пішін алды.

«Ата, бата» өлеңі де осыған ұқсас:

Мектептен қайтты Марияш,
Әліппесі қолында.
Шақырады оны атасы
«Кел, құлыным, кел мұнда»

Бала ойнақы сөзді ойынға айналдыра отырып, ғибрат сөзді жадына сақтап қалары кәміл.Әсіресе ,қазіргі балалар ғаламторға тәуелді заманда Мағжан атаның шығармалары таптырмас құндылық.

2.Еңбек тақырыбына байланысты өлеңдері.

«Ақ қала», «Жазғытұрым», «Бөбектің тілегі» т.б. өлеңдерін жатқызуымызға болады.

Ақын мен педагог Мағжан тұлғасында тамаша үйлесім табады. Сондықтан өлең нысаны айқын: бала дүниетанымын байыту, жас жанның жүрегінде құлықтылық, ізгілік, адамгершілік қасиеттерін егу және сол қасиеттерді бала бойы мен ойына ойнап жүріп дарытатындай.

Мысалы, ауылдағы қай қазақ баласы аққала соғып ойнамаған. Қысты күнгі ішпысты балаға бұл да бір таптырмайтын қызғылықты ойын. Осыны ескерген Мағжан балаларды ұлттық ойынға қоса отырып, еңбек тақырыбын көтереді. Балалар ауыл арасындағы күртік қардан аққала соғады. Қардан үйдің төрт бұрышын шығарып, терезе қойып, мәре-сәре болады. Беттері бүлдіргендей қызарып, күліп, таласып жүріп, асыр салып ойнайды. Және де бала нені көрсе содан ойын шығарады ғой. Шыбықты ат қып мінеді, жарысады. Қотанға қой иіреді деген сияқты ата кәсібіміз мал бағу бала ойынынан аз орын алмайды. Бұл жайт Мағжан назарынан тыс қалмаған. Еңбек тақырыбын ширата түсуге пайдаланған.

3.Ана мен бала арасындағы сүйіспеншілік сезім, уату, жұбату өлеңдері.
«Ана», «Бесік жыры», «Әже», «Жұбату», «Сылдырмақ» т.б. өлеңдерінде ананың баласына деген ыстық ықыласын, ақ тілегін, жүрек тебіренісін дөп басып жеткізе алған.

«Бесік жырында»:

Күнім, айым, еркетайым,
Бөлейін енді.
Жұмсақ бесік, жылы төсек
Жата ғой қозым.

Көріп отырғанығанымыздай, бұл тек баланы уату ғана емес, ананың ақ сүтімен даритын қасиеттерді бала бойына сіңіру, яғни сәбиінің келешекте еліне, жеріне тірек боларлық азамат болуын тілейтін ананың ақ арманы, батасы. Мал бақ, өнер үйрен, еліңді жаудан қорғай біл деген тілекті анасы бесікте жатқан кезінен жас сәбиінің құлағына сіңіруді көздеген. Бұл тек ақынның, ананың тілегі емес, бұл-ел тілегі.

«Жұбату» өлеңінде:

Күнітайым қайда екен?
Саятайым сайда екен.
Асқар, асқар тауда екен.
Тауда неғып жүр екен?
Алма теріп жүр екен,
Алмасынан қанекей
Жаңа теріп жүр екен!-деп жырлайды[4,156б].

Бұл өлеңі «Бесік жырындағыдай» емес, мазмұны ойнақы, баланы алдаусырату, жұбату реңін алған. Бесік жырының бұл нұсқасы Мағжанның «Жұбату» өлеңінен екенін соңғы жылдары ғана білдік.

4.Жыл мезгілдері, табиғаттың құпия сырларына байланысты өлеңдері.

Ақын баланы сезімталдыққа, ақ көңіл, қайырымдылыққа тәрбиелеудегі табиғаттың маңызын жоғары бағалаған. Оны баланың кішкентай кезінен, саналы өмірінің алғашқы қадамынан бастау керек деп білген. Ақынның табиғатты асқан сүйіспеншілдікпен, ыстық сезім, шынайы шеберлікпен суреттеген, баланың туған жер, байтақ елінің табиғатына деген сүйіспеншілік ұялататын мұндай туындыларының қатарына «Күзді күні», «Жаз келеді», «Жазды күні қалада», «Сең», «Жаз», «Қыс» т.б. өлеңдерін жатқызуымызға болады.

М: «Жаз келеді» өлеңін қарастырсақ:

Әне, ерке жаз келед,
Ал, балалар қараңдар.
Ойнап алтын шам беред.
Ал, балалар тараңдар.

Өлеңінің негізгі мазмұны әсем жаздың сұлулығын жырлай отырып, сол мезгілдің келгеніне бала көңілінің «алақайлап» қуануы, шаттануы. Сонымен қоса, сол жазда күннің жылынып, қар, мұзды ерітетіні туралы мағлұмат та бар. Оқушы өлеңді оқи отырып, оның тілге жеңілдігімен бірге, табиғаттың сан қилы жұмбағының да жауабын таба алады.

Біздің Мағжаннан білетініміздан, білмегеніміз көп. Мысалы, «Жыл мезгілдері»:

Самалық, самалық,

Самарқанның көк тасы
Жібіді ме көрдің бе?
Қар тауының көк құсы
Жүгірді ме көрдің бе?
Самалық, самалық!

Жыл құсын көргенде балалардың айтатын бұл өлеңі Мағжанның туындысы екенін біріміз білсек, біріміз білмейміз. Ақынның балалар өлеңдерінде дидактика, уағыз айту тән болғанмен, ол қарадүрсін ақылгөйсуге бармайды, білімді бала ойына оған әбден таныс сурет арқылы дарытады:

Ботаға жабу кидірген,
Бұзауды үйде сидірген.
Аяз, сені қайтейін,
Қыздың бетін қызартып,
Мұздың мұрнын ұзартып
Қызыл сені қайтейін. [3,78б].

(«Қыс»)

Бұл қақаған қыс суреті. Сол арқылы бала санасына қыста суықта ботаға жабу керек екендігін, бұзауды жылы жерге қамау қажеттігін сіңіреді.

Міне, Мағжан Жұмабаевтың балалар поэзиясында елеулі орын алған өлеңдерін осылай жіктеуімізге болады.

Қорытындылай келе, Мағжан балаларға берейін дегенін сарқып бере алмай кетті. Талай мені жаз, мені жаз деп анталаған тақырып қағазға түспей, шерменде көңілдің шеріне айналды. Оған амал жоқ, барына қанағат. Мағжанның жалпы поэзиясы-тұнық тазалығымен, өміршеңдігімен, асқақ арманымен, нәзіктігімен, сұлулығымен халқымыздың аса қымбат, аса асыл мұрасы. Ал балаларға арналған поэзиясы-бала тәрбиесіндегі маңызы жағынан еш ақынның мұрасынан артық болмаса, кем соқпайды. Ал оның өлеңдерін, дәлірек айтсақ, балаларға арналған өлеңдерін осылайша жіктеп, топтастыра отырып оқыту-нәтижелі жұмыстың алғашқы баспалдағы деп ойлаймыз. Ақынның бұл асыл қазынасы бізге: Мағжан Жұмабаев балалар әдебиеті іргесін қалаушы жазушылардың бірі дегенге толықтай негіз болады.

Өскенде Мағжан атамыздың жарыққа шықпай қалған шығармаларын іздеп,қазақ балаларына оқуға ұсынғым келеді.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. М.Жұмабаев. Шығармалар. I том. Алматы, 1995
2. М.Жұмабаев. Жан сөзі. Алматы, 2005
3. Ш.Елеукенов. Мағжан. Астана, 2008
4. Жұмабаев М. Өлеңдері, прозасы және әдеби зерттеулер / Құрастырған Ж.Сүлейменов. – Петропавл, 2006. – 428 б.

ӘЛЕУМЕТТІК ЖЕЛІДЕГІ САУАТСЫЗДЫҚТЫҢ АЛДЫН АЛУ

Қатысушылар: Аргынгазина Сабина, Айтқазина Айназ
Жетекшілері: Абеуханова Сауле Оралбековна, Сайлау Жадыра Айдынқызы
«№21 жалпы білім беретін мектебі»КММ Семей қаласы

1.1. Әлеуметтік желілердегі сауатсыздық мәселесі

Біз өзіміздің ғылыми жұмысымызды «Әлеуметтік желілердегі сауатсыздықтың алдын алу» тақырыбында таңдап алдық.Бұл тақырыпты таңдаған себебіміз,

ұстаздар мен оқушылар арасында да көп айтылуда. Өйткені, сауатсыздық – қоғамдағы ең өзекті, ерекше назар аударар түйткілді мәселе. Ғаламтордағы тіл бұзарлықтың алдын алу үшін не істеу керек?- деген секілді сұрақтарға жауап іздеп, өз жұмысымызды бастап кеттік. Енді сол зерттеулерімізге тоқталайық.
– Слм!
– Каксын?
– нестеп
– Жай жатқан
-Өз?
Диалогтан байқап отырғаныңыздай, бұл – тілді құрметтемеу. Қазақ тілінің грамматикасында орфография және орфоэпия деген өзіндік заңдылығы бар. Орфография – сөздерді дұрыс жазу заңдылығы болса, орфоэпия – дұрыс оқу деген сөз. Әлеуметтік желіде екі теория бойынша да дұрыс жұмыс жасай алмаймыз. Тіпті бір-бірімен алмастырып жатамыз. Одан бөлек пунктуация да бар. Ол – емле дұрыстығы. Қай жерде үтір, қай жерде нүкте болу керек деген мәселелерді қарастырады. Әлеуметтік желіде отыратын көзі ашық, көкірегі ояу, сауатты жастар. Дей тұрғанмен дәл сөйлесуге, жазуға келген кезде олардың 5-сыныптан басталатын қазақ тілі білімі жетпей қалатын секілді. Жоғарыдағы диалогтың дұрысы:
– Сәлем!
– Қалайсың?
– Не істеп жатырсың немесе не істеп?
– Жай жатқан (жатырмын). Өзің?

Қарапайым диалог болса да, дұрыс жазылғаны сауаттылығымыздан хабар береді. Бір құмалақ бір қарын майды шірітерін ескерсек, қарапайым хат алмасудан беделіміз түсуі әбден мүмкін. Тілдің мерейін көтеру үшін атой салып қажеті жоқ. Өзімізден бастау керекпіз. Қарсы беттегі адамның қателігін бетіне басудың да қажеті жоқ. Өзіміз дұрыс және толық жауап жазып үйренуіміз керек. Сонда екінші жақтағы сөйлесуші адам бір күні өзі-ақ дұрыс жазуға үйренеді. Бұл қазақ тілін көркейтуге қосқан зор үлесіміз деп түсінуіміз керек. Кез келген нәрсе қарапайым әрекеттен басталады.

2.1. Әлеуметтік желі - бұл тек адамдарды бір-бірімен байланыстыратын веб-сайт қана емес, сонымен қатар жастар мәдениетін дамытатын құрал. Қазір жасөспірімдер жаргон сөздерді көп қолданады әрі бір тілде таза сөйлей алмайды. Орыс тілінде сөйлесе қазақ сөздерін, ал қазақ тілінде сөйлесе керісінше орыс сөздерін араластырады. Қарапайым ғана мысал ретінде төмендегі диалогты келтіріп көрейік.

І-түрі
- Сәлем досым, хал қалай?
- Шүкір жақсы, өзің қалайсың?
- Бүгінгі кешке дайындығың қалай?
- Ата-анам жұмыстан келгесін баратын болдым.
-Жарайды, ендеше кешікпе, күтеміз!
- Кездескенше!

ІІ- түрі
- Салам кент каксын
- тема озин

-тема гой че там кешке неистейсин келесинба
- проблема кеш барам
- дывай кешикпе ждем

Мектеп оқушылары жиі қолданатын орысша жаргон сөздер: кореш (дос), кент (сәнқой жігіт), мареха (қыз бала), нарик (наркоман), кладовка (сөз тасушы), тыркаться (сенделіп бос жүру), ботать (сәнді жаргон тілінде сөйлеу), чайники (әке-шеше). Тілдің көркемдік стилі жоғалып барады. Ал кейбіреулер тіл тазалығына қатысты «әлеуметтік желілердегі сленг сөздердің тілімізге енуі заңдылық, тіл пайда болған әлеуметтік құбылыстарға үнемі бейімделіп отырады, бірақ жаңа сөздердің бәрі бірдей қолданысқа ене бермейді» деген уәж айтады.

Иә, расымен қазіргі заманның сәні мен әніне айналған әлеуметтік желі біз үшін қаншалықты қажет, сауаттылық, тіл тазалығы мәселелері қаншалықты шешімін тауып жүр?

Әлеуметтік желідегі қарым қатынаста сөздердің әріптерін тастап кету немесе ретсіз қысқарту, төл «ң, ө, ү, ұ, і, ә» дыбыстарымызды қолданбау, мағынасыз хмммм, мммм деген сияқтыларды жиі жазып, тірі сөздердің орнына смайликтерді жіберу әдетке айналғандай. Мұндай олқылықтардың ана тіліміздің дамуына, тіпті ана тіліміздің өз бойындағы табиғатын сақтап қалуына да зияны орасан зор болмақ. Демек, тіл мәселесі ғылым мен техника қарыштап дамыған мына заманда бірінші кезекте тұруы тиіс.

Әлеуметтанушылардың пікірі бойынша «Әлеуметтік желінің» өмірімізге кері әсерлері төмендегідей сараланыпты.

1. Уақытты жоғалту. Өмірдегі ең құнды дүние - уақыт. Ол ешқашан кері оралмайды. Ал «әлеуметтік желі гүлдері» сол баға жетпес сәттерді бос әңгімеге жұмсауда;
2. Шын өмірден алшақтау;
3. Шындыққа жанаспайтын ақпараттардың тез тарауы, т.б.

Бұл тек бізге көрінетіндері ғана. Шын мәнінде, әлеуметтік желілердің «сырлы зияндары» анағұрлым тереңірек екені белгілі.

Сол сияқты қазіргі кездегі компьютерлік, интернет клубтар жастар үшін спорт секцияларын, басқа да денсаулыққа пайдалы шараларды, тіпті таза ауадағы жай қыдыруды да ауыстыра алмайды. Ал компьютерлік ойындарға, интернетке деген аса қызығушылық, одан туындайтын тәуелділік материалдық шығындарды айтпағанның өзінде, басқа да орны толмас өкінішке әкелуі мүмкін.

Жоғарыда аталған ұсыныстар нақты дәрежеде іске асқан жағдайда, әлеуметтік желіде сауаттылық, жауапкершілік, төл дыбыстарды қолданып, тыныс белгіні дұрыс қойып жүрсе, айтылатын ой нақты болады және қазақ тілі шұбарланбас еді деп сенемін! Ал мектеп қабырғасында оқып жатқан оқушылар да диктантты жазуда еріксіз қате жазбас еді, шығарма жазғанда сөздік қоры артар еді деп ойлаймын! Ол үшін әрине әлеуметтік желіде ақпараттарды саралау үшін белгілі бір дәрежеде білім және мәдениет керек!

Сонымен қорыта айтқанда, әрине әлеуметтік желі арқылы ақпарат алуға, ұнағаныңа лайк басуға, қосымша қызығушылықтарды арттыруға болады, десек те Байтұрсынов айтқан тіл тазалығын сақтау, бейпіл, жаргон сөздерді пайдаланбау біздің патриоттығымыз бен сауаттылығымызды арттырады. Бұл қазақ деп соққан жүрегі бар әрбір азаматты толғандыруы керек деп ойлаймын.

Егер дер кезінде алдын алмасақ кейін еріксіз түрде қолданып, ғасырлық дертке айналуы мүмкін! [3. Б. 8]

3.1. Сауалнама және оның қорытындысы.

Негізі әлеуметтік желі адамның өзіне байланысты әртүрлі әсер етеді. Адамға орташа есеппен 50% әсер етеді. Бәрі, яғни 100% әлеуметтік медианы пайдалану –жаңалық оқу, достармен сөйлесу, үй жұмысын қарау үшін пайдаланамыз -деп жауап берген. Сонымен бірге, әлеуметтік желілердің пайдасы аз. Жастар жағы қорлау секілді жаман видеоларды қарайды, олар жастардың психикасына әсер етеді. «Ақша сал, Ұтып ал!-деген алаяқ сайттар кездеседі-деп те айтады.

Жастардың жазба тіліне жағымсыз әсер етеді деп-86% жауап берсе, әлеуметтік желі –жастардың сауатсыз болуына ең басты әсері етуші фактор дегенде әртүрлі жауаптар болған, 60% келісемін деп жауап беріпті.

Тұжырым: Осы сауалнама қорытындысына қарап, жүргізілген сауалнама менің мектебімнің жастарына ой тастады, болашақта жастар арасында әлеуметтік желідегі сауатсыздық біртіндеп жойылады деген ойдамын.

Осы жұмысты жүргізу барысында өзімізді мазалаған сұрақтарға жауап таптық деп ойлаймыз.
Сауатсыздық – қоғамдағы ең өзекті, ерекше назар аударар түйткілді мәселе. Ғаламтордағы тілбұзарлықтың алдын алып, әлеуметтік желілердегі сөз мәдениетін сақтау үшін елімізде ең алдымен:

1. Тілдің қолданылуы, оның маңызы жөнінде әлеуметтік желілерде талқыланып, тіл тазалығы, сауатты жазуға үндеген жарнамалар, жастардың патриоттық сезімдерін арттыратын ақпараттар мен суреттер жиі берілсе;
2. Адамдар бір-біріне қарап түзеледі, сондықтан жастарға үлгі болатын қоғам белсенділері жарнамадан бөлек, сөз мәдениетіне қатысты игі істерді атқаруға атсалысса, сөз қателеріне қатысты түрлі танымдық мақалалар жарияланса;
3. Ақпараттық мәдениет жайында қажетті мәліметтер, жұмыстар жүргізіліп, кеңінен насихатталуы керек;
4. Кез келген әлеуметтік желіні пайдаланушы тұлға тіл мәселесіне бей-жай қарамай, сауатты жазуға талпынса, ықылас танытса виртуалды әлемдегі сөз мәдениеті түзелері анық.

Қорыта айтқанда, жаңа заман жастарын әлеуметтік желісіз елестету қиын-ақ, десек те Ахмет Байтұрсынов айтқандай «Тіл тазалығын сақтау – бейпіл, жаргон сөздерді пайдаланбау – біздің патриоттығымыз бен сауаттылығымызды арттырады». Бұл жүрегі қазақ деп соққан әрбір азаматты толғандыруы керек деп ойлаймыз.

Ұсыныс:

1. Мектептегі оқушыларға «Әлеуметтік желідегі сауатсыздықтың алдын алуды» насихаттайтын еріктілер тобын құру.
2. Осы жобаны жүзеге асыру мақсатында ата-аналармен , ұстаздармен түрлі іс-шаралар, байқаулар ұйымдастыру.
3. Мемлекетіміздің саясатына орай латын тіліне көшу арқылы қазақ тілінің табиғи таза қалпын сақтау.
4. **Пайдаланылған әдебиеттер:**

1.ҚР Президенті Н. Назарбаевтың 2018 жылғы 9 қаңтардағы Жолдауы .Ақпарат ҚР Президентінің ресми сайтынан алынған

2. «Егемен Қазақстан»2018ж. 14 ақпан 6 бет. «Тілді сақтау-ұлтты сақтаудың кепілі» мақала авторы: Орынкүл Асанқызы
3.«Егемен Қазақстан»2018ж. 26 ақпан 8 бет.Мақала: «Тілді түлетудің тұғырнамасы», авторы: Ербол Шаяхметов –Тілдерді дамытудың республикалық үйлестіру-әдістемелік орталығының директоры
4.«Егемен Қазақстан»2018ж. 13 ақпан 7 бет.Мақала: «Қалтафондағы қауіпті қосымша»Мақала авторы: Дархан Өмірбек

«ШАШТЫ» ӘҢГІМЕСІНІҢ ҰЛТТЫҚ ИДЕЯСЫ

Қатысушы: Омарова Балжан
Жетекшісі:Алдынгурова Гульжан Кудайбергеновна
Аягөз ауданы, «Шынқожа батыр атындағы жалпы білім беретін мектебі» КММ

Мақсаты: Айгүл Кемелбаеваның «Шашты» әңгімесінің идеясын ұлттық мүдде тұрғысынан талдау. «Шашты» әңгімесі 20 беттен тұратын туынды. Ол шынайы оқиғаға негізделіп жазылған . Әңгімедегі негізі кейіпкерлер: Тасқұл, Кенжебек, Атажан.Тасқұл мен Кенжебектен жақсытәлім-тәрбиеа алуға болады. Атажанға келетін келетін болсақ,оның жаман қылығынанаулақболу керек. Себебі ол барымташылықпен айналысып жылқы ұрлап, ұлдарды құлдыққа, және қыздарды күндікке алып, аяусыз қинаған. Міне соның зардабын шеккен Шашты яғни Кенжебек жайлы баяндалды. Жалпы әңгіме қилы заманталабына қарсытұрғанбатыртуралы.Әңгімеде көтерілген мәселелер: ер-азаматтардың ар-намысы, шапқыншылыққа ұшыраған елдің күйі. «Шашты» әңгімесінде ұлттық құндылықтарымыз жан-жақты суреттелген деп айтуға болады. Ұлттық мүдде идеясын бірнеше оқиғалар барысында көреміз. Автор барлығын өз кейіпкерлерінің бойындағы құндылықтар арқылы жеткізеді.
«Шашты» әңгімесі – адамның жан дүниесіне қатты әсер ететін шығарма.Оны қаламгер ұлттық мүдде тұрғысынан қарастырған деп білемін. Шығарманы оқыған сайын ұлттық құндылықтарымыз биіктей түседі.
Ең алдыменен, шығармадағы көтерілген басты мәселе – адам тағдыры. Жер бетінде адам тағдырымен ойнап, оның өмірін ұрлаудан артық күнә жоқ. Жазушы, біріншіден, осыны ашып көрсетеді. Оны біз түрікпендерде құлдықта өмірін өткізген Тасқұл бейнесі арқылы көреміз. Құлдықта жүрсе де, ар- намысын алдыңғы орынға қойған Тасқұлда ұлтымызға ғана тән намысқойлық қасиет басым деп ойлаймын. Ол қанша рет қашуға бел буса да, босап шыға алмайды. Сонымен қатар, ешқашан да өзінің шыққан тегі туралы тіс жарып айтпайды. Бұл халқымызда өз тегіне, руына қара дақ, сүйекке таңба салмау деген қастерлі ұғымымен тікелей байланысты деп түсінемін. Міне, шығармадағы ұлттық мүддеге келгендегі ең бір ұтымды жері Тасқұлдың осы бір қасиетінде жатыр.
Екінші бір ұлттық құндылықтың көрініс тапқан жерін «Өзге жерде сұлтан болғанша, өз еліңде ұлтан бол» деген халық даналығымен байланыстыруға болады. Түрікпендерден қашып құтыла алмаған Тасқұл құлдыққа түскен Кенжебектің өз тағдырын қайталап, құлдықта өмірі өткенін қаламайды. Өз арманына жете алмаса да, соны Кенжебек арқылы жүзеге асырады. Осы жолда Тасқұлға халқымыздың даналығы, көрегендігі, ат баптау өнеріне деген , аспан әлемінің құпияларын терең меңгерген сұңғыла қасиеті көмектеседі. Бұндай

қасиеттер біздің қазағымызға ғана тән екенін білеміз. Шығармада: «– Шашты-түкті дүние сені адастырмас, толған ай алтын қазығың. Түнгі дегдар даламен көк бөріше жортарсың… Әулие пірің Баба түкті Шашты Әзиз қолдасын, жылқы пірі Қамбар ата қолдасын, қысылтаяңда қырық шілтен ғайып ерен кезіксін!» деген Тасқұлдың балаға берген батасының ұлттық мүдденің ең бір шарықтау шегі деп айтуға болады. Көк бөрі біздің көк түріктердің символы болған, жылқы пірі Қамар ата халқымыздың серігі, қанаты болған, Баба түкті Шашты Әзиз қорғаушымыз болған. Тасқұлдың осы батасының өзі қазақ халқының бүкіл болмысын ашып көрсетіп тұр емес пе?

Халқымыздың бойындағы ең бір асыл қасиет – ұлт мүддесіне қызмет етер ұрпақ жалғастығы. Тасқұлдың Кенжебекке берген бүкіл тәрбиесі, айтқан сөздері оны намысты, қайсар етіп тәрбиелеп шығарады. Еліне жеткен Кенжебек осы тәрбиені ту етіп, ұлт мүдесіне қызмет етіп, атақты батыр болады. Шығарманың соңында Әз Тәуке хан тұсында шоқбелдеу таққан Шашты айтулы азамат болып, аты ел аузына ілікті деп аяқталады. Жорықта қол бастайды. Баяғы теке түрікпенді шауып, қыруар жылқысын қайтарып алып, түрікпеннің сұлу қызын қоса әкелді. Осылайша, жылқышы атасының ғана емес, құлдыққа түскен күллі қазақ затының кегін қайтарады. Кенжебек қалған өмірінің азаттықта өтуіне себепші болған атасының сөздерін есіне алып, өміріне жаратады. Осы тұстан ұлтымызға тән жаудан кек қайтару, туған елге қызмет ету, намысты қолдан бермеу, үлкеннің кеңесін азық, аманатқа қиянат жасамау сияқты ешқашан ортаймайтын, құндылығы жойылмайтын ұлт тағылымын көреміз деп ойлаймын.

Қорыта келгенде, әңгімеден алар тәлім-тәрбие көп, осы құндылықтарды өз бойымызға сіңіріп, Шашты сияқты еліміз бен жерімізге қызмет етейік деп ойымды аяқтаймын.

ӘЛЕУМЕТТІК ЖЕЛІНІҢ ОҢ ЖӘНЕ ТЕРІС ЖАҚТАРЫ.ӘЛЕУМЕТТІК ЖЕЛІЛЕРДІҢ ҚАНДАЙ ПАЙДАСЫ БАР? ӘЛЕУМЕТТІК ЖЕЛІЛЕРДІҢ ҚАНДАЙ КЕМШІЛІКТЕРІ БАР?

Қатысушы: Саматқызы Қырмызы, Тоқтарбекова Еркежан
Жетекшісі: Оспанова Куралай Шарипказыевна
«№4 жалпы орта білім беретін мектебі» КММ

Аннотация:Қазіргі таңда әлеуметтік желілер қарқынды дамуда. Осыған байланысты біздің ойлау қабілетімізде,ой-өрісіміз де әр жыл сайын өзгеруде.Ғаламтор қазіргі таңда алысты жақын ететін, ат шаптырым жерден хатты жедел түрде жеткізетін ең тиімді қолданыс құралы. Осыған байланысты әлеуметтік желілердің оң және теріс жақтарын қарастырайық.

Кіріспе бөлім:

Зерттеудің өзектілігі: Ғаламтор желісі XXI ғасырдағы адамдардың ең үлкен жетістігі болып табылады. Ғаламтор желісінің пайдасы да, зияны да бір арнада тоғысады. Алайда, әлеуметтік желіні дұрыс жағынан немесе бұрыс жағынан қолдану адамның өзіне байланысты.

Зерттеу жобаның мақсаты: Әлеуметтік желілер — ермектері бірдей адамдардың Интернетте бірігетін қоғамдастық сайттары. Осы сайттарда адамдар жедел түрде мәліметтер алмасады және достар табады. Бірақ осы сайттар

арқылы тек қатынасып қана қоймай, адамдар музыка, видео іздеуі де мүмкін. Әлеуметтік желі — ақпарат алмасу, қарым-қатынас жасау және уақыт үнемдеу құралы.Әлеуметтік желі мәдениеті — әлеуметтік желіні қолдану, кез келген әлеуметтік желі қолданушысы қандай әрекетті істеуге болатындығын немесе болмайтындығын айқындайтын, жасағалы отырған жұмыстың шегін белгілейтін жалпы қағидаттарының жиынтығы.

Әлеуметтік желі күнделікті өмірдің жартысын, кейде одан да көп бөлігін алып кетіп жатады.Таяқтың екі ұшы болатыны секілді әлеуметтік желілердің де адам баласы үшін пайдалы және пайдасыз тұстары бар. Адамдар әлеуметтік желіге не үшін кіреді? Барлығы неге тәуелді? - деген сұрақтар туындайды.

Негізгі бөлім:

Әлеуметтік желілердің жеке адамға, жалпы қоғамға, мемлекеттерге ықпалы барған сайын күшейіп барады. Ең бастысы әлеуметтік желілердің пайдалы жағын айтатын болсақ,көптеген факторға тоқталуға болады. Олар:Байланыс пен ақпарат алмасу қолжетімділігі:Қазіргі таңда хат-хабар алмасу деген проблема түбегейлі жойылғандай. Ақпаратты әлеуметтік желіге жүктеу,электрондық почтада алу да қиындық тудырмайды. Ғаламдағы барлық соңғы жаналықтарды басқа жерде отырып та білуімізге болады. Іздеу жылдамдығы: Әлеуметтік желіде сізге қажетті әуен,фильм немесе басқа елдегі адамдарды оңай таба аламыз. Бұл технологияның қалай қарқынды дамығаның көрсетеді. Одан бөлек, іздеп жүрген адамды жылдам табу ол қазіргі кездегі маңызды артықшылықтын бірі болып келеді.

Жаңа жұмыс орынын табу:

Интернет желісі арқылы жұмыс істеп ақша табуға да болады, себебі қазіргі таңда жұмыстың көп бағыты ғаламтор, компьютермен тікелей байланысты. Яғни, жұмыс таба алмай жүргенде,өзініздің құжаттарынызды сол керек сайтқа жүктеп, жауабын бірер уақыттан кейін білуге болады. Және де үйде отырып та жұмыс істеуге болады. Қазіргі таңда көптеген профессиялар компьютер арқылы жүзеге асады және жұмыс орынына барып келуді қажет етпейды.

Әрине, әлеуметтік желінің адамзат баласы үшін пайдасы өте зор, және оған қарсы келу мүмкін емес. Дегенмен, әлеуметтік желінің де зияны аз емес.

Денсаулыққа зиян:

Әлеуметтік желіні шамадан тыс пайдалану денсаулығымызға кері әсерін алып келетіні бәрімізге мәлім. Экран бетіне көп қарап отыру көздің көруіне және арқаның қисаюына алып келеді. Және барлық күш қуатымызды біз экран бетіндегі әлемге бергеннен кейін де әлсіреуіміз тұрақты жағдай болып саналады.

Уақыт шығындау:

Әлеуметтік желіні кейбір адамдар өздеріне керек ақпарат алса,кейбіреуі уақыттарын бос өткізіп,керек емес ақпаратты өздеріне алады.

Шын әлемнен ажырау:

Ғаламтор тұсында біз өзімізді басқалай сезінеміз. Ғалымдардың сөздеріне сүйенсек,әлеуметтік желіге кіргендердін 70 пайызы өз өмірлерін күшті етіп көрсеткісі келеді екен. Бұл шын өмірден алыстау дегенді білдіреді.

Тәуелділіктің ықтималдығы:

Әлеумпттік желі тәуелділіктін улкен әулетіне ие. Егер сол тәуелділікке ұрынсаныз,психологиялық тұрғыда қиындықтарға алып келу мүмкіндігі бар.

Қорытындылай келе, әлеуметтік желіні оңды, солды пайдалану өз қолымызда. Егер сіз оларды қалыпты жағдайда қолдансаңыз, әлеуметтік желілер зиян тигізбейді. Ал, ақпаратты електен өткізбей, шектен тыс қолдану зиян.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. https://bilim-all.kz/article/10405-Aleumettik-zhelinin-paidasy-men-ziyany
2. https://akikat01.com/%D3%99leumettik-zheli-pajdasy-men-ziyany/

ӘЛЕУМЕТТІК ЖЕЛІЛЕРДІҢ ҰЛТТЫҚ ҚҰНДЫЛЫҒЫМЫЗҒА, МӘДЕНИЕТІМІЗГЕ КЕРІ ӘСЕРІ

Қатысушы: Серикбекова Аружан
Жетекшісі: Оспанова Куралай Шарипказыевна
«№4 жалпы орта білім беретін мектебі» КММ

Бүгінгі таңда әр адам әлеуметтік желіде, ғаламторда отырады. Адам бос уақытын ғаламторда өткізеді. Қазіргі заман заманауи технологиялар заманы болғандықтан әлеуметтік желіде немесе ғаламторда отырады мүмкін емес. Енді сол әлеуметтік желінің біздің ата-бабамыздан қалған ұлттық құндылығымызға қалай әсер ететінін нысанға қойып талқылаймыз.

Зерттеудің өзектілігі: Бүгінде Қазақстандық балалардың көпшілігі әлеуметтік желілерде отырады. Ата-бабымыздан келе жатқан ұлттық құндылықтарымызды дәріптеп,салт-дәстүрімізді құрметтеп,кітап оқуға,үлкенді сыйлауға,білімді, тәрбиелі,ұшқыр ойлы тұлға болып қалыптасуына тәрбиелеу.

Зерттеу жобаның мақсаты:

Әлеуметтік желілерге арқау етпей, ұлттық құндылықтарымыз бен салт-дәстүрлерімізді тарихымызды,мәдениетімізді жоғалтпау,өскелең ұрпағымызды батыс мәдениетінен алшақтату,қазақ деген қиелі халқымыздың ата-бабамыздан мирас болып қалған бай мұрасын дәріптеу, көрініс табуына ықпал ету, үлес қосу.

Әлеуметтік желі-бұл жекелеген мемлекеттік және экономикалық міндеттер мен әлеуметтік-әдістемелік міндеттерді шешу арқылы құрылатын құрылым. Осы желі арқылы кез-келген әлеуметтік-саяси, экономикалық және корпоративтік мәселелерді шешудің жалпыға қол жетімді мүмкіндігі пайда болады. Бұл желі арқылы саяси, экономикалық және техникалық өзгерістер мәселелерін шешуге және жеке және қоғамдық көзқараспен байланысты танымды қалыптастыруға мүмкіндік береді. Оның арқасында мемлекет, қоғам және экономика құрылысын қайта бастау мүмкіндігі жұртшылықтың игілігіне айналуда..XXI ғасыр ақпарат пен технологияның ғасыры.Қазіргі заман жастары бір-бірімен шын өмірде сөйлескенше, виртуалды сөйлескенді артық көреді.

Негізгі бөлім:

Әлеуметтік желі-қазіргі заман адамдары үшін ең өзекті тақырып болды. Әлеуметтік желі арқылы біз әлемдік жаңалықтарды біліп отырамыз,скайп арқылы шет елдегі достарымызбен немесе туыстарымызбен

сөйлесеаламыз,үйден шықпай тамақ немесе бізге қажетті кез келген тауарларға тапсырыс бере аламыз. Бұл әлеуметтік желінің жағымды жақтары. Әрине, әлеуметтік желінің адамзат баласы үшін пайдасы өте зор, және оған қарсы келе алмаймыз. Алайда әлеуметтік желінің қанша пайдасы болсада зияны да соншалықты болады. Зияның айта кетсек бұл көп адамдардық әлеуметтік желіге, ғаламторға деген тәуелділік. Статистикаға қарап айтсақ әлем бойынша халықтардың 10% ғаламторға тәуелді болып келеді. Сонымен қатар әлеуметтік желінің денсаулыққа деген зияның айтсақ болады. Бүгін қайда қарамасаң бәрі өз телефонына үңіліп, қоршаған ортаға мән бермей отырады. Үңілгенінен арқаға зиян тиеді. Қазір әр екінші адамның арқасын бүгір деп айтуға болады. Сонымен қатар көзге зияны мол. Адам телефонына үңілген сайын оның көру қабілеті нашарлайды.

Әлеуметтік желі біздің қоғамға үлкен әсер етеді және көптеген зерттеулер олардың ұлттық құндылықтарға теріс әсер етуі мүмкін екенін көрсетеді. Сонымен қатар, әлеуметтік желі жалған ақпараттың таралуына ықпал етуі мүмкін, соның ішінде белгілі бір ұлттың құқықтарын бұзуы немесе сол ұлт құндылықтары туралы жалған ақпарат таратуы мүмкін. Бұл адамдардың өздерінің ұлттық құндылықтарына күмәнданыына, сондай-ақ ұлттық құндылықтар мен мәдениетті қорғайтын заңдар мен ережелердің бұзылуына әкелуі мүмкін.Жалпы, әлеуметтік желілер ұлттық құндылықтарды нығайтуға да, жоюға да әлеуетке ие. Алайда, бұл олардың қалай қолданылатынына және қандай құндылықтар мен сенімдерді ынталандыратынына байланысты екенін түсіну маңызды. Жалпы алғанда, әлеуметтік медиа ұлттық құндылықтарды насихаттауға әлеуеті бар болса да, олар жалған жаңалықтарды насихаттау, жеке өмірге нұқсан келтіру, қоғамның бөлшектенуіне ықпал ету және сыпайылық пен сыйластықты бұзу арқылы ұлттық құндылықтарға теріс әсер етуі мүмкін.Бұл адамдар өздерінің бар сенімдері мен алалаушылықтарын күшейтетін ақпаратқа ғана ұшырайтын онлайн орта. Бұл төзімділік, жанашырлықтың, түсінушіліктің және құрмет сияқты қасиеттердің болмауына әкелуі мүмкін. Егерде бұл қасиеттер адам бойында болмаса ол ұлттық құндылыққа нұқсан келтіруі мүнкін.

Қазақ елінің ұлттық құндылықтары сан жетпес көп. Мысалға айтсақ үлкенге құрмет көрсету, қазақтардың ұлттық оюы, көрімдік, сүйінші , сәлем салу сияқты. Қазақтың ұлттық құндылықтары айта-айта бітпес. Алайда күн сайын бұл құндылықтар ұмытылп жатыр. Адамдар ұлттық құндылық маңызын ұмытып барады. Оның ұмытылуының бір себебі әлеуметтік желі деп айтуға болады. Айта кеткендей ғаламторларда ұлттық құндылықтар туралы жалған ақпараттар немесе ұлттық құндылықтарды қате насихаттау кесірінен ол ұмытылып жатыр. Біздің ата-бабаларымыздан қалған мұраны дұрыс насихаттай білу ұлттық құндылықта өте маңызды рөл ойнайды. Біздің рухани мұрамыз неғұрлым бай болса, өткеніміз соғұрлым әр түрлі болады және бүгінгі мәдени мұра неғұрлым көп болса, соғұрлым жақсы біздің өміріміздің мәні терең, мақсатымыз айқын, ұлттық

идеямыз жоғары, тарихи үлгілер дана ойлар күшті ұрпақ ата-ана күмән тудырмайды. Біз келер ұрпақты қазақ халқының ұлттық құндылықтарын насихаттап, оларды дұрыс тәрбиелеу керекпіз. Сонда ұлттық құндылық ешқашан ұмтылмайды. Сондықтан, ең алдымен, бүгін қоғамның келбетіне сәйкес келетін ұлт болашағының бағытын анықтау қажет. Әр ұлттың қазіргі заманғы білім беру жүйесінің өзіндік жолы бар. Егер тәрбие ұлттық табиғи тамырлардан алыстаса, тәрбиелік қасиеттер ұтылады. Сондықтан оны ұлт тағдырымен рухани байланыстырады біз өзімізді бүгінгі қоғам деп санай отырып, алға жылжуымыз керек. Сондықтан біз ұрпақтан-ұрпаққа асыл қазына ретінде берілетін халқымыздың салт-дәстүрлері мен әдет-ғұрыптарын бағалап, жас ұрпақтың тәрбие жұмысын кеңінен ұйымдастыра білуіміз керек

Қорытындылай келе, әлеуметтік желінің ұлттық құдылыққа кері әсерін тигізуге жол бермеуге ат салысуымыз керек. Себебі әр ұлтты тек сол ұлттық құндылық ғана ерекшелейді.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1 Табылдиев Ә. Қазақ этнопедагогикасы. Алматы, 2001.
2 https://shareslide.ru/informatika/prezentatsiya-po-informatike-internett-paydasy-men
3 https://bugin.kz/1667-aleumettik-dgelininh-paydasy-men-ziyany

“АЛАШ АРЫСТАРЫ- МҰХТАР ӘУЕЗОВ” МУЗЕЙІНІҢ СЕМЕЙ ҚАЛАСЫНЫҢ РУХАНИ ТАРИХЫНДА АЛАТЫН ОРНЫ

Қатысушы: Черубаева Ания
Жетекшілері: Малгаждарова Жанат Зейнелевна,
Мухамедиева Гульжан Мухаметказиновна
«Ыбырай Алтынсарин атындағы №37 гимназиясы» КММ

1.1 Музей орналасқан Әнияр Молдабаев үйінің тарихы оның Алаш зиялыларының қозғалысымен байланыстылығы.

Отандық төл тарихымызда өзінің өзектілігін жоймайтын ауқымды түрде зерттеуді қажет ететін тақырыптардың бірі "Мәңгілік ерікті елді аңсаған" Алаш идеясы ХХ ғасырдың басында білім талғам танымдары жан-жақты тұлғалар дүние келген дүбірлі заман болды. Осы тұста қалыптасқан қазақ зиялыларын ойландырған мәселелер: елдің, ұлттың бірлігін, жердің тұтастығын сақтау. Халқын өркениеттегі елдердің қатарына қосу, ол үшін елін қылың ұйқыданоятып, оқу, өнер-білім, іскерлік жолына салуды ең бастысы дербес мемлекеттілігін құру еді. Алаш ұлт көшбасшысы Ә.Бөкейханов оның үзеңгілестерінің асыл мұраты, Қазақстан тәуелсіздік алумен орындалды. Енді Алаш арыстарының баға жеткізбес ұлы істеріне көзімізді жеткізіп ұрпаққа насихаттайтын алаш мұратына иелік жасап құрметтейтін нәубат келді.

Осындай мақсат астында Алаш астанасы Семейде 1997 жылы 23 қыркүйекте М.Әуезовтің туғанына 100 жыл толуына орай Семей қаласындағы тарихи ғимараттардың бірі Бөгенбай батыр көшесіндегі 132 үйде ел тарихында алаш қайраткерлеріне арналған түңғыш Абай музейінің бір бөлімі.

"Алаш арыстары- М.Әуезов " музейі рухани алтын сандықтай айқара есік ашты. Бұл үйдің ежелгі иесі ХХ ғасырдың басында қазақ қоғамындағы түрлі

қызметімен халыққа жақсы танымал болған айтулы тұлғалардың бірі - Әнияр Молдабаев еді. Ол өз дәуірінде елге есімі белгілі оқымысты шенеунік, мемлекеттік банк қызметкері дәрежесіне дейін көтерілген адам.

Әнияр Молдабаев 1856 - 1934 жылдар аралығында өмір сүрген Абай ауылының азаматы,Шыңғыс болысы Тобықты ішінде Әнет руынан. Әкесі Қожабай ағаштан түйін түйген щебер болған. Әнияр ұлы Абайдың тәрбиесін көп көрген адам Данышпан ақын дарынды бала Әниярды Семей қаласына әкеп "Русско-Киргизскоеучилищесіне" оқуға табыс етеді. Бұл оқу орнын XIX ғасырдың орта тұсынан бастап қазақ балаларын оқытуға үкімет әдейі арнап ашқан. Патшаның кеңестеріне керекті қазақ тілмаштары мен көмекшілерін жалпы ұсақ шенеуніктерді сондай мектептерде әзірлеген.

Кемеңгер жазушы М.Әуезовтің "Абай жолы" роман эпопеясындағы Әниярдың прототипі Данияр Қондыбаев деп берілген. Мұнда Абайдың бірнеше жетім балаларды оқуға түсіргендігі туралы, соның ішінде Әнияр туралы: "Осы жолы өз балаларының ғана емес тағы бірнеше жетім балаларды Абай өз талабымен оқуға енгізді. Бұл балаларды көршілес жатақханаларынан арнаулы кісілермен алғызған. Соның бірі Ералы жатағындағы Әнет Молдабай баласы Данияр деген жетім бала бұның оқуға түсуі - өрескел бір күйден туған, соңғы 2 жыл бойынша корпуспен Семен Жандаралы шығарған бір бұйрықта, қазақтың болыс басы бір бала орысша оқуға берілсін делінген.

Сол бұйрық Тобықты болыстарына барса, әкесі бар баланы ешбір ауыл қимағанда, бермеген. «Берсе, жетім берілсін» деп, ол жетімдерге және де иелер табылып, құнын төлемесе берместей болған.

Осы жайында бір күні Абайға Михайлов сөз қылып, күйінішпен күліп отырып, " бар Семпалат уезі жабылып бір баласын оқуға беруге қимайды.

Осының не шарасы бар?" - деп сұраған. Сол хабарды білісімен Абай Тобықтының өзі білген, тілін алады дейтін адамдарының барлығына, қалада жатып хат жазған. Шыңғыс болысының есебінен деп, жатақ баласы Даниярды қалаға алғызып кеп, интернатқа енгізеді.Осымен қоса Абай Омарбек, Құрманбай,Сәдуақас, Қасен - деген жетім балаларды интернатқа әкеп мұсылманша оқуға бергізеді" - деп жазады… [6]

Алаш ұлт-азаттық қозғалысы жылдары Әлихан бастауымен "Алаш партиясының" Семей облыстық комитеті құрылған кезде Әнияр Молдабаев оның қазынашысы болып, бекиді.

Партияның мүшелік жарна , қаржы мәселесі секілді жауапты істер кім көрінгенге сеніп тапсырыла бермегені түсінікті.

Данияр Молдабаев, Шәкәрім, Көкбай, Нәзипа Құлжанова,Тұрағұл Абайұлы, Халел Ғаббасов, Әлімхан Ермеков, Райымжан Мәрсеков, Ахметжан Қозбағаров, Биахмет Сарсенов пен бірге земство басқармасының мүшесі болып енеді. Әнияр Молдабаевқа Абай Семейден Москвин деген көпестің үйін сатып әпереді. Бұл үйге Кәкітай, Шәкәрім, Мағауия, Ақылбек, Тұрағұлдар келіп жүрген. М.Әуезов те осы үйде пәтерде тұрған. 1904 жылы тамыз айында осы үйде Абайдың қырқы беріледі. 1930 жылы Әнияр Шыңғыстауға ел ішіне көшіп барып, Шәкәрім ауылымен іргелес отырады да 1934 жылы қайтыс болады.

Әниярдың үйі демекші Абайдың түңғыш өлеңдер жинағы баспадан шығар алдында осында Кәкітайдың араласуымен бірталай жұмыстар атқарылған, және осы жинақ шығаратын И.Бораганский «Восточная электропечатная»

баспаханасы бір баспа табақ басып Семейдегі Әнияр Молдабаевтың үйіне жіберіп тұрған. Әнияр болса бұл қағаздарды Кәкітайға жеткізіп берген ал Кәкітай оның қатесін түзеп, қайта Петербургке жіберген.

Міне осындай сергелдеңмен жүріп, Абайдың бірінші өлең жинағы 1909 жылы яғни үш жылда зорға жарыққа шыққан.

Сол сияқты Әнияр Молдабаевтың үйінде азаматтық қарсыласу жылдары Алашорда басшылары Әлихан Бөкейханов пен Міржақып Дулатовтың отбасылары тұрғаны туралы Гүлнар Міржақыпқызы "Алаштың сөнбес жұлдыздары" атты мемуар еңбегінде: "Әкем 1921-1922 жылдары Семей губ. сотына жұмыс істеді де, біз Комиссарская көшесіндегі Әнияр Молдабаевтың екі қабатты жекеменшік үйінде тұрдық (кейін Абай музейі болды). Үстіңгі қабатында біз - Дулатовтар. біріншісінде Әлихан атекемнің (Бөкейханов) үй іші жайғасқан еді", - еді деп айтады. [7]

Бүгінде Абай қалаға келгенде тоқтап жүрген екі қабат ағаш үй "Алаш арыстары - М.Әуезов" деп аталып жүрген музейге айналды.

Семейде 1917-1920 жылдары Алаш ұлт-азаттық қозғалысының қайраткерлері Ә.Бөкейхан, А.Байтұрсынов, М.Дулатов, К.Капбасов, М.Тынышбаев, Ә.Ермеков, Е.Омаров, Ш.Құдайбердиев, Ж.Аймауытов, А.Қозыбағаров, М. Құрманбаев, Әбікей, Қ.Сәтбаевтар, Ж.Ақбаев, М.Шоқай, Р.Мәрсеков, Қ.Жантаев, С.Торайғыров белсенді кызмет аткарып Алашқа еңбек етті 1944 жылы Абайдың 100 жылдық мерей тойына дайындық кезінде, М.Әуезовтің ұсынысы бойынша Абай мұражайы осы Әнияр Молдабаевтың үйіне орналасқанды.

Бұл үй 1967-1990 жылдары қалалық балалар кітапханасы болды. Ал 1990 жылдары Әнияр Молдабаевтың үйі Абай мұражайының қарамағына берілді. 1996-1997 жылдары мұражай ғимаратына күрделі жөндеу жүргізілген.1997 жылы 23 қыркүйекте Мұхтар Әуезовтің 100 жыл толуына орай мұнда Абайдың мемлекеттік мұражайының "Алаш арыстары - Мұхтар Әуезов" бөлімі салтанатты түрде ашылды. қосымша [1]

Мұражайды ашу құрметі сол уақыттағы КР мемлекеттік хатшы Әбіш Кекілбаев пен Республика премьер министрінің орынбасары Иманғали Тасмағамбетовке берілді. М. Әуезовтің қызы Мұғамила Әуезова мен немере қарындасы Гүлнар Разаққызы қазақ халқының ежелгі дәстүрі мен шашу шашты.

Ұлы жазушының мерейтойының құрметті қонақтары жаңа музейдің бірінші көрермендері болды. Әнияр Молдабаев 78 жасында дүниеден өткен. Ал одан тарайтын ұрпақтары туралы 1995 жылы "Заман- Қазақстан " газетіндегі белгілі абайтанушы Бейбіт Сапаралының "Абайдың құдасы Әнияр кім?" және 2000 жылғы Қазақстан газетіндегі ғалым Әбдісағит Тәттіғұловтың "Текті тұлғалар тұяғы" деген мақаланың ішінде жазған. Міне Алаш ұлт- азаттық қозғалысына белсене қатысқан, алайда есімі көп атала бермейтін арыстарымыздың бірі - Әнияр Қожабайұлы Молдабаевтың ұлағатты алаш арыстарымен бірге өткен өмір жолы осындай.

2.1. "Алаш арыстары Мұхтар Әуезов" музейінің кешендік экспозиция бөлімдері

«Алаш арыстары - Мұхтар Әуезов» музейін зерттеп, саралағамызда бұл тарихи деректермен құжат мұрағаттарға бай екені қызықтырды. Төрт бөлімнен құралып, бірінші залы қала тарихына дәлірек айтқанда Семей қаласының XIX ғасырдың

аяғымен ХХ ғасырдың басындағы жағдайына және оның сол кездегі тарихи кезеңінде тарих сахнасынан орын алуы, Алаш қозғалысының орталығына айналуы туралы материалдар жинақталған. Солардың ішінде Ә.Бөкейханов оқудағы жастарға жәрдем қауымын ашу туралы сөз қозғағанда : "менің бұл сөзім білгіш көпке мақұл көрінсе, қауымды қай қалада ашқан жөн? Қазақ ортасы Қараөткел (Ақмола) қаласы бірақ мұнда бұл істі ізденіп, шығарып тәрбиелеп басқаратын жігіттер кем-аудеймін.Ал бұл ел ортасы болғаны мен басқа жағынан реті келмейді… Онда қауымның басқармасын ашарлық талапкер қалалар санаулы менің білуімше ондай қалалар Семей , Тройцкі ,Орынбор, Оренбургта іргелі қазақ аз. Мұндағы қазақ бәрі оқудағы жастар, закон жолында бұлар қауымға ағза бола алмайды. Қауым басқарушы 4-5 кісіде Оренбургте табылар мекен.Ахмет,Міржақыпқа газетте жетер деген, бұдан соң қауым басқармасын ашуға қолайлысы Семей деп көрсетіп, мұнда қазақта, басқа мұсылмандар да көп оқыған басшы боларлық жігіттердің де басы құраулы" деп баяндаған екен.[8]

Міне осы залда Алаш қозғалысының 1-кезеңі 1890-1905 жылдар аралығындағы Алаш зиялыларының Омбы, Семей, Қарқаралы, Орал, Верный, Ташкент т.б. қалалардағы қалыптасу, бірігу ұлт-азаттық идеясының пісіп-жетілу кезеңі екенін көрсету мақсат етілген.

Ұлт-азаттық идеясының сол кезде саясат төріне шығуы қазақ жастары мен оқымыстыларының бірігуіне, олардың Ресей қалаларында шет елде білім алуына байланысты болғаны баян етіліп көрсетілген. Осы бөлімде Жүсіпбек Аймауытовтың "Қазақты тура жолға бастайтыны да адастыратын да - оқығаны. Оқығанын қазақ сыйлайды соңынан ереді, қадірлейді, сенеді білімді, ақылды жақсылықты, үлгілі тәртіпті, ақиқатты , әділдікті, қызметті оқығандарының күтеді. " [9] қосымша [2]- деп XIX-XX ғасыр тоғысында шет қала мемлекеттерінде оқыған қазақ жастары аталған әрі музейден фото суретті орын алған. Бүгінде олар аңсаған тәуелсіз Қазақстанда Елбасы "Болашақ" бағдарламасымен білімді жастарды тәрбиелеуге Алаш ісін жалғастырып келеді. Омбының оқу орындарында қазақтың мемлекет қоғам қайраткерлерінің оқығандары музейден орын алған және Қарқаралы петициясына қатысты хат фото суреттер құжат көшірмесі арыз тілектер жіберген материалдар орналасқан.

Ондағы үлкен сөздер: Бірінші - жер мәселесі, қазақтың жерін алуды тоқтатып келіншектерді жібермеу сұралған, екінші қазаққа земство беруді сұраған, үшінші отаршылдар деп орыс қылмақ саясатынан құтылу үшін ол күннің құралы барлық мұсылман жұртының қосылуында болғандықтан қазақ жұртын мүптилерге қаратуды сұраған. Петициядағы тілек қылған ірі мәселелермен жете таныстыру үшін негізгі мәтін құжат есебінде орын алғандығын зерделей таныстық.

II кезеңі 1905 - 1907 жылдар аралығын көрсететін материалдардан қазақтың өзін-өзі басқару құқығын алуға деген үмітін оятып, ұлт-азаттық қозғалысына жаңа серпін берген.

1905-1907 жылдардағы бірінші орыс төңкерісі және II мемлекеттік думаға қатысқан депутат сайлаушы туралы деректер. II кезеңді деген ЕҰ қарасты "Алаш" мәдениет және рухани даму институтынан алынған материалдар молынан орын алған. Тарихта ізі қалған Ресей империясының I - II-ші мемлекеттік думаға сайланған қазақ зиялылары туралы толық мәліметтер берілген. қосымша [3] Фото суреттері депутаттардың олар туралы анықтамалар

архив деректерімен бірге 1906 жылы 13 маусымда "Семипалатинский листок" газетінде жарияланған мақаладан үзінді де орын алды. Онда былай деп жазылыпты: "редакция қазақ халқын нәтижелі сайлау қорытындысымен құттықтайды. Ә.Бөкейханов мемлекеттік думада ұлт мүддесін қорғай алатын қазақтың жоғын жоқтап,тілегін жеткізетін бірден бір адам екеніне халқы сенсе керек" - деген өнегелі ісі орын алған.

Музейде 1907-1917 жылдар аралығындағы Алаш қозғалысының III кезеңі - бұл Мәдени қайта өркендеу кезеңі болады деген екен. Оксфорд университеті жанындағы орта Азияны зерттеу ғалымдары Алаш зиялыларының дәл осы кезеңдегі іс қимылы мен қол жеткізген жетістігін олар "мәдени ренессанс " - "мәдени төңкеріс" деп бағалады. Тұжырымдамада бұл қазақ романдарының очерктерінің ұлттық сана сезімді ұлттық ар-ождан, намысты оятқан өлең жинақтарының (Абай, Мәшhүр Жүсіп, Ахмет, Міржақып т.б.) тұңғыш қазақ оқулықтарымен фольклорлық туындыларының пьесаларының жалпы ұлттық басылым - "Айқап" журналымен "Қазақ " газетінің жарық көрген кезеңі" делінген. Бұл кезеңді музейде өте мазмұнды XIX-XX ғасыр тоғысындағы Алаш орыс-қазақ басылымдарында атты тақырыппен бастапты. Бұл жерде көзіміз жеткені жабдықтауда қолданған тәсілдің бірі фото коллажды пайдалану жоспарланған.

Музейде Орынборда 1913-1918 жылдары "Қазақ " газетінің 265 саны жарық көріпті, Семейде 1918 жыл ақпан - қазан айында 12 саны шыққан екен "Айқап", "Абай" журналын шығарушылар туралы деректер берілген. Мұнымен бірге бұл бөлімде дала уәлаяты Алаш қайраткерлерінің мақалалары басылған газет журналдар белгілі шығармалары мен еңбектері музейден орын алған. IV кезең 1917- 1920 жылдар Алаш Орда үкіметінің құрылуы баяндалған. Декабрьдің 12-сі күні түс ауа сағат 3-те дүниеге "Алаш автономиясы" келіп азан шақырылып ат қойылды. Алты Алаштың баласының басына Ақ Орда тігіліп Алаш туы көтерілді "Автономия бізге өмірлік мақсат еді, Жасасын Алаш автономиясы!" [10] деген Ә. Ермековтің сөздері мен архив деректерінің ішінде үкіметтің саяси іс-әрекеттері туралы материалдар, соның ішінде фото суреттер тақырыппен мазмұнды ашып көрсетіп тұр.

Әдебиеттер тізімі:

1. Ә.Тарази. Абайдың тұқым тұяғы. Алматы. 12 бет
2. "Ә.Бөкейханов және тәуелсіздік мұраты". Астана. 2006. 8 бет
3. Уақытгазеті. Орынбор.1918ж. 50-51 бет
4. "Ә.Бөкейханов және тәуелсіздік мұраты". Астана. 2006. 160 бет

ҚАЗАҚ ЭПОСЫНДАҒЫ КОСМОГОНИЯЛЫҚ МИФТЕРДІҢ КӨРІНІСІ

Қатысушы: Әлібекқызы Амангүл
Жетекшісі: Жумабаева Бақыт Назировна
«Ахмет Байтұрсынұлы атындағы №47 жалпы
орта білім беретін мектебі» КММ

Космогониялық мифтер ежелгі ата-бабамыздың жаратылыс туралы ой танымын,наным-сенімін көрсетеді.Ерте замандарда халықтың дүние қалай жаратылған,оны кім басқарып тұр? деген сұрақтарға жауап іздегенін байқауға болады.

Ғылымда мифке берілген анықтама өте көп. Миф (грек.mifos - аңыз,баян,мысал)-халық творчествасының өте ертеден қалыптасқан жанрларының бірі.Миф–ертедегі адамтану,дүниетану көзқарасы, ақиқат танымы. Мифтің құрылымдық элементтеріне сюжетті уәждер, мифологиялық кейіпкерлер жатады.Адам баласының ерте заманғы ұғым-түсініктерінің, дүниені танып-білу ой-өрісінің өте ерте ескі көрінісі–миф,ол қоғамдық сананың барлық түрлеріне ортақ, оның бәріне де қатысы бар[1,35].

Мифтің негізгі қызметі–дүние қайдан пайда болғанын түсіндіру,этикалық және эстетикалық түсініктер арқылы белгілі бір мораль нормалары мен құндылықтар жүйесін орнықтыру. Мифтерді тек ертегілер, аңыздар деп түсінген дұрыс емес, өйткені миф бұл–индивидтің қоршаған әлемді игеруі, адамдардың, табиғаттық және әлеуметтік ортадан, болмыстан тәуелділігі және мифтерде діннің, философияның, ғылымның бастамалары бар.Жалпы,мифтердің діннен айырмашылығы сенімге ғана емес, ақылға, ойға, парасаттылыққа сүйену болып табылады.Миф халықтардың бәрінде болды. Белгісіз дүниені түсіндіруге тырысудан одан да белгісіздігі мол дүниені танып білуге ұмтылу, егерде ол дүние танып білуге мүмкіндік бермесе, тәңірге немесе құпия ғаламат күшке сілтеме жасау – мифтің өзіне тән ерекшелігі.

Мифтер: Космогониялық мифтер, Антропологиялық мифтер, Эсхатологиялық, Космологиялық, Теогониялық деп жіктеледі.

Миф–әлемдік дүниетанымды өте әдемі қылып суреттейтін, адамдардың табиғат пен қоғамды өздігінен тану құбылысы болып табылады. Мифтің алғашқы қозғаушы күші нақты жағдайға байланысты және қоғамдағы тәртіптің ыңғайына бейімделіп, болашақты болжау болып табылды.

Қазақ әдебиетінің тарихында қазақ мифологиясына ерен еңбек сіңірген ғалым-зерттеушілердің бірегейі–Мұхтар Омарханұлы Әуезов. Қазіргі қазақ мифологиясы-ның көрнекті ғалымы- С.Қондыбай. Қазақ мифологиясы бұрынғы кезде қазақ фольклорының аясында қаралып келген.Алайда, мифология–тіпті,ес білмеген, ықылым заманда, фольклордан бұрын пайда болған- ғылыми пән.

Қ.Жұбанов мифтердің пайда болуы туралы: «Ежелгі дәуір адамдары әр заттың, нәрсенің не жақсы, не жаман иесі бар деп түсінген. Сондықтан жақсы жақтағыларды құдай, періште, пайғамбар, әулие деп атап, жаман жақтағыларды шайтан, албасты, пері (мұның да екі түрі бар) деп сенген. ...Төрт түліктің пірі, қолдаушысы ретінде сиыр атасын–Ойсылқара, түйе атасы Зеңгі баба, жылқы иесі–Қамбар ата, қой малының иесі–Шопан ата, ешкінің пірі–Шек-шек ата деп атау сол кезден қалған. Ол заманда құдайдың аты Ұмай болған. Кейіннен сөз басындағы қысаң ұ дыбысы түсіп қалып, май деп айтылып кеткен. Қазақтың: «От ана, май ана, жарылқа!» дейтін және «Май да Ол ежелгі халықтық дүниетанымға негізделген мифологиялық негіздемелерді жасайды. Профессор Құдайберген Жұбанов: «Көк пен су екеуі бір кезде бір ұғым болған. Бірі–жоғарғы аспан,бірі–төменгі аспан болып саналған. Алғашқы адам ұғымында екеуі де космос. Бізде барлық табиғат адамның сыртқы күші болып саналған» [2,283]. Яғни, Тәңір мен Жердің (Ұмай) өзара сабақтастығын білдіре келе, сол көк ұғымынан «күйдің» шығатынын және көк пен судың бір негізділігін баса айтады.

Эпос тіліндегі мифтік сюжеттер мен этюдтерді ғалым нақты мысалдар арқылы көрсете отырып, мифтік образдардың анағұрлым эпостан да бұрын

пайда болғанын айтады.Мифтің сақталу, жалғасу теориясын ғылыми негізде сараптай отырып ғалым:«Алайда, адам баласының санасы ер жетіп, табиғат пен қоғамды миф тұрғысынан аңыздау тоқталғаннан кейін де әуел бастағы мифологиялық образдар көркем шығармалардан бірден түсіп қала қоймайды. Қайта олар жаңа жағдайға сай соны мазмұнға ие болып, шындық өмірдің нақты құбылыстарын бойына жинақтаған, бастапқы діни мәнінен арылған көркем образ ретінде қолданылатын болады» [2,90], - деген пікірінен де көп нәрсені аңғаруымызға болады.

М.Әуезов халық әлі оң-соңын айыра алмай жүрген кездегі бақсы мен жын ұғымына жаңаша түсінік береді:«...бақсы – ескіліктің, бұрынғы діннің жер жүзінде қалған жалғыз белгісі, сондықтан ескі нанымның барлығы бақсылық айналасына паналаған.Бұрынғы бақсы, бұрынғы діннің әулиесі, пайғамбары іспетті болған. Бақсы бал ашқан уақытта аспанмен, құдайлармен жалғасатын. Соны жалғастыратын періште сияқты өткелі жын болған» [3,18],-деп, ислам дінінің қазақ жерінде әлі үстемдік құрмай, тылсым күшті жанына медет етіп, соған бар өмірін «арнаған» халықтың танымына талдау жасайды, бақсы, жын, пері, албасты, жезтырнақ, үббе, шайтан секілді хикаялық мифонимдердің қызметін атап кетеді.

Космогониялық мифтер (грек. "әлем", "ғалам"+"туу") -әлемнің құрылуы туралы мифтер, хаостан ғарыштың пайда болуы туралы мифтер, көптеген мифологиялардың негізгі бастапқы сюжеті. Ғаламның жаратылуы туралы мифтердің бір түрі. Адамның пайда болуы туралы олармен байланысты мифтер антропогониялық деп аталады. Космогониялық мифтер мен космологиялық дәстүрлер мифопоэтикалық дүниетанымның басқа түрлерінің арасында ерекше орын алады, өйткені олар адамның өмір сүру жағдайларын сипаттайды және ғаламның қалай пайда болғанын сипаттайды.Көптеген халықтардың мифтері ұқсас келеді. Айталық, барлық халықтардағы топан судың қаптауы, жер ана, аспан тәңірі туралы мифтерінің сюжеттері мен кейіпкерлердің іс-әрекеттерінде айырмашылықтар мен алшақтықтар байқалмайды десе де болады.

Ең ежелгі космогониялық мифтердің бірі–**көк өгіз туралы миф**. Дүние төрт бұрышты және оны көк өгіз мүйізімен тіреп тұрады деген ежелгі наным түсінік негізінде қалыптасқан

Орталық Азия халықтарының ежелгі түсінігі бойынша, тәңірінің әмірімен ең әуелі жер жаралды, одан соң көк жаратылды, жер мен көкті мүйізімен көтеріп тұрған бір алып Көк өгіз бар, ол өзіндей бір үлкен балықтың үстінде тұрады. Көк өгіз шаршап, жерді бір мүйізінен екінші мүйізіне ауыстырғанда жер сілкінеді, екі мүйізі сынса ақырзаман болады. Мұндай наным Еділден Кавказ, Қырымға дейінгі аралықтағы халықтардың арасында ертеден таралған. Осы тәрізді ежелгі дүниетанымдық миф іздері әлем халықтарының көпшілігінде сақталған, тек оларда жерді көтеріп тұрған хайуан әр түрлі: кит, балық, тасбақа, т.б.

Ерте замандарда түркі-моңғол тайпаларының арасында кең тараған аңыздардағы алғашқы ата-бабаларымыз жарық нұрдан, өгізден т.б. пайда болыпты дейтін лақаптардың біразы оғыз (өгіз) қаған есіміне байланысты айтылады да, оның жаратылысы жартылай адам, жартылай хайуанаттар түрінде суреттеледі (аяғы өгіздікі сияқты, екі мүйізді, т.б.) [4].

Ұмай ана - ертедегі Ұлы Даланы мекендеген түркі тілдес халықтардың ұрпақ жалғастырушы, береке-молшылық тәңірісі.Ұмай анаға қазақтардан басқа хакастар, қырғыздар, алтайлықтар, тывалықтар, шорлар және түріктер табынған.Бұл жайындағы деректер Орхон-Енисей жазба ескерткіштерінде, ауыз әдебиеті үлгілерінде сақталған. Қазақ даласына ислам діні дендеп енген соң Көк тәңірімен қатар аталатын Ұмай ана есімі ендігі жерде өз мәнін солғындатып, бөбектер мен аналардың жебеуші піріне айналды. Көне түркі мифологиясы бойынша, Ұмай ана – ұрпақ жалғастығын жебейтін періште. Ертеде қазақтар қыздарын ұзатқанда, неке қиғызу рәсімінде, әйелдер босанғанда Ұмай анаға жалбарынып, одан медет тілегені мәлім. «Ұмай» деген сөз ежелгі түркі тілінде «баланың ізі», «бала орны», «ана жатыры» деген мағынаны білдіреді. Ұмай құдай-әйел түркі тілдес халықтар-
дың көшілігінің этнографиясында кездеседі.

Ұмай есімі Моңғолиядағы Тоныкөк пен Күлтегінге арналған көне түркі жазба нұсқаларында кездеседі. 2012 жылы Қазақ ғылыми-зерттеу мәдениет институтының ғылыми қызметкері Алексей Рогажинский бастаған археологиялық-этнографиялық ғылыми экспедицияның жария еткен жаңалығы бйынша, Алматы облысы Жамбыл ауданынан Ұмай ананың тасқа қашалған мүсіні табылған. Тас мүсін біздің дәуірімізге дейінгі 7-8 ғасырларда қашалған. Экспедиция мүшелерінің жазбаларына қарасақ, бұған дейін де Ұмай ананың бейнесі көне түркілер мекенінен бес рет табылған. Ұмай атының қастерлілігі сонша, оған Ұмай бек, Қатун-чор атақтары берілген. Иоллыг тегін жазған Күлтегін мәтінінде «Ұмай текті анам қатыннық құтына (бағына) інім Күлтегін ер атанды», Тоныкөк ескерткішінде «Тәңірі, Ұмай, киелі Жер-су ықыласын берген екен»,- делінген. Бұл тарихи шығармаларда Ұмай ананы киелі жебеуші ретінде сынайды.

Қазақта **Үркер жайында** әр түрлі миф бар. Соның бірі – мынау. «Үркер, негізінде,жеті жұлдыз екен, бұлардың жылтылдап көрініп тұратыны – алтау. Жетіқарақшы келіп шапқанда, бұлар үркіп, содан Үркер атанипты. Оның ортасында бәрінен жарығы қыз болған соң, Үркер қызын қорғаймын деп, оны көрсетпей, бір жерге жиналып, топталып тұрады, әйтпесе Жетіқарақшы ұрлап әкетеді»

Қазақ жұртында **Үркер** жайында тағы бір миф сақталған. «Бір қыста жер жүзін мұз басып, мал қырылып, қалғандары сіңірі шығып, әупірімдеп жазға зорға жетіпті. Ауыр қыстан әбден запы болған жануарлар есін жия келе ақылдасып: «Пәле Үркердің жерде жатпай, көкке шығып кетуінен болды. Ендеше Үркерді көкке шығармай, кезек-кезек басып тұрайық», – деп олар пәтуа жасап, пәлен жерде Үркер жатыр дегенді естіп, іздеп шығады. Жылқы, сиыр, түйе өзара: «Мен жүйрікпін, мен жүйрікпін»,–деп бәстесіп, жарысып келе жатса, алдарында шөптің арасында бірдеме жылтырап жатыр. Сөйтсе, ол Үркер екен. Бұрын жеткен жылқы Үркерді басайын десе, сиыр мен басамын деп, мүйізін шайқап, оны жолатпайды...Үркер басында 13 жұлдыз екен. Сиыр Үркердің алтауын ғана басып қалып, қалған алтауы тұяғының арасынан шығып, аспанға ұшып кетеді. Міне, қыстың алты ай, жаздың алты ай болып қалғаны сондықтан. Егер жылқы тұяғымен басса, онда Үркер жерде жатар еді де, мәңгі бақи жаз болар еді деседі. «Үркерден неге айырылып қалдың?» – деп сұрағанда, сиыр

басқа хайуандарға: «Ыстықта оқыралап шауып жүргеннен де сықырлаған сары аязда сықыр-сықыр басып жүргенім жақсы», – деп, жауап беріпті».

Халықтың діні, наным-сенімдері мен көзқарастары оның тарихына, рухани-мәдени, саяси өміріне үлкен әсер ететін фактор болып табылады.

Көне түркілердің генеалогиялық мифтері тотемистік нанымдардың да генотиптік сипатта болғандығын айқындайды. Түркілердің ұйытқысы болған ашин тайпасының өкілдері өздерін көк бөрінің ұрпақтарымыз деп санаған.

Көк бөрі бүкіл адамзаттың шыққан тегі деген түсінік ертедегі түркі халықтарында қалыптасқан. Сол сенімнің қалдығы бойынша қырғыз, өзбек, қарақалпақ, қазақ халқында көк бөрі туралы мифтер таралған. Осы мифтік элементтер эпостан көрініс табады. Мысалы: «Оғызнама» кітаби эпосында «Оғыз қаған әскерін көк бөрінің бастап жүруі» деген тарауында:«Шатырларын түсіріп, шөк болып ұйықтап кетті. Таңертең болғанда Оғыз қағанның шатырына күндей бір жарық сәуле түсті. Оғыз қаған тұрып қараса, жарық нұрдың ішінен көк жалды бір еркек бөрі шығады. Осы бөрі Оғыз қағанға тіл қатып: «Енді жорықтарға әскерінді мен бастап жүремін»,- деген екен. Бұдан соң Оғыз қаған шатырын түргізіп, жүріп кетті. Бір уақытта қараса, әскердің алдын бастап көк түсті, көк жалды үлкен еркек бөрі шауып барады екен. Оғыз да әскерімен ол бөрінің артынан, соңына түсіп, шаба жөнелді» 9,32б.], - делінеді.

Мұнда көк бөрінің тұрағы аспанда екені, жердегі ұрпақтарына қысылтаяң күн туғанда көмекке келетіні айтылады. Бұдан көк бөрінің түркі халқының фольклорында қасиетті жануарлардың қатарынан жоғарғы Тәңірлік құдіреттің деңгейіне дейін көтерілгенін көреміз. Жалпы, ата-бабаларымыздың әлі күнге дейін құрбандыққа көк қасқа шалуға ұмтылғандығын ғалымдар археологиялық зерттеулердің нәтижелері де байқатады [10,72б.].

«Оғызнама» кітаби эпосындағы бөрі бейнесін көркемдік-әлеуметтік мәнін танытудағы басты бағыттардың бірі етіп ала отырып, «көк бөрі», «көкжал» тәрізді көркем өрнектердің барысын Оғыз қаған жорықтарынан айқын көре аламыз.

Айдаһар, жылан бейнесі дүниежүзінің көптеген халықтарының фольклорында ұшырасады. Бұл персонаж көбіне тек жаман жағынан суреттелетіні бар. Алайда, кейбір халықтардың мифологиясы мен ертегілерінде жақсы жағынан да көрініс табатындығын ұмытпауымыз керек. Айталық, түркі халықтарында жылан киелі хайуан ретінде бейнеленеді.

Ғалымдардың пікіріне сүйене отырып, мифтік кейіпкерлерді 3-ке бөлеміз:

1 Тотемдік кейіпкерлер: Көк өгіз, көк бөрі, Ұмай ана, Айдаһар

2 Демонологиялық кейіпкерлер: мыстан кемпір, жезтырнақ, албасты, пері қызы

3 Мифологиялық қаһармандар Желаяқ, Көлтауысар, Саққұлақ , Толағай т.б.

Космогониялық мифтер дүниенің жаратылуы, адамзаттың пайда болуы, аспан денелерінің пайда болуы туралы мифтер.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1.Қоңыратбаев Ә. «Қазақ фольклорының тарихы», Алматы, 1993

2. Қондыбай С. Арғықазақ мифологиясы Алматы, Үш қиян, 2003

3. Қабдолов З. Сөз өнері, Алматы, Қазақ университеті 1993

4. Әдебиеттану терминдер сөздігі. Семей, Талер – пресс, 2006

ТЫНЫШТЫҚБЕК ӘБДІКӘКІМҰЛЫНЫҢ ШЫҒАРМАШЫЛЫҒЫНДАҒЫ МАХАББАТ ТАҚЫРЫБЫ.

Қатысушы: Әділқызы Диляра
Жетекшісі – Ибраев Нурлан Балхашевич
«Біржан Исадилов атындағы жалпы орта білім беретін мектебі» КММ

Тыныштықбек Әбдікәкімұлы - қазақтың аяулы ақыны, "Ақшам хаттары", "Рауан", "Қас Сақ Аңқымасы", «Бесінші маусым жұпары» кітаптарының авторы. Ақын туралы кезінде классик жазушы Әбіш Кекілбайұлы өзінің "Күн тұтылған бір әлем жүрер іште" атты көлемді мақаласында: "Бұл – менің бұрын-соңды көрмеген де, естімеген де қаламгерім. Өлеңдері көзіме, дәлірек айтсам, көңіліме оттай басылды. Ойыма қай-қайдағы оралды. Көз алдыма нелер келіп, нелер кетпеді?.. Басқасын қойғанда, ырғағымен, әуезі, көз тастасы мен сөз саптасының өзі талай-талай жайттарды жадыма салды",– деп өз бағасын берген. Тыныштықбек Әбдікәкімұлының "Ақшам хаттары" жинағына енген «Сені сүю» өлеңін «Жас әдебиетші» қосымша сабағында талқыладық .

«Сені сүю» өлеңі автор поэзиясына тән сәулелі, мұңды интонациямен басталады. Ақынның әр жылдары жазған махаббат лирикасында «ділінің әрбір лүпілі» қоңыр бояулы мұңға ұласады. Элегия жанрындағы өлеңнің соңғы шумағынан ақынның ойсыз, махабатсыз бос тірлікті қабылдай алмайтынын көреміз.

Бұл өлеңде нақты сюжеттік желі жоқ, тұнық лирика бар. Ақынның лирикалық кейіпкері өз атынан ғашығын аңсап күтетінін «Уысына үміттің уыз төгіп фани Күн» деген өлең жолдарымен жырлап, жырақтағы сүйгенімен қосыла алмай «азадан ада әлемге көшеді». Өлеңнің әрбір жолдарында кейіптеу тәсілі арқылы «Мендік нәзік сезімге, қанаты ыстық тіл басып, жымиуың маған мың әулиемен ымдасу» таза, мөлдір сезімін түрлі қанық бояумен әрлендіре түсіп, әйел мен еркек арасындағы қарым – қатынастың нәзік табиғатын суреттейді.

Сенсіз қалсам,
дүрлікпе пендешілік тірлікке...
сыймас,
іште құдайы күбірлеген – бұл басым.

Қайталанып келетін «Сені сүю» сөз тіркесі өлеңнің өн бойына жалғасатын лейтмотиві іспеттес. Автор қолданған сөз өнерінің көркемдеуіш құралдары лирикалық кейіпкердің тұнық мұңын әрлендіре түседі. Өлеңде «түнге қалам матырдым», «сәулесіне бөленем» сөз қолданыстары қайталанып келіп ақынның поэтикалық ойын нақтылай түспек.

Бұл шығармада «сен» деген қаратпа сөз бар, өлеңде қолданылған бұл тәсіл өлеңді ақынның ғашығына романтикалық жолдауы деген ойға жетелейді. Қақ жарылып қара ұйқым, ақтарылып ақ Өлең – автор бұл жолдарда инверсия тәсілін қолданады.

Ақын Тыныштықбек Әбдікәкімұлының «Сені сүю» өлеңіндегі лирикалық кейіпкердің ғашығымен сырласуында элегиялық мұң байқалады. Өлеңде ғашығынан хат күткен кейіпкердің сезімі түрлі метафора, эпитет, кейіптеулермен көркемделіп беріледі. «Сені сүю – әлемге маңдайдан нұр тарату», метафоралық қолданыс арқылы ақын сүю деген сөздің мағынасын ашады. «Самайымның тұсынан аққан күнді санадым» немесе «Қаламымның ұшында ауылымның оты бар» өлең жолдарындағы кейіптеу ақын ойының шыншылдығы мен әсемдігіне назар аудартады. Абайдың

«Мен не болсам болайын сен аман бол» өлең жолындағы ой Тыныштықбек ақында «Азап болса, әрдайым, мен сен үшін тартайын» деп жалғасқан.

Қазақ әдебиетіне өзгеше үнімен, бөлекше дүниетанымымен келген ақынның поэзиясы түбегейлі зерттеуді қажет қылады. «Ақшам хаттары» жыр жинағындағы өлеңдерге талдау жасалып, мектеп оқушыларының назарына ұсынылуы тиіс. Тыныштықбек Әбдікәкімұлының махаббат лирикасы өскелең ұрпақты таза, нәзік махаббат сезімін қастерлеуге баулып, эстетикалық талғамдарының жетілуіне ықпалын тигізеді. Тылсым дүине кілтін іздеген жас оқырман үшін ақынның шығармашылығы баға жетпес қазына болып табылады.

АБАЙ ҚАРА СӨЗДЕРІНДЕГІ АР – ҰЯТ ЖӘНЕ АДАМГЕРШІЛІК ҚҰНДЫЛЫҒЫ

Қатысушы: Жеңісбек Жанель
Жетекшісі: Ережепова Жадыра Муратковна
«№23 жалпы білім беретін мектебі» КММ

Қазіргі кездегі елімізді толғандыратын мәселелердің бірі жастарды адамгершілікке, әдептілікке, адалдыққа, имандылыққа баулу. Сондықтан мен осы тақырыпты таңдауға шешім қабылдадым. Біз елді, ұлтты Абайша сүюді үйренуіміз керек. Ұлы ақын ұлтының кемшілігін қатты сынаса да, тек бір ғана ойды – қазағын, елін төрге жетелеуді мақсат етті.

Абайдың адамгершілік идеалы, мұраты, принципі – қысқаша ғана «Адам бол!» деген тұжырым. Адам болу – кісіліктің кісісі, шын мәнінде азамат болу, қара бастың қамы, тіпті, бүкіл адамзаттың қамын ойлайтын, «өзін - өзі зор тұтып», «надандарды менсінбейтін», дүниеге әлем тұрғысынан қарайтын Азамат адам болу. Абай қазақ жастарын желөкпе, әр нәрсеге көрсеқызар болмай, өнерді үйренуге, табиғатты тануға, ғылыми көзқарасқа негізделген тиянақты білім алуға шақырды.

Жастардың мінез – құлық, адамгершілік тәрбиесіне ерекше көңіл бөлген Абай: «Тез үйреніп, тез жайма,

Жас уақытта көңіл – гүл» деп жазған.

Менің ойымша, менің таңдаған тақырыбым қазіргі күн талабына сай, себебі ар – ұят, адамгершілік бар жерде әділдік, бейбітшілік, шыншылдық, ең басты тәрбие орын алады. Мен Абай қара сөздерін оқып, зерттей келе, ар – ұят, адамгершілік, тәрбие барлық жерде керек екеніне көзім жетті.

Ар – ұят пен адамгершілік қай жерде, қандай жағдайда адамның бойында болу керектігін анықтау мақсатында әр түрлі зерттеу жұмыстарын жүргізіп, көптеген кітаптарды оқып, сараладым. Осылай зерттей келе Абайдың отыз алтыншы,отыз жетінші қара сөздерін зерделей келе, ар – ұят, адамгершілік мәселесіне көп көңіл бөлдім.

1. 4. Қара сөзіндегі – адамгершілік құндылықтар

Абайдың қара сөздерін мағынасына қарай: ел мінезі жөнінде, оқу ғылым жөнінде, мақал афоризмдері, тәлім – тәрбие жөнінде, адамгершілік жөнінде деп бөлуге болады.

Мысалы: Адамгершілік жөніндегі қара сөздерге 7, 17, 19, 20, 31, 32, 34, 38, 43, 36.

Абайдың осы қара сөзінде «ұят болса – иман сонда» деген мәселеге көңіл бөлсек алдымен «иман» сөзіне тоқталайық. Иман – араб тілінен шыққан сену

деген сөз. Иман дегеніміз – иланған көңілімен ықтияр болушылық делінген ислам дінінде. Иман ол сенім, адам сенімсіз, үмітсіз, армансыз өмір сүре алмайды.

Сенім дегеніміз – адамның өмірде өзі ұстанатын принциптері мен мұраттарына терең негізделген нанымы.

Қазіргі тәуелсіз елімізде ғасырлар бойы халқымыздың көкірегіне ұялап, қанына сіңген ислам дінінің имандылық қағидаларын адамдар арасындағы ізгілі, қайырымдылық, адалдық, әділдік қарым – қатынас негізіне алып, жас ұрпақты тәрбиелеуге пайдаланудың сыры тым тереңде жатыр. Осыны ескере отырып иман жүзді адамдарда төмендегідей қасиеттер болу керек деп ойлаймын:

Имандылық бастаулары - әдептілік, кішіпейілділік пен қайырымдылық, жомарттық, ар – намыс, ұят – абырой тағы басқа әдеп, имандық.

Ар – ұят, иманды жан ешкімнің ақысын, жеп ала жібін аттамай, өз еңбегімен дүние жинап күн көріп жатқан, кісіге қиянат жасамайтын жан. Бұл адамның ең тамаша қасиеттерінің бірі. Өз бойына осы бір қасиеттерді дарыта білген адам иманды деп танылатыны сөзсіз.

Иман – деген қазақ даласында ар білімінің басты ұғымына айналған. Халқымыздың жақсы адамды иманжүзді дейтіні де содан. Мұсылмандық түсінікте иманды адам ғибратсыз болмайды.

Абай адамның адамгершілік, имандылық, ар - ұят сезімдеріне айрықша мән береді. Осындай сезімдерді бойға дарыту үшін адам жаман мінезден арылып, өзін - өзі тәрбиелеуі керек деп есептеймін.

Пайғамбарымыз с. ғ. с былай дейді:

-«Әрбір діннің мінезі бар. Исламның мінезі ол – ұят».

Тағыда бір хадисте:

«Ұят пен иман бір – бірімен өте тығыз байланысты. Егер біреуін алып тастаса, екіншісі өзі кетіп қалады. Адам бойында иман мен ұят қатар жүруі керек. Мысалы: құс бір қанатсыз ұша алмайды. Құстың бір қанаты иман, екінші қанаты ұят. Сондықтан осы екеуін бойымызда бірдей ұстауымыз керек.

Ұят жүректегі кіршіксіз сенімнің көрінісі. Адам баласын абыройлы ететін қасиет осы мінезде.

Қара сөздің шебері ақын Абай ақылын біреуге міндеттемей, жай әңгіме айтқан адамша мысал келтіре отырып, ненің жақсы, ненің нашар екенін елеусіздеу түрде сыпайы жеткізе білген. Данышпан ақын«Екінші сөзінде» қазақ халқының өзінде жоқ жаңа нәрселерге мысқылдай қарап, сол халықтан үйренудің орнына «үй төбесіне қамыс салған сарт, отырықшы ноғайды «бакалшік», «орыс ойына келгенін істейді»деген мінеп, шенеп айтқан сөздерін мысалға келтіре отырып, сарттың , ноғай және орыс халқының қол жеткізген жетістіктерін : шаруа қуып, өнер тауып, мал тауып , өздерін танытқан істерін мақтан тұтып, қазаққа өзгеге күлгенше солардай болуға ұмтылу керек деген ұлағатты сөзін ұсынады.

2.1. Қара сөздердегі ар – ұят мәселесі

Абай қара сөздеріндегі тәрбиелік мәселе өте зор.

Ойшылдың отыз алтыншы қара сөзінде шын ұят – шариғатқа теріс, ақылға теріс, абыройлы бойға теріс бар делінген. Сол сияқты бір ұят бар – надандықтың ұяты, жас бала сөз айтуға ұялған секілді жақсы адамның алдында жазықсыз – ақ

әншейін барып жолығысудан ұялған секілді. Надандықтан бойын керістендіріп, шешілмегендік қылып, ұялмас нәрседен ұялған ұялу – ақымақтық, жамандық .

Имандылық пен ар – ұят арасында байланыс бар екенін және ар – ұят қазіргі заманда керек пе екенін анықтау үшін мектеп оқушылар арасында сауалнама өткіздім.

Сауалнама нәтижесі бойынша оқушылар ар - ұят пен имандылықтың арасында байланыс бар екенін білді. Қазіргі заманда ар – ұят қажет деп санайды. Сауалнамада Абайдың қара сөзіндегі «Сендер біреудің жаман іс істеп жатқанын көрсеңдер ұялар ма едіңдер?» деген сұраққа ерекше көңіл бөлдік. Осы сұраққа қатысқан оқушылардың 95 пайызы «иә» деген жауап берді. Сауалнамадан біз мектеп оқушыларының ар – ұят және имандылық туралы түсініктері бар екеніне көз жеткіздік.

Сауалнаманың нәтижесінде біздің жас ұрпақтарымызға ар – ұят керек жерлерді анықтадым.

Ал, бастауыш сыныптар арасында «Сендер ар – ұятты қалай суреттер едіңдер?» деген сұраққа оқушыларға сурет салғыздым. Қатысқан оқушылардың саны 12. Оқушылар көбінесе ар – ұяты бар адам – үлкенді сыйлау, бұзақы жасамау, қоршаған ортаға қиянат жасамау, өтірік айтпау, жаман әдеттен аулақ болу сияқты суреттер салды. Осы оқушылардың суреттерін саралап, қорытындылай келе мен ар – ұяты жоқ адамдарды анықтадым.

«Осы күнде менің көрген кісілерім ұялмақ түгіл, қызармайды да» - деп Абай атамыздың отыз алтыншы қара сөзінде жазылған. Абайдың осы сөзінің мәнін ашуға мен жас буын мен үлкен кісілердің арасында «ұялу» түсінігін салыстыру үшін келесі жағдаятты жүргіздім.

Жағдаят.

Сіз көшеде кетіп бара жатып құшақтасып тұрған жігіт пен қызды көрдіңіз. Сіз осыған қалай қарайсыз?

Жоғарыда көрсетілгендей үлкен адамдардың бойында ұят қалыптастқан, ал жас буын ауылды жерде әрине бұл ұят нәрсе, қалада қазіргі заманға сай деп ойлайды. Менің ойымша, жас ұрпақтың жағдаяттағы жастардың қылығы қазіргі заманға сай екендігі төмендегідей:

1. Бұқаралық ақпарат (ұялы телефон, интернет, теледидар, газет – журналдар)
2. Өкінішке орай, Еуропа елдеріне еліктеу.
3. Отбасындағы тәрбие «ата – аналар тарапынан баларға немқұрайлы қарауы, материалдық мәселелер)

Адамның бойында төрт қасиет: ақыл, дін, ұят ізгі амал, оларды жоятын ашу, көре алмаушылық, дәмету, ғайбат. Осы қасиеттерді бойымыздан жойып алмау үшін оларды жоятын белгілерден аулақ болуымыз керек.

Сондай-ақ, Абай атамыздың отыз жетінші қара сөзіне үңілсек, нақыл сөздерді көруге болады. Нақылдардың барлығы дерлік адам бойындағы адамшылық қасиеттерді ардақтауға бағытталған. "Адамның адамшылығы істі бастағандығынан білінеді, қалайша бітіргендігінен емес", – дейді Абай. Жалпы, ақын адам бойындағы қайратсыздық, заманның адамға әсері, білімге талпыныс, достық, тіленшілік, білгенді үйрету сынды тақырыптарды қозғайды. Ақын — толық сапалы адам болудың шарты жайында адам жан-жақты, асыл қасиетті

болу үшін оның бойындағы қайрат, ақыл, жүрек үшеуі бірдей болып, тең табыссын деген талап қояды.

Адам баласын заман өсіреді, кімде-кім жаман болса, оның замандасының бәрі виноват", – деп әр адамның заманға, заманның адамға әсерін сөз қылады. Осылайша, Абай заманды қалыптастыратын адамдардың өздері екендігін, сондықтан, әркім өзін дамытуға, өзін тәрбиелеуге күш салуы керектігін меңзейді. Ол, сонымен қатар, "Мен егер закон қуаты қолымда бар кісі болсам, адам мінезін түзеп болмайды деген кісінің тілін кесер едім", – деп, адамның кез келген уақытта өзін қолына алып, түзеле алатындығын айтады.

"Бақпен асқан патшадан

Мимен асқан қара артық;

Сақалын сатқан кәріден

Еңбегін сатқан бала артық", – деп, білімге құштарлықты, адал еңбекті насихаттайды. Адам жан-жақты, асыл қасиетті болу үшін оның бойындағы қайрат, ақыл, жүрек үшеуі бірдей болып, тең табыссын деген талап қояды [8] . Абай келешек ұрпаққа, замандастарына жақсылыққа апарар жолды меңзеп,

оны тек адал еңбек пен білімнен ғана табатынын айтады. Сондықтан уақытты бос сөз бен жай жүріске салынбауға шақырады. Адамды адам етіп өсіретін, ұлғайтатын ақыл, ғылым, ар, мінез деген ой түйеді.

Абай еш уақытта білім мен тәрбиені бір-бірінен бөліп алып, жеке қарастырмаған. Жақсы тәрбие білім арқылы келеді, - деп есептеген Абай, білім мен ғылымның адам өміріндегі орнын өте терең болатынын түсінді. Ол ғылым мен білімді тәрбиемен ұштастыра қарастырып, адамгершілік негізі – білім мен ғылым, - деген өте күрделі ой ұстанымда болды. Өз шығармашылығында білім мен ғылымды басты орынға шығарған Абай бар күш-жігерін халқының ұлттық санасын көтеруге жұмсады. Білімді, рухани дүниесі бай халық қана қоғамдық дамудың биік сатысына көтерілмек. Осы қағиданы берік ұстанған Абай 1880 жылдары жазылған өлеңдерінде рухани дүниенің қайнар көзі – білім, ғылымды сөз етіп, адамгершілік пен ақыл, ар-ұят яғни адам бойындағы рухани байлықты басты орынға шығарды.

Өмірде ар – ұят пен иманды қатар ұстау керек. Сонда адам баласы артына жақсы ұрпақ қалдырады. Ұят пен иман – адам өмірінің негізгі қасиеттерінің бірі. Адам баласының бақыты оның ар – ұяты таза болуында.

Адамгершілік қасиеттер отбасында, қоршаған ортада, балалар бақшасында, мектепте, адамдардың іс - әрекетінің барысында бір – бірімен араласуы нәтижесінде, қоғамдық тәжірибе алуын өмірмен байланыстыру арқылы қалыптасады. Халықта: «Ұяда не көрсең, ұшқанда соны ілерсің» деген мақал бар. Сондықтан адамгершіліктің іргетасы отбасында басталады.

Пайдаланған әдебиеттер:

1.www.egemen.kz :https://egemen.kz/article/217247-abay-dgane-xxi-ghasyrdaghy-qazaqstan

2. Әуезов М. Абайтану дәрістерінің дерек көздері: Оқу құралы / М. Әуезов.- Алматы: "Санат", 1997. - 448 б

3. Абай: энциклопедия / ред. Р. Н. Нұрғалиев. - Алматы: Атамұра, 1995. 720 б

4. Абай тағылымы: Әдеби-сын мақалалар мен зерттеулер / құраст. Н. Ғабдуллин-. Алматы: Жазушы, 1986. - 432 б.

ТЕМА ПАМЯТИ В РАССКАЗЕ В. АСТАФЬЕВА «ФОТОГРАФИЯ, НА КОТОРОЙ МЕНЯ НЕТ»

Участники: Гайнулла Батырхан, Власенко Валерия
Руководитель: Шаяхметова Асемгуль Акалаевна
КГУ «Общеобразовательная средняя школа №9» г.Семей

Произведение В.Астафьева «Фотография, на которой меня нет» натолкнуло нас на мысль, что каждая фотография может иметь свою историю, фотоальбом – это целая летопись, в которой хранится самое дорогое – наша память о прошлом, а фотокамера – это вместилище жизни. Да, это уже история, но в то же время она живет в нашей памяти, помогает нам вспомнить интересные, а может быть самые важные моменты из нашей жизни, как и фотография, которая бала сделана в таежной деревенской школе. На этой фотографии нет главного героя Виктора Потылицына, но спустя долгое время, глядя на фотографию, он с особым чувством вспоминает моменты, которые были в его жизни.

Начнем с того, что слово фотография имеет несколько понятий. Во-первых, «фотография» - это слово своими корнями уходит в греческий язык, в переводе с которого означает «свет» и «пишу». Во-вторых, фотография это снимок, который бережно хранится, связан с понятиями «близкие», «душа», «память». В третьих, это память историческая, человеческая, помогающая жить в настоящем. Это воспоминания счастливые и грустные, заставляющие о многом задуматься.

Фотография – это важнейшее «наглядное пособие» морального воспитания детей и взрослых.

Цель: выяснить значение фотографии в литературе; определить роль фотографии в современной жизни и в жизни главного героя рассказа В.Астафьева «Фотография, на которой меня нет».

Задачи: прочитать литературное произведение В.П.Астафьева «Фотография, на которой меня нет»; провести детальный анализ художественного текста; взять интервью у педагогов школы; посетить выставку известного фотографа Семея; побывать на мероприятии в Краеведческом музее «История фотографии в Семипалатинске»; проанализировать полученные результаты и сделать выводы.

Актуальность:

С момента появления фотографии ее популярность не только не угасает, но и продолжает постоянно расти. Снимки – это отличная возможность создать, сохранить и сделать вечными самые счастливые моменты в жизни любого человека.

Гипотеза: фотография никогда не канет в лету.

Изучая историю появления первой фотографии, и ее развитие в дальнейшем, мы узнали о многом. Многие, ведь, не представляют и не замечают, какое значение имеет фотография. Ведь только представьте, каким бы был наш мир без фотографии? Не было бы открытий в науке, не существовало бы направления в медицине - рентгенология. Мы бы не знали, как выглядел мир в прошлом. К данной работе прилагается интервью, где учитель физики Н.И.Сенина дает представление о фотографии с точки зрения точных наук.

Нам захотелось узнать, как относятся к фотографии люди в наше время, какое значение имеет для них фотография. С ее помощью мы можем вернуться в прошлое, перенестись в другую часть земного шара и познакомиться с чем-то

неизведанным для нас. Фотография выражает глубокий смысл и показывает нам красоту, эмоции и чувства. Благодаря этому, мы можем отправиться в путешествие в любой уголок нашей планеты.

Самое первое фото в мире было сделано в 1826 году Жозефом Нисефором Ньепсом. Фотография называется «Вид из окна». Снимок удалось сделать благодаря камере-обскуре с оловянной пластиной, покрытой тонким слоем асфальта. С тех пор фотографии и фотоаппараты развивались и только улучшались.

Глава 1. О фотографии в литературе.

На тему «фотография» в литературе очень много стихотворений. Мы изучили стихотворения некоторых писателей, таких как К.М.Симонов «Фотография», Булат Окуджава «Фотографии моих друзей», «На фоне Пушкина снимается семейство», Ю.Визбор «Военные фотографии», Л.Левитина «Старые фотографии» и многих других. Эти стихотворения по-настоящему вдохновили нас.

Но одно стихотворение, которое было написано Н. Рубцовым, по-настоящему заставило нас задуматься:

Как много желтых снимков на Руси
В такой простой и бережной оправе!
И вдруг открылся мне и поразил
Сиротский смысл семейных фотографий:
Огнем, враждой
Земля полным полна,
И близких всех душа не позабудет…
(Н. Рубцов)

Ключевое слово в стихотворении Н.Рубцова «не позабудет», а это значит, фотография всегда будет жить в нашей памяти.

Старый семейный альбом. Сколько счастливых и грустных воспоминаний вызывает он. Хранить старые фотографии – добрая традиция каждой семьи. Раньше фотографий было мало. Их вешали в рамке на стену.

Может ли жизнь быть полноценной без памяти? Ведь у каждого из нас есть фотографии, которые дороги нам. Будь это семейные фотографии, или фотографии с классом, друзьями. И этот запечатленный мир остается с нами навсегда. Фотографии, пожалуй, можно считать запечатлёнными мгновениями жизни.

Особое место занимают снимки школьной поры. Эта добрая традиция живёт, наверное, в каждой школе – фотографироваться всем классом вместе с учителем на фоне школьного здания. О такой фотографии идет речь в рассказе В.Астафьева. Судя по тому, что это были сложные времена – 30-е годы, годы коллективизации, приезд фотографа в Овсянку был особым событием, к которому дети готовились очень серьезно.

Глава 2. В.Астафьев. Историческая и человеческая память.

Какова же роль фотографии для мальчика из рассказа В.Астафьева «Фотография, на которой меня нет»?

Цитата: «…у меня возникло желание рассказать о «моей» Сибири, …доказать, что и я, и мои земляки отнюдь не Иваны, не помнящие родства, более того, мы тут родством-то связаны, может, покрепче, чем где-либо»

(В.Астафьев)

Это слова писателя В.Астафьева, писатель, который написал целую книгу, состоящую из рассказов-воспоминаний: о его близких, о детстве, о родной Сибири. Эта книга называется «Последний поклон».

Литература - одна из таких школьных дисциплин, которая заставляет нас задуматься о том, что мы не должны быть “Иванами, не помнящими родства”, что слово “память” должно быть священно. Память в данном случае связана со словом фотография, которая помогает жить в настоящем и помнить прошлое, в котором были наши близкие и родные люди, и самые важные моменты из нашей жизни.

Речь идет о памяти, о памяти исторической, о памяти человеческой в рассказе В.П. Астафьева «Фотография, на которой меня нет». Это автобиографический рассказ, главными героями которого, являются простой мальчик из таёжной деревни Виктор Потылицын и его бабушка. Астафьев пытался написать о себе и своей бабушке, а описал всех нас.

А вот как говорит о памяти В.П.Астафьев: «Память моя, память, что ты делаешь со мной?! Память моя, сотвори ещё раз чудо, сними с души тревогу, тупой гнёт усталости... И воскреси – слышишь? – воскреси во мне мальчика, дай успокоиться и очиститься возле него...».

Смысл названия заключается в том, что фотография, на которой его нет, для него очень важна.

Пожелтевшая школьная фотография дорога автору. Это время его детства, пусть нелёгкого, но такого важного в его жизни. В этом прошлом была его бабушка, его учителя, друзья, многие из которых полегли в войну. Это всё то, что безвозвратно ушло в прошлое и живо только в его воспоминаниях. Он рассматривает и другие фотографии, видит на них родные лица, иногда улыбается наивности людей, «снявшихся на карточку», но никогда не смеётся над ними, потому что «деревенская фотография – своеобычная летопись народа, настенная его история». А история заслуживает внимания и уважения, но не отрицания и осмеяния. А наш герой научился быть внимательным и уважительным.

Мы побывали на мероприятии в Краеведческом музее «История фотографии в Семипалатинске», встретились с краеведом нашего города Александром Демьяновичем Зязиным, который рассказал нам историю фотографии нашего родного города, а также увидели собственными глазами различные фотоаппараты. Конечно, интереснее всего было посмотреть на старинные аппараты.

Мы взяли интервью у библиотекаря нашей школы Светланы Васильевны, а также педагогов нашей школы Натальи Ивановны и Маутхана Хамзаевича, задав самые важные вопросы. Светлана Васильевна поделилась своими любимыми фотографиями, и рассказала насколько они дороги. Наталья Ивановна как учитель физики дала нам понятие слова «фотография», поделилась своим любимым снимком, на котором ее нет, но оно имеет огромное значение для нее. А также учитель истории Маутхан Хамзаевич рассказал о картине, автором которой является ученица нашей школы.

Заключение.

Таким образом, встреча с краеведом, интервью педагогов, исследования

темы помогли нам сделать вывод: фотография – это вечная память, которая создана народом и сохраняется нами на века. Это настоящее наглядное пособие, которое оказывает огромное влияние на моральное воспитание детей и взрослых. Мы бережно храним и пытаемся передать следующему поколению. Как сказал Эрнест Хемингуэй: «Воспоминания, знаете ли, ранят. А приятные – особенно».

Рассматривая старые фотографии на выставке, в домашнем альбоме, мы задумались о тленности бытия: бумага пожелтела, поблекли краски, растрескалась эмульсия, появились царапины. Мы понимаем, насколько было сложно в старые времена сохранить фотографии, и сколько фотографий не дошли до нас. Но мир меняется, и с ним появилась возможность сохранять изображения, которые передают различные чувства, а главное, не стоит забывать о том, что это история нашей жизни. Возможностей много: можно загрузить фотографии в облако, создать альбом в галерее телефона, публикация фотографий в социальных сетях. А в век социальных сетей и инстаграмма к ним можно еще и подобрать красивые, подходящие слова.

Рассматривание старых фотографий - это словно прикоснуться к истории своей жизни, забытые моменты всплывают в памяти и позволяют нам пережить их по-новому - более зрело и мудро. И тот мальчик из рассказа, которого нет на фотографии, помогает нам еще лучше понять смысл значения фотографии. Гипотеза подтвердилась: фотография никогда не канет в лету.

В. Астафьев дает нам свои уроки памяти, обогащает душу человека. Для него память о прошлом, о детстве стала «родиной души», так как именно в детстве он получил свои главные уроки: научился сочувствовать, быть благодарным, добрым, совестливым, научился преодолевать трудности и, главное, любить свою землю, любить близких людей.

Сегодняшний день заканчивается и уходит в прошлое, и чтобы этот момент остался в нашей памяти, мы предлагаем запечатлеть сегодняшний день и назвать снимок «Фотография, на которой есть я».

Использованные литературы:

1. Русская литература. Учебник для 8 кл. общеобразовательной школы. Г.З.Шашкин, О.А.Анищенко. Часть 1. Алматы: Мектеп, 2018.

2. Литература в школе. В. П. Астафьев. «Фотография, на которой меня нет» / И. Левитан 'Русская деревня' / godliteratury.ru

3. Фотография, на которой меня нет. Сборник для старшего школьного возраста/ Виктор Астафьев; Т. Ф. Рослик, Т. А. Синькевич. - Минск: Беларуская Энциклопедия, 2012. - 415 с. ; 22 см.

4. «Фотография, на которой меня нет» анализ произведения Астафьева – жанр, тема, основная мысль, проблематика рассказа (konspektiruem.ru)

ЧАЦКИЙ – КРУТОЙ

Участница:Красикова Виолетта
Руководитель: Шаяхметова Асемгуль Акалаевна
КГУ «Общеобразовательная средняя школа №9» г.Семей

Чацкий начинает новый век – и в этом всё его значение и весь ум»
И. А. Гончаров.

Комедия А.С.Грибоедова «Горе от ума» сыграла важнейшую роль в

развитии нравственного воспитания нескольких поколений. Нравственным лицом в комедии является Чацкий, который умел четко различать выражать свою мысль. Он оказался между двумя мирами: мир, который все еще не может шагнуть вперед в новый век, продолжает жить по привыкшим законам и новым миром. Чацкий же идет в ногу со временем и не понимает окружающий его мир. Происходит конфликт между «веком минувшим» и «веком нынешним».

Его посчитали сумасшедшим, ведь склад его мыслей отличался от других, он не боялся говорить правду и не прятался от осуждения других.

Чацкий оказался бессилен перед лицом устаревших взглядов общества, в котором он вынужден был находиться. Ему не удалось убедить дворян в необходимости перемен и изменения своего мировоззрения. И мы понимаем, к сожалению, сколько горя может принести умственное превосходство над другими людьми.

Целью данной исследовательской работы является изучение образа Чацкого, доказать, что Чацкий крутой;

Для достижения цели необходимо решить задачи:

посмотреть мини-видеоролики для более чёткого понятия личности героя; взять интервью у актера театра имени Ф.М.Достоевского;

выяснить, есть ли у него минусы;

прийти к чёткому счёту крут/не крут.

создать исследовательскую работу по изученной теме.

Актуальность:

С момента написания комедии «Горе от Ума» прошло немало времени, но актуальность тех проблем, которые были подняты А.С.Грибоедовым в произведении, не угасает. Чацкий являлся человеком, которого не хотело принимать общество, ведь его мнение отличалось от заведомых «стандартов». В наше время это не редкая проблема.

Гипотеза: Чацкому удается посеять семена просвещения, разума и прогрессивного мышления в аристократическом обществе, его образ по сей день привлекает читателей.

Новизна работы заключается в изучении, которое отличается от школьного, при исследовании образа Чацкого.

«Исследование образа Чацкого» - актуальная тема; это глубина вопроса о появлении «новых людей» своей эпохи, которые её движут вперёд. И пока на смену одной эпохи будут приходить другие, будут появляться «Чацкие».

Изучая произведение А.С.Грибоедова «Горе от ума» я всерьез заинтересовалась Чацким. Им не возможно не восхищаться, ведь он настолько умен, неординарен, что выделяется в толпе. Сам А.С.Грибоедов говорил: "В моей комедии двадцать пять глупцов на одного здравомыслящего человека".

Глава 1. Почему Чацкий крутой?

1) Внешность

Актёры, которые играли роль самого Александра Чацкого всегда были интересной внешности, которая спустя время всё ещё узнаваема даже среди тех, кто не читал данную комедию.

2) Он против лжи

В своих монологах он твердил о том, что нет ничего лучше правды и он её не боялся. Как бы его не пытались смутить, он стоял на правдивых высказываниях.

3) Умён и образован

Чацкий действительно образованный человек, который не стыдится показывать это. Прочитав его монологи, можно взять для себя много разных вещей, в качестве пищи для раздумий.

4) Имеет собственное мнение и высказывает его

Он не идёт на поводу у общества Фамусова и остаётся при своей позиции. Все зависимы от чужого мнения, кроме Чацкого.

5) Всё равно женился на Софье!

Чацкий смог добиться сердца давней возлюбленной, хоть она и отказала ему по приезде самого Чацкого в её дом.

Об этом можно прочитать в сатире М.Е. Салтыкова-Щедрина «Господа Молчалины». Согласно этой версии, Чацкий женится на Софье Фамусовой, возвращается на службу и возглавляет департамент Государственных Умопомрачений. Чацкий активно способствует падению крепостного права, однако после его отмены сталкивается с многочисленными трудностями.

6) Фан-Арты

Личность Чацкого стала настолько популярна среди творческих людей, что по его образу появилось большое количество рисунков.

7) Исполнители роли Александра Чацкого

Большое количество людей проявили желание попробовать себя в роли Чацкого. Список актёров превышает отметку в 100.

8) А судьи, кто?

«А судьи, кто?» - монолог, который обрёл большую популярность своим большим количеством упоминания словосочетания «А судьи, кто?».

9) Монологи

Все монологи Чацкого грамотны и объективны. Они отличаются своим объёмом.

10) Он стал главным объектом обсуждения общества

Из-за своих высказываний Александра Чацкого посчитали сумасшедшим. Но не именно ли это сделало его главной темой для обсуждений?

Он получил то, к чему шло всё общество Фамусова: обсуждение и огласка своей личности.

11) Его мировоззрение отличалось от других

Он был один такой на всё общество, один честный в своих высказываниях человек.

12) Чацкий протестует против крепостного право; жестокости помещиков; карьеризма, чинопочитания; невежества; рабской морали, безгласия; пренебрежения к национальной культуре.

13) Чацкий провозглашает гуманность, уважение к простому русскому человеку, службу делу, а не лицам; просвещение; свободу мысли и высказываний; уважение к национальным нравам, языку; развитие национальной культуры.

Глава 2. Почему же Чацкий – НЕ крутой?

1) Он не Йен Сомерхолдер и даже не Леонардо Дикаприо

2) Ему присущ «максимализм» во всех действиях и чувствах.

Он метался в постоянные крайности, пусть речь о любовных делах или же работе – чего-то усреднённого мы не увидим.

3) Слеп в делах любовных

Он страстно рвётся в бой, причём со всеми сразу. Но его часто ожидают разочарования.

Ему не удалось убедить дворян в необходимости перемен и изменения своего мировоззрения.

Не обладает чутьем оратора, не может донести и преподнести свою мысль так, чтобы она посеяла смуту, нашла эмоциональный отклик в сердцах людей. “Помилуйте, мы с вами не ребята, зачем же мнения чужие только святы?” Чацкий единственный в этой комедии, кто не разносит сплетни, не возносит до космоса чужое мнение.

Весь его минус в том, что он один такой.

Заключение, подведение итогов

Чацкий это нравственный человек, который вступает в борьбу с фамусовским обществом, пытающийся разрушить старый мир. Действительно, в "Горе от ума" "век нынешний" представляет на сцене один Чацкий, а "век минувший" — все остальные. Но один Чацкий стоит их всех: он умен, образован, честен, справедлив, уважает русскую культуру. Он полон передовых идей, которые в обществе не принимают. Моральные и духовные ценности Чацкого в корне расходятся с ценностями патриархальной Москвы. Вот почему главному герою так чужды нравы и обычаи "века минувшего". Чацкому не свойственны лицемерие, карьеризм, невежество.

Это необычный герой, который вызывал у людей реку обсуждений о его личности: гнев у одних, а у других восторг. С момента появления комедии уже шли споры в обществе «высшего света» о его личности. И в нынешнее время могу с твердостью заявить - образ Чацкого по сей день привлекает читателей.

С момента прочтения произведения «Горе от ума» я вдохновлена героем А.С.Грибоедова. Могу смело заявить: «Чацкий – герой моей жизни». Он личность, которая восхищает своей напористостью, неординарностью. Учитывая все плюсы и минусы, счёт составил 11/3, в пользу того, что Чацкий крутой. Исходная гипотеза подтвердилась. Чацкому удается посеять семена просвещения, разума и прогрессивного мышления в аристократическом обществе, поэтому образ Чацкого по сей день привлекает читателей.

В ходе исследования я пришла к такому выводу: Чацкий – крутой.

Итог: любите Чацкого, он крутой!

Список использованной литературы:

1. Гончаров «Миллион терзаний».
2. Грибоедов А. С. Горе от ума. — СПб., 1875г. стр. 138
3. Ищук-Фадеева Н. Комедия о трагедии личности. // Литература. – 1997г.- №27. - С. 5-10.
4. Даль В. И. Толковый словарь.

МЫСЛИ ПИСАТЕЛЯ XVIII ВЕКА – РАЗДУМЬЯ ЧИТАТЕЛЯ XXI ВЕКА

Участник: Гребенюк Валерия
Руководитель: Мынжанова Гульжамал Жумашевна
КГУ «Средняя общеобразовательная школа №25» г.Семей

Очень часто слышишь, как взрослые говорят, что современная

молодежь не увлекается литературой, не читает книг. В этом случае под литературой подразумевается именно классика. Я думаю, что их мнение не совсем верно, а, может быть, даже ошибочно. Несмотря на то, что в современном мире огромную роль играют инновационные технологии, книгу всё чаще заменяет интересное видео на популярных сайтах интернета, молодёжь находит всё же время для прочтения классической литературы. И пробуждается у современных молодых людей интерес к книгам, в которых писатели – классики прошлых веков говорят о вечном, духовном, заставляющем читателя задуматься о себе, об обществе, окружении, в котором живёт. Не исключение и литература XVIII века.

Произведения писателей XVIII века отличаются своей просветительской направленностью, ярким образцом которой является комедия Д.И.Фонвизина «Недоросль».

С этим произведением я познакомилась на уроках литературы в 7 классе. Но прочитала я его, как оказалось не так внимательно, не так глубоко, а только фрагментарно, уловив только некоторые проблемы того времени. Например, проблемы распространенного в те годы в дворянских семьях домашнего воспитания детей, становившихся впоследствии духовно убогими, лживыми, несамостоятельными членами общества.

Я поняла ещё то, что для многих людей самая главная ценность в жизни того времени, да и сейчас, хотя прошло уже больше двух веков, только материальный достаток, деньги.

А ещё вопросы крепостного права. Я думала, почему один человек принадлежит другому, как вещь, как собственность, и он бесправен.

Но в этом году я была консультантом учителя литературы на Дне самоуправления и должна была вести урок в 7 классе.

Готовясь к уроку и заново перечитывая эту комедию, я поняла, что по-другому воспринимаю многие реплики героев, мысли автора, вложенные в уста своих героев.

В этом произведении Д.И.Фонвизин старается перевоспитать мир разумным словом, заставить задуматься о многом современных читателей. Широта взглядов писателя, его глубокое убеждение в пользе образования и просвещения, мысли о роли семьи в воспитании отразились в пьесе. Семья – это тот микромир, в котором растёт и воспитывается личность.

Образ Митрофанушки – самый яркий образ комедии. Имя его с латинского переводится «подобный матери». Митрофанушка получил самые уродливые человеческие качества в наследство от «отцов»: лень, невежество, праздность, грубость и жестокость, отсутствие цели в жизни.

Митрофан, будучи уже юношей, остаётся, по сути, маленьким невоспитанным мальчиком: капризным, глупым, ленивым, грубым. Виной тому — безмерная и слепая материнская любовь.

А ведь и сейчас мы наблюдаем такое явление, как гиперопека своих чад современными мамами, избалованность и вседозволенность. Всё это приводит к плачевным последствиям: жестокость, неуважение к родителям, старшим, несамостоятельность, нежелание учиться, развиваться.

Всё может возвратиться «бумерангом» в семью, также как в семье Простаковых, когда любимый сынок отталкивает матушку: «Да отвяжись,

матушка, как навязалась…».

А современные дети сдают своих беспомощных родителей в Дома престарелых. И их не мучают угрызения совести.

Избалованный Митрофан пренебрежительно относится к родителям и называет их «дрянью».

«Митрофан. И теперь как шальной хожу. Ночь всю такая дрянь в глаза лезла.

Госпожажа Простакова. Какая ж дрянь, Митрофанушка?

Митрофан. Да то ты, матушка, то батюшка».

Раскрывая проблемы комедии, внутрисемейный конфликт Простаковых, приходим к выводу, что всё зависит от воспитания. Только от достойного воспитания в семье зависит отношение человека к окружающим людям, его порядочность и честность.

Комедия учит, что самое важное – это образование, культура, что потом выразится в уважении к ближнему, проявится в благоразумии и добропорядочности человека.

Недоросль перенял отношение своего дяди, помещика Скотинина, к наукам, который «сроду ничего не читывал».

Подобно своей матери, он считает, что «без наук живут и жили», главное в жизни «достаточек нажить и сохранить».

Госпожа Простакова «заботится» о сыночке: «Митрофанушка, друг мой, коли ученье так опасно для твоей головушки, так по мне перестань».

А разве сейчас, в наше время, мало таких людей, которые тоже так живут. А не приводит ли это к духовной деградации общества. Один из главных вопросов нашего времени, почему же дети, подобно Митрофанушке, не хотят учиться?

У каждого на это свои причины и свое мнение. Все пытаются доказать детям, что это лишь их вина, что они не желают учиться, что только они в силах поменять ситуацию. Но это чаще всего не так. Окружающая среда и пример взрослых также сильно влияют на желание детей учиться. Если взрослые сами безграмотны, невежественны, не имеют цели в жизни, то каким примером для ребёнка они могут быть. Это и многие современные родители, и взрослые друзья.

Иногда чрезмерное давление со стороны взрослых очень мешает подросткам раскрыться. Очень часто слышишь от ребёнка: "Это я не хочу, то я не буду". И в большинстве случаев вместо того, чтобы заинтересовать ребёнка, показать примером увлекательность учебного занятия, чтения книг, просмотра познавательных фильмов, их обсуждение, взрослые начинают обязывать : "Ты должен учить, это твои обязанности".

Согласна, ребёнок должен понимать ответственность и прилагать усилия, но не всегда это должно зависеть только от него, всегда должна быть отдача от других и слова поддержки, а не просто заученные фразы : "Это нужно. Ты должен". Чаще всего именно это отбивает желание что- либо учить.

И это не единственная проблема, оставшаяся с тех времен.

Можно разобрать цитаты из комедии "Недоросль" Д.Фонвизина, в чем их смысл и актуальны ли они в наше время.

"Детям? Оставлять богатство детям! В голове нет. Умны будут, без него

обойдутся; а глупому сыну не в помощь богатство".

Первая цитата, с которой люди могут как согласиться, так и быть против. Лично я считаю, что эти слова несут в себе истину, так как умный ребенок сможет заработать на свою жизнь сам, собственным трудом и собственным умом, будет рационально использовать свой заработок и экономить, если понадобится. Глупый же ребёнок потратит все деньги, оставленные в наследство на все, что не нужно и вряд ли додумается вложить их во что-то, чтобы удвоить их количество, также эти деньги не дадут им рассудительности умного человека. Но не стоит путать ребёнка, что учится на «тройки» и глупца, так как многие троечники могут быть очень смышлеными ребятами, просто они не хотят тратить свое время на знания, которые они считают ненужными для своей жизни. В жизни они смогут увернуться от проблем, как и в школе. Они чётко знают свои цели и к чему они идут.

Сдедующая цитата, заинтересовавшая меня:

"Не тот богат, который отсчитывает деньги, чтоб прятать их в сундук, а тот, который отсчитывает у себя лишнее, чтоб помочь тому, у кого нет нужного."

В чем же смысл этих слов? В том, чтобы человека считать полностью богатым, нужно иметь богатство не только материальное, но и духовное.

Того, кто имеет возможность помочь другим, но не делает этого, можно назвать эгоистом и мелочным человеком. Конечно, никто никому и ничем не обязан. Все мы разные, но душевную доброту и взаимопомощь никто не отменял. Человек, у которого доход небольшой, но он старается оказать помощь бедным, является этим самым духовно богатым человеком.

умаю, в наше время эта позиция актуальна как никогда.

А вот ещё прекрасные мысли Д.Фонвизина, вложенные в речь Стародума и Правдина:

"Имей сердце, имей душу и будешь человек во всякое время. На всё прочее мода: на умы мода, на знания мода, как на пряжки, на пуговицы»

«Невежда без души - зверь».

«Прямое достоинство в человеке есть его душа»

Человек всегда должен оставаться человеком, не превращаться в зверя. К сожалению, иногда даже животные человечнее людей. А наша ошибка в том, что мы не думаем об окружающих, делаем все в свою выгоду, забываем о искренних человеческих качествах. Люди должны открыть свои глаза, посмотреть на мир и увидеть наконец - то во что мы его превращаем.

"Знаю, знаю, что человеку нельзя быть ангелом. Да не надобно быть и чертом", - высказывает свою мысль Д.Фонвизин.

Это, наверное, о том, что нет идеальных людей, все грешны. Не все могут быть с чистой совестью всегда и везде.Даже самые добрые, самые честные хоть раз да обманут кого-то или скажут плохое слово в адрес другого. И в какой-то степени это считается нормой. Нет ангелов среди людей. Единственные, кто ими является, так это маленькие дети, недавно пришедшие в этот грешный мир. Но это не значит, что человек должен творить, что вздумается и не расплачиваться за это!

Из всего выше сказанного следует сделать вывод и не один.

Во- первых, все мы разные ,начиная от цвета глаз и заканчивая внутренними качествами. И мы сами выбираем как нам жить, какому пути идти

и на какие грабли наступать.

Во- вторых, человек всегда должен оставаться человеком и иметь чистое сердце.

В- третьих, главный вывод этого дня то, что время идёт, технологии и взгляды на мир меняются с каждым днем, но актуальность мыслей писателей XVIII века остаются с нами на долгое время.

Может, классика кажется скучной,но проблемы, поднятые в те времена являются глобальными на данный момент.

Использованная литература:

1.https://obrazovaka.ru/sochinenie/nedorosl/analiz-proizvedeniya-fonvizina.html

2.https://ilibrary.ru/text/1098/p.3/index.html

СОЦИАЛЬНАЯ СЕТЬ ИЛИ РЕАЛЬНОСТЬ

Участница: Еркін Толғанай

Руководитель: Пенденова Назгуль Каримовна

КГУ «Средняя общеобразовательная школа №25» г.Семей

В современном мире «Интернет», как всеобъемлющая информационная система, образующая виртуальное пространство, рождает особую реальность, Интернет культуру со своими понятиями, ценностями, образом мыслей и языком. Важнейшим элементом этой культуры является общение в социальных сетях. При этом многозначность влияния социальных сетей на молодое поколение вызывает огромный интерес к их изучению.

Первые социальные сети появились еще в 1995 году. Тогда они еще не имели широкого круга пользователей. Однако к концу XX века их популярность стремительно возросла. А уже в 2010 году 96% “современного” населения земли имело доступ к социальным сетям. На данный момент 90% российской молодежи регулярно пользуются Интернет-пространством. И в большинстве случаев это не идет им на пользу.

Социальные сети в первую очередь создавались для того чтобы помочь преодолеть границы в общении, найти старых знакомых, бывших одноклассников и однокурсников, но со временем все изменилось. На современном этапе развития общества, общение в социальных сетях вышло на мировой уровень. По результатам многих опросов и голосований, только 2% из общего числа пользователей никогда не заходили в социальные сети и толком не знают, что это такое. Среди остального населения 49% проводят в них от 5 до 10 часов в месяц, а 23% — 20 часов и более. Простой первичный анализ аккаунтов показал, что дети уже с 10-ти лет являются частыми посетителями на подобных сайтах, а люди от 18 до 25 лет проводят там более 7ми часов в сутки. Действительно, сотни тысяч представителей юного поколения не представляют своей жизни без ежедневного посещения социальных сетей. Причем, зачастую, они их привлекают тем, что там молодежь может найти новых друзей, единомышленников, при этом не испытывая волнения, смущения, сложности или дискомфорта, которое сопровождает многих в реальной жизни. Сайты социальных сетей помогают молодым людям в самореализации. Там никто не знает кто ты на самом деле, ты можешь стать кем угодно, нет никаких

условностей в общении, можно самовыражаться, высказывать свою точку зрения и находить сторонников своих идей и мыслей.

Что нельзя публиковать в Сети?

Информация, которую не стоит публиковать в социальных сетях:

- Геоданные. ...
- Личные данные: паспорт, дату и место рождения, телефон, почтовый ящик, адреса других социальных **сетей**.
- Обстановка квартиры: не стоит показывать квартиру изнутри или делать полный обзор комнат.
- **Почему социальные сети это плохо?**
-
- Из-за того, что **в социальных сетях хватает бесполезной информации, время, проведенное в Интернете, увеличивается в несколько раз**. Все это негативно сказывается на самочувствии, физическом и психологическом здоровье. Объем информации отрицательно влияет на нервную систему, появляется раздражительность и агрессивность.

Как соцсети влияют на жизнь человека?

Социальные сети предоставляют нам безграничные возможности для общения, самосовершенствования, развития бизнеса, но при этом могут наносить вред, как личности, так и обществу. **Возникает зависимость, мозг сильно утомляется, ухудшается зрение, снижается концентрация внимания**.

Чем опасны социальные сети для подростков?

У подростка возникает ряд проблем:

снижение концентрации внимания, информационная зависимость, стресс, переутомление, снижение интеллекта, отчуждение. Поэтому следует обращать родителям больше внимание на поведение своих детей, не допускать чрезмерного увлечения подростка социальными сетями.

Как называется зависимость от социальных сетей?

В современной психологии пока нет диагноза "зависимость от социальных сетей", есть только понятие "**интернет-зависимость**". Но при этом есть термин "проблемное использование социальных сетей" - то есть чрезмерное увлечение соцсетями, которое негативно влияет на психику человека.

Но общение в социальных сетях стало оказывать влияние не только на время препровождения молодежи, но и на их процесс социализации, и их психику. Сайты соц. сетей заменили практически привычные нам институты социализации – семью, школу и даже друзей.

Кроме этого, факт того, что дети только вставшие на путь становления личности проводят время в виртуальном мире, позволяет предположить, что в дальнейшем многие из них могут не получить нужных навыков общения. У них могут развиться фобии общения с реальными людьми, в будущем это может превратиться в один из видов патологической зависимости. Сейчас уже даже существует определение этому явлению – киберзависимость. И это не миф, а реальность. Молодые люди начинают терять связь с реальным миром, с головой окунаясь в мир виртуальный, не понимая, что, уходя от социальных проблем в киберпространство, они их тем самым не решают, а лишь ненадолго отвлекаются от тяжелой действительности. И в дальнейшем их возвращение в реальность будет все тяжелее и тяжелее.

Абсолютно все возрастные категории, убивающие время в киберпространстве, поддаются влиянию интернет-культуры. У них упрощается язык, уменьшается словарный запас, лексический запас пополняется словами паразитами, допускаются грамматические ошибки, к которым привыкают и не могут отказаться от них в живой речи.

Среди всего списка недостатков социальных сетей, есть проблемы, которые несут в себе наибольшую опасность. Все соц. сети вышли за границы того, ради чего были созданы, они стали бесконтрольны. То количество информации, которое они несут в себе, стало попросту опасным. Воздействуя на подсознательном уровне, социальная сеть развращает и зомбирует. Насилие, жестокость, отрицание моральных норм и устоев, это лишь малая часть того, что они содержат.

Под влиянием социальных сетей, школьники и студенты забывают о саморазвитии, они сидят, дома позабыв и о своём здоровье и об учебе и даже о том, что они, по сути, часть общества, которую оно со временем теряет. При отсутствии должного родительского внимания, школьники не могут сами себя остановить, заходя на минуту, они убивают весь день. Соц. сеть становится нянькой, причем не самой лучшей. Она не учит его уважению к старшим, не вызывает желания думать о будущем, она зачастую заполняет его голову ненужной информацией. И в результате уже в школе ребёнок не может отличить плохое от хорошего и впитывает все как губка.

Представители более старшего поколения – студенчества, могут отсортировать потоки информации из социальных сетей, но подобные сайты для них, это отвлекающий фактор. По данным статистики, студент, отказавшийся незадолго до сессии и во время нее от Интернета, имеет большую успеваемость, нежели тот, кто готовился к ней, объединяя занятия и общение в виртуальном мире.

Не смотря на огромное количество недостатков, люди, которые умеренно пользуются социальными сетями, могут обнаружить, что у социальных сетей есть определенные и, возможно, неожиданные плюсы. Как уже всем известно, благодаря им большие расстояния перестали быть помехой для коммуникации. Проще стало найти себе круг общения по интересам, реализовать себя и повысить самооценку. Можно быстро найти нужную информацию, без надоедающей рекламы. Также к положительным чертам социальных сетей можно отнести чтение постов интересных, известных личностей, их комментирование, освещение вопросов и тем, которые не затрагивают или

замалчивают традиционные СМИ. Молодые люди начинают интересоваться тем, что ранее считали скучным и ненужным, а все это благодаря тому, что в социальных сетях есть группы научной направленности: физика, химия, психология, литература, искусство и т.д. Это лишь малая часть того, что раскрывают нам такие группы. Очень много материала для школьников, студентов, но все это меркнет в сравнении с группами, созданными для удовлетворения эмоциональных потребностей.

Как ни странно студентам соц. сети помогают устроиться на работу, так как работодатели уже используют их для отбора потенциальных работников. А так же, будучи студентами, многие начинают там свой частный бизнес, по причине того, что у них большой круг знакомых, которым можно предложить свою продукцию или услугу, проще рассказать о себе и показать себя всем, не затрачивая при этом сил и энергию. И люди привыкли покупать товары через Интернет и узнавать заранее мнение, о чем-либо в социальной сети.

Подводя итог всему мною вышесказанному, хотелось бы отметить главное: нельзя совершенно точно сказать, что социальные сети плохо влияют на молодое поколение, но и однозначно положительным его назвать нельзя. Ясно одно – игнорировать воздействие социальных сетей на современную молодежь невозможно. Как явление - соц. сети вошли в нашу жизнь только «вчера», но уже стали ее неотъемлемой частью. А это означает, что и сама жизнь современного человека будет претерпевать значительные изменения.

Список литературы:

1.Губанов Д.А., Новиков Д.А., Чхартишвили А.Т. Социальные сети: модели информационного влияния, управления и противоборства / Под ред. гл.- корр. РАН Д.А. Новикова. М.: Изд-во физико-математической литературы, 2010. — 228 с.

2. Патченко Т. С. Роль средств массовой информации в формировании ценностных ориентаций современной российской молодежи: дис. … канд. соц. наук. Ставрополь, 2007

СОВРЕМЕННЫЕ СОКРАЩЕНИЯ В АНГЛИЙСКОМ ЯЗЫКЕ

Участник: Ринатова Айдана Ринатовна
Руководитель: Баймухамбетова Надира Хабдилмуталаповна
КГУ «Средняя общеобразовательная школа №25» г.Семей

Сегодня интернет, а точнее, использование социальных сетей, мгновенных сообщений, чатов и форумов по интересам, позволяет мгновенно общаться, даже если участники находятся в разных частях света. И распространенной тенденцией является использование стенографии для экономии времени. Сегодня язык научной, технической и экономической литературы, будь то английский или русский, пестрит всевозможными сокращениями. Увеличение количества аббревиатур, используемых в современном английском языке, вполне закономерно. Большинство новых понятий в английском языке выражается с помощью словосочетаний и сложных слов. Это связано с тем, что данные виды терминов дают возможность наиболее полно и точно отразить необходимые и достаточные признаки того или иного понятия.

Часто в англо-американских фильмах, сериалах, мультфильмах и на страницах

популярных блоггеров можно встретить английские аббревиатуры. Причем их понимают не только носители языка, но и большинство подростков и молодых людей. Другими словами, эти слова аббревиатуры становятся все более интернациональными и понятными для молодежи во всем мире.

Однако аббревиатуры, широко используемые в SMS-коммуникациях, могут запутать и тех, кто изучает иностранные языки. Исследуя данный вид работы, мы попытались выявить основные принципы языковых сокращений и определить наиболее популярные и узнаваемые аббревиатуры среди них.

Это явление возникло в основном благодаря использованию SMS-коммуникации, системы мгновенного обмена сообщениями. Поэтому такие сокращения иногда также называют SMS-языками, SMS-аббревиатурами, просто аббревиатурами или акронимами. Однако большинство лингвистов считают эти названия эквивалентными. Поэтому в нашей работе мы придерживаемся того же мнения.Основная часть: Понятие сокращения в современной лексикологии.

Сокращением (shortening of words, abbreviation) называется морфологическое словообразование, при котором некоторая часть звукового состава исходного слова опускается. Несмотря на то, что этот способ существует в английском языке сравнительно недавно (приблизительно со второй половины 18 века), в наше время он играет такую же ведущую роль, как словосложение или словопроизводство.

Терминологические аббревиатуры обычно понятны специалистам без объяснений. Как уже упоминалось, нередко текстовые сокращения, возникшие у разных авторов, становятся традиционными и превращаются в терминологические сокращения. Вполне вероятно, что значительное количество терминологических сокращений, существующих сегодня, первоначально возникли как текстовые сокращения, которые по мере их использования утвердились и стали общепринятыми в языке. Другим источником терминологических сокращений является жаргон.

В последние годы наблюдается заметная тенденция к сокращению существующих слов и фраз для создания новых слов. Рост числа сокращений можно объяснить естественным стремлением к краткости сложных слов, поскольку они, как правило, громоздки и неудобны. Например: laser = light amplification by stimulated emission of radiation (усиление света индуцированным испусканием излучения) (лазер) loran = long-range navigation Система дальней гиперболической радионавигации (лоран) loran = long-range system Точная система радионавигации (лоран).

Аббревиатура O.K. или okay, согласно наиболее распространенному происхождению, с легкой руки известного американского политика должна была стать a.c., то есть неграмотной интерпретацией выражения all correct.Давайте рассмотрим некоторые из наиболее часто используемых сокращений в современном английском языке.

Аббревиатуры, которые берут первую букву слова из выражения.

Этот тип аббревиатуры образуется следующим образом: берется первая буква каждого слова в выражении, аббревиатура не пишется и читается как одно слово. Этот тип аббревиатуры также называется акронимом. Среди СМС-сокращений этого типа можно назвать: IMHO (In My Humble Opinion) - по моему скромному мнению; LOL (Laughing Out Loud) – громко смеяться вслух; V.I.P (a Very

Important Person) – очень важная персона; ASAP (As Soon As Possible) – как можно скорее;• Сокращения цифрами

В этом типе сокращений однозначное число может заменить целое слово или часть слова, основываясь на схожем произношении.

Например: цифра 2 [tu] может заменять предлог или частицу to, наречие too, или входить в состав слова в качестве одного из слогов: 2day = today (сегодня), 2nite = tonight (сегодня вечером), 2moro – tomorrow (завтра).

- Цифра 4 [fɔ:] часто заменяет предлог for (для), или является слогом в составе длинных слов: 4ever = forever (навсегда), b4 =before (вперед, перед).

•Сокращения, при котором исчезают некоторые буквы из слов.

В этом типе аббревиаций из слова исчезают часть букв, в основном гласные. Из известных сокращений можно перечислить следующие:

1) pls (please) –пожалуйста,2) txt (text) – текст,3)abt (about) - о,об,4) msg (message) – сообщение, 5) tnx (thank you) – спасибо;

•Сокращения символами

Символ @ - заменяет предлог «at» в смс-сообщениях: @wrk (at work) – на работе; c u @7 (see you at 7) – встретимся в 7.

Для того чтобы подтвердить или опровергнуть гипотезу о том, что молодые люди, в той или иной степени изучавшие английский язык, знают или понимают современные английские аббревиатуры, среди учащихся 6-11 классов была проведена анкета (Приложение 1) на вопрос "Знаете ли вы современные английские аббревиатуры". В опросе приняли участие 102 ученика.

Результаты опроса показали, что 19% никогда не слышали об английских аббревиатурах; 36% учащихся слышали 1-5 аббревиатур и могут их расшифровать; те, кто знаком с 10 и более аббревиатурами, составили 20% опрошенных. Другими словами, большинство изучающих английский язык (81% от всех опрошенных) знакомы с таким явлением, как SMS-аббревиатуры на английском языке. (Рисунок 1, Приложение 2).

Более того, если посмотреть на распределение по группам, то учащиеся 6 класса (т.е. самые младшие учащиеся в опросе и те, кто овладел языком в наименьшей степени) с наибольшей вероятностью никогда не слышали о таких сокращениях (34%) (Рисунок 1, Приложение 2).

С другой стороны, ученики 11-го класса (самые старшие ученики в опросе и ученики с самой длинной историей изучения английского языка) чаще всего знали 10 и более SMS-сокращений (Рисунок 2, Приложение 2).

Аббревиатуры, которые учащиеся чаще всего понимали, были OMG (45% знали), LOL (44% знали) и V.I.P. (28%) (Приложение 2, Рисунок 2).

Такие примеры, как TGIF, @ и k не были распознаны вообще; только 11-классники смогли понять выражения IMO, хохо и ROFL; меньшинство поняли, что Ic расшифровывается по принципу звукового сходства (I see)-I understand.

Если рассматривать пять типов сокращений SMS, то наиболее узнаваемыми оказались сокращения, основанные на первой букве выражения (Рисунок 2). Только TGIF, IMO и ROFL вызвали затруднения. Одними из самых простых для расшифровки оказались сокращения с пропуском букв. Такие сокращения, как pls (please) - пожалуйста, msg (message) - сообщение, abt (about) – об, не вызвало особых затруднений для понимания. Так, сокращение pls (please) узнали 27% опрошенных, msg (message) знают 12%, abt (about) знакомо 23%.

Сокращения с цифрами тоже оказались достаточно понятными. Сокращение 4u знают 15% участвовавших в опросе, b4 - 16%, gr8 – 10%.
Наибольшую сложность вызвали аббревиатуры с символами. Большинство респондентов ответили, что @ - это "собака". Только четверо из 102 правильно ответили, что этот символ заменяет предлог 'at'. Поскольку большинство опрошенных смогли хотя бы раз встретить и понять английскую аббревиатуру, можно сделать вывод, что наша гипотеза подтвердилась.
В данной работе я изучила понятия аббревиатуры и акронимов. Мы также рассмотрели современные английские аббревиатуры, используемые молодым поколением в текстовых сообщениях и онлайн-общении. Мы выделили несколько типов текстовых сокращений и привели популярные примеры каждой аббревиатуры. В ходе работы мы обнаружили, что наиболее узнаваемыми аббревиатурами среди изучающих английский язык являются OMG, LOL и IMHO. Поэтому мы более подробно рассмотрели эти аббревиатуры, историю их возникновения и особенности использования. В результате наша гипотеза подтвердилась. Анкетный опрос учеников показал, что большинство из них знают и понимают данные аббревиатуры в современном английском языке. В то же время наблюдались следующие тенденции: наибольшее количество обучающихся, не знавших ни одного сокращения в текстах, было в 6 классе, то есть среди самых молодых и наименее изучающих язык участников анкетирования. И наоборот, наибольшая доля людей в 11-м классе знали более 10 современных сокращений.
Результаты анкетирования показали, что все рассмотренные в опросе виды современных сокращений в целом были понятны обучающимся. Наибольшие трудности вызвали сокращения с символами и некоторые аббревиатуры, относительно редко встречающиеся в интернете.
Однако на этом наши исследования по данной теме не заканчиваются. На самом деле, в английском языке существует гораздо больше типов сокращений, которые не входят в рамки данного исследования. К ним относятся, например, грамматические сокращения и сокращения, используемые в современных песнях. В целом, цели и задачи работы по данной теме были успешно достигнуты.
Аббревиатуры полезны практически во всех сферах человеческой деятельности, но наибольшее распространение они получили в политике, экономике и военном деле, а также в компьютерных технологиях и периодической печати.
Роль сокращений в современной лексикографии трудно переоценить. Аббревиатуры помогают минимизировать словесные усилия, языковые средства и время, оставаясь при этом понятными и доходчивыми. В официальной деловой беседе аббревиатуры также необходимы для упрощения длинных названий. Слова со сложной внутренней структурой могут использоваться как в разговорной, живой речи, так и в научных текстах благодаря своей лаконичной внешней форме.
Хотя аббревиатуры широко распространены в специализированных областях, в обычной речи они приравниваются к словам. В последнее время аббревиатуры стали одним из наиболее продуктивных способов обогащения словарного запаса многих языков. В языках развитых стран мира лексические единицы аббревиатур исчисляются десятками тысяч.

Список используемой литературы:

1. Ступин Л. П. Аббревиатуры и проблема их включения в толковые словари. // Вопросы теории и истории языка. – С-Пб, 2003г. – с. 291.
2. Волошин Е.П. Аббревиатуры в лексической системе английского языка: Дис. канд. филол. наук. М, 2005г. – с. 12.
3. Акронимы в английском языке. http://engood.ru/wordform/akronimy
4. Английские сокращения при неформальной переписке. http://englishfull.ru/znat/anglijskie-sokrashheniya.html

ЛЮДИ МАЛОЙ И БОЛЬШОЙ РОДИНЫ В ЛИРИКЕ ПОЭТОВ - ЗЕМЛЯКОВ

Участница:Романова Виктория
Руководитель: Кресс Ирина Александровна
КГУ «Новопокровская средняя школа» Бородулихинского района

Мы продолжаем исследовать творчество поэтов – земляков В.Г. Бояринова, А.П. Легкунца, В.Б. Окишева. В предыдущих исследованиях мы представляли темы родной природы, войны, полигона. Работая над проектами, мы обратили внимание на то, что у поэтов много стихотворений, посвященных людям нашего села или нашей страны.

Цель исследования: рассмотреть чувство любви к малой и большой Родине через образы людей.

Задачи исследования:

1.Проанализировать стихотворения поэтов – земляков о людях большой и малой Родины.

2. Показать, как через образы людей проявляется чувство любви к малой и большой Родине.

Гипотеза исследования:

Знание стихотворений поэтов – земляков о людях родной земли может повысить уровень патриотизма у подростков, повлиять на формирование толерантной личности.

Объект исследования: стихотворения поэтов – земляков.

Методы исследования: анализ и обработка информации.

Родина… Этими словами наполнена наша жизнь, она в песнях, в книгах, в наших делах и чувствах. Родина – это все то, что мне так близко и дорого: небесно-синие васильки на краю поля, колышущиеся на ветру сосны, школа, родное село Новопокровка с широкими и зелеными улицами. Родина – это люди, живущие вокруг…

«Каждому поколению нужны свои герои, но они появляются лишь тогда, когда люди помнят историю своего народа, родной страны, ее защитников», - считает известный бизнесмен и общественный деятель, основатель федерации «Бес кару» Ассоциации национальных видов спорта РК Даурен Муса (1). Наш Казахстан славится своей историей, своими людьми. «Мы, народ Казахстана, объединенный общей исторической судьбой…»— первые строки Конституции РК имеют особое значение, так как из истории, как и из песни, слов не выкинешь.

В родном многонациональном селе оказалось много немцев, которые стали друзьями. Не очерствело сердце на войне, не ожесточилось против невинных

людей, смог человек разобраться в перипетиях жизни и времени; вместе с ними поднимали колхоз, сеяли, жали, жили, женили своих детей. Все перемешалось, забыли люди о когда-то существовавшей войне, а изменения в стране привели к тому, что начался массовый отток немцев в Германию. А. П. Легкунец посвятил им стихотворение, полное теплых и искренних чувств:

Друзья в Германию стремятся,
На землю предков навсегда.
Пришла пора слиянья наций,
Ушла в историю вражда.

Провожают все: казахи, русские, мордва, но звучит боль за то, что перед людьми стоит выбор:

Деваться некуда славянам
Шушкевич, Ельцин и Кравчук
Перевернули жизнь обманом…

Пожелание «радостного быта» звучит искренне:

Не забывайте наши песни,
Большую первую любовь…
Вода у Рейна или Эльбы
Иртышской нашей не мокрей…(2)

А В. Б. Окишев пишет о другой стороне военного времени. Немцы, оказавшиеся сначала выселенными в Казахстан, а потом отправившиеся в лагеря, когда-то составляли добрую половину нашего села, даже называли часть деревни Гафнерским хутором. И от их имени, прочувствовав их боль, унижения, мучения звучит голос поэта «Памяти погибшим в трудармии»:

Да простят нас, кто воевали,
Но не наша вовсе в том вина,
Что мы были на лесоповале,
Когда шла жестокая война.
Жгли нас холода, хлестали ветры,
Заметали буйные снега,
Но прицельно наши кубометры
«Били» по позициям врага.
Нас косили голод и болезни,
И, собрав все мужество в кулак,
Шли по краю мы той самой бездны,
Что звалась отрывисто ГУЛАГ. (3)

Люди – именно они делают историю страны, народа, поэтому их судьбы отражаются в судьбе малой родины.

Легкунец А.П. посвятил несколько стихотворений Бояринову в день рождения и в память о былых временах, прожитых вместе. В 2005 году В.Г. Бояринов помог ему издать в Москве новый сборник стихотворений, земля, память, люди – все, что объединяет людей, тоже малая родина.

Ты на Парнасе вдохновенный.
Родня, сельчане далеки.
Поэт от бога вожделенный,
Тобой гордятся земляки….
Купайся в славе на волнах.

Твое бессмертие в стихах! (4)

Так образ Великого Абая тоже навеял воспоминания А.П. Легкунцу в день славного Наурыза:

Абай сейчас возьмет домбру,
(Сказитель чародей)
И степь откроет тайны вдруг
Для блага всех людей…(5)
Уже не первая весна
Коснулась нас с тобой.
Ручьи с утра и дотемна
Журчат наперебой.
Живая вешняя вода
Спешит в круговорот…

Шипящие согласные нам передают звуки весны, воды, праздника, который «вспыхнул за селом»: юрты, достархан, аксакалы, сказители, байга, борьба, игры… Все это так близко нам, знакомо своими приметами, мы переживаем этот праздник год за годом, и как точно удалось поэту передать настроение праздника.

Образ Розы Рымбаевой тоже символизируется с образом малой родины, потому что именно ее песни уносят Легкунца на родину, именно они еще раз напоминают, откуда он родом, какие песни слушают на родине:

…Унесли меня песни Розы
В степь привольную за Иртыш,
Где табунщиков из колхоза
Джигитовкой не удивишь,
Где бураны зимой, морозы,
Летом ветер сухой, жара.
Знает мужество братьев Роза,-
Песни братьев поет сестра. (6)

Её «крылья песни» несут добро и красоту, делают «добрее весь шар земной», именно поэтому этот образ светлый, образ надежды.

Так постепенно образ малой родины перерастает в любовь ко всей Родине, ко всему Казахстану.

Родина для поэтов – это идеал святости, нравственный и эстетический. И выражен он не только в понятии «малой родины», а Казахстана как символа общенационального единства. Такими символами выступают: горы, степи, поля, яблоки Алма-Аты, озера, люди, города, деревни…

Как не испытывать чувство гордости за свою землю, за свой родной Казахстан, за свое село, когда поешь или слушаешь уже ставшую знаменитой песню на слова В. Б. Окишева «Казахстан»:

Когда в детстве за школьною партой
Мы считать научились до ста,
Показал нам учитель на карте
Удивительный край - Казахстан.
Казахстан – это степи и горы,
И леса, и поля, и луга.
И морей необъятных просторы,

И озер золотых берега…
Казахстан – это даль голубая,
В ярких вспышках весенней грозы,
Казахстан – это песни Абая,
Это музыка Курмангазы…(7)

В мире все связано. Изучая творчество поэтов - земляков, мы знакомимся с историей своей Родины. Работая над проектом, мы открыли для себя, что любовь к Родине можно проявлять не только через отношение к природе и окружающему миру, но и через отношение к людям, их проблемам и истории.

Мы поняли, что любовь к родной земле не надо искать на страницах газет, журналов, передачах по телевизору, достаточно посмотреть вокруг и толерантно относиться к людям, живущим рядом.

Анализируя поэзию поэтов–земляков о людях малой и большой Родины, мы можем сказать, что:

Во–первых, через образы людей проявляется чувство любви к малой и большой Родине.

Во–вторых, знание стихотворений поэтов – земляков о людях родной земли может повысить уровень патриотизма у подростков, повлиять на формирование толерантной личности.

В–третьих, стихотворения поэтов дают широкие возможности для использования на уроках русского языка и литературы, внеклассных мероприятиях.

Литература:

1. Статья в Интернет «Каждому новому поколению нужны свои герои, но они появляются лишь в том случае, если люди помнят историю родной страны - Даурен Муса» https://www.inform.kz/ru/kazhdomu-novomu-pokoleniyu-nuzhny-svoi-geroi-no-oni-poyavlyayutsya-lish-v-tom-sluchae-esli-lyudi-pomnyat-istoriyu-rodnoy-strany-dauren-musa_a2471961
2. А.П. Легкунец «Не забывайте наши песни…», газ. «Огни Прииртышья», 1993 год
3. В.Б. Окишев «Памяти погибших в трудармии», газ. «Огни Прииртышья», 1987год
4. А.П. Легкунец «Бояринову В.Г.», сб. «Исповедь» М., 2005 г., с. 1

ДОСТИЖЕНИЕ ЭКВИВАЛЕНТНОСТИ ИСХОДНОГО И ПЕРЕВОДЧЕСКОГО ТЕКСТОВ ПРОИЗВЕДЕНИЙ АБАЯ

Участники: Байсымакова Айым, Нұрсапина Бибігүл
Руководитель: Садыкова Айсулу Багдатовна
КГУ «Гимназия №6» г.Семей

Свой доклад мы хотели бы начать со слов Герольда Бельгера: «…Абай велик. Абай - титан». Поэзию Абая Г.Бельгер сравнивает с неприступной горой, а современное постижение её – подножием к этой горе. «Нельзя, однако, десятилетиями стоять у подножия и благоговейно взирать на горную вершину, - пишет автор статьи. – Надо настойчиво одолевать перевал за перевалом, гряду за грядой и подниматься на вершину. Тогда лишь откроется нам её величие во времени и пространстве».

Мы как представители молодого поколения и как носители языка оригинала, хотим донести до широкого круга читателей идеалы великого мыслителя степи, заключённые в его произведениях. С этой целью мы провели работу по переводу лирических произведений Абая на русский язык. При подготовке работы мы изучили научные статьи, посвящённые художественным переводам, адекватности переводов произведений Абая на русский язык, познакомились с дополнительной литературой по русскому стихосложению.

Цель работы:

1. исследование трудов о художественном переводе лирических произведений
2. исследование адекватности переводов стихотворений Абая на русский язык
3. проба пера – собственные эксперименты по переводам произведений Абая на русский язык.

Актуальность исследования:

1. Востребованность творчества Абая во всём мире (челленджи, флеш-мобы, абаевские чтения)
2.Дефицит эквивалентного перевода стихотворений поэта (по мнению многих исследователей)

Баймухаметова К.И. в статье «Художественный перевод как адекватная интерпретация литературного текста» указывает на три задачи, которыми должен руководствоваться переводчик:

1) познакомить читателя с произведением конкретного писателя, которые они не могут прочесть сами в связи с незнанием языка оригинала.
2) познакомить читателя с тонкостями и своеобразием определенной культуры и нации, к которой относится автор произведения;
3) познакомить читателя с содержанием произведений.

Камбарбаева Г.М. в статье « СТИХИ АБАЯ В ПЕРЕВОДЕ НА РУССКИЙ ЯЗЫК» выделяет несколько ошибок, которые допускаются при переводе стихотворений великого мыслителя степи.

1.Отклонения смыслового порядка. Особенно в передаче мыслей Абая, которые отражают исторические особенности жизни казахского народа минувшей эпохи.
2. Утрата национального колорита.
3. Искажение афористичности, лаконизма языка поэта.
4. Трудности в передаче образной системы Абая.

Свои пробы перевода мы начали с того, что сделали дословный подстрочник двух стихотворений «Мен сәлем жазамын» и отрывку из поэмы «Масғұт».

ТАБЛИЦА 1. Подстрочники к стихотворениям.

Мен сәлем жазамын,	Ақылды жан табылмас маған сырлас,
Я привет напишу,	Умной души не найде ся мне подходящий,,
Қарағым, қалқама.	Көріне тент к көп надан мойын бұрмас
Дорогой, любимой.	В жу: избалованный жизнью особо не будет утруждать свою шею
Қайғыңнан азамын,	Әділетсіз, ақылсыз, арсыздарды
В печали замучился:	

Барушы бар ма?	Несправедливый, безумный, бесстыдный
Будет ли ответ?	Көре тұра, көңілде тыныштық тұрмас.
	Видя это, не будет заботить я о чьём- то настроении.
Күн бойы күтемін	
День напролет жду,	Адам дертті болмай ма құса тартып,
Келер деп хабарың.	Человек, болеющий, будет грустить,
Что придет весть от тебя.	Тұщы ұйқы ұйықтай алмай түгде жатып.
Қайғырмай не етемін,	Горьк й сон ночью не дает уснуть.
Ничего мне не остаётся, кроме скорби,	Ептеп бағып, есерге ем таба алмай,
	Постепенно лечась, действенное исцеление не найдёт,
Бізде жоқ назарың.	Тәтті тамақ жей алман дәмін татып.
Ведь внимания нет.	Пока не попробует, не узнает кус сладости.
Көңілге жұбаныш,	Сарыны жеп, мен болсам байдың өзі,
Настроению утешение,	Питаясь желчью, я как богат й человек,
Сен едің базарым.	Аузына тамам жанның болдым сөзі.
Ты была моей радостью.	Стал предметом пересудов многих людей.
Сенсіз жоқ қуаныш,	Пәленшеден бір нәрсе алсақ-ау деп,
Без тебя нет радости,	От беды однин вывод делая,
Тозды енді ажарым.	Тігілер жан бітке нің маған көзі.
Износился мой облик.	Зашьют глаза на меня все, кому не лень.

В первом тексте по словам: «дорогая», «любимая» - можно сделать вывод, что это стихотворение о неразделённой любви; герой мечется, не знает, как пережить безответное чувство. Во втором - слова и выражения «несправедливый, безумный, бесстыдный», «горький сон», «пересуды людей» подталкивают нас на мысль о том, что лирический герой одинок, его не понимают. Здесь тематика расширена философскими размышлениями о смысле жизни, основная мысль которой, это нахождение жизненного посредника и единомышленника.

Наши первые опыты напоминали косноязычный, бледный пересказ, были сложности с подбором многозначных слов и синонимов

ТАБЛИЦА 2. Первая проба пера

Шлю тебе я свой салют, Любимой, дорогой. Скорбь мне сбила ясный путь Подскажи же мне прямой. Жду я днями Взаимной лести Не без горя Жду я вести Утешение – вот мой свет Ты – моя отрада. Ушел миров весь яркий цвет, Себя услада потеряла.	Не найдется мудрый, мне подходящий, Блажен чертью бескультурной шеей вертящий. Порочность, безрассудность, безнравственность Лицезреть это – состояние увядший. Есть ли человек тяжестью болен, Горький сон, уснуть не волен. Заботясь, не найдя снадобья от болезни, Не вкусив сладости яблонь сломлен. Желтый плод отведав буду я богач, Струей излить души из уст ловкач, Невзгоды одно событие подъять Стегать глаза на мне будет ткач.

В обоих произведениях восточная рифмовка – рубаи. (а.а.б.а) При переводе в первой строфе рубаи сохранилось, но со второй строфы рифма меняется на парную (а.а.б.б.), в третьей же переходит в перекрёстную (а.б.а.б.) Данные изменения в рифмовке произошли так как была попытка сохранить идейную целостность строф. Во втором переводе рифмовка оригинала сохраняется.

ТАБЛИЦА 3. Переработанная версия

Шлю тебе свой привет, Жизнь моя, мой амулет. Горек мне целый свет: Ждать, не ждать мне ответ? Напролёт день и ночь Жду вестей и невмочь От гордыни твоей, От холодных речей. Лишь одна ты могла Озарить мой скудный день, Что стал вдруг без тебя Без цветов, словно тень.	Нет покоя и сна мне уж точно, кругом: Лишь бесстыдство, бездумность, порочность. Умом Понимаю: не хочет познать что-то глупый, А без мудрого пусто мне в мире земном. Не найдя исцеления от боли, человек будет болен, Не умея познать сладость блюд, будет он духом сломлен. Лишь заботясь о поиске разных снадобий, Сном спокойным уснуть он и ночью не волен. И стараясь от бед убежать от моих, от заразных Все, кто могут, закроют глаза на мой вид безобразный Не смотря на богатство моё, на власть и на смелость Быть мишенью мне людям во всём несуразном.

При интерпретации 1 стихотворения сложность вызвали уникальные обращения «Қарағым, қалқама» (Переведены как Жизнь моя, амулет).

- Слово “Базарым” вызвало затруднения, т.к. эквивалент этого слова на русском языке равен рынку. Казахский вариант этого слова подразумевает собой радость, отраду и счастье, из-за чего его пришлось преобразить в “зарю”.
- Риторический вопрос “Барушы бар ма?” перевели как “Ждать, не ждать мне ответ?”.
- Первое стихотворение в оригинале графически состояло из 2-х стоп и 6 слогов, а в переводе на русский язык оно преобразовалось в 2-хстопный анапест.
- При интерпретации 2-го стихотворения заменили прямой перевод на косвенный, чтобы передать основную мысль строф.
- Многие слова и выражения требовали дополнительного объяснения. Допустим Маған сырлас переводится как Мне подходящий, Мне по душе. Но данное выражение будто бы кричит о гордости, даже высокомерности автора. Но на самом деле оно означает, что автор обращается к человеку, который бы понимал, поддерживал его и разделял его интересы. Құса тартып – выражение,

передающее тяжесть на душе от тоски, или символизирующее образ человека, болеющего от постоянного беспокойства. Выражением «аузына тамам» автор хочет донести мысль о нехватке человеческих ценностей, об отсутствии жизненно необходимого посредника, собеседника.

- Поэма «Масгуд» качественно переведён на русский язык.(Е. Винокуров, 1887г.) Но хотелось попробовать перевести, сохранив ритмический рисунок произведения. Поэма в оригинале имеет 11 – 12 буунов (3 бунаками). Это придаёт данному отрывку чувство размеренности, размышления о проблеме. Перевод Винокура написан пятистопным ямбом, что делает темп размышлений ускоренным. Мой эксперемент предполагает четырёхстопный анапест, что более соответствует ритму рассуждений в оригинале.

ВЫВОДЫ:

- провести работу по анализу и переводу на русский язык национально-специфических выражений казахского народа
- поработать над словарём переводов художественно-выразительных средств (метафор) из произведений Абая.

Литература

1. Баймухаметова К.И.Художественный перевод как адекватная интерпретация литературного текста. - Вестник МГЛУ. Гуманитарные науки. Вып. 11/ 2018
2. Герольд Бельгер. Двадцать стихотворений на трёх языках.- Астана, 2008
3. Камбарбаева Г. М. Стихи Абая в переводе на русский язык. - Институт Абая при Казахском национальном университете имени аль-Фараби.
4. Магомедзагиров Р.Г. Методы и принципы поэтического перевода. Переводческие преобразования при переводе поэзии. - Российский университет дружбы народов. Москва, 2016

ЛИТЕРАТУРНАЯ ГЕОГРАФИЯ В СТИХОТВОРЕНИЯХ ВИТАЛИЯ ОКИШЕВА

Участница: Рябова Виктория
Руководитель: Хорун Борис Борисович
КГУ "Новопокровская средняя школа"

Литературная география - относительно новое направление на стыке гуманитарных наук, предметом которого является взаимодействие литературного и географического пространств. В результате такого взаимодействия формируется литературно-географическое пространство. [1]

Основные понятия и термины литературной географии связаны с ее пограничным положением между культурной географией и литературоведением. От первой заимствованы такие важные для данной научной дисциплины понятия, как литературное (литературно-географичское) место, литературно-географическое пространство.

Огромный материал для литературно-географического исследования содержится в местной литературе, которую нередко называют региональной литературой. Местная (региональная, городская) литература представляет собой не только источник информации о стране, но и материал для «открытия» ключевых мест страны, средство для выявления региональных образов и для понимания своеобразия региональной идентичности. [2]

В аспекте обновленного содержания образования литературная география становится благодатной почвой для реализации одной из основных целей уроков литературы – «воспитывать компетентного читателя, способного на основе личностного выбора использовать знания, умения и навыки для познания мира и самого себя». [3]

Мы рассмотрели сказанное на материале лирики казахстанского и российского поэта Виталия Борисовича Окишева, который долгое время жил в Новопокровке.

Одним из первых русских исследователей, который стал заниматься литературными образами мест, был Н. П. Анциферов. На материале города Санкт-Петербурга он проследил, как менялся его литературный образ с XVIII по XX века. [4] Среди русских географов литературно-географической проблематикой занимался В. П. Семёнов-ТяньШанский. Он ввёл в научный оборот термин «словесная живопись», отражающий изображение ландшафта, его морфологических, визуальных и эстетических особенностей в литературном произведении. В 1990-е годы Ю. А. Веденин разработал основы географии искусства, его авторству принадлежит идея литературного ландшафта. [5] О. А. Лавренова дала характеристику географическим образам русской поэзии XVIII — начала XX веков.[6] Вклад в развитие литературной географии внёс Д. Н. Замятин. Наряду с теоретическими работами по географическим образам предметом его исследований явились конкретные литературные образы пространства, созданные А. П. Чеховым, Б. Л. Пастернаком, В. В. Набоковым, А. П. Платоновым и другими писателями. [7]

Рассмотрим сказанное на материале лирики казахстанского и российского поэта Виталия Борисовича Окишева, который долгое время жил в Новопокровке.

Виталий Борисович Окишев – родился 16 января 1949 года в с. Воскресеновка Калачинского района. После окончания Калачинской средней школы №1 с 1966 по 1968 годы работал в средней школе с. Воскресеновка и три года – в Большемитькинской восьмилетней школе. Преподавал русский язык, литературу, математику. Поступил в Омский педагогический институт им. Горького, но не окончил его. Приходилось работать в разных местах, имеет несколько строительных специальностей. В одном из стихотворений В. Окишев скажет: «Моя родина – лесостепь». [8] Именно степь с её хлебными полями способна передать то удивительное и прекрасное, что принято называть красотой. Эти степи он увидел, когда решил жить и работать в Казахстане. Про этот край он знал еще со школьной скамьи. Мальчишеское воображение покорили бескрайние степи и горы, поля и луга. Он полюбил обычаи казахов, переживал за город Семипалатинск – «город семи палат», «город – побратим Чернобылей, Невад и Хиросим».

Но Виталий Борисович не смог жить всю жизнь вдали от родных мест. В 2000 году из Казахстана он возвращается на омскую землю, живёт сначала в родном Калачинске, затем в Омске. Возвратившись, продолжает писать стихи, печататься в газете «Сибиряк». Все эти аспекты его биографии отразились на его творчестве, в частности на литературно-географическом пространстве, созданном в его стихотворениях.

Для анализа литературно-географического пространства произведений Виталия Окишева был выбран его сборник стихотворений «Под куполом неба»

вышедший в 2013 году. Мы проанализировали такие разделы сборника, как «Любовь моя – природа…» и «Родина».

Для наглядности мы разделили литературно-географические образы стихотворений на 5 тематических групп:

сезонные образы: земля весною тепла; и летом и зимой; лето босиком; осень дышит холодком; свивает август паутинку осени; и вновь весна в разгаре, а не осень; осень дарит нам тепло; зима вновь снегом засыпает; весна к нам опять придёт; за январем придет февраль; весну увидишь невидимку; сентябрьским объятые пожаром; реальности осенних первых дней; а ночи всё длинней и холодней; а дни, как сны: короче и короче; розовощекая зима; волшебница зима; зимы заплатанную шубу; весна-цыганка; весны линяющее платье; то ли жаль с зимой расстаться; уж скоро первые морозы.

гидрологические образы: и ручеёк заговорил опять; может кто ещё не знает про Иртыш; это Обь в него впадает; по над речкою пропала; вижу Омки излучину; речка.

природно-ландшафтные образы: падает снег и тает; сядет солнце за красные облака; в овраге, разметавшемся под горкой; лучик растопит лёд; солнце с каждым днем всё выше; первых капель перезвон; вижу старой соломы скирд; вижу дачные домики; гаснет солнце закатное; и вновь ненастная погода; шелест вьюги; посреди полей и пашен; полянка, тропинка.

растительные образы: травы косит; лист с берёзы желтый; под берёзкой листья клёна; в этом розовом берёзовом краю; от сосен теней чёрные укосины; юная осинка - пионерка; багрово-жёлто-красные леса; старый тополь за окном; когда с яблоней – подругой; старый тополь, не грусти; когда яблоньку срубил; маленькая вишня подрастает на виду; вижу девочки-ёлочки; последний лист слетел с берёзы; старый клён; берёзка золотистые колечки в свои косы заплела; там приволье да березки; роща, берёзка, травинка; тихий берёзовый рай; яблоня в старом саду.

топонимические образы: Улеглась Новопокровка; растянулись девять улиц; будто бы в огромной чаше светится Новопокровка; деревенька; Большемитькино, Большемитькино…

Нами было выявлено, что сезонные образы являются самыми частыми в стихотворениях поэта, также растительные образы часто встречаются в его стихотворениях, а реже всех встречаются топонимические образы. Из этого анализа можно сделать вывод, что поэт концентрируется на конкретных образах, связанных с местами, где он жил, так, например, часто встречается образ берёзы, ведь они растут и в Новопокровке и в Калачинске. Ещё одни частые образы в стихотворениях Виталия Окишева – это образы зимы и весны, ведь где как не в деревне можно полноценно насладиться природой и красотами, которые дарят нам эти времена года?

В заключении отметим, что художественные произведения, где запечатлены географические пространства, способствуют формированию у читателя образа той или иной территории, местности. В свою очередь, географический анализ художественного текста позволяет читателю более детально и вдумчиво подойти к чтению книг, более полно понять географические реалии изучаемого произведения.

Использованная литература:

1. В.Н. Калуцков Литературная география как научный предмет и как учебная дисциплина// Вестн. Моск. ун-та. Сер. 19. Лингвистика и межкультурная коммуникация. 2015. № 4, с.69-70.
2. Мироненко Н.С. Страноведение: теория и методы: Учебное пособие для вузов. - М., 2001.
3. Типовая учебная программа по предмету «Русская литература» для 5-9 классов уровня основного среднего образования (с русским языком обучения) по обновленному содержанию.
4. Анциферов Н. П. «Непостижимый город...» Душа Петербурга. Петербург Достоевского. Петербург Пушкина. — СПб.,1991.

ВНЕДРЕНИЕ ПОЛИЯЗЫЧИЯ- НЕОБХОДИМОЕ УСЛОВИЕ СОВРЕМЕННОГО МИРА

Участница:Цемкина Алина Владимировна
Руководитель: Хабидулдина Айгуль Жумабековна
КГУ «Общеобразовательная средняя школа №28» г.Семей

Знать много языков- значит иметь много ключей к одному замку.
Вольтер.

Аннотация: в этом докладе рассматривается внедрение и важность полиязычия в современном мире, о необходимости владения языками для собственного благосостояния.
Ключевые слова: полиязычие, трехъязычие, поликультурность, триединство
Abstract: this report examines the introduction and importance of multilingualism in the modern world, the need for language proficiency for one's own well-being.
Key words: multilingualism, trilingualism, multiculturalism, trinity
Аннотация: бұл баяндамада қазіргі әлемде көптілділіктің енгізілуі мен маңыздылығы, өз әл-ауқаты үшін тілдерді меңгеру қажеттілігі қарастырылады.
Тірек сөздер: көптілділік, үштілділік, көпмәдениеттілік.

Полиязычие как важное направление развития человечества осознавалось давно. Сегодня невозможно представить себе, что где-то ещё существуют страны, люди которых владели бы только одним языком. И в реальности нет цивилизованных государств, где жила бы только одна нация. Для нормального функционирования любого многонационального государства весьма существенно формирование двуязычия и полиязычия.

«Сейчас в Казахстане в основном утвердилось триединство языков как важнейшее направление культуры межнационального общения. Человек, владеющий кроме родного языка языком другого народа, получает возможность общаться с большим количеством людей, приобщаться к материальному и духовному богатству, выработанному носителями языка другого народа, ближе и глубже знакомиться с его историей, культурой».

Значение языка в жизни человека переоценить трудно. Человек - самое совершенное творение природы. Человек способен мыслить, он всемогущ, он может силой своего разума управлять всей Вселенной! По мнению елбасы Н. Назарбаева «...Казахстан уникален и силен своей многонациональностью. На его земле сформировалось уникальное поликультурное пространство… Поликультурность Казахстана – это прогрессивный фактор развития общества. Евразийские корни народов Казахстана позволяют соединить восточные,

азиатские, западные, европейские потоки и создать уникальный казахстанский вариант развития поликультурности».

В своих выступлениях и обращениях Нурсултан Абишевич Назарбаев неоднократно говорил о важности и значимости развития полиязычия для многонационального казахстанского общества. Идею триединства языков в Казахстане он впервые озвучил ещё в 2004 г., впоследствии неоднократно к ней возвращаясь. Так, в октябре 2006 г. на XII сессии Ассамблеи народа Казахстана Глава государства вновь отметил, что знание, как минимум, трех языков важно для будущего наших детей. А уже в 2007 г. в Послании народу Казахстана «Новый Казахстан в новом мире» глава государства предложил начать поэтапную реализацию культурного проекта «Триединство языков». Именно с этого момента и начинается отсчёт новой языковой политики независимого Казахстана, которая сегодня может служить примером для других стран мира по степени популярности в обществе и уровню своей эффективности.

Сегодняшний день настоятельно требует от нас, казахстанцев, знания трёх языков: казахского, русского и английского. Вот как об этом говорит в своём стихотворении поэт Е.Елубаев:

Знать язык сегодня стало
Лишь один, не скрою, - мало,
Если два – вопросов нет,
Ты для всех авторитет.
Тех, кто три прекрасно знает,
Все за гениев считают,
Ну, а если все четыре -
Нет людей богаче в мире.

Как ученица 9 класса, я тоже осознаю важность изучения языков. Русский язык, мой родной, казахский язык я должна знать , так как я живу в Казахстане, эта моя Родина, и я должна знать язык и культуру своей страны. Роль английского языка в современном мире неоценима. Он считается наиболее часто употребляемым языком. Более 450 миллионов людей считают его родным. Еще 600-650 миллионов граждан используют английский в качестве дополнительного языка для общения. Он считается востребованным во многих странах мира. Знание лексики и грамматики данного языка крайне необходимо для того, чтобы пройти обучение за границей. Не обойтись без него и желающим найти престижную и высокооплачиваемую работу.

Меня всегда интересовали языки, я с удовольствием читаю произведения казахских, русских, английских писателей.

Если заглянуть в биографии многих знаменитых людей прошлого, то удивишься их познаниями в области языков. Наш великий поэт Абай Кунанбаев знал более шести языков, Шокан Уалиханов был ещё более образованным в области языкознания, так как ему приходилось много путешествовать по разным странам. Известнейшие русские писатели и поэты девятнадцатого века обязательно должны были владеть французским, английским, немецким языками. Многие знали арабский, греческий, латынь. Знание языков открывало их разуму возможность познать весь окружающий мир. Наверное, поэтому стали они стали классиками, стали образцом творчества для последующих поколений . Неужели мы не в состоянии овладеть тремя языками ? Усилить желание

совершенствовать свой интеллектуальный уровень? Я думаю, что полиязычие в большой степени призвано способствовать развитию дружеских взаимоотношений между народами разных стран.

У нас в школе в течении учебного года проходят очень интересные мероприятия связанные с полиязычием, и как человек, интересующийся языками, я всегда стараюсь принимать активное участие.

16 сентября 2022 года накануне Дня языков в КГУ «СОШ № 28» было проведено внеклассное мероприятие среди 9 классов, где учащиеся соревновались в знаний слов на трех языках, знаний пословиц, понимании речи, говорении. Я тоже приняла активное участие в данном мероприятии. Нам было предложено попробовать перевести некоторые афоризмы из произведения А.С. Грибоедова на английский, а также на казахский языки, так как это мероприятие проходило на трех языках. Мы работали в группах, задание было выполнено устно, афоризмы были выведены на экран. Меня так заинтересовало переводить афоризмы на другие языки, что я самостоятельно попробовала свой вариант перевода некоторых афоризмов из данного произведения.

Русский язык.	Английский язык .	Қазақ тілінде
Счастливые часов не наблюдают.	Who's happy doesn't keep track of time.	Бақыттылар уақытқа бағынбайды
О! Если б кто в людей проник! Что хуже в них? Душа или язык?	Oh! What if someone could look into the humans? What's worse in them? Their soul or tongue?	Oh, шіркін! Адамдардың ішіне кіріп шыққанда ғой! Олардың несі жаман? Жаны ма, әлде тілі ме?
Свежо предание, да верится с трудом.	The word is fresh, but hard to believe.	Өтіріктің де шегі бар
Ах! Злые языки страшнее пистолета.	Ah! Wicked tongues scare more than guns.	Тіл қылыштан өткір

Изучив и проанализировав переводы учащихся, поняла с какими трудностями можно столкнуться при переводе и на что нужно обращать внимание.

Я пришла к выводу, что успешный перевод зависит не только от выбора способа и приемов перевода, а также от индивидуальных особенностей самого переводчика. «Друзьями переводчика» должны стать различные источники информации, которые он использует в своей работе: различные виды словарей и справочников, а также возможность использования удачных находок и формулировок других переводчиков или авторов оригинальных произведений.

Мне очень нравиться изучать языки, переводить цитаты, афоризмы. Думаю, в дальнейшем свяжу свою будущую профессию с языками.

В ходе моей работы «Внедрение полиязычия- необходимое условие современного мира» осознаю важность и значимость знания языков.

Я полностью согласна с мнением елбасы Н.А. Назарбаева , что для современного казахстанца владение тремя языками- это необходимое условие собственного благополучия.

Изучив разную литературу, касающейся моей работы, можно прийти к выводу, что полиязычие – основа формирования поликультурной личности. Поликультурным можно назвать человека, говорящего, понимающего и умеющего в различных ситуациях общения пользоваться иностранными языками.

Одним из важнейших аспектов происходящей в казахстанском обществе экономической и социальной модернизации выступает политика в области языка. Президент страны неоднократно говорил о важности и значимости развития полиязычия для многонационального казахстанского общества: «Казахстан должен восприниматься во всем мире как высокообразованная страна, население которой пользуется тремя языками. Это: казахский язык — государственный язык, русский язык как язык межнационального общения и английский язык — язык успешной интеграции в глобальную экономику»

Сегодня когда наша страна стремительно входит в мировое пространство, подлинно образованным может считаться человек , свободно владеющий несколькими языками. В целях интеграции в мировое образовательное пространство Республика Казахстан выбрала стратегический курс ориентации на стандарты мировой образовательной практики с учетом сохранения лучших традиций и стандартов отечественного образования.

Таким образом, я считаю, что данная тема мной была выбрана не зря, понимая всю важность и актуальность полиязычия, в дальнейшем буду продолжать изучение языков.

Список литературы

1. Назарбаев Н.А. Новый Казахстан в новом мире // Казахстанская правда. — № 33(25278). — 2007. — 1 марта
2. Назарбаев Н.А. Социальная модернизация Казахстана: Двадцать шагов к Обществу Всеобщего Труда // Казахстанская правда. — 2012. — № 218-219. — 10 июля.
3. Государственная программа развития образования в Республике Казахстан на 2011-2020 годы // ru.government.kz/resources/docs/doc18
4. Г осударственная программа развития языков в Республике Казахстан на 2011-2020 годы // edu.gov.kz

ЛЮБОВНАЯ ЛИРИКА А.С. ПУШКИНА

Участник:Сеиткабылов Акежан

Руководитель: Абдыкаримова Салима Кабыкеновна

SNSchool

Любовь всегда занимает важное место в жизни каждого человека. Поэты и писатели не могли обойти это красивое возвышенное чувство, которое показывает всю красоту человеческой души. Не стал исключением и великий поэт – А. С. Пушкин. Многие свои прекрасные творения он посвятил этой теме. Каждое его стихотворение – это частица души поэта, которая обнажает все его чувства и эмоции. Тема любви в пушкинской лирике богата образами, поэтому она многолика. В ней царят искренность, благородство, восторг, восхищение. Сам поэт умел любить и ценить это чувство.

Многие стихотворения о любви в лирике Пушкина имеют биографические основы. Кто же они, адресаты его любовной лирики, которые вселяли в поэта вдохновение! Кто эти девушки, женщины, кому поэт посвятил свои прекрасные творения!

Так родилась тема моей исследовательской работы.

Мною были прочитаны 29 стихотворений А. С. Пушкина, посвященные теме любви. Три стихотворения не имеют точного адресата, а остальные адресованы конкретным девушкам и женщинам.

Работая со стихотворениями, я составила таблицу.

№ п/п	**Название стихотворения**	**Дата написания**	**Жанр**	**Адресат**
	«К Наталье»	1813	Стихотворное послание	Наталье
	«Рассудок и любовь»	1814	Антологическая лирика	неизвестно
	«К Наташе»	1815	Стихотворное послание	В.М.Волконской
	«Измены»	1815	Ода	Елене Кочубей
	«Итак, я счастлив был, итак, я наслаждался…»	1815	Элегия	Е.П.Бакуниной
	«Слеза»	1815	Любовная лирика	Е.П.Бакуниной
	«К ней»	1815	Элегия	Е.П.Бакуниной
	«Разлука»	1816	Элегия	Е.П.Бакуниной
	Элегия «Счастлив, кто в страсти сам себе…»	1816	Элегия	Е.П.Бакуниной
.	Элегия « Я думал, что любовь погасла навсегда…»	1816	Элегия	Е.П.Бакуниной
.	«Любовь одна - веселье жизни хладной…»	1816	Элегия	Е.П.Бакуниной
.	«К молодой вдове»	1816	Элегия	М.Смит
.	«К Огарёвой»	1817	Послание	Е.С.Огаревой
.	«Напрасно, милый друг, я мыслил утаить…»	1819	Элегия	Неизвестно.
.	«Лиле»	1819	Послание	М.Смит
.	«Погасло дневное светило»	1820	Элегия	Е.Раевской
.	«Увы, зачем она блистает»	1820	Любовная лирика	Елене Раевской
.	«Всё кончено: меж нами связи нет…»	1824	Элегия	Е.К.Воронцовой
.	«Я помню чудное мгновенье…»	1825	Любовная лирика	Анне Керн
.	«В крови горит огонь желанья…»	1825	Любовная лирика	Е.Воронцовой
.	«Всё в жертву памяти твоей…»	1825	Любовная лирика	Е.Воронцовой
.	«К…(«Ты богоматерь, нет сомненья…»	1826	Любовная лирика	Анне Керн
.	«Если в жизни поднебесной…»	1828	Любовная лирика	Анне Керн
.	«Amour,exil…»	1828	Любовная лирика	Анне Керн
.	«Не смею вам стихи	1828	Любовная лирика	Анне Керн

	Баркова…»			
.	«Когда стройна и светлоока…»	1828	Любовная лирика	Анне Керн
.	«Вези, вези, не жалей…»	1828	Любовная лирика	Анне Керн
.	«На холмах Грузии лежит ночная мгла…»	1829	Элегия	Наталье Гончаровой
.	«Я вас любил: любовь еще, быть может…»	1829	Элегия	Олениной

2. Чаще всего адресатами любовных посланий А.С. Пушкина были следующие девушки и женщины:

1. Екатерина Павловна Бакунина (7 стихотворений)
2. Елизавета Ксаверьевна Воронцова (3 стихотворения)
3. Анна Петровна Керн (6 стихотворений)
4. Анна Алексеевна Оленина (1 стихотворения)
5. Наталья Николаевна Гончарова (1стихотворение)
6. Екатерина Николаевна Ушакова (3 стихотворения)
9. Мария Смит (3 стихотворения) .

Любовная лирика - очень субъективная, личная лирика, основной темой которой является любовь.

1. Анна Петровна Керн_(1800-1879)

Родители Анны принадлежали к кругу состоятельного чиновного дворянства.

Впервые Пушкин увидел Анну в 1819 году в Петербурге в гостях у ее тетки Елизаветы Олениной. Анне Петровне к тому времени исполнилось 19, она была уже два года как замужем за генералом Е. Ф. Керном, который был старше ее на 35 лет и которого она не только не любила, но даже не испытывала к нему никакого уважения.

Александр Сергеевич влюбился и вел себя как настоящий влюбленный поэт. Он ревнует и страдает от того, что Керн делает знаки внимания Алексею Вульфу. Он хранит на столе камень, о который она будто бы споткнулась во время прогулки. Однажды он подносит ей первую главу «Евгения Онегина», где между страниц лежит листок со стихотворением «Я помню чудное мгновенье». Она читает, находит стихотворение прекрасным, но Пушкин вдруг, словно мальчишка, отбирает у нее листок и соглашается вернуть лишь после долгих уговоров.

То лето кончилось быстро. Анна должна была уехать к нелюбимому мужу.

Анна Петровна сохранила добрые отношения с семьей Пушкина, но о любви меж ними речи уже не шло никогда.

Анализ стихотворения любовной лирики.

Самым изумительным стихотворением о любви, на мой взгляд, является стихотворение « Я помню чудное мгновенье».

Стихотворение «Я помню чудное мгновенье» было написано А. С. Пушкиным в 1825 г. Это лирическое произведение посвящено А. П. Керн. В его основу положены реальные факты биографии Пушкина. В заглавной строфе описывается первая встреча поэта и его возлюбленной. Пушкин характеризует этот момент очень яркими, выразительными эпитетами («чудное мгновение», «мимолетнее виденье», «гений чистой красоты»). Любовь

для поэта – это глубокое, искреннее, волшебное чувство, которое полностью захватывает его.
Дальнейшие три строфы стихотворения описывают следующий этап в жизни поэта - его изгнание. Тяжелое время в судьбе Пушкина, полное жизненных испытаний, переживаний. Это время «томленья грусти безнадежной» в душе поэта. Расставание с его юношескими идеалами, этап взросления («Рассеял прежние мечты»). Возможно, были у поэта и моменты отчаяния («Без божества, без вдохновенья») Упоминается также о ссылке автора («В глуши, во мраке заточенья …»). Жизнь поэта словно замерла, потеряла смысл.
В дальнейшем поэт вновь встречает любовь своей молодости, о чем повествуют заключительные строфы стихотворения. Пятая строфа очень похожа на первую. Пушкин пробуждается, возрождается. Вместе с прекрасной музой к поэту возвращается вдохновение, желание творить.
Данное стихотворение написано пятистопным ямбом с перекрестной рифмой. Ритм четкий, композиция очень музыкальна.

Наталья Николаевна Гончарова (1812- 1863)

Родилась Наталья Гончарова 8 сентября 1812 года в поместье Кариан Тамбовской губернии, где семья Гончаровых была вынуждена жить из-за Отечественной войны 1812 года. Ее отец Николай Афанасьевич был родом из семьи купцов и промышленников, получившей дворянство во времена правления императрицы Елизаветы Петровны.

Познакомилась Наталья Гончарова со своим будущим мужем Александром Пушкиным зимой 1829 года. Они оба присутствовали на балу танцмейстера Иогеля в доме на Тверском бульваре. На тот момент девушке было всего 16 лет. Но Пушкин сразу же был сражен ее красотой наповал.

Через пару месяцев он появился на пороге дома Гончаровых, чтобы просить руки их дочери. Но властная мать Натальи заявила, что дочь ее еще слишком молода. Ко всему прочему, она была наслышана о его репутации вольнодумца и политической неблагонадежности. Но категорического отказа все же не дала. Поэтому уже осенью Александр Сергеевич вновь пришел свататься.

Помолвка молодых состоялась 6 мая 1830 года. А венчание, из-за волокиты с приданым, только 2 марта 1831 года. Во время бракосочетания в московской церкви Большого Вознесения у Никитских ворот Пушкин выронил кольцо, а после у него погасла свеча. Как и многие, он посчитал это дурным предзнаменованием. Вскоре супруги переехали в Царское Село, и Александр Сергеевич был счастлив.

В 1935 году Наталья родила сына Григория. В том же году она познакомилась с Жоржем Дантесом – французским подданным, кавалергардом, а также приемным сыном посланника Нидерландов Геккерна. Мужчина начал демонстративно ухаживать за Пушкиной. Ей было приятно его внимание, и она любила танцевать на балах, тем более молодая женщина снова забеременела и посещала светские рауты крайне редко.

Но между супругами всегда были доверительные отношения, он был для нее главной опорой, она – его музой. Существует мнение, что Наталья хоть и увлеклась Дантесом, до конца была верна Пушкину. В мае 1836 года она родила дочь Наталью.

Однако многие в смерти великого поэта винят как раз Наталью. Ей в вину ставили свидание с Дантесом на квартире ее троюродной сестры Идалии Полетики, которая, к слову, была в числе главных врагов и гонителей Пушкина. Но подтверждения этой встречи нет. Некоторые полагают, что именно Полетики и придумала этот «план» с Дантесом, таким образом создав травлю вокруг Александра Сергеевича.

В ноябре 1836 года всем друзьям поэта было разослано письмо с оскорбительным содержанием в сторону Натальи и Александра. Пушкин сразу же подумал, что это дело рук Дантеса и тогда впервые вызвал его на дуэль. Но она не состоялась, а Жорж Дантес посватался к сестре Натальи – Екатерине.

23 января на балу Дантес оскорбил Наталью Николаевну. Пушкин написал Геккерну настолько резкое письмо, что дуэль была неминуема. Но так как Геккерн был иностранным послом, участвовать в дуэли он не мог. Дантес вызвал поэта на дуэль вместо своего отца. 27 января прошла дуэль на Черной речке.

Пушкин был тяжело ранен в живот. На смертном одре он попросил жену вдовствовать 2 года. 29 января он скончался. Наталья тяжело переживала смерть супруга, она заболела и уехала с детьми в имение в Полотняном Заводе. Ей было всего 25 лет, а она уже стала вдовой с четырьмя детьми.

1. Изучив лирику первого тома стихов А.С. Пушкина, я сделала вывод, что любовная лирика занимает в творчестве поэта особое место.
2. Среди всех высоких и прекрасных талантов, которыми был наделён А.С. Пушкин, есть особый талант – талант любви.

Литература

1. Пушкин А.С. Сочинения в 3-х томах. Т.1 Стихотворения; Сказки; Руслан и Людмила: Поэма. – М.: Худож. лит., 1985. – 735 с.
2. Пушкин А.С. Избранное / Сост., авт. послесл. и коммент. Е.А.Маймин. – М.: Просвещение, 1983. – 368 с. – (Школ. б-ка).
3. А.С.Пушкин Избранная проза Гослитиздат – 1935
4. Большая школьная энциклопедия 6-11 классы Том 1, Москва «ОЛМА-ПРЕСС» 2000

МАВЗОЛЕЙ ХОЖА АХМЕДА ЯССАУИ-ПРОШЛОЕ И БУДУЩЕЕ

Участник: Аскарова Эльнур

Руководитель: Сабитова Айнура Болатовна

КГУ «Общеобразовательная средняя школа №4» г.Семей

1.1. О жизни Ходжи Ахмеда Яссауи.

Прежде, чем перейти к истории строительства здания, давайте кратко рассмотрим жизнь Ахмеда Яссауи.

Ходжа Ахмед не только вернул тюркам веру, ислам, но и дал возможность восстановить древнюю тюркскую культуру, язык, обычаи и традиции. Туркестанский святой, признанный в народе Хазрет султаном, был великим

мыслителем, заложившим основы суфийской поэзии. Он был духовным учителем мусульман.
Настоящее имя великого поэта – Ахмед . Позже, в связи с распространением мусульманской религии и проповеднической деятельностью, к его имени было добавлено слово «ходжа», что значит «почтенный», «высокопоставленный».
Отец Ибрагим был образованным человеком, грамотным, знающим толк в слове. Ну а маму зовут Айша (Карашаш ана). Она была дочерью известного шейха Мусы, который был известен своей святостью и особой набожностью. К сожалению, родители рано покидают этот мир, и семилетний Ахмед остается под присмотром родной сестры Гаухар. Маленького Ахмеда берется обучать Арыстан баб, который является им дальним родственником. Арыстан баб был святым, с ним связаны бесчисленные легенды, но сейчас речь пойдет не о нем.

После смерти своего наставника Ахмед в 17 лет приезжает в город Яссы. С тех пор Ахмед стал писать стихи на арабском, чагатайском, Персидском, тюркском языках.

Позже Ходжа Ахмед учился в религиозном медресе Жусупа Хамади в Бухаре. После его окончания вернулся в родной город Туркестан. Суфизм продолжает традиции, заложенные учителем Ходжи Ахмеда Арыстан Бабом, который прошел через многие города и вернулся в Туркестан.

Ходжа Ахмед Яссауи похоронен как святой. Он считается святым всех тюркских народов Центральной Азии. Мавзолей, поднятый на его могиле по поручению династии Карахан, был разрушен во время джунгарского нашествия. А через 223 года после его смерти, по личному поручению Эмира Тимура, а также в качестве его политического шага к укреплению своих позиций среди степных кочевников, над могилой был возведен мавзолей «Хазрет Султан». Строительство купола началось в 1396 году сразу после победы Амира Тимура над ханом Золотой Орды Тохтамысом.

В одном источнике указано, что он прожил Ахмед Яссауи 73 года, в другом -85 лет.

Ахмед Яссауи, выступавший против принципа, что ислам должен признаваться только на арабском языке, вел и распространял суфийское учение на тюркском языке. Таким образом, он первым проложил путь тюркской традиции суфийского учения. Его объемное произведение «Диуани Хикмет» - «Книга мудрости», написано на древнетюркском языке. Однако оригинал произведения не дошел до нашего времени. До нас дошли только копии 15-16 веков. В этой книге Ходжа Ахмед рассказывает о своем жизненном пути от детства до возраста пророка.

1.2. Мавзолей Ходжи Ахмеда Яссауи.

Современный город Туркестан с мавзолеем Ходжи Ахмеда Яссауи стал известен в XII веке как Яссы. Изначально это был один из рядовых городов, расположенных в Сырдариинской долине. Но еще при жизни Ходжи Ахмеда Яссауи статус города вырос.

Мавзолей Ходжи Ахмеда Яссауи - прекрасное произведение архитектурного искусства, занимающее достойное место в списке всемирного наследия ЮНЕСКО. Многие работы были посвящены историкам-географам, путешественникам и востоковедам, археологам и знатокам архитектуры, а также биографиям Ходжи Ахмеда Яссауи и его духовному наследию. Строительство

часто называют архитектурным комплексом. Мастера сумели объединить 35 комнат разных размеров в единый комплекс. Высота здания - 39 метров – это почти что высота современного десятиэтажного дома. Наряду с великолепной архитектурой мавзолея здесь сохранились живописный тайказан, бронзовые светильники, флаги, узорчатые двери, надгробия и многое другое, созданные мастерами XIV–XV веков. В ходе исследования архитектурного комплекса были обнаружены фрагменты постройки, оставшиеся от первого мавзолея Ходжи Ахмеда Яссауи. По способу кладки части стены, достигшей первого мавзолея, и по способу ее гравировки, искусствовед Л. Ю. Маньковской удалось установить, что мавзолей Ходжи Ахмеда Яссауи был возведен во второй половине XII века.

В ходе реставрационных работ 1994 года на холме мавзолея Ходжи Ахмеда Яссауи были обнаружены фрагменты терракоты с узором в большом количестве. Между ними встречаются резные угловые и плоские керамические пластины на двух уровнях.

На внутренней поверхности некоторых облицовочных керамик, найденных на потолке мавзолея Ходжа Ахмеда Яссауи, имеются надписи, сделанные строителями ангобом - тонким слоем сырой белой или цветной глины, которую наносят на поверхность керамического изделия до его обжига.

1.3. Особенности мавзолея Ходжи Ахмеда Яссауи.

Посетитель входит в центральный зал через роскошную дверь главного портала. Пройдя через эту комнату, через деревянную дверь, украшенную резьбой, можно войти в обитель, где захоронен Ходжа Ахмед Яссауи. Далее от котельной к другим помещениям отходят восемь коридоров в два ряда. Эти коридоры делят здание на восемь блоков. Каждый блок имеет разные комнаты, как по архитектуре, так и по назначению. В юго-западном блоке расположена мечеть. А в Юго-Восточном блоке есть халимкана. В халимкане по понедельникам и пятницам готовили халим-блюдо, которое бесплатно раздавали бедным и лекарям. В Северо-Восточном блоке находится колодец, а в Северо-Западном-большой Аксарай. В центре Юго-Западной и северо — восточной сторон расположены однообразные по своему архитектурному облику этажные залы-Малый Аксарай и библиотека. Из восьми коридоров в мавзолее шесть - переходные и два - тупиковые. Мавзолей Ходжи Ахмеда Яссауи не только могила, но и мечеть, медресе.

Такое объединение помещений различного назначения является прекрасным примером своего времени. Библиотека и Аксарайские комнаты поддерживаются горизонтальными арками. Таким образом, покрытие потолка является основой для куполов различной формы, плечиков и плафонов в виде шанырака. В этих перекрытиях элементы взаимного пересечения подъемных арок являются существенным новшеством, которое до сих пор не встречалось в Центрально-Азиатской архитектуре.

Облицовка наружных стен мавзолея подразделяется на три части. В средней ее части нанесены рельефные надписи большого размера, в верхней — эпиграфический фриз - декоративная надпись куфическим (вид арабского письма) шрифтом, в нижней - каменный рудник высотой 1,85 м. Часть опалубки сваривают с изрезанными каменными плитами. Эпиграфический фриз, проходящий по верху трех стен мавзолея, содержит слова из Корана. Надписи эпиграфического фриза на терракотовом фоне украшены литыми кирпичами.

Высота фриза - 2,37 м., надписи выполнены в синей керамике и затенены темно-синими кирпичами. Два из двух углов на северной поверхности здания имеют стволы в виде цилиндра. На этих стволах также были нанесены надписи и орнаменты, написанные шрифтом куфа. Среди надписей можно прочитать такие слова, как" Аллах"," Мухаммед"," О, благословитель"," Власть у Аллаха"," Аллах мой повелитель " и др.

Главный портал имеет величественную арку, обрамленную по обе стороны высокими башнями. Во времена эмира Тимура существовал только вариант главного портала, строительство которого завершил Абдулла хан, правивший Бухарой в 1583-98 гг. Деревянные мачты для ремонтных работ времен Абдуллы хана сохранились до наших дней. В XIX веке, при Кокандском правлении, были построены башни и порталы, они были обнесены камышом, а мавзолей был превращен в замок.

Центральный зал - это огромных размеров помещение, потолок которого украшен куполом. Внутренняя сторона купола котла равна 18,2 метрам, внешняя - 20,5 метрам. Нижняя сторона котельной и мечети состоит из шести угольных голубых досок высотой-1,5 метра, облицованных майоликой и украшенных мозаичными узорами и затенены мозаичным рельефом. А по касанию пола на поверхности был нанесен растительный рисунок, а на каменной кладке были нанесены полосы. Бронзовые, золотые, посеребренные дверные ручки и шесть светильников также относятся к числу рубинов народного искусства. На них написано имя Исфаханского мастера Таджа ад-Дина Изеддина, его создателя.

Внутренний купол — строительный, внешний купол - художественный. Купол Корхана опирается на четыре вала в углу и поднимается с высоким горлом.

Живописность стен северного портала поражает. Они покрыты шестигранными пластинами, выкрашены краской голубого цвета. В центре зала установлена надгробная плита Ходжи Ахмеда Яссауи. Она выполнена из яшмы зеленого цвета, с тонкими узорами на стенах. Мечеть мавзолея также является прекрасным архитектурным сооружением.

Колодец внутри мавзолея представляет собой небольшой двухэтажный овальный зал с 16 окнами. К нему можно пройти из котельной по коридору. На западной стороне мечети установлен мозаичный михраб размером 3,5х2,5 метра. Михраб (ниша в стене мечети, указывающая направление на Мекку (киблу), бычно имеет арочную форму, украшается орнаментом, резьбой) придает мечети особый колорит. Она украшена мозаикой голубого цвета, окружена прямоугольным декоративным поясом, на котором белыми буквами написаны слова из Корана.

В XVI веке были возведены подсобные помещения, прилегающие к мечети. Например, комната для омовения на западном склоне и плечевое подземное кладбище на северо - востоке Большого Аксарая. Начиная с XVI века в отдельных комнатах мавзолея Ходжи Ахмеда Яссауи и его окрестностях похоронены Жолбарыс хан, Есим хан, Абылай хан, правнук Амира Тимура Бабыр хан, Казыбек би, Жанибек батыр и другие известные люди.

Дневник исследователя

№	Срок	Содержание работы
1	22.12.2021г.	Были представлены несколько тем, выбрали с Айнурой Болатовной понравившуюся
2	24.12.2021г.	Даны задания для поиска материалов по теме «Мавзолей Ходжи Ахмеда Яссауи - прошлое и будущее»
3	14.01.2022г.	Составила план научной работы по выбанной теме
4	16.01.2021г.	Учительница познакомила меня с правилами научной работы, научила вести дневник
5	19.01-22.01.2022г.	В интернете искала нужные мне сведения, информацию о Мавзолее Ходжи Ахмеда Яссауи
6	20.02.2022г.	Посетила библиотеку и нашла много ценной информации
7	23.02.-27.03.2022г.	Еще раз просмотрела собранную информацию, прочитала ее и показала Айнуре Болатовне
8	04.05.2022г.	Сегодня я написала вступительную часть.
9	10.05.2022г.	Ходила в библиотеку, чтобы найти нужные материалы и новую информацию по теме
10	11.05.2022г.	Нашла много новых идей для исследовательской части. Начала печатать
11	12.05.-25.05.	Провела опрос среди школьников. Данные вносила в исследовательскую часть. Напечатала исследовательскую часть
12	27.05.2022г.-28.05.2022г.	Напечатала заключительную часть
13	30.05.2022г.	Начала готовиться к школьному научному проекту, распечатала текст
14	25.07.2022г.	Вместе с учителем создали презентацию к проекту
15	25.07.2022г.	Закончила заполнять дневник проекта

СИМВОЛИКА ЦВЕТОВ В ПОВЕСТИ А.И.КУПРИНА «ГРАНАТОВЫЙ БРАСЛЕТ»

Участница: Берикова Нурай

Руководитеь:Исатаева Максат Айтказиевна

КГУ«Общеобразовательная средняя школа имени Шынкожа батыра»

А.И. Куприн – одно из самых ярких имен русской литературы. Его произведения вызывали довольно неоднозначную реакцию. Писатель имел свой особый взгляд на многие вещи.

Много произведений Куприна посвящены теме любви. Эту тему он раскрывает по-своему, выражая мнение, что настоящей любви практически не осталось на свете.

Куприна можно назвать идеалистом и романтиком, ведь любовь он понимал как нечто исключительное, самоотверженное, бескорыстное. А.И. Куприн – мастер символического образа. Писатель создает в своих произведениях цветовые и звуковые образы, которые несут особое эмоциональное значение. При их использовании внутренний мир персонажей раскрывается глубже, помогает более широко осмыслить идейную глубину произведения в целом.

Особенно ярко это отразилось в повести «Гранатовый браслет». Это произведение о сильной, яркой, всепоглощающей любви бедного чиновникак богатой и знатной даме.

Цветопись и звукопись – распространенные художественные средства экспрессивности языка, несущие колоссальную смысловую нагрузку. Цвет, символика цвета и звук в повестях «Гранатовый браслет», «Олеся», «Суламифь» органически проникают в строки художественных текстов. По словам Е. Фарино, «цвет в литературном тексте непременно должен получить свое вербальное выражение, должен быть назван… Поэтому, не будучи обязательным и будучи всегда выбором, вводимое в текст литературного произведения цветообозначение всегда значимо ».

Он становится настоящим символом любви, преданности, страсти и смерти в повести «Гранатовый браслет». Употребление приема цветописи наблюд ается при смене настроения княгини: Вера покраснела [2,251]… … с покрасневшими от слез [2, 258]…

Портрет Г.С. Желткова богат цветовой гаммой, но красный цвет используется в его образе только один раз: Я краснею [2, 239]…

Мы можем наблюдать многократное повторение данного цвета в остальном контексте: футляр красного плюша [2, 238], пять прекрасных гранатов-кабошонов [2, 238]… При детальном рассмотрении браслета, оказалось, что при ярком освещении он имеет своеобразный оттенок: … густо-красные живые огни [2, 238]. Такой подарок не принес княгине радости, а, напротив, увидев его, княгиня испытала странное волнение: «Точно кровь!» [2, 238]…

Не менее устойчивая ассоциация с любовью передается в повести зеленым цветом: Это весьма редкий сорт граната — зеленый гранат [2, 238].

Василий Львович показывает гостям портрет, удачно исполненный цветными карандашами [4, 242].

Фамилия Желтков также символична. «Символика желтого цвета определяется двумя полюсами его оттенков. С одной стороны, это теплый

красно-золотой желтый цвет жизни. С другой, это холодный и резкий, или же блеклый и грязный желтый цвет болезни и смерти [4]». Такая характеристика цвета отражает и мироощущение героя, покончившего жизнь самоубийством ради благополучия своей возлюбленной. Яркие цвета не присущи Желткову.

В облике героя чувствуется незащищенность, видно, что его терзают сомнения: …пальцы Желткова забегали по борту коричневого короткого пиджачка [2, 253]. В портрете героя писатель указывает на коричневый пиджачок не как на знак обыкновенности, совершенной невыразительности, а наоборот, скромности и сдержанности наряда.

В образе героя следует отметить блеклые цвета, характеризующие глубину души и человеческого порыва героя. Они сопутствует изображению любви, привязанности, симпатии, при этом обрекают героя непонимание окружающих и гибель.

Бледные цвета автор использует для того, чтобы передать цвет лица. У чиновника казенной палаты – это постоянное явление, а не реакция на какое-либо явление: … очень бледный,…губы у него были белые и не двигались, как у мертвого [2, 255].

Даже такой цвет, как рыжий, не использован автором в полном колористическом объеме. Этот цвет он осветляет, превращая его из яркого в тусклый: …светлые рыжеватые усы [2, 253 – 254]…

Природа в желтых оттенках, словно предчувствуя что-то нехорошее, сопровождает княгиню: … на их колючей желтой щетине заблестела слюдяным блеском осенняя паутина. … Деревья <…> роняли желтые листья [2, 226 – 227].

В повести писатель использует большое количество названий цветов: отцветающие махровые гвоздики, левкой, розовые кусты…. Зато пышно цвели своей холодной, высокомерной красотою георгины, пионы и астры [2, 227]. Цветы символизируют увядание души княгини, проводящую свою жизнь обыденно и однообразно. Например, гвоздика является символом жгучих чувств [1, 11], которые когда-то княгиня испытывала к своему мужу. Неземная любовь Желткова, помогает Вере очнуться от душевного равнодушия, посмотреть на мир по-другому. Об этом свидетельствует большая красная роза, оставленная княгиней покойному чиновнику: …и сейчас же вынула <…> большую красную розу [2, 259]… Это единственный подарок княгини безнадежно влюбленному Желткову. Красный цвет розы – цвет беды и любви, угасшей и вспыхнувшей вновь в сердце героини.

Авторская гамма красок и звуков уникальна и разнообразна. Цветовые и звуковые решения составляют неповторимость пейзажа, раскрывают характеры и образы героев, предоставляют читателям право проникнуть в авторский мир настолько, чтобы суметь постичь его глазами художника. Таким образом, читатель воспринимает символический мир произведений, созданный воображением писателя, именно так, как и хотел этого автор.

В некоторых случаях упоминаемый писателем цвет является носителем определенного, сложившегося в данной культуре значения. Например, красный

цвет, отсылает к традиционной ассоциации с любовью и страстью, с одной стороны, и с печалью и опасностью, с другой [4]. Авторская гамма красок и звуков уникальна и разнообразна. Цветовые и звуковые решения составляют неповторимость пейзажа, раскрывают характеры и образы героев, предоставляют читателям право проникнуть в авторский мир настолько, чтобы суметь постичь его глазами художника. Таким образом, читатель воспринимает символический мир произведений, созданный воображением писателя, именно так, как и хотел этого автор.

Список использованной литературы:

1. Золотницкий Н.Ф. Цветы в легендах и преданиях. М. Типография А.А. Карцева, 1913. – 272 с.;
2. Куприн А.И. Избранное. – Алма-Ата: Мектеп, 1984. – 368 с.;
3. Фарино Е. Введение в литературоведение: Учебное пособие. Спб. Издательство РГПУ им. А.И. Герцена, 2004. – 639 с.;
4. Шигапова Г.Ф. Звуковая символика в повести А.И. Куприна «Гранатовый браслет» / / вестник Тюменского государственного университета. – 2013. – №1.

РАЗВИТИЕ ИНТЕРЕСА К ЧТЕНИЮ СРЕДСТВАМИ ИНТЕРНЕТА

Участница: Оразмухан Зарина
Руководитель: Нурмуханбетова Тана Кабыкеновна
КГУ «Средняя общеобразовательная школа имени Ж.Аймауытова»

Роль Интернета в жизни современного человека становится всё более значимой. Компьютерные технологии, которые все больше входят в нашу жизнь и быт, расширяют возможности познания для подрастающего поколения, увеличивая доступ к информации. Однако эта тенденция приводит к парадоксу – внедряя все более активно в нашу жизнь и деятельность новые информационные и коммуникационные технологии, мы вынуждены все больше говорить о проблемах детского и юношеского чтения.

Исследователи выделяют несколько обострившихся проблем, которые наблюдаются в последнее десятилетие в сфере детского чтения: спад чтения для удовольствия, приоритет делового чтения; функциональная (вторичная) неграмотность; взаимодействие чтения и средств массовой информации; проблема массовой культуры в чтении детей и подростков (чтение боевиков и любовных романов); проблема доступа к чтению и другие.

Между тем, роль книги и чтения бесспорны в нравственном, интеллектуальном, эстетическом развитии детей и подростков, они развивают грамотность, общий культурный уровень, расширяют эмоциональный мир человека, развивают творческий потенциал, формируют духовную основу личности. Наконец, они являются необходимым условием социализации личности. В век, когда новые технологии делают значительные шаги в образовании, чтение становится еще более важным, чем прежде.

Каналы привлечения к чтению школьников традиционно включают в себя родителей, педагогов, библиотекарей и социум, но может ли таким каналом стать интернет? В сегодняшних непростых условиях интернет – это наиболее

доступный источник информации для учащихся. Возможности интернета безграничны и, как ни странно об этом говорить, поощрение свободного чтения книг, формирование мотивации к чтению являются одним из направлений содержащейся в нём информации.

«В виртуальном пространстве отражаются практически все стороны человеческой жизни, поэтому вполне естественно, что здесь присутствует и чтение, и читатели самых разных возрастов и интересов. Здесь существует свой виртуальный литературный мир, в нём есть и книжные магазины, и электронные библиотеки, и читательские сообщества»

Можно сказать, что в Интернете есть три пространства, в которых чтение сосуществует и сталкивается с компьютерными технологиями.

Первое – это «пространство времени». Точнее – свободного времени, а еще точнее досуга. Здесь компьютерные игры и Интернет-общение стали еще одним конкурентом чтения – вслед за телевидением и видео.

Второе «пространство», в котором традиционное чтение сосуществует с Электронными технологиями, может быть описано как пространство «способов публикаций» текстов, пространство форм их представления читателю.

В Интернете существует своя литературная жизнь, здесь есть и книжные магазины, и журналы, и библиотеки.

Третье интересующее нас «пространство» - собственно информационное. Это пространство текстов (в широком смысле), а его посетитель – человек, пришедший за информацией определенной тематики и определенного вида.

Для привлечения к чтению, для развития интереса к самостоятельному чтению книг можно и нужно использовать предоставляемые интернетом возможности, но для этого необходимо самим хорошо представлять, какие возможности интернета могут помочь. К ним следует отнести

1 – литературные ресурсы

2 – рекламу книг и чтения

3 – разные виды общения с другими читателями, писателями, различными специалистами в области чтения.

Интернет – это неисчерпаемый источник ресурсов, включающих в себя тексты научной и художественной (собственно литературные ресурсы) литературы, справочники и словари, а также разного рода списки, топы и рейтинги.

Литературные ресурсы Интернета предоставляют широкие возможности для чтения художественной литературы и активного ее использования читателями. Обратимся к предложенной Н. Е. Беляевой классификации литературных ресурсов Интернета, представленной «двумя типами ресурсов: 1) ресурсами, прошедшими редакционно-издательскую обработку (электронные библиотеки, электронные журналы, сайты писателей); 2) “самиздатом” – блогами, сайтами свободной публикации». Продвинутый интернет-пользователь на основе свободного доступа к этим ресурсам может создать цифровую библиотеку при помощи любых современных гаджетов, обеспечивающих Интернет-доступ и Интернет-чтение «для себя».

На литературных форумах и в сетевых литературных сообществах списки составляются и по предложенным темам, и по любимым авторам, и по лучшим, с точки зрения молодых читателей, произведениям того или иного

жанра, автора и т. д. В таких списках встречаются книги, о которых читатель даже не слышал и часто именно здесь находят книги, которые хочется прочитать.

Думается, что правильно ориентированные задания, связанные с поиском литературных текстов, с просмотром и составлением тематических списков могут стать одним из каналов знакомства с литературным пространством интернета.

Реклама в Интернете – сегодня уже довольно распространенный вид рекламы, число пользователей сетью постоянно растет. Информацию о книгах размещают на своих сайтах библиотеки и книжные магазины. Это, в первую очередь, информация об услугах, электронные каталоги; предоставляется возможность произвести заказ книг по электронной почте

Рекламные ресурсы интернета предоставляют широкие возможности не только для чтения художественной литературы и активного ее использования читателями, но и для её продвижения к читателю. В интернете можно встретить книжную рекламу двух направлений **коммерческого** и **социального**. Цель коммерческой рекламы – побудить к покупке книжного издания. Если бы сущность книги была исключительно «товарной», этого бы хватило. Но само по себе книжное издание не удовлетворяет никаких наших потребностей. Только содержание книги, её способность быть средством передачи информации, делает книгу столь значимым явлением духовной культуры. А значит, помимо призыва «купи», книжная реклама должна содержать и призыв «прочитай». Это уже цель социальной рекламы.

Рекламу книг и чтения можно классифицировать и по содержанию: **повествовательная** (презентующая основу сюжета произведения), **атмосферная** (передающая основные настроения книги и читательские эмоции), **концептуальная** (транслирующая ключевые идеи и общую смысловую направленность текста или процесса чтения).

По способу визуального воплощения реклама книг и чтения может быть **статичной (**фото и фотопроекты, графика и инфографика) или **интерактивной** (мультимедийные презентации и книжные выставки, рекламные ролики и буктрейлеры).

Самыми популярными у молодёжи сейчас являются, конечно, буктрейлеры – замечательный метод выражения признательности книге и автору, который доступен почти любому читателю, у кого есть компьютер, фотоаппарат или видеокамера и немного свободного времени для создания мини-фильма по книге.

Учитель тоже может дать возможность проявить читательскую активность и творчество в создании рекламы книги или чтения и поощрить учеников-создателей рекламы.

Интернет открывает широкие возможности для общения на разные темы и среди них чтение не является самой популярной, однако желающий поговорить на эту тему всегда найдёт собеседника. Активно работают форумы и сообщества на сайтах популярных писателей, на литературных порталах и сайтах.

Общение любителей чтения в социальных сетях позволяет воплощать читательские интересы в новом формате. Множество сообществ, связанных с чтением и книгами, существует в социальных сетях. Виртуальное читательское

сообщество стало тем ресурсом, участник которого из получателя информации (читателя) становится отправителем (источником) информации, делая цикл читательской коммуникации завершенным.

Множество молодых людей выходят в Сеть именно для того, чтобы пообщаться с такими же, как они сами, любителями чтения, рассказать о прочитанном или (чаще) послушать, что говорят об этом другие, чтобы обменяться мнениями и поспорить, посоветовать другим, что почитать, или получить такие рекомендации.

Читательские интернет-сообщества служат местом общения единомышленников, пример – социальная сеть любителей книг LiveLib – комплексный ресурс, предоставляющий разнообразные возможности его участникам. В онлайн-клубе обсуждаются книги, фильмы, авторские работы читателей, предложены игры. Популярными являются и разделы, посвященные «околокнижным» мероприятиям – «Книгочейские мероприятия», «Книжный сюрприз».

Все это является новой формой общения в эпоху цифровых технологий. Если раньше друг советовал другу, что почитать, то теперь такими советами наделяют всех желающих видеоблогеры. Они знакомят с книжными новинками, рекламируют любимых писателей. Рекомендации может и не отличаются большой аналитической глубиной, и все же тысячи людей регулярно смотрят такие видео. Растущую популярность буктьюберов не оставили без внимания и издатели книг – самые успешные сетевые обозреватели получают информацию о новинках издательства напрямую.

Обращение к материалам популярных книжных сайтов, форумов, интересным записям буктьюберов на уроках и во внеучебное время поможет ребятам проявить интерес к чтению

Важно помнить что Интернет и книга – не противники, а союзники. Через информационные технологии можно не только мотивировать учащихся к чтению художественной литературы но и решить целый ряд дидактических задач: формировать навыки и умения чтения, используя материалы глобальной сети; совершенствовать письменную речь школьников; пополнять словарный запас учащихся; формировать у школьников устойчивую мотивацию к чтению. Кроме того, интернет-технологии расширяют кругозор школьников, помогают налаживать и поддерживать деловые связи и контакты со своими сверстниками в других городах и странах.

Список использованной литературы

1. Кондратьева О. Н., Самохина М. М. Молодые читатели в Интернете. – М. : Рос. гос. б-ка для молодёжи, 2011. 156 с.

2. Кондратьева О. Н. Молодой читатель в Интернете // Чтение в молодежной среде: инновационные технологии популяризации. – М.: Диалог культур, 2009. С. 36–44.

3. Беляева Н. Е. Работа библиотеки с интернет-ресурсами: практ. пособие / Н. Е. Беляева. – Москва: Литера, 2012. 144 с.

4. Рекомендательные списки Интернет-ресурсов // Сайт«Клуб Пергам: литература глазами читателей» (http://www.pergam-club.ru/node/82).

Қатысушы: Каримбеков Дәурен
Жетекшісі: Рахишев Мурат Ауелбекович
Абай облысы, Аягөз ауданы, «Шынқожа батыр атындағы ЖОББМ» КММ

Халықтың қажетіне жарап, ұрпақтар мұратының орындалу жолында қызмет ету әрбір азаматтың міндеті. Туған жерге деген сүйіспеншілік, құрмет - азаматтықтың белгісі. Елін, жерін сүйетін адам туған топырағының кешегісін – бүгінімен, бүгінгісін ертеңімен жалғастыра алады. Бойында ұлттық намыс пен ұлттық мақтанышы бар адам өз еліне адал қызмет етіп, оның жарқын болашағына сенеді. Туған жерін қастерлеп, білімі мен еңбегін елінің мүддесіне, игілігіне жұмсап отырады..

«Ауылына қарап азаматын таны» демекші, кешегі ғалымдар мен батырлар, ақындар мен депутаттар шыққан ауыл-ол менің ауылым. «Ауылым менің академия тәрізді» деп философия ғылымының кандидаты Сағатбек Омарбайұлы айтқандай, ауыл шаруашылығы ғылымдарының кандидаты Сәкен Боранбаев, физика-математика ғылымдарының Кәдірхан Тұхметоллаұлы Жаппаров, Шәкәрім атындағы СМУ профессоры Жабайхан Кайкенов, Қазақ ССР Ауылшаруашылығына еңбек сіңірген қайреткер, үш мәрте Еңбек Қызыл Ту орденімен марапатталған, Австралия елінің Сидней қаласының Құрметті азаматы атанған Ерғазы Тәңірбергенов , ҚР Парламент Мәжілісінің депутаты, «Нұр Отан» ХДП-ның бюро мүшесі Нұртай Салихұлы Сабильянов сияқты білімімен біліктілер шыққан ауылымды мақтан етемін.

Бізге мекен болған кең-байтақ жерді ақ найзаның ұшымен, ақ білектің күшімен қорғап қалған Шынқожа батыр бабамыздың атымен аталады. Халқымызда атамекенді ардақтау сезімі өте терең. Осы батыр аты аулымызға рух бергендей Медет те ел қорғаны ұлттық Қауіпсіздік Комитеті қызметкері, генерал-майор Ж.К.Бекиров, әділет полковнигі Сләмхан Шапишев, әділет подполковнигі Жұмақабыл Абдрахманов , әділет подполковнигі Мақсұт Исатаев, Әскери қызметкер, подполковник Дарын Әміржанов Қажыкенұлы, ССП «Сұңқар» майоры Марат Қашаев сияқты ағалар шыққан ауылым маған ыстық. Халқымыздың басынан қандай қиын кезеңдер өтсе де ата-бабаларымыз елімізді сыртқы жаудан қорғай білген. Өз елі үшін жанын да, барын да аямаған. Халқымыздың осы бір қасиеті әр жанның ана сүтімен тарап, ана тілі арқылы дарыған. Бүгінгі бақытты өміріміз кешегі елім деп еңіреген батырларымыздың арқасында екенін ешкім ешқашан ұмытқан емес. Тәуелсіздік - қастерлі де киелі ұғым, тәуелсіздік баянды болуы үшін ұлттық бірегейлік пен бірліктің маңыздылығы жоғары. Еңбекпен көрінген кешегі КСРО «Құрметті шахтері» атанған Рүстем Омарбаев, КСРО «Құрметті трактаристі» атанған Алдаш Шапишев сияқты ардақты еңбек адамдарының елінен шыққан Шынқожа ауылының әр баласы жан аямай еңбек етіп жүр..

«Ырыс ынтымағы жарасқан елді төңіректейді» дегендей, күмбір-күмбір қара домбыра даусын естіп, жастарға ақ батасын жаудырған аппақ сақалды қарияның тілегін тыңдап өскен жанның дарқан жүрегі жұмсақ, қолы ашық, көңілі дария болады. Өнерімен өрісті Президенттік оркестр домбырашысы Базаралы Түсіпжанов, жазушылар Одағының мүшесі ақын Қайырғазы Исалин, жазушылар

Одағының мүшесі, «Сөзстан» баспасының редакторы, сатирик-жазушы Казыхан Әшеновтей өнерлілер шыққан елді мекен болып отыр. Тоғыз жолдың торабындағы Шынқожа батыр ауылын абаттандыру, көркейту мақсатында біршама жұмыстар жүргізді. Барлық мемлекеттік мекемелерге ағымдағы жөндеу жұмыстары жүргізіліп, көшелерге жарық үнемдегіш шамдар қойылды.Ауылда салауатты өмір салтын насихаттау мақсатында түрлі денгейдегі спорттық жарыстар өткізіліп тұрады. Мектеп түлектерінің кездесулерінде футболдан, волейболдан, теннистен, күрестен жарыстар өткізуді дәстүрге айналған.
Ең бастысы аспанымыз ашық, бірлігі жарасқан елімізде адал еңбек етіп, халқының тұрмыс –тіршілігі, жем-шөбі , отын-суы деп жарғақ құлағы жастыққа тимей халықтың қамын ойлап жүрген әрбір Шынқожаның баласының қанаттары талмасын деп тілектек айтамын және менде өз үлесімді қосамындемекпін.

СХОДСТВО И РАЗЛИЧИЕ ТРАДИЦИИ ЧАЕПИТИЯ В АНГЛИИ И КАЗАХСТАНЕ

Участник:Одарченко Кира
Руководитель: Маралова Гульнара Толегеновна
Карипжанова Айнур Амантаевна
КГУ «Средняя общеобразовательная школа №12»
ОО по городу Семей УО области Абай»

Трудно представить себе жизнь без чая, который придает бодрости по утрам, восстанавливает силы после тяжелого трудового дня и согревает дружескую беседу. Чай – это древний и благородный напиток, который еще обладает и целебными свойствами. Так в древнекитайских мифах чайный лист выступал в качестве самостоятельного лекарственного средства. Чайный куст – удивительное растение, содержащее в себе множество различных веществ, оказывающих благоприятное действие на организм человека. Он представляет собой очень невысокий кустарник с темно-зелеными плотными листьями, однако на приготовление чая идут только тонкие и нежные молодые листочки.

Стоило чаю появиться в какой-либо стране, как он в считанные годы завоевывал ее целиком и полностью. А сама процедура чаепития обрастала своеобразными традициями и становилась «визитной карточкой» народа.
Чай – это напиток, который не терпит суеты, и получить от него пользу можно лишь полностью отдавшись этому процессу хотя бы на полчаса.

Актуальность исследования: В каждой стране есть свои особенные традиции, большинство из которых направлены на единение людей, на создание особенной атмосферы общности и взаимопонимания. Одной из этих традиции является чаепитие.
Целью данного проекта является раскрытие особенностей сходств и различии традиции чаепития казахского, русского и английского народов путем сравнения.
Задачи:
1) выявить традиции чаепития, существующие у разных народов;
2) найти сходство и различие в казахских и английских традициях чаепития;
4) доказать необходимость изучения народных традиций чаепития в целях лучшего понимания казахского и английского языков.

Гипотезы, которые проверялись:
1) Есть ли сходство в казахских и английских традициях чаепития;
2) Показать значимость и целебные свойства традиции чаепития.
Объектом исследования являются казахские и английские народные традиции чаепития.
Использованные методы: анализ литературы, сравнение, анкетирование

Разновидности сортов чая и их полезные свойства. Существует различные виды сортов чая: черный, зеленый, белый и травяной чай.

Черный чай приготавливается из чайных листьев, которые до пропаривания и высушивания были ферментированы, или сброжены. Из них получается темный красно-коричневый отвар. Черные чаи хорошо подходят в качестве тонизирующих напитков утром и после обеда, благодаря своим стимулирующим свойствам из-за высокого содержания кофеина.

Зеленый чай. Неферментированный чай. Листья провяленные, пропаренные, скрученные и высушенные. У зеленого чая много оздоровительных свойств. Было установлено, что зеленый чай снижает риск развития рака, атеросклероза, инфекционных заболеваний кишечника и печени. Кроме того, зеленый чай помогает снизить уровень холестерина, что помогает сбросить лишний вес и улучшить память. Зеленый чай известен своим успокаивающим воздействием и снижает кровяное давление.

Белый чай. Наиболее богат антиоксидантами белый чай, который меньше остальных подвергается ферментации. Белый чай это самый эксклюзивный чай. Для его производства собирают только нежнейшие верхушечные почки и, в некоторых случаях, первые два листика, нижняя сторона которых покрыта мягким белым пушком – отсюда и название чая. Белый чай собирают лишь пару дней в году, в начале сезона. Неферментированный чай. Высоко ценится, так как содержит больше антиоксидантов.

Травяной чай. Травяной чай, или чайный напиток. Травяные чаи приготавливались практически на протяжении всей истории. Их называют также растительными чаями или травяными настойками и готовят из кипятка и сушеных фруктов, цветов или трав. Как правило, в этих чаях нет кофеина. Многочисленные исследования показали, что чайный лист содержит большое количество полифенолов, которые являются видом антиоксидантов. Антиоксиданты препятствуют образования свободных радикалов, которые представляют собой ни что иное, как окисленные молекулы человеческого организма. Именно окисление является причиной старения клеток.

Изучение химического состава чайного напитка и его влияния на организм человека. Чай – приятный напиток, это, пожалуй, и всё, что многие могут сказать про чай. Важно также знать о химическом составе чая, его роли для нашего организма.

1. Чай – это богатейшая аптека, чайный лист содержит стимулирующее вещество, полезные для желудка кислоты, эфирные масла, которые создают этот неповторимый аромат. В свежих листьях чая, витамина “С” в четыре раза больше, чем в лимоне, а в зеленом чае в десять раз больше, чем в чае черном. Благодаря витаминам чай оказывает на организм, благотворное влияние: повышает умственную активность, устраняет усталость, улучшает пищеварение. Среди лечебных растений, чай занимает одно из самых почетных мест.

2. В состав чайного листа входят органические и неорганические вещества такие, как дубильные, аминокислоты, алкалоиды, пигменты, эфирные масла.
3. Чай пьют для стимулирования организма. Чай снимает вялость, усталость, способствует приливу сил, стимулирует центральную нервную систему и увеличивает приток кислорода к клеткам головного мозга.

Теоретические основы исследовании сходств и различии традиции чаепития казахского и английского народов. У казахского народа все традиционные обычаи непременно сопровождаются чаепитием. За чаем собираются семьями и чаепитие вполне может продолжаться весь день. За одним только завтраком могут выпивать больше трех чашек чая. В начале любого праздничного застолья всегда подается именно чай. Сегодня казахи пьют чай исключительно с молоком, но так было не всегда. Существуют некоторые особенные правила «чайной церемонии». По традиции, пиалу не положено наливать до краев: чем меньше чая наливают в чашку, тем больше уважения оказывается гостю. При подаче крепкую заварку разливают в пиалы, разводят кипятком и отдельно подают сахар и горячее кипяченое молоко или свежие сливки. **Англичане** пьют чай пять раз в день. Здесь чайная церемония — целый ритуал: белая скатерть, шикарный сервиз, два вида сахара, кексы, джемы и несколько видов. Англичане наливают в чашку горячее молоко, и только потом туда добавляют заварку. Англия стала и остается рекордсменом по потреблению чая в мире. Кроме этого, англичане, в значительной степени сформировали современный чайный этикет и вид современной чайной посуды.

Сходства между традициями чаепития у казахов и англичан: часто пьют чай, пьют чай для общения, пьют чай с молоком и со сливками, выпечка печенье, пирожное и сладости, наливают в чашку горячее молоко, потом добавляют заварку.

Различия:

Казахи: чай пьют из пиалы, пиалу не положено наливать до краев.

Англичане: англичане пьют чай из небольших чашек, предпочитают пить из не полных чашек

Практическая часть.

1. Способы заваривания чая у данных народов

Казахи традиционно пьют черный чай – листовой, плиточный, причем, только горячим. Чай принято пить из пиалы, не торопясь и наслаждаясь каждым глотком. Чай по-казахски: сухой чай – 4–5 чайные ложки, вода – 500 мл, подслащенные сливки или молоко. Чай заварить кипятком и минуты через три добавить сливки. Полученную смесь размешать и процедить в другой сосуд, после чего снова перелить в первый, чтобы жидкость была однородной. Минуты через две подать.

Главный секрет английского чаепития очень прост и заключается в том, что заваривать чай следует исходя из того, что в чашках он уже не будет разбавляться кипятком. Нормативов на количество чая нет, но рекомендуемое количество — 1 чайная ложка заварки на человека плюс ложечка в заварник, рассчитанный на 5–6 человек. Чай настаивается 3–5 минут и разливается по чашкам. Разлив чай в чашки гостей, доливают кипяток из кувшинчика в чайник

и накрывают его чехольчиком (**tea-cosy**) чтобы он не остывал. Как уже было сказано выше – в чашку наливают сначала молоко и затем чай.

2. Анкетирование среди школьников и учителей. В результате исследования на этом этапе мы провели анкетирование среди школьников и учителей по следующим вопросам:

1. Пьете ли Вы чай? (да, нет)
2. Как часто Вы пьете чай? (только утром, только вечером, после каждого приема пищи, когда захочется).
3. Вы предпочитаете заваривать гранулированный чай, листовой чай или чай в пакетиках?
4. Какую марку чая вы предпочитаете? (Рахмет, Ассам, Пиала, Липтон)
5. Какое действие чай оказывает на Вас? (снимает головные боли, усталость, утоляет жажду, прогоняет сонливость, успокаивает)

Было опрошено 15 человек в возрасте от 9 до 17 лет (обучающиеся), 10 человек в возрасте от 30 до 40 лет (родители и их знакомые), 10 человек в возрасте от 40 до 70 лет.

3. Результаты исследований

1. Да – 31, нет - 9
2. Когда захочется – 20, только утром – 5, только вечером – 30, после каждого приема пищи - 8
3. Гранулированный – 23, пакетированный - 12
4. Рахмет - 6, Ассам-8, Пиала- 17, Липтон-4
5. снимает головные боли-7,снимает усталость-5, утоляет жажду- 12, прогоняет сонливость-3, успокаивает-8

Заключение.

Во время изучения различных источников информации, нами было обнаружено много интересных фактов из истории появления чая. В заключении можно сделать следующие выводы:

1) Чай как растение, а вследствие как напиток появился и в Казахстане и в Британии из Китая и Цейлона.

2) Для всех этих народов чай является неотъемлемой частью национальной культуры на протяжений нескольких веков.

1. Казахское и Английское чаепитие, как и всякая церемония, не терпит суеты. Все здесь призвано к максимуму приятных ощущений – от изысканного вкуса чая до общения в приятной компании. А также существуют и традиции присущие только одной стране: только в Британии чай – это отдельный прием пищи, только в Казахстане чай пьют из пиал, только Британцы верят, что, выпив чашку черного чая, вы избавитесь от «сглаза». Мы считаем, что эта тема очень актуальна, потому что чай в том или ином виде является основным напитком не только в изученных нами странах, но и во всем мире.

Список используемой литературы.

1. Кенжеахетулы С. Национальная кухня казахов, 2007г
2. Кенжеахетулы С. Казахские народные традиции, 2001г
3. Кенжеахетулы С. Традиции и обряды казахского народа, 2007г

ПРОБЛЕМЫ СОБЛЮДЕНИЯ НОРМ КУЛЬТУРЫ РЕЧИ У ПОДРОСТКОВ

Участница: Нұрқанова Тоғжан

Руководитель: Калижанова Назымгуль Амангельдиновна
КГУ «Борасинская средняя школа-сад» Бескарагайского района

Надо воспитывать в себе вкус к хорошему языку;
как воспитывают вкус к гравюрам, хорошей музыке.
М.Горький

Одной из важнейших проблем современного общества является проблема культуры речи. Ни для кого не секрет, что в последнее время наша речь претерпела огромные изменения. И, к сожалению, не в лучшую сторону. В школе, на уроках, нас знакомят с нормированным литературным языком, объясняя нормы и правила употребления богатств русского языка. В общении со сверстниками мы используем другой язык, свободный от норм. Почему так происходит? Потому что знакомство с русским языком не ограничивается уроками в школе. Мы слышим, как говорят взрослые вокруг нас, смотрим телевизор и слышим речь, свободную от каких-либо норм. Зачастую речь выступающих маловыразительна, засорена. Проблема культуры речи является актуальной в современном обществе. Именно поэтому мы выбрали такую тему для исследования. В основной части изложены теоретические основы исследования. В главе «Экспериментальное исследование» представлены результаты исследования: анкетирование, анализ, наблюдения.

Культура речи – один из главных показателей общей культуры человека. А потому нам всем необходимо постоянно совершенствовать свои манеры общения и речь. Культура речи заключается не только в умении избегать ошибок в речи, но и в стремлении постоянно обогащать свой словарный запас, в умении слушать и понимать собеседника, уважать его точку зрения, в способности подбирать нужные слова в каждой конкретной ситуации общения.

Речь – это одна из самых важных характеризующих черт человека. От нашей манеры общения зависит то впечатление, которое мы производим на окружающих. Речь человека способна притягивать к нему людей или, наоборот, отталкивать. Речь также может оказывать сильное влияние на настроение нашего собеседника.

Таким образом, культура общения складывается из умения слушать собеседника, речевого этикета, а также соблюдения правил хорошего тона.

Чистота речи – отсутствие в ней лишних слов, слов – сорняков, слов – паразитов, которые не несут никакой смысловой нагрузки, не обладают информативностью. Они не только засоряют речь, но и затрудняют ее восприятие, отвлекают внимание от содержания высказывания. Кроме того, лишние слова психологически действуют на слушателей, раздражают их. Забота о чистоте речи повышает качество речевой деятельности.

Для общения с другими людьми крайне важно поддерживать культуру речи, которая в данном случае заключается в вежливости, внимательности, в умении поддержать любой разговор и поддержать собеседника. В красивых, грамотно подобранных словах содержится сила, мощнее, чем любая физическая сила, и эта особенность языка проверена временем.

Как засоряется русский язык.

2.1.Слова-паразиты

На первый взгляд может показаться, что паразиты не имеют никакого отношения к человеческой речи, ведь слово «паразит», употребляемое в биологии, означает «растение или животное, живущее на поверхности или внутри другого организма и питающееся его тканями, нанося ему вред». В большом энциклопедическом словаре читаем: «Паразиты – (от греч. parasitos – нахлебник, тунеядец), организмы, питающиеся за счёт других организмов (называемых хозяевами) и более часто наносящие им вред». Это классические паразиты. Но, оказывается, есть паразиты и лингвистические. Они живут особой жизнью, не обращая внимания на мнение окружающих их слов и фраз, бесцеремонно внедряясь в канву речи, нанося ей при этом ощутимый смысловой урон.

В словаре лингвистических терминов Д.Э.Розенталя приводится следующее определение слов-паразитов: «Слова или словосочетания, вносимые в речь, но не несущие никакой смысловой нагрузки. Такое явление наблюдается или в связи с недостаточно высокой речевой культурой говорящего, или в связи с тем, что говорящий затрудняется в выборе слова, не решается вполне определенно высказать мысль и т. д. Значит, так сказать, собственно говоря, видите ли, ну, того, вот и т. п.»

Многие из этих слов присутствуют в речи людей. Некоторые люди используют их в своей речи очень часто, другие реже и к месту. Слова-паразиты очень прочно закрепились в лексиконе людей, намертво вошли в разговорную речь, стали привычкой. Это совершенно пустые, сорные слова. Они сбивают ритм речи, мешают ее пониманию. Сам человек, имеющий в своей речи слова-паразиты, их не замечает, а слушатель устает от такого собеседника.

2.2. Школьный сленг

Сленг - это разновидность речи, используемой преимущественно в устном общении отдельной относительно устойчивой социальной группой, объединяющей людей по признаку профессии и возраста. Для чего же нужен сленг?

Сленг делает речь более краткой, эмоционально выразительной. К примеру, сравним два предложения на книжном, литературном языке: Я испытываю сильное приятное чувство от этой песни. На сленге: Я просто тащусь от этой песни! Сленг служит опознавательным знаком того, что этот человек принадлежит к данной социальной среде. Свой сленг, например, у футбольных болельщиков - фанатов.

Школьный сленг, по-видимому, был всегда, но о словаре школьников далекого и не очень далёкого прошлого сведений сохранилось не очень много. Ведь сленг - это фольклор и, следовательно, письменно специально нигде не фиксировался. Сам по себе школьный сленг был достаточно беден. Зыритъ - смотреть, жиртрест - толстый ученик, ништяк - ничего, пусть, свистеть - врать.

В последнее время школьный сленг старшеклассников заметно обогатился и обновился. Наверное, во всех школах всегда были и будут такие слова, которые понятны любому человеку. До тех пор, пока существуют, ученики и учителя, будут домашки, сменка, училка, физ-ра, лит-ра, матика и т.п. Причина появления школьного жаргона - желание подростков проявить свою самостоятельность, показать принадлежность к какой-либо группе рока, фанатам спорта. С появлением Интернета у человечества появились небывалые возможности для

общения и самовыражения. Всемирная паутина объединяет людей разных социальных и этнических групп, возрастов, с разными вкусами и предпочтениями. Они ищут здесь совета, другие пытаются заявить о себе, третьи просто убить время. И для всего этого им нужен язык: простой и понятный каждому пользователю, отличающийся от нормального. Пользователи Интернета в конце XX-XI века даже придумали свой новый язык, который назвали «албанским».

Таким образом, изучая причины распространения сленга современной молодёжи, мы пришли к выводу, что основными из них являются:

1. Современная поп-культура.
2. Увлечение молодёжи европейской, особенно американской культурой.
3. Повальное увлечение молодёжи компьютерными играми.
4. Потребность молодёжи в самовыражении и встречном понимании.
5. Низкий уровень воспитательного воздействия семьи на формирование культуры речи подростков.
6. Бездумное увлечение соц.сетями, низкопробной кинопродукцией, СМИ.

2.3. Сквернословие

Внимание также следует обратить на особый вид слов-паразитов – это нецензурная лексика. Эта проблема особо актуальна в наши дни. Нецензурную лексику в своей речи используют не только взрослые, но и дети.

Сквернословие – это речь, наполненная неприличными выражениями, непристойными словами, бранью. У этого явления много определений: нецензурная брань, непечатные выражения, матерщина, нецензурная лексика, лексика «телесного низа» и др. но издревле матерщина в русском народе именуется сквернословием, от слова «скверна». В.И. Даль в своём «Словаре живого великорусского языка» так определил значение слова скверна: «мерзость, гадость, пакость, всё гнусное, противное, отвратительное, непотребное, что мерзит плотски и духовно; нечистота, грязь и гниль, мертвечина, извержения, кал; смрад, вонь; непотребство, разврат, нравственное растление; всё богопротивное. Вот куда мы добровольно погружаемся, легкомысленно относясь к словам. Гнилое слово оскорбляет самое святое – мать».

В подростковом возрасте проблема нецензурной лексики становится особенно острой, ведь в глазах подростка сквернословие — это проявление независимости, способности не подчиниться запретам, то есть символ взрослости.

Но мало кто из ребят догадывается, что сквернословие, как и хамство, — оружие неуверенных в себе людей. Матерная брань — это не только набор непристойностей. Подобная лексика свидетельствует о духовной болезни человека. Ведь слово — не просто набор звуков, выражающих мысль. Оно способно очень многое рассказать о нашем душевном состоянии. Самым важным и научно подтвержденным является то, что мат опасен для здоровья, он не только способствует снижению интеллекта, провоцирует преступление, создавая иллюзию вседозволенности, обворовывает нас духовно, унижает и оскорбляет, но и, впитывая в себя словесную грязь, калечит людские судьбы, приводит к раннему старению и преждевременной смерти.

Проведя исследование **(Приложение 1)**, я пришла к выводу, что за последние годы наблюдается существенное изменение речи в худшую сторону. Речь – это зеркало, отражающее уровень внутренней культуры человека. Человек с высоким уровнем воспитанности, не нарушающий речевой этикет, является образцом для подражания. Окружающие его люди не позволяют себе нарушать нормы культуры общения в его присутствии. Без уважения и любви к слову не может быть ни духовной культуры, ни культуры речи. Речь должна быть не только правильной, но и лексически богатой, синтаксически разнообразной. Чтобы достичь этого, нужно вслушаться в живую речь, пользоваться словарями, вдумчиво читать художественную, научную литературу, обращая при этом внимание на употребление отдельных слов, на особенно удачные высказывания, на построение предложений. Нужно активно развивать свою речь и учиться устно и письменно излагать собственные мысли, исправлять себя, правильно строить и перестраивать сказанное, искать наилучшие и самые нужные варианты высказывания.

Для тех, кто желает говорить правильно, красиво, образно, советую:

1) читать хорошую литературу;
2) контролировать речь, свою и чужую;
3) практиковать выступления перед аудиторией;
4) принимать участие в дебатах;
4) любить и уважать свой язык.

Список использованной литературы:

1. Введенская Л.А., Черкасова М.Н. Русский язык и культура речи. Серия «Учебники, учебные пособия». – Ростов н/Д: Феникс, 2004. – 384 с.
2. Головин Б.Н. Основы культуры речи. М., 1988.
3. Культура русской речи и эффективность общения / Граудина Л.К. и др.М., 1996.

БИЛИНГВИЗМ УЧАЩИХСЯ И ТЕОРИЯ «ПОТОК» МИХАЯ ЧИКСЕНТМИХАЙИ

Қатысушы: Кәусар Ринатқызы
Жетекшісі: Сагадыева Айнур Абеновна
ШҚО Алтай ауданы бойынша білім бөлімінің
"№1 Жаңа Бұқтырма орта мектебі" КММ

Актуальность исследования. Политическая обстановка в мире складывается таким образом, что в странах увеличивается поток мигрантов, репатриантов. В Казахстане и на Западе растет этнокультурная диверсификация социума. Усиливаются стремления этнокультурных групп сохранить и развить свою идентичность. Актуализируется и намерение формирования многонациональной идентичности. Проблемы, обусловленные культурными и этническими различиями, становятся приоритетными для образования. Необходимость бесконфликтного сосуществования национальных общин, формирования многонациональной идентичности порождает потребность в адекватном образовании. [1, с. 13-23]. Таким образом сложилась обстановка в Казахстане: из других стран к нам приезжают не только взрослое население (чтобы работать), но молодежь и дети, которым необходимо учиться и получать

образование. Дети-инофоны, дети-кандастар – это люди с особыми образовательными потребностями. Их обучение должно строиться по особой программе, которая поможет им адаптироваться в новой для них социальной и образовательной среде.

В Республике Казахстан проблема формирования полиязычной личности является одной из самых актуальных, так как Казахстан - многонациональная страна, в которой статус русского языка - наравне с казахским официально употребляется русский язык – это язык межнационального общения. [2]. Но главное внимание должно быть уделено изучению казахского языка не только приезжими людьми и детьми, но и жителями страны. Особо внимание необходимо уделить изучению причин, по которым уровень разговорного казахского языка достаточно низкий среди учащихся школ и колледжей с русским языком обучения, которые являются препятствие к билингвизму детей.

Инклюзивное образование (фр. Inclusif - включающий в себя, лат. include-заключаю, включаю) - это процесс развития общего образования, который подразумевает доступность образования для всех, в плане приспособления к различным нуждам всех детей и молодежи, что обеспечивает им равный доступ к образованию. Актуальность осуществления инклюзивного образования в современной образовательной системе не вызывает сомнений. [3] Инклюзия учитывает, что все дети — индивидуумы с различными потребностями в обучении. Инклюзивное образование стремится к разработке подхода к преподаванию и обучению, который будет более гибким для удовлетворения различных потребностей в обучении. Таким образом, молодежь и дети-инофоны, нуждаются в инклюзивном образовании по предметам «русский язык и литература» Я2 в казахской школе и «казахский язык и литература» Т2 в школах с русским языком обучения, которое учитывает их потребности, а именно даст возможность учиться в школе, жить и общаться в обществе без языкового барьера, используя навыки и умения билингва.

Цель проекта: изучение потребностей детей для успешной адаптации, социализации и интеграции в другую язычную среду, то есть активному речевому общению учащихся, через применение теории Потока Михайя Чиксентмихайи, венгерского психолога.

Теория венгерского психолога Михайя Чиксентмихайи теория Потока: психология оптимального переживания. Его считают одним из наиболее широко цитируемых психологов современности в нескольких областях, относящихся к психологии и бизнесу. В своей культовой книге выдающийся ученый Михай Чиксентмихайи представляет совершенно новый подход к теме счастья. Счастье для него сродни вдохновению, а состояние, когда человек полностью поглощен интересным делом, в котором максимально реализует свой потенциал, Чиксентмихайи называет Потоком. Автор анализирует это плодотворное состояние на примере представителей самых разных профессий и обнаруживает, что эмоциональный подъем, который испытывают художники, артисты, музыканты, доступен в любом деле «… человек полностью поглощен своим делом, в котором получает удовольствие и максимально реализует свой потенциал». [3] Более того, к нему надо стремиться – и не только в

целенаправленной деятельности, но и в отношениях, в дружбе, в любви. На вопрос, как этому научиться, и отвечает книга.

Основываясь на эту книгу и схему Потока Михайя Чиксентмихайи, была составлена модель «Вызов и обучения». В ней определены 2 составляющих обучения это Вызов или Цель и Навыки, Знания, Умения. По сформированности Навыков и достижимости Вызова выявлены уровни Высокий-Низкий и Сильный-Слабый.

При качественном анализе обучающихся в школе было выявлено, что из 133 детей 34 ребенка инофоны, это составило около 25% учащихся. Из них есть дети, которые начали обучение в КНР, Таджикистане, есть дети которые начали обучение с 1 класса в данной школе и дети, пришедшие из других школ. На 1 этапе апробации проведена презентация для учителей школы с государственным языком обучения. На 2 этапе внедрение в практику в 8 и 9 классах в течение 2-ух лет обучения в школе. На 3 этапе подведение промежуточного результата. На 4 этапе трансляция опыта выход на уровень поселка, для презентации работы в кругу взрослого населения.

Следующим этапом в работе было принято решение провести опрос и выявить какие ученики школы могут вступать в диалог на казахском и русском языках. Из анкетирования было выяснено следующее:

- 20% умеют составлять диалог на двух языках и владеют 5-7 репликами;
- 30% опрошенных стесняют произносить слова, так как совершают орфоэпические и грамматические ошибки;
- 20% вступают в разговор и владеют словарным запасом на хорошем уровне;
- 25% владеют в совершенстве русским и казахским языками;
- 5% испытывают затруднения при составлении диалога на казахском языке, это 3 русских детей и 3 из русской школы.

При проведении качественного владения языками выявлено, что наибольшие затруднения испытывают дети-кандастар, владеющие казахским языков в совершенстве. А дети, рожденные и выросшие в поселке, в семьях которых родители владеют казахским на удовлетворительном уровне и не владеют совсем, чувствуют себя комфортно.

Для выяснения сферы употребления учениками навыков разговорного казахского языка мной был проведен мониторинг магазинов, аптек и сфер оказания услуг населению (ЦОН, почта, парикмахерская). Выводы:

- из посещенных 20 магазинов, на казахском языке ответили только 3 продавца, что составило всего 15%;
- из 4 аптек, только в 1 – 25%;
- из 4 сфер оказания услуг только в 1 – 25%.

Таким образом, при проведение анализа опроса и анкетирования была применена Модель «Вызов и обучение» по книге Михайя Чиксентмихайи «Поток» и выяснено следующее:

- учащиеся, имеющие Слабый Навык владения русской речью и определяющие для своего обучения Слабый Вызов испытывают чувство «апатии» (бездействия, пассивности). Им сложно вступать в диалог с людьми вне школы, так как окружающий социум поселка не обладает языковой средой для общения.

- дети, ставящие перед собой цель выучить и говорить на русском языке имеют Сильный Вызов, но Слабые Навыки. Они испытывают чувство «беспокойства» их эмоции это страх и волнение;

- ученики, владеющие русской речью и выросшие в этой среде имеют Сильные Навыки, но показывают Слабый Вызов. Испытывают «скуку» их эмоции это безразличие и уныние;

- учащиеся, определяющие для себя Сильный Вызов и Сильные Навыки, находятся в Потоке/Течении, испытывая чувство «счастья» и переживают эмоции радости и вдохновения. Они применяют знания и умения в языковой среде и имеют больше возможностей для обучения и общения, чем дети-инофоны и молодежь в использовании казахской речи.

Модель «Вызов и обучение»

Направления работы

1. Четкое понимание задач и цели.
2. Интерес наставника к личности воспитанника.
3. Возможность выбора и ответственность наставника и воспитанника.

Выделенные направления реализовывались мною через ведение упражнений и занятий, с четко определенной целью и достижимым результатом. Упражнения и темы диалогов подбираются с учетом потребностей и затруднений учащихся. Создан канал, в котором привожу примеры и веду диалоговую площадку на казахском и русском языках. На данном этапе имею только промежуточный результат, но сделанный анализ по Модели «Вызов и обучение», помог понять причины почему ученики испытывают различные чувства и эмоции, сталкиваясь с трудностями в общении и обучении. Главный вывод, что дети и взрослые должны быть не только грамотными и владеющими определенными навыками, они должны иметь языковую среду для общения. Ведь, если дети будут заходить в магазин и спрашивать на казахском языке, а им отвечать на их родном будет стерта граница языкового барьера. Несколько лет назад меня заинтересовал вопрос: «Почему владея в совершенстве родным языком, я не могу стать билингвом?» На этот вопрос сейчас у меня есть ответ, много читаю на русском языке классическую литературу, самостоятельно изучаю трудные вопросы, обращаюсь к учителю и наставки за помощью.

Карта основных компетенции учащихся по языкам

Компетенции		2021-2022	2022-2023
Языковая	Письмо	НУ	НУ
	Речь	СУ	ВУ
	Чтение	НУ	СУ
Коммуникативная	Понимание высказывания	СУ	СУ
	Составление ответа на вопрос	НУ	СУ
	Связно и логично строить диалог	НУ	НУ

Мониторинг основных компетенций учащегося по русскому языку

Данный мониторинг показывает повышение у учащейся языковых и коммуникативных компетенций. В работе использованы различные методы и приемы, а также задания и упражнения.

Как показала практика, особый подход помогает детям осваивать программу успешнее, за время обучения русскому языку они научились свободно выражать свои мысли, составлять диалог на русском языке. В письменной и устной речи учащихся встречаются ошибки, но активный словарь слов достаточный, что позволяет им строить речь грамотно и не теряться в незнакомой ситуации, услышав русскую речь. Дети с удовольствием рассказывают и учат наизусть стихотворения. Ученики учатся опознавать изучаемые явления языка и речи. Считаю, что внедрение в практическую деятельность работу в основе, которой лежит учение венгерского психолога Михайя Чиксенмихайи, заслуживает внимания. Ведь к изучению языков нужно подходить не только с педагогического и психологического аспектов, но и с точки зрения маркетологии и экономики.

Список использованной литературы:

1. Джуринский А.Н. Проблемы образования в многонациональном социуме России и на Западе // «Инновационные проекты и программы в образовании» - №4/2012.- , с. 13-23
2. Закон Республики Казахстан от 11 июля 1997 года № 151-I «О языках в Республике Казахстан» гл 1 ст5 (с изменениями и дополнениями по состоянию на 03.07.2013 г.

THE HISTORY OF THE LONDON DOUBLE-DECKER BUS

A.Maratkyzy
Supervisor:Aitkazy L. S., English teacher
"Secondary school № 25"

Nowadays, English is one of the most widely spoken and frequently used languages in the world. Knowledge of an English language is mutual understanding and free communication with the widest range of people, free movement in any country without interfering and limiting the language barrier. However, to better understand the language, it is also necessary to have information about the culture, customs and traditions of the country, its symbols. One of the unique symbols of England are the red double-decker London buses, recognizable all over the world. The goal of my project: To find out why the English bus is red and double-decker; why it is a symbol of England; The objectives are: find, study, analyze and systematize information about the English bus; introduce others to interesting information. conduct a questionnaire and survey among school students.

- The theoretical part

- The history of the first double-decker bus

The red double-decker London bus is a unique symbol of Great Britain, its magnificent capital city of London. The first bus in England was called «omnibus» meaning «for all» in Latin. The founder of the omnibus system was George Shillibeer on July 4, 1829. Omnibuses were made for 12-16 people. The class system was reflected even in transport. For example, there were separate wagons for poor, the middle class and the rich people. Against this background, omnibuses look quite democratic transport, because there was no segregation into classes at all, everyone sat together.

Buses with an engine

Time passed and omnibuses (horse-drawn buses) improved. In 1886, the first electric bus appeared in London. In 1903, the first city buses were launched in London, which, by the way, were then called omnibus cars. The first bus with an engine launched into mass production is the so-called «B-type» bus, which appeared in 1910.

Routemaster - symbol of the capital

The most famous double-decker model is the Routemaster (from the English «master of the roads»). This is the bus without doors. The entrance and exit were carried out through an open rear platform. This model is a godsend for cities with traffic jams. Routemaster appeared in 1956, eventually completely replacing trolleybuses.

Why are London buses red?

Until 1907, buses were painted in different colors according to their route. London General Omnibus Company (LGOC) – which eventually became the largest bus operator in the capital - decided to repaint its entire bus fleet in red to stand out among competitors. The color chosen by the company also corresponded to security considerations. Because the red color attracts attention and is visible from afar.

The practical part Survey results

In order to find out what people know about the English bus, we decided to conduct a survey among the students of my class. The survey was conducted by means of a questionnaire. 25 students took part in the survey.The questions were as follows: 1)Do you know what an English double-decker bus looks like? 2) Why are London buses red? 3) Does it exist a three-decker bus? 4)What, in your opinion, are the advantages and disadvantages of double-decker buses? 5)Would you like to know the history of the English bus? According to the results of the survey, it turned out that 23 students know what an English double-decker bus looks like. For the second question, answers were as following: 5 students believe that this is the national color of England; 9 students do not know why the bus is red; 4 claim that it is just a random color; 7 students agree that buses are more noticeable with red color. In the third question, most of the students could not answer correctly. Only 2 students say that they watched in Garry Potters movie the three-decker bus and it might exist in real life. For the fourth question, there were partially right answers, but most of them listed correctly advantages and shortages of double-decker buses. Lastly, it turned out that almost all my classmates (23 students) noted that they want to know the history of the English bus. There is given a chart below with the number of students who answered partially and fully to the questions in correct way:

THE BENEFITS OF INTERMITTENT FASTING, WHY DID GREAT PERSONALITIES STARVE?

Қатысушы: Kurmanova Bayansulu

As you all know this is the month of Ramadan and many of us are fasting, but did you know that great personalities in past centuries who did not adhere to religion also fasted, and «what are the benefits of all this fasting?» you may ask, well I am here today to tell you that. In ancient times fasting was practiced in Egypt, Assyria, Persia, Babylon, Scythia, Greece, Thrace, Scandinavia, Rome, India, Palestine, Tibet, Japan, and China. Religious fasting was also endured by the Goths and Celts, the Aztecs and Toltecs, and the Incas in Mexico and Peru. Keeping a fast in Islam for 30 days during the day is one of the five basic duties of Islam. We know that Jesus fasted for 40 days to correct his behavior. As in the Sophistic teachings, he fasted for 40 days. Other great figures refused to eat for months. Who were they?

- Pythagoras. The founder of the famous philosophical school in ancient Greece fasted for 40 days to develop mental and creative abilities.
- Platon. He fasted for 10 days for mental clarity, purity of body, and good character. His disciple Socrates also maintained a fast and followed in the footsteps of his teacher.
- Hippocrates. Hippocrates, the father of medicine, said: "The physician cannot help the patient. If the patient keeps eating too much."
- Plutarch. She advised," It is better to go hungry for a day than to take medicine."
- Ibn Sina. In the 10th and 11th centuries, the Oriental physician Avicenna purified the blood of his patients by fasting. Syphilis and chicken pox patients in particular were discharged by starvation.
- Gandhi. The philosopher loved starvation for a long time. Hunger gave him a special feeling. Starvation was used not only to cleanse and heal the body but also for spiritual cleansing.

But basically, what are the benefits of starvation? "Hunger and cold air are the keys to longevity," says the Japanese scientist Nagumo. Hunger is a normal phenomenon that is preserved in our genes. When you haven't eaten for a while, some changes occur in your body. Based on what scientists say, when a person doesn't get food from the outside, the body begins to use its internal reserves. That is, internal (endogenous) nutrition continues. There are four organs in the human body that are responsible for eliminating harmful substances: the intestines, kidneys, lungs, and skin. For these organs to work well, the body must have a high potential, i.e. energy capabilities. This is where Benjamin's phrase "Eat less and live longer" comes to mind. Sickness indicates that your body is full of toxic substances. Well, by starving yourself, you're destroying the poisons that have accumulated in your body. So, what changes happen in your body when you're hungry?

- Your insulin levels change. Blood insulin levels drop significantly, which causes the body to get rid of excess fat. It also improves antioxidant function, increases the number of mitochondria, and grows new brain cells.
- Gene expression. Helpful changes occur in several genes and molecules involved in longevity and protection against disease. In fact, we should understand that the

benefits of starvation are related to changes in hormones, cell function, and gene expression.

- It helps to lose weight and visceral fat. According to research by scientists, you can lose 15-42% of your weight in 2-10 weeks while fasting.
- Reduces the risk of diabetes. Over the past decade, "type II diabetes" has become a very common diagnosis. Anything that reduces insulin resistance can help lower blood sugar and protect against type II diabetes. People who participated in fasting studies had blood sugar levels reduced by 3-6% over 2-10 weeks.
- Improves brain function. When you're hungry, a person's brain's metabolic functions and memory improve. Begins to remember events, places, words, and situations that happened years ago.
- A person's blood levels of growth hormone can increase dramatically. High levels of this hormone helps burn fat and increase muscle mass. Important cell regeneration processes take place, which remove waste products from the cells.

I did a little research because I wondered if fasting makes us that much better. I started observing the people around me, my mother, my sister, my friends who were fasting. And what I noticed surprised me, because indeed our ancestors were right, the condition of my loved ones improved manifold, not to mention their health. And I came to the conclusion that fasting corrects our behavior, strengthens human kindness and sense of help, and teaches people to be calm and moderation in eating has a positive effect not only on physical development, but also on the spiritual and psychological, it strengthens the inner core, the spirit strengthens the patience of the body.

Used sources:

https://islam.kz/kk/articles/islam-jane-qogam/ashygudyn-10-turli-paidasy-4233/
https://kk.wikipedia.org/wiki/%D0%90%D1%88%D1%8B%D2%93%D1%83
https://massaget.kz/layfstayl/Zdorove/52374/

POEMS. STORIES OF MY HOBBY.

Қатысушы: Zeinollaeva Dinara
Жетекшісі: Алина Алина Кобыктиновна
«Приречное жалпы орта білім беретін мектебі» КММ

How do you understand the meaning of the word hobby? For me, personally, this is an action that somehow describes a part of us. And also a hobby can change something in our behavior, character, taste. And for me, it doesn't matter how often I do it, the main thing is how much I like it.
Each of us has or already had hobbies that we started spontaneously or unexpectedly. But despite this, we liked it so much and got used to doing it, as if we had been doing it all our lives.

I don’t have a stable hobby for life, I’ve always loved doing different things. But writing poems is probably the only stable hobby that I have been doing for 4 years. I started writing poems in the 5th grade. In the 5th grade, we had a homework in English to write a poem about our family. To be honest, I didn’t even know where to start, since it was my first time. As I remember, at first I picked up a lot of rhymes in pairs. So, I composed a poem of 5 verses, which in general were 10 pairs of rhymes. The

rhythms were: family- funny, them- problem, boys- toys, cooking-talking, clever-forever, English-finish, dish-fish, book- look, nature- picture, sons- toys and etc. That's how my first poem appeared. It was about my family and it was quite simple, but it matched the rhythms well.

Here is my first poem:

1. I love my family
   They are very funny.
   We haven't problem.
2. My brothers are boys,
   They like toys.
   We are children three,
   My family love country.
3. My mum likes cooking,
   I like talking.
   We are clever,
   We are family forever.
4. My dad can't speak English, I love them,
   But he can run to the finish.
   He can cook the dish,
   He likes eating fish.
5. I like doing homework
   My mum likes housework.
   My family like reading book
   And listen and look.

At that time it was a success for me to compose a poem of 7 verses even not in my native language. But, despite this, I was very worried about the poem, before reading it in class I always thought about whether my classmates and the teacher would like it. And my worries were in vain, because my teacher liked my poems. I was so happy then, probably even my eyes sparkled with happiness. I was proud of myself and determined to continue writing poems.

Since then, I have started a notebook in which my poems will be written. I must say right away that I don't do it professionally. I just write what my heart desires and when inspiration comes to me. I also want to say that I write poems very rarely for my notebook, since now I have decided to add only my best poems there. There are many of poems, since, once in every month, for homework in English, we are given to write poems on certain rhymes, and thanks to this, we improve our skills in English and in writing poem with the whole class.

Are you wondering how a poem can help improve our skills? Now, I will tell you a few benefits that have happened to me and my classmates:

1. Vocabulary replenishment with new words. To find a rhyme for a certain word, we search and recall many words that match the rhythm, therefore, thanks to the rhythmic of the poem and the presence of rhyme in it, new words are remembered much more firmly. If you remember how to spell and pronounce this word, you will memorize an average of 30-50 words a day.
2. Improve pronunciation. To understand how to pronounce a certain word, you can use special apps. And by rereading poems, you remember how words are written and their pronunciation. This is what helps to improve your reading and speaking. So it helped us very well.
3. Spelling of words. there are quite a few words in English with the same pronunciation , but they are written differently and each has its own meaning.

Also, poems help to improve your imagination (Imagining everything you write, you can feel everything that the poem experiences and can penetrate into the fantasy world) , develop memory (scientists have proven that memorizing poems your brain works actively, which helps to improve memory) and help to give self-confidence

(self-confidence is given by the fact that you can create something unusual and colorful with your own hands, which many people will like).

This happened to me. From different countries English speakers came to Semey for the seminar then my teacher showed them my poems and sent me a video where they said they liked my poems and I was very surprised and glad. And a man named Joshua Tilton gave me a book that he himself took part in writing. Giving the book, he wanted me develop in same direction. I think, hear compliments in your direction from someone who has a very good experience in this field is considered an achievement. And yes, it was a great achievement and joy for me. I think after that I became more confident in my poems.

Here is one of my favorite poems:

1. I was sleeping on my bed,
   Because of my illness head.
   And dreams come to me again…
   I assumed what could happen then.
2. The dreams were colourful, and red, and green
   The unexpected thing I have ever seen.
   Maybe it’s because of my tiredness
   But all I wanted was success.
3. I want to see in my mind the light
   I want to go back to my childhood, it’s white and bright.
   Rather, that’s why everything I saw in my dream
   Was like real childhood, cool and clean.
4. I miss playing in the round
   Those same children’s loud sound…
   And we like to get under the beat
   Like sounds of our feet.
5. In my childhood we like going out
   We played, shouted, stood about
   We were a best band
   And we like playing by the hand.
6. And now, I just want to go everywhere
   But I know, I still will be here.
7. In recent days, I want to be in the hall
   In my last, graduation ball
   I want to jump, have fun and dance all night
   To remember children's, funny sight.
8. It probably sounds fun
   But I just want to be like everyone
   Cause I’m tired of thinking about
   My grades, school and exams
   And I want to be like fluffy clouds
   But to many, it’s like drams.
9. If I’m not a liar
   There is a lot, a lot of desire.

Yes, there are enough problems
And a lot of blames.
10 .So, I should raised my head
And get out of bed
To solve my problems, and I knew
That I can if I believe so true.

As I said earlier, the teacher often lets us compose poems with certain rhythms, and this is one of them.Now, I have about 17 poems with different themes. Every year I improve my poem skills. My last poems are more inclined to my feelings. I think this is good because by writing poem I can express something about myself.

My little advice: It doesn't matter where, how, when you write poems, it's important that you like it and that he conveys what you feel. Therefore, if at the beginning it seems to you that everything you write is strange and you want to give up, never do it. There are no cases that we couldn’t do due to the fact that we are inept at this, we just need to get used to it, take the experience and make everything go ahead.

Summing up all this, I want to say that I just love writing poetry. I will continue to be inspired, surprised and experience some feelings when I write poems. And today I'm not worried about my poems anymore. So, and you, do what you love, no matter how much you do it professionally, the main thing is that you love it. Just try, don't give up and be 100% confident in yourself.

Used sources:

- https://bookclubby.livejournal.com/411710.html

Book “Pinch”

IMPORTANCE OF THE ENGLISH LANGUAGE IN MODERN MEDICINE

Участник: Кайруллин Тимур Ержанович
Руководитель: Уалиева Салтанат Арнуровна
КГУ «Борасинская средняя школа-сад» Бескарагайского района

This report focuses on the importance and significance of the English language in healthcare. The report concludes that in the modern world of science and technology, English is one of the necessary elements for all medical professionals. This topic is relevant in our era, when humanity has expanded its information and territorial boundaries.

The purpose of my research is to demonstrate the importance of English in the field of medicine. For the analysis and generalization of the data obtained, the participants of the study selected doctors from the Central District Hospital of the Beskaragai district of the Abay region.

In today's innovative world, knowledge of English is a very important quality for highly qualified medical professionals. We live in an era of globalization and scientific and technological progress, and fluency in English allows us to better use the unlimited possibilities in our professional activities. This requires an accelerated

exchange of information and knowledge of the English language, its features and medical terminology.

At first glance, it may seem that knowledge of the English language has nothing to do with the professional development of a doctor. In fact, if you are focused on continous professional development and intend to work in a prestigious clinic, not to mention cooperation with colleagues abroad, you cannot do without English.

Why should a doctor know English?

First, it may seem that knowledge of English is not important for the professional development of a doctor.

In fact, if you want to work in a prestigious clinic or even cooperate with foreign colleagues, you need to know English if you want to constantly improve your skills. Let's look at how knowing English can help doctors.

1. English-speaking doctors are familiar with current trends in medicine.

Knowing English, you can freely read foreign medical journals, most of the latest medical books, as well as read publications in English on medical websites. And, of course, in terms of quantity and relevance, this information significantly exceeds that available in Russian or Kazakh.

Proficiency in English means you can constantly improve your skills and keep up to date with the latest diagnostic and treatment methods.

But why do we need English so much? Because scientific publications, first of all, are available to a wide readership only in English, and translation into Russian or Kazakh sometimes takes a long time. In science and beyond, English is the lingua franca across national borders.

2. If you know English, you can study or continue your medical education abroad. If you want to become a doctor, you can study at a foreign university, and knowledge of English is one of the main requirements for the implementation of your plan. You don't need a lot of money to study well at a foreign university. For future students, there are various training programs that allow you to study without spending a lot of money, but without knowing a foreign language, this is impossible. If you are already practicing medicine and want to develop professionally, you can take an internship in a foreign clinic, attend retraining courses abroad, or take part in international medical research projects. However, this also requires knowledge of the English language.

3. Knowledge of English allows them to participate in medical conferences abroad. Prestigious hospitals want doctors to attend various events abroad, such as conferences on specific medical topics. Therefore, if you work in a clinic or research institute, you may have the opportunity to travel abroad, but such events are usually held in English.

4. If you are fluent in English, you can work in a team with foreign specialists Many clinics in Japan cooperate with foreign medical institutions and invite foreign specialists to work on complex cases, for example, to make joint diagnostic and treatment decisions. In addition, doctors who are fluent in English can participate in international clinical trials.

5. If you speak English well, you can accept foreign patients in private clinics. If you work in a small clinic in a small town, only your compatriots can turn to you for help. However, you can accept foreign patients, for example, in a private hospital in the capital associated with an insurance company.

6. Learning English always has a high prestige. Regardless of your profession, for example, whether you are a doctor or not, whether you work with foreign colleagues or not, you will be considered a more valuable employee if you are fluent in a foreign language. Knowing English shows your culture and emphasizes that you are a modern, open and self-motivated person. Therefore, there are many reasons why doctors learn English. Your level of English should be high enough. Physicians must be familiar with medical terminology and be able to read and fully understand even the most complex medical texts. In addition, physicians must be able to communicate with colleagues from other countries as easily as they can understand spoken English. Doctors must be able to speak fluent English so that others can understand every word, including hard-to-pronounce medical terms. Of course, all doctors know Latin, which avoids confusion in medical terms, but direct language is still necessary for dialogue.

Having studied the theoretical part, which is outlined above, I concluded that it is necessary to study English, since it is the language of world communication. But I think so, but what do the medical staff themselves think about this?

In order to find out, I conducted a survey and questioning among the doctoral staff of the central district hospital of the Beskaragai district, which included three stages: organizational, practical and generalizing. Questionnaire method 1 (Appendix 1) became the leading one in my work.

After analyzing the above points, we came to the conclusion that English is very important in medicine. This is due to the fact that it is the English language that brings together the knowledge and achievements of different countries and allows you to transfer and learn experience, skills and knowledge. At present, I believe that all physicians need to be proficient in medical English.

Список литературы

1. Почему врачам надо учить английский [Электронный ресурс].- URL: https://www.geniusenglish.ru/kakie- preimushhestva-daet-znanie-anglijskogo-yazyka/
2. Medical English: [Электронный ресурс]. URL: http://englishtimeparnas.ru/zachem_medizinskim_rabotnikam_nuzhen_angliyskiy/post/zachem- meditsinskim- rabotnikam-nuzhen-angliyskiy

Bibliography

1. Medical English: [Electronic resource].- URL: http://englishtimeparnas.ru/zachem_medizinskim_rabotnikam_nuzhen_angliyskiy/post/zachem- meditsinskim- rabotnikam-nuzhen-angliyskiy
2. Why doctors need to learn English [Electronic resource].- URL: https://www.geniusenglish.ru/kakie- preimushhestva-daet-znanie-anglijskogo-yazyka/

Приложение 1

АНКЕТА

1. Нужен ли мед.работнику английский язык?

- да;
- нет;

- затрудняюсь ответить

2. Роль английского языка в профессиональной деятельности мед.работника:

- саморазвитие;
- возможность устроиться на высокооплачиваемую работу;
- стажировка в иностранных клиниках;
- общение с иностранными пациентами или докторами.

3. Как часто Вы встречаете английские слова в Вашей жизни?

- часто
- редко
- никогда

4. Хотели ли бы Вы посещать международные конференции, семинары, тренинги для мед.работников или же пройти стажировку в престижной клинике за рубежом?

- да;
- нет;
- затрудняюсь ответить.

THE ROLE OF THE ENGLISH LANGUAGE IN THE PROFESSIONS OF OUR TIME

Author: Kalyiev A.A.
Supervisor: Kalyieva N.K., Kairullina O.A.
"Borasinskaya Secondary school-garden"

Every graduate of the school is wondering who to become in the future? The right choice of profession depends not only on who he will work with, but also on the feeling of satisfaction from the work performed.

Over the past decade, there has been a significant change in education — the role of the English language in the profession has greatly increased and has become a mandatory attribute of higher education.

Over the past twenty years, our language has been replenished with borrowings mainly from English, especially with regard to the names of professions that we encounter almost every day. The content of professions of people working in new market structures raises questions among schoolchildren choosing a profession, among managers of firms, job seekers, therefore, in order to navigate this variety of vacancies, it is necessary to have information about professions of English-speaking origin. The relevance of the chosen topic is connected with this fact.

To achieve the goal , the following tasks were set:

- to study the reasons motivating students to learn foreign languages;
- to identify the reason for the introduction of new English vocabulary in professional activity.

Every new century in the history of mankind is marked by new opportunities and discoveries in various spheres of human activity. In this regard, there is a need for new specialists all over the world, new professions are emerging that no one heard about a few years ago, and if they were discussed, it was only in the very distant future as something fantastic and unlikely.

Why do new professions appear? Because new territories are being developed both literally and figuratively. People are beginning to be interested in something completely different, to create other fields for creativity and, accordingly, for earnings. I would like to note that most of the new professions are professions borrowed from foreign countries, which means that English vocabulary is present in both the name and terminology. Every school teaches English from the second grade. But this is only the base. Business English is the most popular after general spoken English, which is very important today.

English is the basis for such professions as translator, foreign language teacher, diplomat, tour guide, journalist. Undoubtedly, a programmer, a teacher, a doctor, a manager, an economist, an engineer, an accountant who knows English have a much greater chance of getting a highly paid position in a prestigious company.

There are professions that do not require higher education. It is enough to know English well and you can earn good money as an interpreter or guide. You can do written translations of texts. It is enough to go to business English courses to be well-versed in specific terminology.

There is a process of globalization and integration in the world now, which has led to a rapid growth of intercultural contacts in all spheres of our life. It has firmly included such situations of intercultural communication as studying at a university for exchange, internships of scientists, international conferences, joint ventures, tourist trips, exhibitions, tours, sports competitions. Thus, one of the conditions for successful adaptation in the social space is the possession of foreign languages, as a result of which the Kazakh and .

Russian vocabulary is replenished with foreign borrowings.

In recent years, the flow of new words that enter our language every day has increased, a significant part of which is borrowed from English. English is a priority in the Internet space, which allows representatives of different cultures to contact each other.

The process of penetration of the English language into other languages is already irreversible: the English language is becoming iconic, and its use is prestigious, especially in professional activities.

In this paper, we will look at some of the most common names of professions from various fields of activity that came to us from the English language. Recently, it has become popular to use anglicisms in the “beauty studio” - the beauty sphere. Such as makeupper- визажист, lashmaker- специалист по ресницам, barber- hairdressing services for men. In the restaurant business: baristo –баристо, barman – бармен, barkeeper – хозяин бара, cafe, dresscode- дресскод, dresscontrol- дрессконтроль, facecontrol- фейсконтроль, security- охрана. Borrowing in the IT sphere is gaining momentum (even in scientific work it was not without the use of Anglicism with the word IT): blog- блог, blogger- блоггер, instagramm- инстаграмм, whatsup- ватцап. Currently, there is widespread computerization, so such professions as brauser- браузер, cooperator- копирайтер, web master- веб мастер, content-manager-контент менеджер and others are gaining popularity. Without knowledge of English, it is very difficult to become a good specialist in these

areas, since these professions imply working on a computer, and the computer language is English.

This is just a small part. New professions are appearing almost daily now.

In order to determine the main goals of learning English among peers, we conducted a survey among students of grades 9-11 of "Borasinskaya secondary school-garden". 35 people took part in the survey.

The students were asked to answer 3 questions with the answer "yes/no", and the 4th question was a free choice of no more than two options from the proposed ones. According to the results of the survey, it can be concluded that English vocabulary is easy to remember and 50% of students use it daily in addition to educational activities, which means that colloquial slang of the English language is relevant among teenagers and young people. The question "Do you think that you will need English in your future profession?" was answered positively by 77% of students. This suggests that the level of borrowing of English words in professions is not the limit, and in the future the progress of using borrowed words will only grow, therefore the Russian language will be replenished with new borrowed words in professional activities.

The questionnaire contains item №. 4, where it is necessary to add the sentence "I am learning English to ...", and several answers are given. The lowest percentages were in the answers "so that parents do not scold for a bad grade" (8%), "learn the culture and traditions of different countries" (25%), "watch movies (read books, listen to songs) in a foreign language" (25%). The most answers were scored by the options: "apply the knowledge gained while traveling" (30%) and "apply English language knowledge in a future profession" (33% of the answers). We can safely conclude that the borrowing and use of English vocabulary in the Russian language is gaining tremendous momentum.The first question helped us to identify the main goals, and the second - to reveal the aspect that most interests students in foreign language lessons. The questionnaire was anonymous at the request of the students, which increases the reliability of the information, since many teenagers are afraid of complaints

in their direction, choosing, in their opinion, the "wrong" answer.

Having studied the results obtained, we can note that most students study English in order to use it during trips and travels, as well as to better understand the peculiarities of the culture and traditions of the countries of the language being studied. The greatest response among students was the demand for English in their future profession.

We proved the role of English language knowledge in the modern world of professions, got acquainted with the variety of professions from abroad, revealed the relevance of knowledge and use of English vocabulary in professional activities in the modern world. Having studied the reasons motivating students to learn foreign languages, we identified the reason for the introduction of new English vocabulary in professional activities.

Many people learn English in order to become competitive in the labor market - to get a promotion in their current position or to change jobs altogether. Today, the younger generation is striving to improve the language for a better position in the future with the cooperation of international companies and further relocation.

You should not follow fashion trends too much, that is, if you can use many Russian words in English now, then it is not necessary for you to use it if you do not know its meaning.

So, we can talk endlessly about the role of the English language in the world. There is no doubt that the English language is an important component in the life of a modern person, and everyone will be able to find more than one reason for studying it. In principle, no matter what profession or type of activity you choose, knowing English will make your life much easier.

Fluency in English nowadays is a vital necessity to be successful and realized.

Список литературы.

1.Барлыбаев Х. А. Глобализация: вопросы теории и практики // Век глобализации. Вып. № 2. 2008.

2.Володарская Э.Ф. Заимствование как универсальное лингвистическое явление // Вопросы филологии - 2001. - № 1. - С. 12.

3.Studbooks.net. Понятие «англицизм» в лингвистической литературе. [Электронный ресурс] / Studbooks.net. – Режим доступа: 4. Vuzlit.ru. Причины заимствований русских слов в современном русском языке.

Приложение

Анкета

1	Пользуетесь ли вы английской лексикой в повседневной жизни?	да	нет
2	Легко ли вам дается запоминание новых английских слов на просторах интернета?	да	нет
3	Считаете ли вы что английский язык понадобиться вам в будущей профессии?	да	нет

4	Я изучаю английский язык, чтобы (поставить галочку напротив выбранного ответа): -применять полученные знания во время путешествий; -смотреть фильмы (читать книги, слушать песни) на иностранном языке; -узнавать культуру и традиции различных стран; -применять знания английского языка в будущей профессии; -чтобы родители не ругали за плохую оценку	свой вариант ответа

TEENAGER'S PROBLEM

Қатысушы: Ботагозина Дильназ
Жетекшісі: Мантиева Балжан Берікқанқызы,
«Ж.Аймауытов атындағы жалпы орта білім беретін мектеп»КММ

All teenagers have their own views on their life and future. They often stay alone with their thoughts because nobody seems to understand them. In this situation it's better to talk to someone who is more experienced in life matters.

Teenagers often meet their first love. It is a wonderful time for them and one of the best stages of life. This event stays in one's memory forever. Unfortunately, the first love can have unhappy endings. It leads to problems in communication even with the best friends.

Purpose: study of teenager's problems in real life and their reflection in the literature.

To achieve this purpose, I set myself the following tasks:

- to study the main features and problems of teenagers;
- develop survey questions;
- conduct a survey;
- identify the causes of disagreement between teenagers and parents;

Main objectives to be achieved:

- to study articles from magazines, newspapers, books and the Internet;
- to describe modern teenagers in English - speaking countries;
- to describe and to make classification of teens problems;
- to write a questionnaire for teenagers in our school and to learn if they have the same problems;

The actuality of the work is in genuine interest of people of all generations to the teenager problems because they are very acute and touch most families, most schools and most societies, especially nowadays.

Unit I.

1.1 Who is a teenager?

In psychology, there are several options for the name of the transitional age (the period of a person's life, determined by age from 11-12 to 14-16 years).

This age is called puberty, puberty, teenage, transition, etc. Each of the names, in principle, reflects its attribute. It is divided into two phases: negative (critical, 11-13 years

old) and positive (13-16 years old). By the older teenager, the prioritization changes, by the age of 13-15 a person becomes more mature and responsible.

First of all, it should be noted that this age is difficult not only because “hormones play”. The teenager came out of the age when everything was clear and stable. He was a child, he had favorite toys and games, behavior and status of a person dependent on his parents, more precisely, not yet quite a person in the full sense of the word.[5]

At the transition to puberty, the teenager is lost. He feels that something has changed, but does not understand what exactly. At this moment, I want to find new interests, new acquaintances, and this constant ongoing search pushes the teenager to share this with the closest people, he wants to tell the whole world how unique, unique, unique he is. Yes, so it is, in general, it is.

It is during teenager that the "puberty crisis" transpires. The process of hormonal restructuring of the body is accompanied by gradual changes in the physical appearance and mental sphere. The most important sign of adolescence is the establishment of regular activity of the gonads, which is manifested in girls by menstruation, and in boys by ejaculations, as well as phase changes in growth rates, the formation of body proportions characteristic of the sex and its secondary sexual characteristics.

The height and weight of the child increase, in boys, on average, the peak of the "growth spurt" falls on 13 and ends after 15 years (sometimes up to 18), while in girls the "jump" usually begins and, accordingly, ends two years earlier (further is smoother growth may continue for several more years). A change in height and weight is accompanied by a change in the proportions of the body in general. The intensive growth of ahe bones of the skeleton, reaching 6 cm per year, is ahead of the development of muscles and the growth of blood vessels. All this leads to some disproportion of the body, teenage angularity and frequent complaints of pain in the heart and chest (but, of course, in no case should they be brushed aside, because pain in the heart can not always be attributed to puberty). Children feel at this time clumsy, awkward.

Unit II.

2.1. What problems do teenagers have?

1. A teenager is consumed with electronic devices.
2. A teenager is hostile to parents.
3. A teenager quickly loses his temper.
4. A teenager tells a lie.
5. Teenager arrives late
6. Teen chooses bad friends.
7. A teenager uses drugs.

The main psychological problems of adolescence:

1. Suicide.
2. Teenage depression.
3. Laziness.

2.2. Where do teenagers meet the problems?

Problems of teenagers at home.

Problems of teenagers at school.

Teenager's Problems in Relationships with Peers.

2.3. Why do teenagers have problems?

Teenager, as many adults say, is a very difficult period for children who have not yet become adults.

Today, smoking is a huge threat to the health and development of future generations.

Alcoholism is the scourge of our society! The culture of society is so low that the alcohol campaigns carried out by manufacturing firms are becoming more and more intensified.

Recently, all of the above problems have been joined by the problem of teenagers' enthusiasm for virtual communication. This is a huge problem of the younger generation, the problems of adolescents at the state level, since the number of able-bodied population is decreasing every year, the percentage of disability is growing, the birth rate is falling.[4]

2.4. How can we help teenagers?

We learn that some social and emotional learning approaches are simply not as effective with teens as they are with children. When teaching relationship skills, teenagers can sometimes find that direct instruction (in the form of lectures, videos, and homework) is patronizing and harsh.

1. Encourage students to use their character strengths.

If teenagers crave respect, it is important to create an atmosphere in the school where their strengths are recognized and appreciated.

2. Encourage students to present their best side.

Another way to help students clarify who they are and what they want to be in this world is to invite them to imagine their ideal future.

Ask your students to answer the following questions in 15 minutes of free writing: What better life can you imagine? Consider all areas of your life that are important to you - relationships, studies, career, hobbies and interests, etc. Be as creative and imaginative as you want and don't worry about spelling and grammar.

3. Have students explore their purpose.

Once students have practiced using their character strengths and envisioning the future, create opportunities for them to think about how they could contribute to something greater than themselves.

4. Value student leadership in your school community.

Unit III.

3.1. What young people say about themselves?

My personal view is that Young people need to think earnestly about who they want to be in the near future. Firstly, Timely and carefully reveal of aptitude for certain type of jobs can help to make the right choice in the future.

Secondly, the sooner teenager pick out a profession the more time he has to prepare to enter the University. Finally, Early specialization Will provide an opportunity of career growth.

Additionally Teenagers need rest for proper development. I totally disagree with the opposing opinion. Foremost, young people and date of 16 should be able to make serious decisions and take responsibility for it.

Conclusion.

To sum up, we can see that our grandmothers did not have computers, did not have cell phones, and could not communicate virtually. They were friends and met with friends in the yard, at school, on the street, went to visit each other. And that's great!

Parents need to comprehend the main thing that it is their life, habits, manner of communication, relationships in the family that have the greatest influence on the formation of a teenage personality. If quarrels prevail in the family, disrespect of spouses for each other, reproaches, lies, then there will be zero benefit from moralizing how to live correctly.

Working with the paper I've come to the following conclusions:

- a process of becoming a teenager is very difficult;
- Teen age's not only wonderful and happy period, but it's a period when adolescents have very much problems which they must decide;
- Teen age is a period when teens feel like adults but they are not ready to an adult life.
- The most widespread problems of adolescents are problems connected with school and parents;
- The problems of teens in Russia and English – speaking countries are practically the same;
- every year teenagers' problems are growing up and they become a serious problem for adults;

The main conclusion of the paper is:

The teenagers' problems are like a mirror which reflects problems and hardships of any society.

THE BENEFITS OF CARTOONS IN LEARNING ENGLISH

Қатысушы:Дәукен Гүлизат
Жетекшісі:Тайжигитова Жадыра Берикболовна
ШҚО білім басқармасы Алтай ауданы бойынша білім бөлімінің
"№1 Жаңа Бұқтырма орта мектебі" КММ

At the early stage of learning, language should first of all be considered as a means of developing a preschooler's personality, taking into account motives, interests and abilities.

To make it easier for children to learn English, educational English cartoons were invented.

They were created in Britain, they were designed for children who were learning the language. These cartoons explain grammar in a funny way, using cartoons to introduce new words and expressions, funny characters like Dasha the Wonder Woman, Diego, Sam the Fireman, Pocoyo, and many others try to teach children the language.

Everyone has long known the fact that cartoons have a huge impact on the child's nervous system. Parents, teachers, psychologists are asking questions: aren't modern cartoons dangerous for the child's developing psyche? What to choose for a child: foreign or domestic cartoons? Is it worth allowing children to watch animated films, are they useful? And how much time can you let your child spend in front of the TV? Let's try to answer these questions, given the opinions of experts.

First we should consider the positive impact of cartoons on a child.

Cartoons are loved by children of all ages for a reason. A cartoon - an effective means of raising a child, the main thing to find the golden mean. Viewing "right" cartoons has a number of positive aspects:

- The child has the opportunity to relax and distract, to get a psychological discharge;
- the child learns to perceive the plot and think logically;
- cognitive and educational impact (explain the phenomena of nature, develop speech, expand the horizons, etc.);
- changing the picture on the screen with sound stimulates visual and auditory attention, contributing to their development;
- jointly watching cartoons with parents helps to find new interesting topics for discussion, which develops the child's speech.

Now let's look at the negative impact of cartoons on a child's mind.

Aggressiveness. Aggressive behavior of a child can be a reason for imitating the main characters. It is difficult for a child to understand who is one hundred percent good and who is bad.

Color and sound. The psyche of children is not yet fully formed. Screaming colors with bright flashes of light and loud sounds are very pressing on the psyche of children.

Gender Behavior. Most modern cartoons show masculine, strong women and kind, compliant men. In these cases, the impact of cartoons on the consciousness of children is enormous. This is how they form gender behavior, according to which a girl thinks that she should be the one to "get food and go to war.

Abuse of cartoons affects not only the physical health of children. They have a serious impact on mental development. Doctors identify several negative aspects.

Inhibition of some reactions. Famous pediatrician Evgeny Komarovsky describes the following example: in a cartoon, the ball flies right at the child. Suddenly the frame changes, and the ball disappears. The child learns a rule - you can not be afraid of the object flying at you, because it will not get you. As a result, the baby has no reaction to dodge. This often becomes the reason for increased injuries.

Why is it effective to learn English from cartoons

Simple words and grammar

The language of cartoons is often simpler and easier to understand than the language of films. And this applies not only to cartoons aimed exclusively at children, but also to full-length cartoons. This means that regardless of the language level, everyone can find cartoons that are suitable for themselves.

Repetition of words and phrases

Heroes of animated series, as a rule, have not only characteristic features, but also no less characteristic phrases that they will repeat from series to series.

Simple theme

The theme of cartoons is always clear, they do not have abstruse dialogues, specific vocabulary and negativity.

Musical component

Both old and modern cartoons are often accompanied by music, catchy songs performed by the main characters and soundtracks that sometimes become real hits.

Accessibility for beginners

Cartoons are not only entertaining, but also educational, and they are available even to beginners from scratch. In the third part of our article, we will give you an example of an animated video for people taking their first steps in English and tell you how to work with it.

Where you can watch cartoons in English for free

1. **English for Children**

A series of cartoons in English for beginners about the dragon Gogo.

2. EnglishCentral

Here you can not only watch cartoons or trailers for them with subtitles, but also learn new words that you come across in the video.

3**. Multimedia-English**

This site contains the most famous cartoons in English: Peppa Pig, Charlie and Lola, Winnie the Pooh, etc.

4. BookBox

This channel makes simple animated cartoons for foreign language learners.

5. Vasabi.tv

Although the vasabi.tv resource cannot boast of a lot of material, it is still worth your attention.

6. LearnEnglish Kids - British Council

Funny cartoons from the British Council, although they are in the "children's" section, will be interesting for adults too.

7**. Cartoons On**

A site where you can watch cartoons in English for free.

8. Magic English

The channel to help you learn English from your favorite Disney cartoons.

In fact, there are many more sites with cartoons in English. But the easiest way to find the cartoon you want is on YouTube: it's fast and free.

Cartoons for learning English for older children

Not all children start to learn a foreign language from cartoons - there are some “advanced” kids who just like to watch cartoons in English. For them, there are TV shows and animated films with more complex vocabulary. It is possible that they will be useful for adults as well (for example, invite grandparents to watch them with their grandchildren):

Super Why!

This is not just a few cartoons, but a whole YouTube channel, which is designed to expand the vocabulary of children from 3 to 6 years old. In addition, the mission of cartoons is to instill in children a love of reading and searching for new information. The adventure takes place in Storybrook Village, a magical 3D world behind the library shelves where fairytale characters live.

At the Zoo - a cartoon with English subtitles, designed so that the child can read in English. The offscreen text is read very correctly and legibly, so that you can not only learn a lot of interesting things about animals, but also practice listening and pronunciation.

English Singsing. Collection of Easy Dialogue. English for children: dialogues in English. The complexity of the information in these cartoons is approximately at the Elementary level, that is, young viewers should at least understand a little English. Usually these cartoons for learning English are recommended to be used after 5 years.

DOKI - Expedition Time! An expedition is a journey or a journey, and Doki and his friends go one by one in each episode. Doki and his team explore different parts of the world and learn about new cultures and the words associated with them. This is a fun cartoon if you want to learn not only new words but also new cultures.

The Wild Thornberrys - Eliza is a normal 12 year old girl who can talk to animals. It's a pretty good trick to find out when your parents are filming nature documentaries, but she's having a hard time because she has to keep it a secret. She gets into crazy situations with her family. Did we mention that her best friend is a chimpanzee?

There are cartoons that not only children but also adults watch with enthusiasm. These animated films include, for example, all the works of the Disney studio. All you need to learn English from Disney cartoons is to watch them without translation, that is, in the original. But there are some tricks that will make you watch cartoons in English more efficiently.

Pay attention not only to the general meaning of the plot, but to the specific phrases spoken by the characters. For example, in the old cartoon Lady and the Tramp ("Lady and the Tramp") there are such lines: "They want to eat", "They're hungry", "He wants to eat", "He's hungry", "He's eating" are great examples of the use of singular and plural and different tenses (Present Simple and Present Continuous).

Listen to songs - there are many of them in Disney cartoons. Many are so good that they are easy to remember, and I just want to sing along with them. Don't hold back - this is a great opportunity to practice listening, understanding, and pronunciation. For example, in the incredibly popular cartoon Frozen, the songs are literally one after another. Some phrases in them really deserve attention and memorization.

Include subtitles and compare the speech of the characters with the translated text. This will teach you to grasp the pronunciation of native speakers and to take the translation critically. There is nothing better than consciously analyzing information and memorizing vocabulary in this way.

Conclusion

We conclude that children of preschool age are just forming an idea of the world, and therefore teaching a foreign language at this period has a certain complexity compared to learning at school. Children by this time have not mastered the native language at an advanced level, which could reduce the time-consuming work of the teacher. A competent teacher must have teaching techniques, be able to find an individual approach to children. When he sees that children are bored, it is necessary to find a reason and a way out of this situation He is responsible for the result of their learning. In the XXI century is very developed information technology, which helps in learning a foreign language. Thus, the teaching of a foreign language begins at a very young age, and here it is necessary to learn how to overcome the most difficult challenges that exist in the methodology of teaching.

List of references

1. Бобкова С.С. Влияние изучения английского языка на повышение психологического здоровья детей старшей группы детского сада с нарушениями речи / С.С. Бобкова // INTERNATIONAL JOURNAL OF EXPERIMENTAL EDUCATION. – 2014. – №6. – С. 10 - 12.

2. Варавина А.А. Дополнительная образовательная программа «Английский язык для малышей». / А.А. Варавина Режим доступа: https://5.uzl-school.ru/upload/English.pdf

3. Воробьёва О.И. Методические аспекты обучения иноязычной речи на начальном этапе с использованием информационно-компьютерных технологий. / О.И. Воробьёва, Л.Д. Грушова.

4. Казакова Е.А. Мультфильмы как средство развития коммуникативной компетенции учащихся начальной и средней ступеней / Е.А. Казакова // Проблемы романо-германской филологии, педагогики и методики преподавания иностранных языков. – 2009. – С. 102 - 105.

THE INFLUENCE OF LEARNING ENGLISH ON TEENAGERS' PROFESSIONAL CHOICES

Участник: Арбацкий Андрей Александрович.
Руководитель: Калелова Жанат Маулкановна
КГУ «Общеобразовательная средняя школа №28» г.Семей

Аннотация: В этом проекте рассматривается влияние изучения английского языка на профессиональный выбор подростков

Ключевые слова: профессия, изучение английского языка, профессиональный выбор, развитие, подростковый возраст.

Abstract: This project examines the influence t of learning English on adolescents' professional choices

Keywords: profession, learning English, professional choice, development, adolescence.

Introduction

Choosing a profession is a difficult and responsible step in every person's life. The problem of choosing a profession is very important, because this problem, as a rule, is faced by most people. To choose a profession means to find your place in life. The choice must be not only free, but also fully conscious, must meet both the interests of the individual and the interests of society. Consequently, deep motivation (motivating force for action) is necessary. Choosing a profession and mastering it begins with professional self-determination.

In adolescence, childhood forms of dreaming about a profession are replaced by thinking about it taking into account one's own capabilities and life circumstances, and there is a desire to put intentions into practice. However, some adolescents live fully in the present and think little about their future profession. Many things can stimulate an interest in a particular profession: teaching, people, books, television. Teenagers are interested in many things, often oriented in several directions at once, attend various sections and classes. Very often they overestimate their capabilities in the profession that attracts them. Classes in sections help teenagers realize their aptitudes, capabilities, shortcomings.

One of the obvious changes that has occurred in the content of education over the past decade is the increasing role of English. Today, a good knowledge of English is becoming an obligatory attribute of higher education. Hence **the relevance** of our chosen topic of research.

The aim of this work is to consider the influence of English language learning on the further professional choice of adolescents.

The object of the study is English as a school subject.

The subject of the study is the process of further professional choice of adolescents.
Research methods: Interview, conversation, questioning, analysis.
Hypothesis of the study: early and in-depth study of English has a significant impact on the further professional choice of adolescents.
The purpose, object, subject and hypothesis of the study allowed to determine the following **research objectives:**
- To show the importance of the English language in the modern world;
- to consider the role of English;
- to conduct a questionnaire survey among 9th graders;
- to analyze the results obtained.

The role and importance of English in our lives

English is now spoken virtually all over the world and has become the most important language in the world of politics, science, commerce, and cultural relations. It is the native language of Great Britain, the United States of America, Canada, Australia, and New Zealand. In addition, many people speak English in many other countries. It is also the universal language of the Internet, since most electronic books and information can be found in it, the language of computer technology. Every person who speaks English always has a unique opportunity to access all the world's electronic and printed information publications, because almost all famous books, as well as scientific articles and manuals, today, are written in English or translated into it.

In Kazakhstan, it is also important because it is the language of international communication and business. Today, English is a compulsory subject in Kazakh schools and universities. In addition, there are many private language schools that offer English language instruction at various levels. Nowadays more and more Kazakhs understand the importance of learning English and are trying to improve their skills in it. It not only facilitates communication and strengthens business connections, but also opens up new opportunities for career development.

There are 10 most popular reasons why you should learn English.

-Career growth. Nowadays, every good worker must have a good knowledge of foreign languages. And English is a must (in the first place). So if you are a career-minded, it is a must to learn English.

-Read books in the original. It would be great to read one of your favorite books in their original language (in English). Getting new, special emotions from a story you already know.

-Trying something new. Learning a new language is always very interesting, because it allows you to get to know the peculiarities of another language and the culture of its speakers, thereby developing yourself.

-Watching original movies. Usually all new films come out originally in their original language (mostly English). So go ahead, learn English and watch all the long-awaited movies first and in the original.

-Tourist travel. Now it is very popular to travel. And abroad you have to communicate with the local population. That's where English comes in handy.

-Make new friends. Socializing is an essential part of our lives. And we all, one way or another, meet new interesting people who help us develop, discover something new in ourselves. Many of these curious people can be found among foreigners. And now there are

many opportunities to communicate in social networks, or, even better, you can talk on Skype.
-Improve your memory. While learning English you'll eliminate the need to memorize, which is one of the best ways to improve your memory.
-Hobby. Some people study for work, and others simply because they enjoy it, making it a hobby.
-Computer literacy. Nowadays the computer has become an integral part of our lives. But to fully benefit from the endless opportunities of your faithful assistant, you need a good knowledge of English.
-Study. Many young people want to go to university abroad. To do this, many of them learn English. After all, you can study in English in almost any country, not just in an English-speaking one.

In general, English plays an important role in Kazakhstan, both in education and business. With its help, Kazakhstanis can better understand and communicate with the world community, which contributes to the development of the country's economy and culture.

A study of the influence of English language learning on the further self-determination of teenagers

Practical research of the problem of the influence of learning English on the further self-determination of adolescents was conducted in our school.

Students in the 9th form took part in the survey. First, students were offered a questionnaire consisting of three questions:

1. Do you think it is necessary to know English?
2. Will you need English in your future profession?
3. Why is knowing English important?

The survey revealed that 85% of 9th graders believe that English is necessary. 47% of students associate their professional orientation with the study of English.

Students' answers to question 3, "Why is it important to know English?" were varied: "to travel abroad", "to advance in career", "to expand business", "to communicate with peers from other countries" and other answers.

The next stage was a conversation with the students about where they were going to go in the future, what profession they would choose and why, and what role the English language they were learning could play in their chosen profession. Naturally, not all students could say exactly what they wanted to be. Nevertheless, many students are aware of the role that English plays in their lives: some give it a more significant role, such as their future job and a foreign language being inseparable, or a less significant role: being able to read what is written on advertising brochures or on clothing labels. The important thing is that all the students said that learning a foreign language nowadays is simply necessary.

The analysis shows that each of the students assigns a certain role to English. This shows that they do care about the language and that they are aware of the importance of learning it. Many students realize that through such a subject as English they have been able to learn about the culture and traditions of other countries, with their characteristics, other students say that with the help of English they can find a high-paying job. And also some say that thanks to the knowledge of the English language, it is possible to communicate freely with foreigners. But, unfortunately, some students believe that a foreign language is imposed on

them by the curriculum and parents, that if they had the opportunity, they probably would not study it.

Thus, conducting the survey, we can note that the respondents have a high level of motivation to learn English, although not all students have the same attitude towards this subject. Most learners understand the importance of English for modern society and its role in further choice of profession.

Conclusion

In recent decades, foreign languages have been the object of great attention and study, not only by scholars, but also by ordinary people. The increasing role that foreign languages play in influencing the consciousness and activities of the general population is noted. It is also necessary to consider that the knowledge of foreign languages is very important in the sphere of personal and professional communication of a person, which allows him to be one step ahead of others.

The importance of knowledge of a foreign language (most often English) is difficult to overestimate. It is almost impossible to imagine the life of a modern person who does not know a foreign language, because most modern means of communication and communication are focused on people in one way or another, speak the language.

Thus, learning English is a vital necessity in the modern world, which is a complex of interrelated parts, as the knowledge of English contributes to communication and global understanding. Intrinsic motivation determines a student's attitude toward the subject, and ultimately ensures progress in English language acquisition. For example, when he likes to speak, read in a foreign language; perceive foreign language speech; learn new things; when the teenager enjoys the work he does, in this case we can conclude about the formation of interest in the subject "English", and that this interest influences the further choice of profession of the teenager.

References

1. David Crystal. English as a global language/2003.
2. Gez N.I., Lyakhovitsky M.V. Methodology of teaching foreign languages. Higher School, 1982.
3. Kato Lomb. How I Learn Languages. Argamac, 1993.
4. https://infourok.ru/proektnaya-rabota-anglijskij-kak-globalnyj-yazyk-obsheniya-6052407.html

THE VOCABULARY OF INFORMATION TECHNOLOGIES

Researchers: Smagulova Nargiz, Takezhanov Aibyn
Tutor: Arstambayeva Almagul Maksutovna
CSI "Secondary School No. 20"

We live in a new era of human civilization - the age of new information technologies. The development of modern society occurs under the influence of information technologies, which play an important role in all spheres of mankind, ensuring the dissemination of information around the world. Information technologies tightly affect the field of linguistics. Previously, information technology was not required for teaching English, but now it is important for linguists, teachers and students to know this area. Modern information

technologies allow a huge number of ordinary users to communicate freely, publicly expressing their thoughts in writing. There was an opportunity to get directly acquainted with the cultures and languages of other countries. Mass media is one of the most important spheres in the life of people all over the planet. Some believe that the media is a source of new knowledge, sometimes simply inaccessible for spatial, socio-cultural, political and other reasons. Others consider the media a hindrance in education and upbringing due to the huge amount of unsystematic, unreliable, unethical and immoral information. The media can contribute to both positive and negative development of various qualities of human consciousness. Given people's opinions about the influence of mass media, there is a need for media literacy. Media education in the modern world is considered as a process of personality development on the material and with the help of mass communication (media) in order to form a culture of communication with the media, creative, communication skills, critical thinking, skills of full perception, interpretation, analysis and evaluation of media texts, teaching various forms self-expression through media. Media literacy helps a person to use active the possibilities of the information field of television, radio, video, cinema, the press, the Internet, helps him to understand better the language of screen arts. Therefore, the relevance of this scientific project is determined by the need for students to study media education at school as an effective means of developing a creative, independent and critically thinking personality in the conditions of an intensive increase in the information flow.

The main goal of the scientific project is to expand the vocabulary in the field of information technology for the acquisition of the English language, the necessary and sufficient level of communicative competence to solve social and communicative tasks in the field of media.

The purpose of our study is to create a reference book of the most commonly used words in the field of information technology with translation into Russian and Kazakh.

In accordance with this topic, the following tasks were outlined:

1. Study the literature on this issue.
2. Select the appropriate lexical material and systematize.
3. Conduct a questionnaire among students in grades 8-11 to determine the level of knowledge of given vocabulary.
4. Conduct a survey among teachers to determine the knowledge of the meaning of borrowed words.

The object of study is the words in the field of information technology.

Research methods:

1. Theoretical (study, analysis and systematization of literature).
2. Problem-search (research and selection of the necessary vocabulary).
3. Information and development (independent work with information databases - the use of information technology).
4. Data visualization (drawing up diagrams, displaying the results of a survey of students and teachers of the school).

Theoretical part

In the current socio-cultural situation in Kazakhstan, media culture is becoming increasingly influential and widespread, which in various forms (through print, television, cinematographic, video and computer channels) is intensively spreading around the world. Videos, DVDs, the Internet provide students with the opportunity to interact with the screen

individually. They can select the disk, site they are interested in, and, for example, at any time stop the image, return the screen action back (for example, to better understand a complex episode, text), get additional information online, view one and the same material in different languages. This allows not only to use all the advantages that the process of reading a book has, but also (in the case of a personal computer) to realize your creative ideas in the virtual world. Computer games with three-dimensional image and sound have already been created, designed not only for entertainment, but also for the development of memory, reaction, intelligence, logic, attention, artistic perception and imagination. For a full understanding of media texts in English, an appropriate vocabulary is required. Also, the level of active vocabulary makes it possible to communicate in English, develops students' oral speech skills.

Selection of lexical material

We looked through and studied the textbooks "Information and Communication Technologies" and Internet resources and selected and systematized the most common words in the field of information technology with translation into Russian and Kazakh languages.When selecting lexical material, we found many abbreviations. For example, consider the keyboard of a desktop computer and a laptop. We deal with the meaning of the buttons, consider the abbreviations on the keys. It is also convenient and quick to apply abbreviations when writing SMS in English. "The main principle of the SMS language is maximum information for the minimum number of keystrokes saving effort and time." Basic spelling and punctuation rules are ignored. We suggest you use modern SMS abbreviations. For example: hi m8 r u k? isozi 4gt 2 cal u lstnyt-y dnt we go c film 2moz – Hi, mate. Are you okay? I am sorry that I forgot to call you last night. Why don’t we go and see a film tomorrow?

The vocabulary of information technologies in English can be divided into the following groups:

- Native words, such as safety regulations, download, hardware, software, search, settings, view, memory, cut, layout.
- Borrowed words into Russian / Kazakh, for example: chat (чат), program (программа), menu (меню), display (дисплей), content (контент), design (дизайн), slide (слайд), text (текст), printer (принтер), interface (интерфейс), etc.
- Abbreviations: Del, Esc, Alt, PrtSc, PC, 2day, HAND, JK, IMO, RU OK?

Practical part

In order to determine the level of knowledge of the vocabulary of information technologies, a survey was conducted among students in grades 8-11. We created a 15-word quiz and conducted a survey using the Google Form platform.

Do you know these words?

1. hyperlink

A) гиперсвязь B) гиперссылка C) гиперсоединение

2. browser

A) программа просмотра B) обозрение C) пропускать

3. RUF2T

A) между прочим B) Можешь говорить? C) есть вопрос для тебя

4. АТВ
A) всего наилучшего B) скоро вернусь C) насколько я знаю
5. bookmark
A) пометка B) закладка C) отметка
6. list
A) список B) лист C) листать
7. device
A) движение B) поселение C) устройство
8. recording
A) рекорд B) запись C) диск
9. insert
A) замена B) инсерт C) вставка, замена
10. update
A) обновить B) загружать C) оживлять
11. newscast
A) оповещение B) программа новостей C) телепередача
12. message
A) запрос B) сообщение, письмо C) связь
13. data
A) дата и время B) файл C) данные, информация
14. IMO
A) По моему мнению B) Я считаю, что ты не прав. C) Не могу говорить.
15. F2F
A) навсегда B) наедине, лицом к лицу C) слишком далеко
The test results showed the following data:

We also conducted a survey using the Google Form platform among teachers to determine the knowledge of the meaning of borrowed words. Nowadays we often use many borrowed English words but we do not know the original meaning of these words. We questioned the teachers offering them a 8-word quiz.

Do you know the translation of these borrowed English words?

1. контент
A) содержание B) общая информация C) материал
2. браузер
A) поисковая программа B) программа просмотра C) поисковая система
3. чат
A) разговаривать, болтать B) дискуссия, обсуждение C) группа

4. чип
A) микросхема B) электронный компонент C) обломок, осколок
5. слайд
A) рисунок B) скользить C) двигаться
6. дизайн
A) проект, план B) оформление C) фотодизайн
7. дисплей
A) экран B) монитор C) показывать
8. скриншот
A) фото B) снимок экрана C) снимок
The test results showed the following data:

Conclusion

The 21st century is the century of globalization and scientific and technological progress. The importance of information technology and the English language in the life of a modern person occupies a special place. With the increase in information, the basis of education-knowledge is changing. Thus, in order to walk along with progress, you need to know the vocabulary of information technology.

Resources

1. Галченков А.С., Барабаш О.Б. Рабочие программы факультативного курса «Медиаобразование» для учащихся общеобразовательных школ. Таганрог, 2010. 80 с.
2. SMS language. – http.//en.wikipedia.org
3. Textbooks "Information and Communication Technologies"
4. Язык, сознание, коммуникация: Сб. статей / Отв. ред. В. В. Красных, А. И. Изотов. ó М.: МАКС Пресс, 2004. ó Вып. 28. ó 192 с. ISBN 5-317-01182-5

АҒЫЛШЫН ТІЛІНДЕГІ АУДАРМАШЫНЫҢ ЖАЛҒАН ДОСТАРЫ

Қатысушы: Сайлаубаева Нұрай Аманжолқызы
Жетекшісі: Қарымсакова Умыт Нурлановна
«№45 жалпы орта білім беру мектебі» КММ Семей қаласы

Аударманың типологиясы және оның түрлері.

Аударматану шеңберінде аударма қызметінің психологиялық, әдеби, этнографиялық және басқа да аспектілері, сондай-ақ белгілі бір елдегі аударма қызметінің тарихы зерттеледі.

Қазіргі аударматанудағы жетекші орын аударманы мазмұн тұтастығы ретінде зерттейтін әдеби (көркем немесе көркем аударма теориясы) алады. Оның жеке түрлері аударма қызметін жан-жақты сипаттауға ұмтыла отырып, бірін-бірі толықтырады.[2]

Сонымен, көркем аударманың үш негізгі түрі бар: эквивалентті, сөзбе-сөз және еркін. Олардың атауларының өзі олардың әрқайсысының ерекшеліктерін анықтайды.

Эквивалентті аударма – мәтін мазмұнының өзгеріссіз жоспарын жеткізу үшін қажетті және жеткілікті деңгейде жүзеге асырылатын аударма.

Н.В.Гогольдің «Шинель» прозалық шығармасынан мысал келтіреміз: «Ол кафедраға қашан және қай уақытта түсті және оны кім анықтады, мұны ешкім есіне түсіре алмады» - «Оның кафедраға қашан және қай уақытта түскенін ешкім есіне түсіре алмады. «. Бұл сөйлемде аударма кезінде біз сөз тәртібін өзгертіп, оны жеңілдеттік, ал бұл үзіндінің мағынасы мен идеясы өзгерген жоқ.

Ақырында, соңғы түрі –еркін аударма. Мұндай аударма біздің талдауымыз бойынша аударманың анағұрлым кең тараған түрі ретінде ашылатын баламасынан жоғары деңгейде жүзеге асады. Біз еркін аударманың мысалын ұсынамыз. Бұл Дж.Сэлинджердің «Над пропастью во ржи» әңгімесінен үзінді»: «I am not kidding, some of these very stupid girls can really knock you out on a dance floor». Аудармашы Р.Райт-Ковалева: «Білесің бе, кейде ол ақымақ, бірақ құдайдай билейді» деп қарапайым әрі қысқаша аударған. Толық аудармасы: «Иә, шындап айтсам, осы ақымақ қыздардың кейбірі биден жүз ұпай жинай алады». Еркін аударма кезінде мәтіннің мағынасы сақталады, бірақ оны беру әдістерін автордың өзі таңдайды.

Сонымен, аударманың негізгі түрлерін талдау мынадай қорытындыға келеді: аудармашылардың сөзбе-сөз аударма түрін қолдануы орынсыз және тілдің барлық елестететін ережелерін өрескел бұзу; еркін аударманы аудармашылар белгілі бір жағдайларда, әсіресе аудармашы мәтінді өзінше ұсынғысы келгенде пайдалана алады; әлемнің көптеген аудармашылары негізге алып, мәтіннің мағынасын толық жеткізетін эквивалентті аударма.

«Аудармашының жалған достарының» пайда болу көздері

Аудармашының жалған достары мәтінді дұрыс түсінбеуге және қате аударуға әкелуі мүмкін. Олардың кейбіреулері сөздің бір тілдегі мағынасын қабылдағаннан кейін өзгеріп, басқа жағдайларда мүлде алынбағандықтан, сөздердің кейбір көне тілдегі ортақ түбірден шығуына байланысты қалыптасқан, бірақ әртүрлі мағынаға ие; кейде үндестік таза кездейсоқ болады. «Жалған достар» терминін 1928 жылы кітапта М.Көсслер мен Дж.Дероккиньи енгізген. «Les faux amis ou Les pieges du vocabulaire anglais». Бұл терминнің «ашықтығы» тартымды: ол әртүрлі тілдермен айналысатындардың барлығын күтіп тұрған тұзақтарды еске салады. Айта кету керек, Кесслер мен Дерокинный «аудармашының жалған достары» сөзбе-сөз аудармасы арқылы аударманы тек екі тілдегі

сөздердің дыбыстық ұқсастығы арқылы түсінген. Қазіргі уақытта «сөзбе-сөз аударма» терминін кейбір зерттеушілер әлдеқайда кеңірек түсінеді.

Егер 1949 жылы Я.И. Рецкер әлі күнге дейін литерализмді сыртқы - графикалық немесе фонетикалық - ұқсастық бойынша аударма ретінде қарастырды, содан кейін 1970 жылы В.Г.Гак лексикалық, фразеологиялық, грамматикалық және стилистикалық литерализмдерді ажыратады.

Ең танымал шығармаларды бастапқы дереккөз ретінде талдағаннан кейін біз Акуленко В.В. «Аудармашының жалған достары туралы». Автордың пікірінше, «аудармашының жалған достары» - бұл екі тілдегі жазылуы және/немесе айтылуы жағынан ұқсас, шығу тегі ортақ, бірақ мағынасы жағынан әр түрлі сөздер жұбы. Мысалы, ағылшын angina - ангина, тонзиллит емес, genial - мейірімді, керемет емес, magazine - журнал, дүкен емес. Ағылшын және орыс тілдерін салыстыру кезінде жазылуы немесе дыбысталуы ұқсас сөздердің айтарлықтай санын анықтауға болады. Негізінен, бұл басқа тілден еңген сөздер бір тілден екінші тілге, немесе көбінесе екі тілде үшінші, ортақ көзден: әдетте, латын, грек, француз тілдерінен алынған. (parliament, diplomat, method, theory, organization etc.). Алайда, басқа тілге енген сөз жаңа мағынаға ие болуы мүмкін, оның құрылымы толығымен өзгеруі мүмкін. Тарихи тұрғыдан алғанда, «аудармашының жалған достары» тілдердің өзара әсерінің нәтижесі немесе кездейсоқ сәйкестіктердің нәтижесі болуы мүмкін. (1)

«Аудармашының жалған достарының» түрлері

Тақырып бойынша әдебиеттерді зерттей отырып, аудармашының жалған достарының келесі түрлерін ажыратуға болады:

Бірінші түрге бастапқы тілдегі аударма тіліндегі сөздерге дыбыстық және жазылу жағынан ұқсас, бірақ мағынасы мүлде басқа сөздер жатады.

Мысалы, artist – суретші, суретші емес, magazine – журнал, дүкен емес, family – отбасы, тегі емес, intelligent – ақылды, зиялы емес.

Екінші түрге бастапқы тілдің полисемантикалық сөздері жатады, олардың кейбір мағыналары аударма тілдегі дыбыстық-әріптік сыңарларының мағынасымен сәйкес келеді, ал кейбір мағыналары әртүрлі. Яғни, бастапқы тілдегі бір сөз аударма тілдегі бірнеше сөзге сәйкес келеді.

Екінші түрге бастапқы тілдің полисемантикалық сөздері жатады, олардың кейбір мағыналары аударма тілдегі дыбыстық-әріптік сыңарларының мағынасымен сәйкес келеді, ал кейбір мағыналары әртүрлі. Яғни, бастапқы тілдегі бір сөз аударма тілдегі бірнеше сөзге сәйкес келеді.

Мысалы: aggressive – жігерлі; бастама; агрессивті; fruit –плод (кең мағынада), жеміс; record – жазба ғана емес, жеке іс, жазба.

Үшінші түрге аударма тілдегі көп мағыналы дыбыс-әріптік сыңарларының бір мағынасымен сәйкес келетін бастапқы тілдегі сөздер жатады, ал басқа мағыналарының

бастапқы тілдегі сөзге еш қатысы жоқ. Яғни, аударма тілдегі бір сөзге бастапқы тілдегі бірнешрикандық), ал еуропалық футбол –soccer; rock – рок (музыка), ал рок (тағдыре сөз сәйкес келеді. Например: - футбол (американский), а европейский футбол -; - рок (музыка), а рок (судьба) -. Мысалы: footbal – футбол (аме) – fate.

Төртінші түрге бірнеше тілде дыбыстық және емлесі жағынан ұқсас, бірақ саны жағынан сәйкес келмейтін өлшем мәндерінің атаулары кіреді.

Мысалы: decade – 10 жыл, ал орыс тілінде декада 10 күн.

Мен «аудармашының жалған достарының» тағы бір бесінші түрін атап өткім келеді. Оларға біз эмоционалды бояуы әртүрлі сөздерді жатқыздық. Бұл орыс тілінде мағынасы тек эмоционалдық бояуын өзгерткен сөздер. Бұған мысал ретінде ағылшын тіліндегі ruutine сөзін келтіруге болады. Пунктальды ағылшын тілі «timetable» - «күнделікті жұмыс тәртібі» сөзінің синонимі ғана, оны Англияның барлық өзін құрметтейтін тұрғындары ұстануы керек.

Орыс тілінде «рутина» сөзі айқын жағымсыз эмоционалды коннотацияға ие, өйткені ағылшынның анықтығы мен дәлдігі ешқашан орыс халқына тән болмаған.

Бірнеше шет тілдерін оқитын аудармашылар үшін жазылуы мен айтылуы жағынан ұқсас сөздерді аударуда қиындықтар туындайды. Көбінесе аудармашының жалған достары мәтіннің түсінбеуіне және аудармасына себеп болады. Айтылуы мен жазылуы жағынан басқа тілдегі сөзге ұқсас сөзді көргенде, аналогия арқылы аударуға құмарсыз. Шетел тілін үйренушілер аударма қателерін болдырмау үшін мұндай сөздерге ерекше назар аударуы керек. Сондықтан әр қадамды сөздікте тексеру керек.

Velvet - барқыт. Қате жауаптар саны: 100%. Аудармалардың мынадай болжамдары болды: кордюрой, күлгін, мата.

Tender - жұмсақ, жұмсақ. Қате жауаптар саны: 100%. Аудармалардың мынадай болжамдары болды: тендер, тренд.

Brilliant - тамаша. Қате жауаптар саны: 100%. Аудармалардың мынадай болжамдары болды: тамаша, әдемі, ғажайып, мінсіз.

Аударма адам қызметінің өте көне түрі екені сөзсіз. Аударма тәжірибесінде аударма қиындықтары деген ұғым бар. Бұл ұғымның құрамдас бөліктерінің бірі – «аудармашының жалған достары». Өйткені, бұл санаттағы сөздер тілді жетік меңгерген тәжірибелі аудармашыларды да адастырып, аудармада мүмкін болатын мағынаның бұрмалануына әкеліп соқтырады.

Бірінші тарауда «аудармашының жалған достарының» жолдары мен түрлерін жан-жақты баяндадық. Екінші тарауда ағылшын тілін оқу барысында кездескен «аудармашының жалған достарына» мысалдар келтірді, № 45 жалпы орта мектебінің 5-9 сынып оқушылары арасында жүргізілген эксперимент нәтижелерімен таныстырды, сонымен қатар сөздерді қате аудармау үшін ұсыныстар берді.

Қосымшада эксперимент үшін қолданылған сөздер тізімі, сонымен қатар «Excel» ағылшын тілінің оқулықтары негізінде құрастырылған «аудармашының жалған достары» сөздігі бар. Бұл сөздік студенттерге ағылшын тілін үйрену кезінде «аудармашының жалған достарын» және сабақтарды жоспарлау және өткізу кезінде мұғалімдерге есте сақтауға көмектеседі.

Аудармашының жалған достары тілді енді ғана үйреніп жатқан студенттер үшін де, мұндай сөздерді аударуда қателесетін тәжірибелі аудармашылар үшін де қауіпті. Бұл аудармашылардың тілді білетіндігіне сенімді болғандықтан және сөздікке қайта қараудан бас тартпайды.

Аудармашының жалған достарынан айырмашылығы, тілдерде айтылуы мен мағынасы ұқсас сөздер болғандықтан, айтылуы бірдей, бірақ мағынасы басқа «жалған достарды» тану өте қиын.

Жалған достардың бірнеше мағынасы болуы мүмкін болғандықтан, тақырып пен контекст ерекшеліктеріне қарай мағыналардың бірін таңдау керек. Ағылшын тілін үйрену кезінде әрбір студент орыс тіліндегі сөздерге өте ұқсас, бірақ мүлдем басқа мағынасы бар сөздерді кездестіреді, мысалы, «plot» сөзі. Дыбысы жағынан ол орыс тіліндегі «қалқымалы кеме» (плот) сөзіне ұқсас, бірақ бұл қалқымалы кемеге ешқандай қатысы жоқ, өйткені ол орыс тіліне «сюжет» деп аударылады.

Мұндай сөздер «аудармашының жалған достары». Студент ағылшын тілінің жеке сөздерін жалған аудару мәселесіне тап болған аудармада қиындықтарға тап болады. Бұл мәселе кез келген студент үшін өзекті, өйткені «аудармашының жалған достары» дегеннің не екенін білмей, оқушы қателеседі.

Демек, гипотеза дұрыс. Бұл біздің зерттеуіміздің нәтижесін дәлелдейді.

Қолданған әдебиеттер

1. Рецкер, Я.И. Аударма теориясы және аударма тәжірибесі / Я.И. Рецкер.—М.: Р. Валент, 2004 ж

2. Борисова Л.И. Аудармашының жалған достары. - М.: НВИ, - 2005. - 189б.

3. Бархударов Л.С. Тіл және аударма. М., 1975 ж.

4. http://www.lingvotech.com/lognie_dryzya

THE PROBLEM OF CHOOSING A PROFESSION FOR MODERN YOUTH

Researchers: D. Daniyar
Tutor: A.B. Kassenova
Semey new school

Choosing a profession is an important step that determines your future and life conditions. Today, for many teenagers, the question of where to go after school, what profession to choose, has become one of the most problematic issues. Many students have already decided who exactly they will become in the future: some of them follow their parents, while others choose their own way. However, there are schoolchildren who find it difficult to choose a profession. And this is urgent problem of the entire education system.

We tried to find out why high school students cannot decide on their future specialty, and what ways to solve this problem can be identified.

We conducted a survey among 9-11 grade schoolchildren, which consisted of a number of questions. The survey involved 50 boys and 50 girls. 45% of students have not yet been able to decide on a profession. 40% of them consider higher education optional. 70% of students answered that career guidance and work with a psychologist are not carried out at school.We also conducted a survey among parents whose children are high school students. 15% of them consider higher education optional. 89% of parents help their children in choosing a profession, while 57% of parents see their child as a specific specialist. Moreover, we interviewed children and parents asking what difficulties they face in choosing a future specialty.

On the basis of our research, we can draw the following conclusions.

Nobody gives guarantees. It is not a fact that after graduation you will find a decently paid job in your specialty. Previously, when parents and grandparents of high school students graduated from vocational schools, they knew for sure that they would not be enemployed. In Soviet times, there was distribution, and all newly minted specialists got a job in their field. There was no need to think whether the profession is in demand or not, you will still work. Moreover, salaries in different areas did not differ too much.

Now that system won't work. You can graduate from a university with honours diploma and not find a job in your field or find a low-paid one, without the possibility of further promotion. This is why children are afraid to make the wrong choice.

There are many new professions. We live in the 21st century where new technologies develop from day to day. The modern teenagers have recognized various professions on the Internet, on the other hand they got much more confused. The older generation often cannot help them in choosing, because no one knows what a web developer or media buyer does?

Previously prestigious professions are becoming less in demand.Not everyone wants to be lawyers, economists, accountants, sociologists, and so on, realizing that it will be difficult to get a job in these specialties [2].

Highly specialized professions are not taught anywhere. Many students believe that they can get higher education doesn’t matter which university they graduate from and then learn a real profession they want on their own. Moreover, nowadays many people say that they don’t work in their specialty. This position, sounding from different sides, convinces many high school students that no matter what university they choose, they will still have to retrain and look for work in another field [3].

A teenager is guided by his own idea of the profession. And then he is disappointed when the expected representation does not converge with the actual one. Students have seen a lot of films and began to idealize the profession having no actual ideas about the possible disadvantages and difficulties. For instance, a girl wants to become a famous actress. In her point of view staring seems easy and all she needs is to be talented. She does not think that acting is hard work, anf that the profession of actors require constant work on your skills, like memorizing long texts, dealing with stress after unsuccessful auditions and castings, etc.

Student doesn't know his powerful sides. Most people come to realize their strengths as they grow up. Someone's natural talents appear even in childhood, while someone needs more time to understand in what field he is good at. Some teenagers take their abilities for granted

and do not understand that most people do not have such advantages. They think that what they can do, everyone else can do [1].

Teen is not interested in anything. Being under the parental wing, many teenagers do not want to leave their comfort zone. It doesn't seem to them at all that they have no interests, because they have friends, a brand new smartphone, computer games, etc. When it comes to the realization that the final exams are coming, which means that you need to decide what to do next, it seems to the teenager that he is being pressured. He puts off making a decision until the last moment, hoping that everything will be decided by itself. Unwillingness to do something appears from self-doubt. This is a defensive reaction of the psyche against the failures that a person is afraid to face.

The choice of a future profession is associated with many different aspects. First of all, it should be mentioned that the choice depends on the personality of the teenager, his nervous system, his level of anxiety about success and failure, as well as his ability to make decisions. In this regard, there should be lot of work carried out with a psychologist who, during the conversation, will help to identify the strengths of the student and help them navigate in the future [5].

Also, it is necessary to introduce career guidance testing, as a result of which it will be clearly visible in which direction the student needs to move.

Social factors also influence the choice. For example, someone's father and mother are doctors, the child is well represented in this area and knows for sure that he will follow in the footsteps of his parents. It is easier for many children when their parents limit them to the choice of a particular profession. For someone else, on the contrary, the more opportunities, the easier it is for him to figure out who to become. That's why, parents of high school students need to have as many conversations as possible and take an active part in helping with the profession. No one else knows his child better than his parent, so the choice of a profession is a joint work of teachers with the parents. However, if parents impose their opinion, it can negatively affect the future of their child. In the end, it turns out that the students study at a university in a particular specialty, but in the 2nd or 3rd year they realize that they do not like the profession and understand that they have wasted time. In this case, they have to apply for another specialty or engage in an unloved business.

Therefore, parents need to help the child make a decision, but it's not worth making a choice for him. Parents should support their child as much as possible, help the child see how people work in certain professional areas, figure out what advantages and disadvantages the profession chosen by a teenager has.

The school also should provide the teenager with the opportunity to talk with people who have already taken place in the profession, to learn the nuances of work. This must be done so that the teenager understands how much his own idea of the profession correlates with reality, what are the pros and cons. It will be great if a teenager manages to see the process of work, visit the factory, try to do something on his own. He will have real examples in his head, not fantasies that may not match reality.

Finally, according to our study, we can conclude that high school students do experience difficulties in choosing a profession. To solve this problem, we propose to introduce special classes on vocational guidance at school, work with a psychologist, and also attract the attention of students' parents to actively participate in choosing a child's future specialty. We

want to introduce you the project called ‘Ticket to the Future’, which was developed in 2019 for 6-11 grades students [4]. The project includes three stages. At the first stage, interactive classes are held in the classroom, which immerse participants in the world of career guidance and professional self-determination. Stage 2 is an online diagnosis of the strengths and interests of the student, after that the platform will select suitable professions for each student. Furthermore, based on the inclinations and talents that are revealed during testing, the student is recommended areas of activity where he can try himself. And finally, the practical stage follows: professional tests, industrial excursions. And then - repeated clarifying tests. We suppose that this kind of project are needed for our country too. It is great opportunity for students to decide in what field he or she will work. Younger generation is the future of our country, that is why choosing a right profession is one of the most important objects of education system.

References

1. Burakevich F.M., Kashnikova K.A. Problems of choosing a profession for modern youth. Saratov State Medical University. 2017
2. Ganeeva R.R., Biserova G.K. The problem of choosing a profession by students. Kazan Federal University. 2015
3. Geodakyan A. TASS. 2019
4. Surovtseva E.A. Multilesson 2022

Term: Information Security as an integral process of life.

Author: Maratov Arystan

Head: Zhakaeva Almira Sainulevna

Middle School №29

Contents:

1. Hacking - The Problem of stealing information.
2. Intro to the Cyber-Security
3. Cases of information leakage and subsequent problems
4. Prevention of information loss
5. Conclusion

6. 1. Hacking - The Problem of stealing information.

Today we are going to discuss about such a big topic as information leakage. In simple words it called – Hacking. Nowadays, there being more than 2000 cyber attacks per single day. In 2022, 83% of organizations had more than one data leak. In addition, global cyber attacks increased by 38% in 2022 compared to the previous year. If you are not shocked enough about it, I will show you another example. Imagine a typical day; you are deciding to buy a new pair of shoes at online shop from attractive advertise. All going alright until you face unknown transaction in total of the entire balance. Congratulations, now you have neither money nor a new pair of shoes. The idea how they’ve done such attack I will cover it soon.

2. Intro to the Cyber-Security

As we become increasingly connected through the Internet by access through the computer, our phones, and even household devices, security has become a hot topic. Attacks

can happen from any corner. What happens if someone gains control of your computer or phone? Or someone gains control of just your Google account?
On an enterprise level, attacks on computer systems can also breach millions of pieces of personal data, including credit card information. Governments are also vulnerable to attacks that expose sensitive data.

Cyber security involves everyone and every entity - from you and your neighbors, to organizations, to companies, to governments.
First of all, the reason why we were hacked is pretty simple. That's all because of we didn't follow the basic rules of cyber-security. And right now, you should be asking what will protect you or your company from being hacked. Primarily, Cyber security refers to every aspect of protecting an organization and its employees and assets against cyber threads. In this sphere we have information security specialists who do the work of protection our information.

3. Cases of information leakage and subsequent problems

Before I show the tips how to avoid data loss, I will give other examples of cyber attacks.As I said information leakage can provide to broken access to your social media, internet connected devices, web services and bank accounts. Further, a malicious user can use your data for his selfish purposes. For such purposes as: fraud, information selling or upload personal data to the social network. Everything can be hacked from an ordinary Instagram account to a huge service like Google. The only thing that needs to be hacked is vulnerability. Vulnerabilities can be different and can be found by ignorant users. Vulnerability is the weakness in your castle that leads to its destruction.

Now, in the first case we got victim named as Erasyl who doesn't know anything about awareness in information security. On the other side we got hacker. Today Erasyl decided to check his mail. Suddenly he meets a suspicious email from his bank; with text "Good afternoon, you have successfully transferred 80 000 tenge to the number +7*******. If it wasn't you, then click on this link to cancel the transaction. Erasyl immediately hits on the link to cancel it, because he scared to lose his all money by accident. Then he quickly registers for his account. So, now he got onto trap of malicious user who made link with password stealer. The Hacker used social engineering to force Erasyl click that malicious link to fake bank website.

Or another example; after that accident Erasyl decided to make a new bank account. First of all, he has to create password. Erasyl sure that adding date of his birth is great idea. But I want to tell you that hacker can discover it easily and use it for his purposes. Let's switch the sides. Now we are hackers and we want to gain new created Erasyl account. To do this we will use Brute-force technique. A brute force attack is a hacking method that uses trial and error to crack passwords, login credentials, and encryption keys. It is a simple yet reliable tactic for gaining unauthorized access to individual accounts and organizations' systems and networks. Now we know how to use the date of Erasyl's birthday to reach our goal. We will add the numbers of it and provide other personal information to our Brute force attack options. After a couple of hours we got access to Erasyl's bank account then it can be exploited in different ways.

4. Prevention of information loss

Now, I want to introduce the most important information - Ideas how to prevent us from information loss.

At the first example we got onto hacker's trap by technique named social engineering. But what is it? - Social engineering refers to all techniques aimed at talking a target into revealing specific information or performing a specific action for mercenary or selfish reasons. Social engineering attack are particularly difficult to counter because they are expressly designed to play on natural human characteristics, such as respect for authority, curiosity and the desire to help one's friends. So, I prepared some number of prophylactics that can help detect social engineering attacks.

1. What do they know?

Does the source not have information you'd expect them to have, such as your full name, etc. Remember, if a bank is phoning you, they should have all of that data in front of them and they will always ask for security questions before allowing you to make changes to your account.

1. Break the loop

Social Engineering often depends on a sense of urgency. Hackers hope their targets will not think hard about what's going on. So you should take a moment to think can deter these attacks or show them for what they are – actually fakes.

2. Is this realistic?

Some social engineering attacks work by trying to trick you into not being analytical and taking the time to access whether situation is realistic can help detect a lot of attacks. For example:

- Are you really thinking you can buy gold watch at website with such a cheap price?
- Would the bank ring up asking for your credentials? In fact, many banks note when they send emails or talk to them on the phone.
- Is it likely that you won 1.000.000 tenge by literally nothing?

Secondly, I want to give other tips to be secure from being hacked.

- Use strong passwords or password manager instead.
- Don't use the same password for different accounts. If attacker hack one account, soon he will be able use all of them.
- Keep your software and firmware regularly updated. Especially security patches.
- For critical accounts use Two-factor authentication.
- Use strong anti-malware and anti-virus.

5.Conclusion

First of all, thank you for your attention. Always care about your security in the internet. And remember security isn't one time action – It's a process.

Literature:

1. https://www.codecademy.com/courses/introduction-to-cybersecurity/articles/what-is-cybersecurity
2. https://www.fortinet.com/resources/cyberglossary/brute-force-attack#:~:text=A%20brute%20force%20attack%20is,and%20organizations'%20systems%20and%20networks.
3. https://www.tekspace.com.au/blog/cyber-security-stats-2022/

4. https://www.kaspersky.com/resource-center/definitions/what-is-social-engineering

ЖАСТАР АРАСЫНДАҒЫ АҒЫЛШЫН ТІЛІНЕН ЕНГЕН СЛЕНГТЕР

Қатысушы:Рамазанова Нұрай
Жетекшісі:Битибаев Думан Беккалиевич
«Біржан Исадилов атындағы жалпы орта білім беретін мектебі» КММ

Жастар сленгі – жасөспірімдерге тән ерекше сөздер мен сөз тіркестері. Өзгелерге түсініксіз өз тілі – жастар субмәдениетінің бір белгісі. «Жастар» мен барлық басқа адамдар арасында нақты жас шекарасын салу мүмкін емес, сондықтан сленг осы әлеуметтік топтың белгілерінің бірі болып табылады.

Жастар жаргоны бірқатар функцияларды орындайды. Оның көмегімен жастар «бізді» «бөтендерден» ажыратады; аға ұрпаққа және қоғамның ресми институттарына қарсы тұрады; өзін әзілмен және шығармашылықпен көрсетеді; әдеби тілде сөз жоқ ұғымдарды білдіреді.

Жоба тақырыбының өзектілігі қазіргі әлемде сленгтік ағылшын өрнектерін білмей, ана тілінде сөйлейтіндермен еркін сөйлесу мүмкін еместігіне байланысты.

Гипотеза: жастардың қазіргі тілін білу, сөйлеуін түсіну үшін олардың сөздік қорын толықтыру маңызды.

Жұмыстың мақсаты: Ағылшын тілінің жаргон сөздер мен өрнектермен қаншалықты бай екенін көрсету.

Мақсатқа сүйене отырып, келесі міндеттерді орындау қажет:

• Жоба тақырыбы бойынша қызықты ақпаратты табыңыз.
• Ағылшын тіліндегі жаргондардың түрлерін анықтаңыз.
• Сленгтің грамматикалық ерекшеліктерін талдаңыз.
• Ағылшын сленгінің басқа тілдерге әсерін қарастырып, қорытынды жасаңыз.

Нысан: қазіргі жастар сленгі.

Тақырыбы: ана тілінде сөйлейтіндермен қарым-қатынас жасаудағы қиындықтар.

Зерттеу әдістері:

• Талдау
• Интернеттегі ақпаратты зерттеу

«Сленг» дегеніміз не?

Сленг – ауызекі сөйлеудің әдеби тіл нормасына сәйкес келмейтін нұсқасы.

Сленг – ортақ мүдделермен біріккен, жалпы сөздер мен сөз тіркестерінің тілінен әркімге түсінікті бола бермейтін көптеген әртүрлі сөздерді қамтитын топтың сөзі.

Сленг - бұл стандартты тілдің ережелерін бұзу ретінде жиі көрінетін сөздер. Бұл күнделікті өмірде айтылатын заттарды белгілеу үшін қызмет ететін өте мәнерлі, ироniялық сөздер.

Сленгтің тарихы

Көптеген лингвистер мен лексикографтардың пікірінше, «жаргон» сөзінің шығу тегі өте анық емес.

Белгілі лексикограф В.Скиттің пікірінше, сленг сөзі («дөрекі тіл») скандинав тілінен шыққан және норвег тіліндегі «slengia» етістігімен салыстыруға болатын исланд

тіліндегі «slyngva» («slingva») сөзінен шыққан. to sling the jaw») және норвегиялық зат есім 'slengjeord' (жаргон сөз) қорлайтын сөздерде қолданылады.

Сол сияқты, Э.Партридж ағылшын «жаргоны» мен скандинавиялық «итарқа» белгілі бір дәрежеде ұқсас және жалпы германдық түбірге ие екенін дәлелдейді. Дегенмен, швед авторы Анна-Брита Стенстром «Сленгтен сленгке: жасөспірімдердің әңгімесіне негізделген сипаттама» атты мақаласында швед тіліндегі «жаргон» сөзінің ағылшын тіліндегі «жаргон» сөзінен шыққанын және оның шығу тегі белгісіз екенін дәлелдейді. .

Өз нұсқасын растау үшін аталған автор «Сленг» сөзі Скандинавия елдерінде 19 ғасырдың ортасынан бастап пайда болған және 1756 жылдан бастау алатын «Nationalencyclopedin» швед ұлттық энциклопедиясының ұқсас пікірін келтіреді. Осылайша, «жаргон» сөзі Скандинавия елдеріне қарағанда Англияда әлдеқайда ерте пайда болды.

Басқа нұсқа бойынша, «жаргон» сөзі мүлдем ағылшын сөзі емес, сығандардың құпия тіліне байланысты сыған термині. Кейбіреулер бұл сөз француз тілінен шыққан деп санайды.

Итальяндық автор Винона Буллард орта ғасырларды түсіндіруде «жаргон» сөзінің мағынасы әртүрлі диалектілер мен диалектілерге қатысты болғанын жазады. Джеффри Чосер, Уильям Кэкстон және Уильям Малмесбери сияқты жазушылар айтылу мен диалектілердегі аумақтық айырмашылықтарды анықтады.

Бұл «жаргон» ұғымының алғашқы анықтамасы болды. Бірақ XVI-XVII ғасырда ғана «жаргон» сөзінің қазіргі мағынасы пайда болды. 16 ғасырдың аяғында ағылшынның қылмыстық жаргоны пайда болды. Бұл ойын-сауық мекемелерінде қылмыскерлер мен алаяқтар қолданатын сөйлеудің жаңа түрі болатын. Бастапқыда ағылшынның қылмыстық жаргоны шетелдік деп саналды.

18 ғасырда мұғалімдер өз оқушыларын ағылшын тілінің қылмыстық жаргоны дұрыс емес және ағылшын тілі тұрғысынан қабылданбайды деп сендірді. Осыған сүйене отырып, қалың бұқара үшін бұл жабық тақырып немесе тіпті тыйым деп саналды. Қазіргі уақытта сленгтің бірнеше сәйкес түрлері бар.

Сленгтің түрлері

Сленг атаулары дәстүрлі түрде оларды қолданатын топтарға оралады. Байыпты зерттеулерсіз барлық түрлердің аталуы екіталай, бірақ негізгі түрлері мыналар:

• жастар
• кәсіби
• компьютер
• қылмыстық
• хоббимен байланысты

Бұл зерттеу жұмысында және жобада біз жастар сленгін егжей-тегжейлі қарастырамыз.
Эрик Эриксонның психоәлеуметтік даму теориясына сәйкес, жастық шақ адам өмірінің 19 жастан 35 жасқа дейінгі кезеңін білдіреді.
Жастар сленгін осы адамдардың тілі деп есептеу қисынды болар еді. Бірақ олай емес. Бұл әлеуметтік топ 12 мен 22 жас аралығындағы адамдар болды. Жақтаулар өте қатаң емес, олар екі бағытта да аздап бұлыңғыр болуы мүмкін.
Сленгтің өзі «құпия тілдің» нұсқасы болып табылады және жаргон немесе жаргон сияқты сөздермен синоним болып табылады.

Танымал жаргон сөздер мен сөз тіркестерінің мысалдары:
swag - салқын, салқын
kudos - браво, құрмет
- Kudos for organising this party.
dig - аудармада = қазу, бірақ жастар жаргонында - «сүйрету»
- Hey, I dig your new style.
blatant – айқын, айқын нәрсе
- She's blatantly very annoyed.
smashing – ғажап, тамаша
- I had a smashing time on holidays.
futnight - екі апта, қысқартылған «он төрт түн», он төрт түн
dishy - тартымды. Адамды сипаттау үшін қолданылады (=attractive)
easy peasy - ұсақ-түйек, бұрынғыдан да оңай
nosh - тағам
Shall we get some nosh before our lecture?
Қысқартулар мен аббревиатуралар
- IDC - I don't care — маған бәрібір
- IDK - I don't know — білмеймін
- LMK - Let me know — маған хабарлаңыз
- SRSLY - Seriously — Байыпты
- TBH - To be honest — Шынайы болу
- DUR - Do you remember — Есіңізде ме?
- AYOR - At your own risk — Тәуекел өз мойнында
- DIY - Do it yourself — мұны өзіңіз жасаңыз
- HIFW - How I feel when — Мен ... қашан сезінемін
- IMO - In my opinion — Менің ойымша
- PAW - Parents are watching — Ата-ана жақын жерде/ата-ана қарап тұр. Ата-анасы көкжиекте тұрғанда жасөспірімдер бір-біріне осылай ескертеді.
- RN - Right now — Дәл қазір, дәл қазір
- RT - Real Time — нақты уақытта, дәл қазір. Олар бірдеңе «онлайн» болып жатқанын баса айтқысы келгенде осылай жазады.
- SMH - Shaking my head — Басымды шайқау. Хат алмасуда олар жағымсыз нәрсеге әрекет жасағысы келгенде осылай бастарын шайқайды. Басты шайқау мағынасы жағынан Facepalm, яғни «рукалицо» деген сөзге ұқсас.
- TIA - Thanks in advance — Алдын ала рахмет

Бұл мысалдардың шағын тізімі ғана.

Сленгтің грамматикалық ерекшеліктері

Сленгтің грамматикасы жоқ екенін есте ұстаған жөн. Дегенмен, жаргонды сөйлемдерге қалай салу керектігін түсіну үшін бұл «грамматиканы» әлі де үйрену керек болады. Өйткені, бүкіл сөз тіркесінің мағынасы бір әріпті немесе сөз формасын түбегейлі өзгертуі мүмкін. Әңгімелесу кезінде де, хат жазу кезінде де өте сақ болу керек.

Мысалы, as сөзі-егер ол екі "s" - әрібімен жазылса, боқтық сөзге айналуы мүмкін. Бұл әсіресе хат жазу кезінде маңызды.

Әрине, сіз кез келген ағылшын тілінде сөйлейтін елге келгеннен кейін ауызекі тіл мен сленг арасындағы айқын айырмашылықтарды сезіне аласыз. Мысалы, сөз тіркестері мен сөздерді қысқарту әрекеттері келесі жаргон өрнектерге әкеледі.

- gonna - going to,
- wanna - want to,
- gotta - have to,
- Ama - I'm,
- Yep - yes,
- Dis - this,
- U - you,
- Dunno - don't know,
- Cause - because,
- Got it! - түсіндім, кірдім.

Тіпті ең қарапайым сөздердің өзі әртүрлі жаргон мағыналарын қабылдауы мүмкін, мысалы:

cool (=мықты, керемет) - салқын, балғын

Ағылшын тілін үйрену қиын жұмыс. Біз грамматикалық ережелерді үйренеміз, ағылшын сөздерін дұрыс айтуға тырысамыз, тілді бұзамыз, тұрақсыз етістіктерді үйренуге тырысамыз.

Бірақ біз көбінесе фильмдерді көргенде немесе ана тілінде сөйлейтіндермен сөйлескенде олардың айтқандарының көбін түсінбейміз. Ал барлық сөздер таныс сияқты, бірақ жалпы мағынасын түсіну қиын. Мұның бәрі сіз араласатын адамдар сленгті пайдаланатындықтан.

Әрине, дұрыс және әдемі ағылшын тілінде сөйлеу өте маңызды, ал түпнұсқадағы кітаптарды оқу сөздік қорыңызды толықтырып қана қоймай, сөйлеу сауаттылығын арттыруға көмектеседі.

Бірақ біз нақты өмірде сіз лордтармен және князьдермен емес, қарапайым сатушылармен, студенттермен және менеджерлермен сөйлесуге тура келетінін ұмытпауымыз керек. Сондықтан ауызекі, бейресми сөйлеудің ерекшеліктерін білу маңызды және қажет.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі.

1. И.А. Стенин - Жастар жаргонының сөздігі. Воронеж, 2004 ж
2. А.С. Запесоцкий – «Бұл түсініксіз жас». Мәскеу. 1998 жыл
3. Скворцов Л.И. «Жастар тілін бағалау (жаргон және тіл саясаты) туралы» // Сөз мәдениетінің мәселелері, т. 5, М., 1964 ж
4. Қазақ тілі. Энциклопедия. — Алматы: Қазақстан Республикасы Білім, мәдениет және денсаулық сақтау министрлігі, Қазақстан даму институты, 1998. Цибизова О. В. Современный молодежный жаргон: проблемы лексикографического описания. — Автореф.дисс.... к.ф.н. Архангельск,

АГРЕССИЯ КАК ДОМИНАНТА ПОВЕДЕНИЯ СОВРЕМЕННЫХ ПОДРОСТКОВ

Участник:Айтмухамбетов Амир

Руководитель: Мурсалимова Любовь Анатольевна

КГУ «Общеобразовательная средняя школа №32» г.Семей

Тема моей работы «Агрессия как доминанта поведения современных подростков». Выбранная тема является актуальной, так как в последние годы отмечается увеличение показателей, связанных с агрессией у подростков. Это социально опасное явление, обусловленное как внутренними, так и внешними причинами, вызывают серьезное беспокойство у общественности. Агрессивное поведение подростка — это проблема для всех, кто его окружает и для него самого. Поэтому она требует решения.

Таким образом, целью проекта было выяснить, что такое агрессия, каковы ее причины в подростковом возрасте, предложить способы управления ею.

Для достижения цели требовалось решить следующие задачи:

1. Изучить особенности подросткового возраста;
2. Дать определения понятиям агрессивность, агрессия;
3. Изучить уровень агрессии у подростков;
4. Познакомить со способами снижения агрессии подростков

Объектом исследования являлись подростки 7-8 классов КГУ «СОШ №32»

Предметом исследования была определена агрессия в подростковой среде.

Мы выдвинули гипотезу: подростки 13-14 лет имеют доминирующую вербальную агрессию.

Нами были применены следующие методы исследования: изучение информационных источников, проективные методики, тестирование.

Наши этапы работы над проектом:

1.Поисковый: определили тему проекта, провели анализ проблемы, поставили цели проекта.

2.Аналитический: провели анализ имеющейся информации, составили план реализации проекта, провели анализ ресурсов.

3.Практический: выполнили запланированные исследования.

4.Презентационный: подготовили презентационные материалы.

5.Провели анализ результатов выполнения проекта

Конечный продукт нашего проекта: составлен сборник рекомендаций родителям и учащимся по коррекции агрессии.

При анализе психологической и педагогической литературы, посвященной агрессии и агрессивности, нами было выявлено, что первый спорный вопрос, с которым приходится сталкиваться, - это определение самих понятий. Отмечается многообразие их значений у различных авторов. За основу мы взяли определение, данное в психологическом словаре:

Что же такое агрессивное поведение?

<u>Агрессивное поведение</u> - это определенный комплекс действий, направленный на то, чтобы нанести человеку или группе лиц физический или телесный ущерб.

При изучении теоретического материала нами было установлено, что причинами агрессивного поведения подростков является:

возрастной кризис

неблагоприятная обстановка в семье, детском саду, школе

комплекс неполноценности

наследственность
гормональные нарушения
заболевания организма

Психологи отмечают такие виды агрессивного поведения подростков:

1.физическая агрессия,
2.косвенная агрессия (сплетни, топанье ногами, хлопанье дверьми),
3.вербальная агрессия (крики, вопли, ссоры, угрозы, проклятья),
4.негативизм, обида, подозрительность.

Теоретический анализ темы позволяет нам сделать следующие выводы:

1.Подростковый возраст считается самым трудным периодом формирования личности (возраст от 12 до 17 лет).

Одной из главных причин проявления агрессии у подростков – желание привлечь к себе внимание. Агрессия – своеобразная просьба о помощи. За агрессией зачастую скрывается слабость, страх, неуверенность в себе.

После изучения теоретического материала нашего исследования, возникла необходимость посмотреть, приводит ли кризисное состояние подросткового возраста к агрессивному поведению. Поэтому решили обратиться к практике.

Для определения уровня агрессивности у учащихся использовали следующие методы диагностики:

- наблюдение;
- опрос;
- проективные методики;
- тесты.

В нашей работе была использована методика «Агрессивное поведение» Е.П. Ильин, П.А. Ковалев. Методика предназначена для выявления склонности респондента к определенному типу агрессивного поведения. Методика позволяет выявить:

1.Склонность к прямой вербальной агрессии
2.Склонность к косвенной вербальной агрессии
3.Склонность к косвенной физической агрессии
4.Склонность к прямой физической агрессии

Также учащимся 7-8 классов было предложено пройти опрос по методике «Виды агрессивности» (Л.Г.Почебут). Предлагаемый опросник выявляет обычный стиль поведения в стрессовых ситуациях и особенности приспособления в социальной среде. Респондентам необходимо было однозначно («да» или «нет») оценить 40 утверждений.

Хороший результат в диагностике агрессивности дают проективные методики.

Одна из наиболее распространенных проективных методик диагностики агрессивных детей – методика «Рисунок несуществующего животного». Мы применили ее для изучения агрессивности подростков 7-8 класса.

Нами было проведено тестирование среди обучающихся 7-8-х классов КГУ «СОШ №32» г.Семея. Количество участников тестирования 60 подростков в возрасте 13-14 лет. В нашей работе была использована методика «Агрессивное поведение» Е.П. Ильин, П.А. Ковалев. Методика предназначена для выявления склонности респондента к определенному типу агрессивного поведения.

При исследовании была использована методика изучения агрессии Басса–Дарки, которая позволяет изучить агрессию по 8 субшкалам.

Анализ результатов свидетельствует о следующем:

1.Склонность к прямой вербальной агрессии выявлено у 20 подростков (30%);

2.Склонность к косвенной вербальной агрессии выявлено у 20 подростков(30%);

3.Склонность к косвенной физической агрессии выявлено у 5 подростков(8%);

4.Склонность к прямой физической агрессии выявлено у 2 подростка (3%);

То есть, в данной подростковой группе чаще агрессия проявляется в словестной форме (некрасивые выражения, ругательства, возможно придумывание друг другу неприятных псевдонимов и т.д.)

При проведении методики «Несуществующее животное» было выявлено, что 60% учащихся имеют повышенную степень агрессии, что выражалось в использовании в рисунках большого количества углов, зубов, когтей и клювов.

Результаты исследования свидетельствуют о том, что действительно учащиеся подросткового возраста склонны к агрессивному поведению в том или ином проявлении. В диагностируемой группе вербальная агрессия носит доминирующий характер (у 60 % исследуемых подростков)

Мы изучили и проанализировали способы снижения подростковой агрессии и составили рекомендации для родителей и подростков.

В ходе работы нами были сделаны выводы:

Подростковый возраст является в развитии личности сложным и

определяющим одновременно. В это время агрессия проявляется наиболее ярко и, особенно, вербальная. Об этом свидетельствуют психологи и данные проведенного исследования.

Психологическое тестирование подростков 13-14 лет показало высокий

уровень вербальной агрессии.

Работа над проектом была интересной, мне удалось понять причины конфликтов, возникающих среди сверстников, выяснить, что такое

агрессия, каковы ее причины, способы управления ею.

Таким образом, в ходе нашего исследования поставленные цель и задачи выполнены, а гипотеза имеет свое логическое теоретическое и практическое обоснование.

Список литературы:

1.Большой психологический словарь Под ред. Мещерякова Б.Г., Зинченко В.П. СПб.: ПРАЙМ-ЕВРОЗНАК, 2008г.

2.Можгинский Ю.Б. Агрессия подростков: эмоциональный и кризисный механизм. – СПб.: Лань, 1999г.

3.Мухина В.С. Возрастная психология: феноменология развития, детство, отрочество: Учебник для студ. Вузов. - М.: Академия, 2008г.

4.Раис Ф. Психология подросткового и юношеского возраста. – СПб.: Питер, 2012.

ШЫҒЫСТЫҢ КИЕЛІ ЖЕРЛЕРІ- ҰЛТТЫҚ ҚҰНДЫЛЫҒЫМЫЗ

Қатысушылар: Рустамова Сабина Рустамқызы,Талғатқызы Аружан

Жетекшілер: Курманбаева Жанагуль Кабдуалиевна,

Кажыбаева Жалғас Оразгалиевна
«Ахмет Байтұрсынұлы атындағы № 47 жалпы орта білім беретін мектебі» КММ

Халқымыздың материалдық және рухани әлемі – атамекен, жер-су, әдебиет, өнер мен мәдениет саласын жандандыруда шамшырақ тәрізді қалың жұртшылықтың қызығушылығын, ерекше ықыласын тудырды. Елдік ұлы дәстүрді сақтай отырып, ұлттық модернизация жасау қоғамды дамыта, көркейте түсері даусыз

Зерттеу жұмысының өзектілігі: Тәуелсіз еліміздің дамуы үшін мәдени рухани жетістіктерді келешек ұрпаққа қалдырудың үлесі зор.Ол үшін бүгінгі өскелең ұрпақтың саналы да, тәрбиелі болып өсуіне көңіл бөлуіміз қажет. Осы мақсатта жүргізілген сауалнамаға 340 респондент қамтылды. Нәтижесінде киелі жерлерді танып-білудің тәрбиелік мәні зор, қолдануға қажет деп респондеттеріміздің 80-85%-ы жауап берді.Бұдан біз жастарды тәрбиелеуде жалпыұлттық қасиетті орындар мен олардың алатын орнын бойларына сіңіруіміз керек екенін анықтадық.

Зерттеу жұмысының мақсаты: өзіміздің жерімізді, тарихымызды, рухани-мәдени мұрамызды бойымызға сіңіру, жаңа деңгейде танып-білу. Жасөспірімдердің бойында елге, жерге деген сүйіспеншілікті қалыптастыра отырып, адамгершілік қасиеттерін арттыру.

Біз үшін Отанымыздың әр сүйем жері қасиетті болып саналады. Азуын айға білеген жыраулардың жалынды толғауларында, жаугершілік замандарда үріккен елдің басына түскен зауалда «Елім-айлаған» азалы жырларда, басына күн туып, ел іргесі сөгілген қаралы көштерде туған, кіндік кескен жерімен қоштасу өлеңдерінде, қазақтың қара өлеңінде және ақын-жазушылардың елдік рухты өлтірмейтін үздік туындыларында біздің киелі атамекеніміз әсем де терең суреттелген.

Ұлы Даланың көз жеткізгісіз кең-байтақ аумағы тарихта түрлі рөл атқарған. Бірақ, осынау рухани географиялық белдеуді мекен еткен халықтың тонның ішкі бауындай байланысы ешқашан үзілмеген. Біз тарихымызда осынау көркем, рухани, қастерлі жерлеріміздің біртұтас желісін бұрын-соңды жасаған емеспіз. Мәселе еліміздегі ескерткіштерді, ғимараттар мен көне қалаларды қалпына келтіруде тұрған жоқ. Идеяның түпкі төркіні Ұлытау төріндегі жәдігерлер кешенін, Қожа Ахмет Яссауи мав¬золейін, Тараздың ежелгі ескерткіштерін, Бекет ата кесенесін, Алтайдағы көне қорымдар мен Жетісудың киелі мекендерін және басқа да жерлер¬ді өзара сабақтастыра отырып, ұлт жадында біртұтас кешен ретінде орнықтыруды меңзейді. Мұның бәрі тұтаса келгенде халқымыздың ұлттық бірегейлігінің мызғымас негізін құрайды. Біз жат идеологиялардың әсері туралы айтқанда, олардың артында басқа халықтардың белгілі бір құндылықтары мен мәдени символдары тұрғанын есте ұстауымыз керек. .[3]

Осы орайда Шығыс Қазақстан облысында қасиеті ел аузында аңызға айналған киелі жерлер жетерлік. Соның бірі – Тарбағатай ауданындағы есімі ерекше құрметен аталатын Ырғызбай Досханаұлы тарихи кешені, Абай ауданы, Тоқтамыс ауылынан 18 шақырым жерде орналасқан Қоңыр әулие үңгірі және т.б. 20 жер Шығыс Қазақстанның киелі жерлер қатарына жатқызылды.

Тарбағатай ауданындағы есімі ерекше құрметен аталатын Ырғызбай Досханаұлы тарихи кешені Мұнда орта есеппен, жыл сайын 5 мыңға тарта адам келіп-кетеді екен.

Шығыстың рухани бұлағы, қасиетті де атақты емші Ырғызбай Досқанаұлы 1787 жылы туып, 1850 жылы дүниеден өткен. Кесенесі Шығыс Қазақстан облысы, Тарбағатай ауданыныда Тарбағатай тауының теріскей бетіндегі бұйратты құба белде, Ақсуат ауылынан Кіндікті ауылына баратын жолдың бойында, солтүстікке қарай 5 шақырым жерде Күмісті бастауының қасында орналасқан Бұл кесененің басындағы барлық іс-шаралар мен тазалыққа 2001 жылдан бері Тағабаев Болат Құнанбайұлы басшылық жасап келеді.[4]

Абай ауданы, Тоқтамыс ауылынан 18 шақырым жерде орналасқан Қоңыр әулие үңгіріне ағылушылардың қатары бір толастамайды. Бірі сонау жердің түбінен Қоңыр әулие үңгіріне жанын қинаған дертіне дауа, еміне шипа іздеп келсе, тағы бірі осынау таңғажайып мекенді өз көзімен көріп, тамашалауға асығады. Абай ауданына барған сапарымыз кезінде осынау киелі де, қасиетті жерге біздің де жолымыз түскен болатын.

Нағыз махаббаттың символына айналған «Еңлік-Кебек» ескерткіші «Махаббат мұнарасы» аталады. Бұл билер сотының кесімі бойынша құрбан болған қос ғашық – Еңлік пен Кебектің зиратына қойылған ескерткіш. Ескерткіштің қазіргі тұрған жері бұрын «Шұбартөбе» аталған. Ол ғасырлар бойы жаугершілік уақытта қарауыл қарайтын, ас пен тойларда бәйгеге қарақшы тігіп, көмбе болатын жиын орын болған.

Жидебай қорығы - тарихи-мәдени және әдеби-мемориадық, экологиялық аймақ.

Мемлекет қамқорлығын аалынған. Семей облысы, Абай ауданы жеріңде орналасқан. 1990 ж. Абай (Ибраһим) Құнанбаевтың 150 жылдық мерей тойы қарсаңында ұйымдастырылды. Қорықтың жалпы аумағы 64 кв. км.

Қорық құрамына Абайдың әдеби-мемориалдық мұражай-үйі, Абай, Зере, Ұлжан, Оспан және Шәкәрім, Ахат, Құдайберді, Ғабитхан молда, Шәукен бай, Еркежан зираттары т.б. тарихи - мәдени ескерткіштер кешені енген. Бұлардың бәрі күрделі жөндеуден өткізілді. Жидебай қорығы. облыстық, республикалық туристік саяхат жасайтын қасиетті орынға айналдырылған.[5]

Жидебай –Абайдың ата қонысы. Қарауыл өзенінің жайылмасында жатқан қалың қорық, шұрайлы жер. Жидебайды Тобықты руының Жігітек атасы мекен еткен. 19 ғасырдың орта тұсында Жидебай, Борсықбай, Барақты - аға сұлтанҚұнанбай Өскенбайұлы иемденіп, қыстау салдырған. 1850 ж. Құнанбай Жидебайдан 15 шақырым жердегі Ескі Там қонысына медресе салдырып, өзінің және туыстарының балаларын оқытқан. Қазір мұнда ақынның мұражай-үйі жұмыс істейді. Жидебай Еуразия материгінің орталығы, нақ ортасы болып есептеледі.

Қазақстандағы көне музейлердің бірі – Семейдің облыстық тарихи-өлкетану музейі 1883 жылы саяси жер аударылған орыс демократтары Е.П. Михаэлис, М.И. Долгополов, П. Д. Лобановский және қазақ халқының ұлы ақыны Абай Құнанбаевтың бастамасымен құрылған болатын. Музейдің және қоғамдық кітапхананың құрылуына қолдау көрсеткен Статистика комитетінің төрағасы, губернатор А. П. Проценко болды. Революция және азаматтық текетірес кезінде бұл ғимарат «Бостандық үйі» деп аталған. Осы ғимаратта 1917 жылы Алаш қозғалысының басшысы Әлихан Бөкейханов қала тұрғындарымен кездескен. Сол жылы осы ғимаратта қазақтардың бірінші облыстық съезі өтті. Съезде Қазақ автономиясын құру туралы шешім қабылданды.[6]

Әлемнің 8-ші кереметі –Қиын Керіш Қазақстанда адам таңғаларлық жерлері көп. Солардың бірі Қазақстанның шығысында орын тепкен Қиын-Керіш шатқалы.

Орналасқан жері – Шығыс Қазақстан облысы Күршім ауданының орталығы Күршім селосынан оңтүстік-шығысқа қарай (Күршім-Қалғұты-Қалжыр тас жолы бойымен) - 95 км-дей, Зайсан көлі мен Аманат ауылынан солтүстік-шығысқа қарай - 15 км-дей жерде.Қиын-Керіш — қызыл топырақты құлама жарлардан, өркештелген адырлардан, қызғылт сары, ақ, көк және басқада сан түрлі топырақты мұнаралардан тұратын ерекше шатқал. Аумағы 300 га.Голливудтың «Марсианин» фильмінен кейін көптеген әлемдік интернет-ресурстар жердегі Марсқа ұқсас мекендердің тізімін құрады. Барлық тізімде Қазақстанның Қиын-Керіш шатқалы көш басында тұрғаны шындық.

«Киелі жер - ел мұрасы» атты зерттеу жұмысының әлеуметтік мониторингісі

Оқушылар қауымының қатысуымен жүргізілген әлеуметтік сауалнама нәтижесі ұрпақ тәрбиесінде ерекше орын алатыны анықталды. Сіздердің назарларыңызға ұсынылып отырған әлеуметтік сауалнама материалдары осыған дәлел.

Сауалнамаға зерттеу объектісі ретінде №47 орта мектептің 8-9 сыныптарынан 340 респондент қатысты.

1-кестеде респонденттердің «Қазақстандағы киелі жерлер туралы естідіңіз бе?» деген сауалға берген жауаптары көрсетілген.

1.«Қазақстандағы киелі жерлер туралы естідіңіз бе?» деген сауалдың рейтингісі (%)

Рейтинг көрсеткіші бойынша респонденттердің 70%-ы Қазақстандағы киелі жерлер туралы өздерінің хабардар екенін атап көрсетті.

Киелі жерлерді қадірлеп-қастерлеу ғасырлар бойы ұрпақтан-ұрпаққа жалғасып келе жатқан дәстүріміз болғандықтан оның болашақ өмірімізге қажеті бар екенін жауаптарынан көруге болады.

Қасиетті, киелі жерді анықтаудың түпкілікті мәні – туған өлкеңді тану, түсіну, бағалау, оған деген махаббат,сүйіспеншілікті тереңдету сынды отаншылдық сезімнің оянуын меңзеп, мәңгілік мекен идеясын ұрпаққа сіңіруге қызмет ету болып табылады. Тәуелсіз еліміздің дамуы үшін мәдени рухани жетістіктерді келешек ұрпаққа қалдырудың үлесі зор.Ол үшін бүгінгі өскелең ұрпақтың саналы да, тәрбиелі болып өсуіне көңіл бөлуіміз қажет. Әр ұлттың өзінің ұлттық құндылықтары болады. Бір ұлтты екіншілерінен ерекшелендіріп тұратыны оның: тілі, ертегілері, мақал-мәтелдері, лиро-эпостық және батырлар жырлары, әдет- ғұрпы, салт-санасы, менталитеті, мәдениеті, өнері, тағамдары, ұлттық қолөнері, тұрмыстық бұйымдары, ұлттық ойындары, т.б. өзгелерге ұқсамайтын қасиеттері. Осылардың бәрі – ұлттық құндылықтарға жатады Егер ұлттық құндылығымызды сақтай алмасақ жаһандануға жұтылып кетеміз. Жаһандануға жұтылып кетпей, президентіміздің алдыға қойған мақсаты «Мәңгілік Ел» болып қалу үшін ұлттық құндылықтарымызды сақтап, қорғай білуіміз керек. Себебі, ұлттық құндылық – ұлттың тірегі!

Қорыта айтқанда, аталмыш жобаның толыққанды жүзеге асырылуы біртұтас еліміздің ұлттық-рухани тамырынан нәр алған жаңғыру үдерісін қарқындатпақ, ал бұл жас буынның болашаққа сеніммен қарап, нық қадам басуына, олардың бойына қазақстандық патриотизм мен мемлекетшілдік рух сіңіруге қызмет етпек.Тәуелсіздік жылдарында халықтың рухани бағытын өзгерту мақсатында «Мәдени мұра» мемлекеттік бағдарламасы аясында көптеген тарихи-мәдени ескерткіштер мен нысандар жаңғыртылғаны көпшіліктің есінде. Сол үшін де қасиетті, киелі нысандар – халық жүрегінен мәңгілік орын алады. Ұрпақ дана болса ұлы дала жетімсіремейді.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1.Аманжолов К.Р. Түркі халықтарының тарихы. А., Білім, 2005ж. 320 бет.
2.«Ана тілі» Ұлт газеті, 2018ж.
3.Бердібай Р. А., Қазақстан, 1996ж.- 256 бет.
4.Жұмабаев М.шығармалары жазушы, 1989ж.

АБАЙ ОБЛЫСЫНДАҒЫ ТАРИХИ ӨЛКЕТАНУ МҰРАЖАЙЛАРЫНЫҢ ДАМУЫНА САЯСИ ЖЕР АУДАРҒАНДАРДЫҢ ҚОСҚАН ҮЛЕСІ

Қатысушы: Ниязханова Фариза
Жетекшісі: Токбаева Данагуль Ерлановна
«№13 жалпы орта білім беретін мектебі» КММ

Мұражай – жалпы адамзат баласының өмірінде заттық және рухани мәдениетті танытуда, зерттеу мен насихаттауда үлкен рөл атқарады. Әсіресе, ұлттық, мәдени, азаматтық, әскери, еңбек жетістіктерін, әдет-ғұрып, салт-дәстүрдің ерекшеліктерін оқып- үйренуге оның көмегі зор. Мұражай ісі - ғылымның, білім беру ісінің маңызды бір саласы. Осы уақытқа дейін Қазақстандағы мұражайлар көбінесе тарихи бағытта жұмыс істеп келді. Кеңес дәуірі кезеңінде жалпы тарихи, тарихи-революциялық, әскери-тарихи, этнографиялық, өлкетану мұражайы болып бөлінді де, олар жалпы мұражайлардың 63%-ын құрады. Қазір Қазақстанда тарихи, өлкетану бағытындағы мұражайлар басым. Сондай мұражайлардың бірі Абай облысындағы өлкетану мұражайы болып табылады [1,8].

Қазақстан Республикасының тәуелсіздікке қолы жетіп, қоғамның саяси әлеуметтік, экономикалық, мәдени, рухани салаларындағы пайда болған түбегейлі өзгерістер зиялы қауым алдына оларды жаңаша зерделеу міндетін қойды. Осы міндетті жүзеге асыруда өткенді бүгінгі күннің биіктері тұрғысынан тарихи талдаудың маңызы зор.

Қазақстанның мұражайтану ғылымы саласы дамуы күрделі және жауапкершілігі мол уақытта тұр. Еліміздің мұражайтану ғылымының алдында көптеген күрделі мәселелер ғылыми шешуін күтуде, солардың бірі мұражай мекемелері жұмысының ғылыми- методикалық мәселелері.

Сонымен қатар, мұражайлар бойынша жеке мұражайлық әдебиеттер, нормативті мұражай құжаттарын жүйелеу, көптеген тарихи – археологиялық экспозициялардың мазмұнын ашу, мұражайдағы археологиялық қорларындағы жәдігерлерінің жинақталуы мен сақталу жағдайы және тағы басқалар шешімін күттірмес мәселелер болып табылады.

Мұражай-тарихи-ғылыми дерек ретіндегі ескерткіштерді, өнер туындыларын, мәдени құндылықтарды, т.б. мұраларды сақтап, жинақтап, ғылыми-танымдық қызмет атқаратын мекеме. Мұражай гректің «museion» сөзінен алынған, «муза сарайы» деген мағынаны береді. Мұражай алғашқыда аса бағалы бұйымдар мен мәдени жәдігерлерді сақтайтын қазыналық қор ретінде қалыптасты. Уақыт өте келе ол әдістемелік қызметі жетілген функционалдық институттарға дейін дамып жетілді.

Жаңа мыңжылдықта адамзаттың жаһандану дәуіріне аяқ басу кезеңінде мұражай қызметіне жаңа ақпараттық құрал-жабдықтар мен интеграциялық үрдістер дендеп енуде. Мұражай ерекшелігі – оның қызметінің негізгі табиғаты материалдық

және рухани өмірдің ескерткіштері болуымен анықталады. Мұражайлық заттар– табиғаттағы және қоғамдық өмірдегі процестер мен оқиғалардың, құбылыстардың түпнұсқалық айғақтық жәдігерлері. Заттың мұражайлық маңызы әлеуметтік, ғылыми, мәдени, тарихи құндылығыменбағаланады.

Қазақстанның барлық аймақтарында 19 ғасырдың II жартысынан бастап Патша өкіметінің аграрлық саясатының ажырамас бөлігі қоныстандыру саясаты болды. 1861 жылы Ресейдегі басы байлылықтың жойылуы аграрлық мәселені толық шеше алмады. Сондықтан да патша үкіметі Сібір, Қазақстанға шаруларды қоныстандыру арқылы қазақ даласын отарлауға және аграрлық мәселені шешуге ұмтылды.

Соның ішінде, Абай облысында да, XIX ғасырдың екінші жартысынан бастап қоныстандыру саясатының барысында шаруалармен қатар орыс демократиялық қоғамының белді өкілдері мен саясаткерлер де қоныстана батады. Ішкі Ресейден жер аударылған демокртиялық қоғам мүшелері аймақтағы өлке тарихының дамытуда біршама қызметтер атқарды.

Абай облысына (бұрынғы ШҚО) саяси жер аударылғандардың белсенді көмегімен халықты сауаттандыру бағытында 1871 жылдан бастап «Семей облыстық жаршысы» басылымы жарыққа шықты. Аталмыш басылымда аймақтағы халыққа білім беру, жергілікті халық тұрмысы, кәсібі, өлкедегі зерттеулер және т.б. ақпараттар үнемі жарияланып отырды. Басылым бетінде олар өздерінің мәдениет саласына қатысты ойларын халыққа жеткізуге тырысты. XIX ғасырдың екінші жартысында Абай облысында саяси жер аударылушылардың тікелей басшылығымен жергілікті мекендерде мәдени мекемелері бой көтерді.

Аталған аймақтың флорасы мен фаунасын зерттеу барысында олар көптеген экспедициялар ұйымдастырды. Тек XX ғасырдың 1905-1916 жылдары аралығында 19 экспедиция ұйымдастырылды. Әр жылдары ұйымдастырылған экспедицияларды Г.Н.Потонин, А.А. Уткин, Е.А. Воронин тәрізді білікті адамдар басқарып отырды [2,184].

Орыс зерттеушілерінің көпшілігі аймақ жөніндегі зерттеулерін одан да ертерек уақытта бастаған еді. А.Н. Седельников жинақтаған зерттеулер материалдары негізінде «Озеро Зайсан» атты жинақ жарыққа шықты. М.М. Сизовтың Баян-Ауыл және Қарқаралы жерлеріне барған сапарлары нәтижесінде 337 түрлі өсімдік түрлері жөнінде құнды материалдар жиналды.

Орыс Георграфиялық қоғамының мүшесі Арндт Ертістің оң жағалауының табиғаты жөнінде мол мағұлматты зерттеулер жүргізді. Сонымен қатар, қазақ халқының этнографиясы мен тарихы жөнінде осы қоғам мүшесі Г.Е. Катанаевтың жинақтаған құнды деректік материалдар асыл мұрамызға айналды. Зерттеуші өлкедегі оқу–ағарту мен білім беру мекемелері жөнінде тарихи құнды деректер жинағын мұраға қалдырған. Белгілі саяхатшы Г.Н.Потаниннің “Очерки Северо-Западной Монголии” атты еңбегі мен Тарбағатайдағы қазақ рулары, олардың мал шаруашылығы, қолөнері, сауаттылық турасындағы бірқатар мақалаларындағы мәліметтері өте құнды. Ал, оқу–ағарту мен мәдени мекемелер туралы мәліметтер белгілі түрколог В.В.Радловтың, белгілі зерттеуші Ш.Ш.Уәлихановтың еңбектерінде кездеседі.

Орыс Географиялық Қоғамының жазбаларында жарияланған мақалалар ішінде Тарбағатай өңірі қазақтарына байланысты мақалалар біршама. Атап айтқанда,

Г.Катанаев, Н.Я.Коншин өз мақалаларында қазақ халқының әлеуметтік-тұрмыстық жағдайына, салттарына кеңірек тоқтала отырып, ағарту саласының сандық құрамы жөнінде мол мағұлматтар келтіреді. Тарбағатайдағы рулардың орналасуы халықтың сауаттылығы туралы құнды мәліметтер Г.Е.Грумм-Гржимайлоның "Западная Монголия и Урянхайский край" атты үш томдық еңбегінде кеңінен баяндалған [4,27].

Н.Я. Коншиннің бастауымен 1898 жылы Семей каласында Ресей географиялық қоғамының бөлімшесін ашу туралы мәселе көтеріліп, 1902 жылы ол салтанатты жағдайда ашылды. Бөлімшенің іс басқарушысына Н.Я. Коншин сайланды. Сонымен катар көптеген жылдар бойы ол қоғамдық негізде бөлімшенің кітапханасын басқарды, оның көп жылғы енбегінің арқасында кітапхана сол кездегі Қазақстан мен Батыс Сібір өлкесіндегі ең бай кітапхана корына айналды. Осы жылдары Н.Я. Коншин өзінің Шығыс өлкесінің тарихын зерттеу жұмысын жүргізді. 1900 жылы оның басқаруымен археологиялык анықтамалар жинағы жасалып, «Семей облысындағы ежелгі тарихи ескерткіштері» атты мақалада аткарылған зерттеу жұмыстарына жан-жакты талдау жасалды.

19- ғасырдың 2-жартысында қазақ мектептері жөнінде екі көзқарастағы топтар пайда болды. Бірі — бұратана халықты шала сауатты күйде қалдырып, төл мәдениетінен қол үздіріп, бірте-бірте орыстандыру саясатын көздеген Н.И. Ильминский бастаған миссионерлер болса, екіншісі - орыс халқының прогресшіл озық мәдениет үлгілерін игеру арқылы өз елін өркениетті елдердің деңгейіне көтеруді көздеген Ш.Уәлиханов, Ы.Алтынсарин, А.Құнанбаев сияқты демократ-ағартушылар еді. Абай "Дүниенің кілті - өнер-білімде", "Дүние де өзі, мал да өзі, ғылымға көңіл бөлсеңіз", — деп жастарға жар салды[5,184].

XIX ғасырда саяси-әлеуметтік қатынасардың қазақ даласында өріс алуы негізінде Қазақстанның шығыс аймағы тұрғындарының қоғамдық–мәдени өмірге сұранысы арта түсіп, оқу орындары желілерінің ары қарай даму қажеттілігі туындады. Әкімшілік шенеуніктік аппарат үшін және қазаба байлықтарды игеру үшін Патша үкіметі үшін сауатты, білікті мамандар қажет болды. Шығыс Қазақстан қалаларында сауаттылық XIX ғасырдың басқы кезеңінде жалпы халық санымен салыстырғанда төмен деңгейде болды.

Қорыта айтқанда, қазақ жерінің Ресей империясының құрамына қосылуынан кейінгі кезеңдегі қазақ даласында түрлі жағдайда және мақсатта болған орыс қоғамының алдыңғы қатарлы ғылым, білім өкілдері сол кездегі жергілікті халықтың теңсіздік жағдайын дұрыс түсініп, өлкенің болашақ дамуына өздерінің озық ойлы пікірлерін айтты. Осы тұрғыда олар нақты зерттеулер жүргізіп, бағалы да құнды еңбектер қалдырды. Олар, сонымен қатар өздерінің осы ғылыми зерттеулері, шолулары, шығармалары арқылы Қазақстанның, соның ішінде оның Абай облысының сол кездегі тарихын жасауға да өлшеусіз үлес қосты.

Пайдаланған әдебиеттер тізімі:

1. Исин А. "Семейге тарих мұражайы керек" // Ертіс өңірі . – 2010ж. - 8 қыркүйек. - 8 бет
2. Касымбаев Ж.К. История города / Алма- Ата: 1990ж.- 184 бет.
3. Байғазинова Ф. Өлке тарихы ел тарихы // Семей таңы.-1998ж.10 қыркүйек.
4. Ыбыраева А.Семей мұражайы тарихынан // Қазақ тарихы.-1999ж.-№ 2.27-32 бет.

ГЕОГРАФИЯЛЫҚ АТАУЛАР СЫРЫ

Қатысушы: Құсыман Нұрислам
Жетекшісі: Бужиева Гульназ Кубайдуллаевна
«№ 25 жалпы орта білім беретін мектеп» КММ Семей қаласы

Адам сансыз көп географиялық атаулардың қоршауында өмір сүреді. Оарсыз аяқ аттап баса алмаймыз десек артық емес. Атаулар өзіміз тұрған жірңмнздң, күнбе күн оқуға немесе жұмыс орнына баратын жолымызды анықтайды. «Мен Семей қаласының Сроства микроауданыңда тұрамын. Мекенжайым ..... үй. Осы барлық атаулар – географиялық атаулар болып келеді. Басқа қала, ауылдарға сапарға шықсақ атаулардың саны күрт көбейеді. Өзен-көлдердің,таулар мен жазықтардың, түрлі елді мекендердің аттары келіп қосылады. Жер бетіндегі материктер мен мұхиттар, теңіздер мен көлдер, түбектер мен мүйістер, өзендер мен бұлақтар және т.б. нысандардың өзіне тиесілі аттар бар, олар жер-су аттары немесе географиялық атаулар, ал арнаулы ғылыми әдебиетте топонимдер деп аталады.

Күнделікті жиі қолдана келе, үйреншікті атауға айналып кеткен Еуропа, Азия, Атлан мұхиты, Сарыарқа, Алтай, Павлодар сияқты толып жатқан атаулардың қайдан шыққаны, неге бұлай деп аталғандығы туралы ойланып көрдік пе? Қазақстандағы аса ірі көмір кен орны қалайша Екі бас тұз деген ат алған, немесе неге Семипалатинск – Семей деген атпен біздің қаламыз тарихқа енді?

Географиялық атауларға байланысты неліктен, неге, қалай, қайдан деген сұраұтарды шексіз жалғастыруға болады. Осыған байланысты біздің өңіріміздегі өзімді өте қызықтырған географиялық атаулардын тарихын ашайық. Олар – Каспий теңізі, Бұқпа тауы, Делбегетей таулары мен Келіншек тауы.

Каспий теңізінің елу аты.

Каспий өте ерте кезден бастап-ақ ғалымдар мен саяхатшылардың назарын өзіне аударады. Әртүрлі елдердің өкілдері өздерінше ыңғайлы ат қоф берген. Сосың нәтижесінде әр кезде қойылған аттардыі саны 50-ге жетті. Ең алғашқы – «Үлкен сызба кітабында» Каспий мен Арал теңіздері туралы мәліметтер көрсетілген. Осы кітапта екі теңіздің атауы «Хвалим» (Каспий) мен «Көк теңіз» (Арал). Ежелгі грек және рим тарихшылары – Каспий, Гиркан деп атаған, атау себептері – теңіз жағалауында каспий тайпалары мекендеген. Ал Гиркан деп атауларының себебі – гирган – «қасқырлар жері» деген мағына береді. Себебі, ол жерде қасқырлан –те көп болған.

Орта ғасырлардың басындағы арабтар Каспийді Хазар теңізі деп атады. Бұл ат теңіздің солтүстік-батыс жағын мекендеген хазар халқына байланысты шыққан.

Ежелгі орыс жылнамаларында Каспий Волганың сағасын мекен еткен хвалын халқына байланысты Хвалын теңізі деген атпен кездеседі. Бұл ат орыс кітаптары мен карталарында XYIII ғ басына дейін орын алып келді.

Марко Полоның жазбаларында Каспий теңізін – Сарай теңізі немесе Баку теңізі деп аталады.

XY ғ «Үш теңіз ар жағына саяхат» жасаған орыс көпесі А. Никитин өзінің қолжазбаларында теңізді – Дербент теңізі деп атаған. Атау себебі, теңіздің батыс жағалауында Дербент деген ірі порт – қала орын алғаг. Сонымен қатар, аспий әр кезде

маңайындағы жерлердің, халықтардың, қалалардың аттарына байланысты Астрахан, Ширван, Хорасан, Табристан, Иберий, Апшерон, Гурган, Батыс теңізі және басқа да көптеген атаулармен аталған.

Бұқпа тауы

Ел ішінде Бұқпа тауының пайда болуы туралы аңыз бар: «Алла тағала, әлемді жарата отырып, дүние жүзіндегі әр халыққа жер көріктерін тараты: біріншілеріне тау, екіншілеріне орман, үшіншілеріне өзен-көл берсе, қазақтарға тек қана жалаңаш жазық беріпті. «Алла тағаланың жасағаны әділетсіз», - деп, қазақтар одан мынаны сұрады: «Бізге кішкене жердің әдемілігін сыйлаңызшы». Алла тағала барлығын билеп-төстеуші болғандықтан, ол өз қоржынындағы жер көріктерімен қоштасқысы келмеді. Сол кезде халыққа көмек болып, әзілқой және күлкілі ертегі кейіпкері Алдар-Көсе келеді. Ол Алла тағаланың ішіне қысқа уақытта кіріп алып, онымен тартысу ойынын ойнайды. Сол ойынды ойнап-ойнап жалығып кеткен соң, Алдар-Көсе былай дейді: «Екеуіміз жер бетіне түсіп, тығылмақ ойынын ойнайық». Алла тағала бұған келіседі, бірақ олар жерге түскен соң, Алла былай дейді: «Ал біз қай жерге тығыламыз, мына жер толығымен жазық қой!». Сол кезде қу Алдар-Көсе былай дейді: «Онда сен өз қоржыныңа қолыңды салып, кішкене топырақ, кішкене тас, қалың орман, кішкентай тау үй, соның маңайында біз тығыламыз». Алла тағала дәл солай жасайды: қоржынына қолын салып, ішінен кішкене тас, орман алып шығып, үлкен емес тау үйеді. Сол таудың атын: «Бұқпа»,- деп атайды. Сол кезден бастап, Бұқпа тауы 1824 жылы құрылған Көкшетау қаласының маңында орналасқан.

Делбегетей тауы

Делбегетей тауы дәстүрлі ғалымдармен тарихшылардың , археологтардың, өлкетанушылардың, геолог мамандардың бұрыннан қызықтырып, назарын өзіне аударып келе жатыр.Себебі бұл жерде бағалы және жартылай бағалы граниттік тастар бар, кен орындарға бай өлке.

Делбегетей тауының «Делбегетей» деп аталуы көпшілікке жұмбақ болып тұр.Себебі, тау туралы көптеген аңыз әңгімелер бар. Көнекөз қарттардың айтуы бойынша тау атауы Жоңғар шапқыншылығы кезеңінде аталған.

Көне моңғол тілінен аударғанда Делбегетей сөзі екі мағына береді. Бірі бұл тауларды «айдаһар» сөзінен шыққан «айдаһарлар тауы» деп те атайды. Осы тау аймағында бұрын шынымен де алып тіршілік иелері – динозаврлардың тіршілік еткеніайтылады.Миллион жыл бұрын емес, тек қана бірнеше мың жыл бұрын Делбегетей тау атауының дәлелі болып табылады.Қазақстан ғалымдарының Зайсан шұңқырының кварцты құмдарында осы бір динозаврлардың сүйектері мен жұмыртқаларының қабыршақтарын тауып алғаны белгілі. Ал екіншіден, Ежелгі қытай тілінен аударғанда «игілікті», «қайырымды» немесе «қайырымдылық» деген мағынаны білдіреді. Зерттеушілердің көрсеткен мәліметтеріне сүйенсек дәл осы жерде ертедегі кен қазушылар қалайы, зүмәржат, жартылай бағалы жасыл ақық пен мөлдір су тас өндірген. Геолог А.Г.Алексеев Делбегетей зұмзреттерін (измуруд) 50 жылдары ашқан

болатын.В.Ф. Кошеевтің есімі Делбегетей қазба орнын егжей –тегжейлі барлау ісімен байланысты.

Әрине, аңғарлар мен шатқалдарға бай бұл таулы аймақты құнарлы аймақ деп нық айтуға болады. Дәл осы жерден Қазақстандағы жалғыз изумруд кен орны ашылғанын айтсақ та жетілікті. Ол жер Әлжанов деп аталды, бұл жерде соңғы уақытқа дейін бағалы минералдарды өндіру жұмыстары жүргізілді, – деп айтып берді «Прииртышье» өлкетану қоғамының мүшесі Екатерина Гуляева.

Көріп отырғандай, біріншісі де, екіншісі де шынайылыққа парапар деп айтуға болады. Делбегетей тау массиві сырт көзге онша қызық емес болып көрінуі де мүмкін. Бірақ тауға барған сәтте, рухты еліктіретін көріністі байқауға болады: керемет тау шатқалдары, кең алқаптары, құзды жартастары, жартастардан құлап ағатын бұлақтары және көне тау жыныстарының бір түрлі үйінділері адамда өте қызықтырады.

Келіншек тау

Оңтүстік Қазақстандағы Созақ ауданына қарасты Абай ауылдық округын «Келіншек тау» деп аталатын жер бар. Аталмыш тау жайлы Шәмші де жырлаған көрінеді. Сол Келіншек тау жайлы аңыз да бар екен...

Ертеде бір патша қызын тұрмысқа ұзатып, жасауын жасайды. Жасауы барлық нәрсенің ең құндыларынан, ең асылдарынан дайындалып, иттің табағы ғана күмістен, басқа барлық нәрселер алтыннан болған екен. Жол жарағы дайындалып, жасауы түйелерге артылып, қызын шығарып салып жатқан патша:

«Қызым, менен разы шығарсың, сен үшін барымды аямай, сән-салтанатымның ең бағалысын беріп жатырмын» дегенінде қызы:

«Төбетімнің итаяғы күмістен екен» деп наразы сыңай танытқан көрінеді. Қызының тойымсыздығына ызасы келген патша «Тас болғыр, тас бол» деп қарғаған көрінеді. Содан келіншек және бүкіл жасауы тасқа айналған деседі.

Шынында да тау ортада бойшаң келген сәукеле киген келіншек, айналасында түйелер мен өркештері, жасауы тізбектелген осы көріністі береді. Оған табиғаттың әртүрлі түске бояуы ерекше әсемдік береді.

Бұл аңыздың тәрбиелік мәні ашкөзді болмауды, барға қанағат қылуды,тойымсыз болмауды меңзейді. «Бай болсаң тасыма, кедей болсаң жасыма» деп өткен бабаларымыздың әрбір сөз, әрбір атауларынан осындай өнегелік дүниелерді көптеп көруге болады.

Дүниеде атаусыз нәрсе жоқ, әр нәрсенің өз атауы бар, тіпті тау мен тастың, кішкентай бұлақтың немесе жотаның, белдің де өзіндік атауы бар. Өйткені әрбір зат болмаса тіршіліктегі кез келген құбылыстың алдымен аты ауызға оралары хақ, содан соң ғана сол аттың заты жөнінде ойланатынымыз ақиқат. Сондықтан ат пен зат үйлесімділігі қашанда маңыздылығын жоймайды. Кең-байтақ мекеніміздегі сан мыңдаған жер-су атауларының тарихында халқымыздың әдет-ғұрып, салт-санасы айқын бейнеленген. Қасиетті жеріміздегі төбе мен тау, көл мен өзен атауларының

өзіндік сыры мен тарихи сипаты олардың әрқайсысына бабалар мұрасы ретінде қарауға негіз болады.

Пайдаланылған әдебиеттер мен ғаламтор ресурстарының тізімі:

1. Бірмағамбетов Ә. Географиялық атаулар сыры. Арман-ПВ баспасы, 2009 ж
2. ШҚО-ның географиялық атаулары. - Қазақстан жазушылар одағының ШҚО бөлімшесі,2003ж.
3. https://ru.wikipedia.org/wiki
4.http://topuch.com/abaj-oblici-bilim-basarmasi-japma-audani-bilim-blimini-b-tpcin/index3.html#pages

М.ӘУЕЗОВТЫҢ «АБАЙ ЖОЛЫ» РОМАН-ЭПОПЕЯСЫНДАҒЫ ЖЕР-СУ АТАУЛАРЫНЫҢ ТІЛДІК-ТАНЫМДЫҚ СИПАТЫ

Қатысушылар: Ерікқызы Альмира, Серікқанқызы Айғаным
Жетекшілері: Арыстанова Гүлнур Әлібекқызы,
Сакен Самат Сакенулы
«№22 жалпы орта білім беретін мектеп-лицейі»КММ Семей қаласы

Зерттеу тақырыбының өзектілігі. Елбасымыз Н.Ә.Назарбаевтың «Қазақстан 2050» - қалыптасқан елдің жаңа саяси бағыты» деген атпен Қазақстан халқына арнаған (14.12.2012) Жолдауында: «...біздер қазақ халқының көп ғасырлық дәстүрін, тілі мен мәдениетін сақтап, дамытып келеміз, көп ұлтты және көп мәдениетті келісімін бірегей ұлттың алға дамуын қамтамасыз етеміз» – деген болатын [1]. Қазақ тілінің жер-су атауларын зерттеудің тіл тарихы үшін маңызы зор. Асыл қазына болып қалыптасқан топонимиканың лингвистикалық және тарихи-этнографиялық қыр-сырын ашу – тіл білімінің үлкен бір саласы – ономастиканың міндеті. Топонимикада халықтың тарихы және тарихи география жөнінде қыруар бай материал, құнды деректер сақталған. Топонимика қойнауында замандар бойы сақталған, талай ғасырдың куәсі болған тарихи сөз - атаулар бар. Қазіргі сөйлеу тілімізде, сондай-ақ, әдеби тілде қолданудан мүлде шығып қалған сөздер де осы географиялық атаулар құрамынан табылады. Өйткені, олар географиялық атаулар ретінде тұрақталып, берік орын тепкен соң, ғасырлар бойы өмір сүріп, ұрпақтан-ұрпаққа жетіп отырады. Сондықтан да, Абай өмір сүрген жердің топонимикасынан халықпен бірге өмір сүріп келе жатқан тіл арқылы өткен тарихымыз жайлы көп мәлімет аларымыз сөзсіз, сонымен бірге, жер-су атауларына қатысты халықтық этимология көріністері де сақталып қалған.

II. Негізгі бөлім. Роман тіліндегі жер –су атауларының тарихи сипаттамасы.

2.1.Түр-түске байланысты жер-су атаулары

Қоғам дамуының кез келген кезеңінде ономастикалық атаулардың тарихи маңызы зор болды. Адам қоғамдастығының бір де бірі, яғни бір де бір мемлекет өзінің даму үдерісінде өзінің антропонимдері мен топонимдерінің жинағынсыз өмір сүрген емес. Сондай-ақ, Қазақстандық қоғамдастықтың да ежелгі тарихи дәуірде қалыптасқан ұлттық ономастикалық жүйесі бар.

Қазақстанның көптеген ғасырлар бойы қалыптасқан ұлттық ономастика жүйесі XIX ғасырдың екінші жартысынан бастап түбегейлі өзгерістерге ұшырады және патша үкіметінің отаршылдық мүдделеріне, кейіннен кеңес жүйесінің тоталитарлық

саясатына қызмет етуге мәжбүр болды. Отаршылдық пен тоталитарлық режимдердің идеологтары ономастиканы қоғамның тарихи-мәдени санасына әсер етудің саяси құралына айналдырды. Нәтижесінде қазақ ономастикасының өзіндік болмысына, ұлттық ерекшелігіне, әсіресе оның топонимикалық және антропонимикалық жүйелеріне орасан зиян келтірілді. Қазақстан картасы едәуір бұрмалауларға ұшырады.

Қазақстан Республикасының тәуелсіздік алуымен және халықаралық қатынастардың субъектісі ретінде қалыптасуымен ұлттық ономастика әлемдік кеңістікке белсене араласа бастады. Роман бойынан кезінде проф. Е.Жанпейісов адам атауларын қарастыра келе, жалпы саны - 500 атау бар екенін дәлелдеп, ру аттарын жинастырған. Мысалы, Найман, Ноғай, Оразбай, Керей, Бөкенші, Ақтомар, Жуан, Жуантаяқ, Жігітек, Тобық, Сыбан, Уақ, Көтібақ, т.б.

Қазіргі кезде ономастикалық бірліктер халықаралық ресми құжаттарда белсенді түрде көрініс тауып келеді. Қазақстанның ономастикалық кеңістігінде қамтылған Түркістан, Астана, Байқоңыр, Қарашығанақ және басқалары тәрізді атаулар Қазақстанның экономикасымен, тарихымен, мәдениетімен өзара тығыз байланыста бола отырып, атаулы функцияны алып қана қоймай, сонымен қатар өзіне күшті ұлттық әлеуетті шоғырландырған жоғары ассоциациялық семиотикалық белгілер де болып табылады. Ұлттық ономастиканы дамытудың өзекті міндеттерін іске асыру жөніндегі шаралардың өнімділігі олардың нормативтік құқықтық қамтамасыз етілуімен тікелей байланысты.

2.1. Жер-су атауларының танымдық сипаты

Танымдық (когнитивтік) ғылым бастауын өте ерте заманнан келе жатқан ғылым саласы, оның нысаны ақыл мен таным және олардың арақатынасы деп саналады. Сондықтан классикалық мәселелер – тілмен, ойлаумен тікелей астасып жатқан күрделі құбылыс.

Қара - түркі географиялық терминологиясында негізгі мағынасынан басқа қосымша мағыналарға да ие бола алады. А.Н.Кононовтың байқауынша, «қара» кейбір түркі тілдерінде жер, құрлық, топырақ деген мағыналарды береді. Құрамында қара сын есімі анықтауыш қызметін атқарады және зат есімнің алдында тұрады. Бірақ та қара түрлі топонимдерде әртүрлі мағынаға ие болады.

Қарашоқы – қара сөзі алғашында заттың (шоқының) қаралығын, жердің қара түсін білдіреді. Мысалы, роман бойынан мынадай мысалдар таптық:

Жалма - жан аттарына тегіс міне сап, күншығыс жақтағы Қарашоқыны беттеп, тұмсық аса шаба жөнелісті [Іт., 26].

Қарашоқы Қодар қыстауынан алыс емес. Шыңғыстың үлкен биігінің бірі [Іт., 28].

Осымен екеуі, Абайдың құла бестісі ерттелгенше қымыз ішіп алды да, күнбатыс жақтағы Қызылшоқы деген ұсақ адырға қарай желе жортып, тартып кеткен [Іт., 33].

Бұлар Қызылшоқыға кіре бере, алғаш келген екпінімен бір қоянды бездіре қуып еді [Іт., 33].

Төрі – Талшоқы, ылдиы – Қарауыл [Іт., 53].

Еңкейсе Ертісі, шалқайса Шыңғысы [IIт., 101].

Абай қазір Қарамолада шербешнай съезд шақыртып отырған зор-зор дауларды, ел шабуларды, барымтаны, үлкен тойымсыз ұрлық сияқты қылмыстарды санап өтті [IIт., 277].

Қазіргі қазақ тілінде ұмытылған «биік, шоқы, төбе, тау» мағыналарында қолданылған. Осы мағыналардағы қара сөзі өте көне термин. Оның танымдық мағынасы көне замандарға тән екені айтпаса да түсінікті.

Ақшоқы - Қазіргі түркі халықтарының тілінде де жер-су атауларын өзара салыстыра қарағанда да, олардың құрамындағы түр-түстердің беретін, анықтайтын мән-мағыналары бірдей емес. Оларды зерттеу, әрине өз алдына жеке мәселе.

Ақ сөзі түркі тілдерінде ақ формасында қолданылып, бір-біріне жақын үш топ мағына аңғартады: 1) «ақ» деген негізгі түр-түстік мағына (белый); оның төңірегіне: ақшыл, көздің ағы, жұмыртқаның ағы, жарық түс, шаштың, сақалдың ағы, ақбоз, өңсіздік, сүт тағамдары, боз түсті кездеме т.б. мағыналар туған; 2) «ақ» сөзінің ауыс мағыналары: кіршіксіз таза, айыпсыз, ақжүрек, адал; 3) керемет, тамаша, ғажайып.

М.Әуезовтың «Абай жолы» роман-эпопеясының 4 бөлімнен тұратыны белгілі, соның ішінде көркем түрде берген ороним атауларымен кейбір тараушалары: Жолда, Бел-белесте, Өрде, Қияда деген аттармен берілуі, ал екінші бөлімде Жайлауда, Еңісте, Оқапта, Асуда, Биікте, II томның бірінші бөлімінде Кек жолында, «Қарашығын», Қоршауда, ал екінші бөлімінде Түн-түнекте, Құз-қияда, Қапада деп аталуының өзі ерекше.

Антропонимді атауларға мысалдар: Жұрт Шыңғысқа, жайлауға қарай көшкенде елсіз боп қалатын жер[I, 5]. Дәл Есембай биігінің тұсы [I, 5]. Және дәл Есембай жырасының өзі екен [I, 5].

Жер бедері атауларының зерттелуі: Жер бедері атауларының зерттелуіне қатысты еңбектер саны көп емес. Соның ішінде М.Әуезовтың «Абай жолы» роман-эпопеясында кездесетін жер-су атаулары деп жер бедері атауларын да жинастыра қарастырдық. Жер бедері туралы зерттеулердің алғашқысы – географиялық терминдерді, халықтық қолданыстағы осындай жалпы есімдерді топтастыру мен бірізге түсіруде көп еңбек еткен ғалым-географ Ғ.Қоңқашбаевтың «Қазақ халық географиялық терминдері» атты кандидаттық диссертациясының авторефераты, ғылыми-зерттеу еңбектері мен мақалалары және сөздіктері кіреді. «Халық географиялық терминдері» деп атайтын географиялық лесикаға қатысты жалпы 540 – қа жуық сөздерді қамтыған. Біздің нысанымыз - соның ішіндегі жер бедері атаулары. Е.Керімбаевтың «Қазақстан оронимиясының лексикасы» деген ғылыми жұмысымен таныспыз. Жер бедері - Оронимдерге мысалдар: ...ұры сай [I т,7], жасырын жыралары... [I,7]. Бір белден ... екінші белдің өріне [I,7]. Белге шығып алып,... белдің ойына [I,7]. Бұл өңірдің... [I,7]. Қарауыл биігі... [I,7]. ... жасырын жырасы Есембай, Найзатастар ...Абайдың өз аулының аса мәлім қоныстары... [I,7]. Құнанбай ауылдары [I,7]. Төскейдің сай-саласы [I,7]. Бие бауы, ауыл қонысы, қой өрісі Осы қоныстан, Есембайдан [I,7]. Ыстық қоныс «Бұл жерде ұры бар, сұмдық жер, бәле жатқан жер» [I,7]. Жазықсыз сары биік, көкшіл қоныс, ақ көделі әдемі өлке, барлық айналадағы кең дүниеге, мынау өзі туған сахара, өлке белдеріне [I,7]. Ала көде мен селеу далалары ... дала емес - теңіздейі қандай! Жаман жер. қорықтан... Көлқайнардағы Құнанбай аулына, Абайдың өз шешесі Ұлжанның отырған аулына. Көлқайнар суы мөлдір, бұлақ болғанмен, кең қоныс емес[I,7].. Жайлауға. Құнанбай аулы. Өзінің аулы, жақын туысқандарының аулы. Көп үйлі ауыл – Абайдың екінші шешесі Ұлжан мен Айғыздың аулы[I,7].. Кешкі жайылымға. Жұрт Шыңғысқа, жайлауға қарай көшкенде елсіз боп қалатын жер[I,7]..

Ұры сай, жасырын жыралары[I,7].. Дәл Есембай биігінің тұсы[I,7].. Және дәл Есембай жырасының өзі екен[I,7]..

Ал Қарауыл биігі анау, жасырын жырасы мынау «деген Есембай – Найзатастар болса, ол Абайдың өз аулының аса мәлім қоныстары[I,7]..

Көктем мен күз уақыттарында, жылында екі рет осы жерлерге Құнанбай ауылдары келіп қонып, ұзақ уақыт отырып, жайлап та кететін. Анау көрініп тұрған төскейдің сай-саласы, бие бауы, ауыл қонысы, қой өрісі – барлығы да соншалық таныс, жақын. Тіпті былтыр боқырауға, күзем үстінде, қалаға оқуға кеткенде дәл осы қоныстан, Есембайдан кеткен болатын.... [I,7]. Көлқайнардағы Құнанбай аулына, Абайдың өз шешесі Ұлжанның отырған аулына кеп жетіп еді[I,7].. Жайлауға қарай, Шыңғыс асқалы беттеп келе жатқан елдің үш-төрт аулы қоныпты[I,7].. Ұлжан мен Айғыздың аулы[I,7]..

Зерттеу нәтижесі көрсеткендей, тарихымызда өзіндік орны бар жер-су атауларының ең көп сақталған, әрі тілдік қабаттары көп өзгеріске түспей жеткен жері – М.Әуезовтың «Абай жолы» роман-эпопеясының тілі.

Жер-су атауының мағынасы негізінде сөздің ішкі мағыналық құрылымы жатады, жаңа мағына соның негізінде жасалады. Жер-су атауларын уәжділік теориясымен жаңаша шешу – ғылыми жаңалық болып саналады. Мәселе тілдің түрлі заңдылықтармен ұштастыра отырып қарастырылды, жүйелеп көрсетілді. Жер-су атауын мағыналық және құрылымдық тұтастықта қалыптасқан күрделі лексикалық бірлік ретінде қарады, оған аталым теориясы тұрғысынан келді, сөзжасамның аталым үшін қызмет ететін тіл білімінің бір саласы екені – жұмыстың негізгі ерекшелігі болып саналды. Зерттеудің нәтижелері сөзжасам саласының өзіндік теорияларын нақтылауға, анықтауға қызмет етеді және лексикология, семасиология, ономасиалогия, лексикография т.б. салаларын қажет етеді. Жұмысында қазақ тілдері жер-су атауларының қалыптасуындағы лингвистикалық табиғаты айқындалып, аталым когнитивті теориясы тұрғысынан сараланып, оның аталым үдерісіндегі қызмет көрсетілді. Жер-су аталымдары біртұтас лексикалық бірліктер екені танылды.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә.Назарбаевтың ««Қазақстан 2050» - қалыптасқан елдің жаңа саяси бағыты»» Қазақстан халқына Жолдауы, 14.12.2012ж.
2. Ел тарихы – жер тарихы Құрманғазы Сембиев «Лингва» ғылыми білім беру орталығы, Орталық Қазақстан академиясының профессоры // Интернет материалдары. 2012ж.
3. «Қазақ тілінің аймақтық сөздігі» (2 томдық); «Қазақ әдеби тілінің сөздігі» (15 томдық); «Қазақ тілінің түсіндірме сөздігі» (10 томдық), «Қазақ тілінің фразеологиялық сөздігі».

БИБЛИОТЕКА И ЕЕ РОЛЬ В НАШЕЙ ЖИЗНИ

Участница: Мальшакова Карина

Руководитель: Анапьянова Шолпан Кабышевна

КГУ «Средняя общеобразовательная школа №25» г.Семей

Актуальность исследования

Исследование значимости изучения книг, взаимосвязь библиотек со школами для расширения читательской аудитории среди учащихся, является актуальным и необходимым в учебно- образовательном процессе.

Цель исследования:

Исследовать книжный фонд библиотеки имени Абая, познакомиться с редким фондом, узнать какие направления книжного фонда богаты материалами, получить компетентное знание из беседы с специалистом библиотеки.

Задачи исследования

1. Проанализировать, для чего нужны книги и литература в целом для человека.
2. Выявить уровень читаемости среди учащихся школ.
3. Провести опрос среди учащихся школы для выявления уровни читаемости книг.
4. Полученные результаты проанализировать и обобщить.
5. Сделать выводы.

Объект и предмет исследования:

Библиотека, книга, школа, ученик.

Гипотеза:

Установить взаимосвязь библиотеки со школами.

Методы решения поставленной задачи:

Проводить «Литературные чтения», « Научно- практические конференции», сотрудничать с библиотекой имени Абая, проводить книжные экскурсии, развивать интерес у учащихся к библиотекам и чтению.

Новизна исследования и степень самостоятельности.

Новизна в теме установить взаимосвязь с библиотекой города, исследовать редкие книги, применить дифференциацию на уроках через совместный с библиотекой книжной выставкой. Привить интерес к чтению и воспитывать культуру через чтения.

Практическое применение темы:

На уроке использовать видео материал о редком фонде библиотеки имени Абая, демонстрировать книжную выставку, рассказать, показать, воспитать живой интерес к чтению.

Книга как продукт общечеловеческой культуры.

Книга как продукт общечеловеческой культуры отражает два ее вечных начала – материальное и духовное, которые произрастают из неизмеримых глубин земной цивилизации. Само слово «культура», как известно, происходит от латинского cultura, то есть возделывание, воспитание, развитие . В этом видится залог бессмертия книги, поскольку на каждом из этапов эволюции она является результатом деятельности человеческого духа и человеческих рук.

Таким образом, книга как одно из воплощений цельного интеллектуального произведения – это документ в форме кодекса, служащий в семантической социальной коммуникации источником информации, записанной в знаковой форме на вещественном носителе.

История Семипалатинской универсальной научной библиотеки имени Абая

Семипалатинская универсальная научная библиотека имени Абая – старейшая библиотека Казахстана. По материалам архивных документов 3 октября (20 сентября по старому стилю) 1883 года двери библиотеки впервые гостеприимно открылись для читателей. Это было одно из первых культурных учреждений города. Библиотека была организована усилиями революционеров-демократов, сосланных в Семипалатинск царским правительством. В их числе – народоволец Александр Львович Блек, Аполлон Андреевич Карелин, Нифонт Иванович Долгополов. Особенно активное участие в создании библиотеки приложил ученик Н.Г. Чернышевского, друг и учитель казахского просветителя Абая Кунанбаева – Евгений Михаэлис. Они обратились к состоятельным отцам города с просьбой о благотворительной помощи. Деньги на создание библиотеки пожертвовали семипалатинские купцы Плещеев и Хабаров, павлодарский купец – Деров, красноярский – Юдин. В организации библиотеки политическим ссыльным помогали и местные жители-краеведы Г.Колмогоров и И.Земляницын. В доме Земляницина и была расположена библиотека.

В год основания библиотеки было 274 экз. книг, пользовались библиотекой 130 читателей. Под бдительным надзором духовенства, царских чиновников книжный фонд библиотеки рос медленно, обслуживалось небольшое количество читателей. В основном, это были чиновники и члены их семей.

Летом 1885 года библиотеку посетил американский журналист Джордж Кеннан. В своей книге «Сибирь и ссылка» он писал: «…скромное деревянное здание посредине города с небольшим антропологическим музеем и уютной читальней, где можно найти все русские журналы и газеты и весьма недурной подбор книг. С удивлением я увидел сочинения Спенсера, Бокля, Льюиса, Милля, Дарвина, … романы и повести Скотта, Диккенса… Подобный подбор книг делает честь интеллигенции и вкусу тех, кто его произвел и кто пользовался этими книгами. Благодаря книгам у меня составилось лучшее мнение о Семипалатинске, чем на основании того, что я до сих пор видел и слышал».

Сегодня библиотека располагает редкими, уникальными изданиями 17-19 веков, такими как: «Энциклопедический словарь» Брокгауз-Ефрона (1890-1904), «Всемирная история» К. Беккера (1845 г.), «Особенности мусульманского права» Б. Тернау (1892 г.), труды И. Дарвина, А.Тимирязева, И.Павлова и «История умственного развития» Д.В.Дрэпера (1873), «Начало социализма» Г.Спенсера (1890), «Путешествие в Туркестан» А.И.Федченко (1882), собрание сочинений Ф.Шиллера (1875), У.Шекспира (1893), Н.Добролюбова (1892), И.С.Тургенева (1898). Исследователей и любителей книги привлекают уникальные научные издания на русском, казахском, латинском, арабском языках. Сохранены некоторые региональные издания: «Екпінді», «Социалистік майдан», «Большевик Казахстана», «Прииртышская правда». В фондах отдела книгохранения можно найти и такие периодические издания как «Вестник Европы», «Исторический вестник» с 1880 года, «Голос минувшего», «Апполон», «Русская мысль» и другие. В фонде хранятся справочные издания, которые стали

библиографической редкостью: энциклопедические словари, шедевры русской, зарубежной классики 17-19 веков. Бесценен краеведческий архив по истории, экономике, географии, этнографии края: Ученые записки, труды ученых исследователей Средней Азии, Монголии, Китая, Отчеты Семипалатинского статистического комитета с 1895 года, Записки Семипалатинского подотдела Западно-Сибирского отдела Русского географического общества и многие другие издания.

В декабре 1992 года Решением Кабинета Министров областная библиотека имени Н.В. Гоголя переименована в библиотеку имени Абая. Во второй половине 90-х годов деятельность библиотеки обогатилась новыми направлениями, в числе которых: освоение компьютерных технологий, составление проектов и программ.

В 1995 году библиотека вошла в состав ИФЛА – Международной библиотечной ассоциации, участвовала в конференции, проходившей в Стамбуле.В 1996 году библиотека выиграла грант фонда «Сорос-Казахстан» и подключилась к Интернет, получив бесплатный доступ к сети. Значительным событием в информационном обеспечении пользователей явилось открытие в библиотеке Интернет-кабинета.

В 1997 году специалисты библиотеки приняли участие в работе международной конференции «Крым-97»: «Библиотеки и ассоциация в меняющемся мире: новые технологии и новые формы сотрудничества».

В 2000 году приобретена автоматизированная библиотечная программа АБИС и начато создание электронного каталога библиотеки. На сегодняшний день автоматизированная библиотечная система – РАБИС. В 2011 году сотрудники библиотеки получили сертификаты, приняв участие на обучающих курсах «XVII-XIX ғасырлардағышығысқолжазбалары мен кітаптарын және Батыс Европа кітаптарын қалпына келтіру мен түптеу» и «Индексирование документов с использованием информационных поисковых языков». В 2012 году сотрудники библиотеки получили сертификаты, приняв участие в работе семинаров «Американские уголки» в республике Кыргызстан и «О краткосрочном повышении квалификации» в Российской Федерации. С 2012 года библиотека участвует в проекте по распределенной росписи статей. В сентябре 2013 года библиотека запустила социальный проект «Книгоноша» по обслуживанию инвалидов-колясочников на дому. В конце сентября 2013 года в библиотеке имени Абая стартовал проект «Грамотный пользователь», ориентированный на отбор среди людей с ограниченными возможностями здоровья тех, кто имеет склонности и способности к профессиональной работе в престижной сфере информационных технологий, а также развития у этих людей необходимых профессиональных способностей. В 2018 году библиотека активно подключилась к работе над книжной серией «Абай әлемі».

Если в начале XX века в библиотеке существовало всего 2 отдела – абонемент и читальный зал с двумя работниками, то сейчас насчитывается 8 отделов, где работают 40 работников. Услугами Восточно-Казахстанской областной универсальной библиотеки имени Абая в течение многих лет пользуются ежегодно более 18 тысяч

читателей. В настоящее время библиотека является одной из крупнейших библиотек Казахстана с книжным фондом свыше 400 тысяч экз.

Проведя исследование в универсальной библиотеке имени Абая мне открылись раннее не известные книжные фонды, периодические издания , а также узнал как работает библиотека, какие имеются отделы. Мне довелось близко познакомиться с книгами с XVIII- XIXвека, а также увидеть периодические издания выпускавшиеся с 20по 40 годы XXвека, в Советский период. Газеты печатались на арабском потом на латинском шрифте. Делая вывод хочу сказать, читаемость среди школьников низкая. В нашей школьной библиотеке читаемость высокая из за школьных учебников , а также по изучаемым по предмету литературе художественной литературе.Библиотека и школа, выполняя единые функциональные задачи, всегда были, есть и будут партнерами в работе с детьми. Школьные библиотеки становятся практически единственным доступным источником информации для детей и педагогов в этот период. Если информации для дополнительной работы не достаточно — они обращаются к фондам публичных библиотек, чьи фонды художественной и отраслевой литературы гораздо богаче. Не редкость, когда дети являются читателями обеих библиотек

Источники:

1. Загаров К.С. Книга как феномен культуры // Современные научные исследования и инновации. 2012. № 8 [Электронный ресурс]. URL:
2. Кириленко А.А. (Санкт-Петербург). Книга как феномен культуры. https://sv-scena.ru/Buki/Kuljjturogyenyez-i-kuljjturnoye-naslyediye.7.html
3. semeylib.kz›История библиотеки
4.semey.cityshow.me›semipalatinskaia-universal-naia-nauchnaia-biblioteka-imeni-abaia

СОСТОЯНИЕ ПОДВЕСНОГО МОСТА ГОРОДА СЕМЕЙ

Участница: Забродкина Елена Геннадьевна
Руководитель: Кунанбаева Майра Мухтаровна
КГУ «Средняя общеобразовательная школа №25» г.Семей

В давние времена люди прокладывали деревянные брёвна через беспокоящие их препятствие. Сейчас мосты являются неотъемлемой частью каждого человека. Людям просто необходимы коммуникации, торговля, обычное общение и знакомства. Но также в культуре различных обществ мосты имели духовный смысл появляющийся не только исходя из практической ценности, но и понимания их как важных частей инфраструктуры государств. Мосты также стали символом самоутверждения человека и преодоления сил природы. По этим причинам я заинтересовалась в изучении подвесного моста в городе Семей.

В День города под нашим подвесным мостом открыли новую зону отдыха. Для детей установили самые разные качели и турники, ещё это сделали и в зоне для подростков. Для фанатов паркура, скейтов и самокатов обустроили отдельную площадку. В следующей части парка есть тренажёры, а дальше – спортивная площадка!

Мосты по миру. Давно времен ради постройки мостов выбирали камень. Но в определенных лесных участках сооружали древесные мосты. хотя крепкость подобных мотов оставляла хотеть лучшего. Каждый год множество подобных мостов разрушались и сгорали при пожарах. Одной из самых сильных крушений можно считать крушение моста в устье реки Тей в Шотландии. Мост был открыт в 1878г. Он был провозглашен самым длинным мостом в мире, так как его протяженность составляла 3155 метров. Но вечером он обвалился под весом поезда и из за сильного урагана. Все из за ошибок при конструировании и желании достроить как можно скорее и дешевле. По всему миру тема мостов стала как никогда актуальной.

Харбор-Бридж (Сидней, Австралия) - входит в число больших стальных арочных мостов в мире. Длина арочного пролета моста — 503 метра. Одна из главных достопримечательностей города.

Акаси- Кайёке (Кобе, Япония) - самый длинный и высокий подвесной мост, поскольку его пилоны имеют высоту 298 метров, что выше 90-этажного дома.

Мост Риальто (Венеция, Италия) - мост состоит из одной мощной арки длиной 28 метров, его максимальная высота в центре равна 7,5 метрам, общая длина — 48 метров. Построенный в самом узком месте Гранд-канала.

Карлов мост (Прага, Чехия) - длина моста 520 метров, ширина — 9,5 метра. Мост опирается на 16 мощных арок, облицованных тесаными блоками из песчаника. Его украшают тридцать скульптур преимущественно религиозного содержания.

Основная часть. Подвесной мост города Семей.

Семей (Семипалатинск) - город на востоке Казахстана, расположенный по обоим берегам реки Иртыш. Подвесной мост в городе является яркой и запоминающейся архитектурной достопримечательностью. Он является семнадцатым по счету подвесным мостом в мире не имеющим аналогов. На примере построения в городе единого навесного моста через речку Иртыш, осмысливается значимость мостов в жизни людей. Мост, организованный представителями различных народов и государств, расценивается не только как связующее звено на месте пересечения главных транзитно-транспортных коридоров между странами и как причина цивилизованного и торгового партнерства народов Востока и Запада, как средство снабжения взаимодействия между странами и людьми. В темное время суток мост освещают десятки фонарей, делая его еще более праздничным и красивым.

Общая длинна моста с подъездными путепроводами составила больше километра. Ширина в 35 метров позволила разместить здесь шесть полос движения, что на сегодняшний день покрывает пропускную надобность этой транспортной артерии. Величественности мосту добавляет высота несущих опор. Эти колоссы, поддерживающие подвесную конструкцию из стали возвышаются над пролетом на девяносто метров, а если смотреть от кромки воды, то опоры напоминают высоченные небоскребы.

Конструкция представляется навесной распорный мост с основным пролетом протяженностью 750 м и двумя подъездными путепроводами по 168 м каждый. По мосту пролегают две трехполосные проезжие части, всякая участок шириной 3,75 метров. Данный мост экономически рентабелен вследствие краткому периоду строительства, изящен и удивителен.

За дело взялись японцы - крутая строительная компания, специализирующаяся на мостах. Для строительства моста Японией была выделенна сумма в виде 22,1 млрд иен, или 157,7 млн долларов США. Переправы проводилось японской фирмой IHI. Помимо этого, строительство моста вызвало и иные расходов. К примеру, в зоне стройки подмостовых развязок и автомагистралей было обрушено 743 частных дома, владельцам представили жилье. Так, было выстроено 14 многоквартирных жилых домов, на что затрачено более 873 миллионов тенге. Согласно контракту, на все работы было отпущено 42 месяца. Но объект оказался готов за рекордные сроки — 30 месяцев. 750-метровая переезд с 90-метровыми пилонами была сдана в октябре 2000 года.

Основную фазу строительства вели две компании — японский IHI и турецкий «Алсим Аларко». Имеется пять инфраструктурных путепроводов, три подземных перехода и зоны отдыха под мостом. Шесть полос автомобильного движения позволили разгрузить как автогужевой мост, так и республиканские и международные трассы, в том числе российский участок дороги Омск — Новосибирск. Плюс ко всему отремонтировали все прилегающие дороги протяженностью 14,5 километра. Подвесной мост Семея через Иртыш давно и надежно служат хозяйственному сотрудничеству, туристическому обмену, родственным связям и всевозможному общению людей разных национальностей и культур, проживающих в Казахстане, России, республиках Средней Азии. Открытие нового моста 17 октября 2001 года стало для горожан значительным праздником. Мост, кроме несомненной своей транспортно-экономической полезности вышел таким значительным и грандиозным, что тут же вошел в список городских и даже республиканских достопримечательностей.

После семи лет интенсивной эксплуатации стало известно, что мост не состоит на городском балансе и о его техническом состоянии никто не заботился. И лишь в 2007 г. во время визита в город Семей делегации из японского банка этот вопиющий факт всплыл на поверхность. Именно тогда депутаты городского маслихата официально признали Семейский подвесной мост стратегическим объектом и планировали передать его на баланс республиканского или областного бюджета. Содержание моста, как оказалось, было очень дорогим. Срок эксплуатации моста без текущего ремонта заканчивался, и проблему с единственным в Казахстане подвесным мостом надо было срочно решать. К концу 2015 г. было принято решение финансировать технические работы из областного бюджета. Сейчас серые бетонные колоны под мостом окрасились в яркие картины. Это увидительное пространство поделилось на части: спортивную и детскую. Стритбольная площадка, зона для занятия уличным фитнесом и кроссфитом заполнилась подростками желающими увидеть творение семских стрит-арт художников. Для детей младше построили детские игровые комплексы, качели, балансиры и мини-скалодромы.

Исследуя данную тему, я поняла, что стоит оберегать и совершенствовать, что не давалось нам так просто. Нужно ценить и любить, а не наносить ущерб своему же благу. Мост стал объектом гордости Семея, ведь до сих пор здесь такого масштабного сооружения еще не возводилось. Если честно, я считаю, что это инженерно-архитектурное чудо для этих мест и для того времени. Мне очень жаль, что сейчас наш подвесной мост не такой каким был раньше и всё это результат людей. Вывод: мосты

воздействуют на социальное и экономическое развитие, улучшение торговли и качества жизни людей.

Список использованной литературы

1. Аманжолова Д. А. Советская этнополитика (1929–1941 гг.) Этнический и религиозный факторы в формировании и эволюции Российского государства. — М.: Новый хронограф, 2012. — С. 207–262.
2. История создания висячих мостов. http:// www.arch-mar.ru/hanging_bridge_history. html
3. История строительства Турксиба. Железнодорожный транспорт. 1999. №10 http:// rzd-expo.ru/history/istoriya_stroitelstva_ turksiba/
4. Кропачева В. Мост в 21 век. Мост больших возможностей. Голос народа. 2000. 27 октября. URL. http://www.semsk.kz/ archive/2000/bridge6.htm

КЕНЕСАРЫ ХАННЫҢ БОЛАШАҚҚА ҮНДЕУІ

Қатысушы: Байжұманова Аяжан
Жетекшісі: Сапашева Гүлнұр
Ақсуат ауылы, «Қожагелді батыр атындағы орта мектебі» КММ

«Арқада Бурабайға жер жетпесе, Қазақта Кенекеме ер жетпейді»... Мағжан. Қасымұлы Кенесары хан (1802-1847) – Қазақ хандығының соңғы ханы, Ұлт-азаттық көтерілісінің әйгілі басшысы. Ол өзінің тегі жағынан төре тұқымынан. Бабасы – қазақтың атақты ханы Абылай. Арғы аталары Шыңғыс ханның Жошы деген үлкен баласынан тарайды. Абылайдың әйелі – қалмақ Хочу-мерген ноянның қызы Топыштан Қасым сұлтан туады. Кенесары – осы Қасым сұлтанның баласы. Қасымның соңынан ерген балаларының бәрі кілең көкжал, кекті де текті еді. Бәйбішесінен – Есенгелді мен Саржан, екінші әйелі Бибіден – Кенесары, Құдайменде, Әбілғазы, Уақ, Шуақ, Сапақбай және Бопай, Бопан, Бопыш атты үш қыз, үшінші әйелі Асылтастан – жалғыз, арыстан жүректі Наурызбай туған. 1802 жылы Көкшетау өңірінде өмірге келген Кенесары осынау текті ұрпақтың ішінен оқ бойы озық тұрған, жаратылысы тым оқшау, нақ топжарғанның өзі болды. **КЕНЕСАРЫ ҚАСЫМҰЛЫ- АСА КӨРНЕКТІ МЕМЛЕКЕТ ҚАЙРАТКЕРІ.**

Кенесары көптеген шайқастарда өз мақсатына жету жолында асқан қайсар мінезі мен жауларына қатыгездігі оның әмбе қолбасшылық, әмбе ұйымдастырушылық ролі- тіпті патша генералдарының өзін таңқалдырып отырғандығы да тарихтан белгілі.

Көтерілістің негізгі мақсаттары:

1. Қазақ елінің патшалы Ресейдің құрамына қосылып үлгермеген өңірлерінің дербестігін сақтау.
2. Қазақ жерлерін бекіністер мен округтік билеу арқылы отарлауды тоқтату.
3. Қоқандықтардың тепкісіндегі қазақтарды азат ету.

Алайда қазақтың соңғы ханы Кенесары хан 1847 жылы қырғыз елінде жорықта қайтыс болған еді Тарихымызға үніліп қарайтың болсақ Кенесары Қасымұлы соңғы демі қалғанша елім ұлтым деп келді де Өлім сәтің ерлікпен елі үшін қарсы алды Қазіргі танда аса қынжылтатыны бұл осынша батыр тұлғанның бас сүйегі елім деп ғұмыры

өткен жерінде емес шекара артында көршілес Ресей елінде жатқаны Біз Кенесары ханның ұрпағы тәуелсіздігіміз барда осы бас сүйегін елге қайтаруға тырысуымыз керек Бұл біздің асыл бабамыздың рухына деген құрметіміз болады

Кенесары Қасымұлы өз мақсатына жете алмағанымен ұлт тарихында өте үлкен орынға ие болғаны шүбәсіз. Кенесары хан отарланған елді қайта қалпына келтіру ді және өз ұлтының ешкімнің қолында отар болмауың тәуелсіз ел болуын қалады Кенесары хан жорықтары мен қалдырған идеологиялары арқасында өз артынан үлкен үндеу қалдырып кетті Кенесары ханның болашақ ұрпаққа қалдырған бірден бір үндеуі ол тәуелсізікті жоғалтпау сонымен қатар өз елінің жарқын болашағы үшін қасық демін қалғанша күресу

Бұл үндеу кейінен Алаш Орда партиясы мүшелеріне де өз қайратын берді.

I. КЕНЕСАРЫ БЕЙНЕСІ ҰРПАҚ САНАСЫНАН ӨШПЕЙ

«Ең әділ сарапшы – уақыт» демекші, ғасырлар бойы бүркемеленген талай-талай тарихи шындықтың беті кейінде тіптен ашыла түскендей. Ел азаттығы жолында бастарын ажалға тіккенімен, еңбектері ұрпақ санасына теріс сіңіріліп келген арыстарымыздың нағыз бағасы енді-енді айқындала бастағандай. Хан Кене де сондай арыстарымыздың бірі , Қаhарман Кенесары Ресей отаршылары мен Қоқан, Хиуа хандықтарының басқыншыларына тойтарыс бере отырып, сол 1841 жылы қазақ мемлекетін құрды. Өкінішке қарай, оның өмірі қысқа болды. Мемлекет алты-ақ жыл тұрды. Әйткенмен, бұл оқиғаның тарихи мәні зор еді. Алдымен ел егемендігі туралы берік идея қалыптасты. Мемлекеттік жүйе, өзге елдермен дипломатиялық қарым-қатынас орнату тәжірибелерінің қалыптасты . Кенесары ханның әскери өнері ел басқаруы және дипломатиялық келіссөздерді жүргізіп ел басын алты жыл болсын ұстап тұра алуы екінің біріне біете бермейтін үлкен қабілет Өкінішке орай, сол еңбектің ең болмағанда бес томын біздің өз еліміздің таба алмаймыз. Әрине бұл тақырыпқа мәлімет жоқ емес бар бірақ аз Мәселен, Әлкей Марғұлан ағамыздың археологиялық экспедицияларға шыққан кездерінде ел аузынан жинаған төрт томдық еңбегі бар. Қолдағы қазынаны тиімді пайдаланып, тарихты бұрмаламай, ұрпақ қолына тигізуіміз қажет. Қазіргі танда жастар тарихымызға әсіресе Кенесары хан тарихына үлкен қызығушылықпен қарауда сол үшін біз барынша мәлімет жинап оны жас ұрпаққа жеткізе алуымыз керек.

Қазақ елінің тарихында бостандық үшін болған көтерілістердің ішінде ең маңыздысы – Кенесары басқарған ұлт-азаттық қозғалыс. Ол бүкіл өмірін халқының бостандығы үшін арнап, он жыл бойы өте қиын жағдайда Ресей империясына, Қоқан, Хиуа хандықтарының басқыншылық шабуылдарына тойтарыс беріп отырды. Ерлігімен, даналығымен, әділеттілігімен абырой алып, хан болып сайланды. Кене хан мен Наурызбай қозғалысына қатысқан ата-бабаларымызды құрметтеу – бәріміздің міндетіміз. Хан Кене нің болашақ ұрпаққа деген үндеуін түсініп сол үндеу арқылы жас буының жүрегіне патриоттық сезім ұялата білу ол біздің Кенесары хан рухы алдындағы борышымыз Елін, жерін қорғаған бабаларымызды құрметтеу жас ұрпақтарымыздың патриоттық сана-сезімін қалыптастыруға қызмет етуі керек.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Әбдіров М. Кенесары және қазактар // Жамантаев К. Абылай.- Алматы, 1993.- б.120-125
2. Бекмаханов Е. Кенесары Қасымов бастаған азаттық қозғалысы. Кенесары көтерілісінің қозғаушы күштері // Бекмаханов Е. Қазақстан XIX ғасырдың 20-40 жылдарында.- Алматы,1994.- Б. 174-200
3. Дүйсәлиев Т. Қазақ халқының ресей отаршылығына қарсы КенесарыҚасымұлы бастаған 1837-1847 жылдардағы ұлт-азаттық қозғалысы // Қазақ тарихынан.- Алматы, 1997.- Б. 492-520
4. Bigox.kz Қазақша рефераттар

ЖАҺАНДАНУ ЖӘНЕ ҚАЗІРГІ ЖАҺАНДЫҚ ҚАУІП-ҚАТЕР

Қатысушы: Төлеген Бақсұлтан
Жетекшісі: Айдын Жеңісбекұлы
«Қазақстан инновациялық академиясының жоғарғы колледжі»ЖШС
Semey new School

«Жаһандану» термині соңғы кездері әлеуметтік және экономикалық зерттеулерде жиі айтылып жүр. «Жаһандану мәселелері» деген тіркес Рим клубы зерттеулерінен кейін экономистермен пайдаланылып келеді. Бұл үкіметтік емес ұйымның бірнеше докладтарында бүкіл дүниежүзіндегі экономикалық өсімнің жекелеген елдерге келеңсіз салдары қарастырылды. Көп жағдайда «жаһандық» деген түсінік «халықаралық» деген түсінікке сәйкестендіріледі. Сондықтан зерттеушілер «жаһандық бизнес», «жаһандық компания» деген жағдайда өз өнімін дүниежүзілік нарыққа шығарып сататын фирманы көздеп айтуы мүмкін. Жаһандық бәсекеқабілеттілік – халықаралық бәсекеқабілеттілік терминінің синонимі ретінде де пайдаланылады. Алғашқы рет жаһанданудың тәуелсіз құбылыс ретінде түсінігін американдық ғалым левитттің 1983 ж шыққан "Гарвард бизнес ревью" мақаласында тұжырымдалды. Ол ірі Трансұлттық корпорациялардың шығарған жекелеген өнімдері нарығының бірігу феноменін «жаһандану» сөзімен алмастырды. Париж институтының профессоры Бади халықаралық қатынастар ғылымының көзқарас тұрғысынан «жаһандану» түсінігінің үш өлшемін басып көрсетеді:

Көп ғасырлар бойы дамып келе жатқан Тарихи процесс;

Әлемді унификациялау, яғни бірыңғай принциптерді, құндылықтарды, ережелерді қалыптастыру;

Бір-біріне деген тәуекелділік, оның басты нәтижесі – ұлттық мемлекеттік егемендікті жаһандық ірі фирмалар, діни топтастықтар, трансұлттық басқару жүйелердің көмегімен жою.

Бүгін өзімнің «Жаһандану және қазіргі жаһандық қауіп-қатер» тақырыбында зерттеген ғылыми жұмысымды қорғағалы отырмын. Осы жұмысты жазу барысында бұқаралық ақпарат құралдары беттерінде (БАҚ) жарияланған журналистердің зерттеулері, ғалымдар, экономистер және саясаткерлердің еңбектеріне, ғылыми жұмыстарына, статистикалық мәліметтерге, нақты деректер мен ақпарттарға сүйене отырып зерттелді.

Менің түсінігім бойынша жаһандану – әлемдегі елдердің саясат, экономика, медицина, қаржы т.б. салалар бойынша бірігуі арқылы әрүрлі жаһандық жетістіктер мен мәселелерді бірігіп шешуі.

Жаһандану немесе глобализация - жаңа жалпыәлемдік саяси, экономикалық, мәдени және ақпараттық тұтастық құрылуының үрдісі. Қазіргі таңда жаһандық қауіп-қатерлердің жыл сайын молайып бара жатқаны үлкен мәселеге айналып отыр. Әлем үшін өте күрделі кезең деп айтуға болады. [16]

Осы тақырыпты зерттеу барысында жаһандану бағыттарын қарастыра отырып, қазіргі жаһандық қауіп-қатерлерді топтастырып бірнеше бағыттарда ашып отырмын.

Қазіргі жаһандық қауіп-қатерді тудырып отырған мәселелерге кеңінен тоқталып өтсек.

Бірінші мәселе. Жер бетінде халық санының күрт өсуі. Ғаламшар тұрғындарының саны жылдам өсіп келеді. Халық санының өсуін экологиялық-экономикалық жағдайға ықпал ететін маңызды факторлардың бірі деп қарастыруға болады. Соңғы онжылдықтағы ғылыми-техникалық прогрестің жетістіктері адам өмірінің орташа ұзақтығын айтарлықтай ұлғайта түсті. Пандемия кедейлікті азайту саласында бірнеше онжылдықтар ішінде қол жеткізілген прогресті жоққа шығарды және осы дағдарыстық жағдайды едәуір қиындықпен еңсеретін көптеген ел қарыз дағдарысы қаупіне тап болады. Халық санының өсу салдарынан көптеген елдерде жұмыссыздық, аштық, миграция мәселесі туындап отыр.[3], [9]

Екінші мәселе. Әлемді ашаршылық жайлап барады. Аштыққа ұшырағандардың басым көпшілігі – Азия халқы, Африка Латын Америкасы мен Индия, Пакистан т.б. елдер. Аталған мемлекеттердегі ашыққандар саны 60 миллион адамға тең. Кейбір мемлекеттегі ашаршылық, тойып тамақтанбау мәселесі артып отыр.Ғаламдық мәселеге азық-түлікпен қамтамасыз ету мәселесі жатады. Қазіргі таңда, әлемнің көптеген елдері өз елдерін азық-түлікпен қамтамасыз ете алмайды, 500 млн адам аштық зардабын шегуде, 1 млрд адам тамақты тойып жемейді, 35 мың адам күн сайын аштықтан өледі 2050 жылға қарай жер шарын мекендейтін 10 млрдтай халықты азық-түлікпен қамтамасыз ету оңайға соқпайтыны туралы мәселе көтеріліп жүр. Азық-түлік тапшылығы сезіле бастады. Яғни адам баласына шикізат қоры жете ме? Бұл оңай нәрсе емес, болашақта үлкен қиындық тудыратын мәселенің бірі.[4], [6]

Үшінші мәселе. Халықаралық жұмыссыздық. Кейбір мемлекттер арасындағы жұмыссызды, табиғат апаттары, кәсіпорындардың жабылуы салдарынан жұмыссыздар артып отыр. Адамзат алаңдайтын мәселенің бірі еңбек нарығында орын алатын жұмыссыздық. Келешекте адамдардың жұмыссыз қалуы үлкен проблемаға айналады. Болашақта әдеттегі еңбек күшінің 80 пайызын роботтандырылған жүйелер алмастыратын болады. Атап айтар болсақ, өндіріс орындарының компъютерлендіруінен жұмыс орындары қысқарып жатыр. Содан келіп, адамдар жұмыс орындарынан, күнкөріс көзінен айрылуда. Әлемде жұмыссыздар қатарының өсуі қазір де болашақта да өте үлкен қауіптің біріне айналғалы отыр.[3], [14]

Төртінші мәселе. Ауызсудың жетіспеушілігі. Жер бетінде халық санының өсуіне байланысты ауыз су тапшылығы да жаһандық қауіп-қатерлердің біріне айналып отыр. Біздің ғаламшарды басқа планеталардан ерекшелейтін ең басты ресурс – су. Бірақ жер-жерде су тапшылығы күннен-күнге артып келеді. Дүниежүзілік су жөніндегі комиссия

әлемдік су қорының шексіз емес екендігін, оның да жыл өткен сайын азайып бара жатқанын айтып дабыл қағуда Соңғы деректерге назар аударсақ, әлемде 1 миллиардтан астам адам ауыз суға зәру. Нашар, лас, арнайы құрылғысы бар қадағалаудың өтпеген сапасыз суды ішудің салдарынан 3 миллиардтан астам адам әртүрлі ауруға ұшырауда. Әсіресе, ауыз су тапшылығы Африка мен Үндістан елдерінде көкейкесті проблемаға айналды.[1],19]

Бесінші мәселе. Жаһандық жылыну мәселесі. Табиғи апаттар сияқты көптеген факторлар жаһандық қауіп-қатерді тудырып отыр. Табиғаттың бір бөлшегі саналатын Адамзат қоғамы үшін XXI ғасырдың басты мәселесі – жаһандық жылыну. Ғалымдардың зерттеуінше Жер шары жылдан-жылға қызып барады. Қыза берудің қаупі мұзды мұхитты ерітіп, жер бетін топан су қаптауға әкелетін апатты құбылысқа жол ашатыны белгілі. Деректерге жүгінер болсақ, ғалымдардың басым көпшілігі жаһандық жылынудың негізгі себебін ауаға бөлінген техногендік қоқыс қалдықтары – көмірқышқыл газы мен метанның көлемі шектен тыс асып кеткендіктен көреді. Осыдан келіп ғалымдар қазіргі жаһандық жылыну үрдісіне себеп болып отырған кесапат негізінен адам қолымен жасалып отыр деген тұжырымға тоқтаған. [5]

Алтыншы мәселе. Елдер арасындағы соғыс. Қару-жарақ бизнесі немесе ядролық қаруды иелену мәселесі адамзатты алаңдатып отыр. Әлемнің алпауыт елдері қазіргі кезде даму сатысындағы үшінші елдерге әлімжеттік жасап жатыр. Соның салдарынан қаншама елде азамат соғысы жүріп жатыр. Халық босып үдере көшті. Тұрақтылық пен бейбітшіліктің үлкен құндылық екенін білсе де, оған мән бермейтін басшылар көбейді. Өйткені қуаты күшті мемлекет әлсіздерге ықпал етуге тырысады. Қазіргі болып жатқан Таяу Шығыстағы, Сирия, Ирак, Ресей мен Украинадағы қақтығыс пен басқа да тұрақсыз саяси жағдайлардың барлығы да қолдан жасалынып отыр. Әлем жанталаса қарулануға ұмтылуда. [1], [7]

Жетінші мәселе. Үш жылға созылған пандемия. Жаһандық пандемия әлі толық аяқталмаса да, әрбіріміз кем дегенде «жаһандық пандемияның» қалай болатынын білдік, сезіндік. Вирустың тез арада бүкіл әлемге таралып, үлкен қауіп алып келуі, әрбір мемлекеттің «өзінше» күресуіне, тіпті әлемдік қауымдастықтан оқшауланыуына алып келді. «Ковид-19» жаһандық індеті толық жойылған күннің өзінде, алдағы уақытта басқа індет түрінің пайда болмауына ешбір кепіл жоқ. Сол себепті, «ковид 19» жаһандық пандемиясымен күрес кезеңінде әлемдік тәжірибедегі әрбір сабақ болашақта кезігетін қандай да бір «тосын індетке» қарсы тұруда әдістемелік нұсқау болмақ. Себебі, «ковид-19» бактериологиялық вирустың жаңа түрі. «Ковид 19» жаһандық пандемиясы қоғамдық өмір, мемлекеттің қалыптасқан құндылықтар жүйесіне ауқымды түрде өзгерістер алып келді. [13], [15]

Қазіргі жаһандық қауіп-қатерді шешу үшін не істеу керек? Әлем елдері жаһандық қатердің алдын алу үшін дағдарысқа қарсы шараларды қолға алу қажет.

Менің ойымша қазіргі жаһандық қауіп-қатерді алдын алу шаралары төмендегідей:

1. Халықаралық ұйымдар мен компаниялардың салалық білікті мамандар жиналып жаһандық мәселелер туралы форумдар жиі өткізу керек.

2. Су – барынша шектеулі ресурс. Суды үнемдеп пайдалану қажет. Қазақ «судың да сұрауы бар» дейді. Су тапшылығынан таршылық көрген елдерден сабақ алып, қалайда ысырап жасамай, үнемдеуге көшкен жөн.
3. Дүние жүзі ғалымдарының 90%-ы жер бетіне жаһандық жылыну арқылы төнген шынайы қауіпті мойындап отырғанмен, одан құтылудың нақты жолын әзірге ешкім таба қойған жоқ. Сондықтан адамзат баласы жаһандық жылынуды қалай да тежеу үшін табиғи энергия көздерін алатын желдиірмендер, күн батареяларын, улы газдарды азайту мақсатында түрлі жаңалықтар ойлап табу керек.
4. Соғыс, саяси қақтығыстар болып жатқан елдер бейбіт келісімдерге келіуі қажет. Қару-жарақ бизнесіне шекутеу қою керек. Бүкіл әлем әлемдегі ядролық, биологиялық және химиялық қаруларды толықтай жоюға күш салу қажет. Таяу Шығыстағы елдер, Ресей мен Украина арасында бейбітшілік келсім шарттар орнату қажет.
5. Әрбір ел өз отандық тауар өндірушілеріне қолдау көрсетіп, көптеген пайдалы өндіріс орындарын ашса жұмыссыздық азаяды.
6. Азық-түлік мәселесін шешу қажет. Ол үшін тамақты ысырып қылмау керек және астық, дәнді дақылдар көптеп өсіріп, ауылшаруашылығын жетілдіру керек. Аштық етек алған елдерге гуманитарлық көмектер көптеп көрсетілуі қажет.
7. Жаһандық дағдарыс – ол тек қауіп қана емес, сонымен бірге жаңа мүмкіндіктер. Әлемдік ауқымдағы көптеген компаниялар дамудың дағдарыстық кезеңінде сәтті компанияларға айналды. Қазақстан бүгінгі күнде жаңа реформалармен қарыштап дамып келе жатқан мемлекет. Сондықтан біздің елге өркениеттен тыс қалуға болмайды.

Бүгінгі таңда еуропа-американдық немесе батыстық мәдениеттің "мысы" басым болып тұр. Ал қалған елдер не батыстың құндылықтарын, мәдениетін қабыл алып, батыстың "жүрдек пойызының соңғы тепшегіне жабысады", яғни жаһанданады, не өздерін батыс ықпалынан шығарып алу үшін томаға – тұйықтық, жабықтық стратегия ұстанады. Жаһандану біздің елде де басталып кетті. Батыстың мәдениет ықпалды болып тұрғаны рас. Бірақ осы орайда біз Батыстың нені алуымыз, нені алмауымыз керек. Жалпы мәдениеттің өзі екі жолмен пайда болады. Біріншісі – дүниетанымнан келіп шығатын, екіншісі – ғылыми – техникалық дамудан келіп шығатын мәдениет. Біз батыстан ғылым мен техниканың дамуынан келіп шыққан мәдениетті алуымызға болады. Тіпті XXI ғасырда қазақ жастары озық технологияның барлық қыр-сырын білуі тиіс. Мұны меңгерумен біз бәсекеге қабілетті, іргесі мықты ел боламыз.

Ұлтымыздың болмысында біткен асқар таудай биік, өмірдің бар асылына бергісіз, сан ғасырлық ғажайып, бірегей мәдениеті бар. Тіл – мәдениеттің құрылымдық элементі, мәдениеттің болу шарты әрі ең жоғары құндылығы. Қазір ғаламдық тіл санатына романдық тілдер тобы, нақтырақ айтсақ, ағылшын тілі сақадай сай дайын тұр. Ендеше, жөргегінде тұншыққандай күйдегі біздің тіліміз – біздің мәдени құндылықтарымыздың ажырамас бір бөлігі. Сондықтан тілімізге қамқор болу – мәдени мұрамызды түгендеудің тағы бір жолы. Тіл ұлт болып қалудың соңғы қамалы екені баршаға аян. Сол қамалды сақтап қалу - әрбір қазақтың қасиетті борышы. Біз қатарлы жастардың негізгі мақсаты – ана тілімізде сөйлеу арқылы оның өміршеңдігіне қол жеткізу. Сол арқылы келешекке біртұтас ұлт, рухы биік халық ретінде жол тарту қажет.

Әдебиеттер тізімі

1. Абылайхан Қалназаров Жаһандану үдерісіндегі ұлттық егемендік мәселесі: Ғаламдық саясат //Ақиқат. – 2011ж. № 5. 21-24бет
2. Амангелді Қ. Уран снарядтары: ядролық бопсалауға жақсы сылтау//Айқын. 2023ж.1-сәуір.
3. Арғынғазинов А. Әлемдік экономикадағы саясат факторлары //Ақиқат.-2020.-30-маусым
4. Асанкелдіұлы А. Аштыққа ұшырағандар саны арта түсті//Егемен Қазақстан. 2022ж. 16 тамыз.

КЕҢЕС ОДАҒЫНЫҢ БАТЫРЫ А.ИБРАЕВТЫҢ ЕРЛІК ЖОЛЫН ЗЕРТТЕУ

Қатысушы: Нусупова Камила

Жетекшісі: Кудайбергенова Бакыт Маликовна

«А. Ибраев атындағы жалпы орта білім беретін мектебі»КММ

Ұсынылған ғылыми жоба Кеңес Одағының Батыры Айткеш Абайұлы Ибраевтың батырлық жолын зерттеуге негізделген.Әйткеш Абайұлының комсомол ұйымының хатшысы болып жұмыс жасағаны жайлы, студенттік кездері мен Совет әскерінің қатарындағы қызметі туралы айтылып, Айткештің шайқастағы ерліктері туралы, батылдығы мен патриоттық сезімімен Отанға деген сүйіспеншілігі жайлы жалғасады. Ғаламтор желілерінен жиналған мағлұматтардан, кітаптардан сол уақыттың тынысын беретін жарияланымдар берілген.Туыстарының суреттері мен хаттардың көшірмелері және батырдың марапаттау парақтары берілген. Жоба соңында автор Шаймардан Қалиақпаровтың өте көп уақытты қажет еткен жұмысы «Біз жүректегі патриотизммен жеңдік» кітабы жайлы ой бөлісемін.

Күтілетін нәтиже: Жоба соғыс кезіндегі қазақстандықтардың ерліктеріне қызығушылық танытатын оқырмандардың қатарының артуына үлес қосады.

Айткеш Абайұлы 1924 жылы 15 мамырда қазіргі Шығыс Қазақстан облысы Қызыл - Құйған (бұрынғы Жаңасемей ауданы, Семей) ауылында көп балалы отбасында дүниеге келген. 7 сыныптық білім алған. Жобаны жазу барысында мен оның бүкіл өмірі жастарға үлгі боларлық деген ойға келдім. Ол мектепті жақсы және үздік деген бағаларға оқыған, сауатсыздықты жоюға арналған шараларға қатысты, колхозда салық жинаушы болып істеді, мектептің және ауылдың қоғамдық өміріне белсене қатысты, өзінің туған өңірінде есепші болып жұмыс атқарды. Айткеш комсомол ұйымының хатшысы ретінде, соғысып жатқан Қызыл Армияға материалдық көмек көрсету үшін, картоп егуді ұлғайту қажет деген бастама көтеріп, әр отбасыға картошка отырғызу кезінде қосымша 2-3 сөмке қосып беруді ұсынды. Өзінің туған мектебі мен ауылының қоғамдық өміріндегі белсенді жұмыс Айткештің бойында патриоттық сезімнің, Отанға деген сүйіспеншіліктің және жан тазалығының қалыптасуына ықпал етті. 1941 жылы Айткеш Семей қаржы-экономикалық техникумына оқуға түседі. Сол жерде ол өзін белсенді, Отанының саналы азаматы ретінде көрсетті. Айткештің бойында батылдық, тапқырлық, табандылық, адалдық, сөздің өткірлігі сияқты қасиеттер болды. Мен өз жобамды оның өмірбаянын оқудан бастадым. 1942 жылы 7 қыркүйекте Кеңес

Армиясы қатарына шақырылды. Пугачевтегі 19-атқыштар бригадасының 723 - ші атқыштар резервтік полкінің оқу бөлімінде курсант болып қызмет еткен. 1942 жылдың қарашасынан 1943 жылдың сәуіріне дейін Симферополь әскери пулемет-миномет мектебінің курсанты болды. Қорытынды емтихандар кезінде Айткеш қызмет еткен жеке құрамға ескерту жасалып, пойызбен майданға жіберілді. Оның майдандағы өмірі осылай басталады.

Осы уақытта Курск - Орёл дөңесі аймағында шайқастар болды. Айткеш пен оның бала кезіндегі досы Саду Сегізбаев 380-ші атқыштар дивизиясына тағайындалды. Сержант Айткеш Ибраев 45мм қару взводының командирі болып тағайындалды, ал Саду оның мылтық экипажының мылтықшысы болды. Орёл топтастыруды жою дивизиясы кіретін Брянск майданының әскерлері 1943 жылы 12 шілдеде шабуыл бастады. Ибраевтың атқыштар взводы, атқыштар роталарының шабуылына қолдау көрсетті. 1943 жылы 2 қыркүйекте Варваровка селосына атқыштар бөлімшелері шабуыл жасағанда, Ибраев экипажы 4 пулемет пунктін және бір жау барлағышын жойды. Сол үшін ол Қызыл Жұлдыз орденімен марапатталды. 1943 жылы 21 қарашада Семей облыстық газетінде лейтенант Данилиннің «Семейліктер Отан үшін шайқаста» мақаласы жарияланды.

1944 жылдың 29 ақпанынан 2 наурызына дейін Лудчица ауылы үшін болған ұрыстарда Ибраев взводы 1 неміс танкісін, 2 атыс пункітін және 40-қа дейін жаудың солдаттары мен офицерлерін жойды.

27 наурызда Могилев облысы, Быховский ауданы, Виляги ауылының маңында болған шайқаста Айткештің досы Саду өзінің мылтығымен бір танк пен жаудың 17-ге дейін сарбазын қиратты. 1944 жылы 16 шілдеде ол «Отан соғысының 2 дәрежелі » орденімен марапатталды. Бірақ осы шайқаста Саду ауыр жарақат алып, аяғын кесуге тура келді.

1944 жылы 6 шілдеде 100 мыңыншы неміс тобы қоршауға алынып, жойылған кезде сержант майор Айткеш Ибраев ерлік жасады. Оның позицияларынан бірде - бір фашист өткен жоқ. Оның взводы 192 неміс солдаттары мен офицерлері, 19 автокөлік, 55 вагон оқ-дәрілері, 6 танкке қарсы мылтық және 12 пулемет дзотын жойды. Жау батареяға жақындағанда, Ибраев взводты көтеріп, шабуылға шықты, сонымен бірге 8 фашисті жеке өзі жойды. Сонымен бірге барлық қару-жарақтар бүтін күйінде қалды. Осы ерлігі үшін 1945 жылдың 24 наурызында Айткеш Ибраевқа Кеңес Одағының Батыры атағы қаза болғаннан кейін берілді.

1944 жылы 7 шілдеде Белосток облысы, Гродно ауданы, Төменгі Погораний селосы аймағында ауыр шайқастар болды. Ибраев взводы зеңбіректерін ашық жерлерге шығарып, 6 пулемет пунктін және 27 солдат пен офицерді жойды.

Осы ерлігі үшін 2-ші Беларусь майданының 49-шы армиясының 70-ші атқыштар корпусының бұйрығымен 1944 жылы 13 тамызда сержант Айткеш Ибраев «Отан соғысының 2 дәрежелі» орденімен марапатталды.

1944 жылдың 21 шілдесіндегі шайқастардың бірінде взвод командирі старшина Айткеш Ибраев ерлікпен қаза тапты. Гродно облысы, Свичлоч ауданы, Индура ауылындағы жаппай бейітте оның есімі 106 нөмірмен жазылған.

Шаймардан ата - әскери жазушы, запастағы полковник, ҚР Журналистер одағының мүшесі. Шаймардан Ахмарұлы соғыс туралы мәліметтер мен мағлұматтар жинады.

Айткеш Ибраев туралы деректер жинаумен 15 жыл айналысқан. Ол 380-ші Орел дивизиясының ардагерлерімен кездесулер кезінде күнделік жазбаларын жүргізді. КСРО Қорғаныс министрлігі Орталық мұрағатының құжаттары бойынша ол Суворов дивизиясының 380-атқыштар Қызыл Ту орденді жауынгерлік жолын зерттеді. Ол ардагерлердің мекен-жайларын тауып, олармен бірнеше жыл хат алысып тұрды, бірақ батырдың жерленген жері туралы ақпаратты ешкім білмеді. Бірақ Шаймардан ата Батыр Айткеш Ибраевтың жерленген жерін тапқанға дейін іздеуін тоқтатпады. Бірде, оған ауылдарды аралап, ағасының жерленген жерін іздеп, мектептердің бірінде Шаймардан Калиакпаровтың хатын көрген Кострома облысынан келген Крипакова Инна Павловна есімді кісі жауап береді. «Ауылда, қабірдің мемориалдық тақтасынан Ибраев Айткеш Абайұлының есімін таптым» - деп жазады ол кісі. Ол Нижний Погораны ауылы үшін шайқастарда қаза тапқан , ал оның денесінің қалдықтары кейін Беларуссия, Гродно облысы, Свичлочский ауданы, Индура ауылындағы жаппай қабірге қайта жерленді. Осылайша жерленген жерді іздеу 1974 жылдың шілдесінен 1989 жылдың қыркүйегіне дейін 15 жылға созылды. Гродно қаласында Айткеш Ибраевтың мұражайы жұмыс жасайды. Ондағы студенттер оның қабірін күтіп, қарайды.

Шаймардан Қалиақпаров «Ертіс өңірінің батыры», «Басты бағыттағы полк» және «Біз жүректегі патриотизммен жеңдік» атты кітаптарында Айткештің ерлік көрсеткен шайқастары мен майдандарынан нақты деректер келтіріп жазды. 1968 жылы Семей облысы, Жаңасемей ауданы, Баженово мектебі мен ауылында ескерткіш обелиск орнатылды. 1974 жылы мектеп оның есімімен аталды. 1989 жылы 9 мамырда мектепте Батыр мен оның жерлестеріне арналған музей ашылды. 1997 жылы қарашада Семейдегі Карл Маркс көшесі оның атымен өзгертілді. Батырдың есімі берілген көше ол оқыған ,мамандық иесі атанып, жұмыс істеген колледж ғимаратының жанынан өтетіндігі назар аудартады. Колледж мұражайында «Батырлар бұрышы» құрылды. 2001 жылы 3 мамырда біздің мектепке Айткеш Ибраевтың бюсті орнатылды. 2014 жылдың 2 қыркүйегінде суретші Александр Владимирович Кирсанов Батырдың портретін салуын аяқтап, ол 2014 жылдың 26 қыркүйегінде батыр Айткештің 90 жылдығына арналған мерекелік әскери-спорттық жарыстың ашылуы кезінде, мектепке тарту етілті. Сол күні ауылдастармен ардагерлер және қонақтар үшін концерт қойылды. Батырды еске алу кубогы үшін мектептер арасында әскери-қолданбалы спорт түрлері бойынша облыстық чемпионат өтті. Қазіргі таңда мектеп оқушылары жүлделі орындарға ие болып, қалалық, облыстық және республикалық жарыстарға қатысып жүр. Міне, мен Айткеш Ибраевтың жарқын үлгісі, мектеп оқушыларын жеңіске жақындатуға шабыттандыратынына сенімдімін! Новобаженово ауылының саябағында Батыр Айткеш Ибраевқа арнайы ескерткіш қойылған. Ұлы Жеңісті атап өту іс-шараларында ескерткішке қарауыл күзеті сап түзеп, гүл шоқтары қойылады. Мектеп бұрышына кітаптар, туыстарының фотосуреттері, майдан хаттары және батырға берілген марапаттар тізімдері қойылған.

Қорытындылай келе, соғыс кезінде елуден астам семейліктер мен бұрынғы Семей облысының тұрғындары Кеңес Одағының Батыры деген жоғары атаққа ие болды. Ертіс өңірінің ұлдары Отан қорғаушылардың алдыңғы қатарларында және Екінші дүниежүзілік соғыстың шешуші шайқастары кезінде ерлікпен шайқасқан батырлар. Бізді, жеңімпаз 9 мамырдан алшақтататыны, жыл сайын соғысқа қатысушылардың

саны азайып бара жатқаны, сондықтан біздің қасиетті борышымыз оларды еске алу, құрметтеу! Болашақта мен жоба бойынша жұмысты жалғастырғым келеді, себебі әр түрлі материалдарда кейіпкер туралы кейбір мәліметтер әртүрлі, яғни, кейбір фактілер зерттеуді талап етеді. Мысалы: Батырдың туған күні мектеп мұражайында 1924 жылы 12 қыркүйекте көрсетілген және 1944 жылы 27 қазанда Польша облысында қаза болған. Ал, басқа дереккөздерде ол 1924 жылы 15 мамырда туып, 1944 жылы 21 шілдеде Беларуссияның Нижний Погорани селосының ауданында қаза болды деп жазған. Біздің отандас - майдангерлердің ерлігі, батылдығы мен қайраттылығы туралы әңгімелер өзектілігін жоғалтпайды. Олар жастардың бойында патриоттық сезімді, өз Отанына деген мақтаныш сезімін, өз халқының тарихына деген сүйіспеншілікті қалыптастыруға ықпал етеді.

Ұсынысым:

1. Батырға арналған мектеп бұрышын мұражайға айналдыру.
2. Батыр жерленген Белоруссия еліндегі Гродно қаласындағы мұражаймен қарым-қатынас орнату.

Мен өз сөзімді Шаймардан Ахмарұлының: «Біздің жерлестеріміздің өткен Ұлы Отан соғысындағы ерліктерін ұмытпау арқылы,мысалға ала отырып, қазақстандықтардың болашақ ұрпағын тәрбиелеу үшін пайдалану - бүгінгі күннің міндеті», - деген сөздерімен аяқтағым келеді.

Пайдаланған әдебиеттер:

1.«Біз жүректегі патриоттық сезіммен жеңдік» кітабы, кітаптың авторы - запастағы полковник,Қазақстан Республикасы Журналистер одағының мүшесі, Ш.А.Калиакпаров, 132-156 беттер;
2.Ш.Калиакпаров «Полк главного направления» С.,2005 г
3.Отан батырларын мадақтайды» фотоальбом 95-100бет, Өскемен қ, 2010 ж

КАЧЕСТВЕННОЕ ОБРАЗОВАНИЕ И ВОСПИТАНИЕ – ПРИОРИТЕТ ГОСУДАРСТВЕННОЙ ПОЛИТИКИ КАЗАХСТАНА

Участник: Левчук Амина
Руководитель : Абдулина Гульнар Аскербековна
КГУ «Средняя школа № 3 города Курчатова»

Одним из приоритетов государственной политики является развитие образования, от которого в решающей степени зависят темпы экономического, социального и культурного прогресса, а также уровень конкурентоспособности нации в предстоящие годы.

В целях выполнения поставленных задач принимаются действенные меры, направленные на реформирование системы образования, их адаптацию к современным требованиям.

Это установление контроля за качеством обучения на национальном уровне, изменение в целом системы повышения квалификации учителей, внедрение электронного обучения, подушевого финансирования, распространение опыта Назарбаев Интеллектуальные школы в систему работы общеобразовательных школ, внедрение

независимой сертификации выпускников колледжей и вузов, внедрение дуальной системы подготовки кадров.

Модернизация образования немыслима без активной роли учителя. Это труд каждого педагога, его неоценимый вклад в деле воспитания и образования подрастающего поколения. Нынешняя молодежь Казахстана – это поколение, которое родилось и выросло в период серьезных политических, социальных и экономических трансформаций. Это молодые люди со своим взглядом на мир, со своей позицией и со своими ценностями. В настоящее время система ценностей казахстанской молодежи существенно отличается от ценностей прошлых поколений. Ценностные ориентации молодежи формируются под влиянием двух основных аспектов. Первый из них – это духовное содержание, проявляющееся в нравственных установках, гуманизме, человеколюбии. Второй аспект, влияющий на ценностные ориентации молодежи, стал приобретать большую актуальность в последние десятилетия – это индивидуализм, нередкое преобладание материальных ценностей над духовными. В жизни современной молодежи главными приоритетами являются успешная карьера, семья, дружеские отношения, построение полезных связей, возможность реализовать себя в творчестве или своих увлечениях.

Перемены, происходящие в общественно-политической жизни страны за последние десятилетия неизбежно повлекли за собой изменение нравственно-духовных ориентиров, идеалов, содержания всех форм общественного сознания.

Патриотизм, нормы морали и нравственности, межнациональное согласие и толерантность, физическое и духовное развитие, законопослушание. Эти ценности должны прививаться во всех семьях иучебных учреждениях.

Развитие и процветание любого государства, в том числе и Казахстана, может быть успешным лишь при активном участии в этом процессе подрастающего поколения. Закон РК «Об образовании» требует активного формирования у молодежи высоких нравственных качеств: чувства национальной гордости, патриотизма, гуманного отношения к людям, уважения к своей культуре, самобытности народа, нравственного поведения.

Ещё К.Д. Ушинский предлагал воспитывать учащихся, используя народные национальные традиции. А где ещё можно изучать их, как не на уроках предметов гуманитарного цикла!

История – это всеобъемлющая наука, чего только стоят уроки о Кенесары хане, Амангельды Иманове, БауыржанеМомышулы и других подлинных патриотах нашего бескрайнего Казахстана. Если говорить о методах, которые сейчас используются для привития патриотических чувств, то можно отметить такие, как создание своей родословной; рассказ о личности, в честь которой названа улица, где живет школьник; повествование о своей малой родине и другие. Как педагог-практик, я не могу не отметить тот факт, что воспитание достигает своих высоких целей лишь тогда, когда тема находит отклик в душе ученика. Когда ему есть, чем гордиться, он начинает четко осознавать, что значит предки, наследие, духовность.Сегодня на историю как на учебный предмет возлагается особая миссия – воспитание духовно-нравственной личности, обладающей высокой степенью осознания себя гражданином Казахстана. Формирование духовности невозможно без воспитания любви к Отечеству, без знания истории своей

страны, традиции народа.Так, при знакомстве с историей национально-освободительных восстании казахского народа учащиеся готовят сообщения, презентации используя дополнительные источники: справочную литературу, интернет. А работая над сообщениями о жизни деятелей людей этой эпохи, понимают, какими нравственными качествами должен обладать человек, чтоб его имя жило в веках.После каждой большой темы отводится один урок на изучение истории родного края в данный период. Этот материал особенно важен для нравственного воспитания детей, так как именно на нем школьники ощущают причастность наших земляков к развитию страны, узнают об их вкладе в процветание Казахстана.

Уроки по истории Казахстана призваны помочь, пережить и осмыслить великие свершения прежних времен нашего народа, использовать все положительное в прошлом. Например, прежде чем изучать восстание под предводительством КенесарыКасымова, мы обсуждаем вопросы:

- как вы относитесь к исторической личности, которая имела благие цели помочь ханству от внешних врагов, но привела к колониальной зависимости?

- как вы относитесь к исторической личности, если его деятельность имеет положительный результат, но осуществляется жестокими методами и средствами?

Мы по-разному отвечают на каждый вопрос, при этом наблюдаешь как у многих происходит формирование духовных ценностей. Настоящее воспитание историей, на мой взгляд, заключается в представлении ученику реальных возможностей примерять на себе исторические роли.

Изучение исторических документов, их подробный анализ позволяет высказать своё собственное мнение по проблеме, опираясь на нравственные ценности, которое выработало человечество за свою непростую историю.

Внеклассная работа по предмету обогащает духовный мир ребенка. Участие в различных конкурсах, олимпиадах, викторинах развивает навыки самостоятельной работы.

На уроках истории, а также во внеклассной работе нам учителя стараются воспитывать духовно-нравственные ценности, прививать качества патриотизма, гражданственности, бескорыстие по отношению к обществу, малой родине, воспитывать навыки толерантности.

Свобода. В древности, любая казахская семья вела кочевой образ жизни. За один день они могли собрать свою юрту и отправиться в другой аул или бескрайнюю степь. Ничто не удерживало их.

Взаимовыручка. Если кому-то нужна была помощь, то весь аул отзывался помочь. Неважно, какая была помощь – постройка дома, пища или разведение нового скота после джута. Помогали всем и всегда.Например, традиция, называемая "асар", которая подразумевает помощь нуждающемуся. Например, кто-то строит дом, и все родственники и друзья обязательно помогут ему. Другой яркий пример – когда взорвались военные склады в городе Арысь. Многие казахстанцы перечислили свой однодневный заработок, отвозили продукты и одежду нуждающимся. "В тот момент мы могли наблюдать традицию "асар", мы сплотились, чтобы помочь нашим людям". Такую же помощь оказывают казахстанцы друг другу в период пандемии коронавируса с помощью фонда "Бізбергіміз".

Гостеприимство. Любой странник мог зайти на ночлег и получить тёплый приём. Казахстан – многонациональная страна, разные народности тесно живут и сотрудничают здесь друг с другом."Вспомните Сталинские репрессии, когда многие народы были сосланы в Казахстан с тем расчётом, что в условиях сурового климата Казахстана сосланные не выживут. И вспомните популярный видеоролик, в котором говорят о "камне жизни", то есть курте, который перекидывали на территорию сосланным. Казахи боялись подойти ближе, ведь там стояли люди с оружием. Солдаты думали, что казахи издеваются над сосланными, кидая в них камни. Но это был курт. Именно курт спас многих от голодной смерти, наш народ делился последним. У нас есть праздник 1 Мая – День единства народа Казахстана. Заметьте, не народов, а народа. Мы едины, мы не делимся. Если мы пронесём это дальше, заложим это в своих детях, то нам гарантирован дальнейший прогресс".

Уважение к старшим. Положительное качество, позволяющее связывать поколения.Уважение к старшим всегда было на первом месте у казахского народа. Казахи всегда советуются со старшим поколением, прося помочь мудрым словом.У казахов важное место в системе духовных ценностей также всегда занимали и занимают семья и родство.Все перечисленные ценности сохранились и до сегодняшнего дня, подстроившись под современные реалии.

Современный Казахстан – успешное многонациональное государство с уникальной историей и культурой, со времени обретения независимости оно приобрело устойчивую политическую систему, общественную стабильность и гармоничное состояние межэтнических и межконфессиональных отношений. Без прошлого нет будущего. Поэтому сохранение и развитие межконфессионального и межэтнического согласия являются важной государственной и общественной задачей.Вспоминая казахских ханов, можно сказать, что они всегда были за миролюбивую политику. Все конфликты решались максимально мирным путём.

АРТ-ТЕРАПИЯ АРҚЫЛЫ МЕКТЕП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ШЫҒАРМАШЫЛЫҚ ОЙЛАУЫН ДАМЫТУ

Қатысушы:Дәуітбеков Ерасыл
Жетекшілері:Рахиянова Анар Мансуровна,
Жумурбаева Раушан Рымвалиевна
«Жүсіпбек Аймауытов атындағы жалпы орта білім беретін мектебі» КММ

Тақырыптың өзектілігі: Бүгінгі таңда білім берудің өзекті міндеттерінің бірі - мектептегі оқу процесінің бөлігі ретінде әрбір оқушының белсенді дербес шығармашылық ойлауын дамыту. Бұл әр түрлі білім салаларында жаңа идеяларды тудыруға және жүзеге асыруға қабілетті, белсенді дербес әрекетке, өзін-өзі жүзеге асыруға ұмтылатын, шығармашылық тұрғыдан ойлайтын жеке тұлғалардың әлеуметтік қажеттілігінен туындайды. Әрбір бала оқу-тәрбие процесінің субъектісі болып табылады және теория мен жасөспірімнің дербес оқу-шығармашылық қызметі арасындағы тығыз байланысты қамтамасыз ететін мектеп циклінің пәндерін оқу

барысында оның шығармашылығы мен шығармашылық ойлауын дамытуға мүмкіндік беру керек.

Ғылыми жұмыстың мақсаты: Оқу процесінде арт-терапия арқылы кіші жастағы оқушылардың шығармашылық ойлауын дамыту. Осы мақсатты негізге ала отырып, мына **міндеттертерді жүктейді:**

- сабақтастық негізінде педагогикалық тәжірибені сақтауға, жалпылауға және жүйелеуге мүмкіндік беретін оқу-тәрбие процесінде кіші жастағы оқушылардың шығармашылық ойлауын дамытудың тиімді жолдары мен құралдары анықталды;
- арт-терапияның педагогикалық мүмкіндіктері айқындалып, оның оқу-тәрбие процесі аясында кіші жастағы оқушылардың шығармашылық ойлауын дамытуға қолайлы элементтері қарастырылады;
- сабақтастық негізінде бастауыш сынып оқушыларының шығармашылық ойлауын дамыту құралы ретінде арт-терапия элементтерін оқу үрдісінде қолдану жүйесі әзірленді;
- бұл жүйені бастауыш мектепте оқу-тәрбие үрдісінде нақты сабақтарда тиімді қолданудың шарттары айқындалды;
- оқу-тәрбие процесінде кіші жастағы оқушылардың шығармашылық ойлауын дамытуды қамтамасыз ету үшін мұғалімдердің арт-терапия элементтерін кешенді қолдану бағдарламасы әзірленді және жүзеге асырылуда;

Ғылыми жұмыстың құрылымы. Зерттеу жұмысы кіріспеден, негізгі бөлімнен, екі тараудан, қорытынды және пайдаланған әдебиеттер тізімінен тұрады.

Арт-терапия және оның педагогикалық мүмкіндіктері

Педагогикада «арт-терапия» термині сөзбе-сөз контексте – емдеу (латын тілінен Therapia) емес, жеке адамды емдеу, «әлеуметтік сауықтыру», оның мінез-құлқындағы стереотиптерді өзгерту және бейімделу қабілеттерін арттыру мағынасында қолданылады. Педагогика мен психотерапияның өзара әрекеттесу қажеттілігі туралы идеяны 1927 жылы неміс психиатры А.Кронфельд «Психогогика немесе тәрбиенің психотерапевтикалық доктринасы» мақаласында негіздеді. Автор адамды рухани сауықтыруға және тұлғалық өсуге бағыттайтын әдісті әзірлеуге шақырды. Балалармен жұмыс істеуде ең қолайлы және тиімді психотерапиялық бағыт ретінде арт-терапияны таңдауға болады. Өнерді емдік фактор ретінде пайдалану мұғалімге әбден қолжетімді. Бұл жағдайда арнайы білім қажет емес. Арт-терапия сабақтарын балалармен жұмыстың инновациялық түрлерінің бірі ретінде қарастыруға болады.

Арт-терапияны қолдану кезінде әртүрлі сәндік-қолданбалы іс-әрекеттер ұсынылады: сурет салу, модельдеу, күйдіру, матадан, үлбірден, табиғи материалдан жасалған қолөнер. Бұл ретте арнайы дайындық, орындаушылардың таланты мен шығармалардың көркемдік қасиеті онша маңызды емес. Шығармашылық процестің өзі де, адамның ішкі дүниесінің ерекшеліктері де маңызды.

1. Музыкалық терапия.

Музыка адамдарда белгілі бір діріл тудырады, бұл психикалық реакцияны тудырады. Бұл музыканы балаларда күшті қауымдастықтарды қалыптастыру үшін қолдануға болады дегенді білдіреді. Бұл әдістің бір мысалы - фондық режимде қосылған әлем дыбыстарының жазбалары. Олар материалды жақсы меңгеруге ықпал етіп, оқушылардың санасында тұрақты бейнені қалыптастырады.

2.Изотерапия

Сарапшылардың пікірінше, сурет жарты шар аралық қатынастарды үйлестіруге қатысады, өйткені сурет салу процесінде нақты-бейнелі ойлау белсендіріледі, ол негізінен оң жарты шардың жұмысымен және абстрактілі-логикалық ойлаумен байланысты. Ең маңызды қызметтермен (көру, қозғалысты үйлестіру, сөйлеу, ойлау) тікелей байланысты бола отырып, сурет осы функциялардың әрқайсысының дамуына ықпал етіп қана қоймайды, сонымен қатар оларды бір-бірімен байланыстырады.

3.Библиотерапия (Ертегі терапия)

Ертегі терапиясы – тұлғаны таныту, шығармашылық қабілеттерін дамыту, сана-сезімін кеңейту, сыртқы әлеммен қарым-қатынасты жақсарту үшін қолданатын әдіс.

4. Ойын терапиясы.

Бұл әдісті сақтықпен қолдану керек. Оны жиі қолдануға болмайды, әйтпесе оқушылар босаңсып, оны қалыпты әрекет ретінде қабылдай бастайды, бұл олардың пәнге деген қызығушылығына кері әсерін тигізеді.

Бүгінгі таңда арт-терапия өте танымал болып келеді. Жасау және жасау арқылы бала өзінің эмоцияларын, қорқыныштарын, проблемаларын білдіреді. Арт-терапия әдістері проективтік әдістер болып табылады және бізді ең көп алаңдататын нәрсені сыртқы әлемге алып тастауды білдіреді. Терапиялық жұмыс процесінде алаңдататын оқиғаларды жұмсақ зерттеу және түзету жүзеге асырылады. Сондай-ақ арт-терапия оқушыларға оқу материалын жақсы меңгеруге көмектеседі. Арт-терапия әдістерін дұрыс қолдана отырып, мұғалім оқушылардың оқытылатын пәнге деген қызығушылығын оятып, оқу үдерісін қызықты әрі еркін ете алады.

Оқушылардың танымдық және сөйлеу әрекетінің дамуына арт-терапияның әсері

Арт-терапия әдістері өте кең ауқымды мәселелер үшін қолданылады. Балалармен жұмыс жасаудың негізгі міндеттері:

-Арт-терапияны қолдану арқылы танымдық-сөйлеу әрекетін дамыту.

-Ертегі терапиясының ресурстарын дамыту, бірқатар мәселелерді шешу үшін пайдалану: оқыту, тәрбиелеу, тұлғаны дамыту, сөйлеуді түзету, мінез-құлық.

-Музыка, сурет, поэзия арқылы балалардың ой-өрісін кеңейту, мәдени мұраға деген сүйіспеншілікті ояту.

-Шығармашылықты ынталандыру, ойлаудың өзіндік ерекшелігі.

-Өзіне деген сенімділікті дамыту.

-Эмоционалды жағдайды гармонизациялау.

-Балалар ұжымының дамуына үлес қосу.

Арт-терапияның келесі элементтерін қолдануға болады:

1.Құм терапиясы

Оны қолдану ұсақ моториканы дамытады, балалардың сөйлеу дағдыларын бекітуге мүмкіндік береді. Балалар құмсалғыштағы жануарлардың іздерін, әңгіме сюжетін, берілген дыбыстарға арналған заттарды үлкен ықыласпен суреттейді, салады, бейнелейді және сонымен бірге олардың әрекеттерін сөйлеумен сүйемелдейді.

2.Су терапиясы

Ол балаға жағымды сезімдер береді, әртүрлі рецепторларды дамытады және танымдық белсенділікті дамытуға шексіз дерлік мүмкіндіктер береді. Технологияның құндылығы мынада: сумен ойнау - үйренудің ең қызықты тәсілдерінің бірі. Бұл осы технологияны

когнитивті, сөйлеуді дамыту, баланың эмоционалдық тәжірибесін байыту, бейімделу қиындықтары үшін пайдалануға мүмкіндік береді.

Қорыта айтқанда, арт-терапия – баланың артықшылықтарын тану, қажеттіліктерін түсіну. Бала өзінің қажет екендігін сезінеді, ол баланың: «мен іске жарайды екенмін, қолымнан бір нәрсе келеді», «менің қабілеттерім бар», «мені басқалар біледі», «менің ойларымды ескереді», «мен қиындықтарды жеңе аламын», «мен қиындықтардан қашпаймын, алға ұмтыламын» т.б. сияқты ойларынан көрініс табады. Бала өзге балалармен өзара әрекеттесу барысында әлеуметтік қатынастардан күтілетін күтілімдерін өзгертеді: «мен басқа балалардың табыстарын көремін», «маған үлкендермен қарым-қатынасқа түсу оңай», «мені түсінеді», «маған көмектеседі, мені қолдайды».

Арт – әдістерімен қандай балалармен жұмыс жүргізуге болады? Мұндай сабақтар қандай балаларға арналған? Бұл балалардың өзі туралы түсініктері бұрмаланған, ұнамсыз, өзін дұрыс бағалай білмейді, тым мазасыз, жасқаншақ, қорқады. Мұндай балалар айналасындағыларды агрессия, қарым-қатынасқа түсуден бас тарту, демонстративтілік сияқты қалыптасып қалған қорғану механизмдері көмегімен қабылдайды. Сондықтан, мұндай балалардың эмоциялық өрісін әртүрлі әдістер көмегімен ерте жастан дамыту аса маңызды.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Медведева Е.А. Арнайы білім берудегі көркемдік педагогика және арт-терапия. – М., 2001. – 248 б.
2. Алексеева М.Ю. Мұғалімнің арт-терапия элементтерін жүйелі түрде қолдануы // Орта кәсіптік білім. - 2007. - No 6. - С. 65-67.
3. Соловова Е.Н. Шетел тілдерін оқыту әдістемесі: тереңдетілген курс. – М., 2008.
4. Киселева М.В. Балалармен жұмыста арт-терапия Санкт-Петербург. Сөз 2006 ж

АЛАШ ҚОЗҒАЛЫСЫНЫҢ САЯСИ ЭВОЛЮЦИЯСЫ

Қатысушы: Орашева Ботагөз
Жетекшісі: Жакашев Досхан Қайырбекұлы
«№23 жалпы орта білім беретін мектебі» КММ Семей қаласы

1917 жылдың жазына қарай ұлт зиялылары тәуелсіздікке қол жеткізіп, автономия алу бағытында нақты саяси-ұйымдастырушылық әрекеттерге көшті. Алаш қозғалысы өкілдерінің осы реттегі нақты еңбектерінің алғашқысы Құрылтай Жиналысын белгілеу болатын.

Құрылтай Жиылысына сайлау мерзімін күз мезгіліне белгілеп, Бірінші жалпықазақ съезінің жедел шақыртылуына сол съезде Алаш партиясының тұсау кесер рәсімін жылдамдатуға себебін тигізген еді.

Осы орайда мұрағат қорларынан келесідей деректер келтіруге болады. Құрылтай жиналысына сайлауға дайындық патша үкіметі құлатылып, Уақытша үкімет орнаған алғашқы айларда-ақ қоғамның негізгі заңдық бастауларының мәселесі Құрылтай жиналысының құзыретіне берілгендігі айқындалған кейін Әлихан Бөкейханов бастаған ұлт зиялылары елдің беделді тұлғаларына, енді ғана құрылып жатқан қазақ комитеттеріне жіберген жеделхаттарында Құрылтайдың сайлауына дайындық

жұмысын бастауды тапсыра келіп: «Қазақ халқының мойнына міндет: патшалық құрылысын ақылдасатын жиналысқа дайындалып, оған баруға жарарлық адамдарды анықтау» керектігін атап көрсетті [1, 3 п.].

Алаш партиясының бағдарламасы әзірленіп, партия атынан сайлауға қатысатын адамдардың тізімі анықталғаннан кейін ұлт зиялылары үгіт-насихат жұмыстарын жедел жүргізе бастайды. Мәселен, «...Құрылтай жиналысына депуттат сайлау іс-шарасына даярлық барысында ... Ақмола облыстық «Алаш» партиясының Комитеті ... әр уезге Учередительное Собрание сайлауын халыққа түсіндіру үшін адам шығарды. Олар Ақмола облысының 5 уездінде «Алаш» комитетін ашты» – деп, «Қазақ» газеті мағлұмат таратты [3, 313 б.].

1917 жылғы Ақпан төңкерісінен кейінгі кезеңде Қазақ өлкесінде съезд шақыру жөніндегі мәселе қайта көтеріліп, 1917 жылғы 21-26 шілдеде Орынбор қаласында жалпықазақтық съезд өткізуге, «Қазақ» газетінің 1917 жылғы 11 маусымдағы санында арнайы мәлімдеме жасады. Онда съезге әр уезд екі кісіден өкіл жіберілсін делінген болатын, бірақ бұл аталған күн мен депутаттар саны көп ұзамай тағы да өзгеріске ұшыраған еді [4, 7 б.].

Сөйтіп, Орынборда болып өткен Бірінші жалпықазақ съезінің күн тәртібінде 14 мәселе қаралды: Мемлекеттің билеу түрі; Қазақ облыстарындағы автономия; Жер мәселесі; Халықтық милиция құру; Земство; Оқу; Сот; Дін; Әйелдер мәселесі; Учредительное собрание сайлауына дайындалу және қазақ облыстарынан депутаттар; Бүкіл Ресей мұсылмандарының кеңесі («Шуро-и Исламия»); Қазақтың саяси партиясы; Жетісу облысының уақиғасы; Киев шаһарында болатын бүкіл Россия федералистерінің съезіне һәм Петроградта өтетін оқу комиссиясына қазақ халқынан өкіл жіберу [5, 211 б.].

Бірінші Жалпықазақ съезінің күн тәртібінде тұрған аса өзекті мәселе – қазақ халқының саяси партиясын құру болды. Осы мәселе жөнінде съезде мынадай қарар қабылдаған еді: «Қазақ халқынан өзінің саяси партиясы болуын тиіс көріп, бұл партия жобасын әзірлеуді съезд «Шуро-и Исламға» сайланған қазақ халқының өкілдеріне тапсырған болатын. Бұл жаңадан құрылған партия «Алаш» деп аталып, аталған жобаның негізіне сүйене «Алаш» партиясының жұмысын жалғастырды.

Ә.Бөкейханов, А.Байтұрсынов сияқты қазақтың либералдық-демократиялық ұлт зиялары құрған «Алаш» партиясының құрамына қазақ халқының абыройлы ғылыми және шығармашыл зиялыларының белгілі өкілдері – Мұхамеджан Тынышпаев, Мағжан Жұмабаев, Шәкәрім Құдайбердіұлы, Ғұмар Қарашев, Сұлтанмахмұт Торайғыров, Міржақып Дулатов, Жаһанша Досмұхамедов, Әлімхан Ермеков, Халел Ғаббасов және тағы басқа өкілдері топтасты.

Жоғарыда аталған съезде «Алаш» партиясының бағдарламасының жобасы жасалып, ол көпшіліктің талқысына ұсынылды. Бағдараманың жобасы он бөлімнен тұрды [6, 220 б.].

«Алаш» партиясы және оның қайраткерлері Кеңес үкіметіне әлеуметтік ізгілік қағидаларды мойындамайтын, халықтар мен ұлттарды таптық ерекшеліктері бойынша ғана бөлетін саяси ұйым деп қана қарсы шықты. Айталық оған негіз «Алаш» партиясының өз мақсаты мен алға қойған идеясы болған еді. Олардың ойынша бүкіл халықтың мүдделері бірдей екендігін көрсетіп қана қоймай өз идеясында жүзеге

асырған ұлттық-демократиялық партия болатын. Ә.Бөкейханов «Қазақ» газетінің 1917 жылғы №225 санындағы «Алаш ұлына» атты мақаласында «Азаттықтың таңы атты. Тілегімізге құдай жеткізді. Күні кеше құл едік, енді күн теңелді. Қанша ғасырдан бері халықтың бәрін қорлықта, құлдықта ұстаған үкімет басқаға қазған көріне қор болып түсті. Қайтпас қара сапарға кетті», – деп патшалық Ресейден құтылып жаңадан келетін үкіметтің ендігі кезекте қазақ халқына теңдік береді деген үмітін аңғарамыз [7, 234 б.].

Мұрағат деректері бойынша Орынбор қаласында 1917 жылы 5-13 желтоқсан аралығында II-ші жалпықазақ съезі болып, оны ұйымдастыру комитеті жасаған тәртіп бойынша әр уезден ел сыйлаған екі қариядан, әр облыстық қазақ комитетінен келетін екі өкілден бөлек отызғаға жуық делегатқа арнайы шақыртулар жіберіліп, сонымен съезге қатысқандар: Бөкей ордасынан – Ғ.Мұқашев, М.Жұмалиев, И.Күшеков, И.Молкашев, С.Әжігереев; Орал облысынан – Д.Құсабғалиев, Н.Инмағамбетов, Х.Нұрмұхамедов, Т.Жамашев, К.Есенғұлов, Ғ.Досжанов, А.Кенжин, Н.Калменов, Ғ.Әлібеков, Д.Айсарин; Торғай обысынан – Сейдазым Кәдірбаев, Омар Алмасов, Намазбай Шәуменов, С.Елшин, С.Исхаков, К.Батишев, Қ.Бекентаев, Ә.Алдияров; Ақмола облысынан – Ж.Мырзалин, Ж.Гайсин, И.Малдыбаев, Б.Курлеутов, М.Жұмабаев, М.Жақанов, Е.Жанбаев, К.Ғабдуллин, Бауенов; Семей облысынан – Ж.Оразалиев, Т.Ибраев, Ә.Ермеков, Х.Ғаббасов, А.Шығыров, Қ.Бердалин, А.Барлыбаев; Жетісу облысынан – Ө.Айдабосынов, Ж.Отарбаев, М.Исмаилов, И.Тергеусінов, С.Сабатаев, Н.Хамидив, Н.Жакуббаев; Сырдария облысынан – Ғ.Кенесарин, И.Сарымсақов, И.Ержігітов, С.Аллабергенов, М.Байзақов; Самарқан облысынан – Е.Ақжолов; Алтай губерниясынан – С.Шағимарданов болды [8, 1 п.].

Съезд төрағасы Бақтыгерей Құлманов, төрағаның серіктері Ә.Бөкейханов, Х.Досмұхамбетов, Ә.Кенесарин, О.Қарашев, ал хатшылары Д.Күсепқалиев, М.Дулатов, С.Қадірбаев тағайындалды.

Орынборда болып жатқан бұл съезд туралы мерзімді баспасөзде көптеген материалдар жарияланып жатты. Мәселен, Ташкенттік тілшінің мәліметінен үзінді келтірсек, 1918 жылғы «Свободный Туркистан» газетінде мынадай пікірлер жазылады: «Съезге он облыстан – Орал, Торғай, Ақмола, Семей, Жетісу, Ферғана, Самарқан, Сырдария, Закаспий және Астрахань губерниясына қарайтын Бөкей ордасынан – келген 80-ге жуық делегат қатысты. Делегаттардың көпшілігі орысша жақсы сөйлейді: еуропаша киінген жоғарғы және орта білімділер де аз емес» [9, 121 б.].

Съезде бірауыздан қабылданған қаулы туралы Әлімхан Ермеков былай деп жазды: «Декабрьдің 12 күні, түс ауа, сағат 3-те дүниеге «Алаш автономиясы» келіп, азан шақырылып ат қойылды. Алты алаштың баласының басына Ақ орда тігіліп, Алаш туы көтерілді... Үлкен ауылдарға қоңсы қонып шашылып жүрген қазақ жұрты өз алдына ауыл болды. Отансыз жұрт отанды болды.

Жасасын Алаш автономиясы!» [11, 58 б.].

Алаш автономиясы Ұлттық кеңесінің құрамына 15 мүше тағайындалды: У.Танашев, Х.Досмұхамбетов, А.Тұрлыбаев, А.Бірімжанов, Х.Ғаббасов, С.Аманжолов, Мұстафа Шоқай. Бұлардан тыс Алашорда құрамына Ә.Бөкейханов, Әлімхан Ермеков, Жаһанша Досмұхамбетов, Мұхамеджан Тынышпаев, Бақыткерей Құлманов, Ж.Ақбаев, Б.Мамытов, Отыншы Әлжановтар да сайланды.

Бұл аталған Ұлт Кеңесі мүшелеріне орынбасарлыққа мына кісілер сайланды: Ғайса Қашқынбаев, Нүсіпбек Жақыпбаев, Ережеп Итбаев, Сатылған Сабатайев, Есенғали Қасаболатов, Батырқайыр Ниязов, М.Боштаев, Ғ.Алмасов, С.Қадырбаев, А.Кенжеұлы, штабс-капитан Н.Бекімұлы, Е.Тұрмұхамедов, Ж.Солтонайев. Бұдан кейін съез үкімет төрағалығына үш адамның кандидатурасы ұсынылды – Ә.Бөкейханов, Б.Құлманов және А.Тұрлыбаев. Жасырын дауыс бойынша Әлихан Бөкейханов – 40, А.Тұрлыбаев – 20, Б.Құлманов – 19 дауысқа ие болып, нәтижесінде Ә.Бөкейханов Алаш автономиялы үкіметінің, яғни Алашорданың төрағасы болып сайланды [12, 433 б.].

Жоғарыда атап өткеніміздей алашордалықтардың ұстанған саясаты автономиялы-демократиялық республика еді. Алашордашылар жік-жікке, таптық белгілер бойынша бөлінуді қаламады. Басқаша айтқанда, басты мақсаты мен мұраты дербес қазақ халқының мемлекетін құру. Алайда, «Алаш» партиясының ізденістері мен талпыныстары өздерінің жасаған ойлары Алаш Орда мемлекеті құрылды. Өкініштісі алашордашылар көзі тірісінде тәуелсіздіктің дәмін тата алмады. Керісінше, олардың жемісі қазір міне егеменді тәуелсіз Қазақстан Республикасы құрылды. Кезінде Алашордашылар идеясының өз кезінде толық іске аспауын ағылшын ғалымы Р.Конквест былай деп тұжырым жасаған: «Демократиялық және автономиялық республика құруға тырысқан қазақтардың ықпалды ұлтшыл ұйымы 1917 жылдың 5-13 желтоқсанында Орынборда өткен съезде «Алашорда» атты үкіметін құрды. 1918 жылғы 17 қаңтарда большевиктік әскер қалаға баса көктеп кіріп, Алашордаға қарсы күш қолданған еді», - деп көрсетеді [13, 151 б.].

Алаш автономиясы бар-жоғы 2 жыл үш ай өмір сүрді.

1918-1919 жылдардағы қалыптасқан саяси жағдайлар Алаш партиясы мен Алашорда автономиясының халықтың бірлігіне негізделген қазақтың мемлекетін құру және нығайту бағдарламасын жүзеге асыруға мүмкіндік бермеді. Қара халықтың білімсіздігі, саяси күрестің орталығынан алшақтық, қоғамның бытыраңқылығы және де саяси күрес барысында нақты бағдарламаларының болмауы, ұлттық Алашорда автономиясының большевиктерге қарсы қарулы күресте жеңілуіне әкеліп соқты. Кеңестердің жеңісі Алашорда қайраткерлерінің оның билігін мойындауына және большевиктердің мемлекеттік аппаратында қызмет істеу туралы ұсынысын қабылдауға мәжбүрледі. Бірақ, соған қарамастан, олар кеңестік саясатқа ұлттық сипат беріп, қазақтың мұң-мұқтажын қамтамасыз етуге қызмет етумен болды.

Кеңестік билік ұлт зиялыларының бетке ұстар жақсыларын, атап айтсақ: Әлихан Бөкейханов, Ахмет Байтұрсынов, Міржақып Дулатов, Мұхамеджан Тынышпаев, Халел Досмұхамедов, Әлімхан Ермеков, коммунистер Тұрар Рысқұлов, Смағұл Сәдуақасов және тағы да басқа ұлттық зиялы қауым өкілдерін қудалады [10, 32 б.].

ХХ ғасыр басындағы ұлттық зиялылар қазақ халқының ұлттық идеясын қалыптастыру міндетін өз мойындарына алып, ұлтты біріктіру жолын таңдады. Жоғарыда келтірген деректер мен құжаттарға қарағанда қазақ зиялылары барлық кезеңдерде, қандай саяси тәртіп орнаса да қазақ халқының мүддесі үшін қызмет істеудің барлық мүмкін боларлық әдіс-тәсілдеріне сүйеніп, үздіксіз саяси күрес жүргізгенін көреміз.

ХХ ғасырдың бас кезінде қалыптасқан қазақ оқығандары қоғамды өзгертуде революциялық жолдың еш жеңіске жеткізбейтінін, ең әуелі адамның өзі мен оның санасын өзгерту керек деп ой түйген. Сондай-ақ, жалпыдемократиялық, жалпы елдік мұраттарға реформалық жолмен жетуге ұмтылыс жасаған.

Қорыта келгенде жасаған ой түйініміз, қазақ халқының тарихында ұлт-азаттық күрес бәр сәтте тоқтамаған. Сонау XVIII ғасырдың соңында болған Сырым Датұлы бастаған кіші жүз қазақтарының көтерілісі, XIX ғасырдағы Қасым, Саржан сұлтандар, кейінірек Кенесары Қасымұлы бастаған ұлт-азаттық көтерілістер, Исатай Таймануұлы және Махамбет Өтемісұлы жетекшілік еткен шаруалардың көтерілістері және т.б. көптеген толқулар мен ұлт-азаттық көтерілістер осыған дәлел бола алады. Алайда, Алаш ұлт-азаттық қозғалысының жөні мүлде бөлек еді. XIX ғасырдың соңы мен ХХ ғасырдың басында пайда болған қазақ оқығандары негізін салған Алаш қозғалысының өкілдері қолына қарудың орнына қалам алып, халқының санасын оятып, көзін ашуға бар күшін жұмсады. Қарулы көтерілістің нәтижесі болмайтынын, қазақты тәуелсіз ел етудің жалғыз жолы саяси күрес жолы екендігін жете түсінді. Өзінің тәуелсіздік үшін күресу тәсілдері, ұстанған бағыты мен негізгі қозғаушы күштерінің құрамы жағынан Алаш қозғалысы – қазақ халқының ұлт-азаттық күресінің жаңа кезеңі әрі сапалы деңгейі деп сенімді түрде тұжырым жасай аламыз.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1 ҚР ОММ. 840-қор, 1-тізбе, 828-іс.
2 ҚР ПМ. 811-қор, 20-тізбе, 114-іс.
3 Қазақ газеті / құрастырушылар Ү.Суханбердина, С.Дәуітов, Қ.Сахов. – Алматы: Қазақ энциклопедиясы баспасы, 1998. – 560 б.
4 «Алаш азаматтары!» үндеу // Қазақ. – 1917, 11 маусым

АЛАШ ҰЛТ-АЗАТТЫҚ ҚОЗҒАЛЫСЫНЫҢ НЕГІЗІ БОЛҒАН ҚАЗАҚ ОҚЫҒАНДАРЫНЫҢ ҚОҒАМДЫҚ-САЯСИ КӨЗҚАРАСТАРЫНЫҢ ҚАЛЫПТАСУЫ

Қатысушы: Абимуратова Тогжан
Жетекшісі: Жакашев Досхан Қайырбекұлы
«№23 жалпы орта білім беретін мектебі» КММ Семей қаласы

Зерттеу жұмысымызды ата-бабасының толарсағынан қан кешіп жүріп қорғаған Елі мен Жерін, қаламсабына қан қатып отырып жау тырнағынан арашалаған Әлихан Бөкейханның өз мақаласында қазақ оқығандары туралы айтқан құнды пікірлерімен бастағанды жөн санадым. Алаш қозғалысының негізін салушы ұлт зиялысы «Қазақ оқығандары» атты мақаласында: «Қай жұрттың болсын болашақ тұрмысына ерік беріп, жаңалық кіргізетіні, халықтың ұлғайып кеңеюіне кедергі болатын зиянды ғұрып-әдетін, қараңғылығын жоятын жолбасшы көсемі – сол халықтың өз арасынан шыққан оқығандары. Қараңғы халықтың тұрмысын гүлдендіріп, жарыққа шығаратын да, халықтың еңсесін құрытып, ұйқыға салатын да – оқығандар. Оқығансыз қара халық ешқайда бармақшы емес», дей келе, одан әрі оқығандардың бойынан табылуға тиіс қасиеттерді тізбектейді: «...Оқыған адамдарда ең бірінші қасиетті сипат сол – алдымен оларда дүниеден қараған бір белгілі көзқарасы болады, нық бекіген бір мақсаты болады. Айнымайтын бір белгілі идея меншіктенеді. Міне, бірінші оқыған ның сипаты

осы болса, төменгі айтылған сипаттар өздігінен туа бастайды. Яғни оқыған адамдар, жоғарғы айтқандағыдай өмірі байлық, билік, дәрежені олар мақсат қылмайды һәм ондайларды олар бақ-дәреже деп танымайды, мақтану үшін іс қылмайды, сыртқы бояуға масаттанбайды. Анық әділдік, адамдығына жұрт сенеді.» [1; 4 б.].

ХХ ғасырдың алғашқы онжылдығы Ресей империясындағы қазақ және басқа да түркі халықтарының ұлттық бірегейлігінің тез өсу кезеңі болды, бұл қоғамдық-саяси өмірдің белсенуінен, мәдени прогресс, ұлттық тілдердің қалыптасуынан, әдебиет пен баспасөздің дамуынан, жаңа идеологиялық концепциялардың таралуынан (пантүркизм, панисламизм, пантуранизм), реформаторлық қозғалыстардан (джадидизм) көрініс тапты [2; 38 б.].

ХІХ ғасырдың соңы мен ХХ ғасырдың бас кезі қазақ халқының интеллектуалдық күштерінің дамуындағы жаңа кезең болды.

Революцияға дейінгі Қазақ өлкесіндегі мұсылман мектептері мен медреселерінде, немесе «орыс-қазақ», «бұратаналық», ауылдық мектептерде бастауыш білім алып шығуға болатын еді. Мұсылман мектептері мен медреселері байырғы ұлттардың балаларына білім мен тәрбие берудің негізгі буындары болды [3; 127 б.].

Дәстүрлі мектептердегі оқуды бітіргеннен кейін қазақтар өз балаларын шәкірттерді жаңа әдіспен оқытатын Уфадағы «Ғалия», Орынбордағы «Хусаиния», Троицкідегі «Расулия», «Уазифа» сияқты ірі медреселерге оқуын жалғастыруға жіберетін.

Басқаларымен салыстырғанда, «Ғалия» медресесінде мына пәндер: шығыс тілдері, логика, философия, тарих, математика, география, орыс тілі, адам физиологиясы оқытылатын. Бұл медресенің қабырғасында 300-ден астам қазақ баласы білім алды. Олардың арасында қазақтың белгілі зиялылары, жазушылар Б.Майлин, М.Жұмабаев және басқалар бар. [4; 719 б.].

Патша үкіметі осындай оқу ордаларын Ресей мемлекетінің дұшпаны деп бағалап, олардың түркі тілдес халықтарға ықпалын азайтуға бар күшін салды. Ішкі істер министрінің облыс губернаторына 1911 жылдың 12 желтоқсанда жазған құпия хатта былай жазады: «Ресейдегі кейбір мұсылман діни-оқу орындары, мысалы, Қазан қаласындағы жаңа әдістемелі Галеев медресесі, Орынбордағы Хусаинов медресесі және Уфа қаласындағы Ғалия медресесі, тәжірибенің көрсетіп отырғанындай, осы училищелерде қалыптасқан жалпы бағыттың арқасында жеткілікті дәрежеде сенімді деп санауға болмайтын молдалар оқытып шығаратынына Сіздің назарыңызды аудару қажет деп есептеймін» [5; 55 п.]

Бұратана халықтың балалары түсе алатын тұңғыш орта оқу орны Орынбор қаласындағы Неплюев әскери училищесі еді, ол кейінірек Орынбор кадет корпусы деп аталды. 1825-1866 жылдары Орынбор кадет корпусын 35 қазақ тәмамдады [6; 6 п.].

Қазақтар оқитын оқу орнының бірі Орынбор гимназиясы еді, 1868-1892 жылдары гимназияда 52 қазақ білім алды [7; 5 п.].

ХХ ғасырдың бас кезінде қазақтың ішінде «оқығандар» сан жағынан көп болған жоқ. Оның басты себебі – бұл кезеңде Қазақстандағы бірлі-жарым орта білімді мұғалімдер дайындайтын курстар мен училищелер болмаса, арнайы оқу орындарының ашылмауында еді. Сонымен бірге отаршыл әкімшілік ресейлік оқу орындарынан бірлі-жарым орынды қазақ жастарына да бөлуге мәжбүр болған. Мұндай шараға ол жыл өткен сайын өсе түскен баскару жүйесінің ұлттық кадрларға мұқтажын қанағаттандыру

үшін барды. Осы мақсатта генерал-губернаторлықтар кеңсесі жанынан қазақ студенттеріне жылына 3-4 стипендия белгіленіп отырды. Міне, осы белгіленген қаржыға сүйеніп, қазақ жастары Мәскеу, Петербург, Қазан, Орынбор, Омбы, Варшава сияқты қалаларда түрлі мамандықтар бойынша білім алды [8; 109 б.].

Қазақ интеллигенциясын қалыптастыруда Петербург, Москва, Варшава, Қазан университеттері мен басқа да жоғарғы оқу орындары, сондай-ақ Сібірдің жоғарғы және арнаулы орта білім беретін оқу орындары да айтарлықтай рөл атқарады [9; 32 б.].

XIX ғасырдың екінші жартысы мен XX ғасырдың бас кезінде қазақ жастары үшін Қазан қаласы үлкен білім орталығы болды. Талантты ғалым Б.Кенжетаевтың нақты деректік материалдарға негізделген көрсетулеріне қарағанда 1877-1917 жылдар аралығында Қазан университетінде 37 қазақ жастары оқып, олардың 20-сы бұл оқу орнын сәтті аяқтап шыққан. Аяқтағандардың 15-і заң, ал 5-уі дәрігерлік факультеттерде оқыған [10; 30 б.].

XX ғасыр басындағы қазақ зиялыларының үлкен бөлігі осы Қазан қаласы оқу орындарын аяқтаған мамандардан тұрды. Б.Кенжетаевтың есебі бойынша жоғарыда аталған Қазан оқу орындарында 1877-1917 жылдар аралығында барлығы 82 қазақ жастары оқып, олардың 54-і белгілі бір кәсіп иесі ретінде диплом алған [10; 51 б.].

XIX ғасырдың соңы мен XX ғасырдың бас кезінде қазақ жастары білім алған ірі орталық, әрине, Петербург қаласы. Империяның саяси оқиғаларға толы астанасында бұл кезеңде, яғни 1889-1894 жылдары Орман шаруашылығы институтында Ә.Бөкейханов, 1900-1905 жылдары Темір жол және көлік институтында М.Тынышбаев білім алды. Қазақ жастары үшін, әсіресе нағыз үлкен білім шаңырағына айналған Петербург университеті еді. Ресей империясында ғана емес, бүкіл Еуропа мәдениеті мен ғылымында өзіне лайық орны бар бұл оқу орнында өткен ғасырдың соңы мен XX ғасырдың бас кезінде (1917 жылға дейін) 20-ға жуық қазақ студенті оқып, жоғары білім дипломын иемденді. Олардың қатарында Бақытжан Қаратаев, Бақыткерей Құлманов, Барлыбек Сыртанов, Жаһанша Сейдалин, Айдархан Тұрлыбаев, Жаһанша Досмұхамедов, Мұстафа Шоқаев, Жақып Ақбаев, Райымжан Мәрсеков сияқты XX ғасырдың басындағы қазақ қоғамының саяси өміріне белсенді араласқан қайраткерлер болды.

XX ғасырдың алғашқы он жылдығында Петербург медицина академиясын аяқтағандығы туралы дипломды Санжар Асфендияров, Сәдуақас Шәлімбеков, Халел Досмұхамедов және басқа бір топ қазақ жастары иемденді [8; 111 б.].

Бірінші орыс революциясы кезінде Әлихан Бөкейхановтың айналасына жиналған қазақ зиялылары өздерінің саясатқа қадам басқан алғашқы кезеңдерінде сол уақытта патша үкіметіне оппозицияда болған кадеттердің партиясын өздеріне белгілі бір деңгейде үлгі тұтқан.

Сонымен, 1905 жыл қазақ азаттық қозғалысының өрлеу, жаңа сапаға көтерілу кезеңін бастап берді, ал саяси күрес болса, ең алдымен, патшаға, орталық билікке арыз-шағым жазып тапсыру түрінде көрінді. Отарлық тәуелділіктегі қазақ елінің мұқтажын білдірген арыз-тілектер батыста Оралда, орталықта Қарқаралыда, онтүстік-шығыста Жетісуда, басқаша айтқанда, кең-байтақ қазақ даласының барлық аймақтарында жазылды. Жетісу облысы Лепсі уезінің қазақтары дайындаған арыз-шағымға - 1000 адам, арнайы делегация арқылы Петербургтегі үкімет орындарына тапсырылған Орал

және Торғай облыстары қазақтары жазған арыз-шағым - 44 адам, ал белгілі Қоянды жәрмеңкесінде өмірге келген Қарқаралы арыз-шағымында 14,5 мың адам қол қойған еді [8; 124 б.].

Қазақ оқығандарының қоғамдық-саяси көзқарастарының қалыптасуына I және II мемлекеттік Думаға сайлау және оның жұмысына қатысу ерекше әсер етіп, мол тәжірибе жинақтауға мүмкіндік берді. Ресейдегі азаттық қозғалыстың өрлеу барысындағы тарихи жаңалық болған Дума саулауы Қазақстанның қоғамдық-саяси өмірінде айтулы оқиға болды. Қазақ оқығандары Мемлекеттік Думаны империяның Қазақстандағы саясатына, әсіресе жер мәселесіне әсер ету құралы деп бағалап, оның жұмысына зор үміт артты. Сондықтан саулау науқаны мен Думадағы түрлі фракциялардың жұмысына белсене араласты [11; 24 п.].

Қазақ халқының дамуына өз үлестерін қосқан, болмысы да, көзқарастары да дара туған, XIX ғасырдың соңы мен XX ғасырдың басында қалыптасқан қазақ оқығандарының алар орны айрықша болды. Өздерінің саяси бағыттары мен әлеуметтік базасы жағынан қазақ оқығандарын үш топқа бөліп қарастыруға болады. Бірінші топқа - «Алаш» қозғалысының либералды-демократтар тобын жатқызуға болады. Олардың басым бөлігі Санк-Петербург, Мәскеу және т.б. Ресейдің орталықтарында жоғары білім алып, отаршыл әкімшілікте – дәрігер, мұғалім, қорғаушы т.б болып қызмет істегендер еді. Бұл топты мынадай жарқын адамдар құрайды: Ахмет Байтұрсынов – «Қазақ» газетінің бас редакторы, ақын, жазушы, лингвист; Жақып Ақаев – заңгер; Мұхамеджан Тынышпаев – инженер; Міржақып Дулатов – жазушы, ақын; Мағжан Жұмабаев – жазушы, ақын; Халел Ғаббасов – жазушы; Жүсіпбек Аймаутов – жазушы, ақын; Халел Досмұхамедов – дәрігер; Жаһанша Досмұхамедов – экономист; Аспандияр Кенжин – мұғалім; Әлімхан Ермеков – ғалым, ұстаз, математик және т.б. көптеген қайраткерлер [12; 1-24 п.].

Екінші топты - мұсылман қозғалысының өкілдерімен тығыз қарым-қатынаста болған ұлт зиялылары құрайды, олардың көбі кейін Түркияға бағыт ұстанады және соған байланысты «түрікшілдер» атауын иеленген еді. Бұл топтың өкілдері М.Шоқай, С.Лапин, У.Хожа, А.Махмұд, Х.Юрғули-Ағаев, С.Герцфельд, Ш.Шағиахметов, Ә.Оразаев, К.Қары, С.Ақаев, А.Бадин, Кішкенбаев, Кәрімбаев, М.Бехбуди [13; 52 б.] және тағы басқа да қайраткерлер бар.
Үшінші топқа - саны жағынан аз және әлсіз, көзқарастары социалистік бағытты ұстаушы ұлт зиялылары құрады, оларда тек сирек ерекшелік болмаса, көбі кедей малшылар мен жериеленушілерден шықты. Олар: Мұқан Әйтпенов, Көлбай Төгісов, Шаймерден Әлжанов, Қасен-Қожа Бекхожин, Махмұт Уәлиханов, Қазы Торсанов, Байсейіт Әділов, Әлиасқар Қуанышев, Үсен Қосаев, Нұрғали Құлжанов, Ыбырай Төлебаев, Сұлтан Аблаевтар және т.б. зиялылар болды [14; 10 п.].

XX ғасырдың басындағы қазақ оқығандары саясаттанушылар, дәрігерлер, соттар, ақындар мен жазушылар болатын, бұл кез қазақтың білімді азаматтары – Ә.Бөкейханов, А.Байтұрсынов, М.Дулатов, Ж.Аймауытов, М.Жұмабаев, Ж.Досмұхамдов және басқаларының қалыптасуымен ерекшеленді. М.Тынышбаев, Ә.Ермеков, Х.Досмұхамедов және басқа Алаш азаматтары ғылыми зерттеулермен айналысып, соңына мол мәдени мұра қалдырды. Сөзімізді қорыта келгенде, XIX ғасырдың аяғы - XX ғасырдың басындағы қазақ

халқының қоғамдық санасы, қазақ оқығандарының қоғамдық-саяси көзқарастарының қалыптасуы - тарихтың жол айырығына тап болған қоғамның өзі сияқты күрделі құбылыс. Қазақ даласында енді дүниеге келіп, қоғамдық-саяси көзқарастары қалыптасып келе жатқан жас қазақ оқығандары белсене таратқан саяси идеялар қазақ қоғамының ұйқыдан оянуына ықпал жасап, бұл елдің құқықтық санасы мен ой-өрісіне терең әсер етті. Біз қарастырып отырған кезеңде отаршылдық идеология мен бостандық идеологиясы арасында ымырасыз күрес жүріп жатқан еді. Сол кезеңдегі қоғамдық-саяси оқиғалардың орталықтары болған ірі қалалардағы алдыңғы қатарлы оқу орындарында білім алып, маңызды саяси, әлеуметтік-экономикалық және мәдени құбылыстар мен оқиғаларға куә болған қазақ оқығандарының көзқарастары дәл осындай ымырасыз күрес жағдайында қалыптасты.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Бөкейханов Ә.Н. Қазақ оқығандары // Орталық Қазақстан. - 2016. - 22 қыркүйек (№ 156/157). - 4 б.

2. Аманжолова Д.А. На изломе. Алаш в этнополитической истории Казахстана. – Алматы: Таймас, 2009. – 412 с.

3. Остроумов Н.П. Исламоведение. Введение в курс исламоведения. – Ташкент, 1914

4. Қазақстан тарихы (Көне заманан бүгінге дейін) Бес томдық. 3-том. – Алматы: Атамұра, 2002. – 768 б.

МУЗЫКА И ОБЩЕСТВО

Участница: Борангали Айгерим
Руководитель: Абжанова Асем Аскарбековна
«Средняя общеобразовательная школа №11» г.Семей

Почему общество так предвзято относится к музыке и не воспринимает её как основную деятельность для человека? Начнем с того, что такое музыка? Музыка – вид искусства, в котором определённым образом организованные звуки используются для создания некоторого сочетания формы, гармонии, мелодии, ритма или иного выразительного содержания.

Я человек - который не мало занимался и занимается музыкой, и практически все мое окружение состоит из таких же. Общество не воспринимает музыкальную деятельность от слова совсем, в особенности старшее поколение. 90% моим знакомым запрещают погружаться в музыкальную деятельность под предлогом что в этом нету будущего, запрещают поступать в музыкальные вузы, опираясь на то что работа на государство является более статной и благополучной.

Почему же они считают что в этом нету будущего? Ноты в музыке делятся на мажор и минор, либо же грустные ноты и веселые ноты, музыка имеет свойство влиять на эмоциональное состояние человека, при подавленном настроении разделяет с человеком этот момент и поддерживает, как бы отражая его эмоции, в счастливые же моменты определенная песня придает атмосферу и поддерживает наше хорошее настроение. Насколько же музыка влияет на человека! Человечество зависимо от

музыки, у каждой республики свой гимн, в каждом заведении играет музыка, люди ежедневно слушают часами музыку, чтобы провести время с любимой песней и прочувствовать её, чтобы уборка была не такой тусклой, украсить момент и миллионы других причин, так почему же музыкальная деятельность настолько не воспринимается? Она можно сказать даже распространена больше чем многие другие сферы, даже если человек не добьется мировой славы, закончив музыкальный вуз он может устроится в оркестр, стать тем же самым преподавателем, вариантов на самом деле много, хотя мало кто на это обращает внимания.

Многие порой не понимают, что человек не раскроется если не будет заниматься тем что ему нравится, те же самые популярные группы старых времен, добились того что они имеют благодаря тому что занимались любимой деятельностью. Думаю все знают группу Кино, ДосМукасан, артиста Элвиса Пресли. В их время было сложно достичь той популярности, но они добились того что их песни слушают по сей день, того что их песни любят и они до сих пор являются кумирами тысячи людей. Они добились этого преодолев не легкие пути, прославится все же в то время было не легко, как и эмоционально переживать все то давление что на них оказывали.

Человек может раскрыться полностью тогда когда он занимается тем что он любит, только в таком случае он может раскрыться на все сто. Так зачем же ограничивать других, вводить их в сомнения тогда, когда у него такие возможности заниматься любимым делом, такая возможность войти в историю искусства музыки, есть возможность протестовать, делится переживаниями и счастьем через любимое дело, ведь много кто на самом деле останавливается не выдерживая всю ту эмоциональную давку что ему преподносят.

Как же бороться с этим мышлением сложившихся у многих людей? По крайней мере по своему опыту, хочу сказать что надо продвигать музыкальные платформы и площадки, на самом деле у нас их очень мало, но те платформы что существуют – внесли не малый труд, к примеру музыкальная площадка MuzSound, что начала свою деятельность только год назад, но успела организовать и поучаствовать в стольких мероприятиях по типу дня города, устроила десятки закрытых мероприятий, в летнее время устраивает вечерние концерты, площадка которая помогает как и развиваться в этой сфере подросткам, так и менять понимание людей в том, что музыка развита, что это искусство бессмертно, то что можно быть не только успешным, но и счастливым.

Я раннее, являлась руководителем комитета инициатив площадки MuzSound, но к сожалению из-за занятости и учебы пришлось прекратить эту деятельность. Я взяла интервью у руководителя площадки, Даниила Гавриенко, который является также тренером по харизме, ведущим, активистом с развитыми ораторскими данными,где он ответил мне на несколько вопросов:

1. . Что представляет площадка MuzSond?
2. Как вы думаете, влияет ли площадка на социальное восприятие музыки?
3. Как человек который не занимается музыкой, как вы реагируете на профессии в сфере музыки? Можно ли обеспечить себе жизнь на данной деятельности?

1. MuzSound- это творческий музыкальный проект для молодёжи в возрасте от 14 лет до 21 года. Мы занимаемся развитием музыкальной инициативности в г.Семей. Проводим концерты, обеспечиваемся репетиции и, на данный момент, разрабатываем

программу обучения по дисциплинам: акустическая гитара, электрогитара, бас-гитара, ударные (барабаны) и вокал. Если кратко- это сеть музыкантов города, что отвечает потребностям современности

2. Да, безусловно. Мы своим существованием сделали действительно положительное влияние на общество! Сейчас в городе музыка стала более популярна и доступна, начались активные действия в этой сфере с разных сторон: от музыкантов до администрации города.

3. Интересный вопрос о моей деятельности и коммерции, хех. Развитие в сфере музыки в нашем городе сейчас вполне может обеспечить полностью или частично ряд личных желаний и потребностей. Жизнь обеспечить можно.А вот про мою реакцию на профессии.. знаю успешных звукорежиссёров, директоров музыкальных школ, частных репетиторов, сторонних предпринимателей и, вы знаете, ещё никто не сказал, что ему не хватает на жизнь или неинтересно этим заниматься. Я такого мнения, что музыка и все внутреннее- это прекрасно!

Спасибо Даниилу за то что поделился своим мнением и уделил время!

Не знаю даже почему о музыке как о деятельности сложилось такое негативное мнение, ведь благодаря ей можно устроится на работу дирижером, аранжировщиком, звукорежиссером, сольным или исполнителем с коллективом. Многие даже не знают что саундтреки из фильмов, игр, реклам и прочего пишутся с намерениями связать эту мелодию и игру, посвятить эту песню ей и те кто пишут эти песни зарабатывают на этом не малую долю, порой даже больше чем программисты, монтажёры и прочее. Так на кого же может поступить ваш ребенок, у которого хобби переросло в вжизненную цель?

1.Композитор! Заработная плата около 100.000 рублей, 500.000 тенге.

2. Дирижер, заработная плата от 12 до 70 тысяч рублей, от 66 до 385 тысяч тенге.

3. Аранжировщик, заработная плата около 40 тысяч рублей, либо же 220 тысяч тенге.

Все мы знаем таковых знаменитостей как Тейлор Свифт, Бейонсе, Леди Гага. И они являются одними из самых богатых артистов нашего мира!

1) Доктор Дре, состояние около 950 миллионов долларов, успешный артист, благодаря своему любимому занятию смог накопить капитал, музыкант 2000 годов, имеет – долю в 20%, в производстве наушниках Beats.
2) Тейлор Свифт, состояние 825 миллионов долларов. Артистка которая собирает полные стадионы фанатов, также является самой выплачиваемой артисткой десятилетия!
3) На следующем месте расположилась Бейонсе, с состоянием в 685 миллионов долларов. Певица заработала их благодаря мировым турам, мультиплатиновым альбомам также благодаря контрактам с многими популярными брендами.

Раз смогли они, почему не сможете вы? Ваш друг? Ваша дочь, сын?

Те кто занимаются любимым делом, когда-то но в конце концов добьются успеха. Интересный факт, продуктивность работы снижается из-за того что людям не нравится то что они делают. То есть многие люди не доходят своего максимума, ограничивают свои возможности и не раскрываются полностью. Всего 20% населения людей на планете довольны своей работой. Все остальные, иногда даже сами того не замечая её ненавидят. Итак 80% жителей планеты по данным

крупнейшего международного рейтингового агентстваDeloitte’sShiftненавидят свою работу.

Мы грубо говоря должны пропагандировать свободу выбора и счастья, часто наше окружение обязывает или внушает нам что определенное нам нужно, а определенное нет. В нашем же городе, благодаря творческому распоряжению организаторов праздников и основателей разных проектов, в нашем случае музыкального проекта, Музсаунд, мы говорим обществу, мы кричим что мы имеем право на выбор и мы хотим заниматься тем что мы любим.

Источники информации:

1) https://the-steppe.com/gorod/10-samyh-bogatyh-muzykantov-desyatiletiya-po-versii-forbes
2) https://www.profguide.io/article/professii-dlya-teh-kto-lubit-muzyku.html
3) https://vuzopedia.ru

ЦИФРЛЫҚ АУТИЗМ XXI ҒАСЫРДЫҢ ДЕРТІ

Қатысушылар: Аманжолова Аяжан Саматқызы, Ислямбек Әділет Серікханұлы

Жетекшісі: Әсетова Балжан Жанатқызы

«Ахмет Байтұрсынұлы атындағы №47 жалпы орта білім беретін мектеп» КММ

Цифрлық заманда адам баласы өз құқықтары мен еркіндігіне жол ашты. Алайда технологияның дамығаны соншалық адам санасы мен психологиясы деградацияға ұшырап, жаңа ауру түрлеріне шалдыға бастады. Технология көбейіп, медицина дамыған сайын, онымен жарысып дерттер де дендеп, түрленіп жатыр. Оларға депрессия, суицид, психикалық ауытқулар жатады. Солардың ішінде ең өзекті заманауи індет цифрлық аутизм болып табылады. Жаңа зерттеулер теледидар экрандары, ноутбуктер, планшеттер алдында тым көп уақыт өткізетін балалардың көпшілігінде аутизмге тән белгілер бар екенін көрсетті. Бұл құбылыс «виртуалды аутизм» немесе электронды экрандардан туындаған аутизм ретінде сипатталады.

Мақсаты: оқушыларға, ата-аналарға цифрлық аутизмнің салдарын, даму белгілерін ұғындыру.

Міндеті: смартфонға тәуелділіктен арылту, ата-аналарға қазіргі таңдағы балалардың заманауи дерті туралы түсіндіру;

Цифрлық аутизм – цифрлық және ақпараттық технологиялар әсерінен әлеуметтік дағдыларды жоғалту. «Цифрлық аутизм» ұғымын алғаш енгізген және оны сипаттаған румын психологы Мариус Замфир болды. Ол 2017 жылы эксперимент жүргізіп, гаджеттердің балаларға кері әсерін дәлелдеген.

Екі топ балаларды жинай отырып, ол экран алдында күніне 4 сағаттан астам уақыт өткізетін және планшеттерге аз уақыт бөлетін құрбыларының әлеуметтік дағдыларының дамуын салыстырды.

Күнделікті уақытын гаджеттермен өткізген балалар аутистикалық белгілерді көрсетті. Олар нашар сөйледі, жалпы даму көрсеткіштерінен артта қалды, бір сөздерді немесе қозғалыстарды жиі қайталады, адамдардың көзіне қараудан аулақ болды, қарым-қатынасқа түспейді, яғни оларда туа біткен аутизм белгілері байқалды.

Зерттеушілер экран алдында өткізілетін уақыттың балалардың миының дамуына және салауатты қоғамдық өміріне кедергі келтіретіні туралы дабыл қағуда.

Мысалы: бала үш санын шексіз қайталай алады, бірақ егер сіз одан сізге үш қарындаш беруін сұраңыз, ол бұл ұғымды түсінбейді.

ДДСҰ-ның болжамы бойынша цифрлық аутизм белгілері 2005 жылы 500 бүлдіршіннің біреуінен, 2014 жылы әр 68-і баладан анықтаған, 2023 жылы әрбір 2 баланың бірі цифрлық аутизмге шалдығуы мүмкін. Ал отандық сарапшылардың пікірінше, еліміздегі әрбір 6 баланың бірі телефонға тәуелді. Балалар есте сақтау, көру, сөйлеу, қабілеттерін жоғалтады. Мұның бәрі смартфондарды ұзақ уақыт қолданудың арқасында. Балада тәуелсіз ойлау, ұзақ мәтіндерді қабылдау, қоршаған шындыққа назар аудару қиынға соғады. Жеті атасын жатқа білетін ұрпақтың ойын жеті сөзбен байланыстыра алмайтын толқын пайда болды.

Әлем бойынша әлеуметтік желіге тәуелділер саны 250 млн асқан, оның 30% жуығы кішкентай балалар екен. Бұл көрсеткіш цифрлық аутизм деген ауруды алып келген.

Цифрлық аутизмнің дамуының белгілері:

1. Өзінің аты-жөніне мән бермеу.
2. Тілдің кеш дамуы.
3. Смартфонға, ноутбукке және интернетке шамадан тыс қосылу, нақты ақпаратты білу үшін емес, әдеттен тыс желіге үнемі қарауға ұмтылу - бұл қалыптасқан тәуелділіктің айқын көрінісі.
4. Әлеуметтік желілерді үнемі тексеру қажеттілігі. Достарыңызбен немесе отбасыңызбен сөйлескен кезде саусақтың телефон экранына баруы.
5. Интернетте көп уақыт өткізу, уақыт өте келе бақылауды жоғалту, оның ағынын байқамау. Адамға шынайы, бетпе-бет сөйлескеннен гөрі мессенджерлерде сөйлесу ыңғайлырақ. Оның үстіне хат алмасу үшін бағдарламаларды пайдалану тіпті телефон қоңырауларынан да басым болуы.
6. Эмпатияны сезінбеу. Белгілі бір жағдайда нақты көрсеткіштерсіз (эмодзи немесе сөздер) адамның өзін қалай сезінетінін анықтай алмау, басқа адамдардың эмоцияларын түсіну қажеттілігін сезінбеу.
7. Жанындағы адамдары тұрақсыз болады. Біреумен қарым-қатынасты үзу оған ыңғайсыздық, жабырқау сезімдерін туғызбайды. Өйткені, ол адамды басқаға алмастыру жеңіл жүзеге асады.
8. Үйде, күнделікті өмірде есте қалатын жағдайлар, қызықты нәрселер, оқиғалар, қызықтыратын ештеңе жоқ.

Салдары

1. Цифрлық аутизмнің дамуындағы басты мәселе - интеллект деңгейін жоғалту, ми ойлауын тоқтатады. Адам ақымақ болып, қоғаммен байланысын, айналасындағы адамдармен қарым-қатынас жасау дағдысын жоғалтады.
2. Нейрондардың бір бөлігі мидың тұрақты жұмысына қатысуды тоқтатады, сондықтан қажетсіз болғандықтан, ол нашарлайды және өледі.
3. Ең жиі кездесетіні - жалғыздық сезімі. Желіде коммуникацияның үлкен көлемін таба отырып, біз оны нақты өмірде жоғалтамыз. Бұл тек тірі қарым-қатынас жасау қабілетінің жойылуына ғана емес, сонымен қатар үнемі өзіне және қарым-қатынасқа қанағаттанбау сезімін тудыруға әкеледі.

4. Көп жағдайда әлеуметтік желілер арқылы қарым-қатынасты белсенді жүргізетін балалар жеке кездескен кезде іс жүзінде бірдей деңгейде сөйлесе алмайды. Адамдармен тірі қарым-қатынастың болмауы - бұл біздің миымыздың негізгі тренажерлерінің бірінің өмірінен алшақтау болып табылып, бұл бізге максималды тиімділікке қол жеткізуге мүмкіндік бермейді.

Баланы цифрлық аутизмнен қалай қорғауға болады?

Интернетте балалар мен өзіне жұмсалатын уақытты мәжбүрлеп шектеу немесе қазіргі әлемде интернетті пайдаланудан мүлдем бас тарту идеясы утопиялық және көптеген адамдар үшін қол жетімсіз. Біз смартфоннан, компьютерден немесе желіге тұрақты кіруден бас тарта алмаймыз. Мұнда оқу, жұмыс, достық, жеке жайлылық кіреді. Бірақ балаларды цифрлық аутизмнен, тәуелділіктен, когнитивті бұзылулардан қорғаудың жолдары бар.

Тиімді ұсынысымыз:

1. Балаға көп уақыт көңіл бөлу.
2. Баламен бірге далаға серуендеу, бірге отбасылық ойындар ойнау, үй жұмыстарын бірге атқару.
3. Балаға жиі жақсы сөздер айту, жиі құшақтау.
4. Балаңыздың желіде өткізетін уақытын қадағалаңыз. Күнделікті пайдаланатын қолданбаларға күнделікті шектеу қойыңыз.
5. Әрбір хабарламаға немесе лайкқа бірден жауап бермеу үшін әлеуметтік желілерден хабарландыруларды өшіріңіз.
6. Балаңызға мектепте үй тапсырмасын орындау кезінде телефонын қолдарынан және көзге көрінбейтін жерде ұстауға үйретіңіз, басқа бөлмеге қою.
7. Планшет пен телефоннан бас тарту сағатының ережесін енгізіңіз. Ұйықтар алдында 60 минут және оянғаннан кейін бір сағаттан кейін. Балалармен сөйлесуге немесе кітап оқуға уақыт бөліңіз.
8. Балаларыңызды туыстарыңызға апарыңыз. Балаңыздың достарын үйіңізге шақырыңыз. Олардың проблемаларын түсінуге тырысыңыз, қуаныштарымен және тәжірибелерімен бөлісіңіз.

Ұсыныс: Баламен сөйлесіңіз, оған эмоцияның түрлерін үйретіңіз. Осыларды жүзеге асыра бастағанда, сол кезде ғана өзі өсетін ортаны түсіне бастайды. Ата- аналар балаға тек бағыт бағдар беру керектігін түсінуі керек. Естеріңізге сала кетейін, балада 16 жасқа дейінгі мінез-құлық қалады. Кейін келе қоғамға және оның заңдарына үйрете аласыз, бірақ мінез-құлық еш өзгермейді.

Болашақ ұрпаққа дер кезінде жәрдем беріп, көмек қолын созу біздің міндетіміз. Барлық ата-ана, педагог толыққанды оқушыға жұмыла бірігіп, көмек көрсетсек болашақта саналы, ақыл-ойы толық дамыған ұрпақ шығатынына сеніммен қараймын.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1.Pedforum.kz
2.Қазақстан каналы «Таңшолпан» бағдарламасы
3.Marsch, Lisa A. “Digital Health and Addiction” Current opinion in systems biology (2020)
4.Baird, Gillian et al. “Diagnosis of autism” (2003) 488-93

КИНЕЗИОЛОГИЯ ЖАТТЫҒУЛАРЫНЫҢ ТАНЫМДЫҚ ПРОЦЕСТЕРГЕ ӘСЕРІ

Қатысушы:Тиыштыбай Сәнім Еркінқызы
Жетекшісі:Әсетова Балжан Жанатқызы
«Ахмет Байтұрсынұлы атындағы №47 жалпы орта білім беретін мектеп» КММ

Бала мектеп өміріне алғаш ене бастағанда онда мәнді психологиялық қайта өзгеріс болады. Ол жаңа режимнің бірқатар маңызды әдеттерін бойына сіңіреді, мұғаліммен және жолдастарымен сенімді қарым-қатынас орнатады. Оқу материалының мазмұнына ынтаның пайда болуы негізінде оның оқуға деген жақсы көзқарасы қалыптасады. Бұл ынталардың одан әрі дамуы және төменгі сынып оқушыларының оқуға деген көзқарасының жайы олардың оқу әрекетінің қалыптасу процесіне байланысты болады.

Мектептің маңызы мен қызметі оны үздіксіз білім беру жүйесіндегі басқа буындармен тек сабақтас болуымен ғана емес, ең алдымен оқушы тұлғасының қалыптасуы мен дамуы қуатты жүретін ерекше құнды қайталанбайтын буын екендігімен анықталып негізделеді.

Мақсаты: Бастауыш сынып оқушыларының танымдық процестерінің дамуына кинезиологиялық жаттығулардың әсер етуін айқындау.

Міндеттері:

1. Оқушылардың танымдық процестерінің кешеуілдеп дамуының әсерін, себептерін түсіндіру;
2. Танымдық процестерге кинезиологиялық жаттығулардың әсерін ұсыну;

Зерттеу әдістері: Кинезиологиялық жаттығулар, әдістемелер, зерттелетін тақырып бойынша әдебиеттерді талдау.

Алынған нәтижелердің маңыздылығы:

Осы зерттеудің нәтижелері оқушылармен алдын-алу жұмыстарын жүргізу және мұғалімдер мен ата-аналарды ақпараттандыру үшін пайдаланылуы мүмкін.

Қазіргі уақытта бастауыш мектептің оқыту кезеңіне сәйкес келетін кіші мектеп оқушыларының жас шамасы 6-7 жастан 9-11 жасқа дейінгі аралықты қамтиды. Бұл кезеңде мектептегі жүйелі оқыту мүмкіндігін қамтамасыз ететін баланың әрі қарайғы дене және психофизиологиялық дамуы жүзеге асады.

Кіші мектеп оқушыларының негізгі іс-әрекет түрі оқу іс-әрекеті болып келеді. Бала алғаш рет мектеп табалдырығын аттасымен-ақ оқушы болады. Оның өмірінде ойын әлі маңызды орын алғанымен, осы уақыттан бастап ол біртіндеп басымдылық рөлін жоғалта бастайды.Осыдан қажеттілікті қанағаттандыру мақсаты ретінде оқу, оқушы рөлін орындау үшін мектепке бару болып келеді. Кіші мектеп оқушыларының басым көпшілігінде мотивацияның ерекшелігі ретінде үлкендердің айтқанын бұлжытпай орындау болып табылады. Бастауыш мектеп оқушыларының психикалық тұрғыдан өзіндік ерекше сипатына тоқталсақ. Оқушылардың негізгі әрекеті бұрын ойын болып келсе, оқуға кіргеннен кейін оқу қызметі шешуші рөл атқарады. Сөйтіп оқу негізгі қызметке айналып, баланың психикалық дамуын билейтін болды. Осыған орай баланың психикалық дамуы ірі өзгерістерге ұшырайды. Жан қуаттарының күрделі ағымын аңғару үшін алдымен оларды белгілі бір топтарға жіктейміз. Бұл топтастыру бойынша психика бір-бірімен тығыз байланысты 3 топқа бөлінеді. Олар: психикалық процестер, психикалық қалып, психикалық қасиеттер. Жан қуаттарының кейбірі (түйсік, қабылдау, елестету т.б) сыртқы дүние заттары мен құбылыстарын тікелей

танып білуде, енді біреулері (ойлау, киял т.б.) бұлардың арасндағы күрделі байланыстарды тереңдей бойлап білуде ерекше орын алады.

Танымдық процестер - сыртқы дүние заттары мен құбылыстарының мидағы түрлі бейнелері. Таным процесінің негізінде оқушының дүниеге тигізетін белсенді әсері жатады, себебі таным адамның объективті құбылыстарымен байланыса, оларға тигізетін әсеріне және оларды өзгертуге сәйкес дамып отырады.

Танымдық процестің кешеуілдеп дамуы дегеніміз не?

Мектеп жасына дейінгі балаларда әртүрлі даму кешігулері болуы мүмкін:

Сөйлеу; Әлеуметтік және эмоционалды;

Когнитивті – ойлаумен байланысты;

Қозғалыс проблемалары, яғни дене қозғалысы;

Көру немесе есту қабілетінің бұзылуымен байланысты.

Бастауыш сынып оқушыларының оқу материалын меңгерудегі қиындықтары және олардың психологиялық себептерін **үш** топқа бөлуге болады.

Психомоторлы сфераның дамуындағы спецификалық кемшіліктер:

- ✓ Көру –қозғалыс координациясының дұрыс қалыптаспауы;
- ✓ Микромоториканың дамымауы;

Психомоторлы сфераның дамуы төмен балаларда кездесетін қиындықтар:

- ✓ Графикалық пішіндердің тұрақсыздығы;
- ✓ Жазу кезінде үйлесімді қозғалыстың болмауы;
- ✓ Ұқыпсыз жазу, баяу жазу;
- ✓ Жазу кезінде, сызықтарды белгілеуде қолдың дірілдеуі;
- ✓ Жазу кезінде қолды қатты қысып ұстауы немесе бос ұстауы.

Жазу, оқу, есептеу дағдыларының қалыптасу ерекшеліктеріне байланысты. Осы себеппен туындаған қиындықтардың негізгі көріністері мыналар:

- ✓ Ұқсас әріптерді ауыстыру, жазу және оқу кезінде әріптерді түсіріп жіберу, сөздер мен сөйлемдерді қоспау, буындарды қоспау, буындарды ауыстыру және әріптерді жазудағы қателер.
- ✓ Сөздердің мәнін түсінбеу, ұқсас сөздерді түсінудегі қиындықтар, сөздер мағынасының бұрмалануы;
- ✓ Ұқсас әріптерді қате оқу, әріптерді буынға біріктіру қиындығы.

Қиындықтардың негізінде жатқан нақты психологиялық себептер:

- ✓ Кеңістік бағдарлануының дұрыс қалыптаспауы;
- ✓ Отбасындағы қарым-қатынас;
- ✓ Жаңа замандағы гаджеттер;
- ✓ Балаларға ата-аналардың жеткілікті түрде көңілдің бөлінбеуі;
- ✓ Отбасындағы материалдық қиыншылығы;
- ✓ Жағымсыз сыртқы орта;
- ✓ Дәрумендердің жеткіліксіздігі.

Жазу, оқу және есептеу дағдыларының реттеуші компоненттерін қалыптастырудағы кемшіліктермен байланысты. Қиындықтардың осы тобының негізінде жатқан ерекше психологиялық себеп-өзін-өзі бақылау және танымдық процестерінің қалыптаспауы.

- ✓ Өзінің қателіктерін анықтай алмауы;

- ✓ Тапсырманың соңына дейін қателер санының артуы;
- ✓ Мұғалімнің қойған талаптарын толық көлемде орындалмауы;
- ✓ Жазудың баяу қарқыны.

Оқудың алғашқы жылдарында әрбір бала дерлік жаңа ортаға тез бейімделе алмай, қиындықтарға тап болады. Бұл жерде ата-ананың міндеті-балаға жан-жақты көмек көрсетіп, сәтсіз жағдайлардың себептерін анықтау және оларды жою. Егерде барлық жағдай жасалса, онда бала жаңа жағдайларға тез үйренеді.

Психологтар адамның қозғалысы мен қимылдары сөзден гөрі ол туралы көбірек біле алады. Дене тілі эмоцияларға, физикалық көңіл күйге әсер етеді. Кинезиология (грек тілінен аударғанда «kinesis» - қозғалыс, «logos» ілім) адам қозғалысының механикасы мен анатомиясының принциптерін зерттеумен айналысады. Кинезиология ғылым ретінде ерте заманда пайда бола бастады.

Кинезиологиялық жаттығулар бұл жақ жартышарлар қозғалысына әсер етіп, мүмкіндік беретін жандандыру кешені. Кинезиологиялық жаттығулар, баланың миының ықтимал шекараларын кеңейтіп, жасырын қабілетін кеңейтуді анықтауға мүмкіндік береді. Көптеген жаттығулар дене және психофизиологиялық сапасын дамытуға, денсаулық сақтау және дамуында ауытқулардың алдын алу шараларына бағытталған. Арнайы кинезиологиялық жаттығулар кешенінің көмегі арқылы жартышар өзара іс қимылды, ми белсенділігін ынталандыруын дамытуға болады, бұл балаға заттар мен құбылыстарды бақылауда зейінін ұзақ ұстап шоғырлануға және көргенінен дұрыс тұжырым жасауға дамытады. Балаларды бақылау кезінде, оларды нәресте кезінде еңбектемегендігі, олардың жартышарларының жұмысына кейін олардың оқу барысында және ақпарат қабылдауына да кері әсер ететіндігін көрсетеді.

Жаттығулар арнайы әзірленген кешен бойынша жүзеге асады, оған мыналар кіреді: созылу тыныс алу жаттығулары, көз моторлық жаттығулар, дене жаттығулары, ұсақ моториканы дамытуға арналған жаттығулар, релаксация жаттығулары. Қазіргі заманда компьютерлер, түрлі гаджеттер, балалардың қол күшін талап етпейді, сондықтан балалардың моторлық дағдылары өте әлсіз болып келеді: балалар қалам, қылқалам, қайшыны жаман ұстайды, сондықтан саусақтарының ауытқушылықтарына, бұзылуына әкеп соғады. Бұл өз тұрғысында кез келген материалдарды қабылдауға және денсаулығына әсер етуін жояды.

Барлық жаттығулар мейірімді, көңілі жай болатындай, егер жағдай болса ақырын музыка ойнатып қойған жерде өткізіледі. Жаттығуларды біртіндеп , қиындатып пайдалануға болады:

- ✓ Көзді жұмып және тілді жеңіл тістеу арқылы;
- ✓ Көз бен тіл қиымылын қол, аяқ қимылына қосу;
- ✓ Демалу жаттығулары мен елестету әдісін қосу;

Кинезиологияны кешенді пайдалану ақыл-ой қабілетінің дамуына жылдам әсер етеді. Балалар бойында дамушылық байқалады: өздерінің эмоциясын басқару қабілеті көтеріледі. Танымдық процестерінің қызметі жақсарады, өзін-өзі бағалау және қиындыққа төзімділік, қорқыныш сезімінің төмендеуі, тапсырманы орындауда үйлесімділік қабілеті байқалады.

Кинезиологиялық жаттығуларды 4 жастан бастап жүргізуге болады.

Бұл жаттығулар арқылы баланың танымдық процестерінің дамуына үлес қосады, ми жарты шарларына дамуына септігін тигізеді. Жағымды көңіл күйін көтеріп, дене бұлшықеттерін ширатады. Сонымен қатар сабақты тыңдауға зейінін шоғырландырып, ттресске төзімділікті арттырады. Ойлау қызметін жақсартадып, ұсақ әрі ірі моториканы дамытады. Сонымен бірге оқу және жазу процесін жеңілдетіп және шаршағандықты басады.

Тәжірибе көрсетіп отырғадай, білім беру кинезиология құралдарын ақылға қонымды, пайдалану тиімді оқу нәтижелеріне әкеледі.

Қазіргі бастауыш сынып оқушыларының танымдық процестерінің кеш дамуы, ақпараттарды ала алмай отырған балалардың саны жылдан жылға өсіп келеді. Бұл жағдайларды баланы жан-жақты дамытып, төрт жастан бастап дайындап алдын алуымыз қажет. Қазіргі таңдағы оқушылардың сабақ бағдарламаларын игере алмай отырған себептері қарастырылды.

Ұсыныс: жаттығулар кешенінің көмегі арқылы жартышар өзара іс қимылды, ми белсенділігін ынталандыруын дамытуға болады, бұл балаға заттар мен құбылыстарды бақылауда зейінін ұзақ ұстап шоғырлануға және көргенінен дұрыс тұжырым жасауға дамытады.

Білім беру саласында болып жатқан ауқымды өзгерістер түрлі ынталы бастамалар мен түрлендіруге жол ашуда. Осы тұрғыдан алғанда, ұрпақ тәрбиесімен айналысатын әлеуметтік педагогикалық психологиялық қызметтің тиімділігін арттыру, оны жаңа сапада ұйымдастыру қажеттігі туындайды. Сондықтан психологтың біліктілігін көтеру мен шығармашылық педагогикалық психологиялық әрекетін ұйымдастыруда қазіргі жаңа технологияларды меңгеру маңызды.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Мектептегі психология журналы 1 (103) 2017 ж.
2. Мектепке дейінгі жастағы балалардың отбасында тәрбиеленуі әдістемелік құрал,3, 2014 Астана
3. Деннисов П.Гимнастика мозга, Частное образовательное учреждение психологической помощи «Восхождение» 1997г.
4. Я и мое тело Аркти , 20с.

ЕРТІС ӨҢІРІ КРИВИНКА АУЫЛЫНДАҒЫ ҚОЛА ДӘУІРІНДЕГІ БЕҒАЗЫ-ДӘНДІБАЙ МӘДЕНИЕТІНЕ БАЙЛАНЫСТЫ ЖҮРГІЗІЛГЕН АРХЕОЛОГИЯЛЫҚ ҚАЗБА ЖҰМЫСТАРЫ

Қатысушы:Калиахметов Канагат

Жетекшісі:Мұсажанова Ельназ Жұмажановна

Бесқарағай ауданы «Кривинка негізгі мектебі»

АРХЕОЛОГИЯ – тарих ғылымының «төресі» деген сөзді өмірлік қағида етіп ұстанған академик Әлкей Хақанұлы Марғұланның отандық археология ғылымын дамытуға қосқан еңбегіне ешкім күмән келтірмесі анық. Әйгілі Арқаның Бетпақдаласынан бастап, қасиетті Баян жеріне дейінгі аралықты түгелдей шарлап, тамыры тас дәуірінен бастау алатын көнелердің орнын анықтап, ежелден бері Қазақстан аумағы иесіз жатқан

жер емес екенін шама-шарқы келгенше дәлелдеген Ә.Марғұланның ашқан жаңалықтарының бірі –қола дәуіріндегі қорымдар.

Қазақстан бойынша кейінгі қола дәуірінің кешендерінің зерттелуі-археология саласында маңызды рөл атқарды, өйткені әлі де зерттелмеген аудандар көп. Соның бірі Павлодарлық, Семейлік Ертіс өңірі болып табылады. 2001-2003жылдары Павлодарлық археологиялық экспедициясы кейінгі қола дәуіріне жататын Семияр-Кривинка археологиялық ауданында үлкен құрылыстар тауып зерттеді.

Соның ішінде мамандарды қызықтырған, ғылыми айналымға енгізілген кейінгі қола дәуірінің ескерткіштері [В.К.Мерц 2004ж, 2004-2006ж]. Ол ең біріншіден Қараобалық жерлеу құрылысы кешені, солтүстік Кривика ауылының 10-14 км шақырым Кара-оба қорымы. Ол оңтүстік Ертіс жағалауының байырғы террасасына енген , ежелгі ақ, ашық-қоныр, сүр түсті балшықтан құралған, кейбір жерде эоловты құммен ,қатып қалған тұндырмалы жыныстармен жабылған . Оған ені 5,5 км бірінші жайылма алқап террасаның бойымен Кривинка маңайында орналасқан кеуіп қалған арнасы жақын келеді.

Құм төбешік арасында және байырғы террасаның үстіңгі жағы Кривинка арнасымен және террасаның түйісу жері негізі ескерткіштердің топтасқан жері болды. Топографиясы жағынан осындай ерекше жағдай осы жерде ғана байқалады.

Ескерткіштердің қоныстанушылық тобы қазіргі кезде сирек кездесетін құдықтар сақталған су деңгейі жоғары болған жерлерінде орналасқан және барлық жерлеу кешеңдері байырғы террасаның шетінде орналасқан.

Ескерткіштер екі топтан құралды: 1) үлкен қорым ,терең ойығы бар және жер бетіне салыңған аумақты элиталық қорған құрылысы- I Караоба;

2) архитектуралық кірпіш қалауын пайдаланған, жер бетінде сондай ойығы бар, топыраққа терең енген, жер астындағы құрылыс топтарымен жақын орналасқан – II Караоба.

Соның жанында, топыраққа терең енген, кірпіштен қаланған архитектуралық зерттеулердің нәтижесінде Қара-Оба деп белгілі болды. Зерттеулердің қорытындысы бойынша, барлық құрылыстарда беғазы-дәндібай мәдениетіне қатысты кейінгі қола дәуірінің керамикасы байқалып тұр. Үлкен обаның негізгі тобы террасаның бойында орналасқан. Топыраққа терең енген құрылыстың төменгі жағы автокөлік жолмен оңтүстік шығысқа қарай 200 м кейін орналасқан. Төбешіктің төменгі жағында орналасқан құм төбешікке ұштасып шағын топтың нысанасында салынған 3 қазындыға зерттеу жүргізілді. 42х20х1 см пішінімен стандартты емес күйген кірпіштен құрастырылған төртбұрышты құрылыс қалдықтары табылды. 1,2 қазындыны құрылыстың бөлігін ашуға әрекет жасаған, 3 қазындыда оның үстіңгі бөлігі ғана тазаланды.

4 бөлікке бөлінген бірінші қазындының аумағы 185 кв.м, ол жерде үлкен сынған, балқылтылған кірпіш кейінгі қола дәуірінің керамикасының фрагменттері шығыс

төбешіктің бойынан табылған. Оңтүстік бөлікті ашу жұмыстарын бастағанда, орталық ойық бөлігінде құрылыс пішіні және кірпіш үйіндісін үстіңгі жағын тазалау кезінде көрінді.

Кірпіш үйіндісін, жаңған бөренелер, қыздырылған күл үйінділермен қатар керамика фрагменттері, жанған жануар сүйектері кездесті.

Қазынды 1,5 м тереңдікте жатқандықтан құрылысты аяғына дейін еңбекті көп қажет ететіндіктен, зерттеулер аяғына дейін жеткізілмеді, сондықтан жабылып қалды. Осыған байланысты құрылыстың пішіні түсініксіз, не мақсатта салынғаның түсініксіз болды. Жаңған ағаштың қалдығынан радий көміртегі сараптамасына үлгілер алынды. Екінші қазынды төбешіктің оңтүстігінен табылды.

СБ-ОШ екі бағыт бойымен, траншеямен байланысқан, 100кв.м екі рет қазындыны тазалаумен, 2 төртбұрышты құрылыстың үстіңгі бөлігі ашылды.

Үш қазандының солтүстік жағын тазалау кезінде, өлшемі 5,5 м**,** батыс-оңтүстікке ауытқу арқылы жан-жаққа жарық бағытталған құрылыстың үстіңгі қабаты ашылды. Оңтүстік құрылысы анық , домалақ пішінді, 1м. терең тұрды. (сурет 4**)**

Қазынды арасында ені 2м, ұзындығы 5 м. жіңішке траншея қазылды. Ол қазыңдының солтүстік бұрышынан оңтүстік бұрышына дейін өтіп, каналдың жиегі арқылы жалғасты. (1.1 сурет; 4-5 сурет). Екі қазындынында аумағы өте үлкен болды, сондықтан алғашында 2 қазыңдының оңтүстік құрылысын ашуға келісілді. Траншея құрылыстың шығыс бұрышынан оңтүстікке одан кейін тағыда қазыңдының шетінен 5м өтті. (1.1 сурет; 6-7 фото). Бұл үстіңгі бөлігі 1 м. аспайтын шикі, шымды блоктардан тұрғызылғанын көрсетті. (фото 6). Ішкі бөлігінің қабырғалары 1м, еден сияқты күйдірілген кірпіштен қаланды, топырақтың борпылдақ болу әсерінен құрылыс берік бола алмады. (фото7-8)

Ішкі құрылыс бөлігі кейінгі қола дәуірінің Беғазы-Дәндібай мәдениетіне жататын кірпіш үйінділермен, шикі, шымды блоктармен, күл, жануар сүйектерімен, көптеген мөрленген ою-өрнек жабыстырма, жылтыраған және станокты ою-өрнексіз керамикасына толы болды (1:2-6 сурет), барлық кірпіш еденде жатты. (2-3 сурет; 8 фото).

Сонымен барлық мерзім б.э.д XI-XII ғ.ғ. көрсетіп тұр. Кірпішті-балшықты архитектураның және Беғазы-Дәндібай мәдениетіне қатысты керамикасының құрылыс нысанының қалдықтарын табу Шығыс-Қазақстан археологиялық жаңалығы ғана емес басқа да беғазы-дәндібай тайпаларының орналасқан аймақтарда аналогы жоқ. Орталық Азияның отырықшы егіншілікпен айналысатын тайпалардан үйренген осындай архитектурасымен ұқсас саз балшықты блоктың кешені зерттелген Шығыс Арал өңірін ерекше айтуға болады. [М.А.Итина, Л.Т.Яблонский, 2001ж, 104-105 бет]. Шикі кірпіштің жақын параметрмен құрастырылған Солтүстік Түгіскендегі архитектуралық кесенесінің дәстүрі мен алдын-ала Караоба кешенің пайда болуының

салыстыруға болады. [М.А.Итина 1992ж 31 бет]. Сонымен қатар өзен террасасының бойында екі топпен орналасқан Солтүстік және Оңтүстік Түгіскеннің топографиясы, Караоба кешенінің топографиясымен сәйкес келеді. Керамиканының қырланған сұлбасының жылтыраған декоры және басқа ыдыс-аяқтардың безендірілуінен көркі жақын болып келеді. Ағаштан құрастырылып жабылған жерлеу камерасы деп есептейміз, өйткені ол жерде жаңған ағаштардың қалдықтары өте көп. Сонымен қатар өрт жерлеу рәсімінің бірі бөлігі болып табылады. Осындай керамика бар солтүстіктен 12км орналасқан басқа ескерткіш зерттелді. Кривинка ауылының шығыс жағында 4 км жерде Полугора шатқалында орналасқан өзгешелеу жерлеу құрылыстары зерттелді. Қираған ферма, ұсақ тілінген ойдың байырғы террасының төменгі жағында ескерткіш орналасты.Эродталған бетінде станоктық жапсырмалы керамика фрагменттері, сұ шайған шұңқырдан үлкен станктік ыдыс қалдықтары табылды. Аса терең терен емес тереңдікте жыраның солтүстігінде ағаш, керамика қалдықтары табылды. Жыраның маңайын тазалау жүргізу кезінде көлемі 230-ға 115 см батыс-шығыс жағына бағытталған обаның үстіңгі жағында ағаш жақтауының іздері байқалды. Үстіңгі қабаттан 35 см тереңдікте шығыс бөлігінде адам қанқасынан қалған сүйектер, жапсырма ою-өрнекпен мөрленген үш беғазылық ыдс-аяқ (4:3,5,6 сурет), өрнектелмеген мойыны жіңішке құмыра (4.4) , қызыл-қоныр түспен құмыра жасау шеңберде мойыны жіңішке жасалынған ыдыс ағаш жақтауының ішінен табылды.

В.В.Варфоломеевтың айтуы бойынша сарғаралық пен беғазы кешенінің мәдени бірлігі Қызылкент шатқалы, Кент таулары, Қызылкеніш алқабынан 8 км жерде беғазылық жерлеу үлгіде валиктық, суперстратты ыдыспен 10 оба, валикты керамикамен 9 қоныс табылды, біреуіненде таза беғазылық қоныс табылған жоқ. Осыған қарап әртүрлі этникалық тұрғындардың, бір-бірімен тығыз қарым-қатынаста болғандығын көруге болады. Мүмкін беғазы тұрғындарының бір бөлігі кедейленген көшпенділер сарғаралық топпен бірге тұрды немесе көршілес тұрып өздерінің қоныстану топографиясын иемденді.Беғазы кешендік үлгісінің пайда болуы және Караобадағы қарастырған құжаттар Орта Азия, Арал өңірімен тығыз байланыста болғанын көруге болады. Генезис жағынан кейінгі қола дәуірінде сарғаралық тайпалар қарама-қатынас нәтижесінде қалыптасқан. Басымдау жауынгерлік-абыз рулық қауымы басқада элита тайпаларымен өзара қарым-қатынаста болып, көшпелі беғазылық мәдениетін қалыптастырды, оңтүстік-шығыс бағытында тез тарап, кейінгі әлсіз федорлық-алакуль тұрғындарын ығыстырды. Беғазы кешені Арал өңірі тұрғындарының отырықшы егіншілік-шаруашылықпен айналысатын кейінгі алакуль-федорлық топтардың араласу нәтижесінде қалыптасқан шығар. Оны дәлелдейтін әртүрлі тхнология, пішіні, өрнекті композиция және балшықты-кірпішті архитектура негізінде жасалыңған керамика . Беғазылықтар көшпенділер сияқты, далада емін еркін көшіп жүрген [Е.Е.Кузьмина

2008ж, 212 бет], бөтен аймақтарға басып кіріп, мәдени саяси жағынан басқа топтардың ықпалына түскен.

Менің тағы бір ұсынысым – осы жәдігерлерді сақтай отырып, қайта қалпына келтіру арқылы Ертіс өніріндегі қорымдарды толығымен зерттеу. Қазақстан археологиясы даму жылдарында әлемдік ғылымды өзінің ашқан маңызды жаңалықтарымен байытып қана қойған жоқ, сонымен катар

Кең-байтақ Қазақстан даласында 4970-ке жуық археологиялық ескерткіш мемлекеттік есепте тұр. Олар өткен заманның жұмбақтары мен құпия сырларын өз бойында сақтап келеді. Бұл құпия сырды табанды әрі ізденімпаз жандар – археологтар ашады. Тарихта еш нәрсе із-түзсіз жоғалып кетпейді. Жер қойнауындағы жұмбақты ашу – археологтардың міндеті.

Қорыта айтканда, қазіргі таңда қазба жұмыстарын бастамай тұрып, алдымен еліміздегі ескерткіштердің санын білуіміз керек. Оны анықтап, заңды түрде бекіту қажет. Сонда ғана оны мемлекет қорғайтын болады. Ал есепке алынбаған ескерткіштерді кім қорғайды? Ешкім де. Бірінші кезекте біз табиғи апаттан бұзылып жатқан ескерткіштерді зерттеуіміз керек. Тек қазіргідей сарынмен жүре беретін болсақ, тарихымызды сөйлететін құнды ескерткіштерімізді жойып аламыз, оның санын да анықтай алмаймыз. Әліде кеш емес.

ҰЛТТЫҚ ҚҰНДЫЛЫҚТАҒЫ ЗАМАНАУИ КІЛЕМШЕ

Қатысушы:Аккаева Дана Темирканатовна, Дауменова Дильназ Ержанқызы
Жетекшілері: Абдикаримов Манас Толеубекович, Юсупова Шынар Амантаевна.
«№4 жалпы орта білім беретін мектеп» КММ Семей қаласы

Кіріспе бөлім:Жұмыстың мақсаты:Халқымыздың ұмытылып бара жатқан мәдени мұрасы тоқыма өнерін,оның ішінде кілем тоқу өнерін жан-жақты зерттеп, үйрену.

Жұмыстың міндеті :*Қазақтың қолданбалы сәндік қолөнері жайлы білу;

*Тоқу өнері жайлы мағлұмат алу;*Тоқыма тоқу технологиясын үйрену.

Қасиетті қазақ халқының қолөнерінің тарихы тым тереңде.Өткен ел тарихын, тұрмыс-тіршілігін ой елегінен өткізер болсақ, халық өміріндегі әдет-ғұрып, салт-санасының дамуы тарихи оқиғалардан кейін заманның өзгеруіне байланысты болғаны айқын.Ғасырдан-ғасырға,ұрпақтан-ұрпаққа жалғасып келе жатқан ата дәстүрі халықтық өнер желісін үзбей, халқымыздың асыл мұрасы ретінде бағалап, оларды көздерінің қарашағындай сақтап, ілгері дамытып өркендету - өнегелі іс. Адам өміріндегі қоғамды салт-дәстүр, әдет-ғұрып қашан да адам қиялынан туындап, заман ағымына карай байып, мазмұны тереңдеп келе жаткан тәрбиелік мәні өте зор тағылым. Мұны ұрпақ тәрбиелеу ісіндегі халықтық тәжірибе белгілсрінен көруге болады.Сәндік-қолданбалы өнер туындыларындағы бейнелер мен ою-өрнектерде берілген оюлар, түйсіктер мен түсініктер, тұжырымдар, халықтың дүниетанымы жеке тұлғаның эстетикалык сапаларын жетілдіре түседі. Бояу түстері мен материалдың, бұйым формасы мен нақыштарының үйлесімділігі, олардың әсемдігі мен жарасымдылығы адамның ой ұшқырына әсер етіп, оның рухани жан дүниесін байытады. Саналуан, киын

да күрделі өрнектерді жүзеге асыру шығармашылықты шыңдайды, сәндік-қолданбалы өнер сабақтарында ырғақ, бояу түстері, сызбалардың икемділігі туралы негізгі ұғымдарды меңгереді.Қолөнер халық өмірімен, тұрмысымен бірге жетіліп, біте қайнасып келе жатыр. Сан алуан түрлі қолөнер бұйымдар әсемдігі, өрнегі тұрмысқа мән берумен адамдарға рухани ләззат әкелген. Көз салып байыптап қараған адамға бұйымдардағы түрлі-түсті ою-өрнек, оның орналасуы адамзат дүниесінің табиғатпен біте қайнасқан сонау заманнан келе жатқан қарым-қатынасын, көңіл-күйін, жан дүниесіндегі тылсым күштердің бірлігін аңғаруға болады. Қолөнерін шеберлері табиғат сұлулығын өнер туындыларын арқау еткен.

Өнер туындыларының бетбедеріне ширатыла түскен ғажайып өрнектер өзгеше бір тілмен ақтарыла сыр шерткендей. Қазақ қолөнерінің түрі, сапасы, өрнегі, бояуының өмірге келуі көшпелі өмірмен тығыз байланысты. Міне, осыған орай бізге көмекке келген өнердің бірі – тоқыма. Тоқымамен айналысқанда адам жеке басына аса қажет нәрсені жасау үшін тоқымайды: осы тоқу үстіндегі түрлі түсті бояулар әлемінің үйлесімділігін, алуан түрлі сән үлгілерін таңдап, түрлі тоқу әдістерін меңгеруі адамның талғамын, шеберлігін, ой-өрісін жетілдіріп, көркемдікті сезіну қабілетін дамытады. Соған орай, тоқу өнері басқа да істер сияқты үйренуді, ізденуді қажет етеді. Қазақ қолөнершілері тоқу ісіне көбінесе жүннен иірілген жіптерді пайдаланған.Жүн – жануарлардан алынатын табиғи материал. Оны қазақ халқы мыңдаған жылдар бұрын іске асырған. Қой ,ешкі, қоян, түйе жүндерінен жіп иіріп мата өндіруге, тоқыма, кілем, алаша тоқуға қолданған. Жүнді сабау технологиясына сабау мен тулақ құралдары қажет. Содан кейін жүнді тарақпен тарап, қолмен түтеді.Жүнді машинамен, қолмен иіруге болады. Өндірісте жасалған бұйымдар жоғары бағаланатындықтан әр түрлі басылым беттерін де шеберлер өзінің өнерін көрсету ,сол арқылы халыққа белгілі бір бұйымды тоқу әдісін көрсетеді.

Кілем тұтынуға қолайлы, төзімді, шаң-тозаңнан тез тазартылады, ылғалдан, құрғақшылықтан қорықпайды, күтіп ұстаса, күйе түспейді әрі аса бағалы мүлік. Кілем бетіндегі сан қилы сәнді өрнектер-көшпелі халықтың өмір шежіресін баяндайды. Бұрын өмір сүрген ата-бабаларымыздың тұрмыс-тіршілігі, көшпелі елдің ағаш үйі, мал қорасы, ескі қорғандар, жүзім баулары, бәрі-бәрі осы кілем өрнектерінде бейнеленіп тұр. Кілемдегі суреттер шартты түрде бейнеленгенімен, онда өмір шындығы айқын аңғарылады.Ұлттық кілемдер – осы республика қолөнерінің төл туындысы, негізгі түрі.Мұражайларда сақталған түкті кілемдерге қарап біздің елімізде, әсіресе XIX-XX ғасырларда кілем тоқу өнері қатты дамығандығы аңғарылады. Әйтсе де, археологиялық қазба жұмыстарына қарағанда кілем тоқу өнер-нің тарихы тереңде жатқаны анық. Алтай жеріндегі археологиялық қазба жұмыстары кезінде табылған тоқыма бұйымдары бұған дәлел. Қазақтың ғұлама ғалымы Әлкей Марғұлан_да қазақ түкті кілемінің өзі бірнеше түрге бөлінгенін айтады. Әсіресе орта ғасырлардан бері ақсүйектердің еншісі болып келген орда кілем, қалы кілем, масаты кілем, жібек кілемдер көздің жауын алатындай бір-бірінен өткен әдемі.Тағы бір айта кетер жайт-өзге ағайын-туыс бой-жеткен қыздарын кілем құрған үйге міндетті түрде екі-үш күнге асар-ға жіберетін және кілемші қыздарға көрші-қолаң, ағайын-жекжат ара-арасында арнайы ас әзірлеп алып келетін. Егер мұндай жайттар сәл саябырсып қалса кілемші қыздар үйге келген әзілі жарасқан жандардың біріне ар-найы кілемге арналған түрлі-түсті жіп-терден

шашақ жасап, соны ұстатып жібереді. Бұл дегеніңіз келесі «кезек сіздікі» дегенді біл-діреді. Шашақ байланған жан көп ұзамай қыздарға тәтті тағамын алып келуге міндетті. Бұл «мін-дет-тен» құтылмаса ол кілемші қыз-дардың маңайына да жолай ал-май қалады. Әсіресе домбыра-гитара тартатын бозбалалардың кеш болса кілем құрған үйді жағалайтыны да қызық.Осындай қызық мәліметтерді және кілем тоқу әдістерін бізге паш етіп көрсетіп, үйретіп жүрген батыр аналарымыздың бірі туралы тоқтала кетейін.

Батыр ана, өнерлі ана Нағым Солтанбекқызына тоқталғым келеді. Омарғалиева Нағым Солтанбекқызы,1941 жылы 9 сәуірде Жарма ауданы Қызылағаш ауылында дүниеге келген. Соғыс тауқыметін тартқан Нағым апа Қарасу ауылындағы Жамбыл атындағы мектепте 4 сыныптық білім алған. Шаруашылыққа бала кезінен дағдыланған Нағым апа анасына көмектесе жүріп қазақтың қолөнерімен қатар,халық ауыз әдебиетін де бойына сіңіре біледі.Қазақтың «Ұяда не көрсең,ұшқанда соны ілерсің» деген мақалындай,тал бойы жалғыз анасының тәрбиесімен және адал еңбегі,қажырлы қайратының арқасында үлкен жетістіктерге жетіп,бақыттың дәмін татып,немере баулып отырған ақ жаулықты аналардың бірі.«Алтын алқалы» батыр ананың бірі.Қазақи қолөнерге бейімділігі-мен танылған асылдың көзі жастық шағында ауылдағы кино қондырғының кино механигі,тігінші,т.б мамандықтарды атқара жүріп,қолөнерді жандандыра береді.Осы қайсарлықтың арқасында қаламыздың,қала берді облыстық қолөнер көрмелерінің жеңімпазы атанды.Сонымен қатар,1999 жылы «Өмір өткелдері»,«Байыстың:Ақымбет Сыбан-Түкі шежіресі» 2005 ж-1басылым,2009 ж-2 басылым кітаптарының авторы. Бала кезінде анасының қой бағып жүріп жырлаған жырлары 60 ауыз «Сабалақ» Аблайхан туралы,Бура елінен шыққан батыр-эпостық жырларын кәзіргі ұрпаққа жалғастырып, дәріптеп жүрген жандардың бірі.2010 жылы облыстық жыраулар байқауы «Жыршылар жаршысы»,2011 жылы Республикалық байқауларға қатысқан.Міне осындай өз өңірімізде өнер мен өмірін байланыстырып жүрген қаншама жерлестеріміз бар.Нағым апа маған осы кілем туралы және оның түрлері мен тоқылу әдіс-тәсілдерін айтты. Қазір осы үрдістің бәрі ұмыт қалып бара жатқаны өкінішті.

Кілем тоқу әдістері.

Кілем ерте кезден қазақ тұрмысында киіз үй мүлкінің бірі болып есептелсе, қазірдің өзінде де маңызын жойған жоқ.Кілем- арнаулы қарапайым өрнек арқылы ерекше түр салынып,әрбір шаршы метріне шамамен 230-400 –ге дейін, ал өнбойына бір миллионға жуық жіп тіндерін келтіріп өте тығыз тоқылатын аса бағалы бұйым.Жазбаша ескерткіштерге қарағанда,бұрынғы замандарда киіз үйдің ішінен ұстап,еденіне төсеумен бірге,кілемді киіз үйдің туырлық пен үзігі орнына жапқан.«Кілем өрмегі»Ерекше сән мен сұлулыққа толы үй жасауы – кілемнің өрмегін «Аспалы өрмек» немесе «Кілем өрмегі» деп атайды. Кілемнің бой жіптерінің жоғарыдан төмен қарай кейде 3, кейде 4 бет болып тізілуі осы кілем өрмегіне тығыз байланысты. Ең бірінші, оның арқауы иіріліп алынады. Оған пайдаланылатын заттар: түйе жүні аралас (кейде шуда аралас) мақта, жібек. Осыларды қолдана отырып, кілем арқауын әрі мықты, әрі жуандау етіп иіріп жасайды. Бой жіптермен қатарлас түк және өрнек жасаушы жіптер тұрады. Бұл жіптер қойдың биязы жүнінен, түйенің жүнінен өзге жіптерге қарағанда бостау етіп иірілуге тиісті. Біріншісі – аспалы немесе термелі өрмек. Мұндай өрмекке

кілем тәрізді тұтас, енді заттар тоқылады. Екіншісі – жай өрмек. Ол шекпен, алаша, қап, қоржын, белбеу, терме бау, басқұр сияқты енсіз нәрселерді тоқуға арналған. Өрмекке арналып иірілген жіптер жасалатын бұйымына, салынатын жолақтарға, өрнектерге байланысты бірнеше түсті болып, олар бөлек-бөлек домалақтанып қойылады. Өрмекке жеңіл әрі жиі қолданылатын өрнектің екі түрі: «су» өрнегі, «тіс» өрнегі. «Су» өрнегі өрмектің белгілі бір шетінен ерсі жіппен қарсы жіптің өнбойын бір түсті етіп жүгірту арқылы тоқылса, «тіс» өрнегін осы екі жіптің екеуін екі түсті түрмен жүгіртіп (астыңғы жіп қара, үстіңгі жіп ақ) тоқиды, - дейді кілемшілер. Өрмекке мүйіз, өсімдік, геометриялық кескіндер тәрізді күрделі өрнектерді тоқу – «терме» тоқу (термелеп тоқу) деп аталады. Термелеп тоқу тәсілі қазақ шеберлерінің өрмек өнерінің ең бір көп тараған және көркем дүниелерді тоқуға ең қолайлы түрі. Қазақ жерінің кей аймағында терме тоқудың алты түрлі тәсілі пайдаланылады. Олардың ішінде «қайыра теру», «кежім теру», «бұқар теру» тәрізді де түрлер бар.

Кілемнің ою-өрнегіндегі бояулар

Мал шаруашылығымен айналысқан (қой, түйе өсірген) барлық халықта да кілем тоқу өнері дамыған. Олардың кілемдері де, алаша, текеметтері де сан алуан түр мен түске толы. Бәрі де құлпырып көз тартады. Негізінен, қазақта кілемше теріліп тоқылатын бұйымдардың жіптері ашық та арайлы көп түсті бояумен боялса, кілем өрнегінде, әсіресе, қызыл фонға қара, көк, сары және ақ түсті өрнектерді көбірек жүргізу дәстүр болып қалыптасқан. Қазақтың қолөнерін зерттеуші М.Ш.Өмірбекова өзінің «Қазақтың ою-өрнектері» деген еңбегінде кілем жіптерінің бояуы жөнінде былай деп жазады: «Бояудың өзінде нышандық мән болғандықтан, қиылған ою-өрнек түрлі – түске боялғанда, ол белгілі бір мазмұндау, философиялық ойды білдіреді. Ою-өрнектегі бояу түсінің сан құбылмалылығы бірден көз тартады. Бояулар бір-бірімен үйлескенде терең мағынаны меңзейді.

Кілем жіптері

Қандай кілемді де қойдың, түйенің жүнінен, шудасынан иірген жіптен (екеуін араластырмай) тоқиды. Кілем тоқылу ерекшелігіне қарай (түкті, тықыр), материалына байланысты (жүн, жібек, мақта, кендір талшығы), көлеміне орай (қос күмбезді, бес күмбезді), ою-өрнектеріне сәйкес түрліше аталып, бірнеше топқа бөлінеді. Солардың ішінде түкті кілем бірнеше қабаттан тұрса, оның негізгі арқауы жекелеген жіптерден және бір-біріне тығыз араласқан түйіндерден құралатыны мәлім. Қалың түк жіптердің ұшын біркелкі қырқу арқылы жасалады да, ол әлгіндей түйіндерді жауып, көрсетпей тастайды. Содан, түктің ұзындығы 3 мм-ден 18 мм-ге дейін де жетеді. Бұл түк кілемнің қалыңдығын, мықтылығын арттырады, оны барқыт тәрізді жұмсақ етіп көрсетіп, кілемге айрықша сән береді.Тек тақыр кілемнің (палас, сумаха, шпалер, терме алаша, т.б.) тоқылуы басқаша. Ол бір өріс жібінен бір қабатты екі жақты тығыз етіп тоқылып, жасалады. Біздің елімізде мұнымен қатар, түгі қырқылмаған, кейде түгінің жартысы қырқылып, жартысы қырқылмаған аралас кілемдер де шығарылып келеді.Кілем жіптерінің басты түрлері:Еркек жіп. Ол – кілем тоқу үшін керілген желі жіптерінің күзуде тұрған үстіңгі жіптері.Ұрғашы жіп. Бұл – керілген желі, төсек жіптің төменгі күзусіз жіптерінің атауы.Күзу. Ол – керілген желі, төсек жіптің орта шенінен көлденең түскен белағашпен еркек жіпті жалғастырып тұратын кілем жібі.

Тарту жіп. Белағаштың үстінен екі басына бекітілген күзуді тартатын жіпті осылай деп атайды.Арқау. Еркек жіп пен ұрғашы жіптің арасынан әрлі-берлі өткізілетін бас жағындағы шатысты ұстап тұратын жіпті шеберлер осылай деп атап кеткен.

Қазақ кілемдері.

Түкті, тықыр, барақ кілемдер. Қазақстанның оңтүстік облыстары мен Арқада түкті, тықыр, араб кілемдерін тоқу, Семейде кілем кестелеу күшті дамыған. Түксіз қазақ кілемдерін тоқудың бірнеше тәсілі қолданыста. Оның кең тараған түрі – басты өрнектерінің «араби» болып жасалынатыны. Яғни, мұндай кілемді тоқуда жіңішке және жалпақ өрнекті белдеулерді шебер алмастыра отырып, арабы кілемнің әсем суретін құрайды. Түксіз кілем оюларына қошқар мүйіз, құс тұмсық, ботакөз, тұмар, тарақ, тағы да басқа ою нұсқалары салынады.Жерлесіміз этнограф, өлкетанушы, өнертанушы Садық Қасимановтың пайымдауынша ШҚО өңірі бойынша 79 кілемнің түрін жазып қалтырған.

Менің зерттеуім бойынша.Адамзат қоғамында бұрын соңды жасаған мұраны мәдени, жүйесі меңгеруге, жалпы әсемдік рухани құнды игіліктерді бағалай білуге қашанда маңызды мәселе.Әр ұлт бұл өнерді өзіне тән етіп көрсеткісі келеді, бірақ біздің дәуірімізге дейінгі заманда да бұл өнердің кеңінен қолданылғаны тарихи зерттеулерден белгілі. Сондықтан тамыры тереңде жатқан осынау қасиетті өнердің бұдан былайғы дамуына ден қойғанымыз жөн. Халықтың дәстүрлі өнері сол халықтың ғасырлар бойы бастан кешкен өмір салтының, таным түсінігінің жарқын айғағы.Біз Омарғалиева Нағым апаларымдан және т.б. өнер адамдарының еңбегі арқылы өнерімізді жаңғыртып, оны ары қарай жалғастыруымыз керек.Мемлекетіміз мектептің алдына жаңа бір міндет қойып отыр – өмірге қадам басқан жастар жаңа заман талабына сай, өз тағдырын өзі шешуге қабілетті, нарықтық жағдайда алдындағы мақсатын анықтай алатын экономикалық білім алуы тиіс.

Қолданылған әдебиеттер:

1. “Пайдалы кеңестер” журналы.
2.“Мектептегі технология” журналы.
3. “Шаңырақ” 1991ж Нұрғалиева Р. Н
4. Қасиманов «Қазақ қолөнер» кітабы.

ҰЛЫ ДАЛАНЫҢ ЖЕТІ ҚЫРЫ-АТҚА МІНУ МӘДЕНИЕТІ

Қатысушы:Байнашов Мадияр Ерболұлы, Байханов Ернұр Дидарұлы
Жетекшілері: Абдикаримов Манас Толеубекович, Юсупова Шынар Амантаевна
«№4 жалпы орта білім беретін мектеп» КММ Семей қаласы

Ұлы даланың айрықша қырының бірі – атқа міну мәдениеті. Жылқыны адамзат баласы қашан қолға үйретті деген сауал бойынша осы уақытқа дейін тарихшылар, археологтар, ғалымдар арасында әртүрлі болжамдар айтылып келді. Елбасының «Ұлы даланың жеті қыры» атты мақаласы қазақ халқының төл тарихын тың көзқараспен зерттеуге жол салып отыр. «Ең бастысы, біз нақты деректерге сүйене отырып, жаһандық тарихтағы өз рөлімізді байыппен әрі дұрыс пайымдауға тиіспіз» дейді Елбасы осы туындысында.

Ғылыми жұмыстың мақсаты: Қазақстан Республикасының Тұңғыш Президенті Нұрсұлтан Әбішұлы Назарбаевтың «Ұлы даланың жеті қыры» атты мақаласында көрсетілген, жер жүзіне Ұлы даладан тараған атқа міну мәдениетің зерттеу және бүгінгі таңда оны жас жеткіншектердің арасында насихаттау және халық арасында апробациялау.

Өзектілігі: Жылқы – қазақ халқының жан серігі. Елтаңбамызда қанатты тұлпар бейнеленуінің осындай сыры бар. Елімізде тәуелсіздік алғаннан кейін ата кәсібіміз – жылқы шаруашылығын дамыту қайтадан қолға алынып, жылқыны өсіретін шаруашылықтар, кәсіпкерлер қатары өсіп келеді. Қазақтың ежелгі ат ойындары қолға алынуда. Ат бәйгесі, көкпар, теңге ілу, қыз қуу, аударыспақ, жамбы ату, асауды үйрету, т.б. қайта жаңғыруда.Ата-бабаларымыздың атқа міну мәдениетін алғаш рет меңгергенін, ол басқа елдерге біздің даламыздан тарағанын әлем ғалымдары мойындап отыр. Елбасы біздің даламыз жөнінде дүние жүзінің архивтерінде көміліп жатқан деректерді тауып, зерттеп, қазақ тарихын нақты, шынайы етіп жазып шығуды тарихшыларға, ғалымдарға, мәдениеттанушыларға міндеттелініп, білім секцияларында кеңінен қолдануын тапсырылды.

Зерттеу әдістері: мақаламен танысу, зерттеу, талдау, сауалнама.

Зерттеу обьектісі: жылқы, атқа міну мәдениеті.

Зерттеу нәтижесі:атқа міну мәдениетін жақсы меңгерген, дені сау тұлғаның қалыптасуы.Ең алғаш атқа міну мәдениеті қазақ жерінде басталғаны Солтүстік Қазақстан облысының Айыртау ауданындағы Ботай қонысында жүргізілген қазба жұмыстары кезінде табылған жылқы сүйектерін зерттеу негізінде дәлелденді. Мұнда табылған аттардың азу тістерінде ауыздықтың ізі қалған. Американың атақты оқымыстысы Д.Энтони: «Бүгінгі дәуірдің ғалымдары дүниежүзілік тарихтың сан мың сұрағының жауабын осы «Ботай мәдениетінен» тауып отыр» дейді. Ал, белгілі продюсер Найоби Томпсон «Жылқы мен адам арасындағы қарым-қатынастың тарихы Солтүстік Қазақстанның жазира даласынан басталды.Ол жерден сол замандағы ат әбзелдері, кәдімгі құрық, теріден тігілген шалбар, тізеден асатын тері етік, тымақ та табылған. Тіпті, айғырларды піштіретін қандауырға дейін болған.Британиялық ғалымдар ботайлықтар тұтынған керамикалық ыдыстардан қымыздың жұғынын анықтаған. Ботайлықтар әлемде ең алғашқылардың бірі болып атқа қонды. Осыдан кейін барлық өркениетке жол ашылды. Діттеген жерге жылдам жетуге мүмкіндік туды.

Бұдан шығатын қорытынды, ботайлықтар жылқыны міністі көлігі ретінде пайдаланып қана қоймай, бие сауып, қымыз ашытып, шипалы сусын өндіруді де меңгерген. Ботай малшылары үлкен қоныстарда тұрған. Көктем шыға жылқыларын Ұлытаудағы, Торғайдағы жайлауға айдап барып баққан. Осыған қарағанда ботайлықтардың жартылай көшпелі өмір сүргенін байқауға болады.

«Бұл адамның тағдырын өзгертті» деп жазды. «Ботай феномені Еуразия даласындағы ежелгі жылқышылардың ең бастапқы мәдениетінің әлеміне алып кірді. Жалпы, гомосапиенстің тарихында бұл бөгетті бұзып-жарып өткендей құбылыс болды. Ол құбылысты адамның ғарышқа ұшуымен ғана салыстырамыз» дейді қазақтың тарихшы ғалымы Зейнолла Самашев.Осылай жер бетіндегі ең ұлы инновация қазақ жерінен бастау алды. Жылқыны қолға үйрету дамудың қозғаушы күшінің біріне

айналды. Адамның атқа қонуымен аттылы көлік коммуникациясы дәуірі басталды. Оны қазір бүкіл әлем мойындап отыр.

Атқа міну мәдениетінің тарихы.Жылқының қолға үйретілуі атқа міну мәдениетінің де негізін қалады. Бес қаруын асынған салт атты сарбаз айбарлы көшпенділер империялары тарих сахнасына шыққан дәуірдің символына айналды. Ту ұстаған салт атты жауынгердің бейнесі - батырлар заманының ең танымал эмблемасы, сонымен қатар, атты әскердің пайда болуына байланысты қалыптасқан көшпенділер әлемі «мәдени кодының» айрықша элементі.Автокөлік қозғалтқыштарының қуаты әлі күнге дейін аттың күшімен өлшенеді. Бұл дәстүр - жер жүзінде салт аттылар үстемдік құрған ұлы дәуірге деген құрметтің белгісі.

Ал жаһандық ауқымда алсақ, шаруашылық пен әскери саладағы теңдессіз революцияға жол ашты. Біз әлемнің барлық түкпіріне ежелгі қазақ жерінен тараған осынау ұлы технологиялық революцияның жемісін адамзат баласы XIX ғасырға дейін пайдаланып келгенін ұмытпауға тиіспіз. Қазіргі киім үлгісінің базалық компоненттері Дала өркениетінің ерте кезеңінен тамыр тартады.Содан бері мыңдаған жыл өтсе де, киімнің осы түрі өзгере қоймады.

Сонымен қатар, бүгінгі етіктердің барлық түрі көшпенділер атқа мінгенде киген жұмсақ өкшелі саптама етіктің «мұрагерлері» екені белгілі. Ат үстінде жүрген көшпенділер тақымына басқан сәйгүлігіне неғұрлым еркін мініп жүруі үшін биік ер-тұрман мен үзеңгіні ойлап тапты. Бұл жаңалық салт атты адамның ат үстінде қаққан қазықтай мығым отыруына, сонымен бірге шауып бара жатып, қолындағы қаруын еш қиындықсыз және неғұрлым тиімді қолдануына мүмкіндік берді. Бабаларымыз шапқан аттың үстінен садақ тартуды барынша жетілдірді. Соған байланысты қарудың құрылымы да өзгеріп, күрделі, ыңғайлы әрі қуатты бола түсті.

Ат әбзелдері:Қазақ халқының өмірінде ағаштан жасалатын үй және тұрмыстық бұйымдарының алатын орны ерекше. Ағаш өңдеуді кәсіп еткен шеберлерді халық, олардың жасайтын бұйымдарына қарай "үйші", "ерші", "арбашы", "ұста", "саз аспапшы" деп атаған.Көшіп қонып, мал баққан қазақ халқы үшін көліктің негізгі түрі – салт ат, соған орай ер-тұрман жабдықтарының алатын орны да өзгеше.Ағаштан жасалған бұйымдарды көркемдеп өңдеудің ең ежелгі түрі оған өрнек ою болып табылады. Адам баласы ғасырлар бойы ат әбзелдерін ою-өрнекпен көркемдеп безендіріп отырған. Халық қолөнерінің түп тамыры халықтың өмір сүру салтымен, шаруашылық дәстүрімен тығыз байланысты. Ғасырлар бойы уақыт елегінен өтіп ұрпақтан-ұрпаққа жеткен ұлттық қолөнер бабалардан қалған мәдени мұрамыздың ең асыл құнды қазынасының бірі. Ол жаңа заман талаптарымен үндесе тарап ақыл-ойды асқарға, қиялды қиялға жетелейтін киелі мұра. лөнер туындыларын жасау белгілі бір көркемдік ұстанымды сақтауды талап ететіні белгілі.Ер дегеніміз – салт атқа мінуге арналған ат әбзелдерінің негізгі құралы. Ер-тоқым мінген адамға жайлы әрі аттың арқасына батпайтын, жүріске бөгет болмайтын болуы шарт.Ел арасында сапалы ер-тұрманға деген сұраныстың жылдан-жылға артып келе жатқаны қуантпай қоймайды.Ер – салт атқа міниіп жүру үшін қолданылатын жабдықтардың бірі. Көне заманнан бері көшпелі халықтың өмір қажетіне сай қалыптасқан айрықша құрал-жабдық және өнер туындысы.

Ұлы Абай:

«Ер қосқанға ұқсайды сөз сөйлемек,
Қиыстырып қиыннан айтсам демек.
Атқа жайлы, мінуге және ыңғайлы,
Алды-арты бірден келсін дөп-дөңгелек»,- дегенде ер қосу өнерінің аса қиын да, қажетті өнер екенін айтқан.

Сыртқы бітім ерекшелігіне орай ердің «қазақ ері», «қоқан ері», «құранды ер», «ашамай ер», «қазық бас ер», «орыс ері» деп аталатын түрлері бар. Осылардың ішінде құранды ерден басқасы көбінде бес бөлікті қосу арқылы жасалады. Олар екі қас (артқы қасты көрсен деп те атайды), екі қаптал және бел ағаш (орта ағаш).

Бұлардың ішінде қазақ халқы арасында көп тарағаны қазақы ер. Оның екі түрі әйелдерге және еркектерге арналған түрлері қолданылады.
Еркектерге арналған ердің сүйегі жұқа және ықшамды, өте жеңіл келеді. Мұндай ерлерді онша әшекелемейді, тек жасалуына көп көңіл бөліп, жете өңдейді.

Әйелдерге арналған ердің сүйегі ауыр, әшекейі мол, алтын, күміс, асыл тас, сүйек мүйізбен әшекейленеді.
Балаларға арналған ерді – ашамай дейді. Ер бала дүниеге келгенде қазақ оған арнап жаңа туған құлын бәсірелейді. Сол бәсіресі тай, құнан болғанда үкі тағып, ашамай жасатып, баланы мінгізген. Ашамайдың алдыңғы және артқы қасы, қос қапталы болады.Ашамайда үзеңгінің орнын қоржын тәрізді тоқылған немесе ақ киізден басылған тепшік қолданылады.

Ер - тұрман жасайтын адамды ерші дейді. Ершілер көбінесе ағаш ұсталығын, темір ұсталығын, зергерлік өнер мен үйшілік, тігіншілік, өрімшілік өнерін қатар меңгерген әмбебап шебер болып келеді. Ердің ағаштан жасалған негізгі бөлегін сүйегі деп атайды.

Ағаш тапшы жерлерде ердің сүйегін бірнеше бөліктен қиюластырып, құрап, желімдеп жасайды. Оны "құранды ер" - деп атайды. Сол сияқты жуан ағаш дөңбекті екіге жарып, әр бөлігінен ер сүйегін тұтас шауып шығуға да болады .

Жасалуы: Құралды ер жасауға қайың ағашының безі (беріші, үйілі, көзі, оқырасы деп те атайды) өте қолайлы. Өйткені ол өте берік, әрі жарылып шытынамайды, қаңсымайды, өңделген кезде ағаштың табиғи өрнектері ашыла түсіп, өте әдемі болады.

Ер сүйегін тұтас шабу үшін тал, киіз терек тәрізді ағаштар қолайлы. Ағашты су күйінде өңдеп, ер сүйегінің нобайын келтіре, жеңілдете, жұқарта шабу жұмысында желден ағаш тез кеуіп, жарылып кетуі ықтимал.

Суға тұзды мол салып, қаныққан ертінді жасап, жұмыс істеуінде сол ертіндіге ер сүйегін әлсін-әлсін малып отырса, ағаш жарылмайды. Әзір болған ер сүйегін байырғы шеберлер сиырдың жас жапасымен орап, күн, жел тимейтін көлеңкеде бабымен кептірген.

Ер сүйегі кепті-ау деген кезде, сиыр жапасынан тазартып, өңдеп қартауға дайындайды. Ол үшін алдын-ала ірі қараның терісін жылы суға бірнеше күн салып, жүнін жібітіп түсіреді. Тері сәл дегдіген соң қажет мөлшерден артықтау етіп кесіп алынады. Содан кейін ердің сүйегін шалқасынан аударып, оқпанынан бастап екі жақ қапталдың қырына қарай тартып, отырып, ұсақ шегелермен шегеленеді. Шегеленіп болған соң қапталдың қырынан артылып тұрған теріні екі жақ қапталын шегеленеді, кейде кергіні өрнектеп те шегелейді. Мойынды қаптамас бұрын қанжығалық пен

алдыңғы қолын қаптап алып, соны бастырып мойны мен ердің басы қапталады.Ер-тұрманның безендірілуіне байланысты жасаған материалына байланысты атауларға бөлінеді.Мысалы: күміс ер, алтын ер, лажылы ер т.с.с. бағдарлы ер әйелдер мінетін ердің алдыңғы қасына, айыл - тұрманның, қалишының алақанына, салып салпимақшарына, асыл тастан көз орнатып, зерлеп жасалады.

Ердің үзеңгі бауы, қанжыға құйысқандығы(бүлдіргі) болуға тиіс. Үзеңгі бау алдыңғы қастың етегінен кейінірек қапталдан тесіледі.Ал құйысқан байланатын бүлдіргі мен қанжыға қапталдың артқы қанатынан тесіп өткізіледі. Ер тоқымның құрамына: терлік, киіз тоқым,қайыстан өрілген айыл-тартпа,үзеңгі,құйысқан, өмілдірік және көрпеше мен қанжыға кіреді.Осының бәрі ағаштан ойылып жасалған қаңқаны толықтырып ер-тоқым атауына ие болады.

Атпен аяңдай жүріп серуендеу денсаулыққа және көңіл-күйге пайдалы. Буын, омыртқа аурулары, жедел және созылмалы құлақ аурулары жиі мазалайтын ересек жандар мен балалар үшін сауықтыру мақсатында пайдалы.Атпен баяу серуендегенде, адам денесіне минутына 100 шайқау импульсі беріледі. Ол – массаж, ат үстінде отырған адамның барлық бұлшықеті жұмыс жасайды. Салт атпен жүру (иппотерапия) – ең керемет тиімді емдік дене шынықтыру.Иппотерапия тірек-қимыл аппаратының бұзуылында, атеросклероз, бас сүйек жарақатында, полимиелитте, асқазан-ішек ауруларында, простатитте, ақыл-ой жетіспеушілігінде ұсынылады.Қимыл-қозғалысты сауықтырудың прогрессивті әдістерінің бірі иппотерапия (жылқыға міниіп жаттығу) екен. "Иппотерапия сал ауруымен ауыратын балалардың денсаулығын жақсартуға ықпал етеді, себебі атқа міниіп, баяу жүру денені басқаруға үйренуге, қимыл-қозғалыс және сөйлеу белсенділігін арттыруға мүмкіндік береді», - дейді Л.Дробышева. Бірақ Қазақстанда иппотерапия секілді сауықтыру әдісі әлі де болса кеңінен тарала қоймаған. Жылқы – қазақтың жаны, сұлулықтың пірі, тазалық пен тектіліктің символы, мың бір дерттің дауасы. Данагөй бабаларымыз бағзы заманнан-ақ жылқының еті, сүті арқылы небір ауруларды емдеп жазып, жүре алмайтын мешел, сал балаларды аяғынан тік тұрғызып, төрт құбыласы тең адам қатарына қосқан. Бұл әдіс қазір де отандық және шетелдік медицинада кеңінен қолданылуда.Қазақта дүниеге бала келсе: «Ат ұстарым» келді деп, бала ер жетсе «Ат жалын тартып мінді» деп айтады. Баланы ашамайға отырғызу дейтін де салт бар. Баланың өмірге келуі де, ержетуі де атпен байланыстырылды. Әр қазақ үшін баласының атқа мінуі қуаныш, той болды.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1. Қазақстанның тұңғыш президенті Н.Назарбаев «Ұлы даланың жеті қыры» мақаласы.
2. «Шаңырақ» энциклопедиясы.
3. С.Қасиманов «Қазақ халқының қолөнері».
4. Қ.Елікбаев «Атқа міну мәдениеті» Егеменді Қазақстан, №34

ӘЛИХАН БӨКЕЙХАНОВ-АЛАШ ПАРТИЯСЫНЫҢ ЖЕТЕКШІСІ

Қатысушы: Берікқалиқызы Ұлжан
Жетекшісі:Орманбеков Б.Д
«№11жалпы білім беретін мектебі» КММ Семей қаласы

Баяндамада Әлихан Бөкейхановтың саяси көзқарасының қалыптасуы. Қазақтың өмір сүру үшін болашағының жарқын болуына автономия алудағы маңыздылығы мен оның жолында күресу амалдары турасында баяндалған.
Зерттеу мақсаты:Әлихан Бөкейхановтың қазақ қоғамына қосқан үлесін,шығармашылық мұрасын танып білу.Қазақстанның қоғамдық-саяси мемлекеттілік мәселесіне байланысты Әлихан Бөкейхановтың кеңестік дәуірге дейінгі және кеңестік дәуірдегі қазақ қоғамының саяси дамуына байланысты көзқарастарын ашып айқын көрсету.
Жұмыстың өзектілігі:Қазіргі таңда қазақ халқы ұлттық жаңғыртуға,егемен мемлекет қалыптасуы мен Қазақстан Республикасының дүние жүзілік тарихи
процестерге алатын орнын айқындауда оның өткен тарихын жан-жақты оқып үйрену мен зерттеудің қажеттілігі артып отыр.Ұлттық тәуелсіздік күресінің болып саналатын Алаш Орда үкіметі мен Түркістан автономиясы тарихы ұлт зиялылары,оның ұлттық мемлекеттілікті жаңғыртудағы жемісі ретінде болды.Қазақстан Республикасының Президенті Қасым-Жомарт Кемелұлы Тоқаев Алаш ардақтысы Әлихан Бөкейхановтың «Ұлтқа қызмет ету білімнен емес,мінезден» деген мазмұны терең сөзіне тоқталып,бұл сөздің қанша заман өтсе де өзектілігі жойылмай мәні арта түсінетін баса айтты.

Алаш қозғалысы — XX ғасырдың алғашқы ширегінде Ресей империясының отарлық билік жүйесіне қарсы бағытталған ұлт-азаттық қозғалыс. XX ғасырдың бас кезінде қазақ даласында Ресейлік басқару жүйесінің күшейе түсуі, Ресейден көшіп келушілердің күрт артуы, қазақтардың құнарлы жерлерден ығыстырылуы бел ала бастады. Ендігі жерде қазақ халқының өзін-өзі сақтап қалуы үшін күресті күшейту мәселесі туындады. Бірақ енді зардабы көп қарулы көтеріліс жолымен емес, ұтымды саяси жолмен күрес жүргізу қажет еді. Осылайша Бірінші орыс төңкерісі жолдарында қазақ халқының мүддесі үшін күресті бастаған қазақ зиялыларның әрекеттері кейініректегі Алаш қозғалысының бастамасы болды.
Қазақ халқының өз мемлекеттілігін құру жолындағы қозғалысын ұлттық интеллегенция басқарды.Ол топтың басында ұлт зиялысы, публицист әрі саясаткер, патшалық Ресей Мемлкеттік Думасының мүшесі Әлихан Нұрмұхамедұлы Бөкейханов тұрған еді. Әлихан Нұрмұхамедұлы 1866 жылы бұрынғы Семей облысы Қарқаралы уезі Тоқырауын болысының жетінші ауылында өмірге келген. Қазіргі әкімшілік-аймақтық бөлініс бойынша бұл елдімекен Қарағанды облысы, Ақтоғай ауданы, "Қаратал" совхозына қарайды. Әлиханның үлкен атасы - Бөкей, атақты көкжал Барақ сұлтанның ұлы. Бөкейдің тоғыз ұлының бірі - Батыр сұлтан. Батырдың ұлдары Мырзатай мен Рүстем. Мырзатайдан Нұрмұхамед туады. Әлиханнан әкесі - Нұрмұхамед, анасы - Бегім ханым. Олар оқу-білімге, жақын, парасатты адамдар. Әлиханды әкесі тоғыз жасында Қарқаралыға апарып, жергілікті молданың қолына оқуға береді. Бірақ зерделі бала молдадан оқығандардан гөрі осындағы мектепте оқып жүргендердің сауаттылығын аңғарып, қаладағы үш кластық бастауыш мектепке өз еркімен ауысып алады. Оны бітіргеннен кейін 1879-1886 жылдары Қарқаралы қаласындағы қазақ балаларына арналған мектепте оқиды. Интернатта оқып жүргенде оның келешек тағдырына игі әсер еткен күтпеген оқиға болыпты. Мектепке ойда жоқта генерал-губернатор Колпаковксий соғады: "Омбы мен Қарқаралының арасы 760 шақырым. осы араны өткенше арбаның доңғалағы неше рет айналады" деген есеп береді. Сонда Әлихан есепті бәрінен бұрын шығарған екен. Түркістан аймағының

алғашқы генерал-губернаторының берген батасы Әлиханның ғылымға және саяси өмірге бастар жолы болған шығар. Сөйтіп Колпаковскийдің ұсынуымен Әлихан Омбының техникалық училищесіне оқуға түсіп, 1886-1890 жылдар аралығында "техник" мамандығы бойынша бітіріп шықты. Кейін оқуын тәмамдаған шәкіртке училище директоры Н.Е.Добрахатов Қарқаралы уезінің бастығын "үздік оқуы мен үлгілі тәртібі үшін" 200 сом стипендия тағайындауға көндіріп, профессор И.Н.Бородинге арнайы хат жазып, Санкт-Петербург қаласындағы Императорлық Орман шаруашылығы институтына жолдама береді. 1890-1894 жылдар аралығында Санкт-Петербургтегі Орман технологиялық институтының экономика факультетінде оқыды. Мұнда ол студенттік қызу пікірталастарға қатысып, XX ғасырдың босағасын аттағалы тұрған Ресейдің қандай жолмен дамуы тиімді болатындығы туралы қайшылықты пікірлер қақтығысына куә болды, өз ойын да шыңдай түсті.

Әлихан Бөкейхановтың қайраткер ретінде қалыптасуының екі рухани негіздерін бөліп айтуы артық емес. Біріншіден, Әлихан еркіндік пен теңдікті жоғары бағалаған ортада өсті. Оның қоғамдық көзқарасының қалыптасуына халықтың бай ауыз әдебиетінің, ұлы Абайдың және басқа ақын-жыраулардың ықпалы тигендігі сөзсіз. Оның 1907 жылы тұңғыш рет орыс оқырмандарын Абайдың шығармашылығымен таныстыруды көздеген материал жариялап, ал 1909 жылы ойшылдың шығармаларының Петерборда жарық көруіне мұрындық болып, өмірінің соңына дейін "Қобыланды", "Ерсайын", "Қозы Көрпеш - Баян сұлу" және басқа көптеген ауыз әдебиеті үлгілерін жинап, зерттеп және насихаттап өтуін, әрине, кездейсоқ жағдай деп айту қиын. XIX ғасырдың соңында Ресей империясында саясаттан тыс қалған түкпірді табу қиын болар еді. Оның шын мәніндегі үлкен саясаттың не екендігін түсінген кезі, әрине, Санкт-Петербургте Орман шаруашылық институтында оқып жүрген жылдарына тұс келеді. Ол мұнда жүріп күнделікті сабақтарына қоса студенттердің саяси, әдеби, экономикалық және тағы басқа үйірмелердің жұмысына қызу араласып, студенттік толқуларға қатысады. Оны екі ғасырға жуық Ресей империясының қол астында отырған халқының ауыр тағдыры қатты толғандыра бастайды. Қараңғылық пен надандықтың шырмауында отырған халқына білім мен мәдениет керек екенін ұғады, елдің тұрмысын, мәдениетін, білімін көтеруді өзінің алдына мақсат етіп қояды. Сонымен қатар, ол студенттік қызу айтыстарға қатысып, XX ғасырдың босағасынан аттағалы тұрған Ресейдің қандай жолмен дамуы тиімді болатындығы туралы қайшылықты пікірлер қақтығысына куә болды, өз ойын да шыңдай түсті. Ә.Бөкейханов исститутты бітірген кейін математика пәнінен оқытушы, "Степной край" газетінің қызметінде, дала облыстарын зерттейтін Щербинаның экспедициясына қатысады. Қалай болғанда да, Ә.Бөкейхановтың көқарасының Щербина экспедициясына қатысқаннан кейінгі кезеңде үлкен өзгерістерге ұшырағандығы анық. Дегенмен, Бөкейханов сияқты қазақ оқығандарының саяси көзқарасының мүлдем жаңа сапаға көтерілуіне тұңғыш орыс революциясы ерекше ықпал етті. Әлихан Бөкейханов төре тұқымының ұрпағы болғанымен, ешуақытта билікке ұмтылмаған, саясаткер болуы мақсат етпеген адам. Ол Санкт-Петербургтегі орман шаруашылығы институтын тәмамдаған. Байқап қарасаңыз, таңдаған мамандығының өзі саясаттан аулақ сала. Бірақ ол елдегі шиеленіскен саяси ахуалға байланысты амалсыздан саясатқа араласып, екі

ғасырға жуық Ресей Империясының қол астында болған қазақ халқының ауыр тағдырына толғанып, қазаққа автономия беру мәселесін көтеруге мәжбүр болды. Оның амалсыздан саясаткер болғанын ұғына отырып, Әлиханның реформатор екендігін да мойындайсыз.

Оқуын бітіріп, Омбыға оралғанда Ә.Бөкейханов Ресей империясының қазақ даласына жүргізген отаршылдық саясатына деген өзіндік көзқарасы қалыптасқан, марксизмнің экономикалық қағидаларымен қаруланған, саяси астыртын күрестің түрлері мен әдістерін үйреніп, білген, күрес-тартыстан біршама тәжірибесі бар саяси күрескер болатын. Ол Омбыға келісімен қаланың прогресшіл бағыттағы зиялыларымен, жер аударылғандармен тез тіл табысып, тығыз қарым-қатынаста болады, қаланың саяси әлеуметтік, қоғамдық жұмысына белсене араласады. «Халық бостандығы» партиясының қатарына өтіп, өзі қазақ зиялылары мен саяси белсенділерінің арасында осы партияның шағын тобын ұйымдастырады. Әлиханның саяси көзқарасының пісіп, жетілуіне, кейін белгілі саяси, қоғам, мемлекет қайраткері әрі қазақ ұлт-азаттық қозғалысының ұйымдастырушысы және көсемі ретінде танылуна, саяси күрескер ретінде шыңдалуына Омбыдағы күндері ерекше ықпал етеді.

ХХ ғасырдың басындағы күрделі оқиғалар Әлихан Бөкейхановтың батыл саяси көзқарастарының жүзеге асырылған уақытымен байланысты болды. Әлихан Бөкейхан кезіндегі құдыретті Қазақ хандығының бірлігі мен күш-қуатынан айырылып, отарлық тәуелділікке қалай түскенін егжей-тегжейлі зерделеп шықты.

Ол қазақ хандары мен сұлтандарының, ру көсемдері мен билерінің Ресей империясы өкілдерімен жазысқан хаттарын зерттей келе кейбірін газеттер мен арнайы жинақтарда жариялады. Сондай-ақ даланың тағы бір көшпелі элитасы – Кенесары хан бастаған қарулы көтеріліс туралы ел ауызындағы аңыз-әңгімелерді жинақтады. Әлихан Бөкейхан осы ізденістердің арқасында бірнеше келелі тұжырымдар жасап, ой қорытты. Қазақтың бірлігі мен тәуелсіздігін сақтай алмауының ең басты себебін ол ел тізгінін ұстағандардың, тіпті ең қатерлі кездің өзінде, яғни жоңғар шапқыншылығы кезінде де ел ішінде ауызбірлік орната алмауынан көреді. Алаш қайраткері Әлихан Бөкейхан шығарған "Иртышъ" пен "Омичъ" газеттері. «Бұрынғы билеушілердің көпшілігі, – деп жазады Әлихан Бөкейхан, – күш-қуатының барлығын өзара талас-тартыс пен қырқысқа сарп етті»

Алып Ресей империясымен алысып, байырғы тәуелсіздікті қарулы көтеріліспен қалпына келтіру мүмкін емес деп тұжырған Әлихан Бөкейхан «бұл жолды халықтың жаппай қолдауы да неғайбыл, Кенесары көтерілісінің жеңіліске ұшырауы – соның бір көрінісі» деп есептеді [2, 15 б].

Ол, 1905 жылдан бастап аса ықтиярлықпен саяси күрес нәтижесінде жасалған, 1917 жылы «Алаш» партиясы құрылу арқылы нақты мемлекеттік идеяның негізін қалаған БІРТҰТАС АЛАШ ИДЕЯСЫ. Онда алаш қайраткерлерінің барлығының демі мен аңсары бар, ал, ол идеяның ұйтқысы, тарихшы Мәмбет Қойгелдиев дәл тауып айтқанындай, қазақ қоғамының Сун Ятсені мен Махатма Гандиі – Әлихан Бөкейханов болатын. 1917 жылы шілде-тамыз айларының арасында Жалпықазақтық І құрылтай шақырылып, «Алаш» партиясы тарих сахнасына шықты. «Алаш» партиясының ұлттық ұстанымы бес түрлі тұжырымға негізделді.

Бірінші ұстаным: жер, жер және жер. Жерсіз Отан жоқ. Әлихан Бөкейхановтың ұйғарымы бойынша: «Қазақтың байырғы жерін қашан қазақтар өз бетінше ғылым мен техникаға сүйеніп толық игермейінше, жер жеке меншікке де, қоныстанушыларға да берілмейді». Яғни, бұл ұстаным: Жер – Отан, ал, Отанды сатуға да, жеке меншікке айналдыруға да болмайды. Сол жер үшін әр қазақтың намысы жыртылып, ол жерге әр қазақтың тері мен қаны төгілген – деген тұжырымға саяды.

Екінші ұстаным: жердің астындағы, үстіндегі, аспанындағы барлық игілік қазақ мемлекетіне қызмет етуі керек.

Үшінші ұстаным: Ә.Бөкейхановтың жобасы бойынша, «Қазақтың жерінде өндірілген «бір уыс жүн сол мемлекеттің азаматтарының үстіне тоқыма болып киілуі» керек, яғни, толықтай экономикалық тәуелсіздік пен бірлікке қол жеткізуге ұмтылуы тиіс еді. Тағы да сол Абай: «Бірлік – ақылға бірлік, малға бірлік емес. Малыңды беріп отырсаң: атасы басқа, діні басқа, күні басқалар да жалданып тірлік қылады. Бірлік сатылса – антұрғандықтың басы осы. Ағайын алмай бірлік қылса керек», – дегендегі бірлік – осы экономикалық бірлік. Ал, біздегі сатылмайтын құндылық – тек «жалданып тірлік құру» ғана болып қалды. Төртінші нысана: қазақ мемлекетінде мемлекет құрушы ұлттың тіл, дін, діл үстемдігі болуы керек, яғни, Х.Досмұхамедовтің пайымдауына жүгінсек, «ұлттық мәдениет үстемдігі сақталуы» тиіс болатын.

Бесінші, түпкі мақсат: тәуелсіз ғылымға, ұлттық салт, дәстүрге негізделген заңға сүйене отырып, Жапонияның үлгісіндегі ұлттық-демократиялық мемлекет құру еді [3, 21 б].

Әлихан Бөкейхановтың атқарған ісі,артында қалдырған мол шығармашылық мұрасы,ұлт тәуелсіздігі мен мемлекеттігі жолындағы жанқиярлық күреске толы өмір тәжірбиесі бүгінгі ұрпаққа үлгі-өнеге болары анық.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. http://kitaphana.kz/ Өскемен қаласы әкімдігінің "Орталықтанған кітапханалар жүйесі" КММ.
2. Жұртбай Т., Тарих тағылымы. ҰЛТ ТҰТАСТЫҒЫНЫҢ ҰЙТҚЫЛАРЫ немесе Әлихан Бөкейханов және біртұтас Алаш идеясы//Түркістан.-2011.-15 қыркүйек.
3. Жұртбай Т. Әлихан Бөкейханов: Алаш көсемі // Аңыз адам. №20. б.48.- 2011 ж.
4. XXI ғасырдағы Алаштың Ақ жолы// Астана 2014 ж.

ЖАСӨСПІРІМНІҢ ПСИХОЛОГИЯСЫНА ӘЛЕУМЕТТІК ЖЕЛІНІҢ ОҢ ЖӘНЕ ТЕРІС ӘСЕРІ

Қатысушылар: Жанаткызы Макпал, Дариева Карина

Жетекшісі: Тлеукенова Раушан Бесеновна

«Жусіпбек Аймауытова атындағы жалпы орта білім беретін мектебі» КММ

Біз XXI ғасырда, компьютерлік технологиялар мен жаңалықтар ғасырында өмір сүремін. Біздің болашағымыз олардың артында. Интернетке қол жеткізбестен кез-келген жастағы адамдардың бүгінгі өмірін елестету өте қиын. Бұл өркениеттің сөзсіз игілігі және біздің өмірімізді көптеген жолдармен жеңілдетеді. Біздің ойымша, жасөспірім мен әлеуметтік желі-қазіргі заманның өзекті тақырыптарының бірі. Соңғы кездері бұқаралық ақпарат құралдарында әлеуметтік желілер жастардың денсаулығына

зиян келтіріп, қазіргі ұрпақты әлсіретіп жатқандығы туралы ақпарат пайда бола бастады. Біз белсенді қолданушы ретінде білгім келді: әлеуметтік желі-ең жақсы дос, Құпия жау немесе көмекші ме? Кейбіреулер бұл тек пайда әкеледі деп санайды, ал кейбіреулері зиян жақын арада бізді не күтіп тұр? Бұл жаңа ұрпақ қалай өседі? Қарабайыр тіршілік иелері ме, әлде адамның жаңа түрі ме? Бұл сұраққа жауап беру өте қиын, өйткені біз білмейміз, содан кейін не болатынын ғана болжай аламыз. Сондықтан біз әлеуметтік желілерде жұмыс істеген кезде оң және теріс тұстардың не екенін және жасөспірімге сол жерде уақыт өткізу керек пе екенін білгім келді.
Зерттеудің мақсаты: әлеуметтік желісі біздің мектептің жасөспірімдеріне қандай әсер ететінін анықтау.
Гипотеза: әлеуметтік желісінің жасөспірімдерге оң және теріс әсер етеді.
Зерттеу нысаны: әлеуметтік желінің және 12-16 жас аралығындағы оқушылар.
Зерттеу тақырыбы: әлеуметтік желінің артықшылықтары мен кемшіліктері, сондай-ақ олардың жасөспірімдерге әсері.
Жұмыстың практикалық маңыздылығы: зерттеу нәтижесінде жасалған ұсыныстарды мұғалімдерге, сынып жетекшілеріне, ата-аналарға бала тәрбиесінде қолдануға болады.
Жұмыстың ғылыми жаңалығы: белгілі бір мектептегі жасөспірімдердің әлеуметтік желілеріне деген көзқарасты зерттеу.

I. Практикалық бөлім.

Осы жұмыс аясында біз әлеуметтік желілердің біздің мектептің жасөспірімдеріне әсер ету дәрежесін бағалауға бағытталған зерттеу (сауалнама) жүргіздім. Сауалнамаға КММ "Жусіпбек Аймауытова орта мектебі" 6-9 сыныптарының 90 оқушысы қатысты.

Зерттеу нәтіжелері.

Біз нәтижелерді шығарудың әдісін қолдандық: кесте жасау және орташа жауапты шығару.

Жасөспірімдер үшін әлеуметтік медианың басты қауіптілігі-виртуалды байланыс олардың өмірінде басым болады. Шынында да, әлеуметтік желіде бәрі қарапайыммен хабарламаны басып шығардық, оны жібердік, жауап алдық. Бірте-бірте жасөспірім адамның қарым-қатынасынан алшақтайды. Өзіне және көбінесе ата-аналарға байқалмай, ол нақты байланыс дағдыларын жоғалтады және желіге тәуелді болады. Ол жиі пайда болатын және күшейетін тәуелділікті мойындағысы келмейді. Жеке параққа бару күнделікті рәсімге айналады-күн ішінде бірнеше рет жасөспірім қандай да бір өзгерістерді көруге үміттенеді. Интернетті нақты әлемдегі қарым-қатынасты алмастырады деп санамайтының көрсетті. Басқалары дауға мүмкіндігінше көп "достар"қосуға тырысады.

"Сізге қай әлеуметтік желі көбірек ұнайды?" Тик – ток, инстаграмм желісі біздің балалар арасында өте танымал деген қорытынды жасауға болады. Ресурстың мүмкіндіктерінің бірі – бейнелерді көру және музыканы онлайн тыңдау. Сондай-ақ, бұл ресурс топтарға бірігіп, хоббиі, хоббиі бойынша пікірлес адамдарды табуға мүмкіндік береді. Бірақ егер сіз біздің мектептің оқушылары тіркелген топтарды қарасаңыз, онда олардың анекдоттар туралы, өмірдегі күлкілі туралы тым көп топтары бар және оларда қандай ұятсыз сөздер мен өрнектер қолданылады! Бірақ сонымен бірге мектеп пәндері, емтиханға дайындық, өнер, тоқу, аспаздық сияқты топтар мен қауымдастықтар аз.

Осылайша, зерттеу әлеуметтік желілер біздің мектептің жасөспірімдеріне оң және теріс әсер етеді деген гипотезаны растады.

Әлеуметтік желілерде жұмыс істеу кезіндегі ұсыныстар. Жүргізілген сауалнамалар мен ақпаратты өңдеу нәтижесінде әлеуметтік желілерді пайдаланумен байланысты мәселелерді шешу жолдарын бөліп көрсетуге болады:

– желіде болу уақытын шектеу;

– уақыт өткізудің балама жолдарын іздеу (мысалы, спортпен шұғылдану, сурет салу, кесте тігу, кітап оқу және т. б.);

– өз өміріне көбірек көңіл бөлу (мектептегі, отбасындағы, достарындағы проблемалар);

– достар тобында болу уақытын ұлғайту. Сондай-ақ, мен оқушыларға арналған жадынамалар жасадық. Бұл ақпарат қосымшада көрсетілген.

Қорытынды.

Әлеуметтік медианың жасөспірімнің жеке басына әсері туралы нақты айту мүмкін емес. Әрине, әр нәрсенің кемшіліктері мен артықшылықтары бар. Барлығын пропорция сезімімен, соның ішінде Интернетті пайдалану арқылы жасау керек екенін есте ұстаған жөн. Бірақ, менің ойымша, әлеуметтік медиа қазірдің өзінде ауруға айналды. Ешқандай әлеуметтік желіде тіркелмеген жасөспірімді табу қиын. желілер. Ең жаманы, барлығы дерлік және осы желілерге тәуелді. Олар нақты уақытты қажет етсе де, адам жасай алатын және көптеген қызықты нәрселерді көре алатын.

Жасөспірімдер өз өмірін интернетсіз елестете алмайды. Өздері байқамай, олар нақты өмірді виртуалды өмірге өзгертеді, осылайша өзіне зиян келтіреді.

Біз өзіміз әлеуметтік желіде тіркелдік. Біз мыңдаған балалар сонда "Ілулі" деп сенімді түрде айта аламыз. Біздің ойымша, бұл қазірдің өзінде жедел шешуді қажет ететін жаһандық мәселе деп санауға болады. Дегенмен, бұл-тасымалдаушы. Мұның бәрі тек өзімізге байланысты: біз өзімізді қалай шешеміз тек өзімізден: біз бұл өмірді қалай өткізуді шешеміз:" нақты "немесе" іс жүзінде " біз шешеміз…

Жоғарыда айтылғандардың бәрінен біз қорытынды жасай аламыз:

1. Зерттеу нәтижесінде нәтижелер алынды, олар туралы ойланып, қазірден бастау керек.
2. Біз әлеуметтік медианың жасөспірімдерге әсер етуінің оң және теріс жақтарын білдік.
3. Біз әлеуметтік желілердегі тәуелділіктен арылуға көмектесуге болатынына көз жеткіздік.

Қорытындылар негізінде біз келесі ұсынысты енгіземіз: біздің мектеп оқушылары арасында әлеуметтік желілерге тәуелділіктің алдын алу үшін тренинг сабақтарын қолдануға, ата-аналар мен мұғалімдер арасында білім беруге боладық.

Пайдаланылған әдебиеттер мен электрондық көздердің тізімі

1. Танымал журнал - [Электрондық ресурс] http://popular-journal.ru/socialnye-seti-zlo-interneta.
2. Уикипедия - [Электрондық ресурс] - wikipedia.org/wiki.
3. Мақала "әлеуметтік медианың оң және теріс жақтары".[Электрондық ресурс]: URL http://vse-v-inete.ru/articles/plyusy-i-minusy-sots-setei.html;
4. Барлығы әлеуметтік медиа туралы. Адамға әсері. Кіру режимі:

[Электрондық ресурс]: URL http://www.proreklamu.com/articles/advertising-on-the-internet/18602-vse-o-sotsialnyh-setjah-vlijanie-na-cheloveka-1-4.html;

Осы Q – код арқылы «Жасөспірімнің психологиясына әлеуметтік желінің оң және теріс әсері» материалдарды көрегу болады:

1. Мақала «Жасөспірімнің психологиясына әлеуметтік желінің оң және теріс әсері».
2. Презентация «Жасөспірімнің психологиясына әлеуметтік желінің оң және теріс әсері».
3. «Полезный интернет».
4. Қосымша ұсыныстар.

ИСТОРИЯ РАЗВИТИЯ АВТОМОБИЛЬНОГО ТРАНСПОРТА В Г. СЕМЕЙ XX – НАЧАЛО XXI ВВ

Участник: Исатаев Руслан
Руководитель: Кубенов Ернур Ермекович
КГУ "Новопокровская средняя школа" отдела образования
Бородулихинского района

Цель исследования показать историю развития автомобильного транспорта на территории города Семей в XX – начале XXI вв.

Актуальность данной темы состоит в том, что автомобиль является одним из главных средств передвижения. Поэтому изучить историю появления первых автомобилей, выяснить причины почему и каким образом в городе Семей (бывший Семипалатинск) развивался автомобильный транспорт является особо интересным в рамках изучения краеведения. Социальная значимость определена тем что, знание истории это составная часть человеческой культуры, следовательно, дополнительные знания по истории развития автомобильного транспорта в г. Семей углубляет решение данного вопроса.

Оригинальность проведенного исследования состоит в том, что при написании работы основным источником были архивные маттериалы фондов «Центра документации и новейшей истории»: по образованию первых автомобильных инспекторов, по открытию первых автобусных сообщений в Семипалатинске, в конце 20-х-начале 30-х годов XX века. Ценными источниками при написании работы стали книги, написанные известным краеведом В.Н. Кашляком, газетные статьи в «Казахстанской правде», «Арна» и другие источники информации, а также люди, через которых мы узнали многое из истории автомобильного транспорта региона.

К концу XIX века, механическим средством передвижения в Семипалатинске были велосипеды. Первыми владельцами велосипедов стали наиболее зажиточные купцы, мещане и некоторые чины военного ведомства [1, с.106].

Таблица 1. Список жителей Семипалатинска которым на начало XX века принадлежали велосипеды.

Купцу Плещееву	1
Купцу Ступину	1
Купцу Муллагиеву	1
Купеческому сыну Каримову	1
Купеческим сыновьям Матягиным	2
Отставному чиновнику Рябцеву	1
Мещанину Збитневу	1
Мещанину Сарыбаеву	1
Отставному штабс-капитану Кузнецову	1
Подпоручику местного батальона Казакевичу	1
Начальнику штаба полка Первину	1
Всего	12

В начале XX века в Семипалатинске было немало автомобилей первых поколений, их тогда называли «автоматические экипажи».

В 1903 году, 20 января, Правительствующий Сенат решил, что число велосипедов и автоматических экипажей достигло такого уровня, что пришло, время обложить их налогами и был принят соответствующий закон «Об установлении в пользу городов сбора с велосипедов и автоматических экипажей» [2] .

Показатели того, что в регионе в тот период было достаточно много велосипедов и «автоматических экипажей», может являться тот факт, что уже в 1903 году в Семипалатинске на дорогах патрулировали инспектора патрульно-дорожной службы - это первые «гаишники», призванные следить за порядком на проезжих магистралях и отвечать за движение всех видов транспорта, наказывая за нарушения правил дорожного движения [2].

Но этот закон распространялся только на городские поселения с развитым велосипедным транспортом и наличием большого количества автоматических экипажей.

В январе 1929 г по Семипалатинску начал курсировать первый и единственный автобусный маршрут. Проходил автобус город-Затон-вокзал, по времени работал с 6 утра до 11 часов вечера. гаража которого было в 6 часов утра и заезд в 11 часов вечера. Стоимость зависела от дальности движения и наличия членства в профсоюзе (им дешевле), от 5 до 50 копеек. За проезд каждому пассажиру кондуктором выдавался билет, в случае отсутствия которого нарушитель подвергался штрафу в двойном размере. Через год в городе был так же один маршрут, но перевозили людей уже два автобуса. [3].

В 1931 г. заработала первая внутриобластная автомобильная линия Семипалатинск - Каркаралы. Эта линия, протяженностью 410 км, обслуживалась 1 автомобилем.

Следующим видом транспорта, к 1937 году городское такси. Для того, чтоб такси начало курсировать по городу, в 1936 г. автогужтрест вышел с ходатайством в горсовет «о разрешении ему работать на 5 автомашинах по перевозке пассажиров и грузов «грузотакси» [1].

Власти города согласились и постановили: «В целях улучшения обслуживания трудящихся города разрешить автогужтресту организовать работу 5 автомашин: 3 из которых для пассажиров и 2 - для перевозки домашнего груза. Оплата за такси была с ручной кладью была фиксирована - 5 рублей, такси с ручной кладью, также власти дали приказ о постройке остановок (ранее их называли ожидалки) [4].
Но на деле по дороге начали курсировать всего две, которые и стали будущими предвестниками таксомоторного транспорта. Для удобства населения были утверждены специальные правила поездок к легковых такси. [2].

Стоянки такси были в двух местах на Зеленом базаре, у автобусных остановок и у гаража облтранса. С 1 ноября 1938 г. город начали обслуживать первые два пассажирских таксомотора М-1. [3].
В 1938 году на маршрутах г. Семипалатинск работало 16 автобусов, и два такси которыми за год перевезено 1,5 млн. пассажиров [1. с.189].
В апреле 1947 года введен фиксированный тариф за пассажирские перевозки в автобусах, равен он был 25 копеек с одного пассажиро-километра. Так например, оплата проезда по маршруту «Базар-кожкомбинат» равнялась 2 рублям, а за маршрут «Вокзал-облисполком» -1 руб [3].
В связи с активацией движения автобусов появилась необходимость установки автобусных павильонов и Горсовет приказал начальнику автоуправления, приступить к строительству 7 павильонов и установке их в местах которые определил совет, на остальных промежуточных остановках обязали установить скамейки [3]
Грузотакси в нашем городе появилось в феврале 1949 г., местом стоянки грузотакси были железнодорожный вокзал, Зеленый базар и базар в Жанасемее. То есть те точки, где такие такси были более востребованы.
В связи с развитием механического транспорта, возникла необходимость в добротных дорогах, автостоянках, заправках. Но самое главное понадобились люди-специалисты которые смогут отремонтировать автомобиль, наладить его работу. Так еще в 1929 году в Семипалатинске открывает двери автомеханический техникум. Изначально это было небольшое училище где готовили водителей, слесарей по ремонту автомобилей. Позднее техникум (сейчас колледж транспорта города Семей) стало одним самых популярных учебных заведении среди молодежи нашего края.
К концу XX века Семипалатинск (Семей) стал и по сей день остается важным транспортным узлом Казахстана. Через город проходит ряд крупных автомобильных дорог, Туркестано-Сибирская железная дорога, в черте города находятся две железнодорожные станции — Семипалатинск и Жана-Семей [5].
Перейдем к автомобильному транспорту курсирующему на дорогах Семея к началу XXI века.
В начале 2000-х годов в семее был центральный таксопарк (фото 5-6) и вызвать такси стало намного проще, плюс комфорт такси стал выше. У таксопарка даже был свой девиз:, «Стабильность – признак мастерства». Для вызова авто на дом, достаточно было просто позвонить по номеру телефона 181.

На дорогах помимо легковых, появились и внедорожники (фото 11-14). Внедорожник - это автомобиль, оснащённый системой полного привода, обладающий повышенной проходимостью и прочностью, специально приспособленный для

передвижения вне дорог, по грязи, песку, заснеженным или каменистым дорогам, а также для преодоления водных преград.
В начале 2010-х годов в городе Семей можно было встретить множество различных видов автомобилей, которые считаются раритетными, то есть им уже достаточно лет. Наибольшая часть этих машин до сих пор вполне выгодно используется как средство передвижения. Также можно отметить то, что эти машины очень удобны для перевозки, погрузки и разгрузки (бытовых изделий, больших ассортиментов строительных материалов и т. д.).
Подводя итоги отметим, что в Семее через реку Иртыш проложено три моста: один железнодорожный (1931г.), автогужевой (1965г.) и вантовый (2002г.). В летний период, до 2002 года, на Иртыше устанавливалась понтонная переправа.
Прошло чуть - более 100 лет, когда в г. Семей, тогда г. Семипалатинск, появились первые «автоматические повозки». За этот период автомобильный транспорт превратился в массовую и все объемную систему пересечения людей и грузов, с обширной инфраструктурой и своими проблемами.

Список используемой литературы

1. Кашляк В.Н 2010-2 г.- «Семипалатинские арабески» т. 1.-214с
2. КГУ «ЦДНИ», ф.1423, оп.4, д.32, л.5
3. КГУ «ЦДНИ», ф.646, оп.7, д.154,л.9.
4. Газета «Казахстанская правда», Семей №10, 6 марта 2008г.
5. Газета «Арна», Семей № 16, 21 августа 2005г.

ТҮС ЖОРУДЫҢ ЛИНГВО – ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Қатысушы:Уисипов Жанат Қанатұлы
Жетекшісі: Алғали Айым Нұрланқызы
«№45 жалпы орта білім білім беретін мектебі» КММ Семей қаласы

Түс деген не? Түс - қарапайым тілмен айтқанда ұйықтап жатқанда көрінген тылсым дүниелер, адамның ұйқыда терең мұхитқа не ғарыш кеңістігіне сүңгуі секілді құбылыс. Түс көру психологияда – қиял процесінің ұйқы кезіндегі енжар бейнесі деп түсіндіріледі. Түс көруді физиологиялық тұрғыда түсіндірген академик И. П. Павловтың пікірі бойынша ұйқы кезінде ми клеткаларының қызметі толық тежелмейді, кейбір бөлімдері ояу қалпындағыдай жұмыс істей береді. Ми қыртысының осындай бөліктерін “күзетші пункт” деп атайды. Күзетші пункттерде адамның бұрынғы көрген, естіген, дәмін татқан нәрселердің бейнелері (бейнелі ойдың ісін басқаратын оң жақ ми сыңарында) қайта “тіріледі”. Түсте ақылға сыймайтын бейнелердің туындауын мидағы сигнал жүйелерінің арасындағы байланыстың әлсіреп, бірінші сигнал жүйесінің іске қосылып, екінші сөздік сигналдардың толық тежелуімен түсіндіріледі [1, 411 б.].

Осы түстерде алған әсерлердің болып көрмеген қиысулары ретінде түсіндірген И. М. Сеченов адамның ояу кезіндегі басынан кешкен оқиғалардың есепсіз көп фактілері себеп болады деп білді. Адамның дене мүшелеріндегі жайсыздық та әр түрлі түс көруге себеп болады.

Түс көруді зерттеу бейсаналылықты танудың жолы, адамның жан жүйесін түсінуге ықпал етеді деп білген психоаналитиктер түс көруді физиологиялық,

соматикалық емес, психологикалық құбылыс деп білген. Түс көру бар да, одан кейінгі, толығырақ айтсақ оны жақсыға жору бар. Адам түсті көргеннен кейін қорқу, үрейлену, қуану, жылап ояну сияқты түрлі психологиялық процестерді басынан кешіреді [2, 249 б.].

З.Фрейд түс көрудің айқын мазмұнымен қатар тылсым астары да бар, сондықтан түс адамның бейсаналық деңгейіндегі ойларының символдық бейнесі деп білді. К.Юнг бойынша түс көру адам санасынан тыс, оның рухани дүниесіндегі сана мен бейсаналықтың арасын байланыстыратын, болашақты болжайтын транценденталды құбылыс деп санады. Адамның психикалық өмірі бейсаналықтың тереңінен тамыр алады, санамыз болса жанның орасан зор бейсаналық әлемінің аз ғана бөлігін бейнелейді. Түсте сана ұлғайып, кеңістіктік-уақыттық шектер жойылады, адам өзін басқа уақытта, кеңістікте, әлемде, мүлдем басқа күйде сезіне алады [3,109б.].

Сөздікке жүгінер болсақ, түс дегеніміз – ақиқат әлеміне кең ашылған есіктен бұрын болып кеткен, я болашақта болатын оқиғалардың сол күні бірқатар нышандар арқылы тамашалануы, яғни жалпақ тілмен айтқанда, ұйықтап жатқанда көрінген тылсым белгілер [4, б.].

Екі аяқты, жұмыр басты пенделердің арасында түс көрмегендер қатары жоқ болар, сірә? Шырт ұйқыдан ояна сала, түні бойы көрген түстерімізді жори алмай әбігерге түсіп жатамыз. Ерекше түс көре қалсақ, күні бойы өз-өзімізге келе алмай, айналамыздағыларға қайта–қайта айтумен болып, «Түс – тәңірдің аяны» дегенге сеніп, көрген түсіміздің ненің нышаны екендігін білуге асығамыз. Ал енді біреулеріміз «Түс – түлкінің тезегі» - деп, қолды бір сілтеп, мән берместен жүре де береміз. Абылай ханның түсін өзіңнен кейінгі ұрпағыңның ұсақталуы деп Бұқар жыраудың жоруы, Шыңғыс ханның қайын атасы Дәй шешеннің түсі, Бабырдың Самарқанд қаласын алар алдындағы және оның өлімге бас байлағандағы көрген түсі, қайда барса өз көрін қазғандарды көрген Қорқыттың түсі, қазақ жерін орыстың басып алу қаупіне алаңдап: "Бұл арадан көшпесең, айтқаныма түспесең, орыс алар қаланды, шулатар қатын-баланды, осыны көрдім түсімде!» деген Асан Қайғы бабаларымыздың түсі әлі күнге дейін ұрпақтан-ұрпаққа ұмытылмай келе жатыр. Бұған химиялық элементтердің период-тық жүйесін түсінде көріп барып тапқан әйгілі Д.Менделеевті де қоссаңыз.

Оралхан Бөкей прозасында түс көру және түс жору оқиға мазмұнында көптеп ұшырасады. «Жасын» әңгімесіндегі Қиялханның түсі, «Мұзтау» повесіндегі Ақтанның, «Құм мінезіндегі» Барханның, «Бәрі де майдандағы» Ақанның түстері шығарманың көркемдік-эстетикалық мазмұнын аша түседі. «Жетім бота» повесіндегі Тасжанның түс көруі адам мен табиғат ара қатынасындағы маңызды сұрақтарға жауап іздеген философиялық мәнмен ерекшеленеді.

Дегенмен, ақиқатқа айналып жатқан түстеріміз қаншама? Түсті жору терең ілімді талап етеді. Әр адам жори алмайды. Әсіресе мына заманда бұл ілімді білетін адам жоқ десе де болады. Егер көрген түсімізді біреуге айтқымыз келсе, тек жақсыларын салих (намаз оқитын, ашықша күнә істемейтін) кісілерге айту керек. Өйткені, салих кісі түс жору ілімін білмесе де, түсті жақсылыққа жорады, сондықтан одан зиян келмейді. Жаман, аралас түстерді ешкімге айпаған жөн! Түсті таңғы уақыттарда жорыған жақсы. Өйткені бұл кезде жорушының миы тынық, ойы сергек болады, түс көрген кісі де түсін есте жақсы ұстайды. Үш уақытта түс

жорымаған дұрыс: таңертең күн шығып келе жатқанда, күн тас төбеде тұрғанда, күн қызарып батып бара жатқанда.

Түске сенуге бола ма? Түстің астарында ақиқат бары рас, дегенмен, адамға жауапкершілік жүктелетін уақыт - оның ояу кезі. Мәселеге осы тұрғыдан қарағанда, түске жалпыға қатысты деп қарап, объективті түрде баға беруге болмайды, оны әр адам жеке өзіме ғана қатысты деп білгені жөн. Түске қандай шартпен сену мәселесіне осыншалықты сақтықпен қарамаған жағдайда, ол адамды түрлі адасушылыққа ұрындыруы мүмкін [5, 7 б.].

Тіл білімінде сөзбен адамды сендіру, иландыру, тіпті ұйытып тастау сияқты тілдік қасиеттерді суггестиялық лингвистикада қарастырады. (Суггестия – қатты сендіру деген мағынада) [6, 120 б.].

Ал түс арқылы иландырып, сендіріп, жұртты соңынан ертуге әрекет жасау - халыққа жасалған үлкен қиянат. Кешелі-бүгінді оның тарихта мысалдары көп. Қазақ дәстүрлі қоғамында да түс көруге бей-жай қарамағанын, мән беріп, мағынасын жорығанын ауыз әдебиеті мұраларынан, ырымдар мен жоралардан көруге болады. Түс көру адамның ырқынан тыс болғандықтан оны көрудің мағынасынан гөрі түсті жоруға көбірек көңіл бөлген. Түсті әрдайым жақсылыққа жорып, ата – бабамыз жақсы түске «Түс – балқыған қорғасын», «Жақсы түс - сүйінші.», «Түс – тәңірдің аяны», «Түс – құдайдың елшісі» «Түстің басы бұлғақ келеді: жақсылыққа жорысаң жақсылыққа, жамандыққа жорысаң жамандыққа қарай бұрылып келеді» деп нақыл сөз, мақал - мәтелдермен ой түюі осы негізден шықса керек, жаман түске «Түс - түлкінің тезегі», «жақсы - ісіне сенеді, жаман - түсіне сенеді», , «Түс оңалмай – іс оңалмайды», «Түсті көруінен емес - жоруынан қорық» деп үлкен байыпен қараған.Түсті рухани әлемнің хабаршысы ретінде қабылдау діни танымға жат емес. Түс көруде рухани адамға аян берілетіні, ғайыптан болашақтан хабар берілетіні жайлы көптеген аңыз әңгімелер бар. Құранда аты аталатын Жүсіп пайғамбардың (ғ.с.) түсінде аян алуы мен түс жору ғылымын иеленуі Құдайдың құдіреті деп сенеді. Түс көру мен оны жору діни және рухани танымға жат емес, адамның рухани өміріндегі, психологикалық халіндегі маңызды құбылыс [7, 11 б.].

Сонымен, түс көру мен түсті жорудың адам баласы дамуындағы айрықша процесс екенін айта келе, оны лингвистикалық және психологикалық ерекшеліктеріне бойлай беру болашақтың еншісінде деп білеміз.

Пайданылған әдебиеттер

1. «Қазақстан». Ұлттық энцклопедия/ Бас редактор Ә. Нысанбаев – Алматы:Бас редакциясы, 1998 ISBN 5-89800-123-9, - 411 б.
2. Жарықбаев Қ. Жантану негіздері. – Алматы: Арыс, 2002. - 249 б.
3. Сатиева Ш.С. Психология. – Семей: Талант, 2007. – 109б.

ИССЛЕДОВАНИЕ ПОДРОСТКОВОГО ОДИНОЧЕСТВА

Участник: Сайфутдинов Тимур

Руководитель:Большакова Юлия Владимировна

КГУ "Новопокровская средняя школа" отдела образования Бородулихинского района

Все земные создания склонны к конкуренции, главная их задача выжить любой ценой, и лишь только один человек направлен не на конкуренцию, а на социализацию.

В первобытном обществе самым тяжелым наказанием была не смертная казнь, а изгнание, наказание одиночеством. Принято считать, что склонны к одиночеству люди закрытые, не умеющие вступать в коммуникацию, люди без амбиций, но это не так. Одиночество может разрушить так же преуспевающих, семейных людей, ярких и творческих личностей (например, таких как Эдгар Аллан По или Мэрлин Монро).

Впервые состояние одиночества наиболее остро осознается в подростковом возрасте и может привести к устойчивому чувству непонятости и отверженности, поведенческим отклонениям, депрессии и даже к суициду, что подчеркивает актуальность изучения данной темы. [1]

Основная часть.

Гипотеза: мы предполагаем, что многие подростки нашей школы испытывают одиночество.

Цель: выяснить особенности переживания одиночества подростками нашей школы и оказать им помощь.

Задачи:

1. Провести диагностическое исследование, определить причины.
2. Проанализировать и обобщить результаты.
3. Провести мероприятия по оказанию помощи.

Основным методом исследования стал опросник «Одиночество» С.Г. Корчагиной, который прошли 118 учащихся в возрасте с 11 до 17 лет.

Результаты:

- 51 % имеют низкую степень одиночества.
- 38 % испытуемых со средним уровнем периодически испытывают это чувство, но способны справляться с его негативной стороной.
- Для 11 % характерны сильные негативные переживания, острая нехватка социальных контактов, неспособность самим преодолеть это чувство. Мы определили эти 11% школьников для дальнейшей работы.

Чтобы понять причины подросткового одиночества, был подключен опросник «Как у тебя с самооценкой?», по результатам которого видно, что у всех испытуемых низкая самооценка. В этом случае подросток крайне неуверен в себе

Далее мы обратились к результатам исследования суицидальной направленности, где мы видим, что все испытуемые имеют низкий уровень общительности. Это говорит о неразвитых коммуникативных навыках. Одиночеству сопутствует синдром избегания и изолирования, при этом всегда существует внутренний конфликт между желанием установить близкие отношения и страхом быть отвергнутым, непонятым.

У 85% испытуемых высокий уровень депрессивности и невротизации. Одинокие подростки часто испытывают угрозу своей безопасности, что выражается в постоянной тревоге, спровоцированной эмоциями печали и страха.

Сделав анализ диагностических исследований, мы имеет следующие выводы:

- Одиночество напрямую связано с низкой самооценкой и неразвитыми коммуникативными навыками. Не умеет взаимодействовать – дистанцируются - испытывают одиночество.

- На фоне выраженного чувства одиночества формируются устойчивые депрессивные мысли, возрастает уровень невротизации.

Мы не могли оставить без помощи подростков, поэтому провели серию тренингов, где мы учили подростков взаимодействовать с окружающими, верить в себя и вырабатывать адекватную самооценку. Работа велась в течение 3 месяцев, а результат не заставил себя ждать. Подростки видели, что у них общие проблемы и это их сблизило, они стали взаимодействовать друг с другом вне учебы, а учителя увидели их более открытыми, активными, инициативными.

Анализ теоретических данных показал, что многие одинокие подростки склонны к девиантному поведению. Это могут быть демонстративные попытки суицида, воровство, употребление алкоголя, вступление в отношения с целью поиска любви, что приводит к нахождению подростков в позднее время на улице и ранней беременности. Мы провели большое мероприятие по профилактике вредных привычек, а научный руководитель нашего проекта Большакова Ю.В. провела несколько лекций по половому воспитанию.

Мы рады, что проведенная нами комплексная работа помогла решить проблемы подростков нашей школы, которые действительно в этом нуждались.

Заключение.

Предполагаемая гипотеза подтвердилась. Одиночество имеет отрицательные и положительные стороны. С одной стороны одиночество может довести подростка до апатии, стресса и даже суицида. В то же время одиночество до определенной степени необходимо подростку для личностного роста, развития творческих сил, самостоятельности. Главное, чтобы рядом всегда был хотя бы один человек, к которому можно было бы обратиться в трудную минуту. [2]

Иногда за странными поступками детей, выраженным избеганием контактов, агрессивным поведением стоит острое чувство одиночества и задача взрослых оказать ему в этот момент поддержку и свое внимание.

Список литературы:

Светлана Корчагина «Психология одиночества», Издательство: МПСИ, 2005 г.

Статья из Интернет https://nsportal.ru/ap/library/drugoe/2015/03/27/issledovatelskaya-rabota-podrostkovoe-odinochestvo

САЛТ ДӘСТҮРЛЕР НЕГІЗІНДЕ ОҚУШЫЛАРДЫ ТӘРБИЕЛЕУДІҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Қатысушы: Бекзатқызы Аружан

Жетекшілері: Мырзабекова Самал Муртакановна

Мантиева Балжан Берикхановна

«Ж.Аймауытов атындағы жалпы орта білім беретін мектеп» КММ

Танымал дәстүр тарихи тұрғыдан қалыптасқан тұрақты, мінез-құлық және мінез-құлық ережелері және кез-келген этникалық топтың әдет-ғұрыптары, кез-келген

этникалық топтың әдет-ғұрыптары, әдейі ұрпақтан-ұрпаққа, олардың мәдениетінің этникалық сабақтастығын қамтамасыз етеді және оның бірлігін сақтайды. Алдын-ала салт-тарабында мәдени құбылыстар дәстүрлер арқылы берілді; Сондықтан оны дәстүрлі деп атайды. Халықтық дәстүрлердің үйлесімі - бұл этникалық топтың рухани құндылықтары.

Дәстүр - (латын дәстүрінен) ауызша бір ұрпақтан екінші буынға (Dahl Dictionary) өткеннің бәрі.

Қазіргі білім беру жүйесінде жаңа ұрпақтарды халықты тарихи еске алуға, яғни оны біздің балаларымызға сақтап қалуға тиіс. Мұражай туралы білім барлық ұлт үшін қажет. Біздің өткеніміз - қазіргі кездегі тұрақты, толыққанды өмірдің негізі және болашақтағы дамудың негізі.

Біз халық педагогикасына даналық қоймасы, педагогикалық ой мен адамгершілік денсаулық сақтау қоймасы болғандықтан ғана емес, сонымен бірге біздің шығу тегіміз, демек, бүгінгі міндетіміз болғандықтан да бет бұрамыз.

Халықтық дәстүрлерді бала тәрбиесінде пайдаланудың психологиялық-педагогикалық негіздері ретінде:

-балаға өзінің ұлттық және рулық жадын есте сақтауға көмектесу;

-ежелгі тамырларыңызды құрметтеңіз;

-ата-бабаны құрметтеу және құрметтеу;

-балаларды халық мәдениетінің бастауларымен жүйелі және мақсатты түрде таныстыру.

Дәстүрлі мәдениетке тән жоғары руханилық пен адамгершілік салауатты өмір салтын сақтаудың, күнделікті өмірді үйлесімді ұйымдастырудың, салт-дәстүрді құрметтеудің, басқалармен достық қарым-қатынастың, табиғатты сүю мен құрметтеудің кепілі болып табылады.

Халық мәдениетінің және ең алдымен дәстүрлі мәдениеттің тәрбиелік рөлі әрбір жеке тұлғаға, мейлі ол бастауыш мектеп оқушысы болсын, мейлі мектеп жасына дейінгі бала болсын, оған әсер ету арқылы көрінеді, сондықтан ол бүкіл өмір салты мен қоғамға белсенді әсер етеді.

Дәстүрлі мәдениет канондарын ұстана отырып, балалар мен жасөспірімдерде өзін-өзі бағалау мен ұлттық мақтаныш сезімін дамытады, өз халқының әлемдік өркениеттегі рөлін сезінуге ықпал етеді.

Балаларды табысты тәрбиелеу үшін ұстаздар халықтық педагогиканы, дәстүрлі білім беру мәдениетін және оларды зерттейтін ғылым – этнопедагогиканы білуі қажет. Дәстүрлі мәдениет біртұтас ашық жүйе, оның өзегі – өнегелі тұлға мұраты, ал барлық этностардың педагогикасы осы мұратқа сай құрылған. Сондықтан да халық өнері мәдениеті қазіргі этномәдени білім беру пәніне айналды.

Мектеп жасына дейінгі баланың тұлғасын қалыптастырудағы отбасылық дәстүрлердің рөлі Отбасылық дәстүрлер отбасылық қарым-қатынастардың даму дәрежесіне, отбасы мүшелері арасындағы өзара түсіністікке, өзара сыйластық, қолдау және жанашырлық сезімдеріне із қалдырады.

Отбасылық қарым-қатынастың қазіргі дәстүрлері өткен заман талаптарынан айтарлықтай ерекшеленеді. Айырмашылықтар неке-отбасылық қатынастарды жүзеге асыруға әлеуметтік бақылаудың қатаңдығының нысандары мен дәрежесіне, әкелік және аналық рөлдерді орындаудың мазмұны мен стиліне, міндеттерді бөлуге, балалармен қарым-қатынасқа, балалардың бір-бірімен қарым-қатынасына және ата-аналарымен, бір отбасында тұратын әртүрлі ұрпақ өкілдерінің қарым-қатынасы.

Отбасылық дәстүрлер отбасының әрбір мүшесінің психикалық және физикалық денсаулығына, олардың мінездері мен іс-әрекеттеріне әсер етеді, балаларды тәрбиелеуге және отбасылық жағымды қарым-қатынастарды орнатуға азды-көпті қолайлы жағдайлар жасайды.

Отбасылық дәстүрлер - бұл белгілі бір дәрежеде өзінің функцияларын - ұрпақты көбейту мен тәрбиелеуге, үй шаруашылығын жүргізуге және оның мүшелерінің қажеттіліктерін қанағаттандыруға мүмкіндік беретін туыстардың бірге өмір сүруінің нысаны мен шарты. Отбасылық дәстүрлер өзара түсіністік, сыйластық, қолдау, көмек, эмпатия және өзара ықпал ету дәрежесімен анықталады.

Отбасылық дәстүрлердің өзі бірнеше факторлардың әсерінен қалыптасады:

-қоғамның әлеуметтік – экономикалық жағдайы;

-қоғамның моральдық-психологиялық атмосферасы;

-отбасы өмірінің қоғамға тәуелділік дәрежесі;

-ерлі-зайыптылардың жеке шаруашылыққа қатысу нысаны;

-ерлі-зайыптылардың қоғамдық өндіріске қатысу нысаны;

-отбасы түрі – үлкен, кіші;

-отбасы құрамы - баласыз жұбайлар, толық немесе толық емес отбасы;

-отбасы құрылымы – үстемдік және бағыну;

-туыстарының психикалық және жеке қасиеттері;

-туыстарының бір-бірімен психологиялық үйлесімділік дәрежесі (туыстар арасындағы қарым-қатынастағы конфликт).

Негізінен ата-аналар мен балалардан тұратын қазіргі заманғы отбасында тууды бақылау және урбанизацияланған өмір салты жағдайында көп және көп ұрпақты отбасымен салыстырғанда жаңа қарым-қатынастар және соның нәтижесінде отбасылық дәстүрлер көптеген жолдармен пайда болды.

Отбасылық дәстүрлердің табиғатын анықтайтын маңызды жағдай - бұл қоғамға отбасылық тәуелділіктің дәрежесі.

Әлемде өз тәжірибесін, білімін, жетістіктерін жаңа ұрпаққа жеткізіп отыратын салт-дәстүрі мен әдет-ғұрыптары болмаған бірде-бір халық жоқ. Дәстүрлер, әдет-ғұрыптар мен әдет-ғұрыптар мәдениет пен рухани өмірдің барлық салаларын жаңғыртуда, өмірді бай, әдемі, мәнді ету жолындағы кейінгі ұрпақтардың ғасырлар бойғы күш-жігерін жүзеге асыруда, өмірдің сабақтастығын қамтамасыз етуде маңызды рөл атқарады. жаңа мен ескі, қоғам мен жеке тұлғаның үйлесімді дамуында. Олар қоғамдық өмірдің барлық салаларында: еңбекте, қоғамдық-саяси, отбасылық-тұрмыстық, әлеуметтік-мәдени және т.б. бар және бұқараның қолдауына ие. Қоғамдық қатынастардың әртүрлі формалары мен түрлерінің ерекшеліктеріне қарай ұлттық, интернационалдық, патриоттық, діни, әлеуметтік-мәдени, отбасылық және тұрмыстық дәстүрлер және т.б. Мектепте, оқушыда, ғылыми, шығармашылық, ауыл және қала орталарында, т.б. ерекше дәстүрлер бар.

Отбасылық дәстүрлер мен тұрмыстық салт-дәстүрлер ересектерге қарағанда балалар үшін әлдеқайда маңызды. Бізге ананың мектеп жасына дейінгі балаға түнде ертегіні айтып беретін тәтті әдеті оны ештеңеге міндеттемейтін сияқты көрінуі мүмкін. Бала психикасы үшін әдет-ғұрыптар психологиялық терминдер тілінде сөйлеп, тірек және тұрақтандыру қызметтерін меңгереді. Олардың көмегімен бала уақытында бағыт-бағдар алады, оларда ол үйде бәрі әдеттегідей болатынына сенімділік тудырады, ал ата-ананың баланың үй әдеттеріне адалдығы нәрестеге деген күнделікті сүйіспеншілікті білдіруден басқа ештеңе емес.

Дәстүр бізге мемлекеттік деңгейде де, ұлттық деңгейде де болып жатқан жаһандық, алыс нәрсе болып көрінеді. «Сіздің отбасыңызда қандай отбасылық дәстүрлер бар?» деген сауалымыз содан шығар? көпшілігі жай ғана иықтарын көтеріп, олар жоқ деп сенімді түрде жауап берді. Сонымен қатар, психологтар отбасылық дәстүрлер балалар үшін өте маңызды деп сендіреді: үнемі қайталанатын оқиғалар арқылы балалар әлемнің тұрақтылығын сезінеді; ұрпақтар арасындағы байланыс, ата-аналар мен ересек балалар арасындағы жылы, нәзік қарым-қатынас сақталады және нығаяды. Отбасылық дәстүрлерді жоғалтуда кейбір психологтар тіпті проблемалық жасөспірімнің себебін көреді. Отбасы тек ортақ өмір, бюджет және отбасы мүшелері арасындағы қарым-қатынас емес. Бұл тек сіздің отбасыңызға тән ерекше рух, қайталанбас жайлылық пен атмосфера.

Бұл құндылықтар әлемдік деңгейде жас ұрпақтың ұлттық дамуындағы бірегей білім беру құралы болады, әлемдік деңгейде, білім беруді қамтамасыз етеді. Ұлттық білім тек ұлттың салт-дәстүрлері арқылы беріледі. Осыған байланысты еліміздің көптеген оқытушылары құнды жұмыстарды орындауға бағытталған. Қазіргі күні мектепте оқу – тәрбие процесінде салт – дәстүрді пайдаланудың маңызы ең алдымен оның халықтың тәрбие саласындағы тәжірибесімен амал жолдарымен, педагогикалық мүмкіндіктерімен етене таныстыратындығында, екіншіден жеке тұлға бойында

қасиеттер жауапкершілік, инабаттылық, белсенділік, іскерлік сияқты қасиеттерді қалыптастрады.

Ал енді баланың бойына рухани азық болып, жанына нұрқұятын қажеттіфактор — халықтың салт – дәстүрі. Салт – дәстүрдің тәрбиелік мәнін ашу, оны жас ұрпақтәрбиесінде пайдаланубүгінгікүнгіуақыт талабынан туындап отырған мәселе.Дегенмен «Дәстүрдің озығы бар, тозығы бар»деп дана халқымызайтып кеткендей, көшпеліөміртұрмысы жағдайында ата — бабаларымыздүниеге әкеліп,өзқажетіне орай пайдаланып өткен салт — дәстүрлердіңбәрін бірдейбүгінгікүні солқалпында пайдаланамыз деу қате болар еді.

Мектепте халықтық педагогиканы пайдалануды сабақтарда, сыныптан тыс жұмыстарда ұлтық салт- дәстүрлер жайында әңгіме айтумен, үйретумен ғана шектесек, тақырыптық ертеңгілік, кеш, ойындарды қуалап кетсек, мұнымыз өзімізді де, балаларды да алдау болады. Ол үшін мектептің барлық оқу- тәрбие жүйесін толығымен ұлттық негізде құрсақ, онда рухани — мәдени деңгейі жоғары, ұлттық мұрларымыздышын мәшнінде қастерелй білетін жа ұрпақты тәрбиелеген болар едік.

Пайдаланған әдебиеттер тізімі

1. Антонова, Л.И., Цветкова, Н.А. Егде жастағы мектеп жасына дейінгі балалардың отбасы туралы идеяларындағы отбасылық дәстүрлер мен рәсімдердің рөлі // Қазіргі гуманитарлық зерттеулер. - 2014. - No 1.
2. 2. Барложецкая Н. Идеал балалар мен жетілмеген ата-аналар: супер күтушінің кеңесі / Н. Барложецкая. - М. : Эксмо, 2013. - 317 б.
3. Дружинин, В.Н. Отбасы психологиясы: 3-ші басылым. - Санкт-Петербург: Петр, 2012. - 176 б.
4. Каптерев, П.Ф. Отбасы тәрбиесі туралы. /құраст.: Н.Н.Андреева. - М., 2014 ж.

ҚАЗАҚСТАННЫҢ ШЫҒЫС ПЕН ОҢТҮСТІК АЙМАҚТАРЫНДАҒЫ САЛТ-ДӘСТҮРЛЕРДІҢ ҚОЛДАНУ ТАРИХЫ

Қатысушы:Себепкалиева Қарлығаш
Жетекшілері: Хасенов Қуаныш Мухитович
Аубакирова Алмагуль Амангельдиевна
«Жүсіпбек Аймауытов атындағы жалпы орта білім беретін мектебі» КММ

Тақырыптың өзектілігі: Салт-дәстүрлер мен әдет-ғұрыптар әлемдегі барлық халықтарда бар. Солар арқылы халықтың өмір салты, оның әдеттері, ұлттық ерекшеліктері білінеді. Салт-дәстүрлер – бұл тарихи қалыптасқан тұрақты және молынан тараған, ұрпақтан ұрпаққа беріліп отыратын, әлеуметтік пікірдің күшімен қорғалынатын адамдардың өзара қарым-қатынастарынан қалыптасқан ең мол тәжірибелерінің қалпы.

Салт-дәстүрлер адамзаттың өзі сияқты өте көне, ескілікті. Олардың тарихи сипаты болады, өйткені олар адам еңбегінің және қоғами әрекеттерінің үрдісі барысында пайда болып қалыптасып, жеке адамның немесе адамдар тобының қалауы бойынша емес, объективті негізге байланысты туындаған. Салт-дәстүрлер қоғами

дамудың заңды құбылысы бойынша пайда болған және рулар мен тайпалардың табиғат күшімен күресін ұйымдастыруда, адам тұлғасының ең жақсы мінез-қылықтарының қалыптасуында маңызды орын алған.

Ғылыми жұмыстың мақсаты: Ғылыми жұмысымыздың атауы айтып тұрғандай, оның басты мақсаты қазақтардың дәстүрлі әдет-ғұрыптары мен салт-дәстүрлерін зерттеу болып табылады. Осы мәселенің мазмұнын ашуда біз қажетті құжаттарды бүкіл Қазақстанды қамтып жинай отырып, өз өлкеміз – Шығыс Қазақстан облысы бойынша деректерді молырақ келтіруге тырыстық. Әрине, ұлтымыздың сан-алуан әдет-ғұрыптарын зерттеу еңбегімізде түгелдей тәптіштеп жазу мүмкін емес. Сол себептен тақырыпты ықшамдай түсу ниетімен, алдымызға төмендегідей міндеттер қойдық:

-құда күту рәсімдерін зерделеу;

-қыз ұзату дәстүрін баяндау;

-қазақ халқының салт-дәстүрлерінің тарихи маңызын, қазіргі кездегі қоғамдағы орнын айқындау

1.Қазақ халқының салт-дәстүрлерінің тарихи маңызы, қазіргі кездегі қоғамдағы орны. Өйткені ол осы салт-дәстүрлерді туындатып қалыптастырған халықтардың мыңдаған жылдық белгілі бір экологиялық-географиялық кеңістік аясында қалыптасқан экономикалық-шаруашылық, діни-идеологиялық, әлеуметтік-саяси және мәдени қатынастарды реттеп отыратын салт-дәстүрлерге негізделген әдет-ғұрып заңдары мен идеологиялық тұғырнамасы, рухани құндылықтары жиынтығының ең бастысы болып табылады. Бұл жер діни тәртіптер мен ұлттық заңдылықтар, этикалық-эстетикалық саналық қалыптары қордалана тоғысатын бірден-бір құбылыс. Басқа да халықтар сияқты қазақ халқының да өте ерте замандарда қалыптасқан салт-дәстүрлер, ырым-жоралар жосыны аздаған өзгерістермен бірақ негізін сақтап бүгінгі күнге дейін келіп жеткен. Жазба немесе археологиялық, этнографиялық ескерткіштерді саралай келгенде айтарымыз, қазақ халқының рухани мәдениетінің қайнар көзі көне дәуірлер мен ортағасырларда даламызды мекендеген көптеген этникалық топтар мен тайпалар мәдениетінің қойнауында жатқанын айқын аңғарамыз. [1]

Қазақтың ғасырлар бойы қалыптасқан салт-дәстүрі мен әдет-ғұрпы, ырым-тыйымы ұлттық кодқа, энергетикалық күшке айналып кеткендігін іштей мойындасақ та, жеме-жемге келгенде кежегеміз кейін тартып, үркіп тұратын кезіміз көп. Дегенмен, бүгінде сәбилерін бесікке бөлейтін, тұсаукесерге мән беретін отбасылар көбейді. Бұл - көңіл қуантарлық жағдай. Өз таным-нанымымыз өзімізге ғана жұғысты болатынын түсіне бастағандаймыз[2]

1.1 . Оңтүстік және шығыс аймақтарында дәстүріміздің қолдану тәсілдері

Үйлену дәстүрі болсын, рухани, заттық мәдениет қырлары мен жалпы дәстүрлі тұрмыстық ахуалдарға байланысты атқарылатын көптеген жосын-жоралғылардың бүгінгі күні көп сақталған өңірі деп Оңтүстік Қазақстан, Қызылорда облыстарын атауға болғандай. Жоғарыда аталған түрлі кәделермен қатар осы өңірлерде «қалта қарау», «ұн жағу», ертеректе «күйе жағу», «томбау», «сандық салу», «бақан түртер», «ит ырылдатар», «түйе құмалағынан моншақ ілу», «есік ашу», «отқа жеті түйір май салу», келін түскен күннің ертеңінде оған «шай құйғызу» сияқты тағы басқа көптеген кәделердің біразы әлі күнге дейін атқарылып келеді. [3]

Шығыс Қазақстанда ұзатқан қызының жасауы ретінде жиһаз берсе, кейде ауқатты адамдар үй (пәтер) кілтін табыс ету сияқты жоралғылар да жасалуда. Ет жақын туыстары той шығынын бөлісіп көтеріссе, тойға келген ағайындары ыдыс-аяқ, тоңазытқыш, теледидар сияқты тұрмыстық бұйымдардан той тартуын әкеліп жатады. Басқадай дос-жаран, көрші-қолаң, қызметтестері арасында әркімнің шамасына қарай ақша жинап, табыс ету қалыптасып отыр. Құдалық дәстүр, той бастар, беташар ырымдарында да өзгешеліктер бар.

Қарап отырсақ кез-келген салт-дәстүрді Қазақстанның әр аймағы өзіне бейімдеп қолдану үстінде.Шығыс Қазақстанда дәстүріміздің қолдану тәсілдері мен қоғамдағы орнын анықтау үшін Семей қаласының, Березовскии кентінің тұрғындарынан сауалнама алынды. Осы мақсатта әр түрлі әлеуметтік топтардан (үй шаруасындағы адамдар, дәрігерлер, студенттер, ұстаздар мен оқушылардан) тұратын адамдардан сауалнама алынды. Сауалнамаға қатысқан адамдарды жүз пайыздық көрсеткішпен аламыз.

Респонденттерге төмендегі сұрақтар қойылды:

- қазақтың салт-дәстүрлері қазіргі кезде қолданылуы керек пе ?

иә - 83% , жоқ - 11%, жауап беруге қиналамын - 6%

- салт-дәстүрдің тәрбиелік мәні бар ма ?

иә - 91% , жоқ - 4%, жауап беруге қиналамын - 5%

- бала тәрбиесінде салт-дәстүрді қолданасыз ба ?

иә - 86% , жоқ - 14%, жауап беруге қиналамын – 0%

- қазіргі кезде қыз ұзату тойын жасау керек пе ?

иә - 63% , жоқ - 33%, жауап беруге қиналамын - 4%

- теледидардан салт-дәстүрді уағыздайтын, мәдени бағдар-ды көресіз бе ?

иә - 52% , жоқ - 37%, жауап беруге қиналамын - 11%

- салт-дәстүрлердің қолданыстан шығып қалуы мүмкін бе ?
- иә - 3% , жоқ - 89%, жауап беруге қиналамын - 8%

Алынған жауаптарға талдау жасау - салт-дәстүрлердің қазіргі кезде біздің өңірде кең қолдау тауып, қолданысқа еңгізіліп келе жатқандығын көрсетті.

Респонденттердің жауабы дәстүріміздің қолдану тәсілдері мен қоғамдағы орнының құндылығының халықтың барлық тұрғындары үшін өз маңызын жоймағанын көрсетті.

2. Құдаласу дәстүрінің әр аймақтарындағы айырмашылықтары

Үйлену салты негізінен құдалық, үйленуге дайындықтар, той және тойдан кейінгі әдет-ғұрыптардан құралады. Екі жастың бас қосып, отбасын құруы ежелден қалыптасқан дәстүр бойынша құдаласудан басталады. Қазақтар , әдетте, «тең-теңімен, тезек қабымен» деген қағида бойынша ежелден сыйласатын, аралас-біліс, әлеуметтік деңгейі өзімен шамалас адамдармен құдаласатын болған. Қазақта құда болудың бірнеше түрі болған. Осындай т.б. жағдайларға байланысты құдалықтың «бел құда», «бесік құда» және «қарсы құда» деген негізгі түрлері қалыптасқан. [4]

Бел құда, өзара таныс-біліс, дос-жаран адамдардың әйелдері бірдей құрсақ көтеріп жүрген болса, ондай адамдар алдын-ала уағдаласатын болған. Яғни, бірінен ұл, бірінен қыз туса достар бел құда атанатын болған. Ал, бірыңғай қыз немесе ұл туса, әке-шешелерінің достығын жалғастырып, жолын бөлісетін болған. Мұны қазақтар

«қарғыбау» дейді.Бесік құда, балалары бесікте жатқанда кейбір ниеттес адамдардың құдаласуын «бесік құда» деп атайды. Бұлайша құдаласу орташа дәулетті адамдар арасында болып, берілетін қалыңмал мөлшері әдеттегіден едәуір төмен және қалыңмалды ерте бастан-ақ, ақырындап төлеп отырған. Құдаласудың бұл түрі күні бүгінге дейін сақталған деуге боларлық.

Жетісу қазақтарында 1940-1950-жылдарға дейін қалыңмал беріліп келгендігін зерттеушілер еңбегінен көруге болады. Мәселен, 40-жылдарға дейін Кегендегі албандар құдалыққа келген 20 шақты кісіге мініс мал беріп келген болса, бүгінде ол киітке (жағалы киімге) айналған. Құдаласу процесіндегі алым алудың бір кәдесі – «құда тартар». Бұл жоралғы бойынша «бауыздау құдадан» (хан құда деп те аталады) басқасын есікке қарай сүйрейді. Мұны оңтүстікте «құда тартар» деп атаса, Жетісуда «жан арашасына беретін сый» деп атайды.

2.1. Қыз ұзату ырымының әр аймақтарындағы айырмашылықтары

Қазіргі таңда қыз ұзату тойы үйлену тойынан артық өтпесе, кем өтпейді. Көзге бірден ұрып көрінер ең өрескел тұсымыз - біз қазір құдды қызымыз үйленіп жатқандай, жас жұбайларды қыз жолдас, күйеу жолдасымен бірге төрге отырғызып қоямыз. Орыс пен Батыстан «жұққан дерт». Бұл жігіт жақта өтетін үйлену тойына жарасатын көрініс емес пе? Ал ұзату тойында қыздың өз туыстары мен құрбы-құрдастарының ортасында отырғаны мақұл шығар. Ата дәстүріміз сол емес пе еді? Апа, жеңгелерін айтпай-ақ қояйық, қазақ қызы әкесі мен ағаларының, өзге аталас туыс-бауырларының көзінше жігіттің жанына жақындауға ұялған ғой. Жарайды, ол - келмеске кеткен баяғы заманда болған нәрсе делік. Дегенмен ұзату тойында қыз бен жігіттің қатар отыруы көзге оғаш көрінбей ме? Қыз үйленіп жатқан жоқ, ұзатылып жатыр ғой... Екінші мәселе - қазір көптеген ұзату тойларында қонақтар жайғасқан соң асаба жігіт қыздың ата-анасын, қыз бен күйеу жігітті ортаға шақырады. [5]

Кең – байтақ атамекеннің әрбір қарыс сүйемін сан ғасыр бойы ата – бабамыз сыртқы жаудан сом білектің күшімен, ақ найзаның ұшымен қан төгісіп, жан берісіп қорғап, ұлтжандылық, отансүйгіштік рухын бойға сіңіруді келер ұрпаққа аманаттаған. Алайда тіршілік тезінен өткен, жастарды ұлттық үрдіске тәрбиелеуде маңызы бар көптеген дәстүрімізден де жазып қалғанымыз белгілі. Өмірдегі бар сүреңсіздік, адам бойына көлеңке түсіретін бүкіл жаманшылық атаулы ата салтына, елдік дәстүріне солқылдақтықтан екені белгілі болып отыр.Ұлттық тәрбиеден қағажу қалып бара жатқан жастардың отаншылдық сезіміне де кесірі тиетінін өмір дәлелдеп береді.

Қазақстанның шығыс пен оңтүстік аймақтарындағы салт -дәстүрлердің қолдану тарихы туралы мәліметтер жинақталып, сарапталып бір жүйеге келтірілді. Соның нәтижесінде Қазақстанның шығыс пен оңтүстік аймақтарындағы салт –дәстүрлерімен көпшілік танысуға мүмкіндік алды. Сонымен қатар зерттеу барысында Семей қаласы Березовский кентінің тұрғындарынан сауалнама өткізіліп, сарапталып нәтижесі шығарылды. Бұл ғылыми зерттеудің бір нәтижесі болып табылады.

Зерттеу жұмысымыздың қорытындысы мен нәтижесі тақырыптың өзектілігі болып табылады, және баспасөз бетіне тақырыпқа байланысты мақаланың жариялануы. Қазақстанның шығыс пен оңтүстік аймақтарындағы салт -дәстүрлердің қолдану тарихын жан-жақты зерттеу өлкетану саласын толықтыруға өте қажет.

Ғылыми зерттеу жұмысты Қазақстан тарихы және география сабақтарында аймақтық компонент ретінде қолдануға болады.Қазақстан тарихы сабағында “Этнография ”, “Туған өлке ”, “Қазақстан мәдениеті ” тақырыптарын өткен кезде қосымша мәлімет ретінде пайдалануға болады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Халел Арғынбаев «Қазақтың отбасылық дәстүрлері».-А.,1998
2.Әбділмәжінұлы Бауыржан //Тарбағатай нұры 2001-10 қараша5-б
3.Ақынжанов М.Б. Қазақтың шығу тегі туралы.-А.1997

ПОЧЕМУ ВОЕННЫЕ ОТДАЮТ ЧЕСТЬ?

Участник: Войтко Михайл Алексеевич
Руководитель: Нукеева Кымбат Жумабековна
КГУ «Общеобразовательная средняя школа №29» г.Семей

Вы никогда не задумывались, почему военные, отдавая честь, прикладывают руку к козырьку фуражки? И почему этот жест не только прописан в уставе нашей армии, но и характерен как знак приветствия для армий всего мира? Военные порой не догадываются, что, отдавая честь друг другу, они в точности повторяют движения средневековых рыцарей, поднимавших забрала своих шлемов и обязательно фиксировавших момент, когда их лица были полностью открыты друг другу. Актуальность темы: Строевая подготовка является одним из важнейших предметов обучения и воспитания будущих защитников нашей Родины. Она дисциплинирует обучаемых, вырабатывает у них отличную строевую выучку, умение быстро и четко выполнять строевые приёмы, прививает аккуратность, ловкость и выносливость**.** Мне стало интересно узнать, почему солдаты при встрече друг с другом прикладывают правую руку к виску. Я решил исследовать, что означает этот жест, и откуда взялась эта традиция. Цель работы: выяснить, почему военные, отдавая честь, прикладывают руку к головному убору, и с каких времён берёт начало эта традиция. Гипотеза: историческая (средние века): Кавалеристы тяжёлой кавалерии (рыцари, витязи) в средние века носили шлемы. Многие шлемы имели забрала или маски, защищавшие лицо. При встречном разъезде в качестве жеста, показывающего мирные намерения, рыцарь поднимал забрало или маску. Открывал лицо, чтобы встречный мог его узнать. Делалось это правой рукой, что также показывало, что воин не готов начать бой и не имеет агрессивных намерений. Жест как бы говорил: «в моей правой руке нет оружия.

Почему военные отдают честь?

Что такое «отдать честь»? Это значит выразить уважение человеку, высшему по званию. Установлено, что это делалось разными способами

в разное время. Приветствие в той или иной форме всегда существовало у всех народов. Формы приветствия были разными: поклоны, вставания на колени, падение ничком на землю, различные жесты руками. Военное приветствие, которое принято в армии— прикладывание правой руки к козырьку фуражки — появилось совсем недавно.

В конце XVIII века младшие офицеры приветствовали старших, а солдаты отдавали честь офицерам тем, что снимали головной убор. Гражданские люди до сих пор раскланиваются таким образом друг с другом в знак уважения. Эта традиция, вероятно, берет начало с тех времен, когда рыцарь должен был поднимать забрало или снимать шлем перед лордом.

Откуда пошел обычай отдавать честь?

Традиция современного военного приветствия берет начало на острове Великобритания. Во многих армиях мира младшие чины приветствовали старших, снимая шляпу, так было и в британской армии, однако к XVIII—XIX векам головные уборы солдат стали столь громоздкими, что это приветствие свелось к простому касанию козырька. Известное нам приветствие оформилось в 1745 году в полку Колдстрим — элитном гвардейском подразделении личной охраны английской королевы. В полковом уставе гвардейцев записали: «Личному составу приказано не поднимать шляпы, когда они проходят мимо офицера или обращаются к нему, но лишь прижимать руки к шляпе и кланяться». В 1762 году устав уже шотландских гвардейцев уточняет: «Так как ничто так не обезображивает головной убор и не загрязняет шнуровки, как снятие шляпы, личному составу на будущее приказано только коротким жестом поднимать к шляпе ладонь при проходе мимо офицера». Подобное новшество вызвало определенное сопротивление, но, как видим, все-таки прижилось. При этом большое значение придается тому, что при военном приветствии голову не наклоняют и не опускают глаз, это означает, что военнослужащие разных рангов — свободные люди, служащие одному государству. К середине XIX века военное приветствие в Великобритании претерпело новые изменения: поднесенная к головному убору (точнее, к правой брови) рука обращена ладонью вовне. Эта традиция существует по сей день.

Воинское приветствие в Казахстане. В современной Казахстанской армии честь отдают уже всей ладонью, обращенной вниз, причем средний палец смотрит в висок. Воинское приветствие является воплощением товарищеской сплоченности военнослужащих , свидетельством взаимного уважения и проявлением общей культуры. Все военнослужащие обязаны при встрече (обгоне) приветствовать друг друга, строго соблюдая правила, установленные Строевым уставом Вооруженных сил Республики Казахстан. Настоящий Устав определяет строевые приемы и движения без оружия и с оружием; строи подразделений и воинских частей в пешем порядке и на машинах; порядок выполнения воинского приветствия, проведения строевого смотра; положение Боевого Знамени воинской части в строю, порядок его выноса и относа; обязанности военнослужащих перед построением и в строю и требования к их строевому обучению, а также способы передвижения военнослужащих на поле боя и действия при внезапном нападении противника.

Практическая часть. С помощью анкеты мною были опрошены однроклассники . На первый вопрос: «Знаешь ли ты, почему военные, отдавая честь, прикладывают руку к головному убору?» - все ребята ответили отрицательно.На второй вопрос: «Как ты думаешь, с каких времён идёт эта традиция?» -так же был дан отрицательный ответ.На третий вопрос: «Тебе интересно узнать о истории происхождения воинского приветстствия?»-ответ ребят положительный. Проанализировав данные анкеты я увидел, что мои одноклассники не знают, почему военные, отдавая честь, прикладывают руку к правому виску и не имеют представления с каких времён идёт эта традиция.В дальнейшем для более подробного и детального исследования моего проекта, я поставил перед собой задачу взять интервью и для этого вместе с руководителем отправился в КГУ «Специализированная мужская школа-лицей-интернат « **Жас Улан»** имени Ч. Валиханова для одаренных детей» в нашем городе Семей. В военной школе я познакомился с очень компетентным и интересным человеком, заместителем начальника по профильному обучению, в звании майора, Махметовым Саркытбеком Сайыновичем. Я послушал и записал теорию происхождения воинского приветствия, а также он мне показал на практике технику выполнения, которую я попробывал выполнить самостоятельно. Также на территории лицея я наблюдал и сфотографировал выполнение воинского приветствия учащегося («Уланы»)

В Вооружённых силах Казахстана воинское приветствие выполняется сомкнутыми пальцами правой руки, выпрямленной кистью; в отличие от ряда других армий мира, при непокрытой голове воинское приветствие выполняется без поднесения руки, принятием строевого положения. Воинское приветствие является воплощением товарищеской сплоченности военнослужащих, свидетельством взаимного уважения и проявлением общей культуры. Все военнослужащие обязаны при встрече (обгоне) приветствовать друг друга, строго соблюдая правила, установленные Строевым уставом Вооруженных Сил Республики Казахстан.

Ознакомившись с собранным материалом и в результате проведенной исследовательской работе я выяснил, что в современной армейской речи периодически можно услышать выражение отдавать честь, однако, с учётом изменений структуры общества и самого воинского приветствия из церемонии в современную дань традиции, данное выражение является редко употребляемым словосочетанием. Воинское приветствие — ритуал, происходящий, предположительно, от средневековых рыцарей. Чтобы показать своё благородство перед лицом противника, рыцари откидывали забрало шлема. Характерное движение руки и легло в основу современного воинского приветствия.

Список использованой литературы:

- Общевоинский устав РК (глава 3), 2017г.
- Источник: http://adilet.zan. kz.
- Воинский этикет. Учебник\ Под общ. ред. Б.В. Воробьёва- М., 2005г.
- Источник: https://online.zakon kz -Толковый словарь Ожегов

СЕМЕЙ ҚАМАЛЫНЫҢ ТАРИХЫ

Қатысушы: Муратбекова Алма

Жетекшісі: Абжанова Асем Жанатбековна

Семей қаласы Еуразияның тура жүрегінде орналасқан. Оның географиялық орталығы Гринвич бойынша шығысқа қарай 50 градус ендік пен 80 градус бойлықтың қиылысқан тұсында, Семей қаласынан 40 шақырым жерде орналасқан. Қаланың пайда болуы Қазақстанның Ресейге қосылу тарихымен тығыз байланысты Семей қамалынан басталған. Доржынкит – қазіргі Семей қаласы тұрған жерде, Ертістің оң жағасында, дөңестің үстіне орналасқан. Ертіс бойында мұндай көне қалалар көп болған екен. Абылайкит, Қола-Балғасын, Тұзқала, Қарақала т.б. қалалардың жұрнағы көп кездеседі.

Алыс-жақын елдерден келетін сауда айналымы ғана емес, ғылым мен мәдениеттің рухани орталығы болған Семей қаласының іргетасы 1718 жылы қаланды. Семей қаласы 1718 жылы Ямышев көлі жанынан салынған бекінісі бой көтерген уақыттан бастап, Семей қаласының дүниеге келген күні болып есептеледі. XIX ғасырда Семей қаласын зерттеуші ғалымдар Миллер, Н.Абрамовтар «Семь палат», «Жеті шатыр» атануына назар аударып, өздеріне дейін жазылған деректерді іздестірді. Оларды оқып, зерттей отырып, бұл өзі қалмақтардың тастан қаланған жеті құрылысы екенін, 1660-1670 жылдары жергілікті феодалдардың өзара шайқасы кезінде бұл құрылыстардың бүліншілікке ұшырағандарын айтып жазған жазған еңбектері бар. Тобыл қаласының архив мекемелерінен әкелінген Семей қаласы туралы құнды мәліметтер Абай мұражайында сақтаулы. «Тобольская губернская ведомости» газетінің 1861 жылғы 11-санында Н.Абрамовтың «Князь Матвей Петрович Гагарин» деген зерттеу еңбегінде Семей қорғанына «Семь палат», «Жеті шатыр» деген аттың берілуін, оны қалмақтар өз тілінде «Зордшинкинд» деп атағанын жазады. Олай аталуы туралы зерттеуші Миллер Тюменнің ескі архивтерінің ішінен 1616 жылы 25 қазанда патшаға жазылған Грамотада жеті шатыр туралы айтылады. 1718 жылы Семей қамалын тұрғызуға жіберген Чередов пен Бухгольц Жеті шатырдың тас сарайларының биіктігі мен әшекейлеріне таң қалады. Чередовтың айтуынша Жеті шатырдың құрылыстары Бұхар мазарының стилімен салынған. Онда ғажайып суреттер, таңғұрт тілінде жазылған кітаптар, қолжазбалар болған. Бұл жазулардың бір тобын 1718 жылы Бухгольц Петр 1-ге сыйға тарқан екен. 1776 жылы жаңадан қала тұрғызыла бастағанда, бұрынғы Ертістің тас сарайлары түгел қирап біткен, олардың орнын жаңадан тұрған үйлер басып кеткен. Алайда сарайдың екеуін сақтап қалу мақсатымен капитан И.Анреев біреуін ас үйге, екіншісін нан пісіретін тамға айналдырды. 1733 жылы профессор Г.Миллер тамның қабырғасы мықты екенін коп суретке түсіріп алған. Жеті шатыр сарайлары мен үйлері кірпіш пен тастан салынған.

Доржынкит қаласы маңындағы обаларға (қорымдарға) қарағанда бұл арада Жібек жолының Қазақстан жерімен өтуі кезінде, яғни 6 ғасырда көне қалалар болған. Бұл ойды мақала соңындағы мәлімет дәлелдей түседі: ”Жеті шатыр қаласының қалдығын қазушылар өткен ғасырда көп болған. Оған 1858 ж. Ф.Достоевский мен А.Евангель де қатысқан. Әсіресе, В.Радлов, Ф.Педашенко, ағайынды Белослюдовтар терең зерттеп, бағалы материалдар жинаған. Бұлардың зерттеуі бойынша үш дәуірдің тұрмысын сипаттайды: қола дәуірі, тайпалар одағының кезі, феодализм дәуірі. Мақала авторы деректерді зерттей отырып, қаланы 1600 жылы тұрғызылуы мүмкін дейді.

Орыс әскерінің 1716 жылы Ямышево маңында қалмақтар кейін шегініп, 1718-20

жылдары еш бөгетсіз ішке еніп кетуіне қарағанда, орыс мемлекеті мен жоңғар мемлекеті арсында келісім шарт болған сияқты.
1718 жылы Семей қорғаны салынып біткеннен кейінгі дәуірде Семей аймағына бекіністер салуға жіберген патша өкіметінің адамдары өзара келіспей, жауласқан кездері де болды.
1715 жылдары Ямышев қорғанына жіберілген полковник Бухгольц бұл аймақтың байлығын өз мақсатына, яғни алтын кенін ашып, өнімін өзі пайдаланған генерал-губернатор князь Гагаринді Петербургке Екатерина патшаға хабарлайды. Оны патша үкіметі тұтқындап, дарға асып өлтіреді.
1783 жылдан Семей бекінісі уездік қала дәрежесіне көтеріледі. Бұдан кейін 1796-1822 жылдардың арасында Семей уезі Тобыл губерниясы, Омбы облыстарына бағынған кезеңдерді басынан өткізді.
1850 жылы Семей қаласында ең алғашқы баспахана ашылды. Оған жабдық алуға сол кездегі бірінші гильиялы көпестер С.Мусин, Ф.Афонин, С.Самсонов және Б.Еспаев өз қалталарынан ақша шығарып молынан болысты. Қазірде сол баспахана мұражайы бар.
1852 жылы түйенің, айдың, бес жұлдыздың белгісі салынған Семейдің гербі белгіленді.
1854 жылдан Семей жеке облыс болып құрылды. Осы жылы Семейде 1-гильдиялы –1 көпес, 2-гильдиялы –9 көпес, 3-гильдиялы –97 көпес болды.
Жан-жақты сауданың дамуына байланысты «Тамжня» мекемесі құрылды. Осыған орай 1755 жылы қалада полиция басқармасы ашылды.
1855 жылы қалада 2 жәрмеңке ашылды, олар 25 мамыр – 10 маусым аралығында және 15 желтоқсан-1 қаңтар аралығында өтіп тұрды.
Семей қаласы – орыс елінің қазақ даласымен, Орта Азиямен, Батыс Қытаймен саяси, экономикалық, мәдени байланыс қатынастарының өзекті орталық қаласына айналды.
Сол кездегі қаланың негізгі өнеркәсібі – былғары тері илеу зауыттары, сабын қайнататын зауыттар, ұн-диірмен, сыра зауыты т.б. жеңіл өнеркәсіп түрлері болды.
Семей – сауда-саттықтың ірі орталығы болды. Бұл туралы Омбы қаласында көлемді архив томдары бар. Онда Семей саудагерлерінің әрқайсысына анықтамалар жазылған. Солардың ең бастылары: Плещеев, Арафьев, Мусиндер, Баймұратов, Каукенов т.б. туралы жазылған.
1760 жылы Семейде азиялық көпестермен және шекаралық шептерге таяу көшіп-қонып жүрген қазақтармен сауда байланыстарын ұлғайту үшін айырбас, сауда сарайы салынды. (1778 жылы ол Ертістің оң жағалауына көшірілді). Семейде айырбас сарайының ашылуына тек орыс саудагерлері ғана ықпал еткен жоқ, айырбас сауданың дамуына Әбілмәмбет ханның баласы Орта жүздің сұлтаны Әбілфайз да ықыласты болды.
Семейдің сауда орталығы ретіндегі маңызы әсіресе 1804 жылдан бастап Батыс Қытаймен арадағы сауданың жандауына байланысты өсе түскенін көруге болады. Профессор Ж.Қ. Қасымбаевтың деректері бойынша 1891 жылы Шығыс Қазақстанда 14 жәрмеңке жұмыс істеген, олардың жалпы түсірген жалпы табысы 1736800 сомды құраған. Олардың ең ірісі Қоянды жәрмеңкесі болған. Семей қаласының мәдени орталық болып қалыптасуы
1868 жылы ақ патша жарлығымен Омбы округінен бөлініп жеке Семей округі болып құрылуынан басталды. Сол жылдары Семей шаһарында орыс-қырғыз балары оқитын

приходская мектебі ашылып, Семей өңіріндегі көкірегі ояу кейбір ауқатты қазақтары балаларын осы мектепке бере бастаған. Семей қаласында баспахана үйі де болды. «Ярдам» атты баспаханадан ақын Т.Жомартбаевтың «Қыз көрелік», Шәкәрім ақынның кітаптары жарық көрді.

1883 жылы «Сибирская газетінің» 47-санында «Семейден хабар» деген айдармен Семейде тұңғыш рет ашылған қоғамдық кітапхана мен музей туралы хабарлар беріп тұрды. Алғашқы кітапхана, музей, телеграф, пошта, теміржол бекеттері осы Семейде салына бастағандықтан, Семей Сібір мен Орта Азия халқы бас қосып, сауда жасайтын тоғыз жолдың торабы болып, қайнаған өмірдің ортасы болды.

Сонау Бұхарадан өзбек көпестері келетін. Сібірден орыс көпестері құндыз терісін әкелетін. Шығыстағы Қытайдан әкелінген жібек маталар мен фарфор ыдыстар осы Семей базарынан табылатын. Мал базарында мыңдаған қой-ешкі, қара мал мен жылқы табындарын саудаға салуға қазақтар сонау Қарқаралы, Ақсуат, Аякөз бен Үржардан айдап әкелетін. Қытай саудагерлері мұнда әкелген ыдыстары мен маталарын малға айырбастап ұзақ керуенмен Қашқар, Кашмир, Тибетке дейін сапар шегетін. Сол кездегі орыс саяхатшылары Семенов Тян-Шанский, Янушкевич, Паллас, Коншин, Ш.Уәлиханов Семей елі туралы мол естеліктер, жылы лебіздер қалдырған. Семей қаласының Октябрь революциясына дейін өсіп өркендеу жолындағы тарихын баяндайтын архив жазбалары еліміздің көптеген қалаларынан кездесіп отырды.

Қаламыз дүниеге 1718 жылы келгені жөніндегі көптеген кітаптар мен деректер Петербург, Омск, Тобольск қаларындағы архивтерде сақталған. Ұлы Отан соғысы семейліктер үшін де ерекше сын болды. Семейде 1941 жылы бірнеше дивизиялар жасақталды. Семейліктер майданда Отан қорғау жолында ерлікпен шайқасты, сөйтіп 44 адамға Кеңес Одағының Батыры атағы берілді. Қала кәсіпорындары өз жұмысын майдан мүддесіне сай құра білді. Эвакуациямен келген тектес кәсіпорындар жергілікті кәсіпорындармен бірікті. Семейге Осташков былғары заводы орналастырылды. Үш фабрика (Киев, Азов және Артем) негізінде Семей аяқ киім фабрикасы құрылды. Клинцов жұқа шұға комбинаты мен П.Алексеев атындағы шұға фабрикасының жабдықтары Семей шұға комбинатына берілді. Қала еңбекшілері Ұлы Отан соғысының алғашқы үш жылында ғана майданға 71 вагон азық-түлік, 150 мың дана жылы киім, 35 мың пар пима, 11 мың посылкалар жіберді. Осынау сын кезеңде сол кездегі М.И.Калинин атындағы ет-консерві комбинатының коллективі ерекше еңбек үлгісін танытты. Кеңес өкіметі орнағаннан кейін Семей қаласы көп өзгерді . Ертіс жағалауындағы көп қабатты үйлер, соңғы жобамен салынған аэропорт, темір жол, өзен вокзалы, театр үйі, кинотеатрлар, неке сарайы, «Рахат» тұрмыс қажетін өтеу үйі, орталық мейманхана т.б. құрылыстар сол кездегі Семей қаласының ажарын аша түсті. Бүгінгі Семей қаласы Республикамыздың ірі мәдениет орталығы. Қалада Абайдың мемлекеттік тарихи-мәдени және әдеби мемориалдық қорық мұражайы, Невзоровтар отбасы мұражайы, Ф.Достоевскийдің әдеби мемориалдық музейі, Абай атындағы қазақ музыкалы драма театры, Ф.Достоевский атындағы орыс драма театры, Абай атындағы әмбебап ғылыми кітапхана тағы басқа да мәдени орындары бар.

Әдебиеттер тізімі:

Бейсенбаев М. Жеті шатыр немесе Семь палат // Семей таңы.-1998.-20 тамыз.-10 б
Бейсембаев М. Семей қаласы қалай салынған? // Семей таңы.-1988.-12 ноябрь.

Қазбалинов Т. Тарихы бай шаһар // Семей таңы.-2006.-12 қазан.-3 б.
Мүфтиұлы М. Семейдің тұңғыш қазақ топографы // Ертіс өңірі.-2004.-2 желтоқсан.-2 б

ҒАЖАЙЫП ЖЕТІ САНЫ

Қатысушы: Борзунова Татьяна
Жетекшісі: Байзакова Гульмира Токаевна
ШҚО ББ Өскемен қаласы бойынша ББ
"№32 жалпы орта білім беретін мектебі "КММ

Ұлы ғалым Пифагор: «Әр сан өзіндік ерекшелікке ие» деген екен. Әр санның адам өмірінде белгілі бір маңыз екенін жоққа шығара алмаймыз. «Сандар әлемді басқармайды, бірақ қалай басқару керектігін үйретеді», - деп ойшыл, әрі ақын Гёте айтқандай, сандар төңірегінде үлкен сыр бар екені о бастан-ақ сезілген. [1,105б]

Жердің жүзін мекендеген халықтардың көбісі ерте кезден-ақ жеті санында сиқырлық күш бар деп санаса, оны киелі, қасиетті деп ұғатын да ұлттар бар. Қазақ халқы да жеті санын қастерлеп, бір қатар таным-түсінігі мен табиғат құбылыстарын, аспан денелері мен заң, жүйелерді жеті санымен атайды.

Соңғы ғасырда түркі халықтарының сан есімдері туралы көптеген еңбектер жазылды. Мысалы: академик В. А. Гордлевскийдің «Түркі тіліндегі елу сан есімі» атты арнайы еңбегі бар, автор түркі халықтарының сан есімдерін өзіне дейін зерттеген В. В. Радлов, Н. Я. Марр, В. В. Бартольд сияқты академиктердің пікірлерін зерттеуінің негізіне алады.[1.106б] Г. Н. Потаниннің жалпы фольклор туралы, түркі,монғол, славян, Скандинавия, Еуропа халықтарының шығармалары жайында жазған еңбектерінде де сандар туралы мәліметтер көптеп кездеседі. Ғалым өзіне дейінгі еңбектерге сүйене отырып, 3, 7, 9 сандарын киелі, қасиетті деп, фольклорда көбірек кездесетінін айтады. Бұл құбылыстың себебін Г. Н. Потанин аспандағы жеті планетаны дәріптеуден іздеу дұрыс емес екенін ескертеді. Мұндай пікірді басқа да көрнекті ғалымдардың еңбектерінен көруге болады. Бұл еңбектерде жалпы сандардың білдіретін ұғымдары, олардың адамның қоғамдық санасымен байланысы қаралады.

Қазақ тіл білімінде сандарды зерттеген І. Кеңесбаев, Ә. Қайдар, Н. Уәлиұлы, Т. Жанұзақов, Н. Оралбаева, Т.Сайрамбаев, Ж. Байзақов, А. Машанов және т. б. Олардың еңбектерінде сандар әр түрлі аспектілерде қарастырылды.[6.340б] Жалпы түркі тілдеріндегі сан есімдер XVII ғасырдан бері қаралып келеді: В.В. Бартольд. «Система счисления Орхонских надписей в современном диалекте»., Жеті сан туралы оқушылар не біледі?

Кесте 1- оқушылардың жауабы

Жеті күн	дүйсенбі, сейсенбі, сәрсенбі, бейсенбі, жұма, сенбі, жексенбі
Кемпірқосақтың жеті түсі	қызыл, қызғылт-сары, сары, жасыл, көгілдір, көк және күлгін.
Жеті континент	Африка, Антарктида, Австралия, Еуропа, Солтүстік және Оңтүстік Америка.
Әлемнің алғашқы 7 кереметі	

	 1.Египет пирамидасы.	 2.Вавилонның аспалы бағы.	3.Ертедегі Артемида храмы.
	4.Олимпиядағы Зевстің мүсіні 	5.Галикарнастағы Мавсол патшаның табытханасы 	6.Жерорта теңізі аралығындағы Гелиостың (Күн Құдайы) қолдан жасалған мүсіні
		 7.Александрия маягі	
Бесінші ғасырдан бері танылған 7 керемет	1. Рим колизейі. 2. Александрияда жер астында жол пішінде қазылған мазарлар. 3. Қытайдың ұлы қорғаны. 4. Англиядағы алып тас қорған. 5. Италиядағы Пиза қисық мұнарасы. 6. Қытайдың Нанжин қаласындағы фарфор мұнара. 7. Ыстамбұлдағы әулие София ғибадатханасы.		

Қазақ халқы тілге өте бай. Әр сөзін талдай білген, әр сөзіне мән берген халық. Қазақ үшін әр сөздің ғана емес, әр санның өзіндік қасиеті, тәрбиелік мәні болған. Қазақ халқының өмірінде түрлі мәнді ерекше сипат бере отырып жиі қолданылатын сандардың бірі – 7 саны. Бұны салт-дәстүрден, ырым - тыйымдардан, нақыл сөздерден, мақал-мәтелдерден көруге болады.[2.28б]

Қазақтардың таным - түсінігінде әрбір қазақ баласы өзінен бастап жеті атасының аты-жөнін білуге міндетті. Жеті атаның балаларын бір атаның балалары деп атайды. Ол – этникалық тұтастықтың белгісі.

Кесте 2- қазақ халқында

Жеті ата. [7, 21б]	Әке, бала, немере, шөбере, шөпшек, немене, туажат.
Ер жігітттің жеті қазынасы ([7,23б]	Сұлу әйел, берен мылтық, ақыл, білім, жүйрік ат, қыран бүркіт, жүйрік тазы.
Жетіқарақшы. (Большая Медведица) [2,22б]	Жетіқарақшы наурыз, сәуір айларында жақсы көрінеді. «Жеті қарақшыны таныған, жеті күнде адаспас»
Жеті байлық [3,16б]	Бірінші байлық - денсаулық.(здоровье),екінші байлық – еркіндік (независимость), үшінші байлық - тіл байлық (язык), төртінші байлық - қайрат-күш (сила,храбрость),бесінші байлық - ақ жаулық (любовь),алтыншы байлық – балаңыз (ребенок-продолжение рода), жетінші байлық - жүз саулық (богатство).
Жеті жұт (семь бед):	Құрғақшылық, мал қырылу, өрт, оба, соғыс, топан су, зілзала

[3,21б]	(засуха,падёж скота,пожар, эпидемия,война, наводнение, землетрясина)
Жеті жетім (семь сирот) [5,41б]	Тыңдамаған сөз жетім (неуслышанное слово), киюсіз тозған бөз жетім, (не одетая одежда), иесіз қалған жер жетіми(земля без хозяина), басшысы жоқ ел жетім (страна без вождя), аққу-қазсыз көл жетім (озеро без лебедя), жерінен айырылған ер жетім (жигит без земли), замандасы қалмаса – (человек без своего ровесника), бәрінен де сол жетім.
Жеті ғашық: (семь влюбленных): [7,28б]	1. Ләйлі – Мәжнүн. 2. Фархад – Шырын. 3. Таһир – Зухра. 4. Арзу – Камбар. 5. Уәлик – Ғарра. 6. Уәки – Күлшаһ. 7. Жүсіп - Зылиқа.
Жеті жарғы	Ол – Тәуке хан (1678-1718) тұсында қабылданған қазақ халқының дәстүрлі әдет-ғұрып заңдарының жинағы.

«Жеті жарғы» деп аталуы Тәуке ханның бұрынғы заңдарға енгізген жеті өзгертуіне байланысты» дейтін тұжырым бар [7.46б].

Жеті сан атауы, символдық мәні көне мифологиядан басталады, жеті санын қазақ халқы «қасиетті» деп санаған, қазақ халқы қасиетті сандар арқылы тәрбие берген, салт-дәстүрде, заң жүргізуде көп мән берген. Бұны салт-дәстүрден, ырым - тыйымдардан, нақыл сөздерден, мақал-мәтелдерден көруге болады. «Жеті саны – бақытты сан, ол - адамзаттың сүйікті саны» [4,37б]. Көп халықтың түсінігі осындай. Сандарды зерттейтын ғылымның бірі нумерология деп аталады. 7 саны әсершіл, арманшыл адамдарға сәйкес келеді.

Әдебиеттер тізімі:

1. Уәлиев Н. Жұмбақ сандар // Жалын. 2019. 105-108 бб. ;
2. Киелі сан есімдер әлемі // «Шоқан тағлымы»-8. Халықаралық ғылыми-практикалық конференцияның материалдары. -Көкшетау: Ш. Уәлиханов атындағы Көкшетау мемлекеттік университеті, 2003. - 28-33- б.
3. Қырық қазына. Ә. Доспамбетов. Алматы 1987
4. Ұлттық дүниетаным Аюбай Құралұлы. Алматы 2012

ИНТЕРНАЦИОНАЛЬНЫЙ ХАРАКТЕР ПУБЛИЦИСТИКИ ИЛЬИ ЭРЕНБУРГА

Участник: Керейгазинова Аяулым
Руководитель: Бекенаева Шолпан Адильхановна
КГУ“Средняя общеобразовательная школа
№ 42 с пришкольным интернатом” г.Семей

Великая Отечественная война явилась самым трудным испытанием для Советского государства. С первых дней она стала всенародной борьбой за свободу и независимость всех народов, населявших страну. Длившаяся почти четыре года война увенчалась величайшей победой, в достижении которой невозможно приуменьшить роль журналистики.

Актуальность исследования определяется памятью тех лет и временем, которое невозможно забыть и выкинуть из сердца. Журналисты и писатели кровью и словом уверенно шли к победе, немногие из них смогли выстоять в этом нелегком бою.

Илья Эренбург - один из тех смелых властителей слова, кто своей деятельностью формировал патриотизм, чувство непобедимости и силы в народе. Его военные очерки служат историческим документом, реально показывавшим масштабы Великой

Отечественной войны. Победа над фашистами не обошлась без его участия. Опыт советской печати в годы войны представляет интерес для современности.

Объект изучения - личность и творчество журналиста Ильи Эренбурга как одного из наиболее ярких представителей поколения советских военных журналистов.

Предмет исследования - очерки И. Эренбурга, созданные на протяжении Великой отечественной войны, целью которых было показать интернациональный характер войны.

Цель работы - показать силу журналистики Ильи Эренбурга, рассмотреть ее на примере статьи «Казахи», оценить вклад журналистского пера в победу.

Для достижения данной цели необходимо решить следующие задачи:

- охарактеризовать образ военного корреспондента той поры;
- изучить творческий и жизненный путь Ильи Эренбурга;
- рассмотреть проблематику очерков И. Эренбурга, отметить их роль в формировании чувства патриотизма, в мобилизации сил народа для отпора захватчикам.

Методы исследования. При написании данной работы использовались следующие методы: культурно-исторический и биографический.

Практическая значимость работы заключается в том, что материал может быть использован на кураторских часах патриотического направления, на уроках русской литературы при изучении раздела «Тема Великой отечественной войны в произведениях русской литературы». 22 июня 1941 года началась Великая Отечественная война. Изучая на уроках русской литературы тему «Тема Великой отечественной войны в русской литературе», я впервые познакомилась с творчеством публицистов того периода времени, узнала, что усилия советской журналистики были направлены на укрепление оборонной мощи страны. Интерес к данной теме вызвал желание изучить дополнительный материал и написать данную работу.

Известно, что СМИ в ВОВ были полностью подчинены требованиям времени. Надежда и вера - вот, что надо было народу, вздрагивающему от звона гранат и свиста пуль.

С первых дней войны жанры публицистики, призванные описывать жизнь людей на фронте и в тылу, их переживания, потери и чувства, их отношение, размышления о войне, заняли главное место на страницах периодической печати, радио, а главное - в сердцах людей.Военная пресса умело разъясняла народу справедливые цели войны, освещала деятельность государства в борьбе с врагом подвиги воинов, воспитывала их в духе отваги и бескорыстной любви к Родине, помогала овладевать воинским мастерством, вселяла уверенность в победе.

Одним из ярких и талантливых представителей военных публицистов был Илья Эренбург. В военное время публицистика Эренбурга достигла небывалых высот. Эренбург вступил в бой быстро и резво. Писатель разоблачал, высмеивал, был конкретен и неутомим в своих материалах. Эренбург работал много, быстро, без устали. Писал он для газеты почти ежедневно. «В своих статьях он убедительно и беспощадно разоблачал идеологов и практиков немецкого фашизма, до конца обнажая его суть». В первые месяцы войны это было особенно необходимо. Эренбург вел разговор с бойцами через газеты и получал отклики, регулярно выступал по радио.

Особенно бережно Илья Эренбург относился к письмам фронтовиков. Эренбург был среди немногих публицистов, которые уже летом сорок первого видели, что война будет долгой и жестокой, поэтому его строки прямо писали об опасности, о предстоящем трудном пути.

К октябрю сорок первого года, за сто дней войны, Эренбург написал более девяноста статей и памфлетов. За годы войны было опубликовано около 1,5 тысяч статей и памфлетов писателя, составивших четыре тома под общим названием «Война». Тема войны с фашистами для писателя - продолжение предвоенной публицистики: автор знал изнанку врага и умел грамотно подавать ее читателю.Он видел в фашизме угрозу мировой цивилизации и подчеркивал, что против него борются представители всех

национальностей страны. Пристальное внимание писатель уделил интернациональному характеру войны. За годы войны он написал очерки «Киргизы» (1942), «Узбеки» (1942), «Евреи» (1942), «Башкиры» (1942), «Кавказ» (1942), «Казахи» (1942). Статья «Казахи» начинается с признания фашиста.

Один фриц мне сказал: “Против нас были страшные солдаты – их не мог остановить никакой огонь, они бежали прямо на нас. Потом мне сказали, что это – казахи. Я не знал прежде, что существует такой народ...”

Илья Эренбург сразу же делает вывод:«Фрицы многого не знали. Им говорили, что Россия – большая страна, но им не говорили, что в этой большой стране живут большие люди. В степях Востока, привыкшие к нестерпимому зною и к суровому холоду, издавна жили отважные люди. Акыны пели старины о героях Казахстана, о славных батырах. Нет ничего для батыра дороже чести. Против семи тысяч врагов пошел Ер-Таргын, пошел с шестиаршинным мечом, восклицая: “Только честь мне дорога!” Разве не реял образ Таргына над двадцатью восемью героями, защищавшими Москву?». Писатель с исторической точностью знакомит читателей с героями: девятнадцатилетним Султаном Ходжиковым, для которого смерть фашистских захватчиков - яркий пример признания в любви любимой девушке, бесстрашным Амангельды, плюнувшим в лицо палачу, названным публицистом емко – батыром. «Маленький казах с большим сердцем!», - так скажет о герое Илья Эренбург. Гордостью наполняется сердце, когда читаешь строки о пулеметчиках Истаеве и Балапанове, бойце Турсунбаеве, который заменил погибшего командира и со словами «Отан үшін» повел взвод на немцев. А когда кончился бой, просто сказал: «Мое дело маленькое – бить немца. А мы все вместе – большая сила».

Повествуя о Ашиме Каскабаеве, Илья Эренбург напоминает о заветах отца, которые выполнить святая обязанность: «Помни, Ашим, какая у нас земля. Добрая земля, всего много. Это, Ашим, твоя земля. Смотри, не отдай ее немцу».

В статье неоднократно повторяются определения: герои, батыры, джигиты. Так характеризует публицист представителей казахского народа.

«Казахи привыкли носиться на коне по степи, но, если нужно, они ползут, они бегут, они карабкаются на горы, они вязнут в болотах: ничто их не остановит», - утверждает Илья Эренбург. Так высоко ценит их подвиг. Статья «Казахи» - «дань памяти благодарных потомков, помнящих подвиг отцов и дедов и преклоняющих головы перед их нетленной славой».

Стиль публицистики Эренбурга отличался резкостью красок, внезапностью переходов, метафоричностью. При этом писатель умело сочетал в своих произведениях документальные материалы, словесный плакат, карикатуру. Неопровержимые факты зверств захватчиков, трудовые будни людей, патриотизм народа - все это нашло отражение в военных летописях писателя. Военная журналистика 1941 - 1945 годов в лице Ильи Эренбурга способствовала победе советского человека в борьбе с гитлеровскими захватчиками. Его публицистика - наглядный исторический материал.

Эта ненависть разгорается по мере того, насколько лучше и ярче Эренбург видит врага. Эренбург не знал покоя, он постоянно растил и внушал эту ненависть солдату. В статьях Илья Григорьевич говорил, что война без ненависти безнравственна. Также он отмечает, что не нами порождена эта ненависть, он указывает на зачинщиков ненависти - фашистов. Автор считал, что не может быть общего языка с теми, кто так безжалостно убивает себе подобных, кто хочет превратить людей в рабов.

Любовь к Родине - еще одна яркая тема военной прозы писателя. Эренбург вел разговор с бойцами о любви к Родине, говорил о дружбе всех народов. Именно подлинным родством и единой Родиной совершались героические поступки. Статьи Ильи Эренбурга отражали веру писателя в народ, в народную силу всех представителей единой страны для необходимой победы.

Список использованной литературы

1. Бендерский, В.В., Хмылёв, В.Л. История отечественных средств массовой информации [Текст] / В.В. Бендерский, В.Л. Хмылёв - Томск: Изд-во ТПУ, 2006. - 100 с.

2. Борзунов, С. Подвиг, отлитый в строки. Повести о журналистах [Текст] / С. Борзунов - М.: 1974. - 176 с.

3.Киреев, М. Воспоминания об Илье Эренбурге [Электронный ресурс] / М. Киреев//http://www.modernlib.ru/books/erenburg_ilya_grigorevich/vospominaniya_ob_ile_erenburge/read/ .

4. Кузнецов, И.В. История отечественной журналистики (1917-2000) [Текст] / И.В. Кузнецов - М.: Флинта: Наука, 2002. - С. 61 - 69.

КУЛЬТУРА РЕЧИ СОВРЕМЕННОЙ МОЛОДЕЖИ

Участник: Курбанова Ильнара
Руководитель: Исаханова Рскеш Камашевна
КГУ "Средняя общеобразовательная школа 35" г.Семей

Судьба русского языка – тема, которая не может оставить равнодушным ни одного специалиста языковеда. Для меня это важно, так как в будущем я стану гидом-переводчиком. Не секрет, что язык существенно изменяется прямо на глазах моего поколения. Как относиться к таким изменениям?

Основной причиной употребления в молодежной речи жаргонизмов является потребность молодых людей в самовыражении и встречном понимании.

Значение общения как деятельности занимает огромное место в жизни современной молодежи и представляет для них самостоятельную ценность. Неформальное общение подчинено таким мотивам, как поиск наиболее благоприятных психологических условий для общения, ожидание сочувствия и сопереживания, жажда искренности и единство во взглядах, потребность самоутвердиться. Таким образом, общение с товарищами становится большой ценностью для подростка. Оно нередко становится настолько притягательным и важным, что учение отодвигается на второй план, возможность общения с отцом и матерью выглядит уже не такой привлекательной. Полноценное

общение в молодежной среде невозможно без владения ее языком. Молодежный же язык подразумевает использование жаргонных слов, бранных оборотов речи как своего рода междометий или просто способов связи предложений, не выражающие отрицательных эмоций. Тем не менее, грубая агрессивность подобной формы речи, даже лишенная оскорбительной направленности, малопривлекательна и вряд ли может служить свидетельством вкуса и красноречия. Скорее это проявление "языковой болезни" - бездумности и отрицания норм, примитивизма и языкового атавизма, присущие подростковому возрасту.

В работе поднимается проблема употребления в русском языке жаргонных слов, сленга среди молодежи.

Новизна работы обуславливается тем, что исследование проводилось на базе школы.

Актуальность темы заключается в активном использовании сленга в речи молодежи во все времена, повышенном интересе молодежной среды к сленгу как к кодифицированному языку. Из темы вытекает проблема, с которой столкнулся русский язык на современном этапе: засилье сленговых выражений в речи нынешних подростков. Оказалось, что сленг стал неотъемлемой частью общения подростков в конце XX века, да и сейчас без него не могут обойтись представители молодежи.

Любовь к русскому языку, интерес к научно – практической деятельности, стремление оказать пользу сверстникам в плане культуры речи вызвали желание исследовать данную тему.

Цель моей работы – изучить особенности речи современной молодежи.

Задачи исследования - выяснение причин появления и употребления жаргонизмов среди молодых людей.

Объект исследования – языковая среда студентов.

Предмет исследования – молодёжный сленг.

Гипотеза: сленг оказывает большое влияние на формирование культуры речи подростков.

Методы исследования: изучение литературы по теме исследования; беседы со студентами и преподавателями, анкетный опрос.

Практическая значимость работы заключается в том, что материал может быть использован на факультативах по русскому языку, на кураторских часах, на уроках русского языка при изучении раздела «Молодежная культура».

Вся лексика того или иного языка делится на литературную и нелитературную. К литературной относятся:

- книжные слова;
- стандартные разговорные слова;
- нейтральные слова.

Существует также нелитературная лексика, которая делится на:

- профессионализмы;
- вульгаризмы;
- жаргонизмы;
- сленг.

Профессионализмы – это слова, используемые небольшими группами людей, объединенных определенной профессией.

Вульгаризмы – это грубые слова, обычно не употребляемые образованными людьми в обществе.

Жаргонизмы – это слова, используемые определенными социальными или объединенными общими интересами группами, которые несут тайный, непонятный для всех смысл.

Сленг – это слова, которые часто рассматриваются как нарушение норм стандартного языка. Это очень выразительные, ироничные слова, служащие для обозначения предметов, о которых говорят в повседневной жизни.

С точки зрения стилистики – общий жаргон, сленг или социодиалект – это не вредный паразитический нарост на теле языка, который вульгаризирует устную речь говорящего, а органическая и в какой-то степени необходимая часть этой системы. Выделяют огромное количество способов образования функциональных единиц сленга, тем самым, подтверждая тезис о постоянном обновлении словарного состава сленга.

1.На первое место по продуктивности выходят иноязычные заимствования (чувак – парень).

2.Аффиксация как средство очень продуктивна. -ух(а) - кличка – кликуха, заказ – заказуха. Так же суффикс используется как средство универбации, т.е. сокращение сочетаний «прилагательное + существительное» в одно слово - мокрое дело (убийство) – мокруха.

-аг(а) - журналюга, общага, тюряга;

-ар(а) - нос – носяра, кот – котяра.

-он - выпивать – выпивон, закусить – закусон, закидывать – закидон.

-л(а) - водила (от водитель), кидала (от «кидать») – обманщик;

-щик, -ник, -ач – «халява» – халявщик, «стучать» – стукач;

-ак - наглость – нагляк, депрессия – депресняк .

-ота - наркота (от наркотики);

-еж - балдеж (от «балдеть»), гудеж (от «гудеть»);

Существительное бомжатник (от бомж), созданное по образцу названий помещений для животных (телятник, курятник), существительное качалка (спортклуб) произведено по образцу разговорных читалка, курилка.

-к (а): накрутка, отмывка, отмазка, засветка.

-ни (е): отмывание, наваривание, обмишуривание.

Также активно используются приставки:

с- слинять, свалить (уйти, уехать);

от- отвалить, откатиться, отгрести (лит. отойти);

отмыть («грязные деньги»), отмазать(ся), отмотать.

3. Второе место занимает такой способ как усечение: шиза – шизофрения; дембель – демобилизация; нал - наличные деньги;

4.Следующим мощным источником формирования лексического состава сленга является метафорика: голяк – полное отсутствие чего – либо, гасить – бить; улетать - чувствовать себя превосходно.

5. Развитие полисемии: кинуть: 1) украсть что – либо у кого-либо; 2) взять у кого-либо что-либо и не отдать;3)смошенничать
при совершении сделки; 4) не сдержать обещание, обмануть.

6. Заимствование арготизмов: беспредел – полная свобода, разгул; клёво – хорошо; мочить – бить, убивать.

7. Каламбурная подставка: безбабье – безденежье (от “бабки” – деньги).

Жаргоны, делегировавшие в так понимаемый сленг своих представителей, не расстаются с ними.

Для изучения проблемы употребления в русском языке жаргонных слов мною было анкетировано 34 студента колледжа в возрасте от 15 до 17 лет. Анкетирование показало, что молодые люди, к сожалению, используют в своей речи жаргонные слова, которые не являются общеупотребительными, то есть их не следует употреблять в общественных местах.

При анкетировании были даны такие ответы.

1) Укажите ваш возраст. 15 лет- 15%, 16 лет- 67%, 17 лет- 18%.

2) Укажите ваш пол: мужской- 18 человек, женский- 16 человек.

3) Используете ли вы жаргонные слова при общении со сверстниками?

Да- 94%, нет- 6%.

4) С какой целью вы употребляете жаргонные слова?

А) для самоутверждения- 3%; Б) поддерживать хорошие отношения с друзьями- 23%; В) обмениваться информацией и узнавать новое- 15%;

Г) придать своей речи живость, юмор- 59%.

5) Какие жаргонные слова вы чаще всего используете в своей повседневной жизни? А) юмористические- 26%; Б) любые: все зависит от ситуации- 74%.

6) Употребляете ли вы ненормативную лексику? А) да- 74%; Б) нет- 26%.

7) Поправляют ли учителя вашу речь? А) да- 38%;

Б) не обращают внимания- 9%; В) не всегда, но всё же делают- 53%.

8) Как относятся родители к вашей речи? А) им не важно, как я говорю- 32%; Б) они постоянно напоминают, чтобы я следил (а) за своей речью- 18%;

В) иногда родители делают замечания по поводу моей речи- 50%.

9) Чья речь для вас является эталоном? А) моих друзей- 30%; Б) моих родителей- 29%; В) моих учителей- 6%; Г) то, как говорят на телевидении, в Интернете- 29%; Е) ничья- 6%.

10) Считаете ли вы, что речь у современной молодёжи должна быть нормированной? А) обязательно и всегда- 29%; Б) нет- 9%; В) иногда, всё зависит от ситуации- 62%.

Данные, полученные в ходе исследования, подтверждают, что наблюдается тенденция к возрастанию уровня использования сленга в повседневной речи учеников. Сленг был, есть и будет в молодежной лексике. Хорошо это или плохо? Вопрос, по-видимому, неправомерный. Сленг нельзя ни запретить, ни отменить. Он меняется с течением времени: одни слова умирают, другие – появляются, точно так же, как и в любом другом языке. Конечно, плохо, если сленг полностью заменяет человеку нормальную речь. Но современного молодого человека совсем без сленга представить невозможно. Главные достоинства тут – выразительность и краткость. Важная задача -

заставить каждого задуматься над тем, как он говорит, какие слова употребляет, насколько целесообразно использование в его речи жаргонных слов.

В результате работы я пришла к выводам, что сленг, который активно использует современная молодёжь – своего рода протест против окружающей действительности, против типизации и стандартизации. Для сленга характерна абсурдная игра слов. Это некое «кодирование» того или иного понятия. Жаргонные слова оказывают негативное влияние на развитие интересов учащихся. Жаргонизмы засоряют наш язык и мешают нормальному общению людей разных поколений.

В связи с вышеизложенным тем, кто желает исключить из речи жаргонизмы, советую читать хорошую литературу; включить самоконтроль за речью, своей и чужой; практиковать выступления перед аудиторией и дружеские беседы; повышать самооценку, чтобы быть уверенным в своих словах. Всё это ведёт к повышению уровня общей культуры, в том числе и культуры речи.

Список использованной литературы

1. Виноградов, В.В. История русского литературного языка. [Текст] / В.В. Виноградов. – М.: Просвещение, 1978. – 156 с.

2. Локшина, С.М. Краткий словарь иностранных слов. [Текст] / С.М. Локшина. – М.: Русский язык. 1979. – 352 с.

3. Розина, Р.И. Состояние и тенденции развития общего русского сленга. [Текст] / Р.И. Розина. – М.: Русский язык, 2000. – 142 с.

4. Ожегов, С.И., Шведова, Н.Ю. Словарь русского языка: 57000 слов. [Текст] / С.И. Ожегов, Н.Ю. Шведова. – М.: Русский язык,1984. – С.382.

САЛТ ДӘСТҮРЛЕР НЕГІЗІНДЕ ОҚУШЫЛАРДЫ ТӘРБИЕЛЕУДІҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Қатысушы:Бекзатқызы Аружан
Жетекшілері: Мырзабекова Самал Муртакановна
Мантиева Балжан Берикхановна
«Ж.Аймауытов атындағы жалпы орта білім беретін мектеп» КММ

Танымал дәстүр тарихи тұрғыдан қалыптасқан тұрақты, мінез-құлық және мінез-құлық ережелері және кез-келген этникалық топтың әдет-ғұрыптары, кез-келген этникалық топтың әдет-ғұрыптары, әдейі ұрпақтан-ұрпаққа, олардың мәдениетінің этникалық сабақтастығын қамтамасыз етеді және оның бірлігін сақтайды. Алдын-ала салт-тарабында мәдени құбылыстар дәстүрлер арқылы берілді; Сондықтан оны дәстүрлі деп атайды. Халықтық дәстүрлердің үйлесімі - бұл этникалық топтың рухани құндылықтары.

Дәстүр - (латын дәстүрінен) ауызша бір ұрпақтан екінші буынға (Dahl Dictionary) өткеннің бәрі.

Қазіргі білім беру жүйесінде жаңа ұрпақтарды халықты тарихи еске алуға, яғни оны біздің балаларымызға сақтап қалуға тиіс. Мұражай туралы

білім барлық ұлт үшін қажет. Біздің өткеніміз - қазіргі кездегі тұрақты, толыққанды өмірдің негізі және болашақтағы дамудың негізі.

Біз халық педагогикасына даналық қоймасы, педагогикалық ой мен адамгершілік денсаулық сақтау қоймасы болғандықтан ғана емес, сонымен бірге біздің шығу тегіміз, демек, бүгінгі міндетіміз болғандықтан да бет бұрамыз.

Халықтық дәстүрлерді бала тәрбиесінде пайдаланудың психологиялық-педагогикалық негіздері ретінде:

-балаға өзінің ұлттық және рулық жадын есте сақтауға көмектесу;

-ежелгі тамырларыңызды құрметтеңіз;

-ата-бабаны құрметтеу және құрметтеу;

-балаларды халық мәдениетінің бастауларымен жүйелі және мақсатты түрде таныстыру.

Дәстүрлі мәдениетке тән жоғары руханилық пен адамгершілік салауатты өмір салтын сақтаудың, күнделікті өмірді үйлесімді ұйымдастырудың, салт-дәстүрді құрметтеудің, басқалармен достық қарым-қатынастың, табиғатты сүю мен құрметтеудің кепілі болып табылады.

Халық мәдениетінің және ең алдымен дәстүрлі мәдениеттің тәрбиелік рөлі әрбір жеке тұлғаға, мейлі ол бастауыш мектеп оқушысы болсын, мейлі мектеп жасына дейінгі бала болсын, оған әсер ету арқылы көрінеді, сондықтан ол бүкіл өмір салты мен қоғамға белсенді әсер етеді.

Дәстүрлі мәдениет канондарын ұстана отырып, балалар мен жасөспірімдерде өзін-өзі бағалау мен ұлттық мақтаныш сезімін дамытады, өз халқының әлемдік өркениеттегі рөлін сезінуге ықпал етеді.

Балаларды табысты тәрбиелеу үшін ұстаздар халықтық педагогиканы, дәстүрлі білім беру мәдениетін және оларды зерттейтін ғылым – этнопедагогиканы білуі қажет. Дәстүрлі мәдениет біртұтас ашық жүйе, оның өзегі – өнегелі тұлға мұраты, ал барлық этностардың педагогикасы осы мұратқа сай құрылған. Сондықтан да халық өнері мәдениеті қазіргі этномәдени білім беру пәніне айналды.

Отбасылық дәстүрлер отбасылық қарым-қатынастардың даму дәрежесіне, отбасы мүшелері арасындағы өзара түсіністікке, өзара сыйластық, қолдау және жанашырлық сезімдеріне із қалдырады.

Отбасылық қарым-қатынастың қазіргі дәстүрлері өткен заман талаптарынан айтарлықтай ерекшеленеді. Айырмашылықтар неке-отбасылық қатынастарды жүзеге асыруға әлеуметтік бақылаудың қатаңдығының нысандары мен дәрежесіне, әкелік және аналық рөлдерді орындаудың мазмұны мен стиліне, міндеттерді бөлуге, балалармен қарым-қатынасқа, балалардың бір-бірімен қарым-қатынасына және ата-аналарымен, бір отбасында тұратын әртүрлі ұрпақ өкілдерінің қарым-қатынасы.

Отбасылық дәстүрлер отбасының әрбір мүшесінің психикалық және физикалық денсаулығына, олардың мінездері мен іс-әрекеттеріне әсер етеді, балаларды тәрбиелеуге және отбасылық жағымды қарым-қатынастарды орнатуға азды-көпті қолайлы жағдайлар жасайды.

Отбасылық дәстүрлер - бұл белгілі бір дәрежеде өзінің функцияларын - ұрпақты көбейту мен тәрбиелеуге, үй шаруашылығын жүргізуге және оның мүшелерінің қажеттіліктерін қанағаттандыруға мүмкіндік беретін туыстардың бірге өмір сүруінің нысаны мен шарты. Отбасылық дәстүрлер өзара түсіністік, сыйластық, қолдау, көмек, эмпатия және өзара ықпал ету дәрежесімен анықталады.

Отбасылық дәстүрлердің өзі бірнеше факторлардың әсерінен қалыптасады:

-қоғамның әлеуметтік – экономикалық жағдайы;

-қоғамның моральдық-психологиялық атмосферасы;

-отбасы өмірінің қоғамға тәуелділік дәрежесі;

-ерлі-зайыптылардың жеке шаруашылыққа қатысу нысаны;

-ерлі-зайыптылардың қоғамдық өндіріске қатысу нысаны;

-отбасы түрі – үлкен, кіші;

-отбасы құрамы - баласыз жұбайлар, толық немесе толық емес отбасы;

-отбасы құрылымы – үстемдік және бағыну;

-туыстарының психикалық және жеке қасиеттері;

-туыстарының бір-бірімен психологиялық үйлесімділік дәрежесі (туыстар арасындағы қарым-қатынастағы конфликт).

Негізінен ата-аналар мен балалардан тұратын қазіргі заманғы отбасында тууды бақылау және урбанизацияланған өмір салты жағдайында көп және көп ұрпақты отбасымен салыстырғанда жаңа қарым-қатынастар және соның нәтижесінде отбасылық дәстүрлер көптеген жолдармен пайда болды.

Отбасылық дәстүрлердің табиғатын анықтайтын маңызды жағдай - бұл қоғамға отбасылық тәуелділіктің дәрежесі.

Әлемде өз тәжірибесін, білімін, жетістіктерін жаңа ұрпаққа жеткізіп отыратын салт-дәстүрі мен әдет-ғұрыптары болмаған бірде-бір халық жоқ. Дәстүрлер, әдет-ғұрыптар мен әдет-ғұрыптар мәдениет пен рухани өмірдің барлық салаларын жаңғыртуда, өмірді бай, әдемі, мәнді ету жолындағы кейінгі ұрпақтардың ғасырлар бойғы күш-жігерін жүзеге асыруда, өмірдің сабақтастығын қамтамасыз етуде маңызды рөл атқарады. жаңа мен ескі, қоғам мен жеке тұлғаның үйлесімді дамуында. Олар қоғамдық өмірдің барлық салаларында: еңбекте, қоғамдық-саяси, отбасылық-тұрмыстық, әлеуметтік-мәдени және т.б. бар және бұқараның қолдауына ие. Қоғамдық қатынастардың әртүрлі формалары мен түрлерінің ерекшеліктеріне қарай ұлттық, интернационалдық, патриоттық, діни, әлеуметтік-мәдени, отбасылық және тұрмыстық дәстүрлер және т.б. Мектепте, оқушыда, ғылыми, шығармашылық, ауыл және қала орталарында, т.б. ерекше дәстүрлер бар.

Отбасылық дәстүрлер мен тұрмыстық салт-дәстүрлер ересектерге қарағанда балалар үшін әлдеқайда маңызды. Бізге ананың мектеп жасына дейінгі балаға түнде ертегіні айтып беретін тәтті әдеті оны ештеңеге міндеттемейтін сияқты көрінуі мүмкін. Бала психикасы үшін әдет-ғұрыптар психологиялық терминдер тілінде сөйлеп, тірек және тұрақтандыру қызметтерін меңгереді. Олардың көмегімен бала уақытында бағыт-бағдар алады, оларда ол үйде бәрі әдеттегідей болатынына сенімділік тудырады, ал ата-ананың баланың үй әдеттеріне

адалдығы нәрестеге деген күнделікті сүйіспеншілікті білдіруден басқа ештеңе емес.

Дәстүр бізге мемлекеттік деңгейде де, ұлттық деңгейде де болып жатқан жаһандық, алыс нәрсе болып көрінеді. «Сіздің отбасыңызда қандай отбасылық дәстүрлер бар?» деген сауалымыз содан шығар? көпшілігі жай ғана иықтарын көтеріп, олар жоқ деп сенімді түрде жауап берді. Сонымен қатар, психологтар отбасылық дәстүрлер балалар үшін өте маңызды деп сендіреді: үнемі қайталанатын оқиғалар арқылы балалар әлемнің тұрақтылығын сезінеді; ұрпақтар арасындағы байланыс, ата-аналар мен ересек балалар арасындағы жылы, нәзік қарым-қатынас сақталады және нығаяды. Отбасылық дәстүрлерді жоғалтуда кейбір психологтар тіпті проблемалық жасөспірімнің себебін көреді. Отбасы тек ортақ өмір, бюджет және отбасы мүшелері арасындағы қарым-қатынас емес. Бұл тек сіздің отбасыңызға тән ерекше рух, қайталанбас жайлылық пен атмосфера.

Бұл құндылықтар әлемдік деңгейде жас ұрпақтың ұлттық дамуындағы бірегей білім беру құралы болады, әлемдік деңгейде, білім беруді қамтамасыз етеді. Ұлттық білім тек ұлттың салт-дәстүрлері арқылы беріледі. Осыған байланысты еліміздің көптеген оқытушылары құнды жұмыстарды орындауға бағытталған. Қазіргі күні мектепте оқу – тәрбие процесінде салт – дәстүрді пайдаланудың маңызы ең алдымен оның халықтың тәрбие саласындағы тәжірибесімен амал жолдарымен, педагогикалық мүмкіндіктерімен етене таныстыратындығында, екіншіден жеке тұлға бойында қасиеттер жауапкершілік, инабаттылық, белсенділік, іскерлік сияқты қасиеттерді қалыптастрады.

Ал енді баланың бойына рухани азық болып, жанына нұрқұятын қажеттіфактор — халықтың салт – дәстүрі. Салт – дәстүрдің тәрбиелік мәнін ашу, оны жас ұрпақтәрбиесінде пайдаланубүгінгікүнгіуақыт талабынан туындап отырған мәселе.Дегенмен «Дәстүрдің озығы бар, тозығы бар»деп дана халқымызайтып кеткендей, көшпеліөміртұрмысы жағдайында ата — бабаларымыздүниеге әкеліп,өзқажетіне орай пайдаланып өткен салт — дәстүрлердіңбәрін бірдейбүгінгікүні солқалпында пайдаланамыз деу қате болар еді.Мектепте халықтық педагогиканы пайдалануды сабақтарда, сыныптан тыс жұмыстарда ұлтық салт- дәстүрлер жайында әңгіме айтумен, үйретумен ғана шектесек, тақырыптық ертеңгілік, кеш, ойындарды қуалап кетсек, мұнымыз өзімізді де, балаларды да алдау болады. Ол үшін мектептің барлық оқу- тәрбие жүйесін толығымен ұлттық негізде құрсақ, онда рухани — мәдени деңгейі жоғары, ұлттық мұрларымыздышын мәшнінде қастерелй білетін жа ұрпақты тәрбиелеген болар едік.

Пайдаланған әдебиеттер тізімі:

3. Антонова, Л.И., Цветкова, Н.А. Егде жастағы мектеп жасына дейінгі балалардың отбасы туралы идеяларындағы отбасылық дәстүрлер мен рәсімдердің рөлі // Қазіргі гуманитарлық зерттеулер. - 2014. - No 1.

4. 2. Барложецкая Н. Идеал балалар мен жетілмеген ата-аналар: супер күтушінің кеңесі / Н. Барложецкая. - М. : Эксмо, 2013. - 317 б.

3. Дружинин, В.Н. Отбасы психологиясы: 3-ші басылым. - Санкт-Петербург: Петр, 2012. - 176 б.

ӘЛІПБИДІҢ БІЗ БІЛМЕГЕН СЫРЛАРЫ

Қатысушы: Қабдыкалимова Гүлжан
Жетекшісі:Болатханов Еркебұлан
, «№45 Жалпы білім беретін мектебі» КММ, Семей қаласы

Отандастарымыздың қазақ тіліне деген құрмет, сүйіспеншілік сезімдерін арттыру, тіліміздің сұлулығын насихаттай отырып, оны өгейсітуге жол бермеу мақсатындағы ғылыми жұмысты жазу барысында жас зерттеуші қазақ тілінің аса бай тіл екендігін негізге ала отырып жазған.

Олай болса, халқымыздың сөз шеберлері кезінде сөз қадірін түсініп, жетесіне жеткізіп, Ахмет атамыздың әлібиінен бастау алған әріптерді қолдану арқылы туған тіліміздің алтын қорын одан әрі байыта түскен. Мұны игеру де, үйрету мен үйрену де өз халқымызды тани білудің сара жолы екені анық.

Жобаның жаңашылдығы:

Қазақ тілінің байлығын, икемділігін шеберлікпен, озық қиялмен байытудың мүмкін жолдары көп. Соның бір түрі- әліпбинама әдісін пайдаланудың аясының кеңеюі. Өйткені дыбыстарды ойната сөйлеу бүлдіршіндерден бастап, ақ сақалды аталарға дейін қызығатын әдістің түрі деп ойлаймын.

Тақырыпты таңдау мақсатым:

«Жетер енді әркімге бір ермейік,
Қазақ болып құлашты бір сермейік.
Қанға сіңген ана тілін халқым – ау,
Шұбарлауға ешқашан жол бермейік»

деп Қазыбек би айтқандай, ата-бабамыздың мұрасы мен аманатына адалдықпен үлес қосуды өзімнің Отан алдындағы міндетім мен парызым деп білемін. Әр ақындардың дыбыстарды ойнатып, сөз өнерін құлпырта қолданулары мені ерекше қызықтырады. Сондықтан да «Әліпбинаманы» зерттеп тәжірибеме енгізуді мақсат еттім

Менің тілім...

Дауға салса алмастай қиған, сезімге салса қырандай қалқыған, ойға салса қорғасындай балқыған, өмірдің кез-келген орайында әрі қару, әрі қалқан болған, әрі байырғы, әрі мәңгі жас, отты да ойнақы Ана тілінен артық қазақ үшін бұ дүниеде қымбат не бар екен? Ғасырлар бойы қазақтың ұлт ретіндегі мәдени тұтастығына ең негізгі ұйытқы болған – оның ғажайып тілі.

...Еуропаның мейлінше бай мәдениеттерінің бірі ретінде қазақ тілі мен мәдениетін сапалы түрде игеруге дайын болудың да маңызы зор.

Нұрсұлтан Назарбаев Қазақстан Республикасының Президенті («Тарих толқынында» кітабынан)

Мағжан Жұмабаев атамыз «Тіл- адам жанының тілмашы, тілі кем болса адамның қор болғаны» деген екен. Тіл – тарих тереңіне бойлатып, өнер бұлағына сусындататын рухани әлеміміздің сарқылмас бұлағы.

Тіл әрбір адамға ана сүтімен беріледі. Тіл әрбір елдің, ұлттың мақтанышы. Тәлім-тәрбие тілден басталады. Олай болса, тіл – ананың әлдиі, тіл – бесік

жыры. Ана тілін жырламаған ақын жоқ болар. Ана тілі ар өлшемі. Тілді шұбарлау – арды шұбарлау, көңіл тұнығын лайлау. Тіл ата-бабамыздың аманаты. Ендеше, ата-баба мұрасын жалғастыру, оның мәртебесін көтеру – баршамыздың парызымыз. Тіл тағдыры – барша қазақ халқының тағдыры...

«Өнер алды – қызыл тіл» демекші, қандай сәулетті сарай болсын, қандай сымбатты я кескінді суреттер болсын, қандай әдемі ән-күй болсын сөзбен сөйлеп, суретпен көрсетуге, танытуға болады. Бұл өзге өнердің қолынан келмейді. Ойын ойлаған қалпында, қиялын меңзеген түрінде, көңілдің түйгенін түйген күйінде тілмен айтып, басқаларға айтпай білдіруге көп шеберлік керек. Мүддесін тілмен айтып жеткізу қиын екендігін мынадан байқауға болады: орыстың асқан ақыны Пушкин жазған өлеңдерінің кейбіреуін 13 рет түзеткен. Орыстың асқан ойшысы, сөз өнерпазы Лев Толстой шығарған сөздерін баспаға беріп қойғаннан кейін де талай түзетіп, талай өзгертеді екен. Бұл ойындағы, қиялындағы, көңіліндегі нәрсені тілмен айтып жеткізу өте қиын екендігін көрсетеді. Сөз шығару деген жұмыс әркімнің қолынан келе бермейді және шығарғандардың да сөздері бәрі бірдей жақсы бола бермейді. Сөз дыбыстан құралатындықтан, оның дыбыстары жағымды, да жағымсыз да болуы мүмкін. Сөздің дыбыстары құлаққа жағымды-жағымсыз болып құралуы сияқты, сөйлеудің ішіндегі сөздер де құлаққа жағымды-жағымсыз болып құралады. Сөздің үні құлаққа жағымды болуы – сөйлеудің үні құлаққа жағымды болуы, сөйлемдердің тізілуі түрінен. Сондықтан сөз әуезділігі де, сөйлеу әуезділігі де болады.

Мысалы, XV ғасырдың асқан ақылгөйі Асанқайғының жырлары тек өзінің мазмұнымен ғана емес, көркемдік сапасымен де, ойының тереңдігімен құнды және ақын поэзиясы дыбыс үндестігіне құрылған:

Елбең-елбең жүгірген,
Ебелек отқа семірген.
Екі семіз қолға алып,
Ерлер жортып күн көрген... - деген жолдарында жырау өз ойын толық айту үшін «е» дыбысын қайталау арқылы көркемдік тәсілді ұтымды пайдаланған. Ал, XV ғасырдағы тайпалар көсемі, әскер басы, орақ тілді шешені, арқалы ақыны Қазтуған жырау туған елін, кіндік кескен, кір жуған туған жерін Еділін:

...Салп-салпыншақ анау үш өзен,
Салуалы менің ордам қонған жер.
Ботташығы бұзаудай,
Боз сазаны тоқтыдай,
Балығы тайдай тулаған... - деп перзенттік қалтқысыз сезімін емірене өрнектесе, XVI ғасырдың парасатты білгірі Доспанбет жырау жорық-шайқастарда оқ тиіп, өлім аузынан қайтқаны жайында:

Жара бір қатты, жан тәтті,
Жара аузына қан қатты.
Жағдайсыз жаман қалып барамын,
Жанымда бір туғанның жоғынан, - деп «ж» дыбысын ойната сол бір қатерлі шағын бейнелеген.

Еліне емірене қызмет етуді ғұмыр тіршілігінің мазмұны деп білген Махамбет ақынның (1803-1846) өлеңдерінде дыбыс қайталауы өлең саздылығын күшейту, ойды үстеу мақсатына орынды пайдаланған. Ақын өлеңдерінде аллитерация мен ассонанстың сан түрін кездестіруге болады:
Ереулі атқа ер салмай,
Егеулі найза қолға алмай.
Еңку-еңку жер шалмай..., - деп «е» дыбысын қайталай, алға қойған мақсатты орындап шығу үшін қанша қиыншылық болса да қажымауға, табанды болуға жұртшылықты шақырса, өзінің өр мінезін қас батыр, қаһарлы ер бейнесін:
Құла бір сұлу ат мінген,
Құйрық жалын шарт түйген
Құм сағыздай созылған...
...Мен Өтемістің баласы
Махамбет атты батырмын, - деп, асқақтата көрсете білген.
Қазақтың ұлы ақыны Абай Құнанбаев:
...Ғалым болмай немене,
Балалықты қисаңыз,
Болмасаң да ұқсап бақ,
Бір ғалымды көрсеңіз... деп білім, ғылымның пайдасын, оған жетудің
жолдарын айтса, Ұлы Абай өлеңдерінен нәр алған, бүкіл болмысымен терең түсіне білген ақын қазіргі қазақ поэзиясындағы Абай салған сара жолдың тарихи шапағатты мәнін Мұқағали Мақатаев:
...Аруағына Абайдың қарайлаған.
Абай болу, әрине, оңай емес.
Ақын болмай қалсаң ғой... десе, «Райымбек,Райымбек!» поэмасында:
«Қара тудың басынан көш келеді»,
Қара жорға шайқалып бос келеді.
Қара күнді жамылып қара қазақ,
Қара түнді басынан кешкен еді.
Қара қайғы көрсетпей ештеңені,
Қара жауы қанатын кескен еді..., деп қазақ елінің басына түскен ауыртпалықты, елінен, жерінен айырылған халықтың мұңы мен зарын, ауыр тағдырын сөз қайталау әдісін қолдана отырып, қабырғасы қайыса жырлайды.
Жамбыл атамыздың «Балама хат» өлеңіндегі:
Сұраншы, Саурық секілді..,
Сөздері семсер секілді..,
Құрыштан құрап қақталған..,
Жауызға жасыл жарқылдар.., сияқты өлең жолдары бір дыбыстан басталған сөздермен өріліп, өлеңге ерекше дыбыстық әуез беріп тұр.
Мені де, басқа балаларды да қызықтырған тағы да бір кітап – Өтепберген Ақыпбекұлының «Құқықтық әліппе» кітабы. Ақын әліпбилік өлеңдерінің, санамақтар, жұмбақтар, жаңылтпаштар, мазақтамаларының әр жолының бірінші сөзін бір ғана әріптен бастап жаттауға жеңіл, әрі қызықты құрастырған. Мысалы: «Әділет министрлігі» деген өлеңінде:
Әзірленіп аса мәнді,

Әділ заңдар жасалады.
Әйгілі бұл министрлік,
Әділет деп аталады... - деп, әр жолдың бірінші сөзін «ә» әрпімен ойнату арқылы әділет министрі туралы балаларға мағлұмат береді.
Тілімізге құрметпен қарап, байлығын игерудің жолдары өте мол:
Келесі мені ерекше қызықтырған тіл икемділігінің ерекше жолын назарларыңызға ұсынғым келеді.
Менің апам: «Біз бала кезімізде бір дыбысты сөздерден сөйлем, шағын мәтін құрастырып, кезекпен жарыса ойнайтынбыз» - дейді. Өзі бізге
1-сыныптан бастап осы әдіспен сөйлем, әңгіме, тақпақ құрастыруды үйретіп келеді. Ұстазымыздың «Әлібинама» атты жинағынан тақпақтар жаттап өстік. Мысалы:
Абай атамыз ақындығымен, ақылдылығымен абыройы артып, адамзаттың асылы атанды. Ақымақтықтың, арамзалықтың, алауыздықтың алдын алып, Алаш ағайындарымызға адалдықты, адамдықты аңғартты.., немесе:
Жүз жасаған Жамбылдың жырларын жаттамайтын жастар жоқ. Жамбылдың жасампаз жырлары жасұландарды жауларын жеңетін жеңімпаз жалынды, жауынгерлікке, жүректілікке, жақсылыққа жетелеп жігерлендіреді.
Біздің баянды бақытымыз – бейбітшілікте. Бейбітшілік болса, білім, береке - бірліктің бәрі болады.

Басшымыз балалардың бақытты болашағын болжап, бағдарлады. Бағдарламалар белгіледі. Бабаларымыздың бізге берген бақытын болашақта бар болмысымызбен бағалап, байрағымызды биіктете береміз т.б.

Сөзімді қорытындылай келе «Әліпбинама» әдебиетімізге еніп, тіл мамандарынан қолдау табатын болса, біздің болашағымызға еліміздің өркендеуіне қосқан үлесіміз деп біліп, мақтан тұтар едім. Қиялы ұшқыр, сөздік қорлары мол тіл жанашырларын осы әдісті тәжірибелеріне енгізіп, тілге менсінбей қарайтындардың қызығушылықтарын арттыру үшін осы тәсілмен де ат салысуға шақырамын. Өзім достарымның, сыныптастарымның жазғандарын жинақтап жүрмін.
Олай болса менің ұсыныстарым:
Тіліміздің тікенектерін тезірек тексеріп, тілден түңілгендерге төркіндерін түсіндіріп, тәубелерін түгендеп, туымызды тұғырдан тайдырмайық!
Бабамыздан берілген байлығымызды, бақытымызды,береке- бірлігімізді бүлдірмей, бейбітшілікпен баршамыз бірлесе байрағымызды биіктете берейік!
Ардақты ағайындар, арқалы ақындар, әлібинаманың алдын ашыңыздар!

Пайдаланған әдебиеттер тізімі:

1.Абай. Алматы «Жазушы» баспасы 1995ж
2.Абай. Энциклопедия «Атамұра» 1995ж
3. Ғаламтор жүйесі
4. Қазақ әдебиеті. Энциклопедиялық анықтамалық

ЖАРГОНЫ В РЕЧИ УЧАЩИХСЯ: «МУСОР» ИЛИ НЕОБХОДИМОСТЬ

Участник: Пак Артур
Руководитель: Садвокасова Ажар Амангельдиновна

В наше время существование жаргона как языкового явления не оставляет сомнений. Многие педагоги и родители жалуются на то, что школьники часто употребляют в своей речи жаргонизмы, а это, в свою очередь, засоряет язык молодежи, приводит к обеднению культуры речи будущих поколений нашего общества.

Между тем жаргон школьников как явление продолжает успешно возникать, обновляться и стабильно присутствовать в языковой субкультуре молодёжи. Данное наблюдение позволило нам предположить, что успешное существование и развитие жаргона имеет в подростковой среде объективные причины.

Между сторонниками и противниками школьного жаргона на протяжении уже многих лет в обществе и в научной среде идёт активная (часто непримиримая) дискуссия. Этот факт делает данную проблему актуальной не только с языковедческой, но и с социально-педагогической точек зрения. Всё это послужило логическим толчком для организации нашего исследования. Актуальными сегодня являются слова великого классика нашей литературы А.И. Куприна: «Язык – это история народа. Язык – это путь цивилизации и культуры. Поэтому-то изучение и сбережение русского языка является не праздным занятием от нечего делать, но насущной необходимостью».По мере изменений, происходящих в языке, изменялся и жаргон. Появлялись новые профессии, новые предметы обихода, по-разному проводили люди досуг, соответственно по-разному объединялись в группы. Сейчас, наверное, и невозможно перечислить все существующие виды жаргона: начиная от групп, традиционно находящихся "вне общества" (воровской жаргон, жаргон наркоманов, уголовников и т. д.), и заканчивая "сливками общества" (жаргон музыкантов, писателей, политиков и т. п.). Изучив необходимую литературу, мы пришли к выводу, что можно выделить следующие виды жаргонов:

- Молодёжный

Важнейшими процессами переходного возраста являются расширение жизненного мира личности, круга ее общения, групповой принадлежности и типа людей, на которых она ориентируется. Современные технологии раздвигают рамки общения. Например, появление интернета позволило современной молодежи «зависать» в чатах (от английского слова chat - болтовня) и тем самым значительно расширить свой круг общения. И поскольку основная масса, общающаяся таким образом, - молодежь, то ничего удивительного нет, что происходит усвоение соответствующий нормы речи. И так как поведение подростка определяется, прежде всего, промежуточностью его положения, то переходя из детского мира во взрослый, подросток не принадлежит полностью ни к тому, ни к другому, тем самым ища поддержки у сверстников и строя стену отчуждения от взрослого.

- Школьный.

Школьный жаргон можно квалифицировать как корпоративный молодёжный жаргон. По мнению Л.И.Скворцова, «жаргон школьников входит

в образование более общего порядка – студенческий жаргон» (5, с.49). В нём выделяется лексическая группа, которая является "ядром" школьного жаргона - входящие в нее единицы реализуются в речи большинства школьников без каких-либо (например, территориальных) ограничений. Так, например, названия учебных предметов (матеша, физ-ра, лит-ра, русиш, инглиш, эстиш, био, инфо), названия оценок (двояк - 2, тройбан, трендель - 3, пятак - 5), названия видов учебной деятельности (контроша, домашка, лабораторка, провузы, госы) и т.д.

В речи школьников имеются такие жаргонизмы, как училка (учительница), классуха (классный руководитель). Употребление этих слов не имеет функции оценки называемых людей (училка - это не "плохая учительница", а просто "учительница"). Оно наглядно демонстрирует намерение говорящего снизить общественный статус этих людей в глазах слушающего и в собственных и тем самым, как правило, повысить собственный статус (хотя бы на момент речи).

Отдельного рассмотрения заслуживает такая специфическая часть школьного жаргона, как жаргонные наименования учителей и других школьных работников по их конкретным признакам. Данная группа достаточно обширна. Как правило, такие лексемы носят ярко выраженный «локальный» характер и реализуются в речи учеников именно той школы, где были выработаны. Они экспрессивны, фамильярны, реализуются лишь при внутригрупповом общении школьников.

В речи школьников можно выделитьслова, относящиеся к сфере быта. Их, в свою очередь, можно разделить на несколько групп:

- называющие части тела: виза, дыня, карточка – лицо; пакши, культяпки, клешни, грабли – руки; котелок, кочан, кабина, глобус, чайник – голова; лыжи, шасси, лапти, тормоза – ноги. Для данных слов характерна наибольшая традиционность. В. С. Елистратов объясняет это явление так: «Части тела, его отправления и т.п. в арго приобретают различные смеховые наименования, т.е. тело именуются через вещи мира, и тогда всё арго представляется неким бесконечным, бессменным, тупым метафоризированием. Но смысл, на ваш взгляд, как раз обратный: мир становится большим человеческим телом, тело становится той смеховой призмой, через которую интерпретируется мир» (2, с.121);
- называющие одежду, обувь и аксессуары: джопсы, джины- джинсы; шкура, косуха, бомбер – куртка; потники – носки; бандана – платок, завязываемый на голове или колене; фенечки – украшения на руку; копыта – женская обувь с расклешённым каблуком.

  К сфере досуга можно отнести такие слова, как видак, мафон, диска, дискач, кореша, туса, шухерить, замочить, махаться. Для слов этой группы характерно заимствование из других жаргонов, в частности жаргона музыкантов и неформальных групп.

- называющие различную бытовую технику: комп – компьютер; инет – интернет; скинуть – скопировать файлы на диск, флэш-карту; залить – разместить; юзать – использовать. Это неологизмы в жаргоне школьников.

- отдельно следует остановиться на жаргонизмах, называющих деньги: бабки, бабосы, лаве лавешки – деньги; косарь, штука, кусок – тысяча; зелень, капуста, - доллары.

С помощью фразеологизмов речь школьников становится более выразительной и колоритной.

Таким образом, употребление школьниками жаргонов объясняется с разных точек зрения. Основные причины — желание выделиться, быть не как взрослые, или объединение в неформальные группы, где много таких, как ты. Кроме того, школьные жаргоны делятся на несколько сфер: названия школьных предметов, учителей, сферу досуга и прочие. Среди способов словообразования жаргонизмов самым популярным является суффиксальный. Большое влияние на речь школьников оказывают жаргоны-фразеологизмы.

«Причина появления школьного жаргона – желание подростков проявить своего рода самостоятельность, выделиться на фоне сверстников, заявить о себе, показать принадлежность к какой-либо группе: группе рока, фанатам спорта и т.д. Жаргон – очень прилипчивая манера речи. Школьники будто бы говорят так для её оживления, словесной игры, потому он так и привлекателен» (7, с.91).

Мы считаем, что необходимо бороться с грубыми словами в школьном жаргоне как с проявлением насилия на речевом уровне. Жаргон школьников – дурная привычка, от которой очень трудно избавиться.

Только поняв, что жаргон есть речь низкая, грубая, вульгарная, можно оценить высокую поэтику литературной речи.

Подводя итоги работы, можно сделать следующие выводы:

Существует много разных жаргонов, у которых свои задачи, своя группа лиц, употребляющих их. В своей работе мы используем такую классификацию жаргонов: профессиональный, арго, молодежный, школьный.

Таким образом, употребление школьниками жаргонов объясняется с разных точек зрения. Основные причины — желание выделиться, быть не как взрослые, или объединение в неформальные группы, где много таких, как ты. Кроме того, школьные жаргоны делятся на несколько сфер: названия школьных предметов, учителей, сферу досуга и прочие. Среди способов словообразования жаргонизмов самым популярным является суффиксальный. Большое влияние на речь школьников оказывают жаргоны-фразеологизмы.

Подводя итоги вышесказанному, можно сделать вывод: более 50% учащихся Кривинской основной школы считают, что жаргоны — это необходимость, около 30% - что это мусор». Таким образом, наша гипотеза не подтвердилась: школьники считают жаргон своим языком, частью языковой картины мира. Вследствие этого необходимо проводить работу по культуре речи среди учащихся Кривинской средней школы. «Каждый, кто гордится своим языком, кто по-настоящему любит его, - призывает известный лингвист Л.И.Скворцов, - должен активно бороться с жаргонизмами, тактично поправлять друзей, товарищей, не боясь и поспорить. Как в

природе существуют предельные уровни радиации, загазованности атмосферы, загрязнения водной среды, выше которых могут начаться необратимые процессы, так и в языке есть пределы его искажения» (6, с.49). Мы присоединяемся к мнению ученого и считаем, что ученики должны заниматься самовоспитанием и избавляться от жаргонных выражений и слов.

ҚАЗАҚСТАННЫҢ ЖЕТІ КЕРЕМЕТІ

Қатысушы : Жұмағалиұлы Айқын
Жетекшісі:Жамырзанова Умитжан Турсыновна
"Приречное жалпы білім беретін мектебі" КММ Семей қаласы

2007 жылдың 7 шілдесінде (07.07.07) әлемде бұрын - соңды болмаған тарихи оқиға болды-адамзат әлемнің жаңа 7 кереметін таңдады. Тарихшылардың пікірінше, жеті кереметтің алғашқы тізімін ұлы Константин (б.з. 306 - 337 ж. ж.) билігіне дейін өмір сүрген Византия Филоны атады. Оларға Вавилондағы Семирамида ілулі бақтары, Галикарнастағы кесене, Александрия маяк, Родос Колоссы, Египет пирамидалары, Эфестегі Артемида храмы және Олимпиядағы Зевс мүсіні кірді. Содан бері планетадағы ең үлкен сәулет құрылымдарының тізімі өзгерген жоқ. Алайда, 21 ғасырда адамзат жаңа ғажайыптарды таңдауға шешім қабылдады. Байқаудың негізгі міндеті жер бетінде сақталған тарихи, мәдени және сәулет ескерткіштеріне қоғамдық назар аудару болды.

Жаңа жаңғырық бүкіл планетада көрініс тапты. Әлем елдері өз ғажайыптарын таңдау үшін бірінен соң бірі науқан жүргізе бастады. Бұл үрдіс Қазақстанды да айналып өткен жоқ. Республика тұрғындарына Отанымыздың кең кеңістігінде қандай көрікті жерлер бар екенін еске түсіру ұсынылды.

Қазақстандық ғалымдар тобы 40-қа жуық үміткерге зерттеу жүргізіп, қазақ мәдениетінің ең жарқын 7 құбылысын анықтады, - дейді тарих ғылымдарының докторы Бүркітбай Аяған. Қазақтарда бұл сан қасиетті мәнге ие: 7 кодекс, 7 ай және тағы басқа ғалымдар негізгі критерийлерді ұстанды: бұл халықтың негізгі бөлігіне қол жетімді, халық тарихында маңызды рөл атқаратын және сонымен бірге планетаның басқа аймақтарында қайталанбайтын материалдық объект болуы керек.

Алматыдан 170 км қашықтықта, Іле өзенінің жағасында Тамғалы шатқалы орналасқан, оның қабырғалары үңгір суреттерімен көмкерілген. 4500 петроглиф аңшылық пен шаманизмнің, пұтқа табынушылық құдайлардың және үш Будданың көріністерін бейнелейді.

Танбала археологиялық Ландшафтының Петроглифтері - Жетісу жартас өнерінің ең көне және жарқын ескерткіштерінің бірі, 2004 жылдан бастап ЮНЕСКО-ның Бүкіләлемдік мұра сайты болып табылады.

Петроглифтердің көпшілігі негізгі шатқалдың төменгі бөлігінде және батысқа іргелес бүйірлік шатқалда, сондай-ақ негізгі шатқалдың солтүстік-батысында орналасқан 7 сайда орналасқан. Негізгі шатқалдағы суреттердің жалпы саны 2000-ға жуық. Олардың барлығы шартты түрде 7 топқа бөлінген.

1969 жылы Есік қорғанын қазу барысында аңдардың мүсіндерімен безендірілген алтын қамзолдан сақ жауынгерінің қалдықтары табылды. Көрнекті сақ көсемінің ұрпағы болған бұл адам біздің дәуірімізге дейінгі V — VI ғасырларда өмір сүрген және 18 жасында қайтыс болған. Оның қабірінен алтыннан жасалған 4000-нан астам бұйымдар, сондай-ақ 26 жазбаша белгісі бар күміс ыдыс табылды. "Алтын адамның" орналасқан жері жарнамаланбайды, ал олжаның көшірмесі Астана қаласындағы Мемлекеттік алтын және бағалы металдар мұражайында қойылады. "Алтын адам" Қазақстанның ұлттық рәміздерінің біріне айналды, оның бейнесі Алматы Республикасының алаңында Тәуелсіздік монументімен көмкерілген. Қанатты барыстағы "Алтын адам" Қазақстанның ұлттық рәміздерінің біріне айналды. Сақ жауынгерінің көшірмелері Қазақстанның көптеген қалаларында орнатылған, олардың бірі Алматыдағы басты алаңда Тәуелсіздік монументіне тағзым етеді. Археологиялық қазба жұмыстарының нәтижесінде Қазақстанда "Алтын адам" деп аталатын бес қабір табылды: екінші "Алтын адам" Аралтөбе қорғанынан табылды, үшіншісі Шилікті байғетөбе қорғанынан табылды, төртіншісі Астана маңынан және бесінші "Алтын адам" Қарқаралы ауданының Талдықорған қорымынан табылды. Домбыра-ең көп таралған Қазақ халық аспабы. Домбыраны әр киіз үйден табуға болады; ол қазақтардың өміріндегі ең қажетті және міндетті заттардың қатарына жатады. Өте танымал қазақ аспабы. Қатты ағаштан кесілген. Ең көп таралған домбыра – екі ішекті, бірақ үш ішекті де бар. Жақсы домбырашы және 2 Ішекті бүкіл оркестр сияқты ойнайды. Арал қаласының маңындағы қазба жұмыстары кезінде археологтар қолында домбырасы бар адамның саз мүсінін тапты. Табылған зат б.з. д. III — V ғасырларға жатады. Бұл суреттер неолит дәуіріне жатады. Домбыраның шығу тегі туралы бірнеше аңыздар бар. Олардың бірі Шыңғыс ханның үлкен ұлын жараланған Құлан аң аулап өлтіргенін айтады. Әкесі қиыншылықты болжап, ұлы туралы жаман хабарды жеткізген адамның басын кесуге уәде берді. Ешкім Шыңғыс ханға шындықты айтуға батылы бармады, тек бір әнші домбырада "Ақсақ құлан туралы" әнін ойнады, оның әкесі бәрін түсінді. Ұлы хан әншінің басын кесуді бұйырды, бірақ ол оған: "Мен ештеңе айтқан жоқпын. Менің домбырам сөйледі". Содан кейін Шыңғыс хан қартты емес, оның ортасына ыстық қорғасын құйып, домбыраны өлтірді. Осылайша құралдың корпусында тесік пайда болды. Түркі халықтарының (ғұндар, аварлар, болгарлар, хазарлар, половцы, ордындар) ұзақ әсерімен шығыс славяндары бұл музыкалық аспапты домбыра деп қабылдады. Марко Поло өз еңбектерінде бұл құралдың сол кезде Ресейде татарлар деп аталған көшпелі түріктердің жауынгерлерінде болғанын атап өтті. Олар тиісті көңіл-күйге жету үшін жекпе-жек алдында ән айтып, ойнады. 2012 жылы электродомбыра құрылды.

Қазақтардың көшпелі өмір салты олардың дәстүрлі тұрғын үйінде көрініс тапты. Біздің дәуірімізге дейінгі VIII — V ғасырларда пайда болған киіз үй осы уақытқа дейін үлкен өзгерістерге ұшыраған жоқ. Сыртта ол қыста аяздан, ал жазда күн мен жаңбырдан қорғайтын киізден жасалған күмбезге ұқсайды. Көшпенділердің үйін бір сағат ішінде бір отбасының күшімен оңай

жинап, бөлшектеуге болады. Қазақтар үшін киіз үй өзінің микрокосмосының үлгісі болды. Қазақ әкесінің киіз үйінде туып, ақ киіз үйді мұра етіп алды, ал адам қайтыс болған кезде киіз үйдің үстінен жоқтау матасы көтерілді.

Киіз үй-көшпенділердің дәстүрлі үйі. Ол тез орнатылады және бөлшектеледі, түйелер мен жылқылармен оңай тасымалданады, оның киіз жамылғысы жаңбыр ағынын өткізбейді. Ыстық күндерде киіз үйдің іші салқын, ал қыста оның қабырғаларын киіздің екінші қабатымен жауып, ішіндегі ошақты жылытуға болады.

Оған екі жағынан торлы жылжымалы қаңқа - кереге байланған, содан кейін аспаптың көмегімен - Бақан киіз үйдің күмбезі - шаңырақ көтеріледі. Оның бүйір саңылауларына уық тіректері салынған, олардың төменгі ұштары керегенің ұштарына байланған.

Қазіргі кесене сопылық ақын Қожа Ахмет Ясауи жерленген жерде салынды, ол аймақ мұсылмандары арасында үлкен беделге ие болды және Орталық Азиядағы исламға айтарлықтай әсер етті. Ол 1166 (67) жылы қайтыс болды және кішкентай кесенеге үлкен құрметпен жерленді.

Қазіргі кесене Тамерланның бұйрығымен қайтыс болғаннан кейін 233 жылдан кейін тұрғызылды. 1395 жылы Тамерлан Алтын Орданың билеушісі Тоқтамыш ханға жеңіліп, Орданың астанасы Сарай-Беркені өртеп жіберді. Осы жеңістің құрметіне қолбасшы Қожа Ахмет Ясауи кесенесінің орнына жаңа, үлкен мемориалдық кешен салуға шешім қабылдады, ол сол кезде өте тозығы жеткен.

1385 жылы Тамерланның бұйрығымен Ясауи қабірінің орнына Ясауи ізбасарлары сопылар монастыры салынды, бірақ мешіт 1405 жылы қайтыс болғаннан кейін бірден аяқталды. Тамерлан қайтыс болғаннан кейін тек кіру порталы аяқталмай қалды.

Қазақ хандығы кезінде кесене қазақ хандарының резиденциясы болған.

ЮНЕСКО-ның Бүкіләлемдік мұра тізіміне енгізілген.

Аңыз бойынша, Маңғыстау түбегінің шөлді кеңістігінде әулиелер қатарына жатқызылған 360 сопылық данышпан өмір сүріп, жерленген. Мұнда жартастарда кесілген көптеген мешіттер мен жер асты қорымдары сақталған. Маңғыстау храмдарының ішіндегі ең әдемісі — Шақпақ Ата-тас беткейде ойылған және латын кресті тәрізді. Жер асты құрылыстарының қабырғалары осы әлемнің және өмірдің қысқа мерзімділігі туралы сопылық жазулармен көмкерілген.

Маңғыстау мешіттерінің, Шопан Ата, Шақпақ Ата қабырғалары түрлі-түсті жазулармен, жылқылардың, шабандоздардың, бұқалардың, өсімдік өрнектерінің контурлық бейнелерімен көмкерілген. Алақанның жартастағы суреттері ерекше. Алақанды бейнелеу тарихы ғасырлар тереңдігіне, Тәңіршілдік билік құрған көшпенділер дәуіріне кетеді.

Ескерткіш 1997 жылы астананы Алматыдан Ақмолаға көшірудің символы ретінде салынды. Қазақ халқының өміріндегі жаңа кезеңнің символы ретінде "Бәйтеректің" маңыздылығы "Аялы алақан" (қаз. Аялы алақан — "қамқор қолдар"),

Орталықта барлық діндердің бірлігін бейнелейтін әлемнің 17 діні

өкілдерінің қолтаңбалары бар ағаш глобус орнатылған.

Бәйтерек монументі 2002 жылы ашылып, Қазақстан тарихының, халық өміріндегі жаңа кезеңнің белгісі болды. Ғимараттың биіктігі - 97 метр, бұл 1997 жылды, жаңа Астана жарияланған жылды білдіреді. Мұнараның металл құрылымы салмағы 1000 тоннадан асады және 500 қадаларда тұрады. Жоғарғы жағында диаметрі 22 метр және салмағы 300 тонна болатын үлкен шыны шар бар. Жалпы биіктігі - 105 метр. Осындай өршіл жобаның сәулетшісі өзінің Hi-tech құрылымдарымен танымал Норман Фостер болды.

Әрбір халықтың алты жастағы баладан ата сақалды қартына дейін ұлттық қадір - қасиетіне балайтын әдет – ғұрыпты, ұлттық құндылықтарды біліп, ғасырдан ғасырға жетіп отыруы, сол елдің абыройын көтеретіні сөзсіз. Біздің ұсынып отырған жұмысымыздағы «жеті кереметіміз» қазақ халқының кереметтерінің қатарында деген ойдамыз. Әрбір адамның өзінің туған жерінің мәдени ескерткештерін, мәдени құндылыұтарын, тарихын білуі тиіс. Қазіргі жастардың қазақ халқының жеті кереметін біле бермейтіні ғылыми жұмыстың өзектілігін құрайды.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1.Агапов П.В. Ежелгі Қазақстанның қазыналары: материалдық мәдениет ескерткіштері = treasures of ancient Kazakhstan / Павел Васильевич Агапов, Мир Қосымұлы Қадырбаев. - Алматы: Жалын, 1979. – 250 б.

2.Асанова С. Қазақ ұлттық киімі мен қолданбалы өнерінің тарихы: оқулық / Сабыркөл Асанова, Алла Петровна Птицина. - Астана: Фолиант, 2008. – 204 б.

3. Қыдыров ж. үкі домбыра [ноталар]: күйлер / Ж.Қыдыров. - Алматы: Өнер, 1984. – 80 б.

ҰЛЫ ЖІБЕК ЖОЛЫ, ҰЛЫ ДАЛА ЗАҢДАРЫ

Қатысушы:Назынбеков Мейрамбек
Жетекшісі: Жамырзанова Умитжан Турсыновна
Семей қаласы "Приречное жалпы білім беретін мектебі" КММ

Ұлы Жібек жолы мақаласы, ең алдымен, Орталық Азия мен Еуропа өңірінің мәдениетінің жалпы даму сәттерін бейнелейтіндігі мен сөзсіз қызығушылық тудырады. Қызығушылық пен сұрақтудырады,оның негізін қалаушы кім, қандай тауарлар белгілі бір елдерге жеткізілді, ұлы жолдың басы қайдан және ол қай жерде аяқталады. Автор бұл сұрақтарға жауап бере алды, сонымен қатар қолда бар тарихи құжаттарды қорытындылауға тырысты. Автор сонымен қатар ӘмірТемірді жаулап алу кезеңіндегі Ұлы Жібек жолының рөлін көрсетті. Автор мәселе бойынша бір қатар тұжырымдар жасады. Солардың бірі – Ұлы Жібек жолы-әлемді көркениет тарихындағы ең маңызды жетістіктердің бірі. Керуен жолдарының тармақталған желілері Еуропа мен Азияны Жерорта теңізінен Қытайға дейін кесіп өтіп, ежелгі және орта ғасырларда Батыс пен Шығыс мәдениеттері арасындағы сауда байланыстары мен диалогтың маңызды құралы болды.

Адамзат өркениетінің тарихында әртүрлі саяси, діни және этникалық дәстүрлері бар елдер мен халықтар арасындағы ұзақ мерзімді өзара тиімді мәдени және экономикалық ынтымақтастықтың көптеген мысалдары бар.

Мысалы, Ресей мен Скандинавия елдері (Швеция, Норвегия, Дания) арасында ұзақ уақыт жұмыс істеген "варангиялықтардан гректерге" аңызға айналған жол болды. Африка континентінд енегізінен Сахара шөлі арқылы өтетін тұзды сауда жолы да тарихта белгілі.
Ұлы Жібек жолы Қытайдың Хуанхэ өзенінің аңғарындағы аудандардан бастау алды. Ол Ұлы Қытай қорғанының батыс бөлігі арқылы өтіп, Іле өзенімен Ыстықкөл көліне дейін созылды. Мұнда батысқа және Солтүстік-Шығысқа шығатын жол оңтүстік және солтүстік бағытта тармақталған. Оңтүстік бағыт Ферғана, Самарқанд, Иран, Ирак, Сирия және Жерорта теңізіне, ал Испиджаб қаласы арқылы солтүстік бағыт екі тармаққа бөлінді. Бір тармақ Орта Азияға Мургаб жәнеАмудария, Сырдария және Жайық өзендер іарқылы өтті. Керуендердің жолында бай ауылдар мен Мере және Бұхара, Самарқанд жәнеҮргенш, Отырар және Шымкент, Тараз және Баласағұн, Сауран қалалары тұрды, ал екіншісі – Түркістан арқылы Сырдария өзенінің төменгі ағысы арқылы Батыс Қазақстанға шығып, Қаратеңіздің солтүстік-шығысын айналып өтіп, Еуропаға бет алды. Ұлы Жібек жолының жалпы ұзындығы шамамен 7 мың шақырымды құрады.
"Ұлы Жібек жолы" термині (Ogea1 pck goas1) 1877 жылдың аяғында тарих ғылымына еніп, оған белгілі неміс географы Фердинанд фон Рихтофен берді. Жібек сауданың негізгі тақырыбы болды, сондықтан ол жолдың атауын анықтады. Бұл сәтті атау тарихнамадағы сауда жолының визит карточкасы мен терминологиясына айналды.
Ұлы Жібек жолы қашан "жұмыс істеді" деген сұрақ әлі күнге дейін талқылануда. Егер Жібек жолының жекелеген учаскелерінің прототипі туралы айтатын болсақ, онда байланыстар мен айыр бастау байланыстарының басталуы біздің дәуірімізге дейінгі Ш-және мыңжылдыққа дейін созылады. Бұл байланыстар Бадахшан тауларындағы лапис лазули кен орындарын және Хо-тана ауданындағы Яркенд - Дарья өзенінің жоғарғы ағысындағы нефрит кен орындарын игеруге байланысты жолға қойылды. Бадахшанда өндірілген лапис лазули Иранға, Месопотамияға, Анадолыға, Египетке және Сирияға экспортталды. I мыңжылдықтың ортасында Қытайда Бадахшан лапис лазули пайда болады. Орталық Азия мен Таяу Шығысты Жерорта теңізі мен Үндістан мен байланыстыратын лапис Лазули жолы мен қатар Шығыс Түркістанды Қытаймен байланыстыратын нефрит жолы болды. Біздің дәуірімізге дейінгі I мыңжылдықтың ортасында дала жолы жұмыс істей бастады. Егер сізГеродоттың осы жолдың сипаттамасын ұстанатын болсаңыз, онда оның бағыты айқын болады: Қара теңізден Дон жағалауына, содан кейін Оңтүстік Оралдағы савроматтардың жерлеріне, Ертіске және одан әрі Алтайға, Жоғарғы Ертіс пен Зайсан көлінің ауданын мекендеген агриппейлер еліне. Жақында Жібектің өнер табысы мен саудасы біздің дәуірімізге дейінгі I мыңжылдыққа жатады деп есептелді. Алайда Тайху көлінің жанында Чжэцзян провинциясында қазба жұмыстарын жүргізген қытай археологтары неолит дәуіріне жататын жібек маталарды, белдіктер мен жіптерді тапты. Матаның жасы шамамен б.з. д. 2750 жыл. Тіндердің талдауы көрсеткендей, шамамен бес мыңжыл бұрын Жібек шаруашылығы жеткілікті дамыды және қарабайыр

кезеңнен шықты.
Жыл сайын Географиялық Қоғамы (РГО) әртүрлі аймақтарына экспедициялар ұйымдастырады. 2015 жылдан бастап Қазақстан Республикасы да зерттеу бағдарламасына енгізілді. Соңғы екі жыл ішінде көрікті жерлерді, атап айтқанда, Ұлы Жібек жолы бағытына қатысты жерлерді зерттеуге ерекше назар аударды. Түбегінің аумағында Ұлы Жібек жолы дәуірінің археологиялық дәлелдері болғандықтан, бұл экспедициялардың мақсаты " түбегінің ескерткіштері мен маңызды нысандарын таңдап, сипаттау, мекендейтін қазіргі халықтардың мәдениетінен тауарлар, технологиялар мен идеялар қозғалысы орыналған осы халықаралық трассаның іздерін табу, туристік маршруттар желісін құру және оларды ЮНЕСКО-ның "Жібек жолындағы Туризм" халықаралық бағдарламасына қосу " [3].Ұлы Жібек жолының пайда болуы б. з. д. II ғасырға жатады. ал "Ұлы Жібек жолы" терминін тарих ғылымына 1877 жылы неміс саяхатшысы және тарихшысы К. Рихтофенөзінің "Қытай" атты еңбегін жазғаннан кейін XIX ғасыр ғалымдары енгізді, онда ол алғаш рет Шығыс елдері бойынша осы сауда жолын анықтады "Жібек жолы".Айта кету керек, Ұлы Жібек жолы құрылғанға дейін Орталық Азия мен Ежелгі Шығыс аумағында соғыс пен бейбітшілік мақсаттарына қызмет ететін жолдар болған. Олар арқылы үлкен әскерлер мен кіші отрядтар алға жылжып, қанды шайқастар басталды, олардың бойында орналасқан қалаларға шабуыл жасалды; Бейбіт уақытта бұл жолдар саяси, сауда және мәдени өмірдің байланыстырушы жіптері ретінде қызмет етті. Дәл осы функцияны халықтар әрқашан бағалайтын. Ежелгі жолдардың бірі - "лапис лазули" – біздің дәуірімізге дейінгі 3-2 мыңжылдықта пайда болды.е. ол Памир тауларынан басталып, Иран арқылы Батыс Азия мен Египетке дейін созылды.Тағы бір жол-Ахеменидтердің әйгілі "патша жолы" —б.з. д. VI-IV ғасырларда Иранның астаналарының бірі мен Суса қаласымен Жерорта теңізінің жағасындағы Эфес пен Сарданың Кіші Азия қалаларын байланыстырды. Тағы бір жол Ираннан Бактрия, Соғди, Ташкент оазисі және Қазақстан аумағы арқылы Алтайға дейін жүрді.Біздің дәуірімізге дейінгі 138 жылы Қытай императоры Ди өз елшісі Чжан Цянды Қытайдың солтүстік шеттерін қиратқан соғысқан көшпелі ғұн тайпаларына қарсы күресте одақтастар іздеуге жібергені белгілі. Саяхат кезінде елші ғұндарға он жыл бойы тұтқынға алынды. Ол ОрталықТянь – Шаньның биік асуларынан өтіп, Ыстықкөлге қарай жүгіре алды. Нарын өзенінің жағасынан өтіп, Ферғана алқабына түседі.Ұлы Жібек жолының негізгі жолдарынан басқа, оларға іргелес керуен жолдары да болғандығы назар аудартады. "Алтын" жол болғаны белгілі.Орталық Азиялық күміспен керуендер жетіспейтін мемлекеттерге баратын "күміс" деп аталатын жол да болды.
Қытай өнімдері тек Орта Азияға ғана арналмаған. Бірегей Жібек маталарға айтарлықтай қажеттілік Персияда және оның батысындағы мемлекеттерде болды.
Еуропада Жібек ағаштарда өседі және бұл мәдениеттің құпиясын тек қытайлар біледі деп сенді. Тамыз айында Рим Қытай жібегіне жүннен жасалған бұйымдар, дәмдеуіштер мен шыны бұйымдар төледі. Қытайлықтардың монополияны және осы қымбат матаның экспортын қамтамасыз еткеннен гөрі,

мұндай Аңыздарды жоққа шығаруға ниеті болған жоқ. Территориясы арқылы сауда жасалған парфиялықтар Жібек жасаудың техникалық аспектілері туралы ештеңе таратуға себеп көрмеді, бірақ олар жібек жолдары өткен көптеген кейінгі әулеттер сияқты саудадан айтарлықтай пайда тапты.Жібек жолының басты міндеті – сауда. Қиын жолдан өткен саудагерлердің ең маңызды тауарлары-жібек. Жібек батыста жалпы апатқа – тітіркендіргіш жәндіктер паразиттеріне қарсы тұру қабілеті үшін жоғары бағаланды. Орталық Азиядан қытайлықтар жылқылар, түйелер, қойлар мен аңшылық иттерді алды. Сондай – ақ жоңышқа тұқымдары жүзім, бұршақ, пияз, қияр, сәбіз, Анар, жаңғақ, інжір және экзотикалық жемістер – қарбыз, қауын және шабдалы жәнет.б. жүннен жасалған түрлі бұйымдар-кілемдер, перделер, төсек жапқыштар, сарайлар, гобелен маталары мен кілемдер де келді.Қытайдан керуендер Батысқа әйгілі қытайлық фарфордан жасалған ыдыстарды - вазалар, тостағандар, көзілдіріктер, ыдыс-аяқтар, әсем суреттері бар қарлы бел алып келді. Қол азергерлік бұйымдар, әртүрлі ою-өрнектері бар айналар және осы металдан жасалған басқа да бұйымдар, қол шатырлар, әйгілі қытай лакынан жасалған бұйымдар экспортталды. Саудагерлер шай мен күріш, маталар мен зығыр, Маржан, кәріптас, асбест алып жүрді. Үндістаннан маталар, дәмдеуіштер мен асылтастар, бояғыштар, піл сүйегі жеткізілді. Ираннан күміс бұйымдар. Шығыс Еуропадан көптеген былғары, аңтерісі, аңтерісі, былғары илеуге арналған қабық, мал және арнайы тауар - құлдар әкелінді. Мақала жазу барысында біз келесі тұжырымдарға келдік:

Қазір Жібек жолының тарихын зерттеу, оны жаңғырту, осы жол бойындағы елдердің саяси, экономикалық, мәдени байланыстарын ұлғайту қайта қолға алынып отыр. 1987 жылы ЮНЕСКО – ның бас конференциясының XXIV сессиясы «Ұлы Жібек жолын зерттеудің халықаралық жобасын» қабылдады. Оған Грекия, Португалия, Египет, Италия, Қытай, Индонезия, Монғолия, Оман, Шри Ланка бұрынғы Кеңестер Одағы қатысты. «Адам қоршаған орта, жер мен теңіз қорлары», «Мәдениет және болашақ» атты бағдарламалар бекітілді. Осы бағдарламалапды іске асыруға қатысты. 1991 жылы Қазақстанда «Жібек жолы» атты Ұлттық комитет құрылды. Ұлы Жібек жолы көне дәуірде де, қазір де Еуразия халқы үшін мәдени байланыс, саяси рухани мәселелерді шешуде маңызы үлкен.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР МЕН ДЕРЕККӨЗДЕРДІҢ ТІЗІМІ:

1. "Қазынатүбегі" журналы.
2. 2015 жылғы 31 шілдедегі" Известия " газеті
3. Ахметшин Н. Х. Жібекжолыныңқұпиялары. М., 2002
4. БабенчиковВ. П., Веймарн Е. В. "қымбаттымыңжылдықтар. Бойыншаэкскурсияларортағасырлық " баспасы, Симферополь, 1966 ж.

ҚАЗАҚ ЖӘНЕ ОРЫС ХАЛЫҚТАРЫНЫҢ ӘДЕТ-ҒҰРЫПТАРЫНДАҒЫ ҰҚСАСТЫҒЫН ЗЕРТТЕУ

Қатысушы:Труспекова Айсу

Жетекшісі- Алибекова Гульмира Мадетовна

Абай облысы білім басқармасының Бородулиха ауданының білім бөлімінің «Новопокровка орта мектебі» КММ

Бұл жоба қазақ және орыс халықтарының салт-дәстүрлерін зерттеуге және
салыстыруға бағытталған. Жобаның тақырыбы оқушылар үшін өзекті.
Бүгінгі таңда өз отбасының, өз халқының тарихын зерттеу проблемасерекше
маңызды, өйткені қазіргі заманғы отбасылар ұрпақ арасындағы байланысты жоғалтады. Жоба аясында ауыл тұрғындарымен сұхбаттасу, сонымен қатар 6-11 сынып оқушылары арасында сауалнама жүргізу жоспарланған.

Қазақ және орыс халықтары салт-дәстүр, әдет-ғұрыптарға бай халықтар. Қазақ және орыс халықтарының отбасылық әдет-ғұрыптарының ішінде ұқсас элементтер өте көп кездесетініне көз жеткіздік. Жобамның басты мақсаты – қазақ және орыс халықтарының отбасылық әдет-ғұрыптарындағы ұқсастықтарды анықтау болып табылады.

Қазақ халқы дәстүрге өте бай. Халқымыздың ұрпақ тәрбиесіндегі басты мақсаты - халық педагогикасының қайнар бастауы болып табылатын: ұлттық салт-дәстүрлерді, мақал-мәтелдер мен тыйым сөздерді, тұрмыс-салттық қазыналарды, өнер, ғибрат, аталы сөздер мен халық даналығы туралы мұраларды жас ұрпақтың сана-сезіміне сіңіруді мақсат еткен.

Баланы еңбек етуге, сыпайы, өнерлі болуға ғана үйретпей - ой-өрісінің дамуына, таным кеңістігінің ұлғаюына, білім деңгейінің өсуіне, қабылдаған күрделі ұғымдарды жетілдіру барысында жеке көзқарасын қалыптастыруға талпындырған. Халықтың салт-дәстүрлері, рәсімдері мен жөн-жоралғылар, ырымдар мен тыйымдар, түрлі сенімдер өмірде қолданыс тауып келеді. Оның бәрі дамып,толысып, жаңарып отырады. Қазақ халқының салт-дәстүрлері осы ұлттың мінез-құлқын, қасиеттерін көрсетеді. Кейбір салт-дәстүрлер мен әдет-ғұрыптар сол халықтың тұрмысына, тәрбиесі мен мінезі, сенімі мен ырымына қарай қалыптасып келеді. Салт-дәстүр бірнеше түрге бөлінеді. Атап айтсақ,шілдехана, сүйінші, балаға ат қою, бесік тойы, атқа мінгізу, баланы қырқынан шығару, тұсау кесер тойы, сүндет той, тілашар, тоқым қағар.Бір тудың астында бір үйдің бауырларындай күн кешіп жатқан өзге ұлт өкілдерінің бірі – орыс халқы.

Салт- дәстүр – әр ұлттың, халықтың діні мен сеніміне, тұрмыс-тіршілігіне, ұлттық құрылым ерекшелігіне сәйкес ғасырлар бойы жинақталып, өмірдің өзі туғызған ғұрыптардың жиынтығы, қауым мен қоғамда қалыптасқан мінез- құлықтың үлгілері. Жалпы принциптерді анықтау мәселесі де маңызды. Екі халықтың ортақтығын, өзара қарым-қатынасын анықтау мен білу бізді басқа халықтарды құрметтеуге, оларды жақындастыруға үйретеді. Ұлыстың ұлы Наурыз мерекесінде және Рамазан айында қазақтар жарапазанды айтады. Рождествода орыстар да коляда әндерін айтады екен. Бұл әндерде әр үйге

амандық пен береке тілейді. Адам табиғатқа байланысты. Ол табиғат элементтерімен және басқа да қиындықтармен күресте қорғаныс құралдарын іздейді. Өздерін, үйлерін қорғау үшін адамдар керемет қасиеттерге ие заттарды пайдаланды. Шығыс славяндар мен өзенаралық халықтар арасында бұл заттардың қатарына сақина, балта, нан, от, су, шөп (адраспан, лунник), қорғасын кірді. Бұл заттар дәстүрге жиі енген. Мыс, күміс, алтын сақиналар тасымалдаушыны зұлымдықтан қорғады. 22 наурызда қазақтар Наурызды – шығыс күнтізбесі бойынша Жылдың басын атап өтеді. "Нау" - жаңа,"ырыз" -күн. Бұл күні адамдар өздерінің ең жақсы киімдерін киіп, бір-біріне қонаққа барады, реніштерін кешіреді және ең жақсы тілектерін білдіреді. Әр үйде дастархан жайылып, "жеті шелпек" таратылып, жеті тағамнан тұратын наурыз көже әзірлене Ал орыс халқы масленица мейрамын тойлап өтеді. Масленица – бұл қыспен көңілді қоштасу және көктемді қарсы алуы. Бұл күндері пісірілген құймақ күнді бейнелейді. Біздің ата-бабаларымыз күн тәрізді дөңгелек, қызғылт құймақпен бірге оның жылуы мен күшінің бір бөлігін жейді деп сенген.

Мереке кезінде көңілді ойындар, "Әтештердің төбелестері", "Батырлар" жарыстары, частушка сайысы, "Карусель"... және, әрине, халық әндері мен билерісіз болмайтын мереке.... "Масленица" қуыршағы сабаннан алдын-ала жасалған. Оны "Гори, гори ясно, чтобы не погасло!» әнін айтып, құыршақты жағады. Қазақ халқы нәресте дүниеге келген қырық күнді қауіп-қатерлі деп санаған. Осы күнге аман-есен жеткен баланы сау-саламат болады деген. Қырық күнге дейін үйден шырақ өшірмеуді әдетке айналдырған. Нәресте туылып қырық күнге толғанда жақын туыс-туғандардың, көршілердің әйелдері қырық қасық шілде суын тамызып, нәрестені шомылдырып, нәрестенің қолын ұнға матырып, «қарын шашын» алып шүберекке түйіп, тұмарша етіп баланың оң иығына тағып, тырнағын алып көміп тастайды. Міне, сол сияқты орыс халқында 40 күннен кейін нәрестенің «қарын шашын» алу дәстүрі жүреді. Нәресте шашын туған әкесі ала отырып: «Шашын қалың болсын, ал сен, жақсы болып, туған-туыс, дос-жаран арасында сыйлы болып өс» - деп айтады. Бұдан кейін баланын шашын алмайды. Қазақ халқы баласын ағаш бесікке салып асырайды. Ағаш бесік көшпелі өмірге өте қолайлы. Бесік иіп кептірілген талдан жасалады. Бала бөлеген бесіктің үстіне жеті нәрсе жабады. Әр жабылған нәрсенің өзіндік мәні бар. Осы секілді орыс халқында да, баланы аспалы ағаш бесікке салып асырайды. Бесікке бөлерде темір пышақпен аластайды. «Пәле-жаладан, тіл көзден сақтасын» деп темір пышақпен аластап, ер бала болса, жастықтың астына пышақ, ал қыз балаға қайшы салып қояды. Орыс халқында ерекше саналатын салт-дәстүрлердің бірі – ыдыс шағу ырымы. Бұл дәстүр адам өміріндегі өзгерістерге байланысты орын алады. Орыс халқында неке қиылған соң үйге кірген келіннің беті орамалмен жабылды. Оларда той келіннің бетін ашумен басталды. Қазақтарда да келіннің бетін ашу ғұрпы осы күнге дейін сақталған.Ауыл

тұрғындарымен кездесу ұйымдастырып, сұхбат жүргіздік.6-11-сынып оқушылар арасында сауалнама өткіздік.Сауалнама сұрақтарына 57 оқушы жауап берді. Тест бойынша қорытынды:мектеп оқушыларының көбі өз халқының салт-дәстүрлерін біледі, отбасыларында олардың өткізу рәсімін сақтайды екен.Жақсы білетін және жақсы көретін салт-дәстүрлер: Наурыз мерекесі,айт, Масленица, пасха.

Біз көпұлтты Қазақстан жерінде, бейбітшілік пен келісімде өмір сүріп жатырмыз. Өз тарихымызды еске ала отырып, біз ертеңгі күнге сеніммен қараймыз, болашағымызды бірге құрамыз**.** Қорыта айтқанда, «Ел боламын десең бесігіңді түзе» демекші ең алдымен отанға деген сүйіспеншілікті салт – дәстүрді түзеуден бастау керек. Сонда ұлтымыздың әрбір мүшесі салт-дәстүрін жете таниды, ал салт-дәстүрді білсе тарихын таниды, тарихын білу - отанды тану.

Пайдаланған әдебиеттер:

1.Қазақ халқының салт – дәстүрлері – Алматы «Рауан» 1994 ж.

2. «Жеті қазына» Сейт Кенжеахметұлы - «Ана тілі» ЖШС Алматы 2005ж.

3.Қазақ халқының әдет-ғұрпы мен салт-дәстүрлері kz/index.php?option

4.Уикипедия — ашық энциклопедиясынан алынған мәлімет https://www.oinet.kz/

ШӘКӘРІМНІҢ ӨМІРІ МЕН ШЫҒАРМАШЫЛЫҒЫНЫҢ ЖАСТАРДЫ ЗЕРДЕЛІККЕ БАУЛУДАҒЫ МАҢЫЗЫ

Қатысушылар: Талғатова Амина Дәуренқызы, Сембек Ләтипа Оралбекқызы
Жетекшілері: Нургалиева Роза Акылбековна
Жиенбаева Акгул Слямхановна
«№ 7 жалпы орта білім беретін мектеп-лицейі» КММ Семей қаласы

Ұлтымыздың ең ұлық мұраты - тәуелсіздік тұғырына қонғалы бері халқымыз кешкен тарихи оқиғаларға және сол ел шежіресін жасауда ерен еңбек еткен, жұртын өрге тартқан тарихи тұлғаларға ұлттық мүдде тұрғысынан баға беріле бастады. Соның табысты нәтижесі боларлықтай тарихымыздың тынысын бағамдарлық татымды шаруалар атқарылуда. Мұндағы мақсат - бүгінгінің мұратын айқындау үшін, болашақтың баянды бейнесін жасау үшін кешегінің ақиқат баянын байыптау. Шәкәрімнің шығармашылық өмірбаяны бүгінде зерттеу еңбектерінің нысанасына айналып, жаңа кезеңнің дәстүрлі үрдісі ретінде көрініс беріп отыр. Шәкәрім поэзиясының қоғамдық өмір мен табиғат құбылыстарын көркем оймен қабылдаудағы және жеткізудегі көркемдік танымы мен тарихилығы өзара тереңнен тамырласып жатқан тақырыптық-идеялық, эстетикалық, философиялық ізденістері мен даму жолдары, стильдік, тілдік, бейнелеу амал-тәсілдері, ақындық өрнектерінің қалыптасуы жайында зерттеу жүргізу – қазақ әдебиеттану ғылымындағы көкейкесті мәселе.

Шәкәрім - өзінің жарты ғасырдан астам уақытқа созылған шығармашылық өмірінде әдебиеттің барлық жанрында жемісті еңбек еткен

қайраткер. Төңкеріске дейін, яғни 1912 жылы Семейдегі «Жәрдем» баспасынан Шәкәрімнің «Қазақ айнасы», «Қалқаман - Мамыр», «Жолсыз жаза, яки кез болған іс», «Еңлік - Кебек» атты кітаптары жарыққа шығады. Ақынның жекелеген шығармалары сол кездегі қазақ баспасөзінде жарияланды. Шәкәрімнің Физулиден аударған «Ләйлі – Мәжнүн» дастаны Ташкенттегі «Шолпан» журналының 1922-1923 жылғы бірнеше санында басылды. Одан кейін бұл поэма С.Сейфуллиннің бастыруымен 1935 жылы Алматыда «Ләйлі – Мәжнүн» деген атпен жарияланды. А.С.Пушкиннен аударған «Дубровский» әңгімесі жеке кітап болып басылды. Бұл әңгіме 1935 жылы орыс ақынының қазақ тіліндегі таңдамалы өлеңдерінің жинағына енді. А.С.Пушкиннің Шәкәрім аударған «Боранын» Б.Кенжебаев 1936 жылы «Әдебиет майданы» журналының 2-ші санында жариялады. Ақынның бір топ өлеңдері 1978 жылы Ленинградта шыққан М.Мағауин құрастырған «Поэты Казахстана» жинағында жарияланды.

Осындай мол мұра қалдырған Ш.Құдайбердіұлы шығармашылығы көркемдік құралдарды қолдану амал-тәсілдері жағынан талдауды қажет етеді. Шәкәрім мұрасының құндылығы – оның рухани бастау көздерінің күрделілігінде. Ең алдымен ол өзі өсіп өнген қазақ жұртының халықтық мұрасын терең меңгеріп, асылын бойына жинақтаған. Сондықтан да рухани жетілу жолындағы алған өзге әсер ықпалдарының ізгі үрдісін халқының қажетіне жарата алған. Шәкәрім адамның ізгі қасиеттерін дамыту жолдарын айқындап, бұл тұрғыда адамзаттық игі дәстүрлерге сүйенеді.Ақынның көлемді эпикалық туындыларындағы тың ізденістер мен өзгеше өрнектер көркемдік амал-тәсілдер ақынның әртүрлі поэзиялық жанрлардағы көркемдік ізденістерін айғақтайды. Шәкәрім поэтикасы – сан-алуан суретке толы, өмір құбылыстарын көркем айшықтаған күрделі сала. Оның сырларына үңіліп, философиялық, психологиялық, тарихи себептерін ашу әлі талайіргелі зерттеулерге негіз болары анық.

Өз заманының суретшісі, табиғат, қоғам, адам туралы көп толғаныс тебіреністер, философиялық тұжырымдар жасаған – Шәкәрім Құдайбердіұлының ақындық әлемі түрлі бейнелі образдарға, тілдік көркемдегіш сөздерге толы. Ең алдымен ол өзі өсіп өнген қазақ жұртының халықтық мұрасын терең меңгеріп, асылын бойына жинақтаған. Сондықтан да рухани жетілу жолындағы алған өзге әсер ықпалдарының ізгі үрдісін халқының қажетіне жарата алған.

Зерттеу жұмысының мақсаты: Шәкәрім шығармаларын талдай отырып ұрпақтың бойында бауырмалдылықты, еңбексүйгіштік азаматтық қасиеттерді қалыптастыру.

Шәкәрім шығармаларына тоқтала отырып сауалнама нәтижелерін пайдаланып, тарихи негізіне тоқталу.

Бұл ғылыми зерттеу жұмысында бүгінгі ұрпақтың Шәкәрімнің қалай ақталғанын және шығармаларының маңыздылын бағалай білуін қарастыру. Зерттеу обьектісі ретінде № орта мектеп қамтылды. Жобаның құрылысы зерттеу бағдарламасына, жүрдек сауалнама, аналитикалық кестелерден тұрады. Сұрақ нәтижелері мен қосымшалардың қорытындысы баяндамада көрсетілді.

Шәкәрім мұрасының құндылығы – оның рухани бастау көздерінің күрделілігінде. Ең алдымен ол өзі өсіп өнген қазақ жұртының халықтық мұрасын терең меңгеріп, асылын бойына жинақтаған. Сондықтан да рухани жетілу жолындағы алған өзге әсер ықпалдарының ізгі үрдісін халқының қажетіне жарата алған. Шәкәрім адамның ізгі қасиеттерін дамыту жолдарын айқындап, бұл тұрғыда адамзаттық игі дәстүрлерге сүйенеді.

Қазақ халқының тәуелсіз мемлекеті бірнеше ұрпақтың арманы болды. Отарлық билік кезіндегі Қазақстан тарихы зорлықшыл саясат үстемдік еткен, қасіретке толы кезеңдерімен ерекшеленеді. Ал, енді бүгінгі күні сол тәуелсіздігімізге қолымыз жеткенде, туған елінің, Отанының шынайы тарихын білуге деген ұлттық сана-сезімнің бұрын-соңды болмаған өрлеуінің куәсі болып отырмыз. Тарихымызға деген қоғамдағы сұраныстың жоғары деңгейін Қазақстан Республикасының тұңғыш президенті Н.Назарбаевтың 1997 жылды **"Жалпыұлттық татулығы мен қуғын-сүргін құрбандарын еске алу" ж**әне 1998 жылды **"Халық бірлігі мен ұлттық тарих жылы"** деп жариялауы көрсетіп отыр. Мұның өзі тарих тағылымының болашығы үшін маңызының өте зор екенін және бұл мәселеге мемлекеттік дәрежеде қолдау жасалып отыранын аңғартады. Тарихшылардың, қоғамтанушылардың ендігі міндеттері тарихымыздың **"ақтаңдағы"** беттерін, құлдық психологиядан, жалған консепциялардан азат етіп, өткенімізді тарихи шындық түрғысынан зерделеп, тарих тану ғылымының гуманистік борышын орындауға адал қызмет етулері болып табылады. Осы орайда, кезінде тәуелсіздігіміз, азаттығымыз үшін күрескен, сондықтан кеңестік тоталитарлық жүйе құрбандығына айналған, есімдерін осы саяси тәртіп кейінгі ұрпақ санасынан тазартуға күш салған тұлғаларды тарихымызға оралту аса қажет болып отыр.

Шәкәрім өмірінің соңғы кездері секілді ақын мұрасы тағдырының да тар бұралаң соқпағы, тауқыметі зор болды. Шәкәрімді ақтау, оның әдеби асыл қазынасын халыққа қайтару жолындағы үлкен бір ұмтылыс 1950-60 жылдары басталды. 1951 жылы М.Әуезовтің ғылыми жетекшілігімен жас ғалым Қайым Мұхаметхановтың «Абайдың әдебиеттік мектебі» деген тақырыпта диссертация қорғауы қазақ баспасөзі бетінде қызу айтыс туғызды. Сол айтыстың ақыры М.Әуезовтің Алматыны еріксіз тастап, Мәскеуге барып қызмет етуіне, ал Қ.Мұхаметхановтың 25 жыл бас бостандығынан айырылуына тікелей себеп болды. Бірақ Шәкәрімді ақтау, оның әдеби асыл мұрасын елге қайтару жолындағы күрес мұнымен тоқталып қалмады және бір сәт толастамады. Бұл арада ұлы М.Әуезов, Ғ.Мүсірепов бастаған қазақ зиялыларының еңбегі ерекше болды.

Шәкәрімдей асылымызды ақтап, әдеби бас мұрасын елімізге қайтару жолындағы ерекше еңбек сіңірген бір топ қазақ зиялыларының алдыңғы қатарында академик, көрнекті қоғам қайраткері Е.Букетов есімінің ерекше мақтанышпен аталып тұрары сөзсіз. Кешегі кеңестік әкімшілдік - тоталитарлық жүйенің әділетсіздіктеріне тек іштей наразылық білдіріп қоймай, ұлт мүддесіне қатысты осындай ұлы істерді атқарып кеткен Қ.Сәтпаев, Қ.Жұбанов, Е.Букетов, Қ.Мұхаметханов тәрізді ірі тұлғаларымыз болды.

Шәкәрімдей асылымыздың әдеби бай мұрасын ел игілігіне айналдыруда алдыңғы толқын ағаларымыздың осындай өнегелі ісін бүгінгі ұрпақ одан әрі лайықты жалғастыруда.

Шәкәрімнің өмірдегі және өнердегі жолы, шынында да, М.Мағауин айтқандай, «ұзақ та ұлағатты, келісті әрі күрделі» болды. Адамгершілік асыл қасиеттерді өміріне арқау етіп, оны ақындық құдірет - дарыны және биік азаматтық ісімен халқына үйретуге ұмтылған ғұлама ойшылдың жан дүниесіндегі қуаныш - күйініш сезімдерінің сырын бірден дөп басып, ашып айту өте қиын.

Шәкәрім өмірінің кейбірі ол өмір сұмдықтарынан аулақ, табиғат аясында тыныш өмір сүруге бел байлағанын неше түрлі саққа жүгіртіп, өсек- өтірік, жала жауып, тіпті саяси өң беруге тырысу сол кезде де, кейін де болғаны әділетсіздіктің бір көрінісі еді.

Шәкәрім 1905-1906 жылы қажыға сапар жасап оралды. Бұл сапарды ол көппен ойлап жүрген мақсаттарының бірі - Стамбул кітапханаларындағы асыл мұраларды оқуға, тарих тереңіне үңілуге пайдаланған. Ғұлама ақын Шәкәрім Құдайбердіұлының Алаш орда үкәметіне қарсы туралы кейбір жайларды, ең алдымен оның Алаш көсемі Әлихан Бөкейхановпен арадағы үлкен достық қарым – қатынасына байланыстыра отырып айтқан дұрыс. Әлихан мен Шәкәрімнің достығына келсек, олардың бір- бірін сырттай болса да танып білуі сонау 1900 жылы дәлірек айтқанда болашақ Алаш ұлт- азаттық қозғалысының көсемі Әлихан Бөкейхановтың қазақ жер пайдалануының зерттеуші Ф.Щербин экспедициясынада ғылыми жұмыспен айналысып жүрген кезінде басталса керек – ті. Мысал , ол «Қазақ» газетінде жарияланған «Қалқаман - Мамыр» мақаласында: «Алаш маған Шәкәрім туралы және оның терең білімі мен асқан өнері жайлы айтқан Иван Филиппович Гусев еді», - деп еске алады. Кемеңгер ақынымыз Абай қайтыс болғаннан кейінгі кезеңде Ә.Бөкейхановтың алғашқыда 1905 жылы «Семейалатинский листок» газетінде, одан соң 1907 жылы Семейдегі орыс географиялық қоғамының ғылыми еңбекиер жинағында Абай Құнанбаевтың тұңғыш жеке кітап етіп бастырып шығаруға қамқорлық көрсетіп, қолғабыс тигізуі тәрізді тағы басқа осындай белгілі жайлар оның Абай балаларымен, жалпы аға сұлтан Құнанбай Өскенбаевтар әулетімен арадағы достық қарым – қатынасын күшейте түскенін білеміз.

1917 жылы ақпан және қазақ төңкерісі кездерінде Семейде «Кадет» партиясының «Дело», ал «Халық еркі» партиясының «Халық сөзі» газеттері үзбей басылып шығып тұрды. Айтпақшы, «Халық сөзі» басылымының редакторы ұлты татар, бес сыныптың мұсылмандар училищесының меңгерушісі, қалалық Думаның мүшесі, ең бастысы Шәкәрім қажы секілді кезінде Толстоймен хат жазысып, пікір алмастырушы Семей зиялысы Рахметолла Меңғамұлы Елкебаев болды. Ұлт санасы оянып, әлеуметтік – саяси белсенділігі күшейген осы тұста әрбір көзі ашық, оқыған азаматтардың қоғамдағы болып жатқан оқиғаларға бей – жай қарап қалмай белсене араласып қатысуы заңды құбылыс еді. Демек, бұл арада Әлихан Бөкейхановтың «Жұртқа көрсетуімен» Ш.Құдайбердіұлы II Мемлекеттік Думаға депутаттыққа кандидат болып жаңағы кадет партиясы атынан ұсынылмады емес пе екен? Олай болса,

ғұлама ақынның да кадет партиясына да бір қатысы болуы әбден мүмкін ғой...Екіншіден, барша зиялы қазақ арасында үлкен білім мен беделге ие Шәкәрім Құдайбердіұлының осы депутаттықтан бас тартып, өз жолын Темірғали Нүрекеновқа бере салуының сыры неде? Меніңше, бұл арада саясаттан гөрі неғұрлым өзінің рухани ұстазы Толстойдың «кісішілік өмірін» көбірек қалағанға ұқсайды.Бір қызығы Толстой да өзінің елуден асқан шағында елден жырақ кетіп, философиялық еңбектер жазумен айналысқан екен. Шәкәрім Құдайбердіұлы үлкен ақындық, оқымыстылық дарын- келбетіне қоса сол кездің өзінде- ақ прогресивті көз қарасымен, азаматтың белсенділігі мен елге танымал әйгілі тұлғаға айналды.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Қалижанұлы У. «Қазақ әдебиетіндегі діни- ағартушылық ағым». Алматы. «Білім» 1998 ж
2. Байтұрсынов А. «Ақ жол» Алматы.Жалын, 1991.
3. Әуезов М. «Абай Құнанбаев» . Алматы . Санат 1995
4. Әуезов М. «Шығармаларының елу томдық жинағы 2-т», Алматы «Жібек жолы» баспа үйі 2006

Authors: Toktarkhanova Madina Bolatkhanovna,
Liyas Dilnara Bauyrzhanovna,
Organization of education: Municipal State Institution "Secondary General Education School No. 23" of the Semey City Education Department of Abai region
Research direction: Linguistics
Head of Work: Karinova Almagul Yermekbayevna and Baizhukenova Gulmira Gaukharbekovna
English language teachers of "Secondary School No. 23" Semey

Work topic: Common human names in Kazakh and English

Telkozha Zhanuzak, a researcher of Kazakh names, believes that the predominant group of Kazakh names clearly demonstrates the picture of the cultural and historical life of our people from the past to the present day. Major changes in the social, political, scientific, technical, economic and cultural spheres taking place in the life of the Kazakh people have a beneficial effect on enriching the lexical layers of our vocabulary, including anthroponyms. In this regard, the appearance of new names and their semantic meaning are becoming an urgent problem today.

Main object of the work - theoretical study of bilingual names and determination of their ability to use in the language. Unification of the semantic structure and forms of use of Kazakh names, i.e. anthroponyms we are launching this scientific project to make at least some contribution to such a complex matter. The following methods are used to achieve this goal:

- Using methods of generalization, analysis, questioning, interviewing in the course of research:
- Identifying common names in Kazakh and British countries;
- Comparison of features of names of two countries;
- Awareness of the importance for future generations;

Research sources. For research work e-history.kz

Theoretical and practical significance of the study.

The younger generation attaches great importance to the revival of Kazakh names without choosing a name in another language, delves into the history of names, adheres to their own language and traditions, reduces imitation.The results of the proposed work can be used in studying the lexical sphere of linguistics at school, for applicants interested in literature, ethnography, journalism, and verbal art. It can serve as an auxiliary tool in the process of writing students ' research papers and research projects.

Research methods. Data in a research paper

Accumulation, comparison methods of analysis , questioning, examination, and interview were used.

The relevance of research. Understanding that a person's name plays an important role in their life. In recent years, names have been increasingly imitated. Take, for example, the leading strong powers: China, the United States, Korea, Japan and Russia, which bear only their own names. We, like these Powers, must preserve our historical names and honor our traditions, customs and language. Currently, the use of names from other countries is becoming more and more fashionable. More and more people who don't know either meaning or meaning are forgetting names whose history is deeply ingrained and keep saying that we will not be left idle.

In this regard, the revival of old (religious) names, original names that are currently forgotten.

Each of the Kazakh and English names has its own history. We should not confuse them with each other, we should not allow us to put the names of other European countries while living in Kazakhstan. In today's Tan, people are increasingly saying to imitate another country, to call names of another country. Without admitting this, we believe that modernity is relevant in modern globalization, the revival of names that exist in the history of our language, our Kazakh people. One of the great traditions that can be traced back from generation to generation is the naming process. The wise Kazakh attached special importance to naming the baby.

The cradle in which the child grew up, the door to the vast world. Whatever the parent is, they will try to give it a better name when a child is born in their family. Basically, there is no Kazakh wise, Kazakh skillful people who could choose a name for a newborn child. However, every parent, when naming their child, should treat them with great care, not what they think, not what they want. After all, the influence of names on a person's life, on a person's name is very peculiar, scientists say. Scientists who study human names claim that the name has a significant impact on the life of a child, the more children are called with artistic names, the more artistic the child's growth becomes.

Factors affecting a person's name today: Tik Tok and other Internet networks, movies and TV shows, bloggers, foreign stars and main characters of popular games.To understand the present and imagine the future, we must look at the past. In choosing a name, the people relied on different beliefs. In the past, when people named small children, they also watched from Koran. Due to such great names were hard for a young child, the names continued to affectionately call, and borrowed from

the Koran, affected the child's future. For example: Fatima, Ibrahim, Abdullah, Zinnat, Anwar, Zafira, Maha, Muna, Najiya, Samiha, Tahira, etc. To give an example of the above, we know that the real name of the famous Ibiray and Abai is " Ibrahim" they were affectionately known by their Muslim names. According to a studies of scientist, human names were associated with the names of clans and tribes in early times, and later began to be given names to distinguish people. It is clear that the names of primitive people were borrowed from the original words of our language. For example: *Altyn, Temir, Kumisbay, Aizharyk, Koilybek, Zholbarys, etc*. Another very interesting and unusual example of one of the names is the preservation of superstitions and customs in naming a child from the very beginning. And rituals and customs, as noted by Sh. Ualikhanov, are peculiar to customs. For example: if a girl is born in homes where there is no son, then parents let the girl be named as Ulbolsyn or Ultugan.

Giving descendants a suitable name is a long-standing good tradition of the people as a whole. Names live on, become obsolete, and are updated, just like words in the vernacular. They were also passed down from generation to generation, like old chronicles for the ages.

The names of the Kazakh people are closely connected with the image of cultural and historical life from past times to the present day.

From a lexical point of view, their ancient layers are the main support, as shown below lexical and semantic analysis it is classified by group.

Names related to animal husbandry: Bota, Akkozy, Kulynchak, Zhylkybai, etc.

Names associated with natural phenomena: Taubai, Buran, Tolganai, Ayim, etc.

Animals and pets, as well as names associated with birds: Arystan, Tulkibay, Lashin, etc.

Names associated with the names of precious metals and precious objects: Altyn, Bolat, Marzhan, Gauhar, etc.

Depending on the plant names: Kyzgaldak, Raihan, Raushan, Gulzhan, etc.

Fruits are associated with names: Alma, Anar, etc.

Related names: Atabek, Tuganbai, Zhiyenbai, etc.

Names assigned to Earth: Alatau, Volga, Ural, Altai, etc.

In connection with furniture, property: Sharama, Tabakbai, Ainagul, etc.

Names associated with various food names: Ayranbai, Sokynbai, Sheker, Suttibai, etc.

Baby naming traditions:

Name the child with the intention to preserve them from jinx. Имена: Zhamanbay, Koyshynay, Oshakbay.

The name of a minor child in the house that has any deseases. Имена: Amankul, Esen, Zhuktar, Tursyn и др.

Naming because of the names of weapons that have ever existed. Names: Kylyshbai, Kushtykbai, Naizabek, Sadakbai, Shokparbai, etc.

The name of respected people of the country is the name of a newborn child with the wish to be just as heroic, wise, and artistic. Names: Abay, Abylai, Gabit, Zhanibek, Isatai, Kazybek, Makhambet, Sabit, Saken, Ibray, etc.

Assigning names based on distinguishing features. Names: Anarbay, Kaldybay, Mendigul.
A name associated with the influence of Islam. Names: Gali, Jamal, Zilikha, Isa, Muhammad, Omar, Ospan, Suleiman, Khadisha.
Assigning names of the heavenly world, animals, precious stones, expensive fabrics, and delicate plants to girls ' names. Names: Ayman, Enlik, Makpal, Raushan, Sholpan, sycamore, etc.
Name a child born prematurely. Имена: Leker, Shalabay,Shalabek.
With the intention of naming your target. Names: Arman, Bakyt, Maksat, Murat.
Name at birth of a girl in a house without a son. Имена: Ulbala, Ultugan, Ulbolsyn, Ulzhan, Ultu и др.
According to the custom of the Kazakh people, the child must be given a name within three days.
Looking at the names of people, you can learn the history, culture, way of life, customs of our ancestors who lived before us, their attitude to the world, religion, what they achieved and what they hoped for. Currently, the names are unclear, both the meaning and sound of the phrase. Especially many Europeanized names: Alfiya, Alina, Anelia, Arsen Elmira, Zamira, Maria, Anuar, Arslan, Ruslan, Laura, Eleanor, Zoya, Arthur, Maya. From grandfather to child, from generation to generation, good traditions were passed down, one of the wonderful customs is naming. Now, in accordance with modern requirements, the name changes, and the selection order changes. A few centuries ago, such names as Abylai, Esim, Kerey, Ahmet, Ibray, Zhylkybai, Koishybai were often put. However today this trend has changed. So, let's move on a bit to the secret of such names:
AIBIKE is a name formed from two words, Bike which means "woman" in Arabic. Ai means ideological beauty, gorgeous, artistic.
AYGYZ is a beautiful, artistic girl.
AIMIRA is a new name for Luna, from the Russian Mir - peace, calm. A name with a desire to be peaceful, calm.
AYANAT from the Arabic "Iyan" - seeing with your own eyes, clarity, truth.
AIGERIM is a combined personal name formed from the words "Ai" and "Kerim". M. Auezov's novel "The Way of Abai" tells the story of the assignment of this name. When Abai first saw a beautiful girl named Shukman, he was struck by her radiant and beautiful beauty. Fascinated by the beauty of the girl, decent behavior, she became known as Aigerim.
KELBET is a beauty, personality, appearance.
KENESGUL–this name was worn a lot during the Soviet era.

List of literature

1. Kaliev S., Maigaranova Sh. etc.. Theory and methods of educational work at school. - Almaty, 1999.
– P. 153.
2. dictionary of the Kazakh literary language. In fifteen volumes. Volume 5. / Comp.: B. Abylkasymov, S. Bizakov, A. Zhunusbekov
et al. - Almaty, 2011. - D-Zh. - P. 752.
3. T. Zhanuzak. Directory of Kazakh names. Almaty, 2009, 552 P. (In Russian)

4. explanatory dictionary of the Kazakh language / Under the general editorship headed by T. Zhanuzakov. Almaty: Daik-Press, 2008, 968 P. (In Russian)

ҚАЗАҚ ЖӘНЕ АҒЫЛШЫН ТІЛДЕРІНДЕГІ МЕТАФОРАЛАРДЫҢ СЕМАТИКАЛЫҚ СИПАТЫ

Қатысушылар: Қаныбек Саида Қанатқызы
Танырбергенова Сабина Советқазықызы
Жетекшілер: Танатарова Данагуль Толендиевна
Баяхметова Арайлым Шаймерденовна
«№49жалпы орта білім беретін мектебі» КММ Семей қаласы

Тіл адамдардың өзара түсінісу, қатынас құралы болса, оның лексикалық құрамының негізгі арқауы – сөз. Ол – қоғам мен табиғат құбылыстарының, адамның рухани өмірінің айнасы.

Тіл-тілдегі сөздің беретін мағыналары бүкіл зат немесе құбылысқа байланысты ұғым атаулары болып табылады. Яғни кез келген сөз атауы белгілі затқа немесе құбылысқа негізделген. Сөз – күрделі тілдік концепция, сондықтан оның мағынасы зерттеудегі грамматикалық және лексикалық нысан ретінде қарымы кең, әрі сан салалы. Сөз ұғымына зерттеуші ғалымдар түрлі анықтамалар беріп келе жатыр, бірақ бұл анықтамалар бір ғана қырын сөздің сипатталуымен шектеледі. Әрбір анықтамалардың жиынтығы сөздің лексикалық және грамматикалық мағынасын беруде толық көмегін тигізеді.

Сөздердің толық мағыналы, тура мағыналы болуы оның лексикалық мағынасының негізін құрайды. Бірақ сөз мағынасын беру бұнымен ғана шектеліп қоймайды. Тілде тыңдаушының назарын өзіне еріксіз аударатын сөздер де бар. Бұлар тура мағынада айтылмай ауыспалы мағынада болып келеді.Сөздердің түрлі мағыналарда қолданылуы бастапқы беретін мағынасынан алшақтап, ауыс мағынада жұмсалуы тіл көркемділігін, пәрменділігін көрсетеді. Сөздердің мағынасы жан-жақты зерттеліп, үздіксіз дамып келеді, өйткені қоғам дамыған сайын тіл де дамып, өзгеру үстінде болады, жаңа тіркес, жаңа сөз пайда болады, қалыптасады, қолданысқа түседі. Сөздердің мәнін, қолданылу сырын ашу, мағыналарына түсініктеме беру – қазақ лингвистикасының алданда тұрған елеулі міндеттерінің бірі. Осы ретте тілімізде сөздердің метафоралы қолданылуы – ерекше назар аударуды талап ететін тақырып. Өйткені сөз семантикасы, сөздің қолданылу тәсілі, экспрессия қасиеті тіл білімінде әлі де болса басы ашық мәселе емес.

Зерттеу жұмысының жалпы сипаттамасы: бұл жобада қазақ және ағылшын тілдеріндегі метафоралардың семантикалық сипаты зерттелген.

Кіріспе бөлімде қазақ және ағылшын тілдеріндегі метафоралардың семантикалық сипаты зерттеу жұмыстарының мақсаттары, оның міндеттері, жобаның өзектілігі туралы айтылған. Сондай-ақ бұл тақырыпты зерттеген ғалымдар және пайдаланылған мақалалар, материалдар, дерек көздері туралы да хабар берілген.

Негізгі бөлімде қазақ және ағылшын тілдеріндегі метафоралардың семантикалық сипаты, олардың қолданулы жайызерттелген. Екі тілдегі ауыспалы мағынада жұмсалатын сөздер салыстырулар арқылы мысалдармен

дәлелденген. Тақырыптың өзектілігіне тоқталып, ой түйіндер жасалған. Қазақ және ағылшын тілдеріндегі бір-біріне ұқсас метафоралар салыстырылып, аударма ретінде де берілген.

Қорытынды бөлімде негізгі бөлімнің әр тарауы бойынша тұжырымды түйіндемелер жасап, қазақ және ағылшын тілдеріндегі метафоралардың семантикалық сипатына байланысты туған өз ұсыныстарымызды енгіздік. Зерттеу жұмысы кезінде пайдаланылған әдебиеттер тізімін бердік.

Тақырыптың өзектілігі - ағылшын және қазақ тіліндегі сөздердің ауыспалы мағынасын, соның ішінде метафоралық қолданысты лингвистикалық тұрғыдан салыстыра түрде зерттеу. Екі тілдегі метафоралық ұқсастықтарды зерделеп көрсеткіміз келді.

Зерттеу жұмысының мақсаты – бейнелеу тәсілі болып табылатын метафораның қазақ және ағылшын тілдеріндегі лексика-грамматикалық әрі стилистикалық ерекшеліктерін айқындау. Осы көзделген мақсаттарға сәйкес мынадай міндеттер қарастырылады.

Тақырыптың міндеттері:

1. Сөздің лексикалық мағыналарының өзгеруін семасиология түрғысынан қарастыру;
2. Метафораның тілдік құбылыс ретіндегі зерттеуіне тоқталып, маңызын ашып көрсету;
3. Бейнелеу тәсілдерінің лексика-грамматикалық және образды- эмоциялық түрлерін айқындау;

Зерттеу жұмысының ғылыми жаңалығы - оның зерттеу нәтижесі мен қорытындылары екі тілде де бейнелеу тәсілі болып табылатын метафораның күрделі және спецификалык ерекшеліктерін терең түсінуге мүмкіндік береді. Бұл зерттеу жұмысының қорытындысы сөздің ауыспалы мағынада қолданылуының семантикасын әрі қарай зерттеуге пайдасы тиетіндігі айқын.

Зерттеу жұмысының әдісі: - жинақтау, зерттеу, талдау, салыстыру, түйіндеу, , қорыту, ұсыныс білдіру.

Зерттеу жұмысының дерек көздері: мақал-мәтелдер, қазақтың ақын-жазушыларының еңбектері, түсіндерме сөздіктер, орыс және ағылшын ғалымдарының еңбектері.

Метафора - сөздердің ауыспалы қолданылуының бір тәсілі.

Адамдардың өзара түсінісу, қатынас құралы тіл болса, оның лексикалық құрамының негізгі арқауы - сөз. Ол - қоғам мен табиғат құбылыстарының, адамның рухани өмірінің айнасы. Сөздердің мәнін, қолданылу сырын ашу, мағыналарына түсініктеме беру - жалпы лингвистиканың алдында тұрған елеулі міндеттерінің бірі.

Осы ретте тілімізде сөздердің метафоралы қолданылуы ерекше назар аударатын тақырып болып табылады. Тіл мен ойлау бір-бірімен тығыз байланысты. Ойлау тіл арқылы жүзеге асады. Ойлауға тіл арқылы ғана талдау жасалады. Тіл - ойлауды сананы қалыптастыратын, оны материалдандырып, жарыққа шығаратын, адамның ойлау дүниесінің жетістіктерін сақтап, кейінгі ұрпаққа жеткізу құралы.

Тіл мен ойлаудың және байланыстың арасындағы күрделі қарым-қатынасты көрсететін метафора - тіліміздегі ерекше құбылыстардың бірі. Метафора генетикалық және типологиялық жағынан әртүрлі тілдердің бәріне де тән құбылыс.

Сөздердің ауыспалы мағынаның бір саласын құрайтын метафораның лингвстикалық ерекшеліктері мен теориялық жақтары да біршама зерттелген.

Метафора дәстүрлі зерттелуде көбінесе көркемдеуші құрал ретінде танылады. Ол көркем әдебиет пен тіл біліміне әсер ету қызметі тұрғысынан зерттеліп келеді. Метафораның тілдік сипатына соңғы уақыттарда ғана көңіл бөліне бастады. Бұл ретте ең алдымен метафораның адамның ойлау үрдісімен байланыстылығы және тілдегі әлем туралы білімнің бейнелену заңдылықтарына қатысты ескеріле бастады. Оның тек қана көркемдеуші құрал емес, сонымен қатар тілдің лексикалық, семантикалық сұранысын өтеуші құрал екендігі анықталды. Тілдің күнделікті қатысымдық қызметінде кеңінен қолданылатын метафора шынайы өмірдегі нысандарды атауда тиімді тәсіл болып табылады.

Метафора құбылысы жайлы зерттеулер дегенде орыстың лингвистері мен әдебиетшілері: В.Н. Телия, В.Г. Гак, Ю.И. Левиндерді, ал ағылшын зерттеушілерінен Дж. Лакофф, М. Джонсонның «Метафорическое значение», «Метафоры, которыми мы живем» атты зерттеу еңбектерін ерекше атауға болады. Ағылшын зерттеушілерінің еңбектерінен метафора анықтамаларын іздейтін себебіміз де жұмыстың өзекті нысанын анықтауға негіз болмақ. Яғни зерттеу жұмысын жүргізудегі басты мақсат - сөздердің ауыспалы мағынасында қолданылып, бейнелеу тәсілдері болып табылатын метафораның лексика-семантикалық сипатын ағылшын және қазақ тілдерінде салыстырмалы түрде қарастыру. Бұған мысалдарды келтіру арқылы екі ел тілдегі сөздердің жасалуы мен мағыналық жақтарын, тілдік ерекшеліктерді ескере отырып, қаншалықты ұқсастық пен айырмашылықтар барын айқындаймыз.Сөздердің дағдылы, әдеттегіден тыс, ауыса қолданылуымен байланысты «метафора» термині ежелгі Греция мен Рим заманындағы зерттеу-еңбектерден бастау алған.Адам ойын тіл арқылы көрсетудегі метафораның қызметі туралы мәселені алғаш сөз еткен адам - Аристотель (б.з.д. 386-322жж.). Ол - метафораға ғылыми баға беруге талпыныс жасаған, тілдегі семантикалық өзгерістер механизмін зерттеу қажеттігін сөз еткен алғашқы грек философтарының бірі. Аристотель.

Тіл табиғатында метафораның жұмсалу аясы мен қолданылу масштабы өте кең. Бұл –әдеби тіліміздің стильдік сырының қат- қабат болып келетіндігінің белгісі. Метафора көркем әдебиеттің негізгі құралы болып табылады. Метафора, коммуникативтік қызметіне сай, тілдің әр саласында да кездесіп отырады. Әсіресе дәстүрлі метафоралар сөйлеу тілінде өте көп қолданылады.Мәселен, адамның басы дей отырып, төбенің басы, таудың басы, жұмыс басы, бұлақ басы дей береміз; көйлектің етегі дей отырып,- таудың етегі; қыздың төркіні дей отырып, сөздің төркіні дей береміз. Мұндағы бірінші тіркестегі сөздер ауыспалы мағынада тұр..Тіл-тілде сөз(сөздер) заттар мен құбылыстардың түр- тұлғасы (формасы) ұқсастықтарына қарай бір атаумен алмастырылады: адамның көзі-иненің көзі; адамның беті-сүттің беті, істің беті,

қайықтың тұмсығы т.б. Сол сияқты ағылшын тілінен мысалдар келтіріп кетейік.Through the varying features and expression of those five faces could be marked a certain steadfastness of chin, underlying surfase distinctions, marking a racial stamp, too prehistoric to trace, to remote and permanent to discuss-the very hall-mark and quarantee of the family fortunes. Дәстүрлі метафоралардың образдылық қасиеті әрдайым солғындап, үнемі күңгірттене береді. Тіпті, ол кез келген шебер жаңарта алмайтындай болып тұрақты сөйлеу штампына, дайын материал, фактураға да айнала алады.Дәстүрлі метафоралар сол тілде сөйлейтін халықтың тіршілігі мен тұрмыс күйіне, өмір сүрген ортасына, дүние танымына тікелей байланысты болады. Their residences, placed at stated intervals round the park, watched like sentinels, lest the fair heart of this London, where their desires were fixed, should slip from their ctutches , and leave them lower in their own estimations. (Голсуорси Дж.)

III Қорытынды: Метафораға қатысты туындап отыратын түрлі сауалдар мен пайымдаулар тілдің табиғат құбылысының табиғатының көп қырлылығын танытады. Біз қазақ және ағылшын тілдеріндегі мерафоралардың семантикалық сипатын ашып, олардың өзара ұқсастықтарын көрсетуге талпындық.Қазіргі кезеңде де бұл тақырып - толыққанды зерттелмеген тақырыптардың бірі.Біз қазақ және ағылшын тілдеріндегі мерафоралардың семантикалық ұқсастықтарын зерделей келе төмендегі ұсыныстарды келтіреміз:

1. Оқушылардың жас ерекшеліктерін ескере отырып, қазақ және ағылшын тілдерін кіріктіре оқытатын арнайы бағдарламалар жасалса;
2. Мектептерде осыған байланысты кіріктірілген таңдау курстары енгізілесе;
3. Қазақ және ағылшын тілдерінде арнайы метафоралық анықтама беретін сөздіктер жасалса;

Қазіргі таңда дамыған мемлекеттер халықаралық тілдерді меңгеруді міндет деп санайтыны белгілі. Бұл – заман талабынан туып отырған қажеттілік.Елбасымыз Н.Ә.Назарбаевтың: «Қазір біз балаларымыз қазақ тілімен қатар орыс және ағылшын тілдерін де белсенді меңгеру үшін жағдай жасауға шаралар қабылдап жатырмыз. Үштілділік мемлекеттік деңгейде ынталандырылуы керек», – деген болатын 2012 жылы 14 желтоқсандағы Жолдауында. Үш тілді қатар меңгеру бәсекеге қабілетті ел азаматының міндеті. Қазақстанның білікті, білімді әр азаматын ғаламдық ақпараттар мен инновациялық ағынына ілесу ағылшын тілін үйренуге жетелейтіні анық.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1.Айғабылұлы А. Қазақ тілінің лексикологиясы. Алматы «Ғылым» 2000ж 123б
2.Аханов К.Қазақ тілінің лексигологиясының мәселелері.Алматы «Мектеп» 55ж 490б
3.Әдебиеттану терминдер сөздігі. Алматы «Ана тілі»,1996ж.365б.
3.Әбуханов Ғ.Қазақ тілі. Алматы Мектеп,1982ж.147б

СЕКЦИЯ –ГУМАНИТАРЛЫҚ ПӘНДЕР СЕКЦИЯСЫ (ҚАЗАҚ ТІЛІ МЕН ӘДЕБИЕТ, ОРЫС ТІЛІ МЕН ӘДЕБИЕТІ, АҒЫЛШЫН ТІЛІ, ТАРИХ, ҚҰҚЫҚТАНУ, ПСИХОЛОГИЯ)

КАЗАХСТАНСКИЕ ГЕРОИ ВЕЛИКОЙ ОТЕЧЕСТВЕННОЙ ВОЙНЫ

Участник: Ткач Тимофей Александрович
Руководитель: Морозова Наталья Анатольевна
ГБПОУ Ростовской области «Ростовский строительно-художественный техникум»

Во время Великой Отечественной войны казахский народ внес достойный вклад в победу над фашистской Германией. Воины Казахстана принимали участие во всех сражениях. В начале войны в числе защитников Брестской крепости были сотни казахстанцев, среди них Кузьма Семенченко, ставший первым казахстанцем - Героем Советского Союза, Рашид Хабибулин, Кожикен Байжигитов, Кадбарма Аскаров, Жумагул Берлибеков и многие другие. Так же символично, что в самом конце войны, 30 апреля 1945 года лейтенант Рахимжан Кошкарбаев, вместе с рядовым Григорием Булатовым, водрузил советский флаг на фасаде здания германского парламента - Рейхстага.

В рядах Красной армии в годы войны сражались 1 196 164 казахстанца, более 125 тысяч не вернулись с поля боя. За годы войны в Казахстане было сформировано 12 стрелковых, 4 кавалерийские дивизии, 7 стрелковых бригад, около 50 отдельных полков и батальонов.

96 казахов, солдат и офицеров, стали Героями Советского Союза, почти 97 тысяч человек были награждены орденами и медалями.

Дважды высокого звания Героя Советского Союза удостоились четыре воина-казаха, один из них – летчик Талгат Бигельдинов. В годы Великой Отечественной войны он совершил 305 боевых вылетов, сбил семь вражеских самолетов и провел в воздухе в общей сложности 500 часов.

За мужество и героизм, проявленные при форсировании Днепра, удостоен звания Героя Советского Союза помощник наводчика противотанкового ружья 7-го гвардейского кавалерийского корпуса, гвардии рядовой Жумагали Калдыкараев.

Звание Героя Советского Союза в годы войны были удостоены девушки-казашки – пулеметчица Маншук Маметова и снайпер Алия Молдагулова.

Снайпер Алия Молдагулова уничтожила 91 вражеского солдата. 14 января 1944 года севернее города Новосокольники, будучи раненной в руку осколком мины, Алия участвовала в рукопашном бою с немецкими солдатами, была вторично ранена немецким офицером, которого также уничтожила, но вторая рана оказалась смертельной.

За проявленные мужество и героизм в битве под Москвой капитан Бауыржан Момышулы в 1942 году был представлен к званию Героя Советского Союза, однако был удостоен его лишь посмертно 11 декабря 1990 года.

В конце 1941 года на территории Казахстана были сформированы две национальные отдельные стрелковые бригады: 100-я и 101-я. Казахские комсомольцы-добровольцы, пройдя боевую подготовку, оказались в самом пекле

войны, под Ржевом. Большинство из них там и погибли в 1942 году. В составе казахстанских бригад сражались бойцы разных национальностей.

Огромную роль Казахстан сыграл в обеспечении фронта. Практически все предприятия перешли на выпуск военной продукции.

Составной частью перестройки тыла стал прием и размещение эвакуированных предприятий. В Казахстан прибыли и были введены в строй 220 фабрик, заводов, мастерских, артелей и промкомбинатов. Только с Украины в Казахстан перебазировали оборудование 70 предприятий. Наибольшее количество предприятий приходилось на долю пищевой (54 завода и фабрики), легкой и текстильной промышленности. Всего в 1941–1945 годах было построено 460 заводов, фабрик, рудников, шахт и отдельных производств. В их число вошли и эвакуированные предприятия, в том числе металлообрабатывающие и машиностроительные заводы, около 20 производств были перестроены на нужды фронта. Было налажено производство электроторпед, траншейных огнеметов, ночных тралов, морских мин, авиационного вооружения, выпускались радиостанции и другие виды оружия и военной техники.

Работники сельского хозяйства также отдавали все силы, чтобы обеспечить солдат необходимыми продуктами, добиваясь больших урожаев риса, проса, других продуктов . Во время войны Казахстан превратился в крупнейшую базу животноводства, заняв второе место в СССР по численности скота.

В феврале 1943 года коллектив Чимкентского свинцового завода стал на производственную вахту в честь защитников Ленинграда. В дни тяжелых боев под Москвой комсомольцы Чимкентского железнодорожного узла начали собирать средства на танковую колонну. В сентябре 1942 года 45 боевых машин с надписью «Комсомолец Казахстана» были переданы воинам Сталинградского фронта. В республике на постройку танковых колонн и авиаэскадрилий было собрано 480 млн рублей. Сотни тысяч учащихся внесли более 4 миллионов рублей в фонд «Пионер Казахстана». На завершающем этапе войны в разгроме врага участвовала танковая колонна «Пионер Казахстана». По инициативе студентов КазГУ им. С. Кирова, студенты высших учебных заведений Казахстана внесли около 600 тыс. рублей на постройку танковой колонны «Советский студент». С инициативой строительства подводной лодки «Комсомолец Казахстана» выступила сельская молодежь Южного Казахстана. Три миллиона рублей, собранных из молодежью республики, поступили на строительство эскадрильи истребителей «Комсомолец Казахстана».

Более 700 тысяч казахстанцев в годы войны были записаны в трудовую армию и специальные строительные части.

Кроме того боевой дух солдат поддерживали артистические бригады из Казахстана, которые дали 1 216 концертов в действующей армии. В составе одной бригад артистов прямо на передовой выступала перед бойцами Красной армии Роза Багланова - советская казахская оперная и эстрадная певица. Её фронтовые концерты пользовались огромным успехом, она пела песни и частушки из репертуара Лидия Руслановой, в том числе и песню «Ах, Самара-городок». 9 мая 1945 года принимала участие в Победном концерте в Берлине.

ИСТОРИЯ МОЕЙ СЕМЬИ

Участник: Вафина Ильсина Фазыловна
Руководитель: Чернеев Николай Александрович
Государственное автономное профессиональное образовательное учреждение «Казанский торгово-экономический техникум» г.Казан

Я выбрала эту тему, потому что многие хотя бы раз не задумался над происхождением своего имени и фамилии, историей своей семьи. Для меня семья- это социальная группа, основанная на родственых связях, связанная общим бытом, взаимной помщью,заботой и ответственностью. Изучать историю своей семьи очень важно. В настоящее время изучение своей семьи стало особенно актуальным. Современные семьи очень мало общаются не только с дальними, но и близкими родственниками. Теряется связь поколений. Некоторые молодые люди не знают даже своих прабабушек и прадедушек. Изучать историю своей семьи необходимо. Именно она формирует гордость за то, что принадлежишь своему роду, своей фамилии. Каждый, кто узнает о прошлом своих близких, чувствует себя частью большого и надежного целого. А прожитая жизнь наших дедов становятся примером для подрастающего поколения.

Объектом изучения моей работы: является жизнь моих предков. Предметом исследования является: моя родословная. История происхождении фамилии.

Цель моей работы: узнать свою родословную и выяснить происхождение моей фамилии.

Передо мной стояли следующие задачи:

1. Составить генеалогическое древо моей семьи;
2. Собрать исторический материал и написать об известных моих предках;
3. Выяснить происхождение фамилий моей родословной;

Актуальность: Выбранная тема исследования бесспорно важна. В современном ритме жизни многие забывают о самом важном – простом общении с родными. А ведь все заинтересованы в сохранении семейных традиций, в духовном развитии общества.

Проблема исследования: Проблема изучения истории своей семьи в современной жизни является одной из самых значимых. Не знание родословной, своих предков, корней, неблагоприятно сказывается на патриотическом воспитании маленького подрастающего поколения.

Методом исследования: опрос, наблюдение, изучение литературы, анализ.

Происхождения фамилии Вафина

В различных общественных слоях фамилии появились в разное время. История фамилии Вафин насчитывает несколько сотен лет. Первое упоминание фамилии Вафин встречается в XVIII—XIX веках, именно в это время на руси стали распространяться фамилии у служащих людей и у купечества. Поначалу только самое богатое — «именитое купечество» — удостаивалось чести получить фамилию Вафин. В это время начинают называться многочисленные

боярские и дворянские роды. Именно на этот временной промежуток приходится появление знатных фамильных названий. Фамилия Вафин наследуется из поколения в поколение по мужской линии

Вафин фамилия происходит от мусульманского мужского имени Вафа, который по-арабски означает честность, правдивость, верность слову, последовательность, такт. Вполне возможно, что родители дают своим сыном имя Вафа, пожелал, чтобы в будущем он стал достойным человеком, обладая всеми вышеперечисленными качествами.

Фамилия является основным элементом, связывающим человека со вселенной и окружающим миром. Она определяет его судьбу, основные черты характера и наиболее значимые события. Внутри фамилии Вафин скрывается опыт, накопленный предыдущими поколениями и предками. По нумерологии фамилии Вафин можно определить жизненный путь рода, семейное благополучие, достоинства, недостатки и характер носителя фамилии. Число фамилии Вафин в нумерологии — 6. Представители фамилии Вафин жизнерадостные люди, способные достичь успеха в различных сферах. Судьба благосклонна к ним и обеспечивает свое покровительство на протяжении всего жизненного пути. Это оптимисты, проигрывающие состояние с улыбкой на лице и зарабатывающие большие деньги без особых усилий. Да, да – все эти слова относятся к людям с цифрой 6 в фамилии. Влияние удачи прослеживается во всех ключевых моментах: такие люди рождаются в бедной семье, но при этом выбиваются в высшее общество

Генеалогическое дерево моей семьй

Я,Вафина Ильсина Фазыловна, студентка Казанского торгово-экономического техникума. Наша родословная большая. Корни родословной распростерты по всему земному шару: живут мои родственники в Татарстан, Мари-Эль, Австрия, Украина. Где бы они не жили, нашли себя в рабочих профессиях, создали счастливые семьи. Хотя и тосковали по родной земле.

Отец - Фазыл Борисович родился 27 января 1971 года пятым ребенком в деревне Бакча, Балтасинского района. В настоящее время деревни не существует. Во время объединения небольших деревень, мои бабушка и

дедушка переехали в деревню Верхний Субаш. Обучался в Йошкар-олинский совхоз-техникуме. Работал электриком. Настоящие время в пенсии по инвалидности.

Мама - Фирдания Ахатовна родилась 16 мая 1973 года в деревне Починок Сосна Балтасинского района. После окончания учебы работает экономистом. В 1994 году вышла замуж за моего отца и родила троих детей. Брат Ильшан, освоив профессию учителя. в настоящее время работает учителем. Брат Ильсур освоил профессию программиста. Настоящие время работает по профессии.

А я осваиваю профессию поварское и кондитерское дело.

Мой дед Борис Вафович , родился в 1935 году в селе Бакча. В семье было трое детей. Сестра Флюра апа и брат Раис. Со стороны деда генеалогическое древо небольшое. Отец моего деда Вафа родился 1905 году в деревне Бакча в бедном семьи, работал в колхозе , когда началась Великая Отечественная война был призван красноармийцем и пропал без вести в октябре 1941 года. От продеда продалжается фамилия Вафиных. Мать-Минзифа-одна воспитала троих детей. До старости она жила у дедушке Борис и бабушки Марьям. Деду Борису было 6 лет, когда его отец ушел на войну. Учился в Субашской школе 7 классов и начал работать в очень молодом возрасте. Работал помощником комбайнера, водителем, затем, получив высшее образование, проработал 25 лет в должности главного инженера. Был награжден орденом "Красного Знамени". В 1960 году женился на бабушке Марьям (Камилевне) и воспитали шестерых детей. Пять мальчиков и одна девочка. Дядя Рубис –тракторист, дядя Фанис – водитель, дядя Фаниль и папа– электрик, дядя Ранис –учитель Их сестра Альфия вышла замуж и уехала жить в Атнинский район РТ, где стала учителем, преподавала математику в школе до выхода на пенсию.

В 2017 году бабушка приняла участие в республиканском конкурсе «Женщина года» и заняла 1 место. В этом году исполняется 63 года их совместной жизни.

В семье бабушки росло 11 детей. Родители бабашки Дед Камиль и бабушка Фатима.

Сегодня у бабушки и дедушки 15 внуков, 15 правнуков. Несмотря на преклонный возраст они радуются жизни и успехам своих внуков и правнуков. Бабушка и дедушка передают из поколения в поколение традиции настоящей татарской семьи. Мы гордимся ими и благодарим их.

Список использованной литературы

1. URL: https://familiya.website/vafin/#История_фамилии_Вафин
2. URL: https://7flammes.com/ru/themes/10467-101-best-family-tree-quotes-about-family-bonds
3. URL: https://dzen.ru/a/XxbKOwHqxDztxsqd

ОТЛИЧИТЕЛЬНЫЕ ОСОБЕННОСТИ ДОМОВ В БРИТАНИИ

Участник: Кейц Елена Олеговна
Руководитель: Пантелеева Ольга Геннадьевна
КГБПОУ «Алтайская академия гостеприимства»

За последние несколько десятков лет наш мир заметно изменился. Люди стали больше путешествовать, чаще общаться с представителями разных стран. Возрос интерес к иностранным языкам и культуре других народов. Великобритания – одна из наиболее популярных для изучения стран, поскольку английский язык в настоящее время является международным, а элементы английской культуры можно встретить по всему миру. Даже в мелочах проявляется менталитет народа, его традиции и история. В Британии говорят: «Мой дом – моя крепость». В своей работе я «Отличительные особенности домов в Британии» я попыталась проанализировать основные признаки, свойственные жилищам англичан, с точки зрения дизайнера.

Дома традиционного вида в Соединённых Королевствах до сих пор активно строят и заселяют новыми жильцами, а частный сектор составляет 80% от всей недвижимости страны. Для моей специальности такая информация может быть полезна, потому что она включает в себя дизайн интерьера. В качестве практической части проекта хочу представить макет гостиной комнаты в английском стиле. Его можно использовать во время образовательного процесса, или при этапе создания внешнего вида съёмочной

площадки для кинематографии, а также для самого простого внесения элементов британского стиля в убранство дома. Досуговая комната для принятия посетителей обязательна для всех британских жилищ, и в нём отражаются ключевые особенности элементов интерьера всего дома. Центром таких помещений является каменный или кирпичный камин; удивительно, но он всё ещё играет роль очага в доме. Дело в том, что в Великобритании большинство населения пользуется именно камином для поддержания комфортной температуры в жилищах, поэтому в стране нет центрального отопления. Такой отказ от современных технологий иногда удивляет, но благодаря ему можно сделать вывод о влиянии традиций на менталитет постиндустриального человека. Предлагаю преступить к рассмотрению других элементов, характерных британским домам.

Стоит начать с нумерации этажей, в Королевствах она другая. Этаж на уровне земли англичанами воспринимается как «ground floor» (земной этаж), второй является первым, а третий – вторым. Таким образом, двухэтажный дом для нас там будет одноэтажным. Ещё одним отличием является то, что количество комнат в жилище считается только по количеству спален. Также, стоит помнить, что у владельца дома есть специальные правила, которые совершенно не похожи на наши. В стране существует понятие «listed buildings», означающее те здания и сооружения, которые входят в список архитектурных и исторических ценностей. Такие строения не только нельзя реконструировать, но и проводить работы во внутреннем убранстве можно только по официальному разрешению государства. Возможно, именно благодаря этому закону англичане смогли сохранить многие старинные здания в первозданном виде.

Стандартный дом представляет собой 2 или 3-этажное здание, построенное из красного кирпича или натурального камня, никакой внешней отделки стен не предусматривается. Нулевой этаж строится на уровне земли, фундаменты здесь невысокие. Почва никак не промерзает даже в зимние периоды, поэтому и крыльца или террасы у входной двери как правило не делают. Вход в дом украшают пилястрами, фронтоном и наличниками. Парадная дверь является ключевым акцентом здания. Над ней располагается навес или козырёк, устанавливаемые для более комфортного пользования дома в связи с мягким климатом. Среди железных правил оформления жилища можно заметить и резкий наклон крыши, обязательно с небольшими окнами на них. На каждом окне, вне зависимости от его размера, должны быть деревянные переплёты. Часто жилища украшают лиановидным растительным декором, его вешают и на стены, и сажают в землю. Таким образом можно сделать вывод, что британские дома содержат основные жизненные удобства и удовлетворение эстетических предпочтений своей разнообразностью.

На сегодняшний день популярностью пользуется классический английский стиль, где множество элементов из хай-тека, минимализма и скандинавского направления сливаются с исторической строгостью. Стоит помнить, что консервативность вовсе не отменяет разнообразия современных удобств и свободы творчества. Для английского стиля характерны: симметрия и

прямые линии, использование натуральных материалов, особенно дерева, использование тёплых приглушённых тонов, нанесение узоров: шотландская клетка, элементы геральдики, цветочные узоры, использование антикварных или стилизованных элементов декора или мебели.

В домах обычно по два этажа. Как правило, на первом этаже располагаются гостиная, кухня и кабинет.

В гостиных комнатах обязательно должен быть деревянный пол или с качественной имитацией. Обои как правило тканевые, натуральные или бумажные с расцветкой под растительные орнаменты и тщательной проработкой элементов. Потолок в помещении делают преимущественно белым или светло-бежевым, для этого часто используют штукатурку. В гостиной всегда чинно располагается камин, который обычно является основным источником отопления. Размещают его в центре комнаты. Стену за камином делают акцентной и выделяют предметами декора с детализацией, например, картинами, гобеленами. Перед камином располагают кресло или диваны, как правило, из кожи. Вблизи него имеет место чайный столик и ставят журналы, декоративную посуду или светильники. Также, для полноты уюта в комнате расставляют разнообразные цветы.

Английский стиль лучше всего подходит для оформления кухни, как большой кухонный остров. Главным предметом является массивный обеденный стол по центру комнаты. Та его часть, что направлена к рабочей зоне, оборудуется под еще одну поверхность для готовки, обычно соединённую в своих частях. Часто стены или потолок украшают декоративными деревянными балками, вешают большие свисающие стеклянные люстры и ставят столы с несколькими встроенными функциями.

Кабинеты оформляются по тем же принципам, что и гостиная, но есть определённые правила. Дизайн кабинета предполагает меньше декора и праздных элементов. Рабочее пространство должно быть более строгим и практичным. Основные материалы в этом помещении – тёмное дерево, ткани, кожа, гипс и камень, соответственно больше всего приветствуется тёмно-коричневый цвет. Главный элемент мебели – стол, он стоит посередине кабинета. Он всегда делается из крепкого тёмного дерева. Ещё ставят кресло или диван, но этот предмет занимает скромное место у стены, он создано специально для посетителей. В кабинете особенно важное место занимает большой, родственный столу по стилистике, книжный шкаф. В нём хранится литература всей семьи.

Таким образом, общие и досуговые помещения находятся на первом этаже. Персональные помещения можно встретить на верхних этажах. Ко второму этажу ведёт интересная лестница. Она должна быть деревянной с наличие резных поручней и колонн в конструкции. Ещё одно условие оформления лестницы – контрастное по цвету или форме сочетание ступеней и перил. Нередко используется поворот лестницы в 90 или 180 градусов.

Оформление спальни в классическом британском доме напоминает атмосферу Прованса: массивная кровать на резном основании, обои в мелкий цветочек и кружевные занавески, но используют и натуральное тёмное дерево,

и текстиль с традиционными национальными орнаментами. В таких комнатах можно встретить туалетные столики с каждого края кровати. Освещение предпочитают в первую очередь естественное, а для этого окна делают очень крупными. Аналогично оформляют и стены с потолком, используя пастельные тона.

Ванной комнате тоже уделяют большое внимание, стены делят на две части: нижнюю треть выкладывают плиткой, а верхнюю оформляют деревянными панелями или однотонной краской. Важная деталь – окно этой комнаты, его делают круглым. Особое внимание стоит обращать и на специфику сантехнического оборудования – большая белоснежная раковина, отдельно стоящая ванна на изогнутых ножках и с ассиметричными сторонами. Стоит помнить, что даже это помещение в Великобритании требует отдельного эстетического оформления.

При планировке детской используются тёплые оттенки ярких цветов. Сдержанный рисунок на стенах и классические формы мебели позволяют проводить ремонт легко и дёшево. Также жильцы нередко используют традиционные орнаменты и историческую символику, чтобы ребёнок с раннего возраста познавал культуру своей родины.

В заключение хотелось бы сказать, что британцы крайне бережно относятся к своим жилищам, в домах они тщательно увековечивают отголоски истории. Кирпичные дома, деревянные отделки пола и мебели, камин, растительные украшения и реставрация эпохальных стилей отражает великое уважение к традициям. Представления о таких жилищах легко складывается очень яркое, потому что жильцы соблюдают установленные веками правила оформления дома.

Результаты исследования позволяют лучше понять менталитет жителей Туманного Альбиона, а также имеют прикладное значение. Элементы английского стиля могут быть использованы при оформлении интерьеров домов, ресторанов, гостиниц, а также применяться при создании работ в сфере графического дизайна.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ

1. АНГЛИЙСКИЕ ДОМА: ОСОБЕННОСТИ И РАЗНООБРАЗИЕ МЕСТНОЙ НЕДВИЖИМОСТИ [Электрон. ресурс] / Режим доступа: https://englishgid.ru/jiznvanglii/obraz-jizni/domaanglii.html?ysclid=ldhd5g0nm411282167

2. Жукова Д. КАК ОФОРМИТЬ СТИЛЬНУЮ И УДОБНУЮ КУХНЮ В АНГЛИЙСКОМ СТИЛЕ: ПРАВИЛА И СОВЕТЫ [Электрон. ресурс] / Режим доступа: https://dg-home.ru/blog/kak-oformit-kukhnyu-v-angliyskom-stile_b848084/

3. Жукова Д. ГОСТИНАЯ В АНГЛИЙСКОМ СТИЛЕ С КАМИНОМ: ПРАВИЛА ОФОРМЛЕНИЯ, СОВЕТЫ И ФОТО ГОТОВЫХ ИНТЕРЬЕРОВ

ХУДОЖЕСТВЕННАЯ ЛИТЕРАТУРА КАК СПОСОБ ВОСПИТАНИЯ ЭКОЛОГИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ СТУДЕНТОВ

Участник:Жаксылыкова Алина
Руководитель: Иванова Лариса Николаевна
КГКП «Колледж бизнеса и сервиса» г.Семей

Воспитание уважительного отношения людей к природе своими корнями уходит вглубь веков. Историческими предпосылками формирования экологического сознания были нравственные и гуманные отношения людей к природе, особенно к животному миру. Решение экологических проблем в огромной степени зависит от постановки экологического образования и воспитания подрастающих поколений. Молодые люди должны иметь четкое представление о том, что природные ресурсы не бесконечны и технология производства любой продукции должна удовлетворять такому, с экологической точки зрения, требованию, как минимальной потребление материалов и энергии. Они должны хорошо знать законы природы, пронимать взаимосвязь природных явлений, уметь предвидеть и оценивать последствия вмешательства в естественное течение различных процессов.

Еще в конце прошлого века Достоевский, Чехов, Мамин-Сибиряк и другие стали писать о варварском отношении к природе, особенно к лесу. Но в советское время эту тему надолго забыли. Тогда был в моде лозунг о том, что нечего ждать милости от природы, а ее богатства надо взять самим. Потом в голове Сталина возник план "преобразования" природы, и в эту кампанию активно включились некоторые писатели.

Против "преобразования" поднял свой голос известный русский писатель Леонид Леонов. Его роман "Руский лес" открыл в середине 50-х годов "художественную" экологию. В 50-60 годы много сделали для родной природы К.Паустовский, В.Белов, В.Липатов и другие.

Много сделал для защиты природы Виктор Астафьев. Он, например, раскрыл тайну "объекта N 27", который на самом деле должен был стать могильником для радиоактивных отходов из стран Европы под Енисеем. В семидесятые годы им написаны "Последний поклон" и "Царь-рыба". Повествование в рассказах "Царь-рыба" показывает нам малых браконьеров, нарушающих запреты на охоту и рыбную ловлю, и больших, готовых ради плана разорить всю тайгу. Между тем Астафьев убежден: "Тайга на земле и звезды на небе были тысячи лет до нас. Звезды потухали иль разбивались на осколки, взамен их расцветали на небе другие. И деревья в тайге умирали и рождались, одно дерево сжигало молнией, подмывало рекой, другое сорило семена в воду, по ветру... Нам только кажется, - подчеркивает свою мысль писатель, - что мы преобразовали... тайгу... Нет, мы лишь ранили ее, повредили, истоптали, исцарапали, ожгли огнем. Но страху, смятенности своей не смогли ей передать, не привили и враждебности, как ни старались.

Мне кажется, что с этими мыслями согласится и Валентин Распутин, тоже очень много сделавший для защиты русской природы. Он был в числе тех, кто поднял свой голос против поворота северных рек. В повести "Прощание с Матерой" он рисует нам страдания людей, вынужденных покидать свою и своих предков родину. Кто-то из власть имущих, этих наследников сталинских "преобразователей", принял решение построить на реке ГЭС. Десятки деревень обречены быть затопленными. Кажется, вместе с людьми плачет и природа. Величествен образ старого дерева: его пытались срубить - отскакивают топоры,

спилить - не берут пилы, поджечь - не горит. Варвары в конце концов отступают. Не так ли сопротивляется и природа: как ни крушат ее - все еще стоит. Но ведь и ее силы не беспредельны. А если не выдержит? Останется ли жив сам человек? Он должен заботиться о природе - это его дом. Он не гость, а хозяин в нем на долгие тысячелетия.

Вновь поднимается эта проблема в другой повести Распутина - "Пожар". "Лес вырубать - не хлеб сеять", - с горечью думает главный герой произведения. Леспромхоз торопится быстрее план выполнить, кубометры заготовить. "А лес выбрали - до нового десятки и десятки лет. Вырубают же его при нынешней технике в годы. А потом что?" Читатель готов кричать вместе с героем: "План?! Да лучше бы мы без него жили. Лучше б другой план завели - не на одни только кубометры, а на души! Чтоб учитывали, сколько душ потеряно, к черту -дьяволу перешло, и сколько осталось! Это верно. Где нет любви и жалости к природе, там нет и жалости к человеку. А вместе с природой гибнет и человек. Причем не только нравственно, но и в прямом смысле.

Об этом еще одна интересная повесть - "Дамба" Владимира Мазаева. В произведении рассказывается о типичном уже, к сожалению, для наших дней случае. Во время сильного дождя прорывается дамба отстойника, где хранилось 600 тысяч кубов ядовитых отходов коксохимического производства. Черная волна вливается в реку, отравляя все живое. Власти, конечно, пытаются ликвидировать последствия, но многое поправить уже невозможно. Кто же виноват? Да, как всегда, никто. О том, что дамба построена с нарушениями технологиии возможен прорыв, знали, но не принимали мер. Предупреждением о возможной катастрофе не придавали значения. Первый секретарь горкома партии никогда за четыре года руководства городом этими проблемами не интересовался, даже понятия не имел о заводском гидроотвале.

Природа, по мысли писателя, мстит своим обидчикам. Получают отравления дочь и зять первого секретаря. Черной волной разрушен дачный поселок, где располагаются и дачи руководителей завода.
Писатели учат людей задумываться над тем, что же они творят с природой?! Слишком много в последние годы случается аварий и катастроф, чтобы не прислушаться к их мудрому голосу.

Человечество давно уяснило себе, что технический прогресс в нашу эпоху служит вооружению, угрожающе отравляет воздух, которым мы дышим, и воду, которую пьем, что радиация обладает всепроникающей силой и рано или поздно убивает живые клетки, что мы сами стали опасны для нашей планеты. Но несмотря на угрозу глобальной катастрофы, люди продолжают уничтожать природу, хотя сами они ее часть. Это самый большой абсурд из многочисленных абсурдов нашей цивилизации, так что не приходится удивляться тому, что именно этот парадокс очень стимулирует сегодня воображение людей искусства, особенно фантастов.

Не удивляет и тот факт, что все меньше писателей верят во всемогущество положительных наук и техники, которые якобы могут достичь мирового равновесия между человеком и окружающей средой. Сегодня любому мыслящему человеку ясно, какую спасительную роль играет человеческая

духовность и разумность в деле прекращения вооружения на планете и сохранения природы.

В настоящее время наиболее универсальной в науке и литературе стала экологическая проблематика. Она объединяет ученых: физиков, химиков, биологов и инженеров с представителями гуманитарного познания и всех видов искусств и культуры независимо от их расовой и национальной принадлежности. И если идет речь о единстве художественной мысли нашей эпохи, то нужно сказать, что оно реализуется и через экологическую тему. Искусство, посвященное экологии, использует язык, доступный всему человечеству, чьей целью должно быть объединение во имя сохранения природы.

Речь идет о некоторых произведениях писателей-фантастов Любена Дилова, Павла Вежинова, Емиля Манова, Светослава Славчева, Велички Настрадиновой, Агопа Мелконяна, Веселы Люцкановой и других, более молодых авторов. Изображенная в этих произведениях деформация современного общества в невероятной гротескной и пародийной трактовке производит сильное впечатление.

Фантастика давно нашла признание как высокохудожественная литература. В ней экологические проблемы связаны с морально-этическими и философскими идеями конца нашего века. Взять, к примеру, повесть Павла Вежинова «Белая ящерица». Аномалии в организме героя-мутанта, бесспорно, порождены насилием над природой и главной целью писателя является открытие жестокой трагедии этого мутанта с нечеловеческим мозгом и духовностью, как и опасности его поведения для всего общества нормальных людей. В психологические лабиринты нелюдей пытаются войти и молодые фантасты, чьи произведения красноречиво говорят о настроениях и взглядах их поколения, об их покачнувшейся вере в «чистую науку» и сверхразвитую технику.

В их рассказах и новеллах антиутопические интерпретации научных мифов охвачены глубокой тревогой о судьбах человечества перед неудержимым наступлением машин. Молодые фантасты убеждены, что только человеческие разум и дух вернут равновесие планете, поэтому они рисуют зловещие поражения человеческой психики, вызванные уничтожением естественной природной среды, их мучает наступление техники на невидимые области нашего сознания. Для авторов характерны надежда и предчувствие того, что с расцветом гуманизма наступит эпоха, в которой человеческая личность, ее суверенные права и неразрывная связь с природой будут возведены в культ.

Молодой Карапанчев предупреждает человечество о драме ужасающего мира среди исчезнувшей природы. Это мир, где реально существуют только технические приспособления, успокаивающие средства и изнурительный труд на голых пространствах городов. В рассказе «Братья с Левса» этот же автор описывает кошмарную планету, где хозяйничают цветы, деревья и животные, а управляемые ими механизмы убивают молодых красивых девушек и мудрых стариков также, как мы высекаем леса, превращая их в древесину. Такое же

воздействие оказывает и рассказ Орлина Крумова «Солнце на ладонях», где люди превращены в вещи, которыми манипулируют роботы.

В рассказе-эссе «Холод и пламя» Миглена Николчина философски рассуждает о бессилии нашего познания, о том, что известно одной природе, а наш разум не может постигнуть. Николчина ищет человеческий смысл в нечеловеческих вещах, анализируя поэтически надменный взгляд вековой сосны и мудро рассуждая о невыстраданном познании. В ритме музыки и поэзии она добивается апофеоза в природе, несмотря на прозаическое повествование о девочке с грешными глазами, о встрече с деревенским знахарем, о женщине, которая пытается объяснить, почему мы, люди, тянемся к таинственному и неизвестному, не ведая границ своего поиска.

Научно-фантастические рассказы изображают или холодный ужас экологического катаклизма, или огненный след прошлого с буйной и могучей природой. Все в произведениях авторов посвящено современным экологическим проблемам: и холодная убивающая самонаводящаяся техника, и направленная в огненное человеческое сердце, и холодна искусственная плоть робота по сравнению с огненным эмоциональным миром человека.

Есть такое простое, известное всем выражение “Цветущий край”. Так называют земли, где знания, опыт людей, их привязанность, их любовь к природе поистине творят чудеса. Для осуществления стоящих перед нашей страной задач по превращению каждого ее уголка в цветущий край необходимо своевременно формировать экологическую культуру, эстетические отношения к природе, развивать любовь к ней и нести ответственность за ее состояние.

Библиографический список

1. Линник Ю. В. Природа и эстетическое воспитание. В кн.: Основы эстетического воспитания. М., 1975.
2. Самойлов Л.Н., 2002, О любви к природе, Гуманитарный экологический журнал, т.4, стр.127-129.
3. Борейко В.Е., 2001, Прорыв в экологическую этику, К., КЭКЦ, 204 стр.
4. Глазачев С.Н., Козлова О.Н. Экологическая культура -- М.: Горизонт, 1997.-- 208 с.

МҰХТАР ӘУЕЗОВ «ЖЕТІМ» ӘҢГІМЕСІНЕ МУЛЬТИПЛИКАЦИЯ

Қатысушы: Төлеуғазыева Балнұр

Жетекшісі:Кожагулова Жаннұр Рашидовна

«М.О.Әуезов атындағы педагогикалық колледжі» КМҚК

Мультипликация (латын тілінде multiplicatio – көбею; ағылшын тілінде – жандандыру) қозғалысы фазаларын жеке кадрларға түсіріп, ретімен көрсететін өнердің түрі. Мултипликация жасау үшін Scratch ойын бағдарламалау ортасы қолданылады. Scratch – өте қарапайым, түсінікті және балаларға қызықты бағдарламалау тілі болып табылады. Scratch тілінде күрделі кодтар жоқ. Ең керегі оқи алу және санауды білу. Scratch онлайн плотформасымен танысу және онда жұмыс жасап, бағдарлама құру логикалық және креативті қабілеттерді

дамытады. Ал бағдарламалау барысында: жобаны әзірлеу, мәселелерді шешу стратегияларын қалай қолдану керектігін біле аламыз.

Scratch – бастауыш сынып пен орта буын оқушыларына арналған визуалды нысанды бағытталған программалау ортасы. Scratch программалау ортасы Лого тілінің және Лего конструкторының жалғасы ретінде жасалған. Scratch-те программалар графикалық блоктардан тұрады. Scratch – мультимедиалық жүйе. Әлем елдерінде 150 мемлекетінде қолданылып, 40 тілге аударылған. Программалау ортасы барлық деңгейде (бастауыш буыннан жоғары буын оқушылары) және кез келген оқу пәндерінде (математика,информатика, тілдер, қоғамдық т.б.) ұтымды пайдаланылуда. Пайдаланушылар мен мұғалімдер http://scratch.mit.edu сайтында бір-бірімен тығыз байланыс жасап, әртүрлі мысалдармен, ресурстармен және жобалармен алмаса алады. Спрайттар Scratch-тің негізгі құраушылары болып табылады. Scratch бағдарламасы оларды басқаратын әрбір спрайттар мен скриптерден тұрады. Спрайттар – бұл сахнадағы бейнелер. Скриптер оларды бірнәрсені жасату мақсатымен жазылады. Басқа спрайттарға және бағдарламаны қолданушыға әсер ету туралы спрайттарға нұсқаулар беріледі.

Әрбір жобада бірнеше спрайттар бар және әрқайсысының өз скриптері болуы мүмкін. Скриптерді дұрыс спрайттармен біріктіру өте маңызды және оларды өзара ауыстырып жүктеудің тәртібін білу қажет.

Спрайттарды құру және өзгерту- Оларда спрайттар көп болса, бір -біріне соғылып, жалтарып және сахнада бірін-бірі қуатын ойындар әлдеқайда қызықты болды. Спрайттарды құру, көшірмесін жасау және оны жою өте жеңіл.

Спрайтты құрастыру- Сіздің бағдарламаңызға спрайтты жүктеу немесе құрастыру үшін спрайттар тізімін пайдаланыңыз.

Спрайтты өшіру және жою – Спрайттың және оның скриптерінің көшірмесін алу үшін спрайттар тізіміне барып, тышқанның он жақ батырмасын басып, түпнұсқаны қосарлау-ды таңдаңыз.

Комикс – ағылшын тілінде comic – күлкілі деген мағына береді. Комикс – суретпен салынған хикая. Әдебиет және сурет өнерін ұштастырады. Бұл өнердің сан түрлі тармағы бар. «Комикс» сөзінің «комедия» деген ұғыммен түбірлес екені рас. Комикс –суреттегі әңгіме. Белгілі бір оқиғаны баяндайтын бейнелер жиынтығын құрастыру дәстүрі көбіне әдебиет пен бейнелеу өнері жанрларында кездеседі. Комикстар мазмұны мен формасы, идеясы жағынан әрқилы болып келеді. Тарихта ең көп таралған комикстерге шытырман оқиғалар мен карикатуралар жатады. Мұнымен қоса, комиксты кино, мульт-фильмдерден де көруге болады.

Қазақтың заңғар жазушысы, қоғам қайраткері Мұхтар Әуезовтің шығармашылығы XX ғасырдың қайталанбас құбылысына айналды. М.Әуезов шығармаларында халықтың тыныс-тіршілігін, арман-мақсатын, тарихи болмысы мен бүгінгі келбетін көрсетіп берді. Алғашқы жылдары жазылған көркем туындыларында елдің тұрмыс-тіршілігін, әлеуметтік жағдайын суреттеуге басымдық берсе, 20-жылдардың ортасына қарай жазылған еңбектерінде ұлт тағдырына деген алаңдаушылығы байқалды. Прозалық шығармаларында адам әрекетін әлеуметтік-қоғамдық жағдайлармен

байланыстырып, кейіпкер психологиясының иірімдерін, халық тіршілігін, ұлттық сипатын шебер суреттей білген. Оның оқу-ағарту ісіне, драматургия саласына сіңірген еңбегі де ұшан-теңіз.

М.О.Әуезовтің «Жетім» шығармасында он жасар Қасымның бастан өткен қиындығын көреміз. Шығармада бұдан бір жыл бұрын кәрі анасы өліп еді. Одан жарты жыл бұрын туған әке – шешесі өлген... Өз әке – шешесі өлгенде Қасымның сүйеніші болып қалған кәрі әжесі бар еді. Қасымның кішкентай басы тағдырдың бұның басына келерлік барлық соққысын түгелімен көріп шыққан. Алдыңғы өлімнен кейін жарты жыл өткен соң Қасым әжесінен айырылды. Әжесі демі үзілгенге дейін қарсы алдына Қасымды отырғызып қойып, содан көзін алмай жатып үзілген. Кәрі кеудесінен жаны шыққанша, Қасымға ендігі қайғының қаншалықты қиын болатынын біліп, сорлы болған пішінін көруге өзінің көзі шыдамай, есіркеп, барлық күшін жиып, езу тартып күлген сияқтанып еді. «Құлынымның бұғанасы қатқанша, рақым ет. Сорлы қылып қақсатпа, зарлатпа, көрде мені күңірентпе!» деп тілеп еді.

Шығарманың тақырыбы- Сол кездегі халықтың әлеуметтік жағдайын көрсете отырып, жетім бала – Қасымның тағдырын көрсетеді.

Шығарманың негізгі идеясы-Қай жерде жүрсеңдер де, қоғамнан өз өмірін таба алмай, өмірдің қиын тағдырына ұрынып, жағымсыз қылықтарға әуестеніп кеткен адамдарға жек көрінішті киіппен қараудан аулақ болыңдар. Себебі, ондай адамдардың арамызда көп болуына қоғамдағы Иса сияқты адамдар, біздер кінәліміз. Әке-шешенің қамқорына зәру болған, қасым секілді құрбы-құрдастарыңа оң көзбен қарап, жанашырлық танытсақ нұр үстіне нұр болатынын, өз мәртебелеріміз орта түсетінін естен шығармайық. «Жерде жетім жыласа, көкте періште қайғырады» деп бекер атпаған. Жетімін жылатпаған ел болайық.

Басты кейіпкерлер-

Қасым – жарты жыл бұрын әжесінен, бір жыл бұрын ата-анасынан айырылып, жетім қалады. Ата-анасы қайтыс болғанда жетімдіктің не екенін түсінбеген еді, әжесі қайтыс болғаннан кейін шын жетім екендігін ұғынады.

Иса мен Қадиша – Қасымның аға женгесі,Қасымды тек малы үшін қолдарына алады. Оның малын Қасымның өзіне қимай, тек өздерінің балаларына жұмсайды. «Сенің малын» деп Қасымды алдап өзіне малды бақтыртып қояды. Жүректілік, имандылық деген атауы мүлде жоқ.**Шығарманың басталуы.** Жаз ортасы болсада күн жауынды дей келе табиғатты суреттейді. Сол ауа-райына қарамай бір бала жүгіріп келеді. Ол неліктен жүгіруде? – деп сұрақ қояды да тағдыры айдап келе жатқандығын айтады.**Шығарманың дамуы.** Қасым 10 жаста. Былтыр әжесі қайтыс болған. Бір жарым жыл бұрын әке-шешесі қайтыс болған. Әжесі өлгеннен кейін шын жетімдіктің азабын тартады.**Шығарманың байланысы.** Жақын ағайындары Иса мен Қадиша Қасымды тек оның малы үшін қолдарына алады. Бұл шаңырақта Қасым тек жылаумен күні өтеді. Тіпті тамақты да дұрыстап ішпейтінде болады.

Шығарманың шиеленісі. Иса мен Қадиша Қасымның малдарын тек өздерінің пайдасына жұмсайды. Олардың балаларынан таяқ та жейтін болады. Қадишаның балағатты сөздерінен, таяғынан еш нәрсе көрмейді.

Шығарманың шарықтау шегі . Қасым бірде жарылып: «Менің жазығым не? Жетімдігім бе? Мені мұндай сорлы қылатындай не жазып ем. Жазығым – жетімдігім бе?» - деп оларға айбат көрсетіп өзіне қарсы шыққан Исаны таспен ұрып қашады. Қайта барып Исаның бетін көргенше ата-анамның басына барып өлейін деген ой келеді. Оларға мал сойып, құран оқытпақ ойы болғанда Иса малын сойдырмай қойған болатын.

Шығарманың шешімі. Жолда неше түрлі қорқынышты ойлар миын шарпып алады. Алдыңғы тісі ақсиған бір кісі бұны жетелей жөнеледі. Соның артынан қалмай ілесіп отырады. Үш жолаушы салт атпен келе жатқанда аттары тоғайға баспай кісінеп тоқтап қалады. Бұған не болды деп аттан түсіп қараса, 10 жасар бала өліп жатыр екен, денесі мұздап та үлгермеген екен

«Жетім» әңгімесінен алған ойымыз: Адамды мейрімді болуға, жанашыр және адамгершілікке тәрбиелейтін шығарма. Әңгімеде өмірде бізге ата-анадан асқан жақын адам жоқ екенін анық көрсетеді.Бала ата-анасы жоқтығынан көп қиыншылықты бастан кешеді. Жетімге көмек берудің орнына, Иса Қасымға көп жамандық жасап, өгейлігін бетіне басты. Дана халқымыз «Жетім көрсең жебей жүр» деп бекер айтпаса керек, сондықтан жетімдіктің ащы қиындығына әрең шыдап жүрген адамға, қамқорлық пен мейрімділік керек. Өкінішке орай Қасым ондай мейрімділікті ала алмады , керісінше қорлық көріп, қашып келіп ата-анасының жерленген орнына келіп қаза тапты

Қасым неге қиналды?- Себебі ол басында ата-анасынан кейін жалғыз жақыным деп жүрген әжесінен айрылды. Оны өзінің бауырына Иса деген ағасы алады, бірақта қасым ол ағасынан мейрімділік көрмейді. Ағасы оның малын алып алады, қара жұмыс істетеді

Оқиға басы	Жаз ортасының қоңыр кеші. Ұлы таудың бөктерінде кештің қоңыр салқын желі еседі.Күн батып, ымырт жабылып барады.

Осылайша Scratch бағдарламалау ортасын бағдарлама жасау тілінен гөрі шығармашылық жұмыс құралы ретінде пайдалана аламыз және осы бағдарлама ортасы тілінің қарапайымдылығы программалау негізі оңай үйренуге мүмкіндік береді. Әдеби шығармаларға Scratch жасап шектелми комикс жасай отырып баллардың кітапқа деген зиінін ашуға болады.Қортындылай келе, осы бағдарламаларды жасай отырып жастардың кітап оқуға деген құштарын ашуға болатынын дәлелдедік. Мультипликация кішігірім трейлер сияқты, бала анимацияны көре отырып шығармаға деген қызығушылығын оята алады.Сол себеті біз осы тақырыпты таңдадық.Болашақтада жастардың кітапқа деген қызығушылығын осылай мультипликация жасау арқылы ашуға болады.

Пайдаланылған әдебиеттер:
1.М.О.Әуезов. Қорғансыздың күні. – Алматы: Атамұра. 2015
2.melimde.com/mhtar-euezov-jetim-egimesi-tairibi-ata-anasinan-ajirilfan-jeti.html
3. https://videouroki.net/razrabotki/u-ly-tu-lg-a-mu-khtar-uiezov.html

ҚОБЫЗ – КИЕЛІ АСПАП

Қатысушы: Нұрпеисов Алтай
Жетекшісі:Бейсенова Айнаш Кызыркановна
«Бизнес және сервис колледжі» КМҚК Семей қаласы

Кеңес дәуірі тұсында көптеген қудалаушылық көрген, бақсы аспабы деп, ойнауға тыйым салынған қазақ халқының ұлттық саз аспабы қобыздың шығу тарихы мен Қорқыттың өміріне жасалған зерттеулерді зерделей отырып, скрипканың арғы атасы қобыз болса, қазіргі таңда оркестрде ойналып жүрген аспаптардың (контрабасс, альт, ішекті қобыз — прима) қобыздың түрі екендігін дәлелдеу жолдарын қарастыру.

Болжам:

Егер скрипканың арғы атасы – қазақтың қара қобызы екендігін мектеп жасындағы өзге ұлт өкілдері білсе, қазақ музыка өнеріне деген қызығушылықтары одан әрі дамып, музыка өнері арқылы қазақ ауыз әдебиетіне ынтасы артар еді.

Зерттеудің жаңалығы және дербестік дәрежесі:

Орыс тілді мектептерде қазақ тілі мен әдебиеті пәні сабағында тереңдете оқытудың тиімді тәсілдері..

Скрипка аспабының арғы атасы қазақтың қара қобызы екендігін дәлелдеу.

Қазақ ауыз әдебиетіне ғылыми зерттеу жасаған қазақ халқының тұңғыш ғалымы Шоқан Уәлихановтың ғылыми зерттеулері мен Мағжан шағармаларының сабақтастығы.

Зерттеудің нәтижесі мен практикалық қолдану салалары :

-Күтілетін нәтиже студенттерге этномәдениттанудан білім беру нәтижесінде қазақ халқының музыка өнерінің бастауы аты аңызға айналған Қорқыт ата дәуірінен бастау алып, қазіргі күні кеңінен белгілі болып отырған скрипка аспабы – қобыздың бір түрі екендігін меңгерту.

-Колледжде қазақ әдебиеті пәндерін оқытуда.

-Студенттерге эстетикалық және этномәдени тәрбие беруде.

Қобыздың құрылымы мен құрылысы да күрделі. Ол – ең алдымен ыспалы аспаптардың қатарына жатады. Ол үш бөліктен құралады: басы, кеудесі және аяғы. Қазіргі кезде шеберлер қобызды қайың, арша секілді ағаштардан шауып жасайды. Ал оның үнін ерекше әуезді, жаныңды жеткізердей әсерлі ететін ішегін жылқының қылынан іледі. Қобызды жасап шығарған Қорқыт атаның өмір сүрген кезеңіне қатысты түрлі ғылыми жорамалдар бар..Ди

Қорқыт жасынан өте ұғымтал, құйма құлақ болып өседі. Сол кездегі аспаптардың бәрінде де керемет ойнайды екен. Алайда, ол оған қанағаттанбай, адам және жануарлардың үнін, табиғаттағы құбылыстар мен дыбыстарды жеткізетін жаңа бір аспап жасағысы келеді. Он ойланып, тоғыз толғанды.

Қарғай ағашын кесіп әкеліп, одан бір нәрсенің жобасын жасайды. Бірақ ары қарай қалай, не істерін білмей қиналады. Күндер осылай өте береді. Бір күні шаршап отырып, көзі ілініп кетіп, түс көреді. Түсіне періште енеді. Ол балаға: «Қорқыт, жасап жатқан қобызың алты жасар нар атанның жілігіндей екен. Енді оған түйенің терісінен жасалған шанақ, ортекенің мүйізінен ойылған тиек, бесті айғырдың құйрығынан тартылған қыл ішек жетпей тұр. Осылар болса, аспабың сайрағалы тұр екен», — деп кеңес береді. Қорқыт ұйқысынан ояна сала, осы айтылғандардың бәрін жасап

„Қарағайдың түбінен
Қайырып алған қобызым,
Үйеңкінің түбінен
Үйіріп алған қобызым,
Желмаяның терісін
Шынақ қылған қобызым,“ – деп жырлайды.

Сырдарияға кілем жайып, үстіне отырады да қобызын күндіз-түні тарта береді. Сол уақытта бүкіл жер-жиһан, жүгірген аң, ұшқан құс, бәрі-бәрі дарияның жағасына анталап келіп, күй тыңдап тұрады екен. Қорқыттың қобызы күй төгіп тұрған кезде оған ажал да батып келе алмапты. Бірде шаршағаннан көзі ілініп кеткен кезінде судан кішкентай жылан шығып, дана қартты шағып алады. Сөйтіп, Қорқыт 95 жасында жан тәсілім етеді.

Қыпшақ Қойлыбай Әбдурахпанұлы – атақты бақсы, таңғажайып тәуіп, керемет көріпкел, теңдесі жоқ қобызшы болған. Аңыздарда да, тарихи шығармаларда да Қорқыттан кейін Қойлыбайдың есімі аталады. Ақын Хамитбек Мұсабай өзінің «Қойлыбайдың қоштасу күйі» деген дастанында Қойлыбайдың қобызы мен киелі қасиеттері туралы былай жыр толғайды:

Қарт Қойлыбай – қобызшының абызы,
Шежіредей сайрап жатыр әр ізі.
Қатар жүрер қос анардай қашанда,
Замананың ақиқаты, аңызы.

Ұлтымыздың ұлы ғалымы Шоқан Уәлихановтың пайымдауынша, түсінде Қорқыт атадан бата алған қыпшақ Қойлыбай бақсы шамамен XIV ғасырдың аяқ шенінде өмірге келген. Оның атақты бақсы, тәуіп, сәуегей, қобызшы ретінде есімінің алты алашқа кеңінен танылған кезі – XV ғасырдың алғашқы ширегі. Ол Қойлыбайды «бақсылардың бақсысы әрі пірі» деп бағаласа, Әлкей Марғұлан: «Қорқыттың қобызын, оның сарынын ең алғаш рет мирас еткен кісі – Қойлыбай бақсы. Ол Қорқыттың шәкірті болып саналады» деп жазады. Қойлыбай бір үлкен бәйгеге қобызын қосып, жарыс басталатын жерге алдын ала қобызды бір үлкен сексеуілге байлатады. Бәйгеден келе жатқандардың шаңы көрінгенде, Қойлыбай қолына қылышын алып, бақсылық ойынын бастап, сарын айтады. Кенет, бәйге аттары кеткен жақтан қатты дауыл тұрып, ысқырған қызыл жел соғады. Көп ұзамай, дауылдың ортасынан аттар көріне бастайды. Ал бәрінің алдында сексеуіл сүйреткен Қойлыбайдың қобызы келе жатады. Осылайша Қойлыбай қобызын бәйгеге қосып бас бәйгені жеңіп алады. Мағжан Жұмабаев Шоқанның зерттеулерін негізге ала отырып «Қойлыбайдың қобызы» атты дастанын жазған.

Қобыздың тағдыры бақсылардың тағдарымен бірге.

Қобыз түрлері

Нар қобыз, қыл қобыз, шаң қобыз болып бөлінеді.

Қыл қобыз — ерте заманнан келе жатқан қазақ халқының екі ішекті ысқышпен ойналатын аспабының бірі. Өзіндік жасырын сыры мол, адамның еркіне көне қоймайтын, күрделі аспап. Ішегі жылқының қылынан жасалады. Қобыз аспабының екі ішектісімен бірге – үш, төрт ішектілер және «нар қобыз», «жез қобыз» деп аталатын түрлері де бар.

Қобыздың оркестрде қолданылатын түрлері

Қобыз-бас, қобыз-прима, қобыз-контрабас, 4 ішекті прима қобыз, қобыз-альт.

Қазақ музыкасына арқау болған әр түрлі музыкалық аспаптар заманымызға сай түрленіп жаңа мазмұнда пайдаланылып, қазақ өнерін әлемге танытып келеді. Демек, қазақтың музыкалық аспабының қай түрі болмасын көнермейді , керісінше ол заман ағымына сай жаңа туынды ретінде өмір сүреді.

Бүгінгі күні Қазақстанда Қорқыт атаның ізбасарлары аз емес. Біздің ауылдағы мектептің музыка пәнінің мұғалімі Жұлдыз Маралқызы қобыз аспабында Қорқыт күйлерін орындап, бабалар мұрасын жалғастырушы- жас жеткіншектерге дәріптеуде.

Сондықтан бүгінгі ұрпақ тәуелсіз еліміздің болашағы бола тұра, ата-бабадан қалған асыл мұра көне аспаптарды жандандырып, қолданған жөн.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1.”Көне дүние күмбірі” кітабы ,
2.Авторы Жарқын Жақияұлы Шәкәрім**, (**Музыка зерттеуші-Болат Сарыбаев)
3.”Қазақтың дәстүрлі музыкалық аспаптары” кітабы.Авторы З.С.Жәкішев
4.«Қорқыттың қобызы» М.М.Әуезов

РЕКОМЕНДАЦИИ ПО ИЗУЧЕНИЮ ИНОСТРАННОГО ЯЗЫКА

Участник: Қарақанова Дильназ
Руководитель: Жакупова Эльмира Абдулловна
КГП на ПХВ «Государственный высший медицинский колледж им Д. Калматаева» УЗ области Абай

Иностранный язык — это язык, на котором говорят жители другой для индивида страны. Это также и язык, на котором не говорят в стране происхождения индивида, например, носитель английского, живущий в Испании, может сказать, что испанский язык — это иностранный язык для него или её. На данный момент, в нашей республике более чем 19 миллиона жителей, а так же более чем 100 и больше наций.

Государственный язык – казахский

Официальный язык – русский

Востребованные языки – английский, китайский, французский и т.д.

Что насчет уровня английского на данный момент?

Именно на этот вопрос мы искали ответ и поэтому сделали анкетирование для студентов которые изучают ИЯ профессионально в своем учебном учреждении и это касается их профессий и для тех студентов которых тематика ИЯ касается косвенно и не является приоритетной задачей.

Ваш уровень английского:	Вы изучаете ИЯ самостоятельно или с преподавателем?	Какой метод ИЯ помогает лично вам?	Есть у вас возможность общаться с носителем языка	Помогают Ли соц.сети вашему изучению ИЯ?
Начинающий Beginner **42 голосов**	Самостоятельно: **58 голосов**	Чтение, грамматическое упражнения, аудио материалы: **51 голосов**	Да: **42 голосов**	Да: **84 голосов**
Средний Intermedite **53 голосов**	С преподавателем **44 голосов**	Погружение в среду : **11 голосов**	Нет: **60 голосов**	Нет: **18 голосов**
Совершенствующийся Advanced **7 голосов**		Другое: **40 голосов**		

Всего ответивших: 102.

Что принесет проект?

Со стороны экономики:

Многие отделы кадров часто просят чтобы их работники умели разговаривать и понимать многие языки, так как в стране очень много разных диаспор. Такое знание не помешает в сфере медицины, обслуживания, телекоммуникаций, инфраструктура и даже транспорт. Но не все учебные заведения об этом сообщают своим студентам и чаще всего этого надо добиваться самим, тем самым потратив вдвое больше времени и сил. Не повторяя этих ошибок можно всегда учить и учиться новому языку.

Взяв например квалифицированного врача. Для того чтобы достичь этого уровня нужно много степеней, некоторых из них не могут предоставить отечественные учреждения для студентов/бакалавров/магистрантов. А как мы будем подниматься в сфере медицины если наши врачи не могут позволить иностранные мед.академий? А так же как лечить людей если при каждой опасной болезни наши врачи вынуждены предоставлять их пациенту другого иностранного врача, который так же стоит много средств.

Социальная польза:

Польза в коммуникаций. Важно помнить что наши соотечественники так же могут стать источником практики для других представителей разных народов. Обмен практики точно поможет нам стать одними из передовых стран в своем деле и ремесле.

Наше маленькое исследование показало что многие студенты изучают иностранные языки независимости от того учат ли их преподавали тому или иному языку. Т.е наша задача укрепить это представление о постоянном совершенствований иностранного.

А так же среди студентов более чем половина занимается и с преподавателями, что доказывает то что старания наших учителей не уходят зря и в действительности многие стараются.

Учитывая результаты анкетирования можно предположить, что начало уже положено. Наша задача дать толчок для дальнейших действий. Поэтому мы хотим показать рекомендаций по этому поводу.

Рассмотрим именно актуальный изучаемый язык – английский. Английский язык – один из наиболее распространённых в мире

На планете 400 миллионов носителей этого языка, и английский является официальным или одним из основных языков общения в более чем 50 странах. Но как его изучать ? Какие рекомендаций существуют?

1. Учите правильные слова правильным образом

65% речи и письменной работы состоит всего то из 300 слов. Вам не обязательно знать все слова на английском, а именно базовые слова которые используются во многих случаях. Выучите их и используйте на практике, это сэкономит ваше время

2. . Изучите родственные слова

В каждом из языков есть многие похожие слова, ведь многие слова и их значения могут иметь давний общий корень. Поэтому при изучений иностранного языка можно начать с самых простых и понятных для вас слов. Международные слова которые даже не требуют перевода могут помочь вам запоминать с ассоциациями. Так что включите заимствованные и родственные слова в свой первый список новых слов. Вам будет гораздо проще выучить их, чем совершенно новые слова, не похожие на слова вашего родного языка.

3. **Слушаем и изучаем**

В данный момент технологий и интернет достигли своего пика и не обязательно идти по разным репетирам чтобы изучить что-то новое, не обязательно покупать книгу и ходить в книжный чтобы прочитать книгу. Вся информация находится под рукой в наших устройствах. Просто нужно уметь находить нужную тему и понимать эту тематику. Например, посмотрите сериал на английском. Но так же важно чтобы в нем были легкие слова и обязательно субтитры для новичков.

4. **Практикуем речь**

Не заметно, но английский на данный момент практикуется во многих странах и вы можете хорошо этим воспользоваться. Как? Все просто, коммуникация. Вы можете начать этот челендж со своими друзьями и вместе

весело изучать язык. Так же вы можете общаться с новыми людьми из других стран с помощью соц.сетей, а для того чтобы понимать некоторые сложные слова/предложения можете использовать простой переводчик.

5. **Поставьте цель**

Чаще всего мы просто забиваем на нашу работу, если не видим в нем потенциальную цель, которую надо исполнить. Обязательно создайте план по которому будете изучать и оставлять нужное время на изучение. Мы создаем цель и должны соответствовать ему. Для начала разобьем цель на маленькие цели. Т.е: Выучить 100 новых слов, попрактиковаться в грамматике, узнать новую информацию и т.д. Главное верить в свои силы

Использованная литература:

Skyeng.ru
Englex.ru

СЫРҒА ТОЛЫ САРЫАРҚА

Қатысушы: Серікбаева Әйгерім Қайратқызы
Жетекшісі: Сағымбеков Нұржан Әшімұлы
«М.О.Әуезов атындағы педагогикалық колледжі» КМҚК Семей қ.

Қазақта «Асқар тау алыстаған сайын биіктей береді» деген даналық қағида бар.Асыл сөзді маржандай тізген, ойы өрелі, шешен тілді жүйрігіміз – Қазақстанның халық ақыны Төлеу Көбдіков уақыт өткен сайын биіктей беретін ірі тұлға. Аталған тұлға қазақ халқының дерлік бәріне танымал болмаса да, өз ғасырының жарқын жұлдызы мен бүгінгі күніміздің асыл қазынасы. Бұл жанды зерттемес бұрын, өз алдыма бірнеше мақсаттар мен міндеттерді қойдым. Оларды тізбектей кетсем.

Зерттеу жұмысының мақсаты:

Төлеу Көбдіковтің «Сарыарқа» - көшті тоқтатқан өлеңін ұрпаққа үлгі ету, отансүйгіштікке тәрбиелеу. Тамырын қазса тереңдей беретін әдебиетті тереңінен түсіну.

Зерттеу жұмысының міндеттері:

1. Өлеңнің жазылу тарихына тоқталу. 2. Төлеу Көбдіковтың өлеңін келешек ұрпаққа дәріптеу, қайта жаңғыруын дәлелдеу. 3. Мұхтар Әуезовтың Төлеу Көбдіковтың өміріне, шығармашылығына тигізген әсері. М.Әуезовтың және Т.Көбдіковтың шығармашылық мұраларын жастар арасында насихаттау.

Зерттеу жұмысының жаңалығы :

Төлеу мен Мұхтар арасындағы байланыстың тереңіне үңіліп зерттеу. Осы өлеңнің көш тоқтатқанын дәлелдеу. «Сарыарқа» өлеңінің ақын өміріне тигізген септігін дәлелдеу және көрсету. «Сарыарқа» өлеңінің алғашқы аудармасы.

Шығыс өңірі - көркем сөзден зерделі кілем тоқыған танымал тұлғалардың өмір мен өнер есігін ашқан ортасы. Т.Көбдіков 1874 жылы 15 маусымда Қарқаралы уезінің Дағанды болысына қарасты II ауыл, Мұзбел жерінде (қазіргі Шығыс Қазақстан облысы, Аягөз ауданы, Баршатас аулында) дүниеге келген.Төлеу суырып салма айтыскер ақын. Нағашысы атақты ақын Сабырбайдың қиыннан қисындыратын тапқырлығы, шешесі Қуандықтың ақындығы арқасында кезінде

Абайды көріп, одан үлкен әсер алды. Шешендігі, пысықтығының арқасында жасында біраз жыл ел басқарды. Ақындыққа талабы,бейімділігі бар баласы Төлеуді Қуандық анасы өзінде бар ескі ақын өнерінің шеңберінде ұстамай, өзінен жоғары, үздік Абай сөзін үйренуге бейміделгені анық. Айта кетер жайт – Төлеу Көбдіковтың шығармашылығы мен Отанына деген махаббаты мен құрметінің бір мысалы мен дәлелі бар. Ол көшті тоқтатқан «Сарыарқа» толғауы.Толғауда туған жер табиғаты, елдің салт-дәстүрлері кең суреттеледі. Толғаудың шығуы 1916 жылы Бірінші Дүниежүзілік соғыста Патша үкіметі қазақтарды қара жұмысқа,окоп қазуға,құл ретінде алып кетпеу үшін қазақтар Қытайға көшпекші болуымен байланысты. 1916 жылғы патша үкіметінің маусым жарлығына байланысты ел басына туған ауыртпалық, күйзелісті ақын терең толғанып, тебірене жыр етеді, халық қайғысына қабырғасы қайысып толғайды. Ел басына туған ауыр күнді суреттей келе, кір жуып, кіндік кескен туған жерімен қоштасып, ауылдастарының көшін тоқтатып, Сарыарқа өленің

Төлеу атамыздың шығармашылығы туралы сөз қозғар болсақ, оның ұрпағы, туған баласы Мұрат Төлеуұлының әкесі жайлы жазып қалдырған естеліктерінен бастау алған жөн. Қазақ халқының Ұлы Отан соғысы кезіндегі патриоттық сезімі, зұлым жауды талқандау жолындағы ұлы ерлігі жасы жетпіске тақаған кәрі ақынды қатты толқытты, домбыраны қайта лаған Төлеу жалынды,өткір идеялы көптеген толғаулар,өлеңдер айтып таратты. « Жеңіс серті», « Ұлдарыма», «Төлегенге», « Жеңіс сыры», « Құлаш жайған көк дала» сияқты көптеген өлең-жырларында ақын майдандағы совет жауынгерлерінің ерлігін де, тылдағы колхозшылардың еңбек майданындағы батырлықтарынын да шебер жырлады. Т.Көбдіковтің өлең-жырлары өз заманының өзекті мәселелері мен халық арасындағы кең сипаттағы зұлымдық, ұрлық-қарлық,әлеуметтік теңсіздікке бағытталған. Оның шығармалары шындық пен ақиқатқа жету үшін оқталған өткір сөздерден тұрады, бұл ақынның кеңестік кезіндегі саясат пен билікке арнап жазған толғауларында да қанық бояумен көрінеді.1916 жылғы дүрбеленнен кейін жыршы не көрмеді дейсіздер? Азамат соғысы, Қазаң төңкеерісі, ұжымдастыру саясаты, 30-жылдардын басындағы алапат аштық, репрессиялар, Ұлы Отан соғысы, оның салдары мен елге тигізген қауіптері және т.б жағдайларға куә болған ақынның өз халқына, өткен ғасырдағы билік адамдарына, өз Отандарының сатқындарына және болащақ ұрпаққа айтар сөзі – оның жыр,толғау, өлеңдері ретінде ақ қағаз бетіне түсіріліп отырған.

Ал ендігі кезекте Төлеу Көбдіков пен ұлы жазушы, драматург, аудармашы ғалым Мұхтар Омарханұлы Әуезов арасындағы рухани байланыс туралы сөз қозғасам. Зертеу жұмысы барысында кішігірім колледжішілік сауалнама жүргізіп Мұхтар мен Төлеу туралы бірнеше ой-пікірлерді тыңдадым. Колледж студенттерінің бірталай бөлігі оларды тек қазақ әдебиеті байланыстырады десе, кейбіреулері олардың жақын дос болғанын айтады, өкінішке орай сауалнама алынған білім алушылардың тең жартысы Төлеу Көбдіков жайлы бірде-бір естімепті. Сонымен, Мұхтар мен Төлеу арасында қаңдай байланыс бар? Төлеу атамыз түгел әулетімен шешендік сөзге жақын болғандықтан айтыс,жарыстардан қалмай қатысып отырған. Сол айтыстардың бірі 1943 жылы

өз қаламызда өткен еді, ол айтыста Мұхтр Әуезов көп қатысушы айтыскер,шешендердің ішінен Төлеу Көбдіковті байқап,оның ақындық шеберлігіне таң қалады. « Төлеудің басқа қарт ақындардан өзгешелігі өлеңді жазып та, ауызша да шығаратындығы және өлеңіне көлденінен бір де бір жол еңгізбейтіндігі, ол жазған, ол шығарған нәрсеге хатшы ақынның қол жүгіртуінің қажеті жоқ көрінеді» деуі Төлеудің ерен жүйрік екенін білдіреді. Сол айтыстан кейін Төлеу Көбдіков жас Мұхтарға рухани ұстаз, нұсқаушы, бағыт-бағдар беруші, кеңесші бола білді, ал Мұхтар Төлеудің шындықты айқын айтатын ақын ретінде танып, көптеген тарихи деректерді, шежірелерді нақышына келтіріп айтып отыратынын ескерді.

Қорытындылай келе, туған жерден артық ештеменің жоқ екендігін көкейге қондыра толғаған ақын сөздері бүгінгі күні жастарға үлгі – өнегесі арттыра түссе деген ойдамын. Осы толғау арқылы біздің бойымызда отансүйгіш сезімдер орнайды және де біз бар күш -жігерімізді Отанымыздың, ата-бабаларымыздың мұрасының көркеюіне үлес қосамыз.Және де осы жоба арқылы «Сарыарқа» өленің мектеп бағдарламасына енгізер деген ойдамын.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Көбдікұлы Т.Шығармалары. « Атандым өз тұсымда ақын Төлеу».- Астана. Фолиант,2018. [2,5-6,265-266-288б]
2. А 13 Абай және ақын шәкірттер мұрасы. Таңдамалылар. 3-кітап. – Нұр-сұлтан: Фолиант,2020. [3,18-27б]
3. Ибраева С. Төлеу ақын жайлы бір үзік сыр// Абай.- 2003. — N4. — Б.53-54

КРУЖКОВАЯ РАБОТА НА ОСНОВЕ РЕГИОНАЛЬНОГО КОМПОНЕНТА ДЛЯ ДУХОВНО-НРАВСТВЕННОГО ВОСПИТАНИЯ

Участник: Амангельдинов Арсен Нуркенович

Руководитель: Аубакирова Жанат Ашимовна

КГКП «Колледж строительства» г. Семей

Статья посвящена роли кружковой деятельности колледжа. Реализация комплекса мероприятий кружковой работы на основе средств регионального компонента стимулирует развитие активности, творческой мыслительной деятельности, мотивации на успех, практического владения творческими умениями навыками, духовно-нравственному воспитанию.

Ключевые слова: мотивация, воспитание, культура, досуговая деятельность, региональный компонент, внеклассная и кружковая работа.

Глобальные процессы, охватившие весь мир, требуют сохранения духовных ценностей, самобытности культуры. В статье «Взгляд в будущее модернизация общественного сознания» говорится: «На новом разломе эпох у Казахстана есть уникальный исторический шанс через обновление и новые идеи самим построить свое лучшее будущее. В Законе РК «Об образовании» большое значение уделяется развитию творческих, духовных и физических возможностей личности. Духовно – нравственное воспитание включает развитие интеллекта, сознательный поиск досуговой деятельности,смысла

жизни и своего места в ней, формирование умений управлять своей волей, эмоциями и чувствами. При этом предполагается накопление студентами объективной, субъективной информации об окружающем мире.
Важнейшим звеном в реализации этих приоритетных задач в нашем колледже является кружковая работа.

Целью моего выступления является: Раскрытие значимости кружковой деятельности для развития творческой активности подростков и духовно-нравственного воспитания на основе регионального компонента.

Задачи: 1. Развитие интереса к общественным наукам, мотивации творческой активности подростков и образованности личности.
2.Организация свободного времени и расширение возможностей для самореализации студентов, умений грамотно отстаивать свои мысли.
3.Формирование духовно-нравственных ценностей на основе регионального компонента.

Представляю вашему вниманию работу кружковнашего колледжа, созданных по предметам: истории – кружок «Парасат», казахского языка - «Жебе» и русского языка «Мой край». Роль их заключается в организации досуговой деятельности для развития творческого потенциала в свободное время, расширении возможностей для самореализации студентов, освоении социальных норм и оценки культурных достопримечательностей.
Важнейшими направлениями по реализации задач деятельности кружков является изучение истории, литературы, обычаев и традиций казахского, русского и других народов, проживающих в нашем крае. Актуальность внедрение регионального компонента в досуговую деятельность несёт большую и значимую нагрузку для приобщения молодёжи к культурному и духовному наследию народа на местном материале своего региона.
Традиционно осуществляется набор в предметные кружки по интересам. Одним из видов деятельности, где обучающийся проявляет активность, является включение в кружковую работу и внеклассные мероприятия. Анализ содержания развития творческой активности поставил обратить внимание на региональный компонент. Добровольное участие становится основой организации работы кружка по региональному компоненту. Проводятся занятия с учетом возрастных особенностей, способностей и возможностей обучающихся. Досуговая деятельность - важный резерв для развития творческой личности студентов, сами уделяют часть свободного времени для занятий в названных кружках по интересам.
Мероприятия, имеющие направленность: конкурс «Тарихынбілген терең...», игра «Что? Где? Когда?», дискуссия «Киіз үй- сәулет туындысы» на различные социально значимые нормы и ценности, формы проведения, создавали атмосферу успеха и праздника для первокурсников не только во время мероприятия, но и на этапах их организации. Они сами показали, чему научились, индивидуальные особенности, получили духовную пищу.
Проведена исследовательская работа «Мотивация на успех и боязнь неудачи» в досугово -творческой деятельности в группах первого курса по методике А.А.Реана. В основе исследования - выявление активности обучающихся на

успех, надежда и потребность в успехе. Выявлено, что есть такие обучающиеся. Они уверены в себе, в своих силах, ответственны, инициативны и активны. Для них характерна настойчивость в достижении цели, целеустремлённость. Выявлена и негативная мотивация на неудачу. К ним относится потребность избегания срыва, порицания, наказания, неудачи, а не мысли о способах достижения успеха. У таких обучающихся- в противоположность - повышена тревожность, низкая уверенность в своих силах. Уровни мотивации – высокий уровень степени сформированности мотива на достижение успеха. Средний – со средним уровнем степени сформированности мотива на достижение успеха. Низкий уровень – мало сформирован мотив деятельности на успех.

Результаты анкетирования показывают, что мотив достижения успеха в экспериментальной и контрольной группах первокурсников находятся в большем проценте на низком уровне. (Приложение №1)

Поэтому с обучающимися в начале проводится вводная беседа. Диалогичный вопросно-ответный метод взаимодействия обучающихся и преподавателей–руководителями кружковна тщательно продуманные систему вопросов. В начале беседы даётся разъяснение по темам регионального компонента и работе кружка. В ходе беседы руководители выясняют, что обучающиеся знают о своём регионе, а в завершении - дают задания по развитию творческого потенциала «Небо моего детства». Обучающиеся с удовольствием делают подборку материала, включая фото и видеоматериал. Коллективная переработка и обсуждение с последующим распределением индивидуальных заданийпо определённой тематике плана. Уточняется объём информации, проводится корректировка выступлений, включая интонацию, паузы, ударения. Так уже сама беседа способствует раскрытию значения региональных ценностей, формирует патриотические чувства, уважение к культуре и традициям своего края и родному, и русскому языкам.

Деятельность кружковцев всегда направлена на проведение конкретного внеклассного мероприятия или творческой работы студента и тесно взаимосвязана с учебно-воспитательными задачами колледжа. Организуются традиционные выставки творческих работ, экспонаты представляют сами обучающиеся лично, выпуск праздничных газет, юбилейных плакатов, тематических рисунков, защита конкурсных работ на местном материале.

Практическая значимость кружковой работы по идейно- духовному воспитанию на основе регионального компонента позволила открыть широкий простор для творчества. Выступление на классных часах по актуальным событиям в жизни нашего города и пропаганда достижений региона с презентациями на конференциях и круглых столах делает жизнь воспитанников нравственно стабильнее и духовно богаче.

Растёт активность участия в концертных мероприятиях, народных праздниках. В колледже создан театр «Шаңырақ», который, участвуя на фестивале «Театр студенческой молоджи - 2022», с авторскими постановками «Тарихты түгендеу» и «Сөздер» в конкурсах, организованных «Молодёжным ресурсным центром» г. Семей, дважды завоёвывал призовые места (III и II) с денежными Сертификатами, за лучшую женскую роль и занятое второе место.

Реализация комплекса мероприятий на основе регионального компонента «История ядерного полигона» стимулировала развитие активности, творческой мыслительной деятельности, практического владения ЗУН, любознательности. В период коллективной работы студенты сравнивали свои умения и навыки и давали им самооценку.

Провёл исследование творческой активности групповым тестированием «Методикой диагностики уровня творческой активности подростков». Замеры делал по четырём показателям:1.Чувство новизны. 2.Критичность. 3.Способность преобразовать структуру объекта. 4.Направленность на творчество. Оценивание осуществлялось по средней оценке, полученной по каждому показателю. Важно сопоставление полученной оценки с контрольным опросом, выявляемым в конце, - Самооценкой. Выделил три уровня творческой активности – высокий, средний и низкий. Результаты показывают, что у основной части испытуемых первокурсников в первом семестре, в процентном отношении преобладает уровень творческого потенциала, а большинство – низкий.

Ценность моего исследования в том, что его можно провести повторно для проведения сравнительного анализа изменений в сформированности творческой активности. Что я и сделал. Во втором семестре наблюдается рост творческой активности наших студентов. (Приложение №2).

Разные формы, интегрирование работы кружков - «Восточный Казахстан в годы Великой Отечественной войны», «С рюкзаком по родному краю», «Звёзды Востока», экскурсии в музеи и встречи с интересными людьми -позволяют студентам осознать свою деятельность, помогают стимулировать навыки поведения, развиваться в различных сферах. Наблюдается определённая гордость за свой край, познавательный интерес к прошлому и настоящему, и будущему региона.

Важно поощрение выработки новых оригинальных творческих идей студентов. Положительный пример творческого подхода кружковцев в результате используется для решения проблем межнациональной толерантности, диалогичность требует взаимоуважения и искренности. Обмен мнениями способствует взаимообогащению и направленности на поиск материалов. Эмоциональное напряжение, критичность – источники проявления творческого потенциала, познавательной активности.

Таким образом, внедрение регионального компонента требует соответствия содержания и средств.

Воспитательный потенциал образования в приобщении к духовным ценностям региона в современных условиях, выходит на первый план. Решение этой проблемы для индивидуального благополучия каждого подростка является одной из главных задач, поставленных перед нашими педагогами и организаторами внеурочных объединений колледжа. Эффективность развития творчества подростков напрямую зависит от созданных условий, обеспечивающих эффективность данного процесса, помогающих развивать в личности подростка мотивацию к успеху, творческое воображение мышления,

организаторские способности, позволяющие ему успешно функционировать в современном обществе, а также формировать профессиональные компетенции.
Проведенное исследование, по-моему, даёт основание считать, что представленные в нём положения открывают новое направление научных исследований, в рамках которого необходимо вести дальнейшее изучение и теоретическое осмысление условий подготовки специалистов к организации развития творческого потенциала образования на основе регионального компонента.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ:

1.Госдарственнаая программа «Культурное наследие вРеспублике Казахстан, 2004 год.
2.Закон Республики Казахстан «Об образовании».
3.«Стратегия развития духовно – нравственного воспитания личности в Республике Казахстанв условиях обновления содержания образования».

МӘШҺҮР ЖҮСІП ШЫҒАРМАЛАРЫНДАҒЫ ҰЛТТЫҚ ТАНЫМ

Қатысушы: Сәрсен Жанерке
Жетекшісі: Камзанова Бақыт Дуйсеновна
Абай облысы ДСБ «Д.Қалматаев атындағы жоғарғы медицина колледжі» ШЖҚ КМК

Мәшһүр Жүсіп Көпейұлы 1858 жылы Павлодар облысы, Баянауылдағы Қызылтаудың Найзатас деген жерінде ережеп айында, жұма күні бесін кезінде Көпей шаңырағында дүниеге келген. Мұның өзі ақынның әулие екендігінің бір дәлелі секілді. Мәшһүр Жүсіп те басқа сол кезеңдегі қазақ балалары секілді ауыл молдасынан хат таныған. Тарихи деректерге сүйенсек, бес жасында Баянауылдағы Байжан Смағұлұлының медресесінде Нәжімалдин хазіреттен, кейін 8 жасында Қамариддин хазіреттен оқи бастайды.[1.18]

Болашақ ақынның кішкентай кезінде жұт болып, бар малынан айырылып, бір ат, бір сиырмен ғана қалған әкесі Көпей баласын оқыту үшін Баянауылға көшіп келеді. Бұл туралы Мәшһүр Жүсіп:

Жылым қой, тауық жылы мен үш жаста,
Ғаріптік бұл жалғанда біздің баста.
Айырылып ел-жұртынан көшіп әкем,
Қыстаған Қызылағаш, Бұзаутасқа,-

дейді. Сол кезде аға сұлтан болған Мұса Шорманов Баянауылға медресе салдырып, онда сабақ беруге Омбы қаласында тұратын, Бұқара қаласында білім алған Қамариддин хазіретті көшіріп әкеледі.

1865 жылы Мәшһүр Жүсіптің 7 жасар кезінен халық ауыз әдебиеті үлгілерін жинақтай бастағанын анықтарлық дерек жанұялық мұрағатта сақталған екен. Мәшһүр Жүсіптің жырлауындағы «Қозы Көрпеш-Баян сұлу», «Алтынбас-Күмісаяқ» жырларының нұсқалары сақталған екен. Сонымен бірге, «Қамбар батыр», «Ер Тарғын», «Ер Көкше», «Сайын батыр», «Нәрік ұлы Шора батыр» да ақынның сүйікті жырлары болған.

Әдебиеттанушы Әлкей Марғұлан жазбасында «Сүйіндік Олжабай батыр» ертегісінде «Сақау ақынның айтуынан 1865 жылы жазып алған Мәшһүр Жүсіп Көпейұлы» деген мәлімет бар. Ақынның қазақтың мол мұрасын жинап, қолжазбаға түсірді. Ақын ғана емес ғалымдық та қызмет атқарды. Сонымен қатар қазақтың ұлы адамдарының еңбектері туралы мақала жазды.

Халықтың тұрмыстық-жай күйін суреттейтін өлеңдері қатарына ақынның алғашқы жылдары шығарған өлеңдерін жатқыза аламыз. Бұл ақын үшін шәкірттік үйрену кезеңі еді. Ол өзі араласып жүрген айт пен той, әр түрлі адам мінезі, жүріс-тұрыс ерекшелігі, көшу, қону, жаз бен қыс, ас, қыз ұзату секілді нәрселер еді. Ақын бұл өлеңдерінде кейіпкерлерінің ішкі жан-дүниесіне терең бойлап, талдау жасамаған. Ақын халқымыздың салт-дәстүрлері арқылы ұлттық танымға талдау жасайды.

1887 жылы Мәшһүр Жүсіп Сырдария, Ташкент өлкесіне барып, бұл жолында көбінесі әртүрлі тарихи кітаптармен танысып, қазақ тарихының орта ғасырлардағы дәуірлері Баһадүрдың «Шежіресі» өзіне үлкен әсер бергенін айтады. Ол жердегі ақын-жыраулармен кездесіп, халық әдебиетінің қымбатты, тарихи мағыналы түрлерін жазып алып отырады. Атақты ақын Қоңырат Майлықожамен кездесіп, тарих жайында пікір алысқаны жайлы ерекше баяндайды. Ол көбінесе ел тұрмысын жырлайтын, кедей кепшіктің мұңын жоқтаған нағыз халықтың ақыны болады. Ақынның қай өлеңін алсақ та, оның барлығында да бұқаралық сарын көрініп тұрады: Әркімнің өз тамағы табылған соң, Төресі қисық жаққа бұра шықты. Көңілі бірін-бірі жеуде болып, Халыққа осындай бір жорға шықты, – деп, бұқара кедейлерінің қызғышы болып дабыл қағады.

Мәшһүр Жүсіп ақындықтан басқа ғалым адам. Күншығыс, араб, фарсы халқының тарихын, фәлсафасын жақсы білген. Химия, физика, геология, астрономия ғылымдарынан хабардар болған. Ғалым өз заманындағы тарихи тұлғалармен өте тығыз қарым-қатынаста болып, солар туралы артында көп мұра қалдырды. Әдіснама Мақаланың әдіснамалық негізі Мәшһүр Жүсіп шығармаларындағы сақилық пен сараңдықты, адалдық пен арамзалықты, жақсылық пен жамандықты, елгезектік пен еріншектікті салыстыра сипаттап ұлттық дәстүріміздегі адами қасиеттердің мағынасын кең түрде насихаттау.

Ағартушы хазіреттің бойындағы осындай адамгершілік және тұлғалық қасиеттерін бойына үйіріп ұстаздық тәжрибесін игеріп қолданғанын төмендегі өлең жолдарымен айшықтап көрсетеді:

«Ғылымға адам еді іші толған,
Аузына нұр төгіліп, дуа қонған.
Жаңбырдай аб нисан дүрлер тамып,
Шарапат баршамызға сонан болған.
Ғылымнан он екі пән өзі білді.

Ақын ұстаздықты қадірлейтін қазақ танымын көрсетеді. Халқымыз ежелден ұстазға зор құрмет көрсеткен.

Абай мен Мәшһүр арасындағы рухани байланыс. Мәшһүр Жүсіп Көпейұлы да – ұлы Абай секілді өзі өмір сүрген ортадағы сан түрлі қиянатты көріп,

оны жанымен түйсініп, халқының қамын жеген тұлға. Сондықтан да ол қазағына: Қазағым, өнер ізден, ұрлық-зорлық,
Қыласың бір-біріңе неге озбырлық.
Болғаннан алты ауызды ынтымақсыз,
Басыңа келген жоқ па талай қорлық[1.15] ,-
деп толғанады. Ақынның «Дала уәлаяты» газетінде 1889-1890 жылдар аралығында жарық көрген «Әңгіме», «Бәрі қысқа, еркін дүниеге келеді екен», «Кедейлікке үш қырсық оралады», «Күн шықпай ерте тұрып», «Білмейді ел өнерлісін аулақ болар» атты өлеңдеріне ортақ тақырып-жастарды еңбекке, өнер-білімге, егін салуға, сауда істеуге шақыру мәселелері.

Осы дүниелердің сыры мен мәнін ашып түсіндіре білген Мәшһүр Жүсіп дін, дін жолы адамның ізгілігі мен мейірімі, өзгеге жасаған қайырымымен өлшенетінін түсіндіреді. Ақын-діни сауатты, дін тарихын, ислам заң, қағидаларын терең білген адам. Оған дәлел діни дастандары мен басқа да шығармалары. Осы тұста Мәшһүр-Жүсіптің қазақ даласына мұсылман, адамзат, әлем мұраларын жайған тұлға болумен де орны өзгеше. Құранды қазақ ұғымына, ұлт танымына лайықтап, жұрт жайына қарай түсіндірген.

Мәшһүр атаның туған өлкесіне аяқ басқан Асан қайғы Баянауыл тауларын көргенде: «Бір күн түнеп кетемін деген адам бір жұма тоқтап қалады екен, тұзы жібермейді екен!», – деп айтқан. Баянауыл өлкесінің қасиетті мекен болатынын осы Асан қайғының болжамының арқасында көзіміз жетті. Сонау өткен заманда желмаясына мініп, шұрайлы жер іздеген Асан қайғыны Мәшһүр Жүсіп Көпейұлы осылай бейнелеген болса керек. Фольклордың негізгі жанрларының бірі – ертегі. Бұл жанрда да Мәшһүр Жүсіп Көпейұлының еңбегі зор. Қазақ батырлық ертегілердің ежелгі бейнесін суреттеген, жасымыз да кәрімізде осы эпос жырын білетін, Мәшһүр атаның ең танымал Ер Төстік ертегесін сөз еткіміз келіп отыр. Ер Төстік ерте дәуірден келе жатқан ертегілердің бірі. Қазіргі күнде тіпті бұл ертегінің анимациялық кино ретінде экран бетіне шығарған. Қиялғажайыпқа толы Ер Төстік ертегісінің мақсаты- жас ұрпаққа батыл, әрі батыр болуды, мейірімділікке, жақсылыққа тәрбиелеуді мақсат етеді. Ертегіде Мұтышақ байдың 8 баласын жоғалтып алуы, Төстік атты баланың дүниеге келуі, 9 баласына 9 әйел іздеген бай, кенже бала Ер Төстіктің жасаған ерліктері көрсетілген, тіпті, ертегіде көркемдік ұғымдар- теңеу, эпитеттер де кеңінен қолданылған.

Атам заманнан бері, қуаныш болсын, не дау болсын сөзді астарлап жеткізуді пір тұтқан. Әсіресе, сөзді астарлап жеткізу ақынжыраулар, шешен, ділмар адамдардың қолынан ғана келе білген. Бұл астарлы сөздер – мақал-мәтелдер деп аталады. Мәселен, «Шығасы шықпай, кіресі кірмейді» деген мақалдың шығу тарихын Мәшһүр Жүсіп Көпейұлы астарлап, төркіндеп жеткізген. Бұл мақал он үш жасар Хазірет Сүлеймен ғалайссаламның хикаясынан пайда болса керек. Нақтырақ айтсам, кедей қатын өз тапқан нанын табиғаттың тылсым күшінің кесірінен айырылып, бала-шағама қай бетіммен барамын деп жүрегі қан жылайды. Бала Хазірет Сүлеймен бұны көріп: «Дереу барып тақта отырған патшаға арыз қыл. Маған әлім жеттік қылып, бір қап ұнымды жел тартып алды,

желден көлденең алып бер», – деп ескерту жаса деді. Сөз төркінін түсінбеген бейшара қатын, патшаға үш рет барыпты. Хазірет Дәуіт ғалайссалам бұны бірден түсініп қойып, сыртқа шығып, хазірет Сүлеймен ғалайссаламнан не себепті қатынды үш рет жібергенін сұрайды. Сонда хазірет Сүлеймен ғалайссалам былай үн қатқан екен: «Менің қол астымдағы бір жесір қатынның бір пұт ұнын қабыменен жел алып кетіпті. Өзің жасап па едің? Өз бетімен қылған ісі ме?, – деп сұра құдайыңнан», – дейді. Хазірет Дәуіт ғалайссалам дереу ғибадатханаға барып, мінажат етеді. Сол кезде, бір періште пайда болып, қатынның ұны басқа біреуге жақсылық ретінде жіберілгенін айтады. Сол сәттен кейін, хазірет Дәуіт ғалайссалам жесір қатынның мұңын түсініп, пейілдігін көрсеткен. Осы оқиғадан осы мақал туса керек. Мақал олжа, кіріс, пайда ұғымдарын негізге алған. Бұл оқиға өте бір тәрбиелік мән көрсетті, әрине, бұл Мәшһүр атаның арқасында деп білеміз. Мәшһүр Жүсіп Көпеев атамыздың сөз өнерінен бөлек, тұрмыс-салт жырларының да үлгілерін жинақтады. Тұрмыс-салт жырлары – қазақ халқының әдет-ғұрпына байланысты өлеңдер топтамасы. Солардың бірі, қазіргі заманға дейін, қадір-қасиетін жоғалтпаған, қуанышты хабарды жеткізетін жыр – жар-жар. Жар-жар жыры дегеніміз – бұл ұзатылған қыздың жаңа бір үйге, яғни, күйеуінің шаңырағына қадам басқан кезде, орындалатын жыр. Күні бүгінге дейін Мәшһүр Жүсіп Көпеевтің осы бір фольклорлық үлгісі жалғасын тауып келе жатыр. Тұрмыс-салт жырларынан басқа, батаны да фольклорлық үлгіге жатқызған. Бата біздің ұлттық дәстүріміздің бір түріне жатады. Той батасы, шілдеханаға арналған бата, дастархан батасы, алысқа сапарға аттанғанда айтылатын бата, айта берсек өте көп.

Тоқсан ауыз сөздің тобықтай түйінін шығарып, қорытындылайтын болсақ, Мәшһүр Жүсіп Көпейұлының ауыз әдебиетіне қосқан үлесі өте мол. Осы айтқанымыздан бөлек, басқа да батырлар жырын, өлең-дастандар, жоқтау өлеңдері, өтірік өлең, халық өлеңдері, жаңылтпаштар, мысал-аңыз үлгілерін де жинақтаған. Осындай өмірі шығармашылыққа толы Мәшһүр атаның көзі тірісінде-ақ аты аңызға айналғаны белгілі. Барлығымыз Мәшһүр атаның шығармашылығын аса қатты бағалаймыз. Насихатқа толы өлеңдері біздің жанымызды тебірентіп қана қоймай, рух сыйлайды. Бүгінгі күніміздің жарқын болуына көптеген ақын-жазушыларымыз өз ықпалын тигізсе де, Мәшһүр атамыздың еңбектерінің орны бөлек. Ел қамын елден бұрын ойлаған Мәшһүр Жүсіп Көпейұлының осынау еңбектеріне бір тағзым. Болашақта, мамандығым тіл маманы ретінде жұмыс жасаған жағдайда, туған жерімнің қасиетті әрі дара тұлғасының шығармашылығын неге дәріптемеске. Өйткені, ақын шығармаларында айтылған ғибратты ойлар бүгінгі күнде де жас ұрпақты тәрбиелеуде өз үлесін қоспақ.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Көпейұлы Мәшһүр Жүсіп Көп томдық шығармалар жинағы.- Алматы: Алаш 2003-14-18-бет (Алаш Мұрасы)
2. Т.1: Өлеңдер, рауаяттар, дастандар Алматы:Алаш:-2003-504-бет
3. Т.2: Өлеңдер, рауаяттар, дастандар Алматы: Алаш-2003-430-бет
4. Т.3: Өлеңдер, рауаяттар, дастандар Алматы: Алаш-2004-376-бет

ҚАБДЕШ ЖҰМАДІЛОВТЫҢ «ТАҒДЫР» РОМАНЫНДАҒЫ ҰЛТТЫҚ МҮДДЕ

Қатысушы: Мұратбек Жібек, Бокешова Адель
Жетекшісі: Кожагулова Жаннур Рашидовна
«М.Әуезов атындағы педагогикалық колледжі»КМКҚ

Ұлттық мүдде – қоғамдық өмірдің қажеттіліктерін көрсететін елдің ұлттық – мемлекеттік мүдделері. Ұлттық мүдде тұтас бір ұлттың болашағының рухани біртұтастығы. Ұрпақты ұлттық мүдде ісіне бағыттап, мемлекет пен халықты біріктіріп отыратын ұлттық идея. Ойшыл адамдар болмаса, қоғамда ұлттық идея болмайды, болса да халықтың бойына тегіс тарай бермейді. Қоғамға зерделі ой салып, өскелең ұрпақтың тарихи санасын қалыптастыратын ойшылдар тағылымы. Тарихи сана құбылыстарын зерттеуден бастап, ұлттық мүдде шеңберінде жалғасып отыратын зиялылар тағылымы ұлтымыздың уақыт сынынан өткен негізгі қаруының бірі болған. Заман өзгеріп заң түрленгенімен зиялылар қызметінің ұлттық мүдде талабына бағынып отыратындығын бабаларымыз жетік білген. Осының нәтижесінде ұлттық рухты ұлықтап, болмысын сомдап отыратын, бойындағы бар мүмкіндігін қоғамының игілігіне арнайтын адамды тәрбиелеп, қоғам алдына шығарып отыратын зиялылардың көптеген шығармалары жазылған. Бізге өткен тарихты білу, болашаққа бастайтын бір жол. Адамзат өмірінде тәрбиесіз алған білім ешқашан пайда әкелмейтіні белгілі. Қазіргі уақытта білім көзін іздеу үшін жастарымыз шет елдерге ағылып жатыр. Қанша жас өз ұлтына пайдасын тигізу үшін алға ұмтылуда! Алайда өзіміздің «ҰЛТТЫҚ ҚҰНДЫЛЫҒЫМЫЗ» алыстап бара жатқаны өкінішті. Біз жастар өз еліміздің патриоты ретінде тарихи орындарымызды білуіміз қажет. Ұлттық құндылық дегеніміз ұлттың бір ортада, бір мүддеде жұмыс жасауы.Ұлттық тәрбиесінің мақсаты — жастарды ауызбіршілікке шақыру, қазақ тілі мен тарихын, ұлттық рух пен патриотизмді ұлықтау.Ұлттық тәрбиенің міндеті — ұлттық сана-сезімі қалыптасқан,ұлтжанды ұрпақ тәрбиелеу. Бүгінде біз, Қабдеш атамыздың көпшілікке кеңінен таныс,дәл сондай мағынасы зор “Тағдыр” романыныда көтерілген ел бірлігі ұлт мүддесін, бір халықтың екі империя арасында таласқа түсуін ашып айтатын боламыз. Қабдеш Жұмаділовтың «Тағдыр» романын кейде өзінің өмірімен салыстырып жазған десекте болатындай.Себебі кейбір үзінділерінде қуғын – сүргін,қазақтар туралы дәйектеп жазып кеткен. Осы қазақ даласындағы сынақтардың кесірінен қаншама оқу орындарын тәмәмдай алмаған.Бұл оқиғалардың өзі романға қаншама себеп. ұлт азаматы, нағыз қазақ жазушысы, нысаналы тұлға.Тәуелсіз қазақ мемлекетін құруды аңсаған, сол үшін күрескен және сондай бақытқа жетіп тұрып, империялардың тәлкегіне ұшыраған тағдырлардың, «Елім!» деп еңіреген ерлердің жан дүниесін жеті бірдей романға арқау еткен. Қабдеш Жұмаділ ұлттың мемлекет, соның ішінде тәуелсіз мемлекет болғанын көріп қана қоймай, оның рухани жырауына айналды. Жазушы үшін бұл ең үлкен бақыт. Өйткені, Қабдештің жазушы, азамат ретінде қосқан үлесі орасан зор еді. Қабдеш қазақтың үш ғасырдан

тарихының кіндігіне байланған, жеңісінің де, жеңілісінің де, күресінің де куәсі болған, Жоңғар қақпасының қақпалында туылған перзент. [1, 9-б.] Алғашқы қадамын поэзиядан бастап, шағын жанр арқылы романға келген Қабдеш Жұмаділов – қазақ әдебиетінің дамуында өзіндік орны бар қаламгер. Қабдеш Жұмаділовтың өмірлік мәні зор, шығармалары көптеп жазылған.

«Демежан, Бибі және Бабалық жол жүріп келе жатып, Ой махалла түсындағы жаңадан салынып жатқан қытай қамалы – жамбылдың құрылысына жақындады. Осы арада жол екіге айрылатыны бәріне мәлім. Бірі қамал қақпасы арқылы жүретін тіке жол болса, екіншісі түстікке таман едәуір ойысып барып, қамал құрылысын айналып өтеді. Ойлана келе тәуекелге бел буып, тіке жолмен өтетін болып шешті. Тура кіреберістің дәл ортасында екі кісі әупіремдеп әрең ашып – жабатын зілдей шойын қақпа бар. Сол тұсқа келгенде бұлар күтпеген көріністің үстінен шықты. Сары қи, тобылғы тиеген бірнеше арбаны екі шерік ұстап алып сабап жүр екен. Сыңайы, арбакештердің жүктерін аударып тастап, жұмысқа салмақ секілді. Көзіне көрінген арба мен көлікті тоқтатып алып, зорлықпен жұмыс істеткізу әдетке айналғанды. Демежан аз – кем қарап тұрып, арбадан секіріп түсіп жетіп барды.Сол сәтте оның оның тегін адам емес екенін сезгендей қақпашылар іркіліп қалды. Демежан өзінің Ши – амбының тілмашы әрі ерекше тапсырмаларды көмекшісі екенін мәлімдеді. Онымен төс қалтасынан төтенше өкілдікті білдіретін таңбалы қағазды алып шығып, дәлелдеді»[1, 44-б.] «Тағдыр» романындағы осы бір үзінді нағыз ұлт мүддесін айқындап тұрғандай. Қазақтардың өзіндік бауырмалдығы бейнеленген. Сол кездерде құдды бір адамды шеніне, үкіметтен алған орнына қарап сыйлағандай. Қорғану үшін де, пікір білдіру үшін қоғам алдында орның орасан зор болуы тиіс. Автор романда Демежанның өз ұлтының алдындағы адалдығын осы бір үзінді де сипаттағандай. Шериаздан Елеукенов айтқандай: «Тағдыр» – ұлтжанды қаһарманды биік өреге көтерген роман. Ол қазақ әдебиетінің өз қойнауынан шыққан туынды. Басқа тілдерге аударғанда ғана бағы ашылатын кейбір шығармалардай, батыс я Латын Америкасы романы үлгісі бойынша пішілмеген. «Тағдырды» оқып отырғанда қазақтың кең даласына сүңгіп кеткендей рахат кешесін. Автор, әсіресе, Мұхтар Әуезов дәстүрін (дәуірді тұтас тұлғасымен суреттеу, көшпенді өмірдің өзіндік поэзиясын, сән-салтанатын жырлау, сөз құдіретіне бас ию, т.т.) берік ұстанған." десек те қателік емес. “Тағдыр” – ұлтжаны қаһарманды биікке көтерген роман екенін айтады. Жазылған өзге шығармалардан айырмашылығы бар, ұлттық мүддесі бар роман болып келеді. Мәселен, кейбір шығармаларды авторлар өзге тілге аударып жатады. Солкезде олардың шығармалары танылып,көпке жария болады. Бірақ “Тағдыр” романы кез келген оқырманды өзіне тартып тұрады. Оқыған оқырман қазақтың кең даласына сүңгіп кеткендей болады . Қазақтың сонау дәуірін тұтастай суреттеген. Дәл осы пікірімен Шериаздан Елеукенов “Тағдыр” романын талқыға салған екен.

«– Мен су ішкен құдығыма түкіріп кететін адам емеспін, ұлы мәртебелім. Өзіме жақсылық жасап, тәрбиелеген сіздің құзырыңызда қызмет етуге әрқашан әзірмін, — деді толқи тіл қатып. —Тек кісінің намысына тиетін кейбір жайлар болмаса...»[1,30-б.] Өзіне жақсылық жасаған адамға игі істері үшін

жақсылықпен қайтару- қазақ халқының құнды қасиеттерінің бірі."Су ішкен құдығыңа түкірме"-дейді.Бұл дегенің игілігін,жақсылығын көрген қауымға немесе ер-азаматқа жамандық істеме,яғни жақсылыққа жамандық жасаушы болма деген тиым,ақыл-кеңес түріндегі қазақ ұлтына тән тәрбиені көреміз."Жақсы аттың жалын сақтағанша,жақсы жігіттің арын сақта "демекші,сөзінің соңына мән берсек,нағыз жігітке тән намысқойлық қасиеті де көрінеді.

[1,41-б]«Демежанның соңғы он шақты жыл өмірі осы бекініс-қамалдың ішінде өтіп келеді. Әкесі Керімбай қолынан жетелеп әкеліп, Ши-амбыға аманатқа тапсырғанда, бұл он үштегі бала болатын.» [1,18-б.] Романымыздың басты кейіпкері Демежан өзінің он шақты өмірін осы бекініс қамалында өткізгенді.Бұл үзіндіден біз әкесі Керімбайдың ұлын Ши-Амбыға әкеліп тапсырғанын көре аламыз.Қазақ халқының салтында ер балалар үшін он үш жас балиғат жасына жеткен болып саналады.Он үште отау иесі дегенде асыл сөз де бар. Тарихымызға үңілсек,қазақ халқында он үш жастан билікке араласқан ұлағатты тұлғаларымыз бар.Ұлттық құндылықтар көріністері осындай дәлелдермен көрілмек.

«Біздің қазақ ежелден етек-жеңі кең халық қой. Бір қолын Ақ патшаға артса, екінші қолын Еженханға артып, ортасында жүре береді де, — деді өз сөзіне өзі сүйсінгендей сақ-сақ күліп.» [1,22-б.] Қазақ ұлты өзінің бірлігін, ұлттығын нығайтып, етек-жеңін жинап, еңсесін тіктеп, нағыз осы елдің қожайыны екенін сезіне алған кезеңдер деп түсінемін.Біздің етек-жеңіміздің кең болуы ұлттық мүддеміздің бір көріністері.

Шериаздан Елеукенов айтқандай: «Тағдыр» – ұлтжанды қаһарманды биік өреге көтерген роман. Ол қазақ әдебиетінің өз қойнауынан шыққан туынды. Басқа тілдерге аударғанда ғана бағы ашылатын кейбір шығармалардай, батыс я Латын Америкасы романы үлгісі бойынша пішілмеген. «Тағдырды» оқып отырғанда қазақтың кең даласына сүңгіп кеткендей рахат кешесін. Автор, әсіресе, Мұхтар Әуезов дәстүрін (дәуірді тұтас тұлғасымен суреттеу, көшпенді өмірдің өзіндік поэзиясын, сән-салтанатын жырлау, сөз құдіретіне бас ию, т.т.) берік ұстанған." десек те қателік емес. “Тағдыр” – ұлтжаны қаһарманды биікке көтерген роман екенін айтады. Жазылған өзге шығармалардан айырмашылығы бар, ұлттық мүддесі бар роман болып келеді. Мәселен, кейбір шығармаларды авторлар өзге тілге аударып жатады. Солкезде олардың шығармалары танылып,көпке жария болады. Бірақ “Тағдыр” романы кез келген оқырманды өзіне тартып тұрады. Оқыған оқырман қазақтың кең даласына сүңгіп кеткендей болады . Қазақтың сонау дәуірін тұтастай суреттеген. Дәл осы пікірімен Шериаздан Елеукенов “Тағдыр” романын талқыға салған екен.

Қорытындылай келе, Қабдеш Жұмаділов қазақ әдебиетінің дамуында өзіндік ерекше орны бар қаламгер.Қабдеш Жұмаділовтың өмірлік мәні зор шығармалары көптеп жазылған. Қазіргі таңда Қабдеш Жұмаділовтың шығармаларын дәріптеу жастарға үлкен пайда әкеле отырып, жас ұрпақты жан-жақты тәрбиелеп, ұлттық мүддені сақтауға бейімдейді.Біздің мақсатымыз ұмыт болған шығармаларды жаңғырту болатын.Қабдеш өз тағдырын елінің

тағдырымен ұштастырған заманымыздың заңғар жазушысы екенін де еске елеулету еді.

Қолданылған әдебиеттер:

1.Жұмаділов Қ. Шығармалары. Т1.Тағдыр.Роман. Бірінші кітап. – Астана: Фолиант, 2011. – 344 б.
2.Атақты адамдардың пікірлері//zhumadilov.kz URL:http://zhumadilov.kz
3.Ұлттық мүдде https://bilim-all.kz
4.Қ.Жұмаділов туралы ақпарат https://adebiportal.kz

АБАЙ ЖОЛЫ РОМАНЫНДАҒЫ ФОЛЬКЛОРЛЫҚ ҮЛГІЛЕР

Қатысушы: Акынгазина Гүлмаржан, Сүйеубергенова Тоқжан
Жетекшісі: Кожагулова Жаннур Рашидовна
«М.О.Әуезов атындағы педагогикалық колледжі»КМҚК

Фольклор – бұл адамдардың көзқарастарын, олардың адамгершілік негіздерін, өмір ерекшеліктерін бейнелейтін халықтық өнер. Ол жазбаша сөйлеу пайда болғанға дейін де пайда болды. Адамдар ежелден ән мен ертегі шығарып келеді. Ұрпақтан ұрпаққа батырлар, жорықтар және әртүрлі табиғат құбылыстары туралы аңыздар айтылады. Барлық уақытта көптеген әртүрлі жұмыстар жинақталды. Қазақ фольклорына да осы қағидаттар тән.Қазақ фольклортану ғылымы – қазақ фольклорының жиналу, жариялану тарихы мен табиғатын, даму жолдарын зерттейтін ғылым. V–VIII ғасырларда тасқа жазылған көне түркі жазуларында алуан түрлі шешендік сөздер, тарихи оқиғалар мен эпикалық сюжеттер сілемдері, жоқтаулар, қанатты сөз үлгілері кездеседі.[1] Қазақ ғалымдарының ішіндегі фольклорды жинақтап, зерттегендердің бірі Мұхтар Омарханұлы Әуезовке тоқталсақ. Мұхтар Омарханұлы Әуезов — қазақтың ұлы жазушысы, қоғам қайраткері, ғұлама ғалым, Қазақстан ғылым академиясының академигі (1946), филология ғылымының докторы мен профессоры (1946), Қазақ КСР-нің еңбек сіңірген ғылым қайраткері (1957). «Абай жолы» - Мұхтар Әуезовтың әлемге әйгілі тарихи романдар топтамасы – қазақ халқының тұңғыш эпопеясы. 1-томы 1942 жылы, 2-сі 1947 жылы, 3-сі 1952 жылы, 4-томы 1956 жылы жарыққа шықты. «Абай жолы» арқылы қазіргі қазақ прозасы күллі дүние жүзі әдеби классиканың шырқау шыңына шықты. Роман-эпопея әлемнің 116 тіліне аударылған болатын. «Абай жолында» XIX ғасырдағы қазақ қоғамының тыныс-тіршілігі, салт-санасы кеңінен қамтылып, сан қырлы тұтас галерея жасалған. Халқымыздың этнографиялық, діни, рухани, мәдени дәстүрлері: жаз жайлауға, қыс қыстауға көшу, құдалыққа бару, той атқару, ас беру, түрлі сайлау, дау-шарлар, сондай-ақ жеті ағайынды жұт, аң, құс аулау мен табиғат көріністері, т.б. бәрі-бәрі көркем көрініс тапқан. Осы «Абай жолы» роман-эпопеясындағы фольклорлық үлгілерге тоқталып кетсек:

Құлағың сал жырыма,
Ойлана қара сырыма.
Шат-шадыман емеспін,
Құр құландай жортқанмен,

Құбылтып күй тартқанмен,
Қайғыдан Барлас, құры ма?! [2,53 б.]
Бұл өлең жолдары Абай ауырып жатқанда келген нағашысы Барлас ақынның кешкілік кезде өзінің ішін ашып, өз жайын термелеп айтып жеткізген сәті. Және сол кезде Барлас ақын Абайға «Қозы Көрпеш Баян сұлу», «Ақбала-Боздақтар» жырларын жырлаған болатын. Бұны фольклордың батырлар жыры жанрына жатқызамыз.
Аға сұлтан ұлық бар,
Елге мәлім қылықтар,
«Өл» дегенде өлмесең,
«Жүр» дегенде жүрмесең,
Малы құрым құрықтар,
Кісен салып құлыптар! [2,54 б.]
Старшын дейтін әкім бар,
Пайдасын көрер жақындар.
Қалың елі – тек жемі,
Боранды күн тиіскен
Аш қасқырдай тақымдар… [2,54 б.]
Жарлы, зарлы демейді,
Кеңінен ашып көмейді.
Түгіменен түйесін
Жұтам десе, қай сорлы
Қалтқы болып бөгейді?
Соны көріп ақынның
Аса түсіп ағы да,
Ажымы да көбейді [2,54 б.]
Жоғарыдағы өлең жолдарында Барлас ақынның сол замандағы ұлықтар мен беттерді сынап-мінеп айтқан термесі. Терме-қазақ халық поэзиясында қалыптасқан лирикалық өлең түрі.Терме жеті, сегіз буынды жыр үлгісінде болады. Онда күнделікті тұрмыс-тіршілікке қатысты жайттар айтылады.[4]
Шырағым, ер жетерсің,
Ер жетсең, сірә, не етерсің,
Алысқа шырқап кетерсің,
Шындасаң шыңға жетерсің [2,55 б.]
Мұнда Барлас ақын Абайды жекешелеп шақырып, оған өзінің бата-тілегін айтқандай болды. Осыдан соң оған домбыра сыйға берді. Бата қазақ фольклорының дербес, шағын жанры ретінде қарастырылады. Ұйқасты, ырғақты болып келетін, тұрақты образдарға негізделетін бата халқымыздың жақсылық пен жамандық, адалдық пен арамдық, обал-сауап турасындағы моральдық-этикалық түсініктерінің айғағы іспетті.[3]
Болыпты бір ақсақ таз және соқыр
Құранды мысық сопы молдаң оқыр.
Болғанда ақсақ дария, соқыр қарға
Ортасын дарияның қарға шоқыр [2,110 б.]

Мұнда Шөже Құнанбай мен Алшынбай туралы айтылған әңгімелерді күле тыңдады. Одан соң өз ойын өлең арқылы жеткізіп, мысқылдап күлді.
Уа, қой десе бір қоймайсың,
Аз болды ма, Майеке,
Бұл жерде Абай Майбасарға тесіле қарап, Майбасарда оған қадалып қараған кезде Абай күлімсіреген көзін сығырайтып, басын жоғары көтере беріп өлең жолын оқып, сақылдап күліп, Майбасарға жантая кеткен еді.
Алған жарын жамандап,
Асқанды қайдан табарсың?
Ақ тоныңды жамандап
Атылас қайдан табарсың?
Өз басыңды зор етіп,
Теңдес қайдан табарсың?
Ағайынды жат біліп
Жақынды қайдан табарсың?
Араз болсаң еліңе
Жамандық айтар хабаршың.
Тату болсаң, ағайын,
Сонау қатын-балаға
Сүйінші айтар хабаршың, [2,112 б.]
Бұл өлеңді Балта ақын ауылға келіп ел алдында оқыған еді. Біз бұдан Балта ақынның өлең сөзге шебер екенін байқай аламыз. Жұрт та ақынның тілі мен ойының ұшқырлығын әңгіме еткен еді.
Өзге егіз болғанда, құдай жеке,
Алдыңда ата-анаң ол бір Меке,
Қырық үйліні қырық пышақ қылып едің,
Өз асың да бұзылды-ау, Өскенеке? [2,144 б.]
Сүйіндік Абайға өз әңгімесін айтып отырғанда, өлең жолын оқиды. Абай бұл өлеңнің жалғасын, кім туралы айтылғанын сұрайды. Сүйіндік Құнанбаймен осы өлең үшін араз болғысы келмейтінін айтып, мағынасын түсіндіруден бас тартты.
Жау боп шықты Ырғызбай
Айыпқа бердің бір қызды-ай, [2,194 б.]
Оның аты Құнанбай,
Жүйріктігі құландай
Шұбарлығы жыландай… [2,194 б.]
Бөжейдің асына жиналған жұрт оның қандай адам екені туралы айтып жатты, бір сәтте Құнанбайдың атын сап еткізді. Сол кезде екі қыз Құнанбай туралы өлең оқи бастады. Бір қызығы бұл екі қыздың сөзіне Құнанбай ештеңе айтпады, керісінше үнсіз ғана тыңдап отырды.
Мына да қарлар не дейді?
Жақсыдан жаман көбейді.
Ескінің асыл көзі еді,
Ұрлап та көмдің Бөжейді [2,194 б.]

Сөздің басы Бөжейді мақтау мен сол жақсыны жоктау еді, сөздің аяғында өлең жолы оқылды. Үй-іші жым-жырт тегіс отыра қалды. Біраздан соң “Айтамыз, жеткіземіз” деген орайлы сөздер естілді.
Әжесі әуелде көп-көп ертектер айтқан. «Еділ-Жайық», «Жұпар қорығы», «Құла мерген» - барі де айтылды. Оның әңгімелерін түсте де, кешке де, тіпті Көш бойы да Абай айтқыза беретін болды [2,51 б.] Бұл жерден фольклорлық жанрдың айқындап тұрғанын көре аламыз. Яғни, әжесі айтқан ертектер айтылған. Бұл осы «Абай жолы» роман - эпопеясындағы фольклордың үлгілерді ашып тұрған мысалдардың бірі деп санаймыз. Фольклордың үлкен жанрына жатқызамыз.

Қорытындылай келе, Мұхтар Әуезов шығармалары ішіндегі «Абай жолы» роман-эпопеясындағы фольклорлық үлгілері жинақталды. Сонымен қатар Мұхтар Әуезовтың фольклор жанрына қосқан үлесін жаңа заман тұрғысынан зерттеп, көпшілік оқырманға таныстыра білдік. Зерттеу барысында фольклор бір ғана сөз өнері емес, ол халықтың өмір-тіршілігінің, әдет-ғұрпының, тұрмыс салтының ұлттық санадағы көркем бейнесі ашып көрсеттік.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Әдеби портал, Қазақ фольклорының қалыпасту тарихы
   URL: https://adebiportal.kz/kz/amp/news/view/22923
3. М.О.Әуезов. Абай жолы. Роман-эпопеясы. Бірінші кітап. -Алматы: Жазушы, 2020. -365 б.

BRAINSTORMING ACTIVITES IN LEARNING ENGLISH

Қатысушы: Сағатбекова Гульдана Ардакқызы
Жетекшісі: Торыбаева Гайни Нурахметовна
«М.О.Әуезов атындағы педагогикалық колледжі» КМҚК Семей қаласы

The purpose of the work: to stimulate the creative activity of children, to activate the educational process, to help children form their own opinion, to interact with each other.

Innovative technology is a tool of the field of knowledge, covering the methodological and organizational issues of innovation.

Innovative technologies in education include:

- personality-oriented learning;
- problem-based learning;
- block-modular training test forms of final knowledge control;
- project method and credit-modular knowledge assessment system;
- distance learning technologies.

The concept of "innovation" was first used in cultural studies in the XIX century and meant the introduction of elements of one culture into another. The first most complete description of innovation processes was presented at the beginning of the XX century by the economist I. Schumpeter, who analyzed "new combinations" of changes in the development of economic systems (1911). Somewhat later, in the 30s, I.Schumpeter and G.Mensch introduced the term "innovation" into scientific circulation, which they considered the embodiment of a scientific discovery in a new technology or product. From that moment on, the concept of "innovation" and the

associated terms "innovation process", "innovation potential" and others acquired the status of general scientific categories of a high level of generalization and enriched the conceptual systems of many sciences. [1]

The active method is a form of interaction between children and teachers, in which the teacher and children interact with each other during the lesson and the children here are not passive listeners, but active participants in the lesson. If the teacher was the main actor and the lesson manager in the passive lesson, then here the teacher and the children are on equal rights. If passive methods assumed an authoritarian style of interaction, then active methods assume a democratic style more. Many people put an equal sign between active and interactive methods, however, despite the commonality, they have differences. Interactive methods can be considered as the most modern form of active methods. [2]

Currently, the most common are the following active learning methods:

The project method is a form of organization of the educational process focused on the creative self-realization of the student's personality, the development of his intellectual and physical abilities, strong-willed qualities and creative abilities in the process of creating new products with objective or subjective novelty, having practical significance.

Group discussions - group discussions on a specific issue in relatively small groups (from 6 to 15 people).

Brainstorming is a specialized method of group work aimed at generating new ideas that stimulate the creative thinking of each participant.

Business games are a method of organizing active work of children aimed at developing certain recipes for effective educational and professional activities.

Role-playing games are a method used to acquire new knowledge and practice certain skills in the field of communications. The role-playing game involves the participation of at least two "players", each of whom is invited to conduct targeted communication with each other in accordance with a given role.

The basket method is a method of teaching based on imitation of situations. For example, the student is invited to act as a guide to the museum of computer technology. In the materials for preparation, he receives all the necessary information about the exhibits presented in the hall.

Trainings - training in which, in the course of living or modeling specially specified situations, children have the opportunity to develop and consolidate the necessary knowledge and skills, change their attitude to their own experience and approaches used in their work;raining using computer training programs.

Analysis of practical situations is a method of teaching decision-making skills, its purpose is to teach children to analyze information, identify key problems, generate alternative solutions, evaluate them, choose the optimal solution and form action programs.

Application of ICT. The choice of active learning methods depends on various factors. It is largely determined by the number of children (most teaching methods can be used in small groups). But first of all, the choice of method is determined by the didactic task. To select a specific active method, you can use the above classification of active learning methods. [3]

Brainstorming is a term used to describe the process or technique of finding solutions to problems, often by gathering ideas and lists within a group environment and in a spontaneous manner. In 1939, advertising executive Alex F. Osborn began developing methods for creative problem-solving. He first termed the process as organized ideation, but participants later came up with the term "brainstorm sessions", taking the concept after the use of "the brain to storm a problem".

Problems with mind maps

Messiness

The biggest practical problem with word maps is that during the actual brainstorming they tend to turn into a bit of a mess on the board. One reason for this is that it is difficult to predict where most words will come, meaning one half of the board might be packed with words while the other half is empty. This can be partially solved by the teacher brainstorming the exact same thing themselves before the lesson, sticking to words they think the children might know so that they get a realistic idea of what the finished mind map might look like.

Taking part

As with most kinds of whole class speaking, the biggest problem with brainstorming together is that some children will contribute too much and others not enough. This could include the children who know the most useful vocabulary remaining silent. Solutions include letting children brainstorm in groups first and going round student by student to ask for contributions. The latter tends not to be too pressurizing if you let them contribute anything at all rather than insisting on contributions to one category, and you could perhaps allow limited dictionary use if they get stuck for ideas. Some children who are reluctant to contribute on their own might also be more willing if they are working as a team who get points for relevant contributions, perhaps with really shy children whispering their ideas for their partner to shout out.

Student talking time

Although it might seem that children shouting out vocabulary are the best example of reducing the role and talking time of the teacher, it doesn’t always work out that way. For example, the teacher often ends up explaining new vocabulary that one student has introduced, correcting children, adapting what children have said to make it more useful, and eliciting missing words and categories. As with whole class brainstorming more generally, the easiest solution is to do the same thing in pairs or groups.

Group brainstorming

In theory, anything the class can do with the teacher in front of the board can be done with a piece of A3 paper, a pencil and an eraser in each group. As with groupwork generally, children will need a bit more help getting started than in whole-class work, for example by giving them at least categories in the mind map before they start, by starting the brainstorming as a class and then letting them continue in groups, by giving them fixed stages to follow (e.g. brainstorm, then categories, edit, and finally compare with another group), and/ or giving them useful phrases to use while brainstorming. Children need to be told to only use one pencil per group so that they have to work together and speak as well as write, and this pencil can be given to

the person who is contributing least to avoid the even greater danger of one student dominating.

Other problems with group brainstorming will also be familiar from common student complaints about pairwork and groupwork more generally, such as wanting to learn from the teacher rather than their partner(s). The main solutions to this are also more general – lots of monitoring and feedback from the teacher during the groupwork stage and a final feedback stage, e.g. putting all words into a big final brainstorm on the board or comparing their lists to lists you have prepared on worksheets.

The other potential issues with brainstorming are more general to the process in general and so are dealt with below. [4]

I completed a practice at number 45 comprehensive secondary school in Semey. I taught 6 classes in English there. I conducted brainstorming for all 6 classes, but it was 6 "G" that I took control of. So at the beginning of the practice, I took a test from them consisting of 15 questions. The class scored 32% of the degree of knowledge of English. I chose a test on the topic they were taking.

6 weeks, I always brainstormed them. The first week I used only puzzles as a brainstorming, since the children don't have enough knowledge of English to answer questions. Puzzles were created from paintings on the corresponding theme. For example, I have had topic about Shyn Turgen. I made puzzles out of pictures and distributed them to the children.

I also use rebus. For instance the rebus for the theme Holiday and Travel. Because of this way of brainstorming I could play game the guessing theme and concentrate the attention of children.

I used riddles and tongue twisters. The children also had fun and they psychologically prepared for lessons with this kind of brainstorming. There was a topic about medical care in the world, it was that in some countries they provided assistance with an airplan and a train.

In the following weeks an anagram was my thing. The anagram consisted of a dictionary past topic or a new topic. Children could competed by this way. For instance, this is an anagram that I made up in the new words of the topic "Germs".

p	**a**	**i**	**n**	**k**	**i**	**l**	**l**	**e**	**r**
a	**t**	**n**	**e**	**m**	**p**	**i**	**u**	**q**	**e**
t	**s**	**u**	**n**	**i**	**q**	**u**	**e**	**b**	**m**
i	**e**	**d**	**c**	**n**	**v**	**b**	**q**	**l**	**o**
e	**r**	**w**	**x**	**y**	**z**	**a**	**l**	**m**	**t**
n	**a**	**s**	**r**	**q**	**p**	**o**	**s**	**n**	**e**
t	**c**	**o**	**m**	**m**	**u**	**n**	**i**	**t**	**y**
t	**i**	**s**	**o**	**l**	**a**	**t**	**i**	**o**	**n**

I used the mind map for only a few students. On the theme of London, the students shouted out words that had at least some connection with London.

Hot potato is a fun game that all kids love. Students pass around a potato and when the music stops, they have to say a word within a certain category. For instance, it was theme about Parks around the world. Students give each other pencil box and when music was stoped, they have to say a word about theme, like tree, flower, statue, etc.

English Shiritori is a game where you have to think of a word that starts with the last letter of the previous one.

In recent weeks, I have already asked brainstorming questions. The questions were not difficult. I had topic about London destination. At the beginnig of the lesson I asked questions about London. These questions:

1. Which country's capital is London?
2. The most famous clock in London and in the UK is...
3. What river does London stand on?
4. Do you like London?
5. Would you like to go to London?

At the last lesson with 6 "G", I took a test. The test also consisted of 15 questions and there were also passing topics. The class scored 40% points in English proficiency. The test result showed that the level of acceptance increased to 8%. Maybe in 6 weeks it is a good result, but I wouldn't say that it was effective for me.

In conclusion I want to say, brainstorming will encourage kids to come up with new ideas, work collaboratively and focus on assignments. The strategy can work very well if you don't ask questions, but play games. Because 5-6 grades don't like questions.

Brainstorming can give you 5 minutes. Children can listen to you 5-7 minutes after you have brainstormed. Then you have to be creative or the most strict teacher so that the children listen to you.

So brainstorming can be used not only at the beginning of the lesson, but also before very difficult tasks in order to concentrate the attention of children.

References

1. Ибраимов Х.И. Коммуникативная компетентность как механизм профессионального саморазвития будущего педагога // Проблемы педагогики, 2018. № 2 (34)

2. Талибжанова, А. Л. Technologies of interactive training in lessons of foreign languages // Молодой ученый. — 2017. — № 47 (181)

3. Бектурова З.К., Вагапова Н.Н. Внедрение инновационных технологий обучения в учебный процесс в республике казахстан // Международный журнал экспериментального образования. – 2014. – № 3-2.

4. Lehrer Jonah. "Groupthink: the brainstorming myth". The New Yorker. 2013-10-23.

EFFECTIVE USE OF INTERACTIVE METHODS IN DEVELOPING LEARNERS' SPEAKING SKILLS

Участник: Мұқанова Алтынай
Руководитель: Торыбаева Гайни Нурахметовна
«М.О.Әуезов атындағы педагогикалық колледжі» КМҚК

Interactive training as a special method of organizing cognitive activity is based on the effective interaction of participants in the process of mastering knowledge. Theinteractive methods are methods that recognize the interaction between a learner and a learner as the basis of learning and create conditions for such a relationship.

Interactive training is learning by action , and this position is considered the most effective system that leads to meaningful results, since at the first moment only their actions and what they do with their own hands remain in the memory of a person. For this reason, interactive learning recognizes learners ' active actions in the learning process as the main tools and methods of learning.

In interactive learning, students learn the following knowledge, skills, abilities, and skills:

- deep thinking, development of individual reflective abilities;
- analyze and evaluate your ideas and actions;
- self-understanding of information, weighing and weighing it, choosing the right one from it;
- comprehensive analysis of information;
- self-development of new concepts and knowledge;
- form personal values and beliefs in the course of training, adhere to an active life position (attitude, worldview) ;
- participate in discussions and prove your thoughts and opinions;
- take into account other alternative opinions;
- make decisions and solve difficult problems;
- ability to focus on common work;
- build effective relationships with others, interact.

These skills have become permanent personality traits and not only take place in the student audience, but are also clearly manifested in other aspects of life.

Interactive learning is based on active communication created by the learner in terms of their own experience and that of other learners. And it is worth saying that the experience of learners is their own opinions and views, thoughts and ideas, conclusions and conclusions, Arguments and motives. Learners share this experience with each other in the process of learning, and it is in such communication, communication that new knowledge is formed and consciously acquired. The technology of learning through interactive teaching methods has a direct impact on increasing the activity of learners. Interactivity in relation to learning english language is understood as the verbal interaction of two or more people in the process of communication. It is considered that communication in the process of learning english language can be "one-sided" and "multilateral".

In the one-sided case, we mean the organization of the educational process with a predominance of frontal forms of work, when the teacher asks/encourages the learner to speak, and the learner responds. As for "multi-party" communication,

for The most typical forms of work are group and collective, in which each learner has the opportunity to prove himself as an independent and full-fledged participant in a particular activity. The main methodological innovations today are associated with the use of interactive methods and techniques of teaching English language [7].

The condition for effective teaching of english language in the context of a scientific, technical and informational explosion is, in our opinion, a combination of traditional intensive teaching methods with the development and use in pedagogical practice of a number of modern interactive methods focused on the learner's personality, wider interaction of learners not only with the teacher, but also with each other, as well as learners ' activity in the learning process. It is necessary to create such pedagogical conditions that would contribute to the optimal use of the individual's reserve capabilities and lead to effective accelerated learning [2].

The educational process is based mainly on two types of activities. They pass on knowledge and acquire knowledge. In the first case, the teacher sends information, and the learners receive it. Innovative methods also deal with this process, and their goal is to evaluate the performance of teachers and learners using new ways and methods of teaching, including new technical teaching tools. As you know, methodological approaches to teaching English languages can be divided into three groups. These are passive methods, active methods, and interactive methods. If we are talking here primarily about passive methods, then it should be noted that with passive methods, the teacher is at the center of learning. He plays an active role, and learners are passive. Control can be carried out using questions, individual and control work, tests, etc. This can be useful when used by an experienced teacher. Secondly, with active methods, learners are also active. Their role and activity are the same in the process interactions. Learners can ask questions; Express their thoughts together with the teacher. The last but first currently interactive method or approach is a modernized form of active methods. This can be useful when used by an experienced teacher. Secondly, with active methods, learners are also active. Their roles and activities are the same in the interaction process. Learners can ask questions; Express their thoughts together with the teacher. The last but first currently interactive method or approach is a modernized form of active methods. In the interactive method, the role of the teacher is to direct the learner's activity towards achieving the lesson goal, which includes interactive exercises and tasks [6].

In interactive method teacher’s role is to direct learners activity to getting the aim of the lesson which include interactive exercises and tasks. The learners should have inner motivation that involves them into active work or active participation at the lesson. The objective of using interactive methods and techniques in teaching foreign languages is the social interaction of learners, interpersonal communication, the most important feature of which is the ability of a person to «take the role of another», to imagine how the partner perceives it, to interpret the situation and design his own actions. Within the lesson of a foreign language, teachers use the following interactive methods and techniques: – work in small groups, in pairs, rotational triplets, «two, four, together»:

- Carousel method / «ideological» roundabout.
- Lecturing.

- An aquarium.
- Openwork saw.
- Brownian motion.
- Decision tree.
- Receiving a mental (intellectual) card.
- Presentation.
- Conferences / discussions.
- Role-playing / business games.
- Debate.
- Thick and thin questions.

Some of these techniques I use during my state practice.

The «Aquarium» is a «performance» where the spectators act as observers, experts, critics and analysts. Several learners play the situation in the circle, while the others observe and analyze it.

The «Brownian movement» approach assumes the movement of learners in the class with the purpose of collecting information on the proposed topic while working on the grammatical constructions studied.

Take Jigsaw («openwork saw»). Learners are grouped in groups of 4–6 people to work on educational material, which is divided into logical and semantic blocks. The whole team can work on the same material, but each member of the group gets a topic that he develops especially carefully and becomes an expert in it. At the final stage, the teacher can ask any learner in the group a question about the topic. Questions can be asked not only by the teacher, but also by members of other groups. Learners of one group have the right to supplement the answer of their comrade. Such work in the lessons of a foreign language is organized at the stage of creative use of language material. [8]

Brainstorming. Interactive brainstorming is mostly performed in group sessions. The process is useful for generating creative thoughts and ideas. Brainstorming helps learners learn to work together, and above all, learn from each other.

Think, pair and share method .Set a problem or a question around a certain topic, and pair up your learners. Give each pair of learners enough time so they can reach a proper conclusion, and permit the kids to share their conclusion in their voice. This way your learners will be engaged, communicating, and remember more of the class than ever before.

Learning how to effectively use interactive methods in developing learners' speech skills in a foreign language has become a relevant topic for me, because while working with learners in pre-graduate practice, despite the fact that they can translate a lot of words in English, they experience difficulties in speech inability to accumulate a game, and psychological pressure on themselves in the process learning disabilities, inability to express my thoughts I met a lot. Here I can prove that the use of interactive methods is not only for the formation of skills, but also for personal development. As the English literary figure Clark Powell said:" be able to write - for interpretation, be able to speak - for listening, be able to read - for growth."

Education, new thinking, and competitiveness of promising young people in the country have their roots in the skills that were developed in school. And the high-quality formation of skills depends on the teacher's skill. For this purpose, the requirements for the subject methodology are high. I believe that the methods I have proposed are also suitable for the needs of teachers. If every teacher can work with effective methods, then we will have a lot of expectations for today's child – the future.

References

1. Sarsenova N. S. "Effective ways of introducing a new training technology in professional development of teachers". Almaty. 2006
2. Karpova T. A. "Learning english language at a university in the context of interactive learning", Proceedings of the 77th International Scientific and Technical Conference "Automotive and Tractor construction in Russia: development". priorities and training" - pp. 207-209
3. Khilchenko T. V., Olar Yu. V. "Using interactive methods and techniques in the English language lesson". Vestnik Shadrinsk State Pedagogical Institute, pp. 90-96.
4. Polat E. S. New pedagogical and information technologies in the education system: A textbook for learners of pedagogical universities. for learners of pedagogical universities, Moscow: Press-center "Akademiya", 2009, p. 272.

МОБИЛЬДІ ҚОСЫМШАЛАР АРҚЫЛЫ ҚАЗАҚ ТІЛІН ҮЙРЕНУ

Қатысушы: Жумаканова Томирис
Жетекшісі:Хусайнова Жанар Халимуллаевна
«Рымбек Байсейітов атындағы
Семей қаржы-экономикалық колледжі» КМҚК

Ұсынылған «Мобильді қосымшалар арқылы қазақ тілін үйрену» ғылыми жобасы өте өзекті, өйткені біздің жағдайда тәуелсіз деп танылған мемлекетте ана тілін білу қажет. Ата-бабамыз айтқандай «Өзге тілдің бәрін біл, өз тіліңді құрметте». Ал қазіргі әлемде мұны мобильді қосымшалардың көмегімен жеңілдетуге болады, өйткені бұл оқытудың ең тиімді және қызықты әдістерінің бірі.

Жобаның мақсаты – қазақ тілін үйренуге арналған өзіндік қосымшаны әзірлеу. Жұмыста теориялық және эмпирикалық зерттеу әдістері қолданылды. Бұл әдістерге мыналар кірді:осы тақырып бойынша терминологияны зерттеу, фактілерді жинақтау және іріктеу және олардың арасындағы байланыстарды орнату, қосымшалар мен олардың сипаттамаларын салыстыру, талдау және сұрақ қою. Олардың көмегімен мен колледж студенттері арасында ең танымал қолданбаларды таптым одар: Duolingo, Memrise, (ағылшын тілін үйренуге арналған қосымшалар) және Ana Tili, Soyle (қазақ тілін үйренуге арналған қосымшалар) екенін білдім. Осы қолданбалардың сипаттамаларын қарап, оларды телефоныны орнатқаннан кейін,студенттер,ең алдымен, қолданбаларда олардың қолжетімділігін, оқу әдістерінің тиімділігін, ынталандыратын рейтингтерді және ана тілінде сөйлейтіндермен байланысын бағалайтыны

белгілі болды. Сондықтан қазақ тілін үйренуге арналған ең жақсы мобильді қосымшада дәл осындай сипаттамалар болуы керек. Менің ғылыми жобам тіл үйренуде оң нәтижеге қол жеткізгісі келетіндер үшін өте мағыналы.

Кіріспе

Бұл зерттеу жұмысының тақырыбы: «Мобильді қосымшалар арқылы қазақ тілін үйрену».Таңдалған тақырыптың өзектілігі қазіргі заманда қазақ тілін білудің қажеттілігі мен тәуелсіз еліміздің гүлденуі үшін де, әсем тілімізді дәріптеудің де тиімді жолдарын іздестірумен байланысты.

Мобильді қосымшалар – тілдерді үйренудегі ең ыңғайлы көмекшілердің бірі. Әзірлеушілер сөздерді сәтті есте сақтауға, грамматиканы түсінуге және айтарлықтай прогреске жетуге мүмкіндік беретін соңғы әдістерді пайдаланады.

Зерттеу мақсаты: Мобильді қосымшалар арқылы қазақ тілін үйрену мүмкіндіктерімен танысу және зерттеу мен сауалнамалар негізінде қазақ тілін үйренуге арналған қосымшаның жобасын жасау.

Тапсырмалар:

1) Қазақ тілін үйренуге арналған барлық қолжетімді ақылы және тегін мобильді қосымшаларды қарастырыңыз.

2) Ең танымал мобильді қосымшаларды анықтау.

3) Бұл қолданбалардың ерекшеліктерін қарастыру (сөздерді есте сақтау әдістері, грамматиканы үйрену, жаттығулар және т.б.).

4) Осы тақырып бойынша әлеуметтік сауалнама жүргізу.

5) Барлық жақсы, жағымсыз және әлеуметтік негізде сауалнама, қазақ тілін үйренуге арналған өтініміңіздің жобасын жасаңыз.

Жұмыста келесі әдістер қолданылды:

1. ақпаратты іздеу, тілді үйренуге арналған қосымшаларды таңдау;
2. тиімді мобильді қосымшаларды анықтау үшін сауалнама;
3. кейбір қосымшаларды өзін-өзі тексеру және олардың тиімділігін талдау.

Мобильді қосымшалар арқылы казак тілін үйренудің артықшылықтары:

Көптеген қазақтар үшін қазақ тілін үйрену бүгінгі таңда сән-салтанат емес, нағыз қажеттілік. Мемлекеттік тілді білмейінше жұмыс табу, мансап сатысымен көтерілу өте қиын. Тіл үйрену әдісін таңдау көп жағдайда бос уақыттың болуына, сондай-ақ тілді мүмкіндігінше тез үйренуге деген ұмтылысына байланысты. Мобильді қосымшалар арқылы тіл үйрену бүгінде үлкен танымалдылыққа ие болды. Тілді осылайша үйренудің бірқатар артықшылықтары бар. Оларды бөлектеуге тырысайық. Жолда уақытты жоғалтудың қажеті жоқ. Қазақ тілін оқуды таңдау арқылы сіз көп уақытыңызды үнемдейсіз. Өйткені, курстардың көпшілігі аптасына бірнеше рет клубқа міндетті түрде баруды талап етеді және әдетте жолда лайықты уақытты өткізуге тура келеді. Мобильді қосымшаны жүктеп алып, күніне бірнеше минут ішінде біліміңізді жетілдіріңіз. Сабақтар кез келген уақытта болады. Мобильді қосымшалар арқылы қазақ тілін үйренудің таңғажайып қолжетімділігін де атап өткен жөн. Қазақ әліпбиінің бір әрпін білмесеңіз де, қазақ тілін оқуға кірісе аласыз. Сіздің білім деңгейіңізді анықтау үшін әртүрлі сынақтар пайдалы, олар әдетте тегін процедура болып табылады. Қолданбалардағы сабақтар әрқашан қызықты, әсем, көбінесе ойын түрінде

салынған, бұл сөзсіз назар аударады және уақыт елеусіз өтеді, ал пайдасы баға жетпес.Мобильді қосымшалар мектеп оқушыларына мектепте жақсы оқып, А бағасын алумен қатар, өзін-өзі жетілдіруге және ой-өрісін кеңейтуге көмектеседі. Кейбір қолданбаларда біз тіпті тілді жетік білетін адамдармен сөйлесе аламыз, бұл бізге сөйлесу қазақшасын жақсартуға ғана емес, сонымен қатар құрдастарымызбен шынайы достасуға мүмкіндік береді. Мен қазақ тілін жақсартатын деген бірнеше мобильді қосымшаларды жүктеп алдым.

Ең танымалдарын қарастырыңыз:

1. Ana tili 2. Soyle 3. Qazlingo

Зерттелген материалға және одан әрі зерттеулерге сүйене отырып, біз жастар арасында ең танымал мобильді қосымшалар қандай екенін анықтауға тырысамыз.

Идеал қолдану (танымал) қолданбалардың сипаттамаларын шығару.

Мен қазақ тілін үйренуге және жақсартуға көмектесетін ең танымал қолданбаларды зерттеп, ерекшеліктерін қарастырдым. Зерттеген қосымшалар бойынша тест тапсырып, өз деңгейіңізді таңдауға, содан кейін жаңа сөздерді, грамматиканы үйренуге, ана тілінде сөйлейтіндермен сөйлесуге және ауызекі сөйлеуді тыңдауға болады. Мобильді қосымшалардың заманауи әдістері тілімді жақсартуға көмектесті және көптеген жаңа сөздерді, әртүрлі идиомаларды үйрендім, грамматикамды жетілдірдім, тіпті достар таптым. Сонымен қатар, мобильді қосымшалар арқылы қазақ тілін үйрену оқулықтарда отырып, жалықтыратын жаттығуларды орындаудан әлдеқайда аз уақытты алады.

1. Ana tili

Орыс тілді қолданушылар арасында қазақ тілін үйренуге арналған ең танымал қосымша болды. Айырмашылығы – аудио сабақтар. Пайдасы: қосымша тілді білу деңгейін ғана емес, сонымен қатар тіл үйренушінің қызығушылығына негізделген оқу бағдарламасын да қалыптастырады. Кемшіліктері: ана тілінде сөйлейтіндердің көмегін қажет етпейді. Сондай-ақ, бағдарлама жаңадан бастағандар үшін өте қолайлы. «Ana Tili» қосымшасы қазақ тілін үйренуді қызықты ететін, бірақ тиімділігінен кем емес көңілді ойын ретінде жасалған. Қолданбада сіз бірден бірнеше тілдік дағдыларды жинай аласыз: тыңдау, оқу, жазу, лексика және грамматиканы және тілді тегін үйрене аласыз! Қолданбада сөздік оқытудың толық бөлімі бар: Word-аударма, Аударма-сөз, Тыңдау, Тест.

Олардың барлығы қазақ тілін үйренудің тиімді әдістеріне негізделгенімен, мобильді ойын сияқты баурап алады. Сөздік қорыңыздың қалай толығатынын байқамай қаласыз.

Тар фокус.

Кейбір мобильді қосымшалардың тағы бір кемшілігі - олардың тар мамандануы. Мысалы, Soyle грамматикаға, тыңдауға мүлде мүмкіндік бермей, тек сөздерді үйренуге көмектеседі, әңгімелік сөйлеуді дамытады

Қазақ тілін үйренуге арналған тиімді қосымша жобасы

Менің зерттеуімнен кейін: сауалнамалар, мобильді қосымшаларды сынап, талдап, қорытынды жасап, қазақ тілін үйренуге арналған ең тиімді

қосымшаның жобасын жасай аламыз.

Ең тиімді мобильді қосымшаның формуласы:

1) Мобильді қосымшалар арқылы оқушылардың қазақ тілін тиімді меңгеруіне көмектесу үшін оларды қолжетімді ету қажет.

2) Қазақ тілін үйренуге арналған мобильді қосымшаларды әзірлеушілер үнемі қалқымалы жарнамалар олардың жаңа білімді тиімді меңгеруіне кедергі болатынын түсінуі керек.

Менің зерттеулерім негізінде келесі қорытынды жасауға болады:

1.Сауалнама қорытындысы бойынша қазақ тілінің бұл күндері өте танымал екенін анықтауға болады. Бұл тұлғаның дамуына да, жоғары ақы төленетін мамандыққа ие болуына да көмектеседі. Сауалнама сонымен қатар студенттер арасында қазақ тілін үйренуге арналған мобильді қосымшалар өте танымал бола алатынын және олардың күнделікті өмірінде белсенді түрде қолдануға болатынын түсінуге көмектесті және өтінімдерде не маңызды екені белгілі болды.

2. Тілді үйренуге арналған мобильді қосымшаларды апробациялау және талдау мобильді қосымшалардың шын мәнінде тіл деңгейін көтеруге, білім мен сөйлеуді жетілдіруге көмектесетінін көрсетті.

3.Осылайша, зерттеу негізінде қазақ тілін үйренуге арналған ең тиімді мобильді қосымшаны құрастыра алдым. Ақылы қолданбаларды тегін және қолжетімді етіп түзету қажет. Тілді жан-жақты үйренуге қол жеткізу үшін жарнаманың ең аз мөлшері болуы керек тіпті оның мүлдем болмағаны жақсы.

4. Зерттеуіміздің басында айтылған: «Тілді үйрену процесінде мобильді қосымшаларды пайдалансаңыз, оң нәтижелерге қол жеткізуге болады» деген гипотеза расталды, бұл сауалнама деректерімен және оқу қосымшаларын пайдаланудағы өз тәжірибемізде дәлелденді.

Осылайша, енді мен өз қосымшамды құруды бастай аламын, оған келесі қадамдарды қосқым келеді:

1) Тілді меңгеру деңгейін анықтауға арналған тест.

2) Деңгейіне қарай қолайлы сабақтардың дайын тұжырымдамасын ұсыну.

3) Алынған білімді тәжірибеде қолдану үшін сөздік жаттығуларының толық бөлімін қосқызу: Сөз -аударма, Аударма-сөз, Лео-спринт, Тыңдау, Сөз құрастыру, Сөз карталары және Миға шабуыл.

4) Қолданбада бірден бірнеше тілдік дағдыларды: тыңдау, оқу, жазу, лексика және грамматиканы дамыта алатындай етіп жасату.

Мұны шындыққа айналдыру үшін не істеу керек?

Әрине, қосымшаларды жасау әрқашан көп ақшаны қажет етеді. Мақсатыма жету үшін мен қаражатты мына жолмен жинай аламын:

1. Стартап конкурстарына қатысу

2. Инвесторларды табу арқылы

Қорытындылай келе, мен C Sharp – объектіге бағытталған программалау және ActionScript бағдарламалау тілдерін қолданар едім. Мобильді қосымшалардың тілді үйренуге үлкен көмегін тигізетінін, бірақ мобильді қосымшалар мен заманауи технологиялар адам мен адам арасындағы тікелей байланысты алмастыра алмайтындығын ескерте кеткім келеді.

Қолданылған әдебиеттер тізімі:
1. https://tengrinews.kz/healthy/5-besplatnyih-prilojeniy-dlya-izucheniya-kazahskogo-yazyika-
2.https://qazaquni.kz/ru/154863-kak-vyuchit-kazakhskiy-iazyk-samostoia

МӘТІНМЕН ЖҰМЫСТЫҢ ФУНКЦИОНАЛДЫҚ САУАТТЫЛЫҚ ҚАЛЫПТАСТЫРУДАҒЫ МАҢЫЗЫ

Қатысушы: Маутханова Ақжүніс Берікханқызы
Жетекшісі: Мусина Кулшат Сыздыковна
«М.О.Әуезов атындағы педагогикалық колледжі» КМҚК

Қазіргі оқыту талаптары оқушылардың мәтінді оқып қана қоймай, онымен қоса мәтінмен сыни тұрғыда жұмыс жасай білуін қалыптастыру қажеттілігін көрсетіп отыр

Зерттеудің өзектілігі: Мен бұл жұмысымда мәтінмен жұмыс жүргізудің қажеттілігін және оны ұйымдастырудың тиімді әдіс-тәсілдерін қарастырамын. қарастырамын. Себебі , мәтінмен жұмыс - оқушылардың тіл дамуы мен функционалдық сауаттылығын дамыту мақсатындағы аса қажетті және өзекті жұмыс.

Зерттеудің мақсаты: Мәтінмен жұмыстың сабақ процесіндегі маңыздылығын айқындау, және де оқушылардың функционалдық сауаттылығын арттыруда оң нәтиже көрсетерлік тиімді әдіс-тәсілдерді ұсыну.

Зерттеудің міндеттері:
- Оқушының функционалдық сауаттылығын арттыруда мәтінмен жұмысты жүргізудің қажеттілігін ашып көрсету.
- Сабақ процесіндегі мәтінмен жұмыс түрлерін және қолданылатын тиімді әдіс-тәсілдерді ұсыну.

Зерттеудің гипотезасы: Мәтінмен жұмыс арқылы оқушылардың функционалдық сауаттылығын арттыру үшін және сыни тұрғыда ойлауын дамытуда ұсынылған әдіс-тәсілдердің тиімді екендігіне пайым жасау.

Зерттеудің маңызы: Жас ұрпаққа білім беру ісі қоғам дамуының қай кезеңінде де уақыттың талап-тілегіне сай үздіксіз жүзеге асырылып отырады. Сондықтан мәтінмен жұмыстың сабақ процесіндегі жаңаша әдіс – тәсілдер арқылы ұсынылуының маңыздылығын көрсету.

Зерттеу әдістері: ақпарат жинау, дереккөздермен жұмыс, мысал теру, өңдеу, сандық технологияны пайдалану, ақпараттық өңдеу т.б.

Функционалдық сауаттылықты дамыту- заман талабы. Сондықтан оқушылардың функционалдық дамуын бастауыш сыныптардан мақсат ете отырып, еліміздің өскелең ұрпағын сауатты болуына үлес қосу маңызды, әрі парыз. Жалпы білім беретін және кәсіптік мектеп реформасының негізгі бағыттарында: «Әрбір пәнді оқытудың ғылыми дәрежесінің неғұрлым жоғары болуы, ғылым негіздерін тиянақтап, идеялық-саяси және адамгершілік тәрбиенің этикалық және дене тәрбиесінің жақсартылуы қамтамасыз етілсін. Оқыту мен тәрбиелеу әдістерін жетілдіру міндеті қойылсын»,- делінген [2].

Әдебиеттік оқу және қазақ тілін оқыту сабақтарының мәні ерекше. Өйткені ол сабақтарда оқушылардың ой-өрісі, сөйлеу тілі және мәтінмен, кітаппен өзіндік жұмыс жүргізуге үйренеді. Бастауыш сыныпта мәтінмен жұмысты ойын технологиясы, сыни тұрғысынан ойлау арқылы Блум таксономиясы негізінде оқыту тиімді.

PIRLS түрлі елдердегі бастауыш сынып оқушыларының мәтінді оқу және түсіну деңгейі мен сапасын салыстыруға, сонымен қатар ұлттық білім беру жүйелеріндегі айырмашылықтарды анықтауға мүмкіндік береді. Осы орайда, мәтінмен жұмыстың қазақ тілі мен әдебиеттік оқу пәндеріндегі негізгі іс-әрекет екенін түсінуіміз керек. Себебі, бұл пәндер тілді меңгерумен тікелей байланысты болғандықтан, ең бірінші тіл дамыту құралы ретінде жұмыс жасау қажет деп ойлаймын. Сонымен қатар, жаңартылған бағдарлама бойынша сабақ процесінде пәнаралық байланыс жүзеге асырылады, барлық пәндердің тараулары бірдей атауға ие. Сондықтан мәтіндер тарау атына байланысты беріліп, өзін-өзі тану, жаратылыстану, дүниетану, тіл дамыту сынды пәндермен байланыс орнатылады. Соның нәтижесінде оқушылар сабақта алған білімі арқылы таным-түсінігі артып қана қоймай, теориялық мәліметті өмірде қолдана білуге септігін тигізеді. Ал бастауыш сынып оқушыларының тіліндегі ерекшелік, даму әр сыныпта анық көрініп тұрады.

Пәнді интеллектуалдық және шығармашылық тұрғыда түсініп меңгерту үшін төмендегідей әдіс тәсілдерді практикада қолдануды үйреніп жүрміз.

4 сыныптың әдебиеттік оқу пәніндегі «Адами асыл қасиеттер» тақырыбының түсініп оқуға арналған «**Әйтеке шешен»** мәтінімен жұмыс жүргіздім. Мәтіналды жұмыстан кейін оқушылар мәтінді түсініп оқиды, «Оқылым» дағдысы (1-сурет) қалыптасады, мәтіннің негізгі ойы мен бөлімдерін анықтай отырып оқиды және ақпаратты табу үшін оқиды. Шешеннің пікірін оқып, топтастыру сызбасын құрастырады. «Ақылдың алты ойлау қалпағы» сыни ойлау стратегиясы арқылы Әйтеке бидің шешендік сөзіне талдау жасайды (1 Қосымша). Мәтінмен жұмыс нәтижесі тест тапсырмасын (2 Қосымша)орындату арқылы тексеріледі.

Қазақстанның болашағы — қазақ тілінде. Сондықтан өз мамандығыма қатысты айтатын болсам, мектепте оқушының функционалды сауаттылығын қалыптастырудағы мәтінмен жұмыстың нәтижелілігі - ақпаратты түрлендіру, тасымалдау және пайдалану процестерін меңгеру, оқу барысында кейіннен қызмет ету саласында да өзін-өзі көрсету, дамыту құралы ретінде компьютерлік технологияларды тиімді пайдалану тәсілдерін үйрену. Осы мақсатты жүзеге асырғанда оқушылар ақпараттық технологияларды пайдалану тәсілдерін игеріп, қазіргі әлемнің бейнесін жасауға қол жеткізетін деңгейге көтеріле алады.

Қорытындылай келе, оқушылардың функционалдық сауаттылығын қалыптастыруға бағытталған әдіс-тәсілдерді білу - олардың білімдері мен біліктерін өмірлік жағдаяттарда қолдана алуға үйренуімен нақтыланады. Білім мазмұнын игерген оқушы әртүрлі ақпарат көздерімен жұмыс істей білуді және алынған ақпараттарды сыни тұрғыдан бағалай білуді, өзінің болжамдарын ұсыну және зерттеулер жүргізу, өзінің ойын негіздей білуді іскерлігі мен дағдыларын адами іс-әрекеттердің әртүрлі салаларында, сондай-ақ тұлғааралық

қарым-қатынас пен әлеуметтік қатынастарда өмірлік міндеттерді шешу үшін де пайдалана алады.

1-сурет

Артына аталы сөзі қалған, есімі ел жадында сақталған шешендердің бірі – Әйтеке. Ол кезінде ел басқарған қоғам қайраткері де болған.

... Бір аңызда ауылына келіп отырған Төле би мен Қазыбек Әйтекеден:

– Жігіттің жақсысы қандай болады? – деп сұрапты.

– Дұрыс сөзге тоқтай білген, басқаны сөзіне тоқтата білген, – дейді Әйтеке.

... Жер дауына байланысты Орманбет биге айтқан бір сөзінде Әйтеке: «Бай болсаң, халқыңа пайдаң тисін. Батыр болсаң, жауға найзаң тисін. Бай болып, елге пайдаң тимесе, батыр болып, жауға найзаң тимесе, елден бөтен үйің күйсін», – деген екен.

«Ел аузынан» кітабынан

2-сурет

1. **Шешеннің пікірін оқып, топтастыру сызбасын құра.**

1 Қосымша

«Ақылдың алты ойлау қалпағы»

Мақсаты: Оқушының сыни тұрғыдан ойлауын дамыту. Мәселені барынша мұқият талқылап, оқушының жалпы ойлау қызметін жетілдіру үшін ойдың/сананың түрлі аспектілерін жандандыру мақсатында қолдану.

Шарты: Алты қалпақтың әрқайсысы ойлаудың түрлі элементтерін, аспектілерін білдіреді. Оқушылар мәтіндегі Әйтеке шешеннің сөзін талдап, мәнісін талқылаулары керек. Оқушыларға қалпақ беріледі (рас қалпақ немесе ойдан шығарылған), олардан мәселені талқылау барысында барлық ой операцияларын (ойлану, талдау т.б.) осы қалпақтың түсіне сәйкес келетін шекте жүргізу сұралады. Сынып топтарға бөлініп, бір топқа бір түсті қалпақ беріледі.

Әйтеке шешеннің сөзі: «Бай болсаң, халқыңа пайдаң тисін. Батыр болсаң,жауға найзаң тисін. Бай болып, елге пайдаң тимесе,батыр болып, жауға найзаң тимесе, елден бөтен үйің күйсін.»

2 Қосымша

2. Мәтін бойынша тест жұмысын орында.

1) Мәтінде кім туралы айтылған?

А. Қазыбек би С. Төле би

В. Әйтеке би Д. Орманбет би

2) Әйтеке би өз дәуірінде кім болған?

А. Атақты шешен В. Бүкіл әлемге танылған би

С. Ел басқарушы Д. Ел басқарған қоғам қайраткері

3) Әйтеке би Орманбет биге айтқан әділдігі қандай даудың шешіміне айналған?

А. Жер дауы В. Жесір дауы

С. Күн дауы Д. Шешен дауы

4) Әйтеке шешен қай жүздің биі болған?

А. Ұлы жүз В. Орта жүз

С. Күші жүз Д. Үш жүз

5**) Әйтеке шешеннің «Дұрыс сөзге тоқтай білген, басқаны сөзіне тоқтата білген» деген сөзінде ержігіттің қандай қасиеттері жайлы айтып отыр?**

А. Жалқау, еріншек В. Ақылды, тәрбиелі

С. Ермінезді, салмақты Д. Сыпайы, аққөңіл

3 сыныптың қазақ тілі пәніндегі «Су-тіршілік көзі» (7-бөлім) бөлімінде «Судың да сұрауы бар» мәтіні берілген. Оқу мақсаты: (Оқу бағдарламасының ұзақ мерзімді жоспарына сәйкес) 3.2.4.1 өз бетінше мәтіннің тақырыбын және мұғалімнің көмегімен негізгі ойды анықтау; 3.2.3.1 мәтін мазмұны бойынша пікір білдіруге бағытталған сұрақтар құрастыру және жауап беру;

1-тапсырма. «Бірлесіп оқу» стратегиясы

«Судың да сұрауы бар» мәтінін оқу. Мәтін тақырыбы мен ондағы негізгі ойды табу.

Қазіргі уақытта Жер шарында жыл өткен сайын ауыз судың қадірі біліне түсуде. Дүние жүзінің көптеген елінде су сатушылар үйреншікті көрініс болып саналады. Дамушы елдердің кейбіреулерінде отбасы табысының 10 пайызы су сатып алуға кетеді. Грек елінің кейбір өңірлерінде су алыстағы таудан тасылып әкелінетіндіктен қымбат бағаланады. Су цистернамен әкелінетін ауылдар өз елімізде де кездеседі. Гонконг, Сингапур суды көрші елден сатып алады. Австралиялықтар Альпі мұздықтарының суын Германияға апарып, 2 литрлік қағаз құтыларға құйып сатады. Жер шарында тұщы су қорының шектеулі екені анық байқалады. Сондықтан «Судың да сұрауы бар» деген халық даналығын әр уақыт есте ұстаған абзал.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Әбдікәрімова Т.М. Бастауыш сыныпта мәтін арқылы тіл дамытудың ғылыми негіздері мен оқыту әдістемесі. Алматы 2002 жыл.

2.Әдебиеттік оқу. Орта білім беру мазмұнын жаңарту аясында бастауыш мектепке (2-4 сыныптар) арналған оқу бағдарламасы, – Астана, 2015.

3.Қазақ тілі. Орта білім беру мазмұнын жаңарту аясында бастауыш мектепке (2-4 сыныптар) арналған оқу бағдарламасы, – Астана, 2015

ҚАЗАҚ ТІЛІ ЖӘНЕ ЖАРНАМА

Қатысушы: Қалибек Аружан,Тлеуова Жаннель

Жетекшісі:Кожагулова Жаннұр Рашидовна

Міндеттері: Жарнаманың қазіргі жағдайы, сауатты аударманың жасалу тәртібі, сыртқы жарнамалардың қазақ тіліне аудару мәселелері мен оны жариялауға арналған талаптары жайында айтылады
Мақсаты: Қазіргі таңдағы қазақ тіліндегі жарнаманың қолданысын анықтау.
Өзектілігі: Қазіргі таңдағы қазақ тілді жарнамалардың жаппай сауатсыздыққа ұшырауы. Қазақстандағы орыстандыру саятының нәтижесінде пайда болып отыр деп есептейміз.Жалпы **Орыстандыру саясаты**-дегеніміз патшалық Ресей империясы мен Кеңес Одағындағы халықтарды ана тілінен, дінінен, салт-дәстүрінен, ұлттық болмысынан айырып, орыс ұлтына сіңіру, ассимиляциялау бағытында жүргізілген саясат. Бұлай есептеуіміздің себебі сол кезеңдегі орыс халқының көптеген әдет-ғұрыптары, мәдениеттері қазіргі таңда қалып қалған. Патша үкіметі орыс емес халықтар үшін мектептер ашқанда, оларды сауаттандырып, ғылым-білімге тарту үшін емес, керісінше өздерінің күнделікті саяси-әлеуметтік мұқтажына қызмет етер төменгі дәрежелі қызметкерлер даярлау мақсатымен ашып отырған.Сондай-ақ мектептердегі білім орыс тілінде болған,әрине қазақ тілді мектептерде болған,бірақ білім сапасы нашар болған.Осының салдарынан сол кезеңде оқыған адамдардың 85% орысша сөйлейді, көбінде өзіміздің салт-дәстүрлерді білмей жатады және тағы да басқа мәсәлелермен ұшырасып жатады.Қазақ халқынының мәдениетімен ағартушылығын дамытуға көп үлес қосқан ағартушы-демократ Шоқан Уалиханов болатын.Қазақ даласындағы мұсылмандық мектептердің артта қалушылығын сынап, діни догмамен шектелген қарапайым білім берудің орнына жаңа үлгідегі ағартушылықтың негізін қалады.Сонымен қатар жаппай қазақтардың қазақ тілінде білім алуының ауадай қажеттігін түсінген ол,Қазақ даласында зайырлы білім алу үшін күресті.Тек Ш.Уалиханов қана емес, сондай-ақ Ы.Алтынсарин, А.Құнанбайұлы, А.Байтұрсынов және тағы да басқа осындай жанын берер ақын,жазушылар ат салысқан еді. Орыстандыру саясатының негізгі мақсаты қазақтың мәдениетін,салт-дәстүрінен,тілінен,дінінен,тарихынан айыруды көздеген.Бұны дәлелдеудің қажет емес деп ойлаймыз себебі, бұл туралы әдебиеттерде де,тарихта да анық жазылған. Осы мәселенің туындауынан көп адамдар қазақ тілін жетіп меңгере алмады,салдарынан қазіргі таңда қарапайы жарнамалар аударма желілері арқылы аударылады. Міне, осындай жағдайларға байланысты қазіргі таңдағы қазақ тілі және қазақ тіліндегі жарнамалар сауатсыздыққа ұшырап жатыр.
Қазақстан Республикасының №151-заңы 1-тараудың 8-бабында. Тілдердің қолданылуы Мемлекеттік тіл Қазақстан республикасы мемлекеттік органдарының, ұйымдарының және жергілікті өзін өзі басқару органдарының жұмыс және іс қағаздарын жүргізу тілі болып табылады, орыс тілі ресми түрде қазақ тілімен кең қолданылады.
Мемлекеттік емес ұйымдардың жұмысында мемлекеттік тіл және қажет болған жағдайда басқа тілдер қолданылады.[1]
Қазақстан Республкикасының №151-заңының 1-ші тарауындағы 4-ші бабында. Қазақстан Республикасының мемлекеттік тілі- қазақ тілі.

Мемлекеттік тіл- мемлекеттің бүкіл аумағында қоғамдық қатынастардың барлық саласында қолданылатын мемлекеттік басқару, заң шығару, сот ісін жүргізу және іс қағаздарын жүргізу тілі.
Қазақстан халқын топтастырудың аса маңызды факторы болып табылатын мемлекеттік тілді меңгеру меңгеру- Қазақстан Республикасының әрбір азаматының парызы.
Үкімет,өзгеде мемлекеттік,жергілікті өкілді және атқарушы органдар .
Қазақстан Республикасында мемлекеттік тілді барынша дамытуға,оның халықаралық беделін нығайтуға .
Қазақстан Республикасының барша азаматтарының мемлекеттік тілді еркін және тегін меңгеруге қажетті барлық ұйымдастырушылық, материалдық-техникалық жағдайларды жасауға ,қазақ диаспорасына ана тілін сақтауы және дамыту үшін көмек көрсетуге міндетті.[2]
Қазақстан Республикасының №887-ші заңы 1-ші тараудың 5-ші бабында
Жарнама Қазақстан Республикасының конституциялық құрылысын күштеп өзгертуді, аумақтық тұтастығын бұзуды, ұлттық қауіпсіздікке нұқсан келтіруді, соғысты, әлеуметтік, нәсілдік, ұлттық, діни, жыныстық, таптық және рулық артықшылықты, қатыгездікті, зорлық насихаттауға немесе үгіттеуге, сондай-ақ Қазақстан Республикасының мемлекеттік құпиясын құрайтын мәліметтерді және өзге де заңмен қорғалатын құпияларды таратуға пайдаланылмауға тиіс; азаматтарды зорлық-зомбылыққа, қатыгездікке, агрессияға, үрей шақырмауға, сондай-ақ өзге де құқыққа қарсы іс-әрекеттерге ұмтылдырмауға тиіс. Қазақ тілінің жазу тарихында әліпби жүйесі бірнеше тарихи кезеңдерді басынан өткізіп,ұлттық әліпби деңгейіне жеткен. [3]
Қазақ тілі дегеніміз. **Қазақ тілі** (төте: قازاق تىلى, латын: qazaq tili) — Қазақстан Республикасының мемлекеттік тілі, сонымен қатар Ресей, Өзбекстан, Қытай, Моңғолия және т.б. елдерде тұратын қазақтардың ана тілі. Қазақстан Республикасы – қазақ тілін мемлекеттік тіл ретінде қабылдаған бірден-бір мемлекет. Бүгінгі таңда қазақ тілі – 16 197 000 сөйлеушісі бар тіл. Қазақ тілі бұл жағынан әлемдегі ірі 40 тілдің қатарына енеді. Қазақ тілі сөйлеушісі көп ең ірі бес тілдең қатарына кіріп отыр. Қазақ тілінің алғашқы түсіндірме сөздігі 1959 жылы,алғашқы этимологиялық сөздік 1966 жылы,алғашқы фразелогиялық сөздік 1977 жылы басылып шыққын болатын. [4]
Жарнама дегеніміз-белгілі бір зат пен құблысты, іс-әрекет пен қызметті елге таныту, насихаттау, оларға деген сұранысты күшейту мақсатымен жарияланған хабарлама жиынтығы.Ең алғашқы жарнама - 1704 жылы Бостон Ньюслеттер газетінде пайда болды. Ал, 1844 жылы "Сазерн Мессенжер", атақты жазушы Эдгар Аллан По редакциялаған журналмен айналыса бастайды. Алғашқы дыбыстық жарнама әлемде 1920 жылдың 2 қараша Питсбург, Пенсильвания радиосында эфирге шықты. Осыдан соң радиодағы жарнаманың жоғары нәтижелілігі және қандай да бір радиобағдарламаның рейтингіне көтерілді. Сондықтан көптеген радио-шоу тек жарнамадан түскен табыс есебінен құрылды. 1941 жылы телевизиялық бағдарламаға алғаш рет жарнама көрсетілді. 1955 жылы теледидар жарнаманың ең танымал құралы болып

табылды. ХХ ғасырдың соңында сандық дәуірге белең алып, қазір жаңа технологиялар жарнама саласында мүлде жаңа мүмкіндіктер жасалды.[5]

Жарнаманың талаптары:

1)Жарнама таратылу,орналастыру нысанына немесе пайданылатын құралына қарамастан,тікелей ұсынылу сәтінде арнаулы білімсіз немесе арнаулы құралдарды қолданбай дәйекті әрі түсінкті болуға тиіс.

2)Жарнама мазмұнының бір тілден екінші тілге аудармасы оның негізгі мағынасын бұрмалауға тиіс.

3)Теледидар мен радио арқылы мемлекеттік тілде берілетін жарнама күн сайынғы эфирге шығатын барлық уақыт бойы біркелкі таратылуға тиіс.

4)Жарнама таратылу,орналастыру нысанына немесе пайданылатын құралына қарамастан, тікелей ұсынылу сәтінде арнаулы құралдарды қолданбай дәйекті әрі түсінікті болуға тиіс.

5)Қазақстан Республикасының заңдарына сәйкес тіркелмеген діни ұйымдар мен діни оқу орындарын жарнамалауға тыйым салынады.

6)Жарнама қоғамда дүрбелең тұғызбауға,жеке тұлғаларды агрессия бастамауға,сондай-ақ құққа қарсы өзгеде әрекетті қоздырмауға тиіс.

7)Электрондық казиноны және интернет-казиноны жарнамалауға тыйым салады.[6]

Мемлекеттік тіл қазақ тілі болып танылғаннан кейінгі, жарнама тілінің тілдік ерекшеліктері жөнінде сөз қозғалады. Атап айтар болсақ жарнама тілінің дискурстық теориясы әрі коммуникативтік ерекшеліктері жөнінде талқыланады. Жарнама тілінің зерттелуіне үлес қосқан шетел ғалымдарының бірқатар ізденістері де көрсетілген.Жарнама мәтіндерін аудару мәселелері негізінен белгілі бір стилистикалық тәсілдердің «аударылмайтындығынан» туындайды. Оның қатарына идиомалар, мақал-мәтелдер, сөздердің ауысып түсуі немесе ұйқас сияқты лингвистикалық ерекшеліктерді жатқызуға болады. есек те, қазақ тілінің мәселесі бүгінгі таңда өзекті де, өткір мәселенің бірі болып отыр. Қазақ тілін дамытуды біреулер жоғарыдан, билік басындағылардан бастау керек десе, енді біреулер қазақ тілінде оқытатын және қазақы тәрбие беретін балабақшалардан бастау керек дейді. [10]Ал біздің ойымызша, қазақ тілін дамытуды бірінші өзіміздан бастауымыз керек. Яғни, мемлекет тарапынан жасалған қадамдарға атсалысуымыз керек.Екіншіден, таза қазақша оқытатын мұғалім кадрларды дайындау керек. Балабақшадан, мектеп қабырғасынан бастап сөйлеу қабілетіне көп көңіл бөлуі қажет. Қазіргі кезде

қанша жерден «Қазақша білемін» деп тұрса да емін-еркін көсіліп сөйлеуге келгенде, тілі күрмеліп қиналатын адамдардың саны аз емес. Қайткен күнде де қазір қолға алмасақ, ертең санымызды соғып қалатын жайымыз бар.

«Қазақ тілінде қазақтың сары сайран даласы, біресе желсіз түндей тымық, біресе құйындай екпінді тарихы, сары далада үдере көшкен тұрмысы - асықпайтын, саспайтын мінезі көрініп тұр» -дейді Мағжан Жұмабаев. Нағыз өмірге сән беретін құбылыс.Осыларға қарап күнделікті өмірде де бір жаңалық барын білеміз, десек те қазақша жарнама тілін қалыптастырып, ұлттық бояуды сақтап отырсақ іргесі берік ел болатынымыз айғақ. Ал іргелі ел боламыз, елдігімізді сақтаймыз десек, мемлекеттік тілді меңгеріп, қолдану аясын кеңейтіп, өркен жаюына әрбір ұлтжанды азамат өз үлесін қосқаны абзал. Бұл тек біздің облыстың емес, Республикалық деңгейдегі үлкен мәселе.Бұл мәселені шешудің жолдарын тезірек табу қажет.Еліміздің тілін, салтын,дінін, және т.б қадірлеуіміз қажет.Осы жақында наурыз айында режессёр,сценарист Ербол Жұмағұловпен сұхбат өткен еді.Сұхбатында қазіргі аударма желілері туралы пікір білдірген еді.-Қазіргі аударма желілері дұрыс аудармайды. Орыс тілден қазақ тіліне сөзбе сөз аударған сәтте мағынасыз болып қалады.Сондықтанда аударма желісі арасына сөздер қосып жібереді.Бұл дұрыс емес,себебі бұл аударым ережесін бұзады.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z970000151_
2. https://kk.m.wikipedia.org/wiki/%D2%9A%D0%B0%D0%B7%D0%B0%D2%9B_%D1%82%D1%96%D0%BB%D1%96

ПРОБЛЕМЫ СОВРЕМЕННОГО ОБЩЕСТВА И МОЛОДЕЖЬ

Участник: Кудранова Ания Қайрбекқызы

Руководитель: Жакупова Эльвира Абдулловна

КГП НА ПХВ «Государственный высший медицинский колледж имени Д.Калматаева»

Одной из проблем общества, а именно молодёжи, является отсутствие спорта в их жизни. У каждого есть свои причины, например: хронические болезни, отсутствие времени и денег или же просто лень. Несмотря на то, что сейчас на каждом шагу есть спортивные секции, люди предпочитают кафе, кино, рестораны и другие виды малоподвижных развлечений. Каждый человек сам выбирает себе способ развлечения, но из-за отсутствия спорта в их жизни теряется выносливость,ухудшается здоровье, дисциплина и появляются различные хронические болезни, например: ожирение, слабость, синдром усталости и многие другие. Также причинами не заниматься спортом особенно у молодёжи является вредные привычки и общение с дурными компаниями. К сожалению, за последние годы выявилось падение уровня физических нагрузок у молодежи. Выявлено падение занятия спортом, в престижности учебных заведений, у современной молодежи моментально упало стремление к спорту.

Чтобы уменьшить риск многих заболеваний (инсульт, инфаркт) ,нужно начать правильно питаться, ведь в наше время есть множество рационов правильного

питания, которые помогут вам начаться правильно питаться; делать по утрам, вечерам зарядки, они не будут отнимать много вашего времени, но толк в них очень велик. А лучше всего начать заниматься по вечерам, ходить на тренировки, усиливать свои силовые навыки. Безусловно, в спорте есть очень много пользы как для здоровья, так и для развития мышечной силы. Рассмотрим положительные стороны спорта:

1. Хорошее состояние здоровья.
   Спорт запрашивает интенсивную тренировку, что приводит в порядок состояние нашего тела . Это хорошее решение зафиксировать сердечно-сосудистую систему в течении работ для стойкости и силы
2. Отсутствие стресса
3. Спорт это хороший способ избавиться от стресса и депрессии. Концентрация на игре легко отвлекает от проблем повседневной жизни.
4. Нахождение новых людей\знакомств
   Во время тренировок вы сможете ознакомиться с новыми людьми, новые знакомства
5. Хороший сон
   Любые виды спорта подключают в себя полк подвижности, из-за этого вы будете испытывать себя очень усталым. И чтобы возобновиться организм будет запрашивать концентрированного и продолжительного сна.

Я провела опрос среди людей, моих возрастов. К сожалению, я выявила, что молодёжь практически не занимается спортом, а также если некоторые из них начинали когда-то заниматься тренировками, то это происходило не по их воле.

1)Занимаетесь ли вы спортом?
-Да
-Нет
3)Как часто вы занимаетесь спортом?
-1-2 раза в неделю
-Каждый день
-Не занимаюсь
4)Из-за какой причины вы не занимаетесь спортом?
-нехватка времени
-лень, нежелание
-нет мотивации
-слабое здоровье
-я занимаюсь спортом
5)Как часто вы делаете зарядку?
-Каждый день
-Часто
-Никогда

1)Занимаетесь ли вы спортом?
-Да
-Нет
3)Как часто вы занимаетесь спортом?
-1-2 раза в неделю
-Каждый день
-Не занимаюсь
4)Из-за какой причины вы не занимаетесь спортом?
-нехватка времени
-лень, нежелание
-нет мотивации
-слабое здоровье
-я занимаюсь спортом
5)Как часто вы делаете зарядку?
-Каждый день
-Часто
-Никогда

У многих из них были ряд своих причин, у 20% причиной было слабое здоровье; у 50% нехватка времени; у 25% причиной была лень; у 5% не было мотивации. В среднем 20% молодёжи тренируется крайне редко;30% подростков занимается спортом 1-2 раза в неделю;15% занимаются спортом на постоянной основе; 20% подростков считают, что спорт не предназначен для них;15% молодёжи не хватает времени.

Я могу подвести итог, что подростки практически не занимаются спортом, они до конца не понимают, как влияет спорт на их жизнь. Многие люди если тренируются, то занимаются этим крайне редко. Большинство людей считают, что спорт не предназначен для них. Но, я могу посоветовать всем, что нужно заниматься спортом, в нем существуют много положительных сторон.

Так как вся молодёжь сидит практически все свое время в социальных сетях, я считаю, что нужно усилить призывы к спорту на разных платформах (Instagram, TikTok, Telegram); побольше устраивать конкурсы в различных учебных заведениях; увеличить тренажерные классы, построить бесплатные площадки, ввести пропаганду здорового образа жизни.

Как говорил великий спортсмен Мухаммед Али: «Чемпионами становятся не в тренажёрных залах. Чемпиона рождает то, что у человека внутри — желания, мечты, цели»

ҚАЗАҚ МӘДЕНИЕТІ ТАРИХЫНДАҒЫ ҚАЗ ДАУЫСТЫ ҚАЗЫБЕК БИ ТҰЛҒАСЫ

Қатысушы: Жүнісбек Ақлима Мерғалиқызы
Жетекшісі: Нұғымарова Лаура Нұрбекқызы
«М.О.Әуезов атындағы педагогикалық колледжі» КМҚК

XVII ғасырдың екінші – XVIII ғасырдың бірінші жартысында қазақ елінің бағына ақыл іздегенде табатын нысанасы, ар-абыройының арашасы, жауға алдырмас қорғаны бір топ асылзада азаматтар дүниеге келді. Солардың ішінде Қазақ мемлекетінің ішкі билігіне де, сыртқы саясатына да өлшеусіз еңбек сіңірген Қаздауысты Қазыбек би бар.

Қазақтың жауынгер ханы Салқам Жәңгір 1652 жылы өлген соң, дағдарысқа түскен қазақ мемлекетін қайта құрап, оның саяси институттары мен дәстүрлі қоғамдық жүйесін қайта жаңғырту оңай болмаған. Қаздауысты Қазыбек осы бір ауыр кезеңде атқа мінген тұлға және ол заманның ахуалын түсіну оңай емес. Бұл жағынан бізге қазақ арасында сақталған бабамызға қатысты аңыздар мен жырлар жақсы жолбасшы болады[1].

Қаз дауысты Қазыбек Келдібекұлы (1667-1764) Сыр бойы, қазіргі Қарағанды облысы, Қарқаралы ауданында Теректі бұлағындағы қыстауда Орта жүз арғын тайпасының қаракесек руына кіретін болатқожа атасынан шыққан. Арғы аталары Шаншар абыз, бұлбұл, өз әкесі Келдібек есімдері елге белгілі әділ билер болған. Қазыбектің анасы - Тоқмейіл ұтымды да тапқыр сөздерді көп білетін зерек кісі болыпты. Анасы айтқан есті сөздерді кішкентай күнінен жаттап өскен ол ер жете келе өзі де солай сөйлеуге машықтана бастайды.

Ұлттық сана мен тілінің, рухы мен арман-мұратының ұшан-теңіз ұлылық қасиеттерін ересен қуат-құдіретімен көрсете білген, тәуелсіздік жолында қабырғасы қайысып еңбек еткен Әнет Бабаның шәкірті, көрнекті дипломат, арыстан жүректі ер, мемлекет қайраткері, қазақтың сөз өнерітмен сот билігі тарихындағы ұлы тұлға - Қаз дауысты Қазыбек би.

-Үш жүздің қай батырына ризасың деп сұрағанда Абылай хан айтыпты:

- Мен өзімнен бұрын болған екі кісіге ризамын. Ол қаракесек Қазыбек пен уақ Деріпсал. Бұл екеуі де жауға түскен тұтқынды босатып алды. Қазыбек Қалданға барып босатты, Деріпсал өз ауылында отырып, күшпен қорқытып босаттырды. Бұдан түйеріміз, Қаз дауысты Қазыбектің буырқанған телегей ойынан туған оюлы сөздерінің, қаһарлы айбыны мен айбатының ерлікке, алапат шайқасқа бергісіз екендігі, көзсіз батырлықтың ұшар басына самғап, дүниені дуалы аузымен тас түйін ғып бағындырғаны, киелі өнеріне табындырғаны әдемі жеткізілген.

Бірінші һәм негізгі сала – жер дауы. Қыс қыстау, жаз жайлау, қоныс, құдық – мал баққан елдің атадан балаға мирас қып қалдыратын еншісі. Өйткені жер – атамекен, кіндікжұрт, отан. Жер – тіршілік етер ортасы, баба моласы, кіндік байлар қасиетті тұрағы. Сондықтан көшпелілер үшін жерден киелі ештеңе жоқ. Жер дауынан қиын дау да жоқ.

Екінші сала – үй ішілік тірліктегі сыйластық, байланыстылық, әке мен бала, ене мен келін арасындағы қарым-қатынас, үлкен мен кіші арасындағы сыпайыгершілік, ата-анаға деген құрмет, жастарды тәрбиелеу, баулу сияқты инабаттылық, имандылық шаралары. Өйткені, “баланы жастан” дейтін қағиданы қатты ұстанған халқымыз ұл-қызын ибалылыққа үйретіп, имандылық қасиетке икемдеп отырған ғой.

Үшінші тармақ ұрлық пен қарлыққа, барымта мен сырымтаға кедергі қойып, бұқараны адалдыққа шақырып, еңбекпен күнелтуге бейімдеген заңдар тізбегін қамтиды. “Арам жемейік, адал өлейік” дейтін пікір сол кезде қалыптасса керек.

Жарғының төртінші бабы ел мен ел, халық пен халық, ру мен ру арасындағы дау-дамайды әділдікпен шешуге арналған. Ынтымақтық тілеген ел дауды білекпен емес білікпен тындыруды көздегені ақиқат. Өйткені, Қазыбек би өмірі – соның ақиқат куәсі. Сондықтан бұл тармақтың қазақ даласы үшін де, қазақ баласы үшін де мәні зор екені даусыз.

Бесінші бунақ-бап ел бірлігін сақтау, отанын қорғау, сыртқы жауға тойтарыс беру, жасақ құру, сардар сайлау, сауын айту тәрізді жаугершілік кезіндегі мемлекеттік ірі оқиғаларды қамтыған ереже-қағидалар шоғырын түзсе керек.

Алтыншы тармақ түгелдей құн дауына бағышталған. “Қанды кек”, “қанды мойын құныкер”, “ежелгі дұшпан”, “ескі жау” ұғымдары қалыптастырған қаталдық пен қатыгездікті жұмсартып, қазақтың онсызда оңай желпілдегіш түндігіне одан сайын жел үрлемей, жаттан емес жақыннан жау тапқызатын қатқылдықты иітуге барын салған үш бидің, соның ішінде Қаздауысты Қазыбектің де мәмілегер даналығы бар бұл тармақта. Өлімді өліммен көбейтпей, ізгілік тілекпен Өмірді арашалаған, Өмірді қорғаған бұл жосынның маңызы да ерекше.

Тағы да дәлелге жүгінейік. Қасым мен Есім хандардың әдет-ғұрып заңдары бойынша кісі өлтірген айыпкердің шаңырағы ортасына түсіріліп, қара орманы бүлдіргісіне дейін түк қалмай түгел таланып, өзі өлім жазасына бұйырылатын болған. Ал, “Жеті жарғыда” бұл даудың жазасы әжептәуір жеңілдене түскен. “Қанға-қан” жойылып, енді құн төленіп, айып кесілетін болған. Және ол айып-жеті айып аталған.

Әз Тәукенің тұсында әдет-ғұрып заңдарын жасап және соны үш жүздегі үш бидің – Төленің, Қазыбектің, Әйтекенің жүзеге асыруымен қазақ хандығы біршама бейбіт өмір сүрген еді[2].

- Ал ағайын, мына жігіттің мал тапқыштық қасиетіне күмәніңіз барма?- деп сұрайды. Ол төмен қарап үндемей қалады. Қазыбек көпшілікке қарап:

- Қане, жұртшылық, бұған сіздер қалай қарайсыздар?- дегенде, айнала төңіректеп тұрғандар: - Бала дәл шешім айтты, атасына рақмет, бәйге тай күнінде жоғалтқан жігіттікі, - десіп таратыпты. Қазыбек атына «Би» атағы осы билігінен кейін қосылыпты.

Екіншісі - ел аузындағы мына бір оқиға:

Қазыбек беріде елге белгілі болған кезде екі әйел балаға дауласып, алдына келіп жүгінеді. Әйелдердің біреуі: - Мынау баламды есін білмейтін жас күнінде жоғалттым. Соны мына әйел тауып алды ма, әлде ұрлап алды ма, оны білмеймін, әйтеуір асырап алыпты. Бүгін танып, сұрасам «өз балам» деп бермейді.

Екінші әйел тұрып:

- Бала өзімдікі, өзім таптым, мынау босқа жармасып тұр.

- Қазыбек екі әйелдің сөздерін тыңдап болып, біраз ойланып отырып қалады. Содан кейін: - Біріңді балаңды жоғалтқаныңды, енді бірің тапқаныңды растап шығарлық мұнда басқа куә жоқ. Сондықтан мұнда мынадай билік еткім келеді, - дейді де, баланың екі қолынан екі әйелге ұстатып қойып, қара балтаны жоғары көтеріп: «екеуіңе қақ бөліп беремін, осыған ризасыңдар ма?» -дейді.

Сонда балаға ие болып жүрген әйел:

- Біреуге тірі кеткенше, жартысы болса да өзімде қалсын, бөлсең бөл! -деп безеріп тұрып алады.

Ал баланы таныған әйел:

-Ойбай, биеке-ай! Қайда жүрсе де тірі болсын, шаба көрмеңіз! - деп безек қағады. Содан барып Қазыбек:

-Бала мына жоғалтқан әйелдікі, өйткені ол баланың тірілігін тілеп тұр, баласын өзіне бер,-деп билік айтады.

Би - жас ерекшелігіне бағынбайтын қызмет. Айтқанын ел қабылдаса жас бала да дауға билік айтып, даудың шешімін шығарады, бірақ елді билеу үшін адамға өмір тәжірибе қажет екені ескеріледі.

Бабамыздың «Қаз дауысты» атануына ең алдымен оның бүкіл қазақ қауымы жиналған ұлы дүбірлі жиындарды өзіне бағындырған шешендік қасиеті, ақылмандығы себеп. Зор дауыстың ар жағында ғажайып табиғи қасиет, өнер мен білім, ересен интеллектуалды тәрбие жатыр».

Қаз сөзінің мағынасы:

Біз көп заман Қазыбектің «Қаздауысты» атануы Қоңтайшының «сенің дауысың қаздың дауысындай қаңқылдап шығады» деуінен басталады деп жүрміз. Түркі-мұңғыл көшпелілерінің қоғамдық өмірі демократиялық тәртіпке негізделгені белгілі. Бұл елдердің ішінде байы мен кедейі, сұлтаны мен қарашасы болғанымен, олардың қарым-қатынасын әлеуметтік қайшылық, қанаушылық мағынасында түсіну мүмкін емес. Қоғамды ұстап тұрған ұлы күш – туыстық, рулардың бәрі де бір-бірімен ағайынды, бірі үлкен, бірі кіші. Осы

ортада хандардың билігі де шектеулі болуы заңды, олардың барлық күші ру көсемдерінің ниетіне, ықыласына қарай өлшенеді. Ел қолдаса күшті, жаугершілік болса тізгін қолда. Ел көңілінен шықпаса биліктен қалыс. Сол себептен қазақтың да, қалмақтың да қалың ортасында мемлекет пен қоғам өмірінің маңызды деген мәселелері бүкіл ел басшылары мен қарулы азаматтар қатысқан жиында шешіледі. Осы ұлы нөпір жиынды «Қаз» деп атайды. Оның өткізілу салты да, шешетін мәселесі Күлтөбедегі «Жеті жарғының» отырыстарынан, хан сарайында, астарда өтетін әртүрлі кеңестерден (тоғанақ кеңес, тұрымтай кеңес, т.б.) бөлек.

Қазақ идеясының негізі болған «қаз» ұғымы Еуразия халықтарының көне тарихына бастайды. Кавказ таулы өңірін мекендеген осетин және кабардин халықтарының нарт аталатын эпикалық жырларында «Тот на хасе быть достоин, Кто мечом разрушил горы, Кто познал просторы мира, Кто прошел моря и сушу, Закаляя душу в битвах», деген қазға арналған жарқын шумақтар бар.

Бұл жерде «қаз» (хаса) ең атақты жауынгерлердің кеңесі, қазіргі тілмен айтсақ, парламент дегенді білдіреді. Эпос қазға тек әскери сыннан өткен, жаугершілікте шыңдалған азаматтар ғана қатыса алады дейді. Кап тауындағы кабарда, балқар, қарашай халықтарында ел жақсыларының жиынын әлі күнге «қаз» (хаса) атайды. Қазіргі зерттеушілердің пікірінше «Хасэ, как и столетия назад, является представительным органом власти народа, полномочным парламентом суверенного государства. На Хасэ периодически принимались решения, очень важные для общества»[1].

Қазақ елінің әдет-ғұрып заңдарын қалыптастыруға ат салысқан, халқының еркіндігі мен азаттығын ойлап, ұзақ ғұмырын ат үстінде, ел шетінде, жау бетінде өткізген кемеңгер ойшыл, қажымас қайраткер туғанына 350 жыл толған Қаракесек Қазыбек есімі ұлтының есінде мәңгі сақталары аян.

Қолданылған әдебиеттер:

1. Артықбаев Ж. Қаздауысты Қазыбек би: тұлға және мемлекет // Егемен Қазақстан. – 2017. 15 тамыз
2. Сматаев С. Қаздауысты Қазыбек // Орталық Қазақстан. – 2017. 08 тамыз
3. Қаз дауысты Қазыбек би. Мақалалар жинағы.Ітом. –Алматы:Мер – PRESS.2017 https://www.kstounb.kz/kz/knigi/history?node=8440

ПРОБЛЕМЫ СОВРЕМЕННОГО ОБЩЕСТВА И МОЛОДЁЖЬ

Участник: Сунаварова Олиха Мусобоевна
Руководитель: Жакупова Эльвира Абдулловна
КГП на ПХВ «Государственный высший медицинский колледж им Д. Калматаева» УЗ области Абай

В наше время современная молодежь проводит очень много своего времени в гаджетах. Одной из глобальных проблем является зависимость от гаджетов. Но современная молодежь не замечают вреда, как психического, так и морального. В особенности, подростки даже во время учебы сидят в телефонах. Они уже не

могут контролировать свое поведение, а также подростки не представляют свою жизнь без своих смартфонов. Возникают и семейные проблемы. К примеру, ссоры с родителями из-за бесполезной траты времени в интернете.

Гаджеты негативно воздействуют на зрение человека. Так как человек не умеет правильно держать дистанцию, осанку и в то же время он не знает, что нужно совершать перерывы при использовании гаджетов.

Есть также и ряд других проблем от зависимости телефонов, например, ухудшение памяти. Человек привык записывать информацию в смартфонах и поэтому не считает нужным запоминать и фиксировать информацию. А это способствует замедлению работы мозга. Из-за виртуальной реальности человек может потерять связь с реальностью. Аналогично снижается стрессоустойчивость; происходит нарушение нормального режима сна; усиливается социофобия.

Для того, чтобы понять какое влияние имеют гаджеты над жизнью подростков, я провела опрос среди своего окружения.

Вопрос	% проходящих
Сколько времени вы проводите в интернете?	
Более 3 часов	70
Менее 2 часов	30
Как часто вы сталкиваетесь с мошенниками?	
Очень часто	10
Иногда	30
Никогда	60
Вы надеетесь на свою память или на гаджеты?	
На свою	40
На гаджеты	60
Испытываете ли вы дискомфорт\стресс во время отсутствия интернета?	
Да	80
Нет	20
Используете ли вы телефон во время приема пищи?	
Всегда	75
Иногда	25
Никогда	
Предпочитаете сидеть дома в телефоне или выйти на улицу?	
Сидеть дома	30
Выйти на улицу	70
Что вам нравится больше общение в интернете или в реальной жизни	
В интернете	60
В реальной жизни	40
Издевались ли над вами в интернете?	

Да	20
Нет	80
Ухудшилось ли ваше зрение из-за использования телефона?	
Да	70
Нет	30
Какое приложение вы используете чаще всего?	
TikTok	30
YouTube	10
Instagram	60
Какой мессенджер для общения вы используете чаще всего?	
Telegram	60
WhatsApp	40

По первому вопросу понятно, что подростки большую часть своего времени проводят в интернете, смотря Tik Tok и листая Instagram

Второй вопрос показывает, что подростки могут наткнуться на ловушки мошенников. Например, читая статью на каком-нибудь сайте.

Третий вопрос обусловливает то, что современная молодежь больше опирается на гаджеты, чем на свою память. Они знают, что могут погуглить нужную им информацию и считают, что можно не запоминать эту информацию. Это плохо, так как мозг будет отдыхать, а следовательно, начинает работать медленнее.

По четвертому вопросу следует, что подросткам комфортнее находится в интернете, чем быть в реальном мире. Это говорит о том, что подростки зависимы от интернета.

Также по ответам на пятый вопрос мы понимаем, что подростки даже во время пищи используют гаджеты. Это также является признаком зависимости.

Последние два вопроса показывают нам, что Instagram и WhatsApp самые актуальные программы среди современной молодежи.

В последнее время актуален вопрос сбора телефонов у школьников во время занятий. Я полностью поддерживаю эту идею, ведь телефоны отвлекают школьников от учебы. Современные дети даже во время учебы используют телефоны. Когда дают определенные задания многие дети даже не пытаются сами сделать своими силами и сразу начинают искать в интернете. Это может плохо оказаться в будущем на умственных способностях подростка, ведь они даже не развивают свой мозг.

Я рекомендую заменить соцсети н книги, газеты, журналы. Устраивать разные кружки, чтобы подростки могли найти себе хобби. Интернет зависимость возникает из-за большого количества свободного времени,

Также, учителя должны давать задания, которые школьники будут делать от руки. Например, вместо презентаций и рефератов делать какие-нибудь постеры, рисунки, макеты.

Можно устраивать разные спортивные состязания, для того чтобы занять свободное время подростков. Занятия спортом могут также помочь избавиться от зависимости. Самой правильной профилактикой интернет зависимости является составление правильного распорядка дня.

Интернет зависимость-это болезнь и нужно бороться с ней.

РОЛЬ ГУМАНИТАРНЫХ НАУК В МЕДИЦИНСКИХ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ УЧРЕЖДЕНИЯХ

Участник: Смагулова Диляра
Руководитель: Айтчанов Нуржан
УО «Авиценна»

Целью доклада является вопрос о вкладе гуманитарных наук в медицинское образование, охарактеризовать его гуманитарный компонент. Медицинское образование стало компетентностью, основанной на измеримых этапах, требующих подтверждения результатов, роль гуманитарных наук в медицинском образовании как участника, способствующего компетенции врачей, стала подвергаться сомнению. Оправдан ли процесс сокращения часов и самих предметов гуманитарных наук в медицинском образовании? Каков международный опыт и перспективы интеграции гуманитарных наук в медицинское образование?

Актуальность сохранности человечности в медицине.

Человечность - гуманность имеет тесную связь с концепцией взаимоотношений врача и пациента. Сегодня социальные изменения и этические проблемы в здравоохранении стали одной из причин эволюции моделей взаимоотношений врача и пациента. Роль врача состоит в том, чтобы поддерживать автономию пациента, поддерживать и/или улучшать здоровье, пропагандировать добро, не делать зла и создавать отношения, основанные на доверии. Ключевые этические принципы уважения личности, автономии, благодеяния

(делать добро), отсутствия вреда (избегать зла), справедливости (распределение ресурсов) и правдивости должны быть инклюзивными для отношений врач-пациент. Качество этих отношений важно как для врачей, так и для пациентов. Чем лучше будут отношения с точки зрения взаимного уважения, знаний, доверия, общих ценностей и взглядов на болезнь и жизнь, а также доступного времени, тем лучше будет количество и качество информации о болезни пациента, передаваемой в обоих направлениях, что повышает точность

диагностики и расширение знаний пациента о болезни. Когда такие отношения являются плохими, способность врача провести полную оценку ставится под угрозу, и пациент с большей вероятностью не будет доверять диагнозу и предлагаемому лечению, что в результате приведет к снижению уровня соблюдения требований, чтобы фактически последовать медицинскому совету в этих обстоятельствах, а также в случаях, когда существует реальное расхождение во мнениях врачей. Работа в медицине часто раскрывает темные стороны человеческого бытия. Есть бездомность, наркомания, злоупотребления алкоголем, пренебрежение к своему здоровью, травмы и многое другое, что должна выдержать психика врача. Это не говоря об инсультах, пневмониях, сердечных приступах, переломах, выкидышах и более распространенных ежедневных драматических и трагических ситуациях, которые также являются испытанием в профессии врача. Сохранение гуманного мировоззрения среди всего этого -

действительно трудная работа, но в этом и заключается суть гуманизма в медицине. В направлении гуманизации образования без должного внимания исследователей все еще остается медицинская профессия.

В настоящее время, наблюдается «тенденция свертывания», которая выражается в сокращении часов и объема преподавания гуманитарных дисциплин, слияния их в одну - кафедру общественных дисциплин. Это положение противоречит логике всей современной ситуации: ведь именно гуманитарная составляющая в образовании врача позволит ему стать по-настоящему образованным специалистом, социально -культурной индивидуальностью. Несмотря на

различия в часах, преподавание, методологию и содержание курсов, медицинская этика стала фундаментальной частью медицинского образования на Западе и Востоке. Именно прорыв в области биомедицинских исследований и создание новых технологий способствуют универсализации учебных программ, позволяющих успешно осуществлять подготовку медицинских специалистов в соответствии с современными требованиями здравоохранения и медицинской науки

Медицинские гуманитарные науки: зарубежный опыт гуманизации медицинского образования

В медицинском образовании за рубежом гуманитарные науки» занимают иное курсы «Medical humanities»- «медицинские положение, чем у нас. А что есть «медицинские

гуманитарные науки»? Это междисциплинарная область, состоящая из гуманитарных наук (теория литературы и искусства, философия, этика, эстетика, истори) и искусства (литература, театр, кино, музыка и изобразительное искусство), включенные в программу обучения студентов медицинских ВУЗов я и религиоведение), социальных наук (антропология, психология и социология. В медицинском гуманитарном журнале Австралии

определяется, что медицинские гуманитарные науки занимаются «наукой о человеке» и представляют перспективы таких дисциплин, как: история, философия, литература, искусство и музыка к пониманию здоровья, болезни и медицины. Медицинские гуманитарные науки предназначены для взаимодействия клинической помощи и «гуманитарных наук» в деле междисциплинарного обучения и исследований, в оптимизации ухода за пациентом. Медицинские гуманитарные науки стали частью основного направления медицинского образования в Северной Америке и Великобритании и теперь включены во многие медицинские программы в Австралии. Австралийская ассоциация медицинских гуманитарных наук была организована в ноябре 2004 года; аспирантура по медицинским гуманитарным наукам началась в университете Сиднея в 2005. Один из подходов к преподаванию медицинских гуманитарных наук заключается в «нарративной медицине», с программами, способствующими «нарративной компетентности», термину, который включает в себя способность к эмпатическому пониманию, восприятию значимости метафор пациента и врача, способности принимать различные точки зрения. Центральным в этом подходе

является вера в то, что это общее понимание истории пациента является неотъемлемой частью терапии.

Медицинские гуманитарные науки за рубежом включают в себя анализ литературных произведений, посвященных медицине,

истории медицины и медицинской этики, анализу способов взаимодействия медицины и искусства. Гуманитарные науки прививают студентам навыки общения с пациентами и ведения просветительской работы. К сожалению, те медико-гуманитарные курсы у нас сегодня по истории медицины и медицинской этики, совершенно недостаточны для того, чтобы заставить всерьез задуматься над серьезными вопросами, не говоря уже о том, чтобы чему-то научить будущих врачей в этом плане.

Сегодня медицинское образование за рубежом характеризуется приобретением знаний и навыков, а также развитием медицинских ценностей и отношений. Клиническое наблюдение с распознаванием ключевых данных и закономерностей в собранной информации имеет решающее значение при принятии окончательного медицинского решения. Недавняя литература свидетельствует о растущем консенсусе в отношении недостаточности нынешнего медицинского этического образования для удовлетворения потребностей специалистов и информирует нас о преимуществах включения медицинского этического образования в учебные программы резидентуры. Диагностика и решение этических дилемм, возникающих в результате клинической практики или исследований на людях, получение компетенций, предусмотренных профессиональными и аккредитационными агентствами, развитие медицинского профессионализма, являются одними из потребностей в обучении медицинской этике в программах резидентуры. Медицинские гуманитарные науки важны для совершенствования качественного образования будущих врачей. История анатомии и искусства тесно связаны, начиная с эпохи Возрождения. Посещение курсов по искусствоведению улучшают наблюдательные навыки студентов-медиков. Литература является источником информации о природе и источнике человеческих эмоций и поведения, а также повествований о болезнях и увеличивает воображение. Философия помогает в развитии аналитического и синтетического мышления. Преподавание истории медицины развивает смирение и помогает избежать повторения ошибок прошлого и нередко вызывает исследовательский и терапевтический скептицизм. Понимание медицинской этики и профессиональной деонтологии определяет отношения между пациентом и врачом, а также отношения между врачами и их коллегами. Курс «Медицинские гуманитарные науки» уже включен в учебные программы многих медицинских школ Европы, США и Австралии. Целью курса «Гуманитарные науки» является развитие воображения и интерпретации данных с помощью сложных аналитических процедур, развитие навыков пристального наблюдения и тщательного

толкования «языка» пациента, а также усиление эмпатии к пациентам, развитие отношений между врачом и пациентом и, наконец, концептуализация личных и профессиональных ценностей

По данным Ассоциации гуманитарных наук, изучение гуманитарных наук способствует развитию у студентов способности слушать, интерпретировать и общаться, в то же время, поощряя понимание этических аспектов в практике. Это позволяет уделять больше внимания пациенту в целом, оценивая как объективные, так и субъективные переживания болезни и здоровья. Изучение гуманитарных наук может способствовать воспитанию проницательности, отзывчивости студентов.

МҰХТАР ӘУЕЗОВ ШЫҒАРМАШЫЛЫҒЫНДАҒЫ НАҚЫЛ СӨЗДЕР

Қатысушы: Бірлікқызы Диана, Жараспаева Азиза
Жетекшісі: Кожагулова Жаннур Рашидовна
«М.О.Әуезов атындағы педагогикалық колледжі»КМҚК

Нақыл сөздер тек бұрын ғана емес, қазіргі уақытта да қолданыла алады. Олардың көпшілігі кез-келген уақытқа сәйкес келетін әмбебап шындықтарды көрсетеді. Оларды шығармашылықта қолдану қазіргі әлемді түсінуге және дана кеңестерді іс жүзінде қолдануға көмектеседі. Нақыл сөздердің тақырыбы Мұхтар Әуезовтың шығармашылығында үлкен өзектілікке ие. Нақыл сөздер елдің мәдени мұрасын сақтауға, халық даналығын жеткізуге және қазіргі замандағы өзекті шындықтарды түсінуге көмектеседі.

Ғылыми жобаның мақсаты және міндеттері.

Нақыл сөздердің тәрбиелі мәні мен ерекшеліктерін көрсету. Мұхтар Әуезов шығармаларындағы нақыл сөздерді қазіргі болашақ ұрпаққа насихаттау.

Нақыл сөздер дегеніміз – күрделі мәселелерді терең өте дәл жеткізетін ой шалымы кең, қысқа қайырымды шешен сөз. Ол көп қырлы, түйіндеуге бай, көркемдік дәрежесі жоғары сападағы, қанатты сөз айшығы данышпан ақылдың төзінен, ой көзі айқын көрінетін сөз жасаушы ұлы шебердің мүсіндеуінен шыққан іші – алтын, сырты – күміс сөз төресі. Нақыл сөздер үлгісі қазақ әдебиетінде ерте кезде-ақ ауызекі тіл өнерге, өнегеге айналған шақтан бері қалыптасқан. Олар мақал-мәтелдермен қатар туып отырады. Әдетте, бұл нақыл сөздер ел ауызында белгілі кісілердің атымен бірге жүрді, ал авторы ұмытылған сөздердің өзі де тарихи кісілердің атын жамылып отырды. Бұлай сақталу нақыл сөздердің өзіндік ерекшелігі болып табылады. Асыл сөз – көненің көзіндей сирек айтылатын, ащы да болса шынайы шыңдықты баяндайтын, мағына-мәні терең, ақыл-парасатпен крілген өнегелі сөз. Билер сөзі-қуатты да қанатты, ақыл да нақыл сөздер. Нақыл сөз-өнеге, өсиет ретінде айтылатын аталы сөз. Аталы сөз-түркі әлемінде мақал-мәтел мағынасында ең алғаш қолданылған және халық даналығының қорлана қалыптасуына ұйытқы болған байырғы атаулар. Нақыл сөз – сөзге айналған ойдың, нұрланған сөздің сән-салтанатын паш ететін бірегей тұжырымды түйін. Нақыл сөз-адамзат өркениеті мен мәдениетіндегі рухани сабақтастықты қамтамасыз ететін шығын пілсапалық ой, тәжірбиелік түйін, алеуметтік-саяси, моральдік-этикалық жіне эстетикалық көзқарас, бейнелі кестеленген сөз. Басты шарттары- өмірлік құбылыстар мен адамдардың іс-қимылына, мінезіне орайлас көзқарастағы анықтық, ой шындығына адалдық, пікір жинақтап қорыту ойды жеткізудегі дәлдік пен қысқалық. Нақыл сөздердің

тәрбиелік мәнінің адамдар өміріне пайдасын анықтау, қоғам, заманға байланысты тәлім-тәрбиелік мәні бар салаларын зерттеу және нақыл сөздердің нұсқаларын біздің заманымыздағы қызметі көркем әдебиетке ауысуы өзектілігін көтеру. Нақыл сөздердің қазақтар үшін маңызы зор. Себебі, қазақтар ежелден өз балаларын нақыл тыйым, ырым сынды қазақи менталитетпен тәрбиелеген. Мысалға қазақ әдебиетінің зергерлері, олар қазақ елін болашақ ұрпақты тәрбиелеу мақсатында өз өсиеттерін қалдырған. Халық ауыз әдебиетінде Абайдың сөзі Мұхтардың өсиеті деуі тегін емес. Мұхтар Әуезов қазақ әдебиеті ғылымына өлшеусіз үлес қосқан ұлы қаламгер. Мұхтар Әуезов - қазақтың ұлы жазушысы, қоғам қайраткері, ғұлама ғалым, Қазақстан ғылым академиясының академигі (1946), филология ғылымының докторы мен профессоры (1946), Қазақ КСР-нің еңбек сіңірген ғылым қайраткері (1957). Ол қазіргі Шығыс Қазақстан облысының Абай ауданындағы Бөрілі деген жерде 1897 жылы 28 қыркүйекте туған. Қазақтың заңғар жазушысы артына мол әрі бай мұра қалдырды. Елдің оқу-ағарту ісіне, драматургия саласына сіңірген еңбегі ұшан-теңіз. Алғашқы көркем әңгімесі — «Қорғансыздың күні» 1921 жылы жарияланады. М.Әуезов 1922 жылы Орынборда, Қазақ Орталық атқару Комитетінде жауапты қызметте болды. Бұдан соң Ташкентке келіп, қызметке орналасады, әрі Орта Азия мемлекеттік университетінде оқиды. Мұхтар Әуезовтің бірталай әнгімелері 1922—1923-жылдарда Ташкент қаласында шығып тұрған «Сана», «Шолпан» журналдарында басылған («Кешкі дөң басында», «Түнгі ауыл», «Қысты күнгі дала», «Қысқы түн», «Сыбанның моласында», «Сөніп жану» т. Б.). «Адамдық негізі — әйел» (1917), «Мәдениетке қай кәсіп жуық», «Оқу әдісі», «Ғылым тілі» (1918) секілді мақалаларында ол оқу-ағартудың, мәдениеттің маңызды мәселелерін көтереді. Мұхтардың 1923 жылы Орта Азия мемлекеттік университетінде қырғыз эпосы «Манас» туралы жасаған баяндамасы ғылыми қауымның назарын аударады. М.Әуезовтің 1917ж Оқудағы құрбыларыма мақаласы (Сарыарқа газеті), 1917ж Адамдық негізі- әйел мақаласы (Сарыарқа газеті), 1918ж Оқу ісі мақаласы (Абай журналы), 1921ж Қазақ қызметкерлеріныңміндеті мақаласы(Қазақ тілі газеті), 1922ж Ашық хат мақаласы (Қазақ тілі газеті), 1922ж Қазақ әдебиетіныңқазіргі дәуірі мақаласы (Шолпан журналы), 1925ж Әдебиет ескілігін жинаушыларға мақаласы (Қазақ тілі газеті), 1930ж Оқуға ұмтылатын уақыт мақалалары жарық көрген.

"Қазақ қызметкерлерінің міндеті" мақаласы 1921 жылы "Қазақ" газетінде жарияланған. Бұл мақалада оқыған,білім алған азаматтарды белсене іске жұмылуға шақырады. Мақала мақсаты елді ағарту, өнер-білімге тартып, дүниенің жағдайын көруге көзін ашу, шаруасын турлеп, ішінен дамыту. Бұл міндетті мойынына алмаған қызметкерлер қазақ азаматы емес, ел, ұлт қамын ойламайды дегені. Әр қазақ азаматының міндеті әрі әлсіз, әрі надан, көмексіз елге қызмет ету, олардың көзін ашу мақсатындар білім беру, дамыту, елдің саяси пікірін ояту, жалпы тарихи жағдайын жоғарлату. Қазіргі уақытта біз барлық күшімізді, уақытымызды, сөзімізді бүгінгі күнге өнетін оқу жұмысына салуымыз керек. Қолдан іс келетін замандар, ел тілегін орындай алмауы - ұят

іс, сол істерді істейтін уақытта тек құр сөзбен өткізсек, қараңғы, сауаты ашылмаған елдің алдындағы міндеттімізді сөз деп ұққанымыз.
"Қазақ әдебиетінің қазіргі дәуірі" мақаласы 1922 жылы "Шолпан" журналында жарияланған. Мақалада қазақ әдебиетінің маңызы, міндеті айтылады. Ауыз әдебиетіміз бай, өрнекті, тарауы көп кестелі, қазақтың мақаласы секілді кең, келешегі көрікті түрің әдебиетінің ішінде үлкен өріс алатын әдебиет секілді көрінеді. Ескі әдебиеттің түрлерін білу, бетін ұғу, ағымына түсіну — біздің өзіміз үшін керек. Бүгінгі әдебиетке белгілі жол салып, дұрыс баңдар береміз десек, жалпы қазақ әдебиетінің өткен тарихын, бүгінгі келешегін түгел түсінуіміз керек. Қазақ әдебиетінің ішіне қазақ өмірін түгел суретімен алып кіру- әдебиеттің ендігі міндеті.
М.Әуезовтің мақалаларымен таныса отырып, нақыл сөздерді жинақтадым.
«Адамдық негізі – әйел» мақаласы
1.Ер жағы қара басынан басқаға қарамай жүргенде, балаларын баулып, асырап, үйлік ұйымның басын құраған — әйел. [2,7]
2.Қай уақытта қай халықта болсын, білім жолында жұрт қатарына жетерлік халық болу жолында ең керекті шарт—ақ жүректі екпінді ерлер. [2,9]
3. Адамда екі түрлі қылықтың жолы бар: бірі—тіршілік қамы, бірі—адамшылық қамы. [2,7]
Қазақ халқының ұлт болып ұйысуына, халық боп қалыптасуына әйел-ананың сіңірген еңбегін жеткізу қиын. Сондықтан да халқымыз қасиетті жерін, киелі Отанын, ұлттығының өлшемі тілін асыл да ардақты, мейірімді де шуақты Анаға теңейді. Ал, ұлы суреткер өшпес әңгімелеріне дейін-ақ, авторлық Ұстанымын нықтап, «Адамдық негізі – әйел» деп ой толғады. Адамның адамдығы, адамгершілік қасиеті әйелге-анаға деген қарым-қатынасымен, көзқарасымен айқындалатына мән берді. Қазақ әйелі қандай ауыртпалықты болса да халқымен бірге көтеріп, жаугершілікте ерлермен бірге атқа қонып, қолына қару алса, бейбіт кезеңде бесік тербетіп, ұл-қызын дала даналығына баулыған.
«Қазақ қызметкерлері туралы» мақаласы
1.Ел тілегі белгілі — ағарту, көзін ашу. Мүмкін қадар шаруасын түзеп, ортасына өнер-білімнің жарығын, үлгісін орнату. [2,35]
2. Әрі надан, әрі әлсіз, айласыз, көмексіз елге қызмет қылу, басшы болу міндетіне көп мойныңа алған соң оның барлық кемтарына ем іздеу, жетпегеніне жалғасу— азаматтың міндеті. [2,34]
3. Іске қатыспай, оңашада – ұлтшыл, кең байтақта – батыр болу, түбінде, қиын жұмыс емес. Бірақ бұл мінез – нәрсіздіктің белгісі, шынына келгенде, олардың елшілдігіне де сенім жоқ. [1,49]
4. Қазақ жастарының ел шаруашылығына қатысу жолдарын дұрыс шешу, ел шаруашылығының осы кездегі қалыптарын айқын танумен байлаулы. [4,75]
5.Ұйымдардың қай түрлерінің де болса өркендеуі, бір жағы-нан, ұйымдасқан елдің ынталылығына, екінші жағынан, ұйым-ның ішкі жұмысының дұрыс апаруымен байлаулы.[4,76]
Қорытындылай келе, М.Әуезовтің мақалаларының, нақыл сөздерінің маңызы орасан зор. Нақыл сөздер, өздеріңіз білетіндей, халықтың даналығы мен тәжірибесін қамтитын қысқа және мәнерлі сөздер. Олар өмірге қысқаша

нұсқаулық болып табылады және бізге әлемді түсінуге және өз әрекеттерімізді моральдық принциптермен байланыстыруға көмектеседі. М.Әуезовтің мақалаларындағы нақыл сөздерді насихаттау адамдарға жалпыадамзаттық принциптер мен өмірлік сабақтарды жақсы түсінуге, сондай-ақ қазақ халқының мәдени мұрасын сақтауға көмектеседі. Сонымен қатар, мақал-мәтелдер балаларды тәрбиелеу мен тәрбиелеуде олардың жеке басы мен моральдық қағидаларын дамытуға көмектесу үшін қолданыла алады. Біз осы нақыл сөздерді қазіргі болашақ ұрпаққа насихаттап, тәлім тәрбие беру бізге берілген парыз. “Өнерден қуат алмаса тіршіліктің шырағы өшеді” деп М. Әуезов айтқандай өсіп келе жатқан ұрпағымызға өз халқының өнерін бойына сіңіріп өсіру кезек күттірмейтін мәселе.

Пайдаланылған әдебиеттер

1.Мұхтар Әуезов. Шығармаларының елу томдық толық жинағы. – Алматы: “Дәуір”, “Жібек жолы”, 2014 2-том: Мақалалар, әңгімелер, аудармалар, пьесалар. 1921–1925. – 480 б.

2.Мұхтар Әуезов. Жиырма томдық шығармалар жинағы. —Алматы: Жазушы.—Т 15. Мақалалар, зерттеулер.—1984.

АБАЙ ЖОЛЫ РОМАНЫНДАҒЫ ФОЛЬКЛОРЛЫҚ ҮЛГІЛЕР

Қатысушы: Акынгазина Гүлмаржан, Сүйеубергенова Тоқжан
Жетекшісі: Кожагулова Жаннур Рашидовна
«М.О.Әуезов атындағы педагогикалық колледжі»КМҚК

Фольклор – бұл адамдардың көзқарастарын, олардың адамгершілік негіздерін, өмір ерекшеліктерін бейнелейтін халықтық өнер. Ол жазбаша сөйлеу пайда болғанға дейін де пайда болды. Адамдар ежелден ән мен ертегі шығарып келеді. Ұрпақтан ұрпаққа батырлар, жорықтар және әртүрлі табиғат құбылыстары туралы аңыздар айтылады. Барлық уақытта көптеген әртүрлі жұмыстар жинақталды. Қазақ фольклорына да осы қағидаттар тән.Қазақ фольклортану ғылымы – қазақ фольклорының жиналу, жариялану тарихы мен табиғатын, даму жолдарын зерттейтін ғылым. V–VIII ғасырларда тасқа жазылған көне түркі жазуларында алуан түрлі шешендік сөздер, тарихи оқиғалар мен эпикалық сюжеттер сілемдері, жоқтаулар, қанатты сөз үлгілері кездеседі.[1] Қазақ ғалымдарының ішіндегі фольклорды жинақтап, зерттегендердің бірі Мұхтар Омарханұлы Әуезовке тоқталсақ. Мұхтар Омарханұлы Әуезов — қазақтың ұлы жазушысы, қоғам қайраткері, ғұлама ғалым, Қазақстан ғылым академиясының академигі (1946), филология ғылымының докторы мен профессоры (1946), Қазақ КСР-нің еңбек сіңірген ғылым қайраткері (1957). «Абай жолы» - Мұхтар Әуезовтың әлемге әйгілі тарихи романдар топтамасы – қазақ халқының тұңғыш эпопеясы. 1-томы 1942 жылы, 2-сі 1947 жылы, 3-сі 1952 жылы, 4-томы 1956 жылы жарыққа шықты. «Абай жолы» арқылы қазіргі қазақ прозасы күллі дүние жүзі әдеби классиканың шырқау шыңына шықты. Роман-эпопея әлемнің 116 тіліне аударылған болатын. «Абай жолында» XIX ғасырдағы қазақ қоғамының тыныс-тіршілігі, салт-санасы кеңінен қамтылып, сан қырлы тұтас галерея жасалған.

Халқымыздың этнографиялық, діни, рухани, мәдени дәстүрлері: жаз жайлауға, қыс қыстауға көшу, құдалыққа бару, той атқару, ас беру, түрлі сайлау, дау-шарлар, сондай-ақ жеті ағайынды жұт, аң, құс аулау мен табиғат көріністері, т.б. бәрі-бәрі көркем көрініс тапқан. Осы «Абай жолы» роман-эпопеясындағы фольклорлық үлгілерге тоқталып кетсек:

Құлағың сал жырыма,
Ойлана қара сырыма.
Шат-шадыман емеспін,
Құр құландай жортқанмен,
Құбылтып күй тартқанмен,
Қайғыдан Барлас, құры ма?! [2,53 б.]

Бұл өлең жолдары Абай ауырып жатқанда келген нағашысы Барлас ақынның кешкілік кезде өзінің ішін ашып, өз жайын термелеп айтып жеткізген сәті. Және сол кезде Барлас ақын Абайға «Қозы Көрпеш Баян сұлу», «Ақбала-Боздақтар» жырларын жырлаған болатын. Бұны фольклордың батырлар жыры жанрына жатқызамыз.

Аға сұлтан ұлық бар,
Елге мәлім қылықтар,
«Өл» дегенде өлмесең,
«Жүр» дегенде жүрмесең,
Малы құрым құрықтар,
Кісен салып құлыптар! [2,54 б.]
Старшын дейтін әкім бар,
Пайдасын көрер жақындар.
Қалың елі – тек жемі,
Боранды күн тиіскен
Аш қасқырдай тақымдар… [2,54 б.]
Жарлы, зарлы демейді,
Кеңінен ашып көмейді.
Түгіменен түйесін
Жұтам десе, қай сорлы
Қалтқы болып бөгейді?
Соны көріп ақынның
Аса түсіп ағы да,
Ажымы да көбейді [2,54 б.]

Жоғарыдағы өлең жолдарында Барлас ақынның сол замандағы ұлықтар мен беттерді сынап-мінеп айтқан термесі. Терме-қазақ халық поэзиясында қалыптасқан лирикалық өлең түрі.Терме жеті, сегіз буынды жыр үлгісінде болады. Онда күнделікті тұрмыс-тіршілікке қатысты жайттар айтылады.[4]

Шырағым, ер жетерсің,
Ер жетсең, сірә, не етерсің,
Алысқа шырқап кетерсің,
Шындасаң шыңға жетерсің [2,55 б.]

Мұнда Барлас ақын Абайды жекешелеп шақырып, оған өзінің бата-тілегін айтқандай болды. Осыдан соң оған домбыра сыйға берді. Бата қазақ

фольклорының дербес, шағын жанры ретінде қарастырылады. Ұйқасты, ырғақты болып келетін, тұрақты образдарға негізделетін бата халқымыздың жақсылық пен жамандық, адалдық пен арамдық, обал-сауап турасындағы моральдық-этикалық түсініктерінің айғағы іспетті.[3]

Болыпты бір ақсақ таз және соқыр
Құранды мысық сопы молдаң оқыр.
Болғанда ақсақ дария, соқыр қарға
Ортасын дарияның қарға шоқыр [2,110 б.]

Бұл жерде Абай Майбасарға тесіле қарап, Майбасарда оған қадалып қараған кезде Абай күлімсіреген көзін сығырайтып, басын жоғары көтере беріп өлең жолын оқып, сақылдап күліп, Майбасарға жантая кеткен еді.

Алған жарын жамандап,
Асқанды қайдан табарсың?
Ақ тоныңды жамандап
Атылас қайдан табарсың?
Өз басыңды зор етіп,
Теңдес қайдан табарсың?
Ағайынды жат біліп
Жақынды қайдан табарсың?
Араз болсаң еліңе
Жамандық айтар хабаршың.
Тату болсаң, ағайын,
Сонау қатын-балаға
Сүйінші айтар хабаршың, [2,112 б.]

Бұл өлеңді Балта ақын ауылға келіп ел алдында оқыған еді. Біз бұдан Балта ақынның өлең сөзге шебер екенін байқай аламыз. Жұрт та ақынның тілі мен ойының ұшқырлығын әңгіме еткен еді.

Өзге егіз болғанда, құдай жеке,
Алдыңда ата-анаң ол бір Меке,
Қырық үйліні қырық пышақ қылып едің,
Өз асың да бұзылды-ау, Өскенеке? [2,144 б.]

Сүйіндік Абайға өз әңгімесін айтып отырғанда, өлең жолын оқиды. Абай бұл өлеңнің жалғасын, кім туралы айтылғанын сұрайды. Сүйіндік Құнанбаймен осы өлең үшін араз болғысы келмейтінін айтып, мағынасын түсіндіруден бас тартты.

Жау боп шықты Ырғызбай
Айыпқа бердің бір қызды-ай, [2,194 б.]
Оның аты Құнанбай,
Жүйріктігі құландай
Шұбарлығы жыландай… [2,194 б.]

Бөжейдің асына жиналған жұрт оның қандай адам екені туралы айтып жатты, бір сәтте Құнанбайдың атын сап еткізді. Сол кезде екі қыз Құнанбай туралы өлең оқи бастады. Бір қызығы бұл екі қыздың сөзіне Құнанбай ештеңе айтпады, керісінше үнсіз ғана тыңдап отырды.

Мына да қарлар не дейді?

Жақсыдан жаман көбейді.
Ескінің асыл көзі еді,
Ұрлап та көмдің Бөжейді [2,194 б.]
Сөздің басы Бөжейді мақтау мен сол жақсыны жоктау еді, сөздің аяғында өлең жолы оқылды. Үй-іші жым-жырт тегіс отыра қалды. Біраздан соң "Айтамыз, жеткіземіз" деген орайлы сөздер естілді.
Әжесі әуелде көп-көп ертектер айтқан. «Еділ-Жайық», «Жұпар қорығы», «Құла мерген» - барі де айтылды. Оның әңгімелерін түсте де, кешке де, тіпті Көш бойы да Абай айтқыза беретін болды [2,51 б.] Бұл жерден фольклорлық жанрдың айқындап тұрғанын көре аламыз. Яғни, әжесі айтқан ертектер айтылған. Бұл осы «Абай жолы» роман - эпопеясындағы фольклордың үлгілерді ашып тұрған мысалдардың бірі деп санаймыз. Фольклордың үлкен жанрына жатқызамыз.

Қорытындылай келе, Мұхтар Әуезов шығармалары ішіндегі «Абай жолы» роман-эпопеясындағы фольклорлық үлгілері жинақталды. Сонымен қатар Мұхтар Әуезовтың фольклор жанрына қосқан үлесін жаңа заман тұрғысынан зерттеп, көпшілік оқырманға таныстыра білдік. Зерттеу барысында фольклор бір ғана сөз өнері емес, ол халықтың өмір-тіршілігінің, әдет-ғұрпының, тұрмыс салтының ұлттық санадағы көркем бейнесі ашып көрсеттік.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Әдеби портал, Қазақ фольклорының қалыпасту тарихы
URL: https://adebiportal.kz/kz/amp/news/view/22923
2. М.О.Әуезов. Абай жолы. Роман-эпопеясы. Бірінші кітап. -Алматы: Жазушы, 2020. -365 б.

ВЛИЯНИЕ ИЗУЧЕНИЯ ИНОСТРАННЫХ ЯЗЫКОВ НА МОЗГ ЧЕЛОВЕКА

Участники: Айдаров Рамир , Кенжебаева Лия
Руководитель: Жакупова Эльмира Абдулловна
КГП на ПХВ «Государственный высший медицинский колледж им Д. Калматаева» УЗ области Абай

Изучение иностранных языков дает огромное количество преимуществ. Помимо очевидных — свобода общения, карьерные перспективы, образование и международный опыт, это еще и отличный тренажер для мозга. Знание иностранных языков меняет не только мировоззрение, но и сам мозг, физически.

Более того, языки несут в себе культурные коннотации, воспоминания и связи. Изучение другого языка это не просто лексика и грамматика. Иностранный язык перестраивает ваш мозг и трансформирует его, создавая более плотный гобелен взаимосвязей. Эта радикальная трансформация означает, что многоязычные люди общаются и даже голосуют по-разному в зависимости от того, какой язык они используют, что позволяет им стать несколько иной версией самих себя. Воспоминания и эмоции различаются в зависимости от языкового и культурного опыта и имеют четкие проявления у билингвов. Например, люди, как правило, более эмоциональны, когда говорят

на своем родном языке. На индивидуальном уровне владение двумя языками улучшает творческие способности, исполнительные функции и старение.

Процесс изучения языка оказывает на мозг такой же эффект, как занятия в тренажерном зале — на мышцы. Когда мышцы сокращаются, они увеличиваются в объеме и становятся сильнее. То же происходит и с мозгом: когда он работает, его структура меняется, а некоторые функции улучшаются. Изучая иностранный язык, вы буквально силой мысли вызываете физические трансформации в мозге.

Человеческий мозг создан для использования нескольких языков, и использование большего количества языков открывает двери для творчества, здоровья мозга и когнитивного контроля. Каждый новый язык, на котором мы говорим, формирует то, как мы извлекаем и интерпретируем информацию. Это изменяет то, что мы помним, как мы воспринимаем себя и окружающий мир, как мы себя чувствуем, какие у нас бывают озарения, какие решения мы принимаем и какие действия совершаем. Язык является бесценным инструментом для организации, обработки и структурирования информации и тем самым способствует осознанию себя и формированию мироощущения.

Изучение языков развивает те области мозга, которые отвечают за его самые сложные, «исполнительные» функции. Это, например, переключение между различными задачами, планирование, рассуждение, решение проблем, фильтрация информации. Поэтому двуязычный человек получает преимущества и в сферах за пределами использования языка.

Но есть еще одно, главное преимущество. Мозг, создавая новые связи и задействуя «непривычные» участки для решения проблем, учится лучше справляться с дегенеративными заболеваниями, такими как деменция и болезнь Альцгеймера. Конечно, у двуязычных людей эти заболевания тоже бывают, но благодаря компенсаторным механизмам их мозг справляется с ними лучше. Поэтому иностранный язык — это не только дополнительная строчка в резюме, это еще и вклад в собственное ментальное здоровье.

Также, неврологи из Лондонского университета (Андреа Мэчелии и др.) установили что чем больше человек знает иностранных языков, тем больше у него объём коры головного мозга.

За последние несколько лет увеличилось количество исследований в области овладения языком и его влияния на мозг. Это особенно верно в отношении последствий двуязычия.

Было доказано, что овладение языком влияет на нейропластичность. Нейропластичность - это способность мозга претерпевать структурные изменения в ответ на стимул, поведенческий опыт или когнитивные требования. Связь между нейропластичностью и овладением языком была задокументирована в литературе; данные свидетельствуют о том, что в результате изучения языка и использования нескольких языков индуцируются изменения в анатомии мозга. Эти изменения включают в себя структуру функциональных нейронов и могут происходить быстро и в любом возрасте.

Виорика Мариан - американка, родившаяся в Молдове Психолингвис , Когнитивист, а также психолог, известная своими исследованиями по

двуязычию и многоязычию. Её причисляют к пионерам в области психолингвистики: американский профессор молдавского происхождения изучает мозг многоязычных людей с 1990-х годов. В своей новой научно-популярной книге "Сила языка: Многоязычие, самость и общество" ("The Power of Language: Multilinguism, Self and Society") она делится последними открытиями науки, связанными с мультилингвизмом.

Вот пять примеров того, как мозг билингвов или мультилингвальных людей работает по-другому:

1. Один многоязычный человек – несколько языковых личностей

Люди, свободно владеющие несколькими языками, часто говорят, что чувствуют, как при смене языковой системы отдельные аспекты их личности проявляются сильнее или наоборот уходят на второй план.

Для Мариан этот феномен напрямую связан с работой над книгой: автор, выросшая в Молдове и говорившая с детства на румынском и русском языках, признаёт, что не может представить себе, как можно написать научное произведение на каком-либо другом языке, кроме английского, который она изучала в школе.

2. Одни и те же зоны мозга обслуживают разные языки

Бытовало мнение, что информация, поступающая на разных языках, распределяется по разным частям мозга, и что каждая из них "включается", когда активно используется тот или иной язык. Но исследования показали, что эта теория ошибочна. Разные языки на самом деле обрабатываются одними и теми же зонами коры. При этом сигналы могут обрабатываться в одних отделах, но разными нейронами.

3. Многоязычные люди обладают более творческим и нестандартным мышлением, чем монолингы

Творчество, по сути, сводится к тому, что мозг устанавливает связи между, казалось бы, несвязанными вещами. Именно так поэтам приходят в голову оригинальные метафоры и смыслы, философам – новые концепты, а художникам – революционная техника или просто неожиданное сочетание цветов или использование форм.

4. Постоянство памяти

Согласно современным теориям памяти, предполагается, что к воспоминаниям легче получить доступ, если пытаться воспроизводит их на том же языке, на котором происходило первоначальное событие.

Например, если в ситуации спонтанной речи англо-китайский билингв будет рассказывать о личном или профессиональном опыте на английском, он, вероятно, будет отдавать приоритет тем событиям, которые он переживал или тем фактам, которые он уже высказывал на английском.

Владение дополнительным языком оказывает ряд положительных когнитивных эффектов, имеющих широкие последствия для целого ряда дисциплин, включая здоровье человеческого мозга. Несколько исследований показали, что двуязычие может улучшить когнитивную функцию их мозга, обеспечивая отличные способности к когнитивному контролю, повышая невербальные и

вербальные способности, повышая чувствительность восприятия и обеспечивая некоторую защиту от старения, в первую очередь задерживая начало деменции.

ФАНТАСТИКА НЕ ПРЕДУГАДЫВАЕТ, ОНА ПРЕДУПРЕЖДАЕТ

Участник: Беляева Валерия Артемовна
Руководитель: Минаева Назигуль Тлеугазыевна
КГКП «Геологоразведочный колледж» УО области Абай

Читатели, интересующиеся научной фантастикой, постоянно встречаются с терминами «антиутопия» или «роман-предупреждение». Этими понятиями в последние годы определяют одно из направлений в мировой фантастической литературе. Писатели и критики Запада не проводят четкой грани между антиутопией и предупреждением, полагая, что задача этой разновидности фантастической литературы – предупреждать о возможных и непредвиденных изменениях в мире. Как писали братья Стугацкие, «литература о невероятном дает возможность и право писателям изображать и приятное, и неприятное, и желаемое, и нежелаемое, изображать тревогу, рисуя опасные последствия сегодняшних заблуждений».

Конечно, фантазия обладает способностью опережать науку. При этом от нее не требуется ни точных расчетов, ни доказательств. Литература «склонна иметь дело с положительными и отрицательными примерами (а не со статическими процентами), с образцовыми героями и явными злодеями, которые склонны проявлять эмоции: превозносить и высмеивать, отговаривать и убеждать, склонять к единственно правильному решению». Но фантасты - народ особый. Они не только фантазируют. Опираясь на научные знания, они пытаются представить, что произойдет с человечеством, если будет реализована та или иная идея. О Жюль Верне пишут: великий мастер предвидения. Так ли это? Согласно подсчетам футурологов, занимавшихся этим вопросом, из 108 прогнозов Жюль Верна только 10 оказались ошибочными. У Герберта Уэллса из 86 прогнозов верными оказались 77. У А. Беляева только 3 ошибки на 50 прогностических фантазий.

Произведение, которое я взяла для анализа, называется «Мечтают ли андроиды об электроовцах?». Это научно -фантастический роман американского писателя Филипа Дика был написан в 1968 году.

Для начала хотелось бы остановиться на авторе этого произведения. Филип Дик - американский писатель, получивший известность как автор произведений в жанре научной фантастики. Творчество Дика соединяло философию, научно-фантастическую экстраполяцию и социальную критику; оно связывается с сомнением, с неопределённостью, с необходимостью политики в искусстве. Писатель затрагивал вопросы современного мира: «что есть реальность?» и «что есть человек?». Филип Дик написал четыре десятка романов и более ста рассказов, переведённых на 25 языков. При жизни он пользовался популярностью в научно-фантастическом сообществе, роман «Человек в высоком замке» получил высшую жанровую премию «Хьюго».

Произведения Дика легли в основу ряда кинофильмов, что повлияло на его посмертную славу.

В романе «Мечтают ли андроиды об электроовцах?» рассказывается история об «охотнике за головами» Рика Декарда, который преследует андроидов - существ, почти неотличимых от человека, объявленных вне закона на Земле. Андроиды — полностью биологические создания и физически почти неотличимы от людей. В связи с тем, что клетки их организма не способны делиться, андроиды существуют не больше четырёх лет. Люди, оставшиеся на Земле, живут в полузаброшенных городах, где радиационное заражение вызывает серьёзные заболевания и генетические отклонения. Все животные либо вымерли, либо находятся под угрозой вымирания. Поэтому обладание животными и уход за ними считается добродетелью, практически долгом каждого. Многие люди, которые не могут позволить себе домашнего питомца, покупают искусственное животное- робота. У главного героя, Рика Декарда, была овца, которая умерла от столбняка и была им заменена на электроовцу, чтобы создать видимость владения животным.

Почему же я выбрала именно это произведение? Во- первых, я люблю читать и особенно мне нравится научная фантастика. Этот жанр, по моему мнению, позволяет представить различные пути развития истории человечества. Во- вторых, моя будущая профессия- эколог и забота о будущем нашего общего дома, планеты Земля,- это мое призвание. Тема экологии является сквозной в этом романе. Экологии как изучения взаимоотношений между живыми организмами, включая человека, и их физической средой.

Если рассматривать это произведение с позиции эколога, то можно увидеть следующее. Название романа говорит о том, что все человечество движется к цифровому будущему. Уже сейчас мы можем увидеть правоту писателя, наблюдая, как во многом современным людям помогают цифровые программы или «роботы». Уже далеко не фантастикой стали такие машины и программы, которые помогают людям на производстве, в учебе, в быту, в обычной жизни. Но всегда ли это гуманно заменять людей на роботов? Мне кажется, что не всегда, ведь если так и продолжится и начнут на самом деле разрабатывать «андроидов», как описано в романе, то люди потеряют свою работу и станут бесполезными на этой Земле. В романе мне стал интересен такой прибор, которым пользовались главные персонажи, а именно, модулятор настроения Пенфилда. Человек, используя данный прибор, может сам себе при помощи определенного кода настроить определенное настроение. Например, можно включить «деловое, профессиональное отношение к работе», «удовольствие от признания превосходства мужского здравомыслия в любых жизненных ситуациях», «шестичасовую депрессию с уклоном в самобичевание», «желание смотреть любую телепередачу», код 3, вызывающий желание выбирать настроение с помощью модулятора и другие. У многих пользователей есть ежедневный график выбора настроений. И это пример того, что искуственный интеллект сможет проникать в человеческий мозг и выбирать определенное настроение, а человек забывает как по- настоящему зарождаются настоящие чувства и эмоции. Еще один пример- тест Войта-Кампфа. Этот тест

определяет человек ли ты или андроид, также измеряет мозговую активность и движение глаз в ответ на эмоционально-заряженные вопросы, большинство из которых связаны с причинением вреда животным. Вычислить андроида очень просто. Ведь у них нет такой эмоции как сочувствие. К примеру, «Декард проводит последнюю проверку, говоря Рейчел, что его портфель сделан из кожи ребёнка, и её запоздалая реакция позволяет ему убедиться, что она всё-таки андроид. Декард возвращается к работе, но его уверенность в принципиальном отличии андроидов от людей подорвана». Одной из тем романа становится тема исскуственных животных. И здесь очень много аналогий с современностью. Конечно, в нашем мире еще не дошло до того, чтобы животных заменяли на металлические схемы, но есть много других примеров, это гибридация животных с помощью человека, клонирование, селекция и т.п. По моему мнению, это не особо правильно и не особо объясняется этическими нормами.

В целом, анализ романа показывает, что автором затрагиваются несколько экологических проблем, имеющих актуальность уже сейчас. Роман интересен не только как фантастическое произведение, но и как научное. Раскрываются положительные и отрицательные стороны возникновения искусственного интеллекта. Поднимаются экологические проблемы загрязнения окружающей среды радиационными и прочими отходами и последствия, с которыми может столкнуться человечество. Печальная история Семипалатинского ядерного полигона, Чернобыля показала наглядно последствия радиационного заражения для людей, животных, растений- экологии в целом.

Отсутствие позитивных представлений о будущем, к сожалению свойственное подавляющему большинству писателей-фантастов Запада, и привело к исчезновению романа-утопии, который заменили в буржуазной фантастике антиутопия и роман-предупреждение.

Правильно предвидя или предчувствуя какую-то реальную опасность, грозящую миру, они создают в своих произведениях, и подчас с огромной впечатляющей силой, мрачные картины торжествующего зла. К сожалению, практическая прогностическая польза от романов- предостережений ничтожна. Читатель, все- таки воспринимает подобные «предсказания» как художественный вымысел. Но мы знаем теперь, что реальность иногда гораздо страшнее, чем сумрачные прорицания…

Мы знаем факторы, способные изменить жизнь человечества самым радикальным образом: ядерная война, экологическая катастрофа, космическая катастрофа. Например, жизнь на планете может быть загублена даже не атомной войной, а всего лишь неумеренными опытами, постепенным накоплением радиации. Под влиянием развития научно-технического прогресса мы имеем сегодня глобальное изменение климата, повышенное загрязнение атмосферного воздуха, водоемов, земель. Истощение защитного озонового слоя является причиной примерно 2 миллионов случаев заболевания раком в год. Под влиянием хозяйственной деятельности человека происходит быстрое исчезновение многих видов животных на планете… Все необходимое для ускорения научно-технического прогресса человечество черпает

непосредственно из биосферы. Поэтому и сформировалось унизительное отношение к природе как к некоему рабу, которого можно эксплуатировать бесконечно. Перечисленные проблемы как следствие научно-технического прогресса уже стали лейтмотивом многих произведений писателей – фантастов.

Если вспышку сверхмощной звезды или приближение астероида вряд ли предотвратишь, то угрозу войны и экологического кризиса вполне можно избежать. Победить жажду наживы и перестроить психологию человека с помощью указов и постановлений невозможно. Проблема - в загрязнении человеческого сознания, в бездумном, потребительском отношении к природе и ее богатствам. Человек устроен так, что часто мыслит лишь категориями сегодняшнего дня и руководствуется девизом: «А мне так хочется!». Человечеству нужно видеть ИТОГ своей деятельности. И здесь ведущую роль может сыграть научная фантастика.

Как будущему экологу, мне хотелось бы представить несколько решений этой ситуации. Во- первых, менять мир к лучшему, и в первую очередь, начать с самих себя, а это следить за собой, и главное трудиться, не рассчитывая на помощь роботов. Во- вторых, следить за экологией. Как доказывают фантастические романы, пренебрежительное отношение к природе может нам дорого стоить…

Давайте же будем улучшать наш мир и не приводить будущее к глобальной экологической катастрофе.

Список использованной литературы:

1.Ф. Дик. «Мечтают ли андроиды об электроовцах?»
2.https://booksonline.com.ua/blog/mechtayut-li-androidy-ob-elektroovtsah/
3.http://www.cultin.ru/books-mechtayut-li-androidy-ob-ehlektroovcakh

М.О.ӘУЕЗОВ ШЫҒАРМАШЫЛЫҒЫНДА САЛТ-ДӘСТҮРДІҢ КӨРІНІСІ

Қатысушы: Сыдықова Ақтоты Абзалқызы
Жетекшісі: Кожагулова Жаннур Рашидовна
«М.О.Әуезов атындағы педагогикалық колледжі» КМҚК, Семей қаласы

Қазақ халқы ертеден –ақ өнерге, білімге,салт-дәстүрге бай халық.Әр қилы заманда басынан өткерген қиын-қыстау кезеңдерге қарамастан ,өз құндылықтарын сақтап қалған қайсар халық екені баршаға аян. Сондай құндылықтарымыздың бірі-салт-дәстүрлеріміз. Заңғар жазушы Мұхтар Омарханұлы Әуезовтің «Абай жолы» роман-эпопеясының бірінші кітабында салт-дәстүрлерге айрықша тоқталып, талдау жасалады. Қай кезде болмасын Абай жолы романының тілін зерттеу, талдау әдебиеті үшін де ғылым үшін де маңызды мәселелердің бірі болып келеді. Салт-дәстүр уақыт талабына сай кешегінің негізінде дамып, жаңарып отырады. Әр халықтың салт-дәстүрі мен әдет-ғұрпы сол халықтың келбеті, тәрбиелік ережесі іспеттес. Әуезов Абай өмірін шығармаға өзек ете отырып, сол тұстағы халықтың өмірін, тұрмыс-тіршілігін, әлеуметтік жағдайын, салт-санасын, әдет-ғұрпын, дәстүрін терең

қамтып зор шыншылдықпен көз алдымызға әкелді. М.О.Әуезов шығармаларында салт-дәстүрлердің көрініс табуына тоқталсам:

Қазақ халқының ұлттық өмірі, оның бүгіні мен өткені, танымы мен діні, флора-фаунасы, мінезі мен психологиясы оның тілінде, әсіресе тұрақты сөз тіркестерінде, ауыз әдебиеті мұраларында, ән-күй өнерінде және т.б. халықтың білім жүйесінде, әдеби-жазба, этика-эстетика және халық педагогикасының дәстүрінде қалыптасқан тілдік құралдар арқылы тануға болады. Ендеше біз "Абай жолындағы" салт-дәстүрді жинақтай отырып, мынадай түрлерге бөліп ұсынуды жөн көрдік.

Неке мен үйленуге қатысты салт-дәстүрлер: құдалық, келінге жасау, қалың мал, қыз айттыру, тайтұяқ жамбы, бесік жамбы, күйеу киімі, шашу, шымылдық тұту, бас құда, ілу, ілу басы, есік көре келу, ұрын келу (ұрын той), жыртыс сала келу, үкі тағу, қайындату, қара мал, жыртыстың пұл матасы, қайын жұрт, күйеуді киіндіру, бата беру, қол ұстату, шиш сипар, етік тартар, кит кигізу, құда-құдағи, жаушы.

Өлімге қатысты салт-дәстүрлерді білдіретін сөздер: қара тігу, жаназа, хабаршы, қырық жетісі, қара жығу, жоқтау, өлімді күту, жерлеу, мәйітті жөнелту, торқалы той, топырақты өлім, қаралы үй, қой тұяқ, тайтұяқ, азаға салу, аруағына арнау, тұл ат, көрісу, қаралы ту, қаралы мал, підия, қаралы туды жығу.

Қонақ күтуге қатысты салт-дәстүрді білдіретін сөздер: қонақасы, сыбаға, базарлық, ұйқыашар, табақ тарту, сауын айту, кісі күту, ас беру, соғым сою, мал сою, бөжейдің асы, сәлем-сауқат, қоржын, дәм татқызу, тоғыз-тоғыз сый, ерулік. Сауық-сайран, қуанышты білдіретін сөздер: бастаңғы, көрімдік, саятшылық, сәлем бере келу. Туыстық салт-дәстүрді білдіретін сөздер: бауырына салу, сүндетке отырғызу, сүндет той, әмеңгерлік, аунату. Жол-сапар салт-дәстүрлерін білдіретін сөздер: қажыға аттану, жол беру, сәлем айта келу, кәделі жол, ақ жол, сәт сапар тілеу.

- Сендер мұның сүндетке отыртқанда не дегенін естіппе едіңдер?-деп , аз күліп алды.Абай өзінің балалық , шалалық мінезінің бірін , мынадай суық пішінді үлкендердің ортасына салғалы келе жатқан Қаратайға тіпті ырза емес еді. Қысылып, ұяла бастады. Бірақ тоқтар шарасы жоқ . Сондықтан , бар тапқаны-ол бала өзі еместей , үндемей сазарып қалды. Қаратай күле отырып: - Сүндетке отырғызғанда , ауырсынып жылап жатып: «Құдай-ай , бұл қорлықты көргенше , қыз қып неге жаратпадың!»депті. Сонда шешесі: «ақылсыз-ау , қыз болсаң бала таппас па едің , содан қиын боп па?» десе , мынау: «Ойбай, онысы тағы бар ма еді?» деп жылауын тыя қойып , шыдай беріпті,-деді. [1, 17-б.] Халқымыз әрқашан ер баланы сүндетке отырғызудан бұрын «Сен енді үлкен жігіт болдың , елің мен жеріңді қорғайтын азаматсың» деп батырлыққа баулып ,жігерлендіре түсірген. Жаз айлары басталғаннан бастап сүндеттеп, ақ батасын берген. Сүндеттеу барлық мұсылмандарға парыз. Ол мұсылмандықтың , тазалықтың , пәктіктің белгісі. [1, 123-б.] Осыдан екі жыл бұрын Құнанбай мен Алшынбай достығы құдалыққа соғып, осы Алшынбайдың Түсіп деген баласының Ділдә деген қызын Абайға айттырысқан болатын. Алшынбай сонымен Абайға қайын ата болушы еді. Қазақ қоғамында «Күйеу-жүз жылдық ,Құда-мың жылдық»

деген мақал бар.Яғни бұл сөз, туыстық қарым-қатынастың орнағанының белгісі. Ағайын-туыс арасында қатынасты , барыс-келісті нығайтуда құдалыққа зор мән берілген. Оның ата-тегінде бар Тобықты , бар Қарқаралы «Қаракөк» деп атайды. Алшынбай белгілі би Тіленшінің баласы , одан арғы атасы Қазыбек би. Осының бәріне қарағанда Абайдың қалындығы Ділдә , тіпті бір үлкен ,асқақ жердің қызы тәрізденеді. Сол қалындықтың қалыңмалы да осал болмауы керек. Өйткені Құнанбай аулынан Қарқаралыға қарай шығатын топ-топ жылқы , түйе көбінше осы Алшынбай аулына барушы еді. Жалғыз ғана құдалық па , жоқ басқа да ілік пе , әйтеуір Алшынбай , Құнанбай әбден айқасқан , ішек-қарын араласқан дейтін жақындардың өздері.[1, 123-б.] Қалың мал-қазақтың ежелден келе жатқан салтының бірі. Жігіт жақ қалың мал берсе , қыз жақ қыздың жасауын берген.Байырғы да қалың мал ірі-қарамен берілген болса. Қазіргі таңда қаржылай сипатқа ие болған. Қазақта мақал бар «Қалыңсыз қыздың қадірі болмайды» деген , сондықтанда қалың мал әр отбасының әлеуметтік жағдайына қарай берілген. Жаңағы қартаң кісі қала жаңалығынан хабардар екен.Құнанбай салған мешіт бітті. Алшынбай , Құнанбай соны той етпек және аға сұлтан Құнанбай бітісетін бопты . Ұлықпен Алшынбайлар табыстыратын бопты! – деп таңданды. [1, 123-б.] Бұрынғылардан қалған «той – халық қазынасы» деген сөз бар. Өйткені ертедегі қазақтың үлкен тойлары даланың сәнді сахнасы секілді көрініс берген. Бүгінгі күнгі түсінігімізде бұл сөздің мағынасы – қуанышты жағдайға байланысты ел шақырылып өткізілетін ырду-дырдулы жиын. Осыдан үш-төрт күн өткенге шейін Абай үйде болды. Ешқайда қыдырған жоқ. Әсіресе, әке қасына барған жоқ. «Қарашоқыда қалың жиын бар екен. Күнкенің аулын қонақ басып жатыр екен. Мырзаға сәлем бере , амандаса барған ел ұшан-теңіз екен» дескен хабарлар Жидебайға күн сайын келіп жатты. Бұл ауылдан Құнанбай қасына кеткен Текежан ғана болатын.[1, 164-б.] Үлкенге сәлем беріп , алғысын алу-қазақ салт-дәстүрінің ең озық түрі. Сәлемі түзу балаға үлкендер «Көсегең көгерсін, жүз жаса бақытты бол» деп алғыс айтқан. Дұрыс амандаспаса «үлкенді сыйлай білмейді , көргенсіздің баласы» деп ата-анасын кінәлаған. Осылай баласына қарап, ата-анасына баға берген.

Бата беру - қазақ халқының ежелден келе жатқан өзіндік орны бар салт-дәстүрлерінің бірі. Халқымыз ақ ниетпен бата беріп, жақындары үшін тілек тілеуді дәстүрге айналдырған. Оны кез келген адам айта бермейді және тойдағы тілектен айтарлықтай өзгешеленеді. Кімге қаратып айтылатынына қатысты да мәтіні өзгеріп отырады. Бата берудің мақсат-мазмұны сан түрлі болып келеді. Сонау көне заманнан келе жатқан игі дәстүрге халық ерекше мән берген. Күні бүгінге дейін жалғасып келе жатқан ақ бата берудің , алғыс айтудың жас ұрпақты кішілік пен кісілікке тәрбиелеуде айтарлықтай әсері бар.

"Абай жолы" тілі – әр қырынан, әр ыңғайда алып зерттейтін, сан салалы, күрделі құбылыс. Онда қазақ тілінің байлығы, сарқылмас мүмкіндігі, ғасырлар бойына қалыптасқан сөздік, қорының арғы-бергі, қат-қабаты барынша мол қамтылған. Төрт кітаптан тұратын бұл шығармада осы күнгі сөздіктерден кездесе бермейтін тіл құбылыстары жиі ұшырайды. Абай тұсында болған ас, той, құдалық, ат шабыс, күрес, айтыс, құс салу, салдық құру, ит жүгірту, өліктің

артын күту, қаралы болубата оқу, аза салу, ас беру, құда түсу, кит кию, ұрын бару, қыз ұзату, ілу жасау сөздері – бір дәуірдің этномәдени ситуациясын көрсететін тілдік түсініктер.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1.Әуезов М. Абай жолы. – Алматы: Жеті жарғы, 1997 ж.
2.Керімбай С. Салт-дәстүр сөйлейді. – Алматы: Отбасы хрестоматиясы,2022 ж.

ҚАЗДАУЫСТЫ ҚАЗЫБЕК БИДІҢ МЕМЛЕКЕТ ПЕН ҚҰҚЫҚ ТАРИХЫНДАҒЫ

Қатысушы: Советбекова Гүлім
Жетекшісі: Сербурина Нургуль Абылхасимовна

Зерттеу тақырыбының өзектілігі. Әлемдік білім кеңістігінен сүбелі орын иелену үшін бүгінгі және болашақ жастарға әдебиетіміз бен мәдениетіміздің кезінде жабулы қалған ақтаңдақ беттерін ашып беру міндеті тұр. Қазақ халқының ғасырлардан келе жатқан мәдени, рухани ұлттық қазынасын білім алушылардың бойында оқу үрдісі арқылы қалыптастыру - басты міндеті болып табылады.

Қазіргі кезде ұлттық өнердің және мәдениеттің, ұлттық әдебиеттің тарихы мен оның әрбір көрнекті өкілінің мұрасына зор жауаптылықпен қарау, шынайы дұрыс бағасын беру – келешектің игілігіне бағытталған жұмыс болуы тиіс.

Ғылыми жобаның мақсаты мен міндеттері.

1) Зерттеу тақырыбына байланысты Қаз дауысты Қазыбек бидің шешендік сөздерін оқып, талдап саралау;

Зерттеу жұмысының дереккөздері. Бұл жұмыстың дерек көзі ретінде Қаз дауысты Қазыбек бидің шешендік сөздерін жобаға енгізіп, оларды ой елегінен өткізіп пайдалану нәтижесінде зерттеліп отырған Қаз дауысты Қазыбек бидің мемлекет пен құқық тарихындағы орны болып табылады.

Зерттеу жұмысының кезеңдері:

1-кезең. Қаз дауысты Қазыбек бидің шешендік толғауларын оқи отырып, жер дауы, жесір дауы, мал дауына қатысты жерлерін арнайы дәптерге теріп алу, картотека жасау.

2-кезең: мемлекетт пен құқық тарихындағы шешендік толғауларын зерттеу.

3-кезең: Анықталған нәтижелерге талдау жасап, жинақтау, қорытынды шығару.

Зерттеу жұмысының әдіс-тәсілдері.

Ғылыми жобада мынадай әдістер қолданылды:оқу, түсіну, қолдану,ізденіс, жинақтау, талдау, сипаттау, баяндау.

Ғылыми зерттеудің мәселесі:Қаз дауысты Қазыбек бидің шешендік толғауларын оқи отырып, жер дауы,жесір дауы, мал дауына қатысты жерлерін, олар туралы мәліметтер беру.

Ғылыми жобаның құрылымы:кіріспеден, негізгі бөлімнен, қорытынды және әдебиеттер тізімінен тұрады.

Ғылыми жобаның жаңалығы:

. Қаз дауысты Қазыбек бидің шешендік толғауларын оқи отырып, жер дауы,жесірдауы, мал дауына қатысты жерлерін теру, бұл жерде қандай мағынада қоданылып тұрғанын саралау, айқындау.

2.1. Ұлттық шешендік өнердің дамуы.

Қазақ халқының ұлттық шешендік өнер тарихы Түркі қағанаты, қараханидтер, қыпшақтар мемлекеттері дәуірінен дамыған.Зерттеуші ғалымдар айтып жүргендей, шешендік бастаулары YI-IX ғғ. Түркі тілдес халықтарға ортақ деп саналатын Орхон-Енисей жазба ескерткіштеріндегі Күлтегін, Білге Қаған, Тоныкөк сияқты қашалып жазылған жырларда бері таратылады.Ол жазбалардағы ой тереңдігінен, сөз ұйқасымдылығы мен бедерлерінен шешендіктің алғашқы нышандары нақты көрінеді.

Қазақ шешендік өнерінің кең дамыған кезеңі – XYII-XYIII ғасырлар.Бұл қазақ халқының жоңғар, қалмақ, қытай басқыншыларына, патша өкіметінің озбырлығына қарсы тұрып, өз тәуелсіздігін қорғау жолындағы күрес жүргізген жылдары еді.Осы кезеңде билер мен шешендердің, ақындардың халықты жұмылдырып, рухтандырудағы рөлі мен беделі арта түсті. Сондай билеріміздің бірі – Қазыбек би.

XVII-XVIII ғасырларда тағдыры тәлкекке түскен қазақ халқының сол замандағы басынан кешкен қиындығы біршама.Бір жағынан, Жібек жолы бойындағы үлкен сауда тоқтап қалса, екіншіден, қалалықөңірдіңдағдарысы мен жаугершілік үлкен күш түсірді.Осындай ауыр сәтте қазақ халқы билерге үлкен үміт артты.Бұл кезеңде Төле, Қазыбек, Әйтеке сияқты ұлы билердің қосқан үлесінің орны ерекше. Үш би басын біріктіріп,«Күлтөбенің басында күнде кеңес» өткізіп, жаңа заң жобасын жасап, оны әз Тәуке хан билеген қазақ мемлекетінің құқықтық тұғыры есебінде өмірге кіргізген.Осы үш би әзТәуке хан заманында болған жоғары конституциялық кеңес «Жеті Жарғының» құрамында болды. Қаз дауысты Қазыбек би осы кеңестің белді мүшесі ретінде сыртқы-ішкі мәселелердің ортасында болды. Сәмеке, Әбілмәмбет, Абылайхандардың билігі тұсында да ел басқару ісіне үнемі араласып, ел шетіндегі жау мен ел ішіндегі дауды шешуде зор ықпалын жүргізді. Кемеңгер тұлға сегіз ханға кеңесші болған деген де сөз бар.Әйтеке,Қазыбек,Төле билер Орталық Азияны ертеден мекендеген ұлыстардың заң ер ежелерінің негізінде «Жеті Жарғыны» қалыптастырды. Сонымен қатар қазақтың ұлы билері Еуразия құрлығының кіндік өлкесін мекендеген қазақты жан-жағынан анталаған жауларынан қорғап,сыртқы саясатқа да белсене қатысты.Қазақ-қалмақ, қазақ-қытай, қазақ-орысарасындағы қарым-қатынастардың XVIII ғасырда біздің елдің пайдасына шешілуі де даңқты билердің сыртқы саясатқа араласуымен байланысты болды.Сонымен бірге халық ауыр жағдайға түскенде дер кезінде ру-тайпалық кеңестерді қолданып, халықты қиын-қыстау кезеңнен аман алып қалған еді.

Оның бойындағы осындай қасиеттер би ретіндегі және елшілік қызметі үшін-де өте пайдалы болған. Билердің ерлігі әйгілі батырларлар көрсеткен ерлігінен кем емес болып, мемлекет саясатының барысын анықтаған еді. Осылай, Қазыбек бидің ақылы мен күшінің арқасында қалмық пен қазақ

халықтары арасында тыныштық орнатылған. Қазыбек би Жоңғар шапқыншылығы үдей түскен кезеңге тап келді, сондықтан да Жоңғар әміршісіне барған алғашқы елшіліктің құрамында болған. Келіссөздер сәтті аяқталып, жоңғарлар ұрланған малды иелеріне қайтарып берді.
Қазыбек би дат айтып қалың қалмақ еліне талай барған.Тарихи дерек бойынша, 1741 жылы ойраттың Сары-Манжы бастаған 30 мыңдық әскері Орта жүз иеліктеріне шабуыл жасағанда, Абылай сұлтан қолға түсіп қалады. Қазыбек би 1742 жылдың көктемінде Абылайды босатып алуға Қалдан Серенге өзі барып, дипломатиялық әдіс-әрекеттерінің бәрін жасайды. Сөйтіп, жоңғар ханы келесі жылы Абылайханды босатып, қазақтың Сыр бойындағы отыз үш қаласын Әбілмәмбет ханға қайтарып береді.Осы тұрғыдан қазақ елінің сынға түскен, заманасынына төтеп берген және санада өшпес үлгі қалдырған Қаз дауысты Қазыбек дәуірін ерекше атауға болады.
Осындай ел тағдыры қыл үстінде тұрған шақта қазақтың үш жүзі билері елді бірлікке шақырып, жеңіске жұмылдыруға шақырды.Сол сәтте де Қаз дауысты Қазыбек бидің халқына айтқан баталы сөздері, шешендік ойлары бүгінге дейін халықтың жүрегінен өшкен жоқ. Әлі де сан ғасырлық тарихы бар екені сөзсіз.

Қазыбек бидің қалмақ ханына үш рет елші болып барғаны айтылып жүр.Біріншісі туралы жоғарыда айтылды. Екінші билігінің тарихы былай екен:Қазыбек өзіне қараған елін қалмақтың тіке шабуылынан қорғау үшін Сарыарқа жақтан жер қарап кетеді.Мұны естіген Қалмақ Қоңтажы қалың қол жіберіп, елді шаптырып алады.Малмен қоса, жүзден артық ер баланы, оның ішінде бидің ұлы Қазымбет те кетеді.Елшілікке келге Қазыбек биге баласын бергісі келмей, әртүрлі сылтау айтқанмен -«Бозымның төлеуі екі есе болатын себебі:белеңнен шыға келген қалың топтың ішінде оның жарқ еткен айбыны Қоңтажыдай жанды да сескендіреді.Төлеуі толық болса – ендігәрі есте жүреді, - дейді.Сонымен Қазыбек бұл жолы да шапшылыққа түскен балалармен қоса, малдың көзі барының көзін, көзі жоғының толық толық төлеуін алып қайтады.

Қазыбек би адамгершілік тақырыбын бірінші орынға қойды:«Өркенім өссін десең, кекшіл болма –кесапаты тиер еліңе. Елім өссін десең, өршіл болма – өскеніңді өшірерсің», «Ашу – дұшпан, ақыл – дос, ақылыңа ақыл қос» дейтін нақыл сөздерінен әр қабылданар шешім мен іс тек бір ғана адамның тағдырын емес,толық бір халықтың тағдырын шешетінін жеткізеді.Қазыбек биді халық екі елдің арасында жүретін батыл елші ретінде таниды.Ұшқыр ойымен әрдайым жылдам әрі қысқа шешім қабылдап, дәлелді сөздерді жеткізген Қазыбек би әрі шешен,әрі батыл елші екенін дәлелдеді. Сонымен қатар,Қазыбек би қалмақтың ханына: «Егер бітімге келмесең, тұрысатын жеріңді айт- дей келе,- атадан ұл туса, құл боламын деп тумайды, анадан қыз туса, күң боламын деп тумайды. Ұл мен қызды қаматып отыра алмайтын елміз. Сен-қалмақ, біз-қазақ, қарпысқалы келгенбіз. Қазақ, қалмақ баласы, табысқалы келгенбіз. Қазақ, қалмақ баласы, табысқалы келгенбіз. Сен –қабылан болсаң, мен-арыстан, алысқалы келгенбіз»,- деп бетіне айтып салады.
Жоңғар ханына қарсы шығып,тілін аштырмай , дәлелдермен екпіндеген Қазыбек биді халық «Қазып айтқан Қазыбек» деп қастерлеген.Үш жүздің ішіндегі шешуі қиын, ең күрделі мәселелердің басы қасында жүріп, хандардың

секілді ақылшысы, халықтың ханға бергісіз биі болған Қазыбек әркез батыр жинап, ел шаппай, қылыш шауып, оқатпайақ ақылымен жол тауып, ел бірлігінің елшісі бола білген.
Қазақты тұтас бір ел болуға шақырып, өмірінің соңына дейін ұзақ та нәтижелі өмір кешкен аты шулы шешен биіміз Қаз дауысты Қазыбек би халық алдында өшпестей із қалдырды. Қазақтың үш жүзінің басын қосып, оның орта жүзінің тізгінін берік ұстаған беделді би ретінде халық алдында танылды.Шешімі жоқ, таласқа түскен дауларды ақыл мен шешіп,қиын түйіннің жігін тауып, халыққа қиын заманда дем берген елеулі азамат. Халқымыздың басына қайғылы күн туып, берекесі кеткен ауыр заманында ел жұртын сақтапқ алу үшін өмірін сарп еткен асқан ақыл иесі. Қалмақтың алдына еш қорқынышсыз,асқан батылдықпен барып, ешбір қатерден қорықпай, қалмақ қонтайшыларының бетін қаққан ер жүрек адам. Шешендік сөздерді тақырыптық тұрғыдан байытып, мазмұндық жағынан тереңдетіп, оны өз шығармашылығында барынша дамытқан да - Қазыбек би. Сондықтан да баба мұрасы –өскелең ұрпаққа мұра, кейінгіге аманат болар рухани асыл қазына.

Қолданылған әдебиеттер:

1.Адамбаев Б.Қазақтың шешендік өнері.Алматы, Ғылым, 1984.
2.Кәкішев Т.Билер сөзіАлматы, Қазақ университеті,1992.

<< Жоғары гуманитарлық-заң және техникалық колледжі>> Мекеме

ПРИЛОЖЕНИЕ ОТКРЫТОГО ПРАВИТЕЛЬСТВА NATIONRULE

Участник: Еділқызы Бақыт
Руководитель: Искаков Артур Николаевич
КГКП «Семейский финансово-экономический колледж имени Рымбека Байсеитова» УО области Абай

Аннотация: Повышенный уровень коррупции.

Коррупция является серьезной проблемой в Казахстане и продолжает препятствовать социально-экономическому развитию страны. Проблема коррупции особенно распространена в государственном секторе, где чиновники и служащие могут злоупотреблять своим служебным положением в личных целях. Это приводит к потере доверия у народа, что провоцирует различные несанкционированные митинги и подрыв суверенитета Республики. Кроме того, коррупция может привести к нерациональному распределению ресурсов и ухудшению качества государственных услуг, усугубляя существующее экономическое и социальное неравенство. Все чаще начали учащаться случаи

того как государство выделяет бюджет на развитие определенных структур, таких как теплоэнергетика или строительство производственных предприятий, а по итогу происходит “распиливание бюджета”, то есть бюджет уходит не по целевому назначению.

Данная проблема приведет к наихудшему имиджу страны на мировой арене. Для решения этой проблемы важно способствовать прозрачности и подотчетности в деятельности правительства и обеспечивать соблюдение государственными должностными лицами высоких этических стандартов и завоевать потерянную веру нации граждан.

Решение: Проект «NationRule» направлен на то, чтобы предоставить гражданам простой и доступный инструмент для открытого мониторинга и расследования потенциальных конфликтов интересов или внезапных изменений в благосостоянии среди государственных трат. Предоставляя гражданам легкий доступ и поиск в национальной базе данных раскрытия финансовой информации и активов, это приложение направлено на обеспечение прозрачности и подотчетности в деятельности правительства, выступая в качестве дополнительной меры по предотвращению коррупции и информированию о ней [1]. Проект мотивирован верой в то, что информированные и заинтересованные граждане необходимы для здоровой и справедливой демократической системы. Приложение также будет содержать оповещения и уведомления, позволяющие пользователям быть в курсе любых значительных обновлений или изменений в базе данных. Приложение будет разработано таким образом, чтобы все данные были точными, актуальными и безопасными, защищая частную жизнь и конфиденциальность государственных служащих и предоставляемой ими информации.

Приложение станет для граждан важным инструментом для обеспечения прозрачности, подотчетности и честности в деятельности правительства. Более того, будет введена функция “название”, где позволит гражданам областей напрямую контролировать ход финансирование и направления в бюджет общественных проектов, таких как школы, больницы и дороги, в их сообществе. Платформа будет использовать технологию блокчейна для обеспечения прозрачности и подотчетности и позволит гражданам голосовать за то, как распределяются и используются средства. Это уменьшит риск коррупции, обеспечив направление государственных средств на проекты, которые действительно важны народу.

Требования:

А. Требования к пользователю: приложение NationRule должно быть простым в использовании и доступным для всех граждан. Приложение должно иметь удобный интерфейс, понятные функции навигации и поиска. Приложение также должно иметь оповещения и уведомления о значительных обновлениях или изменениях в базе данных.Возможность для пользователей участвовать в процессах голосования и отслеживать ход выполнения публичных проектов в своих сообществах. Кроме того, платформа должна предоставлять пользователям безопасный способ доступа к своей личной информации и записям голосования [2].

B. Технические требования. Приложение для борьбы с коррупцией должно быть надежным и безопасным, а также принимать строгие меры для защиты конфиденциальности и конфиденциальности данных. Приложение должно быть совместимо с несколькими устройствами, включая смартфоны, планшеты и компьютеры, чтобы обеспечить широкую доступность. Приложение также должно быть масштабируемым, чтобы обеспечить будущий рост и расширение. Разработка децентрализованной платформы с использованием технологии блокчейн для обеспечения прозрачности и подотчетности при распределении и использовании государственных средств

C.Требования к данным: Национальная база данных о раскрытии финансовой информации и активах должна быть полной и актуальной. Данные должны быть точными и поддающимися проверке, а также должны быть приняты строгие меры для предотвращения фальсификации или манипуляций. База данных также должна быть безопасной, с соответствующими уровнями контроля доступа и шифрования для защиты конфиденциальной информации. Приложение также должно соответствовать всем применимым законам и правилам, касающимся конфиденциальности и защиты данных.Платформа также должна иметь возможность генерировать отчеты и аналитику, чтобы предоставлять информацию о ходе проекта и распределении средств. Кроме того, платформа должна соблюдать правила конфиденциальности данных, такие как GDPR, чтобы обеспечить защиту личной информации.

Выполнения. Интеграция базы данных.

Интеграция национальной базы данных раскрытия финансовой информации и активов в приложение по борьбе с коррупцией станет важным шагом в обеспечении эффективности приложения.

Для успешной интеграции будут предприняты следующие шаги:

Сбор данных. Первым шагом в интеграции базы данных будет сбор точных и полных данных из государственных учреждений и других соответствующих источников. Это потребует тесного сотрудничества с государственными должностными лицами для обеспечения того, чтобы вся соответствующая информация была включена в базу данных.

Интеграция функции

1. Разработка пользовательского интерфейса мобильного приложения (UI). Пользовательский интерфейс мобильного приложения будет разработан таким образом, чтобы обеспечить удобство использования, простую в использовании навигацию и четкое отображение информации о проекте и вариантов голосования.
2. Интеграция API: API-интерфейсы, предоставляемые платформой на основе блокчейна, будут интегрированы в мобильное приложение, предоставляя доступ к данным и функциям платформы.
3. Аутентификация пользователя: будет реализована безопасная система аутентификации пользователей, чтобы пользователи могли получить доступ к своей личной информации и записям голосования на платформе.
4. Тестирование и развертывание. Мобильное приложение будет тщательно протестировано на платформах iOS и Android, чтобы убедиться, что оно

работает правильно. После успешного тестирования приложение будет размещено в App Store и Google Play Store для скачивания. Каким образом?

1) приняв соответствующее законодательство, требующее раскрывать финансовую информацию и активы. Это обеспечит полноту и точность базы данных и обеспечит правовую основу для сбора и распространения этой информации.

2) Предоставление финансовых и технических ресурсов для поддержки разработки и внедрения Приложения по борьбе с коррупцией. Как показал фестиваль Digital Almaty, при поддержке государства профессионалы способны на многое, в том числе на разработку данной программы**.**

Источники:

1)https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%9A%D0%BE%D1%80%D1%80%D1%83%D0%BF%D1%86%D0%B8%D1%8F

2)https://fincult.info/article/blokcheyn-chto-eto-takoe-i-kak-ego-ispolzuyut-v-finansakh/

3)https://tengrinews.kz/tag/%D0%BA%D0%BE%D1%80%D1%80%D1%83%D0%BF%D1%86%D0%B8%D1%8F/

ЛИДЕРЫ "АЛАШ" В ТЕНИ СОБЫТИИ

Участник: Адильбеков Адильжан
Руководитель: Искаков Артур Николаевич
КГКП «Семейский финансово-экономический колледж
имени Рымбека Байсеитова» УО области Абай

Конечно же, пяти минут недостаточно, чтобы рассказать о великих сыновьях казахского народа, поистине великих людей Раимжана Марсекова и Халиля Габбасова. Истории известно много выдающихся людей, которые внесли вклад в становление государства. Каждое деяние, каждая их мысль делала нас ближе к нашему независимому будущему!

В нашем докладе мы хотели раскрыть малоизвестных для Вас личностей ,как Раимжан Марсеков и Халиль Габбасов.

Халиль Габбасов и Раимжан Марсековоба уроженцы Семипалатинской области и мы должны знать и помнить наших земляков, которые внесли огромный вклад не только в историю нашего региона, но и в историю всего казахского народа.

Давайте немного остановимся на наших личностях, людей которые оставили немалый след в нашей многовековой истории, но о тех личностях которых многие в настоящее время и не знают – это о Раимжане Марсекове и Халиле Габбасове.

Раимжан Марсеков - это наш земляк, он уроженец Кокпектинского уезда Семипалатинской области [1].

Раимжан Марсеков был одним из ярких представителей казахской интеллигенции. Да, возможно его имя вам не очень знакомо, так как интересы к его трудам стали проявлять лишь в конце 90-х годов XX столетия.

Раимжан Марсеков… он один из выдающихся государственных и общественных деятелей, юрист, журналист, а также идеолог земского самоуправления в Казахстане.

Все мы, помним и знаем эту великую партию которая стала чуть ли не главным символом историй Казахстана и его народа

Раимжан Марсеков не жалел сил, знаний, чтобы оправдать доверие людей. За каждым рассмотренным им делом, стоят судьбы людей. Как раз таки, из тысяч этих судеб складывается история всего народа, которые в то время не имели возможности самостоятельно принимать политические решения и самостоятельно выбирать свой путь.

Раимжана Марсекова интересовали земельные вопросы государства, проблемы власти и государственного устройства, юриспруденции, развитие казахского языка и литературы. Раимжан Марсеков публиковал статьи – размышления о судьбе казахского народа. Наш земляк, Раимжан Марсеков, заботился о своем народе и своем государстве [2].

ГаббасовХалиль родился 1 октября 1888 года в Чаганской волости Семипалатинского уезда Семипалатинской области , так же является нашим земляком. Был родом толенгут-тобыкты .

В начале 1917 года Халиль Габбасов становится одним из двух товарищей председателя «Семипалатинского организационного казахского комитета Совета областного организационного казахского комитета».

С 27 апреля 1917 по 7 мая 1917 г был одним из 4-х товарищей председателя 1-го Семипалатинского областного казахского съезда, в это же время избран членом Областного казахского комитета.

В 1917-1918 гг. Халиль Габбасов работал редактор газеты «Сары-Арка» в Семипалатинске.

С декабря 1917 по март 1918 он являлся членом сметно-финансовой и ревизионной комиссий Семипалатинской уездной земской управы [3].

П[illegible] посетили «Центр документации новейшей истори[illegible]ли личное дело Халиля Габбасова :

В городе Астана названа улица в честь Халиля Габбасова.

Мы считаем что партия "Алаш" и ее программа до сих пор актуальны и при этом так считаем не только мы, но большинство наших студентов

- Мы провели среди студентов нашего колледжа, на тему: “Ваше мнение о том, является ли программа партии Алаш актуальной на данный момент? "

- Было опрошено 40 студентов нашего колледжа, и по итогу вышли вот такие результаты:

Как можно видеть по результатам опроса, 50% студентов нашего колледжа считают, что программа партии "Алаш" актуальна на сегоднишний день.

Таким образом мы дали понять, что мы не должны забывать и оставлять в тени нашу историю и наших исторических личностей.А наоборот копать все глубже чтобы докопатся до истины

Литература и источники :

1.http://semeylib.kz/?lang=ru
2.Книга Памяти
3.Аманжолова Д.А «Партия Алаш».
4.« Восточная Алаш Орда»

ЖАС МАМАНДАРДЫҢ ҚҰҚЫҚТЫҚ САУАТТЫЛЫҒЫ

Қатысушы: Алимов Дамир Уланулы
Жетекшісі: Шұбарова Данара Жұмабайқызы
«Жоғары гуманитарлық - заң және техникалық колледжі» Мекемесі

Жастардың құқықтық мәдениеті мен сауаттылығы қалыптастыру, ең алдымен отбасы шеңберін, оқу орындарын, бұқаралық ақпарат құралдарын, жастар бірлестіктерін және негізгі реттеуші мемлекет ретінде болатын көптеген пәндердің жұмысы арқылы жүзеге асырылады. Осы ретте мемлекет тарапынан да ауқымды жұмыстар атқарылып жатыр. Мысалы: қазіргі гаджеттар және ғаламтор арқылы кез келген уақытта, кез келген кодекстің баптарын көріп, оқып танысуға болады.

Құқықтанушы, публицист Накипбек Садуақасов құқықтық мәдениетті қалыптастыру туралы былай деді:

«Құқықтық мәдениет тәртіп пен тұрақты жауапкершілікті қалыптастырады, онсыз қоғамдағы прогресивті даму проблемаға айналады. Әлеуметтік процестерді реттеудің тиімділігі оның денгейіне байланысты. Қоғамдық дамудың жедел міндеттерін шешу, атап айтканда, құқықтық мемлекет құру және әлеуметтік жауапкершілікті азамат тәрбиелеу құқықтық мәдениеттің қалыптастыруымен тығыз байланысты.»

Қазақстан Республикасы Ішкі істер министрлігінің Есірткі бизнесіне қарлы күрес департаменті және оның аумақтық бөлімшелері жасөспірімдер мен жастарды есірткінің зиянды әсерлері туралы ақпараттандыру, сондай-ақ салауатты өмір салтын насихаттау мақсатында да жүйелі жұмыстар жүргізуде, оның ішінде билбродтар, ратерлер, аудио жарнамалар түрінде қоғамдық

көліктер мен адамдар көп жиналатын орындарда көрнекті үгіт-насихат жұмыстарын жүргізуде.

Білім және ғылым министрлігі «Әйелдер мен балаларға қатсыты зорлық-зомбылысық 16 күн» республикалық акциялар аясында аймақтарға тиісті баннерлер қойды. Студенттер арасында сыбайлас жемқорлыққа қарсы сананы қалыптастыруы, сондай-ақ мұғалімдер арасында құқытық білім деңгейін арттыру мақсатында білім бөлімдеріне «Сенім 111» біріңғай республикалық желісінің сенім телефоны керсетілген құұқытық тақырыптар бойынша брошюралар үнемі жіберіліп тұрады.

Осыдан 3 жыл бұрын, яғни 2020ж еліміздің президенті жастар саясаты жөніндегі кеңестің отырысында мына тақырыптарда министрлердің баяндамалары тыңдалды:

-әлеуметтік даму, ішкі істер;
-«Қазақстан 2020: болашаққа бастар жол» мемлекеттік жастар саясатының тұжырымдамасын іске асыру бойынша денсаулық сақтау; -жастар арасындағы құқық бұзушылықтың алдын алу бойынша

жүргізіліп жатқан іс-шаралар туралы.

Колдансытағы заңнаманы түсіндіру мақсатында мемлкеттік тарапынан жұмыстар жүргізіліп жатыр:қабылдау, тұрғындармен кездесулер, Интернет-конференция арқылы байланыс, жетекшілер орнына сай ведомстволық сайттарда, мобильдік қосымшаларда «сұрақ- жауап» бөлімі ашылды, инфографика белсенді түрде қолданылады. Мәселен, азаматтардың өтініштерін қабылдау Әділет министрлігінің ресми интернет-ресурстарында Whatsapp онлайн-

хабар алмасу қызметі іске қосылды, нәтижесінде 5000 кеңес берілді. Тұтастай алғанда, халыққа құқытық ақпарат қызметі бойынша 119 біріңғай нөміріне келіп түскен құқытық мәселелер бойынша 907 мыңнан астам консультация берілді.

Қазақстан Республиткасы Бас прокуратурасының Құқық қорғау қызметі орталығы белсенді жұмыс жасауда. Мұндай пунктер барлық облыстык прокуратураларда ашық, олардың негізгі міндеттері қазіргі заманға қызмет көрсету, шағымдарды жедел шешу, азаматтардың құқық қорғау органдарына деген сенімін арттыру, әкімшілік кедергілер мен бюрократиялық кідірістерді жою болып табылады. Олардың жұмысына заңгерлер, медиаторлар және басқа да республика 70мыңнан астам азаматтар осындай орталықтарға қабылданды.

Кортындылай келе, қазіргі жастардың көбі әкімшілік және Қылмыстық құқық бұзушылықтарды біледі және құқыққа қарсы әрекет және әрекетсіздігінің алдын ала біледі. Қазіргі мобильді қосымшалар арқылы тек қана Қазақстанда ғана емес, сонымен қатар барлық мемлекеттердегі есірткі бизнесінен жапа шегіп жатқан жастар және басқа да құқық бұзушылықтардың тараған видеороликтерден көріп, содан сабақ алады. Нәтижесінде сол видеороликтегі құқық бұзушылқтар мен қателіктерге жол бермейді.

Қолданылған әдебиет:

https://zhasalash.kz/article/11660-zhastardynh-quqyqtyq-sauattylyghy-zaman-talaby

ҰЛТ ТАТУЛЫҒЫ-ҚАЗАҒЫМНЫҢ БАС НЫШАНЫ

Қатысушы: Қапашев Еркежан Даулетқазыұлы
Жетекшісі: Омарбекова Жадыра Социаловна
«Геологиялық барлау колледжі» КМҚК Семей қаласы

Ұлт татулығы ол ел татулығы. Еліміз тату болса, халқымызда тыныш болмақ. Тәуелсіздігімізді алмай тұрып та, алғаннан кейін де қазақтың басына не келіп не кетпеген. Ата бабамыздың ерлігімен, батырлығымен келген жерімізді қастерлеу, құрметтеу біздің парызымыз. Біз қазір бейбіт, тәуелсіз елде алаңсыз өмір сүріп жатырмыз. Алайда, бұл тәуелсіз тыныш өмір бізге оңай келген жоқ. Қазақтың ержүрек ұлдары мен қыздарының арқасында осы тәуелсіздікке қол жеткіздік. 1986 жылы болған Желтоқсан оқиғасы қазақтың тарихындағы елеулі оқиғалардың бірі болып саналады. Тәуелсіздікті қазақ елі көп армандады, көптеген жылдар бойы орыс халқының құрамында болып, шаршаған қазақ елі тәуелсіздікті аңсады. Аңсап армандаған Тәуелсіз өмірге қол жеткізу үшін қазақ халқы сол жылы, бастарын қатерге тіге тұра, ержүректікпен бас көтерді. 1986 жылы 16-17-18 Желтоқсан күндері, Мәскеудің шешіміне наразылық білдірген қазақ жастары, Брежнев атындағы алаңға шықты. Сол бір Желтоқсанның ызғарлы, суық күніндерінде ұлт ұшін, ұрпақ үшін алаңдаған боздақтардың талайы сотталып, таяқ жеп, қаза тапты. Ұрпақ үшін, ел үшін бастарын қатерге тігіп, өз өмірлерін тәрк етті. Қаншама боздақтар қыршынынан қиылды. Қайтпас, қайсар қазақ қыздары ел үшін құрбан болды. Баяғы өткен заманда да қазақ батырлары, хандары, би-шешендері де ұлттың татулығын, қазақтың татулығын аңсап, ұстана білген. Осы ұлттың татулығы үшін, бірлігі үшін талай ата-бабаларымыз жанын берген. Ал сол ата-бабаларымыздың арқасында келген осынау ұлан-ғайыр жер, ұлтшылдық, тектілікті біз сақтай білсек үлкен бірлігі жарасқан ел болатынымыз айдан анық. Сан қилы оқиғаларды бастан өткеріп,әртүрлі қиындықтарға төтеп бере білген қазағым осындай тыныш әрі бейбіт күнге қол жеткізіп отыр. «Қиындық атаулыны жеңетін бір-ақ күш бар, ол – бірлік» демекші, ел басына күн туған замандарда халқымызды ұлт ретінде сақтап қалған ынтымақ пен бірлік десек, қателескеніміз емес. Достық пен ынтымақ бар жерде, береке мен ырыс болары айдан анық. Еліміз Қазақстан құшағы ыстық, құлашы кең байтақ өлке. 130-дан астам ұлт пен ұлыс өкілдері бір атаның баласындай татулықта, ырыс пен ынтымақта өмір сүріп жатыр. Қиын сәтте өзге ұлттың баласын бауырына басып, өгейлік танытпай бір үзім нанын бөліп беріп, дастарханын жайып, құшағын кең ашқан қазақ елі қайырымдылықтан ешуақытта қашқан емес. Осынау кеңпейіл қонақжайлылығының арқасында Қазақстан қазір көпұлтты мемлектке айналып отыр. Кең байтақ Қазақ жеріне орыстар, ұйғырлар, өзбектер, татарлар, корейлер, украиндар, дүнгендер және тағы басқа ұлт өкілдері қоныс тепті. Бұл ұлт өкілдерінің барлығының жүрегінде бір ел, бір арман, бір сенім және барлығы да Қазақстанмен байланысқан. Қазақ жері - пана іздеген талай ұлт пен ұлысты бауырына басқан киелі мекен. Ықылас пен достық дәстүрін жалғастыратын, сан түрлі ұлт өкілдері бір үйдің баласындай тату-тәтті өмір сүруде. Көп ұлтты мемлекет болғандықтан, өмір сүру заманымыздың негізгі

заңы – татулық деп есептеймін. Татулық пен бірлік болған жағдайда экономика өсіп, халықтың әл-ауқаты жақсарады, бейбіт өмір қалыптасады. Бұл ойыма негіз болған «Келісім — экономика мен саясаттың қауіпсіздігіндегі өмірдің заңы. Біз келісім мәдениетін дәстүр ретінде ұрпаққа мұра етуге тиіспіз. Келісім мәдениеті мәңгілік болуы керек» - деген Елбасымыздың сөзі. Еліміз бірлікті бекемдеп, елдікті еңселеп биік белесетермен алынбас асуларды бағындырған, бауыры бүтін мызғымас мемлекет бола білді. Тәуелсіздіктің ақ таңының арайлап атқанына 30жыл уақыт толды. Осы уақыт ішінде Қазақтанды 120 – дан астам ел танып, 130- дан астам ұлт пен ұлыс өкілдері бір шаңырақ астында тату – тәтті өмір сүруде. Қазақстанды достықтың киелі шаңырағына теңесек, түрлі ұлт өкілдері оның алтын арайлы уықтары іспеттес.

Осындай болашаққа үлгі болар тарихымыз бен еліміздің ұлттық құндылықтарын айта отырып, жаңа қоғамдық институт – Қазақстан Ассамблеясын еске алмау үлкен қателік. Қазақстан халқы Ассамблеясы - 1995 жылғы 1 наурызда Қазақстан Республикасының Президентінің Жарлығымен Мемлекет басшысы жанындағы консультативті-кеңесші орган ретінде құрылды. Елбасы Н.Ә. Назарбаев Қазақстан халқы Ассамблеясын құру идеясын алғаш рет 1992 жылы Тәуелсіздіктің бірінші жылына арналған Қазақстан халқының бірінші форумында жариялады.

Аталған бастама мәдениет аралық диалогты нығайтудың жаңа кезеңінің негізін қалап, этносаралық қатынастарды дамыту мәселелерін жоғары деңгейде шешуге мүмкіндік жасайтын әлемдік тәжірибедегі тың бағыт болып табылды.

Қазақстан халқы Ассамблеясының институционалдық құрылымы нығайып, қоғамды ұйыстырушы әлеуеті толысты, ол халық дипломатиясының маңызды күретамырына айналды. 2008 жылғы 20 қазанда Қазақстан Республикасының «Қазақстан халқы Ассамблеясы туралы» Заңына қол қойылды. Осы заң этносаралық қатынастар саласындағы негізгі принциптерді айқындай отырып, Қазақстан халқы Ассамблеясы мен оның құрылымдарының мәртебесін заң деңгейінде бекітті. Ұлтаралық қатынастар субъектілерінің жұмысының елімізде жүргізіліп келе жатқан саяси бағытпен үндес жаңа жүйесін қалыптастырды. Қазіргі таңда Ассамблея этносаралық және конфессияаралық қатынастар саласындағы мемлекеттік саясатты жүзеге асырушы маңызды құралға айналып, елімізде тұрмыс кешіп отырған барлық этностардың өзара тең құқықты қатынасын қамтамасыз етуші алаң рөлін атқаруда.

Елбасына күн туған қилы замандарда халқымызды ұлт ретінде сақтап қалған еліміздің ынтымағы мен бірлігі.

Қазақстан көпұлтты мемлекет болғандықтан этносаралық төзімділік пен келісім, бейбітшілік мәселесі республикада аса зор мәнге ие. Ол елдегі саяси тұрақтылықтың негізі, Елбасының және үкіметтің ерекше қамқорлығындағы мәселе болып табылады. Әлемдегі беделді халықаралық ұйымдар Қазақстандағы үйлесімді этносаралық қатынастардың озық тәжірибесін бақылап, зерттеуде. Бүгінгі қоғамда ұлтаралық қатынастарды дамыту проблемасының нақты әлеуметтік тәжірибесі жайлы теориялар шетелде және

отанымызда философия, мәдениеттану, саясаттану, тарих, педагогика ғылымдары саласында, әлеуметтік мәселе ретінде біршама зерттелген.

«Дамуымыздың маңызды алғышартына айналған Қазақстандық бірліктің өнегелі үлгісі ғаламшардағы мемлекет басшылары мен конфессия жетекшілерінен лайықты бағасын алды»,- деп Елбасымыз Н.Ә.Назарбаевтың өзі атап айтуы біздің зайырлы, тең құқылы, егемен еліміздің татулығының белгісі екендігінің дәлелі. Мемлекетімізде өмір сүріп жатқан ұлттар саяси, экономикалық, әлеуметтік бірлік негізінде әрекет етуде. Осыған байланысты көптеген ұлттардың өмірінде жаңа қарым-қатынастық қасиеттер пайда болуда. Ұлттардың жан-жақты жетілу процесінде интернационалдық қасиеттердің дамуымен қатар ұлттық сипат та жетілуде. Қазақстанда жалпы мемлекеттік және ұлттық мүдделердің бірлігі, ұлтаралық қатынастың үйлесімді сабақтасуы айрықша мәнге ие болып отыр. Ұлтаралық келісім мен татулық мәселелері елдің ішкі бірлігі жайындағы мәселелер Елбасымыз Н.Ә.Назарбаевтың «Қазақстанның болашағы-қоғамның идеялық бірлігінде» атты еңбегінде жан-жақты көрініс тапты. Көпұлтты Қазақстан мемлекетінде әртүрлі ұлттық мүдделерді шешудің бір ғана жолы бар. Бұл қазақ ұлтының біріктіруші рөлі негізінде барлық халықтардың тепе-теңдігін қамтамасыз ету болып табылады.

Қазақстанда өзге ұлт өкілдерінің діні мен салт-дәстүрін жаңғыртуға барынша жағдай жасалған. Осындай ынтымақты тірлікке дүниежүзінің көптеген елдері қол жеткізе алмауда. Қазақстанда жүзеге асырылып отырған ішкі саясаттың бір ұтымды тұсы қазақстандықтарды түрлі діни конфессияларға деген толеранттылыққа тәрбиелеумен сабақтас Көпұлтты өз бойына шоғырлай білген Қазақстанда-мұсылмандардың мешіттері, христиандардың-шіркеулері, католиктердің-костелдері, еврейлердің-синагогасы біздің елімізде болуы бірден-бір дәлел деп білемін. Осыған орай «Қазақстан Республикасының діни қызмет және діни бірлестіктер туралы» заңы қабылданды. Ұлтына қарамастан Қазақстанда тұратын әрбір азамат Қазақстанды туған Отаным деп түсінуі қажет. Сонда ғана адамның жүрегінде қазақстандық патриотизм сезімінің, өз Отанына деген перзенттік мақтаныш сезімнің өркен жайып тамырлануына негіз қаланады. Мемлекет құраушы халық ретінде қазақ халқы елдегі этносаралық бірлік пен келісімнің сақталуына қалай жауапты болса, басқа этностар да мемлекеттің алдында өз жауапкершілігін соншалықты сезінуі қажет деп ойлаймын. Біздің жалпыұлттық идеямыз – Мәңгілік Ел. Бұл идеяны өміршең ететін – елдің бірлігі. Бірлік болмаған, ауызбіршілік қашқан, алауыздық болған жерде береке болмайды. Қазақтың татулығы, бірлігі жолында кешегі ата бабаларымыз мысалы, диірменнің астындағы тасты, іргетасын берік қылып, керемет құйып кеткен. Диірменнің үсті шыр айналсада, тастың асты бір айналмайды. Өйткені ол темірқазық, кешегі бабаларымыз құйып кеткен, ол мәңгі жасайды. Сондықтан диірменнің үсті шыр айналып жатсада, қазақ өрге жүзген бекіредей осы күнге дейін өмір сүріп келді. Татулықтың арқасында, бірліктің, тектіліктің арқасында.

Сөзімді қорытындылар болсам , қазақ бір-бірімен тату болса, қазақ бір-бірімен қонақжай болса ел мәңгі жасайды. Кезіндегі ата бабаларымыз найзаның ұшымен, білектің күшімен қорғап қалған жерде біз бір-бірімізбен тату

болмасақ, бауыр болмасақ ол елдігімізге сын. Сондықтан біз мәңгі жасайтын ұлт болғымыз келсе, біз бірінші кезекте ағайынмен тату болуымыз керек. ”Табалдырықтан биік тау жоқ, ағайыннан артық жау жоқ” дейді. Сондықтан ағайынмен, елмен, халықпен тату болсақ біз мәңгі жасаймыз. Бірлігі берекелі, тірлігі мерекелі, ынтымағы жарасқан елдің ғана ырысы мен табысы мол болмақ. Тәуелсіздік тұғырын әрқашан биік ұстайық! Қазақстанның көпұлтты халқының татулығы, ынтымақтастығы, бейбітшілігі – біздің еліміздің ең басты байлығы. Достық пен ынтымақты ту етіп, бірлік пен татулықты жыр еткен барша Қазақстан халықтарының мызғымас достығы мен бірлігі мәңгі жасай берсін

Әдебиеттер тізімі:

1.https://egemen.kz/article/208673-uly-dala-tarikhynynh-basty-qyry-–altyn-orda]

2.http://metodsovet.su/blog/birligi_men_tatuly_y_zharas_an_aza_stan/2017-01-31-584

3. http://ankpvl.kz/kaz/about

ҰЛТЫМЫЗДЫ АСҚАҚТАТҚЫН КЕЛСЕ, ӨЗ ТУҒАН ӨЛКЕННЕН БАСТА!

Қатысушы: Жанболатұлы Жасұлан
Жетекшісі: Терликбаева Айнур Тулеуовна
«Құрылыс колледжі» КМҚК Семей қаласы

Бүгінгі менің баяндамамда осы өңірде яғни Абай облысына тиесілі жерлерде туған, аттары тарихта қалған әулие, емші адамдар туралы айтпақпын. Бұл тарихта танымал болған адамдарды зерттеу барысында, қазақ қоғамында алар орындары жоғары екеніне тағы бір мәрте көзім жетті. Ия, біздің Абай облысында киелі жерлер, тарихта аттары қалған қасиетті адамдар көп. Мен солардың бірнешеуіне тоқталып өздеріңізге баяндаймын. Атап айтатын болсам: қазақтың суырыпсалма ақыны, әнші-композитор Әсет Найманбайұлы, Әулие ата Ырғызбай Досқанаұлы.

Әр-бір халықтың, әр-бір өркениеттің баршаға ортақ қасиетті жерлері, аттары тарихта таңбадай басылған әулие, киелі, қасиеттері бойларына дарыған адамдары болады, оларды сол халықтың әрбір азаматы біледі. Біз – ұлан-ғайыр жері мен, аса бай рухани тарихы бар елміз. Біз- жастар еліміздің дамуына қызмет ету жолында тарихымызда аттары қалған асыл тұлғаларды дәріптеп, әр кездері өлен жырларын оқып, әулие адамдар туралы ел аузында қалған аңыз әңгімелерін тыңдап сабақ алуымыз керек. Тарихымызды асқақтатып, ұлтымыздың әдет-ғұрыптарын өскелен ұрпаққа жеткізу үшін көнелердің жазып қалдырған өсиеттерін, ән-дастан жырларын оқып танып білуіміз керек. Міне сол мақсатта мен бүгін өзімнің баяндамамда өз туып –өскен өңірім, Абай облысының жерлері туралы және осы өнірде тұрған киелі, қасиетті адамдар туралы айтпақпын. Ұлтымызды асқақтату үшін, өз туған өлкемнің тарихынан бастау алғым келді.

Өзімді таныстыратын болсам еліміздің шұрайлы, таулы өлкесі табиғаты тылсым Шұбартау жерінен, Көктал аулында туғанымды мақтан тұтамын. Бала

кезімнен ауасы таза, өзен-көлдері тұнып тұрған Менделев кестесі, таулары тылсым құпияға толы өлкеде туып-өстім десем артық деп санамаймын.

Бүгінгі баяндамамда өзім туып-өскен өңірдің аса қадірлі азаматы болған, аты тарихта қалған Найманбайұлы Әсет туралы және әулие ата Ырғызбай Досқанаұлы өмірлері туралы біраз зерттеу жүргізіп соны сіздерге баяндамақпын.

Соңғы жылдары қазақ қоғамында ерекше құрмет тұтып, мәңгілік есте сақтайтын тұлғаларының тарихына қызығушылықтың артқандығы баршаға мәлім. Олар қол бастаған батырлар мен сөз бастаған билер, ақын-жыраулар, абыз ақсақалдар мен көріпкел әулиелер, емшілер мен бақсы-балгерлер. Батырлар мен билер, ақындар туралы деректер халық ауыз әдебиеті арқылы және кейбір тарихи құжаттарда сақталса, әулиелер мен емші, бақсы-балгерлер туралы деректер көбіне тек халықтың тарихи жадында сақталып, ауызша тараған.

Найманбайұлы Әсет. Найманбайұлы Әсет (1867 - 1922) - ақын, әнші, композитор, Алаш қозғалысының қатысушысы. 1867 жылы Семей (қазіргі Абай) облысы Ұржар ауданы Бақты ауылында дүниеге келген.

Бастауыш білімді имам Зейнолла медресесінде, Әсет медресесінде араб тілі мен шығыс поэзиясын оқумен айналысқан. 14 жасында Әсет өзінің шығармашылық жолын композитор және әнші ретінде бастайды. Оның ақын-импровизатор ретіндегі таланты Қарабай, Қарабай, Қали, Самат, Арген, Малике сияқты ақындармен айтыстарда толық ашылды. Әсет пен қыздың айтысы Рымжан қазақ революциясына дейінгі әдебиеттегі үздіктердің бірі болып саналады.

Бала кезінен ән айтып, өз әндерін жазды. Халық арасында Әсет "Інжу-Маржан", "Мақпал", "Майда қоңыр", "Гаухар қыз", "Әпитөк" және т. б. әндер кеңінен танымал. Әсеттің музыкалық-поэтикалық дарыны ақындар Ысжан, Бақтыбай, Кәрібай, Арип, Қали, Сәмет, Қосымбай, Қызыл, Кемпірбай және Маликамен айтыста көрінді. "Айтыс Әсет пен Ыысжан", "айтыс Әсет пен Қарибай" белгілі. 1910 жылы Л.Хамиди жазған Әсет әндері жарық көрді. 1916 жылы ұлт-азаттық көтеріліс кезінде Әсет Найманбайұлы көтерілісшілермен бірге жазалаушы отрядтарды қудалаудан бас тартып, Қытай шекарасынан өтті. 1918 жылы Алаш-Орда үкіметінің атынан Қытай қазақтарына барып, Алаш қозғалысының жетекшілерімен кездесті. Мұнда Әсет Найманбайұлы ұзақ жылдар бойы белгісіз болған толғауды "Алашқа" деп жазды.

Аңыз әңгімелер бойынша Әсет Найманбайұлы айтыстардың бірінде әйел адаммен айтысу барысында тамағы ауырынқырап, қырылдап тұрғанда тотяйнмен тамағын шәймақшы болады, өзіндегі тотяйын ыдысы бос болғандықтан халықтын ішіндегі біреуінен сұрап сатып алады, қастандық жасамақ болған бір адам тотяйн ішіне улы зат салып жібереді, ауырып қайтыс болуына соның да себебі тиді, деседі (Мақаншы аулының тұрғыны Қошаев Қ «Әсеттану» сабағында естіген әңгімесінен).

Әсет Найманбайұлына арналған туған өлкесінде Мақаншы аулында мұражайы бар (сілтемесі: https://youtu.be/R9WF13tWheU). Сол мұражайда

Ә.Найманбайұлының 1300 ден астам жәдігерлер сақталған. Немересі Әсетова Ләззат Құлжекеқызы қазіргі таңда сол мұражайда қызмет атқарады.

Әсет Найманбайұлы туралы деректерді бала кезімнен бері оқып, біліп келемін. Мектеп қабырғасында оқып жүрген уақытымда «Әдебиет» сабағында Әсет Найманбайұлы туралы көптеген мәліметтер білген болатынмын, сол мәліметтермен сіздермен бөлістім. Болашақта жастар осындай тарихи тұлғалардан сабақ алып өссе нұр үстіне нұр болатын еді.

Ырғызбай Досқанаұлы. Бүгінде Абай өнірінің рухани бұлағына айналған халық емшісі, көріпкел Ырғызбай Досқанаұлы –Найманның қыржы руынан, оның ішінде Жиен табынан шыққан. Ол негізінен XIX ғасырдың бірінші жартсында емшілікпен айналысып, атағы алысқа кеткен ғажайып емші.

Ел аузында «Ырғызбай әулие» атанған бабамыз 1787 жылы дүниеге келіп, 1850 жылы 63 жасында қайтыс болған.

Қазақстардың қылшадан дәрі жасауын басшылыққа алып П.С.Моссагетов 1924 жылы Қазақстанда өсетін қырықбуын қылшасының шипалық қасиетін ашып берді. Халық емшілерінің озық тәжірибесінен қазақ даласында осындай дәрілік өсімдіктерді жетік меңгеріп, онымен малды да адамды да емдеп, жаза алған атақты тәуіптер көп болмаған. Солардың ішіндегі бірегейі –осы Ырғызбай емші Досқанаұлы. Ырғызбай ата бала жасынан емдік шөптерге үйір болса керек. Емші шипалы тамыр, шөптерді жаз, күз айларында, әбден толысып-жетілген уақытында жинаған. Әйгілі емші өсімдіктердің шипалы тамырларын жаңбырдан кейін, қараңғы түсе жұлып жинаған да, күн сәулесі түспейтін көлеңкеде, самал есетін, тыныс алатын арнайы орындарда кептіріп, дайындап отырған.

Ырғызбай емші шипалы өсімдіктердің гүлінен, жапырағынан, тамырынан дәрі-дәрмек жасағанда олардың қандай ауруға қолданғанда ем болатының табиғи түйсікпен біліп, дамытып отырған. Емшінің үйінен қысы-жазы кенеқұнжыт, түймешетен, адыраспан, долана, көккекіре, суқалампыр, қарандыз, киікот, шайқурай, тікенжиде, тәуіпдәрі, томардәрі, қасқыртамыр, мынжапырақ, жаушүмілдік тәрізді өсімдіктер үзілмеген. Ол улы шөп тамырларды аса сақтықпен жіңішке ауруларына, тері ауруларына және күйікке қолдана біліпті. Аурулардың тамырын ұстап, сырқатын айна-қатесіз білген, бет-әлпетіне, алақаны мен тырнағына қарап, тамырын ұстап, ауру түрін де ажыратқан.

Медицинасы дамымаған сахарада осындай ерекше қасиет иесінің пайда болуы Алла тағаланың көшпелі жұртқа силаған шексіз тартуы болды. Ол бір өзі сегіз қырлы, бір сырлы дәрігер болған. Күрделі ем-домдар жасап, алдын-ала болжайтын көріпкел ретінде де танылған. Сырқат адамдарды тегін емдеп, байлардың берген сый-сияпатын жетім-жесір, жоқ-жітіктерге үлестіріп отырған.

Дала дәрігері емдеп, ауруынан құлан-таза жазылған адамдардың атақ-абыройы жер жарады.

Әулие басындағы тарихи-мәдени кешендері. Әулиенің басына ең алғаш 1902 жылы ұрпағы Шыныбай Жәнібекұлы зират тұрғызады. Уақыт өте келе тас бейіт тоза бастайды, сол себепті 1956 жылы Көкпекті кеңшарындағы Биғаш аулының Аққазы Жыбыраев бастаған бір топ тұрғындары төрт құлақты үлкен

зират көтереді. 1966 жылы әулие атаның тікелей өз ұрпақтары бұрынғы Ерназар ауылдық Кеңесінің тұрғындары, ақсақалдары қолдауымен, ескі тас бейіт қайта көтерілді. Басына келіп түнеп, тамақ ішетін үй салынды. 2014 жылы Ырғызбай атаның бұрынғы ескріген зиратына қайта жаңғырту жұмыстары қолға алынып, орнына қызғылт гранит тастармен қаланған, сәулеті ерекше көз тартатын, шығыстық архитектуралық үлгідегі әдемі, биік мұнаралы кесене бой көтерді.

Қорыта айтатын болсам біз, еліміздің жастары, ата-бабаларымыз қалдырған құнды деректерін, еңбектерін сақтап, өскелен ұрпаққа жеткізуіміз керек деп ойлаймын. Өскелен ұрпақ өз тарихын біліп өссе ғана, нағыз өз елінің азаматы болады.

Әдебиеттер тізімі:

1. Қазақ тарихы, ғылыми-әдістемелік журнал, №3 (198), 2022 ж.
2. Тағылым, Республикалық ғылыми-әдістемелік журнал, №02 (97) 2022ж.
3. Ырғызбай Әулие кітабы- Семей, 2018 ж.
4. Шыныбаев Қ, Әулие Ырғызбай Ата «Тарихқа толы Тарбағатай» -2 том, Алматы, 2017 ж.

ТҰРМЫСТЫҚ ЗОРЛЫҚ-ЗОМБЫЛЫҚҚА ҚАРСЫ ТҰРУДЫҢ ҚЫЛМЫСТЫҚ-ҚҰҚЫҚТЫҚ АСПЕКТІЛЕРІ

Қатысушы: Ерәлі Назерке

Жетекшісі: Жакашева Гульмира Сериковна

«Семей» медициналық колледжі» мекемесі

Отбасы-қоғамның негізгі бірлігі. Елімізде отбасының рөлі – организмдегі жасушаның әрбір клеткасы ретінде саналады. Қазіргі таңда кең ауқымды алып жатқан тақырыптардың бірі – тұрмыстық зорлық-зомбылық мәселесі. Себебі, бүгінгі қоғам арасында кездесетін күнделікті өмірдің қалыпты жағдайына айналып бара жатқан құбылыстардың бірі. Бұл құбылысты қалыпты орнынан жылжытып, шешу мәселесі күнен күнге өзектілігін жоймайды. Қазіргі уақытта бұқаралық ақпараттар, баспасөздер, денсаулық сақтау, теледидар, әлеуметтік қоғамының деректеріне сүйенсек Қазақстан Республикасында тұрмыстық зорлық-зомбылық көрсеткіші белсенді артуда. Тұрмыстық зорлық-зомбылыққа қарсы іс-қимыл отбасындағы зорлық-зомбылықтың зиянды салдарын болдырмауға, алдын алуға және азайтуға бағытталған құқық қорғау органдары, басқа да уәкілетті органдар, сондай-ақ қоғамдық ұйымдар қабылдайтын шаралар кешенін жүзеге асыру аясында елімізе ратификацияланған «Адам құқықтарының жалпыға бірдей декларациясы» және БҰҰ Бас Ассамблеясы қабылдаған Әйелдерге қатысты кемсітушіліктің барлық нысандарын жою туралы Конвенция, Қазақстан Республикасының Конституциясы, Қазақстан Республикасының Тұрмыстық зорлық-зомбылыққа қарсы профилактикасы туралы Заңы, Қазақстан Республикасындағы баланың құқықтары туралы Заңы, Бала құқықтары туралы Конвенцияны ратификациялау туралы Қазақстан Республикасының Жоғарғы Кеңесінің қаулысы, Ерлер мен әйелдердің тең құқықтарының және тең мүмкіндіктерінің мемлекеттік кепілдіктері туралы

Қазақстан Республикасының Заңы, Қазақстан Республикасында Гендерлік теңдік стратегиясын іске асыру жөніндегі іс-шаралар жоспарын бекіту туралы: Қазақстан Республикасы Үкіметінің қаулысы және өзге де нормативтік құқықтық актілер. Атап айтқанда, тәжірибеде отбасылық қарым-қатынастарды құқықтық реттеу мәселелері бойынша консультациялар мен әңгімелесуді енгізудің, отбасы саясаты мәселелері бойынша әлеуметтік жарнама, отбасы мүшелерінің азаматтық құқықтары үйдегі зорлық-зомбылық пен қатыгездікке жол бермеу мәселесі қоғамның назарын белсенді тартудың мәнін көріп отырмыз. 117 Құқықтық тұрғыда зорлық-зомбылық мағынасы кең көлемді алады. Зорлық-зомблық – жеке тұлғаға қол сұқпаушылық, (тәндік және рухани мағынада) туралы азаматтардың құқын бұзатын бір адамның екінші адамға тәндік немесе психикалық ықпал етуі. Тәжірибеде зорлық-зомбылықтың бірінші түрі: физикалық зорлық-зомбылығы – дене күшін қолданып, денені ауыртып, денсаулыққа қасақана зиян келтіру. Екіншісі, психологиялық зорлық-зомбылық – адамның психикасына қасақана әсер ету, оны қорқыту, қорлау, бопсалау немесе құқық бұзушылықтарды немесе өмірге немесе денсаулыққа қауіп төндіретін, сондай-ақ психикалық, дене және жеке басы дамуының бұзылуына әкелетін әрекеттерді жасауға мәжбүрлеу (еріксіз көндіру) арқылы ар-намысы мен абыройын кемсіту. Үшіншісі, жыныстық зорлық-зомбылық – адамның жыныстық тиіспеушілігіне немесе жыныстық еркіндігіне қауіп төндіретін құқыққа қарсы қасақана іс-әрекет, сондай-ақ кәмелетке толмағандарға қатысты жыныстық сипаттағы іс-әрекеттер. Төртіншісі, экономикалық зорлық-зомбылық – адамды заңмен көзделген құқығы бар тұрғын үйінен, тамағынан, киімінен, мүлкінен, қаражатынан қасақана айыру, бұл дене саулығының және психикалық денсаулығының бұзылуына әкеп соғуы мүмкін. Тұрмыстық зорлық-зомбылықтың Қазақстанда таралуын және оның салдарын әлеуметтік зерттеулердің жеткіліксіздігі. Осындай зерттеулер ЭЫДҰ елдерінің практикасында табысты іске асырылуда. Бұл жерде Ұлттық экономика министрлігінің рөлі маңызды болады. Зерттеу мен кешенді талдауды қамтамасыз етпейінше, Отбасылық және гендерлік саясат тұжырымдамасында қойылған барлық тұрмыстық зорлық-зомбылық түрлеріне мүлдем төзбеушілік қағидаттарында отбасылық саясатты іске асыру жөніндегі міндеттерге қол жеткізу қиын. Президент Қасым-Жомарт Тоқаев «Сындарлы қоғамдық диалог – Қазақстанның тұрақтылығы мен өркендеуінің негізі» атты Қазақстан халқына Жолдауында: «Жыныстық зорлық-зомбылық, педофилия, есірткі тарату, адам саудасы, әйелдерге қатысты тұрмыстық зорлық-зомбылық және басқа да ауыр қылмыстарға, әсіресе балаларға қатысты қылмыстарға қолданылатын жазаны шұғыл түрде қатайту қажет» деген болатын [1]. Ата-аналар мен балалар арасындағы зорлық – зомбылық пен жанжалдардың алдын алудың негізгі бағыттары мыналар болуы мүмкін: біріншіден, ата-аналардың педагогикалық мәдениетін көтеру, бұл балалардың жасына байланысты психологиялық ерекшеліктерін, олардың эмоционалдық жағдайын ескеруге мүмкіндік береді. Екіншіден, отбасын ұжымдық негізде ұйымдастыру, белгілі бір қызметтік міндеттерді орындау. Үшіншіден, балалардың ішкі әлеміне және хоббиіне қызығушылық таныту. Бұл ретте тұрмыстағы зорлық –зомбылықтың балаға

қатысты жүргізілуіменен күресу үшін алдыменен құқықтық сауаттылық деңгей көрсеткішін отбасы арасында кеңінен насихаттау ашық жүргізілуі тиіс. Тұрмыстық зорлық –зомбылықтың алдын алуда елімізде ҚР ӘҚБтК өзгерстер енгізілді, бұл: ӘҚБтК (73-бабы) – ескерту жасауға не бес тәулікке дейінгі мерзімге әкімшілік қамаққа алуға әкеп соғады. ӘҚБтК (73-1-бабы) толықтырылды: ескерту жасауға немесе 15 тәулікке дейінгі мерзімге әкімшілік қамаққа алуға санкциясымен және 1-1 нормамен толықтырылды, ал бір жыл ішінде қайталаған кезде-ескертусіз 20 тәулікке дейін қамауға алу. ӘҚБтК (73-бабы) қамауға алу мерзімі 3 тәуліктен 5 тәулікке дейін ұзартылды. ӘҚБтК (73-2-бабы) толықтырылды: ескерту жасауға немесе 10 тәулікке дейінгі мерзімге әкімшілік қамаққа алуға әкеп соғады және бір жыл ішінде қайталанса 15 тәулік қайталап ұстау көзделген [2]. Сондай-ақ, ҚР ҚК 110-бабына елеулі өзгерістер енгізілді. Ол жеке меншіктен жеке-қоғамдық жазықтыққа ауыстырылды [3]. Соңғы сандық мәліметтерге жүгінсек, тұрмыстық зорлық-зомбылықтың құрбандары балалар болуда. Қазақстан өзін Балалар құқықтары туралы Конвенцияға қосылған әлеуметтік дамыған және құқықтық мемлекет ретінде көрсетеді. Бала құқықтары туралы конвенциясына сәйкес, Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігінің «Балалардың құқықтарын қорғау» комитеті құрылды, оның негізгі міндеті балалардың құқықтары мен заңды мүдделерін қорғауды қамтамасыз ету жөніндегі мемлекеттік саясатты іске асыру болып табылады. Алайда атқарылған жұмыстардың барлығына қарамастан, Қазақстан әлі де барлық балалардың өмір сүру құқығын қамтамасыз ете алмайды. Тұрмыстық зорлық-зомбылықтың зардап шешуші позициясы балаға көрсетілетін қысым зорлық-зомбылықтың төрт түрінен айқын жүзеге асырылады. Олар физикалық, психологиялық, жыныстық және экономикалық зорлық-зомбылық арқылы көрініс табады. Сондай-ақ, балаларға қатысты бұқаралық ақпарат қорларында отбасында буллинг және педофилдық зорлық-зомбылық таралғаны жиі кездесіп жатыр. Сандық деректерге жүгінсек балалардың 25,3 пайызыы тұрмыстық зорлық-зомбылықтың куәгері болған. Зерттеу бойынша әсіресе 2 және 14 жастағы әрбір екінші бала отбасылық зорлық-қорлаудың құрбаны болған. Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігі «Балалардың құқықтарын қорғау» комитетінің 2015 жылдың басындағы мәліметтері бойынша 32 362 жетім және ата-анасының қамқорлығынсыз қалған балалар болды. Оның ішінде 21 350 бала қорғаншылықта, қамқоршылықта және 1 820 бала патронаттық тәрбиеде, 9 192 бала 188 118 балалар үйінде қазақстандықтардың отбасында тәрбиеленуде. Балалар үйіндегі 7395 (80,4%) бала 7 мен 18 жас аралығындағы балалар, сәйкесінше балалардың тек 19,6% (1797 адам) 6 жасқа дейінгі балалар [4]. Бүгінгі таңда аталған сандардағы өзгерістердің болмауы, яғни азаймауы ойландырады. Осы бағыттаға зерттеу жұмыстарын жүргізген әлуметтанушылар М. Страус, Р. Джеллз [5] мен С. Стейнметц [6] балаларға қолданылатын зорлық факторының негізгі себептері ата-ананың ішімдікке, уытқұмарлық дәрілерге, нашақорлыққа және толық емес отбасында, өгей әке немесе анамен тұру кезінде жиі кездеседі дей келе оларды бірнеше категорияға бөледі. Алайда бұл мәселенің түп тамыры ата-анасының алған тәрбиесінен қалыптасады. Әсіресе,

бұқаралық ақпараттар дерегінде ата-аналар баланың тәрбиесін тым қатал ұстауы кең етек жаюда. Доминант рөліндегі ата-ананың балаға қолданатын зорлық-зомбылықтың көрінісін жиі тәрбиелік мақсат ретінде сипаттайды. Мысалы: сабағынан үлгерімі төмен немесе аса белсенділік танытпайтын баланы физикалық және психологиялық зорлық-зомбылық арқылы тәрбиелеуді жөн санайды. ЮНИСЕФ және Еуропалық одақтың көрсеткішіне сүйенсек, елімізде ер адамдардың 75% және балалардың құқықтарын қорғайтын мамандардың 46% зорлық-зомбылықтың бір түрі отбасындағы физикалық күш қолдануды қолдайды [4]. Балаларға қарай қолданылатын зорлық-қатыгездікке құқықтық сала жағынан елімізде заңмен қорғалады. Балаларға қатысты қатыгездікке жол бермеу халықаралық және еліміздіе Конституция мен «Қазақстан Республикасындағы баланың құқықтары туралы» заңмен қорғалады. Басты мақсат тұрғындардың сана-сезімін өзгертудің жаңа жолдарын іздестіру, осы проблемаға деген көзқарасты өзгерту болып табылады. Жалпы айтқанда, құзыретті құрылымдардың өзара келісілген іс-қимылын қамтамасыз етудің, тұрмыстық сипаттағы зорлық-зомбылықты тоқтату және оның алдын алу тетіктерін жетілдіруге бағытталған тиімді құқықтық және тәжірибелік шаралар қабылдаудың маңызды. Бұл жұмыстың сәтті жүруіне мемлекет пен азаматтық қоғам институттарының бірлескен күш-жігерінің жұмылдырылуы, соның ішінде отбасындағы зорлықзомбылық проблемаларын нақты шешумен айналысатын үкіметтік емес ұйымдардың іскимылдарының ықпалы күшті болуы керек.

Әдебиеттер тізімі:

1. Сындарлы қоғамдық диалог – Қазақстанның тұрақтылығы мен өркендеуінің негізі. Мемлекет Басшысының 2019 жылғы 2 қыркүйектегі Қазақстан халқына Жолдауы. // http://adilet.zan.kz/kaz/docs/K1900002019.
2. Қазақстан Республикасының Әкімшілік құқықбұзушылық туралы кодексі (16.01.2020 жылғы өзгертулерімен). // http://adilet.zan.kz/kaz/docs/K1400000235/history.
3. Қазақстан Республикасының Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексі 2014 жылғы 3 шілдедегі № 226-V ҚРЗ. (04.09.2021 ж. өзгертулерімен) // https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K1400000226/history.
4. Балаларға зорлық-зомбылық көрсетуді анықтау және олардың нысандары. // http://womenrights.kz/kk/nasilie/nasilie-nad-detmi/.

БАЛАНЫ МЕКТЕПКЕ ДАЯРЛАУДЫҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ АСПЕКТІЛЕРІ

Қатысушы:Төреханова Елназ Серікханқызы
Жетекішісі: Мукышева Салима Алпысовна
«М.О. Әуезов атындағы педагогикалық колледжі» КМҚК Семей қаласы

Мектепалды даярлық тобына жалпы сипаттама беру, оларда кездесетін жалпы психологиялық мәселелерін анықтау, психологиялық аспектілерін атау, олардың шешу жолдарын қарастыру.

Мектеп жасына дейінгі бала мектепке баратын уақытқа дейін дамудың ұзақ жолынан өтеді. Алты жасында бала өзінің қоғамдағы орнын, тұлға екендігін,

өзіне тән жеке қасиеттерін сонымен қатар белгілі бір іс-әрекет түрлерін біледі. Енді ол арықарай жамып, мектеп оқушысы болуға ұмтылады. Бұл жастағы балалардың білуге ынтасы артып, тілі, ақыл-ой қабілеті, қиялы белсенді дамиды, өзіне тән дербес іс-әрекетті жақсы орындай алу дәрежесіне жетеді.Балалардың 5 жасында әртүрлі психикалық процестер тез дамиды: есте сақтау, зейін, қабылдау және тағыда басқалары. Мектепке алғаш бару - бала өміріндегі ең үлкен қадам, қоғамдағы жаңа орынға көшуі мен өсіп-жетілуінің бір бастамасы. Баланы мектепке даярлау дегенде көптеген ата-аналар балаға әріптерді және санауды үйретумен ғана шектеледі. Әрине баланың білім алуға деген дайындығын ақыл-ойының даярлығымен ғана шектеп қана қоймай, оның оқуға психологиялық жағынан даярлауды қарастыру қажет. Яғни, бұл баланың мотивациялық-қажеттілік және психикалық үрдістерінің дамуы білім алуда, қарым-қатынаста қиындыққа кезікпеуіне мүмкіндік береді. Бұл жаңа бір кезеңде мектеп алғашқы күннен бастап-ақ оқушыға бірнеше талаптар қойып және баланы ұқыптылық пен зейінділікке тәрбиелейді. Сондықтан да балалар оқу ісіне машықтануға, қимыл-әрекетерінің ықтиярлы басқарылуы қабілетін, танымдық қасиеттерін, алдына мақсат қоя алу дағдысын қалыптастыруға аса көңіл бөлінеді. Белгілі орыс психологтары А.Н. Леонтьев, А.В. Запорожец, А.А. Люблинская мектепке даярлау ұғымына баланың оқу тапсырмаларын түсінуін,әрекеттерді орындау тәсілдерін меңгеруін, ерік қасиеттерінің дамуын, өзін-өзі бақылау және өзін-өзі бағалау дағдыларын, мұғалімді тыңдау, материалды еске сақтау біліктілігін жатқызады. Алайда, мектепке даярлау мәселесі Қазақстан ғалымдары Б. Баймұратова, Қ. Сейсенбаев, Н. Айғабылов, Б. Дабылова еңбектерінде біршама зерттелгені белгілі. Дегенмен, мектептегі оқуға даярлау мәселесі әліде өзекте мәселелердің бірі болып қала бермек.

Баланың мектепке жалпы дайындығы – бұл, физиологиялық, психологиялық тұрғыдан адамгершілік, ерік-жігерінің және денсаулығының қалыпты жағдайда болуы. Баланың жалпы дайындығы дұрыс жетілмесе, онда оның оқуға деген құлшынысы болмайды, жеке тұлға ретінде қалыптасуына кедергі келтіруі мүмкін. Баланың психологиялық дайындығы – оқу түрткісінің (мотивінің) қалыптасуына байланысты. Негізгі түрткілер ішінде оқу түрткісі, яғни менің көп білгім келеді, оқығым, жазғым, есеп шығарғым келеді деген сияқты ең маңызды мәселелер қалыс қалып қояды. Мұндай түрткілер баланың психологиялық жағынан дайын болған кезде көрініс береді. Алайда бұл түрткілер бірден пайда бола қоймайды.

Баланы мектепке дайындау – педагогиканың, заманауи білім берудің аса бір маңызды және өзекті проблемаларының бірі. Балаларды тәрбиелеу, өмірінің алғашқы күнінен бастап бала тұлғасын қалыптастыру - ата-ананың негізгі міндеті. Отбасы балаға ықпал етеді, өмірге араластырады. Баланың басты тәрбиешілері - ата-аналары. Мектепке жасына дейінгі балалар үшін жанұя оның өмірін қоғамдық ортамен байланыстыратын бірінші және негізгі буын және бұл өте маңызды.

Баланы мектепке дайындауда ата-ананың рөлі зор: жанұяның ересек мүшелері ата-ананың да, тәрбиешілердің де және мұғалімнің де функцияларын

атқарады. Бірақ ата-аналардың бәрі мектепке дейінгі мекемеден қол үзгендіктен баласын мектепте оқуға мектеп бағдарламасын меңгеруге дайындауды толық, жан-жақты қамтамасыз ете алмайды.

Мектепке дейінгі баланың өмірінде әлеуметтік, психологиялық жағынан және физиологиялық жағынан да қиын кезең. Бұл кезеңде мектеп өмірімен танысады, әлеуметтік ортасы өзгеріп және оқушының жаңа әлеуметтік рөлін меңгере бастайды.

Жалпы баланы мектепке даярлаудың психологиялық аспектісіне 7 жас дағдарысын жатқызуымызға болады. Әрбір мектеп жасындағы баланың психикалық дамуында дағдарысқа немесе өзгеріске ұшырайды. Бұл жағдайды ғылыми әдебиеттерде жеті жас дағдарысы деп аталады. Осы кезеңде балалардың ақыл-ойының өсуі өзгерістерге ұшырап, тәрбие мәселесі бұрынғы уақытқа қарағанда неғұрлым қиындайды. Яғни бір сөзбен айтқанда бұл бала өтпелі кезеңді басынан өткізеді. Бұл кезеңде балалар айтқанға көнбей, қырсығады, жүріс тұрысы өзгереді, мінезінде ойланбай істейтін қылықтар пайда болады, ұшқалақ, қылжақбас, күлдіргі қылықтары пайда болады. Мұндай қылықтар баланың жеті жасқа дейінгі кезеңінде болғанымен, оның төңірегіндегілер оған жете мән бермейді. Жеті жас дағдарысының ең басты көрінісі оның жеке басының ішкі және сыртқы дүниесіндегі елеулі өзгерістерге ұшырауы себептерімен байланысты.

Жеті жас дағдарысына тән белгілер баланың мектепке баруымен байланысты: жаңа ортаға бейімделуі, білімді игеру алуындағы қиындықтар; ашушаңдық; қорқыныштар, жоғары мазасыздық деңгейі.

Жеті жас дағдарысы кезіндегі көмек: баланы алдын ала мектепке дайындау (психологиялық, танымдық, т.с.с); құрдастарымен қарым-қатынас жасауын қолдау; қосымша сабақтарды азайту; балаға қысым көрсетпеу; баланы көбірек мадақтау.

Мектеп жасына дейінгі балалардың негізгі іс-әрекеті ойын болғандықтан, оларға бірден оқу әрекетіне ауысу біршама қиындықтар туғызады. Мектеп табалдырығын алғаш аттаған бала мұғалімдермен және өзіне бейтаныс балалармен кезіккенде мазалануы мүмкін, оқу процесінде жағымсыз эмоция сезініп, қорқыныш пайда болуы мүмкін. Осындай мәселеден нашар оқитын балалар және екінші жылға қалып қоятын балалар пайда болады. Сонымен қатар баланың көңіл-күйінің болмауы, себепсізден жиі ауыруы мектеп неврозы сипатында көрінеді, яғни мектепті есіне алғанда жылап, уайымдай бастайды. Сөйтіп, мектеп бала үшін стрессогендік факторға айналып, денсаулығының нашарлауына әкеліп соғады.

Австрия ғалымы Г. Эберлейн өзінің «Дені сау балалардың қорқынышы» атты еңбегінде «Кейбір балалар алдағы болатын жағдайлардан үрейленеді, олар үнемі «мектепте мұғалім берген тапсырманы орындай алмай қаламын ба?» деген қорқынышпен жүреді», - дейді. Осыдан қорыта келсек, көптеген балалар мектепке психологиялық дайындығы жағынан дұрыс қалыптаспай барады.

Жалпы, тәжірибеге сүйенетін болсақ, баланың оқығысы келмеуі мына аспектілерге байланысты болады:

1. Мектеп алдындағы қорқыныш. Бұл баланы бағындыру, әрекеттерді орындату мақсатымен қорқынышты үйде қалыптастырады; («Мектепке барасың сонда саған көрсетеді»);

2. Білім алу процесіндегі және коммуникацияда қиындыққа соқтығысуы;

3. Мектеп өміріне бейімделе алмауы;

4. Мектептің өмірінің шынайлылық қиындығымен кезіккенде, баланың көңілінде мектепке деген жағымсыз қатынастың пайда болуы;

5. Мұғалімнің өзіне тән психологиясына үйрене алмау.

Яғни, осы кезде әрбір ата-ана өзінің баласына мектеп туралы қажетті мағұлматтарды айтып, баланың мектепке деген жағымды көзқарасын және сенімділік сезімін қалыптастыруы қажет. Ең бастысы баланы жолдастарымен қарым-қатынас жасай алуға, оны қолдауға, басқа баланың ойымен санасуға үйрету болып табылады.

Мектеп өмірі әрбір баладан эмоционалдық-психологиялық тұрақтылықты талап етеді. Оқушылар арасында келіспеушіліктер, реніштер жиі кездеседі. Әсіресе ерке балалар мұғалімнің ескертулерін ауыр қабылдайды, яғни мектепке барудан бас тартады, жылайды және т.б. әрекеттер арқылы көрінеді. Баланың өз бетімен шешім қабылдай алатындай және еріктілікті дамытуға жағдайлар жасап және бір жұмысты аяқтамай келесі жұмысқа кірісуіне рұқсат етпей, кез-келген істі аяғына дейін жеткізуге үйрету керек.

Мектепке психологиялық даярлықты жүзеге асыру ісін ғалымдар түрліше жіктейді. И. Шванцар, Л.И. Божович зерттеулеріне сүйене отырып, мектепке даярлықты жүзеге асыру ісін үш бағытта жүргізу қажет деп тұжырымдайды. Ал Е.Е. Кравцова мектепке даярлықтың төрт бағытын қарастырды:

1 бағыт - балаларды мектептегі оқуға қажетті нақты іскерліктер мен дағдыларды қалыптастыру;

2 бағыт – мектеп жасына дейінгі кезеңнің аяғында байқалатын жаңа құрылымдар мен бала психикасындағы өзгерістерді зерттеу;

3 бағыт - оқу әрекеттерінің алғы шарттары;

4 бағыт - баланың берілген ережелер мен ересектер талабына саналы түрде бағыну іскерлігі.

Қорытындылай келе, мектепте оқуға психологиялық даярлық баланың негізгі психикалық сфераларының қалыптасқандағынан көрінеді: ықыластанушылық (мотивациялық), адамгершілік, еріктік, ақыл-ой. Және бұлар оқу материалын табысты меңгеруді қамтамасыз етеді. Жалпы баланың оқуға психологиялық дайындығын қазан және сәуір айларында анықтап отыруға болады. Кез-келген ата-ана баласының өсіп-жетілуінде, рухани күшті етіп тәрбиелеу жолында алуан түрлі қуаныш пен қиыншылықтарды бастарынан өткізе отырып, оның рухани және ақыл-ойы мен дене құрлысы жағынан жан-жақты даму дәрежесіне жеткізуге баулиды. Мұғалім баланы оқуға дайындауда ата-анасымен бірлесе отыра жүргізеді. Оларға іс-әрекеттің мазмұны өзгерген кезде баланың мінез-құлқы да, ішкі психикалық өмірі де өзгеретінін және осы кезде баласына аса қажет екендігі түсіндірілуі керек. Сонымен қатар, баланың мектепте оқуға психологиялық даярлығы оның мектепке түсу мезетінде мектеп оқушысына сай психологиялық белгілер құрылатындығында емес. Олар тек мектепте оқу

барысында қалыптасатындығын есте сақтау қажет. Мектепке дейінгі балалық шақта бала дамуының қорытындысы тек осы белгілердің алғышарттары болып табылады. Олар баланың мектеп жағдайына бейімделуіне, жүйелі оқуға кірісуіне жеткілікті болуы қажет.

Қолданылған әдебиеттер тізімі:

1. Жумабекова Ф. Н. «Мектепке дейінгі педагогика» оқу құралы. Астана: Фолиант, 2008. – 336 б.
2. Жумабекова Ф., Нұрғазиева Н., Жамалиев С. «Психология (мектепке дейінгі кезең)». Оқу құралы – Астана: Фолиант, 2015. – 288 бет.
3. **https://ziatker.kz/docx/balany_mekteptegi_oqyga_daiyndaydyng_psihologiyalyq_bagyttary_5991.html**

ТӘУЕЛСІЗ ЕЛІМ - БИІК ТҰҒЫРЫМ

Қатысушы: Аринов Рамазан Бауыржанұлы
Жетекшісі: Омарбекова Жадыра Социаловна
«Геологиялық барлау колледжі» КМҚК Семей қаласы

Тәуелсіздікті қазақ елі көп армандады, көптеген жылдар бойы орыс халқының құрамында болып, шаршаған қазақ елі тәуелсіздікті аңсады. Аңсап армандаған Тәуелсіз өмірге қол жеткізу үшін қазақ халқы сол жылы, бастарын қатерге тіге тұра, ержүректікпен бас көтерді. 1986 жылы 16-17-18 Желтоқсан күндері, Мәскеудің шешіміне наразылық білдірген қазақ жастары, Брежнев атындағы алаңға шықты. Сол бір Желтоқсанның ызғарлы, суық күніндерінде ұлт ұшін, ұрпақ үшін алаңдаған боздақтардың талайы сотталып, таяқ жеп, қаза тапты. Ұрпақ үшін, ел үшін бастарын қатерге тігіп, өз өмірлерін тәрк етті. Қаншама боздақтар қыршынынан қиылды. Қайтпас, қайсар қазақ қыздары ел үшін құрбан болды. Баяғы өткен заманда да қазақ батырлары, хандары, би-шешендері де ұлттың татулығын, қазақтың татулығын аңсап, ұстана білген. Осы ұлттың татулығы үшін, бірлігі үшін талай ата-бабаларымыз жанын берген. Ал сол ата-бабаларымыздың арқасында келген осынау ұлан-ғайыр жер, ұлтшылдық, тектілікті біз сақтай білсек үлкен бірлігі жарасқан ел болатынымыз айдан анық. Сан қилы оқиғаларды бастан өткеріп,әртүрлі қиындықтарға төтеп бере білген қазағым осындай тыныш әрі бейбіт күнге қол жеткізіп отыр. «Қиындық атаулыны жеңетін бір-ақ күш бар, ол – бірлік» демекші, ел басына күн туған замандарда халқымызды ұлт ретінде сақтап қалған ынтымақ пен бірлік десек, қателескеніміз емес. Желтоқсан айы қазақ елі үшін атаулы күндерге бай. Соның ішіндегі ең бір маңыздысы, Қазақстанның мемлекет ретіндегі тағдырына түбегейлі өзгеріс енгізген – Тәуелсіздік күні. Біздің табысымыз не деген сауал туындаса, мен төмендегі бірнеше "олжаны көрсетер едім. Біріншісі, тәуелсіз, жаңаша ойлай алатын, сыни көзқарастан қорықпайтын жаңа қоғам, жаңа ұрпақ қалыптасты. Қазіргі қатардағы азамат өз ойын ашық жеткізе алады, қымсынбайды. Керек жерде талап етеді. Келмеске кеткен Кеңес Одағын аңсамайды. Көпшілігі өз болашағын Қазақстаннның дамуымен байланыстырады. Екіншісі, Қазақстан территориясы шекарасының толық анықталып, құжатпен бекітілуі. Бұл жетістікке жету үшін талай дипломат,

топограф, тарихшылар, картографтар және өзге де мамандар сан жылдар бойы тер төкті. Ал осы істі толық басқарған президент Назарбаевтың сіңірген еңбегі шексіз. Елбасы кейбір көрші елдердің басшыларындай келер ұрпаққа шешілуі қиын әрі ұзақ ұлтаралық, дінаралық жанжалдарды, түйіні тарқатылмаған жер дауын қалдырған жоқ. Өз уақытында шешті. Үшінші. Үлкен қиыншылықтармен болсын республикамыздың нарықтық экономикаға толық өтуі. Бүгінде Қазақстанда 2 млн аса жеке кәсіпкер бар. Олар қаншама жұмыс орнын ашты. Төрт-бес адамның біреуі жеке өз ісін ашқысы келеді.

Студенттердің басым бөлігі жеке бизнес жайлы жоспарлай алады. Бұл адам қабілетіне қарай табыс табуға мүмкіндік беретін нарықтық экономиканың жемісі деп есептеймін. Тәуелсіздік жылдары «Ұлытау өңірі» газеті үшін ең елеулі жылдардың бірі болды деп айтуға толық негіз бар. Әсіресе ел тағдыры шешілер кезең 1991 жылдардың басында басылым ел экономикасына, қоғамға қызмет ете білді. Мысалы, «Ел тағдыры», «Саясат», «Жаңа заңдар», «Біле жүрейік» сынды айдарлары арқылы ел тынысын байқауға болатын еді. Биліктегі ауыс-түйіс, жаңа қабылданған қаулы, заңдар барлығымен құлағдар етіп отырды. Жылдамдық пен шапшаңдықты серік еткен журналистер қауымы жаңалықтарды тез әрі нақты жеткізе білумен басылым құндылығын арттырып отырды. Ел тәуелсіздігі орнаған күннен бастап, әлемдік сахнада Қазақстан өзін көпұлтты, бейбіт мемлекет ретінде танытуда. Осыған дәлел ретінде 1995 жылы Президент Жарлығымен Қазақстан халықтары Ассамблеясы құрылды. Н.Назарбаев Қазақстан үшін тарихи маңызды оқиға деп атап өткен төл теңгемізді шығару фабрикасының ашылу рәсімі өтті. Осы уақыттың ішінде ұлттық валютамыз – теңгенің тұғыры бекіді, елімізде макроэкономикалық тұрақтандыру процесі іске асты. Қазақстанның экономикалық-қаржылық тәуелсіздігі толық айқындалып болды. Республикалық референдумда Қазақстан Республикасының жаңа Конституциясы қабылданды. Жалпы халықтық референдумда қабылданған Қазақстан Республикасының Конституциясында «Парламент» ұғымы алғаш рет ресми турде бекітілді. Әлеуметтік-экономикалық маңызы бар «Жекешелендіру туралы» Заң қабылданды. Қазақстан Президенті Н.Ә.Назарбаев екіжақты байланыстарды дамыту, республикада экономикалық реформаларды тереңдетуге қолайлы жағдай туғызуды бақылауға алу міндеттерін алдыңғы қатарлы мәселелер тізбегіне енгізді. Жалпы қазіргі тәуелсіз Қазақстан Республикамыз дамудың жаңа бір белесіне шықты. Жиырма төрт жылдық тарихы бар егемендігіміз бізге талай ауыр, қиын замандарды өткеру арқылы келді.Елі үшін, Отан үшін қанша боздақтарымыздың ерен ерлігінің арқасы екенін ұмытпауға тиіспіз.

Аңсаған азаттыққа жетіп, еліміз тәуелсіз мемлекет атанған соң біршама өзгерістер орын алды. Бұл өзгерістер еліміздегі баспасөздің жұмыс бағытын түбегейлі өзгертті. Көптеген аймақтық газеттер секілді Ұлытау аудандық газеті де тілімізді, салт-дәстүрімізді, елдігімізді дәріптейтін, патриоттық сезімге тәрбиелейтін басылымға айналды. Мұны сол кездері редакцияға келіп түскен хаттар санынан аңғаруға болады. Газет бетіндегі «Редакцияға хат» айдарларымен оқырман хаттары үздіксіз жарияланып тұрған. Қазір де басылымда осы тектес «Хат қоржын» айдары бар. Ауданның әр түкпіріндегі

ауылдарынан күніне ондаған хаттар келеді. Шынайы өнерді жасап, елге паш ететін – қазақ деп жүрегі соғатын ұлт азаматтары. Олардың бойында ең біріншіден – ұлтқа деген сүйіспеншілігі, отансүйгіштігі, елге деген ерекше махаббаты және қазақ мәдениеті мен әдет-ғұрпына деген сыйластығы бәрінен де жоғары тұруы хақ. Тек қана Қазақстанның ғана емес, әлем спортының тарихында ойып орын алатын кәсіпқой боксшы — Геннадий Головкин. Бүгінде ол WBA, IBF, IBO, WBC тұжырымдары бойынша әлем чемпионы. 2010 жылы елімізде тұңғыш кәсіпқой бокс клубы құрылды. Олар өздерін — «ASTANA ARLANS» деп атады. Құрылған жылы-ақ олар әлем біріншілігінде 2-орын иеленіп, келесі маусымдарда екі дүркін чемпион атанды. Бүгінде астаналық арландар әлемнің ең үздік кәсіпқой спорт клубтарының қатарына кіреді. Клубқа — Олимпиада чемпионы, Вэла Баркер кубогының иегері — Серік Сәпиев басшылық етеді. 2014 жылы қазақ спортының тарихында бұрын-соңды болмаған оқиға орын алды. Алматы облысы, Жетіген ауылында дүниеге келген Назым Қызайбай есімді қазақ қызы бокстан Әлем чемпионы атанды. Бүгінде Назым — үш дүркін Қазақстан чемпионы және екі дүркін Әлем чемпионы. 2006 жылы испандық «Либерти Сегурос — Вюрт» велокомандасы допинг дауына ілігіп, команданың демеушілері қаржыландырудан бас тартты. Қазақстандық Александр Винокуров, Андрей Кашечкин өнер көрсететін бұл топқа мемлекет демеу көрсетіп, «**Astana Pro Team»** деген жаңа атпен клуб қайта жасақталды. Осы уақыт аралығында велошабандоздар үшін ең ірі жарыс саналатын «Джиро д'Италия», «Тур де Франс» жарыстарын үш реттен жеңіп алды. Дәл қазіргі таңда қазақ мерзімді басылымдарында таласа жазып жүрген мәселелердің бірі – ортақ валюта құру. Ортақ валютаны енгізуге жол беруге болмайды. Орыстың «қорасына» батпандап кірді деген осы... Әлгі өрмекшінің торына түскен шыбын секілді біртіндеп, біртіндеп тіршіліктен алыстай береміз де онда... Осыдан кейін ЕАЭС саяси одақ емес деп кім айта алады?! Билік басындағылардың ортақ валюта деген болмайды деп сендіргендері қайда?! Бұл – «Жас Алаш» газетінің билікке қойған күдікке толы сұрағы. Осы тақырып төңірегінде «Жас Алаштың» «Ортақ ақша оңдырмайды. Ол Тәуелсіздігімізден айырып тынады « (Жас Алаш №24 (16002) 27 наурыз, жұма 2015) деп аталатын мақаласында автор Жанболат Мамай былай деп жазады: «Ашығын айтсақ, Ресей басшысы Путиннің ортақ валюта енгізу туралы ұсынысы – оның «одақтастарына» жасаған опасыздығы іспеттес. Еуразиялық одақ құру туралы келісім дүниеге келмей тұрып, Путин де, Ресей сыртқы істер министрі Лавров та, одақтың хатшысы Христенко да «бұл ұйымның бұрынғы КСРО – ны жандандыруға бағытталмағанын әрі оның реинкарнациясы еместігін» ашық мәлімдеген еді. Дәл осындай сөздерді Қазақстан президенті Нұрсұлтан Назарбаев та бірнеше рет айтты. «КСРО – ны жаңғырту туралы мәселенің ешқандай негізі жоқ. Бұл одаққа мүше болған мемлекеттердің барлығы тәуелсіздік алды, бөлек отау тікті. Бұл пікірді Ресей және Белоруссия президенттері де қолдайды», – деді Назарбаев. Еуразиялық одақ құру туралы келісімге қол қойылған соң да Қазақстан басшылығы Еуразиялық одақтың тек қана экономикалық шеңберде қалатынын айтып, бірнеше мәлімдеме жасады. Путиннің ортақ валюта енгізу туралы ұсынысын көтергеніне қарағанда, Кремль қожайыны өзінің әріптестерін, ал олар өз

кезегінде халқын алдап отыр деген сөз». ҚР Президенті Нұрсұлтан Назарбаевтың «Болашаққа бағдар: Рухани жаңғыру» мақаласында аталған арнайы жобалардың қатарында «Жаңа гуманитарлық білім. Қазақ тіліндегі 100 жаңа оқулық» бастамасы да бар. Бұл жобаны іске асыру мақсатында «Ұлттық аударма бюросы» қоғамдық қоры құрылды. «Ұлттық аударма бюросы» алдыңғы қатарлы ЖОО-лармен бірлесе отырып, алғашқы 18 оқулықты аударып, келесі оқу жылында көпшілікке ұсынбақ. Оқулықтар философия, әлеуметтану, психология, дінтану, мәдениеттану, тіл білімі, антропология, экономика, менеджмент және кәсіпкерлік бағыттарын қамтиды.

Сөзімді қорытындылар болсам , қазақ бір-бірімен тату болса, қазақ бір-бірімен қонақжай болса ел мәңгі жасайды. Кезіндегі ата бабаларымыз найзаның ұшымен, білектің күшімен қорғап қалған жерде біз бір-бірімізбен тату болмасақ, бауыр болмасақ ол елдігімізге сын. Сондықтан біз мәңгі жасайтын ұлт болғымыз келсе, біз бірінші кезекте ағайынмен тату болуымыз керек. ”Табалдырықтан биік тау жоқ, ағайыннан артық жау жоқ” дейді. Сондықтан ағайынмен, елмен, халықпен тату болсақ біз мәңгі жасаймыз. Бірлігі берекелі, тірлігі мерекелі, ынтымағы жарасқан елдің ғана ырысы мен табысы мол болмақ. Тәуелсіздік тұғырын әрқашан биік ұстайық! Қазақстанның көпұлтты халқының татулығы, ынтымақтастығы, бейбітшілігі – біздің еліміздің ең басты байлығы. Достық пен ынтымақты ту етіп, бірлік пен татулықты жыр еткен барша Қазақстан халықтарының мызғымас достығы мен бірлігі мәңгі жасай берсін.

Әдебиеттер тізімі:

https://el.kz/news/archive/aza-stanny-_t-uelsizdik_zhyldarynda_zhetken_zhetistikteri/
https://el.kz/news/archive/__ulitau_oniri___gazeti_tauelsizdik_zhildarinda/
https://el.kz/news/archive/__ulitau_oniri___gazeti_tauelsizdik_zhildarinda/

САКРАЛЬНЫЕ МЕСТА ОБЛАСТИ АБАЙ – КОНЫР АУЛИЕ

Участник: Мельникова Наташа
Руководитель: Сулейменова Жанат Медыгалиевна
КГКП « Колледж радиотехники и связи» г. Семей

« Путешествовать, наблюдать природу, улавливать ее тайны и восторгаться этим счастьем – значит жить.»
Фёдор Васильевич Геблер

Изучение «Сакральных мест Казахстана» это платформа привлечения студентов радиотехнического колледжа к научно-исследовательской деятельности, расширения их научного кругозора, приобретения ими исследовательских навыков и обеспечения высокого качества профессиональной подготовки.Которая представляет собой обмен мнениями, идеями и направлена на выявление интеллектуальных и творческих способностей студентов, формирование у них интереса к научно-исследовательской работе, навыков публичного выступления, умения решать практические задачи.

Целями являются выявление творческого потенциала студентов, повышение эффективности самостоятельной работы.

В рамках поведения и написания исследовательской работы решаются следующие задачи:

1. Вовлечение студентов в поисково-исследовательскую деятельность, приобщение к решению задач, имеющих практическое значение для муниципального района.
2. Выявление и поддержка талантливых студентов, проявляющих интерес к научно-исследовательской деятельности.

Сакральная география Казахстана — национальный проект Казахстана, включающий проведение археологических и этнокультурных экспедиций по историческим местам страны. Проект стартовал в 2017 году.Сначала в проект вошли 100 общенациональных сакральных объектов. На 2018 год проект включал описание 642 исторических объектов: городищ, мавзолеев, природных достопримечательностей. На 2019 год — 185 общенациональных объектов наследия и 463 региональных. Уже на 2022год, в рамках проекта, на 48 памятниках республиканского значения проведены научно-реставрационные работы. Реализацией проекта, в частности, занимается созданный при Министерстве культуры и спорта научно-исследовательский центр «Сакральный Казахстан» .

Хотелось бы отметить, что Восточный Казахстан а также облась Абай богаты своей уникальной природой и выдающимися личностями. Раздольная степь Сарыарки постепенно переходит в горную местность, где раскинулись леса, тайга и альпийские луга. На всем этом уникальном пространстве в разные эпохи жил человек, оставляя после себя культуру своего быта и творческое наследие. Для наших предков каждая гора, озеро, река олицетворяли живой дух и наделялись жизнью, и со временем превращались в легенды. Наши предки оставили нам множество топонимических легенд, а также, преданий об исторических объектах (как мы их сейчас называем). Часть преданий и легенд основаны на конкретном историческом факте, а другие не имеют никакой реальной основы, на наш современный взгляд. Большинство из них сохранялось в устной форме, т.е. их передавали из уст в уста, а впоследствии они были запечатлены на бумаге. Сегодня большинство из духовных, природных и исторических мест Восточного Казахстана и области Абай вошли в карту сакральных мест Казахстана. Среди них Берельские и Шиликтинские курганы, мавзолеи Ыргызбая, Козы-Корпеш и Баян Сулу, Енлик-Кебек; музей Великого Абая Жидебай-Борели, пещера Коныр-Аулие. Это народное достояние древнего Алтая, колыбели тюркского мира, будет изучено и сохранено для потомков в рамках государственной программы «Рухани жаңғыру» и «Семь граней Великой степи ».

Сегодня хочу рассказать вам о пещере Коныр-Аулие , она является сакральным местом, где бывал Абай, неоднократно ее посещал Мухтар Ауэзов. Поэтому такие места должны быть доступны отечественным и зарубежным туристам.Никто не знает, где точно расположена могила великого Сотрясателя Вселенной Чингисхана. Историки бьются над этой загадкой уже несколько веков. Время от времени появляются различные версии, на проверку которых даже снаряжаются экспедиции. Но, увы, все они оказываются

безрезультатными. Великий полководец, завоевавший некогда полмира, перехитрил всех. Ведь не может же быть так, чтобы такого человека похоронили как простого смертного! И у жителей нашего региона на этот счет есть свое предположение. Примерно в 220 километрах, к югу от нашего города по трассе Семей – Кайнар, в Абайском районе есть горы Шынгыстау или «Чингис-Тау» (по имени Чингисхана). Старожилы бережно передают потомкам предание о том, что именно на одной из вершин Шынгыстау Темуджин был поднят на белой кошме и провозглашен ханом, после чего и получил новое имя. По мнению аксакалов, и погребен был хан где-то поблизости.В этом же районе есть одно очень красивое и известное среди местных жителей место – гора Актас с пещерой Коныр-Аулие мелового происхождения. Всего в Казахстане их три, носящих одинаковое название.Пещера Коныр-Аулие, наверное, с момента своего возникновения окутана мифами и легендами. По преданиям, обнаружил ее пророк Коныр. А было это в давние. Согласно легенде, в спасительный Ноев ковчег не успели попасть три пророка земли казахской, и пришлось им все время потопа провести на бревнах, которые были привязаны к ковчегу. Когда вода стала спадать, и показалась суша, бревно Коныра зацепилось за хребет Актас (Белый Камень), в расщелине которого и находится пещера. Внутри нее находится каменная чаша, наполненная водой, которая обладает целебными свойствами.Сведения об этой пещере восходят к далекой древности, но впервые научным языком она описана и исследована в начале 20 века. Писал об этой пещере и М. Ауэзов в своем романе «Путь Абая».Гора Актас с пещерой «Коныр-Аулие» считается третьей по счёту меловой горой в нашей стране. За сводом пещеры открываются два зала, после которых ходы расходятся дальше, сужаясь в некоторых местах, а ее длина не установлена. Примерные размеры «пещерного» водоёма – 17-18 на 12-15 метров. Глубина – до пяти метров. Вода кристально чистая с известковым привкусом и холодная (температура воды всего 4 градуса тепла). По словам местных аксакалов, об этой уникальной воде знали их далекие предки, приезжавшие сюда залечивать раны после кровопролитных стычек с джунгарами. Люди в неё окунаются, веря в особые целебные свойства этой воды. Вода настолько холодная, что конечности может сразу стянуть судорогой и нестерпимо ломит кости ног. В пещере круглый год постоянная температура, примерно +7 градусов.На расстоянии около 50 метров от берега озера, свод пещеры опускается очень низко над водой (всего до 40-50 см). Далее этой отметки никто из местных никогда не был. За ним открываются два зала, после которых ходы уходят дальше, сужаясь в некоторых местах. Оно полностью не исследовано, поскольку уходит под пещеру еще дальше. Это видно через маленькие, узкие своды, в которые еще не удалось проникнуть.Одно из преданий гласит, что под пятнадцатиметровой толщей воды на дне пещеры есть потайная дверь. Так вот, за этой дверью и скрыта главная пещера, ставшая склепом – последним местом упокоения загадочного хана.Легенд вокруг озера немало. Что правда, а что красивый миф, возможно, выяснят потомки. Говорят, что в водоеме есть едва различимое течение.Вход в пещеру и ее основание не всегда были покрыты такими валунами. Когда ее исследовали путешественники в начале 20 века, то

писали, что в пещере ровная поверхность – песчаная, за которой лежит озеро. Эти валуны, лежащие теперь на поверхности – результат постоянного сотрясения почвы от ядерных испытаний, которые проводились в этом районе еще сравнительно недавно. Примерно в 60-70 километров от пещеры находится горный массив Дегелен, который собственно и являлся центром наземных и подземных ядерных испытаний. Постоянные искусственные землетрясения приводили к тому, что от верхних сводов пещеры отваливались камни и падали, отсюда такое хаотичное нагромождение под ногами валунов. Часть этих еще не упавших камней и доныне угрожающе весят над сводами.Еще рассказывают, что есть у озера свой страж – дух одного их предков. Кто-то даже показывал фотографию фантома: белый, как лунь, старик, призрачно мерцающий из кромешной тьмы.Местные жители утверждают, что духи, живущие в пещере, благоволят не к каждому посетителю. Также говорят, что там, в пещере, в озере живут четыре белых змея.В последние годы в пещере провели электрический свет, а у ее основания поставили дизельный электродвигатель, дающий ей электричество

Пещера в наши дни стала местом паломничества. Говорят, что еще в древности воины залечивали здесь раны в перерывах между боями, когда объявлялось временное перемирие. Воевать в священных местах считалось святотатством. И есть строгий обычай входить в пещеру и в воду только с чистыми помыслами, нельзя курить, неприлично выражаться, а женщинам быть с покрытой головой.О чудодейственной силе озера свидетельствуют и современники. Говорят об исцелениях от наркомании и алкоголизма. Особенно озеро благосклонно к женщинам, которые не могут забеременеть. Говорят, что только за год после посещения озера почти два десятка женщин обрели счастье материнства.Возможно, здесь и вправду что-то есть такое, чего мы не знаем: какие-то полезные для нашего организма излучения или вещества. И еще здесь, возможно, играет свою роль метод шоковой терапии, когда организм, попадая в стрессовую ситуацию – ледяную воду, включает на полную катушку резервный запас, до этого мирно дремавший где-то в глубинах сознания. Ведь нужно не просто помочить ноги в этом таинственном озере, а окунуться в этот жидкий лед с головой от трех до семи раз!Много загадок таит в себе чудо-озеро. И что скрыто под толстым слоем ледяной воды, не знает никто. Для спелеологов тут непочатый край работы. Возможно, именно здесь сокрыта разгадка величайшей тайны, над которой бьются вот уже несколько сот лет историки мираУ подножия пещеры есть древние захоронения – десятки могил казахских и джунгарских батыров, погибших на войне.

Путешествие в пещеру Коныр-аулие запомнится надолго. И сложными условиями пути, и удивительно крас ивым подземным озером. Интересно то, что ни гиды, ни туристы сюда хорошей асфальтированной дороги не просят: сакральное место должно оставаться труднодоступным, считают они, чтобы паломники и туристы преодолевали препятствия, больше задумывались о великом и вечном и от этого ценнее было их путешествие.

« Исследовать — значит видеть то, что видели все, и думать так, как не думал никто.» Альберт Сент-Дьёрди

Список использованной литературы
1. Кузембайулы А. Абиль Е.А. История Казахстана: Учебник для вузов. 7-е изд.Соларт, 2004
2. История Казахстана (с древнейших времен до наших дней). В пяти томах. Том 3. - Алматы: «Атамура», 2000
3. Абдакимов А. История Казахстана. Учебное пособие. Алма-Ата, 1994 г
4. История Казахстана с древнейших времен до наших дней, Очерк, Алмата 1993г.

ЖАСТАР АРАСЫНДАҒЫ СУИЦИД ЖӘНЕ ОНЫҢ СЕБЕПТЕРІ

Қатысушы: Мырзагазина Назерке
Жетекшісі: Шұбарова Данара Жұманбайқызы
Жоғары Гуманитарлық Заң және Техникалық колледжі

Бүгінгі күнде өз өзіне қол жұмсап жатқан жастар көп. Дүниежүзілік денсаулық сақтау ұйымының мәліметі бойынша, Қазақстанда 100 мың тұрғынға шаққанда 53 кісі өзіне қол салып қаза болады екен. Бұл көрсеткіш Орта Азия елдері бойынша Қазақстанда ең жоғары деңгейде екен.

Мамандар жыл сайын Қазақстанда 14 пен 17 жас аралығындағы жасөспірімдер арасында 6-8 суицид фактісі тіркелетіндігін айтадыЕлде 2005-2007 жылдары кәмелетке толмағандар арасында 1364 өз-өзіне қол салу фактісі анықталып, оның – 887-і қазамен аяқталған. 2005 жылы – 261, 2006 – 274, ал 2007 – 352 суицид тіркелген.

Суицидке бару себептері көп жағдайда жалғыздықтан туындайды. Барлығы емес, қазақ отбасысының көбінде баланың өз жеке ойын ата анасы көп жағдайда тыңдамайды баламен жұмыс жасамайды, қызығушылықтарын қарстырмайды, баланың бойында болып жатқан өзгерістер елеусіз қалады осының есебінен бала өзінің басында болып жатқан проблемаларын шешуге ұмтылады көп жағдайда ғаломтар арқылы достар тауып анонимді хаттар жазып бастайды, ал цифрлық сауаттылығы жоқ адамдар көптеген пропагандалық сайттарға кіріп кетеді де өз өмірлерін қалай қиып жібергенін ұқпай да қалады. Немесе басында болған проблемалардан қашқысы келіп өлімді шешім ретінде қабылдап жатады.

Тағы да бір белгілі себеп ол мектептегі булинг болып табылады. Көптеген қазақ мектептерінде ол бары анық. Балаға әлімжеттік көрсету, ұрып соғу, ақша талап ету, баланың комплекстерін бетіне басу баланың бойында жинала беретін болады қарапайым мысал осы жолы алматы облысында 2-жасөспірім осы әлімжеттіктің құрбаны болды ол көбінесе байқалмай қалады мұғалімдердің немқұрайлығының арқасында. Егер жасөспірім бойындағы өзгерістерді байқаған сәтте 5 әрекет еткен жағдайда бұл проблеманың аллын алуға болатын еді, бірақ бұл сәтте тек мұғалім емес ата ананың кінәсін де жасыруға болмайды.

Жеке басындағы және отбасындағы конфликтілер. Оған дұрыс қарым-қатынастың болмауы, зорлау, қорлау, реніш, көзіне шөп салу, қызғану, ажырасу, жақын адамы қайтыс болуы, басқалардың мінезі мен әрекетіне қанағаттанбау, жалғыздық, оқшаулану, басқалардан қамқорлық болмауы, сәтсіз

махаббат және тағы басқа оқиғалар өз өзіне қол жұмсауға әкеп соғады

Тағы да бір айқын себеп ол оқудағы сәтсіздік стипендиядан айырылу, оқудан шығу, экзамен тапсыра алмау басты себептер болып табылады. Бәріміз білеміз 11-сынып оқушылары ҰБТ тапсырады және оған жыл немесе 2-жыл көлемінде дайындалады. Ал жасөспірімнің қаншама стресспен қаншама уайым алып жатқанын көп ата ана біле бермейді де жасөспірімнен көп нәрсені талап етеді ал тапсыра алмаған баланы одан әрі тұңғиыққа итермелейді осы проблемадан қашу ретінде жасөспірім өлімді шешім ретінде қабылдап жатады.

Менің ойымша бұл проблеманың шешімі біз ойлағаннан оңай жасөспірімдерге 9 сыныптан бастап психология курстарын жүргізіп психолог мамандар мен әңгіме құрғызып баланың өз жетілуіндегі басты баспалдықты қалау өмірінде не өзінде болып жатқан проблемаларды ашық қарастырып шешім іздеу ата анасын үгіт насихат жұмыстарын жүргізіп, психолог мамандардан консультация алу. Ата ана мен баланың арасында ашық әңгіме жүріп баланың жеке көзқарастарын ата ана қолдай білсе бұндай проблема болмас еді деп ойлаймын.

Қолданылған сілтемелер:

https://informburo.kz
https://www.unicef.org

ЕЛ ТАРИХЫ МЕН БОЛАШАҒЫ ЖАСТАР ҚОЛЫНДА

Қатысушы: Құсман Айдана Нұрбекқызы
Жетекшісі:Нұрғазы Мадина Тұрсынғазықызы
«М.О.Әуезов атындағы педагогикалық колледжі» КМҚК

Кез келген мемлекет дамыған елдің қатарына кіру үшін тарих пен мәдениет қалыптасу қажет. Мемлекеттің қозғаушы күші, қоғамның драйвері – жастар. Жастар жаңалыққа, өзгерістер мен жедел іс-қимылға бейім.Тарихтың және мәдениеттің қоғам үшін рөлін білу, жастардың болашақ үшін маңыздылығын білу,жарқын болашақ кепілін орнату түсінігін қалыптастыру.

Өзіңді-өзің тану тәрізді, тарихты танып-білу де – қазіргі даму процесінде аса қажет. Ол – болмай қоймайтын жоғалтулар мұңын тереңірек сезінуге мүмкіндік береді, сонымен бірге прогреске кең жол ашады.

ТАРИХ – біздің кешегіміз, бүгініміз, ертеңіміз екені әркімгеде анық. Тарих – түзу жөнді үйретуші деп айтады. Тарих халықты түзу жөнге сілтеуші болса, оған дүние де түзушіліктің кітабы. Тіршіліктің жолбасшысы деуге де болады. Келешек күннің қандай болашағын білуге тарих анық құрал болады. Біз Қазақстан өз тарихымызды жаңадан игеріп, біле бастаған елдің біріміз. Қазақтың тарихы өте бай. Тарихын білмеген ұлттың болашағы бұлыңғыр. Мысалы, керемет үлкен еменнің тамыры терең болмаса, ол дауылға шыдап тұра алмайды екені анық сізге де бізге де. Ертеңгі болашақтын жарқын болуы, дамыған елдің қатарына кіру ол жастар қолында. Жастардың сауатты да саналы болып қалыптасуы ол тарих пен мәдениеттін жоғары дамуында жатыр екенін ескеру керек. Әр жас ұрпақ, жас бала және жас буын міндетті түрде өз елінің тарихын, мәдениетін жетік меңгеру қажет. Бұл заман білекке емес, білімге

сенетін заман. Заманауи әлемде елдің қуаты, ең алдымен, білім мен ғылымда болатын уақытқа келдік. Сол білімді қажетке, тұрмыс игілігіне жарата білуімізбен ғана бағаланады. Инемен құдық қазғандай, қиын күрделі, орасан қажыр қайрат пен ерік — жігерді талап ететін білімсіз өмір тұл», — деп атап өтті Елбасы.

Ата тарихтың шабысында «Кеше», «Бүгін», және «Ертең" деп аталатын үш ұлы бөлік болады. Олар бір — бірінен ажырағыссыз, бір мезгілде бөлек - бөлек, тағы бір мезетте біртұтас ғұмыр кешіп, тағылым мен танымның, парасат — пен пайымның тұнығынан адамзат баласының шөлін қандырып отырады.

Қазақстанда білікті мамандар даярлау мен білім саласын әлемдік стандарттарға сай реформалау мәселесіне баса назар аударды. Тәуелсіздікті баянды етуде білімнің маңыздылығын жете түсінген Елбасы экономикалық және қаржылық қиындықтарға қарамастан осы салаға барынша қолдау көрсетті. Халқымыздың «Білекті бірді, білімді мыңды жығады» деген ұлағатты сөзін, білімнің шындығында да баға жетпес үлкен рухани қару екендігін, тек рухани қару ғана емес, сонымен қатар аса зор өндіргіш күш екенін білуіміз тиіс. Білімнің қуатына тең келетін басқа идеялық — рухани күш, қуат көзі жоқ екені белгілі. Өйткені, білім — тек ғылымның іргетасы ғана емес, сонымен бірге тасы өрге домалаған еңсесі биік елдермен терезесі тең мемлекет болудың күре тамыры, ел дамуының алтын қаруы. Білім бар жерде даму, жетілу, кемелдену үрдісі бір сәтке толастамайды.

БҰҰ Мыңжылдық да-му бағдарламасында шешуші мәселе ретінде – жас-тар, олардың қалыпты тұрмысы, денсаулығы, тиімді еңбек етуі айтылған. Қазіргі уақытта дүниежүзі мемлекеттерінің 62%-ы (122 ел) жастарға қатысты ұлттық саясат жүргізіп, оны дамыту және қорғау туралы арнайы заңнама қабылдаған. Бұл мемлекеттердің көпшілігінде жастар саясатын іске асыратын мемлекеттік органдар жұмыс істейді. Қазір әлем халқының 50%-дан астамын 30 жасқа дейінгі азаматтар құрайды. Осы көрсеткіш те жаһандық деңгейде жастардың рөлі мен жастар саясатын іске асырудың мақсаттылығын көрсетеді. Қазақстанда тәуелсіздік алған алғашқы жылдардан бастап жастар қатысты арнайы заңдар мен тұжырымдамалар қабылданып, Президенттің жанындағы және мемлекеттік органдарға қарасты жастар ісі жөніндегі кеңестер, Жастар және отбасы істері жөніндегі комитет, жергілікті әкімдіктерде жастар саясаты жөніндегі басқармалар құрылды. ҚР Президенті Қ.Тоқаев ұсынған «Жастар кадрлық резерві» жобасы кең қолдау тауып, мемлекеттік қызметшілер қатарын жаңа толқынмен көбейді. Кадрлық резервке іріктелген 300 азаматтың 150-і орталық және жергілікті органдарда, ЖОО мен ұлттық компанияларда қызмет етеді. 2020 жылғы сайлаудың нәтижесінде ҚР Парламенті мәжілісі мен барлық деңгейдегі мәслихаттарда партиялық тізімде кемінде 30% әйелдер және 20%-ы 35 жасқа дейінгі жастар ұсынылып, қатары көбейді. Қ.Тоқаевтың Жолдаудағы тапсырмасына сәйкес, биылғы жылдан бастап «Болашақ» бағдарламасы бойынша «Ғалымдар» санаты бекітілді. Ол бойынша ғылыми қызметкерлер әлемнің жетекші ғылыми-зерттеу, ақыл-ой орталықтарында тағылымдамадан өтеді. Сондай-ақ жас ғалымдарға 1000 грант тағайындалады. Сондай-ақ жас

ғалымдарға арналған мемлекеттік стипендия, талантты жастарды қолдайтын «Дарын» мемлекеттік жастар сыйлығы, Тұңғыш Президент – Елбасы қоры мен Кітапханасының арнайы марапттары бекітілген. Қ.Тоқаев былтыр жастарға арналған «Тәуелсіздік құрдастары» сыйлығын тағайындауды ұсынған еді.

1991 жылдың 16 желтоқсанында Қазақстан тәуелсіздігін алды. Егемендік жылдарында Елбасымыздың дана басшылығымен ғасырға бергісіз даму жолынан өтті. Қазақстан әлем таныған, дүние жүзінің ең беделді мемлекеттері санасатын қуатты елге айналды. Елбасы айтқандай, қазақтың мәңгілік ғұмыры ұрпақтың мәңгілік болашағын баянды етуге арналды. Ендігі ұрпақ мәңгілік қазақтың перзенті. Қазақ елінің ұлттық идеясы Мәңгілік ел. Осы идеяны жүзеге асыру жолында аянбай еңбек ету әрбір жастың азаматтық борышы. Иә, атамекеніне деген сүйіспеншілік алауы мен перзенттік сезімі нағыз батырды қан майданға, жер қорғауға аттандырар болса, нағыз ақынды жырлататын да осы күш. Қай халықта болмасын, өзінің кіндік қаны тамып, туып-өскен еліне, жеріне деген ыстық ықыласын, терең сезімдерін өлеңге қосып, өз өлкесінің тау-тасын, дархан даласын, аққулы көлін жырламаған ақын кемде-кем. «Мәңгілік Ел» идеясын қалыптастыратын жастар ал бұл жастарды тәрбиелейтін тарих пен мәдениет.

Қазіргі уақытта адамзат білімі мен дүниетанымына сыртқы ықпалы үлкен, әлемдік қоғамдастықтың келешек даму бағыт-бағдарын айқындайтын жаһандану дәуірінде өмір сүріп жатыр. Жаһандану біздің өміріміздің барлық салаларына, атап айтқанда экономикалық, саяси, мәдени салаларға, қоғамға, отбасына, қауіпсіздікке, әлеуметтік өмірге тікелей әсер етеді. Жастар белсенді, көзқарасы тың, энергиясы мол болғандықтан тәжірибесі аз болса да, жұмысы өнімді болып, кез-келген процеске шынайы қызығушылықпен қатысады. Көптеген жастардың шет тілдерін үйренуі коммуникациялық кедергілерді бұзады және кез-келген мемлекеттің жастарымен байланыс орнатуға мүмкіндік береді. Жаһандану жастарға, оның қазіргі өмірге бейімделуіне және сайып келгенде оның әлеуметтенуіне әсер етеді. Айтар болсақ, "Қазақстан 2020: болашаққа жол" тұжырымдамасында қазіргі жастардың өзекті проблемасы ретінде:

- Дәстүрлі құндылықтар жүйесіне жаһанданудың әсері.
- Материалдық игіліктерге ұмтылу, тұтынушылыққа құштарлық.
- Патернализм және әлеуметтік инфантилизм.
- Жастар арасындағы радикализм қаупі.
- Жастарды жұмыспен қамту, олардың денсаулығы көрсетілген.

Аталған проблемалар тізбесінен көріп отырғанымыздай, бұнда жастардың тарихының білмеуі, мәдениетінің сақталмауы, жастарға руханиотаншылдық бағытта тәрбие берудің, әрдайым етене жұмыс істеудің мәнмаңызы зор. Бүгінде мемлекет, азаматтық қоғам тарапынан жастардың дамуына байланысты көптеген игі іс-шаралар атқарылып жатыр. Дәстүрлі құндылықтар жүйесін шайқалтпай, рухани игіліктерді биік ұстап, жастарды радикализмнен сақтау, тәуелсіздікті нығайтуға жұмылдыру, ұлттық тәрбие беруде әдебиет әлемінің орны ерекше. Отаншылдық құндылықтар насихатталып, біртұтас ұлт болып қалыптасу үшін кез-келген мемлекетте ең алдымен дамыған экономика,

білім мен ғылым, дәстүрлердің сақталуы мен ұлттық мәдениеттің дамуына жағдай жасалуы керек. Осы орайда, халықтың рухани өміріндегі өзекті сұрақтарды көтеретін ақын-жазушылардың шығармалары өзекті бола түседі. Тәуелсіздік тақырыбы да осы қатарға жатқызылады. Оларды тану және білу халықтың ұлттық рухын нығайтып, жалғасып келе жатқан дәстүрлі мәдени және адамгершілік құндылықтарды қайта жаңғыртады. Жаңа тарихтың дәуірлік сипаттары ұлттық әдебиетіміздің кескін-келбетін өзгертіп, оның жаңа идеалдары мен құндылықтарын алға шығарып отырды. Бүгінгі және кешегі классикалық зерттеулерді шығару әдебиет пен әдебиеттану ғылымын дамытуға ықпал етті. Сөз, көркем образдар арқылы қазақ әдебиеті бізге маңызды және терең идеяларды ұсынады. Әдебиет қазіргі қоғамда дәл бұрынғыдай ерекше орын алады және тәрбиелік мән-маңызы зор. Жаңа әлеуметтік-мәдени шындыққа бейімделу арқылы отандық әдебиет Батыс пен Шығыстың әдебиет әлемімен интеграциясын нығайтуда.

Кез-келген мемлекеттің қозғаушы күші, қоғамның драйвері – жастар. Жастар жаңалыққа, өзгерістер мен жедел іс-қимылға бейім. Еуразия кеңістігіндегі елдердің тарихына үңілсек, жастар және олардың қозғалыстары мемлекеттің дамуына үлкен түрткі болған. Қоғамды дүр сілкіндірген тағдыршешті оқиғалардың бел ортасында белсенді жастар жүрді. Қазіргі уақытта да мемлекеттің қоғамдық-саяси, әлеуметтік-мәдени өміріне жастар белсенді араласып, елеулі орын алып келеді. Мемлекет өзінің әлеуметтік саясатына сәйкес жастардың білім алуы, баспанамен және жұмыспен қамтылуына қажетті бағдарламаларды қабылдады. Дегенмен, жастар арасындағы қылмыс, нашақорлық, жат ағымның жетегінде кету, сыртқы миграция, ажырасу сияқты проблемалар да жоқ емес. Сондықтан жаһандану жағдайында жастарға мемлекет тарапынан көңіл бөліп, рухани-патриоттық тәрбие беру – өзектілігі жоғалмайтын міндет.

Ел болу — болашаққа ашылған даңғыл жол. Сол жолды ұлттық тәрбие арқылы жүруді үйренсек, ешкімнен кем болмайтынымыз анық. Ұлттық тәрбие — ұлттық сана-сезімі жоғары болашақ маман жастарды тәрбиелеуге негізделген білім беру жүйесінің құрамдас бөлігі. Мақсаты — ұлттық сана-сезімі қалыптасқан, ұлттық мүдденің өркендеуіне үлес қоса алатын ұлттық құндылықтар мен жалпыадамзаттық құндылықтарды өзара ұштастыра алатын кемелді, ұлтжанды тұлғаны тәрбиелеу. Міндеті — мәдени-әлеуметтік өзгермелі жағдайдағы ұлттық тәрбиенің діңгегі — ана тілі болып қалатынын негіздеу; қазақ тілі мен тарихын, мәдениеті мен ділін, салт-дәстүрі мен дінін құрметтеу рухында жастардың ұлттық интеллектуалдық мінез-құлқын қалыптастыру; бүгінгі қазақ елінің индустриалдық-инновациялық жүйесінің дамуын қамтамасыз ететін жоғары парасатты ұлттық сипаттағы белсенді іс-әрекетке тәрбиелеу; білім және мәдени-рухани тұрғыда басқа өркениеттермен бәсекеге қабілетті болуын қамтамасыз ету; қоғам мен адам, адам мен табиғат қарым-қатынасының өркениеттілік сана-сезімін ұлттық рухта қалыптастыру болып табылады. Тәрбиенің басты нысаны елдік сананы қалыптастырып, ұлттық рух пен ұлттық патриотизмді негіздеу, ұлтсыздықпен күресу болып табылады. Қазақстанды Отаным деп таныған әр азаматтың осыған өз әлінше үлес қосуы —

бұның басты шарттарының бірі.Тәуелсіз Қазақстанның болашағының баянды, келешегінің кемел болуы жастарға тікелей байланысты. Сондықтан да, ел де Елбасы да жастарға үлкен үмітпен қарайды. Президент Н. Назарбаев егемендіктің алғашқы күнінен бастап жастар болашағына барынша мән беріп келеді. Бұл ретте жастар үшін барлық жағдайлар жасалуда. Сонымен бірге, бүгінгі күні Қазақстандағы жастар саясаты жаңа даму кезеңіне қадам басып отыр әрі бұндай даму деңгейі еш толастамауы керек. Өйткені, жаһандану дәуірі жастардың барынша қабілетті болуын талап етеді, деді М. Әшімбаев.

Сонымен бірге, ол ел ертеңі үшін бүгінгі толқынның азаматтық позициялары, ерік-жігерлері аса қажет екендгін атап өтті. Сондай-ақ М. Әшімбаев тәуелсіздіктен бері мемлекеттік жастар саясаты бойынша атқарылған шараларға тоқтала келе, алдағы уақытта еліміздің шыққан белесі мен алар асуы да зор екендігін айтты.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

- https://strategy2050.kz/news/51405/
- https://egemen.kz/article/181063-zhastar-dgyly-turaly-pikirler
- https://www.inform.kz/kz/sholu-kazakstandagy-zhastar-sayasaty_a2916805

СЕМЕЙ ҚАЛАСЫНДАҒЫ ТАРИХИ ҒИМАРАТТАР

Қатысушы: Адлғазыева Альбина Мұратқызы
Құдайберды Ерке Ержанқызы
Жетекшісі: Жолдина Диана Ғизатбекқызы
«М.О.Әуезов атындағы педагогикалық колледж» КМҚК

Семейде Әлихан, Ахмет, Міржақып бастаған көптеген алаш қайраткерлерінің тұрғаны, еңбек еткені баршаға мәлім. Семейдің Алашорда автономиялы үкіметінің астанасы болғаны, қаланың сол жағалауы 10 жыл бойы, нақтырақ айтсақ, 1917 жылдың наурызынан 1927 жылдың қыркүйегіне дейін ресми түрде Алаш қаласы атанғаны белгілі.

Семей қаласы рухани мәдениеттің орталығы болып табылады. XIX ғасырдан бастап қаламызда рухани мәдениеттің дамуына ерекше назар аударылып, оқу орындары ашыла бастады.

1872 жылғы сәулет және тарих ескерткіші бұрынгы ерлер гимназиясы Н.К.Крупская атындағы педагогикалық институтының ғимараты болып табылады.

1894 жылы 282 адамға арналған ерлер гимназиясы ашылған. Азамат соғысы жыыдарында бұл ғимаратта ақ гвардияшылар атаманы Б.В.Анпенковтың 2-ші сібірлік корпусының штабы орналасқан. 30-шы қарашадан 1 желтоқсанға қараған түні болған көтеріліс нәтижесінде ғимаратты көтерілісшілер басып алып, мұнда Әскери- революциялық комитет жайғасты. 1934 жылы бұл ғимаратта мұғалімдер институты, 1937 жылдан бастап педагогикалық институт орналасты. Қазір бұл Қазақ гуманитарлық-инновациялық заң университетінің оқу корпусы.

Бұл бүйіріндегі тереңдетілген ризалиттері күрделенген екі қабатты ғимарат. Ғимараттың орталық бөлігі карниздегі шығыңқылықпен ерекшеленеді.

Орталық ризалит пен бас қасбеттің төменгі қабатының терезелері аркалы, үстіңгі қабаттікі тік бұрышты, тек жоғарғы жағы ғана иілген. Қабаттар шығыңқы лентамен бөлінген. Орталық қасбеті рустпен өңделген, Цоколі мен бүйір қасбеттері түзу етіп сыланған. Сызбасын қарағанда гимарат дұрыс жазылмаған «П» әрібі секілді. Бөлмелерінің орташа биіктігі 6,05 метр. Тағаны тізбекті шойтас. Қабырғалары кірпіш, үш кірпіштен жиналған, бөлме аралықтары ағашпен бөлінген. Шатыры темір, терезелері жармалы, қос қабатты. Жалпы пайдалы алаңы 28882 шаршы метр. Оқу алаңы 17323 шаршы метр. Қойма алаңы 168,5 шаршы метр.

1899 жылы Абай көшесіндегі 76 үйде қойылған тарихи ескерткіш М.О.Әуезов оқыған үй. Кәсіптік-техникалық білім беру басқармасының ғимараты тарихи ескерткіш, жеңіл өнеркәсіп техникумы.

Қалада 1904 жылы құрамында үш негізгі және бір дайындық класы бар мұғалімдер семинариясы ашылған. 1914 жылдан бастап семинарияда бес класс оның төртеуі негізгі және біреуі дайындық класы болған. Осы ғимаратта 1915-1916 жылдары семинария орналасқан. Онда Ж.Аймауытов, А.Байтұрсынов, М.Әуезов оқыған. 1992 жылға дейін мұнда жеңіл өнеркәсіп техникумы орналасқан. Қазір бұл кәсіптік-техникалық білім беру басқармасы. 1994 жылдан бері білім беру департаменті қызметін аткарып келеді.

Кәсіптік-техникалық білім беру басқармасы жалты алаңы 1330,7 шаршы метрлік екі қабатты ғимарат. Тағаны тізбектелген шойтастардан қаланған. Қабырғасы 2,5 кірпіштен каланған. Ішкі жағы сыланған және әктелген. Баланстық құны- 9,3707 рубль.

Қазіргі М.О.Әуезов атындағы педагогикалық колледжі тарихи-сәулет ескерткіші болып табылады. Негізгі оқу ғимараты 1903 жылы мұғалімдер семинариясы үшін салынған. 1967 жылы бұл оқу орнынан М.О.Әуезов атындағы Педагогикалық училище аты берілді.

Семей қаласы әкімдігінде тарихи-мәдени мұра объектілерін сақтау және білім беру мекемелеріндегі материалдық-техникалық базаны жаңарту мәселелері қаралды

Жалпы Семей қаласында 67 тарихи-мәдени ескерткіш тіркелген. Оның 10-ы республикалық, 5-еуі жергілікті маңызы бар нысан.

« Мемлекет басшысының тапсырмасы бойынша, облыстық деңгейде 2021-2025 жылдарға арналған Семей қаласының тарихи-мәдени мұра объектілерін сақтап қалуға бағытталған Жол картасы әзірленді. – Соңғы кездері бұрынғы әйелдер гимназиясының ғимараты (Зоовет), Найманбаев көшесіндегі 187 және 116 мекенжайында орналасқан ғимараттарға қатысты мәселелер қоғамда қызу талқыланғаны белгілі. Біз қаламыздың тарихын сақтап, тарихи ғимараттарды қалпына келтіру бойынша кешенді жұмыстарды жүргізуіміз қажет. »

Семей қаласы тарихи орталық болып жарияланғандықтан қаланың тарихи-сәулеттік келбетін сақтау аса маңызды міндеттердің бірі және бұл мәселе мұқият қарауды қажет ететіні айқын.

Айта кету керек, Семейде көптеген әдемі ескі ғимараттар сақталған. Өкінішке орай, ғимарат иелерінің барлығы ескерткіштерді қорғау жөніндегі заңнаманы сақтамайды. [5]

Соңғы бес жылда қаламыздың инфрақұрылымын жақсарту үшін маңызды шаралар қабылданып, аумақтық бағдарламалар жасалып, енгізіліп және мәдениет саласында қолданылуда. Мәдени мекемелер мен көпшілік шараларының материалдық техникалық базасын қамтамасыз ету дамып, тұрақтануда.

Қаланың мұрағаттарында, кітапханаларында және мұражайларында өте құнды мәдени мұра рухани интеллектуалды құжаттар, басылымдар, жәдігерлер, суретшілердің туындылары сақталуда.

Қазіргі заман және Қазақстан тарихының ажыратылмайтын бөлігі болып табылатын аймақтың тарихи-мәдени құндылықтарын сақтап, қайта түлету және зерттеу мәселелерін кешенді шешу «Мәдени мұра» Бағдарлама аясында Қазақстан халқының мәдени мұрасының барлық жүйесін насихаттауға және қорғауға, одан әрі зерттеуге, қорғау мен жария етуге көмектесетін болады.

Бағдарламаның мақсаты болып мыналар табылады:

- ұлттық мәдениет үшін ерекше маңызы бар тарихи мәдени және сәулеттік ескерткіштерді жаңадан жасау және ғылыми зерттеу;
- көне қорғандарға археологиялық қазбалар жүргізу, олардың негізінде мұражай қорықтар құру, оларды туризм инфрақұрылымы жүйесіне енгізу;
- ұлттық тарих үшін ерекше маңызы бар тарихи мәдени және архитектуралық ғимараттарды қалпына келтіру, бүзылмайтын ету және пайдалану , мұражайландыру және оларды туристтік сапар желісіне енгізу;
- мұражай және мұрағат қорларын, мәдени мұра нысандары және ақпараттық ресурстар ретінде пайдалану тиімділігін арттыру.

Қаламыздағы мәдени мұралардың қазіргі жағдайы, қолдан келер мүмкүндікке орай, қаланың мұражайларында көп ғасырлық дәстүрлерді дамыту мен сақтау кешенді шараларын жүргізе отырып, тарихи және мәдени жаңа ескерткіштерді ашу, мешіт, кесене, көне ғимараттарды қалпына келтіру мен бұзылмайтын ету жұмысын жандандыруды әлі де болса қажет етеді.

Сонымен қатар мәдени мұраны дамыту мен сақтауға байланысты қалыптаскан жағдай, олардың ары қарай дамуы мен сақталу қызметін жандандыру, кезек күттірмейтін кешенді шараларды кабылдауды талап етеді. Көптеген ұлттық тарихымыз үшін ерекше маңызы бар, тарихи, археологиялық, және сәулет нысандары мұқият көңіл бөлуді және оларды пайдалану мен зерттеу жұмыстарының жүйесін жақсарту қажет. Осы «Мәдени мұра» бағдарлама шеңберінде белгіленген мәселелерді кешенді шешу мәдени мұра саласындағы зерттеу, сақтау, насихаттау жүйесін дамытуға ықпал ету керек

Жалпы, Семейдегі Алаш қозғалысына қатысты ғимараттар мен тарихи орындарды бір мақалада түгендеп шығу мүмкін емес. Сондықтан алдағы уақытта бұл тақырыпқа тағы да ораламын деген ойдамын.

Біз Қазақстанның тарихи орталығы болашақта дамып және күнделікті проблемаларды шешіп қана қоймай, қаламызда атақты ата-бабаларымыздың бізге берген ерекше рухы сақталуы үшін бар күшімізді салуымыз керек.
Тарихи және мәдени ескерткіштерді сақтау маңызды міндет болып табылады. Тарихи және мәдени ескерткіштермен жүргізілген бірқатар зерттеулерден кейін төмендегідей қорытынды жасауға болады:
Мәселен, бүгінгі күні ескерткіштер сын көтермейтін жағдайда. Семей қаласындағы бірнеше жыл бұрын өртеніп кеткен Әйелдер гимназиясының ғимараты жедел қалпына келтіруді қажет етеді.
Ары қарай сәулет ескерткіштерін сақтап қалу үшін оларды мәдени және тарихи ескерткіштердің қорына енгізіп, өлшеу жұмыстарын жүргізу, осы ғимараттардың алғашқы бейнесіне қайта келтіру жұмыстарын бастау кажет.

Көп мөлшерде ғимараттардың интерьерлеріндегі көркем шығармалар зардап шекті. Жекешелендіруге байланысты көптеген жұмыстар құлдырады, ал кейбіреулерін жаңа иелері жойып жіберді.
Өлкеміздің тарихын оқу, зерттеу, аумағымызда экотуризмді дамыту, мемлекетіміздің тұтастығын күшейтеді, себебі тарихи ғимараттар біздің тарихымыздың төлқұжаты болып табылады.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Назарбаев Н.Ә. Тәуелсіздігіміздің бес жылдығы. Алматы. 1996,- 256б.
2. Шымырова Ш. Мектептегі өлкетану жұмысын ұйымдастырудың жолдары мен тәсілдері. // Қазақстан тарихы. 2010- №11 – 83-87бб.
3. www.egemen.kz

ДАҢҚТЫ МЕРГЕННІҢ ЕРЛІГІ ЖАСТАРҒА ҮЛГІ

Қатысушы: Кусманов Темірлан Демеубекұлы
Жетекшісі: Имангалиева Гаухар Сайлауовна
КМҚК «Көлік колледжі» Семей қаласы

Ұлы Отан соғысы батырларының қатарында қазақстандықтар өте көп. Олардың жүріп өткен жолдары жастарға үлгі. Ғылыми конференцияда осы тақырыпты таңдау себебім :
– Ұлы Отан соғысы ардагерлерінің өмірін өзімізге үлгі – өнеге тұту;
– Әр ауылдан, аудан мектептерінен келген студенттерге мерген батырдың ұлағатты өмірін паш ету;
– Ұлы Отан соғысы ардагерлерінін ерлігін насихаттау және жас ұрпақты елін, жерін, Отанын қорғауға тәрбиелеу;
Тақырыптың өзектілігі: Ертеңгі күннің, бүгінгі күннен асып түсуіне ықпал етіп, адамзат қоғамын алға қарай жетелеуші құдіретті күш тек тәуелсіздікке ғана тіреледі. Қоғамның рухани және адамгершілік құндылықтарын қалыптастыруда соғыс ардагерлерінің батырлығы мен ерліктерін келер ұрпаққа насихаттау – баса назар аударарлық мәселе. Соғыс ардагерлерінің соңғы буындары айтып берген әсері әңгімелері жанымызды, санамызды патриотизмге жетелейтін деген жастар қәзіргі таңда өте аз. Біз, соғыстан кейін туған ұрпақ кешегі Ұлы Отан соғысы жылдарындағы аға ұрпақтық –қазақтар мен қазақстандықтардың

жанкешті ерлігі туралы оқулықтардан, көркем әдебиеттерден, кино туындылардан ғана білеміз. Жастар, менің қатарлас достарым заман талабына сай әлеуметтік желілерде көп отырамыз, әр түрлі сайттардағы ойындар ойнап, шетелдік туындылардағы батырлардың аттарын жақсы білеміз. Студенттерден мерген батырлар, Ұлы Отан соғысының ардагерлері жайлы сұрасаң көп ойланып тұрады, ал әлеуметтік желідегі кейіпкерлердің аттарын жақсы біледі де, соларға еліктеушілік көп. Жастарды басқа елдің батырларына еліктемеудің бір жолы өзіміздің ата-бабамызды, Ұлы Отан соғысының ардагерлерін зерттеп, соларды замандастарыма қызықты ақпараттар ретінде жинақтап, жеткізу керекпіз.

Осыған орай мен зерттеу жұмысымды майдан даласында жүріп 397 немістің көзін жойған атақты снайперші Төлеуғали Әбдібеков жайлы бастадым. Төлеуғали Әбдібеков жау әскері мен офицерлерін батальонға дейін жойып, өшпес ерлік көрсетсе де Кеңес Одағының Батыры атағын алмай қалған атақты снайпер. Сол сұрапыл соғыста бүкіл майданда Төлеуғали Әбдібеков туралы аңыздар тарады. Жау қолы одан қорқып, оны «қара ажал» деп атаған. Майданда өшпес ерлік көрсеткені үшін ол 3 рет Кеңес Одағының Батыры атағын алуы тиіс еді. Бірақ бұл да біздің өткеніміздің құны.

Төлеуғали Әбдібеков 1916 жылы Семей облысы Жарма ауданында Әбдібек Насырханның отбасында дүниеге келген. Ол дүние есігін ашқан уақыт азаматтық соғыстың күшейген кезі болатын. Сол жылдары қызылдар мен ақтардың отряды, қарапайым қарақшылар ауыл-ауылдардан жиі өтетін. Және олардың әрқайсысының өз шындығы болды. Тоз-тозы шыққан көптеген ауылдар амалсыздан туған жерлерін тастап, қайғыра жат жерге қоныс аудара бастады. Сонда Насырхан өзінің туған ауылын тастағысы келмей, сонда қалуды шешеді. Күн көру үшін ол аң аулаумен айналыса бастайды. Төлеуғали өсіп, ер жеткенде әкесі оған нысанаға дәл тигізуді, жемтікті шыдамдылықпен қадағалауды, қиындықтарға төтеп беруді үйретеді. Сол кезден бастап жас аңшы Төлеуғали Әбдібековтің даңқы ауыл-ауылға тарай бастайды. Оның аң аулаудан түскен олжасы тіпті тәжірибелі аңшылар мен ақсақалдарды таңғалдырды.

1932 жылы Төлеуғали туыстарының шақыртуымен Оңтүстік Қазақстанға, «Пахта-Арал» совхозына көшеді. Мұнда ол мақташы болып жұмыс істейді. Төлеуғали осы жерден Кеңес әскерінің қатарына шақырылып, сонау Хабаровск аймағына әскерге қызмет етуге кетеді. Әскердегі алғашқы күндерінен бастап-ақ ол өзінің жинақылығымен, айрықша физикалық дайындығымен және жауынгерлік ептілігімен командирдің көзіне түседі. Атудан жарыс кезінде оған командирлер мен жолдастары аузын ашып, таңданып қарайтын. Ол оқ атудан ауданаралық армия жарыстарында да бірінші орындарды иеленіп келді.

Әскерде қызмет ету мерзімі аяқталғаннан кейін Төлеуғали өзінің туған совхозына оралып, мақта өсіру бригадасын басқарады.

Кеңес халқы осылай, тыныш өмір сүріп жатқанда 1941 жылы аяқ асты Ұлы Отан соғысы да басталып кетеді. 1942 жылдың мамырында Шымкент аудандарынан жиналған қаратында Төлеуғали да бар жаңа шақырылған жасақ

Калинин майданына келеді. Ол жер Кеңес Одағының Батыры, генерал-майор Панфиловтың атындағы атақты бөлімшенің қорғанысы болатын.
1077-ші полктың қолбасшысы қосымша әскерді жақсылап зерттеп, жауынгерлерді өз ерекшеліктері мен мүмкіндіктеріне қарай орналастырды. Сонда командир Әбдібековтың аңшы болғанын біліп, оған оптикалық көздеуішті мылтық береді. Командир Төлеуғалиге қару берерде: «Сен аңшысың. Енді саған екі аяқты, бірақ жыртқыш және айлакер аңдардан да әлдеқайда қауіпті жауды аңдуға тура келеді» дейді. Ал, өжет қазақ жігіті: «Менің қолым күшті, ал көзім бүркіттікіндей өткір. Жау осыны білсін», - деп жауап қайырады.

Сөйтіп, күнделікті соғыс күндері де басталды, бірақ ол бұған дейін ұрыс даласын көрмеген жауынгерлер үшін тіпті оңай болмады. Снайперлер жауды аңду өнерін ұғып, оны алдау мүмкіндігіне ие болып жатты. Биіктікке қарсы шайқастар болды. Олар бір аптадан астам уақытқа созылды. Осы уақытта снайпер Әбдібеков 19 немістің көзін жойды. Әйтеуір, кеңес әскері биіктікті қайтарып алды, бірақ немістер тыныш отырмай қарсы шабуылға шықты. Сол кезде 25 жау жауынгері дәл Төлеуғалидың жертасасына қарай бара жатады. Жаудың 25 сарбазына Төлеуғали жалғыз өзі төтеп беруі керек болды. Дала аңшысының қырағы көзі бірден оптикалық көздеуішке түседі. Әбдібеков нысананы дәл көздей алатын мерген болатын. Сонда ол жау әскерінің жақындағанын көріп, оларды көздей бастайды. Сөйтіп, өзіне жақындап қалған жау офицерлерін арты-артынан қарға құлатады. Ақырында, жау жауынгерлері снайпердің қайдан атып жатқанын анықтай алды. Сонда олар жерге жата қалып, оған оқ жаудыра кетті. Бірақ, олардың оғы Төлеуғалидің басынан өтіп кете барды. Осылай, Төлеуғали тұрған жертасаға бағытталған 25 немістің үшеуі ғана қалды. Ал 23-ші немісті Төлеуғали өзі тұрған жерден 60 метр қашықтықта атып өлтірді. Сөйтіп, 25 немістің 23-і өліп, тек екеуі қашып құтыла алды. Немістердің взводын қырып салғаннан кейін Әбдібеков биіктіктің екінші жағында жаумен айқасып жатқан жолдастарына көмекке келеді. Онда ол тағы 12 немісті өлтірді. Сол күннен бастап оның асқан ерлігі туралы жаңалықтар Калинин майданының бүкіл бөлігіне тарады. Төлеуғали жайлы хабар басқа майдандағыларға да жетті.

Холм қаласы үшін болған ұрыстан кейін 3-ші соққы әскерінің Әскери кеңесі Төлеуғалиге құттықтау жеделхатын жіберді. Онда: «Құрметті Төлеуғали Әбдібеков жолдас! Әскери кеңес сізді соңғы шайқастарда фашистердің көзін табысты жоюыңызбен құттықтайды. Сіз 87 немістің көзін жойып, Отанға деген жанқиярлық махаббатыңызды және гитлерлік қанқұмарларға деген жеккөрушілігіңізді дәлелдедіңіз. Кеңес жерін неміс басқыншыларынан тазартудың ұлы және игі ісінде әрі қарай жеңіске жете беруіңізді тілейміз»,- делінген.

Қазақтан шыққан мергенге деген құттықтаулар бұнымен шектелмеді. 1942 жылы 18 қыркүйекте «Отан үшін» 8-ші гвардиялық атқыштар дивизиясының «Красноармейская» газетінде мынадай мәтін жарық көрді: «Қазір снайпер Төлеуғали Әбдібековтің жауынгерлік есебінде 102 өлі гитлерлік

бар: «Әзірге менің көзім көріп, қолым мылтық ұстап тұрғанда фашисттерге тыныштық жоқ, - деді снайперші».

Ал, 1942 жылдың 2 қазанындағы газет редакциясында снайперлер слетына арналған «батыл снайперлерге құрмет» деп жазылған мақала шыққан болатын. Онда: «Біздің даңқты снайпер Төлеуғали Әбдібеков бірнеше сағат бұрын ғана 125 фашистті жер жастандырғанын мәлімдеді»,- делінген. 1942 жылы 8-гвардиялық атқыштар дивизиясының әскери операцияларының қысқаша есебінде, 1942 жылдың желтоқсанында дивизия снайперлерінің 2-ші слетына қарай аға сержант Әбдібековтың 19 фашистті қырып салғаны атап айтылған.

Осылайша, танымал снайпер панфиловшы Төлеуғали Әбдібековтің даңқы бүкіл майданға тарады. Ал, 1943 жылы Жаңа жыл қарсаңында оның жауынгерлік жетістіктері туралы Бүкілодақтық радиода бағдарлама дайындалып, бүкіл жерге таратылды. Бұл хабарды отбасы, «Пахта-Арал» совхозындағы достары мен жолдастары үлкен көңілмен, қуанышпен, таңданыспен тыңдады. Оның ерлігіне бәрі қуанды.

1944 жылы 23 қаңтарда Төлеуғалидің жақын досы, Сталинград үшін болған шайқаста өшпес ерлік көрсетіп, «Ерлігі үшін» медалін алған жаужүрек жауынгер Григорий Постольников Мелихово ауылының маңында қаза тапты. Панфилов дивизиясының барлау ротасына Григорий жарақатпен түсті.

1944 жылғы қысқы шабуыл кезінде Төлеуғали әрдайым алдыңғы қатарда жүрді. Ең жауапты деген аумақтарда ол дәлдеп аққан оқ жау әскерінің үрейін қашырды. Ал немістің ең мықты снайперлері оны қолға түсіруді армандап, ізіне түсті. Бірақ, Төлеуғали олардың көзін біртіндеп жоя берді.

1944 жылы Кеңес әскерінің мерейтойы қарсаңында Төлеуғали жаудың тағы бір снайперімен күреске түсті. Сол уақытта Төлеуғали қатты суық тигізіп алып, науқастанып қалған еді. Бір сәтте неміс оның алдын орап, бірінші оқ Әбдібековке тиеді. Бірақ өлімші болып жараланған Төлеуғали не болса да кек қайтарып үлгереді. Неміс снайпері даңқты қазақ батыры атқан соңғы оқтан сеспей қатты. Бұл атақты мергеннің жеке жауынгерлік есебіне жазылған 397-ші және соңғы жау еді.

1944 жылы 23 ақпанда Кеңес әскері күнінде Төлеуғали Әбдібеков алған жарақатынан қаза тауып, Калинин облысының Ново-Сокольнический ауданындағы Насва станцияның солтүстік-шығысында жерленді.

1944 жылы, 8-гвардиялық дивизияның үш жылдық мерейтойын тойлау күніне орай, қолбасшылық Қазақстанға дивизияның жауынгерлік ерлігі туралы баянатты жеткізуге делегация жіберді. Делегациямен бірге даңқты мерген ұстаған № 2916 мылтығы да жауынгерлік төлқұжатпен жіберілді. Айта кетсек, ол әзірге дейін Қазақстан Республикасының орталық мемлекеттік мұражайында сақтаулы тұр.

Соғыста көрсеткен жауынгерлік ерлігі үшін Төлеуғали Әбдібеков Насырханұлы Қызыл Жұлдыз, Қызыл Ту орденімен және қайтыс болғаннан кейін 1-дәрежелі Отан соғысы және Ленин ордендерімен марапатталды. Бірақ, ол қанша ерлік көрсетсе де, Кеңес Одағының батыры атағын алмады.

Төлеуғали өзінің өмірбаяндық анкетасында ағасы Кемелбайдың «халық жауы» ретінде қуғын-сүргінге ұшыраганын жасырмай жазғанына ғана бола, қолбасшылық оны Кеңес Одағының Батыры атағына ұсынбады. Бірақ, ол бұл атақты алмаса да, халық оның батыр екенін біледі.

Даңқты батыр Әбдібеков өз отанын қатты жақсы көрді. Ол соңына дейін әскери антқа адалдық сақтады және Панфилов гвардияшысы атағын жоғары бағалады. 1942 жылдың қарашасында ол майдандас достарының алдында өзінің өмірлік мақсаттары туралы: «Мен – гвардияшымын, бұл мен үшін үлкен құрмет. Мен өзімнің «Гвардия» туын сүйемін және соңғы демім шыққанша оның астында күресіп, 28 гвардияшыл батырлар қалай шайқасты, солар секілді жауқа қарсы айқасып, жеңуге ант беремін», дейді.

Ұлы Отан соғысының үздік снайперлері тізіміне енген атақты мерген, қазақтан шыққан даңқты батыр Төлеуғали Әбдібеков өзінің сүйікті Отаны үшін өз өмірін құрбан етті. Біз әрдайым оның батырлық ісін, ерен еңбегі, батырдың ерліктері ешқашан ұмытылмай, ерлігін мәңгі жадымызда сақтап, соны кеңінен насихаттауымыз керек.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. https://kk.wikipedia.org/wiki
2. kaz.zakon.kz›6006612-khalyk-kaharmany-toleugali-…
3. muzei.at.ua›news/ly_otan_so_ysy_zhe_isini_70_

ЖАҢА ҚАЗАҚСТАННЫҢ ЖАҢА ЗАҢДАРЫНЫҢ ӘСЕРІ. КЕШЕ.БҮГІН.ЕРТЕҢ

Қатысушы: Құмарова Аружан арсланқызы

Жетекшісі: Шұбарова Данара Жұмабайқызы

«Жоғары гуманитарлық-заң және техникалық колледжі» Мекеме

Біздің мемлекетіміздің тарихи тамыры ондаған ғасырға кетсе де, бүгінгі Қазақстан мемлекетінің ең негізгі ізашары – осыдан 557 жыл бұрын (1465 жылы) қазақ елінің осы күнгі аймағында құрылған Қазақ хандығы! Сол хандықтың тұсында халқымыздың әдет-ғұрыптары негізінде пайда болған «Жеті жарғы» атты заңдар жинағы – біздің ең алғашқы ұлттық конституциямыз. «Жеті жарғы» өзінен бұрынғы «Қасым ханның қасқа жолы», «Есім ханның ескі жолы» атты ұлттық ұстанымның бекітілуі еді. Сондықтан ол ғасырлар бойы халқымыздың басты заңы ретінде өмір сүрді.1998 жылы Конституцияның 19-бабына өзгерістер мен толықтырулар енгізілді. Бірінші кезекте өзгерістер Президенттің, Парламент депутаттарының мерзімдері мен функцияларына қатысты болды. Сондай-ақ мемлекеттік қызметкер үшін бұрын қарастырылған жоғары жас шегі жойылды. «35 жастан асқан адам президент болып сайлана алады» деген сөйлем «40 жастан асқан» деп өзгертілді.2007 жылғы түзетулерлерге келсек, ондағы басты өзгерістер мынадай: пропорционалды сайлау жүйесіне көшу; Премьер-Министрді парламенттік көпшілік дауыспен бекіту туралы норманы енгізу және Үкімет басшысын тағайындау кезінде Президенттің партиялық фракциялармен консультациялар рәсімі есебінен Парламент мәртебесін нығайту, Қазақстан халқы Ассамблеясына конституциялық мәртебе берілді және белгіленген квотаға

сәйкес өз өкілдерін Парламент Мәжілісі мен Сенатына жіберу құқығына ие болды.2011 жылғы ақпанда Конституцияға ел Президентінің кезектен тыс сайлауын тағайындау мен өткізудің конституциялық негіздерін белгілеуге бағытталған өзгерістер енгізілді. Сол кезде Назарбаевқа «Елбасы» мәртебесін бекіткен толықтырулар да қосылған. Бұдан басқа, заң жобалары Қазақстанның Тұңғыш Президентінің бейнесін бүлдіргені, оның өмірбаянын көпшілік алдында қорлағаны және бұрмалағаны үшін қылмыстық жауапкершілікті көздейді.2017 жылғы наурызда Қазақстанның Тұңғыш Президенті конституциялық реформа туралы жариялады, оның басты мақсаты республика Президентінің жекелеген өкілеттіктерін Парламент пен Үкіметке беру болды. Сонымен бірге: террористік қылмыстар жасағаны үшін, ҚР өмірлік маңызы бар мүдделеріне өзге де ауыр зиян келтіргені үшін соттың шешімі бойынша азаматтықтан айыру негіздері көзделді. Президентке қойылатын талаптар өзгертілді, атап айтқанда, жоғары білімінің болуы қажеттігі бекітілді.Ал Конституциямызға бесінші өзгеріс – 2019 жылғы 23 наурыздағы заңмен енгізілді. Бұл елорда атауының Астанадан Нұр-Сұлтанға өзгеруіне байланысты жасалды. 2019 жылғы 20 наурыздағы Конституциялық Кеңес: «Қазақстан Республикасының астанасын «Астана» атауынан «Нұр-Сұлтан» деп атауға қатысты өзгерістерді бекітті. Бұл заңға еліміздің Президенті Қасым-Жомарт Тоқаев қол қойды. Айта кету керек, 1998-2019 жылдардағы Қазақстан Конституциясына енген өзгерістердің барлығы референдумсыз жасалды.

Еліміз жаңа саяси-экономикалық өзгерістер алдында тұр. Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Кемелұлы Тоқаевтың қаулысымен 2022 жылғы 5 маусымда республикалық референдум өтеді. Бұл – тәуелсіз Қазақстан тарихындағы үлкен саяси оқиға.

Президент ұсынған мемлекетіміздің Негізгі Заңына түзетулер енгізу бастамасы саяси-құқықтық саланы жетілдіруге, азаматтық қоғамды дамытуға бағытталған. Қазір әлемде болып жатқан шиеленістер мен экономикалық дағдарыс салдары біздің елімізге де айтарлықтай әсерін тигізіп отыр. Жаһандық сын-қатерлер бұрынғы қалыптасқан қағидалар мен ережелерді қайта қарауды талап етуде. Жаңа сын-қатерлерге төтеп беру үшін қоғам уақыт талабына сай дамуға тиіс.

Тәуелсіздік жылдарында еліміз саяси тұрақтылықты нығайтудың қиын жолынан өтті. Біз ынтымақ пен бірлігіміздің арқасында әлем мойындаған мемлекетке айналдық. Ендігі кезекте демократиялық құндылықтарды дамытып, жаңа Қазақстанды құруға қадам басқалы тұрмыз. Конституциялық өзгерістер елдің қоғамдық-саяси өмірін жаңғыртуға, экономиканы уақыт талабына сай дамытуға, Қазақстан азаматтарының өмір сүру сапасына оң әсер ететіні сөзсіз.Елеулі жаңалықтың бірі – конституциялық деңгейде омбудсмен институтының енгізілуі. Ол демократиялық елдердің барлығында тиімді жұмыс істейді. Көптеген Еуропа елінде омбудсменді Парламент тағайындайды, оның әр алуан түрлері де бар. Әсіресе балалар омбудсмені институтының маңызы ерекше. Негізгі заңға омбудсмен туралы норманың енгізілуі және «Адам құқықтары жөніндегі уәкіл туралы» конституциялық заңның қабылдануы оң нәтижелер беріп отыр.

Айта кетейік, Қазақстандағы адам құқықтары жөніндегі уәкіл Конституцияның 83-1-бабында бөлек көрсетіледі. Омбудсмен егер тұлға мен азаматтың құқығы мен бостандығы бұзылса, соны қалпына келтіреді әрі оларға көмек береді.
Парламенттің өкілеттігін кеңейтуге қатысты жаңа ережелерді де атап өткен орынды. Мәжіліс депутаттары көпшілік дауыспен кез келген заң жобасын қабылдамауға құқылы. Қабылданбаған заң жобасы әзірленген орынға кері қайтарылады. Парламент Сенаты енді заң шығармайды. Заңдарды Мәжіліс қабылдайды, ал Сенат көпшілік дауысымен бекітеді.
Жаңа Қазақстанның жаңа Конституциясы
2022 жылдың 29 сәуірі күні өткен Қазақстан халқы Ассамблеясының 31-сессиясында сөз сөйлеген Қазақстан Президенті Қасым-Жомарт Тоқаев Конституцияға түзетулер енгізу бойынша республикалық референдум өткізуді ұсынды. Мемлекет басшысы бұл туралы: «Конституцияға түзетулер енгізуді Парламент қарайды деп ойлаған едік. Бұл – қолданыстағы заңнамада орныққан рәсімнің бірі. Алайда алдағы ауқымды әрі маңызды өзгерістер ел болашағына айрықша әсер етеді. Сондықтан мен Ата Заңға өзгерістер мен толықтырулар енгізу жөнінде республикалық референдум өткізуді ұсынамын» деді. Сөйтіп, осы жылдың 5 мамыры күні Қасым-Жомарт Тоқаев 2022 жылғы 5 маусымда республикалық референдум өткізу туралы Жарлыққа қол қойды. Солайша, Қазақстан халқы көрсетілген мерзімде рефрендумға қатысып, «Қазақстан Республикасының Конституциясына өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы» Қазақстан Республикасы заңының жобасы «2022 жылғы 6 мамырда бұқаралық ақпарат құралдарында жарияланған «Қазақстан Республикасының Конституциясына өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы» Қазақстан Республикасы заңының жобасында баяндалған Қазақстан Республикасының Конституциясына өзгерістер мен толықтыруларды қабылдайсыз ба?» деген сұраққа жауап беріп өз таңдауын жасады. Орталық референдум комиссиясының мәліметінше, дауыс беруге тиісті азаматтардың 68,06 пайызы қатысып, оның 77,18 пайызы Конституциялық өзгерісті қолдап дауыс беріп,қоғам дамуы үшін билік пен халықтың пікірі бір жерге тоғысқанын дәлелдеді. Сөйтіп бүкілхалықтық референдумның негізінде Жаңа Қазақстанның жаңа Конституциясы қабылданды.Әрбір конституциялық өзгерістің маңызы бар десек, биылғы Қазақстан Республикасының Ата Заңына енгізілген өзгерістер мен толықтырулар еліміздің Негізгі Заңын жетілдіре түсті деп айта аламыз. Сондықтан 1995 жылы қабылданып, соңынан бірнеше рет түзетіліп, толықтырулар жасалған және осы жылдың 5 маусымына дейін қолданыста болған Конституцияға енгізілген өзгерістер мен толықтыруларды қысқа шолып көрейік:I бөлім. Жалпы ережелер. 4-баптың 1-тармағы, 6-баптың 3-тармағы өзгертілді.II бөлім. Адам және азамат. 15-баптың 2-тармағы, 23-баптың 2-тармағы, 24-баптың 1-тармағы өзгертілді.III бөлім. Президент. 42-баптың 2-тармағы, 5-тармағы өзгертілді. 43-баптың 1-тармағы өзгертілді, 2-тармағы алынып тасталды және түсіндірме берілген 3-4-тармақтармен толықтырылды. 44-баптың 2-3-4-7-тармақтары және 10-тармақтың 1-тармақшасы, 19-тармағы өзгертілді. 46-баптың 4-тармағы алынып тасталды. 47-баптың 1-2-тармағы өзгертілді.IV бөлім. Парламент. 50-баптың 2-3-тармағы, 51-баптың 1-тармағы,

52-баптың 5-тармағы өзгертілді. 53-баптың 1-тармағына 1-тармақша, 53-бапқа 1-2-тармақша қосылды, 2-6-тармағы өзгертілді, 54-баптың 1-2-тармағы, 55-баптың 2-3-тармағы өзгертіліп, 56-баптың 1-тармағының 1-тармақшасы өзгертіліп, 3-1 тармақша қосылды. 57-баптың 1-тармағы, 57-баптың 3-тармағының 7-тармақшасы, 61-баптың 2-тармағы, 3-4-тармағы, 62-баптың 5-6-тармағы өзгертілді.VI бөлім. Конституциялық Сот.

ЛИДЕРЫ ПАРТИИ «АЛАШ» В БОРЬБЕ ЗА САМООПРЕДЕЛЕНИЕ КАЗАХСКОГО НАРОДА

Участник: Яшин Руслан Владимирович
Руководитель: Митрофанова Елена Венаидовна
УО «Высший медицинский колледж «Авиценна»

Алашская идея, рожденная в начале XX в., продолжает служить интересам независимого Казахстана. Пройдет время, придут новые поколения, но и в последующие десятилетия и столетия достойное наследие общественной мысли и духовного опыта алашской интеллигенции будет поддерживать казахстанский народ в потоке истории.

Партия «Алаш» (историческая справка)

Лидер:	коллективная должность
Дата основания:	1905 г. (факт.) июль 1917 г. (офиц.)
Дата роспуска:	1920 г.
Идеология:	буржуазный либерализм
Союзники и блоки:	кадетская партия
Партийная печать:	газета «Қазақ»
Председатель партии:	Алихан Букейханов
Штаб-квартира:	г. Семипалатинск

Появление движения и первой политической партии «Алаш», правительства Алаш Орды свидетельствовало о возросшей гражданской зрелости и высоком потенциале казахской политической элиты, способной решать судьбоносные вопросы будущего развития родного народа. Деятели «Алаша» и представители казахской управленческой элиты, научной и творческой интеллигенции заложили фундамент казахской государственности. Алашские лидеры приняли активное участие в процессе национально-территориального размежевания Средней Азии и воссоединения казахских земель. Представители алашской интеллигенции А. Букейханов, А. Байтурсынов, М. Дулатов, А. Беремжанов, М. Шокай, Ж. Акпаев, М. Тынышпаев, А. Ермеков, а также национал-коммунисты С. Ходжанов, Т. Рыскулов, С. Мендешев, С. Сейфуллин, С. Асфендияров, С. Садвокасов, Н. Нурмаков и другие прилагали все усилия для обеспечения целостности казахской территории.

Лидер Алаш Орды Алихан Букейханов проникновенно писал: «Я живу, дышу, существую внутренними делами своей родины, для меня судьба ее превыше всех благ… Я не могу спать спокойно, если не знаю, в каком положении она находится».

Деятели движения «Алаш» боролись за обретение государственности казахов. «Наша цель – предоставить возможность самому народу решать свою судьбу. Только добившись автономии, народ возьмет судьбу в свои руки», – подчеркивал Жанша Досмухамедов. Основная цель, которой руководствовались при создании партии «Алаш», была судьба казахского народа, создание независимого государства наравне с другими развитыми высококультурными народами, обладающими богатством территории и государственностью. Казахские интеллектуалы стремились поднять уровень развития народа в ряд с передовыми странами Азии, такими как Япония. Поэтому их впоследствии обвиняли в японском шпионаже, объявив «японскими агентами».

Партия «Алаш» стала первой политической организацией казахов, разработавшей комплекс мер для решения проблем общества того времени. Основной идеей алашординцев было единство народа, и этот лозунг актуален и по сей день.

Основными целями движения «Алаш» являлись создание системы государственного самоуправления, отстаивание права народа на национальное самоопределение, модернизация казахского общества с использованием передового мирового опыта.

В книге «В потоке истории» так характеризуются заслуги деятелей Алаш Орды: «В начале XX века задачу выработки казахской национальной идеи взяла на себя духовно-интеллектуальная элита, выдвинувшая идею национальной консолидации. …Сам факт создания национальной политической организации в нашей отечественной истории не до конца осознается. Тем более что многие положения, в свое время выдвинутые руководителями партии «Алаш», сохраняют свое значение и поныне. Это была не националистическая, а патриотическая организация, которая ставила своей целью постепенную трансформацию казахского общества и ее адаптацию к современным реалиям». Как известно, история не дала партии «Алаш», Алашской автономии и ее правительству Алаш Орде возможности осуществить свою программу создания и укрепления казахской государственности на основе единства всех слоев народа.

Многие идеи Алашовцев предвосхитили время. Ведь в своей программе, которая была опубликована в газете «Казах» в 1917 году они провозглашали:

"Россия должна стать демократической федеративной республикой. Каждое отдельное государство в федеративной республике автономно и управляется само собой на одинаковых правах и интересах. Во главе правительства стоит Учредительное собрание, в промежутках - президент, избираемый Учредительным собранием и Государственной думой на известный срок лет. Президент управляет через Совет министров, ответственен

перед Учредительным собранием и Государственной думой. Законодательная власть сосредоточена в руках только Государственной думы, которой принадлежит право контроля над правительством. Правом выборов пользуются все, без различия происхождения, вероисповедания и пола. Выборы депутатов производятся прямым равным и тайным голосованием".

1)"Автономия киргиз (казахов) слагается из областей и входит в Российскую федерацию наравне с другими народностями".

2)"В Российской федерации существует равноправие, неприкосновенность личности и свобода слова, печати и союзов".

3)"Религия должна быть отделена от государства. Все должны быть свободны и равны".

4)"Все народы перед судом равноправны, причем если рассмотение дела происходит в местностях с киргизским составом населения, то оно должно быть на киргизском языке".

5)"Взимание налог должно происходить по степени богатства и имущественного состояния вообще: богатый платит больше, бедный-меньше".

6)"Рабочее законодательство должно быть в пользу рабочих".

7)"Народное образование должно быть достоянием всех. Обучение во всех учебных заведениях бесплатное. В начальных школах преподавание должно вестись на родном языке. Киргизы должны иметь свои средние и высшие учебные заведения, включительно до университетов".

8)"При выработке земельного закона в учредительном собрании в основу должно ложиться наделение землею, в первую очередь, туземцев. Наделение переселенцев-крестьян, до окончания полного наделения туземцев, не должно производиться.»

Просветительские инициативы будущих алашординцев (лидерами движения были Алихан Букейханов, Ахмет Байтурсынов, Мухамеджан Тынышпаев, Миржакып Дулатов), создание периодической печати, решительное включение в политическую борьбу в составе социалистических, либеральных, мусульманских организаций, партий и движений, уникальный по богатству и разнообразию опыт сотрудничества с многочисленными общественными деятелями, учеными и политиками дали замечательные плоды.

Через попытку создать самостоятельную партию, через бурные дебаты в первой национальной газете «Казах», через короткий опыт парламентаризма и многотрудную практику защиты народных интересов в страшном 1916 году сформировался замысел и развернулась масштабная деятельность по созданию общенациональной партии как наиболее подходящего инструмента этнополитической консолидации общества.

Алаш» - движение казахской демократии, провозгласившее создание национальной партии в июле 1917 года. В декабре того же года алашевцы создали орган управления казахской автономией - Алаш - Орду, став союзниками антисоветских правительств России, просуществовавший до 1920 года. Бывшие члены ликвидированной Алаш-Орды получили амнистию и вошли в состав советских исполнительных органов. В конце 1920-1930-х годов репрессированы.

Мечты алашских лидеров сбылись. Идеи и идеалы, положения и принципы, выдвигавшиеся поколением казахской интеллигенции начала XX века, сохраняют свое значение и востребованы поныне. Успешно противостоять новым вызовам времени в условиях внутренних и внешних угроз, кризиса ценностей цивилизации, отстоять интересы нации – обязанность нынешних поколений. И хотя каждое время ставит новые задачи, но идеи партии «Алаш» продолжают жить и вновь напоминают о себе в период кардинальных изменений в стране. Это: равноправие, общественное согласие и мир, культурный прогресс нации, меритократия, государственный язык, привлечение не только элиты, но и широких масс к делам управления государством. В контексте своего времени они призывали к качественному обновлению нации, рывку к прогрессу. И сегодня востребованы такие же известные в истории честь и отвага поколения интеллигенции 20–30-х гг. прошлого века. Современное общество нуждается в новаторских идеях и мировоззренческих ориентирах, в лидерах, которые способны мыслить оригинально и действовать нестандартно. Ныне, в условиях независимости, мы наблюдаем преемственную взаимосвязь между идеями первых казахских интеллектуалов прошлого века и современностью. Стратегия национального прорыва продолжается в инициативах, идеях и деятельности Первого Президента независимого Казахстана и затрагивает все сферы общественной жизни, внутренней и внешней политики государства.

Для того чтобы сохранить свою самостоятельность, нам необходимо всеми силами и средствами стремиться к просвещению и общей культуре; для этого мы первым делом должны заняться развитием литературы на родном языке. Никогда не нужно забывать, что на самостоятельную жизнь вправе претендовать только
тот народ, который говорит на своем языке и имеет свою литературу». А. Байтурсынов был обеспокоен тем, что «современная киргизская интеллигенция, получившая образование в русских школах и татарских медресе, уже начинает пренебрегать киргизским языком, разговаривать и переписываться между собой на русском и татарском языках. …Если этого мы не хотим, то необходимо разрешить этот вопрос в корне и отныне приступить к усовершенствованию киргизского языка и литературы». От этой идеи он никогда не отступал ни на шаг.

Алашская идея, рожденная в начале XX в., продолжает служить интересам независимого Казахстана. Пройдет время, придут новые поколения, но и в последующие десятилетия и столетия достойное наследие общественной мысли и духовного опыта алашской интеллигенции будет поддерживать казахстанский народ в потоке истории**Список литературы:**

1)Токаев К. К. Послание «Справедливое государство. Единая нация. Благополучное общество», 2023 г.

2)Назарбаев Н. А. «В потоке истории» - 2005г..

3) "СТРАТЕГИЯ КАЗАХСТАН - 2050":"Один народ - одна страна - одна судьба"

МІНЕЗ – ЖАННЫҢ АЙНАСЫ

Қатысушы:Жасыбаев Досымхан
Жетекшісі: Рахимжанова Галия Максутовна
«Құрылыс колледжі» КМҚК Семей қаласы

Қазіргі таңда адам мінезін тәрбиелеудің психологиялық ерекшеліктерін зерттеу маңыздылығы зор. Адамдар көбіне өзінен қалай жұмыс істеп, мінезді дамытудың жоғары деңгейіне қалай жету керек екенін де білмейді. Адамның қоғамда субьект ретінде жетістіктерге жетуі көп жағдайда осыған тәуелді. Адам мінезінің қалыптасуы қоғамдық болмыспен, әлеуметтік ортамен (мектеп балалар мекемелері оқу өндіріс ұжымы, қоғамдық ұйымдар т.б.), маңызды рөлін атқарады.

Мінез — әрбір адамның жеке басына тән өзіндік психологиялық қасиеттер мен ерекшеліктердің жиынтығы. Мінездің қасиеттері мен ерекшеліктері әркімде әрқилы жағдайда байқалып, адамның сол жағдайларға қатынасын білдіреді. Мінез ерекшеліктері — адамның даралық өзіндік психикалық қасиеттері.

Мінез – адамның негізгі өмірлік бет алысын және оның өзіндік әрекетінің айырмашылығын сипаттайтын сапалы өзгешелік. Ол көп қасиеттің бірлігі, түрлі өзгешеліктердің қосындысы, сонымен қатар, адамды әр қырынан көрсететін қасиет. Мінез бітістері көп. Олардың бәрі де жеке адамның қасиеттері болып табылғанымен, кез-келгені мінез бітістері болып табылмайды.

Мінезді даралық өзгешеліктің өзегі, адамның негізгі тіршілік бағытының өрнегі деуге болады. Мінезде адамның сыртқы ортамен қарым-қатынасының тарихы бейнеленеді. Мінез - кең мағыналы ұғым . Онда түрлі саналар тоғысып жатады. Мінездің моральдық жағынан тәрбиелігі, бірқалыптылығы, толықтылығы, күші мен айқындығы, салмақтылығы - оның негізгі сапалары болып табылады.

Моральдық жағынан тәрбиеленген мінез адамды мінез-құлық тұрғысынан да, оның айналасымен байланысы тұрғысынан да сипаттап отырады. Инабаттылық, гуманизм, адамдарға қамқорлық, жолдастықты қадір тұту, жұртшылық пікірімен санаса білушілік, өз міндетін орындаудағы жауапкершілік пен адалдық – осы мінездің сапасының негізгі компоненттері.

Аристотельдің шәкірті, ежелгі грек философы Теофраст (б.э.д. 372-287) адами ерекшеліктерді жүйелеп, мінездің 30 қасиетін көрсеткен, мысалы: сайқал, жасапмаз, сөзшең, т.б. Теофраст өзінің «Этические характеры» тракты арқылы ғылымға «мінез» (грек. character – қасиет, сапа) терминін енгізген. Кейіннен, француз жазушысы Ж. Лабрюйер (1645-1696) ұзақ уақыт бойында зиялы қауымның қылықтарын бақылай келе, мінездің мыңнан аса типтік қасиеттерін сипаттаған. Психологияның басты мақсаты тұлға мен мінезді зерттеу деп есептеген А.Ф. Лазурский (1874-1917) мінездің мәнін, құрылымын, типтерін және дамуын қарастыратын психология ғылымының бір саласы – мінезнаманы жасады.

Мінез типтері бойынша адам мінезі бірнеше топқа бөлінеді. Эрнст Кречмер бойынша мінез типтері:

Астеникалық тип – арық, жіңішке адам, соның арқасында ұзын болып көрінеді. Астениктердің дене және бет терісі жұқа. Иықтары кішкентай. Саусақтары ұзын жіңішке, бұлшық еттері нашар жетілген.

Атлетикалық тип – орташа немесе ұзын бойлы, иықтары кең, көкірегі үлкен, басы ұзынша әрі тығыз, қаңқа сүйектері мен бұлшық еттері жақсы жетілген. Кречмердің айтуы бойынша астениктер мен атлетиктер шизофрения ауруына шалдығып жатады, оларды шизотимиктер деп атайды. Оларға ақсүйектік, сезімталдылық, менменшілдік, суықтық, қатыгездік, билікке құмар болуы тән.

Пикниктік тип – орта бойлы, мойны қысқа, семіруге бейім, себебі бұлшық еттері мен қозғалыс аппараттары нашар дамыған. Пикниктер маникалды – депрессивті психозға бейім, оларға аққөңілділік, ашық мінезділік, көп сөйлегіштік, жеңілтектік тән.

А.Е.Личко(1926-1994) бойынша: жас өспірімдерді бақылауға негізделген нақты бір мінез күшейуін қарастырды, ол сыртқы жағдайларына байланысты.

Гипертимді тип - қозғалмалылыққа, қарым-қатынасқа бейім жасөспірім. Шуды жақсы көреді, тынымсыз ортада болуды қалайды. Циклоидті тип - апатияға бейім, тез қозады, көбінесе өзімен-өзі жалғыз қалғанды ұнатады. Барлық нәрселерді жүрегіне қатты алады. Лабильді тип - көңіл күйі ауа райы секілді тез өзгереді, оған әр түрлі қарапайым нәрселер (біреудің көзқарасы, амандаспауы, бір нәрсеге ден қоюы) себеп болады. Астено-невротикалық тип - қозғыш, шаршағыш, қырсық. Ақыл-ой жұмыстарына тез шаршайды. Сензитивті тип - жоғары сезімталдық тип. Қозғалыс, құмар ойындарын жақсы көрмейді, үлкен компанияларда болуды қаламайды. Психо-астеникалық тип - интеллектісі тез дамиды, өзін-өзі және басқаларды бағалауға бейім, көп ойланып талқылауды ұнатады, бірақ іс жүзінде емес, сөз жүзінде ғана мықты. Шизоидті тип - тұйық, өз қатарластарымен болғаннан гөрі үлкендермен болғанды ұнатады. Эпилептоидті тип - көп жылап басқаларды мазасыздандырады. Истероидті тип - үнемі ортада болуды қалайды, басқалардың алдында өзін суреттеп көрсетеді. Тұрақсыз тип - ерік-жігерсіз, өзен ағысы бойынша өмір сүреді. Конформды тип - негізгі ерекшелігі барлығы сияқты болу.

Жұлдызнама (гороскоп) адам мінезін туған күнімен байланыстырып түсіндіреді. Жалпы қабылданған уақыт өлшемдері белгілі кезең, аралыққа бөлінеді, олардың әрқайсысына нақты белгі, символ беріледі. Осы символға (ағаш, от, су, жануар т.б.) тән әртүрлі қасиеттерге орай адам мінезі суреттеледі.

Физиогномика (phisis табиғат, gnomon білу) адамның сыртқы келбетіне және сондай келбетті тұлғаларды ұқсастығымен белгілі топқа біріктіріп, олардың психологиялық сипатын анықтайтын ғылым. Адам дене бітістеріне қарай жануармен салыстырылады да сол жануарға тән мінез ерекшелігі оған таңылады. Адамның басқа да келбет көріністері (көз, ауыз, отырыстұрыс т.б.) негізінде мінезді байқастыру осы физиогномика аймағында жоғары дамыған.

Хиромантия (cheir қол, тапіа бал ашу) адам мінезін алақанның тері бедерлері, түсі арқылы болжастыру жүйесі.

Дерматоглифика - бармақ, алақан терісіне тумадан түсетін өрнектер арқылы адам мінезін анықтайтын ғылым жүйесі.

Графология - мәнерлі әрекет жазу таңбасына орай адам мінезін анықтауға бағытталған ғылым.

Адам мінезіндегі әрбір ерекшелік белгілі жағдайларға сәйкес көрініс береді. Мұндай ерекшеліктердің өзіндік физиологиялық ерекшеліктері бар. Адам мінезінің физиологиялық негізін ашып көрсетуде ерекше орын алатын жөйт жоғары жүйке қызметінің типтеріндегі ауыспалы құбылыс. Осы орайда, И.И.Павлов қандай сигнал жүйесінің басым екендігіне қарай адам мінезінің типтерін мынадай үш типке бөледі:

Ойшыл тип – бұл негізінен сөзбен байланысты, екінші сигнал жүйесі рефлекторлық қызметінің басымдылғы.

Көркем тип – бірінші сигналдық шартты рефлекстің басымдылығы.

Орташа тип – мұнда екі сигнал жүйесінің бірде – бірі басымдылық көрсете алмайды.

Ерте дүниедегі ойшылдардың айтуы бойынша қалыптасқан мінез – адам мәрі. Шынында да адам мінезі қандай болса, оның өмірдегі іс-әрекеті де сондай болады. Демек, адамдағы өмір тәжірибесінің қалыптасуы оның мақсатына, арман-тілегіне, ниетіне байланысты екендігі айқын. Осыған орай адамның мінез ерекшеліктерін зерттеуде ең алдымен оның мақсатына байланысты туған қызығуын, қажеттілігін анықтап алған жөн.

Іс- әрекеттің құрылымын анықтау кезінде тұлғаның дамушы (өзін-өзі дамыту) қағидаларын және белгілі бір шамаға дейін нақтылай алатын және абстрактылы (жалпылама) түрде берілуі мүмкін, осындай құрылымды құру қажеттігін негізге аламыз. Мұның бәрі бізге кәсіби-педагогикалық іс-әрекетте бірбеткей іс-әрекеттерін бөліп көрсетуге мүмкіндік береді: алға қойылған мақсатқа жетудің оңтайлы жолын табу, мақсатқа жету процесін жүзеге асыру, қол жеткен нәтижені талдау және бағалау, салыстырып тексеру және жағдай туғызатын, мұғалім орындайтын операциялар.

Пайдаланған әдебиеттер тізімі

1.Алдияров Қ. Ұстаз психологиясының ерекшеліктері // Бастауыш мектеп. – 2006. - № 11. – 12.

2.Берікханова А.Е. Педагогикалық мамандыққа кіріспе. Оқу құралы.: А.2009ж

3.Дьяченко М.И., Кандыбович П.А. Психология высшей школы. -Минск.: Изд-во Белорусск. Ун-та, 1972. –320 с.

БУЛЛИНГ СРЕДИ МОЛОДЕЖИ И СПОСОБЫ ЕГО ПРЕДОТВРАЩЕНИЯ

Участник: Нурлан Ислам

Руководитель: Шубарова Данара Жуманбаевна

Высший гуманитарный юридически и технический колледж

За последние 30 лет исследователи признали буллинг серьезной угрозой здоровому развитию подростков и потенциальной причиной насилия. В последние годы случаи стрельбы в учебных заведениях США, Канады, Германии и России заставили многих экспертов более пристально взглянуть на

феномен буллинга и его влияние на учащихся. Буллинг можно определить как преднамеренные и повторяющиеся акты агрессии в ситуации дисбаланса сил, направленные на причинение вреда или стресса вповседневной жизни ученика. Хотя единого определения буллинга не существует, исследователи в целом согласны с несколькими ключевыми характеристиками буллинга:

1.буллинг рассматривается как преднамеренное и неоднократное агрессивное поведение, повторяющееся в течение длительного периода времени.

2.буллинг влечет за собой негативные физические, психологические или эмоциональные последствия для жертвы, которые могут наблюдаться в краткосрочной и долгосрочной перспективе существует дисбаланс власти, реальный или воображаемый, между задирой и его или ее жертвой.Издевательства могут принимать различные формы. Многие ученые предлагают три категории буллинга: физический, вербальный ирелляционный. Физический буллинг - это преднамеренное агрессивное поведение, включающее прямой физический контакт между жертвой и буллером. Эта форма издевательств может включать пинки, толчки, удары, вырывание вещей жертвы, хватание жертвы за волосы и т.д. Исследования показывают, что мальчики чаще подвергаются этой форме издевательств, чем девочки. Мальчики также чаще становятся жертвами этой формыи здевательств. Вербальный буллинг - это преднамеренный акт агрессии, при котором буллер делает словесные нападки на жертву. Вербальный буллинг включает угрозы, насмешки, скорбления, обзывания, прозвища, насмешки. Издевательства обычно происходят очень быстро, и их труднее зафиксировать непосредственнона местепроисшествия, чем физические издевательства. Кроме того, последствия словесного буллинга не заметны, поскольку жертва получает психологические, а не внешние травмы. Эти особенности вербального буллинга требуют пристального внимания.Буллинг в отношениях -это преднамеренный и агрессивный акт распространения слухов и сплетен,манипулирования дружескими отношениями, социальной изоляции и остракизма. Эта косвенная форма буллинга считается более сложной и требует от нарушителя понимания отношений, чтобы успешно совершить это предательство. Четвертаяформа буллинга, кибербуллинг, внастоящее время получает все большее признание авторов. Авторы описывают кибербуллинг как преднамеренное и неоднократное использование хулиганам и электронной почты, мобильных телефонов, мгновенных сообщений и ненадежных веб-страниц. Это агрессивное действие, которое может принимать форму целенаправленного преследования, например,размещение оскорбительных или угрожающих комментариев на странице подростков.Поскольку проблем акибербуллинга имеет большой резонанс, был опрошен 71 студент (в томчисле 28 юношей и 43 девушки). Для того чтобы определить восприятие студентами последствий буллинга, их попросили заполнить формулировку "Я думаю, что это последствия буллинга". Для обработки полученных результатов был использован контент-анализ. Результаты контент-анализа показали,что32,4% респондентов считают, что

травля в школе приводит к замкнутости и застенчивости жертвы, а 22,5% -к низкой самооценке; 18,3%учащихся считают,что травля приводит к психическим расстройствам;18,3%учащихся считают, что травля приводит к проблемам психического здоровья; 18,3% респондентов считают, что травля приводит к проблемам психического здоровья.19,7% респондентов заявили, что буллинг может привести к самоубийству. Следствиемэтого негативного явления стали комплексы, включая чувство неполноценности (15,5%), психологические травмы (12,7%), гнев (12,7%), тревожность (11,3%), страх, беспокойство и фобии (11,3%), депрессия (8,5%) и проблемы в отношениях (8,5%).Некоторые студенты также отметили, что буллинг укрепляет (закаляет) личности повышает жизнестойкость человека (5,6%). Другие ответы включали ненависть к школе (2,8%), месть обидчику (2,8%) и сильное состояние стресса (2,8%).

Таким образом, как в восприятии учащихся, так и в реальной жизни, буллинг может иметь целый ряд негативных последствий, включая депрессию,тревогу, дистрессовые реакциии нарушения в установлении и поддержании социальных контактов. Поэтому психологами социальным работникам при работе с детьми и подростками не обходимо знать о феномене буллинга, его потенциально вредных последствиях для жертв, а так же о вмешательствах, необходимых для предотвращения буллинга и насилия.

Как предотвратить буллинг на ?Если вы потерпаете от буллинга на работе или в школе, вы должны знать о том как противодействовать буллингу. Если вы стали свидетелем издевательств, то есть вещи, которые вы можете сделать, чтобы заступиться за кого-то другого. Вы также можете работать над повышением осведомленности среди своих сверстников и узнать о различных способах обращения за помощью.1) Сообщайте о буллинге. Важно сразу же сообщить об издевательствах, чтобы кто-то из авторитетов мог положить им конец. Сказав кому-то, что над вами издеваются не стыдно, а правильно, ведь так вы сможете показать обидчикам, что не будете мириться с их издевательствами.Найдите учителя, родителя, консультанта или кого-то еще, кто может вам помочь, и немедленно расскажите им, что буллер говорил или делал с вами.

2) Обратитесь к работодателю. У работодателей есть моральное, а зачастую и юридическое обязательство предотвращать и пресекать буллинг на рабочем месте. Справочники для сотрудников должны включать четкие определения домогательств и дискриминации и объяснять как политику компании в отношении жалоб, так и последствия для тех, кто совершает буллинг на рабочем месте.

Поговорите со своим руководителем или сотрудником отдела кадров. Возможно, вам будет полезно вести письменный учет своего опыта или привлечь третью сторону, ставшую свидетелем издевательств.

3) Распространите информацию о том, что травля должна прекратиться. Многие учебные заведения проводят кампании по борьбе с издевательствами, возглавляемые учащимися, которые хотят, чтобы их школы были безопасными и дружелюбными. Присоединяйтесь к группе или создайте ее в своей школе,

чтобы рассказать о проблеме издевательств и найти способы ее решения. 4) Обратитесь за профессиональной помощью. Если вы стали жертвой жестокого издевательства, возможно, вам стоит обратиться к психологу или психотерапевту. Врач может помочь вам или вашим знакомым справиться с издевательствами, вновь обретя уверенность в себе и повысить самооценку, устраняя последствия издевательств
Бороться с буллингом с одиночку очень сложно. Преодоление травли предполагает работу со всей социальной средой. Без работы всего коллектива, студентов и преподавателей, помощи квалифицированного психолога в этом случае не обойтись. Необходимо знать предмет травли и причину, психологические особенности агрессора и жертвы. В учебном заведении преподаватель – именно тот человек, который находится ближе всего к студентам. Поэтому именно ему необходимо быть особенно внимательным, не допуская травли или, если уже поздно, вовремя ее останавливать. Буллинг не возникает из ниоткуда, поскольку многое зависит от среды, в которой происходит образовательный процесс. Поэтому так важно обеспечение в студенческом коллективе атмосферы сотрудничества, взаимоуважения, доверия внимания друг к другу.Особый акцент необходимо делать на работе с жертвой, поскольку очень часто именно ее психологические или физические особенности становятся пусковым механизмом травли. В данном случае часто бывает необходима помощь психолога, который поможет проработать психотравмирующую ситуацию и объяснит, что в ней виноват не только агрессор. Необходимо помочь объекту буллинга выявить имеющиеся у него возможные сложности в социальном взаимодействии, психологические причины неосознанного поощрения такого поведения со стороны агрессора. Это может быть неуверенность в себе, низкая самооценка, отсутствие навыков коммуникации. Необходимо объяснить жертве буллинга, что сколь бы сложной ни казалась задача ответить на агрессивное поведение, крайне важно сразу же дать отпор обидчику. Какую бы форму травли он ни придумал, необходимо быть готовым вызвать его на открытый разговор. Работа с агрессором также необходима, поскольку в период коррекции поведения жертвы и анализа ее личностных особенностей необходимо снизить градус напряжения в коллективе, а также уменьшить давление со стороны инициатора данного явления. Также очень важна работа с наблюдателями, которые своим молчаливым согласием дают агрессору ощущение собственной правоты и безопасности. С этой целью необходима разъяснительная работа в студенческой группе с обязательным участием педагогов. Осуждение со стороны товарищей, которые до определенного момента позволяли агрессору безнаказанно издеваться над своей жертвой может выбить его из привычной колеи и лишить привычной самоуверенности. Исходя из выше сказанного я пришёл к выводу, что нужно чтобы родители и преподователи проводили больше времени с детьми и обращали больше внимание на взаимоотношения между детьми и если будут малейшие намеки на буллинг или на издевательсто со строны детей, то нужно искоренять их самого начала.

Список литературы:

https:/iq.hse.ru
https://bullying.shkolamoskva
https://deti.manm-ivanov-ferber.ru

СЕМИПАЛАТИНСКИЙ ПЕРИОД ЖИЗНИ И ТВОРЧЕСТВА МУХТАРА ОМАРХАНОВИЧА АУЭЗОВА

Участник: Ботабаев Нурболат Ерболатович
Руководитель: Гидулян Наталия Леонидовна
КГКП «Электротехнический колледж» г.Семей

Мухтар Омарханович Ауэзов – писатель, драматург и ученый, лауреат Ленинской и Сталинской премии первой степени, академик АН Казахской ССР, председатель союза писателей Казахстана.

В 2022 году Казахстан отмечал 125-летие со дня рождения нашего великого земляка-писателя, драматурга, ученого и общественного деятеля.

Цель нашей работы осветить Семипалатинский период жизни и общественной деятельности М.О Ауэзова с декабря 1919 по октябрь 1925 на основе архивных документов Семипалатинского Губревкома, Губисполкома, отдела народного образования, которые хранятся в центре документации новейшей истории. В архиве сохранились два личных дела Мухтара Омархановича Ауезова которые долго нигде не разглашались и не публиковались.

Мы считаем, что объектом исследования должны стать не только творчество писателя, но и каждый миг его жизни, чье наследие является духовным богатством казахского народа

Известно, что с самого рождения и до 10 лет будущий писатель жил на своей родине – в предгорьях Шынгыстау.

Далее его жизнь тесно связанна с нашим городом. Дядя Касымбек устроил мальчика в пятиклассное городское училище.

До сих пор сохранилось здание пятиклассного училища по улице Абая 76, (бывшая Большая Владимирская, Советская), где сейчас находится колледж радиотехники и связи. На стене здания висит мемориальная доска, указывающая на то что он учился в этом здании.

Еще в стенах училища Мухтар Ауэзов познакомился с произведением Пушкина, Лермонтова, Салтыкова – Щедрина И. С. Тургенева, Льва Толстого, Джека Лондона.

Здесь он написал свое первое произведение «Ураган». Спустя несколько десятилетий, писатель мог увидеть свои школьные тетради, которые были найдены в архиве Семипалатинских деятелей – братьев Белослюдовых, один из которых преподавал в училище чистописание.

В 1913 году Мухтар Ауэзов закончил с отличием первый класс учительской семинарии. а завершил обучение в 1919 году.

О годах учебы Ауэзова Каюм Мухамедханов пишет: «Мухтар в 1912-1913 учебном году закончил с наградой первый класс семинарии. В том же исследовании «Мухтар-семинарист» Каюм Мухаметханов пишет:

«… Однажды он, подойдя по ближе к одному большому двухэтажному дому немного постоял и молча сказал: «В этом доме я жил в 1918-1920 годах» в то время эта улица называлась Больничной, а номер дома был 62, сейчас адрес этого дома улица Академика Павлова 70.

В тот свой приезд в 1940 году Мухтар подолгу осматривал улицы Семипалатинска, с удовольствием вспоминал прошлые годы и много рассказывал, показывая здания учреждений, в которых он работал, и дома, в которых жили его близкие товарищи».

В студенческие годы он играл за первую в городе футбольную команду «Ярыш», был полузащитником.

В годы учебы Мухтара Ауэзова в Семипалатинске, здесь преподавали увлеченные своим призванием люди: Абикей Сатпаев, Николай и Виктор Белослюдовы, Николай Коншин и супруги Назипа и Нургали Кульджановы.

Это они впервые будущему великому писателю привили любовь к классическим произведениям русской и казахской литературы, заложили основы знаний по истории, географии, и другим наукам. Литературное творчество Мухтара началось еще в годы учебы семинарии.

Два будущих академика, два выдающихся сына казахского народа Мухтар Ауэзов и Каныш Сатпаев познакомились в Семипалатинской учительской семинарии и остались на всю жизнь друзьями и единомышленниками

В 1917 году им был создан первый вариант пьессы «Енлик Кебек», к ее доработке Ауэзов возвращался неоднократно (имеется 5 ее вариантов).

Написанная в 1917 году, она была принята очень тепло зрителями, не видавшими тогда никакого театра.. Пьеса была поставлена им в сдвоенной юрте любимой жены Абая Айгерим в виде подарка по случаю выдачи замуж и проводов Акыш, внучки поэта.

Поставленная под режиссурой самого М.О.Ауэзова, тогда еще студента учительской семинарии, она явилась первой сценической постановкой в казахской драматургии.

Известно, что уже тогда М. Ауэзов отличался от своих сокурсников тем, что имел к этому времени опыт публикаций в печати. Более того, ранние его выступления в печати привлекали внимание читателей злободневностью поднимаемых в них проблем. Тесно связанный с народом, он мечтал изменить эту жизнь, сделать ее добрее, счастливее, свободнее. Именно эти идеи определили начало творческого пути М. Ауэзова.

Один из активных участников и руководителей кружка Галиакпар Тюребаев вспоминает, что «Под непосредственным руководством Мухтара, полтора месяца готовили пьесу «Ел Ағысы». Зрители и после спектакля сидели не сдвинувшись с места, пока мы не пообещали через несколько дней сыграть повторно. На следующий день после показа Семипалатинской публики поставили ее в клубе имени Октября.

Помимо драматургии в эти же годы Мухтар Ауэзов начал пробовать свои силы в художественной прозе, писал рассказы, очерки и занимался переводами.

Его первые произведения, созданные в переломном 1917 году, были адресованы народу. Пьеса «Енлик – Кебек», рассказы и повести «Судьба беззащитных, «Кто виноват», «Сирота», «У могилы Сыбана», «В тени прошлого», «Барымта», «Красавица в трауре» и другие проникнуты страданиями и болями о народе. В них молодой писатель остро высвечивает противоречия и пороки тогдашнего времени. Но не только ради разоблачения отживающих порядков и норм жизни создал их автор. Он хотел подвести читателя к мысли, что пороки и пережитки в жизни обществе не исчезнут сами собой, нужна повседневная социальная, гражданская борьба с ними. Эта же мысль пронизывает и большинство первых научных и публицистических статей автора, опубликованных в различных периодических изданиях того времени: «Основа жизни - женщина», «Наука», «Научный язык», «В чем причины расслоения в казахском обществе?», «Некоторые свойства казахского характера», «Чем руководствоваться?» и другие. Социально – философские, эстетические проблемы, поднятые М. Ауэзовым в этих статьях, связаны с основными вопросами тогдашней жизни: просвещения народа, приобщением к культуре.

В 1918 году Мухтар Ауэзов и Жусупбек Аймаутов издавали в Семипалатинске журнал «Абай».

В Семипалатинские годы Мухтар Ауэзов увлеченно занимался и художественным переводом. Первым русским писателем, к творчеству которого он обратился как переводчик, был Лев Николаевич Толстой.

Впервые Ауэзов перевел его произведение «Будда» и опубликовал в 1918 году в журнале «Абай». Журнал «Абай» после выхода 12 номера был закрыт по идеологическим мотивам.

В 1919 году, по окончании учительской семинарии, началась непосредственная и активная деятельность Мухтара Ауэзова в Семипалатинске. В нашем городе он работал в Губернском революционном комитете. Далее он работал в Губисполкоме, в отделе народного образования, одновременно пробуя силы в драматургии и журналистике.

Помимо драматургии в эти же годы Мухтар Ауэзов начал пробовать свои силы в художественной прозе, писал рассказы, очерки и занимался переводами.

Работы писателя публиковались в журналах «Шолпан», «Таң», «Абай», «Қызыл Қазақстан» в Семипалатинской областной газете «Казак тілі» и в других периодических изданиях. Большинство первых публикаций Ауэзов давал под различными псевдонимами: Аргын, Коныр, Айгак.

Все это было началом плодотворной перевчеодческой работы Мухтара Ауезова, в творческом арсенале которого в дальнейшем оказались такие имена как Шекспир, Гоголь, Тургенев, Джек Лондон, Николай Погодин и другие...

Неугомонный юноша от природы одаренный, Мухтар Ауэзов после октябрьскую эпоху интересовался различными животрепещущими вопросами на злобу дня. Его увлекали не толлько литературные жанры, но и актуальные темы просвящения, культуры, науки и социального устройства. В редактируемом им самим журнале «Абай», публиковались такие статьи как «Оку адеси» - «Метод обучения» (1918, №11), «Гылым тілі» - «Научный термин» (1918, №7).

По разным источникам известно, что молодой Мухтар примыкал к организации «Алаш-Орда», участвовал на съезде алашордынской молодежи в Омске. Осенью 1922 года за «Нарушение партдисциплины» Ауэзов был исключен из партии большевиков, в которой состоял три с половиной года.

После года учебы вольнослушателем университета в Ташкенте, Мухтар Ауэзов в 1923 году поступил в Ленинградский государственный университет на филологическое отделение.

По возвращению в Семипалатинск в 1924 году Мухтар Ауэзов снова окунулся в гущу общественных, педагогических и культурно-просветительских дел. В 1924-1925 годах работал в педтехникуме, преподавал казахскую литературу.

Тогда им были созданы такие замечательные расказы как «Кровавая ночь», «В тени прошлого», «Красавица в трауре».

В это время Мухтар Ауэзов был избран заместителем председателя Семипалатинского отделения Русско-Географического общества, принимал участие в работе местной периодической печати. В отчете отдела РГО за второе полугодие 1924-1925 года, есть лаконичная запись: «...Зам председателя М.О Ауэзов в начале сентября выбыл в Ленинград для продолжения образования.

Именно с этой даты и завершается период жизни Мухтара Ауэзова который был тесно связян с городом Семипалатинском.

Литература:

1. Центр документации новой новейшей истории Ф.72, оп 2, л. 8, л. 11
2. Центр документации новой новейшей истории Ф.72, оп 1, л. 228
3. Центр документации новой новейшей истории Ф.72, оп 1, д. 125, л. 2
4. Центр документации новой новейшей истории Ф.72, оп 1, д. 34, л. 90

ҰЛТЫМЫЗДЫ АСҚАҚТАТҚЫН КЕЛСЕ, ӨЗ ТУҒАН ӨЛКЕННЕН БАСТА!

Қатысушы: Қошаев Қанағат Базилахметұлы

Жетекшісі: Терликбаева Айнур Тулеуовна

«Құрылыс колледжі» КМҚК

Анотация. Бүгінгі менің баяндамамда осы өңірде яғни Абай облысына тиесілі жерлерде туған, аттары тарихта қалған әулие, емші адамдар туралы айтпақпын. Бұл тарихта танымал болған адамдарды зерттеу барысында, қазақ қоғамында алар орындары жоғары екеніне тағы бір мәрте көзім жетті. Ия, біздің Абай облысында киелі жерлер, тарихта аттары қалған қасиетті адамдар

көп. Мен солардың бірнешеуіне тоқталып өздеріңізге баяндаймын. Атап айтатын болсам: қазақтың суырыпсалма ақыны, әнші-композитор Әсет Найманбайұлы, Әулие ата Ырғызбай Досқанаұлы.

Әр-бір халықтың, әр-бір өркениеттің баршаға ортақ қасиетті жерлері, аттары тарихта таңбадай басылған әулие, киелі, қасиеттері бойларына дарыған адамдары болады, оларды сол халықтың әрбір азаматы біледі. Біз – ұлан-ғайыр жері мен, аса бай рухани тарихы бар елміз. Біз- жастар еліміздің дамуына қызмет ету жолында тарихымызда аттары қалған асыл тұлғаларды дәріптеп, әр кездері өлен жырларын оқып, әулие адамдар туралы ел аузында қалған аңыз әңгімелерін тыңдап сабақ алуымыз керек. Тарихымызды асқақтатып, ұлтымыздың әдет-ғұрыптарын өскелен ұрпаққа жеткізу үшін көнелердің жазып қалдырған өсиеттерін, ән-дастан жырларын оқып танып білуіміз керек. Міне сол мақсатта мен бүгін өзімнің баяндамамда өз туып –өскен өңірім, Абай облысының жерлері туралы және осы өнірде тұрған киелі, қасиетті адамдар туралы айтпақпын. Ұлтымызды асқақтату үшін, өз туған өлкемнің тарихынан бастау алғым келді.

Өзімді таныстыратын болсам еліміздің шұрайлы өлкесі табиғаты тылсым Ұржар ауданы, Мақаншы аулында туғанымды мақтан тұтамын. Бала кезімнен ауасы таза, өзен-көлдері тұнып тұрған Менделев кестесі, көгарай шалғын жасыл өлкеде туып-өстім десем артық деп санамаймын. Өз туып- өскен өлкемнің табиғатын суреттеп жеткізу қиын. Мөлдір булақ-сулары бар, жасыл желек орманы бар Мақаншы аулы мен үшін өте қымбат болып саналады. Бүгінгі баяндамамда өзім туып-өскен өңірдің аса қадірлі азаматы болған, аты тарихта қалған Найманбайұлы Әсет туралы және әулие ата Ырғызбай Досқанаұлы өмірлері туралы біраз зерттеу жүргізіп соны сіздерге баяндамақпын.

Соңғы жылдары қазақ қоғамында ерекше құрмет тұтып, мәңгілік есте сақтайтын тұлғаларының тарихына қызығушылықтың артқандығы баршаға мәлім. Олар қол бастаған батырлар мен сөз бастаған билер, ақын-жыраулар, абыз ақсақалдар мен көріпкел әулиелер, емшілер мен бақсы-балгерлер. Батырлар мен билер, ақындар туралы деректер халық ауыз әдебиеті арқылы және кейбір тарихи құжаттарда сақталса, әулиелер мен емші, бақсы-балгерлер туралы деректер көбіне тек халықтың тарихи жадында сақталып, ауызша тараған.

Найманбайұлы Әсет. Найманбайұлы Әсет (1867 - 1922) - ақын, әнші, композитор, Алаш қозғалысының қатысушысы. 1867 жылы Семей (қазіргі Абай) облысы Ұржар ауданы Бақты ауылында дүниеге келген.

Бастауыш білімді имам Зейнолла медресесінде, Әсет медресесінде араб тілі мен шығыс поэзиясын оқумен айналысқан. 14 жасында Әсет өзінің шығармашылық жолын композитор және әнші ретінде бастайды. Оның ақын-импровизатор ретіндегі таланты Қарабай, Қарабай, Қали, Самат, Арген, Малике сияқты ақындармен айтыстарда толық ашылды. Әсет пен қыздың айтысы Рымжан қазақ революциясына дейінгі әдебиеттегі үздіктердің бірі болып саналады.

Бала кезінен ән айтып, өз әндерін жазды. Халық арасында Әсет "Інжу-Маржан", "Мақпал", "Майда қоңыр", "Гаухар қыз", "Әпитөк" және т. б. әндер кеңінен танымал. Өзен Саласы-Саласы Болмайды, Өзен Алабы-Ертіске Қосылу Құйылысына Дейінгі (Жоғарғы) Обь. Әсеттің музыкалық-поэтикалық дарыны ақындар Ыысжан, Бақтыбай, Кәрібай, Арип, Қали, Сәмет, Қосымбай, Қызыл, Кемпірбай және Маликамен айтыста көрінді. "Айтыс Әсет пен Ыысжан", "айтыс Әсет пен Қарибай"белгілі. 1910 жылы Л.Хамиди жазған Әсет әндері жарық көрді. 1916 жылы ұлт-азаттық көтеріліс кезінде Әсет Найманбайұлы көтерілісшілермен бірге жазалаушы отрядтарды қудалаудан бас тартып, Қытай шекарасынан өтті. 1918 жылы Алаш-Орда үкіметінің атынан Қытай қазақтарына барып, Алаш қозғалысының жетекшілерімен кездесті. Мұнда Әсет Найманбайұлы ұзақ жылдар бойы белгісіз болған толғауды "Алашқа" деп жазды.

Аңыз әңгімелер бойынша Әсет Найманбайұлы айтыстардың бірінде әйел адаммен айтысу барысында тамағы ауырынқырап, қырылдап тұрғанда тотяйнмен тамағын шәймақшы болады, өзіндегі тотяйын ыдысы бос болғандықтан халықтын ішіндегі біреуінен сұрап сатып алады, қастандық жасамақ болған бір адам тотяйн ішіне улы зат салып жібереді, ауырып қайтыс болуына соның да себебі тиді, деседі (афтордың 7 сынып «Әсеттану» сабағында естіген әңгімеден).

Әсет Найманбайұлына арналған туған өлкесінде Мақаншы аулында мұражайы бар (сілтемесі: https://youtu.be/R9WF13tWheU). Сол мұражайда Ә.Найманбайұлының 1300 ден астам жәдігерлер сақталған. Немересі Әсетова Ләззат Құлжекеқызы қазіргі таңда сол мұражайда қызмет атқарады.

Әсет Найманбайұлы туралы деректерді бала кезімнен бері оқып, біліп келемін. Мектеп қабырғасында оқып жүрген уақытымда «Әсеттану» сабағында Әсет Найманбайұлы туралы көптеген мәліметтер білген болатынмын, сол мәліметтермен сіздермен бөлістім. Болашақта жастар осындай тарихи тұлғалардан сабақ алып өссе нұр үстіне нұр болатын еді.

Ырғызбай Досқанаұлы. Бүгінде Абай өнірінің рухани бұлағына айналған халық емшісі, көріпкел Ырғызбай Досқанаұлы –Найманның қыржы руынан, оның ішінде Жиен табынан шыққан. Ол негізінен XIX ғасырдың бірінші жартсында емшілікпен айналысып, атағы алысқа кеткен ғажайып емші.

Ел аузында «Ырғызбай әулие» атанған бабамыз 1787 жылы дүниеге келіп, 1850 жылы 63 жасында қайтыс болған.

Қазақстардың қылшадан дәрі жасауын басшылыққа алып П.С.Моссагетов 1924 жылы Қазақстанда өсетін қырықбуын қылшасының шипалық қасиетін ашып берді. Халық емшілерінің озық тәжірибесінен қазақ даласында осындай дәрілік өсімдіктерді жетік меңгеріп, онымен малды да адамды да емдеп, жаза алған атақты тәуіптер көп болмаған. Солардың ішіндегі бірегейі –осы Ырғызбай емші Досқанаұлы. Ырғызбай ата бала жасынан емдік шөптерге үйір болса керек. Емші шипалы тамыр, шөптерді жаз, күз айларында, әбден толысып-жетілген уақытында жинаған. Әйгілі емші өсімдіктердің шипалы тамырларын жаңбырдан кейін, қараңғы түсе жұлып жинаған да, күн сәулесі

түспейтін көлеңкеде, самал есетін, тыныс алатын арнайы орындарда кептіріп, дайындап отырған.

Ырғызбай емші шипалы өсімдіктердің гүлінен, жапырағынан, тамырынан дәрі-дәрмек жасағанда олардың қандай ауруға қолданғанда ем болатының табиғи түйсікпен біліп, дамытып отырған. Емшінің үйінен қысы-жазы кенекұнжыт, түймешетен, адыраспан, долана, көккекіре, суқалампыр, қарандыз, киікот, шайқурай, тікенжиде, тәуіпдәрі, томардәрі, қасқыртамыр, мынжапырақ, жаушүмілдік тәрізді өсімдіктер үзілмеген. Ол улы шөп тамырларды аса сақтықпен жіңішке ауруларына, тері ауруларына және күйікке қолдана біліпті. Аурулардың тамырын ұстап, сырқатын айна-қатесіз білген, бет-әлпетіне, алақаны мен тырнағына қарап, тамырын ұстап, ауру түрін де ажыратқан.

Медицинасы дамымаған сахарада осындай ерекше қасиет иесінің пайда болуы Алла тағаланың көшпелі жұртқа силаған шексіз тартуы болды. Ол бір өзі сегіз қырлы, бір сырлы дәрігер болған. Күрделі ем-домдар жасап, алдын-ала болжайтын көріпкел ретінде де танылған. Сырқат адамдарды тегін емдеп, байлардың берген сый-сияпатын жетім-жесір, жоқ-жітіктерге үлестіріп отырған.

Дала дәрігері емдеп, ауруынан құлан-таза жазылған адамдардың атақ-абыройы жер жарады.

Әулие басындағы тарихи-мәдени кешендері. Әулиенің басына ең алғаш 1902 жылы ұрпағы Шыныбай Жәнібекұлы зират тұрғызады. Уақыт өте келе тас бейіт тоза бастайды, сол себепті 1956 жылы Көкпекті кеңшарындағы Биғаш аулының Аққазы Жыбыраев бастаған бір топ тұрғындары төрт құлақты үлкен зират көтереді. 1966 жылы әулие атаның тікелей өз ұрпақтары бұрынғы Ерназар ауылдық Кеңесінің тұрғындары, ақсақалдары қолдауымен, ескі тас бейіт қайта көтерілді. Басына келіп түнеп, тамақ ішетін үй салынды. 2014 жылы Ырғызбай атаның бұрынғы ескріген зиратына қайта жаңғырту жұмыстары қолға алынып, орнына қызғылт гранит тастармен қаланған, сәулеті ерекше көз тартатын, шығыстық архитектуралық үлгідегі әдемі, биік мұнаралы кесене бой көтерді.

Қорыта айтатын болсам біз, еліміздің жастары, ата-бабаларымыз қалдырған құнды деректерін, еңбектерін сақтап, өскелен ұрпаққа жеткізуіміз керек деп ойлаймын. Өскелен ұрпақ өз тарихын біліп өссе ғана, нағыз өз елінің азаматы болады.

Әдебиеттер тізімі:

5. Қазақ тарихы, ғылыми-әдістемелік журнал, №3 (198), 2022 ж.
6. Тағылым, Республикалық ғылыми-әдістемелік журнал, №02 (97) 2022ж.
7. Ырғызбай Әулие кітабы- Семей, 2018 ж.
8. Шыныбаев Қ, Әулие Ырғызбай Ата «Тарихқа толы Тарбағатай» -2 том, Алматы, 2017 ж.

БАЛАНЫҢ ПСИХИКАЛЫҚ ДАМУЫ

Қатысушы:Асхатқызы Арайлым.

Жетекшісі: Мукышева Салима Алпысовна

“М. О. Әуезов атындағы педогогикалық колледжі” ҚМҚК Семей қаласы

Мақсаты: Мектеп жасына дейінгі балалардың психикалық дамуы туралы қарастыру, жалпы психикалық даму ұғымына анықтама беру, психикалық даму ұстанымдарын талдау, бала психикасын зерттеу әдістерін атап өту, бала психикасының даму заңдылықтарын анықтау.
Жоспар:

1. Мектеп жасына дейінгі баланың психикалық дамуы;
2. Психикалық даму ұстанымдары;
3. Бала психикасының даму заңдылықтары;
4. Қорытынды.

Даму деген ұғымды көпшілік әдебиеттерде қарапайым түрден күрделі түрге көшу деп түсінеді. Психологияда көптеген теориялар жас ерекшеліктерінің психикалық дамуын түрліше түсіндіреді. XIX ғ Э. Геккел онтогенез филогенезді қысқаша қайталау деген заң қалыптастырды. Жас ерекшелік психологиясына енген биогенетикалық заң психикалық дамуын биологиялық эволюцияның негізгі сатыларын және адамның мәденитарихи кезеңдерін қайталау ретінде бейнелеуге мүмкіндік береді.
Психика ешбір негізсіз пайда болмайды. Психика пайда болу үшін ең қажеті шарттардың бірі - баланың жүйке саласының болуы. Бала психикасының дамуы биологиялық жағдайлар мен нақты тарихи әлеуметтік жағдайлар арқылы белгіленіп отырады. Бұл шарттар болмаса, адам баласына тән психикалық іс-әрекеттер дамымайды.
Белгілі Л. С. Выготский және А. Валлон сынды зерттеушілер психикалық даму туралы анықтама айтып кеткен болатын: “Психикалық даму ағзаның өсіп дамуында дамудың бір сатысынан сапалы басқа сатысына кезекпен ауысып отыратынын көрсетеді”.

Психикалық дамудың негізгі көрсеткіштері - психикалық жаңадан пайда болулар. Психикалық жаңадан пайда болу - қандайда бір психикалық құбылыстың сапалы жаңаша даму деңгейі.
Мысалы, мектепке дейінгі ерте жаста мұндай жаңадан пайда болу баланың моторлық даму аймағындағы жүруді меңгеруі, танымдық өрісте - көрнекі-әрекеттік ойлаудың қалыптасуы, саналы қабылдау болып табылады. Мектепке дейінгі ерте жастағы маңызды жаңадан пайда болу - бала сөйлеуінің даму. Мектепке дейінгі жастағы жаңа пайда болу мінез-құлық пен міндеттің арақатынасын түсінумен, әрекеттің ішкі жоспарының дамуымен, өзін-өзі сезіну мен өзін-өзі бағалаудың қалыптасуымен сипатталады.
Мектеп жасына дейінгі балалардың психологиясы баланың психикалық дамуын зерттейді. Ерте жастағы балалар психологиясы жалпы балалар психологиясының құрамдас бөлігі болып табылады. Мектеп жасына дейінгі балалалр психологиясы олардың өмірге келген сәттерінен бастап жеті жасқа дейінгі дамуының психологиялық ерекшеліктерін зерттейді.

Мектеп жасына дейінгі балалардың жас ерекшелігі үш кезеңге бөлінеді:

1) Ерте балалық шақ - туғаннан бастап үш жасқа дейін;
2) Балалық шақ - үш жастан он жасқа дейін;
3) Ересек шақ.

Балалар психологиясында бір жас ерекшелігінен келесі жас ерекшелігіне өту кезеңіндегі жалпы ерекшеліктер мен өзгешіліктер қарастырылады. Сонымен қатар, психикалық процесстің жеке өзі ғана емес, олардың пайда болуы мен қалыптасу кезеңдері де қарастырылады. М. Жұмабаев: “Психология адамның жанын, жан тұрмысын, жан көріністерін, жан күштерін, ақыл, қайратын, көңілдің жайын баяндайтын пән” деп атап кеткен болатын. Сонымен қоса, бастапқы кезеңде байқалмайтын бала тұрмысы өсе келе бірте-бірте біліне бастайды. Сондықтан да баланың дене тәрбиесі мен жан тәрбиесін қатар алып жүру керек. Адамның қымбат нәрсесі де, жұмсақ нәрсесі де, қиын тәрбиені қажет ететінде сол жан екендігін есімізде сақтауымыз қажет.

Психология ғылымында психикалық даму қоғамдық-тарихи тұрғысынан қарастырылады. Баланың психикалық дамуы үшін адамзаттың бойына жинақтаған қоғамдық-тарихи тәжірибесі маңызды. Психикалық даму толыққанды өз жұмысын атқару үшін ми қыртысы мен жоғары жүйке жүйесі қалыпты қызмет атқарғаны маңызды. Миға зақым келуі оның дұрыс дамымауы өз кезегінде психикалық дамуды тежейді. Сол себептен де баланың іште жатқан кезіңінен бастап оның дамуы үшін барлық жағдайдың жасалуы - баланың қалыпты дамуының кепілі.

Кез келген ғылымның негізгі мақсаты өзіне бағынатын үдерістер мен құбылыстардың заңдылығын ашу болып табылады. Сол құбылыстар арасындағы елеулі, орнықты, қажетті, міндетті, қайталанатын байланыстар заңды болады. Жалпы баланың психикалық даму процесін сипаттайтын негізгі заңдылықтар төртке бөлінеді:

1. Әркелкілік және гетерохрониялық;
2. Шоғырланымдылық немесе сатылылық;
3. Әсемділік пен мүмкіндік өтемі;
4. Біріктіру мен жіктеу.

Әркелкілік және гетерохрондылық. Сыртқы орта әсерінен балалаық шақтың әр түрлі кезеңдерінде бала психикасындағы сезімталдық әркелкі болады. Оның деңгейінің уақытша көтерілуі мен оның бағытының өзгеруі психика даму үшін жағымды жағдай туындаған кезде сезитивті кезеңнің заңды түрде пайда болады. Сензитивті кезең туралы Л.С.Выготский: “Бұл кезеңде дамудың толық жүруіне сезіштік ықпал етеді. Басқа кезеңдерде сол жағдайлар қалыс қалуы немесе тіпті дамудың жүруіне кері әсер етіуі мүмкін”, - деп жазған.

Шоғырлынымдылық немесе сатылылық. Бала заттық әрекетті меңгермесе, осы әрекеттер арқылы рольді орындайтын, ересек адамдырдың әрекеттерін ым-ишарамен көрсететін, бір заттың орнына екінші затты қолданатын ойын да пайда болмайды. Ақыл-ой міндеттерін шешуге көмектесетін тәжірибелік тәсілдерді меңгермейінше, бейнелі әрекеттік ойлау дамымайынша бала бұл міндеттерді шешуге көшпейді. Сөздік қор мол болмайынша байланыстыра сөйлеу дамымайды.

Әсемділік және өтем мүмкіндігі. Баланың психикалық дамуын басқарудың бай мүмкіндігіәсемділікке негізделген. Мектепке дейінгі жаста барлық басқа жас ерекшелік кезеңдерде қарағанда әсемдікке бейімдеу жеңілірек. Себебі, мидың жетілуіне байланысты(Б.Г.Ананьев, Л.С.Выготский). Әсемділік өтем

мүмкіндігін ашады: бір психикалық қызметтің дамуында әлсіздік немесе ақау болса, басқа бір психикалық қызметтің дамуы өте жақсы болады (көздің ақауына есту анализаторының сезімтал болуы, т.с.с).

Бірігу және жіктелуі. Бала дамуы үдерісінде біз ппсихиканың әрбір өрісіндегі: түйсінудегі, қабылдаудағы, ойлаудағы, сезімдегі, санадағы сапалы өзгерістерді байқаймыз. Сондай-ақ баланың психикалық өмірінің күрделенуі әртүрлі психикалық құбылыстардың өзара әрекеттесуімен, өзара кірігуімен байланысты. Қабылдау саналы бола түседі, бала өз сөзінде болған жағдайды және өзі жайлы білдіреді, естің жаңа, күрделі - сдк-лгикалық түрі дамиды.

Қорытындылай келсек, баланың психикалық дамуы дұрыс қалыптасса. баланың психикалық дамуына пайдалы болады. Өзіндік бағалауы «төмен» балалар әдетте өздеріне деген сенімі жоқ, сондықтан табысқа жетуге мүмкіншілігі бар жерде талпынысы аз және күш салуға әрекеттенбейді. Ал өзіндік бағалауы «жоғары» балалар керісінше, өз мүмкіншіліктерін асырып онша күш салмайды. Баланың өзіндік бағалауының дұрыс қалыптасуына 1,5 жастан бастап көңіл бөлу керек.Егер ересектер баланы тәрбиелеуде оның табысына көңіл бөліп сәтсіздіктерге назар аудармаса, онда балада табысқа жету қажеттілігі көбейіп, тұрақталып, қалыптаса бастайды. Мұндай бала белсенді түрде кез – келген жұмыста осы сапалардың қалыптасуында бірнеше адамгершілік қасиеттері пайда болады, мысалы табандылық, мақсатты бағыттылық, жұмысқа қабілеттілігі, өзіне деген сенімі сондай – ақ жауапкершілік пен міндет туындайды. Жас кезеңде баланы өнегелік санасын емес, әңгіме өнегелі сезімін қалыптастыру. Өнегелі сезімді құрайтын эмоциялар жүйесі негізінде игілікті, бекзатты сезімдер бар: адалдығы, мейірімділігі, қайырымды – ықыластығы, ақ пейілдігі және т. б. және игіліксіз сезімдер болады: қызғаншақтық, зұлымдық, қатыгездік, дұшпандық, қастық, өшпендік т. б. Өнегелік сезімдердің тууына балада өнегелі пікірдің , қылықтардың қалыптасуы себеп болады, сондықтан дәл осыдан өнегелі қасиеттерді қалыптастыруды бастау қажет, балада осы кезеңде айналасында қоршаған адамдармен қарым – қатынас жасауға қажеттілігі жоғары дами түседі.

Қолданылған әдебиеттер мен сілтемелер:

1. Жұмабекова Ф., Нұрғазиева Н., Жамалиева С. Психология (мектепке дейінгі кезең). Оқу құралы - Астана: Флиант, 2015. - 288 бет.
2. Андарбква С. Балалар психологиясы: оқу құралы. - Алматы, 2017 – 236 б.
3. Ж.Қ.Дүйсенова, Қ.Н.Нығыметова. Балалар психологиясы. - Алматы: Нур-Принт, 2015ж.
4. https://www.uniface.kz/index.php?post=article&section=2&id=141

АЛАШ ИДЕЯСЫ ЖӘНЕ САРЫАРҚА ГАЗЕТІ

Қатысушы: Кеңесбекова Талшын

Жетекшісі: Мұқанов Төлеуғазы Балхашевич

«М.О.Әуезов атындағы педагогикалық колледжі» КМҚК Семей қаласы

Зерттеудің өзектілігі: Мерзімді басылым материалдарын тарихи дерек көзі ретінде пайдаланудың маңыздылығы ерекше. ХХ ғасырдың басында жалпыұлттық басылымға айналған «Сарыарқа» газетінде жарық көрген мақалалар арқылы сол бір тарихи кезеңдегі қоғамдық-саяси өмірдің проблемаларын зерделеу, зерттеу өзекті болып табылады.

Зерттеудің мақсаты: Жұмыстың негізгі мақсаты – ХХ ғасырдың басындағы Ұлттық баспасөз тарихында маңызды орын алып, Алаштық бағыттағы басылымға айналған «Сарыарқа» газетінің жарыққа шығу тарихы мен мақалалардағы өзекті мәселелерді талдау, зерттеу.

Зерттеудің нысаны: Алаш қозғалысы мен «Сарыарқа» газеті туралы соңғы жылдары жарық көрген әдебиеттер, монографиялық еңбектер, ұлттық басылымдарда шыққан мақалалар, ой-пікірлер мен сараптамалар жұмыстың негізгі зерттеу нысаны етіп алынды.

Алаш идеясының алтын бесігі болған, ұлт зиялыларының үлкен шоғыры қалыптасқан Семей қаласы алаштық қозғалыстың, ұлттық өрлеудің қуатты орталығы болды. Семей қаласындағы Алаштық бағыттағы зиялы қауым өкілдерінің ресми үні «Сарыарқа» газеті болды.

ХХ ғасыр басындағы қоғамдық-әлеуметтік өмірдегі түбегейлі өзгерістер мен жаңалықтар елді өркениетті бағытта дамыту мақсатын көздеген Алаш идеясының қанат жаюына әкелді. Алаш қайраткерлері елді өркендетудің демократиялық баламасын ұсынып, ұлттық автономиялық мемлекеттілікті құру мақсатын алға қойды. «Алаш» идеясының өзегі болған ұлттық демократиялық мемлекет құру, ұлт бостандығы идеологиясы, рухани және экономикалық тәуелсіздік, дін мен тіл, жер т.б. мәселелер күні бүгінге дейін маңызды бола түсуде.

Белгілі алаштанушы ғалым Тұрсын Жұртбайдың айтуынша «Алаш» ұлттық идеясы бес негізгі тұжырымға негізделді:

Бірінші ұстаным: жер, жер және жер. Жерсіз Отан жоқ.

Екінші ұстаным: Қазақ жерінің үстіндегі, астындағы байлығы қазақ мемлекетіне қызмет етуі керек.

Үшінші ұстаным: экономикалық тәуелсіздік, өндірісті дамыту, ұлттық бірлікке қол жеткізу.

Төртінші ұстаным: мемлекет құрушы қазақ ұлтының тіл, дін, діл үстемдігі болуы керек.

Бесінші ұстаным: тәуелсіз ғылымға, ұлттық салт-дәстүрге, заңға негізделген ұлттық-демократиялық мемлекет құру.

«Сарыарқа» газетіндегі ұлттық тақырыптардың легі жоғарыдағы бес тақырыптың айналасында болды. «Сарыарқа» газеті ұлт зиялыларының басын қосып, ұлтқа Алаш идеясы арқылы қызмет етті.

Алаштың үні болған «Сарыарқа» газеті 1917–1918 жылдары Семей қаласында жарық көрді. Газет 1917 жылдың маусым айынан бастап 1919 жылдың қыркүйек айына дейін шығып тұрды.

Газеттің алғашқы редакторлары алаш қайраткерлері – Райымжан Марсеков пен Халел Ғаббасовтар. Олардан кейінгі редакторлары – Имам Әлімбеков пен Шынже Керейбаевтар болды. Қолымызға тиген сандары

бойынша нақты айтар болсақ, алғашқы 2-7, 15 сандарына Райымжан Марсеков, одан кейінгі 11-14, 21, 22, 29-42, 57 сандарына Халел Ғаббасов, ал 16-20, 23- 28, 64-74 сандарына дейін Имам Әлімбеков, 75 пен 88 сандар арасына Шынже Керейбаев қол қойған [6]. Басылымды ұйымдастырып шығаруға жауапты редакторлар ретінде жоғарыда аты аталғандардан басқа Биахмет Сәрсенов пен Ахметжан Қозыбағаров, сондай-ақ редакция құрамында Жақып Ақбаев, Әлімхан Ермеков, Сұлтанмахмұт Торайғыров, Сәбит Дөнентаев т.б. белсене атсалысты.

«Сарыарқа» газетінің құрылтайшысы «Теңдік» серіктестігі болды. Серіктестік қаржыны сол кездегі қайырымды байлардан, ұлтына жанашыр оқыған азаматтар мен шәкірттерден түскен азын-аулақ көмек есебінен жинаған. Серіктестікке 500 сом жарна төлеп мүше болғандар: Иемберді Әділов, Мұсатай Молдабаевтар, ал 100 сом төлеп мүше болғандар арасында Садуақас Шорманов, Медеу Оразбаев және оның үрім-бұтағы Санияз Медеуов, Хайдар Медеуов, Жәлел Медеуов, Ғабдыислам Медеуов, Мұхамедхан Сейітқұлов, 50 сом төлеп мүше болған арасында Райымжан Мәрсеков, Мұқыш Поштаев, 25 сом жарна төлеп мүше болғандар арасында Шәкерім Құдайбердин, Архам Ысқақов, 20 сом жарна төлеп мүше болғандар қатарында Әбікей Сатпаев, Маннан Тұрғанбаев сынды Семей өңіріне белгілі азаматтар болды [2].

Ал халық қуанышы редакцияға түсіп жатқан құттықтаулардан сезіліп тұрды. Солардың бірі: «Міне, Қазақстанның әр жағынан күн жарқырап, біздің Семейде «Сарыарқа» туды! Қазақ халқы үшін қайырлы қолбасшы болғай!», − деп жатса, енді бірі өз көңілдерін өлеңмен жеткізген. «Сәтімен құтты болсын «Сарыарқамыз»! Артарлық өзімізде бар арқамыз. Қысылып, қымтырылып ашып едік, Иншалла, кеңір енді тар арқамыз». Ал Сәкен Сейфуллин «Семейде шыққан «Сарыарқа» газеті Алашорда үкіметінің тілі болды», − деп атап көрсетті.

Газет бетінде жарияланған С.Торайғыровтың «Әлиханның Семейге келуі» мақаласында ұлт көсемі Әлихан Бөкейханға деген халықтың ыстық ықыласы, шексіз сүйіспеншілігі толық көрініс тапқан. Әлихан Бөкейханның адами болмысы, азаматтық ұстанымы толық ашылған. Көркем сөздің шебері Жүсіпбек Аймауытовтың: «Тұр, бұқара! Жиыл, кедей! Ұмтыл, жастар!», сонымен бірге «Мемлекет құрылысы», «Партия» сынды бас мақалаларының маңыздылығы айрықша. Байымбеттің «Тұңғыш құрбан», С.Торайғыровтың «Сарыарқаның жаңбыры», «Алаш ұраны», С.Дөнентаевтың «Сарыарқа анамызға», «Қаулы», І.Жансүгіровтің «Тілек», Ғ.Қараштың «Алаштың азаматтарына» атты саяси сарындағы өлеңдерінен редакция ұстанымын айқын аңғаруға болады. Жас семинарист Мұхтар Әуезовтың қанша заман өтсе де құндылығын жоймайтын, бүкіл адамзаттың ортақ мәселесі «Адамдық негізі – әйел» атты мақаласы осы «Сарыарқада» жарияланды.

«Сарыарқа» газетінің «Ішкі хабарлар», «Ел хабарлары», «Газеттен», «Сыртқы хабарлар», «Тілшілерден», «Россия хабарлары», «Семей хабары» деген тұрақты айдарлары болды.

«Сарыарқа» газетінде қызу пікірталас тудырған мәселе «Қазақ жеке автономия болуы керек пе, әлде Түркістан мен Сібірге қосылған тиімді ме?»

болды. Алаштықтар бұл мәселеде: «Автономия – бас билік тізгіні өзінде болып, халықтың өзін-өзі билеуі деген сөз. Біздің іздегеніміз – жерге, ұлтқа байланған автономия», − деп тұжырым жасаған.

«Сарыарқадағы» ұлттық тақырыптардың ішіндегі ең көп көтерілгені – білім мәселесі. Себебі Орынборда өткен жалпы қазақ құрылтайында «Бала қалмай жалпы оқу – міндет. Алғашқы екі жылда бала ана тілінде оқысын...» деген қаулы қабылданған еді. Осыған байланысты Мұхтар Әуезов «Оқудағы құрбыларыма» атты мақала жариялап, білім мәселесенің өзектігін атап көрсетті.

Газет бетінде «Алаш» партиясының қызметі толықтай көрініс тапты. «Алаш» партиясының құрылтай сайлауына дайындық, оған қатысатын депутаттар саны жарияланып отырды. «Алаш» партиясының мүшелікке талабын редакция былай жеткізді: «Алаш» партиясының программасын жақтырып, жөн көрген, программадағы мәселелерді іске айналдыруға тырысатын кісі кіреді. «Алаш» программасынан таймайтын, өтірік айтпайтын, шыннан қайтпайтын, жақындық туысқанына бүйрегі бұрмайтын, дүниелікке қызығып сатылмайтын, шыншыл, әділ, тура кісі кіреді. Сыртын берсе іші басқа, тілін берсе жүрегі басқа болатын, сөзіне ісін үйлестірмейтін, алаш жолынан ауып, айтысып-тартысуға жарамайтын, ауырлық келсе бұлт беретін, қорқақ, айнымалы мінезі бар кісі «Алаш» партиясына кірмейді. Алаш партиясына кіремін деген кісі осы айтылған шарттарды ойлап, толғап, жүрегі қалайтын болса ғана кіруге жөн»[2].

Алаш автономиясын сақтау үшін қаржы жинап, әскер жасақтау қажеттігі «Сарыарқа» газеті арқылы халыққа түсіндірілді. Алашорда үкіметі мен кеңес үкіметі арасындағы келіссөздер де «Сарыарқа» газетінде жарық көрді.

Дін мәселесі «Сарыарқаның» басты тақырыптарының біріне айналды. Дін жұмысына хүкімет қатынаспасын. Қазақтың өз алдына ерекше мүфтилігі болсын,-деген ұсыныстар айтылды.

1917-1918 жылдары «Сарыарқа» газеті мен «Абай» журналы Семейдегі ағайынды татар байларынан сатып алынған «Жәрдем» баспаханасынан жарық көрді. «Жәрдем» баспаханасы қазақтың бай көпесі Әбдірахман Жүсіповтің бұрынғы Алаш, қазіргі Жаңасемей қаласының «Океан» сауда кешені аумағында қызыл кірпіштен салдырған он бөлмелі үйінде орналасты. Әуелгіде «Жәрдем» кейінде «Алашорда» деп аталған бұл баспаханадан «Сарыарқа» газеті 1917 жылдың 15 маусымынан бастап 1919 жылдың 4 желтоқсанына дейін бір жарым жылдай уақыт бойына шығып келсе, ал «Абай» журналының 1918 жылдың ақпан-қазан айлары аралығында 12 саны (айтпақшы, журналдың соңғы саны араға жүз жыл салып барып 2017 жылы ғана табылды – автор) жарық көрді.

Кеңес заманында «Буржуазияшыл – ұлтшылардардың үні» деп жалған атақ тағылып келген "Сарыарқа" газеті ХХ ғасыр басында қазақтың ұлттық қоғамдық-саяси жүйесіне тың серпіліс, жаңа леп әкелген басылым болды.

"Сарыарқа" газеті қазақ баспасөз тарихында мемлекеттік, ұлттық үрдістерді жаңа дәуірге сәйкес үйлестіріп, сабақтастырған, ұлттық автономия құруды насихаттаған, сол арқылы дербес саяси елге айналуға үлес қосқан басылым болды.

«Сарыарқа» газетінде жарық көрген А.Байтұрсынұлы, Ә.Бөкейхан, М.Дулатұлы, Ш.Құдайбердіұлы, Ғ.Қараш, Р.Мәрсеков, М.Жұмабаев, Х.Ғаббасов, Ж.Ақпаев, Ж.Сейдалин, С.Торайғыров, А.Мәметов, С.Дөнентайұлы, Х.Досмұхамедұлы, М.Әуезов және тағы басқаларының қоғамдық-саяси мәселелерді көтерген мақалаларының маңыздылығы мен құндылығы күні бүгінге дейін өзекті саналады.

Қорыта айтқанда, азаттықтың жаршысы, Алашорданың үні – «Сарыарқа» газетінің қазақ баспасөз тарихы мен журналистикасында алар орны айрықша.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Нұрпейісов К. «Алаш Һәм Алашорда». – Алматы: «Ататек», 1995.
2. Сыдықов Е. Алаш қаласының тарихы. Семей, 2010.
3. Алаштану мәселелері. Сериялық ғылыми жинақ. 1-т. – Семей: Таным, 2010.
4. Ерлан Сыдықов. Шәкәрім және Алашорда. Ғылыми жинақ. Новосибирск: Талер-пресс, - 2008.

СЕКЦИЯ – ЖАРАТЫЛЫСТАНУ ПӘНДЕР СЕКЦИЯСЫ (ХИМИЯ, БИОЛОГИЯ, ФИЗИКА, МАТЕМАТИКА, ИНФОРМАТИКА, РОБОТОТЕХНИКА, ЭКОЛОГИЯ, ВАЛЕОЛОГИЯ)

РАЗУМНАЯ АЛЬТЕРНАТИВА СОВРЕМЕННЫМ ПОЛИМЕРАМ

Участницы: Жумаханова Исмина Кайратқызы,
Хайрутдинова Сиюмбике Раировна
Руководители: Журавкина Олеся Борисовна,
Малышкина Ольга Борисовна
КГУ «Средняя общеобразовательная школа № 12»

Сегодня учёные и экологи много говорят о том, что пришло время переходить от пластика к биоразлагаемым альтернативам. Кроме загрязнения планеты непосредственно пластиковыми отходами, негативным образом сказывается на окружающей среде и производство пластика. Ядовитые химикаты, содержащиеся в пластмассе, попадают в продукты питания, напитки, океанские и грунтовые воды. И всё же способы избавиться от опасного пластика есть. Это упаковка из биоразлагающегося материала.

Актуальность проекта: загрязнение окружающей среды является одной из проблем, решение которой уже имеется, но многие не понимают для чего это нужно, и не думают о том, что рано или поздно экологическая катастрофа затронет каждого человека на земле.

Цель проекта: рассмотреть биопластик, как один из вариантов решения проблемы загрязнения окружающей среды. Получить в школьной химической лаборатории биопластики из натуральных компонентов и изучить их свойства.

Задачи проекта:

1. Изучить литературу по данной теме;
2. Подготовить материал для изготовления биопластика в школьной лаборатории;
3. Провести эксперимент по созданию биопластика;

4. Провести ряд сравнительных опытов по изучению свойств изготовленного биопластика;
5. Сравнить качество биопластика предлагаемых на мировом рынке.

Объект исследования: биопластик

Предмет исследования: изготовление биопластика.

Гипотеза: биопластик – это оптимальный и эффективный способ решения проблемы загрязнения окружающей среды.

Практическая значимость: Загрязнение окружающей среды в век новых технологий актуальна как никогда. Материалы данной работы могут представлять интерес для общественности, а также могут быть использованы в образовательном процессе при изучении курса химии и биологии.

1. Исследовательская часть.

1.1 Изготовление биопластика

Практической частью нашей работы было изготовление биопластика в лабораторных условиях и изучение его свойств.

Рецепты приготовления очень просты. Все ингредиенты смешать, нагревать на плите при постоянном помешивании до 95°С или до начала вспенивания. Снять с огня, продолжая помешивать массу для осаждения пены. Горячая масса выкладывается в форму и оставляется высыхать.

Рецепты изготовления биопластиков:

1. Химический

250 мл воды
2,5 г крахмала
30 мл раствора 1 моль/л HCl
20 мл глицерина
30 мл раствора 1 моль/л NaOH
индикаторная бумага

Вода, крахмал, глицерин и соляная кислота смешиваются и кипятятся 15 минут на
горелке, затем смесь нейтрализуется раствором щелочи и выкладывается на подложку.

2. Уксусный

1 ст. ложка (10 г) крахмала
4 ст. ложки (60 мл) воды
1 ч. ложка (5 мл) уксуса
1 ч. ложка (5 мл) глицерина

Все ингредиенты смешиваются и варятся при постоянном помешивании до запустения. Смесь охлаждается и формуется.

3. Солевой

1 ч. ложка (3 г) крахмала
45 мг поваренной соли
2/3 чашки (160 мл) 1%-ного раствора глицерина

1.2. Сравнительные опыты по изучению свойств изготовленного биопластик

Провели эксперимент чтобы узнать, можно ли использовать пластик, который мы сделали, в качестве альтернативы для замены обычного пластикового пакета.

1. Тест на растворимость Результат

1 2 3 1 2 3

Биопластик вынули из воды через 3 минуты. Все три образца хорошо растворимы в воде. Через 20 минут полностью растворились.

Тест на разложение Результат

Полиэтиленовый пакет разложению не подвергся

Образцы биопластика полностью разложились.

1.3.Исследование степени разложения биоразлагаемых полимеров предлагаемых на мировом рынке.

Для данного эксперимента мы взяли 2 образца биоразлагаемых пластмасс.

1. На основе кукурузного крахмала «GARBAG BAG», страна производитель Китай.
2. Образец заявлен как биоразлагаемый, из какого материала сделан в описании не заявлено.

Страна производитель Китай.

Дата начала эксперимента 10.04.2021

Дата окончания эксперимента 18.04.2022

Результат эксперимента показал, что образец № 1 разложился практически полностью, образец № 2 разложению не подвергся, наблюдается изменение цвета.

Вывод: Не все товары биоразлогаемых пластиков на мировом рынке являются биоразлагаемыми.

Заключение

В ходе работы над проектом были изучены: история возникновения биопластика, современные технологии производства биопластика в промышленных масштабах, удалось получить биопластик на основе

природного полимера – крахмала. в лабораторных условиях. Изготовленные изделия из крахмала (в случае их утилизации), быстро разлагаются в почве под действием воды либо влаги.

Цель нашей работы достигнута. Экспериментальным путем доказано, что изделия из биоразлагаемых полимеров способны к разложению.

Мы считаем, что именно биоразлагаемость высокомолекулярных соединений и будет тем приоритетным направлением, которое позволяет исключить значительное число проблем загрязнения окружающей среды, возникающих при использовании бытовых товаров, а во многих случаях и продукции технического назначения из синтетических полимеров.

Список литературы

1.Производство экологической упаковки https://www.nur.kz/nurfin/personal/1806474-kak-semejnaa-para-naladila-proizvodstvo-ekologiceskoj-upakovki/

2.Лешина А. Пластики биологического происхождения / “Химия и жизнь”, 2020,

3.Акишин А.С. Управление природопользованием и охраной окружающей

WATER POLLUTION AND WAYS TO SOLVE IT

Қатысушы: Қанатбекова Айша Мадиярқызы

Жетекшісі: Абжанова Асем Жанатбековна

«№11 жалпы орта білім беретін мектебі» КММ

1.Water pollution: what it is?

2.Reasons why the world ocean is getting more and more polluted

3.How can we solve this issue? Let’s save the world together!

What is water pollution? A rising global problem or thing that can be solved in few years?

A wide range of pollutants, from large debris to invisible chemicals, flow into lakes, rivers, streams, ground water and eventually into the oceans. Water pollution, along with drought, scarcity and population growth, has led to a freshwater crisis, threatening the water sources we rely on for drinking water and other vital needs. In this context, it has become clear that our tap water contains more pollutants than previously thought: PFAS, short for poly-and perfluoroalkyl substances, which a reused to make every day products resistant to moisture, heat and dirt, and some have a long half-life. Some are known as 'perennial chemicals'.

Protecting water supplies is important because, although almost 70%of the planet is covered by water, only 2.5% is fresh water. Moreover, only 1% of fresh water is available and most it is trapped in remote glaciers and snowfields.

An empty plastic bottle is swimming

There is a reason for everything, and even water pollution did not happen just like that. There are a number of several reasons like:

1.Leaks of oil and petroleum products

One of the main sources of water pollution. Leaks occur both as a result of major disasters and due to improper use of equipment in the oil industry. The danger of oil entering the water lies not only in the deterioration of the quality of the latter, but in the creation of a dense film on the surface of the water, through which light and oxygen, necessary for underwater inhabitants, do not penetrate.

2. Industry

Large factories and enterprises dump waste into rivers every day. These wastes contain toxic substances that pollute water resources. In territories with well-developed industry, the volume of industrial effluents is several times higher than the volume of domestic ones.

3. Agricultural industry

Damage to water resources is caused by farms using chemical fertilizers and pest control products. Such compounds get into the soil when watering or spraying. In addition, animal waste products on farms seep through the soil into groundwater, then fall into rivers. All these substances, once in the water, reduce the amount of oxygen in it, as a result of which the inhabitants of the depths die and pathogenic microorganisms multiply.

4. Wastes

Every bottle thrown into the river, every candy wrapper washed away by the tide eventually fall through the waters of rivers into the seas and oceans and disrupt the local ecosystem. Small p articles of fish waste can be mistaken for food. And plastic

objects often become "traps" for birds that get entangled in them and cannot get free.

7 billion is one country. By living in 21st century we can do everything what we need and want: eat, sleep, fight with each other and live in harmonic and calm, clean, lovely planet Earth. So, let’s take a look on ways to solve this problem and teach everyone: children, mothers and fathers to be really careful with water!

1. Regulation and taxes – to increase the fiscal burden on harmful industries that are not equipped with effective treatment facilities and benefits for other enterprises that take all necessary measures
2. Mass introduction of processing production, reduction of wastewater volume. For example, it is more efficient for farmers to use manure as biofuel to reduce its amount in the ocean
3. Never drain waste that does not decompose into the sewer. When you use toxic substances such as paint or ammonia, take steps to dispose of them properly. If you do not know how to dispose of them properly, consult a hazardous waste collection point or search for information on the Internet
4. Collect and compost garden waste. If waste is stored haphazardly, it can get into sewers, ditches and drains. Even if your waste does not contain herbicides and pesticides, a large number of branches, leaves, mown grass can saturate the water with nutrients

Let's all think together about this global problem, think about how we live, what surrounds us and what our future generation will inherit from us. It's worth thinking about whether our own life is not dear to us, which we mercilessly, imperceptibly ruin for ourselves. And the volume of pollution of reservoirs increases many times with each code. Since water resources play the most important role in human life, and this person, realizing their importance for his life, continues to pollute them, then it is necessary to start loving and caring for them from childhood.

Пайдаланылған әдебиеттер:
https://avatars.dzeninfra.ru/get-zen_doc/5234364/pub_6315b9f43e72b40224009cfe_6315c90550deb972187071b6/scale_1200
https://lookaside.fbsbx.com/lookaside/crawler/media/?media_id=2395144203842266&get_thumbnail=1
https://medium.com/@darkenergyarticles/water-pollution-causes-effects-and-prevention-how-to-take-care-of-water-purity-bcc8129b05c5
https://online.ecok.edu/articles/causes-of-water-pollution/

ВЛИЯНИЕ ВЛАЖНОСТИ ВОЗДУХА НА ЖИЗНЕДЕЯТЕЛЬНОСТЬ ЧЕЛОВЕКА

Участница: Колесникова Анастасия
Руководитель: Жалелова Алия Жалеловна
КГУ "Средняя общеобразовательная школа №12"

Влажность - один из важнейших параметров воздуха, непосредственно влияющих на здоровье и жизнедеятельность человека. Продукты питания, строительные материалы и даже многие электронные устройства допускается хранить в строго определенном диапазоне относительной влажности воздуха. Многие технологические процессы возможны только при строгом контроле содержания паров воды в воздухе производственного помещения.

Целью данной исследовательской работы является изучение влияния влажности воздуха на жизнедеятельность человека.

Задачи исследования:

1. Изучить литературу о влиянии влажности воздуха на здоровье и жизнедеятельность человека.
2. Изучить устройства и принцип работы приборов для измерения влажности воздуха.
3. Измерить влажность воздуха в разных комнатах частного дома и сравнить полученные данные с санитарно-гигиеническими нормами.
4. На основе изученного материала и проведенных измерений разработать рекомендации по способам нормализации влажности воздуха в доме.

Методы исследования: изучение литературы по данной теме, наблюдение, эксперимент, сравнение и анализ.

Объектом исследования является влажность воздуха в комнатах частного дома, в котором я проживаю.

Гипотеза исследования: если поддерживать в помещениях нормальную влажность воздуха, то можно обезопасить себя от негативных воздействий на организм повышенной или пониженной влажности.

Актуальность работы: выработка комплекса мер, помогающих нормализовать влажность воздуха в квартире, так как высокая и пониженная влажность воздуха негативно влияют на здоровье и жизнедеятельность человека, а поддержание необходимого уровня влажности является важнейшим условием создания комфортного микроклимата в доме.

Практической значимость данной работы заключается в том, что результаты исследований могут использоваться в целях улучшения микроклимата любой жилой квартиры.

Для определения влажности воздуха применяют психрометры, гигрометры и гигрографы. Цифровые модели выполняются в виде складных, портативных гаджетов. Некоторые электронные влагомеры совмещают в себе сразу несколько приборов: гигрометр, часы, календарь, термометр, барометр, измеритель точки росы. Поэтому, если устройство выполняет несколько климатических функций – это стационарная метеостанция.

Оптимальный уровень влажности воздуха – это одна из составляющих, обеспечивающих комфортные климатические условия для проживания человека. Причем для каждого из помещений, в зависимости от его назначения, предусмотрен свой микроклимат. Чаще всего люди заботятся о температуре и качестве воздушных масс в доме, забывая об этом показателе. Но именно количество молекул воды (пара) в составе воздуха влияет на восприятие температуры телом человека, на сохранность обстановки в помещении и состояние растений. Оптимальный уровень влажности, при которой человек чувствует себя наиболее комфортно ≈40-60%.

Влажность - один из важнейших параметров воздуха, непосредственно влияющих на здоровье человека. Недостаток влажности приводит к сухости и раннему старению кожи, раздражению слизистой оболочки, что открывает путь для инфекций и повышает вероятность различных респираторных заболеваний. Повышенное содержание водяного пара в комнате становится прекрасной средой для размножения грибков, плесени и вредных бактерий. В таких условиях возникает множество проблем: увеличивается частота и тяжесть респираторных заболеваний – такие болезни, как бронхит, насморк, аллергия и астма становятся хроническими, трудно поддаются лечению. Микроклимат в комнатах становится неприемлемым для жизни – люди ощущают сырость или духоту в помещениях. Теряется ощущение свежести – выделения размножающихся патогенных организмов вызывают появление неприятных запахов.

Однако при расчете относительной влажности стоит помнить, что при высоких температурах объем жидкости в том же количестве воздуха будет меньше. Этот нюанс можно выгодно использовать для поддержания нормы

влажности, воздух на улице в зимнее время очень свеж и путем проветривания обеспечиваются оптимальные параметры.

Как уменьшить влажность воздуха в квартире:

1. Проветривать помещения на регулярной основе.
2. Установить вентиляторы вытяжного типа там, где они необходимы.
3. Приобрести климатическую систему или осушитель воздуха.
4. Своевременно делать ремонт в доме (обслуживание сантехники и водопровода).
5. Использовать обогревательные приборы и кондиционеры.
6. Отказаться от сушки белья в помещении.
7. Установить вытяжку на кухне.

Как увеличить влажность воздуха в комнате:

1. Купить настольный фонтанчик или аквариум (если никто из домочадцев не имеет астмы).
2. Свести к минимуму использование кондиционера и обогревательных приборов.
3. Развесить влажные полотенца на радиаторах.
4. Время от времени разбрызгивать воду пульверизатором, тем самым насыщая воздух влагой.
5. Регулярно делать влажную уборку в доме.
6. Посадить как можно больше комнатных растений.

На основе показателей определения влажности воздуха была проведена экспериментальная работа, результаты которой изложены далее.

Для измерения влажности воздуха был использован гигрометр психрометрический ВИТ, который является достаточно точным и надежным прибором для этой цели. Принцип действия гигрометра психрометрического ВИТ основан на том, что чем выше влажность воздуха и ниже температура, тем хуже испаряется вода в резервуаре под влажным термометром, и наоборот.

Сухой термометр показывает фактическую температуру в помещении. Влажный показывает температуру окружающей среды с учетом испарения. Разность между показаниями двух термометров – относительная влажность. Влажный термометр погружен в стеклянную трубку с загибом на конце, куда доливается вода, желательно по качеству не ниже дистиллированной. От качества воды будет зависеть качество показаний, налет на термометре и долговечность фитиля. Фитиль – длинная полоска ткани, которая подает капиллярные потоки воды на нижнюю часть «влажного термометра». Фитиль нужно регулярно проверять, не забились ли поры в тканевой полоске. Старый и жесткий фитиль, потерявший способность впитывать воду, меняют на новый. Ткань для фитиля берут практически любую, главное правильно ее подготовить – прокипятить в содовом растворе, многократно выполоскать. Наличие термометра позволяет обойтись одним прибором для полного контроля и круглосуточного мониторинга таких показателей, как температура и влажность.

Измерения проводились в частном доме, в котором я проживаю.

Результаты проведенных измерений в комнатах частного дома с помощью гигрометра психрометрического ВИТ:

Измерение температуры и определение относительной влажности воздуха:

	кухня	**гостиная**	**спальня**
Наименование показателя			
$t_{сух.}$, ^{0} C	26	23	21
$t_{влаж.}$, ^{0} C	18	13	12
Относительная влажность,%	**73**	**54**	**56**

Оптимальный уровень влажности, при которой человек чувствует себя наиболее комфортно ≈50-60%.

Результаты проведенных измерений в комнатах частного дома с помощью компактной электронной метеостанции «Синоптик Colored»:

	Температура воздуха, °C	Относительная влажность воздуха, %
Кухня	27	70
Гостиная	23	54
Спальня	20	53

Показания влажности воздуха оказались примерно одинаковыми при измерениях разными способами и приборами.

Результаты измерений, показали, что не во всех комнатах влажность воздуха соответствует нормам.

По результатам измерений:

влажность воздуха на кухне равна 70% (повышенная влажность);

влажность воздуха в спальне 53 % (соответствует норме).

влажность воздуха в гостиной 54 % (соотвествует норме).

Повышенная влажность в кухне была связана с регулярным мытьем посуды, влажной уборкой, приготовлением пищи, кипячением чайника – все это привело к накоплению влаги в воздухе.

Для обеспечения нормального уровня влажности на кухне, рекомендуется:

- ✓ для контроля уровня влажности приобрести психрометр в комнатах;
- ✓ чаще проветривать помещения (не реже 2 раз в день по 15 минут).

Во время процесса приготовления пищи:

- ✓ Обязательно накрывайте кастрюли и сковородки крышками – так вы уменьшите количество испаряемой влаги при кипении воды.
- ✓ Не забывайте включать вытяжку. Она будет захватывать продукты сгорания газа (если плита газовая), излишнюю влагу, запахи, улавливать жировые испарения.
- ✓ Если у вас на кухне установлен только вытяжной вентилятор, используйте его.
  Как только закончите готовить, не отключайте вытяжной прибор. Пусть он еще поработает 10-15 минут, чтобы удалить остатки влаги.
- ✓ Проблему с повышенной влажностью можно решить с помощью осушителя. Такие приборы извлекают избыток влаги из воздуха и помогают нормализовать микроклимат.

Таким образом, цель и задачи, по данной теме исследовательской работы, достигнуты, гипотеза подтверждена.

Надеюсь, что результаты исследований могут использоваться в целях улучшения микроклимата любой жилой квартиры, так как в собственной квартире люди проводят большую часть своего времени.

Список использованной литературы

1.Терёшина, А.С., Приборы для контроля микроклимата. – Сосногорск: ГПОУ «СТТ», 2017. – 15.

2.Межгосударственный стандарт гост 30494-2011. здания жилые и общественные. Параметры микроклимата в помещениях. Москва: Стандартинформ, 2013.

3.Гигиена и экология человека: учеб. пособие / И. Г. Крымская. — Изд. 2-е, стер. — Ростов н/Д: Феникс, 2012.

4.http://remoo.ru/ventilyaciya/vlazhnost-vozduha-v-kvartire

ЭКСТРАКОРПОРАЛЬДЫ ҰРЫҚТАНДЫРУ ӘДІСІ ЖӘНЕ ОНЫҢ МАҢЫЗЫ

Қатысушы: Омирзакова Еркежан
Жетекшісі: Құдабаева Фариза Мұратбекқызы
Оқу орыны: «Semey New School» мектебі

Тәңір тіршілікті жалғассыз етіп жаратса, мына шексіз әлемді баяғыда қара түнек басқан болар еді. Адам өмірінің де мәні – ұрпақ. Бала – пенделердің ғана емес, мына дүние біткеннің мұрагері. Махаббаттың өзін де сұрыптайтын болсақ, ана мен баланың махаббатынан тұрлаулы не бар?

Алайда, аналық махаббатты сезінбей, құрсағын жарып шыққан шаранасына мейірімі төгілмей, бір балаға зар болып отырған отбасы қаншама?! Қазір елімізде қиылған әрбір 100 некенің 16-сы бедеуліктің қасіретін тартуда. Әрбір баласыз әйел бала тууды армандайды. Қазақстандағы отбасылардың 14-18 пайызы бала сүйе алмай отыр. Әрбір оныншы әйел жасанды ұрықтандыру жолымен бала көтеруді ойлайды. Әрбір отыз бесінші әйел жетімдер үйінен бала асырап алуға бел байлайды.

Осы өзекті мәселелерді шешу мақсатында біздің заманымызда жасанды ұрықтандыру технологиясы жүзеге асырылады. Жұбайлардың 30 пайызы қосалқы репродуктивтік технология бойынша емделуді қажет етеді. Жер бетінде 2 миллионнан астам сәби жасанды жолмен ұрықтандыру арқылы өмірге келген.

Өзектілігі: Жалпы, бұл тәсіл ең алғаш 20 ғасырдың алғашқы жартысында жануарларға қолданылды. Бір ғана еркек малдың ұрығымен мыңдаған ұрғашы малдар шағылыстырылды. Ғылыми жаңалық мал шаруашылығын ілгерілетіп, экономиканың дамуына үлес қосты. Ғылым бір орында тұрмайды. Жасанды жолмен ұрықтандыру табиғи жолмен ұрпақ сүйе алмайтын адам баласын да құтқарды. Осы жолмен іңгәлап келген талай сәби бақытты өмір кешуде.

Мақсаты: Қазіргі медицинада адамды экстракорпоральды ұрықтандыру технологиясын қалыптастырудың теориялық және практикалық негіздерін зерттеу.

Аталған мақсатқа сәйкес келесі **міндеттер** қойылды: Пациенттерді емдеуде қолданылатын экстракорпоральды ұрықтандыру технологиясын кезеңдерін

зерттеу, ЭКҰ нәтижесінде жаңа туған нәрестелердің морфофункционалды жағдайын бағалау.

1 Жасанды ұрықтандыру-ғасыр жаңалығы

1.1 Арнайы медициналық түтікшелерде қолдан ұрықтандыру арқылы сәбиді дүниеге әкелу (экстракорпоральды ұрықтандыру)

«Қолдан ұрықтандыру» – табиғи жолмен өздігінен ұрықтана алмаған жағдайда, әйел жұмыртқа клеткалары мен еркек ұрық клеткасын сыртқы ортада арнайы медициналық түтікшелер көмегімен біріктіріп ұрықтандыру тәсілі. Ұрықтандырылған бұл зигота артынша әйел жатырына салынады.

Бұл тәсіл ХХ ғасырдың алғашқы жартысында ең әуелі жан-жануарларда қолданыла бастады. Бір ғана еркек малдың ұрығымен мыңдаған ұрғашы малдар қолдан шағылыстырылды. Бұл ғылыми жаңалық мал шаруашылығына айтарлықтай экономикалық тиімділік әкелді. Кейін келе-келе бұл тәсіл табиғи жолмен ұрықтана алмайтын адамдарға да қолданыла бастады. 1978 жылы Эдвардс және Стептоу атты дәрігерлер, Джон Браун, Луиз Браун атты ерлі-зайыптылардың ұрықтарын түтікшеде ұрықтандырып, оны қайтадан Луиз Браунның жатырына салады. Сөйтіп, 1978 жылы 25 тамызда Лесли Браун атты алғашқы сәби дүниеге келген.

1.2 Экстракорпоральды ұрықтандыру қазақ елінде

Бүгінгі күні біздің елде 26 экстрокорпоральды ұрықтандыру (ЭКҰ) орталығы жұмыс істейді. Оның бесеуі мемлекеттік, қалған 21 жекеменшік. Қазақстанда экстрокорпоральды ұрықтандыру орталығы алғаш 1995 жылы ашылып, осы күнге дейін 28 мыңнан артық «түтікшелік нәресте» өмірге келген.

Қосалқы репродуктивтік технология бойынша емделіп, бала көтеру өте қымбат қызмет болып есептеледі. Яғни, еліміздегі жеке клиникалардағы баға бойынша ол - 850-1 млн теңге көлемінде. 2010 жылдан бастап экстрокорпоральды ұрықтандыру жаңа Денсаулық Кодексінің тегін медициналық кепілді көмегінің тізіміне енді. Соған сәйкес былтыр елімізде сәби сүйе алмай жүрген отбасылар үшін республикалық бюджеттің қаржыландыруымен 1000, биыл 7000-нан астам квота бөлінді. Ал статистика бойынша диспансерлік есепте 14 мыңнан астам бедеу отбасы тіркелген.

1.3 Адамның экстракорпоральды ұрықтандыруының негізгі кезеңдері

Экстракорпоральды ұрықтандыру (ЭКҰ) – (латын тілінен extra — сырттан тыс және лат. corpus — дене, яғни денеден тыс ұрықтану) — бедеулік кезінде тиімді және өте жиі пайдаланылатын қосалқы репродуктивті технология әдісі. Бұл әдістің мәні ананың ағзасынан тыс аналық жасушаны ұрықтандыру және өсіп жетілген эмбрионды жатырға енгізу болып табылады. ЭКҰ шараларын жүргізер алдында әйел және оның жолдасы (немесе донор) міндетті түрде толық дәрігер тексерілуінен өтуі қажет. ЭКҰ өте күрделі, ол 5 кезең бойынша жүргізіледі.

1)Аналық жыныс безін ынталандыру және фолликулдардың өсуін бақылау. Ұрықтануға дайын бірнеше аналық клеткалардың болуы ұрықтану мүмкіндігінің бар екенін білдіреді.

2)Ана ағзасынан аналық клеткаларды «шығару». Фолликулдар қынап арқылы өткізіледі.

3)Алынған аналық клеткаларды алдын ала қозғалғыштығын арттыру үшін арнайы өңдеуден өткен аталық ұрықпен ұрықтандыру.
4)Алынған эмбриондарды ерекше құнарлы ортада өсіру.
5)Эмбрионалды жатыр қуысына ауыстыру. Арнайы катетердің (дененің қуыстарына енгізілетін арнайы түтік) көмегі арқылы ұрықтанғаннан кейін 2-5-ші күндері жасалады.Емделу шараларының тиімділігін арттыру үшін әйел ағзасына бір уақытта 2-3 эмбрион енгізіледі. Пайдаланбаған артық эмбриондарды мұздатып қатырады. Емделу шарасы сәтсіз болған жағдайда оларды қайта ЭКО-ға екінші рет қолдануға болады.

2. Зерттеу бөлімі

2.1 Зерттеу нысандары және әдістері

Бұл жұмыстың зерттеу нысандары 28-39 жас аралығындағы иммунологиялық бедеулігі диагнозы қойылған, жүктіліктің әртүрлі кезеңдерінде бақыланатын 9 әйел болды. Бұл жұмыстың эксперименттік бөлігі Астана қаласындағы "Экомед" ЭКҰ орталығының бөлімшесі негізінде жүргізілді, осы орталықта ем алған 9 әйелдің анамнезі алынған болатын.

Қазақстандағы «Экомед» бедеулікті емдеу орталығының негізін қалаушы эмбриолог Салтанат Байқошқарова еліміздегі бедеулікті емдеу саласында жаңа бағыт ашты. Осы жерде 1996 жылы 31шілде де еліміздегі алғашқы «сынауықтан шыққан» сәби дүниеге келді. Клиникада жоғары білікті мамандар, жоғары және бірінші санатты дәрігерлер, медицина ғылымдарының кандидаттары жұмыс істейді.

Зерттелуші барлық әйелдерге негізгі 5 кезеңді қамтитын дәстүрлі схема бойынша ЭКҰ өткізілді. Зерттелетін науқастар жас санаттары бойынша екі топқа бөлінді. Бірінші топқа 35 жасқа дейінгі репродуктивті жастағы әйелдер, екінші топқа 35 жастан асқан әйелдер кірді.

Әйелдің жасы ЭКҰ тиімділігіне әсер ететін маңызды фактор болып табылады. ЭКҰ тиімділігі 35 жастан кейін төмендей бастайды. Әйелдің жасының ұлғаюымен аналық бездердің пункциясын жүргізу үшін қажетті суперовуляцияны ынталандыруға аналық бездердің барабар жауап беру ықтималдығы азаяды. Жасы бойынша аналық без қоры азаяды және бос фолликулалардың саны артады. Пациенттер жүктілік жасының әртүрлі кезеңдерінде алынды. Бұл критерий маңызды болып табылады, өйткені біз жүктіліктің әртүрлі кезеңдерінде пациенттерді бақылай отырып, жүктіліктің ерекшеліктерін анықтадық.

Иммунологиялық бедеулігі бар емделушілерде жүктілік барысын талдау жүктілік кезіндегі асқынуларды анықтауға мүмкіндік берді. 1 әйелде жедел респираторлық вирустық инфекцияға байланысты жүктіліктің үзілу қаупі байқалды. АСАТ деңгейі жоғары 2 әйелде созылмалы патологияның өршуі байқалды.

Сарысулық антиспермальды антиденелердің жоғары деңгейімен байланысты бедеулігі бар 4 әйелде босану 37 апта бойы кесарь тілігі арқылы өтті. Оның ішінде 2 жағдайда жедел босану жоспарлы түрде жүргізілді, ал қалған 2 операция шұғыл көрсеткіштер бойынша орындалды: гестоздың ауыр ағымы,

ұрықтың гипоксиясы.5 әйелде босану жүктіліктің 39 аптасында табиғи жолмен өтті.

ЭКҰ нәтижесінде жаңа туған 2 нәрестелердің салмағы 2050,0 және 2123,0 г құрады. 37 аптада туылған келесі 2 баланың туу салмағы 2700,0 және 2980,0 гестациялық жасына сәйкес келді. Салмағы 3145,0-3403,0 г болып қалған 5 жаңа туған нәресте 39-40 апта ішінде толық мерзімде дүниеге келді. Айта кету керек, 9 балада дені сау болып туып, ары қарай дәрігерлердің қаралуында 2 апта мерзімінде болған. Салмағы аз болып туылған нәрестелер дәрігерлердің бақылауында болып, салмақ қосқаннан кейін перзентханадан шығарылған.

Алла-тағала кез-келген ер мен әйелге бала сүю сезімін сыйлаған. Бұл – адам баласының бойындағы ең керемет сезім. Десек те, бүгінде елімізде бала сүйе алмай, сәбидің иісін аңсап жүрген ерлі-зайыптылар да баршылық. Осыған байланысты ғылымның жетістігі болып есептелетін жасанды жолмен ұрықтандыру мәселесі біздің елімізде де кеңінен қолданысқа еніп келеді. Негізінде, «Алла тағала әрбір ауруды жібере отырып, оның емін де қоса береді» дейді. «Алла адамға ақыл, сана, денсаулық берді, соны пайдаланып, ары қарай ізгі іс жасау – адамның қолында деп өз сөзімді аяқтаймын.

Пайдаланған әдебиеттер

1.Автор: Мақсұтбек Сулеймен сұқбатынан (Суррогат ана агенттігі, «Болашақ» суррогат ана орталығы)
2.Советхан Ғаббасов, медицина және педагогика ғылымдарының докторы, профессор: мақаласы.Астана. 3 шілде. Baq.kz – мақала
3. Тұрарбек Төлендиев, Қазақстан Денсаулық сақтау ісінің үздігі: мақала
4.«Қазақ үні» ұлттық портал

ЭКСПЕРИМЕНТАЛЬНАЯ ПРОВЕРКА ВЛИЯНИЯ ХИМИЧЕСКИХ СВЯЗЕЙ НА СКОРОСТЬ ОХЛАЖДЕНИЯ ВОДЫ

Участник: Султан Ханторе Бектореулы
Руководитель:Каргабаева Р.Ш.
КГУ “Гимназия №6 г.Семей”

В этом проекте я рассмотрел парадокс – эффект Мпемба и собираюсь поделиться своими предсказаниями, основываясь на придуманном мной опыте, который непосредственно связан с данным явлением. Цель проекта продвинуть изучение темы и познакомить как можно большую аудиторию с эффектом. Также теоритически, скорость охлаждения воды должна стать контролируема. Тема невероятно актуальна, так как рассматривает природу важнейшего элемента на земле - воду. И мы все еще не можем объяснить некоторые физические и химические свойства воды, важные для человечества, которые могут быть использованы нами в будущем для дальнейшего развития науки и применения в различных сферах жизни. Прежде всего стоит подробно разобраться в том что из себя представляет этот эффект. В 1963 году ученик Магамбинской средней школы в Танзании Эрасто Мпемба делал практическую

работу по поварскому делу. В ходе практической работы, он заметил что горячее молоко замерзло раньше холодной в холодильнике.

Он обратился за разъяснениями к учителю физики, но тот лишь посмеялся над учеником, сказав следующее: «Это не всемирная физика, а физика Мпембы». После этого Мпемба экспериментировал не только с молоком, но и с обычной водой.

Не смотря на то что горячей воды нужно еще достичь холодной, она все равно быстрее превращается в лед.

Эффе́кт Мпе́мбы, или **парадо́кс Мпе́мбы** — предполагаемый эффект, состоящий в том, что горячая вода может замерзать быстрее, чем холодная. При этом горячая вода должна пройти температуру холодной в процессе замерзания, так что при прочих равных условиях остывание горячей воды должно занимать больше времени. До сих пор никто точно не знает, как объяснить этот странный эффект. У учёных нет единой версии, хотя существует много. Всё дело в разнице свойств горячей и холодной воды, но пока не понятно, какие именно свойства играют роль в этом случае: разница в переохлаждении, испарении, формировании льда, конвекции или воздействии разжиженных газов на воду при разных температурах. Существует много вариантов объяснения парадокса, но причиной тому почему этот эффект все еще не имеет объяснения является то что все они одинаково возможны, но не имеют экспериментального подтверждения, либо опровержения. Думаю, стоит кратко пройтись по каждой из теории, прежде чем перейти ко второй части, где я познакомлю вас с химическими связями и их влияние на эффект.

Вот какие предположения выдвигаются учеными:

Испарение Горячая вода быстрее испаряется из контейнера, уменьшая тем самым свой объём, а меньший объем воды с той же температурой замерзает быстрее. Нагретая до 100°C вода теряет 16% своей массы при охлаждении до 0°C. Эффект испарения – двойной эффект. Уменьшается масса воды, которая необходима для охлаждения.

Разница температур Из-за того, что разница температур между горячей водой и холодным воздухом больше – следовательно, теплообмен в этом случае идет интенсивнее и горячая вода быстрее охлаждается.

Конвекция Холодная вода начинает замерзать сверху, ухудшая тем самым процессы теплоизлучения и конвекции, а значит и убыли тепла, тогда как горячая вода начинает замерзать снизу. Объясняется этот эффект аномалией плотности воды. Вода имеет максимальную плотность при 4°C. Если охладить воду до 4°C и поместить её в среду с более низкой температурой, поверхностный слой воды замерзнет быстрее. Потому что эта вода менее плотная чем вода при температуре 4°C, она останется на поверхности, формируя тонкий холодный слой. При этих условиях тонкий слой льда будет формироваться на поверхности воды в течение короткого времени, но этот слой льда будет служить изолятором, защищающим нижние слои воды, которые будут оставаться при температуре 4°C.

Водородная связь (Н-связь) – особый тип взаимодействия между реакционно-способными группами, при этом одна из групп содержит атом водорода, склонный к такому взаимодействию. Водородная связь – глобальное явление, охватывающее всю химию. В отличие от обычных химических связей, Н-связь появляется не в результате целенаправленного синтеза, а возникает в подходящих условиях сама и проявляется в виде межмолекулярных или внутримолекулярных взаимодействий.

Особенности водородной связи. В образовании Н-связи определяющую роль играет электроотрицательность участвующих в связи атомов – способность оттягивать на себя электроны химической связи от атома – партнера, участвующего в этой связи. В результате на атоме А с повышенной электроотрицательностью возникает частичный отрицательный заряд d- , а на атоме-партнере – положительный d+, химическая связь при этом поляризуется: Ad-–Hd+.

Возникший частичный положительный заряд на атоме водорода позволяет ему притягивать другую молекулу, также содержащую электроотрицательный элемент, таким образом, основную долю в образование Н-связи вносят электростатические взаимодействия.

В формировании Н-связи участвуют три атома, два электроотрицательных (А и Б) и находящийся между ними атом водорода Н, структура такой связи может быть представлена следующим образом: Б···Hd+– Ad- (водородную связь обычно обозначают точечной линией). Атом А, химически связанный с Н, называют донором протона (лат. donare – дарить, жертвовать), а Б – его акцептором (лат. acceptor – приемщик). Чаще всего истинного «донорства» нет, и Н остается химически связанным с А. Атомов – доноров А, поставляющих Н для образования Н-связей, не много, практически всего три: N, O и F, в то же время набор атомов-акцепторов Б весьма широк.

Энергия водородной связи меняется в широких пределах от 5 до 100 кДж/моль, однако обычно водородная связь намного слабее ковалентной связи (рис. 2). В зависимости от энергии, водородная связь имеет различный характер: от чисто электростатического (слабая связь) до преимущественно ковалентного (сильная связь).

Энергия химических связей – это энергия, которую необходимо затратить для удаление атомов друг от друга на ∞ расстояние. При разрыве химических связей образуются атомы, радикалы, ионы или возбужденные молекулы. При разрыве любой химической связи энергия затрачивается. Рассмотрим изменение потенциальной энергии системы на примере сближения двух атомов водорода. Когда атомы находятся на очень большом расстоянии друг от друга, они не взаимодействуют и энергия такой системы близка к нулю. По мере их сближения возникают силы притяжения между электроном одного атома и ядром другого и наоборот. Эти силы увеличиваются обратно

пропорционально квадрату расстояния между атомами. Энергия системы понижается. По мере сближения атомов начинают играть роль силы отталкивания между их ядрами и электронами.

Количество энергии, выделяющееся при образовании химической связи, называется **энергией химической связи** $E_{св}$. Она имеет единицу измерения [кДж/моль]. Чем больше энергия химической связи, тем устойчивее молекулы. Например, молекула HF устойчивее молекулы HBr.

Важной характеристикой химической связи является ее длина $l_{св}$, равная расстоянию между ядрами в соединении. Она зависит от размеров электронных оболочек и степени их перекрывания. Имеется определенная корреляция между длиной и энергией связи: с уменьшением длины связи обычно растет энергия связи и соответственно устойчивость молекул. Например, в ряду галогеноводородов от HF до HI длина связи растет, а ее энергия уменьшается.

Исходя из их теории я посчитал, что можно использовать принцип работы электролиза для проверки теории. На данный момент, экспериментальное подтверждение этой теории не было выдвинуто, я же решил взяться за этот вопрос и предложить свою незамысловатую идею. Она заключается в том чтобы провести электролиз холодной воды и сравнить скорость её охлаждения с обычной водой, той же начальной температуры. Почему же я решил использовать этот всеми известный метод? Все просто, ответ заключается в принципе работы электролиза.

Электролиз - это процесс, в котором постоянный электрический ток, пропускаемый через ионизированный раствор или расплав вещества (электролит), используется для инициирования химической реакции на электродах (положительно заряженном аноде$^+$ и отрицательном катоде$^-$), приводящей к диссоциации вещества на положительные ионы-катионы на стороне катода и отрицательные ионы-анионы на стороне анода. При электролизе воды, при прохождении через нее постоянного электрического тока, на стороне анода происходит диссоциация воды с образованием молекул кислорода O_2 и выделением положительно заряженных ионов водорода H^+ и имеющих отрицательный заряд электронов e^-. На катоде$^-$, ионы водорода H^+ принимают электроны, образуя газообразный водород H_2:

Анод: $\mathbf{2H_2O \rightarrow O_2 + 4H^+ + 4e^-}$

Катод: $\mathbf{4H^+ + 4e^- \rightarrow 2H_2}$

В целом, реакцию диссоциации при электролизе воды можно записать следующим образом:

$\mathbf{2H_2O \rightarrow 2H_2 + O_2}$.

Переходя к самому опыту я поставил основные задачи:

1) Охладить воду в двух стаканчиках при одинаковых условиях
2) Проследить скорость охлаждения воды при электролизе и сравнить ее с другой
3) Сделать выводы

Итак, электролиз разрывает и ковалентные, и водородные связи воды, а при обычном нагревании происходит разрыв только водородных связей. И нашей основной идеей является отбросить нагревание, как фактор разрыва водородных связей и точно проверить их теорию моим опытом. При нагревании и последующем его охлаждении могут действовать все перечисленные раннее теории, что собственно нам только лишь мешает и дает неопределенность, поэтому нам надо проверить строго частный случай и использовать электролиз.

Для эксперимента мне понадобились два прозрачных стакана и обычный электролизер.

1) В стаканы я налил воду так чтобы их объём был одинаковым
2) Температура воды в двух стаканах также одинаково
3) В стаканчик слева я поместил электролизер
4) Оба стакана я оставил на балконе, где минусовая температура

Результат к сожалению не оправдал свои ожидания, никаких различий замечено не было. Можно было бы сказать, что теория о влиянии химических связей неверна, но не все так однозначно. Учитывая, что опыт был проведен не в лабораторных условиях, а в домашних условиях то результаты могут быть ошибочными и неточными. Поэтому воспринимать его как должное не стоит, и я точно не осмелюсь сделать такое громкое высказывание. Будет правильнее если опыт будет проведен в лаборатории и оценен экспертами.

Тема берет свое начало еще с 1963 года, и вопрос все еще остаётся открытым. Да, хоть и данное исследование не имеет как такого практического применения, но оно может хорошо дополнить эту тему, дать новую пищу для размышлений и возможно найти свое применение в будущем.

Использованная литература

1 Энергии разрыва химических связей. Потенциалы ионизации и сродство к электрону, М., 1974; Киреев В. А., Курс физической химии, 3 изд., М., 1975.

2 Гурвич Л.В., Карачевцев Г.В., Кондратьев В.Н., Лебедев Ю.А., Медведев В.А., Потапов В.К., Ходеев Ю.С. Энергии разрыва химических связей. Потенциалы ионизации и сродство к электрону. М.: Наука, 1974. 351 с.

3 Эффект Мпемба. Википедия.

4 Ref: arxiv.org/abs/1310.6514: O:H-O Bond Anomalous Relaxation Resolving Mpemba Paradox [Интернет источник]

СЛАЙМНЫҢ ПАЙДАСЫ МЕН ЗИЯНЫ

Қатысушы: Мейірбаева Айдана

Жетекшісі: Ахметбаева Арайлым Каматаевна

«№3 жалпы орта білім беретін мектебі»КММ

Барлық балалар ойыншықтармен ойнайды және жыл сайын белгілі бір жастағы балаларда арналған ерекше сәнді ойыншықтар пайда болуда. Қазір менің құрдастарымның арасында slim ойыншықтары өте танымал. Слайм мені де қызықтырды, әсіресе оның ерекше қасиеттері мен үйде жасап алу мүмкіндігінің болуы.

Бірінші слаймды анам биыл сатып алды. Ол инерциялық қасиеттерге ие: жақсы, созылады, желе тәрізді. Бірақ, өкінішке орай, шлам өзінің қасиеттерін тез жоғалтады, және бұл ойыншықты үнемі сатып алу қымбатқа түседі, сондықтан мен оларды өзім жасауға тырыстым.

Слайм деген не?

Слайм – бұл пластикалық материалдан жасалған ойыншық, оның құрамы желе тәрізді.

Слаймдар әртүрлі аталады, кейбіреулері жай лизун, қазір олар жаңа сөз қолданады – слаймдар, көбісі оларды сыртқы түрі бойынша қолданады, мысалы, флаффи (мамық шырыш). Жалпы, лизун – слаймдардың бір түрі.

Слайм терминін анықтау үшін мен ағылшын-орыс сөздігіне жүгіндім.

Slime [sˈlaɪm] — шырыш, тұнба, бұлдырлық, жабысқақ тұнба, шырышпен жабылған.

Сондай-ақ, интернет ресурстарында келесі анықтамаларды таба аласыз:

1. Слайм ньютондық сұйықтықтың қасиеттері бар тұтқыр желе тәрізді материалдан тұрады.
2. Слайм – бұл желе тәрізді пластикалық материал.

Психологпен әңгімелесу

Біз мектеп психологы Сапарова Альмира Амангельдиевна мен кездесіп, оның слайм туралы пікірін сұрауды шештік (3-қосымшаны қараңыз).

Альмира Амангельдиевна стреске қарсы ойыншық екенін, демалуға көмектесетінін айтты. Көптеген адамдар басқалары слаймен ойнайтын бейнелерді қарап демалады. Олар ойнаған кезде естіген дыбыс олар үшін демалуға арналған музыка сияқты.

Слаймдардың пайдасы бар:

1) стреске қарсы ойыншық;
2) ұсақ моториканы дамыту;
3) қиялды дамыту;
4) жанасу, сезінуді дамытады.

Бірақ сіз олармен үнемі ойнай алмайсыз, әсіресе мектепте, өйткені олар:

1) оқудан алшақтатуы мүмкін;
2) микробтарды қолдан қолға беру;
3) шаң мен кір жинайды.

Бұған жол бермеу үшін Сіз ойынның алдында және одан кейін қолыңызды жууыңыз керек, өзіңіздің слаймыңыз болу керек, болғасын орныңызды сүрту керек.

Слаймдардың жадыға әсері, икемділік, жылдамдықты дамытуға әсері

Біз эксперимент жүргізіп, слаймен ойнау баланың көру және есту қабілетіне, зейініне және тапсырманы орындау жылдамдығына әсер ететінін тексеруді шештік.

Экспериментке 8 адам қатысты: 3 ұл және 5 қыз.

Алдымен балаларға жоғарыда аталған әрбір критерий бойынша тапсырмаларды орындау қажет болды.

Орындалғаннан кейін барлық жігіттерге слаймен ойнау ұсынылды (шамамен 10 минут).

Ойыннан кейін жігіттер бірдей критерийлерге ұқсас тапсырмаларды орындауы керек еді.

Келесі нәтижелер алынды:

* Көру жадына тапсырма: 25% нәтиже жақсарды, 37.5% нашарлады, 37.5% өзгерген жоқ.

* Есту жадына тапсырма: 25% нәтиже жақсарды, 62.5% нашарлады, 12.5% өзгерген жоқ.

* Назар аударыңыз: 12.5% нәтиже жақсарды, 50% нашарлады, 37.5% өзгерген жоқ.

* Жылдамдық тапсырмасы: 50% - да нәтижелер жақсарды, 50% - да нашарлады.

Нәтижелерді талдағаннан кейін біз слаймен ойнау әр балаға жеке әсер етеді деген қорытындыға келдік. Бірақ пайыздарға қарап, слаймен ойнау жады пен зейінге нашар әсер етеді деп айта аламыз.

Практикалық бөлім

Слаймды жасау үшін біз интернетте слаймды дайындауға болатын бірнеше рецепттерді таңдадық. Рецепттерді таңдағанда, біз ингредиенттердің қол жетімділігін басшылыққа алдық. Қолғаппен жұмыс істеген жөн.

№ 1 тәжірибе

PVA желімінің ең қарапайым рецепті

Ол үшін қажет: сұйық натрий тетраборатат банкасы, ПВА желімі және жылтырақтар (міндетті емес). Шырышты дайындайтын контейнерге ПВА желімінің бүкілін құйыңыз, тетраборат қосыңыз, сонымен қатар композицияны қоюланғанға дейін дейін араластырыңыз.

Қалай ғана қатая бастайды қасықпен қолға алып нығыздаймыз. Бұл слайм бір дегеннен шыға келді. Ол ұстағанға тайғақ, жұмсақ, қолға жабыспайды, жақсы созылады.

Қорытынды: қарапайым, жұмсақ, серпімді слайм

№ 2 тәжірибе

Желім, сода, су және бояулардан жасалған слайм.

Ингредиенттер:

Кеңсе желімі 150 мл

Су 2 ас қасық.

Бояулар (міндетті емес)

Сода-2 ас қасық.

Мөлдір желімді контейнерге сығып, суды қосамыз. Желім бүгіліп, қолыңызға жабыспайтын етіп араластырамыз.

Қажет болса, гуашь немесе акрилді (кез-келген түс) бояу желімге қосуға болады. Мұны тек сумен араластырмас бұрын жасау керек!

Мен қызыл түсті қостым. Слайм ұзақ уақыт бойы қоюланбады, сосын крахмал қосуға тура келді (шамамен 2 ас қасық), содан кейін оны қолыма алдым, қолыма кішкене жабыстын. Одан шар жасадым. Слайм қатты болып шықты, қолында сода дәндері байқалады, жанасуға дөрекі, созылмады, бірақ жыртылды. Мұндай лизунмен оны үстелге тигізу арқылы ойнауға болады. Тәжірибе сәтсіз болды.

Қорытынды: слайм серпімді емес, жыртылды.

№ 3 тәжірибе

Силикат желімінен, тіс пастасынан, қырынуға арналған гельден, натрий тетроборатынан жасалған лизун.

Ингредиенттер:

Силикат желімі-2 көпіршік

Тіс пастасы-1 шай қасық

Қырынуға арналған гель-2 шай қасық

Натрий тетробораты (қоюландырғыш) - 1 шай қасық

Контейнерге силикат желімін құйыңыз, тіс пастасын қосыңыз, барлық кесектерді мұқият араластырыңыз, содан кейін қырынуға арналған гель қосыңыз, бәрін қайтадан араластырыңыз. Соңында қоюлатқыш қосыңыз. Мен тәжірибе жасап, қырыну гельінің орнына қырыну көбігін қосып, жасыл гуашь қосып қойдым. Массасы өте жұмсақ, бозғылт жасыл болды. Ол қалыңдады, өте жағымды болды, қысқан кезде көпіршіктер пайда болды. Маған бұл тәжірибе өте ұнады.

Қорытынды: слайм жұмсақ, жұмсақ, созылғыш, көпіршікті болып шықты.

Тәжірибелердің нәтижелері бойынша біз салыстырмалы кесте жасадық. Мұнда 3 нөмірлі үлгінің артықшылықтары айқын көрінеді.

№	Созылғыштық	Жұмсақтық	Серпімділік	Қолға жабыспауы
Үлгі №1	+	+	+	+
Үлгі №2	-	-	-	+
Үлгі №3	+	+	+	+ көпіршікті

Слаймдарды жасай отырып, біз барлық PVA желімі өндіріске жарамайды, желімнің кейбір маркалары жұмысқа жарамды деген қорытындыға келдік. Мұны оңай тексеруге болады: желімге тетробарат немесе бор қышқылының ұнтағын қосыңыз, Егер желім бұрала бастаса, онда жұмысқа жарамды, егер ештеңе болмаса, ол жұмыс істемейді, одан ештеңе шықпайды деген сөз.

Эксперимент арқылы біз үйде слаймды өздігінен жасау мәселесін шештік, оны ойыншық ретінде пайдалануға болады.

Бірінші тапсырмаға сәйкес біз «слайм» сөзінің мағынасын аштық. Сонымен, ағылшын тілінен аударылған слайм – шырыш, бұлдырлық, жабысқақ, шырышпен жабылған деген мағына береді.

Екінші тапсырмаға сәйкес біз слаймның құрылу тарихын зерттедік. Мұндай ойыншық алғаш рет 1976 жылы Mattel компаниясы шығарған, тұтқыр желе тәрізді материал, жасыл түсті және пластикалық банкада сатылған. Оның құрамына гуар сағызы мен боракс кірді.

Құрылымымен танысып, заманауи слаймның негізі – желім мен натрий тетрабораты екенін білдік.

Слаймды, ең алдымен, тығыз жабық құмырада сақтаңыз, әйтпесе слайм нашарлайды. Қалыпты температура 3°С-тан 10°С-қа дейін. Жоба бойынша жұмыс істеген кезде мен оның шығу тегі қайда екенін, слаймды кім жасағанын білдім.

Жүргізілген барлық жұмыстардың негізінде біз барлық деректерді есептеп, келесі қорытындыларды алдық:

Пайдасы:

1. Ойыншық антистресс;
2. Ұсақ моториканы дамытады;
3. Қиялды дамытады;
4. Сипап-сезуді дамытады;

Зияны:

1. Микробтарды қолдан-қолға бере алады;
2. Шаң мен кірді жинайды;
3. Жады пен зейінге нашар әсер етуі мүмкін;
4. Құрамында зиянды заттар бар.

Слаймның пайдасы мен зияны туралы нақты жауап айта аламыз. Біздің болжамымыз расталды: слаймдар, өзінің танымалдылығына қарамастан, жағымды да, жағымсыз да жақтары бар.

Сіз кейде онымен ойнай аласыз, бірақ сіз гигиена, қауіпсіздік ережелерін сақтауыңыз керек және онымен тек үйде ойнауыңыз керек.

Слайм балалар үшін қауіпті болуы мүмкін, өйткені оның құрамына денсаулыққа зиян келтіретін химиялық заттар кіреді. Органикалық заттар бактериялар үшін қоректік орта болып табылады.

Біз слаймды жасау бойынша бірнеше тәжірибе жасап, ең жақсы рецепт таптық. Жұмыс барысында барлық қойылған міндеттер мен жұмыс мақсаттарына қол жеткізілді.

Ұсыныстар:

1. Уақытымызды слаймен босқа өткізбей, пайдалы үйірмелерге қатысуды ұсынамын;
2. Үй жағдайында слаймдар жасағанша, құстарға ұя жасайық!

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Холодова О. Жас және ақылды адамдар: танымдық қабілеттерін дамыту бойынша тапсырмалар: жұмыс дәптерлері: 2 бөлімде. М.: Росткнига, 2008. - 56 б.

2. https://vslime.ru/nemnogo-istorii-pro-slajmy-otkuda-populjarnost-lizunov/

3.https://vslime.ru/prigotovlenie-slajmov-v-domashnih-uslovijah-15-receptov/#i-19
4. http://do-crafts.ru/kak-sdelat-lizuna-v-domashnix-usloviyax-mozhno-svoimi-rukami-iz-kleya-i-vody-besplatno/

ТРАГЕДИЯ 2023 ГОДА. ПРИРОДНОЕ ЯВЛЕНИЕ – КАТАСТРОФА

Участник: Кенжебек Аружан
Руководитель: Тусупканова Жанар Казбековна
КГУ«Средняя общеобразовательная школа №4»

Каждый час на земле происходят много новых событии которые могут быть не подвластны человечеству. Мы всегда оповещены этими новостями в СМИ.
Речь идет о природных катастрофах такие как: пожар, лавина, цунами, извержение вулкана, ураганы и т.д.
Для меня самой интересной из них является землетрясение. Я считаю, что знать об этом явлении, о причинах и мерах безопасности очень важно. Ведь человека пугает то, чего он не знает.

Актуальность:
В нашей стране около 30% территории находятся под угрозой землетрясении. Я обратилась к этой теме чтобы узнать как сохранить безопасность по примеру шокирующего землетрясения в Турции этого года.

Проблема:
Достаточно ли люди знают о признаках и мерах безопасности при землетрясении?

Гипотеза:
Улучшение системы предсказания землетрясений и более точная подача предупреждений могут спасти человеческие жизни. В настоящее время существуют различные системы мониторинга и предсказания землетрясений, но улучшение их точности и надежности является по-прежнему активно изучаемой областью научных исследований.

Цель проекта:
Подробный разбор – землетрясения.

План:
1. Разбор понятия «Землетрясение».
2. Узнать о причинах и признаках.
3. Какие меры безопасности должен предпринять человек.
4. Опасность землетрясения по баллам.
5. Примеры стран, которые подвержены данному явлению.

Объект исследования:
Природное явление – землетрясение.

Методы исследования:
Поиск информации, помощь интернета, использование творческого метода.

***1.1* Что такое землетрясение?**
Землетрясение - это сейсмическое явление, происходящее в результате освобождения накопленной энергии в земной коре. Это происходит, когда тектонические плиты, составляющие земную кору, двигаются или

деформируются, что может привести к подвижности земли. Землетрясения могут быть различной магнитуды, что определяется количеством энергии, высвобождаемой в процессе. Они могут иметь катастрофические последствия, такие как разрушение зданий.

1.2 Причины и признаки

Землетрясения возникают из-за движения тектонических плит, на которых расположено земной корпус. Когда эти плиты движутся, они могут натираться друг о друга или сдвигаться друг относительно друга, что может вызвать землетрясение.

Признаки землетрясения могут быть различными и зависят от его масштаба. Небольшие землетрясения могут пройти незамеченно, или их можно почувствовать как тряску земли или звуки, напоминающие гром.

1.3 Виды землетрясении

Существует несколько видов землетрясений. Они могут быть классифицированы по их механизму возникновения, местоположению эпицентра, магнитуде и величине основной вибрации.

- Вулканические землетрясения, как следует из названия, связаны с вулканической активностью, может произойти в результате движения магмы под землей, извержения пара и газов из вулкана, или из-за изменения напряжения в земной коре, вызванного магматической или гидротермальной активностью.
- Искусственные землетрясения происходят в результате человеческой деятельности, например, из-за геоинженерии, бурения нефтяных скважин, утилизации отходов или геотермальной энергии. Иногда искусственные землетрясения случаются из-за использования подземных ядерных зарядов во время ядерных испытаний.
- Техногенные землетрясения возникают в результате человеческой деятельности, такой как геологические исследования, строительство подземных сооружений, добыча ресурсов и т.д. Эти землетрясения могут быть вызваны изменением геологических условий внутри земли, например, изменением давления и температуры.
- Подводные землетрясения происходят на дне океана или других водоемов. Как правило, они вызываются движением земной коры под водой или сдвигом пластин на дне океана. Они также могут повышать риск возникновения других природных катастроф, таких как извержения вулканов и оползни.

1.4 Меры безопасности

При землетрясении следует предпринять следующие меры безопасности:

1. Стоит немедленно покинуть здание и уйти от зданий, стен и других вертикальных поверхностей.
2. Если вы находитесь внутри помещения, надо немедленно спрятаться под стол, кровать или другую устойчивую мебель, чтобы защититься от обрушения предметов и разрушения зданий.
3. Если вы находитесь на улице, нужно держаться подле низких зданий, стен и других стабильных объектов, чтобы избежать падения обломков.

4. Не подходить к окнам и стеклянным дверям, так как они могут разбиться и повредить вам.
5. Остановитесь и оставайтесь в транспортном средстве, если это безопасно, иначе остановите свое транспортное средство на безопасном месте. Откройте окна дверей транспортного средства, чтобы снизить давление на окна. Не выходите из транспортного средства до тех пор, пока землетрясение не закончится.
6. Если вы застряли под завалами при землетрясении постарайтесь найти укрытие и лечь на пол, желательно в позу эмбриона. Не двигайтесь и не кричите, чтобы не вызывать дополнительной опасности обрушения на вас и других. Попробуйте привлечь внимание окружающих, чтобы они могли найти вас. Используйте мобильный телефон.

1.5 Опасность землетрясении по баллам

Силу землетрясения можно оценить двумя показателями - магнитудой и интенсивностью. Интенсивность измеряется в баллах и показывает степень разрушения, который нанесен определенной местности. Разные страны используют разные шкалы интенсивности, в России используется 12-балльная шкала Медведева-Шпонхойера-Карника, а в США - шкала Меркалли. В Европейском союзе используется более новая шкала - Европейская макросейсмическая шкала

Если землетрясение оценивается в 1-2 балла, то люди обычно не замечают его, а оно ощущается только приборами. Однако, люди с гиперчувствительностью могут заметить слабые колебания. Когда оценка достигает 3-4 баллов, то люди могут чувствовать слабые колебания, и в помещениях могут дребезжать окна. При 5-6 баллах ощущения становятся довольно выраженные, в зданиях трескаются тонкие и непрочные стены, сыплется штукатурка, предметы подскакивают и падают, 7 – 8 колебания сильные, небольшие постройки разрушаются, в земле и асфальте образуются заметные трещины, 9 – 10 толчки разрушительной силы, здания складываются, как карточные домики, формируются огромные трещины в земле, возможно появление оползней, при 11 – 12 баллах это толчки катастрофической силы, разрушающие наземные объекты до основания.

1.6 Как ученые прогнозируют землетрясения

Существует несколько способов прогнозирования землетрясений, хотя все они в настоящее время не могут предсказать точное время и место возникновения события.
1. Метод наблюдения за приближением землетрясения: в этом методе специалисты наблюдают за различными параметрами, такими как изменение наклона земной коры, изменение скорости волн, изменение уровня воды в скважинах и другие параметры, которые могут предвещать приближение землетрясения.
2. Метод анализа сейсмических данных: это процесс обработки и анализа данных, полученных от сейсмических инструментов в результате землетрясения. Этот метод включает в себя изучение различных параметров землетрясения, таких как магнитуда, эпицентр, направление распространения

волн и т.д. Данные, полученные в ходе анализа, могут использоваться для определения силы землетрясения, его масштабов и оценки возможного повреждения, которое может быть вызвано землетрясением.

***1.7* Пример стран: Турция и Сирия**

6 февраля 2023 года почти 5000 человек погибли в Турции и Сирии после разрушительного землетрясения магнитудой 7,8 на границе двух стран. Землетрясение стало сильнейшим за десятки лет. По данным американской Геологической службы (USGS), землетрясение магнитудой 7,8 произошло в 04:17 по местному времени недалеко от города Газиантеп, ключевого промышленного центра у границы с Сирией. Толчки ощущались также в Ливане, Ираке, Египте, Греции, на Кипре и в Израиле. Позднее произошел повторный подземный толчок магнитудой 7,5 и десятки более слабых афтершоков, сообщила USGS. Подземные толчки ощущались в разных регионах, в том числе в столице Анкаре, в Адане, Невшехире, Газиантепе, Кайсери, Мерсине, Хатае.

Президент Турции заявил об обрушении более трех тысяч зданий. Сирийские государственные СМИ также сообщили о разрушенных зданиях в Алеппо и городе Хама. Толчки ощущались и в Дамаске.

По данным гуманитарной организации "Белые каски", здания обрушились и в контролируемых повстанцами районах на северо-западе Сирии. Ситуацию там спасатели называют "катастрофической". Геологическая служба США называет землетрясение в Турции одним из сильнейших в стране за последние 100 лет. Его сравнивают с землетрясением магнитудой 7,8 на востоке Турции в 1939 году, жертвами которого стали более 30 тысяч человек.

Через месяц в марте после двух катастрофических землетрясений, обрушившихся на юг Турции и Сирию, более 850 тысяч детей остаются перемещенными лицами. Все они нуждаются в помощи, в том числе психологической. В Детском фонде ООН (ЮНИСЕФ) наращивают усилия по обеспечению детям некоторой стабильности в условиях хаоса, но для продолжения этой деятельности им без помощи доноров не обойтись.

1.8 ЮНИСЕФ расширяет проекты по оказанию помощи пострадавшим от землетрясения

В сложившийся ситуации ЮНИСЕФ расширяет свои программы в Сирии, обеспечивает пострадавших важными услугами, водой и предметами первой необходимости. В рамках проектов ЮНИСЕФ организованы работы по расчистке завалов и очистке водных резервуаров. На сегодняшний день более 294 тысяч человек получили от ЮНИСЕФ предметы первой необходимости и медицинскую помощь через медцентры и мобильные медицинские бригады, поддерживаемые Детским фондом. Сотрудники ЮНИСЕФ оказали психологическую поддержку более 100 тысячам детей и их родителям.

2. Итог

Понимание землетрясений имеет большое значение для безопасности населения и защиты инфраструктуры. Землетрясения могут приводить к разрушению зданий, мостов, дорог и других сооружений, что может привести к человеческим жертвам и значительному экономическому ущербу. Кроме того,

понимание землетрясений позволяет предугадывать возможные последствия и разработать стратегии защиты и уменьшения рисков.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ:

1. Аптикаев Ф.Ф. Инструментальная шкала сейсмической интенсивности
2. Ахундова С.Е. Подготовка населения к землетрясению — один из способов смягчения последствий природной катастрофы
3. Болт Б.А. Землетрясения
4. https://ru.wikipedia.org/wiki/Землетрясение

СОЛТҮСТІК-ШЫҒЫС ТАРБАҒАТАЙ ТАУ СІЛЕМДЕРІНДЕГІ СҮРЕКТІ ӨСІМДІКТЕР

Қатысушы: Омарбекова Дамина Ельдарқызы
Жетекшісі: Шаймұратов Еламан Қайырлыұлы
«Семей қаласының №6 гимназиясы» КММ

Ғылыми жұмысыма байланысты флоралық зерттеу жұмысы Тарбағатай ауданының территориясы бойынша өтетін Солтүстік-шығыс Тарбағатай тау сілемдерінің Тарбағатайдың Қотамыш, Ноғайбұлақ, Қараөгіз, Түйетас, Сарқырама бөліктерінде жүргізілді. Сүректі өсімдіктер жазда жиналды. Оның ішінде эфемир-эфемероидты , эндемді, реликтілі өсімдіктерді зерттеу белгілі бір бағытта жүргізілді. Өсімдіктерді жинауда үлкен көлемдегі таулы аймақты қамтуға тырыстым.

Тарбағатай флорасына ең алғаш рет көңіл аударған ботаник И.Сиверс болды. Ол 1793 жылы Қалба таулы-жоталы өңірінен Аягөз арқылы Тарбағатай таулы сілемдеріне қарай өтіп, одан Үржар өзенінің оңтүстік иілісіне қарай түсіп, осы жолмен қайта кері қайтты. И.Сиверстің негізгі зерттеу жұмысы рауғаштың дәрілік өсімдік ретіндегі жергілікті түрін тауып,оның таралу және өмір сүру жағдайларын анықтау еді. Осы жұмысты жүргізу кезінде И.Сиверс зерттеу жұмыстарын Тарбағатай флорасында жүргізді. Ол өсімдік түрлерін жинап, оларды анықтап, белгілі бір жүйеге келтірді. Саяхатының маңызы: сол кездегі ботаникалық тұрғыда белгісіз жер туралы мағұлмат берді [1].

Тарбағатайда К.Струве және Т.Н.Потанин болды Олар Тарбағатай таулы-сілемдерінің солтүстік және оңтүстік аудандарын зерттеді. Саяхаттарының нәтежесі «1864 жылдың жазында батыс Тарбағатайға саяхат» деген еңбегінде берілді. Олар Тарбағатай өсімдіктер әлемін зерттеп, өсімдіктер бірлестіктері бойынша өсімдіктер тізімін жасады [2].

Жұмыстың мақсаты: Солтүстік-шығыс Тарбағатай тау сілемдеріндегі өсімдік түрлерін, таралуын, өсімдіктердің табиғаттағы және халық шаруашылығындағы маңызын зерттеу.

Жұмысының өзектілігі

Тарбағатай тау сілемдеріндегі өсімдіктер туралы ғылыми деректер өте аз. Осыны ескере отырып,Тарбағатай тау сілемдерінде таралған өсімдіктердің түрлерін анықтап, кадастырын құруға оларға таксаномиялық, экологиялық, географиялық, биологиялық сараптама жасау жұмыстын өзектілігі болып есептелді.

Зерттеу нысаны: Солтүстік-шығыс Тарбағатай тау өсімдіктер.

Зерттеу әдістері: өсімдіктерді жинау және кептіру, анықтау, кеппешөптер даярлау, сүректі өсімдіктердің тізімін (кадастырын) құру, фитоценологиялық зерттеу, таралу ареалдарын зерттеу

Сүректі өсімдіктердің түрлері солтүстік-шығыс Тарбағатай аймағындағы Маңырақ Тау сілемдерінде жиналды. Тау биіктіктері 500-2500м

1. Қандысу өзені орналасқан солтүстік-шығыс Тарбағатай тау сілемдерінде
2. Солтүстік-шығыс Тарбағатай тау сілемдерінің ойпатты шілікті аймағында
3. Солтүстік-шығыс Тарбағатайдың Маңырақ тау сілемдеріндегі биіктігі 1800 метрден асатын Сағындық тауларында .
4. Солтүстік-шығыс Тарбағатайдың Маңырақ тау сілемдеріндегі Қандысу өзені бойынан .

Кулбабасы
Маңырақ
Зайсан
Жаңаауыл
Шілікті
Сарыөзек
Бозша
Ақжар
Жаңатоғай
Жаңаталап
Жаңаталап
Жаңаталап

биік жартасты таулы сілем орналасқан. Сонымен, Тарбағатай тау сілемдерінің биіктеуіне байланысты оның сыртқы пішіні өзгеріп отырады. Жазық жоталы тау сілемдері биіктеуіне байланысты терең сайлы, құз-жартасты сілемдерге алмасады.

Тарбағатай флорасын зерттеген кезде өсімдіктердің тау сілемдердінің биіктеуіне байланысты белдеуленіп (вертикальді зона) орналасқанын көруге болады: 500 м биіктікке дейін дала және шөл дала зоналарына тән өсімдіктер кездессе 500 м-ден жоғары бұталы-жусанды, қарағанды өсімдік бірлестіктері, яғни қыратты жоталы зоналарға тән өсімдіктер кездеседі. 1000 м биіктіктен жоғары орналасқан тау сілемдерінде альпі және субальпі белдеулі зоналарға тән өсімдік бірлестіктері кездеседі. Бұлар бұталы, бидайықты, бұршақты көп түрлі гүлді шөптесін өсімдіктерден тұратын шалғынды өсімдік бірлестіктері.

Тарбағатайдың солтүстік-шығыс беткейінде 800 м-ден жоғары ксеморфты бұталы белдеу орналасқан , бұл тау сілемдерінде өсетін негізгі бұталы өсімдік түрлері бұта қараған (Caragana frutex), Ховен майқарағайы (Calophaca howtnii) , итмұрын (Rosa L), таңқурай(Rubus L), ырғай (Cotoneaster), қарақат (Ribes), үшқат(Lonicera), т.б өсімдіктер.

Бұталы өсімдіктер бірлестіктерінде, яғни тау сілемдерінің 700-1000м биіктігінде бадам (Amygdalus), итмұрын (Rosa L), майқарағанның () т.б жиі-бітік өскен топтарын көреміз, олар жыңғылдарды құрайды (1-кесте)

Тау сілемдері биіктеген сайын (1000 м-ден жоғары) бұталы өсімдіктер жоғалып, оның орына шалғынды өсімдіктер бірлестіктері алмасады.

Тарбағатай тау сілемдерінде 1000-нан астам өсімдік түрі бар, бұл өсімдік түрлері 60-тан астам тұқымдасқа біріккен. Шалғынды өсіммдіктер тау сілемдеріндегі биік жартастар арасында кездесетін, көлбей орналасқан жазық алаңдарда кездестірдік.Мұндай жазық алаңдардың көлемі бірнеше метрден, бірнеше шақырымға дейін созылып жатады. Тау сілемдерінің бұл бөлігін альпі, субальпі белдеу деп атайды. Бұл белдеу өсімдік түрлерінің көп түрлілігі жағынан, өсімдік бірлестіктерінің әртүрлі болуына байланысты, төменде орналасқан далалы, далалы-қыратты, бұталы белдеулерден өзгеше болады. Бұл белдеу ақгүлді қазтамақ (Geranium albiflorum), азия сұлбасы (Avenastrum asiaticum), Тарбағатай бидайығы (Agropyrom tarbagataicum), Жоңғар түлкі құйрығы (Alopecurus soongoricum), сарбас жоңышқа (Medicago falcata), Шишкин жоңышқасы (Medicago schischkinii), жағымды ырғай (Coteneaster) т.б өсімдіктерге бай .

Тау сілемдерінің 800-1000 метр биіктік аралығында бұталы бірлестіктер құрамында тек Тарбағатайға тән реликті өсімдік түрлерін бадамды (Amygdalu), аршаны (Juniperus), Резниченко қайыңын (Betula razniczenkoana), ұсақ жапырақты қайынды (Betula microphylla), лавр жапырақты теректі (Populus laurifolia). Сиверс алмасын (Malus sieversii) т.б. кездестірдік

Солтүстік-шығыс Тарбағатайды зерттеу кезінде біздің көңіл бөлген сауалдардың бірі өсімдіктердің экологиялық топтасулары. Өсімдіктердің экологиялық топтасулары. Өсімдіктердің экологиялық өмір сүру ортасын зерттеу кезінде де, олардың тау сілемдерінің биіктігіне байланысты өзгеруін байқадық.

Тау сілемдерінің етегінде (500-700 метрге дейін) орналасқан ксеморфты өсімдік түрлерін кездестірсек, тау сілемдерінің биіктеуіне байланысты мезофитті өсімдік түрлерін байқадық. Олар таулардың солтүстік, шығыс беткейлерінде және сайлар мен өзектерде кең таралған [4] ,[6].

Тарбағатайтау сілемдерінде әртүрлі бағыттарда орналасқан ұсақ және ірі бұтақ көздерін, сол сияқты өзендерді кездестірдік, солардың бірі тау сілемдеріндегі сайлар арқылы ағып жатқан Қандысу өзені. Осы өзен, бұлақ сулардың жиегінде гидро, гигрофитті өсімдік түрлері кездеседі, солардың ішінде: қоға (Typha), қамыс (Phragmites), қиякөлең (Carex) доминантты топтарды құрайды, бірақ су қоймаларында нағыз гигрофиттерді кездестіре алмадық.

Қорытынды

Тарбағатайдың солтүстік-шығыс таулы-далалы өсімдік типтерінде

6 тұқымдасқа, 14 туыстасқа, жататын 20 сүректі өсімдіктердің түрлері өседі, олардың таралу ареалдары бірдей емес, 4 (17,5 %) түр кең таралған, олар ірі популяцияларды құрайды, 6 түр (32,5%) аз таралған, қалған 10 түр (50%) орташа таралған. Сүректі өсімдіктерге морфологиялық құрлыс ерекшеліктеріне байланысты ботаникалық сипаттама жасалынды [3] ,[4] ,[5].

Солтүстік-шығыс Тарбағатай аймағындағы сүректі өсімдіктер экологиялық өсу ортасына байланысты 4 топты құрайды, олардың 7 түрі (42,5%) ксерофитті, 5 түрі (25%) ксеромезофитті, 6 түрі (30%) мезофитті, қалған бір түрі ксерогалофитті (2,5%)

Солтүстік-шығыс Тарбағатайда кездесетін кейбір өсімдік түрлері табиғатта қорғауды қажет етеді. Оңтүстік Тарбағатай флорасында кездесетін Сиверс алмасы (Malus sieversii), арша (Juniperus), лавр жапырақты терек (Populus laurifolia), Ховен майқарағаны (Colophaca howenii), Алтай қызғалдағы (Tulipa altaica) т.б. қорғауға алынған, бал шаруашылығыда қолданылатын болып бірнеше топтарға бөлінеді.

Тарбағатай өңірі ауылшаруашылығында маңызы зор аймақ болғандықтан, бұл аймақта шаруашылық жұмыстары экологиялық зиян келтірмейтін, белгілі бір жүйеде жүргізу керек. Аса құнды аз кездесетін өсімдіктер өсетін жерлерде қорықшалар құру қажет.

Пайдаланған әдебиеттер

1. Быков.Б.А Очерки историй растительного мира Казахстана и Средней Азий. Алма-Ата, 1979 г

2.Струве.Е и Потанин.Г, Поездка по Восточному Тарбагатаю летом 1864 г Москва 1867 г.

3.Қалиев Б. Қазақ тіліндегі өсімдіктер атаулары. Алматы, 1988 г.

4.Карипбаева, Н.Ш. Школьный иллюстрированный определитель цветковых растений / Н.Ш. Карипбаева, В.В. Полевик, Б.М. Силыбаева. – Семей: Интеллект, 2008 г.

ОЗЕЛЕНЕНИЕ ГОРОДА СЕМЕЙ ХВОЙНЫМИ ДЕРЕВЬЯМИ

Участник: Сарсембин Роллан Канатович

Руководители: Бектин Расим Шафигуллаевич, Нукеева Кымбат Жумабековна

Введение: Хвойные деревья сегодня широко используется при озеленении городских территорий. Прежде всего, их привлекательной особенностью является то, что они вечнозеленые, а также в городской застройке оказывают положительное влияние на здоровье людей. Хвойные деревья поглощают больше выхлопных газов и промышленных отходов, а также выступают в качестве очистителя воздуха в самое грязное время года — зимой, очищают воздух от тяжелых металлов, пыли и микробов и снижают скорость ветра.**Актуальность** моего проекта заключается в том, что антропогенная нагрузка в нашем городе с каждым годом увеличивается. Это связано с увеличением населения города, вызванное трудовой миграцией, в связи присвоением городу Семей областного статуса. Одним из основных источников загрязнения окружающей среды является автотранспорт. Он влияет на состояние как атмосферы, так и почвы, и гидросферы. Я считаю, что в связи с увеличением численности населения города, проблема загрязнения воздуха автотранспортом в нашем регионе стоит довольно остро. Именно по этому моему городу необходим данный экологический проект, ведь хвойные деревья не только очищают воздух и увлажняют его, и выделяют полезные вещества, а также улучшают эстетический вид города.

Цель: повышение уровня благоустройства и озеленения дворовых территорий, улиц, организаций города Семей хвойными деревьями на примере голубой ели и привлечение внимания жителей и местных органов власти к озеленению.

Задачи: поставленные для достижения данной цели

-изучение литературы и интернет - источников

-обработка местного материала (наблюдение, сравнение)

-определить степень защищенности исследуемых улиц древесно-кустарниковыми культурами;

Гипотеза заключается в том что, если использовать хвойные деревья для озеленения города Семей, это окажет положительное влияние для улучшения экологической ситуации и эстетического благоустройства города.

Объектом проекта послужили отдельные жилые районы г. Семей и участок улиц возле моей школы.

Влияние загрязненного воздуха на здоровье человека.

В последние десятилетия усилилось отрицательное влияние человека окружающую среду и, в частности, на зелёные насаждения. Проблема зелёных массивов (городских парков, лесов, садов, лугов) - одна из важнейших экологических проблем в городе. Растительность, как средовосстанавливающая система, обеспечивает комфортность условий проживания людей в городе, регулирует (в определенных пределах) газовый состав воздуха и степень его загрязненности, климатические характеристики городских территорий, снижает влияние шумового фактора и является источником эстетического отдыха людей; она имеет огромное значение для человека.

В материалах ВОЗ выделяют всего четыре группы факторов риска развития заболеваний: среда обитания, образ жизни, наследственность и качество медико-санитарной помощи. При этом среду обитания выделяют как один из самых главных факторов риска. Загрязненный воздух воздействует на человека круглые сутки, что усложняет защиту от воздействия вредных веществ.

В условиях современного города именно транспорт является источником загрязнения, так, 90% выбросов, осуществляемых в атмосферу, приходятся на автотранспорт. В выхлопных газах автомобилей находитсяоколо 280 вредных веществ.

Дышать загрязнённым воздухом на ежедневной основе – это наносить прямой и сознательный вред своему организму и мозгу. За счёт оседания частиц грязи на внутренней поверхности лёгких, они усваивают меньше кислорода, наш мозг его недополучает, а потому снижается работоспособность, способность к критическому и творческому мышлению, способность ясно мыслить и даже любить. Именно поэтому важно стремиться к максимальной чистоте воздуха, который нас окружает, и который нам даёт самое важное, что у нас есть – жизнь.

Роль зеленых насаждений в улучшении экологического состояния.

Среди разнообразных методов борьбы с запыленностью и задымленностью городов важное значение имеет озеленение. Кроме создания теневого режима, зеленые насаждения улучшают вентиляцию городских улиц и способствуют очищению воздуха.

Пылезащитная роль зеленых насаждений подтверждается научными исследованиями. Так, установлено, что на территории парков и скверов запыленность воздуха в 2 — 3 раза меньше, чем на открытых городских пространствах. Даже в зимние месяцы, когда деревья лишены листвы, они в какой-то мере сохраняют свое пылезащитное значение. Эти данные убедительно доказывают положительную роль зеленых насаждений в борьбе с пылью.

Озелене́ние — совокупность работ, связанных с созданием и использованием растительных насаждений; в более широком смысле — работы, направленные на улучшение экологического состояния окружающей среды и благоустройство территории. В условиях современного города вполне эффективно борются с загрязненным воздухом зеленые насаждения, улавливая, накапливая в себе или перерабатывая вредные для нас вещества и соединения.

Растения выделяют фитонциды, которые снижают концентрацию вредных для организма человека веществ. Так же отмечено, что многие виды могут поглощать окись азота и аммиак. Кроме того, древесные породы активно задерживают пыль и другие твердые частицы. Зеленые защитные полосы не только будут справляться с проблемой загрязнения воздуха, но и выполнять эстетическую функцию.

Город – это особая социально-экономическая и природная среда обитания живых организмов, в том числе и человека. Городская среда характеризуется плотной многоэтажной застройкой, обилием искусственных материалов в жилище и на улицах, изменением режима освещения, высоким уровнем шума,

вибрации и электромагнитных полей, радиационного фона. Сильно изменены городские грунты, загрязнены поверхностные и подземные воды, воздух. Качество воздуха – один из показателей качества окружающей среды, влияющий на здоровье человека и состояние зеленых насаждений. Ежедневно в атмосферу попадают сотни веществ, которые отсутствуют в природе.

Отличительные свойства хвойных деревьев. Хвойные деревья без преувеличения можно назвать настоящей природной аптечкой. Вот несколько их важнейших свойств, которые пойдут на пользу нашему здоровью. Благодаря тому, что хвойные деревья остаются зелеными круглый год, они практически нон-стоп перерабатывают углекислый газ и насыщают воздух кислородом, заряжают его аэроионами. Хвойные деревья также выделяют фитонциды – особые вещества, которые эффективно убивают болезнетворные бактерии в воздухе (вплоть до туберкулезной палочки!). Неслучайно именно в сосновых лесах располагается такое количество санаториев, которые специализируются на лечении болезней легких и дыхательных путей. Ионизированный кислород, попадая в кровь, активизирует физиологические процессы, помогает выводить токсины и шлаки, в результате чего улучшается физическое самочувствие, уходит нервное напряжение. Так что, если у вас есть дачный участок или загородный дом, высадка парочки сосен или елок станет отличной инвестицией в здоровье будущих поколений.

Хвою смело можно назвать природным мультивитамином. По содержанию витамина С она может сравниться с черной смородиной и облепихой, а лимон и вовсе обгонит в несколько раз. Кроме того, в составе хвои много каротина (витамин А), витаминов Е, В1, В2, В6, К, Р, РР и Н. Исходя из полученных знаний, изучив и проанализировав собранный материал .я провел исследование хвойного дерева на примере голубой ели.

Ель (на латыни – Picea) – это популярное и всем известное хвойное вечнозеленое дерево. Одна из разновидностей ели – это ель голубая (второе название – ель колючая). Корневая система растения расположена довольно близко к поверхности почвы, но даже несмотря это, дерево довольно крепкое и устойчиво по отношению к неблагоприятным погодным условиям (например, к сильным ветрам).

Практическая часть

Исследование проводилось в пришкольном районе г.Семей, который выбран мною не случайно, так как здесь много времени проводят дети, на здоровье которых серьезным образом влияет состояние окружающейсреды.

этот район представляет для меня наибольший интерес в связи с частым посещением их детьми дошкольного и младшего школьного возраста, организм которых страдает от пагубного воздействия выхлопных газов в большей степени, чем взрослых людей. Для того

чтобы составить план озеленения района, я выявил наиболее уязвимые для загрязнения участки районов. Районы подвергаются запылению со стороны автомобильных дорог , при этом зеленые защитные полосы снаружи района необходимы для того, чтобы не допускать проникновение пыли внутрь участка. Следовательно, необходимо дополнительно высадить в этих местах насаждения. Подбор видов для озеленения буду осуществлять, учитывая уже высаженные виды, а также учитывая преобладающий тип загрязнения и окружающие объекты. **Заключение:**

Подводя итог проделанной работе, хочу сказать, что голубая ель, которая была предложена для озеленения и создания защитных полос пришкольного участка и пустых улиц города Семей, акклиматизирована и хорошо растет при наших климатических условиях и может активно использоваться в практике озеленения в нашего города. Хвойные деревья характеризуются плотной кроной, поэтому способны выполнять ветро и шумозащитную функцию, что позволяет повысить комфортность городской среды. Кроме того, они не сбрасывают листья, а следовательно, можно сэкономить городской бюджет на сезонную уборку. Поскольку хвойные деревья отличаются огромным разнообразием, то с их помощью можно легко зонировать пространство улиц, парков и скверов.

Список использованной литературы:

1 Гродзинский А.М. Проблемы биосферы и фитонциды (Экспериментальные исследования, вопросы теории и практики) [Текст] / авт. А.М. Гродзинский. - Киев : Наук, думка, 1975. - стр. С. 2- 39.

2 Ерохина В. И. Озеленение населённых мест [Текст]/ Ерохина В. И., Жеребцова Г. П – Москва: Стройиздат, 1987. -48 с.

3 Келлер. А. А. Медицинская экология [Текст] / А. А. Келлер, В. И. Кувакин. – СПб. : Петроградский и К, 1998. – 256 с.

4. Константинов. П. Экология и здоровье: опасности мифические и реальные. Экология и жизнь [Журнал] – Москва: Общество с ограниченной ответственностью «Время знаний», 2012 год, №8.

ҚАЛДЫҚСЫЗ ЭКОНОМИКАНЫҢ ЖАПОНДЫҚ ҮЛГІСІ

Қатысушылар**:** Болатбекова Нұрай Еділқызы, Турарова Даяна Қайратовна
Жетекшілері: Курманбаева Жанагуль Кабдуалиевна
Крыкпаева Асемгуль Турсыновна
«Ахмет Байтұрсынұлы атындағы № 47 жалпы орта білім беретін мектебі» КММ

Жұмыр жерді мекендейтін сан-мыңдаған тіршілік атаулының ішінде Жер-анаға адам баласынан артық қиянат жасайтын жан иесі жоқ екен. Басқасын былай қойғанда, саналы тіршілік иесі саналатын «home sapins»-тің күнделікті өмір қажеттілігінен артылған тұрмыстық қалдықтары мен күл-қоқысы ортақ планетамызды тұншықтырып барады. Қасиетті даласын көзінің қарашығындай аялайтын қазақ «ат аунаған жерде түк қалады» деп қастерлеуші еді. Енді табиғат аясына демалысқа шыққан әрбір адамның артында кемінде 10 кило

қатты тұрмыстық қалдықтар қалатын болды. Қазақ «жер жарасы – жан жарасы» деген ұлағатты ұран тұтқан ұлт. Халқымыз атамекенін асылындай аялауды атадан балаға мирас еткен. Ендеше, қазақ даласы күл-қоқыс қоймасы емес.

Қалдықтар – табиғи шикізатты өңдеу нәтижесінде пайда болатын заттар мен өндірістік жарамсыз шығарылымдар. Қалдықтардың барлық түрлерін есептегенде өндірілетін табиғи заттар мен энергияның тек 2 %-ы ғана пайдаға асырылады. Қалған 98%-ы әртүрлі қалдықтарға айналады. Адам баласының кез-келген шаруашылық әрекеті әртүрлі қалдықтармен биосфераны ластайды, бұл халықтың денсаулығы мен өміріне, флора мен фауна түрлерінің қысқаруына, қоршаған ортадағы тепе-теңдікке қауіп-қатер тудырады. Кен үйінділерін, өнеркәсіп тастандыларын,қоқыстарды, қала шөп-шаламдарын тек қоршаған ортаны бұзатын ластағыштар деп санауға болмайды, олар құнды шикізат көздеріне жатады. Қазіргі кезеңдегі ғылым мен техниканың даму деңгейіне сәйкес әбден жетілдірілген технологияның жоқтығына байланысты, оларды өңдеп, құнды өнімдер алу әзірше жолға қойылмаған, сондықтан бұларды сақтауға, жоюға, тасуға, көмуге, зиянсыз түрде айналдыруға көптеген қаражат, энергия,уақыт жұмсалып отыр. Қалдықтар шығаратын негізгі көздерге өнеркәсіп, ауыл шаруашылығы, үй - жай шаруашылығы жатады.

Зерттеу жұмысының мақсаты - экономикасы дамыған қуатты ел Жапонияның қалдықсыз экономика саласындағы тәжірибесін және оны дамытудағы еңбекқор жапон халқының елжандылығын насихаттау.

Жұмыстың міндеттері:

- Өнеркәсіптік қатты қалдықтардың пайда болуының алдын алуды және азайтуды, есепке алу мен бақылауды,қалдықтардың жиналып қалуын, сондай ақ қалдықтарды тасымалдап, залалсыздандыру жайы, оларды өңдеп, кәдеге асырудың жолдарын анықтау;
-Тұрмыстық қалдық заттарды өңдеудің әлемдік әдістерімен танысу және оларға талдау жасап, экологиялық тиімдісін анықтау;
- Жапониядағы ерекшелік неде екенін анықтау;

Зерттеу әдістері: Ғылыми зерттеулерге сүйене отырып,тұрмыстыұ қалдық заттардың құрамын және қайта өңдеу жолдарын дәлелдеу.

Жұмыстың өзектілігі: Бүгінгі ұрпаққа айтар ұлағат, жеткіншектер санасына құятын ғибрат туған жеріміздің тоқымдай телімін тусыратпай, сай-саласын ҚТҚ (қатты тұрмыстық қалдықтар) мен күл-қоқысқа толтырмай, қоқыспен бітелген бұлақтардың көзін ашып, тауы мен тасын көздің қарашығындай қорғау – халықты мүддеміз, перзенттік парызымыз екенін түсіндіру. **Жұмыстың жаңашылдығы:** Осы жұмыстың жаңашылдығы бүгінгі таңда бүкіл өркениетті әлем қоршаған ортасын қорғап, қасіреті қалың Жер-ананы күл-қоқыс қой-масына айналдырып алмау жолында жанталаса қарекет жасап жатқанын келешек ұрпақ санасына сіңіре отырып, елімізді, табиғатымызды қорғауға үлес қосуға жұмылдыру.

Зерттеу объектісі ретінде Семей қаласының № 47 мектебінің 7 – 11 сыныптарының 325 респондент қамтылған.

Қазіргі таңда қоқыс қалдықтарды қайта өңдеу қаланың өзекті проблемасының бірі болып қалып отыр. Әлемдегі жетекші елдердің тәжірибесі көрсеткендей, бұл проблеманы оңтайлы шешуге толық мүмкіндік бар. Мәселен, әрбір тұрғынды қоқысты сұрыптап төгуге міндеттеу : шыныны шыныға, металды металға, қағазды қағазға. Соның нәтижесінде, шынысауыттардың 90 пайызын, қағаз өнімдерінің үштен бірін қайта өңдеуге пайдалануға болар еді. Шынында да, қазіргі уақытта тұрмыстық және өндірістік қалдықтарды жинақтау, жою, өңдеу жалғыз қаланың ғана емес, бүкіл мемлекеттік мәселеге айналып отыр. Тек осы іске бәс тігіп, қолға алатын қазақстандықтар аз. Полигондардағы тұрмыстық қатты қалдықтар күннің жылынуы немесе өрттің кесірінен еріп, физика-химиялық және биохимиялық үрдістердің жүруіне ықпал етеді. Бір сөзбен айтқанда, қоқыстарды сақтау барысында сұйық, қатты және газ тәрізді көптеген улы химикаттар пайда болады. Ал бұның биосфераға және адамзат өміріне үлкен қауіп төндіретіні әмбеге аян. Қоршаған ортаға келетін биогендік әсердің нәтижесінде жәндіктер, құстар, кеміргіштер арқылы бактериялар мен вирустар алыс қашықтықтарға тарайды. Жануарлар мен балықтардың қырылуы. Зерттеулер көрсеткендей, ұсақ пластиктен жасалған заттарды құстар мен балықтар жұта алады, кейде оларды өлтіреді, себебі бұл қалдықтар ас қорыту жүйесінде жиналады. Полигондарда тамақтанатын жануарлар да қауіп тобына жатады, өйткені улану ықтималдығы жоғары.

Гигиеналық жағдайдың нашарлауы. Қоқыс үйінділері көбінесе патогендердің өсетін жеріне айналады, оны сол жерде тіршілік ететін кеміргіштер басқа аумақтарға бере алады.

Аймақтың эстетикалық тартымдылығын жоғалту. Үй қоқыстарының арасында болу бәріне ұнай бермейді. Жағымсыз көрініс, иістер, инфекцияны жұқтыру қаупі, бұлақтардағы судың ластануы - осының бәрі ашық ауада демалуды нашарлатуы мүмкін.

Климатқа әсері. Пластикалық пленкалар мен шыныдан жылу радиациясы жерден шығып, жергілікті парниктік эффект пен жер бетінің температурасының жоғарылауын тудырады. Қоқыстардың үлкен жинақталуы метанның жеткілікті күшті көзі болып табылады, ол атмосфераға тарағанда парниктік әсерді күшейтеді.

Жерді сатып алу. Полигондар құрылыста, қоғамдық бақшаларда немесе саябақтарда пайдалануға болатын бос жерлерді қысқартудың себебі болып табылады.Осы орайда: Біріншіден, елді мекендердің санитарлық жағдайы мен айналасындағы қоқыс үйінділеріне мемлекеттік органдар ерекше назар аударуы,тиімді шаралар қабылдауы тиіс; Екіншіден, тұрмыстық қалдықтар орналасқан орындарды бақылауға алып,оның қоршаған ортаға әсеріне мониторинг жүргізген жөн;Үшіншіден,тұрмыстық қатты қалдықтарды қайта өңдеу және кәдеге жаратумен айналысатын кәсіпкерлік қызметті дамытуға қолдау көрсету керек;Төртіншіден, халықтың экологиялық сауатын жетілдіру шараларын белсенді жүргізу жолдарын қарастырған абзал./5/Оқушылар қауымының қатысуымен жүргізілген әлеуметтік сауалнама нәтижесі қоқыс

қалдықтарының адам денсаулығына әсері қандай екенін анықтады. Сіздердің назарларыңызға ұсынылып отырылған әлеуметтік сауалнама материалдары осыған дәлел. Зерттеу нысаны ретінде №47 мектеп оқушыларынан 350 респондент қамтылды.«Қоқысты қайта өңдеуге бола ма? деген сауалға респонденттердің 40,6%-ы әрине деп көрсеткен.

Экоконтейнерлердің 4 түрі бар, қайсысы маңыздырақ деп ойлайсың:
1) Өртелетін қоқыс жәшігі;
2) Өртелмейтін қоқыс жәшігі;
3) Ескі заттар (техникалық заттар) жәшігі;
4) Пластик бөтелкелер жәшігі.

Әлемде қоқыстан құрылыс материалын, тыңайтқыш, электр энергиясын өндіріп, пайдасын көріп отырған мемлекеттер қаншама.

Мысалы, Швецияда қоқыс қалдықтары электр қуаты ретінде пайдаланылса, әлемнің ең таза елінің бірі саналатын Сингапурда қоқыстардың 90 пайызы қайта өңделеді. Дамыған елдердің бірқатарында қоқыс қалдықтарын қайта іске жарату экономика дамуының қозғаушы күшіне айналып, қаншама адамды тұрақты жұмыспен қамтып отыр. Мысалы, Германияда күл-қоқыстың 30 пайызы, Жапонияда 30 пайызы, АҚШ-та 27 пайызы, ал Швейцарияда 25 пайызы қайта өңделіп, кәдеге жаратылады. Әсіресе Үндістанның 14 миллион тұрғыны бар Мумбай қаласында шығарылған қоқысты пайдаға асыруға жергілікті тұрғындар аянбай атсалысып, тұрақты кәсіп еткен. Ал, біздің елде қалдықты сұрыптап, жаңа өнімдер алу әлі күнге дейін табыс көзіне айналмай отыр. Жуырда massaget.kz порталы немістің ірі өндірістік концерні Adidas компаниясының мұхиттағы қоқыстардан спорттық аяқ киім тігуді қолға алғанын жазды. Қалдықты қайта пайдалануды әдетке аййналдырған елдерде бұл жаңалық сүйіншіленген жоқ. Adidas компаниясының жаңа спорттық аяқ киімі теңізшілердің мұхитқа лақтырылған балық аулауға арналған торларынан жасалады екен. «Бір-біріне оралып қалған торлар мұхиттың экологиясын бұзып қана қоймай, астынан жүзіп өткен балықтардың жойылуына да себеп болып отыр. Жаңа аяқ киім Primeknit технологиясы негізінде толығымен қалдықтан дайындалады», – дейді Parley for the Oceans мұхит экологиясын қорғау ұйымының басшысы Кирилл Гатч. Мұхитта қалып қойған торлар ағыспен келетін әртүрлі пластикалық қалдықтарды да жинайды. Мұхит бетінен алынған пластиктер дәстүрлі жолмен қайта өңделеді. Сонымен қатар, Adidas

компаниясы пластиктен спорттық күртелер шығаруды жоспарлап отырғанын хабарлады.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1.Әбдібек С. «Ғылым нарыққа бейімделуі тиіс» «Egemen Qazaqstan» газеті, 23 сәуір 2018ж

2.Жылқыбаева Ш.-жапонтанушы «Қалдықсыз экономиканың жапондық үлгісі» «Egemen Qazaqstan» газеті 25.1.2018ж

3. Қуанышбекқызы Г. Басқа басылымдардан дайындаған материалдар,» «Egemen Qazaqstan» газеті, 3 мамыр 2018ж

4. Мамыров Н.Қ,Үпішев Е.М, Тонкопий М.С.«Табиғатты пайдалану экономикасы»

ЕРТІС ӨЗЕНІНІҢ ЭКОЖҮЙЕСІНІҢ ЗАМАНАУИ ЭКОЛОГИЯЛЫҚ ЖАҒДАЙЫ

Қатысушылар: Кожабекова Гульназ Саматовна,
Сапаргалиева Дильназ Сериковна
Жетекшілері: Тусупова Алтынгул Акынбековна,
Кудайбергенова Асия Серкановна,
«№11 жалпы орта білім беретін мектебі» КММ Семей қаласы

Мақсаты: Жұмыстың мақсаты Ертіс өзенінің болашағына көңіл бөлу арқылы, Ертіс өзенін экологиялық апаттардан сақтау жолдарын айқындау.

Ғылыми жұмыстың өзектілігі: Ғылыми жұмыстың өзектілігі Ертіс өзенінің тазалығы мәні жағынан үлкен орында тұр. Адам мен табиғатқа үлкен мән береді. Ертіс өзен алабының ландшафттарының зиянды заттармен қарқынды ластану, тазарту қондырғылары ескі Серебрян, Өскемен және Семей аймақтарында болса да, өзен алабына негізгі үлкен зиянды Шығыс Қазақстанның апатты жағдайға ұшыраған кезіндегі тау – кен металлургиялық және техникалық өнеркәсіптері әкеледі. Бүкіл Ертіс өзені алабына жыл бойы бірнеше ондаған тонна мырыш, 3 тонна мыс, 2 тоннадан да кадмий мен қорғасын түседі. Ертістің жалпы өзен алабының бойындағы мыс, мырыш, қорғасын, хром, кадмийдің ШЖҚ (шектеулі жіберілетін концентрация) мөлшері, микробиологиялық көрсеткіш бойынша 24 есеге дейін жоғары.Әсіресе Ертістің кішігірім сағалары Үлбі, Глубокое, Тихая өзендерінің оған құятын тұстарында мыс пен мырыштың мөлшері шекті қалыптан бірнеше есеге көп.

Жұмыстың мақсаты: Ертіс өзенінің болашағына көңіл бөлу.

Ертіс-Солтүстік Мұзды мұхит алабының басты өзені. Оның ұзындығы 4248 км, тек 1700 км-ге жуық бөлігі ғана Қазақстан жері Ертіс деп , Жайсан көліне келіп құяды. Көлден ағып шыққанда өзен Ақ Ертіс немесе Ертіс деп аталады да, Ресей аумағындағы Обь өзеніне барып құяды. Оған Семей мен Өскемен қаласының аралығында көптеген салалар келіп құяды. Бұлардың ішіндегі суы мол әрі ең ірісі –Бұқтырма өзені.

Ертіс өзенінің бойында Бұқтырма сағасынан төменіректе Бұқтырма СЭС-і салынған. Ертіс шатқалында орасан зор бөгет (биіктігі 96 м) салудың нәтижесінде, ағыс бойымен жоғары қарай ұзындығы 600 км-ге созылған су бөгені бар. Бұқтырма бөгенін көлеміне қарай Үлкен Ертіс теңізі деп атауға

болады. Бұқтырма бөгенінен төменде, тау аралығындағы тар шатқалда Ертіс өзенінде екінші бөген – Кіші Ертіс жасалған. Ертістің бұл жердегі суын көтеріп тұрған Өскемен СЭС- інің бөгеті. Өскемен мен Семей қалаларының аралығында Шүлбі бөгені орналасқан. Оны Шүлбі СЭС – інің бөгеті бөгеп тұр.

Өскеменнен төмен қарай Ертіс кең аңғармен ағады, оның оң жағында – Кенді Алтай, сол жағында –Сарыарқа жатыр. Аңғардың жағалауы едәуір биік әрі тік құламалы, кей жерлері жартасты. Ертіс Семей қаласы тұсында нағыз жазықтағы өзенге айналады. Бұл жерде өзен арнасы ирелеңдеп келеді де, кей жерде тарамдалып кетеді. Өскемен мен Семей қалалары арасында Ертіске бірнеше сала келіп құяды. Олардың ішіндегі ең ірілері – оң жақтан қосылатын Үлбі мен Үбі өзендері және сол жақтан қосылатын Шар мен Қызылсу өзендері. Ертіс аралас қоректенетін өзендер қатарына жатады. Ертіс өзені республиканың халық шаруашылығы үшін маңызы ерекше, бірақ мүмкіндігі әлі де жеткілікті пайдаланылмай келеді.

Ертіс өзенінің жайылмасында сүтқоректілердің (бұлан, елік, түлкі, саршұнақ, аламан, және т.б.) 55 түрі кездеседі. Құс түрлерінің жалпы саны 200, соның 115-і Павлодар қаласының аумағына жататын жайылмада ұя салады. Ертіс өзені мен жайылма су қоймаларында 20 шақты балық түрі бар. Олардың ішінде бағалылары- бекіре, сүйрік балық, сылан, табан, көксерке, сазан, тұқы және т.б..

Ертіс өзені алабының Шығыс Қазақстан аймағы бойынша тұтасымен улылықтың жоғары деңгейіндегі өзіндік геохимиялық ауытқуы пайда болды. Ертіс өзенінің қойнауы ерекше мемлекеттік қорғауды қажет етеді. 1997 жылғы 15 шілдеде «Ерекше қорғалатын табиғи аумақтар туралы» Заң проблемаларды шешіп, Ертіс өзені қойнауына ерекше қорғалатын табиғи аумақ мәртебесін берді.

Өскемен маңайы Қазақстанның кен өндіруші және кен-байыту өнеркәсібінің орталығы болып табылады, олар өзінің артына қалалық ауыз су көздерін ластайтын, құрамында ауыр металл және улы заттар бар, қисапсыз көп мөлшердегі қалдықтар қоймасын қалдырып отыр. Бұған қоса қаладағы және оның төңірегіндегі ауа мен топырақ жұмыс істеп тұрған Қорғасын-мырыш комбинатынан шыққан қорғасын қалдықтарымен ластануда, екінші жағынан, оның аймақ экономикасы үшін үлкен маңызы бар.

-Қазақстан Республикасындағы барлық орман ресурстарының 50% Шығыс Қазақстан облысында шоғырланған. Жыл сайын болатын күшті орман өрті орман ресурстарына елеулі қауып-қатер төндіріп отыр, сондықтан ормандарды өрттен қорғаудың, орман ресурстарын қалпына келтірудің тиісті жүйесі қажет.

-Семей 1989 жылға дейін 470 ядролық сынақ жүргізілген ядролық сынақ полигонымен кеңінен танымал, сынақтардан кейін бірқатар ашық мәселелер қалып отыр. Ядролық полигонға қызмет көрсететін әскери-әуе базасында керосиннің төгілуі Ертіс өзеніне және оның ағысының төменгі жағалауындағы тұратын, өзенді сумен жабдықтау көзі ретінде пайдаланылатын халыққа қауып төндіріп отыр.

Жаратушымыздың маңдайымызға берген байлығын орынсыз ысырап ете берудің алдын алып, тұщы су пайдалануға қатаң бақылау орнататын кез жетті.

ШҚО шегіндегі Ертіс өзенінің балық түрлері

№	Балықтардың түрлері	Барлығы, тонна
1.	Табан	5,0
2.	Алабұға	5,4
3.	Мөңке	2,8
4	Шорта	4,1
5.	Торта	4,1
6.	Көксерке	1,3
7.	Оңғақ	0,7
8.	Сазан	0,7
9.	Аққайын	0,9

Қытайдың Іле мен Ертіс өзендерінің суын шектен тыс пайдалануы- Қазақстан үшін апатты жағдай тудырады дейді экологтар.

Ертіс өзенінің суындағы мырыштың орташа мөлшері, оның жағасынан Обь өзеніне құятын жеріне дейінгі аралықта 7,6 есе өзгереді.

Жалпы Қазақстан бойынша атмосфераға 2582,6 мың тонна ластаушы заттар түссе, бұл заттарды тастайтын негізгі үлеске ие 5 облыстың ішінде Шығыс Қазақстан, (274,7 мың тонна), Павлодар (463,6 мың тонна) облыстар да кіреді.

Осы заттардың негізгі өңдейтін өнеркәсіптер (тасталатын заттардың жалпы көлемінен 48,6% осының үлесіне тиеді), металлургия (44,6 %) және тау-кен өнеркәсіптері болып табылады. Шығыс Қазақстан облысы бойынша атмосфераны ластайтын заттар тастайтын шамамен 459 кәсіпорын бар.

Ертіс өзені ландшафтарының экологиялық жағдайы. Ертіс өзені алқабының атмосферасына түсетін зиянды заттардың негізгі көздері Өскемен, Риддер, Зырян, Семей және Глубокоедағы өнеркәсіп орындары. Тек, Өскемен қаласы бойынша әуе кеңістігіне тарайтын залалды заттардың 60% осы түсті металлургия кәсіпорындардың үлесіне, оның ішінде Өскемен қорғасын-мырыш комбинатының еншісіне зиянды заттардың 30 %. тиесілі.

Ертіс өзені – басты су артерия. Ол Қытай шекарасынан Ресей шекарасына дейін бақыланады. Шекаралық қақпаның мәліметтері бойынша Қытайдан келетін су орташа ластанған және Ресейдің шекарасына дейін сол қалыпта сақталады.

20 ғасырдағы 90-жылдардың ортасында Қытай елі Ертіс суының 5 пайызын ғана алатын. Қазір көрсеткіш 25 пайыз дейді. Сол себепті, Ертіс өзенінің тазалығына Қытай елінің де үлесі барын ұмытпауымыз керек.

«Су құрғаған жерде тіршілік бітер», «Су- өмір көзі» - деп жатамыз. Ал біздің Шығыс Қазақстан облысы табиғи ресурстарға , оның ішінде су ресурсына бай.Облыс аумағында 2 мыңнан артық өзен ағып жатыр. Республикамыздың жер үсті суларының жалпы ағысының 30 % жуығы облысымызда шоғырланған.

Ертіс өзені- облыстың басты су артериясы және трансшекаралық болуда, өйткені Қытай, Қазақстан, Ресей сияқты үш мемлекеттің аумағынан ағып өтеді.Ертіс өзені экологиялық апатқа ұшырауда. Ертісте- экологиялық апат.

Таңғалдыратыны экологиялық апат алдында тұрған өзен тағдырына жоғары жақтан жанашырлық байқалмайды. Оған үкіметтік деңгейде , Ертісті сақтап қалу мақсатындағы кезек күттірмейтін шараларды жедел түрде қолға алып, болашақта ұлттық резерват деңгейіне көтеру қажет деп санаймыз.

Жаратушымыздың маңдайымызға берген байлығын орынсыз ысырап ете берудің алдын алып, тұщы су пайдалануға қатаң бақылау орнататын кез жетті. Егер де бұл мәселеге назар аудармасақ, Ертістің су қоймаларында балықтың кейбір түрінің жойылып кету қаупі бар.

Қорыта келгенде, Ертіс өзенінің жағасы, оның экологиялық тазалығы сын көтермейтін жағдайға жетіп отыр. Сол себепті, өз елінің патриоты, табиғат жанашыры ретінде айтарымыз Ертіс жағасының тазалығын қазірден бастап қолға алмаса кеш болады деп есептейміз. Ол үшін эколог мамандар ғана емес, сонымен қатар барша адамдар да жанашырлық танытып өз үлесін қосу керек деп санаймын.

Пайдаланған әдебиет тізімі

1.Жатқанбаев Ж.Ж. Экология негіздері. –Алматы, 2003жыл.
2.Аймағанбетова Қ. Дүниетану.-Алматы, 2002жыл.
3.Табиғат және география журналы
4.Гарапова Ғ.С., Жақанбаева Н.М. География Шың.-Алматы.

КЕЙБІР ДӘРІ-ДӘРМЕКТЕР МЕН ОЛАРДЫҢ АНАЛОГТАРЫН САЛЫСТЫРУ

Қатысушы: Айдарханова Амина Бакытбековна
Жетекшілері: Кәмелбекқызы Гүлдар, Аканова Маржан Мұратовна
«№16 Т.Аманов атындағы жалпы орта білім беретін мектебі» КММ

Дәрілік препарат дегеніміз - бұл аурудың алдын алу, диагностикалау және емдеу үшін қолданылатын дәрілік зат түріндегі табиғи немесе синтетикалық алынған зат немесе заттар қоспасы. Науқасқа белгілі бір дәрі-дәрмек тағайындайтын дәрігер осы препараттың тиімділігі мен жеткіліктілігіне күмәнданбауы үшін оның осы препараттың сапасы туралы сертификаты болуы керек. Егер түпнұсқа препарат белгілі фармацевтикалық компаниямен жасалынған болса, дәрі-дәрмектің әр орамына тіркелген аннотацияны оқып шығу немесе медициналық анықтамалықтардан қарау жеткілікті.Жаңа дәрі-дәрмектер едәуір қымбат, өйткені бірегей фармацевтикалық өнімді жасау кезінде әзірлеуші тек толық көлемді клиникаға дейінгі емес, сонымен қатар клиникалық зерттеулер жүргізеді, сонымен қатар фармакокинетикалық зерттеулер жүргізеді. Біздің елімізде де осындай зерттеулер басталды, бірақ фармакокинетиканы зерттеу кезеңі өтіп үлгерді немесе көп жағдайда биологиялық сынамалар шет елдерге толық көлемді фармакокинетикалық зерттеулерге жіберіледі. Орташа алғанда, жаңа препаратты жасау - даму сатысынан тіркеуге дейін - 12 жылдан 15 жылға дейін созылады. Заттың физико-химиялық және биологиялық қасиеттері де зерттеліп, ұзақ мерзімді өнімді еріктілерге тексеру және сынау, жанама әсерлерін қадағалау және ақыр соңында препаратты нарыққа шығару процесі жүреді. Оны жасаудың басында

түпнұсқа препарат патентпен қорғалған. Алынған патент және оның қолданылу мерзімі дәрі-дәрмекті жасаған компанияға, басқа өндірушілердің бәсекелестігінсіз оны эксклюзивті тарату құқығын, оны әзірлеуге кеткен шығындардың орнын толтыруды, сондай-ақ пайда табуды қамтамасыз етеді. Осылайша, жаңа дәрі жасау - бұл шығындар жүздеген миллион доллармен өлшенетін өте күрделі және қымбат процесс. Көп жағдайда дәрігерге түпнұсқа препаратты емес, оның тиімділігі мен практикалық құндылығы клиникалық зерттеулермен және кең клиникалық практикамен дәлелденген оның қайталанатын аналогы немесе «жалпы» тағайындалуы керек. Патенттің қолданылу мерзімі аяқталғаннан кейін препаратты басқа компаниялар заңды түрде көбейте алады.

Ежелгі дәуірде-ақ адамдар табиғи дәрі-дәрмектердің бәрін пайдаланып, өз өмірін сақтап қалуға тырысты. Көбіне бұл өсімдік сығындылары болған, бірақ шикі ет, ашытқы және жануарлар қалдықтарынан алынған заттар да қолданылған. Кейбір фармацевтикалық препараттар өсімдік немесе жануарлар шикізатында оңай қол жетімді, соған байланысты медицинаны ежелгі дәуірден бастап өсімдіктер мен жануарлардан шыққан көптеген дәрі-дәрмектер қолданып келеді.

Ежелгі грек дәрігері Гиппократ аурудың себептерін зұлым рухтардан емес, қоршаған ортадан, өмір мен тамақтанудан іздеді. Ол ауруды емес, науқасты емдеуге шақырып, дәрі қондырды. Гиппократ аурулардың себептерін, диагностикасын, алдын алуын және емделуін зерттеді - ол екі жүзден астам дәрілік өсімдіктерге және оларды қолдану әдістеріне сипаттама берді. Оны медицинаның әкесі деп те атайды.

Еуропада швейцариялық натуралист Парацельс химияны медицинаға жақындатты. Дене химиялық реактор екеніне сеніп, ауруларды емдеу үшін минералды суларды, сурьма, мышьяк, мыс, қорғасын, сынап және басқа элементтердің қосылыстарын қолдана бастады. Парацельстің қолданылған препарат дозасының маңыздылығы туралы мәлімдемесі әлі күнге дейін өзектілігін жоғалтпаған: «Бәрі де улы, ешнәрсе де улы емес, және бәрі дәрі. Тек доза ғана затты улағышқа немесе дәріге айналдырады». Ежелгі қолжазбалардан белгілі, 1547 жылы Иван Грозный патша неміс жеріне әр түрлі аурулар мен ісіктерді емдеуге қолданылатын алюминий жасауға мүмкіндігі бар шеберге елші жіберді.

XVIII ғасырдың аяғынан бастап жаратылыстану ғылымының қарқынды даму кезеңі, дәрі-дәрмектерді жасау мен қолданудың жаңа ғылыми кезеңі басталды. Химиялық заттарды алу, тазарту және талдау әдістері жетілдірілді. XIX ғасырдың бірінші жартысында биологиялық белсенділігі бар химиялық заттар синтезделді. Анестезиялық заттарды табу оларды хирургиялық практикада қолдануға мүмкіндік берді.

1930 жылдан 1940 жылға дейін бірқатар жаратылыстану ғылымдарының жетістіктерін пайдалануға негізделген медициналық препараттарды зерттеудің қазіргі даму кезеңі басталды. Әртүрлі әсер ететін дәрі-дәрмектердің айтарлықтай арсеналы құрылды, соның ішінде бұрын емделмеген көптеген

ауруларды емдеу үшін. 1960-1970 жылдар кезеңі көбінесе фармацевтикалық революция деп аталады.
Дәрілік заттардың әртүрлі сипаттамаларына негізделген бірнеше жіктелімдері бар:
Химиялық құрылымы бойынша (мысалы, фурфурал, имидазол, пиримидан және т.б. қосылыстар-туындылары);шығу тегі бойынша - табиғи, синтетикалық, минералды;
Фармакологиялық топ бойынша – Қазақстанда ең көп таралған жіктеу препараттың адам ағзасына әсеріне негізделген;
Нозологиялық классификация - емдеуге арналған препарат қолданылатын аурулар бойынша жіктеу;
Анатомиялық-терапиялық-химиялық жіктеу - дәрілік заттың фармакологиялық тобын, оның химиялық табиғатын және емдеуге арналған ауру нозологиясын ескеретін халықаралық классификация.
Дәрілік заттарды алуға арналған шикізат:
Өсімдіктер (жапырақтар, шөптер, гүлдер, тұқымдар, жемістер, қабық, тамырлар) және оларды қайта өңдеу өнімдері (майлы және эфир майлары, шырындар, десендер, шайырлар);
жануарлар - жануарлар бездері мен мүшелері, шошқа майы, балауыз, треска бауыры, қой жүнінің майы және басқалары;
қазба органикалық шикізат - мұнай және оны айдау өнімдері, көмірді айдау өнімдері;
бейорганикалық қалдықтар - минералды тау жыныстары және оларды химия өнеркәсібі мен металлургия (металдар) өңдейтін өнімдер.
Органикалық қосылыстардың барлық түрлері - бұл ірі химия өнеркәсібінің өнімі.
Аналогтар дегеніміз әр түрлі белсенді ингредиенттері бар, бірақ әсері ұқсас дәрілер. Әдетте, бұл заттар 1 фармакологиялық топқа енгізілген, нәтижесінде оларды туыстары деп атауға болады. Олар, мысалы, таңдалған өнімнің кейбір компоненттеріне аллергия болған жағдайда немесе ол қарсы болған жағдайда қажет. Аналогтар дәрігердің кеңесінің қолдауымен ғана таңдалады.
Бұдан басқа аналогтар ғана емес, сонымен қатар генериктер де бар. Бұл құрамында бір белсенді зат бар әртүрлі таблеткалар. Олар жаман емес, өйткені олардың өзіндік құны бойынша ерекшеленуге барлық мүмкіндіктері бар, бірақ сонымен бірге бірнеше жүз рубльге тиімдірек. Көбінесе, генериктер түпнұсқа өнім сияқты тиімді, бірақ ерекшеліктер бар. Бұл пациенттің денесінің ерекшеліктеріне де байланысты. Генериктер жаман емес, өйткені, шын мәнінде, олардың саны дәріханаларда көп, нәтижесінде, егер дәрі-дәрмектер қайта сатуға қол жетімді болмаса, қажетті дәрі-дәрмекті таңдай аласыз.
Фармацевтикалық талдауда зерттеудің әртүрлі әдістері қолданылады: физиологиялық, физико-химиялық, химиялық және биологиялық. Физикалық және физикалық-химиялық әдістерді қолдану шұғыл түрде тиісті құрылғылар мен құралдарды қажет етеді, нәтижесінде бұл әдістер аспаптық немесе аспаптық деп те аталады.

Физикалық әдістерді қолдану физикалық тұрақтылықты өлшеуге негізделген, мысалы мөлдірлік немесе лайлылық дәрежесі, түс, ылғал, балқу температурасы, қату және қайнау температурасы және т.б.
Физико-химиялық әдістердің арқасында талданатын жүйенің химиялық реакциялар нәтижесінде өзгеретін физиологиялық тұрақтылықтарын анықтауға болады. Бұл әдістер тобына оптикалық, химиялық, хроматографиялық жатады.

Химиялық талдау әдістері химиялық реакциялардың орындалуына негізделген.

Фармацевтикалық препараттарды биологиялық бақылау жануарларға, жеке органдарға, жасушалар тобына, микробтардың ерекше штамдарына жүргізіледі. Фармакологиялық әсердің немесе уыттылықтың беріктігін анықтайды.

Дәрі-дәрмектерді талдау кезінде қолданылатын әдістер сезімтал, нақты, таңдамалы, жылдам және дәріхана критерийлерінде жедел талдау үшін қолданылатын болуы керек [2].

Сонымен, сауалнама нәтижесінде көпшілігі дәрі-дәрмектің арзан бағасына және сәйкесінше арзан көшірмелеріне басымдық беретінін көреміз. Көптеген адамдар кез-келген қымбат дәрі-дәрмекті өздері жасамақ болған арзан көшірмеден алуға болады деп санайды. Көптеген адамдар жалпы аналогтардың не екенін білмейді. Сондай-ақ, көпшілік дәрі-дәрмектерді қол жетімді бағамен таңдағанын атап өтуге болады. Алайда, Дротаверин, Но-шпа, Ацетилсалицил қышқылы препараттарына зерттеулер жүргізе отырып, біз тұрғындар ең арзан аналогтары жақсы екеніне көзсіз сенбеуі керек деген қорытынды жасауға болады.

Нәтижесінде дәрі-дәрмектер мен олардың аналогтарын салыстыру кезінде олардың құрамы бойынша бірдей және тек бағасы бойынша ерекшеленетіні белгілі болды. Бағасы, өз кезегінде, брендке, субстанцияға байланысты болуы мүмкін; түпнұсқа препараттың өзіндік құнына зерттеулер мен әзірлемелерге шығындар кіреді. Осылайша, сіз ақшаңызды үнемдеп, дәрі-дәрмектің қымбат түпнұсқасын емес, арзан, бірақ тиімділігі жоғары аналогын сатып ала аласыз.

Әдебиеттер тізімі

1.Бездетко Н.В. Генериктер және түпнұсқа дәрілер: фармакологтың көзқарасы.
2. Биологиялық белсенді заттар химиясының негіздері: университеттерге арналған оқулық / И.В. Галкина - Қазан: Қазан мемлекеттік университеті, 2009 ж. - 152 б.
3) Фармакология: Оқушыларға рналған оқу әдебиеттері / Д.А. Харкевич - М.: Геотар-Мед, 2006 .– 736 б.
4) Фармакологияның негізгі түсініктері - Интернет-ресурс. Кіру режимі: http://www.skajite-a.ru/pharmacology.

ПАСТЕРЛЕНГЕН СҮТТЕР ҚҰРАМЫНДАҒЫ ЛАКТОЗА МӨЛШЕРІН АНЫҚТАУ

Қатысушы : Қайратова Жамиля Нұржанқызы
Жетекшісі: Китапбаева Нургуль Аманжоловна
«№ 16 Төлеубай Аманов атындағы жалпы орта білім беретін мектеп» КММ

Лактоза немесе **сүтқанты** — дисахаридтер тобына жататын көмірсутек, ақ түсті, тәтті дәмі бар. Сиыр сүтінде 4-6% мөлшерде болады. Лактозаны сүттің сарысуын буландыру арқылы алады. Суда нашар ериді.Лактоза айран, қымыз ашыту үшін және медицинада, бактериологияда (қоректік орта дайындау үшін) қолданылады. Бұл сүттегі негізгі көмірсулар болып табылады. Сүт лактозаның жалғыз табиғи көзі. Лактоза қанттың бір түрі екенін швед ғалымы Карл Вильгельм Шееле 1780 жылы анықтады. Атауын 1843 жылы француз химигі Жан-Батист Андре Дюма берді.

Ішектегі лактоза оңай сүт қышқылына айналып, ол адам ағзасына пайдалы әсер етеді, ол сүтте D витамині мөлшері аз болған жағдайда да, рахит ауруының алдын алады. Сүт лактозасы науқастарды тыныштандыру үшін қолданылатын дәрі-дәрмектерді өндіру үшін шикізат ретінде кеңінен қолданылады. Бірақ бір шама кемшіліктер де бар: лактозаға төзбеушілік - ас қорыту бұзылыстарының түрлерінің бірі, тағамның толық ыдырау процесін жүзеге асыра алмауы негізгі кемшіліктері болып табылады. Осы ыдырау процесі жүзеге аспауынан, аурудың негізінде науқастың ішектерінде болатын тізбекті химиялық реакция жатыр. Негізгі симптом - нәжістің бұзылуы болып келеді.

Рефрактометрия құрылғысымен танысу, рефрактометрия әдісі

Рефрактометр - жарықтың сынуы арқылы сұйықтықтың тығыздығын өлшейтін оптикалық аспап. Үйдегі алкогольдік сусындардың әуесқойлары суслодағы қанттың концентрациясын анықтау және су-спирт ерітінділерінің (арақ немесе жақсы тазартылған самогон) күшін өлшеу үшін рефрактометрлерді пайдаланады.

Рефрокметрлердің құрылғысы екі ортаның шекарасындағы толық ішкі рефлексия құбылысына негізделген, оның іші тығыз. Рефрактометрлерде екі призмалар болады: өлшеу және жарықтандыру призмалары. Өлшеу призмасы жоғары танымал сынғыш индикаторы бар оптикалық әйнектен жасалған.

Оның жүздерінің бірі сыну және толық ішкі рефлексия болған бөлімнің шекарасына қызмет етеді. Рфрактометрлер өлшеу пропизмдерінің сыну индексінің мәнінен өзгеше болып келеді, сондықтан олардағы өлшенген сынғыш көрсеткіштердің мәні тек белгілі бір шектерде бола алады.

Пайдаланылған рефрактометрлер толық ішкі шағылыстың бұрышын көрсетпейді, дегенмен тікелей сынғыш индикатор құрғақ заттардың (сахароза бойынша) пайыздық мөлшері (сахароза бойынша) немесе шартты масштабтағы - сыну санын құрайды. Зерттелген заттарға және өлшеу кестелер құрастырылған жағдайларға байланысты талдау 17.5 температурада жүзеге асырылады; 20 және 40 ° С. Тұрақты температура ультра-соққы көмегімен сақталады.

Жарық көзі, натрий жалыны, табиғи күн сәулесі немесе электр лампалары (75-100 в) ретінде рефрактометрия кезінде қолданылады. Табиғи жарық пен жарық, жарық шамдарында жарық сәулелерінің таралуына байланысты электр лампаларында, Чароскуро шекарасы - кемпірқосақ, бұлыңғыр.

Бұл құбылыс визуалды құбырдың объективінің алдында орнатылған дисперсиялық өтемақы (амиши призмалары) көмегімен алынып тасталады.

Содан кейін 20 ° С температурада алынады 20, D сызығына сәйкес келетін D сызығына сәйкес келеді.

Сүт компоненттерін, ABBE, IRF-454 және т.с.с. түрлі рефрактометрлерді анықтау үшін пайдаланылады. Ыдыс-аяқтарды өлшеуге арналған IRF-454 рефрактометр және агрессивті емес сұйықтықтар мен қатты денелердің орташа дисперсиясы қолданылады Сүт және сүт өнімдеріндегі лактозаның концентрациясына, сондай-ақ тамақ өнімдеріндегі сахароза, сондай-ақ сахароза, қант қосылған қоюландырылған заттардың массалық үлесі. Барлық өлшеулер спектрдің көрінетін бөлігінде жүзеге асырылады. Мөлдір бұқаралық ақпарат құралдарының сындырғыш индексі өткен жарықпен анықталады, ал түзетілген мөлдір.

Сүт және сүт өнімдерінің жекелеген компоненттерінің концентрациясын жедел талдау үшін IRF464 рефракометрі қолданылады. Оны сүттегі ақуыздың үлес салмағын ақуыздың, ақуыз шкаласы бойынша сүтті және сарысудың, сондай-ақ сүт пен сұйық сүт өнімдерінің басқа да төмен компоненттерінің айырмашылығынан анықтауға болады. Сиыр сүті (шикі немесе жеке жануарлардан, пастерленген, төмен қышқылдық 28 ° Т-тан аспайды. Рофрактометрдің жұмыс шарттары: температура: 10-35 ° С, ылғалдылық – 25 ° С температурада 80%. 4,325-тен 1,325-ке дейін, 4,325-тен 1,325-ке дейін.

Рефрактометрия (латынша Refractus — сынған және ...метрия) — оптикалық сәуле шығару спектрінің әр түрлі телімдерінде қатты, сұйық және газ тәрізді орталардың сыну көрсеткішін (n) өлшеудің әдістері мен құралдарына арналған оптикалық техниканың бөлімі.

Рефрактометрияның негізгі әдістері:

1. екі ортаның шекарасы арқылы өткен жарықтың сыну бұрышын тікелей өлшеу әдістері;
2. жарықтың толық іштей шағылу құбылысына негізделген әдістер;
3. интерференциялық әдістер. Рефрактометрия заттың құрамы мен құрылымын анықтау үшін физикалық химияда, сондай-ақ химия, фармацевтика, тамақ, т.б. өнеркәсіп салаларында әр түрлі өнімдердің сапасы мен құрамын бақылау үшін кеңінен қолданылады.

Рефрактометрия әдістері аэро- және гидродинамикалық зерттеулерде қатты үлгілер мен сұйықтықтардың әртектілігін тексеру үшін пайдаланылады. Рефрактометрия оптикалық өнеркәсіпте ерекше рөл атқарады, өйткені n мен шынының және т.б. оптик. материалдардың дисперсиясы олардың маңызды сипаттамалары болып табылады.

Егер монохроматикалық сәуле екі орта бетінен өтіп кетсе, онда а жарық а бөлігі бөлімді бетінен көрсетеді, ал В бөлігін В бөлігі бағытты өзгерту кезінде екінші ортадан өтеді (1-сурет). Жарықтың бұл бөлігі жарықтандырылған жарық деп аталады. Жарық сәулесінің сынуы Snella заңымен сипатталады.

$$n_1 \cdot \sin\alpha = n_2 \cdot \sin\beta,$$

мұнда α құлау бұрышы; β - сыну бұрышы; N1 және n2 және n2-ші және 2-ші ортадағы 4-ші ортаның.

Рефрактометрия әдісі ерітіндінің температурасы мен концентрациясына, сондай-ақ жарық толқын ұзындығына байланысты сыну индикаторын анықтауға негізделген (сыну) әдісі.
Қоспадағы әр зат сыну қабілетін сақтайды, ал қоспаның сынғыш индикаторы қоспаға кіретін барлық компоненттердің тұндырғыштарының қосындысына сәйкес келеді.

Арқалық бір ортадан екінші ортадан екінші ортадан екіншіге өтеді, мысалы, ауадан әйнекке дейін, ол екі ортаның бетіне перпендикуляр түскен кезде түзу сызыққа бағытталған. Егер шамның сәулесі белгілі бір бұрышқа түссе, ол құлау бұрышының арақатынасымен (құлаған сәуленің бағыты мен медиа бөлімінің бетіндегі бұрыштың бұрышы арасындағы бұрыш және бұрышты бұрыштың бұрышы) бұрыштың синусына дейін сыну туралы (сынған сәуленің бағыты перпендикуляр) болып табылады және бұл тұрақты мән болып табылады және индикаторлық рефрактивті ретінде көрсетіледі, бұл жағдайда ауаға байланысты әйнек.
Егер а жарық сәулесі α-ның бұрышына α-ға бағытталған ортадан бастап, сәрсенбіде, сәрсенбідегі үрлеу индикаторымен, содан кейін бағытты өзгерте отырып, ол PP1-ге жақындайды және ол сынғыш бұрыштың перпендикулярлықтары төмен болады құлау бұрышы α. Егер сәуле тығыз қоршаған ортадан, содан кейін тығыз қоршаған ортадан, сынған, ол перпендикулярдан алшақ болса, ол аз тығыз ортадан тығыз ортадан тығыздалған сәулеге ауысқан кезде, ол сәуленің орналасуын алады. Бұрыштар α 'формасын қалыптастырады, перпендикуляр, 90 ° жақындап, тиісті жартылай контрактілік d, ол кіші бұрышта орналасқан перпендикулярлық бұрышпен беріледі. Құлау бұрышы 90 ° аспайтындықтан, тиісті сынған сәуле D-ді осы ортадағы жарықтың шекаралық сызығы болып табылады.
Е жарық сәулесі бұрышқа түсіп, максимумнан асып, сынған емес, бірақ толығымен шағылысады; Ол «ішкі рефлексия» бөлімінен өтіп, учаскелер шекарасынан өтіп, «OE1» бағыты. Сәуленің оң жағында D қараңғылық болады, ал сол жақта - жарық болады. Толық шағылысуға көшу кезінде жарықтың жарықтығы күрт артады және бұл максималды бұрыштың бағытын анықтауға мүмкіндік береді.
1. Нан өнімдерін, фри картоптарын және крокеттерді өндіруде қолданылады. Сонымен қатар, лактоза ашытқымен ашытылмайды және осы себепті нан өнімдерін өндіруде де белсенді қолданылады;
2. Дәрілік заттарды өндіруде лактоза ең биологиялық белсенді заттың тасымалдаушысы ретінде қолданылады;
3. Лактоза хош иістендіргіштердің, тәттілендіргіштердің және дәмді күшейткіштердің негізі болып табылады.
Ми лактозаны қажет етеді. Диетологтар лактозаның туындыларының бірі галактозаны ми затының дамуы үшін қажет деп есептейді. Лактоза сонымен қатар сүйек өсуіне қажетті кальцийдің сіңуін жақсартатыны сөзсіз. Лактоза ми мен сүйектің өсуіне ықпал етіп қана қоймай, ол ішекке қажет, соның арқасында пайдалы ішек бактерияларын «Laktobacilla bifidus» көбейеді.

Төзбеушілікпен науқастың денесі ішекте лактозаны қорыту үшін қажет лактаза ферментін тым аз шығарады. Бұл аллергия емес, себебі патологиялық иммундық жауап жоқ. Бірақ, аллергия сияқты, сінбейтін затты, яғни лактозаны тұтынуға кедергі жасау арқылы аурудың дамуын болдырмауға болады.
Лактаза тапшылығы бастапқы және қайталама, ал екінші реттік лактаза жетіспеушілігі әлдеқайда жиі кездеседі. Сүтті тамақтандыру кезінде баланың мазасыздануы, газ түзілуінің жоғарылауы және сұйылтылған нәжіс бастапқы лактаза тапшылығының тән белгілері болып табылады. Екінші реттік лактаза тапшылығы кезінде жоғарыда айтылғандарға келесі белгілер қосылады: көп шырыш, нәжісте жасыл, қорытылмаған тамақ кесектері болуы мүмкін. Уақытылы диагноз қойылған лактаза жетіспеушілігі оңай емделеді, бірақ емдеудің жеке таңдалғанын есте ұстаған жөн.
Индикатор өнімнің май мөлшеріне байланысты* индикатор әр түрлі болады.
Қараша айында сүт өнімдерінде лактозаны және сүт өнімдерін рефрактометриядан анықтауға тәжірибе қойылды. Ол үшін мен әр түрлі өндіруші мен әр түрлі майлы құрамы (%)бар сүт өнімдерінің 4 түрін түрін алдым. 10.00 см3 таза сүт, содан кейін сүт өнімдері әйнек кронштейнде таңдалды. Ақуыздардың тұндыруы үшін талданған үлгіге кальций хлориді ерітіндісінің 1,00 см3 қосылды. Бюкс қақпағын жауып және су ваннасында 10 минут қыздырылды, содан кейін 20 С-ге дейін су астында салқындаттым.
Мен ең алдымен құрылғының дистилденген сумен дұрыстығын тексердім. Бірнеше тамшы мөлдір сұйықтық (сарысу) және тез (ылғалдың булануына жол бермеу үшін) тамшы пипеткамен алынды. Сосын жоғарғы (жарықтандыру) призманы түсірдім және температураны термостатты қолданып ұстап, сындырғыш индексті (18 ± 0,2) өлшедім.
Қорытындылай келе, лактоза жоғары энергия болып табылады және бұл қасиет оны қамтитын барлық тағамдарға таралған.
Бұл дененің иммундық жүйесін айтарлықтай нығайтатыны сөзсіз.
Құрамында лактоза бар өнімдерді пайдалану жүрек-тамыр ауруларының алдын алуға болады.
Ежелгі заманнан бері адамдар лактозаның жүйке жүйесіне оң әсері бар екенін ескерген. Ұйқысыздықты емдеу үшін мамандар ұйықтар алдында бір стақан жылы сүт ішу ұсынылып отыр.
Лактоза кальций алмасуын қалыпқа келтіріп, ішекке В және С витаминдерін сіңіруге көмегін тигізеді.
1. Сүттің барлық зерттелген сорттарында ГОСТ бойынша лактозаның қалыпты мөлшері байқалады;
2. Сүт өнімдерінде лактозаның мөлшері әртүрлі екенін анықтадым, бірақ олар әртүрлі дәрумендер мен диеталық қоспаларға бай бол,анына қарамастан төмен екеніне көз жеткіздім;
Зерттеу жұмысы кезінде мен пастерленген сүт және сүт өнімдеріндегі лактозаның мөлшерін анықтап, лактозаны анықтауға арналған әдістерді игердім.
Зерттеу нәтижесінде 1ші сүт өнім 3 желания 8,6% құрамында лактоза 3,77%ды, 2ші сүт өнім Новый день 6% лактоза 3,73%ды 3ші сүт өнім Milko Bo 3,2%

3,87% ды 4ші өнім Петропавловское молоко 2,5% 3,65% ды құрады. Осылайша күнделікті өмірде тамағамымызға пайдаланылатын сүттердің құрамындағы лактозаның мөлшерін анықтап, ең жоғары көрсеткіш 3 желания 8,6% өнімінде бар екеніне көз жеткіздім.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1.Антонова В.С. Технология молока и молочных продуктов : учеб. пособие / В. С. АНТОНОВА, С. А. Соловьев, М. А. Сечина. - Оренбург : Изд. центр ОГАУ, 2003. - 437 с.

2.ТЕХНОЛОГИЯ молока и молочных продуктов : учебник / Г.Н. Крусь, А.Г. Храмцов, З.В. Волокитина, С.В. Карпычев; под ред.
А.М. Шалыгиной. - М. : КолосС, 2004. - 455 с.

3.Технический регламент Таможенного союза «О безопасности молока и молочной продукции» ТР ТС 033/2013 [принят Решением Совета Евразийской экономической комиссии от 9 декабря 2011 г № 67]. – Москва: Росинфомагротех, 2013. – 189 с.

4.Тимошенко, Н.В. Прикладная биотехнология молока и молочных продуктов : учеб. пособие / Н. В. Тимошенко, Н. С. Воронова, А. А. Нестеренко; Куб. гос. аграр. ун-т им. И.Т. Трубилина. - Краснодар : КубГАУ, 2017. - 133 с.

ЭЛЕКТРОНДЫ ТЕМЕКІНІҢ АДАМ ОРГАНИЗМІНЕ ЗИЯНДЫ ӘСЕРІ

Қатысушы: Тұрсынғалиева Айша
Жетекшісі: Мукушева Нуржанат Серккановна
«№ 25 жалпы орта білім беретін мектеп» КММ

Біз зерттеу жұмысымыздың нысаны ретінде-электронды темекіні алдық. Қазіргі уақытта электронды темекіге ересектермен қатар жасөспірім балалар әуес болып барады.Оны ермек қылған қыз-келіншектер де жоқ емес.

Жобаның мақсаты:электронды темекілердің түрлерін және олардың адам организміне әсерін анықтау.

Зерттеу мақсаттарына жету үшін келесі әдістерді пайдаландық:

сараптау(зерттеу тақырыбы бойынша әдебиеттермен танысу),

сауалнама(оқушылардың электронды темекі жайлы мағлұмат деңгейін анықтау**),**

салыстыру(зерттеу нысанының әсері бойынша белгілі нәтижелерді салыстыру,электронды темекі түрлерінің қораптары бойынша пішіндік салыстыру**),**

бақылау және эксперимент (қала тұрғындары арасындағы электронды темекі шегушілер жиілігін.олардың сыртқы мінез-құлықтарындағы ерекшіліктерді бақылау,ерікті экспериментке тарту**).**

Жобаның өзектілігі: Адам организміне зиянды электронды темекілердің жасөспірімдер арасында жаппай қолданыс құралына айналмауына атсалысу .

Болжам: Электронды темекі адамның таңдау бостандығын қолдаушы, көңіл-күйге әсер етуші құрал, бірақ адам организміне зиян.

Зерттеуді жүргізу әдістемесі.

1.Теориялық бөлім

1. Зерттеу тақырыбы бойынша әдебиеттермен танысу.

Вейперлер - электронды темекі шегетін адамдар.Электрондық темекі - темекі шегуге арналған құрылғылардың класы, олардың негізгі элементтері мундштук, литий батареясы және жылытуды қамтитын атомизатор.

Vapes түрлері:

• Супер мини (A класы). ...
• Мини (B сыныбы). ...
• Пенстиль (C сыныбы). ...
• Сигаралар (D класы). ...
• Сән (E сыныбы). ...
• Түтіктер (F класы)

ҚР Денсаулық сақтау министрлігінің Қоғамдық денсаулық сақтау ұлттық орталығы (ҰСҚО) мәліметтері бойынша 11-15 жас аралығындағы балалар арасында жүргізген зерттеуі соңғы 30 күнде кем дегенде бір-екі күн электронды темекіні пайдалану ұлдар арасында 11 жастан (2%) ,15 жасқа (7%) дейін 3,5 есе, ал қыздар арасында 2 есе артты.

Қала балалар арасында (4%) ауыл балаларымен (2%) салыстырғанда электронды темекіні пайдаланушылар 2 есе көп, ал ұлдар арасында (4,6%) қыздармен (1,6%) шамамен 3 есе көп. Электрондық темекіні пайдаланушылар саны 15 жасқа (5,2%) екі есе өсті.

Неліктен vapes қауіпті? Электрондық сигареттерді немесе вайптерді шегу кезінде шығарылатын будың құрамында 30-дан астам қауіпті заттардың :пропиленгликоль, глицерин, никотин, диацетил, хош иісті қоспалар кіретіні белгілі түрлері болады. Мысалы, пропиленгликоль ағзада жиналып, аллергиялық реакцияларды, іріңді процестерді тудыруы мүмкін, бауыр мен бүйректің жұмысын бұзады. Вапинг инфаркт, инсульт және қатерлі ісік қаупін айтарлықтай арттырады.

Vape жүйелерінің сұйықтықтығындағы бумен дем алған кезде ауыр металл иондары - қалайы, никель және т.б. ағзаға түседі. Мысалы, құрылғыны салқын күйде ұстауға жауапты пентабромодифенил эфирлері жүрек пен мидың жұмысын реттейтін қалқанша безінің гормондарын өндіруге кедергі келтіреді.

Сұйықтық құрамында майда еритін Е дәрумені (ацетат) бар - бұл майлы затты ингаляциялау липоидты пневмония белгілеріне ұқсайтын асқынулардың дамуын тудырады.Сонымен қатар, вайпингті пайдалану ерлердегі тестостерон деңгейінің төмендеуіне және сперматозоидтар санының төмендеуіне әкеледі. Бумен вейп-жүйелерінің әйелдердің ұрпақты болу жүйесіне теріс әсері, әсіресе жүктілік кезінде анықталды.

Хош иістендіргіштер мен ауыр металдар ішкі секреция бездеріне канцерогендік әсер етеді - өсу, даму, көбею, бейімделу және мінез-құлық процестерін қамтамасыз ететін жоғары биологиялық белсенділігі бар гормондар. Сондықтан, жасөспірімдік шақта, дене әлі өсіп келе жатқан және мұндай жүктемені кездестірмеген кезде вайптерді пайдалану өте қауіпті.

Егер сұйықтықтағы никотин - жасанды түрде өсірілген никотин, оның pH суға ұқсас және дене оны тез сіңіреді және адреналинді шығарады, бұл белсенділіктің жоғарылауына әкеледі. Бұл жүрек ауруының себебі болып табылады.

Вапингтің әсерінен сілекейдің жоғарылауы және ауыздың құрғауы - ауыр металдарға реакция. Көбінесе «ваперлер» бас ауруы, бас айналу, есте сақтау қабілетінің бұзылуы, зейіннің төмендеуі, эмоционалдық және басқа да бұзылулар - тітіркену, агрессия, депрессия, жүрек айнуы, диарея, іштің ауырсынуына шағымданады..

Бірақ кәдімгі темекіге қарағанда электронды темекіде көміртегі тотығы токсиндерінің, шайырдың және басқа да қосымша қоспалардың болмауына байланысты тыныс алу жүйесі стресті аз алады,есесіне қатерлі ісік тудыратын қосылыстарды жұтады. Тыныс алу жолдарының қабынуын күшейтеді және иммундық жүйенің вирустардан қорғану қабілетін төмендетеді.

Адамның электронды темекі шегетінінің белгілері:

1. Vape әуесқойларының өз сленгтері бар: ...
2. Киімдегі май дақтарын...
3. Бөлмедегі күдікті иіс, киім иісі...
4. Бала бөлмесіндегі терезелердегі майлы қабық ...
5. Жаңа гаджеттер мен зарядтағыштар...
6. Тәбеттің нашарлығы...
7. Қалта ақшасын жиі сұрау...
8. Мінез-құлықтың өзгеруі

2.Практикалық бөлім.Сауалнама.

Мақсаты:оқушылар арасында электронды темекі жайлы ақпараттану деңгейін анықтау.

Сауалнама сұрақтары:

1.Электронды темекі тартушыларды жиі кездестіресіз бе?

2.Жасөспірімдер арасында электронды темекі тартушылар бар ма?

3.Кәдімгі темекі тартушыларға қарағанда электронды темекі тартушылардың іс-әрекеттерінде өзгешелікті байқадыңыз ба?
4.Электронды темекінің химиялық құрамын білесіз бе?
5.Неліктен жастар электронды темекіге әуес?
Сауалнамаға 9А сыныбы-18 оқушы,9 Ә сыныбы-19 оқушы,9 Б сыныбы-29 оқушы,10 А сыныбы-17оқушы,10 Б сыныбы-11 оқушы,11 А сыныбы-14 оқушы қатысты.Барлығы: 108 оқушы.
Сауалнама нәтижесі:Адамға темекі шегуден гөрі таза ауамен тыныс алу пайдалы.

Бақылау және эксперимент .

Бақылау барысында қала тұрғындары арасында электронды темекі шегушілер саны күннен-күнге,әсіресе жастар мен қыз-келіншектер арасында жиілеп бара жатқанын анықтадық.Жастардың бір мунштуктен топтасып,таласа,кейде кезек-кезек шегуін байқадық.Бұл аталмыш өнімнің бір жағынан арзан емес екенін көрсетсе,екінші жағынан жеке бас гигиена ережелеріне сай емес қолданысты анықтап берді. Қала тұрғындары арасында электронды темекіні бірінші рет пайдаланып көру мүмкіндігін ұйымдастыру мақсатындағы ерікті эксперименттен, көшеде өтіп бара кездейсоқ адамдардың көбі бас тартуы қуантарлық жағдай болды.Тек ішінара 15-21жас аралығындағы жастар ғана қалай шегетінін көрсетпек болып ұмтылыс жасады,алайда электронды темекінің қорабы бос болғандықтан әсерсіз болды деген пікірлер айтылды. Электронды темекі шегетін біз байқаған әйел жынысты адамдар эксперименттен бірден бас тартты және бұл олардың жеке басының шаруасы екенін,бір мунштуктен шегу лас екенін негіздеді.

Қорытынды

1.Электрондық темекіні қоғамдық орындарда пайдалануға заңмен тыйым салынбаған.Бұл орынсыз әрекет бостандығын береді.Темекісіз ортаны құру бойынша кешенді саясатты жүзеге асыру және сақтау қажет: электронды темекілерді темекіге қарсы заңнамамен қамту, бағаның өсуін қамтамасыз ету, мұндай өнімдердің сатылуын шектеу керек.
2.Көптеген электронды сигареттердің манго, жемістер және кілегейлер дәмі тартымды етеді. Темекі шегуден бас тартуға көмектесетін «алмастыру терапиясы» түрлерін: патчтар, сағыздар, спрейлер және ингалятор, тыныс алу жаттығулар,фитонцидті қылқан жапырақты орманда серуендеу,ванна процедураларын қолдануды ұсыну қажет.

Пайдаланылған ақпарат көздері:

BBC. Электронные сигареты- чудо или угроза https://yandex.ru/video/preview/?
1. Статистика о количестве курящего населения *.http://www.podymim.ru/statistika_v_*
2. Что такое электронная сигарета и её состав?*https://ru.wikipedia.org*

Вредна ли эл. Сигарета
https://vipmag.by/stati_ob_elektronnykh_sigaretakh/vredna_li_elektronnaya_sigareta

ЖЫЛҚЫ МАЛЫНАН АЛЫНАТЫН ӨНІМДЕР

Қатысушы: Стал Нұрсәуле Қайратқызы

Жетекшілері: Намазбаева Алмагуль Жамбалаевна,
Қайырлыбекқызы Әлия
«№ 22 жалпы орта білім беретін мектеп-лицейі»КММ

Ерте заманнан бері ата-бабамыз жылқы малын қастерлеп, қолға үйретіп,бағып-қағып өсірген. Жылқыны тұрмыстық қажеттілікке және талай көтерілістерде жауға қарсы шығуға салт мінген. Көшпелі қазақтардың көшіп-қонуына түйе малымен қатар жүк тиеу үшін қолданған. Сонымен қатар қазақ халқының ұлттық ойындарындағы бәйге,көкпар,қыз қуу,теңге алу сияқты ойындарында жылқымен шапқан. Жылқы малының етін,сүтін тағам ретінде пайдаланған. Бұл өнімдердің денсаулыққа әсерін сол ата-бабаларымыз жақсы білген, себебі үнемі жылқы етін жеп, сүтін ішкен қазақтардан денсаулықтары мықты болып, алып батырлар туған, олар елін, жерін қорғап жүргенде де осы өнімдерді пайдаланған.

1.1. Жылқының шығу тарихы

Жылқы тарихы осыдан 65 млн. жыл бұрынғы алғашқы эоцен кезеңінен бастау алады. Ол кезде жылқы арқасы илгіш, құйрығы ұзын, көлемі қанден итіне ұқсаған. Бұл хайуанның алдыңғы қолдарында төрт, ал артқы тұяқтарында үш саусақ болған, кейін миоцен кезенінде 25 млн. жыл бұрын жер бетіндегі климаттын өзгеруіне байланысты оның жұмсақ айыр тұяқтары қатты тұяққа айналды. "Қазақ" пен "жылқы" деген сездер бір-бірінен ажыратуға болмайтын егіз ұғымдар. Дегенмен, жылқы мінездес халықтың осы бір асау жабайы жылқылардың мойнына алғаш құрық салып, мініс көлігі үшін қолға үйреткенін өзіміздің мақтаныш сезіммен айтуымыз бір белек те, бұл дәлелді деректі атақтары әлемге таралған мүйізі қарағайдай ғалымдардың бұлтартпай мойындауы, тіпті, ауыз толтырып айтуға тұрарлық. Қазақ ақыны Абай атамыздың мына жыр жолдары көп нәрсені білдіретіні белгілі:" Қиуадан шауып, қисынын тауып, тағыны жетіп қайырған", - деген жыр жолдарындағы "тағыны", - сөзі жабайы жылқыны білдіретінін байқауға болады.

Негізгі бөлім.

2.1. Жылқы туралы мәліметтер

Жылқы (Eguus caballus) - тақ тұяқтылар отрядының бір тұқымдасы.

Жылқы тұқымдасы *есек*, *құлан, зебра*, қазіргі жылқы болып 4 туысқа бөлінеді. Көптеген ғалымдардың зерттеулері бойынша жылқының ең жақын тегі керқұлан. Қолға үйретілген жылқының шаруашылықта маңызы зор. Ол - ет және қымыз өндіру, салт міну, арбаға не шанаға жегу, спорттық бағыттарда өсіреді.Дүние жүзінде жылқының 250-дей түрі бар. Қазақстанда жылқының 16 түрі өсіріледі. Жылқы адамзат өркениетіндегі, әсіресе дала өркениетіндегі дамудың жарқын да елеулі керсеткіштерінің бірі болды. Қазақстанның барлық аймақтарын мекен еткен сақ, ғұн, арий тайпалары жылқыны ерекше құрметтеген. Әлемде алғаш рет екі доңғалақты арбаны ойлап тапқан арийлер оған ұшқыр тұлпарларын қос-қостан жегіп алып, сары далада сағымша жүйткіген.

2.2 Қазақ жылқысы және оның тұқымдары

Жылқы - қазақтың ен қадірлі малы, басты байлығы. Жылқы қазақ тұрмысында тек байлықтын ғана белгісі емес, сән - салтанаттын, сұлулық пен керкемдіктің идеалы. "Жылқы - малдың патшасы"," Жігіттің сорлысын аттың жолдасы теңейді","Ер қанаты - ат" - дейді халық даналығы. Көшпенділер өмірінде жылқының орны орасан зор болған. Алдымен күш - көлік ретінде, сосын сусындық сүтімен, дәмді етімен құнды.

Қ а з а қ ж ы л қ ы с ы. Ауа райынын қандай жағдайына болса да төзімді, жемшөп талғамайды, үнемі далада, тебінде, жайылымда өсіп - жетілген. Бұл түліктің басы үлкен, сағалдырығы кең, көздері кішілеу, мойны жуандау, тұрқы орташа, шоқтығы биік емес, көкірегі кең, қабырғалары ұзын және тік келеді, аяғының сіңірлері шығыңқы, көрініп тұрады. Алдыңғы аяқтары түзу, ал артқы аяқтары қайқылау, тұяқтары мықты, терісі қалын, жал - құйрығы қою, түсі әр-түрлі болады.

2.3. Жылқы терісінен жасалатын бұйымдар

Жылқының терісі, сүйегі мен жал-құйрығын ата-бабаларымыз күнделікті тұрмыс-тіршілігінде пайдаға асыра білген. Ол халық арасындағы қолөнер шеберлері үшін аса бағалы шикізат көзі болып табылған. Теріні жалпы адамзат ерте заманнан тұтынып келе жатқаны белгілі. Алғашқы адамдар өздерінің аулаған андарының терісін үстіне жамылып, тесеніш етіп, тіпті баспанаға да пайдаланғанын археологиялық қазбалардан білеміз.

Саба – қымыз, қымырдан (шұбат) ашытуға жылқының терісінен тігілген ыдыс. “Іргеде емізкі қара саба, піспегі шекемікті, алға сағақ”. (І. Жансүгіров). Ол үшін жылқының ішкі терісінен иге (малмаға) салып, жүнін жидітіп түсіреді.

Малма - дегеніміз айранның сары суына ұн, кебек қосып жасалған иі. Терінің ииде жату мерзімі қалыңдығына байланысты. Мысалы, түйе терісі малмада бір ай жатса, ал түлкі терісі үш күнде-ақ иі болады. Ииден шыкққан теріні кермекке салады.

Піспек – сабы сабаның бойынан екі-үш тұтамдай ұзын, түбіне айқыш-ұйқыш екі тақтай немесе төңкерілген тостаған тәрізді қабырғаларында тесіктері бар ағаш бекітілген құрал. Піспектің үлкендігі сабаның көлеміне байланысты.

Шеберлер піспектің басын өрнектеп, мүйізбен, сүйекпен оймыштап, асыл тастардан көз орнатып, күміс шытырлармен безендіріп қояды. Кейде піспектің басына әр түрлі ұсақ қоңырау, болмаса сылдырмақ ілінеді. Сонда піскен сабадан гүмпілдеп шыққан дыбысқа әр түрлі сылдырмақ үні қосылып ерекше бір жарасымды үндестік табады.

Көнек - шикі теріден тігілген, бие сауууға арналған ыдыс. Онымен бие сауғанда бауын білекке іліп алып, түбін тізеге тірей сауады.

Көнек жеңіл және темір (қаңылтыр) ыдыстардай даңғырламайды. "Көнектен шошынған бие оңбас, көптен бөлінген үй оңбас", - дейді халқымыз. Сондықтан көнекке сауғанда мазасызданбай жақсы иіп, сүтті мол береді.

Көнекті көбінесе жылқының жон терісінен жасайды.

Бұлқыншақ - жылқы терісінен жасалатын ыдыс. Бұл ыдыс малшы қауымның ыстық күндерде айран, қойыртпақ қоюына мейілінше қолайлы.

Тулақ дегеніміз – тайдың терісінен шикідей керіп кетірген көн, төсеніш. Сондықтан оны тайтері деп те атайды. ‘Ер арысы – аруақ, ат арысы – тұлақ’ деп тегін айтпаған халқымыз.

Жүн сабағанда тулақты төсеніш ретінде пайдаланады. Егер сабайтын жүн көп болса, бірнеше әйел бірігіп сабайды. Жүн сабарда, сабап болған соң көмектескен адамдарға шашу тамақ береді. Оны тулақ шашу деп атайды.

Жылқының сүйегінен, тұяғынан жасалатын бұйымдар

Қож сөзін бүгінгі таңда сөздіктерден кездестіруіңіз екіталай. Ал зерттеушілердің сөзінше қож - ұста, зергерлердің көріктің көмейіне көмір салуға, ыстық шоқты көсеп алуға, күл шығаруға арналған жылқының жауырын сүйегінен жасалған қалақ аты. Жылқының жауырын сүйегінен жасалған қалақ болды. Ол жауырын сүйектің ортасында ұзына бойы созылып жатқан қыр сүйекті шауып тастап бас жағын тесіп, іліп қою үшін қайыстан, жіптен бүлдірге тақса болғаны.

Осындай қалақты ертеректе "қож" - деп атаған.

Тұяқ тақа - аяқ киімге байлап алып сыз, лайсаң жермен жүруге қолайлы аяк киім. Көктемде қар еріп, жер лайсаң тартып, мал қораның төңірегіне сарсідік жиналады. Мал жайлаған кезде малшылардың аяқ киімдерінен су өтіп, лас болмауы үшін аяқтарына арнаулы тақа байлап жүреді. Оны ағаштан немесе жылқының тұяғынан жасайды. Міне, осыны тұяқ тақа деп атаған.

Тұяқтас - жылқының қос тұяғынан жасалған көне ұрмалы музыка аспабы.

Тұяқтасты әуенші (музыкант) екі қолын ұстап, әуен ырғағына орай бір-біріне соғу арқылы үн шығарады. Сонда шауып келе жатқан ат тұяғының дыбысындай сүйкімді ырғақ пайда болады. Мұндай музыкалық керкемдеуді "Қыз Жібек" фильмінен қайсымыз болсын естігенбіз.

Тұяқтасты жеке дара ойнауға болады, ал ол көбінесе әр түрлі аспаптардан құралған оркестрде пайдаланылады. Мысалы "Отырар сазы","Сазген" сияқты фольклорлы этнографиялық ансамбльдерде тұяқтастың бір үлгісін республикалық халық аспаптары мұражайынан да тамашалауға болады.

2.4. Жылқы өнімдерінің емдік қасиеттері

Қазақта Қамбар ата жылқыны қолға алғаш үйретеді. Тұңғыш қымызды ашытады, өйткені биенің сүті не айран, не ірімшік, не сүт болмайды, отқа піспейді, содан Қамбар ата ашытып қымыз жасайды. Бірқатар деректерде, қымызды алғаш пайдаланғандар арий тайпалары деседі. Әлбетте, бұл да негізсіз емес. Авестада арий тайпалары сүт тағамдарын (қымыз сүт тағамына жатады) пайдаланғаны мәлім.

Қымыз - бие сүтінен әзірленетін шипалы сусын. Дәстүрлі қазақ қоғамында қымыз ұлттық қадірлі сусын ретінде кеңінен пайдаланылады. Ұлттық дәстүр бойынша алғашқы ашыған қымыздан әуелі ауыл ақсақалдары тиіп, батасын беруі тиіс, бұл дәстүр "қымызмұрындық" немесе " қымызжора " деп аталған. Сондай-ақ жылқының сүр қазысын қосып, бабына келтіріліп пісірілген сары әрі кою, дәмді және тұщы қымыз - бал қымыз, екі түн ашытылған - дөнен қымыз, төрт түн сақталып ашуы әбден жеткізілген қымыз - бесті қымыз, ал олардан да ұзақ ашығаны - асау қымыз, күзде сауылған, қуаты кушті әрі емдік қасиеті жоғарысы сары - қымыз, қыста қысыр биені байлап әзірлегені қысырдың

қымызы, бұрынғы қымыздың үстіне саумал қосылғаны - түнемел қымыз, шырғанақ қосылғаны - шырғанақ қымыз деп аталады.

Қымызбен емдеу, қымыздың емдік қасиеті оның құрамындағы химиялық заттарға байланысты.

Жылқы етінің қасиетін зат алмасуына байланысты болатын - *семіру, атеросклероз, қант диабеті* сияқты дертке шалдыққандарды, сондай – ақ *бауыр, асқазан астындағы ұйқы безін* диеталық терапия жолымен емдеуге пайдалануға әбден болады.

Жылқы еті жүйке, жүрек, қан тамырлары аурыларын емдейді. Жылқы етінде сиыр етіне қарағанда калийде, темірде (екі еседей), мыс, мырыш, кобальтта көп. Қазақ жылқы етінен қазы-қарта, жал жая, шұжық жасайды.

III. Қорытынды (ұсыныстар)

Өркениет тарихында адамдардың қолға үйреткен жануарлары ішінен жылқыдай жасампаздық рөл атқарған жок. Жылқыны қолға үйретіп, кейін көлігіне айналдырудың арқасында адам орасан үлкен құрлықтар мен кеңістіктерді игерді.

Ғылыми ізденісімізді қорытындылай келе,келесі ұсыныстарға тоқталғым келеді:

1) Бие сүті қымызды, әсіресе,әр түрлі ауруларды емдеуге кеңінен пайдаланылатыны ескерілсін.

2) Абай облысында қымызханарладың саны кебейтілсін.

3) Көкпар, қыз қуу секілді ат үстінде ойналатын ұлттық спорт ойындарымыз олимпиадалық ойындарға кірсе.

4) Қымыз өндіру тәжірибемізді ел арасынан жинақтап, этнографиялық мұра ретінде теледидарға түсіріп, жұртшылық назарына үнемі неге ұсынып отырмасқа?!

5) Жылқы терісінен, сүйегінен, құйрығынан дайындалған бұйымдарды жаңа заманға лайықтап, үйлесім табатындай етіп жасап, өндіріске қосып, экономикаға пайдасын тигізу.

6) Жылқыға міну, оның еті мен қымызын ішу арқылы қазіргі таңда кең таралған балалардың сал ауруын, рак, жүрек-қан тамырлары т.б. осы сияқты кауіпті аурулардың карқынын тежеу, белгілі бір мөлшерде жою.

IV. Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1) Ахмет Тоқтабай. "Қазақ жылқысының тарихы", 2010ж.
2) Мырзабай Омаров. "Қымыз" кітабы, 2010ж.
3) Р. Х. Қадырова, Р.А. Шәкиева. "Жылқы еті шипалы тағам" кітабы, 1991ж.
4) Ахмет Тоқтабаев. "Төрт түлік төресі кім" кітабы, 1990ж.
3. http://kerekinfo.kz/blog/8805.html

ЖАЛПАҚ ТАБАНДЫЛЫҚТЫҢ ЗИЯНЫ ЖӘНЕ ОНЫҢ АЛДЫН АЛУ

Қатысушылар:Қоңыртаева Толғанай, Пірімқұлова Наргиз
Нукебаева Жаныл Касымовна, Қасымқызы Жазира
"А.Байтұрсынұлы атындағы №47 жалпы орта білім беретін мектеп"

Біздің ғаламшардың шамамен миллиондаған тұрғыны жалпақ табан ауруының құрығына іліккен. Жалпақ табандық неге әкеледі егер табан қатты өзгерсе, жағымсыз салдары пайда болады: аяқтары тез шаршайды және ісінеді, ауырсынуды бастайды. Олар ауырады, адамның жүрекшесі өзгереді. Омыртқа да зардап шегеді. Жалпақ табандық омыртқааралық дискілердің жарығына дейін елеулі проблемаларға әкелуі мүмкін.

Зерттеу жұмысының мақсаты: Жалпақ табан ауруының себептері және емдеу, алдын алу шараларымен таныстыру.

Жалпақ табандылықпен әскерге алмайды: қызмет кезінде жоғары дене жүктемелері омыртқа жарақатына әкелуі мүмкін. Егер жалпақ табандық емделмесе, табанның деформациясы күшейе түседі, өкше шпоралары, үлкен саусақтардағы ауырсыну сүйектері пайда болады. Бүгін де жалпақ табан ауруының қарқынды өсуі, оның ішінде балалар арасында кездесуі әлемдік денсаулық сақтау ұйымдарының жаһандық мәселеледің біріне айналды.

Зерттеу жұмыстарының міндеттері: Жалпақ табан ауруының пайда болу себептері; Жалпақ табанның асқынуы немесе шалдықтыратын қауіпті факторлары; Балалардағы жалпақ табанды емдеу және алдын алу; Жалпақ табан ауруында медицинаның маңызы туралы оқушылардың қаншалықты білетіндігі туралы әлеуметтік сауалнама жүргізу.

Зерттеу жұмысының өзектілігі:«Қазақстандағы жалпақ табан жыл өткен сайын көбейіп, оның балаларға ауыз сала бастағанын, халықтың бұл ауру жөнінде сауатының төмендігін, емдеу мекемелерінде ауруды дер кезінде елемейтіндігін, ауруға шалдыққандардың аса мән бермейді. Үй жағдайында жалпақ табандылықтан қалай құтылу жолдарын қарастырамыз.

Жалпақ табан ауруына ең алғаш XIX ғасырдың аяғында өмір сүрген неміс дәрігері С.Кнейп анықтама берген. Ол «Ең жақсы аяқ киім- ол аяқ киімнің болмауы. Жалаң аяқ жүрген әрбір қадам-өмірдің артық минуты» деуі жалпақ табандылық ауруының туындауының бір себебін алдын алса керек. Жалпақ табан – табан дөңестерінің төмендеуінен болған табанның жалпаюы. Жалпақ табан сопақша немесе көлденең болуы мүмкін. Табан сүйегінің қисаюы, өкшенің жарылуы, майтабандық дерті адамдарды жиі мазалайды. Жалпақ табандылыққа шалдықтыратын себептер: кальций жетіспеуі, суық тигізу, денеге салмақ қосқанда, сапасыз аяқ киім кию, артық салмақ, ауыр жарақат алу, экологияның зиянды әсері, дене белсенділігінің төмендігі, микроэлементтердің жетіспеушілігі, тұқым қуалаушылық немесе кейбір аурулар бұлшық еттердің әлсіреуіне және жалпақ табандылыққа әкеледі.[1]

Жалпақ табандылықты қалпына келтірудің негізгі әдістері – емдік жаттығулар.Біздің оқушыларымыз аяқтарына жақсы күтім жасағанмен,жас кездерінен бастап аяқ киімді дұрыс таңдамағаннан көп оқушыда аяқтары жиі ауырады, аяқ құрысулары немесе жалпақтабандылық болуы мүмкін. Емдік дене шынықтыру жаттығуларын су процедуралары, беріктендіру, тиімді тамақтану, қалыпты қимыл-қозғалыс қалыптастырумен ұштастыра отырып жүргізу және бала жасына сай аяқ киім киіп жүру, егер ауру туындаған жағдайда арнайы аяқ киім немесе ортопедиялық ұлтарақ пайдалану емдік жаттығулар тиімділігін арттырады. .[2]

Жалпақтабандылық салдарынан өсіп бітетін тырнақ дамиды. Табан, тізе, сан, арқада ауырсыну жүреді. Аяққа отырғанша, сәл иілу және отырған кезде тепе-теңдік сақтау қиын. «Ауыр» жүріс, яғни жүру кезінде қорбаңдау. Деформацияланған табан (жалпақтабан, қисық, пропорциясыз аяқ саусақтарының ұзаруы, үлкен саусақтағы сүйек, кеңейген табан), тізе (сыртқа немесе ішке қараған), сан (шыққан). Пропорциясыз дамыған және дамымаған аяқ бұлшықеттері. Жалпақтабандылықты массаж арқылы емдеу. Массаж –жалпақтабандылықты емдеудің жақсы бір тәсілі болып табылады. Ол ауырсынуды басып, лимфа- және қан айналуды жақсартады,әлсізденген бұлшықеттерді қатайтады. .[3]

Үй жағдайында балалардағы жалпақ табандық бар екендігін анықтаудың қарапайым тәсілдері:

1. Баланың табанын бояу керек. /гуашь, күнбағыс майы, т.б./
2. Баланың екі аяғын қағаз парағына дәл қойыңыз.
3. Баланы табанын жууға жіберіңіз, ал іздерді өзіңіз зерттеңіз. Күмбез бұзылған жағдайда ол тұтас, ал қалыпты жағдайда ішкі жағында жарық болады. Қалыпты жағдайда табанның ішкі жағында табанның үлкен бөлігін алатын ойық болады. Егер ол ойық болмаса немесе ол өте жіңішке болса, онда ол жалпақ табанды білдіреді.

Жалпақ табанның мұндай белгілері болуы керек: бала аз қозғалатын, тез шаршайды, үлкен қашықтыққа жүруден бас тартады, аяғы немесе арқасы ауырады, аяқ киімді ішке қарай басады, қиғаш жүреді, аяқ ісінеді, табан шашыраңқы көрінеді.

Дәл диагнозды тек ортопед-дәрігер белгілейді, сондықтан аурудың болуын болжай отырып, маманға хабарласыңыз.

Зерттеуге мектеп мейірбикесімен кеңесе отырып төмендегідей дәрежедегі оқушыларда анықтадық.

I дәреже. физикалық күш түсуден кейін аяқ шаршайды, өкшеге басқанда ауырсынады. Жүрісі өзгереді.

II дәрежедегі жалпақ табанды адамдарда ауырсыну тек өкшеде ғана емес, сонымен қатар балтыр аймағында сезіледі. Ол қатты және жиі ауырады. Табан бұлшықеттері серпінділігін жоғалтады

III дәрежесі – табанның сыртқы айқын деформациясы бар яғни жалпақтабандылық белгісі бар оқушылар.

Мектептегі мейірбике Айгерім Қайратбекқызынан қанша оқушы жалпақ табан ауруымен тіркелгендігін анықтап, статистикасын шығардық.

№	Сыныптар	Жалпақ табан ауруымен ауыратын оқушылар саны
1	0-сынып	19
2	1-сынып	14
3	2-сынып	21
4	3-сынып	16
5	4-сынып	18
6	5-сынып	17
7	6-сынып	19

8	7-сынып	17
9	8-сынып	20
10	9-сынып	16
11	10-сынып	11
12	11-сынып	6
Барлығы		**194 оқушы**

Статистикалық мәліметке сүйенсек, 194 бала жалпақ табан дертімен ауыратындығын анықтадық.

Жалпақ табанның бірінші кезеңі: дене күшінен соң табан ауырады; кешкетаман табан шаршап, ісінеді;

Жалпақтабанның екінші кезеңі: аурушаңдық бүкіл аяқты тізе буындарына дейін алады;

Жалпақ табанның үшінші кезеңі: •бел ауыра бастайды, ал аяқ киіммен жүру қиындайды. Аяқтың ауруы тұрақты бас аурумен сәйкес келуі мүмкін;

•аяқ өсіп кеткендей болады, бір өлшем үлкен аяқ киім алуға мәжбүр болады;

•ескі аяқ киімнің өкшесі ішкі жағынан тапталған.

Алайда, аталған белгілер жалпақ табанға емес, басқа да ауруларға сәйкес келуі мүмкін екенін ескеру керек, мысалы, буындық немесе эндокриндік, сондықтан да нақты диагнозды білу үшін дәрігерге жүгіну қажет.

Жалпақ табан ауруымен емделмесе, есейгенде бала әскерге баруға да жарамайды. Тез шаршайды. Жұмыс істеу қабілетті төмендейді. Алысқа жүгіре алмайды.

Жалпақ табандылықтың алдын алу емінің бірі – емдік жаттығулар.

Біз сыныптағы оқушыларға жалпақ табан ауруы туралы мәлімет бере отырып, жаттығу түрлерін де ұсындық, көрсеттік.

Жалпақ табандылықтан емделудің үйде жасалатын тиімді жаттығулар түрлерін жинап, оның ішінен ең тиімді деген жатттығу түрлерін жинастырдық. Оқушыларға кезкелген уақыттта қолдануға оңай болсын деп, "Жалпақ табандылықтың алдын алу жаттығулары" кітапшасын құрастырып шықтық.

Балалардағы жалпақ табанды емдеу жаттығулары: 1. Отырып табанды кезек-кезек бүгу. 2. табанды айналдыру. 3. Әткеншек деп аталатын жаттығу. Бала кезек-кезек аяқтарының ұшына тұрып қайта табанына түседі. 4. Аяқтарының ұшымен жүру. 5. Еденге гимнастика таяғын қойыңыз. Осы таяқ бойында жүру өте пайдалы. 6. Аяқтарының ұшымен жартылай отырып тұру. 7. Гимнастика таяғына жүйелеп отыру. 8. Ал мына жаттығу бала есіне қысты түсіреді. 1-3 минуттай шаңғымен жүргендей аяғының ұшымен жүреді. 9. Гимнастика үшін екі доп қажет болады. Кішкентай допты аяқтарының башпайларымен 1-3 минуттай айналдыру өте пайдалы. Бала үлкенге (медицибол деп аталатын) тұрып, тепе-теңдік ұстап тұруы қажет. Одан кейін доптан түспей бірнеше рет отырып тұрып көрсін. 10. Башпайларымен секіру. 11. Гимнастикалық шеңбер сатып алыңыз. Балаға аяқтарының башпайларымен шеңберді айналдыруға үйретіңіз. 12.Аяқтарының башпайларымен әртүрлі заттарды көтеру. Сонымен қатар, арнайы жабдықты талап етпейтін жаттығулар да бар, олардың да емдік салдары зор. Ол үшін жаздың шуақты күнін пайдаланыңыз. Ең алдымен, баланың далада көбірек жалаңаяқ жүргені

жақсы. Екіншіден, егер балаңыз жылы жауыннан кейін аяғымен балшық илеп, шалшық кешіп жүрсе қорықпаңыз. Жалпақ табандылығы бар балаларға төмендегідей спорт түрлерімен айналысу пайдалы: жүзу; шаңғы жарысы, мұзда сырғанау.

Жаттығулар табан бұлшық етіне жақсы әсер етеді. Жалпақ табанды емдеу үшін бала осындай жаттығуларды орындауы тиіс: табанның сыртқы қабырғаларында жүру; шұлыққа көтерілу және төмен түсу; таяқша бойымен және көлденең жүру; отырып, өсіру және аяқтары; таяқша тұрып отырыңыз; табанның сыртқы жағында тұрып, оңға және солға бұрылу; жаяу, аяқ арасында ұстап кішкентай доп . Әрбір жаттығу бала жүктемені біртіндеп арттыра отырып, бірнеше рет жасайды.

Қорыта келе, жалпақтабандылық ауруынан емді уақытында бастаса және ұсынымдарды тез орындаса, түзетіледі. Салауатты тамақтану және дене белсенділігі тірек-қимыл жүйесін қалыптастыруда маңызды рөл атқарады. Спорт, массаж және жаттығу тек емдеу ғана емес, сондай-ақ ортопедиялық бұзылыстардың жақсы алдын алуға қызмет етеді. Ұсыныстар:

1.Оқушыларға жалпақ табандылықтың себептері, алдын-алу жолдары туралы жадынама тегін таратылса.

2. Сымбаттың бұзылуы, жалпақ табандылықтың алдын алу туралы мектеп бағдарламасына арнайы бір сағат енгізілсе.

3.Бейне роликтер көше теледидарынан көрсетілсе.

4.Қазақстанға келетін немесе шығарылған аяқ киім сапасы жете тексерілсе.

Әдебиеттер тізімі

1. Большая книга эксперимента для школьников – М,:Росмен, 2001
2. Популярная медицинская энциклопедия.
3. Человек. Энциклопедия для детей Т18 М. Аванта+, 2001

КАУЧУКТАН АЛЫНАТЫН БҰЙЫМДАРДЫҢ ХИМИЯЛЫҚ ТӨЗІМДІЛІГІ ЖӘНЕ МАҢЫЗЫ

Қатысушы: Омарова Балжан

Жетекшісі: Кабдолданова Айнур Турсынбековна.

«Шынқожа батыр атындағы жалпы орта білім беретін мектеп» КММ

Аягөз ауданы

Табиғаттың пайда болғанына қанша жыл болса, каучук та сонша жылдан бері бар деп айтуға болады. Тас болып кеткен каучукты ағаштардың табылуы, олардың жасының, шамамен, 3 миллион жыл екенін көрсетеді. Каучук Амазонка үндістерінің тілінде «Као-Чау» – ағаштың көз жасы деген мағына береді. Шикі резеңкелерден жасалған каучук шарлар Орталық және Оңтүстік Америкадан табылған, олардың жасы 900 жылдан кем емес. Табиғи каучук каучукты өсімдіктердің сүт шырынын (латекс) коагуляциялау арқылы алынады. Табиғи каучуктың негізгі құрауышы- полиизопропен көмірсутегі (91-96%). Каучукты өсімдіктердің қандай бөлігінде каучук жинақталады,соған байланысты оларды мынадай топтарға бөледі: А)латекстік - каучуктары сүт шырынында;

Ә)паренхимдік - каучуктары тамырлары мен бұтақтарында;
Б) хлоренхимдік-каучуктері жапырақтарында және жасыл ұлпаларында.

Латекстік ағаштардың өнеркәсіптік маңызы бар, олар каучукты көп мөлшерде жинақтап қана қоймай, оны оңай бөледі. Олардың ішінде ең маңыздысы-бразилиялық гевея. Ол табиғи каучуктың әлемдік өндірісінің 96%-ін құрайды. Каучукты өсімдік-шөпті латекстік күрделі гулділер туыстарына жатады (көксағыз, таусағыз және т.б.). Олардың тамырларында аздаған мөлшерде болатын каучуктың өнеркәсіптік маңызы жоқ.Елдің бәріне белгілі бақбақ, сүттіген сияқты шөптесін өсімдіктерде сүт шырыны құрамында болады. Каучукты өсімдіктер экватордың екі жағында 10^0С дейінгі жерлерде өседі. Сондықтан экватордың екі жағынан ені 1300 км жолақты каучукты белдеу деп атайды.Каучукты өсімдіктергеөте жылы ылғалды климат пен құнарлы топырақ қажет. Автокөлік өндірісінің дамуы резеңкеге, яғни каучукка деген сұранысты арттырып отыр. Сондықтан Оңтүстік Америка, Малайзия, Цейлон және Индонезия жерлерінде гевеяның жаңа плантациялары пайда болды. Христофор Колумб Америка құрлығына екінші сапарында каучукпен алғаш рет таныс болды. Ол командасымен бірге жергілікті үндістердің қара доптармен ойнап жүргенін көреді. Олар допты бразилиялық гевея ағашының қабығын кесіп, одан аққан сүтті шырыннан (қоюлатып, ширатып) жасап алады екен. Сонымен қатар үндістер олардан су өтпейтін галоштар жасап киген (олар қатты ыстықта аяққа жабысты және созылып пішіндерін өзгертті). Оңтүстік Шығыс Азияның ертедегі адамдары да гевеяның шырынынан жасалған резеңкені (каучукты) пайдаланғаны туралы белгілі болды. Олар күнделікті тұрмыста қолданатын себептері мен құмыраларының сыртына су өтпейтіндей етіп гевея шырынын жағатын болған. Колумб европалықтарға айтқан каучук көп жылдар бойы теңіздің ар жағындағы жабайы нәрсе болып қала берді. Оның алғашқы сипаттамасын Францияның Ғылым академиясында 1739 жылы Ш.Кондамин жасады. XIX ғасырдың аяғында каучукты Г.Бушард, Г.Вильямсон, К.Гарриес, И.И.Остромыленский, М.Г.Кучеров, Б.В.Бызов сияқты ғалымдар зерттеді. Фотосинтез процесін алған ашқан Дж.Кристли каучуктың бір түйірімен қаламмен жазылған сызықты өшіріп, оның тұрмыстағы қолданысын чертеждік резеңкені ойлап тапты.

Өшіргіш неден жасалған? Өшіргіш резеңке пайда болуы дұрыс емес салынған суретті өішіруге, қисық кетіруге қателіктерді түзетіп қайта салуға мүмкіндік береді. 19-06-2019 Жасаған қателігіңді түзей алсаң қандай керемет. Өшіргіш біз жіберген қателіктердің бәрін кетіруге құдіреті жетпесе де ұсақ-түйектің ізін жояды.Қызық, ОНЫ Кім ойлап тапты екен? XVIII ғасырда ағылшын оқымыстысы Джозеф Пристли өз заманының шебер химигі ретінде танылды. Дәл осы Пристли әлемдегі ең бірінші өшіргішті ойлап тапты.Оған астраном досы Шарль Мари Аризонға шеккен сапарында жерден кезіккен кішкене каучук бөліктерін жинап жүреді.Үнді жұрты бұл материалды тұрмыстық қажеттілігіне

қолданатын еді. Шарль жинаған бұйымдарын Европаға әкеліп, Прислиге көрсетеді.Химик бірнеше тәжірибе, зерттеу жүргізіп, каучук көмегімен грифельмен жазылған қағаздаы жазуды өшіруге болатынын анықтады. Бұл 1970 жылы болатын.Жазушылар мен ғалымдарға зор қуаныш сыйлаған өшіргіш, резеңке өмірге осылай келді. Бір ғана кемшілігі -тез ұсақталып қала береді, бұл өшіргіштің ғұмыры ұзаққа бармады.1982 жылы Америка ғалымы Чарьз Гудьир каучукты басқа материалдармен -күкіртпен араластыру керек деп шешті. Сөйтіп, резеңке тығыздалып,біраз уақыт қолдануға жарады. Одан 19 жыл өтен соң резеңкені қарындаштың басын орналастыру туралы идея ғалымның ойына оралды.Жаңа идея мен жасалған өнім бүкіл әлемге тарау уақыт жөнінен рекорд орнатты. Арада жылдар жылжып,өшіргіштің сияны да өшіретін түрі шықты. Каучук-майысқақ созылғыш, серпімді, тозуға төзімді болып келеді. Сондықтан да каучуктен көптеген бұйымдар жасалады.

Каучук қасиеттері:

- Қатты зат
- Макромолекулалы
- Тізбекті құрылымды
- Майысқақтығы жоғары
- Ұзақ сақтаса қатайып кетеді

Зерттеу нәтижелері:

- Суға әсері- ерімейді.
- Спиртке әсері -этил спиртінде аздап ериді
- Күкіртсутекте, хлороформда, бензинде алдымен ісінеді содан кейін ериді.

Шығу тегіне қарай екіге бөлінеді:

1-табиғи каучук

2- жасанды каучук

Синтетикалық каучуктер диен көмірсутектері мен олардың туындыларының полимерлену өнімдері. Яғни табиғи каучукке қарағанда иілімділігі төмен болады.Сондықтан оны тұрмыста қолданған тиімді болады.

Кремний органикалық (силикон) каучуктер тұйық силикондарды немесе сызықтық силикондарды поликонденсациялау арқылы алынады.Полимерлер құрамы сызықтық түрде болады.

Каучук, резеңке бұйымдары тұрмыста,күнделікті өмірімізде көп қолданылады. Оның маңызы артпаса кеміген емес. Бүгінгі қоғамымызбен біте қайнасып кеткен бұз химиялық заттың ең пайдалы өнім екеніне тағы бір көз жеткізуге болады.

Пайдаланған әдебиеттер:

1 .Химия: Жалпы білім беретін мектептің жаратылыстану-математика бағытындағы 11-сыныбына арналған оқулық Ә. Темірболатова, Н. Нұрахметов, Р. Жұмаділова, С. Әлімжанова. – Алматы: «Мектеп» баспасы, 2007. – 352 бет, суретті. ISBN 9965-36-092-8.

2. Ж.Бегалиева ,С.Самыратов, А.Қолұшпаева. Химия курсы. Жоғарғы инженер – техникалық (химиялық емес) оқу орындарының студенттеріне арналған оқу құралы / С. Самыратов, Ж. Бегалиева, А. Қолұшпаева – Алматы, ҚазККА 2002 ж, 292 бет.
3. Жоғарғы оқу орындары студенттеріне арналған оқулық /Е. Е. Ерғожин, М.Қ.Құрманалиев. Алматы, 2008, 407 бет.
4.Шайқұтдінов Е.М Е. М.Төреханов, А.Ш,Шәріпханов Ш18 Органикалық химия: Оқулық –Алматы: Білім, 1999-408 б.

ҚАРАҒАЙЛЫ ОРМАНЫНЫҢ ГЕОЭКОЛОГИЯЛЫҚ МӘСЕЛЕЛЕРІ (СЕМЕЙ ОРМАНЫ МЫСАЛЫНДА)

Қатысушы: Дүйсенбаев Талант
Жетекшісі: Касенов Ержан Нурланович
«№13 жалпы білім беретін мектебі» КММ Семей қаласы

Орман - бұл табиғи өте күрделі экологиялық жүйе. Орман биогеоценозы ұзақ эволюциялық процестерді өткергендіктен, төзімді механизмдерден құралған. Табиғи жағдайда, микроорганизмдер ассоциациясы фитоценоз компонентімен консортивті балансты өзара қарым - қатынасқа түсіп, орман биогеоцёнозының қалыпты дамуын қамтамасыз етеді. Алайда, патологиялық факторлар мен қатар антропогендік факторлардың да рөлі қазіргі таңда ерекше болып отыр. Адамзат қоғамы даму барысындағы қарқынды шаруашылық әрекеттер географиялық ортаға айтарлықтай ықпал етті. Осы адамзат пен табиғат арасындағы өзара ықпалдасу қазіргі замандық геоэкологиялық жағдайды анықтайды. Тіршілік үшін күрес барысында адамзат, оның ішінде қазақ қоғамы, өзіне қажеттіресурстарды игеруге, табиғи ортамен "түсінісе" өмір сүруге бейімделді. Олар Еуразиялық дала кеңістігінде табиғат пен өзара түсіністікте тіршілік етуге қол жеткізді. Қазақ халқының осы көпғасырлық геоэкологиялық тәжірибесінде қазақ орманды отаным деп санады.

Бұл баяндамамда Семей өңіріндегі реликті қарағайлы орман проблемасына арналған. Қазіргі танда табиғи орман қорларын тиімді пайдалану кезек‑күттірмейтін мәселе екені даусыз. Баяндамада осы өңірдегі реликті қарағайлы орман жолақтарының ХХ ғасырдың бас кезеңінен осы уақытқа дейінгі жағдайына тоқталып және әсіресе 1997 жылдан бергі жай күйі толық, жан-жақты талданған. Сондай-ақ өртенген алқаптардағы қарағайлы орманды қалпына келтірудің өзекті мәселе екендігі айқындалған Ертіс маңындағы қарағайлы орманның ХХ ғасырдың соңынан бастап дәл қазіргі кезеңге дейінгі жай-күйі кімді де болса алаңдатарлық жағдайда ексні баршага аян. Бұл көненің кезіндей болған қарағай тізбегі Ертіс өзенін бойлай ұзындығы 480 шақырымды құраса, ені 80 шақырымға созылып жатыр.

Бұл тізбекті қарағайлы орман алқабы Ертіс пен Обь өзен аралығында 50-55 градус солтүстік ендік пен 78-84 градус шығыс бойлық арасында, далалық бөлігінде орналасқан [1].

Қазақстан Республикасының аумағында қарағайлы орман тізбегі Алейскі, Барнаул, Касмалинка және Құлындылық тізбектің аяғы болып саналып, Қазақстан жерінде өзінің тізбектік пішінін жоғалтып (Алейскіліктен басқасы), тұтас Ертіс маңы массивін құрап, жекеленген әр түрлі конфигурациялар жасап, өздігінше жеке атыраулық массив құрайды.

Бұл қарағай түрі дүние жүзінде тек бірнеше мемлекеттерде, атап айтқанда Канада мен Ресей Федерациясында және бізде ғана өседі, Қарағайдың бұл түрі сапалы әрі құны жоғары болғандықтан да оның қасақана өртеніп, оталуы қазіргі таңда күннен -күнге артуда. Бұл мәселені негізін Ресей ғалымдары А.Я. Гордягин, Г.В. Крылов, Н.В. Павлов, С.С Голубинский, Л.В. Грибанов, И.Ю., Месоед, Л.Ф. Правдин, В.В. Смирнов, В.Н. Сукачев, А.П. Шиманюк, Л.В. Орлова, Куприянов А.Н., Трофимов И.Т., Заблоцкий В.И және тағы басқа зерттеушілерінің ғылыми еңбектері негізге алынды [2]. Ғалымдар бұл қарағайлы орманның пайда болуын мұз дәуірінің аяқ кезеңімен яғни неогеннің соңында Қазақ жеріндегі жергілікті мұз басу әсерімен салыстырады. Сондықтан да кененің көзіндей болған бұл қарағайлар тобын реликтілер тобына жатқызады. Ғылыми әдебиеттерде Семей өңіріндегі жолақ қарағайлы орманды «Ертіс маңының құмды қарағайлы таспасы» деп те атайды. Оның бұлай деп аталуы, әрине, кездейсоқтықтан емес. Қарағайлы орманының пайда болуы жердегі үлкен экологиялық қайта өнімдерге байланысты деп түсіндіреді галымдар. Осыдан мың жылдар шамасында бұрын мұз басу дәуірінде ауа-райы жылынып, соның салдарынан солтүстіктегі мұздар ери бастаған, әрі оңтүстікке карай өз ағындарымен жердің солтүстік ендігінен құмдар мен қарағайдың тұқымдарын агызып әкелген. Ал Ертіс өзені бұл процеске тосқауыл болғандықтан, қарағай тұқымдары осы өзеннің бойында қалып қойған. Сол себепті де Ертіс өзенінің оң жағалауында құмды қарағайлы таспа пайда болып, олар өздерінің тамырын тереңге жіберетін касиеттерімен Ертісөзенінің аңғарын құм басудан сақтап қалған. Егерде бұл маңда қарағай орманы болмағанда Ертіс өзенінің арнасын баяғыда-ақ құм мен топырақ басып қалған болар еді. Ал бұл жағдай тек Семей өңірінің ғана экологиясына ғана емес, онымен көршілес жатқан аймақтардың да экологиясына да кері әсерін тигізбей қоймас еді. Сонымен қатар, бұл қарағайлы орман топырақты корғау процесінде де атқаратын рөлі ерекше [3].

Реликтілі таспалы қарағайлы орманның Обь және Ертіс өзендерінің аралығындағы таралу аумағы.

1. Алеускі таспасы;
2. Құлынды таспасы;
3. Касмалинскі таспасы;
4. Барнаул таспасы
5. Локтевскі немесе Алейскі таспасы;

Ал біздің еліміздегі карағайлы орман РФ Алтай өлкесінің (Алтайский крайдың) жолақ қарағайлы орманының табиғи жалғасы болып табылғанымен

олар Қазақстан территориясында өздерінің таспалық формасын жоғалтып (Алейскіден басқасы) жеке -жеке атыраулық массив жасайды.

Орман –бұл өте күрделі экологиялық жүйе. Орман биогеоценозы ұзақ эволюциялық процестерді өткергендіктен, төзімді механизмдерден құралған. Табиғи жағдайда, микроорганизмдер ассоциациясы фитоценоз компонентімен консортивті балансты өзара қарым-қатынасқа түсіп, орман биогеоценозының қалыпты дамуын қамтамасыз етеді. Алайда, патологиялық факторлар, осы қарым-қатынасты бұзуы әбден мүмкін. Мұндай жағдайда, орманда төзімділік байқалып, гомеостатикалық механизмдер бұзылады. Ғалымдардың зерттеуі бойынша, минералды қоректің жетіспеуі (калий мен фосфор), өсімдіктің ауруға қарсы төзімділігін төмендетеді. Ал, осы минералды заттардың айналымға түсуіне, микроорганизмдер қызметінің маңызы аса зор екені белгілі [3]. Орман экожүйесі мен өртеңдердің биоалуандығын зерттеуде назарға В.Н. Сукачев бойынша «орман типтері» мен «ассоциациясын» нақтырақ айтқанда «биогеоценозды» алу керек. Соңғы термин ландшафтпен және оның морфологиялық бірліктері (жер, мекен, мекен маңы жэне фация) косылып одақтасады. Әрине, өртеңдерде өзгерген «антропогенді ландшафтар» қалыптасып, олардың қалыптасуы жаңа биоклиматтық шарттарга (топырақтағы ылғал мөлшері, температуралық режим, және басқа да белгілерге (параметры) бейімделген.

Соңғы он жыл шамасында Семей өңіріндегі қарағайлы орманда орман экожүйелерінің бұзылуы, түрінің азаюы байқалып, құнды популяция мен өзінің экоформасын жоғалтуда. Нақты бұл үрдіс өртенген орман алқаптары мен ағаштары кесілген өртендерде белең алуда. Мұндай жағдай негізінен орман экожүйесінің ценопопуляциясы мен геногеогафиясының тұрақтылығына әсерін тигізбей қоймайды. Бұл орманды алқаптардағы өрттердің жиі-жиі болып тұратындығы салдарынан [4].

Интенсивті эолды процестер мен шөлдену құм массивтері мен өртеңген жерлердің құмындағы биоалуандылығын шұғыл өзгертеді [5]. Өрттің орман топырағына әсер ететіні жайында орыс ғалымдары (Ремезов, Погребняк, 1965; Чевычелов, 1997; Ишутин, Трофимов, 2000 және тағы басқалар) нақты әрі толық тоқталды. Өрт салдарынан топырақтың кез -келген яғни, физикалық, химиялық қасиеттері өзгеріске ұшырайды [6].

"Семей орманы" Мемлекеттік табиғи орман резерватының жалпы орман қорының ауданы 592,6 м/га. Оның 344,4 мың га орман алқабы алып жатыр. Соңғы он жылда "Семей орманы" Мемлекеттік табиғи орман резерваты территориясында төрт мыңдай орман өрті шығып, орман алқабының 145,7 мың гектар өртенген, оның ішінде 122,8 м/га жерде таза орман алқабы еді. МТОР (ГЛПР) Семей орманындағы орман қоры мен орман алқабының өртенуі көрсетілген.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Колходжаев М.К., Котин М.И., Соколов А.А., Почвы Каз.ССР. Выпуск 10.Семипалатинская область. - АлмаАта: Каз.ССР, 1968. 475с.
2. Казахстан. Под ред. И.П.Герасимова - М.: Наука, 1969.

3. Смирнов В.Е. «О лесовосстановления в ленточных борах Казахстана и Алтая//Алма-Ата,1966г.
4. Балясный В.И.идр. Восстановлениесосняков Семипалатинского Прииртышьялесокультурными методами. Сборник научных. Труд. КазНИИЛХа, Алматы,2003.

АРДУИНОНЫ ҚОЛДАНА ОТЫРЫП, БАҒДАРШАМ АРҚЫЛЫ РОБОТ МАШИНАЛАРЫН ЖҮРГІЗУ

Қатысушылар: Макатова Аружан, Медетқызы Мадина
Жетекшісі: Жакипова Дария Серикказыевна,
Кажиякпарова Назерке Жанбырбаевна
«№23 жалпы орта білім беретін мектебі» КММ

Ақпараттық – телекоммуникациялық технология электрондық есептеуіш техникасымен жұмыс істеуге, оқу барысында компьютерді пайдалануға, модельдеуге, электрондық оқулықтарды, интерактивті құралдарды қолдануға, интернетте жұмыс істеуге, компьютерлік оқыту бағдарламаларына негізделеді.

Бағдаршам - 105 жыл бұрын, яғни 1914 жылы 5 шілдеде Американың Кливленд қаласында орнатылған. Алайда ол жартылай ғана автоматтандырылғандықтан, бағдаршамды жанындағы арнайы күркеде отырған полицей басқарған екен

1968 жылы Лондонда ойлап табылды деген пікірде.

Егер бағдаршамның құрылғысы туралы айтатын болсақ, онда оның өмір сүруінің бүкіл тарихында жарық көздерінің өзі де, басқару құрылғылары да өзгерді. Бүгінгі күні бағдаршамдар бұрын қолданылған шам модульдеріне қарағанда әлдеқайда үнемді және сенімді болып табылатын жарықдиодты модульдерді пайдаланады. Ардуинодан бағдаршамды жасаған соң роботты машина ретінде пайдаландық. Роботтар- қарқынды дамып келе жатқан болашақтың жоғарғы технологияларынң бірі. Қазіргі кезде роботтар өміріміздің көптеген саласына, атап айтқанда, ғарышты игеру, денсаулық сақтау, өндіріс қоғамдық қауіпсіздікті қамтамасыз ету, қорғаныс ісі және басқа салаларға еніп үлгерді.

I. Тарау 1.Теориялық бөлім

1.1. Ардуно және робот туралы жалпы түсінік.

Бұл жобада біз Arduino Uno және Nano негізіндегі жыпылықтайтын жарық диодтары бар бағдаршам жобасын қарастырдық. Үш түсті жарық диодтары бар бағдаршамды біздің бастапқы деңгейдегі жоба деп атауға болады. Бірақ оның негізінде біз қызықты және пайдалы құрылғыларды жасай алуға болатынына көзіміз жетті. Мысалы, балаларға жол жүру ережелерін үйретуге арналған тренажерлар құруға болатынын білдік. Осыған орай біз роботты пайдаландық. Роботтың түс датчигін қолдандық. Бұл жоба сонымен қатар жаңадан бастаушыларға Arduino ортасында бағдарламалау туралы көбірек білуге, схемаларды құруға және жаңа қызықты инженерлік ойыншықтарды тамашалауға мүмкіндік береді. Қосымша ақпарат, EV3 бағдарламалық қамтамасыз етудің «Анықтама» мәзірінде «Түс тетігін пайдалану» бөлімінде

«Түс» режимінде түс тетігі, жеті түсті ажырата алады: қара, көк, жасыл, сары, қызыл, ақ және қоңыр, сонымен қатар түссіздікті. «Шағылысқан жарық жарқындығы» режимінде түс тетігі, қызыл түс шығаратын шамнан шағылысқан жарықтың жарқындығын анықтайды. Тетік, 0 ден (өте қараңғы) 100 дейінгі (өте ашық) шкаласын қолданады. Бұл, сіздің роботыңыздың қара сызық пайда болғанша ақ қабатпен қозғалып немесе идентификациялық карточкасын түсті кодпен түсіндіретіндей етіп бағдарламалануы мүмкін екендігін білдіреді.

1.2. Адуионы қолдану әдістері

Күнделікті тілде Arduino - бұл арнайы бағдарламалау ортасында Arduino тілінде жазылған бағдарлама арқылы көптеген әртүрлі құрылғыларды қосып, оларды бірге жұмыс істеуге мүмкіндік беретін электронды тақта.

Жоба бойынша барлық жұмыстар келесі кезеңдерге бөлінеді:

- Біз идея мен дизайнды ойлап табамыз.
- Электр тізбегін жинаймыз. Мұнда элементтерді орнатуды жеңілдететін нан тақтасы қажет.Бізге электронды құрылғылармен жұмыс істеу дағдылары және мультиметрді пайдалану мүмкіндігі қажет.
- Arduino тақтасын USB арқылы компьютерге қосамыз.
- Arduino бағдарламалау ортасында экрандағы бір түймені басу арқылы бағдарламаны іздейміз және оны тақтаға жазамыз.
- Компьютерден ажыратамыз. Енді құрылғы автономды түрде жұмыс істейді - қуат қосылған кезде оны біз оған жазған бағдарлама басқарады.

1.3. Роботтың түс датчигі арқылы бағдаршамды қолдануы

Түс тетігі - бұл, тетіктің бет жағындағы шағын терезеге түсетін, жарықтың жарқындығы немесе түстерді анықтай алатын, сандық тетік. Бұл тетік, үш түрлі режимде жұмыс істей алады: «Түс» режимінде, «Шағылысқан жарық жарқындығы» режимінде және «Сыртқы жарықтану жарқындығы» режимінде.

«Сыртқы жарықтандыру жарқындығы» режимінде түс тетігі, қоршаған ортадан терезеге кіретін, мысалы күн сәулесі немесе шам сәулесінің жарық күшін анықтайды. Тетік, 0 ден (өте қараңғы) 100 дейінгі (өте ашық) шкаласын қолданады. Схеманы қоспас бұрын кардон қағаздан қия отырып жол қиылысын жасап алдық. Бағдаршамға жақындағанда робот машинамыз сары түсті көрген ақырындап, жасыл түсті көргенде жүріп, қызыл түсті көргенде жүрудің бағдарламасын құрдық.

II. Тарау. 2. Практикалық бөлім

2.1. Ардуинода бағдарламаланған бағдаршаммен жұмыс

Жұмысты бастау үшін Autocad есептік жазбасын алу керек. Tinkercad сайтына тіркелеміз. Сайтқа кіріңіз: https://www.tinkercad.com қарапайым қадамдарды орындаймыз

1. Google есептік жазбасы (gmail) арқылы тіркеуді таңдау.
2. Сіз корпоративтік поштаны немесе бар поштаны таңдау.
3. Tinkercad-та жұмыс істеу үшін Google браузері кіру
4. Тіркелген пошта арқылы растағаннан кейін енгізілген параметрлерді көрсетіп кіру.

Жобаны құру үшін жобалар тізімінің астында орналасқан «Создать проект» түймесін басыңыз. Оны басу арқылы біз осы жобаға енгізілген схемалардың

тізімін қарау режиміне өтеміз. Сол жерде біз жобаның қасиеттерін (оның ішінде атауды) бірден тиісті белгішені басу арқылы өзгерте аламыз

Ең біріншіден жобаға ат қоямыз. Одан кейін модельдермен танысамыз.

Схеманы өңдеу процесінде барлық өзгерістер автоматты түрде сақталады. Өңдеу режиміндегі Tinkercad интерфейсінің сипаттамасы. "Өзгерту" пәрменін басу арқылы біз схеманы өңдеу режиміне кіреміз. Ыңғайлы және қарапайым графикалық интерфейсті қолдана отырып, қажетті электр тізбегін салуға болады. Біз заттарды бөліп, тасымалдай аламыз, оларды тышқанның көмегімен әдеттегідей алып тастай аламыз.

Tinkercad –та схемасын құрып болған соң код дегенді басып, бағдарлама орындаймыз. «Өңдеу» дегенді басып «тест» дегенге қойып аламыз. Осы жерге программаны орындаймыз.

Құрылған бағдарламаға қысқаша түсінік беріп кетсек:

```
int led_red = 2;
int led_yellow = 3;
int led_green = 4;
boolean lerdon = HIGH;
```

Ардуиноға нақты айнымалыларды жалғау дегінді білдіреді.

```
void setup()
{
  pinMode(led_red, OUTPUT);
  pinMode(led_yellow, OUTPUT);
  pinMode(led_green, OUTPUT);
}
```

Бұл жерде айнамалыларды белгілеп алған соң порттарды бір біріне біріктіруіміз қажет. Енді алгоритімімізді қайта қарастырамыз.

Жарық диодтардың бастапқы мәнін орнаттық.

```
void loop()
{
  digitalWrite(led_red, HIGH);  бағдаршамдағы қызыл түстің жануы
  delay(2000); 2 сек үзіліс
  digitalWrite(led_yellow, HIGH); бағдаршамдағы сары түстің жануы
  delay(700);
  digitalWrite(led_red, LOW); бағдаршамдағы қызыл түсті тоқтату
  digitalWrite(led_yellow, LOW); бағдаршамдағы сары түсті тоқтату
  digitalWrite(led_green, HIGH);  бағдаршамдағы жасыл түстің
жануы
  delay(2000);
  digitalWrite(led_green, LOW);
```

Ардуинамен жұмыс

```
  digitalWrite(led_yellow,HIGH);
  delay(700);
  digitalWrite(led_yellow,LOW);
}
```

Осылайынан бағдарлама жалғасады.

Ардуиноны өзіміз схема арқылы байланыстырып құрамыз. Осы бағдарламаны ардуиноны іске қосып бағдарламаға көшіреміз.

2.2 Робот машиналарының түс датчигі арқылы жүргізу

Жолды кардон қағаздан қиып қиылыс жасаймыз. Бағдаршамды орналастырып, робот машиналарын жолдарда жүргіземіз

Түс датчигіндегі Түс режимі 1 см қашықтықтағыны сандардың 7 түрлі түсін және жарықтың деңгейін анықтай алады: «Шағылысқан жарық жарқындығы» режимінде түс тетігі, тетікке түсетін жарықтың жарқындығын анықтайды. Жарық жарқындығы, 0 ден 100 дейінгі пайызда өлшенеді, мұндағы 0 - өте қою, ал 100 - өте жарқын.

Жобамызға түрткі болған себеп: мектеп жанынындағы Мичурина көшесінгі жол қиылысындағы негізгі жолдағы машиналар тоқтаусыз жүреді де, қосалқы жолдардағы машиналарда кептеліс пайда болады. Біздің ұсынысымыз: осындай қиылыстартарда бағдаршам болса деген ой.

Робот машинасының бағдарламасы.

Қорытынды

Ғылыми жобада көше кептелісіне арналған датчигі бар ақылды бағдаршамның моделі жасадық. Нақты айтқанда, жұмыс барысында келесі міндеттерді шешу қолға алынды:

– Ақылды бағдаршамның функциялары мен пайда болу тарихы талданды;
– Жобаға пайдаланылған құрамдас бөліктер таңдалып жинау процесі орындалды;
– Практикалық жұмыс істеуін жүзеге асыратын алгоритм құрастырылды;
– өміртіршілік қауіпсіздігі мәселелері қаралып, экономикалық көрсеткіштері, тиімділігі есептелді.

Үш түсті жарық диоды немесе RGB жарық диоды-қызыл, жасыл және сары түстердің бір корпусында біріктірілген жарық диодтары көрсетілген. Светодиодтың 4 аяғы бар. 3 аяқ — жеке түстерге сәйкес келетін катодтар (анодтар) және біреуі-жалпы анод (катод). Анодтардың біріне сигнал беру арқылы сіз түстердің бірімен жарқырауға қол жеткізе аласыз. Жобамызды қорыта келе болашақша май қызметкерлеріне көрмек көрсете отырып бағдаршамның үлкейтілген түрін жасауға кірісеміз.

Жұмыс нәтижелері мен қорытындылары

Қолданылған әдебиеттер тізімі

1.http://www.tadviser.ru/index.php/Статья:Система_"Умный_светофор"
Arduino Uno [Электронный ресурс] – Свободная энциклопедия – 2014г –
2.https://www.farnell.com/datasheets/1682209.pdf 3.
3.Бағдарламалық қаматасыз ету [Электронный ресурс] – Свободная энциклопедия – 2018г –

ЭКОЛОГИЧЕСКИЕ ПРОБЛЕМЫ ГОРОДА СЕМЕЙ

Ученица: Рахаткызы Инкар
Руководитель: Салимбекова Нурсауле Шакаримовна
КГУ «Средняя общеобразовательная школа №4»

Актуальность: тема экологических проблем города Семей является актуальными, поскольку чистота и озеленение окружающей среды - один из важных факторов здоровья и благополучия горожан и престижа города.
Объект исследования: город Семей.
Цель проекта: выявление, изучение и предложения по решению причин возникновения актуальных экологических проблем города Семей.
Задачи проекта:
- Рассказать о причинах возникновения экологических проблем в Семее;
- Анализ основных экологических проблем;
- Рассмотреть и обозначить основные пути решения экологических проблем.
- Защитить проект. Методы исследования:
- Изучение литературы и других источников информации;
- Анализ текста;
Введение:
Город Семей (прежний Семипалатнискс) явялется центром области Абая. Он подарил миру великих поэтов, писателей, музыкантов - Абая и Шакарима, Мухтара Ауэзова и Розу Рымбаеву. Семей – это сочетание памятников культуры и больших предприятий. Это город легкой и пищевой промышленности. Это город контрастов, в котором можно встретить соседство модных бутиков и старинных домов. Однако в последние годы судьба нашего

города которым так гордятся его жители терпит катастрофическую ситуацию, а именно загрязнение окружающей среды.
Основная часть:
Глава 1. Загрязнение улиц.
Начнём с самого заметного – загрязнение улиц. Мы часто замечаем, что после проливных дождей в городе улицы будут наполнены лужами, а весенний период, то есть на данный момент таяние сугробов образовывает грязь и также лужи, через которые пройти целый квест не испортить обувь и одежду в целом. Это касается не только пригородных районов, но и центр грешит подобным. Основная причина, из-за которой происходит скопление воды на асфальте и тротуарах улиц это слабая работа, или вовсе отсутствие дренажно-ливневой канализаций (ДЛК), также не систематизированная очистка и вывоз снега, который начинает превращаться в грязные лужи с весенним потеплением. Главное решение данной проблемы может быть обновление или реконструкция водоотводных систем и труб, также, по моему мнению, что нужно обязывать объекты среднего и малого бизнеса (магазины, парикмахерские, офисы и т.п.) очищать и вывозить снег с территорий прилегающих к их собственности.
Продолжая тему загрязнённых улиц, стоит остановиться и на мусорном беспорядке. Семей является культурным центром нашей страны, но, первое что бросается в глаза всем приезжим и коренным жителям это – мусор, валяющийся на улицах, и во дворах. Рассматривая проблему, я пришла к выводу, что дело не только в халатной работе организаций по вывозу мусора, но и само безответственное отношение жителей города к чистоте и порядку являться основным фактором «мусорных гор» внутри города. Очень часто, можно заметить, как из проезжающей машину, открывая окно люди выбрасывают окурки сигарет, пачки от них, или пустые бутылки и прочий мусор, ни говоря о том, как водители, проезжая около мусорных баков, выбрасывают мусорные пакеты рядом с контейнерами, но никак не выходят и выбрасывают их прямо в сами урны. На данный момент, по законодательству РК (статья 434-2 КоАП) действуют штрафные санкций в размере 5 МРП и 10 МРП при повторных оставлениях мусора в неположенных местах (подъезды, детские площадки, дворы и т.д.). Однако данные меры слабо влияют на несознательных горожан. По этой причине, более действенным решением было бы нарушителей правопорядка отправлять на общественные работы по сбору мусора на улицах и дворах города под контролем участковых полицейских, или дежурных патрулей.
Глава 2. Озеленение города.
Переходя к флоре нашего города, можно сказать что с каждым годом деревьев в Семей становиться значительно меньше. Ежегодно по новостям мы слышим, как срубаются деревья на улицах и во дворах для плановых ремонтных работ, и для нужд предпринимателей. По закону каждая организация и предприниматель должны посадить 5 деревьев за одно срубленное насаждение или дерево. Однако проблема в том, что некоторые законопослушные граждане сажают молодых саженцев, и забывают о том, что за ними нужно ухаживать. В итоге это приводит к тому, что проспект Шакарима по центру города стоит

голый, а молодые деревья, которые посадили в прядущих годах стоят засохшими прутьями.
Также, стоит упомянуть проблему незаконной вырубки реликтового бора, опоясывающего Семей. Он служит природным щитом от песка и ветра, а незаконные поджоги и срубы с каждым годом делают экологическое состояние города плачевно, и результаты уже видны сейчас. С каждым летом ветра становятся все пыльнее с содержанием огромного количества песка.
Чтобы решить данную проблему, в первую очередь нужно усилить охрану лесных объектов и ужесточить наказание, как браконьерам, так и егерям.
Глава 3. «Zero Waste»

Одним из самых деиственных способов экологической чистоты являеться – сортировка и переаботка мусора. Начиная с 2020 года в Семей началась программа по сортировке и оброблотке твердобытовых отходов. В городе появились специальные контейнеры для раздельного сбора.в это же время на мусороном полигоне работает небольшой, механический сортировачный цех где работают 25 человек, в результате чего сортируется только 10-15% всей массы отходов. Для более эфективной сортировки мусора нужно автомотическая система сортировки отходов. Данная идея взяла своё начало в 2020, однако дело застярло из-за финансовых вопросов, и разногласий между предпринимателями и акиматом. Хотелось бы верить, что данная проблема будет решена в ближайшее время, наш город избавиться от мусора, и станет более цивилизованным.

Работая над данным проектом можно прийти к очень простому выводу, что экологические проблемы города Семей зависят не только от штрафов и наказаний за несоблюдением законов, но и отношения горожан к своему родному городу. По этой причине я считаю, что лучшим методом по охране и защите экологий родного края будет - воспитание растущего поколения, в любви и заботе об окружающей их среде. Также, как метод по улучшению состояния озеленения, было бы хорошо если бы ежегодно школы организовывали посадку деревьев выпускниками не только для приятных воспоминаний, но и для увеличения лесного фонда.

Источники:

https://kz.kursiv.media/2018-06-25/pochemu-kazakhstanskie-goroda-tonut-v-luzhakh/
https://www.arnapress.kz/vasha-novost/224917-vecherom-s-raboty-hot-na-lodke-vozvrashchatsya-ploshchadka-pered-odnim-iz-domov-utopaet-v-vode-v-semee
https://news.myseldon.com/ru/news/index/260188521
https://adilet.zan.kz/rus/docs/K1400000235

СҮЛІКТІҢ СИҚЫРЫ

Қатысушылар: Нурбаева Аружан Беймбетқызы, Турсынова Айнара Ерлановна
Жетекшілері: Курманбаева Жанагуль Кабдуалиевна,
Кажыбаева Жалгас Оразгалиевна
«Ахмет Байтұрсынұлы атындағы № 47 жалпы орта білім беретін мектебі» КММ

Сүлік салу ғылымда «гирудотерапия» деп аталады. Тері бетіне жабысып алып, қан соратын бұл жәндікті көргенде, денең түршігеді. Алайда медицина саласындағы сүліктің дәл осы қасиетінің пайдасын санамалай бастасаңыз, оның пайдалылығына еріксіз сүйсінесіз. Латын тілінен аударғанда «gerudis» сөзі сүлік дегенді білдіреді. Гирудотерапия қазіргі таңда кардиологияда, офтальмологияда, дерматологияда, хирургияда, гинекологияда, урологияда, неврологияда, герентологияда кеңінен қолданылып, күретамыр және қан тамыр ауруларына, тері ауруларына, өкпе, бас сақинасы, инфаркт, инсульт, глаукома секілді ауруларға таптырмас емге айналды. Тіпті соңғы кездері адамдар сүліктің көмегімен арықтап, адам жасын жасартатын «сиқырлы емші» ретінде де пайдалануда. Сүлікті қажет деген жерге тек арнайы маман ғана салады

Жұмыстың мақсаты: Сүліктің емдік қасиетіне тоқталу. Оның адам денсаулығына тигізетін пайдасы туралы зерттеу. Сүлікпен емдеудің медицина саласында қолданылуы туралы мәлімет беру.

Жұмыстың өзектілігі: Сүліктің адамның денсаулығына шипа болатынын аша отырып, сүлік сілекейі арқылы адамның қанын тазартып, иммунитетін күшейтіп, ағзасын жақсартып, қанның ұюына тосқауыл болатынын айқындады. Осы мақсатта зерттеп, зерделеп сүліктің біреу біреу білмейтін маңызды жақтарын ашу жобамыздың өзектілігі болып отыр.

Жұмыстың жаңашылдығы: Осы жұмыстың жаңашылдығы бүгінгі таңда гирудотерапияның тиімділігі және де сүлік салудың адам денсаулығына және медицинадағы пайдасы мен ерекшеліктері, сүлік сілекейінің құрамындағы биологиялық заттар мен бөлінетін ферментпен қоса маңызы жөнінде жинақталды. Гирудотерапия қазіргі таңда кардиологияда, офтальмологияда, дерматологияда, хирургияда, гинекологияда, урологияда, неврологияда, герентологияда кеңінен қолданылып, күретамыр және қан тамыр ауруларына, тері ауруларына, өкпе, бас сақинасы, инфаркт, инсульт, глаукома секілді ауруларға таптырмас емге айналып, соңғы кездері адамдар сүліктің көмегімен арықтап, адам жасын жасартатын «сиқырлы емші» ретінде де пайдаланатындығы анықталды.

Медициналық сүлікті ең алғаш қолданылғаны туралы мәліметтер б.ғ.д. 200 жылы болған. Ежелгі заманнан бері бірнеше ғасырлар бойы гирудотерапияға деген қызығушылық бірде дамып, бірде бәсеңдей түсті. Өз уақытысында сүлік көптеген ауруларды емдеудің ең тиімді тәсілі болып саналған. Бірақ фармацевтикалық индустрия дами келе, медициналық сүлікті қолдану бірден қысқартыла түсті. Ұзақ уақыт қолданылған химиялық-фармацевтикалық дәрі-дәрмектер көптеген науқастың аллергиялық ауруларға шалдығуына әкеп соқты. Осының салдарынан медициналық сүлікті қайта қолдануға тура келді. [1].

Жай уақытта аққан қан тез ұйып қалатын болса, ал сүлік сілекейі қанды ұйытпай ұстап тұратын гирудин бүгінгі таңда, жүрек, склероз, бұлшық еттері

жансызданғанда, миға қан құйылғанда емдік мақсатта пайдаланып, адамның қанын сорғызады.

Шығыс медицинасы және халық медициналарының арасында инемен емдеу тәсілі, жылы балшықпен, ара балымен, араны шақтыру арқылы емдеу, шөппен қыздыру арқылы емдеу тәсілдері секілді енді сүлікте науқас денсаулығына тікелей ықпал тигізе алатынын дәлелдеді. Инемен емдеу сияқты сүлікте биологиялық белсенді нүктелердің терісіне қадалады. Сүлік 60-тан аса түрлі науқасқа емдік қасиеті бар.Сүлікті адам денесіне жабыстыру арқылы және 3 түрлі тәсілмен емдейді.

1.Шағу арқылы (нерв жүйесіне пайдасы бар)

2.Бойындағы сікелей арқылы (сілекейді қан тамырына жіберіп, қанды сұйылатын қызметі бар)

3.Адамның бойындағы ұйыған қанды бойына алады.

Сонымен қатар қан құрамындағы қабынуға қарсы қасиеттері бар шлактар мен токсиндерден тазартады және жүрек ауруына, қан қысымы, бронхиалық астма, созылмалы гепатит, тамыр (варикоз) ауруы, мұрын, құлақ, бел, омыртқа, гинекология, урология, аллергия, геморрой және т.б ауруларға мыңнан бір пайдасы көп.Сүліктің 400-ге жуық түрі бар. Соның ішінде:

1. Емдік дәрігерлік сүлік.
2. Дәріханалық сүлік.
3. Шығыс сүлігі.
4. Ресейлік конская сүлік.

Медициналық сүлік тұщы суда тіршілік етеді. Ұзындығы 8-12 сантиметр болады. Оның сілекейінде **гирудин және гиалуронидаза** деген заттар бар. Гирудин қанның ұюына кедергі келтіреді, гиалуронидаза дене талшықтарында зат алмасу процесіне әсер етеді. Гирудиннен дәрі-дәрмектер жасалады. [7].
Зерттеушілердің айтуынша, сүліктің сілекейі қабыну процесіне қарсы күресу, иммундық жүйені қоздыру, қан тамырларының склероздық процесін азайту, қан ұю үрдісін болдырмау және ұйыған қанның түйіршіктерін езу қасиеттеріне ие. Ғалымдар сүліктің сілекейінен **дестабилаза деген** фермент жасалып шығатынын анықтап отыр. Бұл фермент фибриндік қоюланған заттарды жою дәрежесіне жеткізе алады. Медициналық аш сүлік бір сорғанда 10мл қан сорып, оған тойған соң адам денесіне 8-10 сүлікті қоятын болса, олар 300-400мл қанды сорып алады және де сүліктің сорған жерінен қан өздігінен алты сағаттан бір тәулікке дейін аға береді,-дейді мамандар. Егер де, адам ағзасынан қанды аздап қана алу қажет болса, онда кішкентай сүліктерді аз уақытқа ғана қояды. Сүлік салғанда науқастың жасына, қосалқы ауруына, дене салмағына, қан қысымына, сүліктің жағдайына көңіл бөлу қажет. Сүлікті қолданғанда тәндегі өзгерістердің қатерлі болып кетуі мүмкін болғандықтан, сүлікті аллергиялық ауруы бар сырқатқа, қансыраған адамға, қан қысымы төмендерге, қан ұю процесі нашарлаған ауруға пайдалануға болмайды. [6].

Сүлік салар алдында мынандай заттарды дайындап алу қажет: шыны түтік қысқыш, глюкоза ерітіндісі, залалсыздандырылған сулық, мақта, дәке, тұзды су, ұстара, сабын, оны жаққыш. Сүлік қоятын жердегі шаштарды 1-2 сағат бұрын қырып, жуады. Сүлік сабын иісі шыққан жердегі қанды сормайды.

Сүлік өте кінәмшіл, кірпияз. Сондықтан оның жыландай суық денесінен шошымай, мейлінше еркіне жіберіп, емделуші адам қимылсыз жатуы керек. Қадалатын тұсты, яғни дененің ауыратын жерін сүлік өзі-ақ іздеп табады.
Сүлік қадалған жеріндегі нашар қанды немесе қан аралас керексіз сұйық затты (сары су не ірің) сорып тойғаннан кейін 3 минут пен 30 минуттың аралығында өзі түседі. Сүлікті уақытынан бұрын тартып алып тастауға болмайды. Себебі тістері қалып қоюы мүмкін. [7].

Сүлікті сулы ыдысқа салып қояды. Сырқатты емдеу үшін аш сүліктер қолданылатындықтан, олар 2-3 ай суда қалқып жүруі тиіс. 3-5 литрлік банкіде 300-ге дейін сүлік ұстайды. Сүлік сақталған судың құрамында хлордың болмауы керек. Және де оның жылылығы бөлме жылылығындай болады. Ыдыстағы суды 24 сағат сайын ауыстырып отырады. Ыдыстың бетін темір тормен немесе дәкемен жауып қояды. Мамандардың айтуынша, сүлікті тұндырып қайнатылған температурасы 18 градус су құйылған таза ыдыста-банкіде сақтап, сүліктердің ауырып қалмауын және бөлмеде тыныштық болуын қадағалап отырады. Бөлмеде қатты шу болса, сүліктер бұралып қалады, аш болса да қан сора алмайды.Сүлікті сақтап қою үшін сиымдылығы 50-100 мл. ыдыс қажет. Банкіден қысқышпен емес, қолмен 8-12 сүлікті таңдап алып, адам денесіне салады. Үлкен сүліктер артық арам қанды жақсы сорады. Емдеуге сау сүліктер қолданылады. Дені сау сүлікті түрткілесе қозғалып, жылан сияқты қимылдап, қысқарып, жуандайды.
Дәрігерлер сүлікті науқас адамның жүрек қызметі нашарлап, бауыры ұлғайғанда, тромбофлебитте, миокарда, инфарктінде, жүректің демікпелі ұстама ауруында (стенокардия), ми, қан тамырларының қысылуында қолданады. Сүлік салып, емдегеннен кейін сырқаттың дене қызуы қалпына келеді, қан қысымы, қандағы қант мөлшері төмендейді, ұсақ қан қатпарлары жойылып, ісікке қарсы, ауырсыздандыру тетіктері іске қосылады. Гирудотерапияны гинекологиялық ауруларға қолданғанда әйелдер ауруынан айығады, оларда гормондық зат алмасу процестері жылдам қалпына келеді, сүлік салу бедеулік, эндометрит, эндометриоз тәрізді жатыр мен созылмалы аурулардың алдын алады, кейбір жағдайларда сүлік салу бұл ауруларға негізгі ем ретінде пайдаланылады. Әсіресе, сүлік салу операциядан кейін тез жазылуға әсер етеді. Осыған орай қазір дәрігерлер операциядан соң сүлік салуға кеңес береді. [8].

«Сүлік–жанға шипа, дертке дауа» атты зерттеу жұмысының әлеуметтік мониторингісі бойынша **о**қушылар қауымының қатысуымен жүргізілген әлеуметтік сауалнама нәтижесі сүліктің сырқаттарға өте шипалы екендігін және пайдалы жағын анықтады. Сіздердің назарларыңызға ұсынылып отырылған әлеуметтік сауалнама материалдары осыған дәлел.

1-кестеде респонденттердің «Сүліктің емдік қасиеті бар екенін білесіз бе?»-деген сауалға берген бағасы көрсетілген.

Рейтинг көрсеткіші бойынша, респонденттердің 55%-ы сүліктің емдік қасиеті бар екенін білетінін көрсеткен.Сүліктің біршама ауруларға емдік қасиеті мен пайдасы бар екенін үлкен адамдардан, ата-апа, әжелерінің аузынан естіп, пайдаланғанын айтады. тб

Қорытындылай келе, ғылыми жұмыс жасауда жинақталған материалдар, зерттеу, ізденіс, бақылау жұмыс нәтижелерінің анализі мен қосымша әдебиеттерде берілгендері бойынша гирудотерапияның тиімділігі және де сүлік салудың адам денсаулығына және медицинадағы пайдасы мен ерекшеліктері, сүлік сілекейінің құрамындағы биологиялық заттар мен бөлінетін ферментпен қоса маңызы жөнінде жинақталды. Инемен емдеу сияқты сүлікте биологиялық белсенді нүктелердің терісіне қадалады. Сүлік 60-тан аса түрлі науқасқа емдік қасиеті бар екендігі анықталған. Сонымен қатар сүлікті кез-келген адамдар қолдана беруіне болмайтындығы анықталған.

Сүлікті жәндік, құрт деп қарамай емшара мақсатында қолдану науқастың сауығуына сүліктің де ықпал тигізе алатынына көз жеткіздік. Біз адамдарға көп ойланбастан гирудотерапия емшісіне көрінуіне өз ойымызды толық айта аламыз. Себебі «Ауырып ем іздегенше, ауырмайтын жол изде» дегендей адам денсаулығына гирудотерапияның маңыздылығы ерекше екендігі анықталған. Дені сау адамның өзі жылына бір рет сүлік салдырып тұрғаны дұрыс себебі: сүлік ағзаны жақсартады шлакты шығарады.

Біздің ұсынысымыз:

1. Қазіргі уақытта шалғай ауылдарда орналасқан қаншама қариялар , жас аға-апаларымыз ауру азабын тартып отыр. Жол азабын қиынсынып үйде жатыр. Біздің аудандық аурухана орталығында сүлікпен емдеу шаралары қолға алынбаған. Алдағы уақытта осы сүлік салып емдеу әр ауыл, аудандарда ашылып жатса нұр үстіне нұр болар еді.
2. Алдағы уақытта адамдарға сүлікпен емдеу мақалалары жарық көрсе, қанша адамның батасын алар едік.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1.«Қазақстан әйелдері» журналы 2002, №6. А.С.Шалабаева. 9 б.
2.Жексембекова А.Н // Жан дауа, 2003, №9. 10 б.
3.«Емші» журналы 2009, №3. Ж.Р.Сағымбаева. 4 б.
4.«Денсаулық» журналы 2006, №5. Г.А.Аубакирова. 7 б.
5.Биология «Шың» оқулығы, Алматы 2010, 91 б.

Қатысушы: Бақтиярова Мадина Қайратқызы
Жетекшісі: Майқы Әнуар Әсетұлы
Үржар ауданы «Алтынсарин атындағы орта мектеп- бақшасы»КММ

Электролиз(электро... және грек. lysis – еру, ыдырау) – еріген немесе балқыған электролитке батырылған электродтарда электр тогы әсерінен жүретін химиялық реакция. Электролиттер арқылы өткен электр тогы химиялық энергияға айналады. Электролиз электролитпен толтырылған ыдысқа екі электрод орналастырып, оларды тұрақты ток көзінің полюстеріне жалғастыру нәтижесінде өтеді. Электролиз аппараттарын электролизерлер, электролиттік ванналар деп атайды. Электролизерлер корпусы болат, керамика, пластмасса, шыныдан жасалады. Катодтар дайындау үшін болат, түсті металдар (сынап, қорғасын, платина, т.б.), металдар қорытпасы, көмір немесе графит қолданылады. Анодтар еритін және ерімейтін болады. Еритін анодтар жоғарыда аталған түсті металдан, көміртекті болаттан, кейбір қорытпалардан, ерімейтін анодтар платина, графит немесе көмір, никель және қорғасын, марганец қос тотығы, магнетиттен жасалады. Ерімейтін анод электролиз кезінде бүлінбейді. Электролиз процесі - лабороторияда, ғылыми-зерттеу жұмыстарында, өндірісте кеңінен қолданылады. Өндірістерде электролиз арқылы көптеген металдар, сілтілер, хлор, сутек, оттек, ауыр су, көптеген органикалық заттар, тағы басқалары алынады. Электролиз техникада бедерлі заттардың көшірмесін металл бетіне түсіру, металл жалату, металдарды электролиттік тазалау, тағы басқалары қолданылады. Тез және өте жоғары дәлдікпен анықтайтын аналитикалық әдістер де электролиз процесіне негізделген. [1]

Сутегі, немесе сутек (лат. Hydrogenium; H) — элементтердің периодтық жүйесінің I тобындағы химиялық элемент, атомдық нөмірі 1, атомдық молекуласы 1,00797. Сутекті алғаш рет мырышпен тұз және күкірт қышқылын әрекеттестіру арқылы 1776 жылы Генри Кавендиш алған. Ол оған «жанғыш ауа» деген ат берген, себебі ол жай заттардың арасындағы өте жанғыш газ. Ал 1783 жылы А. Лавуазье мен Ж. Менье суды термиялық айырып, ол оттек және сутек элементтерінен тұратынын анықтаған, казіргі колданылып жүрген атауын (Hydrogenium – су тудырушы) француз ғалымы А. Штон де Морво берген (1787 жылы). Оның орысша да, қазақша да аттары осы мағынаны білдіреді. Орысша «водород» терминін орыс химигі М.Ф.Соловьев ұсынды (өз тілінде, 1824).

Бұл табиғатта таралуы бойынша 9-шы орында тұрған элемент, оның үлесіне жер қыртысының 1,4%-ы тиеді, жер бетінде сутек байланысқан күйде (су, мұнай, тас көмір, т. б.), ал ғарышта 63%-ы болады.

Сутегінің химиялық қасиеттері

Кәдімгі жағдайда сутегі тұрақты зат, ал қыздырғанда кейбір жай заттармен реакцияға түседі. Сутегі оттегінде көзге көрінбейтін жалынмен су түзе жанады. Бұл үдеріс баяу жүреді.

$2H2+ 02 = 2H20 + 572$кДж

Жай заттардан күрделі зат олардың тікелей әрекеттесуі аркылы алынса синтез деп аталады. Бұл реакцияны жүргізу үшін калың қабырғалы сынауық

алып, оны үшке бөліп сыртынан белгілеп алып, 1 бөлік O2, жәнө 2 бөлік H2 жинап аламыз да (суды ығыстыру арқылы) оны орамалмен ораймыз. Сынауықтың аузына жанған шырпы апарғанда қопарылыс бере реакция жүреді. Сутегі оттегімен шабытты әрекеттеседі, нәтижесінде су түзіліп, жылу бөлінеді. V(H2): V(02) = 2 : 1 болғанда ғана олар қопарылыс береді, сондықтан осындай қатынаста алынған газ қоспасын «күркіреуік газ» деп атайды. Сутегі хлормен реакцияласқанда өткір иісті хлорлы сутек газын береді.

H2 + Cl2 = 2HCl↑.

Қыздырылған күкірт арқылы сутегін өткізсек, жағымсыз иісті күкіртті сутек газы түзіледі: H2+ S H2S↑

Бейметалдардың сутекпен қосылыстарын атау үшін сутекті қосылыс түзуші, элемент атына ды, ді, ты, ті, лы, лі жалғаулары жалғанып, сутек сөзі қосылып оқылады.

Мысалы: HCl - хлорлы сутек; HBr - бромды сутек; H2S - күкіртті сутек; HF - фторлы сутек. Кейбір бейметалдардың сутекті қосылыстарының тарихи қалыптасқан атаулары бар:

H20 - су;

NH3 - аммиак;

CH4 - метан;

PH3 - фосфин;

SiH4 - силан.

Дүние жүзінде жылына шамамен 350*109 тонна сутек өндіріледі. Сутек, аммиак, тұз қышқылы, жасанды сұйық отын алуда, майларды гидрогенезациялауда, металдарды сутек-оттек жалынында кесуде, мұнай фракцияларын гидротазалау мен гидрокрекингісінде, тағыда басқа қолданылады. Атом энергетикасында изотоптары маңызды орын алады. Сутекті экологиялық таза отын ретінде қолданудын болашағы зор.

Сутектің қолданылуы, оның жанғанда көп жылу бөлінетіндігіне негізделген. Әсіресе экологиялық таза отын ретінде сутектің болашағы зор. Себебі сутек жанғанда түзілетін өнім – су ауаны ластамайды. Әзірше сутекті көп мөлшерде метан мен судан алу қымбатқа түседі. Сутектің тиімдіракета отыны болатыны туралы кезінде Ц.Е.Циолковский де айтқан. Қазіргі кездегі негізгі энергия көзі – табиғи газ , мұнай, таскөмір. Жер қыртысындағы олардың қоры да шектеулі. Оның үстіне бұл аталған шикізаттарды пайдалануды сыртқы ортаның ластануына жол беріледі.

Эксперименттік бөлім

Зерттеу материалдары 2022-2023 оқу жылында жинақталды.

№1 зерттеу жұмысы

Қарапайым электролиз аппаратын құру және сутегі алу

Электролиз әдісі арқылы сутегі газын бөлу

Алдымен шыны ыдысқа 0,5л су құйып,суға 1:10 пропорция көлемінде тұз қосамыз(NaCl). Дайындалған ерітіндіге 2 қасық саламыз. Екі электролитті батарея арқылы жалғаймыз. Қасықтың бір-біріне тимеуін қадағалаймыз.Соңында екі қасықтың бірінде көпіршіктер шыға бастайды. Дәл осы жұмысты графитті электродпен қайталаймыз.

$2NaCl + 2H_2O \pm 2e^- \rightarrow H_2 + Cl_2 + 2NaOH$

Катод: $2H_2O + 2e^- \rightarrow H_2 + 2OH^-$

Анод: $2Cl^- - 2e^- \rightarrow Cl_2$

Зерттеудің нәтижесінде катодта сутегі газы бөлініп шығады.Бұл жұмыстың нәтижесінде судың құрамындағы сутегі газы бар екендігін дәлелдедік.

№2 зерттеу жұмысы

Мал шаруашылығының соңғы өнімдеріндегі газдардың бөлінуін дәлелдеу

Биогаз өндірісіне жарамды, органикалық заттар: қи, тұрмыс қоқыстары, құс тезегі, тезек. Біз зерттеу жұмысын сиыр тезегімен іске асырдық. Зерттеу жұмысына қажетті құрал – жабдықтар: қарапайым медициналық система, су (1 литр), пластик бөтелке (көлемі 2 литр),ыстық клей және сиыр тезегі қажет болады.

Алдымен пластик бөтелкесіне сиыр тезегін(0,5 кг) салып, су құйып араластырамыз.

Сосын бөтелкенің қақпағымен медициналық системаны бір-біріне кигізіп, клеймен жабыстырып, дайындаймыз. Дайындалған қақпақ пен бөтелкені бір-біріне кигізіп ауа кіріп-шықпайтындай етіп клеймен жабыстырамыз. Дайын болған бөтелкені ыстық температурада (37-40С)жерге қоямыз. Ашып, газдар бөліну процесін 3 тәулік күтеміз.[3]

№3 зерттеу жұмысы

Сутегі газын өндіру жолдарын зерттеу

Сутегі газының 4 түрі бар: ақ, сұр, көк,жасыл.

Ең тиімдісі жасыл сутегі газын өндіру болып табылады. Себебі жасыл сутегі газын өндіру барысында қоршаған ортаға зиянды заттар мүлдем бөлінбейді. Бірақ бұл әдістің кемшілігі экономикалық тұрғыдан қымбат болуында.

Сұр сутегі газын өндіру барысында қатты отын түрі-көмір жағылады. Қоршаған ортаға көп мөлшерде CO_2 газы бөлінеді. Бірақ бұл әдіс экономикалық тұрғыда ең тиімдісі.Көк сутегі газына келетін болсақ, оны өндіру барысында табиғи газды өртеу әдісі қолданылады. Бірақ экономикалық тұрғыдан сұр сутегіне қарағанда қымбаттау.[4]

№4 зерттеу жұмысы

«Жасыл» сутегі газын өндіру жолдарын зерттеу, табу

Сутегі газын өндірудің №1 әдісі

Күн мен жел энергиясын қолданып, одан өндірілген энергияны - электролиз әдісімен сутегі газын бөліп шығаруға негізделеді. Бұл әдістің артықшылығы өндіріс барысында қоршаған ортаға зиянды заттар бөлінбейді. CO_2 газының эмиссиясы О % құрайды. Кемшіліктеріне оралсақ өндірілген энергия ПӘК – і төмен болуында. Бұндай әдіспен өндірілетін газ бағасы нарықта қымбат болады.

Сутегі газын өндірудің №2 әдісі

Бұл әдістің негізінде қоршаған ортаның ластануымен күресу барысында пайдалы энергия өндіруде. Ол үшін биогаз өндірісі барысында бөлінетін метан газын, судың ыстық буымен араластырып, сутек газын өндіру. Бұл әдістің кемшілігі өндіріс барысында қоршаған ортаға CO_2 бөлінеді. Артықшылығы ауылшаруашылық өнімдерін қайта өңдеу және атмосфераға бөлінетін метан газын пайдаға жұмсау.2 әдісті ұштастырып, пайдалы нәтижеге жету жолдарының бірі болып табылады. Жер планетасының полюстерінде, жердің температурасы

артуына байланысты жер қойнауынан көп мөлшерде «метан» газы бөлініп жатыр. Атап айтсақ Норвегиялық архипеллаг: Шпицберген, Ресей федерациясының солтүстік жағалаударында осындай көрініс.[5] Ыдырап жатқан метан гидратынан жаһандық жылыну процесі жылдапдап келеді. Осы туындаған мәселелерді өзімізге пайда әкелетіндей етіп шешу керек. Осы технологияларды ұштастырып, метан бөлінетін жерлерде сутек өндірісін жан-жақты зерттеп ашуға болады деген ойдамын. Жануарлардың қалдықтарын кәдеге жарату, ферманы күтіп ұстау шығындарын азайту – көптеген шағын фермалар мен ірі мал шаруашылығы кешендерінің иелерін алаңдататын мәселелер.

№5 зерттеу жұмысы

«Биогаз» өндіру жолдарын зерттеу, қолданыс аясын табу.

Шаруа қожалығының көлеміне байланысты жыл сайынғы көң мен басқа да қалдықтардың көлемі ондаған және жүздеген мың тоннаны құрауы мүмкін. Көп жағдайда бұл массалар дезинфекциялау процесінен өтеді және тыңайтқыш ретінде қолданылады. Сонымен қатар, ыдырау процесінде биогаз бен жылудың қанша мөлшері жоғалады деп ойлайтындар аз. Бұл шын мәнінде бірегей энергия көзі, оның 1м3 шығарылатын жылу көлемімен салыстыруға болады:

1,6 кг. көмір;
0,4 л. керосин;
0,4 кг. Бутан;
5,31 л. газ;

Фермерлік шаруашылыққа сатып алынған биогаз қондырғысы иесін құнды биогазбен және табиғи минералды тыңайтқыштармен қамтамасыз ете отырып, ірі қара, шошқа және басқа да ауылшаруашылық қалдықтарын өңдей алады.

Қондырғыны пайдалану тәжірибесі көрсеткендей, ферментаторға кез – келген компоненттермен тиеген кезбен салыстырғанда, органикалық заттардың әртүрлі қоспаларын шикізат ретінде қолданылуы биогазды артық мөлшерде бөледі.[6] Шикізаттың ылғалдылығын қысқа мерзімде (88-90%) азайтқан жөн, ал жазда керісінше (92-94%) көбейту қажет. Сұйылту үшін қолданылатын су (35-40º) жылы болуы қажет. Шикізат тәулігіне бір рет бөліктер бойынша беріледі. Ферментаторды бірінші тиегеннен кейін құрамында 60% көмірқышқыл газы бар биогаз өндіріледі, сондықтан ол жанбайды. Бұл газды ауаға шығарады, 1-3 күннен кейін қондырғы қалыпты қызмет жасай бастайды.[6]

Ғылыми - техникалық прогрестің қарқынды дамуы экологиялық проблемаларға әкеліп соғуда. Бұл зерттеуде сутек газын өндірудің тиімді жолын зерттеу және технологиясын құрастыру қарастырылды. Ауылшаруашылық өнімдерінің қалдықтарын тиімді пайдалану және биогаз өндірісін құрастыру жолдары қаралды. Бұл жұмыстың нәтижесінде – сутек газын өндірудің 2 әдісі зерттелді. Нәтижесінде 2 әдісті ұштастырып, 1 пайдалы жоба құрастырылды. Ауылшаруашылық өнімдерінің пайдалы утилизациялау жолдары қарастырылып, ауылымды жылумен және газбен қамтамасыз ету жолдары көрсетілді. Жоба тұрақты даму бағдарламасының критерийлеріне негізделе отырып жасалды. Жоба көзделген міндеттері мен мақсаттарына жетті деген ой қалыптасты. Ғылыми жұмыс одан әрі күрделеніп, үлкен лабараториялық зерттеулерді қажет етеді. Жер планетасының экологиясы әрбір азаматтың қолында екеніне кәміл сенемін.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі
1.https://kk.wikipedia.org
2.https://kk.wikipedia.org
3. Биогаз: и греет, и варит. Журнал «Моделист - конструктор»
4.https://www.nature.com/scitable/knowledge/global-and-regional-ecology13228222

СУДЫҢ АУЫР МЕТАЛДАРМЕН ЛАСТАНУЫ

Қатысушылар: Адлгазыева Амина, Құмарова Ақмарал
Жетекшісі: Исмаилова Инабат Кайратовна
«№ 35 жалпы орта білім беретін мектебі» КММ Семей қаласы

Жұмыстың мақсаты

Зерттеу жұмысының мақсаты- Семей қаласының және Абай ауданының металдардың жиналу мөлшерін анықтай отырып, қоршаған ортаның металдармен ластануын бағалау.

Міндеттері:

1. Семей қаласының территориясында судың қорғасын, мыс және мырыштың жиналу мөлшерін анықтау.
2. Зерттеу нәтижелеріне сүйене отырып, қоршаған ортаның металдармен ластануын бағалау.

Жұмыстың өзектілігі

Қоршаған ортаның кен көлемде ластануы әсіресе қалалар мен өнеркәсіп орталықтарында күшті сезіледі. Өндіргіш күштердің тез қарқынмен дамуы, еңбек өнімділігінің артуы халқымыздың хал-ахуалымен тығыз байланысты. Адамзаттың тіршілігі қоршаған ортамен тығыз байланысты болғандықтан ауаның, топырақтың және судың ластануы қазіргі кезде өзекті проблемаларды туындатып отыр.

Жұмыстың жаңалығы

Семей қаласының климаттық жағдайында ауыр металдардың әртүрлі қашықтықтарға таралуына сәйкес, қазіргі кезеңде суда қорғасын, мыс және мырыштың жиналу дәрежесі анықталды.

Қоршаған ортаның ауыр металдармен ластануы

Біздің Семей қаласында қорғасын мен мырыш ашық карьерлік әдіспен өндіріледі. Ал қорғасын уранның ыдырауынан пайда болған қалдық өнім. Ашық карьерде кендерді өндіру үшін жарылғыш заттарды пайдаланады. Семей қаласының ауасының ауыр металдармен ластануы қаланың және оның маңындағы ауыл адамдарында неше түрлі созылмалы қауіпті аурулар тудырады. Семей қаласының мырыш пен қорғасын ашық карьерлік әдіспен өндіріледі. Жыл сайын Қазақстанда тұрғындардың әр түрлі ауруларының саны өсіп келе жатқаны байқалады. Металдар және басқа микроэлементтер қоршаған ортадан тағам өнімдеріне жиі түседі. Олар тек тағаммен ғана емес демалатын ауамен, ас суымен түсуі мүмкін. Бірнеше ауыр металдар (сынап, кадмий, қорғасын) ерекше улы болып саналады. Металдардың тағамдық өнімдерінде кездесу мөлшері 2-3 есе жоғары фондық, ал ШРЕК тен жоғары – жарамсыз. ФАО және ДДСҰ бірлескен комиссиялары тағам өнімдерінің халықаралық саудасының азық-түлік кодексі бойынша бақылауда өнім

құрамындағы 8 (сынап, кадмий, қорғасын, мышьяк, мыс, стронций, мырыш, темір) металдың болуын енгізеді. Бұлардан басқа қажетті жеті химиялық элемент: сүрме, никель, хром, аллюминий, фтор, йод бақылауға алынған.
Аймақтағы белгілі бір элементтердің жеткіліксіздігі немесе көп болуы адамның денсаулығының бұзылуына негізгі себепші болады.

Қорғасынның негізгі қасиеттері

Қорғасын адамзаттың ең алғаш қолданған ауыр металдарының бірі. Оны біздің заманымыздан бұрынғы III-II мыңжылдықтырынан бері қолданып келеді. Химиялық қасиеттері: Табиғатта қорғасын таза күйінде сирек кездеседі. Ол жұмсақ, майысқақ және икемделгіш метал. Азот қышқылында тез ериді.Оның барлық қоспалары қатты улы болады.
Пайдалануы: Қорғасынды электр желілерін, аккумляторлар,оқ-дәрі өндірісінде кеңінен қолданып келеді. Қорғасын гамма сәулелерін жақсы сіңіреді. Сондықтан оны радиоактив заттармен және рентген сәулелерімен жұмыс істегенде қолданады. Рентгенге түсіретін адамдардың алжапқыштары мен қолғаптары өте ауыр болады.Өйткені ол қорғасын қосылған жіптен жасалады. Қорғасын адамды рентгеннің өткір сәулесінен қорғайды. Кейбір еріген қосылыстары медицинада қолданылады. Қалай айтсақ та қорғасын, бағалы, дүниежүзілік саудада сұранысқа ие метал.

Зерттеу жұмысы. Семей қаласының өнеркәсіп орындарының адамдар денсаулығына зиянын анықтау және қоқысқа төгілетін заттардың қоршаған ортаға зиянды әсерлерін зерттеу.
Табиғаттың берген сыйы ғаламат, адамзат барлық керекті заттарын табиғаттан алады. Өмір сүру ортасы, адамға керекті «Д» дәруменін Күннен алса, ағзаға керекті дәрумендерді немесе минералдарды да адам қоршаған ортадан алады. Табиғаттың адамға берер сыйы ғаламат. Кейінгі жылдары «Экология» ғаламдық проблемаға айналып кетті. Озон қабатының жұқаруы, топырақ қабатының тозуы, жер қойнауының босап жеңілдеуі т.т айта беруге болады. Осындай проблема біздің Семей қаласында да кездестіруге болады.
Адам ағзасының улы заттарға реакциясы оның жасына, жынысына, денсаулығына байланысты. Улы заттар жас балаларға, қарт адамдар мен ауру адамдарға көп әсер етеді. Улы заттардың әсері ұзақ уақытқа созылса, онда ағза қатты уланады да, адамның мінезқұлқы өзгеріп, нейропсихологиялық өзгерістерге ұшырайды: тез шаршау, жиі есінеу, ұйқы қашу, тәбеттің нашарлауы, зейіннің төмендеуі , ұмытшақтық, көңіл – күйдің ауытқуы, т.б.

Судағы қорғасынды анықтау әдісі

Жұмыс барысы. Осы 1 мл судың сынамасы алынып, фарфор немесе кварц тиглге салынып, 10-15 тамшы күкірт қышқылы (конц.) тамызады да 15 - 20 сағатқа қалдырады. Содан соң құм үстіне қыздырып қышқыл қалдығы (SO_3^{2+}) буланып кеткенше ұстайды және муфель пішінде 450 - 500°С дейін күйдіреді (1 сағат). Сосын эксикаторда суытып 20 % тұз қышқылы (НС1) 10 мл қосып, 2 -3 рет қыздыра отырып ерітеді. Фильтрленген соң фильтраттың көлеміне 50 мл жеткізіп, әбден араластырады. Фильтраттан 5 мл алып полярографтың ұяшығына құяды, инертті газды 10 - 15 мин. жібереді, ерітіндіні 3 мин. қалдырып, соңынан дифференциалды полярограммасын алады.

Есептеуі; С= $\frac{a}{B}$: V мг / кг, мұнда

С –Судағы қорғасынның мөлшері (мг/кг)
а - полярограф ұяшығындағы қорғасыының мөлшері
в - сараптауға алынған топырақ салмағы (г)
V - сынаманың жалпы көлемі, мл.

Семей қаласында судың ауыр металдармен ластану дәрежесі

Қазіргі кезде ауаның, судың және топырақтың зиянды заттармен ластануынан олардың өздігінен тазалану процесі нашар жүруде. Егер өндірістерден бөлінетін зиянды заттардың мөлшері төмендемесе, қоршаған ортаға қалпына келмейтіндей зиянын тигізеді.

Өндірістік қалдықтардың қоршаған орта объектеріне түсуін, жиналуы мен миграциясын зерттеу, олардың әсерін дұрыс бағалауға мүмкіндік береді. Осыған байланысты біз Семей қаласының территориясында суда ауыр металдардың жиналу дәрежесін анықтап және соның негізінде қоршаған ортаның экологиялық жағдайын бағаладық.

Зерттеу жұмысы Семей қаласының территориясында жүргізілді. Қала территориясынан шығыстан батысқа қараған бағытта бірнеше зерттеу орындары белгіленіп, сол жерлерден арнайы әдіс бойынша сынама алынды.

1-зерттеу орны – Ертіс өзені.
2-зерттеу орны – Үйдің суы.
3-зерттеу орны – Абай ауданы Қонырәулие.

Осы зеттеу орындарынан судың сынамалары алынды.

Зерттеу орындарындағы ауыр металдардың мөлшері кестеде көрсетілген (мг/кг)

Р/с	Зерттеу орындары	Қорғасын	Мыс	Мырыш
	Ауыр металдардың ШРК	32 мг/кг.	33 мг/кг	55 мг/кг
1	1-зерттеу орны	845,72 ± 6,12	286,45 ± 3,66	386,26 ±2,55
2	2-зерттеу орны	365,16 ± 5,87	210,35 ±4,25	280.96±2,76
3	3-зертеу орны	274,63 ±3,84	86,63 ± 2,67	94,36 ±2,12

Судағы қорғасынның жоғары мөлшері 1-зерттеу орнында байқалды, ол 845,72 мг/кг көрсетті. Бұл көрсеткіш шекті рауалы концентрациядан 26 есе жоғары. 2-зертеу орнында 365,16 мг/кг тең, ол ШРК-дан 11 есе жоғары. 3-зертеу орнында 274,63 мг/кг, бұл көрсеткіш ШРК-дан 8 есе жоғары. судағы мыстың жоғары мөлшері 1-зерттеу орнында 286,45 мг/кг көрсетті. Бұл көрсеткіш шекті рауалы концентрациядан 8 есе жоғары. 2-зертеу орнында 210,35 мг/кг тең, ол ШРК-дан 6,8 есе жоғары. 3-зертеу орнында 86,63 мг/кг, бұл көрсеткіш ШРК-дан 2,6 есе жоғары.

Судағы мырыштың мөлшері 1-зерттеу орнында 386,26 мг/кг көрсетті. Бұл көрсеткіш шекті рауалы концентрациядан 7 есе жоғары. 2-зертеу орнында

280,96 мг/кг тең, ол ШРК-дан 5 есе жоғары. 3-зертеу орнында 94,36 мг/кг, бұл көрсеткіш ШРК-дан 1,7± жоғары.

Семей қаласының және Абай ауданы территориясында судың ауыр металдармен ластану дәрежесі жоғары. Өндірістік аймақ - Семей қаласы мен Абай облысының өңірінде қалыптасқан экологиялық жағдайды тұрақтандыру мен жақсарту үшін комплексті технологиялық және ұйымдастыру шараларын жүргізілуі керек. Ол үшін:

1. Қоршаған ортаның қорғасын және т.б. ауыр металдармен ластану деңгейін бағдарлау мақсатымен табиғи объектілерге үздіксіз бақылау жасап зерттеу жұмыстарын жүргізіп отыру қажет.
2. Абай облыстық қоршаған ортаны қорғау және табиғи ресурстар басқармасы мен СЭС басқармасы өндіріс орындары басшылығынан қоршаған ортаға өндіріс орындарынан зиянды қалдық заттардың бөлінуіне жол бермеу мақсатымен:

- ескі өңдеу қондырғыларын жаңартуды;
- өндіріс орындарында аварияларға жол бермеуді;
- жаңа қалдықсыз технологияларды енгізу, яғни өндірістік цехтарға тазарту қондырғыларын орнатуды;
- өндірістік қатты қалдықтарды қоршаған ортаға қауіпсіз арнайы орындарда сақтауды талап етіп және қол жеткізуі керек.

Пайданылған әдебиеттер

1. Левина Э.Г. Общая токсикология металлов. Л., 1972 г. 183 с
2. Чекунова М.П., Фролова А.Д. Современные представления о биологи-ческом действии металлов //Гигиена и санитария. М., 1986 г.,№ 2
С-18-21.
3. Битнерович А //Охрана природы и воспроизводства приподных ресурсов. М., 1999г. №4С-45.
4. Тэрыцэ ЬС, Менгер Э, Тэрыцэ Х Математическое моделирование влияния Pb^{2+} Zn^{2+} на биологическую активность появы // Экология . М.; 1990г., №2

МЕКТЕП ЖЫЛЫЖАЙЫНДА,ПРАКТИКА ЖҮЗІНДЕ ГИДРОПОНИКАЛЫҚ ӘДІСПЕН МӘДЕНИ ӨСІМДІКТЕРДІ ӨСІРУ

Қатысушы: Русланқызы Ажар
Жетекшісі: Бакабаева Алия Бакбердиновна
«Ж.Аймауытов атындағы жалпы орта білім беретін мектеп»КММ.Семей қаласы

Бұл жұмыстың өзектілігі: Өсімдіктерді дәстүрлі емес тәсілдермен өсіру, өсімдіктерді кәдімгі, топырақтық әдіспен өсіруден артық артықшылықтарға ие.

Гидропоника-өсімдікті топырағы жоқ жасанды ортада өсіру әдісі. Гидропон әдісімен өсіру кезінде өсімдік тамырымен топырақта емес, одан да аз минералды заттармен қамтамасыз етілген және таза сумен суарылатын, ал ылғалды-ауа, қатты аэрацияланатын су және тамырдың тыныс алуына ықпал ететін және минералды тұздардың ерітіндісімен жиі суаруды талап етпейтін ауа көп қажет ететін ортада қоректенеді.

Қоректік ерітінділердің мысалдары: БИЛУ, ЛТА, Герикке ерітіндісі, кноп ерітіндісі, ГДР және т. б.

Хемопоника-негізгі субстраты органикалық материалдардан жасалған өсімдік шаруашылығының түрі. Бұл жағдайда топырақ ретінде үгінділер, ағаш қабығы, кокос талшығы,мүк, жоғарғы шымтезек болып табылады. Субстрат ретінде бұл шикізат екі жыл бойы пайдаланылады. Алдын ала органикалық материалдар ұсақталады, сондай-ақ қышқылдық орта дайындалады. Тамақтану қоректік микроэлементтермен байытылған сумен суару есебінен жүзеге асырылады

Агрегатопоника-бұл қатты бейорганикалық материалдарда мәдени өсімдіктерді өсірудің тәсілі. Өсімдік тамырларын қиыршық тас, перлит, керамзит, құмға салады. Көшетті қоректік ерітіндімен суарады. Бірнеше жылдан кейін топырақтың жасанды

алмастырғыштары ластанады, тұзданады және оларды сумен шайып тазалау қажет.

Гидропониканың артықшылығы:Бірқалыпты минералдық қоректендіру мүмкіндігі, автоматиканы кеңінен пайдалануға болады.Бұл әдіспен өндірілетін көкөніс дақылдары топырақта өсірілетін дақылдарға қарағанда өнімді ертерек (қияр 3-4 күн,қызанақ 15-18 күн бұрын) береді.Жалпы өнімділігі де жоғары болады.

Кемшіліктері:қоректік ерітінді жасап, оны жылыжайдағы өсімдікке беретін механизмдер мен құрал-жабдықтар қымбатқа түседі.

Эксперименттің практикалық бөлігі:

Қоректік ерітінді ретінде "Герикке ерітіндісін" пайдалануға шешім қабылданды, өйткені бұрын алынған тәжірибе негізінде, өзін бұрыш және қызанақ сияқты өсімдіктерді өсіру үшін ең қолайлы ерітінді ретінде көрсетті. Ерітіндіні дайындау үшін барлық қажетті заттарды алып, оларды дистилденген суда ерітеді. Сайып келгенде, барлық заттар тұнбаға түспеуі және ерітінді бүлінбеуі үшін, оларды кезекпен еріту қажет, бұл жағдайда заттар толығымен еруін бақылау қажет. Ерітіндіні дайындау аяқталған соң, оның ортасының pH өлшенді.

Қоректік ерітіндінің құрамы	**(Бір литр судағы заттар гр берілген)**
	Қоректік ерітіндінің атауы
Тұздардың аттары	**«Герикке ерітіндісі»**
KH2PO4	0.14
KNO3	0.55
Ca(NO3)2	0.1
MgSO4	0.14
FeSO4	0.02
MnSO4	0.002
Na2B4O7	0.002
ZnSO4	0.001
CuSO4	0.001

Субстратқа тұқым егу

Субстратқа егер алдында 15-20 минут калий перманганатының 1% ерітіндісіне қызанақ тұқымдарын салдық. Содан кейін жақсылап шайдық.Субстратқа

отырғызып,бетін жапқан пластикалық пленкалар 3 күннен кейін алынды. Тұқымның шығуына қолайлы субстрат температурасы 25-30 ° С құрайды.

Көшет қалай өсіру керек

5 аптадан соң 4-5 жапырақтарымен көшеттер гидропоникалық жүйеге ауыстырылып
отырғызылды. (әрбір көшет үшін 0,9-1,2 м²).

Бұл қондырғы қызанақ,бұрыш өсуіне арналған. (Гидропон). Бес литрлік бөтелке. Оның төрт жағынан өсімдіктері бар стақанға арналған тесік жасалды.

Гидропоникалық томатқа арналған ерітіндінің қоректік концентрациясы

Қоректік ерітіндіде 1,5-3,0 мС (өткізгіш бірлігі) болды. Бұл көрсеткіш күн сайын қадағаланып отырды.Концентрация деңгейі төмендеп, рұқсат етілген нормадан асып кеткенде,барлық қажетті элементтер қосылды.3-4 аптада 1 рет өзгертіліп отырды.

Бақылау тобының қиярын өсіруге арналған қондырғылар. Мұндай қондырғыларда шөлмектің бүйір жағынан ортасына бір тесік жасалды, ол арқылы топырақ төгілді.

Гидропоникалық ерітіндідегі ерітінді:

Кальций 1г	Натрий 0,25г	Магний сульфаты 0,25г	Калий сульфаты 0,25г	Мырыш 0,75г	Мыс 0,25г
pH	5,5-6,2	5,5-6,2	5,5-6,2	5,5-6,2	5,5-6,2
ЕОК	2,2-2,7мС	2,2-2,7мС	2,2-2,7мС	2,2-2,7мС	2,2-2,7мС

Бұл маңызды! Пайдалы заттардың жетіспеушілігі өсімдіктерде көп жапырақтар бар, бірақ аз жеміс әкеледі.

"Қалыпты даму үшін деңгей:

* "қызанақ 6-дан 6,3 бірлікке дейін болуы керек"[7];
* "бұрыш –5,7-6,1 бірлік шегінде" [8];
* "баклажандар-5,8-ден 6,2 бірлікке дейін" [9];
* "қияр-6,2-6,8 бірлік шегінде"[10].

Егер ерітіндінің қышқылдық деңгейі қажетті деңгейге сәйкес келмесе, ол фосфор
қышқылымен(H_3PO_4) немесе натрий гидрокарбонатымен ($NaHCO_3$)(қай жаққа ауытқуына
байланысты) оңтайлы мәнге дейін жеткізіледі. Сонымен қатар қоректік ерітіндінің

құрамымен эксперимент жүргізілді, сол немесе басқа заттар қосылды және өсімдіктің сол
немесе басқа бөліктерінің өсуінің өзгеруіне бақылау жүргізілді.Эксперимент жүргізу
туралы барлық деректер бақылау күнделігіне,оның ішінде ерітінділердің pH мәні туралы деректерге де енгізілді.Қоректік ерітінді қажеттілігіне қарай, орташа есеппен айына екі - үш рет ауыстырылды.Аптасына бір рет барлық ерітінділерде pH өлшенген. Қажет болған жағдайда pH оңтайлы мәнге дейін жеткізілді. Сондай-ақ ерітінділер үш күнде бір рет компрессордың көмегімен оттегімен қаныққан.Кешкі уақытта өсімдіктердің жарық күнін ұзарту үшін арнайы күндізгі жарық шамдары қолданылды.Зерттеу барысында эксперименталды жұмыс барысына түзетулер енгізілді.Жобамен жұмыс істеген барлық уақыт ішінде, жобалық жұмысты жазғанға дейін отырғызылған 64 өсімдіктің 27-сі жалпы алғанда өліп қалды. Оның ішінде-2"Асти ред" сорты бұрыш, "Жеті лақ" сорты 1 қияр, "Черри"сорты 17 қызанақ, "Экави F1" сорты 6 баклажан, Мелисса 1 бұта. Өсімдіктердің осы даналары өсіру технологиясының бұзылуына байланысты түрлі себептермен өліп қалды

Жаңа деректерді өткен жылдардағы деректермен салыстыру

атаулымдарды салыстыру	**Жұмыс жылдары /нысан / өсіру әдісі**							
	2020		**2021**		**2022**			
	бұрыш	қызанақ	бұрыш	қызанақ	бұрыш	қызанақ	қияр	баклажан

	гидро	гидро	гидро	гидро	гидро	хемо	контр	гидро	хемо	контр	гидро	хемо	контр	гидро	хемо	контр
отырғызылған тұқымдар саны	5	5	5	21	6			23			6			14		
өніп шыққан тұқымдар саны	4	3	4	15	6			23			6			14		
жұмыс барысында өлген өсімдіктердің саны	1	2	1	7	2	0	0	12	4	1	1	0	0	0	5	1
алынған жемістер саны(шт)	1	0	1	2	4	0	0	6	0	0	0	1	5	0	0	0
алынған жемістердің жалпы салмағы(гр)	48	0	20,9	91,8	77,9	0	0	59,6	0	0	0	23,4	22,8	0	0	0
жемістердің орташа салмағы(гр)	48	0	20,9	45,9	19,48	0	0	9,94	0	0	0	23,4	45,6	0	0	0

Зерттеу нәтижелеріне сүйене отырып, келесі қорытындылар жасалды:

1) гидропоника әдісімен жалпы саны 13 өсімдік,хемопоника әдісімен – 5 өсімдік,

2) Өсімдік агрегатопоника әдісімен – 14 және топырақ әдісімен – 5 өсімдік өсірілді.

тердің барлық түрлері үшін өсірудің ең қолайлы тәсілі жоқ. Қызанақ және бұрыш өсіру үшін ең қолайлы гидропон әдісі. Қияр өсіру үшін ең қолайлы әдістер-жер және хемопон. Алайда, "су дақылдары" әдісімен гидропоникада қияр өсіру кезінде тамыр жүйесі шіриді, бұл өсімдіктің өлуіне әкеледі.

3) жұмыс аяқталғаннан кейін жалпы салмағы 394,4 грамм болатын 16 жеміс алынды.

4) алынған деректерді талдағаннан кейін жаңа деректерді өткен жылдардағы деректермен салыстыру кестесі жасалды. Сондай-ақ, зерттеу барысында мен өсімдіктердің өсуі мен дамуына өсімдік тамырларының өсуіне арналған кеңістік саны сияқты фактор әсер етеді деген қорытындыға келдім. Мысалы, егер өсімдіктің тамырының өсуіне шағын кеңістік бөлінген болса (біздің жағдайда - агрегатопоникада Мелисса өсіру), уақыт өте келе тамыр жүйесінің дамуы баяулайды, содан кейін тоқтайды, ал онымен бүкіл өсімдіктің өсуі де тоқтатылады. Бұл ретте, егер тамыр өсуі үшін жеткілікті орын бөлінсе, онда мұндай құбылыс байқалмады.

Жоғарыда айтылғандарды негізге ала отырып, осы эксперименттің басында қойылған мақсатқа қол жеткізілді деп айтуға болады. Мәдени өсімдіктерді өсірудің ең тиімді тәсілдері анықталды.

Әдебиеттер тізімі:

1) гидропоникада өсімдіктерді өсірудің артықшылықтары мен әдістері. [https://www.botanichka.ru/blog/2010/03/17/hydroponic/]. (өтініш беру күні: 19.09.2021)
2) Гидропоника. Гидропоника дегеніміз не? [http://www.pomogiogorodu.ru/gidroponika/]. (өтініш беру күні: 04.04.2021)
3) гидропоника тарихы. [https://dzagi.клуб / articles/ _ /growers / hydroponic / istoriya-gidroponiki]. (Өтініш берген күні: 19.09.2021)
4) гидропоника және оны қолдану дегеніміз не? [http://profermu.com/gidroponika/chto-eto.html (өтініш беру күні: 16.06.2022)

БИОЛОГИЯЛЫҚ ЫДЫРАТУШЫ АГРОТАЛШЫҚТЫҢ (АГРОВОЛОКНО) АУЫЛШАРУАШЫЛЫҚТА ҚОЛДАНУ ТИІМДІЛІГІ

Қатысушы: Амангелдин Шерхан
Жетекшісі: Ыдришова Молдир Рахимжановна
«Облыстық балалар биологиялық орталығы» КМҚК Семей қаласы

Жасыл технологиялар немесе басқаша айтқанда, таза технологиялар адамның қоршаған ортаға теріс әсерін азайту үшін жұмыс істейді және дұрыс енгізілген кезде олар жердің тұрақты тұрғындарын қолдайды және болашақ ұрпаққа одан әрі пайдалану үшін ауылшаруашылық өндірісінің сәтті әдістерін береді. Bioecofab агрофибрасы-полимер технологиясы институтында және tul химия және бояғыштар факультетінде жасалған жұмсақ және эластомерлі материал. Оны ауыл шаруашылығында, бау-бақшада, гүл өсіруде, қалалық және таулы аймақтарды дамытуда, жағалау жолдарында қолдануға болады.

Материал өсімдіктердің өсуін тездететін қалдықтардан жасалған биополимерлердің әртүрлі түрлерін қамтитын арнайы латекс қоспасымен қапталған мақтадан тұрады.

Жоба менеджерлерінің бірі доктор Прохон атап өткендей, жаңа агрофибраның нарықтағы басқа өнімдерге қарағанда бірқатар артықшылықтары бар. Ол өсімдіктердің өсуін тездетіп қана қоймайды, сонымен қатар "тыныс алады", яғни ол суды немесе сұйық тыңайтқышты сіңіре алады.

Мақсаты: Биологиялық ыдыратушы агроталшықтың(агроволокно) ауылшаруашылықта қолдану тиімділігін зерделеу, дамыту, дәріптеу

Жоғарыдағы мақсатқа жету үшін келесідей міндеттерді алға қойдым:

Міндеттері:

- Биологиялық ыдыратушы агроталшықтың түрлері жайлы мәлеметтер жинақтау;

- Биологиялық ыдыратушы агроталшықтың(агроволокно) ауылшаруашылықта қолдану тиімділігін сипаттау, анықтау;

- Биологиялық ыдыратушы агроталшықтың(агроволокно) ауылшаруашылықта қолдану тиімділігі туралы зерттеу талдаулар жүргізу

Зерттеу әдісі:

-зерттеу

-талдау әдісі

-сипаттама

Зерттеудің әртүрлі әдістерін қолдану осы көтерілген мәселені толық және терең қарастыруға мүмкіндік берді.

Зерттеу жаңалығы мен нәтижесі: Биологиялық ыдыратушы агроталшықтың(агроволокно) ауылшаруашылықта қолдану тиімділігі анықталды.

Тәжірибиелік құндылығы Ғылымыи жұмыс тек қана теория жүзінде қарастырылмай, сонымен қатар тәжірибе түрінде де бекітіліп, зерттеліп отыр. Бұл ғылыми жобаны мектеп мұғалімдері мектеп маңындағы үлескілерде және бау бақша өсіруде пайдалануға ұсынамын.

Зерттеу жұмысының жүру барысы: Зерттеу орны ретінде биологиялық орталықтың агроүлескісін алдық. Көкөністерді отырғызу үшін агроүлескіні дайындау күз мезгілінен басталады. Өнім жинап алынған соң, тазартылып тыңайтқыштар себіліп, жерін жыртамыз. Көктем мезгілі шығысымен агроүлескіні алты бөлікке бөлеміз (7/21). Әр жыл сайын көкөністердің орын ауыстыру кестесі дайындаймыз.

Қосымша №1. Орын ауыстыру кестесі.

№1	№2	№3	№4	№5
2021-асқабақ	**2021- сәбіз**	**2021-баялды, қызанақ.**	**2021-орамжапырақ**	**2021-жоңышқа**
2022-орамжапырақ	2022-қияр	2022- сәбіз	2022- сәбіз	2022-жоңышқа

Қосымша №2. Агроталшықты төсеу.

Дайын жер бөліміне агроталшықты төсейміз, жерге бекіту үшін арнайы сымдарды пайдаландық.

1 жер телімі бос

2 жер телімі агроталшық жайылған

Қосымша №3.

Шахмат әдісі.

Шахмат әдісімен көшеттерді отырғызу үшін агроталшықты тесеміз.

Жылыжайда өсірілген көкөніс көшеттерін дайын болған тақталарға отырғыздық. Арготалшықты қолданбаған кезде біз ұстаздарымызбен, оқушылармен бірге күнделікті суғару, қопсыту, армашөптен тазарту сияқты істерге уақыт жоғалтатынбыз. Агроталшықты қолданғанан бастап жұмысмыз біршама жеңілдей түсті. Ауа райына байланысты көкөністерімізді аптасына екі рет ғана суғардық. Жаздан күзге дейін көкөністерімізді күтіп баптап өсірдік. Күзде өнімді жинағаннан кейін агроталшығымызды жинап, су тимейтін құрғақ қоймада сақтаймыз. Осы жүру барысы әр жыл сайын қайталанып отырады.

Қосымша №4. Өнімнің шығуы.

Қосымша №5. Арамшөптермен күресу шаралары

1- сурет. Агроталшық егілген көкөністердің арамшөптері сирек кездеседі. Тек тамырдың түбінде ғана кездеседі. Арамшөптерден тазалау жиілігі аптасына айына 2 рет жүргізілді.

2- сурет. Ал агроталшықсыз жерге отырғызған көкөністердің арамөптермен күресу шаралара жиілігі аптасына 2 рет, жаңбырлы кездерге аптасына 4 рет жүргізілді.

Сонымен қатар жұмыс қолы 20 адам қажет етеді. Яғни агроталшықты
3- жердегі көкөністердің жұмыс қолын аз
4- қамтыды. Және уақыт өнемдеуіне ықпал
5- етті.

Қорытынды

Агроталшық – экологиялық таза, мықты, жеңіл суды және ауаны тез өткізгіш мата. Агроталшықтың екінші атауы Спанбонд. Адам жұмысын жеңілдету мақсатында арамшөппен күресудегі таптырмас құрал екеніне көз жеткізе отырып, зерттеу жұмысы барысында агроталшықтың келесідей артықшылықтарын анықтадық:

Зиянкестерден қорғау, арамшөптер күресу тиімділгі, таза өнім (жеміс) алу, өсімдіктердің аймақтың климаттық ерекшеліктеріне бейімделуіне көмектесу, қолайсыз ауа райы құбылыстарынан қорғау, ылғалды ұстап тұру, ауа және су өткізгіштігіҰқыпты қолданған кезде 5 жылға дейін пайдалану, көкөністер өнімділігі өсті, суды да үнемдеуде маңызы зор.Қорыта келе биологиялық орталықтағы оқу тәжірибе алаңдағы көкөністердің өсуіне тиімді жолдары анықталып, іс-жүзніде қолданылды. Зерттеу барысында агроталшықтың агрошаруашылығында зор үлес әкелетіне көз жеткізді. Бұл жасыл технологияда ауылшаруашылығында қолдануға ұсынамын.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Коваленко, Н. Я. Экономика сельского хозяйства: учебник для академического бакалавриата / Н. Я. Коваленко [и др.] под ред. Н.Я. Коваленко. - М.: Издательство Юрайт, 2020. - 406 с. - Текст : непосредственный.

2. Frolova6 E. Yu. Contradictions to regulatory measures and their impact on global and national agricultural markets / E. Yu. Frolova, A. A. Nikonov, R. R. Mukhametzyanov, A. F. 3. Оперативная информация о ситуации на полях. - Текст : электронный // АВАН-ГАРД-АГРО : [сайт]. - URL: http://avangard-agro.ru/live/ (дата обращения : 22.06.2021)

ОПРЕДЕЛЕНИЕ ОПТИМАЛЬНЫХ УСЛОВИЙ ДЛЯ ВЫРАЩИВАНИЯ МИКРОЗЕЛЕНИ В ДОМАШНИХ УСЛОВИЯХ

Участница: Нурмуллаева Айгерим Ардаковна
Руководитель: Сагимбаева Альфия Мерсаифовна
Гимназия № 6 г. Семей

В настоящее время наблюдается озабоченность людей здоровым питанием, недоверие к зелени в магазинах, дорогие экопродукты не гарантируют их безопасность и качество, выращивание микрозелени на дому - гарантия качества. Микрозелень является самой быстрой и богатой микроэлементами пищевой культурой, а добавленная в салаты, сделает их полезнее и вкуснее. Ее можно

использовать как часть гарнира к любым блюдам, как в лучших ресторанах. Всем поклонникам правильного и здорового питания можно вырастить для себя дома. Растет микрозелень как в почве так и без почвы на различных субстратах – почвозаменителях [1].

Микрозелень - это молодые ростки овощных растений и трав. Миниатюрная зелень выращивается в специально созданных для этого условиях. Ростки содержат повышенное количество питательных веществ, витаминов, минералов, аминокислот и пр. Объясняется это тем, что они находятся только на старте своего развития и по максимуму используют запас питательных веществ семени. Употребление микрозелени в пищу насыщает нас витаминами, дает запас энергии, способствует очищению организма [2].

Микрозелень способна активно расти без использования каких-либо удобрений и стимуляторов. Запаса питательных веществ и жизненной силы в семени хватает для активного роста. Таким образом, получаемая микрозелень – экологически чистый и органический продукт.

Разновидностей микрозелени огромное количество. Можно выращивать практически любые овощи, салаты, травы, злаковые и бобовые культуры. Например: руккола, свекла, редис, подсолнечник, горчица и т.д. [3].

Существует несколько способов выращивания микрозелени. Микрозелень можно выращивать традиционным способом — на почве. Таким способом выращивают рассаду овощей. Заполняем контейнеры почвой, увлажняем, сеем семена овощей, укрываем пленкой и выставляем контейнеры с почвой на светлый подоконник. После появления ростков укрытие можно снять. Уход заключается в опрыскивании зелени 2-3 раза в день [4].

Микрозелень можно выращивать в контейнере с грунтом и без грунта. В своей работе мы выращивали микрозелень в контейнере на джутовом коврике. Выращивали: редис, дайкон, брокколи, руккола, мизуна, кресс-салат и горчицу.

Для выращивания микрозелени нам нужно подготовить:

1. Семена для микрозелени.

2. Контейнер с отверстием и без отверстия.

3.Джутовый коврик. Мы пробовали выращивать микрозелень на вате, но был слишком большой расход ваты. Пробовали выращивать микрозелень на кокосовом субстрате, но после созревания микрозелени, было сложно отмыть зелень от субстрата. Самый оптимальный вариант для выращивания микрозелени – это выращивание на ковриках.

Джутовые коврики - коврики на 100% состоят из натурального, экологически чистого материала и не содержат никаких химических добавок. Такая среда позволяет вырастить растения без болезней

Процесс посадки микрозелени [5]:

Для начала берем контейнерс с отверствием (объем контейнера 750 мл), надеваем его на целый контейнер (объем контейнера 1000 мл). После положили джутовый коврик в контейнер и обильно намочили его водой. Далее распределяем семена по поверхности коврика (семена не должны плотно прилегать друг к другу, т.к. может образоваться плесень).

Мы использовали разбавленный раствор перекиси водорода для предотвращения появления плесени. После того как мы распределили семена по джутовому коврику, мы обрызгали семена разбавленным раствором перекиси водорода. Далее контейнер прикрыли прозрачной крышкой для сохранения влаги, и на 3 сутки поместили в темное место.

Рисунок 1. Посажанная микрозелень рукколы, брокколи, кресс-салата через сутки.

После того как зелень вырастает на 2-3 см, мы ставим зелень на подоконник. Микрозелень не любит прямые солнечные лучи. Микрозелень так же не любит, большое количество воды. При поливке, мы наливали воду таким образом, что коврик был хорошо напитан водой, но из него не выливалась вода. Поливали аккуратно с помощью пульверизатора. 7-14 сутки микрозелень можно срезать. Срезанную микрозелень можно хранить в холодильнике до 5-и суток.

Так же мы провели эксперимент, вырастили микрозелень при достаточном освещении (10-12 часов в сутки) и без освещения. Микрозелень выращенная при оптимальных условиях имела насыщенный окрас, а микрозелень выращенная без источника света, были более бледного цвета.

Рисунок 2. Выращенная микрозелень редиса и дайкона.

В ходе научно - исследовательской работы вырастила микрозелень и познакомилась с содержанием витаминов в ней. Узнал, какие виды микрозелени

бывают, и как за ними ухаживать. Также выяснил, что зелень выращенная собственными руками вкуснее и полезнее, чем та, что продается на полках в магазине. На основании проведенной экспериментальной работы можно сделать выводы:

- Миниатюрные ростки срезаются в возрасте до 10-14 дней и имеют высоту 3-7 см.
- Несомненная польза микрозелени – максимальная доступность всех полезных веществ, входящих в ее состав. За счет этого организм значительно легче и полностью усваивает ростки микрозелени.
- Выбрали наиболее подходящие условия для выращивания микрозелени.
- Также выявили достоинства и недостатки субстратов. Наилучшим субстратом по нашему исследованию явился джутовый коврик.
- Максимальное время подпитки освещением для микрозелени составляет 10-12 часов в сутки.

Выращивая микрозелень в домашних условиях можно добиться отличного качества зелени: хороший вкус, красивый вид и быстрый рост.

Способ выращивания без грунта, никаким образом не влияет на всхожесть и вкус, например, руколлы и кресс-салата. Через неделю, можно получить свежую, полезную микрозелень в домашних условиях.

Список литературы:

1. Алексеев Ю. Е. и др. Редька - Raphanus// Травянистые растения СССР. В 2 т/ Отв. ред. доктор биол. наук Работнов Т. А. - М.: Мысль, 1971.- Т. 1. - С. 428 - 429. - 487 с.
2. Гиль Л.С., Пашковский А.И., Сулима Л.Т. – Современное овощеводство закрытого и открытого грунта. Практическое руководство. -Житомир: “Рута”, 2012. - 468 с.
3. Лаврова С. А. Занимательная ботаника/ С. А. Лаврова. – Белгород: Белый город, 2008. – 144 с.
4. Чесноков В.А., Базырина Е.Н., Бушуева Т.М. и Ильинская Н.Л. - Выращивание растений без почвы – Ленинград: Издательство Ленинградского университета, 1960. – 171с.

ВИДОВОЙ ЦВЕТКОВЫХ РАСТЕНИЙ ОКРЕСТНОСТЕЙ ДУБЫГАЛИНСКОГО ОЗЕРА

Участница: Бексултанова Айгелия Армановна
Руководитель - Сабырғазиева Аружан Серікқазықызы
КГУ «Гимназия №6» г. Семей

Казахстанский Алтай является одним из богатейших флористических районов Казахстана. Изучение видового состава и биоразнообразия дает не только представление о существующих видах на определенной территории, но также дает всестороннюю оценку состояния экосистем.

В связи с интенсивной деятельностью человека территория окрестностей Дубыгалинского озера претерпела значительные изменения во флористическом составе за относительно короткий период времени.

Анализ флоры, проводимый по разным направлениям, играет важную роль при изучении растительного покрова любой местности. Это предоставляет возможность сравнивать анализируемую флору с флорами других территорий с позиций географии, таксономического состава и экологии.

В статье «Фитоценотическая характеристика и ресурсная оценка Allum Nutans L на Калбинском хребте. В Казахстанском Алтае» Ю.А. Котухов, А.Н. Данилова, О.А. Ануфриева, С.А. Кубентаев авторы произвели фитоценотическую характеристику трёх ценопопуляций Allium nutans, описанных на горных массивах Актау и Сарытау. Дана ресурсная оценка и проанализировано внутривидовое разнообразие по комплексу метрических признаков. По ресурсным показателям и величине коэффициентов вариации для отбора форм в интродукцию перспективной является ценопопуляция ковыльно-луково-иссопового фитоценоза [1].

Мырзагалиева Б. А. в работе «Сравнительный анализ видового состава и ресурсов лекарственных растений Казахстанского Алтая» провела анализ видового состава и ресурсов лекарственных растений хребтов Западного Алтая, Нарынского и Калбинского, отличающихся видовым разнообразием и огромным ресурсным потенциалом.

Проведен экологический анализ флоры лекарственных растений и выделены 9 экологических групп по отношению к влаге. Определено, что среди лекарственных растений преобладают ксерофиты и мезоксерофиты [2].

Актуальность работы заключается в использовании региональной составляющей формирование целостных знаний о родном крае. В его рамках была проведена инвентаризация флоры окрестностей Дубыгалинского озера. Это имеет важное практическое значение, так как позволяет обнаружить лекарственные, кормовые и другие полезные растения и открывает возможности для их рационального использования.

Целью данной работы является изучение флоры цветковых растений окрестностей Дубыгалинского озера.

В задачи исследования входило:

1. Поиск литературы, истории изучения растительности;
2. Сбор, сушка, гербаризация растений
3. Анализ собранных растений;
4. Определение видового состава растений;
5. Экологическая характеристика растений.

Материалы и методы исследования

Объектом исследования в данной работе является флора окрестностей Дубыгалинского озера (Рисунок 1). Сбор растений проводился с июля по август 2022 года.

Рисунок 1. Географическое положение района исследования

Территория Юго-Западного (Казахстанского) Алтая расположена в глубине материка на границе великих равнин и горных систем Евразии в южной части умеренного климатического пояса. Являясь южной периферией Алтайской горной системы, к Казахстанскому Алтаю относятся горные сооружения Рудного и Южного Алтая, их западное продолжение - Калбинский хребет [3].

Работа проводилась путем маршрутных исследований растительности окрестностей Дубыгалинского озера, составления гербария, определение растений по определителю, а также описание отдельных видов растений Определение растений проводится в соответствии с особыми руководствами для этого необходимо выяснить точное название растения, принадлежность к семейству, а также уметь работать с определителем. Для этого были использованы ряд определителей [4],[5],[6].

В результате работы был проведен сбор, сушка и гербаризация растений. В итоге собрано и определено 25 видов растений, относящихся к 24 родам, 12 семействам. Самым многочисленным по количеству видов является семейство Сложноцветные.

В соответствии с систематикой разработанной И.Г. Серебряковым (1962) [7] собранные 25 видов растений представлены следующими жизненными формами: однолетние травы - 7, двулетние травы – 2, многолетние травы – 15, кустарники -1.

В растительности окрестности Дубыгалинского озера преобладают травы, в числе которых многолетники занимают лидирующее положение по сравнению с другими.

По принадлежности к экологическим группам растений по отношению к влаге были выявлены следующие данные: ксерофиты - 3, ксеромезофиты - 6 мезофиты - 14, гигрофиты - 2. В результате было выявлено, что наибольшее количество видов принадлежит мезофитам.

Принимая за основу, классификацию М.М. Ильина [8] были выделены следующие группы ресурсных растений: лекарственные - 22, пищевые - 4, кормовые - 7, декоративные - 6, медоносные - 2, ядовитые - 1.

Среди семейств преобладают Сложноцветные (Астровые).

В экологическом отношении во флористическом составе по числу видов преобладают мезофиты. Множество растений из этих семейств имеют важное значение, некоторые виды используются человеком в хозяйственной деятельности и выращиваются как декоративные, но лидирующую позицию занимают лекарственные растения.

Список литературы

1.Мырзагалиева А.Б. /Сравнительный анализ видового состава *и* ресурсов лекарственных растений Казахстанского Алтая [Текст]/Вестник КАЗНУ. Серия биологическая. №2 (58). 2013

2. Ерофеев, В.С. Геологическая история южной периферии Алтая в палеогене и неогене. – Алма-Ата, 1969- с. 2.

3.«Флора Казахстана» 1 - 9 том (1956- 1966) / под редакцией Павлова Н.В. - Алма-Ата: Наука.

4. Школьный иллюстрированный определитель цветковых растений/ Н.Ш. Карипбаева; В.В.Полевик, Б. М. Силыбаева Б.М.- Семей, 2008.- 229 с.

«УМНАЯ» КОЛЫБЕЛЬ

Участник: Козлов Кирилл Александрович

Руководитель: Жуматаева Арай Жумагалиевна

КГУ«Борасинская средняя школа-сад» отдела образования Бескарагайского района

Наш век – век информатизации и автоматизации! Каждый день человек стремиться максимально улучшить, упростить свою жизнь, избавить себя от рутины. Для этого он изобретает все новые и более совершенные технологии. И мне хочется привнести что-то новое в этот мир. Я долго думал, что я, обычный учащийся общеобразовательной школы, могу сделать, чтобы удивить, внести свой вклад. И вот, слушая новогоднее обращение к казахстанцам главы государства Касым-Жомарт Токаева, который объявил 2022 год - Годом детей, я понял, моя работа должна быть связана с этим. В моем понимании Родина - это семья. Если я помогу семьям, значит помогу стране. Родители должны заботиться о детях, растить их в комфорте, при этом сами сильно не напрягаясь.

Так мне в голову пришла идея для моего проекта – это создание условий для комфортного самочувствия современного ребенка, которые начинаются с колыбели. И я решил создать «Умную» колыбель.

В проекте речь идет о системе «Умной» колыбели. Традиционные методы, с помощью которых можно сократить использование дорогостоящих устройств для ухода за ребенком, интегрированы в одну детскую люльку без физического вмешательства родителей. В проекте рассмотрены основные идеи построения автоматической «Умной» колыбели», а также представлена модель колыбели. Разработаны и исследованы алгоритмы функционирования модели, позволяющих увеличить экономию времени родителям. «Умная» детская колыбель позволяет родителям следить за малышами с помощью Android приложения: укачивать колыбель, включать успокаивающую музыку и т.д.

Актуальность данной темы состоит в том, что самостоятельное создание «Умной» колыбели позволяет детально изучить состав, структуру, алгоритм действий существующих моделей колыбелей, опробовать их в бытовых условиях. Это не только познавательно, но и способствует развитию логического мышления.

Самой главной целью этой комплексной автоматизации колыбели является создание максимального комфорта, безопасности и ресурсосбережения для всех пользователей.

Для достижения поставленной цели необходимо последовательно выполнить следующие задачи:

1. Изучить литературу по данной теме.
2. Определить основные функции «умной» колыбели и собрать колыбель.
3. Запрограммировать колыбель для выполнения определённых функций.
4. Испытать и продемонстрировать «умную» колыбель.

Объект и предмет исследования: «умная» колыбель, способы автоматизации возможностей обычной колыбели.

Гипотеза: изучая эту тему, пришел к прогнозу что в будущем технологии будут востребованы во всех областях жизни человека.

Новизна исследования: используя «умную» колыбель, мы можем убедиться что наша страна развита в автоматизаций.

В ходе работы над данным проектом были использованы следующие методы исследования: изучение научной документации, моделирование, эксперимент, анализ, наблюдение, исследование.

Теоретической основой является изучение научной литературы в этой сфере, а практической – создание, программирование, испытание и демонстрация колыбели.

Практическим значением исследования является наглядная демонстрация использования колыбели в повседневной жизни и доказательство огромной значимости автоматизации предметов в современном мире.

Основная часть

Мы живем в мире, где технологии используются повсюду вокруг нас. Новое поколение родителей воспитывалось на технологиях и собственных смартфонах и людям близко автоматизирование предметов в повседневной жизни, в том числе и детских колыбелей. В условиях растущих расходов и относительно напряженного образа жизни, родителям приходится жертвовать большим количеством времени на воспитание ребенка и уход за ним, а также на выполнение повседневных задач. Родителям по-прежнему приходится готовить, убирать, стирать и т.д. Они должны выполнять домашние дела и параллельно следить за ребенком. В других случаях, возможно, родители работают в саду или принимают душ и не могут услышать плач ребенка. Отличным решением данной проблемы является детская автоматическая колыбель, спроектированная вручную с помощью Arduino комплекта.

В начале работы я просмотрел виды и варианты современных автоматических колыбелей и взял самые основные функции. Дополнив пару функций, решил продолжить эту идею дальше. Для создания модели я взял обычный бесик и датчики (температуры и влажности, звука и т.д), мотор, Bluetooth модуль набора Arduino.

В этом проекте описывается разработка детской колыбели, которая автоматически раскачивается, когда ребенок плачет. Система анализа крика распознает звук плача ребенка и соответствующим образом раскачивает люльку до тех пор, пока ребенок не перестанет плакать. Дополнительно можно включить колыбельную песню. В люльку также встроена система сигнала, которая информирует о двух ситуациях: во-первых, когда матрас мокрый, что является решающим фактором для поддержания гигиены ребенка; во-вторых, когда младенец продолжает плакать в течение длительного периода, что говорит о том, что ребенок требует внимания. Возможности колыбели позволяют родителям ухаживать за младенцами и заниматься параллельно своими делами. Колыбель должна управляться смартфоном, а также отправлять на нее данные.

Приложение для контроля датчиков создаём на сайте https://remotexy.com/, берем нужные индикаторы и кнопки, создаем код, вносим в С++ и программируем дальше. После создания программы, приступим к урегулированию движения. Для этого используем датчики, мотор Ардуино. Когда мы будем передвигать слайдер на смартфоне, колыбель раскачивается, для определения звука (ребенок плачет и т.д), мы используем датчик звука. Если матрас мокрый, у нас срабатывает датчик влажности, датчик температуры контролирует показатели температуры в комнате. Есть еще одна дополнительная кнопка, которая воспроизводит колыбельную песню. Таким образом, наша «умная» колыбель полностью контролируется с помощью смартфона легко и просто.

Выводы

Главной целью проекта было показать, как с помощью автоматизации колыбели создать максимальный комфорт и доступность.

Главный принцип концепции «Умная» колыбель – объединение всех функции в единый слаженно работающий организм. Владелец такой колыбели получает удобное и наглядное управление, четкое взаимодействие всех инженерных систем, автоматическую адаптацию под хозяина, интеллектуальные режимы взаимодействия подсистем.

Кроме удобства это увеличивает безопасность, где бы не был человек он не будет переживать за своего ребенка. Что может быть проще, как воспользоваться смартфоном, и узнать даже на расстоянии, как себя чувствует ребенок, проверить его состояние. Для управления можно воспользоваться удаленным компьютером, например, с вашего рабочего места, ну а если нет такой возможности, то достаточно иметь мобильный телефон, чтобы осуществить управление «Умной» колыбелью с Андроида. Пусть в каждом доме царит: тепло, доброта, понимание, уют, забота, уважение.

Список используемой литературы:

1. https://zen.yandex.ru/media/id/5a20825dad0f22233a285e05/istoriia-razvitiia-robototehniki-5a82d2211410c33286ea1e01

2. https://yarlad.edu.yar.ru/distantsionnoe_obuchenie/istoriya_razvitiya_robototehniki.docx

3. arduino.cc - сайт посвященный Ардуино.
4. http://arduino.ru/

АУЫЗ СУДЫҢ МИНЕРАЛДЫҚ ҚҰРАМЫ

Қатысушы: Серік Қаламқас
Жетекшісі: Бегалина Нағыштай Мерекеновна
«№22 жалпы орта білім беретін мектеп-лицейі» Семей қаласы

Адам денсаулығын сақтау бүкіл қоғамның проблемасы.Минералды сулар жиі қолданылатын сусын болғандықтан,әр түрлі өндірілген минералды сулардың ішінен,өз денсаулығына пайда немесе кері әсерін тигізетін минералды судың түрін білмеу –өзекті мәселелердің бірі.Сондықтан қазір адам денсаулығына әсер ететін бөгде заттарды нормалау мәселесі туындайды.Табиғаттың тамаша туындыларының ең қарапайымы да,ең күрделісі де су.Миллиардтаған жылдар бойы ағып жатқан су тау мен тасты бұзып,жер бетінің бедерін өзгертіп,біздің планетамызда осы күнгі қалыпқа келтірген.Су мен тіршілік бірігіп,органикалық және бейорганикалық заттардың алуан түрін тудырды. CL^- және SO^{2-}_4 иондарын анықтауды талдаймыз. Минералды сулар-құрамындағы компоненттері коллоидты бөлшектер,еріген газдар және диммоцияланбаған иондар күйінде болатын күрделі ерітінділер. Құрамында биологиялық белсенді минералды компонентердің және өзіне тән физико-химиялық қасиеттерін жоғары деңгейде сақтауы-минералды сулардың ерекше қасиеттері.Емдік минералды сулар-құрамындағы минералды компонентері жоғары концентрациялы ,химиялық құрамы мен физикалық қасиеті адам организміне ерекше әсер ететін арнайы емдік сулар.Табиғи минералды ауыз сулардың құрамында әр түрлі химиялық қосылыстармен элементтер,металдар,сонымен қатар ауырметаллдардың белгілі мөлшері бар.Судың ластануы осындай әр түрлі химиялық заттардың әсерінен болуы мүмкін.Фенолдардың, ауыр металлдадың, пестицидтердің, синтетикалық белсенді және басқа да химиялық заттардың бір уақытта кездесуі олардың сапасы мен судың ластануын бақылауда қиындықтар әкеледі.Судың табиғатта кездесуі мен тазарту әдістерін ашып көрсету басты мақсаттарымыздың бірі болып табылады. Минералды су түрлері мен олардың пайдасы жайлы көп әңгіме қозғалмақ. Осылайша біз өз өміріміздегі минералды сулардың алатын орнын біліп,пайдасымен танысып ой түземіз.

Судың жақын туыстарды – күкіртексутек,селенсутек,телесутектердің қайнау және балқу температуралары 0^oC төмен газ тәрізді заттар.Заттың қайнау және балқу температураларына оның салыстырмалы молекулалық массасы әсер ететіні белгілі,ол өскен сайын қайнау және балқу температуралары артады.Төрт заттың ішінде салыстырмалы молекулалық массасы ең кішісі-су, бірақ оның балқу және қайнау температуралары керісінше ең жоғарғысы. Егер су осы заттар бағынатын жалпы заңдылықтарға бағынады деп есептеп,көрсетілген қасиеттердің өзгеру барысына экстраполяция жасаса, онда су -70^oC қайнап,-90^oC шамасында қатар еді. Судың бұдан едәуір жоғары температурада балқитыны және қайнайтыны

белгілі.Бұл аномалияны су молекулаларының бір-бірімен ілінісуге қабілеттілігмен түсіндіруге болады.Судың бір молекуласындағы оттек атомы судың басқа молекуласындағы сутек атомын өзіне тартады. Су молекулалары арасындағы мұндай байланысты сутектік байланыс деп атайды.Оның есебімен молеклалар бір-бірімен байланысып,бірнеше молеклалар біріккен үлкендеу бөлшектер түзеді.Олар судың жеке молекулаларынан ауырлау болғандықтан судың булануын қиындатады,демек оның балқу және қайнау температураларын жоғарылатады.

Су өте тұрақты зат.Ол тек 1000 маңында ғана сутек пен оттек бөле ыдырай бастайды.Су химиялық активті қосылыстар қатарына жатады.Су әмбебап еріткіш. Кейбір заттардың суда ерігіштігі жоғарыда аталған сутектік байланыстың түзілуімен түсіндіріледі. Су көптеген заттарды ерітіп қана қоймай,олардың көпшілігінің молекулаларымен химиялық реакцияға түседі. Оның дәлелі еру процесі кезінде байқалатын мынадай құбылыстарды атауға болады:

-еру процесі кезіндегі жылудың бөлінуі немесе сіңірілуі

-еру процесі кезіндегі жүйенің көлемінің аз да болса кемуі(контракция)

-зат ерігенде ерітіндінің түсінің өзгеруі.

Бұл құбылыстар ерітінділердің химиялық теориясын жасауда негіз болды.

Су реагент ретінде қатысатын маңызды химиялық реакциялар мен процестерді қарастырайық.

1.Қышқылды –негіздік реакциялар.

Су екіұдайлы қасиеттер көрсетеді. Яғни, су әрі қышқыл, әрі негіз ретінде жүре алады.Оның екідайлы қасиеттері судың өзіндік иондану қабілетінен туындайды.

$2H_2O(c)=H_3O+(сулы)+OH$ (сулы)

Бұл суға, бір жағынан протон акцепторы болуға мүмкіндік береді.

$HCL+H_2O=H_3O^+ +CL$

Екі жағынан протонның доноры бола алады. Су –өршіткі.

Көптеген химиялық процестер су қатысында жылдамдайды,яғни су өршіткі рөлін атқарады. Мысалы, қышқыл ауады алуда,әктасты сөндіруде, гидратация процесінде байланыстырушы материалдардың ұстасуында және қатаюына су-активті реагент болып табылады.

Минералдысулардың химиялық құрамы мен қасиеттері.

Көптеген минералды сулар газдалған болып келеді.Бұл оның дәмін келтіру үшін бактериялды ластанудан сақтау мақсатында жасалады.Судың ешқандай өндеуден өтпеу себебінде инералды сулардың шығарылуы стирильды болу шарт.

Қазақстанда өндірілетін кейбір минералды сулардың сипаттамасы:

№	Минералды сулардың түрлері	Өндірілген жері
1	«Сары Ағаш»	Ташкент маңындағы артезиан алабының ы Ағаш минералды кең орыны табиғи дерімен №3 МД ұңғыма.Минерализациялануы-0,8-1,0

2	«Тассай»	ОҚОжер асты суларының Тассай-Ақсу орыны.№1ұңғыма.
3	«Павлодарская»	Павлодар қаласы,орталық аудан.№13-ұңғыма

Минералды судың физико-химиялық құрамы:Судың катиондық құрамы

№	Су түрлері	Ca^{2+}	Mg^{2+}	Na^{+}	МДК	мг/л
1	«Сары ағаш»			210-285	Mg^{2+}	100
2	«Тассай»	45	17	8	Na^{+}	200
3	«Павлодарская»			495		

Жоғарыдағы кестелерде минералды сулардың химиялық құрамы бойынша катиондық және аниондық мөлшері көрсетілген:

1.Ca^{2+} және Mg^{2+} иондарының минимум мөлшері-«Тассай»суында иондарының максимум мөлшері –«Павлодарская» суында,минимумы-«Тассай»суларында байқалған.

2.HCO_3 -иондарының концентрациясының минимум мөлшері - «Тассай» суында, SO_4^{2-} иондарының максимумы - «Сары-Ағаш»суында,CL^- минимум мөлшері «Тассай» суында болатындығы байқалған.

• 3. Ca^{2+} иондарының зерттелген миералды сулардың құрамындағы мөлшері ПДК-дан аспайды.

Минералды су дәмі оның құрамындағы ұз,газ мөлшеріне байланысты болады.Натрий хлориді бар су-мұзды дәмі болады,магний,сульфаты бар су-ащы дәмі болады.Ең дәмді су-гидрокарбонаты бар минералды су.Құрамындағы минералды ерітінділеріне қарай су түрлері:

1.Асханалық(1) 2.Емдік-асханалық (1)

3.Емдік(1)Емдік асханалық су құрамында(тұз,йод,бром,фтор) т.б. элементтер болады.Емдік минералды сулар.Емдік минералды сулар 1литрде 10-15гр. Тұз болады,сондай-ақ ең төменгі минералды,сулар да жатады.Дәріханалары «Ессентуки-17»,«Кармадон»суларын емдік су депсатады,шын мәнінде емдік орындардан алынған суларда ғана емдік заттар болады.Минералды суды бөтелкеге куюға болмайды оны бұлақ көзінен немесе курорттағы орындардан,дәрігер сілтемесімен ішеді.Емдік суларды ем үшін ішу –дәрігер судың түріне қарай таңдау керек.

Қолданылған әдебиеттер:

1.Акулов К.И.,Буштуева К.А. Коммунальная гигиена.Москва 2001 жыл
2.Румянцев Г.И.Жалпы гигиена. Москва 1990,67-74 бет
3.Габович Р.Д.Гигиена 1983 ж.36-40,121-123,284-285 бет
4.Пивоваров Ю.П. Руководство к практическим занятиям по гигиене.1983 ж.93-95

ГЕОМЕТРИЯ САБАҚТАРЫНДА «АЙНАЛУ ДЕНЕЛЕРІ» ТАҚЫРЫБЫН ОҚЫТУ ӘДІСТЕМЕСІ

Қатысушылар: Сағындык Аиым Аскарқызы, Тулегенова Анель
Жетекшісі: Дәуітбек А. С.
«№45 жалпы орта білім беретін мектебі» КММ Семей қаласы

Аннотация. Айналу денелері – жалпы математиканың ішіндегі геометрия пәнінің негізгі тақырыптарының бірі. Айналу денелері ежелгі Архимед заманынан қазірге дейін зерттеліп келген маңызды тақырып. Сондықтан да, айналу денелері тақырыбын оқыту – өскелең ұрпақтың ойлау жүйесінің дамуына, математикалық қабілеттерінің артуына мол септігін тигізеді. Түйін сөздер: айналу денелері, цилиндр, конус, шар, шар беті, сфера, аудан, көлем, қима.

Annotation. Bodies of rotation are one of the main topics of the geometry discipline within General mathematics. The most important topic studied by the ancient Archimedes to the present time. Therefore, the study of the rotation body topic contributes to the development of the younger generation's thinking system, and increases mathematical abilities. Keyword:bodies of rotation, cylinder, cone, ball, ball surface, sphere, area, volume, section.

Аннотация. Телы вращения – одна из основных тем дисциплины геометрии внутри общей математики. Важнейшая тема, изучаемая древним Архимедом до настоящего времени. Поэтому изучение темы тела вращения способствует развитию у подрастающего поколения мыслительной системы, повышению математических способностей. Ключевые слова:тела вращения, цилиндр, конус, шар, поверхность шара, сфера, площадь, объем, сечение.

Қоршаған ортада бізге фигураларды жазықтықта бұруға қарағанда, фигураларды кеңістікте осьтен айналдыра бұру жиі кездеседі. Біз күнделікті өмірде денелердің өз осінен айналуын бақылап, оған куә болып жүрміз. Мысалы, Жер Күнді айнала қозғала отырып, оз осінен де айналады. Жер Күнді толық бір айналып өткен уақыт ішінде өз осінен 365 рет айналып үлгереді. Сонымен біз бірден екі қозғалысқа қатысамыз: бір тәулік ішінде Жермен бірге оның осінен толық бір айналым жасасақ, бір жылда Күнді толық айналып өтеміз. Айналу осьтері, әсіресе дөңгелек фигураларда – сферада, шарда, цилиндрде, конуста болады. Сондықтан оларды кейде айналу денелері деп те атайды.

«Цилиндр» сөзі гректің kulindros сөзінен алынған, ол «валик» - «оқтау» мағынасын білдіреді.

1-анықтама. Цилиндр деп тіктөртбұрышты оның қабырғаларының бірінен айналдырғанда шығатын фигураны (денені) атайды. Бізді қоршаған ортада,

тұрмыста цилиндр пішіндес заттар, обьектілер жиі кездеседі: металдан жасалған бөшкелер, консерві банкалары, хоккейдің шайбасы және т.б.

Тарихқа үңілсек Конус гректің «konos» сөзінен аударылғанда «шыршаның дәні» дегенді білдіреді. Адамдар конуспен баяғы заманнан бері таныс. 1906 жылы Архимедтің (б.з.д. 287–212 жж.) «Әдіс» туралы кітабында, цилиндрлардың қиылысқан көлемдерін табу ережелері жазылған. Бұл еңбекті пайдаланып екі ғасырдан кейін Демокрит пирамида мен конустың көлемдерінің формулаларын тапқан.

2-анықтама. Тікбұрышты үшбұрышты катетінен айналдырғанда шығатын фигура конус деп аталады.

3-анықтама. Конустың табаны мен табанына параллель қиманың арасындағы бөлігі қиық конус деп аталады.

4-анықтама. Қиық конустың бір табанының қайсыбір нүктесінен екінші табан жазықтығына түсірілген перпендикуляр қиық конустың биіктігі деп аталады.

5-анықтама. Жарты шеңбердің өз диаметрін айналғанда шығатын фигураны сфера деп атайды.

6-анықтама. Жарты дөңгелекті өзін шектейтін диаметрден айналдырғанда шығатын фигураны шар деп аталады. Шардың беті – сфера, ол сәйкес жарты шеңбердің айналуынан пайда болады. Сфераны басқаша шар беті деп те атайды.

9-сынып геометрия курсында «Айналу денелері» тақырыбын өтпесек те қызығушылық танытып, математика пәнінің мұғалімімен бірлесе отырып сыныптан тыс сабақ өткіздік. Бұл сабақта біз айналу денелерімен таныстықты бізді қоршап жатқан айналу денелерін мысалға ала отырып, олардың құрлымын, элементтерін көз алдымызға елестете отырып, алдын-ала арнайы дайындалған сызба арқылы айналу денелерінің макетін жасап шықтық. Сонымен қатар GeoGebra программасын қолданып, айналу денелерін толығырақ зерттедік. GeoGebra - бұл геометрия, алгебра, кестелерді, графиктерді, статистика және математикалық анализді бір ортаға әкелетін, білім берудің барлық деңгейіне арналған интерактивті компьютерлік бағдарлама. Сонымен қатар GeoGebra - миллиондаған қолданушылардан құрылған үлкен қарқынмен өсіп келе жатқан қауымдастық. GeoGebra - ғылым, технология, инженерия және математиканы үйренуге арналған алдыңғы қатардағы интерактивті бағдарлама. Бұл бағдарлама арқылы оқушыға айналу денелері бөлімінің кез келген тақырыбын оңай әрі түсінікті етіп жеткізуге болады. Модельдермен немесе тақтаға сызып көрсете алмаған айналу денелерінің қималарын, жанасуларын т.с.с. бүге шүгесіне дейін толық сызып көрсетіп береді. Сонымен қатар аталған бағдарламалар оқушының салғырттық танытатын айналу денелері бөлімінің кез келген тақырыбына тақырыбына қызығушылығын арттырады.

Қорытындылай келсек, «Айналу денелері» өмірмен өте тығыз байланысты, мысалы оларды бізді қоршап жатқан ғимараттардан, күнделікті қолданыста жүрген ыдыстардан, пайдаланып жүрген заттардан көре аламыз. Сондықтан Айналу денелері тақырыбы бізді қызықтырды. Келешекте осы

тақырыпты өту барысында біліміміздi терең толықтырып формуламен жұмыс жасап, есептерді оңай шығара аламыз деген ойдамыз.

QR КОД – ҚОЛДАНУ АЯСЫ, МАҢЫЗЫ

Қатысушы: Қалданова Ажар Маратқызы
Жетекшісі: Кожаева Лаура Қайроллақызы
Аягөз ауданы, «Шынқожа батыр атындағы ЖОББМ» КММ

QR код қазіргі заманның бір бөлігі. 1994 жылы Denso-Wave компаниясы әзірлеумен айналымға енді. Бұл қарапайым үлгінің тарихы Жапонияда басталды. Қазір «QR code» (ағылш. QuickResponseCode - жылдам әрекет ету коды) DENSO Corporation-нің тіркелген тауар белгісі болып табылады, оны пайдалануға қандай да бір лицензиялық аударымдар салынбайды. QR кодтың көмегімен кез-келген ақпаратты кодтауға болады, мысалы сайттың сілтемелерін, мәтін, телефон нөмірін. Пайдаланылуы: Камерасы бар ұялы телефонды аласыз, кодты сканерлеу үшін бағдарламаны іске қосасыз, камераны кодқа әкелесіз де, ақпаратты аласыз. QR кодтарды құрастыруға арналған онлайн сервистер: qrcoder.ru, qrmania.ru айрықша танымал генераторлардың бірі болып табылады. Linkstore.ru - мәтінді, графиканы, бейне немесе аудионы серверде сақтауға мүмкіндік береді және QR кодты мобильді веб-бетшеге сілтемемен жасайды, онда сақталған мәліметтерді көруге болады.

QR анықтамасы өте қарапайым. Екі әдеттегі әріп "Quick Response"дегенді білдіреді. Яғни QR кодын жылдам әрекет ету коды деп атауға болады (немесе дереу жауап).

Зерттеу жұмысының міндеттері: QR кодты екі өлшемді кодтау принципін білу, қызметтер мен бағдарламаларды қарастыру- QR код генераторлары және оны тануға арналған қосымшалар, QR код ты құру процесін білу, ақпарат көлемін азайту үшін QR код әзірлеу.

Зерттеу жұмысының әдістері: аналитикалық оқу, әдебиетке теориялық талдау жасау, іздеу, контекстік талдау, салыстырмалы талдау, мақалаларға шолу, сауалнаманы зерттеу.

Зерттеу жұмысының мәні. QR кодтың ақпарат берудегі маңызыдылығы, цифрлық ресурстарды қолдану.

Зерттеу жұмысының нысаны. QR код қолданылатын салаларды анықтау.

Зерттеу жұмысының ғылыми жаңалығы. Зерттеу жұмысының жаңалығы тақырыпты кешенді әрі жүйелі түрде терең зерттей отырып, құнды ақпарат жинақтау.

QR сканер арқылы «eGov mobile» мобильді қосымшасында авторизациялану және қызметтерге қол қою, сондай-ақ «Цифрлық құжаттар»

сервисінде үшінші тұлғаның құжатын көруге рұқсат алуға болады. Егер сізде өзіңізбен бірге өзіңіздің және отбасы мүшелерінің жеке куәлігі болмаса, «eGov mobile» мобильді қосымшасының көмегімен QR-код арқылы оның электронды нұсқасын қолдана аласыз. «eGov mobile» мобильді қосымшасы Play Market (Android) және App Store (iPhone) қосымшаларында қолжетімді. Заман талабынан қалмай, сот жүйесіде жұмысына жаңа технология QR кодты енгізді. Азаматтарға сот төрелегіне деген қолжетімділікті кеңейтіп, оның ашықтығын арттырады, сот жүйесіне қатысты сұрақтарына QR-code арқылы жауап ала алады. Азаматтардың сот жүйесіндегі жаңалықтарға, пилоттық жобалар тиімділігіне, сот құжаттарының үлгілеріне, өзге де өздерін қызықтыратын сұрақтарға QR-code арқылы қол жеткізуін қамтамасыз ету мақсатында арнайы жасалған базалық топтама таныстырылды. Сіз мынандай суреттерді байдадыңыз, бірақ оған жете мән беріп қарамадыңыз. Бұл QR код болып табылады. Қазір қолданысқа осы кодтарды енгізу жұмыстары қарқынды түрде жүргізіліп жатыр. Смартфоныңызбен осы суретті сканерлеу арқылы жарнамаға, түрлі ақпаратқа қол жеткізіп, өзіңізге қажетті мағлұматты ала аласыз.

Біздің елде бұл жүйенің енгізілуі енді ғана қолға алынып жатқан болса, Корея мен Жапонияда қолданылып жүр. Оңтүстік Корея азаматтары QR-кодтарды қолдану арқылы азық-түлік пен түрлі тауарларды енді метрополитеннің ішінен де сатып ала алады. Бұл идея HomePlus дүкендер желісінде жұмыс істейтін маркетологтардың басына келді. Қоғамдық көліктердің аялдамаларында. Метро станцияларының ішіне Tesco жұмысшылары жарнамалық баннерлер орнатып қойған. Сатып алушы өз телефонынан бағдарламаны іске қосып, виртуальды дүкеннен керекті тауардың QR-кодын сканерлеп алады. Содан кейін, таңдалған тауар автоматты түрде тұтынушының онлайн-жәшігіне түседі. Тауар телефонның ішіне енгізілген қаражат арқылы, не болмаса онлайн-төлемдер арқылы жүзеге асып отырады. Ешқандай кезексіз, оңай шаруа. Тек смартфон қалтаңызда болса

болғаны. Осылайша, адамдар өз уақыттарын үнемдеп, ойлаған шаруаларын бітіре алады.

Цифрлық сауаттылық - бұл адамның өмірдің барлық салаларында цифрлік технологияларды сенімді, тиімді, сыни және қауіпсіз қолдануға дайындығы және қабілеті. Цифрлық сауаттылық - ақпараттық қоғамдағы қауіпсіздіктің негізі, XXI ғасырдың ең маңызды білімі. Цифрлік сауаттылықты қалыптастыру оқырмандық, математикалық және жаратылыстану сауаттылығымен тең дәрежеде назар аударылуы керек. Қазіргі уақытта, әлем жыл санап емес, ай санап, тіпті апта мен күн санап цифрландыру заманының сиқырлы әлеміне еніп барады. Цифрландыру технологиялары дегеніміз – бұл бұрын-соңды адамзат бастан кешпеген ғажайып әлемнің жаңа құралдары. Қазіргі күні бұл технологиялар жасақталу үстінде.

Қолданылған әдебиеттер

1.Сафаров Т.А. Технология штрихового кодирования. Москва, 2010 г.

2.Белов Г.В. Штриховое кодирование: технологии XXI века. 2009 г.

3.Ковалев А.И. QR коды, их свойства и применение Молодой ученый. 2016, №10 стр. 56-59

4. Арманд В.А., Железнов В.В.Штриховые коды в системах обработки информации (интернет –издание) 2009 г.

ФИЗИКА ТҰРҒЫСЫНАН ТҰМАУДЫ ЗЕРТТЕУ

Оқушы: Молдакапасова Әсем
Жетекшісі: Аубакирова Айнагул Саиновна
«Ж.Аймауытов атындағы жалпы орта білім беретін мектеп»КММ

Тұмау-тыныс алу жолдарының жедел жұқпалы ауруы. Жіті респираторлық вирустық инфекциялар тобына кіреді. Ауру мезгіл-мезгіл эпидемия түрінде таралады. Тұмау әртүрлі және оның қауіптілігі де бар.

Бұл асқынбаған болуы мүмкін, онда болжам өте қолайлы және өлімге дейін өте ауыр зардаптарға әкелуі мүмкін.

Жыл сайын әлемде тұмаумен 5 миллионға жуық адам ауырады және шамамен 200-250 мың адам қайтыс болады. Тіпті қазіргі уақытта вакцина жасау қиын, өйткені жыл сайын жаңа вирустар пайда болады, өйткені тұмаудың көптеген түрлері бар.

Зерттеудің өзектілігі дәрігерлердің ұсыныстарына қарамастан, эпидемия кезінде балабақшалар мен мектептер жыл сайын карантинге жабылады.

Сондықтан мен тұмаудың таралуын физика тұрғысынан қарастырғым келді.

Менде өкпенің көлемін анықтауға бола ма, жоқ па деген сұрақ туындады, өйткені дұрыс пішінді денелер мен дұрыс емес пішінді ұсақ денелердің көлемін

біз бір бөлмеде орналасқан әртүрлі адамдардың өкпесіне кіре алатын бірдей молекулалардың шамамен санын есептей аламыз ба?

Зерттеу мақсаты: мектеп кабинеті жағдайында оқушылар дем шығаратын және деммен жұтатын ауадағы молекулалардың концентрациясын және бір сынып оқушылары арасында тұмау вирусының таралу ықтималдығын анықтау

Зерттеу міндеттері:

1. Таңдалған тақырып бойынша теориялық материалды зерттеу.
2. Өкпенің тыныс алу көлемін әртүрлі әдістермен анықтау (номограмма және үйде жасалған спирограф).
3.Шығарылған ауаның молекулаларының санын және оқушылар шығаратын және дем шығаратын тұмау молекулаларының санын есептеу.
4. Нәтижелерді талдау және салыстыру және қорытынды жасау.

Зерттеу нысаны: адам өкпесінің тыныс алу көлемі.

Зерттеу пәні: мектеп кабинеті жағдайында оқушылар дем шығаратын және деммен жұтатын ауадағы молекулалардың концентрациясы және бір сынып оқушылары арасында тұмау вирусының таралу ықтималдығы.

Гипотеза: бір сынып оқушылары арасында тұмау вирусының таралу ықтималдығын оқушылар дем шығаратын және деммен жұтатын ауадағы молекулалардың концентрациясын есептеу арқылы анықтауға болады.

Зерттеу әдістері: Теориялық-теориялық материалды талдау (әдіс әдебиеттермен және дереккөздермен жұмыс жасау кезінде қолданылды); эмпирикалық (өкпенің көлемін анықтау үшін номограмма мен қолдан жасалған спирографты пайдаланып эксперимент жүргізу); алынған нәтижелерді өңдеудің математикалық әдістері.

Зерттеу жоспары

* Тұмау бойынша материалды іріктеу және зерттеу. Тұмаудың таралуын зерттеу
* Дене көлемін, бөлмедегі ауаны, өкпе көлемін анықтау бойынша практикалық бөлімді орындау.
* Біздің өкпемізде болған молекулалардың санын анықтау үшін математикалық есептеулер жүргізу. Алынған мәліметтерді өңдеу және талдау

ЖРВИ және тұмаудың берілу жолдары

Инфекция: ауа тамшыларымен (жөтелгенде, түшкіргенде, науқаспен сөйлескенде) тұрмыстық заттар (ыдыс-аяқ, сүлгілер және т.б.) арқылы сирек кездеседі.

ЖРВИ вирусы және тұмау вирусы тыныс алу жолдарының шырышты қабаттарына (мұрын, тамақ, көмей) түсіп, шырышты эпителийге енеді, онда токсиндерді шығара бастайды, олар қан арқылы бүкіл денеге таралып, интоксикацияны тудырады.

Қазіргі уақытта медициналық ғылым көптеген инфекциялардың таралуы ауаның

	Сәулеленбеген бөлмедегі микробтардың саны 1 текше

	сантиметр
Еденге жақын ауа	110
Еденнен 0,5 м биіктіктегі ауа	88
Еденнен 1,7 м биіктіктегі ауа	78
Еденнен 2,3 м биіктіктегі ауа	89

Эмпирикалық зерттеу

1. Адам өкпесінің тыныс алу көлемін анықтау
2. Жұмыстың мақсаты: адам ағзасының маңызды параметрлерінің бірі - оның өкпесінің тыныс алу көлемін анықтау.

3.Аспаптар мен материалдар: шар, сызғыш, номограмма-1 дененің беттік ауданын анықтауға арналған.

5.Нәтижелер кестеге енгізілді.

1 кесте

Үйдегі спирографтың көмегімен өкпенің тыныс алу көлемін анықтау

Эксперимент 2 (қосымша 1)

1. Үйде жасалған спирограф ретінде біз шарды қолданамыз. Допқа ауа шығарған кезде ол үрленеді. Шардың көлемін оның диаметрін формула бойынша өлшеу арқылы есептеуге болады

$$V = \frac{\pi d^3}{6}$$

немесе радиусты білу арқылы $V = \frac{4}{3}\pi R^3$

2. Өкпенің тыныс алу көлемін өлшедік. Ол үшін шарға10 рет тыныш дем шығару жасалды. Біз шардың диаметрін өлшедік, оны толтыратын ауаның көлемін есептедік. Біз шардың көлемін 10-ға бөліп, өкпенің тыныс алу көлемін есептедік.
3. Тәжірибені 3 рет қайталады. Өкпенің орташа тыныс алу көлемі есептеліп, кестеге енгізілді.

Өкпенің орташа тыныс алу көлемі қыздар үшін 0,6-дан 1,1 л-ге дейін, ұлдар үшін 0,6-дан 2 л-ге дейін. Әрбір тыныс алу қозғалысы кезінде адам 300-500 мл құрайтын және тыныс алу көлемі деп аталатын ауа мөлшерін деммен жұтып, дем шығарады. Тыныш дем шығарғаннан кейін адам дем ала алатын ауа көлемі – ауаның резервтік көлемі – 1500 – 2000 мл.

Өкпенің өмірлік сыйымдылығы тыныс алу, резервтік тыныс алу және резервтік дем шығару көлемінің қосындысынан тұрады. Үйде жасалған спирографтың көмегімен біз аламыз қыздарға арналған өкпенің өмірлік сыйымдылығы шамамен 2100 мл – ден 3100 мл-ге дейін (номограмма бойынша 2720-3100 мл), ұлдарға-2100-ден 5100 мл-ге дейін (номограмма бойынша 3750-ден 4550 мл-ге дейін).

Қорытынды:Еденнен 0,5 м биіктікте 1 см^3 ауа құрамында 88 микроб бар деп санайды. Ал біз жай ғана кабинетте партада отырып, көбінесе осындай биіктікте, содан кейін 1 литр деммен жұту ауасында 88 миллион микробты

орналастырамыз. Егер микробтар бүкіл кабинетке біркелкі бөлінеді деп болжасақ, онда кеңседегі әрбір адамға 3 миллионнан астам микробтар беріледі. Бұл дегеніміз, тұмаумен ауыратын бір оқушы да сыныпта болады, бұл басқа балаларды жұқтырудың жоғары ықтималдығын тудырады. Осылайша, мақсат пен міндеттерге сәйкес біз тұмаудың таралуы туралы теориялық материалды зерттедік, өкпенің тыныс алу көлемін анықтадық, өкпенің тыныс алу көлемін анықтау тәсілдерін қарастырдық, ауадағы молекулалардың дем шығару мөлшерін есептедік. Сондай-ақ, біз бір бөлмеде орналасқан әртүрлі адамдардың өкпесіне кіре алатын молекулалардың санын есептедік.

Біздің гипотезамыз расталды: бір сынып оқушылары арасында тұмау вирусының таралу ықтималдығын оқушылар дем шығаратын және деммен жұтатын ауадағы молекулалардың концентрациясын есептеу арқылы анықтауға болады.

Сондай-ақ, біз ұлдардың өкпесінің көлемі үлкен деген қорытындыға келдік, өйткені ұлдардың салмағы мен бойы қыздарға қарағанда үлкен, демек өкпеге дем алатын ауа мөлшері көбірек, бұл басқа адамдардың өкпесінде болған молекулаларды деммен жұту кезінде жиі кездеседі. Сонымен, ұлдар ауа тамшыларымен инфекцияға осал деп болжауға болады.Тыныс алу-бұл адам ағзасындағы өмірлік маңызды процестердің бірі, ол негізінен диффузия арқылы жүзеге асырылады. Адам өкпесінің тыныс алу көлемін екі жолмен анықтауға болады: дененің беткі ауданы және спирометрия. Кез келген атомның диаметрі 10-8 см.Бұл өлшемдер соншалықты кішкентай, оларды елестету мүмкін емес. Су молекулалары өзендер, көлдер мен су қоймаларының бетінен булану салдарынан әрқашан ауада болады деп есептей отырып, бүкіл көлемді бір молекулаға келетін көлемге бөлу арқылы молекулалардың шамамен санын табуға болады. Әрбір деммен жұту кезінде біз көптеген молекулаларды аламыз, егер олардың бәрі дем шығарғаннан кейін жер атмосферасында біркелкі бөлінсе, онда планетаның әр тұрғыны деммен жұту кезінде өкпеңізде болған екі-үш молекуланы алады. Сондықтан індет кезінде қауіпті вирустардың тасымалдаушысы болмағаныңызға көз жеткізгенге дейін аурудың алғашқы белгілерінде үйде болу керек.

Сондықтан тұтану кезеңінде мүмкіндігінше науқастармен және адамдар көп жиналатын орындармен жанасудан аулақ болу, дезинфекциялық құралдармен дымқыл тазалау жүргізу, түшкіру және жөтелу кезінде ауыз бен мұрынды майлықпен жауып, қолды мұқият жуу қажет.

Әдебиеттер мен дереккөздер тізімі

Чандаева С.А. «Физика және адам» физика мұғалімдеріне арналған нұсқаулық – М.: АО «*Аспект Пресс*», 1994.- 336 бет. https://multiurok.ru/files/tabig-at-zh-nie-adam.html?ysclid=l9x6geau53614982260

1. Тұмау дегеніміз не? [Электрондық ресурстар]. https://kk.wikipedia.org/wiki/%D0%A2%D2%B1%D0%BC%D0%B0%D1%83
2. https://kk.warbletoncouncil.org/gripe-804
3. Сутормин О. Б «Біз дем алатын ауа туралы сөйлесейік» . СФУ 2000 ж. https://faktiler.kz/aya-turaly-malimetter/?ysclid=l9x6bmlyrz775892280

4. Балалар энциклопедиясы. Ред. Д. Д. Благого, В. А. Варсанофьева .1 том. http://kazenc.kz/%D0%A4%D0%B8%D0%B7%D0%B8%D0%BA%D0%B0_%D3%99%D0%BB%D0%B5%D0%BC%D1%96/page93/page10

ЭЛЕКТРОМАГНИТТІК СӘУЛЕЛЕНУДІҢ АДАМ АҒЗАСЫНА ӘСЕРІ

Қатысушылар: Мұратова Инабат Уәлиханқызы, Қаирбек Мәдина Қабылбекқызы
Жетекшісі: Серикбаева Бибинур Абдикаримовна, Берікбосынова Айтолқын Есентайқызы
«№22 жалпы орта білім беретін мектеп-лицейі» КММ, Семей қаласы

Электромагниттік өріс және оның қасиеттері.

Электромагниттік өріс, электрлі зарядталған бөлшектер арасындағы өзара әрекеттесу жүзеге асырылатын заттың ерекше түрі.

Вакуумдағы электромагниттік өріс E электр өрісінің кернеу векторымен және B магниттік индукциясымен сипатталады, олар өріс жағынан қозғалмайтын және қозғалатын зарядталған бөлшектерге әсер ететін күштерді анықтайды. Тікелей өлшенетін E және B векторларымен қатар, электромагниттік өріс скалярлық және векторлық потенциалдармен сипатталуы мүмкін, олар екіұшты, градиенттік түрлендіруге дейінгі дәлдікпен анықталады.

Электромагниттік өріс (және оның уақыт бойынша өзгеруі) электродинамикада классикалық жуықтауда Максвелл теңдеулер жүйесі арқылы сипатталады. Бір инерциялық санақ жүйесінен екіншісіне ауысқанда, жаңа санақ жүйесіндегі электр және магнит өрісі — әрқайсысы екеуіне де байланысты — ескідегі электрлік және магниттік — және бұл электр және магнит өрісін біртұтас электромагниттік өрістің көрінісі ретінде қарастырудың тағы бір себебі.

Қазіргі тұжырымдамада электромагниттік өріс электромагниттік өріс тензорымен ұсынылған, оның құрамдас бөліктері электр өрісінің кернеулігінің үш компоненті және магнит өрісінің кернеулігінің үш компоненті (немесе — магниттік индукция), сондай — ақ төрт өлшемді электромагниттік потенциал-одан да маңызды.

Электромагниттік өрістің зарядталған денелерге әсері классикалық жуықтауда Лоренц күші арқылы сипатталады.

Электромагниттік өрістің кванттық қасиеттері және оның зарядталған бөлшектермен өзара әрекеттесуі (сонымен қатар классикалық жуықтауға кванттық түзетулер) кванттық электродинамиканың пәні болып табылады, дегенмен электромагниттік өрістің кванттық қасиеттерінің бір бөлігі тарихи тұрғыдан бұрын пайда болған жеңілдетілген кванттық теориямен азды — көпті қанағаттанарлық сипатталған.

Кеңістікте таралатын электромагниттік өрістің бұзылуы электромагниттік толқын (электромагниттік толқындар) деп аталады. Кез — келген электромагниттік толқын бос кеңістікте (вакуумда) бірдей жылдамдықпен-жарық жылдамдығымен таралады (Жарық сонымен қатар электромагниттік толқын). Толқын ұзындығына байланысты электромагниттік сәулелену радио

сәулеленуге, жарыққа (соның ішінде инфрақызыл және ультракүлгін), рентген сәулелеріне және гамма сәулелеріне бөлінеді.

XIX ғасырдың басына дейін.электр және магнетизм бір-бірімен байланысты емес құбылыстар болып саналды және физиканың әртүрлі салаларында қарастырылды.

1819 жылы Дат физигі г. Х. Эрстед электр тогы өтетін өткізгіштің магниттік компас инесінің ауытқуын тудыратынын анықтады, одан электрлік және магниттік құбылыстар өзара байланыста болды.

Француз физигі және математигі А. Ампер 1824 жылы ток өткізгіштің магнит өрісімен өзара әрекеттесуінің математикалық сипаттамасын берді.

1831 жылы ағылшын физигі М. Фарадей эксперименталды түрде электромагниттік индукция құбылысын — өзгеретін магнит өрісінің әсерінен өткізгіште электр қозғаушы күштің пайда болуын анықтап, математикалық сипаттама берді.

1864 жылы Дж. Максвелл электромагниттік өріс теориясын жасайды, оған сәйкес электр және магнит өрістері бір бүтіннің өзара байланысты компоненттері- электромагниттік өріс ретінде болады. Бұл теория электродинамика саласындағы барлық алдыңғы зерттеулердің нәтижелерін біртұтас тұрғыдан түсіндірді, сонымен қатар электромагниттік өрістің кез-келген өзгерістері диэлектрлік ортада (соның ішінде бос жерде) осы ортаның диэлектрлік және магниттік өткізгіштігіне тәуелді соңғы жылдамдықпен таралатын электромагниттік толқындарды тудыруы керек деген тұжырым жасады. Вакуум үшін бұл жылдамдықтың теориялық мәні сол кезде алынған жарық жылдамдығының эксперименттік өлшемдеріне жақын болды, бұл Максвеллге жарықтың электромагниттік толқындардың көріністерінің бірі екендігі туралы болжам жасауға мүмкіндік берді (кейінірек расталды).

Максвелл теориясы пайда болған кезде электромагниттік теорияның бірқатар негізгі мәселелерін шешіп, жаңа әсерлерді болжап, электромагниттік құбылыстарды сипаттауға сенімді және тиімді математикалық негіз берді. Максвеллдің көзі тірісінде оның теориясының ең жарқын болжамы - электромагниттік толқындардың болуын болжау - тікелей эксперименттік растау алған жоқ.

1887 жылы неміс физигі г. Герц Максвеллдің теориялық тұжырымдарын толық растайтын эксперимент жасады. Оның эксперименттік қондырғысы бір-бірінен біршама қашықтықта орналасқан электромагниттік толқын таратқышы мен қабылдағышынан тұрды және іс жүзінде алғашқы радиобайланыс жүйесі болды, дегенмен Герцтің өзі оның ашылуының практикалық қолданылуын көрмеді және оны тек Максвелл теориясының эксперименттік растауы ретінде қарастырды.

XX ғасырда. электромагниттік өріс және электромагниттік сәулелену туралы идеялардың дамуы өрістің кванттық теориясы аясында жалғасты, оның негізін ұлы неміс физигі Макс Планк қалаған. XX ғасырдың ортасында бірқатар физиктер аяқтаған бұл теория бүгінгі күнге дейін бар ең дәл физикалық теориялардың бірі болып шықты.

XX ғасырдың екінші жартысында (кванттық) электромагниттік өріс теориясы және оның өзара әрекеттесуі электрокүштік өзара әрекеттесудің бірыңғай теориясына енгізілді және қазір калибрлеу өрісі тұжырымдамасы шеңберінде стандартты модель деп аталады (электромагниттік өріс осы тұрғыдан алғанда калибрлеу өрістерінің ең қарапайымы — абельдік калибрлеу өрісі).

Электромагниттік сәулеленудің адам ағзасына зиянды әсері.

Қазіргі дәуірдегі үздіксіз индустриялық прогресс пен ғылымның қарқынды дамуы әртүрлі тұрмыстық электр құралдары мен электронды жабдықтарды кеңінен қолдануға әкеледі. Бұл адамдарға жұмыста, оқуда және күнделікті өмірде үлкен қолайлылық жасайды және сонымен бірге олардың денсаулығына жасырын зиян келтіреді. Ғылым барлық тұрмыстық электроника қолдану процесінде әртүрлі жиіліктегі электромагниттік толқындарды әртүрлі дәрежеде тудыратынын дәлелдеді.

Электромагниттік толқындардың түсі, иісі, көрінбейтін, материалдық емес, бірақ сонымен бірге адам олардың алдында қорғансыз болатындай үлкен ену күшіне ие. Олар қазірдің өзінде қоршаған ортаның ластануының жаңа көзіне айналды, адам ағзасын бұзып, адам денсаулығына теріс әсер етіп, әртүрлі ауруларды тудырды. Электрондық сәулелену қазірдің өзінде жаһандық ауқымдағы жаңа экологиялық апатқа айналды.

Егер сіз ұялы байланыс станцияларының, теле-, радио мұнараларының және байланыс сигналын қолдайтын қайталағыштардың жанында тұрсаңыз, қатты шаршау, тұрақты бас ауруы, қысымның жоғарылауы, жүйке қозуы, иммундық жүйенің бұзылуы, онкологиялық аурулар қайдан пайда болатынына таң қалмаңыз. Аурулардың барлық белгілері электромагниттік сәулеленудің әсерінен болады.

Қуатты әлсіз электромагниттік өрістер (ӘЭӨ) адам үшін жоғары жиілікті Ватттың жүзден және тіпті мыңнан бір бөлігі қауіпті, өйткені мұндай өрістердің қарқындылығы оның денесіндегі барлық жүйелер мен органдардың қалыпты жұмысында адам ағзасының сәулелену қарқындылығымен сәйкес келеді. Осы өзара әрекеттесудің нәтижесінде адамның өз өрісі бұрмаланып, әртүрлі аурулардың дамуын тудырады, негізінен дененің әлсіреген буындарында.

Электромагниттік сигналдардың ең жағымсыз қасиеті-олардың организмде уақыт өте келе жинақталу қасиеті. Әр түрлі кеңсе техникасын – компьютерлерді, телефондарды қолданатын адамдарда иммунитеттің төмендеуі, жиі стресс , шаршаудың жоғарылауы анықталды. Күн сайын және минут сайын электромагниттік сәулеленудің байқалмайтын әсері біздің көзімізге және миымызға, асқазан-ішек жолымызға және несеп-жыныс жүйесіне, қан түзетін органдарға және иммундық жүйеге әсер етеді. Мәселе мынада, қауіп көрінбейді және материалдық емес, тек әртүрлі аурулар түрінде көрінеді.

Өзіңізді электромагниттік өрістен қалай қорғауға болады?Адам денесінің жердегі кез-келген организм сияқты өзінің электромагниттік өрісі бар, соның арқасында дененің барлық жасушалары үйлесімді жұмыс істейді. Адамның

электромагниттік сәулеленуін биофилд деп те атайды. Бұл өріс біздің ағзамыздың кез-келген жағымсыз әсерден негізгі қорғаныс қабығы екенін ұмытпаңыз. Оны бұза отырып, біздің ағзамыздың мүшелері мен жүйелері кез-келген патогендік факторлар үшін оңай олжаға айналады. Егер біздің электромагниттік өрісімізге денемізден әлдеқайда күшті басқа сәулелену көздері әсер ете бастаса, онда денеде хаос басталады. Бұл денсаулықтың күрт нашарлауына әкеледі.
Теледидарлар, кір жуғыш машиналар мен ыдыс жуғыштар, микротолқынды пештер, компьютерлер мен ұялы телефондар ыңғайлылықты қамтамасыз етеді. Бірақ олардың барлығы адам денсаулығына мүлдем бей-жай қарамайтын электромагниттік сәулелену көздері.
Бірдей жиіліктегі электромагниттік өрістерге үнемі әсер ету жиілігі өзгеретін өрістерге мезгіл-мезгіл әсер етуден гөрі адамға көп зиян келтіретіні анықталды. Бұл тұрмыстық электр құрылғыларын пайдалану кезінде ескеру өте маңызды.Зерттеушілер электромагниттік өрістердің тұрақты әсерімен ауыр аурулар мен бұзылуларды байланыстырады. Атап айтқанда, Альцгеймер ауруы, қатерлі ісік, созылмалы шаршау синдромы, ұйқысыздық, стресс. Мұндай өрістер аймағында ұзақ уақыт болу, кем дегенде, әлсіздік пен шаршауды тудыруы мүмкін.Бұл бізге ешқандай себепсіз пайда болатын белгілі бір белгілерден көрінеді. Түнгі ұйқыдан кейін де үнемі шаршау сезімі.

- Ұйқысыздық немесе нашар ұйқы.
- Стресс.
- Аллергия.
- Зейінді шоғырландыру қиындықтары.
- Балалардағы шамадан тыс белсенділік.

Кейбір кеңестер өзіңізді электромагниттік сәулеленуден қорғауға көмектеседі.

- Сәулелену көзінен қашықтық неғұрлым көп болса, оның әсері соғұрлым әлсіз болатыны белгілі. Сондықтан мамандар теледидарлармен, мониторлармен, электр дабылдарымен, жылытқыштармен, батареяларды зарядтауға арналған құрылғылармен, кіріктірілген трансформаторлары бар төмен вольтты галогендік шамдармен жақын байланыстарды шектеуге кеңес береді.

- Өте күшті электромагниттік толқындар жіберетін микротолқынды пеш басты жау болып саналады. Пеш жасаған өрістерді өлшеу жүргізілді. Тіпті көрші бөлмеде де олардың күші өте жоғары болды. Осыдан қорытынды: пешті қосқанда, одан мүмкіндігінше алыс тұрыңыз. Жүкті әйелдер үшін бұл өнертабыс әсіресе қауіпті.

- Жатын бөлмеге ерекше талаптар қойылады, онда адамға жақсы демалу үшін жағдай қажет. Гигиенист дәрігерлер электр құрылғыларын мүлдем орналастырмауға кеңес береді. Егер мұндай мүмкіндік болмаса (мысалы, бір бөлмелі пәтерде), онда электр құрылғыларын кереуеттің басынан

мүмкіндігінше алыс орналастыру керек. Радиоқабылдағыш тіпті телефон аппараты және оның Желіге қосылу розеткасы бастың жанында болмауы керек!

- Теледидар жатын бөлмесінде мүлдем орын алмайды: экранның кеш күзеті жүйке жүйесін бұзады және ұйқыны бұзады. Теледидар бөлмеде болған кезде, түнде оны қуат көзінен ажырату керек. Бұл басқа электр құрылғыларына да қатысты. Сонымен қатар, егер олар жай ғана өшірілсе, бірақ штепсельді розеткадан шығармаса, олар әлі де электромагниттік өріс жасайды.

- Ұйықтайтын орын металл жылыту радиаторларына тым жақын болмауы керек: олар электромагниттік өрістерді өткізгіш ретінде де қызмет ете алады. Металл кереуеттің өзі осындай өрістердің өткізгіші бола алады, ал серіппелі матрацтар оларды күшейтеді. Сондықтан ағаш төсекте ұйықтап, серіппелі матрацты пайдаланбаған дұрыс.

Ғылыми жұмыс тақырыбын егжей-тегжейлі зерттегеннен кейін біз көп нәрсені түсіндік. Осы жылға дейін біз электромагниттік толқындардың адамға қаншалықты күшті және зиянды әсер ететінін елестете алмадық. Біздің сүйікті ойыншықтар мен тұрмыстық техника біз үшін өлімге әкелуі мүмкін.

Біз жаңа технологиялар дәуірінде өмір сүріп жатқандықтан, өкінішке орай, электромагниттік өрістердің әсерінен аулақ бола алмаймыз. Егер біз тұрмыстық техниканы пайдалану бойынша әртүрлі ұсыныстарды орындауға тырысатын болсақ, электромагниттік өрістердің адамға әсерін тегістеуге болады. Бүгінгі таңда, біздің планетамызды экологиялық апат аймағы деп атауға болады. Табиғаттың химиялық және физикалық-техникалық ластануы адамның өмір сүруіне қауіп төндіреді. Біздің денсаулығымызға қауіп төніп тұрса да, өмірімізді жеңілдететін жаңа технологиялардан бас тарта алмаймыз.

Ғылыми жұмыстың басында біз электромагниттік толқындар рак клеткаларының көзі болуы мүмкін және қатерлі ісікке әкеледі деген болжам жасадық. Біздің ойымызша, бұл дұрыс болжам болуы мүмкін. Өйткені, кез-келген организмде қатерлі ісік бар. Бұл әркімде бар қалыпты жасушалар. Біздің денемізге әр секунд сайын әртүрлі факторлар әсер етеді, олардың арасында электромагниттік толқындар да бар. Қатерлі ісік жасушасына тек қозғалу қажет және жасуша қатерлі ісікке айналады. Бұл серпін электромагниттік сәулелену болуы мүмкін.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі.

1. Алексей Федчишин - электромагниттік сәулеленуден қорғау.
2. http://gamma7.m-l-m.info/zashhita-ot-elektromagnitnogo-izlucheniya/vliyanie-elektromagnitnogo-izlucheniya-na-cheloveka/
3. http://kfs-life.ru/info/65.html
4. https://youtu.be/1MdJNZTkMGY

ВЛИЯНИЕ ШУМА НА ОРГАНИЗМ ЧЕЛОВЕКА

Участники:Танырбергенова Дильназ Алтаевна, Кенесбек Алимжан Дарханұлы
Руководитель: Дюсюпова Нурбике Акатаевна
КГУ «Средняя общеобразовательная школа-лицей №7»

Шум – совокупность непериодических звуков различной интенсивности и частоты. С физиологической точки зрения шум – это всякий неблагоприятно воспринимаемый звук. Несомненно, мы живем в мире, где нас повсюду сопровождают самые различные звуки. Звуки природы всегда приятны, так как они успокаивают нас и снимают стресс. Однако в повседневной жизни мы подвергаемся воздействию шума бытовых приборов, транспортного шума. И замечаем, что наш организм устает все больше и больше. С чем это связано, неужели окружающие нас звуки так сильно влияют на наше состояние? В чем тогда проявляется это влияние?

Анализ научных источников показывает, что тема влияния окружающей среды на организм человека актуальна всегда, поэтому в нашей работе мы решили рассмотреть влияние шума на организм человека, а также изучить, насколько это возможно, в рамках школьной физической лаборатории.

В последнее время нас не покидает мысль, что чувства дискомфорта и усталости, которые мы испытываем, могут быть вызваны воздействием шумового загрязнения. Мы считаем, что длительное воздействие шума может оказать пагубное воздействие на самочувствие человека. Поскольку учащиеся посещают школу, чтобы учиться, им важно быть внимательными на занятиях, эффективно обрабатывать информацию и обладать хорошей памятью и навыками критического мышления. Таким образом, спокойная обстановка имеет огромное значение для продуктивного и успешного обучения.

Актуальность работы заключается в том, что повышение уровня шума оказывает вредоносное влияние на организм человека. Результатом продолжительного воздействия шума является полная потеря слуха. В последние годы уровень шума в окружающей среде повышается. Как и многие детские учреждения наша школа страдает от шумового загрязнения, что не может быть полезным для обучающихся и учителей.

Цель работы: применять законы физики для объяснения процессов, протекающих в организме человека, рассмотреть влияние шума на здоровье человека.

Задачи:

1.Собрать и проанализировать научную литературу по теме: «Шум и его источники».

2.Выявить влияние шума на органы слуха человека и организм в целом.

3.Провести социологический опрос среди учащихся подросткового и старшего возраста, проанализировать полученные результаты.

Предмет исследования: Воздействие шума на организм человека.

Методы исследования: наблюдение, опрос, систематизация, обобщение, анализ.

Гипотеза: шум оказывает пагубное воздействие на здоровье человека, степень его воздействия является предметом исследования. Вредное воздействие шума на организм разнообразно, и шум широко распространен в нашей окружающей среде, что затрудняет его предотвращение.

Практическая значимость: дает возможность использовать результаты данного исследования на уроках познания мира, биологии, на классных часах и внеклассных мероприятиях.

С целью защиты людей от неблагоприятного воздействия городского шума, крайне важно регулировать такие факторы, как интенсивность, спектральный состав и продолжительность.

Для обеспечения приемлемых уровней шума для населения в гигиенических пределах, были проведены комплексные физиологические исследования для определения допустимых пороговых значений шума. В настоящее время шумовое загрязнение в городских районах регулируется в соответствии с санитарными нормами допустимого шума в жилых и общественных зданиях. Организации несут ответственность за осуществление необходимых мер по снижению уровня шума в соответствии с установленными нормами.

Люди по-разному реагируют на шум. В то время как некоторые люди могут спокойно переносить его, другие могут испытывать раздражение и сильное желание уйти от источника шума. С точки зрения психологии, шум в первую очередь основан на концепции восприятия, и внутренней адаптации к нему, при этом играя решающую роль в определении того, будет ли шум восприниматься как беспокоящий. Интересно, что людей может не беспокоить шум, который они производят сами, но даже небольшое количество шума, создаваемого соседями или другими источниками, может вызывать раздражение.

Жизнь в очень шумной городской среде может привести к постоянной нагрузке на слуховую систему. Высокий уровень шума в таких условиях является мощным стимулятором центральной нервной системы и может вызвать чрезмерное напряжение. Это может привести к повышению порога слышимости большинства людей с нормальным слухом на 10-25 дБ. Кроме того, шум может затруднить понимание речи, особенно когда его уровень превышает 70 дБ. Ущерб, наносимый слуху сильным шумом, зависит от спектра звуковых колебаний и характера их изменений. Риск потери слуха из-за воздействия шума во многом зависит от индивидуальных особенностей. В то время как у некоторых людей может наблюдаться потеря слуха после кратковременного воздействия шума умеренной интенсивности, другие могут работать с сильным шумом на протяжении всей своей жизни без значительной потери слуха. Регулярное воздействие сильного шума также может вызвать другие вредные последствия, такие как звон в ушах, головные боли и повышенный стресс. По некоторым данным, шум в крупных городах сокращает продолжительность жизни человека на 8-12 лет. Николай Хайтов в книге “Колючая роза” писал, что сильные и постоянные шумы повышают кровяное давление, вызывают сердечные и пищеварительные нарушения и большая часть «нервных перегрузок», на которые мы часто жалуемся, обязана опять-таки шумам. Шум часто мешает работе и отдыху, что способствует снижению производительности труда. Также, внезапно возникающие шумы в позднее время крайне негативно влияют на сон человека. Все мы сталкивались проблемой, когда соседи, живущие этажом выше, нарушают наш сон, создавая различные шумы, и нередко вызывают испуг, в особенности у детей. Шум негативно сказывается на продолжительности и качестве сна. При воздействии уровня шума 50 дБ и выше может потребоваться час и более, чтобы заснуть. Результатом чего будет поверхностный и невосполнимый энергией сон.

Белый шум – это звуковые волны со стационарным равномерным распределением частот. Естественные примеры белого шума включают шум прибоя, звук падающей воды, звук капель дождя, а также звук телевизора, не настроенного на прием ТВ-сигнала. Он обладает успокаивающим эффектом для человека, может улучшать качество сна и повышать концентрацию. Такими эффектами обладают розовый и коричневый шум. Но не все звуки одинаково полезны, и некоторые звуки могут вызывать дискомфорт и увеличивать уровень стресса и тревожности. А так называемый синий шум является зеркальным отражением розового и коричневого шумов по частотному спектру, и он также может способствовать глубокому сну. Большинство людей находят его резким и неприятным для использования в качестве фонового звука для засыпания.

Исследования показывают, что пожилые люди особенно чувствительны к шуму: Статистика показывает, что в возрасте до 27 лет на шум реагируют 46% людей, в возрасте 28-37 лет – 57%, в возрасте 38-57 лет – 62%, а в возрасте 58 лет и старше – 72%. Такая повышенная чувствительность у пожилых людей, обусловлена возрастными изменениями в центральной нервной системе. Данные опросов также свидетельствуют о том, что вредное воздействие шума оказывает большее влияние на людей, занятых умственным трудом, в отличие от тех, кто выполняет физическую работу. Это можно было бы объяснить повышенной утомляемостью нервной системы у лиц, занятых интеллектуальным трудом, о чем свидетельствует большее число жалоб, связанных с шумом.

Мы провели ряд исследований. Начали с анкетирования учащихся 8 Г класса. Мы попытались выяснить, какую роль и значение имеет музыка в повседневной жизни. По результатам анкетирования мы получили следующие данные: 80% учеников сталкиваются с шумовым загрязнением на улице, остальные 15% в школе и оставшиеся 5% в других общественных местах. Также мы выяснили, что 12 из 17 учеников, слушают музыку каждый день и это способствует улучшению настроения и хорошей работоспособности.

Следующее исследование касалось влияния музыки на умственную работоспособность, концентрацию и внимание учащихся. Приняли участие 5 учащихся 10 класса (тройняшки и двойняшки). На первом этапе учащиеся должны были решить задания по алгебре, в полной тишине. Второй этап начинается с выдачи наушников. У каждого ученика был включен свой жанр музыки (рок, классическая музыка, фонк, хип-хоп, джаз). Результаты исследования показали, что решение задач протекало легче с музыкой. Таким образом, мы пришли к выводу, что жанр музыки влияет на концентрацию ученика, чем легче жанр для восприятия (классическая музыка, джаз), тем более проявляется положительное влияние музыки на работоспособность и способствует большей концентрации умственных способностей, а также их внимательности.

Провели третье исследование, связанное с влиянием дорожного шума и, так называемого, белого шума на организм ученика 10 класса. Перед началом эксперимента, ученику измерили давление, оно составляло 120/80. По истечению 20 минут под звуками машин и поездов, с помощью мобильного приложения, мы узнали средний уровень шума, который составлял 80 дБ. Давление ученика осталось неизменным и моральное состояние оставалось прежним, но по ощущениям

ученика, он стал хуже слышать стал из-за длительного воздействия шума. Также внимание ученика было рассеянным.

Следующее исследование касалось, так называемого «белого» шума. Ученику дали послушать эти шумы (звуки дождя). После 20-минутного прослушивания, давление понизилось, ученик стал более спокойным.

На основании полученных результатов были сделаны следующие выводы: 1)шум оказывает влияние на здоровье человека; 2)наибольшее шумовое влияние мы испытываем на улице и в школе; 3)чрезмерный шум влияет на органы слуха, кровеносную, нервную системы, что приводит к преждевременному старению организма; 4)в повседневной жизни сам человек является источником шума и сам вредит своему здоровью.

С каждым шагом исследования в работе мы убеждались, что влияние же шума на человека, как и других живых организмов на нашей планете очень велико. Наша школа страдает от «школьного шума» (По измерения, средний уровень шума составляет 70 дБ) , который вредит здоровью и снижает успеваемость. Уровень шума на уроках и переменах полностью зависит от учеников. Наша задача – обезопасить себя и окружающих от такого небезопасного шума, ведь он сказывается отрицательно на самочувствии и учителей, и учеников, способствует быстрому утомлению. Поэтому каждому школьнику необходимо знать и соблюдать правила, которые помогут сохранить слух и здоровье в целом.

Список литературы:

1.Н.А.Хайтов, Колючая роза, сборник 1975

2.Б. Кац Биофизика на уроках физики

3.Материал из интернет-ресурса, точка доступа: https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%A8%D1%83%D0%BC

4.Материал из интернет-ресурса, точка доступа: https://www.kakras.ru/doc/shum-decibel.html

АБАЙ МЕН ШӘКӘРІМ МҰРАЛАРЫН МАТЕМАТИКА ЖӘНЕ ФИЗИКА ПӘНДЕРІМЕН БАЙЛАНЫСТЫРУ

Қатысушы: Ерболат Дильназ

Жетекшілері: Сабиханова Гаухар Ғазезовна,Сабырбаева Айнагуль Жаслановна

«№32 жалпы орта білім беретін мектеп» КММ

Шәкәрім мен Абай бабаларымызды бір-бірінен бөліп жаратын тұлғалар емес. Шәкәрім – Абайдың сүйікті шәкіртінің бірі. Ол орыс тілін Абайдың ықпалымен үйренеді. Шәкәрім жас кезінде философия немесе жаратылыс тану ғылымдары бойынша арнайы білім алған жоқ. Бірақ ол Абайдың жетекшілігімен білімге, өлеңге және ғылымға қатты көңіл аударып, ізденіс жолына түседі. «Әкеміздің бір шешесінен туған Ибраһим мырза, - қазақ ішінде Абай деп атанды – ол кісі мұсылманша һәм орысша ғылымға жүйрік һәм Алланың берген ақылы да бұл қазақтан бөлек дана кісі еді, ер жеткен соң сол кісіден тағылым алып, әр түрлі кітаптарын оқып, насихатын тыңдап, аз ғана

ғылымның сәулесін сездім. Ибраһим мырзаның тұрағы қазақ іші болғандықтан, қадірі азырақ білінді. Алай болмағанда дәнішманд, хаким, философ кісі еді», - деп жазды Шәкәрім.

Шәкәрім ақынның бір өлен жұмбағына тоқталайық:

Шәкәрім жұмбағы:

Тоғыз ана жиылып бір толғатқан,
Бірін-бірі буаз ғып, жуандатқан.
Тоғызының киімі тоғыз түрлі,
Келген кісі сияқты әр тараптан.
Босанғанда, тоғызы бір ұл тауып,
Балаға екі түрлі киім жапқан,
Бір киімі шешесіне ұқсаса да,
Бір киімі келіп тұр бөтен жақтан.
Аналар не? Киім не? Баласы не?
Көпке киім жетеді не себептен?

Жұмбақтың шешімі:

Тоғыз ана, тоғыз сан, тоғыз бөлек
Тоғыз цифр киеді түсі өзгерген.
Бірінен-бірі жуан бола беріп,
Ойласаң тоғыздан «он» туса керек.
Киімі оның бір цифр, бір ноль болар,
Ноль деген цифрдан жат бір дөңгелек
Қанша санды жазса да осы он цифр,
Жететінін байқарсыз, болсаң зерек.

Түсініктемелер:

1) 1=1; 2=1+1; 3=1+1+1; 4=1+1+1+1; …. 9=1+1+1+1+1+1+1+1+1

Демек, Т1 – дегі тоғыз санды әрқайсысын бірлерге буаз «тоғыз ана» деп тауға болады

2) Тоғыз ана әртүрлі тоғыз есіммен аталады және тоғыз түрлі цифр жазылады. Сан аналардың есімін немесе цифрлық белгісін «аналар киімі» деп атаған.
3) 1+1+1+1+1+1+1+1+1+1= 10; 9+1=10;

Демек, «10» санын тоғыз ананың ұлы деуге болады.

Тоғыз ана жаңа туған ұлына «он» деген ықшам ат қойып, оны «1» мен «0» үлгісіндегі екі цифрмен белгілеп сандар тобына әкеп қосқан.

Сөйтіп, цифрлар саны да он белгіден тұратын болып шықты.

Т0 = {1,2,3,4,5,6,7,8,9 }

1. Кез келген n натурал саны аталмыш он цифрды пайдаланып мынадай бір өрнек түрінде жазып көрсетуге болады.

   Сан өрнекту алгоритмі:

$$\mathbf{n = a_n a_{n-1} \ldots a_2 a_1 a_0 = a_n 10^n + a_{n-1} 10^{n-1} + \ldots + \ldots + a_2 10^2 + a_1 10 + a_0;}$$

мұндағы $\mathbf{a_n} \in \mathbf{T}$

Сан өрнектеу алгоритмі арқасында Шәкәрім айтқан мына ойдың дұрыстығына көз жеткізуге болады: Қанша санды жазса осы он цифр, Жететінін байқарсыз, болсаң зерек. Мысал: n = 73082 санын өрнектеу алгоритмі арқылы цифрлармен өрнектеп жаз.

Шешуі: $n = 70000 + 3000 + 80 + 2 = 7\cdot10000 + 3\cdot1000 + 0\cdot100 + 8\cdot10 + 2 = 7\cdot10^4 + 3\cdot10^3 + 0\cdot10^2 + 8\cdot10 + 2 = 73082$.

Шәкәрім ақын 1919 жылы жариялаған бір өленіңде өзінің өмір жасы туралы мынадай деректер келтіреді:

«Жылым қой, жұлдызым – июль,
Жасым – жеті жүз он жеті ай.
Толық алпыс болады жыл,
Қосылса июнь, апрель, май.
Қазақшылап есеп қылсам,
Бесінші мүшелім – бұл сан.
Өмір қанша, өлім қанша,
Емес ол біз білерлік жай.»

Осы өлеңдегі берілімдер мен ескертімдерді пайдалана отырып, Шәкәрім ақынның 1919 жылы неше жаста болғанын анықтаңыз. Сонан соң жаңаша жыл қайыру есебі бойынша Шәкәрімнің қай жылы, қай айда және қай күні туғанын есептеп тап.

Мүшел – қазақша ежелгі жыл қайыру есебінің бірлік өлшемі. Бұл есептеме бойынша әрбір 12 жыл бір мүшел деп алынады. Мұнда бастапқы бірінші мүшелді 13 жыл деп санайды.

Кеңесші кесте. Мүшел жылдары:

0 – Іштегі жыл	7 – Жылқы жылы
1 – Тышқан жылы	8 – Қой жылы
2 - Сиыр жылы	9 – Мешін жылы
3 – Барыс жылы	10 – Тауық жылы
4 – Қоян жылы	11 – Ит жылы
5 – Ұлу жылы	12 – Доңыз жылы

Мүшел есептеу ережесі:

Бір мүшел: 13+0*12=13 жас

Екі мүшел: 13+1*12=25 жас

Үш мүшел: 13+2*12=37 жас

.....

n мүшел: 13+ (n-1)*12=12*n+1 жас

Жыл жаттау ережесі:

1- қадам. Әр жолы үш сөзден тұратын мына бір шумақ өлеңді бұлжытпай жаттап ал.

Түйе (1) **С**еніп (2) **Б**ойына (3),

Ұмыт (4) **Қ**алған (5) **Ж**ылдардан (6).
Жатпа (7) **Қ**орқып (8) **М**ойыма (9),
Тайма (10) **И**меніп (11) **Д**ілмардан (12).
2-қадам. Өлең жолдарындағы әр сөздің бастапқы әрпін және сол сөздің өлеңдегі тұрған орнын еске берік сақта. Мәселен, «мойыма» сөзі «М» әрпімен басталатынын және бұл сөздің өлеңде 9-шы орында тұрғанын жатқа білу керек.
3-қадам. Өлең сөзіндегі бастапқы әріп мүшел жылының бірінші әрпіне сәйкес келеді, ал сөздің тұрған орны жылдың мүшелдегі рет санын көрсетеді. Мәселен, «мойыма» сөзі «мешін» жылының 9-шы жыл екенін еске салады.**Қазақтың мүшелдеп жыл қайыру ережесі:** **1-қадам.** Берілген а жыл санына 9-ды қосыңыз: b = a + 9.
2-қадам. 1-қадамда табылған b қосындыны 12-ге бөлгенде шығатын қалдықты табыңыз: b = 12·n + r. **3-қадам.** 2-қадамда табылған r қалдық бойынша мүшелдегі жылдар тізбегіндегі жылдың рет санына сәйкес жылдың атын жазыңыз.
Мысалы: Абай 1845 жылы туған, а = 1845. Осы дерекке сүйеніп, мүшел есебі бойынша Абайдың туған жылы былай анықталады.
1-қадам. b = 1845 + 9 = 1854
2-қадам. 1854 = 12 · 154 + 6 **3-қадам**. r = 6, демек Абай мүшел есебінің 6-шы жылында, яғни Жылан жылы дүниеге келген.
Танымдық тақырыпқа арналған жұмбақ – есептің бір тамаша үлгісін ақын Абай былайша өлең етіп баяндаған: **Абай жұмбағы:**
Алла мықты жаратқан сегіз батыр,
Баяғыдан соғысып әлі жатыр.
Кезек-кезек жығысып, жатып-тұрып,
Кім жығары белгісіз түбінде ақыр.
Абай шешуі:
Мұны тапсам ойланып, ақын деңіз,
Таба алмасам, ақылды болар неміз?
Қыс пенен жаз, күн мен түн, тақ пенен жұп,
Жақсылық пен жамандық – болады сегіз.
Есептің шешімі: Дүниені түзуші сегіз бастапқы мынадай төрт жұптан тұрады:
1)қыс пен жаз; 2) күн мен түн; 3) тақ пен жұп; 4) жақсылық пен жамандық;
«Единица кеткенде
Не болады өңкей нөл» - деп Абай атамыз түпсіз сандар түзуші нөл мен бірлер екенін айтады.

« Қараңғы түнде тау қалғып,
Ұйқыға кетер балбырап.
Даланы жым-жырт, дел-сал қып,
Түн басады салбырап.
Шаң шығармас жолдағы
Сілкіне алмас жапырақ...»

Табиғаттағы ғылыми түсіне білу мен оны көркем түйсіну, қоршаған ортаға, туған жерге деген балалық ыстық сезімін оятуға осы өлең жолдарының үлесі мол. Табиғаттағы термодинамикалық тепе-теңдік осы өлеңнен көрініс тауып, ұзақ уақыт бойы дәл осы жерде көпке дейін қысым, температура өзгеріссіз тұрғанын байқатып тұр емес пе?

Сөз соңында, қазақ халқы өзінің этникалық тұрғысында малмен күнін көрген, қыс-қыстақ, жаз-жайлау іздегенін көшпенді халық болғанын, ұрпақтан – ұрпаққа өз ғылым, білімін ауыз әдебиеті арқылы жеткізіп отырғанын білеміз. Аспан денелерін күн, ай, жер қозғалысын түнгі мал күзеті кезінде жіті бақылап; жыл мезгілдерін, ауа райын болжай білгенін айта келіп, оқушыларымызға халықтың қайнар көзіндей – Шәкәрім бабамыздың мына жолдары астрономия сабағында да пайдаланатын аса құнды құжат екенін көрсетеміз:

«Шыққаным Шығыстағы бір биік тау
Жақсы екен тауға шығып тағдыр сынау
Қайырлы түн болсын, - деп үнсіз айтып
Күн кеткен соң түн келді қараңғылау
Аспандағы ай-жұлдыз бәрі айналды
Жалғыз-ақ Темірқазық тапжылмайды-ау».

Жетіқарақшы, Темірқазық шоқ жұлдызымен оқушыларды таныстырып, берісі - әдебиет пен физика сабағының тығыз пәнаралық байланысын, арысы - Әлем біртұтастығын түсінікті қалыптастырудағы Абай, Шәкәрім бабаларымыздың шығармасының маңызы ерекше екенін көрсетеміз. Міне, осы сабақтар арқылы физика мен математиканың формулаларымен шектеліп қана қоймай, әлемдегі өркениет процестеріне жақындап, оқушыларымыздың рухани белсенділігін арттырудағы үлесі мол екенін көреміз.

Қолданылған әдебиеттер:

1) **Маусымбаев Серікбай**. Шәкәрімтану мәселелері 4 - бөлім. Шәкәрімнің атомистикалық көзқарастары. 93-103 бет. Новосибириск. Талер - Пресс. 2007. Редактор – тарих ғылымдарының докторы, профессор Ерлан Сыздықов.

2) **Нұрсұлтанов Қажи. Нақышбекова Қапиза**. «Жүлдегерлік жүз есеп». Семей қаласы. 1992 ж.

3) Шәкәрім шығармалары. Алматы. Жазушы - 1988 ж.

4) «Информатика физика математика» журналы. №5 1998ж.

ФИЗИКА ВОКРУГ НАС

Ученица: Төкешова Дина Қанатқызы
Руководитель: Жаныспаева Майсара Болатовна
КГУ "Приреченская средняя общеобразовательная школа" г. Семей

Человек-неотъемлемая часть природы. Поэтому в нашем народе сложилось понятие «Мать-Земля». В природе происходят непрерывные изменения. Например, появление радуги во время дождя, игра молнии, испарение или превращение воды в лед, таяние снега указывают на изменения в природе. Постоянное движение и перемещение небесных тел, пышный рост деревьев, течение рек -все это изменения в окружающей среде.

Явления в природе тесно связаны между собой. Природные явления изучаются такими науками, как физика, астрономия, география, геология, биология. У каждой науки есть свои цели, свои методы по изучению природы. Например, физика в основном уделяет особое внимание механическим, тепловым, электрическим, световым явлениям. Все эти явления называются физическими явлениями.

Физика как наука о природе впервые была изложена в произведениях великого греческого мыслителя Аристотеля, названного в истории «первым учителем». "Физика" по-гречески означает фузис-природа. В обогащении научного значения этого слова заслуга нашего великого предка-Абу Насра аль-Фараби, названного в истории "вторым учителем".[1]

Все, что существует в пространстве вселенной, называется материей. К материи относятся как растения, животные, планеты, Луна, Солнце, звезды, так и различные тела, составляющие их.

Изучая физику и другие дисциплины, мы узнаем, как связаны между собой разные науки. Например, в географии используют законы физики, чтобы объяснить, как текут реки, как возникают ветра. В биологии используют законы физики, чтобы объяснить, как животные перемещаются по земле, а рыбы-в воде. Описывают, как они издают и слышат звук и каково строение зрительных органов.

Законы и явления физики используются многими специалистами, например, инженерами, конструкторами, врачами, агрономами, конструкторами.

Многочисленные эксперименты доказали, что частицы, из которых состоят тела, находятся в непрерывном движении. Например, если в комнату занесено остро пахнущее вещество, его запах через некоторое время распространится по комнате. Из этого можно предположить, что мелкие частицы находятся в непрерывном движении. Подобно тому, как в мире нет неизменного, неподвижного тела, движение включает в себя все изменения в природе. Движение-это общее изменение, различное влияние предметов друг на друга и изменение их положения. Он-неотъемлемый, образ жизни материи. Точно так же, как неподвижная материя не существует, движение без материи не может существовать. Движение становится все более разнообразным. Каждое

движение имеет своего носителя, то есть конечную основу. Также органика в растении, кровь в кровеносных сосудах человека постоянно находится в движении. Как известно, молекулы и атомы, составляющие вещества, также находятся в непрерывном движении.

Однако мы также видим неподвижные тела в окружающей среде. Например, стол в комнате, лежащая на нем книга, автобус, остановившийся на остановке, кран на стройке, самолеты в аэропорту стоят неподвижно относительно земли.

Однако эти примеры не могут опровергнуть идею о том, что все в мире находится в движении. Потому что неподвижное тело относительно поверхности Земли вращается вокруг своей оси вместе с Землей, а вместе с ней и вокруг Солнца.[2]

Эксперимент 1: Если вы посмотрите на полосу света, падающую в темную комнату из узкого проема, вы увидите, как пыльца в воздухе движется хаотично и непрерывно. Эти частицы, конечно, не являются молекулами в воздухе. Но бесчисленное количество невидимых невооруженным глазом молекул и атомов в воздухе постоянно находятся в хаотичном движении, непрерывно и хаотично перемещая пыльцу пыли в воздухе. Таким образом, беспорядочное движение пыльцы в воздухе является следствием непрерывного движения молекул и атомов.

Экспериментально можно заметить, что частицы жидкого вещества также находятся в постоянном движении.

Эксперимент 2: просто медленно наливаем чистую воду поверх раствора тотейн в стеклянной посуде. Тогда отчетливо виден шов из раствора темно-синего цвета и прозрачной воды. Через несколько дней мы видим, как жидкость в сосуде входит в один цвет. Это связано с тем, что частицы ржавчины непрерывно ударяются молекулами воды, заставляя их также двигаться непрерывно и хаотично. Таким образом, частицы ржавчины разлетелись по всему объему воды и смешались. Это доказывает, что молекулы жидкости в сосуде, находящемся в состоянии покоя, также находятся в непрерывном и хаотичном движении.

Диффузи (лат. diffusio-распространение, распространение) – явление перехода друг к другу различных веществ, находящихся в равновесии вследствие теплового движения молекул. Диффузия обеспечивает постепенное выравнивание количества концентрации во всем объеме тела и, таким образом, его равномерный характер. Скорость диффузии напрямую зависит от температуры, однако этот процесс происходит очень быстро в газах, намного медленнее в жидкостях и очень медленно в твердых телах. Явление диффузии продолжается во всех агрегатных состояниях до тех пор, пока концентрация диффузируемого вещества в этой среде не сравняется. Диффузия молекул газа или жидкости внутри себя путем перемещения из одного места в другое называется самодиффузией. Скорость диффузии-величина, определяемая в зависимости от происхождения диффузируемого вещества и в каких условиях он находится — характеризуется коэффициентом диффузии. Единица измерения коэффициента диффузии в международной системе единиц-м 2 / сек.[4]

Явление диффузии играет важную роль в природе: способствует равномерному содержанию воздуха в слоях атмосферы, расположенных близко к поверхности земли, создавая условия для правильного питания растений.
В быту, природе и мире человека и животных распространение имеет как полезные, так и вредные аспекты. Например, поскольку кислород в воздухе диффундирует в воду, животные в нем могут дышать и выживать. Именно так кислород в воздухе проходит через кожу человека, исцеляя его организм. Вот почему постоянное очищение кожи человеческого тела способствует хорошему здоровью. Питательные вещества диффундируют через живот, кишечник животных и попадают в кровоток. Далее он распространяется по всему телу, образуя стенки кровеносных сосудов. Что касается вредных аспектов диффузии, то микробы, распространяющие болезни, различные отравляющие вещества (табачный дым, молекулы водки и наркотиков) легко усваиваются организмом человека и наносят огромный вред.[3]
Из явления диффузии следует следующий вывод: частицы, составляющие тела, располагаются на определенном расстоянии друг от друга и находятся в непрерывном движении. Большую часть объема тела занимает свободное пространство. Даже в одном атоме самая большая часть - это пустое пространство. Чтобы представить пустоту в атомном объеме относительно невооруженным глазом, давайте возьмем этот пример: если бы мы увеличили ядро атома до размера вишни, орбиты атомных электронов, вращающихся вокруг этого вишневого ядра, были бы размером с большой футбольный стадион. Ядро такое маленькое, что оно занимает только 1/1 000 000 000 000 = 10 12 частей атомного объема. При нагревании тел диффузия происходит быстрее. Это связано с тем, что скорость движения частиц, составляющих тела, продолжает увеличиваться по мере их нагрева.
Эксперимент 3: сахар и соль растворяются в горячей воде быстрее, чем в холодной. Причина: молекулы горячей воды движутся быстрее, чем молекулы холодной воды. Таким образом, частицы сахара быстро растворяются, часто попадая в молекулы горячей воды. Когда мы соединяем и плавим два металла, они прочно соединяются друг с другом. Это связано с тем, что скорость движения молекул увеличивается, а переход частиц двух металлов друг к другу ускоряется. Это явление используется кузнецами в мастерской для обработки металлов и изготовления различных изделий.
Пример 4: наливаем воду на треть стакана, капаем несколько капель уксуса. Добавляем примерно четверть чайной ложки пищевой соды. В воде образуются пузырьки. Выделяется углекислый газ, как в лимонаде. Причина: молекулы соды и уксуса движутся. Молекулы соды и уксуса смешались друг с другом. Молекулы жидкостей движутся.
Мы оцениваем результаты эксперимента следующим образом: явление диффузии происходит либо путем спонтанного перемешивания молекул, либо путем смешивания самих себя, что означает, что молекулы движутся непрерывно, беспорядочно и сталкиваются друг с другом.

Объектом молекулярно-кинетической теории является вещество в твердом, жидком и газообразном состояниях.

Гипотеза о том, что вещество состоит из атомов, мельчайших неделимых частиц, была выдвинута около 2500 лет назад древнегреческими учеными Левкиппом и Демокритом. Эта гипотеза смогла объяснить основные механические свойства газа, жидкости и твердых тел: бесконечное распределение газа, эластичность веществ, их взаимное проникновение друг в друга посредством диффузии.

Все тела состоят из атомов. Атомы называют мельчайшими неделимыми частицами вещества. Все атомы одного и того же простого химического вещества одинаковы.

Атомы находятся в непрерывном хаотическом движении. Существуют силы, которые взаимно притягивают атомы друг к другу. На очень близком расстоянии атомы отталкиваются друг от друга. Последнее утверждение позволяет использовать основные законы механики для определения свойств тел, состоящих из маленьких очень больших частиц, которые движутся хаотично.

Твердые, жидкие и газообразные тела имеют особенности движения атомов и молекул. В твердых телах атомы беспорядочно колеблются вокруг точек, где силы притяжения и отталкивания соседних атомов равны. В жидкостях, как и в твердых телах, атомы и молекулы хаотично колеблются вокруг взаимно равновесных точек, но в частности они смещаются между собой. Хаотическое движение атомов и молекул вещества, находящегося в газообразном состоянии, не ограничено. Независимо от того, какая молекула столкновение с другой молекулой или стеной может свободно перемещаться.

За время написания этой работы я много узнала о физике. Я научилась делать физические эксперименты. Я поняла, что физика нужна человеческой жизни, науке. Я убедилась, что все, что нас окружает - это физика.

Список использованной литературы:

1. Прохоров А.М. Физический энциклопедический словарь. 1995 г.
2. Рыженков А. П.Физика Человек Окружающая среда. М.:Просвещение, 1996.
3. Энциклопедия для детей.Т.19. Экология: В 33 т./ Гл. ред. Володин В. А. – М.: Аванта +, 2004.
4. http: //www.Wikipedia.org

ФИЗИКА ҚАШАН ПАЙДА БОЛДЫ?

Қатысушы: Даурамбеков Дархан Бейбітұлы
Жетекшісі: Жаныспаева Майсара Болатовна
Семей қаласы "Приречное ЖОББМ" КММ

Физика (грек. physis — табиғат) - қарапайым және сонымен бірге материалдық әлемнің жалпы қасиеттерін зерттейтін табиғат туралы ғылым [1, Б.1326]. Физика-жаратылыстанудың негізгі салаларының бірі-әлемнің қасиеттері мен құрылымы, оның қозғалысы мен өзгеру формалары, табиғат құбылыстарының жалпы заңдылықтары туралы ғылым [3, б.882]. Физиканың

негізін қалаушылар: Галио Галилей — итальяндық физик, астроном, философ, математик, Блез Паскаль — француз математигі, физик, діни философ, Исаак Ньютон — ағылшын математигі, астроном, физик. Ньютон физиканың негізін қалаушы болып саналады. Тигр, Евфрат және Ніл жағалауларында пайда болған алғашқы өркениеттерден физикалық білім саласында ешқандай дәлел қалмады, сол кезде физикалық білім жүйесі болған жоқ, тек теориялық жалпылау мен тұжырымдармен расталмаған белгілі бір сипаттамалар мен фактілер болды. Ежелгі адамдар қоршаған әлем мен табиғат құбылыстарын кез-келген зерттеуді физика деп атады. Физика туралы мұндай түсінік 17 ғасырдың соңына дейін сақталды. Біздің дәуірімізге дейінгі IV ғасырда Аристотель алғаш рет табиғат дегенді білдіретін "фюзис" сөзін қолданды. Ол сондай-ақ "материя" және "форма"сөздерін қолданды. Бұл ғалым алған білімдерін қорытындылады. Аристотельдің теориясы көптеген сенімді ережелерді қамтыды, бірақ сонымен бірге басқалардың маңызды идеяларын – мысалы, атомдық гипотезаны жоққа шығарды. Ғалым алыпсатарлық идеяларға басымдық беруге бейім болды және тәжірибені білімнің сенімділігінің негізгі критерийі деп санамады. Шіркеу канонизациялаған зерттеушінің ілімі физиканың дамуына ұзақ уақыт бойы кедергі келтірді.

Физиканың ғылым ретінде дамуы Галилео Галилейдің жұмысынан басталды. Ғалым қозғалыс заңдылықтарын түсіну үшін бұл процесті математика тұрғысынан сипаттауды үйрену қажет екенін түсінді. Бұл жағдайда қозғалатын денелерді бақылау жеткіліксіз. Олардың сипаттамаларының өзгеруін анықтау үшін эксперименттер мен тәжірибелер жүргізу қажет.

Галилей басқа денелердің әсері Аристотель сенгендей жылдамдықты емес, объектінің үдеуін анықтайтынын көрсете алды. Бұл Инерция заңының алғашқы тұжырымы болды. Сондай-ақ, Галилей механикада салыстырмалылық принципін аша алды. Ол денелердің ауырлық күшінің үдеуі олардың массасы мен тығыздығына байланысты емес екенін дәлелдей алды. Сонымен қатар, ғалым механиканың көмегімен Коперник теориясын негіздей алды.

Галилей физиканың басқа салаларында да айтарлықтай нәтижелер алды. Сонымен, ол астрономиялық бақылаулар жүргізу үшін бірінші болып құбырды қолданды. Бұл ғалымға бірқатар маңызды жаңалықтар ашуға мүмкіндік берді. Галилей алғашқы термометрді жасағаннан кейін жылу құбылыстарына сандық зерттеулер жүргізе алды.

XVII ғасырдың бірінші жартысында зерттеушілер газдарды өте сәтті зерттей бастады. Галилейдің шәкірті Торричелли атмосфералық қысымды ашып, алғашқы барометрді жасады. Осылайша Бойль мен Мариотт газдардың серпімділігін зерттеп, олардың атымен аталған алғашқы газ Заңын ойлап тапты. Сол кезеңде Декарт пен Снеллиус физика саласындағы маңызды теорияны – жарықтың сыну Заңын дербес тұжырымдай алды. Микроскоптың өнертабысы да сол нүктеге жатады. Физика саласындағы электромагниттік құбылыстарды түсінуге маңызды үлес Гильберт жасады. XVII ғасырдың басында бұл ғалым Жердің ең үлкен магнит екенін дәлелдеді. Сонымен қатар, ол бірінші болып электрлік және магниттік құбылыстарды ажырата алды.

Кеплер мен Брахенің бақылауларына сүйене отырып, ғалым бүкіләлемдік тартылыс заңын тұжырымдай алды. Осы теорияның көмегімен айдың, кометалардың және Күн жүйесінің планеталарының қозғалысын дәл есептеуге болады. Сондай-ақ, Ньютонның ашылуы мұхиттағы толқындар мен ағындарды түсіндіруге негіз болды. Сол кезеңде Гюйгенс пен Лейбниц физика саласында маңызды теорияны – қозғалыс мөлшерін сақтау заңын құрды. Сонымен қатар, Гюйгенс физикалық маятник теориясын тұжырымдап, сағатты осы элементпен құрастырды, ал Гук серпімділік заңын ашты. Ньютонның тағы бір маңызды жетістігі-дыбыс жылдамдығын сипаттайтын формуланың теориялық тұжырымы.

XVII ғасырдың екінші жартысы геометриялық оптиканың қарқынды дамуымен ерекшеленді. Физиканың бұл бөлігі телескоптар мен басқа оптикалық құралдарды жасау үшін қолданылған. Грималди түс дифракциясын ашты, ал Ньютон дисперсия бойынша іргелі зерттеулер жүргізді. Олар оптикалық спектроскопияның негізін қалады.

XVIII ғасыр классикалық механиканың, ең алдымен, аспанның дамуын жалғастырды. Уранның қозғалуындағы шамалы аномалия ғалымдарға жаңа Нептун планетасының болуын болжауға мүмкіндік берді. Ньютон механикасы кеңінен қолданылды. Оның негізінде олар әлемнің біртұтас механикалық бейнесін тұжырымдады. Бұл теорияға сәйкес, әлемнің барлық сапалық әртүрлілігі денелерді құрайтын атомдардың қозғалысындағы айырмашылықтардың салдары болып табылады. Эйлердің жазбаларында қатты дененің динамикасы сипатталған. XVIII ғасырдың бірінші жартысында Бернулли, Эйлер, Лагранждың жұмыстары пайда болды, онда идеалды сұйықтықтың гидродинамикасының негізі қаланды. Физиканың басқа салаларында эксперименттік ақпараттың кейінгі жинақталуы болды және қарапайым эксперименттік заңдар тұжырымдалды. Сонымен, Дуфет электр энергиясының екі түрінің болуын ашты және аттас зарядталған бөлшектердің тартылуын және әртүрлі атаулардың итерілуін орнатты. Сол кезде Франклин электр зарядының сақталу заңын тұжырымдады. Осылайша, Кавендиш пен Кулон Электростатика Заңын дербес аша алды. Осыған сәйкес қозғалмайтын электр зарядтарының өзара әрекеттесу күшін анықтауға болады.

Оптика телескоптың объектив құрылымын жетілдіруді жалғастырды. Бугер мен Ламберттің еңбектері жаңа ғылым-фотометрияны құруға негіз болды. Сондай-ақ, сол кездегі зерттеушілер инфрақызыл және ультракүлгін сәулелерді аша алды.

Физика саласындағы маңызды өзгерістер жылу құбылыстарын зерттеу саласында да болды. Ғалымдар температура мен жылу мөлшерін ажырата бастады. Бұл Блэк жасырын балқу жылуын ашып, калориметриялық тәжірибелерде жылуды сақтаудың эксперименттік дәлелдерін келтіргеннен кейін болды.

Сонымен, тарихтың қай кезеңінен бастап ғылым деп атауға болмайтын физика пайда болды? Біздің ойымызша, табиғатты бақылау ежелгі дәуірде, адам өзін және жақындарын тамақтандыру қажеттілігі туындаған кезде басталды, бірақ адам әлі егіншілікке және мал шаруашылығына көшкен жоқ, олар орман

жемістері мен жабайы аңдарды аулауды пайдаланды. Абстрактілі ойлауға тырысайық.
Кездейсоқ ағаштар кездейсоқ кесілген құдықта олардың бірі бірінің үстіне бірі болып, «тамырымен жұлынған» ағаштың тамыр жүйесі жерде жатады, оның діңі басқа ағашқа сүйеніп, еркін ілінеді. Ежелгі адам абайсызда тірек нүктесінен әлдеқайда алыс діңге басып, өз салмағымен ағаштың бүкіл тамыр жүйесін адамның салмағынан әлдеқайда үлкен салмақпен көтерді. Бұл кезде адам ештеңе түсінбеді, бірақ қажет болған жағдайда қолдана бастаған бұл мүмкіндікті байқады. Сонымен, рычаг пайда болды. Бұл Архимедтің зерттеулерінен бұрын болған (б.з. д. 287 ж.). Адам, біздің ойымызша, тұтқаның иықтары мен оған әсер ететін күштердің арақатынасын байқап, біршама есептеді. Архимед жүйеге барлық жинақталған тәжірибені әкелді. Аңыз бойынша, Архимед бәріне белгілі: "маған тірек беріңіз, мен жерді көтеремін" деген сөзді айтты! Әрине, бұл тұтқаны қолдануды білдірді. Архимедтің математика мен физикаға қосқан үлесі өте зор. Архимед теориялық механика мен гидростатиканың негізін қалаушы. Ол әртүрлі фигуралар мен денелердің аудандарын, беттерін және көлемін табу әдістерін жасады. Статика мен гидростатиканың негізгі еңбектерінде (Архимед Заңы) Архимед математиканы жаратылыстану мен техникада қолдану үлгілерін берді. Ол көптеген техникалық өнертабыстарға ие: Архимед бұрандасы, суда өлшеу арқылы қорытпалардың құрамын анықтау, ауыр салмақты көтеру жүйелері, әскери лақтыру машиналары.[4]
Физикада Архимед "ауырлық орталығы" ұғымын енгізді. Ол статика мен гидростатиканың ғылыми принциптерін белгіледі, физикалық зерттеулерде математикалық әдістерді қолдану үлгілерін берді. Статиканың негізгі ережелері "жазық фигуралардың тепе-теңдігі туралы" эсседе тұжырымдалған. Архимед рычаг заңы туралы қорытынды жасады. Архимед (Архимед Заңы) есімімен ғылымға енген әйгілі гидростатикалық заң "қалқымалы денелер туралы" трактатында тұжырымдалған [2, 87-бет]. Желкеннің пайда болуы да кездейсоқ болды деп ойлаймыз. Ежелгі адамдар тағы да бақылаулардың көмегімен көп тәжірибе жинады. Біздің ойымызша, егер сіз тұрып, бөренеде қарабайыр қалақпен жүзіп жүрсеңіз және сонымен бірге жел соғып тұрса, онда бөрене тез қозғала бастайды. Мүмкін, адам суда жүзіп бара жатқан бұтақтары бар ағаш діңінің бұтақтарсыз қарағанда жылдамырақ қозғалатынын байқаған шығар. Кейінірек адам әдейі жапырақтары бар бұтақтардан немесе жануарлардың терісінен желкеннің ұқсастығын жасады. Сонымен, алғашқы қарабайыр желкен пайда болды. Көптеген ғасырлар өткен соң, адамзат жинаған тәжірибенің нәтижесінде желге қарсы жүзе алатын желкенді кемелер пайда болды. Олардың ішінде барк, ең заманауи желкенді кеме. Бұл құбылыстың негізінде әрекет ететін күштердің қосылуы жатыр. Ежелгі дәуірдің тағы бір керемет өнертабысы-доңғалақ. Біздің ойымызша, бұл ұжымдық өнертабыс болуы мүмкін, өйткені бір адам дөңгелекті ойлап тауып, содан кейін оны оське отырғызып, оған платформаны бекітіп, арбаны ала алмады. Біздің ойымызша, ежелгі адамдар егер сіз қалың бөрене алсаңыз, ағаштың дөңгелек кесектерін бөрененің астына қойсаңыз, оны жерге жылжыту оңайырақ екенін байқаған.

Адамның, тіпті адамдар тобының емес, бүкіл ұрпақтың ойлауы нәтижесінде дөңгелек пайда болды. Дөңгелектің өнертабысы қазіргі өркениеттің дамуына үлкен серпін берді. Мұнда ежелгі Инка өркениеті туралы айтқым келеді. Инкалар-Перу, Эквадор, Боливия және т.б. сияқты заманауи елдердің жерлерінде өмір сүрген үнді тайпасы. Ежелгі инкалар өздері алып жатқан жерлердің рельефіне байланысты дөңгелекті білмеді немесе қолданбады. Перу-таулы ел, ал инками әйгілі бөренені тербеліспен жылжытуға болатындығын байқамады. Сонымен, физика бақылаулар, тәжірибелер, ақпарат жинау негізінде пайда болды деп санаймыз. Мұндай ақпарат жеткілікті мөлшерде жиналған кезде, ежелгі дәуірдің ең ұлы ғалымдары жинақталған білімді жүйелеп, механиканың іргелі теориясын құрды.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Большой энциклопедический словарь, гл. ред. Прохоров А. М. — М.: Большая Российская энциклопедия, 2002. — 1456 с.
2. Житомирский С. В. Ученый из Сиракуз: Архимед. Историческая повесть. — М.: Молодая гвардия, 1982. — 191 с.
3. Ожегов С. И., Шведова Н. Ю. Толковый словарь русского языка: 72500 слов и выражений/Российская АН. институт русского языка.; Российский фонд культуры. — М.: Азъ Ltd., 1992. — 960 с.
4. Царева М. В. Стихотворение, «Великий чтива книг», 2015.

ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ АЭС-ТЫН ДАМУЫ

Қатысушы: Мустафин Мансур Рахатұлы
Жетекшісі: Бибек Айсұлу Тілеубекқызы
ЖШС «Қазақстан инновациялық академия колледжі» semey new school

Атом энергиясын түрлендіру арқылы энергия өндірумен айналысатын энергетика саласы.

Әдетте ядролық энергияны алу үшін плутоний-239 немесе уран-235 ядроларының бөлінуінің тізбекті ядролық реакциясы қолданылады. Ядролар нейтрон енген кезде бөлінеді, жаңа нейтрондар мен бөліну фрагменттері пайда болады. Бөліну нейтрондары мен бөліну фрагменттері үлкен кинетикалық энергияға ие. Фрагменттердің басқа атомдармен соқтығысуы нәтижесінде бұл кинетикалық энергия тез жылуға айналады.

Қасым-Жомарт Тоқаевтың Қазақстанда айтқан идеясы аясында екі айдан бері барлық деңгейлерде, соның ішінде әлеуметтік желілерде Атом энергетикасы және Қазақстандағы өзінің АЭС туралы қызу пікірталастар байқалуда. Сонымен қатар, көптеген әлеуметтік зерттеулердің нәтижелері көрсеткендей, бұл бастаманың қарсыластары мен жақтаушылары шамамен бірдей. Өз дәлелдерінде АЭС құрылысының қарсыластары эмоционалды құрамдас бөлікке сүйене отырып, Чернобыль атом станциясындағы және "Фукусима-1"АЭС реакторындағы апаттардың салдарын көрсетеді. Қазақстанның ядролық өткені мәселесін де айналып өтпейді.

Қолдаушылар Қазақстанның табиғи уран өндіру үдерісіндегі көшбасшылық ұстанымдарының фактілерін, Ақтаудағы реакторды ұстау мен

қызмет көрсетудің қолда бар тәжірибесін, сондай-ақ озық "жасыл" технологиялар есебінен де, электр энергиясын өндірудің басқа көздері есебінен де жаба алмайтын электр энергиясының алдағы жалпы әлемдік тапшылығын пайдаланады.

Қазақстан тәуелсіздіктің барлық кезеңінде бейбіт атомды дамытуды жақтады, көптеген халықаралық бағдарламаларға, соның ішінде МАГАТЭ қамқорлығымен қатысты. Өз аумағында Төмен байытылған уран банкін орналастырды. Әлемдегі отын уранының негізгі өндірушісі болып табылады және атомдық зерттеулер саласында тәжірибесі бар.

Сонымен қатар, осы бағыттағы айқын әлеуетке қарамастан, ел басшылығы бүгінгі жағдай бойынша өз атом энергетикасын дамытуға әлі шешім қабылдаған жоқ.

Айта кету керек, Ертіс жағалауында уран кенінің ең бай кен орындары табылғаннан кейін, КСРО өмірінде Курчатов қаласы құрылды, онда негізгі зерттеу орталықтары орналасқан.

Қазір Курчатовта Ұлттық ядролық орталық (ҰЯО) – бірегей мүмкіндіктері бар ғылыми-техникалық бірлестік жұмыс істейді. ҰЯО ғалымдары "Фукусима-1" АЭС апаттық реакторының белсенді аймағының балқымасын басқару моделін жасады. Бағдарлама станцияның физикалық және химиялық қасиеттерін зерттеуге және атом электр станциясын пайдалану бойынша ұсыныстар жасауға мүмкіндік берді.

Сонымен қатар, Қазақстан Ұлттық ядролық орталығы "Cormit-II" инновациялық жобасына белсенді қатысуда. Бұл жоба ауыр апат кезінде белсенді аймақтың балқытылған материалдарының ыстыққа төзімді материалдармен өзара әрекеттесуін зерттеуге бағытталған. Жобаны жапондық "Toshiba Energy System & Solution" компаниялары "Marubeni Utility Services"делдалдығымен бірлесіп жүзеге асыруда. ҰЯО негізінде екі эксперименттік қондырғы немесе "РЖГ – 135" және "Лава-Б"жобасының қуаты аз атом реакторлары қолданылады.

Курчатовтағы зерттеулерден басқа, қазақстандық атом есепшілері Алматы қаласының "Алатау" шағын ауданында орналасқан ядролық физика институтының базасында да зерттеу жұмыстарын жүргізуде. Бұл институтта Курчатовтағы орталық сияқты эксперименттік Атом қондырғысы да бар.

Барлық зерттеулер мен теориялық әзірлемелерден басқа, Қазақстан тәуелсіздік жылдары толыққанды реакторды басқаруда және тұрақты пайдалануда тәжірибе жинақтады.

Мәселен, 1972 жылдан 1999 жылға дейін Ақтау маңындағы Каспий теңізінің жағасында қуаты 350 МВт БН-350 жылдам нейтрондарда реактор жұмыс істеді. Реакторға арналған отын тек жұмсалмады-ол көбейе түсті. Салқындатқыш сұйық түрдегі натрий болды.

Реакторды жабу туралы шешім 1999 жылы қабылданды, Тіпті ол 2025 жылға дейін жұмыс істей алады. Кейінірек сарапшылар атап өткендей, оны жабу туралы шешімді Қазақстан басшылығы әртүрлі экоактивистер мен атом энергетикасының қарсыластарының талаптарына сай емес, реактор ядролық қару өндіруге қажетті қару плутонийін еркін өндіре алатындығына байланысты

қабылдады. Ал елдің бұл бағыттағы ұстанымы мызғымас-әлем ядролық қарусыз болуы тиіс.

ҚР Энергетика министрі Мағзұм Мырзғалиев 2021 жылғы 13 қазанда Қазақстанда атом энергетикасын дамытудың келешегі мен қажеттілігін атап өтіп, ел басшылығы АЭС құрылысының техникалық және коммерциялық мүмкіндіктерін зерттеп жатқанын, бірақ түпкілікті шешім әлі қабылданбағанын айтты. Бұған дейін Мемлекет басшысы бұл туралы бірнеше рет айтқан болатын. Шығыс экономикалық форумының отырысында сөз сөйлеген Қасымжомарт Тоқаев "Қазақстанға атом станциясы қажет болғандықтан, бұл мәселені нақты қарастыратын кез келді"деп атап өтті.

Қазақстанда атом энергетикасын дамыту жобасының келешегі бар екеніне посткеңестік кеңістіктегі өңірлік қауіпсіздік проблемаларын зерттеуге маманданған "Ұжымдық қауіпсіздік" интернет-порталының редакторы, шолушысы Данияр Мамедов та сенімді:

«Қазақстан Президентінің атом энергетикасын дамыту мәселесі жөніндегі бастамасы қазір өте өзекті, өйткені 12 жыл бойы Республика уран өндіру бойынша әлемде көшбасшылықты берік ұстады. Дүниежүзілік ядролық қауымдастықтың (WNA) мәліметтері бойынша, 2020 жылы Қазақстан осы ауыр металдың 19,8 мың тоннасын өндірді. Бұл коронавирус пандемиясын ескере отырып, қазақстандық өнеркәсіп толық қуатында жұмыс істемеді. Айтпақшы, уран өндіру бойынша екінші орында тұрған Канада сол жылы тек 6,2 мың тонна өндірді. Қазір Қазақстанда уранның әлемдік қорының шамамен 15% - ы шоғырланған (907 мың тонна). Ел Қытайға, Канадаға, Ресейге, Үндістанға, АҚШ-қа және Еуропа елдеріне уранның жетекші экспорттаушысы болып табылады. Осының бәріне қарамастан, отандық атом энергетикасы қиылыста»

Менің ойымша бұл тақырыпқа деген қызығушылықтың артуы елдегі болжамды энергия тапшылығына байланысты. Әр түрлі бағалаулар бойынша, 2023 жылы республика электр қуатының жетіспеушілігін сезінеді, ал 2030 жылға қарай ол сыни деңгейге жетуі мүмкін. Жаңартылмайтын энергия көздерінің қорлары сарқылуды жалғастыруда, ал жаңартылатын ресурстар Қазақстан экономикасының қажеттіліктерін қамтамасыз ету үшін жеткіліксіз. Сонымен қатар," жасыл технологиялар " дамуды және ел өңірлеріне жеткізуді талап етеді және олар арзан емес. Энергия тапшылығы халықтың экономикалық әл-ауқатына теріс әсер етеді, көрші елдерден электр энергиясын қайтадан сатып алуға тура келеді. Осы факторларды ескере отырып, "бейбіт атом" технологиялары сенімдірек және тиімдірек.

Мұндай жобаның құны әр түрлі бағалаулар бойынша шамамен 12-15 млрд долларды құрайды, бұл құрылыс кезеңінде де, болашақ пайдалану кезеңінде де қазақстандық өнеркәсіп үшін айтарлықтай және ақшамен қамтамасыз етілген сұранысты тудыруы мүмкін. Бұл ретте жергілікті тауарларды, жұмыстар мен көрсетілетін қызметтерді жеткізу жөніндегі шарттар әлеуетті вендорлармен келіссөздер процесінің негізгі тармақтарының бірі болып табылады деп ойлаймын. Көптеген позициялар бойынша біздің өнімнің сапасын арттыру және оның атом саласында қойылатын талаптарға сәйкестігін қамтамасыз ету мәселесі туындайтынын мойындау керек. Орташа сандарға сүйене отырып,

қазақстандық кәсіпкерлер бірнеше жыл ішінде тауарлар мен қызметтерге Тапсырыс алады, бұл олардың қаржылық тұрақтылығына сөзсіз әсер етеді. Ел аумағында отын таблеткаларын өндіруді оқшаулау да маңызды болып табылады – электр станциясының құрылысының арқасында Қазақстан осы жоғары технологиялық саланы дамыта алады. Үшіншісі-жоба Жұмыспен қамту тұрғысынан айтарлықтай әсер ете ме? Мұндай қорды қажет ететін, ұзақ және жоғары технологиялық жоба құрылыс кезеңінде 9-10 мың жұмыс орнына және 1-1,5 мың жұмыс орнына қажеттілік туғызады. станцияны штаттық пайдалану үшін жоғары өнімді жұмыс орындары. Бұл жұмыс орындары – уақытша да, тұрақты да, мұндай жобалар үшін адами капиталдың жоғары маңыздылығына байланысты еңбек жағдайлары тұрғысынан жоғары сапалы болады. Жұмыс орындарының сапасының маңызды құрамдас бөліктерінің бірі, әрине, еңбекті қорғау және қауіпсіздік мәселелері болып табылады. Атом электр станцияларында өндірістік жарақат алу жағдайларының жиілігі мен ауырлығы көмір немесе электр станцияларының басқа түрлеріне қарағанда әлдеқайда төмен және өндіруші, өнеркәсіптік немесе көлік кәсіпорындарына қарағанда одан да төмен, бұл осы бағыт бойынша өте оптимистік болжамдар жасауға мүмкіндік береді. Энергетика жүйесінің жұмыспен қамтуға әсері өнеркәсіп пен бизнесті дамыту үшін жағдай жасау арқылы да жанама түрде қол жеткізіледі.

АЭС жұмысы санитарлық-қорғау аймағында болу бақытына ие болмаған барлық тірі организмдерге тікелей әсер етеді. Станцияларға жақын аумақтар қоршаған орта сүзгісі ретінде әрекет етеді және ағынды сулар мен радиацияның барлық "соққысын" қабылдайды. Тіпті штаттық режимде өте жақсы жұмыс істейтін АЭС әлі де атмосфераға радионуклидтер — артық ядролық энергиясы бар атомдар шығарады. Атом реакторында жылына 1 ГВт электр энергиясын өндіру кезінде изотоптардың 300 түрінен-әр түрлі атомдық салмағы бар бірдей химиялық элементтің сорттарынан тұратын бір тоннаға жуық радиоактивті бөліну өнімдері түзіледі. Олардың көпшілігі тұрақсыз және бірнеше минутқа ғана созылуы мүмкін, бірақ кейбіреулері топыраққа қонып, жүздеген, тіпті миллиондаған жылдарға созылуы мүмкін.

Эколог Андрей Ожаровскийдің сұхбаты:

-Сіздің деректеріңізге сүйенсек, бүгінде Ресейде қанша ядролық қалдықтар көмілген? Осы жерлеу орындарының қайсысы ең үлкен қауіп төндіреді, ең алдымен назар аудару керек?

— Бұл мәселенің бәрін бір сұхбатқа салуға болмайды, әйтпесе бірнеше күн айтуға тура келеді. Бірақ міне, менің тәжірибемнен қарапайым мысал. Бұл Мәскеу полиметалл зауытының радиоактивті қалдықтарының қорымы. Роспотребнадзордың мәліметі бойынша, бұл қорымда 60 мың тонна радиоактивті қалдықтар бар Кашир тас жолы. 10 км радиуста миллионнан астам адам тұрады. Бұл Росатомның өз қалдықтарымен қалай "күресетінінің" мысалы. Бұл тек бір селекционердің қалдықтары! Олармен не істеу керектігі белгісіз, екі жылдан астам уақыт бойы бұл мәселеге назар аудару науқаны болды. Мәскеу билігі оны мойындады, жақында тіпті Собянин де бұл туралы айтты. Бірақ мәселе шешілмейді: бағдарлама жоқ, ақша жоқ. Және бұл Ресейдің астанасы!

Егер біз Оралға көшетін болсақ, онда мен екі ауырсыну нүктесін атап өтемін: Новоуральск және Озерск. Біріншісінде - Орал электрохимиялық комбинаты, екіншісінде - "Маяк".

Соңғысының аумағында асығыс жасалған бірнеше жүздеген радиоактивті қорымдар бар. Атом реакторларының әртүрлі элементтері, соның ішінде жоғары белсенді қалдықтар, реакторлардан технологиялық арналар және т.б. сазды шұңқырларға тасталды. Сұйық радиоактивті қалдықтар су объектілеріне, соның ішінде қазірдің өзінде көп жазылған әйгілі Теча өзеніне түсті. Мұның бәрі қорқынышты күйде.

Новоуральскіде де солай. Онда бірнеше ескі жерлеу орындары бар, олар ағып жатыр, ресми мәліметтер бойынша жер асты суларында альфа-белсенді радионуклидтер концентрациясының артуы тіркелген. Бұл комбинаттың бұрынғы қызметкері Виктор Казаков сонда тұрады, ол осы мәселені егжей-тегжейлі бақылайды.

Бұл жұмыстағы менің айтып кеткенімді алатын болсақ, АЭСтың салынуы Қазақстан еліне көптеген артықшылықтар әкеледі. Атом энергетикасы бүгінгі таңда ең жақсы сұраныстағы энергия көзі. Сондықтан адам үшін қазіргі жағдайдағы негізгі міндет – барлық мүмкіндіктерді пайдаланып, қалыпты жұмыс істеуін және экологиялық жүйелердің бұзылуына жол бермеуге, экологиялық балансын ұстап тұруын, станцияларды жүзеге асыруына барлығымыз ат салысуымыз қажет. Атом энергетикасын дамытып, ғылыми – техникалық прогрестің даму жолында өзімнің үлесімді дамытқым келеді. Келешекте осы мамандықтың иесі болсам деген ниетім бар..

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Егемен Қазақстан баспасы 2007 қаңтар
2.https://kaz.365info.kz/khazakhstannyn-atom-energetikasynyn-bolashagy-khandaj-351027
3. Групповые константы для расчета реактора и защиты-Абагян Л.П., Базазянц Н.О., Николаев М.Н., Цибуля А.М *энергоиздат 1981*
4.Теплофизические свойства технический важных газов при высоких температурах и давлениях- Владимир Зубарев., Александр Козлов., Владимир Кузнецов., *энергоатомиздат 1989*

МАТЕМАТИКА ЖӘНЕ АРХИТЕКТУРА

Қатысушы: Есенжолова Аружан Асхатовна
Жетекшілері: Мапиева Шынар Женисовна, Байтемирова Гульжан Тойлыбаевна
«№22 жалпы орта білім беретін мектеп-лицей» КММ

“Сәулет өнеріндегі математика**”** жобасы білімді біріктіруге, жалпы мәдени құзыреттілікті қалыптастыруға,адамзат тәжірибесінің қажеттіліктерінен туындайтын және солардан дамитын ғылым ретінде математика туралы түсініктер құруға бағытталған. «Сәулет» ұғымы бірнеше мағынаны білдіреді. Сәулет-бұл адам қызметінің ең ежелгі саласы және оның нәтижесі. Сәулет өнерінің тұжырымдамасының негізгі мәні - бұл әртүрлі мақсаттағы ғимараттар

мен құрылыстардың жиынтығы, бұл адам жасаған және оның өмірі мен жұмысына қажет кеңістік. Сәулет адамзатпен бірге туады, оны өзінің тарихи дамуында бірге жүреді. Онда әртүрлі тарихи дәуірлерде өмір сүрген адамдардың дүниетанымы, құндылықтары, білімдері көрінеді. Сәулет және математика өзара тығыз байланысты. Математика заңдардың, теоремалардың және есептердің үйлесімді жүйесі ғана емес, сонымен қатар сұлулықты танудың ерекше құралы. Бүгінгі конференцияда біз бұл екі көзқарас, бір қарағанда, сыйыспайтын ұғымдардың өзара байланысын анықтауға тырысамыз.

Зерттеудің мақсаты:

-Математика мен сәулет өнерінің байланысын көрсету;

-Геометриялық терминдерді қолданып құрылымдардың құрамына талдау жасау

Зерттеудің міндеттері:

-Осы тақырыптар бойынша бар ғылыми-зерттеу әдебиеттерді зерттеу;

-Алынған мәліметтерді жалпылау және жүйелеу;

-Жасалынған әдістемені пайдаланудың тиімділігін тәжірибеде тексеру.

жету Зерттеудің проблемасын шешу, болжамның дұрыстығына көз жеткізу және мақса атқ үшін келесі мәселелер орындалады:осы тақырып бойынша бар ғылыми-зерттеу әдебиеттерді зерттеу; заманауи оқу құралдарына осы тақырыптың баяндалуына логикалық талдау жүргізу;алынған мәліметтерді жалпылау және жүйелеу; жасалынған әдістемені пайдаланудың тиімділігін тәжірибеде тексеру;

Сәулет пен математика арасындағы тығыз байланыс ежелден белгілі. Қазіргі өркениет бесігінің бірі-Ежелгі Грекия-геометрия сәулет өнерінің бір салсы болып табылады. Архитектура мен математика арасындағы байланыс болашақта жойылған жоқ,оған көптеген мысалдар келтіруге болады.

Ежелгі заманнан бері адамдар өз үйлерін тұрғызып, ең алдымен өз күштері туралы ойлады. Күш беріктікпен де байланысты. Адамдар ғимараттарды салуға үлкен күш жұмсады, демек оларды мүмкіндігінше ұзақ тұрғызуға мүдделі болды. Осының арқасында ежелгі грек Парфеноны мен ежелгі Рим Колизейі бүгінгі күнге дейін сақталды.

Құрылымның беріктігі ол жасалған материалмен ғана емес, сонымен қатар оны жобалау мен салуға негіз болатын құрылыммен де қамтамасыз етіледі. Құрылымның беріктігі ол үшін негіз болатын геометриялық пішінге тікелей байланысты.

Өте алыс өткенге, сәулет өнерінің бастауларына жүгінейік.

Әлемнің аңызға айналған жеті кереметі арасында Египет пирамидалары әрқашан бірінші орынды иеленіп келген. Тіпті араб мақалы бар: «Әлемдегі барлық нәрсе уақыттан қорқады, ал уақыт пирамидалардан қорқады». Пирамидалар «тасқа айналған геометрия» деп аталады.

Дәл осы геометриялық фигура үлкен алаңның арқасында үлкен тұрақтылықты қамтамасыз етеді. Екінші жағынан, пирамиданың пішіні жердің биіктігі өскен сайын массаның азаюын қамтамасыз етеді. Дәл осы екі қасиет пирамиданы

тұрақты етеді, сондықтан ауырлық күші жағдайында мықты болады. Ежелгі және қазіргі уақыттағы жер бетіндегі ғимараттардың тарихтан белгілі бір орын алуы, архитектура мен математиканың мықты байластарын зерттей келе, өз өлкеміздегі ғимараттардың математикалық есептеулерін оқып үйренуді жөн көрдік. Сәулет өнеріндегі «Алтын қима», «Алтын қатынас» қағидалары кеңінен орын алып отырғанын зерттелген ғимараттардан білу арқылы өз қаламыздағы бірнеше ғимараттарда осы қатыныстардың орындалғаны байқалады.

Семейдегі алтын қима мысалдары: «Невзоровтар отбасы атындағы өнер мұражайы», «Абай арена»-жаңа буынның көпфункционалды спорт кешені «Зоотехникалық малдәрігерлік институтының» бұрынғы ғимараты сәулет ескерткіші мәртебесіне ие. Алтын қиманың принціпімен салынған.

СЕМЕЙ ҚАЛАСЫНДАҒЫ АСПАЛЫ КӨПІР МАТЕМАТИКАСЫ

Семей қаласындағы аспалы көпір — 2000 жылы 17 қазанда салынған. Ертіс өзені арқылы өтетін аспалы көпір құрылысының жобасын ұсынған жапондық Исакавадзима Харима Хеви Индастриз Компаниясы.1998 жылы Үкімет жаңа ккпір құрылысын бастауға шешім шығарды. Көпір құрылысымен,негізінен жапондық «Аячай) фирмасы айналысты. Жапонияда жасалған көпір қаңқалары алдымен су жолымен,сосон темір жолымен Семейге тасымалданды. Жалпы екі ел арасындағы келісімге қарай,Жапония мемлекеті

көпір құрылысына 165 млн доллар бөліпті.Бұл қаржыны 2,7 пайызбен 30 жылда қайтару мәселесі де алдын ала пысықталған. Ал Түркияның «Алсим Аларко» фирмасы көпірге келіп тірелетін ұзындығы 16 шақырым жол құрылысын жүргізумен шұғылданды. Осы арада айта кету керек, жаға көпірдің үстіне табиғи асфальт төселген. Бұл асфальтғбілетіндердің айтуынша Кариб бассейініндегі Трининад көлінен арнайы тасып жеткізілген көрінеді. Сонымен қатар көпір құрылысы жұмыстарына өз елімізден 30-ға жуық фирмалар ұатысса,жұмысшылардың 90 пайызы жергілікті азаматтар құрапты. Көпір құрылысы белгіленген мерзімнен бұрын бітіп,2000 жылдың қазан айында пайдалануға берілді.

Параболикалық бетон көпіріне нүктеден өту керек

(-375, 0), (0, 375) және (90, 0) . көпір арқылы өтетін параболаның теңдеуін жазыңыз.

Семей қаласының төлқұжаты болып табылатын атақты «аспалы көпір» нысаны параболамен модельдеуге болады. Параболаның теңдеуі: $y = -ax^2 + 90$

а) Арқа теңдеуінің сызбасын координат осіне салыңыз.

б) Арқа бір жағынан екіншісіне дейінгі қашықтық қандай?

Шешуі: $a = -\frac{18}{28125} \prec 0$ $h = 90$ биіктігі - 90 метр, ені - 35 метр, ұзындығы - 750 метр, пайдалану кепілдігі - 200 жыл

Семей қаласындағы аспалы көпір функциясы: $y = -\frac{18}{28125}x^2 + 90$

Тамсансаң, Семейдегі аспалы көпірге тамсан. Мұндай көпір ТМД-да да жоқ. Әлем елдерінің өзінде саусақпен санарлық қана. Семейдің көркіне көрік қосып, сәулетін арттырған бұл аспалы көпір - Тәуелсіздіктің төл туындысы.

Бұл көпір Ертістің арғы жағы мен бергі жағын ғана емес, Азия мен Еуропаны, қыр мен Сібірді жалғастырып жатыр. Бұл дегеніміз — Семейдегі аспалы көпір стратегиялық маңызы зор нысан деген сөз.

Ертістің арғы жағы мен бергі жағын ғана емес, Азия мен Еуропаны, қыр мен Сібірді жалғастырып жатқан "Аспалы көпір" – Шығыс Қазақстанның жеті кереметінің бірі саналады. Стратегиялық маңызы зор нысан – Семей жұртына Тәуелсіздіктен кейін келген тарту. Мұндай көпірлер тек АҚШ, Оңтүстік Корея, Түркия елдерінде ғана салынған. Яғни, "Аспалы көпірдің" Алаш жұрты үшін абыройы асқақ, бағасы қымбат.

Аспалы көпір – құрылысының негізгі бөлігі иілмелі, жұмсақ материалдардан (шоғырсым, болат арқан, шынжыр) жасалатын, ұзыннан-ұзақ тартылған көпірдің бір түрі. Көпірдің негізгі жолы ілгектер арқылы діңгектерге бекітіліп, аспанда қалқып тұрады.

Сәулет туындылары кеңістікте өмір сүреді, оның бір бөлігі, белгілі бір геометриялық пішіндерге сәйкес келеді. Сонымен қатар, олар бөлек бөліктерден тұрады, олардың әрқайсысы да белгілі бір геометриялық дененің негізінде салынған. Осы жұмысты дайындау үшін пайдаланылған әдебиеттерді зерделеу кезінде архитектура тарихынан көптеген қызықты білімдер алынды, бұл геометрия заңдары мен заңдарын қолданудың маңыздылығы туралы күмән тудырмайды.

Математика - бұл объектілердің формаларын санау, өлшеу және сипаттау операциялары негізінде дамыған құрылымдар, тәртіп және қатынастар туралы ғылым екеніне тағы бір мәрте көз жеткіздім.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Волошинов А. В. «Математика и искусство» 2000 г. «Просвещение»

2.Коробко В.И.; Москва, Издательство Ассоциации строительных вузов,1998г. «Золотая пропорция и проблемы гармонии систем»

3. Степанов; М., «Архитектура-С» 2003 г. «Обьемно пространственная композиция»
4. Интернет ресурстары

ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ: ОНЫҢ МҮМКІНДІКТЕРІ МЕН ӘЛЕУЕТІ

Қатысушылар: Каленбек Айғаным Айдарқызы,
Советбекова Аружан Азаматқызы
Жетекшілері: Нұғыбаева Меруерт Дүйсенбекқызы,
Курманбаева Жанагуль Кабдуалиевна.
«Ахмет Байтұрсынұлы атындағы № 47 жалпы орта білім беретін мектебі» КММ

Әрине, әркімде жасанды интеллект не деген түсінік бар. Интернеттен алынған фильмдер, телешоулар, мақалалар осы тақырып туралы көптеген ойларды қозғады. Жасанды интеллект-информатика, биология, психология, лингвистика, математика, машина жасау сияқты пәндерге негізделген ғылым мен технология.

Компьютерлер ойлап табылғаннан бері олардың әртүрлі тапсырмаларды орындау қабілеті ессіз қарқынмен өсуде. Адамдар компьютерлік жүйелердің қуатын дамытады, тапсырмаларды көбейтіп, компьютерлердің көлемін азайтады.

Жасанды интеллекттің негізгі мақсаты-адам сияқты ақылды технологияларды құру. Жасанды интеллекттің негізгі бағыттарының бірі-адамның ақыл-ойымен байланысты компьютерлік функцияларды дамыту, мысалы: ойлау, оқыту және проблемаларды шешу.

Жобаның мақсаты: жасанды интеллект жүйелерін құру технологиясымен және оларды өмірдің әртүрлі салаларында қолданумен танысу.

Міндеттері:

Жасанды интеллект жүйелерінің құрылғысы туралы ақпаратты табу
АИ жүйелерінің түрлерін зерттеу
AI жүйелерін қолдануды суреттейтін мысалдарды табу

Жобаның өзектілігі:

Кибернетика, робототехника сияқты ғылымның прогрессивті салалары үшін және әлеуметтік қызметтерді дамыту үшін AI технологияларын дамытудың маңыздылығы.

Бүгінгі таңда біздің жұмысымызды жеңілдететін немесе міндеттеріміздің бір бөлігін алатын әртүрлі ақылды құрылғылар енетін қызмет саласын елестету қиын. Мұндай салалардың қатарына медицина, білім, бизнес, ғылым, ойын-сауық, қылмысқа қарсы күрес, көптеген тұрмыстық мәселелерді шешу жатады. Болашақта мұндай әзірлемелер одан да көп болады және олар барлық жерде қолданылуы мүмкін. Осылайша, жақын арада жасанды интеллектті қолдану біздің өміріміздің барлық салаларын сапалы түрде өзгертеді.

Адамның жасанды интеллектін қолдану салалары: Бірінші анықтамадан АИ робототехникамен тығыз байланысты. Интеллектуалды роботтарды құру АИ дамуының маңызды бағыттарының бірі болып табылады. Зияткерлік роботтарға объектілерді басқаруға және қажет болған жағдайда олардың

орналасқан жерін анықтауға, қозғалуды жоспарлауға мүмкіндік беру үшін қажет. Роботтар көбінесе өндірісте адамдармен және адамдармен жұмыс істейтіндіктен, қызметкерлердің қауіпсіздігі проблемалары туындайды.

Медициналық көмек. Жасанды интеллект технологиясының бір аспектісі болып табылатын машиналық оқыту медицина саласының пациенттермен өзара әрекеттесудің әр кезеңінде қарым-қатынас жасауына үлкен әсер етті.Машиналық оқыту медициналық суреттерді зерттеу және ісіктерді анықтау, сонымен қатар зерттеу нәтижелеріне негізделген диагноз қою үшін қолданылады. Жасанды интеллект ықтимал белгілерді анықтауда үлкен рөл атқарды, бұл бұрын болған қол процестеріне қарағанда тиімді. Бетті тану бағдарламасы терең білім беру модельдерімен бірге сирек кездесетін генетикалық ауруларды диагностикалауға мүмкіндік береді. 2018 жылдың сәуірінде АҚШ-тың Азық-түлік және дәрі-дәрмектер басқармасы Алғашқы медициналық көмек клиникаларында денсаулыққа қатысты мәселелерді арнайы бақылаусыз диагноз қоятын алғашқы АИ сатуға рұқсат берді. Қант диабетімен байланысты көру қабілетінің жоғалу белгілерін көз суреттерін тексеретін бағдарлама шалғай аудандардағы немесе офтальмологтар жетіспейтін ресурстар шектеулі аудандардағы адамдар үшін өте пайдалы болуы мүмкін. Басқа жасанды интеллект бағдарламалары денсаулықтың әртүрлі мәселелерін – жасқа байланысты көру қабілетінің жоғалуынан бастап жүрек жұмысындағы бұзылуларға дейін тануды үйренеді.

Айды картаға түсіру. Жасанды интеллект кратерлерді тануды үйрену үшін ай бетінің үштен бірін зерттеді. Содан кейін AI айдың екінші үштен бір бөлігінде кратерлерді табуға үйретілді: ол бұрыннан белгілі кратерлердің 92 пайызын, сондай-ақ адамдар жіберіп алған 6000-ға жуық дақтарды тапты. Егер бұл бағдарлама жартасты планеталар мен мұзды айларға бағытталған болса, онда ол Күн жүйесінің тарихы туралы жаңа түсінік бере алады.

Жер сілкінісін болжау. Жер асты дүмпулерінің қай жерде болуы мүмкін екенін болжайтын жасанды интеллект жоғары қауіпті аудандардағы адамдарға қауіпті сейсмикалық оқиғаларға тиімді дайындалуға көмектеседі. Бағдарлама зерттеді сипаттамалары астам 130000 жер сілкінісі және қайта дүмпулерінің, үйрендім және болжау орындары қайта дүмпулерінің әлдеқайда дәлірек айтқанда, дәстүрлі әдістері.

Дезинформацияға арналған құрал.Әрине, ақылды AI әрқашан жақсы жаңалық емес. Жақында пайда болған бір AI шынайы жалған бейнелер жасайды, бұл бір бейненің нысанын басқа адамның қимылдары мен эмоцияларын басқа бейнеде көрсетуге мәжбүр етеді. Дұрыс емес қолдарда бұл АИ жалған ақпарат таратудың күшті құралы бола алады.

Мегафаунды суретке түсіру. Жануарларды табиғи ортада суретке түсіретін Автоматты тұзақ камералары зерттеушілер мен табиғат қорғау мамандарына жануарлардың мінез-құлқын бақылауға көмектеседі. Бұл жабайы табиғатты бақылау жүйелері байқау кезінде кез-келген адамға қарағанда көбірек суретке түседі. Жасанды интеллект Snapshot Serengeti ғылыми жобасында жиналған бір жарым миллионға жуық қолмен таңбаланған суреттерді зерттеу арқылы

жабайы табиғатты тануды үйренді. Бұл алгоритм әр жаңа кескінге жануарлардың санын, түрін және белсенділігін жазады.
Дәрі-дәрмектердің тиімділігін болжау. Жаңа жасанды интеллект бәсекелес фармацевтикалық компанияларға құпияны ашпай ақпарат алмасуға мүмкіндік береді. Бұл қауіпсіз жүйе фармацевтикалық компанияларды ақылды AI құру үшін оқу деректерінің үлкен кітапханаларын құру арқылы өз ресурстарын біріктіруге итермелейді. Бағдарламашылар АИ-ді оқыту үшін жүйені қолданды, ол белгілі бір дәрі-дәрмектердің адам ағзасында қандай ақуыздармен әрекеттесетінін болжайды. Жасанды интеллект бұл жүйені ауруханалардағы құпия медициналық жазбаларды талдау, пациенттерді емдеу жоспарларын жасау және болжам жасау үшін де қолдана алады.

Жасанды интеллектің пайдасы мен зияны. Ақылды машиналар бұлыңғырлықты, кәсіпқойларды шахмат немесе Го-да ойнауды, адам дауысын аударуды және тануды үйренді. Әр апта сайын біз медициналық диагноз қоюды, Рембрандттан гөрі сурет салуды, ән айтуды немесе мәтін құруды білетін компьютерлік бағдарламалардың жаңа ерліктері туралы білеміз. Адам жасанды интеллектен қорқуы керек пе?
Соңғы бірнеше жылда жасанды интеллект (AI/AI) шынымен" ыстық " тақырып болды. Ғалымдар мұны нейрондық желілердің қарқынды дамуымен байланыстырады (жасанды интеллект саласындағы зерттеулердің бірі), бұл өз кезегінде қуатты компьютерлердің пайда болуымен мүмкін болды.
Ғылыми қауымдастық ақылды машиналардың пайда болу уақыты туралы дауласуы мүмкін, бірақ бір нәрсеге келіседі: технологияның дамуы болашақта қоғамға, экономикаға және адамдар арасындағы қатынастарға сөзсіз әсер етеді. Қазірдің өзінде жасанды интеллекттің адамдар үшін қауіпсіз бағытта дамып келе жатқанына көз жеткізіп, жасанды интеллектті дамытудың этикалық қағидаттары туралы ойлануға шақырады.
Еңбек нарығына әсері
Ғылыми фантастика мен Голливуд "жасанды интеллект" идеясын адамзаттың матрицада құлдыққа түсетін немесе оған ядролық Қиямет күнін ұйымдастыратын ғаламшардағы өмірдің келесі түрі ретінде қалыптастырды. Аман қалғандарды Терминатор аяқтайды.
Шын мәнінде, жасанды интеллект саласындағы соңғы жетістіктерге қарамастан, ғалымдар мен мамандар ақылға қонымды машиналар пайда болғанға дейін әлі алыс. Алайда, екеуі де кейбір аспектілерге қазір назар аударуға кеңес береді.

Қорытындылай келе, AI мақсаты - деректерді талдауға және нәтижелерді түсіндіруге қабілетті бағдарламалық өнімдердің жұмысын қамтамасыз ету. Жасанды интеллект-адамның бағдарламалармен өзара әрекеттесуінің интуитивті процесін қамтамасыз ететін және белгілі бір міндеттер аясында шешім қабылдауға көмектесетін құрал. AI адамды алмастырмайды және жақын болашақта ол болмайды. AI біздің әлемді өзгертеді және жаңа қосымшаларды табады. Біздің міндетіміз-оны игілікке пайдалану, АИ-жүйелерді реттеу ережелерін әзірлеу және адамзаттың мыңдаған жылдар бойы жинаған тәжірибесін жүйелерге беру. Қоғам алдында "Біз адамның ақыл-ойын жасанды

интеллектпен алмастырғымыз келеді ме?». Әрине, роботтар адам өмірінде қажет, өйткені олар оны айтарлықтай жеңілдетеді. Бірақ қазір робототехника өзінің дамуының бастапқы кезеңінде. Ақпараттық технологиялар саласындағы осы саланың дамуына үлкен бюджеті бар фирмалар ғана қол жеткізе алады. Біз бұл бағыт қоғам үшін қол жетімді болуы керек деп санаймыз. Болашақ роботтарсыз, андроидтарсыз және технологияның басқа ғажайыптарынсыз мүмкін емес, бірақ олар әлі де адамды толықтай алмастыра алмайды. Біз өз жобамызда жақын болашақта жасанды интеллект жүйелерін қолдану біздің өміріміздің барлық салаларын сапалы түрде өзгертеді деген болжам жасадық. Жобаның жоғарыда келтірілген материалдарына сәйкес гипотеза расталды деп айтуға болады.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Жасанды интеллект: даму болашағы http://knowledge.allbest.ru/programming/3c0a65625a2ac79b5c43b88421206d37_0.html
2. Кибернетикалық тәсіл http://gashevsn.narod.ru/Intell.htm
3. Роботтардың түрлері http://otherreferats.allbest.ru/programming/00176233_0.html
4. Робототехниканың даму тарихы http://roboreview.ru/nauka-o-robotah/istoriya-razvitiya-robototehniki.html

КИБЕРСПОРТ: СПОРТ ПА, ӘЛДЕ ОЙЫНҚҰМАРЛЫҚ ПА?

Қатысушы: Жанатай Батыржан Бахытжанұлы

Жетекшісі:Есенжолова Лаура Тлеухановна

«№ 25 жалпы орта білім беретін мектеп» КММ

Жақында ғана Қазақстанда «киберспорт» ұғымы таңғажайып нәрсе болғанымен, әлемдік қоғамда жарыстың бұл түрі толыққанды спорттық іс-шара мәртебесін әлдеқашан алып қойған. Жыл сайын әр түрлі елдерде ірі турнирлер өткізіледі, мыңдаған аудитория жинайтын бұл ойын, бүкіл әлем бойынша онлайн-режімде миллиондаған жанкүйерлердің назарынан түспейді. Киберспорт жыл сайын шамамен миллиард долларға дейін табыс әкеледі, және бұл әлі шегі емес. Болашақта бұл көрсеткіш 2 миллиард долларға жететіні күтілуде. Турнирлердің көрсетілімі дәстүрлі спорт түрлерімен қатар телеарналарда жүргізіледі, бұл жанкүйерлерге компьютерді пайдаланбай-ақ бақылап отыруға мүмкіндік береді. Бұл тек қана ойын-сауықтық іс-шара ғана емес, ол ойын жабдықтарын өндіретін компаниялар командаларға демеу көрсетіп, өздерінің жаңа өнімдерін ұсынады. Бұл демеушілер мен ойыншылар үшін өсу мен дамудың қуатты құралы болып табылады, сондай-ақ елдің халықаралық ойын алаңындағы мәртебесін жоғарылататын және туристер ағынын ұлғайтатын бірден бір жылжыту құралы.

Зерттеудің мақсаты:

1. Киберспорттың адам денсаулығына әсерін зерттеу;
2. «Киберспорт» ұғымын зерттеп, ол туралы білген ақпаратпен өз сыныптастарыммен бөлісу.

Міндеттер:

1. Киберспорттың пайда болу тарихымен танысу;
2. Киберспорттың адам денсаулығына оң және теріс әсерлерін зерттеу;
3. Киберспорттың жастар қоғамына белсенді түрде әсер ететінін және көп ұзамай көптеген адамдар үшін жұмыс орнына айналатынын, сонымен қатар қазіргі қоғамға зиянды әсер ететінін дәлелдеу.

Киберспорттың пайда болуы.

Мен аталған тақырыпты зерттей бастағанда, көптеген материалдарды оқып, Киберспорттың даму тарихы бірінші ойындар мен ойыншылардың арасында бәсекелестік рух пайда болған кезде басталғанын білдім. 1994 жылы жарқын әрі өте тартымды киберспорт мәртебесіне жарамды ойын — Doom 2 болды. 1997 жылы АҚШ-та Эйнджел Муньез Cyberathlete Professional League (Кибератлетикалық кәсіби лига) негізін қалады, «кибер» және «атлет» сөздерін қосып, атақты Quake ойыны бойынша чемпионат өткізді, кейіннен (2001 жылы) Counter Strike чемпионатын өткізді. Бұл ресми киберспорт дәуірінің басталуы деп айтуға болады. 2000 жылы Samsung компаниясының қолдауымен алғаш рет ойыншылардың арасында танымал World Cyber Games әлем чемпионаты өтті.

Қазақстан кеңістігіндегі Киберспорт

Қазақстанда киберспорт, ойын клубтарынан басталды: ең алдымен шағын, содан кейін заманында танымал болған, өз лигасын құрған Omega Sector интернет желісі қуатты старт алды. 2005 жылы қазақстандық команда Counter Strike: Source ойыны бойынша Th World Cyber Games күміс жүлдегері атанды. Кейіннен Қазақстанның ірі қалаларында көптеген оффлайн-турнирлер өтті, және командалар қалыптаса бастады. 2016 жылы Ресей кибертурнирді ресми спорт түрі ретінде тағы да мойындады, 2017 жылы Халықаралық олимпиада комитеті (ХОК) киберспортты Олимпиадалық ойындар бағдарламасына енгізу туралы мәселені қарастырды. 2017 жылдың аяғында Қазақстанда «Qazaq Cybersport Federation» киберспорт федерациясы өз жұмысын бастады және 2018 жылғы 25-маусымда Қазақстанда ресми спорт түрі ретінде танылды. Елімізде қазіргі уақытта ойындарды кәсіби деңгейде оқытуға ниет білдірген мектептер мен академиялар ашылуда. Ең талантты және үздік оқушылар кейіннен қатыса алатын турнирлер мен тіпті Қазақстан намысын киберұрыс әлемдік алаңында қорғай алады. Қазіргі уақытта киберспорт федерациясы интернет жылдамдығын арттыру мәселесі бойынша «Қазақтелеком» АҚ-пен келіссөздер жүргізуде, ол әрбір ойыншы басқа елдердегі ойын қарсыластарымен тең жағдайда қарсыласу үшін тұрақты жоғары жылдамдықты қамтамасыз ететін сапалы интернет қажет етеді. Биыл IEM Katowice Major 2019 турниріндегі жеңістің (9-орын) арқасында Қазақстан командасы киберспорттан әлем біріншілігінде топ-10-қа кірді.

Жоғарыда айтылғандай, біздің еліміздегі «Qazaq Cybersport Federation» киберспорт федерациясының мақсаты— Республикалық қауымдық бірлестік (РҚБ), негізгі мақсаттары: киберспортты Қазақстан Республикасында дамыту және дәріптеу; киберспорттық эко-жүйені құру және қазақстандық киберспортты әлемдік қоғамдастыққа ілгерілету.

Бұл федерацияның https://qcf.kz/kz сайтынан Қазақстанда дәл қазіргі уақытта 7900 командалар мен 39168 жарысқа қатысушылар тіркелгендігін және 141 турнир өткізгендігін білдім.

Киберспорттың оң әсері

Ең бірінші, ата-аналар үшін, жақсы жағы - бұл балалардың **ерте жастан жақсы ақша табу мүмкіндігі**. Танымал ойындардың үлкен жүлде қоры бар, ал егер жас киберспортшы бала кезінен мақсатты түрде жаттығатын болса, оның жақсы гонорарға ие болу мүмкіндігі бар. Демеушілер қазірдің өзінде киберспортқа көп ақша салып жатыр, болашақта олардың инвестициясы тек қана артады. Жалғыз шарты – егер жарыс басталған кезде ол 16 жаста болса, сонда ғана әлемдік турнирге қатысуға рұқсат етіледі. Қорытындылай келе, киберспорт – енді дамып келе жатқан ең жас спорт түрі екенін атап өткен жөн. Технологиялық прогресстің арқасында баланың өзіндік дамудың жүзеге асырылуының жаңа аспектілерінің пайда болуына әкеледі, сондықтан киберспорт мектебінен өткен бала өз орнын таппай қалмайтыны сөзсіз.**Киберспорттың теріс әсерлері**

Өкінішке орай, біз киберспорттың теріс әсерін жоққа шығара алмаймыз. Дегенмен, жаттығуларды сауатты ұйымдастырса, барлық кемшіліктерді жоюға мүмкіндік береді. Ең бірінші мәселе, киберспортты қолдамаушылардың айтуынша – бұл спорт түрі денсаулыққа өте қауіпті.

Атап айтсақ, бір қалыпта ұзақ отыру бұлшықеттің гиподинамиясына әкеледі. Бұған жол бермеу үшін міндетті түрде кибермен қатар тұрақты спортпен айналысу керек, гимнастикалық жаттығуларды орындап, көбірек қозғалу керек.

Бұлшықеттерден басқа, көздер де зардап шегеді. Киберспортшылар кейде тіпті үш минутқа дейін көдерін жыпылықтай алмайтындығына байланысты көру қабілетінің шамадан тыс шаршауына әкеледі. Бірақ мұнда да көзге мақсатты түрде арнайы гимнастика жасау көмектеседі.Соңында, киберспорттың тағы бір кемшілігі - жаттығудың әдеттегі спорт түрлеріне қарағанда әлдеқайда көп уақытты қажет ететіндігі. Дағдыларды, тактикаларды және стратегияларды үйрену және жаттықтыру күніне бес сағатқа дейін созылады. Бұл факт басынан бастап уақытты дұрыс бөлуді, өзіңіздің кестеңізді және бір күндік тапсырмаларды жоспарлауды үйренуге міндеттейді.

Кері әсерлерді қорытындылай келе, біз олардың әрқайсысын, егер қаласақ, оң әсерге айналдыруға болатындығын көреміз, бірақ айтылған шарттарды орындамасақ, салдары компьютерлік спортшының денсаулығы мен өмірі үшін өте қауіпті болуы мүмкін.**Сауалнама жүргізу**

Зерттеу тақырыбыма байланысты 15-17 жас аралығындағы №25 мектеп оқушыларының арасында сауалнама жүргіздім.

Сауалнама қортындысы:

Сауалнамаға барлығы 56 оқушы қатысты: оның 45% ұлдар, 55% қыздар.

Оқушылардың 77%-і киберспорттың не екенін білсе, 23%-і білмейтін болып шықты.

Киберспорт туралы толығырақ білгісі келетіндер 86% құраса, 14%-і немқұрайлылық танытты.

Ал, компьютерлік ойындарды күніне 1-2 сағат ойнайтындар - 63%, 3-4 сағат - 20%, ал күнінің басым көпшілігін ойынмен өткізетіндер - 18% құрады. Компьютерлік ойындардан жеңіліп қалса ашуланатындардың 14% ғана құрағаны мені қуантты. Компьютерлік ойындардың адам денсаулығына әсер ететіні сөзсіз, дегенмен менің мектебімнің оқушыларының 44% ештеңе мазаламайды екен, көздері шаршап, құрғауы, көздің ауыруы белгілері 27 %-нде бар болса, білектің (қолдың) ауырсынуы, жағымсыз сезім -29% байқалады екен.

Бұл қортындылардың диаграммалары қосымшада көрсетілген. Басқа спорт түрлерімен салыстырғанда, әлемдегі барлық нәрсе сияқты киберспорт те өте қарқынды дамып келеді. Бірнеше жыл ішінде ол аз ойыншылардың хоббиінен кәсіби спорт түріне айналды, оны әлемнің көптеген елдері ресми түрде мойындады, мұнда ойыншылар енді жай ғана ойыншы емес, кибератлеттер деп аталады. Турнирлердегі жеңістері үшін спорттық разрядтар беріліп, кубоктар беріледі. Ойыншыларға командалар демеушілік жасайды, менеджерлер ойынға тікелей қатысы жоқ барлық мәселелерді ойластырады.
Кореяда қазіргі уақытта тәулігіне 24 сағат бойы жетекші ойыншылардың, өз бизнесінің титандарының жекпе-жегін көрсететін 3 мемлекеттік телеарна жұмыс істейді. Бұл телеарналар телевизиялық лигалардың финалдық ойындарының трансляциялары кезінде ең жоғары рейтингке ие (шамамен 80%). Әйгілі корей ойыншысы Лим Ё Хван немесе жай ғана Slayer's Boxer 2002 жылы тек жарнамалық келісімшарттардан 150 мың доллардан астам табыс тапты. Компьютердің адамға әсер ету мәселесі өте ауқымды және көп қырлы. Менің жұмысымда бұл мәселенің кейбір тұстары ғана қарастырылды. Негізгі бөлімде киберспорт қазіргі қоғамға белсенді түрде компьютерге тәуелділік ретінде оң және теріс әсер етеді деген гипотезамды дәлелдедім. Сондай-ақ, жобаны жасау барысында мен киберспорттың не екенін және қазіргі уақытта қандай ойын түрлері бар екенін егжей-тегжейлі білдім. Менің мақсатым «киберспорт» ұғымын зерттеп, ол туралы білген ақпаратпен өз сыныптастарыммен бөлісіп, таныстыру болды және мен өз мақсатыма жеттім деп ойлаймын. Әркімнің хоббиі мен кәсіпті таңдауға құқығы бар, тек таңдаған кәсіптің артықшылықтары мен кемшіліктеріне назар аудару керек. Әркім бос уақытын өз қалауынша ұйымдастыруға құқылы. Алайда, кез-келген ойынға табынудың қажеті жоқ - отбасы мен оқу бірінші орында тұруы керек.**Қосымша 1**

Сауалнама «Киберспорт: жақсы және жаман жақтары»

Сұрақ	**Жауап**
Жынысың	Қыз Ұл
Киберспорттың не екенін білесің бе?	Ия Жоқ
Киберспорт туралы толығырақ білгің келе ме?	Ия Жоқ
Компьютерлік ойындарды күніне неше сағат ойнайсың?	1-2 сағат 3-4 сағат 5 сағаттан көп
Компьютерлік ойында жеңіліп қалсаң ренжіп, ашуланасың ба?	Ия Жоқ
Компьютерлік ойынды ойнап болған соң келесі жағдайлар орын ала ма?	- көздің шаршауы, құрғауы, көздің ауыруы. -білектің (қолдың) ауырсынуы, жағымсыз сезім.

Қолданылған әдебиеттер

1. https://kznews.kz/zhanalyqtar/qazaqstandagy-kibersport/
2. Батырхан ТОҒАЙБАЕВ, https://egemen.kz/article/287730-qazaqstan-kibersporty-turaly
3. **Әлібек Аханов** https://olympic.kz/kk/article/2488
4. Александр «eL`Xander» Оводков «Киберспорт как вид спорта: становление и развитие» [Электронный ресурс]

ФИЗИКА ПӘНІН ОҚЫТУДА ИНТЕРБЕЛСЕНДІ СИМУЛЯТОРЛАРДЫҢ МҮМКІНДІКТЕРІ

Қатысушы: Мавлютова Алина Рамильевна
Жетекшісі: Омарова Кенжегуль Азимхановна
«№ 25 жалпы орта білім беретін мектеп» КММ Семей қаласы

XXI ғасыр оқыту процесінде жаңа педагогикалық технологияны пайдалануды талап етеді. Бұл тәсіл оқытудың мазмұнын жетілдіреді, олардың әдістері мен құралдарының бірлігін қамтамасыз етеді. Бұл заңды процесс, себебі елде болып жатқан саяси, экономикалық, әлеуметтік және басқа да өзгерістер білім жүйесін сол өзгерістер тұрғысында дамытуды талап етеді.

Физика сабағында алынған білімнің сапасының деңгейі сабақтың мазмұнына, атмосферасына және оның әдістемелік толықтығына байланысты. Физика сабағы белсенді әдіс – тәсілдерді пайдаланып өткені дұрыс. Солардың бірі интерактивті симуляторларды пайдалану. Қазіргі заман талабына сай оқушылар білімді өз бетімен алуға талпынуы қажет. Сурет және графика арқылы қолжетімді симуляторлар оқушыларға қажетті шамаларды тәжірибе арқылы өлшеп алып, есептеулерді жүргізуге мүмкіндік береді.

Интербелсенді оқыту білім игеру процесін ұйымдастыруда мынаған ынталы:

1) Барлық үйренушілерге бірлескен таным процесіне белсенді араласуға мүмкіндік жасау.

2) әрбір үйренушінің өзінің үйренгені мен өз білімі туралы түсініктерін ортаға салып, бірлесе талқылап, олар туралы ой толғауына мүмкіндік жасау. 3) үйренушілер білімді өздігімен құрастыратын орта құру.

Интербелсенді оқыту - әрекет көмегімен және әрекет арқылы үйрету, ал мұндай ұстаным қомақты нәтежелерге жеткізетін ең тиімді жүйе деп есептелінеді, өйткені адамның жадында бірнеше мезетте тек өзінің әрекеті мен өз қолымен жасағаны ғана қалады. Сол себепті де интербелсенді оқыту үйренушілердің оқу процесіндегі белсенді әрекеттерін үйренудің негізгі құралдары мен тәсілдері ретінде таниды. Сондықтан да интербелсенді оқу/оқыту оқу процесінің тиімділігі мен нәтежелігін оқушылардың есте сақтау дәрежесімен өлшемей, олардың әрекеттерімен бағалайды, тек әрекет арқылы ғана үйрену ықтимал деген қағида ұстанады. Интербелсенді оқыту оқушының тәжірибесі тұрғысынан жасаған белсенді қарым-қатынасқа негізделеді. Ал үйренушілердің тәжірибесі дегеніміз олардың өзіндік пікірлері мен көзқарастары, ойлары мен идеялары, ұстанымдары мен

пайымдаулары,тұжырымдары мен қорытындылары, дәлелдері мен уәждері деп айтуға тұрарлық.

Физика сабағының тиімділігін арттырудың жолын анықтап, оқушылардың қызығушылықтарын дәл табу үшін біз мектеп оқушылары арасында сауалнама жүргіздік. Сауалнама 7-10 сынып оқушыларының арасында өткізілді. Сауалнамада нақты физика пәні бойынша оқушылардың қандай технологияны пайдалануды қалайтындықтары сұралды. Сауалнамаға жалпы 80 оқушы қатысты.

Сауалнамада оқушылардың басым көпшілігі физика пәнін ақпараттық технологиялармен байланыстыра оқытуды қалайтындықтарын көрсетті.

Әрине, интернет беттерінен көптеген интербелсенді тәсілдерді байқауға болады. Солардың ішінде қолдануға ыңғайлысы, тәжірибе жасап көруге болатын, есеп шығаруда да шарттарын ауыстыра отырып қолдануға болатын интербелсенді симуляторларға зерттеу жұмыстарын жүргіздім. Компьютерлік симулыторлар - бұл оқу жағдайын модельдеу және оны компьютерде шешу мақсатында жүйелі түрде ойнату. Симуляторлар дерексіз ұғымдарды көрнекі түрде ұсынуға көмектеседі. Оқушылар зерттелетін құбылыстың мәнін оның параметрлерімен манипуляциялау мүмкіндігінің арқасында түсінеді.

Компьютерлік симулятор оқытудың интерактивті түрі ретінде үлкен мүмкіндіктерге ие:

* іс-әрекеттің нақты атрибуттарының бейнесін жасайды;

* нақты өзара әрекеттесудің виртуалды аналогы ретінде әрекет етеді;

* әлеуметтік немесе кәсіби рөлдердің нақты орындалуын алмастыру жағдайларын жасайды;

* оқытудың тиімділігін бақылау нысаны болып табылады.

Компьютерлік симуляторларда мынадай негізгі компоненттер ерекшеленеді:

* пән бойынша жұмыс моделі немесе адамдардың бір-бірімен мінез-құлқы мен өзара әрекеттесуінің мүмкін нұсқаларын қамтитын құрылымдық-ұйымдастырушылық схема;

* білімді қолдануға, интуицияны дамытуға, мәселені шешудің балама стандартты емес жолын іздеуге бағытталған модельдеу процесінің сценарийі (сюжеті).

Компьютерлік модельдеудің ең негізгі артықшылықтарының бірі - олар оқушының нақты іс-әрекеттеріне нақты баға бере алады, өйткені бақылау технологиясы модельдеудің аспаптық құралдарына енгізілген.

Оқушыларың қызығушылықтарын қанағаттандыру мақсатында зерттеу жұмыстарын жүргізуді бастадым. Көптеген білім беру платформалары мен сайттарына шолу жасалды. Соның ішінде интербелсенді симуляторларды тегін қолдануға болатын 3 ресурстар жобасы табылды. Олар:

- ✓ **Phet.Colorado**
- ✓ **Ophysics**
- ✓ **Algodoo**

Бұл платформалардың тиімді және тиімсіз жақтары анықталды.

Симуляторлар	**Тиімді жақтары**	**Тиімсіз жақтары**
Phet.Colorado	Дизайны, физикадан тәжірибелердің көптігі мен санқырлылығы, тек ағылшын емес, орыс тілінде аудармасының болуы	жоқ
Ophysics	Дизайны	Тек ағылшын тілінде берілген, физиканың аз көлемін қамтиды
Algodoo	Дизайны мен тәжірибе қоры	Тек ағылшын тілінде, физикадан эксперименттік тапсырмалар аз

Зерттей келе, оқушылар мен мұғалімдер үшін ең тиімді интербелсенді симулятор, ол Phet.Colorado екені анықталды.

PhET ("Physics Education Technology") интерактивті модельдеу, Колорадо Боулдер университетінің жобасы, зерттеуге қолжетімді түсініктемелерді жасайтын және орналастыратын коммерциялық емес ашық білім беру ресурстары жобасы. Оны 2002 жылы Нобель сыйлығының лауреаты Карл Виман (Carl Wieman) құрды. PhET бағдарламасы Виманның ғылымды оқыту мен зерттеу тәсілдерін жақсарту туралы көзқарасынан басталды. "PhET" жобасының аббревиатурасы бастапқыда "физикалық білім беру технологиясы" дегенді білдіреді, бірақ көп ұзамай PhET басқа пәндерге де кеңейді. Қазіргі уақытта жоба физика, химия, биология, Жер туралы ғылымдар және математика саласындағы білім беру мақсаттары үшін 125-тен астам тегін интерактивті тренажерлерді жобалайды, әзірлейді және шығарады. Модельдеу 65-тен астам тілге, соның ішінде испан, қытай, неміс және араб, орыс тілдеріне аударылған және 2011 жылы PhET веб-сайтына 25 миллионнан астам қолданушылар тіркелген, өазіргі кезде қолданушылар саны 5 есе артқаны анықталды.

PhET интербелсенді симуляторлар физика, химимя, математика, Жер туралы

ғылым, биология сияқты жаратылыстану ғылымдарында қолданылатын

көптеген демонстрациялық тәжірибелер, ойын арқылы шешуге болатын есептер, графикалық бейнелер жинақталған заманауи бағдарлама. Өзімізге

қажетті тақырып немесе пән бойынша қажеттісін таңдап алып, демонстрация арқылы бірнеше рет тәжірибені орындап көруге болады.

Қажетті тарауды меңзермен көрсету арқылы таңдап, оңай іздеп табуға болады. Мысалы, жоғарыда атап өткендей, «Векторлар және оларға амалдар қолдану» тақырыбы бойынша демонстрациялық симуляторды таңдап алуға болады.«Translations” батырмасын басу арқылы тілді ауыстырып орындауға болады. Қажетті функцияны таңдап, векторларды қосуға болады, векторларды үшбұрыштар неме параллелограммдар әдісі арқылы қосып, қорытқы векторларды және олардың проекцияларын анықтауға болады. Векторларды тақтаға сызып көрсету ыңғайсыздық тудыратындықтан, осы симулятордың көмегімен оқушыларға оңай көрсетіп, өздеріне орыдап көрулеріне ұсыныс жасауға болады.Тағы бір симулятордың жұмыс жасау принципін орыс тілінде қарастырып көрейік, тіпті тілді ауыстырмаға жағдайда оқушылар суреттер арқылы еркін түсінуге болады. Тілді меңгеруге де көмектеседі.

Интербелсенді симуляторлардың артықшылықтары:

— оқушылардың қызығушылығын туғызады;
— әрқайсысының оқу үрдісіне қатысу белсенділігін кеңейтеді;
— әрбір оқушының сезіміне назар аударады;
— оқу материалдарын тиімді меңгеруге бейімдейді;
— оқушыларға көпжоспарлы әрекет етуге әсер етеді;
— кері байланысты (аудиторияның жауап беру реакциясын) жүзеге асырады;
— оқушылардың пікірлері мен қарым-қатынастарын қалыптастырады;
— өмірлік машықтарды қалыптастырады;
— мінез-құлықтың өзгеруіне көмектеседі.

Симуляторлар тағы қандай салаларда қолданылатынына тоқталатын болсақ... Компьютерлік симуляторлар фармакологияда сәтті қолданылады, мысалы, препараттың органдар мен жүйелерге ықтимал уытты әсерін теориялық бағалауға және сандық өлшеуге мүмкіндік береді. Компьютерлік модельдеу препараттың тікелей өлшеу қиын немесе мүмкін емес физиологиялық параметрлерге әсерін жанама түрде есептеуге мүмкіндік береді. Кейбір жағдайларда тек нақты деректерге негізделген компьютерлік экспериментті қалағаныңызша ұзақ уақыт бойы іске қосуға болады және болашақта ғана пайда болатын заттың жанама әсерлерін болжауға мүмкіндік береді.

Қазіргі уақытта оқу сабақтары барысында оқытудың интербелсенді әдістерін және интербелсенді құралдардың көмегімен мұғалімнің, оқушының шығармашылықпен жұмыс істеуіне жол ашылып отыр. Нәтижесінде бәсекеге қабілетті, өз ойын еркін қорытып, теориялық білімін практикада ұштастырып, өмірде қолдана білетін, интелектуалдық күші жетік оқушы тәрбиеленеді. Осы нәтижеге жету мақсатында білімімді әрі қарай жетілдіріп, ізденуді жалғастырамын.

Жаңа заманда өмір сүріп жатқан оқушыларды қызықтыру, сонымен қатар физика сияқты күрделі пәнге деген қызығушылықтарын арттыру үшін осындай көрнекі интербелсенді симуляторларды қолдану бірден – бір шешім деп айтуға

болады. Сол себепті де физика пәнін оқушыларға жақын, меңгерулеріне қолжетімді тәсілдердің көмегімен үйреткен дұрыс. Оқушыларға өздігінен бір симуляторды өз бетімен меңгеріп, онымен қандай есеп құрастыруға, қандай тәжірибелер жасап көруге болатындығын тапсырсаң, бұлжытпай зерттеп, диаграммалар арқылы қай шаманың артып, қайсысының кеміп отыратынын анықтап келетіні байқалып отыр. Осыдан шығатын қорытынды: XXI ғасыр — озық технологиялар ғасыры.

Қолданылған әдебиеттер мен ресурстар:

1. Панина Т.С. Современные способы активизации обучения: / Т.С. Панина, Л.Н. Вавилова; «Академия» баспа орталығы, 2008.

2. Панфилова А.П. Инновационные педагогические технологии: Активное обучение /А.П.Панфилова. – М.: «Академия» баспа орталығы, 2009.

3. Ступина С.Б. Технологии интерактивного обучения в высшей школе : уч. метод. пособ. / С.П. Ступина. Саратов: «Наука» баспа орталығы , 2009.

4.Информатизация образования: направления, средства, повышение квалификации / МЭИ баспасы, 2004.

САНДАРДЫҢ ҚАЗАҚ ТҰРМЫСЫНДАҒЫ ТАҒЫЛЫМДЫҚ МАҢЫЗЫ

Қатысушы: Кабдулхамитова Гульмира Уахитовна
Жетекшілері: Буркенова Зауре Советкановна, Қасыл Дана Қасылқызы
«№ 12 жалпы орта білім беретін мектебі» КММ

Пифагор
«Әлемнің әміршісі сандар»

Сандардың сыры мен құпиясы

Қазақ киеге үлкен мән берген халық. Табиғаттың кейбір апаттарын, отты, кейбір жануарлар мен құстарды, көшпелі тұрмысқа қажетті заттарды киелі деп қастерлеген. Сондай-ақ қазақ халқының өмірінде түрлі мәнді ерекше сипат бере отырып жиі қолданылатын сандар тізбегі көп. «3, 7, 9, 40» сандар тізбегін өзіміздің салт-дәстүрімізден, ырым - тыйымдарымыздан, нақыл сөздерімізден, мақал-мәтелдерімізден анық көруге болады.

Бұл жобада біз көптеген сандардың сырларын ашып, олардың қасиеттерінің пайда болу кезеңін айқындаймыз. Жан-жағымызға қарасақ сандар тек қана математика емес, тағы басқа көптеген ғылымдарда маңызы зор. Қарап отырсақ, осы қарапайым 10 цифр болмаса, біз телефон да соға алмаймыз. Жалпы таным проблемасымен байланысты ескілікті наным-сенім түрлерінің тілдік көріністері, әсіресе сан атауларымен келген тұрақты сөз оралымдарында өте көп кездеседі. Байырғы кездерде халық әр алуан құбылысқа нәзік бақылау жасай келіп, олардың ортақ қасиеттері мен сипаттарын санмен түйіп, санамалап айтып отырған.

Мысалы қазақ 3 санының байламдарын былай түйіндеген:

Үш көз: Су анасы – бұлақ, жол анасы – тұяқ, сөз анасы – құлақ
Үш тоқтам: Ақыл – арқан, ой - өріс, адам – қазық

Үш қасиет: өліде – аруақ, малда – кие, аста – кепиет
Үш талғам: мейірім – сауап, жақсылықтан шарапат, жамандықтан кесепат
Үш жүз: Ұлы жүз, Орта жүз, Кіші жүз
Үш тәтті: жан тәтті, жар тәтті, мал тәтті
Үш қуат: ақыл, жүрек, тіл:
Үш жұрт: өз жұртың – күншіл, қайын жұртың – міншіл, нағашы жұртың - сыншыл
Үш із: бала, байлық, бақыт – білім
Үш ғайып: қонақ несібе, ажал
Үш алыс: жер мен көк, жас пен кәрі, жақсы мен жаманның арасы
Үш арсыз: күлкі, ұйқы, тамақ
Үш байлық: денсаулық, ақ жаулық, он саулық
Үш қазына: Ер қазынасы – жүрген із,
Ел қазынасы – көне сөз,
Тіл қазынасы – ескі сөз
Үш мақсат: Саудагер мақсаты – ұту, жол мұраты – жету, дау мұраты – біту
Үш үміт: жазылам деп науқас үмітті, байимын деп кедей үмітті, кетем деп қыз үмітті
Үш қадірлі: ырыс, бақ, дәулет
Үш қадірсіз: жастық, денсаулық, жақсы жар
Үш кемшілік: атың шабан болса – жалғанның азабы, алғаның жаман болса – дүниенің тозағы, балаң жаман болса – көрінгеннің мазағы
Үш би
4 санының қадір-қасиеттері:
Төрт мүлік: бас сандық, тіл кілт, қол мүлік, аяқ-табақ
Төрт халифа: Әбубәкір, Омар, Оспан, Әли
Төрт қылыш: Хәм хам, Сәм сам, Зұлпхар, Зулқажа
Төрт періште: Жебірейіл, Әзірейіл, Мекейіл, Исрафил
Төрт кітап: Тәрат, Зәбур, Інжіл, Құран
Төрт пір: Жарлының пірі – қалтақ ата,
Ұрының пірі – жалтақ ата
Шебердің пірі – тепшен ата
Кәрінің пірі – кекшіл ата
Төрт тұлға: от, су, жел, жер
Төрт құбыла: Шығыс, батыс, оңтүстік, солтүстік
Төрт маусым: көктем, жаз, күз, қыс
Төрт тоқсан: қыстоқсан, жазтоқсан, шілдетоқсан, күзтоқсан
Төрт бұрыш: Шын-машын, Мысыр, Рим, Еуропа елдері
Төрт түлік: Түйе пірі – Ойсылқара
Жылқы пірі – Қамбар ата
Сиыр пірі – Зеңгі баба
Қой, ешкі пірі – Шопан, Шекшек ата
Төрт күнә: Аллаға күмән келтіру, нақақтан қан төгу, ата-анаға тіл тигізу, өтірік куә болу.
Төрт тұрман:

1. Ер тұрманы. 2. Мұкәммалы. 3. Жаужарағы. 4. Бес қаруы.
Төрт пайғамбар тірі:
1. Иса. 2. Ыдырыс. 3. Қыдыр. 4. Ілияс. Ыдырыс пен Иса 4-қат көкте, олар періштелермен бірге құлшылық жасайды. Қыдыр шөлдегендерге сусын береді. Ілияс су апатына ұшырағандарға қол ұшын береді.
Төрт нәрсені Адам Атаны жаратқанда жібереді:
1. Өлім. 2. Ләпсі. 3. Ашу. 4. Нәпсі.
Төрт асыл:
1. Иман. 2. Намаз. 3. Ілім. 4. Мейір-Шапағат.
Төрт ұры:
1. Азғырушы шайтан. 2. Күпірлік. 3. Тәкаппарлық. 4. Мейірімсіздік.
Төрт дария:
1. Ніл. 2. Фират. 3. Жейхун (Амудария) . 4. Сейхун (Сырдария).
Төрт бейғамсыздық:
1. Өлімді ойлау. 2. Залым адаммен отырмау . 3. Онымен сөйлеспеу. 4. Аулақ жүру.
5 санына байланысты:
Бес парыз: Таң намазы, бесін намазы, екінді намазы, ашам намазы, жашиық намазы
Бес қару: садақ, мылтық, найза, қылыш, айбалта
Бес борыш: Аллаға, пайғамбарға байланысты борыш, адамның өзіне байланысты борыш, мемлекет пен халыққа борыш, үй-іші жақындарына борыш, адамгершілік әлеміне борыш
Бес жаратылыс: күн, ай, жұлдыз, күндіз, түн
Бес өсиет: топасқа сенбе, жауға иілме, әрқашан сақ жүр, аш үйге қонба, жарлыдан сый алма
Бес қатер: от, жау, борыш, ауру, сөз
6 саны берекені білдіреді.
Ертеде құлға алты сөзді білсе болған екен. Олар: отыр, тұр, жат, жүр, атқар, демал
Алты алаш: Қазақ, қарақалпақ, өзбек, түркімен, қырғыз, жайылма
Алты парыз: Адамдардың бір-біріне алты парызы бар:
1. Бір-біріне сәлем беруге
2. Шақырса баруға
3. Кеңес сұраса ақыл қосуға
4. Сұрағына жауап беруге
5. Ауырып қалса көңіл сұрауға
6. Қайтыс болса жерлеуге қатысуға
Алты парыз:
1. Бір-біріне сәлем беру. 2. Шақырса бару. 3. Кеңес сұраса - ақыл қосу. 4. Сұрағына жауап беру. 5. Ауырып қалса - көңіл сұрау. 6. Қайтыс болса жерлеуге қатысу.
Алты асқар:
1. Ақыл. 2. Білім. 3. Жомарттық. 4. Әділдік. 5. Шыншылдық. 6. Кең пейіл.
Алты тоймайтын нәрселер:

1. Көз қараудан тоймайды. 2. Еркек әйелден ләззат алудан тоймайды. 3. От отынан тоймайды. 4. Ғалым ғылымнан тоймайды. 5. Бай малға тоймайды. 6. Адам өмірге тоймайды.

7 саны өте киелі. 7 жаста бала мектепке барады.

Жеті күн: дүйсенбі, сейсенбі, сәрсенбі, бейсенбі, жұма, сенбі, жексенбі.

Жеті амал: тоқсанның кіруі, кииктің матауы, мұздың қатуы, айдын тоғамы, үркердің батуы, қарашаның батуы, күннің тоқырауы

Жеті қазына: ер жігіт, сұлу әйел, берен мылтық, , ақыл, білім, жүйрік ат, қыран бүркіт, жүйрік тазы

Жеті жоқ: Аллада бауыр жоқ, таста тамыр жоқ, аспанда тіреу жоқ, жерде өлшеуіш жоқ, тасбақада талақ жоқ, аққуда сүт жоқ, жылқыда өт жоқ

Жеті жұт: құрғақшылық, мал қырылу, өрт, оба, соғыс, топан су, зілзала

Жеті ата: әке, бала, немере, шөбере, шөпшек, немене, туажат

Жеті құбылыс: күншығыс, күнбатыс, түстік, терістік, аспан әлемі, жер орта, жер асты

Жеті жетім: Тыңдамаған сөз жетім,
Киюсіз тозған бөз жетім,
Иесіз қалған жер жетім,
Басшысы жоқ ел жетім,
Аққу-қазсыз көл жетім,
Жерінен айырылған ер жетім,
Замандасы қалмаса –
Бәрінен де сол жетім.

Жеті нәрсені жүйкені тоздырады:

1. Ең жеген нан. 2. Зімәдан болған жан. 3. Боямалы тән. 4. Нашадан бұзылған қан. 5. Темекінің түтіні. 6. Арақтың жұтымы. 7. Ақшалы ойынның ұтымы.

Мөлдір тауындағы жеті әулие аналар:

1. Шүміш әулие ана. 2. Мария әулие ана. 3. Рахима әулие ана. 4. Гульфайруз әулие ана. 5. Зәуре әулие ана. 6. Хадиша әулие ана. 7. Райнаму әулие ана.

Жеті ғашық:

1. Ләйлі – Мәжнүн. 2. Фархад – Шырын. 3. Таһир – Зухра. 4. Арзу – Камбар. 5. Уәлик – Ғарра. 6. Уәки – Күлшаһ. 7. Жүсіп – Зылиқа.

Жан-жүйені жадырататын жеті жәйіт:

1. Әкімдердің шарапаты. 2. Ғұламалардың шариғаты. 3. Байлардың салауаты. 4. Кедейлердің қанағаты. 5. Үлкендердің ұлағаты. 6. Жастардың инабаты. 7. Азаматтардың ар-ұяты.

Жегідей жеген жеті кесел:

1. Коррупция. 2. Мафия. 3. Парақорлық. 4. Бюрократтық. 5. Рэкетерлік. 6. Маскүнемдік. 7. Жезөкшелік.

Жеті ата:

1. Тек ата. 2. Түп ата. 3. Баба. 4. Арғы ата. 5. Ата. 6. Әке. 7. Бала.

Жігіттің жеті қазынасы

Жүрдек аты –жігіт қаны, қанаты
Қыран бүркіт – қарым күші, қуаты.
Құмай тазы - бастан берік сенімі,

Ақ мылтығы – сөнбес оты, серігі
Алмас кездік – жігіт сусы, һәм мысы
Ау жылымы – амал, айла, әдісі
Қара қақпан серті себі тірліктің
Осы жеті қазынасы жігіттің
Мүшел жас
1-мүшел – 13 жас ер жете бастау
2-мүшел – 25 жас жігіттік шақ
3-мүшел – 37 жас ақыл тоқтату
4-мүшел – 49 жас орта жас
5-мүшел – 61 жас орта жас
6-мүшел – 73 жас қарттық жас
7-мүшел – 85 жас кәрілік
8-мүшел – 97 жас қалжырау
9-мүшел – 109 жас шөпшек сүю
10-мүшел – 121 жас немене сүю
Астың пісуіне байланысты уақыт өлшемдері:
1.Ас пісірім. 2-3 сағаттық мезгілді білдіретін өлшем.
2.Ет асым.2-3 сағаттық мезгілді білдіретін өлшем.
3. Ет пісірім. Асқан ет пісетін уақыт.
4. Ет қайнатым. Қазанға салған ет қайнайтындай ет.
Қайнам: Қазан қайнам. Қазанның қайнау уақытынң өлшемі.
Сүт пісірім. Өте қысқа мерзімді білдіретін өлшем.
Азық –түлікке қатысты өлшемдер:
Бір асым (ет).
Бір елі (қазы).
Бір жапырақ (нан,ет).
Бір жұтым (қымыз, сүт).
Бір тұтам (қазы).
Бір ұрттам (қымыз, ет).
Бір уыс (бидай, тары).
Бір үгім (тұз).
Бір үзім (нан).
Бір шөкім (тұз).
Бір шымшым(тұз)
Жұдырық басындай (ет, қазы)
Қайнатым: бір қайнатым (шай)
Салым: бір салым (тұз,шай)
Турам (ет,нан)
Саусақ пен өлшенетін ұзындық(қалыңдық) өлшемдері:
1.Елі –саусақпен көлденең қалыңдығы, ені.
2. Тұтам-бес саусақпен тұтқандағы көлемге шамалас, 5 еліге тең ұзындық өлшемі.
3. Сүйем- бас бармақ пен сұқ саусақ аралығымен өлшенетін өлшем.

4.Сынық сүйем – сұқ тсаусақтың буыны бүгіліп барып белгіленетін өлшекм. Бір сүйемнің ¾ бөлігі.
5.Қарыс сүйем-бас бармақ пен ортан саусақтың аралық мөлшері.
6.Сере-сұқ саусақпен шынашақтың кере созылған арасы. Бір сүйем ұзындыққа тең өлшем.
7. Қарыс-бас бармақ пен шынашақтың аралық мөлшері. Кейде жырта қарыс деп те атайды.

IV. Пайдаланған әдебиеттер

1.КенжахметұлыС. Жеті қазына: жиған-терген// Алматы, 2007, 26-34б,52-56б.
2. Оспанов Т.Қ, Құрманалина Ш.Х, Құрманалина С.Қ Бастауыш мектепте математиканы оқыту әдістемесі // Фолиант, Астана-2007,450-465б.
3. Перльман Я.И: Жанды математика // Мектеп, Алматы-1978, 91-97б.
4. Құрастырған: Ыбыраев Ш. Соқыр теке: Ауыз әдебиетіндегі балалар ойындарының үлгілері// Өнер, Алматы-1990, 19-20б.

ARDUINO ПЛАТФОРМАСЫ НЕГІЗІНДЕ ДАЙЫНДАЛҒАН БАЛАЛАРҒА АРНАЛҒАН РОБОТ-ОЯТҚЫШ

Қатысушы: Айтказин Аян Нурланович
Жетекшісі: Беккасимова Данар Талгатовна
«Ғылыми-тәжірибелік білім беру және туризм орталығы» КММ

Қазіргі таңда ақпараттық өрістің кең тарауынанан және басқа да әлеуметтік-қоғамдық себептерге байланысты мектеп оқушыларының таңертең дер кезінде оянып тұруы және күндіз сергектігі төмендегенін байқауға болады. Күнделікті қолданылатын дәстүрлі оятқыштар (сағат не смартфонның оятқыштары) көбінесе балада негтивті рефлекстер қалыптастырып, көңіл-күйінің төмендеуіне, мектепке көңілсіз баруына, алғашқы сабақтың тақырыбын дұрыс ұқпауына себепші болады. Сондықтан интерактивті робот-оятқышты құрастыру өзекті тапсырма болып табылады. Мен «Жас бағдарламашы», «Радиоэлектроника» және «Ардуинода жобалау» үйірмелеріне қатыса жүріп қазіргі заманғы бастауыш сынып оқушыларын таңертең сабаққа баруға оятуға арналған робот-оятқыш дайындауды алдыма мақсат етіп қойдым.

Оятқыш - белгілі бір уақытта дыбыстық, жарық және/немесе сирек жағдайларда басқа сигнал беретін құрылғы. "Оятқыш" сағаттардың негізгі мақсаты— таңертең иесіне немесе адамға қоңырауды естіту. Сондай-ақ, оятқыштарды "еске салғыш" немесе таймер ретінде пайдалануға болады [1].

Мен оятқыштың бала үшін тартымды болғанын және қарапайым оятқыштардан артықшылығы болғанын қаладым. Робот-оятқышты жобалау үшін интернеттен түрлі сайттарды қарастырдым және Arduino бойынша бірнеше тақырыптарды тереңдетіп оқып, практикада қоладанысын меңгердім.

Робот оятқышты жасауда «OTTO» деп аталатын интерактивті билейтін робот-конструктордың дизайнын және механизмін негіз етіп алдым. OTTO - бұл интерактивті робот-дос, оны алты жастан асқан бала жинай алады. Ол жүре алады, билей алады, дыбыстар немесе әуендер шығарады, кедергілерден

қашады және т.б. Негізі OTTO тапсырыс бойынша жиналады. OTTO бейнесі 1-суретте көрсетілген [2].

1-сурет. OTTO РОБОТ

«OTTO» роботы Arduino платформасының негізінде жұмыс істейді. Arduino-бұл кішкентай роботтан бастап "ақылды үй" жүйесіне дейін электронды құрылғыларды өз қолыңызбен жасауға арналған аппараттық-бағдарламалық жасақтама [3].

Мен робот-оятқыштың корпусын тапсырыспен емес, өзім 3D принтерді қолданып басып шықтым және принтерден кеткен қателіктерді егеп, тегістеп жөндедім (2, 3-суреттер).

2-сурет. Роботты 3D принтерден шығару үрдісі.

3-сурет. Робот-оятқыштың сыртын қалыпқа келтіру үрдісі.

Робот-оятқыштың сыртқы макетін бірнеше бөліктерге бөліп принтерден шығардым, әр бөлікке Arduino бөлшектерін сәйкесінше орнаттым (4-сурет).

4-сурет. Arduino бөлшектерін робот-оятқышқа орнату сәті.

Робот-оятқыштың принципиалды электрлік схемасы келесідей болды (5-сурет).

5-сурет. Робот-оятқыштың принципиалды электрлік схемасы.

Робот оятқыштың програмасының толық кодын және қажетті кітапханаларды келесі сілтеме арқылы көре аласыз:

https://drive.google.com/drive/folders/1yZyQlz7s57BzkkgN9aSc8f8ZsoEfr_gm?usp=share_link

Менің робот-оятқышымның атқаратын қызметтері: нақты уақытты көрсетеді, кедергі көрсе қашады, билейді, оятқан уақытта музыка ойнайды.

Нақты уақытты көрсету, роботтың билеуі және оятқыш функцияларының программалық коды келесідей болады:

```
void time(){ // уақыт пен оятқыш функциялары
  int hour = rtc.getTime().hour;
  int min = rtc.getTime().min;
  unsigned long start_time = millis();
  display.showNumberDec(hour/10, false, 1, 0);
  display.showNumberDec(hour%10, false, 1, 1);
  display.showNumberDec(min/10, false, 1, 2);
  display.showNumberDec(min%10, false, 1, 3);
  display.setSegments(segments);
```

```
  if(hour == 7 && min == 0){
    for (int thisNote = 0; thisNote < notes * 2; thisNote = thisNote + 2) {
      divider = melody[thisNote + 1];
      if (divider > 0) {
        noteDuration = (wholenote) / divider;
      } else if (divider < 0) {
        noteDuration = (wholenote) / abs(divider);
        noteDuration *= 1.5;
      }
      tone(Buzzer, melody[thisNote], noteDuration * 0.9);
      delay(noteDuration);
      noTone(Buzzer);
    }
    Otto.updown(5,1000,20);
    Otto.crusaito(5,1000,20,1);
    Otto.jitter(5,1000,20);
    Otto.home();
  }
}
```

Роботтың кедергіден қашу әрекетінің орындалу процедурасы негізгі loop() функциясының ішінде орналасқан:

```
void loop() { // қайталау функциясы
  time();
  ultra();
  if(cm>0 && cm<15){ // кедергіден қашу
    Otto.walk(1,1000,-1);
  } else{
    Otto.home(); // роботтың аяқтарын қалпына келтіру
  }
}
```

Осындай OTTO роботтар 110 000 теңге шамасында сатылады, ал біз жасаған роботтың өзіндік құны бұл сомадан 5-6 есе арзан. Сондықтан да бұл жобаны экономикалық тұрғыдан да тиімді деп есептеуге болады.

Құрастырған робот-оятқышты сынақтан өткізу нәтижесі балалардың таңертең көтеріңкі көңіл-күймен оянатындығын байқатты. Сонымен қоса, біздің тәжірибемізде мелодияның түрі, ұзақтығы және дыбыс қаттылығы мен баланың сергектігі арасында сәйкестік (корреляция) байқалды. Жалпы айтқанда осы тәріздес оятқыштар дәстүрлі оятқыштармен салыстырғанда жоғары әсрелілігін байқатты және балаларға қажетті дос ретінде жақсы құрал екендігін көрсетті.

Қолданылған әдебиеттер және интернет ресурстар:

1. https://montre.com.ua/novosti/istoriia-sozdaniia-budilnika-i-interesnye-fakty
2. https://cults3d.com/ru/3d-model/gadzhet/otto-diy-arduino-uno
3. https://amperka.ru/page/what-is-arduino

ФУТБОЛДАҒЫ ФИЗИКА

Қатысушы: Дауренов Нұрым

Жетекшісі: Қабиева Дана Қайратқызы
«№ 12 жалпы орта білім беретін мектебі» КММ, Семей.қ.

Футболдағы жаттығу түрлері. Жаттығу спортшыларда энергетикалық алмасу мен ағза қызметінің бейімделудің нақты типін қалыптастырады. Бұл арнайы және арнайы емес жүктемеге бейімделу реакциясы ерекшеліктерінен байқалады. Кейбір авторлардың мәліметтері бойынша футбол ойыны көптеген күш жұмсалатындығын басшылыққа алады.Футболшы бір ойында 1 км жүгіруге дайын болуы тиіс.

Бұл тек жүгіру емес, шапшаңдықты қажет етеді. Бұған жұмсалатын күш деңгейі әртүрлі. Футбол ойыны барысында динамикалық аэробтыанаэробты жұмыс іске асады. Энергияның қайнар көздері ретінде қышқылдандыру процесі мен көмірқышқылдарының бөлінуі саналады. Шамамен жұмысқа 30-70% қуаттылық жұмсалады.Бұл ойында энергиямен қамтамасыз ету бойынша басқа ойын түрлерінде жоқ ерекшелік бар. Қимыл-қозғалыс белсенділігі басым бөлігін анаэробты гликолитті механзм құрайды. Матч барысында жылдамдықты арттыру энергиямен қамтамасыз етудің аэробты механизмі қуаты болып табылады. Аз уақыттың ішінде бұлшық ет талшықтарының қимылдау процесі жүреді. Бұл олардағы энергия қорын шығындауға әкеледі (70мМ/л) дейін (М.А. Годик, 1980). Бұл біртіндеп футболшылардың жаттығу кезіндегі бастапқы қарқынын төмендетеді. Сондықтанда футболшылардың демалуының аздығына байланысты миокард өзгерісіне әкеледі. Кейбір авторлардың зерттеулерінде футболшылардың балалық және жасөспірім кезеңіндегі энергиямен қамтамасыз ету механизмі әртүрлі деген мәліметтер береді. Жыныстық жетілу кезінде анаэробты механизмдер жұмыс істейді, пубертатты кезең соңына дейін жалғасады. 7 мен 17 жас аралығы көмірсу алмасу процесіндегі өзгерістермен ерекшеленеді. Жасөспірім кезеңінде ұлдарда сұлбалық бұлшық еттерінде гликогені көбейеді. Аэробты мүмкіндіктер оттегін максималды қолдану мөлшері бойынша бағаланады. Бұл баланың денсаулығы бағалаудың сенімді критерий ретінде саналады. Себебі, адам ағзасының қоршаған ортаның жағымсыз факторы мен түрлі ауруларға төзім-ділігін анықтайды (Н.И. Волков, 1969, Р.М. Васильева, 2004). Көптеген авторлардың мәліметтері бойынша футболшының кислородты қажетсіну диапазоны 51-70 мл/кг/мин (В.М. Алексеев, 1985). КМҚ мен кәсіби спортшының арасында өзара тікелей байланыс бар. Футболшының жүктемесінің негізін күш-жылдамдық жұмысы құрайды. Өйткені, бұлшық ет ойын барысында көптеген уақыттар бойы бірнеше қайталана жұмыс істейді. Матч барысында футболшыдан жалпы және арнайы төзімділікті қажет етеді. Бұл спортшының барлық негізгі физикалық сапаларын көрсетеді: жылдамдық, шапшаңдық, күш, икемділік, төзімділік (Н.Д. Граевская, 1969). Сонымен спорттық ойындар, соның ішінде футбол ауыспалы жарыс негізіндегі ойын болғандықтан, арнайы төзімділікті талап етеді. Футболшының қимыл әрекеті қайталамалы-ауыспалы болып келеді. Мұнда спортшы үшін маңызды күші мен жылдамдық сапалары байқалады. Бұл спортшының физикалық дайындық құрылымында ерекше орын алады. Футбол спорттың басқа түрлері сияқты адам ағзасына спецификалық

тұрғыдан әсер етіп, жаттығушының морфологиялық және функционалдық көрсеткіштеріне белгілі бір өзгерістер әкеледі. Бұл өзгерістер спортшының жас ерекшелігіне, кәсіби шеберлігіне және спорттық маусымға байланысты. Отандық және шетелдік мамандар ойында жеңіске жетудегі негізгі басты рөл жоғары дәрежедегі техника-тактикалық шеберлік пен физикалық дайындық, әсіресе футболистің жұмыс қабілеттілігіне байланысты деп есептейді. Жұмыс қабілеттілігін анықтау баланың денсаулық деңгейін сан жағынан, ағзаның түрлі жүйесінің функционалдық дамуын және бірінші кезекте күшпен қамтамасыз етуін бағалауға мүмкіндік береді. Физикалық жұмыс қабілеттілігінің деңгейі адамның денсаулығының сандық көрсеткіші саналады. Бұл көрсеткіштің төмендеуі адам денсаулығының бұзылғандығын білдіреді. Бұл дәрігердің жұмысында диагностикалық көрсеткіш ретінде қолданылады. Ағза қабілетіне қарай күш қуат қоры мен жеке ағзаның денсаулық деңгейі, көптеген қоршаған ортаның жағымсыз әсеріне ағза ұрықтылығын анықтауға мүмкіндік пайда болады. Физикалық жұмыс қабілеттілікті аралас немесе статикалық, динамикалық жұмыстағы адамның максималды күш жұмсауының потенциалды қабілеті деп сипаттайды. Физикалық жұмыс қабілеттілік саласы бойынша негізгі көптеген зерттеулерді Г. Леман жүргізген. Физикалық жұмыс қабілеттілікті ағзаның максималдық жұмысқа деген қабілеті деп қарастырған. Басқа зерттеушілер физикалық жұмыс қабілеттілікті ағзаның кез келген максималдық физикалық жұмысты орындау немесе максимум энергияны дамыту қабілеті. Күшін үнеммен жұмсап, алдағы қойған мақсатқа жету деп түсіндіреді (А.Г. Хоружев, 1993, С.В. Тихвинский, 1983). С. Козловскийдің пікірі бойынша дене қуатының жұмыс қабілеттілігі – бұл ұзақ мерзім бойы ауыр дене жұмысын орындау. Сондай-ақ жұмыс соңында болу мүмкін гемостаз күйзелісін тез жоя білу қабілеті. Автор оның «физиологиялық құнын» ескереді. Неғұрлым жұмыс қабілеттілік жоғары болса, оның құны соғұрлым төмен деп есептейді. Соңғы жылдары жүргізілген ғылыми зерттеулер дене қуатының жұмыс қабілеттілігі мен адам денсаулығы арасында белгілі бір байланыс барын айтады. Г.Л. Апанасенко мәліметтері бойынша индивидтің денсаулығы деңгейіне диагностиканы оның энергетикалық ресурстары қабілетіне сәйкес жүргізу қажет. Г.Л. Апанасенконың пікірінше, неғұрлым энергетикалық негізі жоғары болса, денсаулық деңгейі соғұрлым жоғары болады. Спортшылардың ағзасының дене қуатының жұмыс қабілеттігін тест сынақ жүргізу арқылы анықталады. Спорттық медицина тәжірибесінде анаэробты жұмыс қабілеттілікті анықтау тесті аса аз жүргізіледі. Бұл спортшының бұлшық етінің жұмысы қарқындылығы мен ұзақтығын қамтамасыз етеді. И.А. Корниенконың зерттеуінде балалар мен жасөспірімдердің жыныстық жетілуі кезеңіне дейін аэробты механизмдері қалыптасады деп көрсетеді.Жыныстық жетілу кезінде кардиореспиратор жүйесінің қарқынды дамуы 1518 жас аралығында дене қуатының жұмыс қабілеттігінің артуын екі фактор арқылы көрсетеді. Біріншісі, ағзаның аэробты мүмкіндігінің артуы, екіншіден, ағзаның гомеостазды қолдап, қандағы жиналған сүт қышқылын шығаруы. Ағзадағы сүт қышқылы туралы нақты мәліметтер жоқ, тек түрлі көзқарастар ғана қалыптасқан. **Футболдың Қазақстанда дамуы.** Қазақ футболы 1915 жылдан бастау

алады.Ең алғашқы қазақстандық клуб Семейде құрылды оның атауы Жарыс деп аталды.Тәуелсіздік алғанан кейін Қазақстанда футболдың дамуы үшін Қазақстан Футбол Федерадциясы құрылды.Қазіргі кезде Қазақты футбол клубтары айтарлықтай көп Мысалы:Қайрат Фк,Астана ФК,Шахтёр,Ертіс т.б. Бұл зерттеулер жүйелі тұрғыда емес, сондықтан да футболшының дене қуатының жұмыс қабілеттігі туралы толық мәлімет алуға жеткіліксіз саладыИ.Г. Фалестің зерттеу бойынша футболшының дене қуатының жұмыс қабілеттігін анықтаудың бірнеше компоненті бар:
күш жылдамдық;
функционалды, энергетикалық міндіктері;
тактикалық шеберлік;
қажетті психикалық сапаларын жетілдіру.
Футболда дене қуатының жұмыс қабілеттігі адамның аэробты төзімділігі мен ағзаның ұзақ мерзімдік қарқынды жұмыспен қамтамасыз ету қабілеттілігі.
Сонымен қатар қазіргі кезге дейін жас спортшылардың аэробты жағдайдағы физикалық жұмыс қабілеттілігіне арналған зерттеулер жеткіліксіз. Ғылыми зерттеулер, адамның жұмыс қабілеттілігі мен денсаулығы арасында белгілі бір байланыс барлығын айтады. Бұлшық ет қызметінің жоғары потенциалдық мүмкіндіктері бар адамдар жағымсыз жағдай әсеріне тұрақтылығы басым болып келеді – гипоксия мен қан жоғалтудан бастап, ішкі ортаның негізгі қышқылды күйіндегі өзгерістерге дейін. (Г.Л. Апанасенко, 1983, Н.А. Агаджанян; А.И. Елфимов, 1986). Аэробты мүмкіндіктер ағзасына ауаны жеткізу процесінің жылдамдығына, сондай-ақ, көмірқышқылды өнімдердің қышқылдану қорына байланысты. Ауа кардиореспираторлы жүйе мен қан жүйесін қамтамасыз етеді. Бұған жүрек бұлшық еттері қуатты әсер етеді, терең тыныстау, қандағы гемоглобин мен эритроциттердің жоғары көрсеткіші. Анаробты мүмкіндіктер футболшының қысқа мерзімді және ауыр жүктемені орындау қабілетімен байланысты. Бұл жұмысты басқа заттар күшімен ауасыз орындауға ықпал етеді. Анаэробты мүмкіндіктер қысқа мерзімді жұмысты орындау қарқыны қуатын анықтауға және тканьдардың гипоксия жағдайдыны бейімделуін сипаттайды. Әдебиеттердегі көптеген мәліметте бойынша жас спортшылардың физикалық жұмыс қабілеттілігі басқа адамдармен салыстырғандағы көрсеткіштерінде айырмашылықтар барын көрсетеді. Спортшының жасы үлкен болған сайын оның жүрегінің құрылымдық-фунционалдық жұмыс қызметі айқындалады. Орта есеппен жас футболшылардың физикалық жұмыс қабілеттілігі жаттықпаған адамдарға қарағанда 52% жоғары (В.Л. Карпмпн, 1974; Граевская, 1990). PWC функционалдық тест көрсеткіштері нәтижесі бойынша жас спортшылардың физикалық жұмыс қабілеттілігінің абсолютті деңгейі 15-16 жасқа қарай артады. Бұл нәтижелердің артуы біркелкі сипатта емес. Жас футболшылардың аэробты

физикалық жұмыс қабілеттілігі көрсеткіші 11-12 жаста байқалады. Бұл жастағы футболшылардың жұмыс физикалық қабілеттілігі жаттығу кезінде артады.

Бұл жас кезеңінде жүктемеге бейімделудің гипертоникалық типі өте сирек кездеседі. Аэробты жағдайда ағзаның жүктемеге деген жауап ретіндегі реакциясы барлық жас кезеңінде дистоникалық типтің басымдылығын көрсетеді. Осы күнге дейін қан айналымы типінің физикалық жұмыс қабілеттілік деңгейіне әсері туралы ғалымдар пікірі әртүрлі. Көптеген зерттеушілер төзімділікке жұмыс істеуге келгенде гипертоникалық типі саналатынын айтады. Жас футболшылардың физикалық жұмыс қабілеттілігін зерттеуде 9-10, 15-16 жастағы футболшылардың жұмыс қабілеттілігі физикалық жүктемеге сәйкес минутына 170 соққыға дейін жететінін анықтадық. Футболшылардың аэробты режимдегі жұмыс қабілеттілігі 9-10 және 11-12 жаста артады. Біздің зерттеу барысында алынған мәліметтеріміздің нәтижесінің көрсеткіштері басқа да зерттеушілердің нәтижелерімен сәйкес. Зерттеу мәліметтері бойынша балалардың базалық деңгейде аэробты төзімділігінің дамуының жетіспеушілігі дұрыс назар аудармаудан екендігін көрсетеді. Әсіресе 11-12 және 13-14 жастағы балаларда кездеседі.

Қорытындылай келсек, бүгінгі футбол үшін белсенді қимыл-қозғалыс, бұлшық еттердің қарқынды жұмысы, әр түрлі қимыл әрекеттері, матч кезінде құрылымы мен сипаты мен күрделілік дәрежесіне қарай физикалық жүктемені тең бөлу тән. Сондай-ақ футболшылар қарсыластарына қатысты күшпен жасалатын тәсілдер мен секірулерді жиі орындайды. Доп үшін күресте ойыншыдан допты дәл беру нақтылық, дәлдікті, техникалық дағдыны, ара қашықтықты болжауды, соққы күшін есептеу, уақытты ұтымды пайдалану, жылдам ойлауды талап етеді. Жүктеме мөлшері бойынша футболшының қимыл – қозғалыс әрекетінде ойын алаңы бойынша түрлі қимылдар жасап жүгіру негізгі болып саналады. Жүгіруге жылдамдық пен қарқынды қимыл тән. Жүгіру адам денесінің түрлі жағдайында басталады, ауыспалы ритм мен қарқындылық, белгілі бір қашықтықта жүгіру, кездейсоқ тоқтау тән. Футбол алаңының қарсыластар аймағын белгіленбеген кеңістігі спортшылардың максималды және субмаксималды жылдамдықпен қысқа қашықтықта жүгіруін байқатады. Футболдың басты ерекшелігі ойын алаңында үнемі жағдайдың өзгеруі мен соған байланысты футболшының қимыл әрекетінің өзгеруі. Түрлі тәртіптегі ойын барысында сипаты мен күштілігі мен ұзақтығына қарай жаттығулардың кезектесу қатынасы саналады.

ӘДЕБИЕТТЕР

Чумаков П.А. Спортивные и подвижные игры. – М.: ФиС, 1999. – 231с.

Уанбаев Е.Қ., Уанбаева Ф.Ж. Дене мәдениеті және спорттың теориясы мен әдістемесі. – Өскемен: С. Аманжолов атындағы ШҚМУ баспасы, 2006. – 315 с.

Ашмарин Б.А. Теория и методика педагогических исследований в физическом воспитании. – М.: Физкультура и спорт, 1998. – 224 с.
Бабушкин В.З. Подготовка юных футболистов. – М.: Физкультура и спорт, 1985. – 328 с.

QR- КОДТЫҢ АҚПАРАТ БЕРУДЕГІ МАҢЫЗДЫЛЫҒЫ ЖӘНЕ ПРОГРАММА МӘЛІМЕТТЕРІ

Қатысушы: Ажарова Мадина
Жетекшісі: Азімбаева Нұрпану Мұсабайқызы
«Ж.Аймауытов атындағы жалпы орта білім беретін мектебі» КММ,
Семей қаласы

Қоғамның даму қарқыны үнемі артып, адамның күнделікті алатын ақпарат көлемі де артып келеді.
Қазіргі тнаңда Интернеттегі әртүрлі қалқымалы терезелерде, SMS хабарламаларда, жарнама плакаттарында жүктелетін ақпараттық қоқыста адамдарға өмір сүру қиынға соғуда.
QR кодтар бізге осы мәселені шешуге көмектесеалады. Ол бір жағынан тек белгілі бір адамға қажет емес ақпаратты жасырады, екінші жағынан қажет ететіндерге пайдалы ақпараттың салыстырмалы түрде көп мөлшерде көлемін қамтуы мүмкін және оны іздеу барысында аз уақыт қамтиды.
Бұл тақырып зерттеу мен үшін өте өзекті. Себебі біз күнделікті өмірде бұл кодтарды жиі кездестіреміз және қолданамыз. Ал олардың қолдану аясы күн сайын қанатын кең жайып келеді.
Мақсаты: QR-кодтарды кодтау ақпаратты тасымалдаудың жылдам әдісі ретінде практикалық қолдану.
Гипотеза: QR коды сізге қажетті ақпаратты оңай және жылдам табуға болатын жаңа кодтау әдісі деп есептейік.
Ғылыми жоба жаңалығы: QR кодтың ақпарат берудегі маңыздылығы және QR- кодты күнделікті өмірде қолдану ерекшелігін анықтау.
Зерттеу нәтижелері: Қазақстанда кеңінен қолданыла бастаған QR кодтар құруға арналған бағдарламалар негізінде «Цифрлық Қазақстан» мемлекеттік бағдарламасының ең негізгі мақсаты – Қазақстан Республикасы тұрғындарының өмір сапасын жақсарту, сонымен қатар ұлттық экономиканы цифрландыруға үлес қосу.

I. Негізгі бөлім

1.1 QR-кодтың шығу тарихы

«QR-код» ұғымы Жапонияда1994 жылы шыққан болатын. Сол кезде үлкен Toyota ұйымының бөлігі болған Denso-Wave бұл кодтарды әзірлеу қажеттілігін қажет етті. Компанияға ақпараттың үлкен көлемін шағын беттік аумақта сақтау қажет болды, ал сканерлеуге бетінің зақымдалуы және кодтың ішінара ластануы кедергі болмауы керек. Бастапқыда QR коды тек өндірістік мақсатта қолданыла бастады. Кейіннен олардың қолдану аясы біздің өміріміздан орын алып, қолдану аясы күн сайын арта бастады.

1.2 QR-кодтың қолданылу аясы

- Көлік инфрақұрылымында:

QR кодтары жолаушыларға қажет болған жағдайда өзгерте алатын өзекті ақпаратпен қамтамасыз етеді кодта соңғы маршрут ақпараты бар веб-сайт бетіне сілтеме болуы мүмкін. Кодтар оқуға оңай орындарда, вокзалдарда, әуежайларда, автовокзалдарда, көлік компанияларында және т.б. Жолаушыларды хабардар ету үшін қолданылатын QR кодтарынан басқа, қағаз билеттерін мүлдем алып тастауға шешімдері пайда болуда. Ол үшін билетті виртуалды түрде сатып ала аласыздар.

2.Туристік маршруттарға енгізілген қалаларда тарихи ескерткіштер мен көрікті жерлерге, мұражайлардағы ақпараттық тақталарға QR кодтар қойылып, түрлі көрікті жерлер мен тарихи ғимараттардың жанына орнатыла бастады. Суреттегі Түркістан қаласындағы Қожа Ахмет Яссауи кесенесі. Бұл QR код цифрлық құжат нысан туралы ақпаратты жылдам алуға мүмкіндік береді. Әрі кез келген туристтер үш тілде мәлімет алады.

II. Практикалық бөлім

Мен өзім мектепте Дебат клубының мүшесімін. Дебатқа қатысқан кезде оқушылардың сөздік қоры аз екенін байқаймын. Егер олар әдеби кітаптар көп оқыса рухани байиды, әрі сөздік қоры артып, көркем тілде сөйлеуге үйренер еді деп ой түйдім. Сондықтан құрдастарымды әдеби кітап оқуға қызығушылықтарын қалай оятсам екен деп ойладым.

Сол ойымды жүзеге асыру үшін менің таңдап алған кітабым Ж.Аймауытовтың «Ақбілек» романы болды. Осы ойымды жүзеге асырып дайындаған QR кодты сыныптастарым мен құрбыларыма жібердім. Нәтижесінде осы кітапты оқуды бастаған құрбыларым да жетерлік. Мен бұл үшін өте қуаныштымын.

2-тәжірибе

Республикалық «Оқуға құштар мектеп» акциясы аясында төменгі сынып оқушыларын кітап оқуға ынтасын арттырып, қызықтыру мақсатында «Жас журналистер» үйірмесінің мүшелерінің дайындаған буктрейлеріне QR код құруға ұсыныс жасадым Ол QR кодты мектеп кітапханшысы арқылы 4-6 сынып оқушылары арасында таратылды.

Бұл жұмысымда өз нәтижесін берді.

Мысалы сіз күнделікті өмірде QR коды бар визит карточкасын жиі қолданып жүрген шығарсыз. Мен сіздерге цифрлы визит карточкасын қолдануды ұсынар едім. Бұл өте заманауи болар еді. Өзіңізге цифрлы визит карточкасын сіз QR Tiger генераторымен тез жасай аласыз.

Осы цифрлы визит карточкаға құрылған QR кодты сканерлеу арқылы бірден сол визит карточкасы иесіне қоңырау соға аласыз, смс хабарлама жібере алас ыз әрі электронды почтаға хат жібере аласыз.

Екінші QR Tiger генераторымен құрған жұмысым, «Мектепке қауіпсіз жол» картасына арналды. Бұл QR код арқылы оқушының мектепке дейінгі жолы мен оған жүру бағыты дыбысталып, әрі неше минутта жететіндігі көрсетіліп тұрады. Оқушы үшін өте пайдалы.

Үшінші жұмысымда мектеп сайтына QR код құру болды. QR Tiger генераторымен құрылған QR кодқа арнайы дизайн мен мектептің суретінен логатив қойылды. Бұл тәжірибем мектеп ата-аналары мен оқушылар арасында таратылды. Тиімділігі браузерге мектеп сайтының адресін теріп отырмай, QR кодты сканерлеу арқылы сайтқа бірден кіре алады.

QR Tiger генераторының мүмкіншілігін толығырақ қолдану мақсатында Ы.Алтынсариннің «Кел, балалар, оқылық!» кітабына оқушылар дайындаған буктрейлерге ерекше дизайнмен әдемі пішінмен QR код құрдым. Бұл күнде көріп жүрген квадрат пішінді қара QR кодтарға қарағанда көзге тартымды әрі заманауи.

Қорытынды

Осы зерттеуді жүргізу барысында мен QR-кодтың негізгі қасиеттерін және оның қазіргі әлемде қолданылуын зерттедім. 'Qrcoder.ru' сайтында әр түрлі ақпаратты қамтитын жеке QR кодтары жасалатының білдім. Бұл күндері Қазақстанда кеңінен қолданыла бастаған бұл бағдарлама тұрғындарға тез ақпарат таратып, жергілікті елді мекендегі мәдени ескерткіштерді танып білуге, болмаса қолы жетпей жүрген кітаптарды жүктеп оқуға, жол жүру билеттерін жылдам алуға таптырмас мүмкіндік сыйлады.

Зерттеудің басында мен ұсынған гипотезалар расталды:

• QR-код – кодтаудың жаңа тәсілі, оның көмегімен қажетті ақпаратты оңай және жылдам табуға болады;

• QR кодын қоғамдық өмірдің әртүрлі салаларында, соның ішінде білім беру саласында қолдануға болады.

Болашақта осы тақырыппен жұмысты жалғастырып, оны тереңірек және егжей-тегжейлі зерттеп, QR кодын күнделікті өмірде қолдануды жоспарлап отырмын.

Не үшін? Бұл сұрақтың жауабы өте қарапайым. Ұялы телефон камерасымен QR-кодты суретке түсіріп, барлық қажетті ақпаратты дереу біліп, сақтау қаншалықты ыңғайлы екенін елестетіп көріңіз. QR кодтарын пайдаланудың көптеген нұсқалары бар. Заман көшіне ілесіп, адамзаттың жетістіктерінен ләззат алу керек!

Ғылыми жобамды зерттеуден кейінгі Ұсынысым:

- Қазақстанның әрбір мектептерінің кітапханасында QR код орнатылса;
- Оқушыларға арналған оқу кестесі QR код арқылы белгіленсе;
- Оқушылардың қауіпсіздігі үшін мектептердің есігіне QR код енгізілсе.

Қолданылған әдебиеттер тізімі

1. Ковалёв А. И. Защита информации с помощью электронных ключей // Информационные технологии и прикладная математика. 2015. № 5. С. 57–65. [https://moluch.ru/archive/114/29398/]
2.Белов Г.В. Штриховое кодирование: технологии XXI века М.: Металлургия, 2009 г.
[https://www.logistics-gr.com/index.php?option=com_content&id=13999&c-72&Itemid=99]
3.Ткаченко В.В. Основы стандартизации/М.: Изд-во, 2011 г.
[https://www.studmed.ru/tkachenko-vv-osnovy-standartizacii_6aeb942efe6.html]
4.Димов Ю.В. Метрология, стандартизация и сертификация,
издательство: Питер 2011 г.
[http://kepstr.eltech.ru/tor/mri/Literatura/Dimov.pdf

АВТОМАТТАНДЫРЫЛҒАН ЖЫЛЫЖАЙ- АДАМИ ФАКТОРЛАРДЫҢ КЕРІ ӘСЕРІН ЖОЮДЫҢ ТЕХНИКАЛЫҚ ШЕШІМІ

Қатысушы: Нұртаева Шырын
Жетекшісі: Кунусова Меруерт Орынғалиқызы
Аягөз ауданы, Шынқожа батыр атындағы ЖОББМ» КММ

Қазіргі заманауи білім кеңістігінде бәсекеге қабілеттілігік артуда. Оқушылар өздерінің жобаларын түрлі Start-up жобалар сайысына ұсынуға, мемлекет тарпынан бөлінетін гранттарды жеңіп алуға мүмкіндіктер жетерлік. Сол мүмкіндіктердің ең бір бастапқы қадамдары осындай жобалар болып табылады. Сонымен қатар бұндай техникалық білімді қажет ететін жобалар оқушылардың бағдарламалау, құрастыру, модельдеу, анализдеу секілді дағдыларын дамытып, IT, ия болмаса басқа салаларда білікті маман болуға үлкен септігін тигізеді.
Қазіргі заманауи технологиялар кеңістігінде осындай жобалар құрастырып ауылшаруашылық саласы ия болмаса басқада салалардағы бірқатар мәселелерді шешуге болады.
Зерттеудің негізгі міндеттері: Жоба нысанын зерттеу; зерттеулердің нәтижесінде бағдарламалық және техникалық қамсыздандыруын анықтау; жылыжай блок-схемасын құрастыру; ардуино көмегімен жеке меншік иелері арасында да және жалпы ауыл шаруашылығында да кең таралған.
Ежелгі Египеттен бастап жылыжайларды пайдаланудың негізгі принциптері өзгерген жоқ, біз бұл салада серпіліс байқамаймыз, өнімділікті іс жүзінде арттырмаймыз. Бізге өмірдің барлық салаларында технологиялық прогрестің мүмкіндіктерін пайдалану қажет. Сапалы және таза, дұрыс жағдайда өсірілетін өсімдік, тамақсыз адам өмірі аурулар мен ақауларға толы болуы мүмкін. Дұрыс тамақтану - адам мен оның ұрпақтарының денсаулығын сақтаудың бір шарты, сондықтан жылыжай өндірісіне инновация енгізу өте маңызды.

1.Қарастырылатын проблеманың қойылуы

Біз барлығымыз білетіндей, қарапайым жылыжай адамға өте көп қиыншылық алып келеді. Бұның бәрі автоматтандырылған жылыжай арқылы шешілетін проблема Бұл адам өміріндегі революция деуге болады. Ол барлық

қарапайым жылыжайдың кемшіліктерін жоя тұра, адамдарға көптеген ыңғайлылық береді. Атап айтатын болсақ:

1. Поликарбонат әсерімен жылыжайдың ішінде температуралық жағдайдың нашарлауы.
2. Адами факторлардың кері әсерлерінен жылыжайға зиян келеді. Мысалы: жылыжайға уақытылы су құймау, жарықтандырмау т.с.с.
3. Жылыжай ғимаратының ішінде микроорганизмдер үлкен мөлшерде көбейіп, зиянкес вирустар мен бактериялар пайда болады.
4. Адам еңбегі. Қарапайым жылыжайларда адамдардың тікелей көмегі міндетті шара болып саналады.

2. Қойылған проблеманы шешудің жолдары

Проблемаларды Arduino жүйесінде істейтін автоматтандырылған жылыжай жояды:

1) Автоматтырылған жылыжайларда арнайы температураны бақылайтын сенсорлар орнатылады. Олардың жұмыс істеу принциптерін айтатын болсақ, егер температура нормадан тым қызып немесе суып кететін болса бұл сенсорлар оны байқап қойып, арнайы кондиционерлер мен жылыту жүйесін қосып қояды. Сол арқылы адамның көп уақыты температураны бақылауға жұмсалмайтын болады.

2) Автоматтырылған жылыжайда температура нормадан түсіп көтерілмегеннен ылғалдық пайда болуының мүмкіндігі азаяды. Сондықтан автоматтырылған жылыжайда өсетін өсімдіктер үшін қолайлы орта пайда болады.

3) Жылыжайдың тағы бір функциясы: топырақ ылғалдығын өлшейтін датчиктерді қолдану. Адам суғару кезінде қателіктер жасап, тым көп су құюы мүмкін, ол өсімдікке де, адамға да өз зиянын тигізеді. Ал сенсорды қолдану арқылы біз жер ылғалдығын қалыпты, өсімдікке комфортты деңгейде сақтаймыз.

3.Проблеманы шешудің өзің ұсынған жолы

Жылыжайды толық автоматтандыруға не кіреді?

1. Автоматты суғару жүйесі. Ол біз атап өткендей адамның жұмыс саның азайтуға үлкен ықпал жасайды және де қолданылатын су мөлшеріндегі қателік мүмкіндігін азайтады. Соның арқасында өсімдіктер судан шіріп кетпейді, жалпы су шығыны азайғаннан оған жұмсалатын қаражат мөлшері де азаяды.
2. Ауаны тарқату мен айналдырудың автоматикалық процесі. Бұл бізге жұмыс мөлшерін азайтуға, жылыжайдың ішіндегі ауа ағынын нормалауға үлкен көмек береді. Оның арқасында өсімдіктер тыныс алуы жақсырақ болады. Оған қоса өсімдіктердің ішіндегі био-химиялық реакциялар жақсырақ жүреді.
3. Ауа температуррасын автоматты түрде ауыстыру. Өсімдіктердің комфортты температурасы бір қалыпты тұрады және ол жалпы жылыжайға жақсы әсер береді. Бұл процесс электр энергиясын нақты өлшеген мөлшерде ғана қолданып, температураны нормада қалыпты түрде сақтағанның арқасында өсімдіктердің ішіндегі процесстерде қиыншылықтар азаяды.

Есікті, терезелерді программалық деңгейде ашып, жабу. Ол фотосинтез үдерісін жүргізуге көмектеседі. Күн сәулелері өсімдікке тікелей түсіп, айтып өткен

фотосинтез үдерісіне үлкен көмек береді. Оған қоса бұдан бұрын айтылған ауа температурасын қалыптау үдерісіне көмектеседі.

Зерттеу нәтижелері

Зерттеу барысында жылыжайлар мен жылыжай кешендерінің құрылысы, жабық топырақта өсімдіктер өсіру үшін қажетті жағдайлар зерттелді; температура, ылғалдылық, жарықтандыру, автоматты суару датчиктерімен жабдықталған автоматтандырылған шағын жылыжай құрылды (Қосымша 2).

Жылыжайда барлық қажетті технологиялық процестерді бақылауға мүмкіндік беретін, Arduino программалау тіл базасында компьютерлік бағдарлама жазылды. Оның толық мүмкіндіктері зерттелді.

Жылыжайды сенсорлармен, әртүрлі автоматты датчиктермен жобалаудың мүмкіндігі түгелдей дәлелденді. Жай жылыжай тұрмақ, тіпті кішкентай масштабталған автоматты жылыжайдың мүмкінділігі бекітілді. Осы жасалған жылыжайдың шағын макетін қарапайым, нормалы масштабтардағы жылыжай құрастыру бөліктермен салыстыра отырсақ, автоматты жылыжайды құрастыру толық шығынды ақтайтынын есептедік.

Есептеудің бәрін аяқтап, жылыжайды құрастырып болғанда, оның техникалық әрі программмалық мүмкіндіктерін зерттеуге кірістік. Өзіміз көргендей, Arduino бағдармалау тілі өте функционалды және қолдануда тез үйренетін, түсінуде оңай екені құпталды.

Біз ойластырғандай, автоматталған датчиктермен сенсорлардың программамен қосындысы жылыжай аспектілерін толықтай өз қолына алды. Оған мысал келтіретін болсақ:

1. Су құю жүйесі. Біз бұдан бұрын жобамызда айтып келе жатқан, автосуғару конструкциясы адамға су құюға үлкен көмек береді. «Ол қандай схема?» деген сұрақты қоярсыз, біз жауап береміз. Сенсорлар мен датчиктерде базаланып, автосуғару конструкциясы жердің / топырақтың ылғалдылығын өлшейді және ол комфортты деңгейден төмендеп кетсе, су құю бағдарламасының жұмыс бастауына команда береді, өсімдікті суғару басталады. Егер су ылғалдығы тым көп болып кетсе, ол керісінше суғару бағарламасын тоқтатып, өсімдіктің су әсерінен шіріп кетуіне жол бермейді. Нақты осы жүйенің арқасында су шығыны азайып, жылыжай иесінің жалпы қаражат шығыныда азайады.(Қосымша 4,5)

2. Температура бақылау жүйесі. Біз білетіндей, өсімдіктер әртүрлі температураларға бейімделген және олардың комфортты температурасы қалыпты түрде сақталмаса, олардың жеміс беруінің сапасы, тіпті өмір сүруі қауіптенеді. Біздің шағын масштабты жылыжайда температураны бақылауға арналған датчиктер орналасқан және олар суғару жүйесінің принципі бойынша жұмыс істейді. Егер температура деңгейі тым түсіп кетсе, әртүрі электр пеші секілді құрылғылармен оны қалыптандырады. Егер температура тым жоғарылап кетсе желдеткіш арқылы оны комфортты деңгейге дейін қалыптандырады. Оның арқасында тек өсімдік қана емес, адамның да денсаулығына да қауіп төнбейді (Қосымша 6).

Болашаққа болжам. Ұсыныс

Қазіргі заманауи технологиялар кеңістігінде осындай жобалар құрастырып ауылшаруашылық саласы ия болмаса басқада салалардағы бірқатар мәселелерді шешуге болады. Ол мәселелерді атап айтсақ, суды және электр энергиясын үнемдеу, жылдың кез-келген мезгілінде және ауаның қолайсыз уақытында да жақсы өнім алу мүмкіндігі. Біздің ауданымыз Аягөзде жаз мезгілінің қысқалығы мен ауа температурасының жылдың басым бөлігінде салқын болатынын ескерсек осындай автоматтандырылған жылыжайлар таптырмайтын шешім болары сөзсіз. Қазіргі нарықтағы бағаның қымбаттылығын реттеуде де өз пайдасын тигізері даусыз. Ал еңбасты байлық – адами ресурс. Олай болса мұндай «ақылды» жылыжайда жұмыс істеу:

1. Тыныс алу жүйесінің бұзылмауын
2. Қан айналымының қалыпты болуын
3. Зиянды бактериялар мен вирустардан қорғануын, оларға қарсы профилактиканы жүзеге асыруды қамтамасыз етеді.

Адами факторлардың азаюы – судың үнемі, топырақтың ылғалдығының қалыпты жағдайы, ауа ылғалдығының қолайлығы, температуралық режимнің сақталуын қамтамасыз етеді.

Біздің жалпылама ұсынысымызосындай болады:

1. Мектеп жылыжайын модификациялауға әртүрлі датчиктермен сенсорларды алып, орнату.
2. Автоматталған жылыжай мәселесін глобалды деңгейде әлемге тарату.

3.Мектеп программасына, әртүрлі зертханалық жұмыстарға программалау, автоматтау тақырыптарын қосу.

Қазіргі уақытта технологиялық прогрестің мүмкіндіктерін ауыл шаруашылығында жоғары өнім алу үшін пайдалану қажет. Жабық жерде өсімдіктерді өсіру оның экологиялық тазалығын арттырады және адамның физикалық еңбегінің үлесін азайту үшін автоматтандырылған бақылау жүйелерін пайдалануға мүмкіндік береді.

Осылайша, жоба бойынша жұмыс жаңа инновациялық технологияларды әзірлеу және жылыжайдың автоматтандырылған жұмысын ұйымдастыру болды.

Жабық жерде дақылдарды өсіруді оңтайландыру үшін бағдарламаланатын сенсорларды пайдалану мүмкіндігін зерттеу бірнеше қорытынды жасауға мүмкіндік берді:

- қазіргі уақытта сатылымда бар автоматты жылыжайларда қажетті функциялар жиынтығы жоқ және технологиялық процесті толық басқара алмайды;
- біз жинаған автоматтандырылған жылыжай сияқты макеттерді жинау көп уақытты қажет етпейді, қымбат материалдарды қажет етпейді, сондықтан мектеп жағдайында да мүмкін;
- шығындарды есептеу осы құрылымдардың табыстылығын бағалауға мүмкіндік береді;
- датчиктердің жұмысын тестілеу олардың сенімділігін, пайдаланудағы қарапайымдылығын және ресурстар шығынындағы үнемділігін көрсетті.

Қорытындылай келе, біздің теориялық есептеулеріміз бойынша автоматтандырылған жылыжайды пайдалануға арналған шығындар ашық

топырақтың ұқсас учаскесін пайдалануға арналған шығындардан жоғары екенін атап өткен жөн. Жоғары шығындар электр энергиясын пайдалануға байланысты. Алайда, жылыжайда өнімділік климаттық жағдайларға байланысты емес және ашық жердегі кірістіліктен әлдеқайда жоғары болуы мүмкін.

Әдебиеттер тізімі

• Алексашенко, А. А. / Топырақтағы жылу-ылғал беру процестерін математикалық модельдеу / А. А. Алексашенко: ғылыми жинақ. тр. / ВНИИГиМ. М., 1992, т. 84., 11-19 Б.

• Аутко А. А. / Жылыжай көкөніс шаруашылығы / А. А. Аутко, Н. Н. Долбик, и. п. Козловская. Минск: уп "Технопринт", 2003. - 244 б.

• Бородин и. Ф., Судник Ю. А. / Технологиялық процестерді автоматтандыру. М.: Құлақ, 2003. - 344 б.

• Бланк, Э. И. / Суару режимі және қорғалған топырақ жағдайында суару техникасы / Э. и. Бланк / / автореферат дис. канд. тех. ғылым. - М.: МГМИ, 1981.-22 Б.

СЕКЦИЯ – ЖАРАТЫЛЫСТАНУ ПӘНДЕР СЕКЦИЯСЫ (ХИМИЯ, БИОЛОГИЯ, ФИЗИКА, МАТЕМАТИКА, ИНФОРМАТИКА, РОБОТОТЕХНИКА, ЭКОЛОГИЯ, ВАЛЕОЛОГИЯ)

ВЛИЯНИЕ ГРУППЫ КРОВИ НА ПСИХИЧЕСКОЕ И ФИЗИЧЕСКОЕ ЗДОРОВЬЕ ЧЕЛОВЕКА

Участник: Балакина Надежда Семеновна

Руководитель: Цейзер Евгения Владимировна

КГБПОУ «Алтайская академия гостеприимства» г.Барнаул

В Японии большое внимание уделяют не гороскопам, а тому, с какой группой крови родился человек. Считается, что именно по ней можно определить положительные и отрицательные стороны личности.

Кем работать, за кого выходить замуж и где жить — может подсказать группа крови, по крайней мере, так считают в Японии. У них существует целая философия на этот счет **«кецу-еки-гата»** (определение темперамента по группе крови — прим. ред.). Правда, появилась она не так давно — в 1927 году профессор Токийского женского педагогического института (ныне Университет Отяномидзу) Такэдзи Фурукава опубликовал свои размышления на эту тему и тут же оказался в тренде.

Целью исследования является изучение влияния группы крови на психическое и физическое состояния человека, проверка достоверности данной информации.

Группа крови- передающиеся по наследству признаки крови, определяемые индивидуальным для каждого человека набором специфических веществ, получивших название групповых антигенов, или изоантигенов.

Во всём мире по группе крови люди делятся на четыре типа: I, II, III, и IV. И это не зависит от того какого ты пола, возраста или расы. Это зависит от наличия антигенов эритроцитов (кровяных клеток) А и В и от антител (α и β).

В нашем теле могут находиться разные антигены и антитела (например А и β) т.к. если они будут одинаковы, то произойдёт свёртывание эритроцитов в комки и человек умрёт.

Резус фактор

С группой крови взаимно связан ещё один показатель- резус- фактор.

Резус-фактор крови-это антиген (липопротеин), который находится на поверхности эритроцитов.Бывает положительный, отрицательный

Резус фактор не влияет на психику и питание человека.

Эволюционное развитие групп крови

Впервые группы крови были открыты австралийским учёным Карлом Ландштайнером в 1900 году.

Самая древняя оказалась I группа крови,появившееся 40000 лет назад. Также данную группу называют «кровь древнего человека», «охотник» и т.д. Ею обладают 40-50% людей со всего мира. Она текла в крови наших предков.

Люди с II группой крови появились между 25000 и 15000 лет до н.э. Данную группу ещё принято называть «земледелец». Ею обладают 30-40% населения.

Далее появились люди с III группой крови, т.е. «кочевники».Данная группа присуща только 10-20%. Она появилась 10000 лет назад .

Людей с IV группой крови называют «загадкой». Их не так ух и много- 5-7% людей. Данная группа возникла примерно 1000 лет назад в результате смешения индоевропейцев и монголоидов.

Как определить по группе крови характер

Характеристика групп крови позволяет судить не только о состоянии организма, физиологических особенностях и предпочтениях в пище. Вдобавок ко всем перечисленным сведениям, благодаря группам крови у человека, легко получить психологический портрет. Удивительно, но людьми давно подмечено, а учеными научно обосновано, что категории кровяной жидкости способны повлиять на личностные качества своих обладателей. Итак, рассмотрим описание группы крови и их характеристики.

I группа крови: Целеустремленность. Лидерские качества. Уверенность в собственных силах.

К негативным аспектам личности относятся такие черты, как суетливость, ревность, чрезмерная амбициозность.

II группа крови: Добросовестность и трудолюбие. Дисциплинированность, надежность, предусмотрительность. Доброжелательность, общительность и дипломатичность. Спокойный нрав и терпеливое отношение к окружающим. Организаторский талант. Быстрое приспособление к новой обстановке. Настойчивость в достижении намеченных целей.

В числе столь ценных качеств существовали и негативные черты характера, которые обозначим как чрезмерная осторожность и напряженность.

III группа крови: Выдающийся индивидуалист. Терпеливый и уравновешенный. Гибкий в партнерских отношениях. Сильный духом и оптимистично настроен. Слегка сумасбродный и непредсказуемый. Способный

к оригинальному образу мыслей. Творческая личность с развитым воображением.

Среди такого количества полезных личностных качеств, неблагоприятно отличается только независимость «кочевников-скотоводов» и нежелание подчиняться сложившимся устоям. Хотя это почти не влияет на их взаимоотношения в обществе. Потому как эти люди, отличающиеся коммуникабельностью, легко найдут подход к любому человеку.

IV группа крови: Творческое восприятие окружающего мира. Пристрастие ко всему прекрасному. Ярко выраженные интуитивные способности. Альтруисты по натуре, склонные к состраданию. Изысканный вкус.

В общем, носители четвертого типа крови отличаются уравновешенностью, чуткостью и врожденным чувством такта. Но иногда им свойственна резкость в высказываниях, что может создать неблагоприятное впечатление. Тонкая душевная организация и отсутствие напористости нередко вынуждают колебаться в принятии решения.

Питание

Американский ученый ПитерД'Адамо предложил свою систему питания, в зависимости от группы крови.

По поводу верности этой теории ученые-медики до сих пор спорят. Существующие научные исследования пока не могут подтвердить эффективности системы питанияД'Адамо. В одном крупном исследовании, 1455 взрослых людей питались согласно рекомендациям для 1 группы крови, и это действительно положительно отразилось на их здоровье. Но этот эффект наблюдался у людей со всеми группами крови, а не только с первой. Вероятно, улучшение здоровья было связано с тем, что учасники просто начали питаться более здоровой едой, чем раньше.

Другое масштабное обзорное исследование от 2013 года тоже не подтвердило эффективности этой системы питания. Однако те, кто практикуют такое питание в соответствии с рекомендациями диетологов, утверждают, что их здоровье, настроение и общее состояние значительно улучшились. Очевидно, что если от определенной системы питания человек себя чувствует лучше, значит стоит продолжать ее придерживаться.

Питание для людей с I группой крови.

Доктор д'Адамо определил их как потомков «охотников», поэтому им больше должен соответствовать мясной рацион.

Питание для людей с II группой крови.

Это самая распространенная группа крови среди европейцев. Таких людей разработчик этой диеты причислил к потомкам земледельцев и собирателей. Рацион их очень напоминает лакто-ово-вегетарианство.

Питание для людей с III группой крови.

Для них предполагается самый широкий и разнообразный рацион, ограничений в питании для обладателей III группы крови меньше, чем для других людей. Это объясняется тем, что кочевники расселялись по разным континентам и были всеядны.

Питание для людей с IV группой крови.

Эту группу людей врач-натуропатд'Адамо определил, как смешанный тип или «новые люди». Как и обладателям III группы крови, «новым людям» намного больше повезло с диетой, чем населению с I и II группами.

Результаты исследований

В результате исследования №1 были выявлены следующие результаты.

Мною было проведено анкетирование, в ходе которого я определяла группы крови у 16 учащихся Алтайской академии гостепреимства. Большая часть была определенна верно-13 человек (81, 25%), а у других 3 людей (18, 75%) неверно. Также было выявлено, что I группу крови имеют 2 человека (12, 5%) школы, II-5 (31,25%), III-5 (31,25%), IV-3 (18,75%) и 1 участник (6,25%) анкетирования не знал свою группу крови.

Исследуя анкеты участников, я выяснила, что группу крови по типу питания практически невозможно определить, т.к. большая часть участников анкетироваия предпочитают мясной тип питания (75%).Также невозможно определить по любимым блюдам и по любимым напиткам. Хронические или онкологические заболевания имел только 1 человек, поэтому определить группу крови по заболеваниям было практически невозможно.

А вот по характеру я смогла предположить группы крови. С помощью картинок я попыталась узнать, какой у кого характер. Также я попыталась определить группу крови по кариесу. Большая часть, 6 человек, имеют плохую устойчивость к кариесу, 4 человека среднею устойчивость и столько же хорошую. Что касаемо короновируса, то им болело мало людей (25%), но все его перенесли в лёгкой форме. Благодаря ему я тоже смогла определить группу крови.

Вывод: С помощью анкетирования нельзя определить группу крови, можно только предположить, т.к. есть риск того, что это будет не та группа крови, которая предполагалась сначала. Если определять только по питанию, то это будет невозможным, т.к. мы находимся в той местности, где люди предпочитают мясо или смешанный тип питания. Если постараться, то можно определить по заболеваниям (проще всего будет определить по кариесу и короновирусу). Легче всего определить группу крови по характеру.

Метод определения групп крови по анкетам рабочий, но не во всех случаях.

В результате исследования № 2 были выявлены следующие результаты.

В течение 13 дней я питалась по своей группе крови, и мной были выявлены следующие результаты.

В первые 3 дня была тяга к еде, но со временем она уменьшилась. За все 13 дней эксперимента я была полна сил, только во второй день эксперимента я чувствовала сильную слабостью. В остальные дни психологическое состояние моего организма находилось в норме. Однако в последние 2 дня у меня начиналась появляться раздражительность из-за того, что приходилось отказывать себе во вкусной еде. За всё время эксперимента я скинула 4 кг. У меня улучшилось состояние кожи. Она стала мягче, и уменьшились высыпания на лице.

Вывод: Как и говорилось во многих источниках информации, если питаться по определённой группе крови, то можно скинуть вес. Однако такой метод не для всех. На таком питании могут сидеть люди с хорошим психическим состоянием и хорошей выносливостью.

ЛИТЕРАТУРНЫЕ ИСТОЧНИКИ

1.Психоаналитик-Матвеев. Психологический тест на характер личности человека.
https:// психоаналитик-матвеев.рф/test/test-na-kharakter/
2.Психологические тесты по картинке .Психологический тест на личность по выбору ключа .
3.Психология. 10 Лучших психологических тестов по картинкам. https://kreativlife.ru/psihologicheskie-testy-po-kartinkam/
4.Теле .ру. Питание по группе крови — таблица и меню продуктов

МАТЕМАТИКА В ПОВАРСКОМ И КОНДИТЕРСКОМ ДЕЛЕ

Участник: Михалев Никита Сергеевич
Руководитель: Новикова Людмила Алексеевна
КГБПОУ «Алтайская академия гостеприимства» г.Барнаул

Знания математических понятий и правил необходимы не только для занятий математикой, но и в профессиональной деятельности любого человека. Изучение математики помогает развивать логическое мышление, приучает человека к точности, к умению видеть главное, сообщает необходимые сведения для понимания сложных задач, возникающих в различных областях деятельности современного человека, в данном случае в выборе будущей профессии. Перечислять профессиональные задачи, житейские ситуации, где применяют математические знания можно бесконечно, это: чтение времени на часах и денежные расчеты, расчет пробега автомобиля и времени пути, расчет стоимости товаров и услуг, и другое.

Какие математические правила и понятия используются в профессиональной деятельности повара или кондитера, и в каком качестве целесообразно изучить. В профессиональной деятельности повара или кондитера необходимы знания не только математических понятий из раздела алгебры, но также и из геометрии, тригонометрии, и даже математического анализа.

Например, для повара навыки математических вычислений просто необходимы, ведь повару по роду своей деятельности приходится: правильно рассчитать рецепт, составить калькуляцию блюда, составить технологическую карту блюда, выполнить нарезку под правильным углом. Кондитер в своей профессиональной деятельности вместе с перечисленными выше профессиональными навыками пользуется такими понятиями математики, как: площадь поверхности и объем пространственных фигур, представления об этих математических знаниях нужна кондитеру при приготовлении и украшении тортов и других кондитерских изделий. [3]

Целью данного исследования является рассмотреть математические понятия и законы, которые можно использовать в прикладном значении относительно профессиональной деятельности повара – кондитера.

По результатам анализа учебных пособий по дисциплинам профессионального профиля по поварскому и кондитерскому делу выявлено применение или представление о таких математических понятиях, как: пропорция, процент, параллельность прямых и плоскостей, перпендикулярность, площадь, объем, производная, интеграл.

Математические понятия «Пропорция» и «Процент» применимы явно в поварском и кондитерском деле и значимость их несомненна: составление технологической карты блюда, закупка сырья, составление меню, оплата труда работников кухни, расчет стоимости порции блюда.

Рассмотрим понятие «Параллельного проецирования» применительно к кулинарии.

Известно, что частным случаем параллельного проецирования, когда направление проецирования перпендикулярно или ортогонально плоскости проекций является ортогональное проецирование. В целях проверки свойства параллельного проецирования о том, что при ортогональной проекции проецируемый объект изображается равным проведен эксперимент с декорированием торта. Суть эксперимента заключается в следующем: на поверхность торта просевали порошок какао через трафарет. В качестве трафарета использовали транспортир. (Рисунок 1)

Рисунок 1. Процесс декорирования поверхности торта с помощью какао

Транспортир держали параллельно плоскости проекции (поверхность торта), после окончания просеивания сравнили полученный рисунок и оригинал (трафарет - транспортир). В результате выявлено, что данные фигуры равны. Таким образом, математическое понятие «Параллельное проецирование» тесно взаимосвязано с профессиональной деятельностью кондитера.

Следующим ярким примером непосредственного участия математики в профессиональной деятельности повара – кондитера является раздел математики «Тригонометрия». Возникшая в глубокой древности, тригонометрия к настоящему времени применима во многих областях человеческого знания: от измерения треугольников и их углов, до использования в системе навигации. [2]

В поварском деле тригонометрия являет себя в качестве гармонических колебаний. Например: просеивание муки, выполнение нарезки, вымешивание теста, декорирование готового блюда и другое. Данное физическое явление, описывается с помощью тригонометрических функций «Sin» и «Cos»: $x = x_m \cos(\omega t + \varphi_0)$ и $x = x_m \sin(\omega t + \varphi_0')$, где x_m – амплитуда колебаний, то есть - максимальное смещение от положения равновесия, ω – циклическая или круговая частота колебаний, t – время. Величина, стоящая под знаком косинуса $\varphi = \omega t + \varphi_0$ называется фазой гармонического процесса. [1]

В качестве иллюстрации проведен эксперимент: во время украшения брикета мороженого топпингом из шоколада и декорированием посыпкой меняли амплитуду колебания и время движения кисти руки. (Рисунок 2)

Рисунок 2. Процесс декорирования брикета мороженого шоколадным топпингом и посыпкой

В результате эксперимента установлено, что время движения оказывает влияние на толщину слоя топпинга, а амплитуда – на длину получившегося покрытия; чем выше поднимать кисть руки при декорировании посыпкой, тем больше площадь покрытия декором.

Представленные примеры наглядно показывают прикладное значение математики в поварском и кондитерском деле. Поэтому математические знания необходимы и повару, и кондитеру для того, чтобы свои профессиональные навыки не только понимать, но и уметь их регулировать.

При выборе профессии повара или кондитера нужно понимать, что вместе с знанием рецептур и технологий приготовления кондитерских и кулинарных изделий и блюд, с пониманием их биологической ценности и калорийности, с соблюдением гигиенических нормы, нужно изучать математику. Математика развивает точность и логическое мышление, способствует умению видеть главное для понимания сложных задач, помогает в профессиональном становлении.

Список использованных источников:

1. Башмаков, М.И. Математика: учебник/Башмаков М.И. — Москва: КноРус, 2022. — 394 с.— Текст: электронный. — ISBN 978-5-406-08166-2.

2. Математическая составляющая / Редакторы-соста-вители Н.Н. Андреев, С. П. Коновалов, Н. М. Панюнин; Художник-оформитель Р.А. Кокшаров. — 2-е изд., расш.и доп. — М. : Фонд «Математические этюды», 2019. —367 с. : ил.

3. Орешкина, Н. А., Основы калькуляции и учета (в поварском деле и общественном питании). Практикум: учебное пособие / Н. А. Орешкина. —

Москва: КноРус, 2023. — 225 с. — Текст : электронный. - ISBN 978-5-406-10626-6.

ФИТОНЦИДЫ И ИХ РОЛЬ В СОХРАНЕНИИ КАЧЕСТВА ПИЩЕВЫХ ПРОДУКТОВ

Участники: Прилуцкий Данил Андреевич,
Шапошникова Алина Викторовна
Руководитель: Козлова Татьяна Павловна
КГБПОУ «Алтайская академия гостеприимства»(г. Барнаул**)**

В современных условиях, в которых живет человек, большое количество продуктов портится из-за поражения их плесневыми грибами.

В данной работе мы попытались найти средства защиты от плесени природного происхождения и решили для борьбы с плесневыми грибами использовать биологические активные вещества природного происхождения – фитонциды. К основным источникам фитонцидов относятся овощные культуры (лук, чеснок, горчица), хвойники (ель и сосна). Фитонциды - это биологически активные вещества, которые обладают мощными антибактериальными свойствами в отношении целого ряда микроорганизмов, убивающие или подавляющие рост и развитие бактерий, грибов.

Цель работы: Определить степень влияние фитонцидов, выделяемых различными растениями, на сохранение качества пищевых продуктов.

Гипотеза: если изучим свойства фитонцидов, то мы сможем повлиять на сроки хранения продуктов.

Все растения выделяют фитонциды в целях самозащиты. По своему химическому составу фитонциды представлены комплексом. Фитонциды принимают активное участие в регуляции состава микрофлоры воды, почвы, воздуха. Летучие фитонциды способны оказывать своё действие на расстоянии, например, фитонциды листьев дуба, эвкалипта, сосны и многих др. Нелетучие фракции содержатся в растворенном виде в воде, в соке растений. Влияние фитонцидов проявляется в непосредственном уничтожении бактерий и в подавлении их размножения. Уникальность этих веществ заключается в том, что активность они проявляют даже в микроскопических концентрациях.

Высокой активностью обладают фитонциды, обнаруженные в чесноке, луке, лимоне, чёрной смородине, боярышнике, можжевельнике, в белокочанной капусте, берёзе, дубе, хрене, крапиве, сосне, бруснике, черёмухе.

Изучив литературу по теме, мы решили, что для эксперимента будем использовать такие растения содержащие фитонциды, как чеснок, лимон,

горчицу, наиболее доступные для нас продукты. Для проведения эксперимента, мы использовали хлебобулочные изделия 6-го хлебозавода, а именно пшеничный, ржаной, горчичный хлеб. Эксперимент проводился в домашних условиях, органолептическими методами, без применения приборов и инструментов. Образцы хлеба, используемые для эксперимента имеют определенную форму. гладкую, ровную, блестящую поверхность, без трещин, вздутий, пригорелых мест и посторонних включений. Верхняя корка не отстает от мякиша. У ржаного хлеба она имеет коричневато-бурый цвет, у пшеничного-темно-желтый. Нижняя корка не содержит золы и углей, нет закала - слоя непропеченного теста. Толщина корок не превышает 0,5 см.

Мякиш на разрезе однородный, без мучных прослоек, мелко пористый, хорошо пропеченный и эластичный (ямка от надавливания быстро выравнивается). Вкус и запах свойственен данному виду хлеба, ароматный, приятный, без горечи и постороннего привкуса, без хруста на зубах от минеральных примесей.

Лабораторное исследование влажности, кислотности и пористости я не ставил перед собой в задачах исследования. Влажность хлеба является показателем питательной ценности. Хлеб с повышенной влажностью быстрее плесневеет. Кислотность хлеба зависит от кислотности муки, из которой он выпекается. Наличие в хлебе органических кислот имеет вкусовое и диетическое значение. Умеренная кислотность хлеба придает ему приятный вкус и способствует более совершенному усвоению. Пористость хлеба характеризует качество выпечки и доброкачественность муки. Нормы влажности, кислотности и пористости различных сортов хлеба представлены в таблице 1.

Таблица 1

Вид хлеба	Влажность в %, не более	Кислотность в градусах, не более	Пористость в %, не менее
Ржаной из обойной муки 95 % выхода	49	12	45
Пшеничный из муки 96 % выхода	45	7	55

Эксперимент проводился в течение 15 дней. К проверке образцов мы приступили на 3 –ий день и продолжили, 6-ой, 9-ый, 12 день эксперимента. Уже на третий день эксперимента, в образце с лимоном на всех видах хлеба появилось значительное количество плесени, остальные образцы без изменений. На шестой день эксперимента плесень проявилась на исследуемых образцах хлеба, кроме горчичного, хлеба с ингредиентом чеснока. На девятый день эксперимента, практически во всех образцах в разном количестве присутствует плесень, кроме образцов хлеба с ингредиентом горчица; на образцах хлеба с чесноком плесень поразила чеснок, но не хлеб в доступной видимости. На двенадцатый день плесенью поражены все образцы хлеба вместе и ингредиентами, кроме хлеба с горчицей, а это значит, горчица

обладают самой высокой фитонцидной активностью. Результаты данных наблюдений можно увидеть в диаграмме 1 и в таблицах 2,3,4.

Диаграмма 1

Таблица 2

Сроки эксперимента	Образцы		
	Хлеб пшеничный чеснок	Хлеб пшеничный + лимон	Хлеб пшеничный + горчица
3 день	Без изменений	Появилась плесень на лимоне	Без изменений
6 день	Без изменений	На хлебе появилась плесень	Без изменений
9 день	На чесноке появилась плесень	Хлеб весь с плесенью	Без изменений
12 день	Плесень на хлебе	Хлеб весь с плесенью	Без изменений

Таблица 3

Сроки эксперимента	Образцы		
	Хлеб ржаной чеснок	Хлеб ржаной лимон	Хлеб ржаной горчица
3 день	Без изменений	Появилась плесень на лимоне	Без изменений
6 день	Без изменений	На хлебе появилась плесень	Без изменений
9 день	На чесноке появилась плесень	Хлеб весь в плененье	Без изменений
12 день	Плесень на хлебе	Хлеб весь в плененье	Без изменений

Таблица 4

Сроки эксперимента	Образцы		
	Хлеб горчичный чеснок	Хлеб горчичный лимон	Хлеб горчичный горчица
3 день	Без изменений	Появилась плесень на лимоне	Без изменений
6 день	Без изменений	На хлебе плесень	Без изменений
9 день	На чесноке плесень	Хлеб весь в плесени	Без изменений

12 день	Плесень на хлебе	Хлеб весь в плесени	Без изменений

По результатам эксперимента можно сделать следующие выводы. На всех образцах хлеба с применением горчицы, цедры лимона и чеснока плесень не появлялась первые 2 дня, а это значит, горчица, цедра лимона и чеснок обладают высокой фитонцидной активностью и на некоторое время задерживают развитие и рост плесени. Начиная с третьего дня и до конца эксперимента плесень поражала сначала ингредиенты с фитонцидами, а затем и сам исследуемый образец. До окончания эксперимента исследуемые образцы хлеба с ингредиентом горчица так и не были поражены плесенью (органолептическое наблюдение). Исходя из этого я делаю вывод, что наисильнейшей фитанцидной активностью обладает горчица.

В заключение можно сказать следующее - гипотеза применения фитонцидов в сохранении качества продуктов питания - это надёжный, безопасный и мало затратный способ. Научно-практическое использование результатов проекта по фитонцидной защите пищевых продуктов может найти применение на овощебазах, при хранении большого количества овощей и фруктов, в качестве дополнительной защиты в холодильных витринах, в супермаркетах. Для предупреждения появления плесневых грибков при хранении хлебобулочных изделий в торговле и на предприятиях общественного питания в витрины, из которых реализуются хлебобулочные изделия, рекомендую выкладывать горчицу, упакованную в небольшие мешочки с отверстиями. Этот способ сохранения качества хлебобулочных изделий мы используем в домашних условиях.

Список использованных источников

1.Мир растений. [Электронный ресурс] http://blgy.ru/biology6/plants

2.Фитонцид - это... Свойства фитонцидов. Растения, содержащие фитонциды. [Электронный ресурс] http://fb.ru/article/168875/fitontsid---eto-svoystva-fitontsidov-rasteniya-soderjaschie-fitontsidyi

3.Растения на службе здоровья. Фитонциды вчера и сегодня. [Электронный ресурс] http://io2.nios.ru/index.php?art=2741&point=6&rel=50

4.Кислотность как показатель качества хлеба.
https://bvallejo.livejournal.com/67485.html

ИССЛЕДОВАНИЕ ПРИЕМОВ И ХИМИЧЕСКИХ ВЕЩЕСТВ, ПРИМЕНЯЕМЫХ В МОЛЕКУЛЯРНОЙ КУХНЕ

Участник: Кистанова Ангелина Дмитриевна
Руководитель: Барнагян Наталья Викторовна
ГБПОУ Ростовской области «Ростовский строительно-художественный техникум»

«Молекулярной кухней» называют модную тенденцию в кулинарии, обозначающую различные блюда с необычными свойствами и сочетаниями компонентов.

У молекулярной кухни есть также другое название, менее аппетитное: деструктивная. Если в процессе приготовления разрушать молекулярные связи вещества, появятся новые, необычные. От этого изменяется фактура, а иногда - и вкус того или иного обрабатываемого продукта. Что нужно для подобных трюков? Например, жидкий азот, кислород, трансглютаминаза – «мясной клей», сухой лед. А еще, роторный испаритель, - он позволяет собирать ароматную эссенцию. Важный инструмент - центрифуга, разделяющая продукт посредством центробежной силы на составляющие. Особой приметой молекулярной кухни является и обработка в вакуумном пакете, так называемая технология sous-vide: продукты в вакуумных пакетах чуть не по трое суток томятся на водяной бане. При этом температура воды не превышает 60 градусов по Цельсию. Говорят, это – идеальный способ приготовления фуа-гра, мяса и овощей – все остается очень сочным, ароматным и мягким. Сейчас даже выпускают специальные водяные бани Молекулярная кухня – это анализ и применение физико-химических законов при приготовлении пищи и использование новейших открытий в различных научных областях для создания необычных рецептов.

Мы пошли немного дальше. На основании изучения и анализа технологий, физико-химических методов молекулярной кухни и используемых при этом веществ мы решили изучить их воздействие на организм человека.

Молекулярная кухня использует научные достижения для создания невероятных, фантастических блюд и вкусовых сочетаний. Использование приемов молекулярной кухни позволяет получить необычные блюда из обычных продуктов.

Технологии, применяемые в молекулярной кухне – это заморозка и ваккумизация.

1. Заморозка. Чтобы продукты не портились, их необходимо заморозить. В молекулярной кухне ответственным за этот процесс является жидкий азот, который имеет температуру -196°С. К слову, он мгновенно замораживает любое блюдо и при этом сохраняет его полезные свойства, цвет и вкус.

2. Вакуумизация в молекулярной кухне – это тепловая обработка продуктов на водяной бане. Для этого, например, мясо укладывают в специальные пакеты и ставят на несколько часов на водяную баню при температуре 60°С.

Самые эффектные и доступные приемы креативной кулинарии - сферификация, эмульсификация, желатинизация и сгущивание.

Сферификация. Одна из самых впечатляющих техник молекулярной кухни. Она позволяет заключать жидкости и некоторые продукты в прозрачные сферические оболочки. Вообразите мохито в виде множества сфер с листиками мяты внутри! Молекулярные добавки для техники сферификации: альгинат натрия, лактат кальция.

Альгинат натрия (обозначается как добавка Е401) —вещество, которое получают из водорослей ламинарии. Несмотря на то, что пищевая добавка Е401 не обладает аллергизирующими свойствами и не раздражает слизистые оболочки при контакте с ним, существует определенный вред от альгината натрия. Независимая экспертиза показала, что употребление натрия альгината

может значительно снижать всасывание из кишечника полезных микроэлементов – кальция, железа, магния и др. Это формирует в организме недостаточность данных минералов, и проявляется нарушениями в здоровье.

Лактат кальция. Вещество, представленное в виде добавки к пище Е 327 считается отличным поставщиком кальция в организм человека. Однако вредное воздействие вещество лактат кальция может оказать на человека с тромбозом, гиперчувствительностью, повышенным уровнем кальция в организме (гиперкальциемией), атеросклерозом и костными метастазами. Выражается превышение потребления данного вещества возникновением изжоги.

Эмульсификация**.** Создание воздушных пенок из сока или из любого напитка и многих продуктов. Молекулярные добавки для техники эмульсификации: соевый лецитин.

Лецитин можно без преувеличения назвать топливом человеческого организма. Противопоказаний немного, но они есть. В промышленности чаще всего это вещество получают из генномодифицированной сои. Чрезмерное употребление продуктов, содержащих подобное вещество, детьми младше 3 лет может привести к появлению у них аллергических реакций и проблем с щитовидной железой.

Желатинизация - это процесс превращения напитков и продуктов в желеобразные структуры с разными свойствами и формой. Молекулярные добавки для техники: агар-агар, каррагинан, желатин.

Желатин - чувствительный к нагреву загуститель белкового происхождения. Посредством употребления блюд с желатином можно существенно улучшить состояние ногтей, кожи, волос. Заболевания суставов, укрепление сердечной мышцы также возможны при помощи употребления желатина. особого риска в потреблении желатина в разумных количествах. Надо быть более внимательным в потреблении желатина людям, болеющим болезнью почек (у кого камни в почках), людям с нарушением водно-солевого баланса в организме (из-за наличия щавелевой кислоты).

Агар-агар - используется в приготовлении легких пенок и желе, прекрасно подходящих для сервировки. Общеукрепляющее средство для профилактики заболеваний, восстановления после тяжелой болезни, операций; противовоспалительное средство (способен быстро и эффективно нейтрализовать токсины, которые присутствуют в пищевой кишечной массе); укрепление легких и печению Чрезмерное потребление может вызвать аллергию, нарушение работы печени, диарею.

Каррагинан - природный полимер, получаемый из морских водорослей, загуститель естественного происхождения. Данный стабилизатор официально признан опасным для здоровья. В ходе опытов было установлено, что при частом употреблении в пищу продуктов питания, в состав которых входит Е407, возможно развитие язв и рака в желудочно-кишечном тракте. А виной всему примесь оксида этилена, благодаря которому происходит образование канцерогенного соединения – хлоргидрина этилена.

Сгущивание__позволяет достигать невероятных результатов. Соусы получаются мягкими и легкими, потому что в них сохраняется множество воздушных пузырьков. Молекулярные добавки для техники сгущивания: ксантановая смола.

Ксантановая смола - это натуральный загуститель, который получают в процессе воздействия бактерий Xanthomonas Campestris на глюкозу или сахарозу. Главное свойство ксантановой смолы - это способность повышать вязкость любой жидкости при концентрации всего в 1%. Ксантановая камедь не имеет ограничений к применению ни в России, ни в других мировых государствах.

Заключение

Подводя итог нашего исследования, мы не можем рассуждать категорично: полезна или вредна молекулярная кухня. Ко всему надо подходить разумно и знать меру. Когда человек идет на сознательный эксперимент в своем питании, он должен помнить о риске для здоровья. Это могут быть аллергическая реакция, изжога, тошнота, расстройство кишечника. Либо последствия посерьезнее, которые дадут знать о себе только по прошествии времени: развитие заболеваний печени и почек, поджелудочной железы и другие. Стоит внимательней относиться к тому, что мы едим. Но, главное, не злоупотреблять продуктами, тогда блюда молекулярной кухни будут не только красивы и вкусны, но и полезны.

В заключении предлагаю лично опробованный безопасный рецепт:

Приготовление апельсиновых спагетти.

Мне понадобились: 1. свежевыжатый апельсиновый сок – 500 мл; 2. сахар – по вкусу; 3. агар-агар – 2 ч. л; 4. холодная вода; 5. шприц и силиконовая трубочка; 6. кастрюля с толстым дном.

Сок апельсина процедить и разбавить кипяченой, но холодной водой. На 500 мл сока достаточно 150 мл воды. Затем добавить сахар по вкусу. Блюдо должно получиться в меру сладким. После разбавления сок выливаем в кастрюлю и ставим ее на медленный огонь. Когда температура жидкости достигнет 60 градусов, аккуратно всыпаем агар-агар и перемешиваем, пока желирующие агенты не растворятся полностью. Затем выключаем огонь и ждем, когда сок немного загустеет. Важно не упустить этот момент, иначе позже с массой работать будет сложнее. На последнем этапе придаем блюду форму спагетти. Жидкость набираем в шприц, закрепляем трубочку и выдавливаем в нее массу. Аккуратно снимаем трубочку и кладем в холодную воду приблизительно на 2-3 минуты. Повторяем процедуру с оставшейся апельсиновой жидкостью. Чтобы готовое спагетти выдавить из трубки, снова соединяем ее со шприцом. Медленно выкладываем спагетти на тарелку. Это необычное блюдо можно подать на стол в качестве десерта, дополнив его мороженым и презентуя в шоколадной чашке.

Список использованных литературных источников

1.Скурихин И.М. Химический состав пищевых продуктов. Кн. 1: Справочные таблицы содержания основных пищевых веществ и энергетической ценности пищевых продуктов / И.М. Скурихин. – М.: Агропромиздат, 1987. – 224 с.

2. Макги Г. Еда и кухня: энциклопедия кулинарной науки, истории культуры/ Г. Макги. – М.: Scribner, 2004. – 896 с.
3. Блюменталь Х. Наука кулинарии или молекулярная гастрономия/ Х. Блюменталь – М.: Самиздат, 2004. – 48 с.
4. Новые технологии: молекулярная кухня для всех/ Родионова О. / / Гастрономъ. – 2010. – Вып. 5. – с. 49-50.

ЭКОЛОГИЧЕСКАЯ БЕЗОПАСНОСТЬ НЕКОТОРЫХ ПИЩЕВЫХ ПРОДУКТОВ, РЕАЛИЗУЕМЫХ ЧЕРЕЗ ТОРГОВЫЕ СЕТИ г. РОСТОВА-НА-ДОНУ

Участник: Домородова Анна Александровна
Руководитель: Барнагян Наталья Викторовна
Государственное бюджетное профессиональное образовательное учреждение Ростовской области «Ростовский строительно-художественный техникум»

Практическая задача экологии человека — создание экологически чистой, безопасной и социально комфортной среды обитания человека. Экология человека изучает антропосистемы различного уровня — от глобального, до локального и даже микролокального. Питание относится к важнейшим факторам окружающей среды, которое с момента рождения и до самых последних мгновений жизни воздействует на организм. Актуальность данной темы представляется мне несомненной, поскольку данная проблема затрагивает ежедневно каждого жителя города. Очевидно, что человек должен уметь анализировать, обобщать, сравнивать доступную информацию о составе используемых в пищу веществ, осуществлять выбор продуктов на основе имеющейся информации, предвидеть возможные последствия принятого решения.

Химия и пища

С ухудшением экологической обстановки в РФ связано загрязнение пищевых продуктов радионуклеидами, токсическими элементами, нитросоединениями, пестицидами, антибиотиками.

Нитридные добавки - пока единственный способ подкрашивания, консервирования, улучшения вкуса мясопродуктов. Нитраты вступают в в соединение с гемоглобином, что вызывает одышку, отравление, а взаимодействуя с другими аминами, образуют нитрозамины, являющиеся канцерогенами. Поэтому диетологи не рекомендуют употреблять мясную тушенку и рыбные консервы без необходимости. К тому же, при хранении банки окисляются, и в продукт поступает свинец и окислы других металлов. Предпочтительнее употреблять консервы в стеклянной таре.

Лекарственные препараты, к примеру, антибиотики, применяют при массовом содержании скота для уменьшения риска заболеваний, для улучшения усвоения корма. Гормональные препараты используются как стимуляторы роста. При откорме скота распространены тиреостатики (ингибиторы функции щитовидной железы) для увеличения привесов, так как уменьшается выведение воды из организма животного. Попадая в организм

человека с мясными или молочными продуктами, лекарственные препараты могут вызвать аллергию и другие расстройства у человека. Если кормящая мать употребляла в пищу такое мясо, то ингибиторы, попадая с молоком в организм ребенка, могут вызвать у него образование зоба.

Современные методы производства, доставки и хранения продуктов потребовали применения пищевых добавок: консервантов, красителей, ароматизаторов, а часто и заменителей продуктов. Ведь зная химический состав продукта, легко приготовить более дешевый заменитель. Хотя известно, что например синтетические заменители сахара могут выступать в роли канцерогена. Так был запрещен к массовому употреблению сахарин. Многие синтетические красители вызывают рак. Запрещены Е121- цитрусовый красный, Е123-амарант. Запрещен консервант Е240- это водный раствор формальдегида, которым обрабатывают импортную птицу.

И не смотря на то, что безопасность применения пищевых добавок в производстве пищевых продуктов регламентируется документами Министерства здравоохранения РФ (для того чтобы добавка была разрешена к применению в России, она должна быть одобрена "Ростестом" и лабораторией по качеству продуктов при НИИ питания), статистические данные показывают, что 35% раковых заболеваний вызывают химические вещества не являющиеся пищевыми, но поступающие в организм человека с продуктами питания.

Хочу несколько подробнее остановиться на результатах проведенном мной исследовании содержания пищевых добавок в различных сортах сыра, реализуемых через торговые сети города Ростова-на-Дону.

Для исследования и анализа было выбрано 11 сортов твердых и плавленых сыров разных производителей. Частные выводы на основе анализа информации на этикетках некоторых из сыров:

1. Сыр «Голландский» (изготовитель - ООО”ПФ Мура” РФ 443009, Самарская область Самара ул. Калинина 1.)

Знак ЕАС позволяет говорить о том, что сыр прошел определенную проверку на соответствие качества требованиям и нормативным документам технического регламента Таможенного союза, но знака соответствия ГОСТу нет. Консервант Е251 хоть и является разрешенным, может спровоцировать дисбактериоз, холецистит, а так же тяжелые аллергические реакции. Влияет на артериальное давление.

2. Сыр «Российский» (изготовитель - ОАО Еланский маслосырокомбинат Волгоградская обл.)

Консервант Е252 относясь к классу канцерогенов делает непригодным для частого употребления сыр «Российский». В нескольких странах от применения в пищевой промышленности Е252 отказались. Способен вызвать анемию и заболевания почек. Относится к классу канцерогенов. Категорически противопоказано употребление добавки Е252 детям.

3. «Ромашкино», сыр «Пошехонский», (изготовитель - ООО”ПФ Мура” РФ 443009, Самарская область. Г. Самара, ул. Калинина 1.)

Судя по этикетке, вполне качественный, имеет знак ЕАС, из пищевых добавок содержит только уплотнитель хлорид кальция (Е509), который в

Европе считается безопасным, к тому же положительно влияет на работу миокарда, улучшает формирование костных тканей и свертывание крови. Сыр не имеет в своем составе опасных пищевых добавок, он может быть рекомендован для частого употребления.

4. Сыр сливочный "Президент". На этикетке отсутствует ссылка на ГОСТ или ТУ. Добавка Е452 разрешена в России, и странах Евросоюза. Она считается малотоксичной, но может становиться причиной расстройства пищеварения, добавка Е339 так же может стать причиной сильного расстройства желудка. Обе эти добавки способствуют вымыванию кальция из костей. В состав сыра входят два загустителя, один из которых (Е407) способствует развитию язвы, и рака желудочно-кишечного тракта; а второй (Е1442) -модифицированный крахмал замедляет процесс пищеварения и не разрешена для использования в продуктах для детей до 3 лет. По какой-то причине производитель скрыл часть информации о составе сыра, не указав коды консерванта и ароматизатора, что вызывает сомнение в их безопасности. Я считаю, что нужно воздержаться от употребления сыра плавленого сливочного "Президент"

5. Сыр «Янтарь» (изготовитель - ЗАО "Янтарь" г. Воронеж).

На этикетке сыра плавленого «Янтарь» есть ссылка на ТУ. В составе сыра содержится опасный для здоровья эмульгатор Е452 который действует как ракообразующее вещество, а также повышает уровень холестерина, что делает частое употребление сыра нежелательным, применение полифосфатов в пищевой промышленности носит ограниченный характер, добавка Е339 является почти безвредной.

6. Сыр плавленый «Веселый Молочник». На этикетке ссылка на ЕАС. Содержание в составе пищевого стабилизатора Е450 ухудшающего способность организма усваивать кальций ставит под сомнение пользу продукта, который является поставщиком кальция в организм. Сыр содержит пищевую добавку Е304 на потребление которой существует ограничение.

Заключение

Развитие пищевой и химической отраслей промышленности в процессе обеспечения населения продовольствием вызвало широкое применение пищевых добавок в индустрии питания. На каждой упаковке пищевого продукта должен быть указан состав – из каких ингредиентов он состоит. Состав на этикетке многих продуктов почему-то трудно читаем, может быть нанесен мелким темным шрифтом на тёмном фоне. Если все-таки сможете его прочесть, то наверняка увидите наличие химических (или идентичных натуральным, а это одно и тоже) добавок – ароматизаторов, подсластителей, сахарозаменителей, улучшителей и т.д. Они перечисляются в порядке уменьшения вносимой их массовой доли в продукт. Пищевые добавки зачастую не имеют никакой биологической и пищевой ценности. Вместе с тем, они могут проявлять физиологическую активность и оказывать в той или иной мере положительное или негативное воздействие на организм человека Потребителю, заботящемуся о своем здоровье, необходимо внимательно читать этикетки; выбирать те продукты, в которых содержание добавок минимально.

Список литературы и Интернет источников

1. Трушкина Л.Ю., Трушкин А.Г., Общая гигиена с основами экологии человека. Р.: Феникс, 2001.
2. http://am-am.su/
3. https://foodandhealth.ru/katalog-pishchevyh-dobavok/
4. http://качество-нашей--жизни.рф/attachments/get/20/pischevye-dobavki-polza-ili-vred.pdf

МАТЕМАТИКАЛЫҚ ӘДІСТЕРДІ МЕДИЦИНАДА ҚОЛДАНУ

Қатысушы: Танырбергенова Аяулым Талимқызы
Жетекшісі:Әмірбек Салтанат Әмірбекқызы
«Авиценна жоғары медициналық колледжі» білім мекемесі

Жобаның өзектілігі: Мен таңдаған тақырып, әсіресе медицина дамуының қазіргі кезеңінде өзекті деп санаймын. Бүгінгі таңда математикалық әдістер әртүрлі медициналық процестерді сипаттау үшін кеңінен қолданылады . Қазір дәрігер үшін ауруларды математикалық негізде диагностикалау инженер үшін есептеулер сияқты маңызды құрал болып табылады. Бұл шынымен дәл диагноз қоюға көмектеседі.

Жоба мақсаты: мысалдар арқылы математика мен медицинаның бір-бірімен тығыз байланысты екенін дәлелдеу.

Міндеттері:

• Медицинада математиканы қолдану мысалдарын табу.

• Ақпаратты өз бетінше іздеу және онымен жұмыс істеу дағдыларын қалыптастыру.

• Студенттер арасында зерттеу жүргізу, нәтижелерге салыстырмалы талдау жасау.

Көптеген адамдар математиканы ғылым патшайымы деп атайды, өйткені бұл ғылымның қолданылуын адам қызметінің кез-келген саласында табуға болады. Көптеген адамдар медицинаның ғылыми аспектілерін үздіксіз дамытуға және кеңейтуге үміттенеді. Ғылым, әрине, математиканы қолдануды білдіреді.

Математика медицинамен қалай байланысты?

Қазіргі уақытта медицинада көптеген математикалық есептер шешілуде, мысалы:

• пайыздар бойынша тапсырмалар;

• статистикалық есептеулер;

• математикалық есептеулерге арналған есептер;

• пропорциядағы тапсырмалар.

Математика және медицина ғылымдары туралы түсініктер

• Математика-нақты объектілердің құрылымдары, тәртібі мен қатынастары, формаларын өлшеу және сипаттау туралы ғылым.

• Медицина-ауруларды диагностикалау, емдеу және алдын алу мақсатында біріктірілген ғылыми білім мен практикалық шаралар жүйесі.

Математиканың медицинаға қатысуынсыз хирургия, трансплантация, протездеу, медициналық зерттеулер жүргізу мүмкін емес.

Медицинадағы пайыздық есепттер

Мысал: Егер сіз 100 г 10 % сулы ерітіндісіне тағы 100 г су қоссаңыз, осы медициналық препараттың дайын ерітіндісіндегі құрғақ заттың қанша пайызы алынады?

Шешуі:

1) 0,1 *100=10(г)- 100г 10% сулы ерітіндідегі құрғақ заттың салмағы.

2)100+100=200(г)- алынған ерітіндінің массасы.

3)10/200 *100%=5%- құрғақ заттың пайыздың өлшемі.

Жауабы: 5%

Акушерлік және гинекологиядағы математикалық есептеулер

Математиканы акушерлікте қолдануға мысал келтірейік. Жүктілік мерзімін анықтауға арналған арнайы формулалар бар.

X=L+C,

мұндағы X - жүктіліктің апталық кезеңі,

L - жамбас өлшегішпен өлшенген ұрықтың ұзындығы,

C - бастың фронтальды-оксипитальды мөлшері.

Мысалы, L=24 см және C =11 см болғанда X=24+11=35, яғни жүктіліктің апталық кезеңі 35 апта [1].

Педиатрия

• Жаңа туған нәресте массасының физиологиялық төмендеуі қалыпты жағдайда 10% дейін. Бала 3.500 салмақпен дүниеге келді, ал үшінші күні оның салмағы 3.300 болды. Салмақ жоғалту пайызын есептеңіз.

• Шешуі:

• Бұл мәселені шешу үшін формуланы қолданамыз. Үшінші күні салмақ жоғалту 3500-3300=200 грамм болды. Біз 3.500 г-ның 200 г қанша пайызын құрайтынын табамыз, ол үшін формуланы қолданамыз

• 200/3500*100=5,7%

• Жауабы: массаның физиологиялық төмендеуі қалыпты және 5,7 % құрады

Баланың бір жасқа дейінгі өсуін есептеу тапсырмалары.

Бала 51 см бойымен дүниеге келді, оның 5 айда бойы қандай болады?

Шешуі:

• Өмірдің бірінші жылының әр айындағы өсім: I тоқсанда (1-3 ай) әр айда 3 см-ден, II тоқсанда (3-6 ай) - 2,5 см, III тоқсанда (6-9 ай) – 1,5 см және IV тоқсанда (9-12 ай) – 1,0 см

• Баланың 5 айлық өсуі : 51+3*3+2*2,5= 65 см [2].

Медицинадағы пропорцияларға арналған тапсырмалар.

Пропорция-бұл екі қатынастың теңдігі.

Медициналық тәжірибеде дәрігерлер науқасқа қанша және қашан дәрі беру керектігін бақылайды. Қатынастар мен пропорциялар дәріханаларда дәрі-дәрмектер мен емдік сусындар өндірісінде де қолданылады.

Медициналық статистика

Медициналық статистика әлеуметтік диагностика әдісі болып табылады, өйткені ол ел, аймақ тұрғындарының денсаулық жағдайына баға беруге және осы негізде қоғамдық денсаулықты жақсартуға бағытталған шараларды әзірлеуге мүмкіндік береді.

Эксперименттік бөлім және алынған нәтижелерді талдау

Жүрек соғу жиілігін есептеу

Бұл әдіс кез-келген жағдайда қол жетімді. Жалпы қағида: жүктемеге дейін импульсті санау; 3 минут ішінде белгілі бір жүктеме беру (20 скват); жүктемеден кейін бірден импульсті санау; жүктемеден кейін 3 минуттан кейін импульсті санау. Егер жүрек соғу жиілігінің жоғарылауы бастапқы деңгейден 35-50% болса, онда жүктеме аз, егер өсім 50-70% болса, онда жүктеме орташа, егер өсім 70-90% болса, онда жүктеме жоғары болады [3].

Аты-жөні	Жүктемеге дейінгі қысым	Жүктемеден кейінгі қысым	Өсім %	Қорытынды	Жүктеме
Амангали А.	100х75 (импульс 75)	110х80 (80)	(80-75)х100:75=7	аз	50 % дейін аз, 51-70 % орташа, 71-90 % жоғары
Құмаров А.	100х70 (70)	120х70 (90)	(90-70)х100:70=29	аз	
Махметова А.	110х70 (50)	110х70 (70)	(70-50)х100:50=40	аз	
Сматова А.	90х50 (50)	100х80 (80)	(80-50)х100:50=60	орташа	
Тлеулес Н.	90х70 (70)	110х50 (80)	(80-70)х100:70=14	аз	
Тоқтаров А.	120х80 (80)	120х80 (90)	(90-80)х100:80=13	аз	

Яғни, егер 20 скват импульстің минималды өсуін тудырса, онда оны жақсы жаттығу жүктемесі деп санауға болмайды. Керісінше, егер жүрек соғу жиілігі екі есе дерлік болса, бұл жүктеме жоғары екенін білдіреді. Максималды рұқсат етілген импульс-бұл жүректің жұмысына сәйкес келетін жүрек соғу жиілігі, онда жұмыс істейтін бұлшықеттер арқылы оттегінің максималды тұтынылуына қол жеткізіледі. Белгілі жеңілдетілген математикалық формула бар: МИ = 220-В, мұндағы МИ-максималды импульс, В-жас.

Аты-жөні	Жасы	Максималды рұқсат етілген жүрек соғу жиілігі	Субмаксимальды жүрек соғу жиілігі (жүктеме кезіндегі)
Амангали А.	16	220-16=204	0,75х204=153
Құмаров А.	16	220-16=204	0,75х204=153

Махметова А.	16	220-16=204	0,75х204=153
Сматова А.	16	220-16=204	0,75х204=153
Тлеулес Н.	16	220-16=204	0,75х204=153
Тоқтаров А.	16	220-16=204	0,75х204=153

• Субмаксимальды жүректің соғу жиілігін есептеу

• Субмаксимальды жүректің соғу жиілігін максимумның 75% немесе 85% ретінде есептеледі. СИ = 0,75 х МИ Осылайша, біз субмаксимальды импульске сәйкес келетін жүктеме кезінде денсаулықтың максималды әсерін аламыз. Яғни, жүктеме импульсті субмаксимальды деңгейден аспауы керек және одан да көп рұқсат етілген деңгейге жақындамауы керек. Әйтпесе, денсаулыққа үлкен зиян келтіріледі және кенеттен өлім болуы мүмкін.

Қорытынды жасайық

• Жобада математиканың медицинадағы орасан зор рөлі сөзсіз екенін дәлелдеуге тырыстым.

• Бұл жұмыста сіздердің назарларыңызға математиканы заманауи медицинада қолданудың өзектілігін айқын растайтын бірқатар мысалдарды ұсындым.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Краснюк И.И. Фармацевтическая технология: Технология лекарств. форм. - М.: Академия, 2004

2. Шаталова Г.С. Философия здоровья. – М, 1997.

3. Алгоритм измерения веса и роста пациента

КРИСТАЛДЫ ӨСІРУДІҢ ТҰРМЫСТЫҚ ТӘСІЛІНЕН ЗАМАНАУИ ТӘСІЛІНЕ ДЕЙІН

Қатысушы: Еркін Қуаныш

Жетекшісі:АхметоваА.Т.

«Рымбек Байсейітов атындағы Семей қаржы -экономикалық колледжі» КҚМК

Ас тұзының қаныққан ерітіндісінен, кристалды тұрмыстық жағдайда өсіруге эксперимет жасадым. Оны жасау үшін: жіп, арнайы ыдыс, тұз және су қолдандым. Ең алдымен суға көп мөлшерде тұз қосып, тұзды суда еріттім. Су тұзды болғаннан кейін, мен үлкен тұз бөлшегін тауып алып, оны жіпке байладым. Осыны істегеннен кейін тұзды су ерітіндісін арнайы ыдысқа құйып, оған жіпке байланған тұз бөлшегін салып қойдым. Және де оны жылы жерге 2 немесе 3 аптаға қойып қойдым. Тұздың кристалға айналуының бірден - бір себебі, ол судағы тұз еріп, оның молекулалары біздің үлкен тұз бөлшегіне қосылуында. Осылайша мен кристалды өсірдім, бұл өте қызықты, бірақ табандылық пен шыдамдылықты талап ететін ұзақ мерзімді эксперимент. Негізінен кристаллизация көп жерлерде қолданылады, мысалға: азық-түлік өндірісінде, радиотехникада, фармацевтикада және басқада көптеген салаларда. Азық-түлікте кристалдар бізге өте маңызды лактозамен лизинді алады. Ал

фармацевтикада кристаллизациямен әр дәрі дәрмекте қолданылатын “Активная фармацивтическая субстанция” алынады. Кристаллизация азық-түлік пен дәрі-дәрмектен бастап жанармайға дейін бізге қажет әртүрлі өнімдерді өндіру үшін кеңінен қолданылады. Агрохимиялық және фармацевтикалық өнеркәсіптегі өнімдердің көпшілігі әзірлеу және өндіру кезінде бірнеше кристалдану сатыларынан өтеді. Бұл процесс лактоза және лизин сияқты негізгі тағамдық ингредиенттерді шығарады. Дегенмен, зиянды жағы да бар, қажетсіз кристалдану қауіпті болуы мүмкін, мысалы, терең су құбырларында газ гидраттарының кристалдануы. Тұрмыстық жағдайда бал мен тосаптардың да кристалдануы.

Мен өзім жасаған эксперимент

Мен қантар айында “Кіріспе”-де айтылғандай кристаллизация бойынша эксперимент жасадым. Бұл эксперимент өте оңай болсада, табандылық пен шыдамдылықты кажет етеді. Ал қазір мен сіздерге өзім өсірген кристалдардың кристаллизация өтпеген, және кристаллизациядан өткен түрлерін көрсетемін.

Кристаллизацияға дейін: Кристаллизациядан кейін:

Бұндай нәтижеге мен 2 ай ішінде жеттім.

Толықтай мен жасаған кристаллизация экспериментi туралы осы сілтеме арқылы ютуб каналында көрсеніздер болады: https://youtu.be/WHV7Vqo5qbs

Кристаллизация қалай өтеді?

Заттың аса суыған (қаныққан) аналық орта күйінен бос энергиясы төмен кристалдың химиялық қосылысқа фазалық ауысуы. Кристалдану кезінде пайда болған артық энергия жасырын жылу түрінде бөлінеді. Бұл жылудың бір бөлігін механикалық жұмысқа айналдыруға болады.

Кристаллизация пайдасы

Кристаллизация деген жәй ғана қызықты эксперимент емес, оны ғылымда да, өндірісте де қолданады. Мысалға барлығымыз күнде көріп және қолданып жүрген қант кристаллизация арқылы шығарылады. Жәнеде кристаллизацияны емдік препараттарда да қолданады, мысалға “Активная фармацивтическая субстанция” оны әр дәрі-дәрмектерде қолданады. Осылайша біз кристаллизация қандай пайдалары бар екенің білдік.

Кристалданудың арқасында минералдар мен мұздың, тіс эмалінің және тірі ағзалардың сүйектерінің түзілуі жүреді. Ұсақ кристалдардың үлкен санының бір мезгілде өсуі (массалық кристалдану) металлургияда және өнеркәсіптің басқа салаларында қолданылады.

Кристаллизацияның өмірде қолданылуы

Кристаллизация азық-түлік пен дәрі-дәрмектен бастап жанармайға дейін бізге қажет әртүрлі өнімдерді өндіру үшін кеңінен қолданылады. Агрохимиялық және фармацевтикалық өнеркәсіптегі өнімдердің көпшілігі әзірлеу және өндіру кезінде бірнеше кристалдану сатыларынан өтеді. Бұл процесс лактоза және лизин сияқты негізгі тағамдық ингредиенттерді шығарады. Дегенмен, қажетсіз кристалдану қауіпті болуы мүмкін, мысалы, терең су құбырларында газ гидраттарының кристалдануы.

(Кристалға айналу түрі)

Бір стақан шайға қантты көп салып, аздап қалдырғанда, сұйықтық кеуіп, стаканның түбінде қант кристалдары пайда болады, қант көп салынған джем кристалданады. Табиғатта тұздың кристалдануы тұзды көлдерде жүреді.

Пьезоэлектрлік қасиеттері бар кристалдар радиоқабылдағыштар мен радиотаратқыштарда, пикап басқыштарында және сонарларда қолданылады. Кейбір кристалдар жарық сәулелерін модуляциялайды, ал басқалары кернеуді қолдану арқылы жарық шығарады.

(Радиоқабылдағыш)

Кристаллизацияны күнделікті кездерде де байқауға болады, мысалға: ыстық су сонымен қатар контейнерді қыздырады, бұл салқындатқыш ортамен жылу байланысын арттырады. Қыздырылған су төменнен, ал суық су жоғарыдан қатады, сондықтан ыстық сұйықтық тезірек кристалданады. Осылайша судан кристалл, немесесе бәріміз білетіндей мұздың пайда болуы. Коньки тебетін орындарда мұз айдынын жасау.

Кристаллизацияның зияны

Кристаллизацияның дизельдегі қиыншылығы

Суық мезгілде дизельді автомобильдердің иелері қозғалтқышты суық түрде іске қосу, оның қуатының айтарлықтай төмендеуі және жұмыс кезінде ақаулардың пайда болуы мәселесіне жиі тап болады.

(Дизель көліктеріндегі отын бөлімі)

Бұл жағымсыз құбылыстардың «кінәлі» дизельдік отынның құрамындағы парафин болып табылады, ол температура төмендеген кезде кристалданады. Кристаллдардың мөлшері отын сүзгі элементінің тесіктерінен айтарлықтай үлкен, нәтижесінде ол толығымен немесе ішінара өткізу қабілетін жоғалтады. Жанармай құбырларының қабырғаларында парафин кристалдары тұнған кезде отын жүйесінің өткізу қабілеті де нашарлайды. Осы құбылыстардың барлығының нәтижесінде отын беру не мүлдем тоқтайды, не жанармай толық жеткізілмейді.

Кристаллизация туралы қызықты фактілер:

Алғаш рет бұл процесті физик Роджер Уошберн сипаттады - ол тұз ерітіндісінің кристалдануы салыстырмалы түрде тез жүретінін және құрылымдар бірнеше секундтан бірнеше минутқа дейінгі жылдамдықпен түзілетінін атап өтті.

Кристалдың өсу процесі қоршаған ортаның температурасына және ауа ылғалдылығына байланысты бірнеше күннен төрт аптаға дейін созылуы мүмкін.

Балқымадан, ерітіндіден, газдан немесе аморфты күйден кристалдардың түзілуі екі кезеңде жүреді: алдымен реттелген бөлшектердің жиынтығы түрінде микроскопиялық ядро пайда болады, содан кейін басқалары осы ядроға қосылады, соның нәтижесінде ол өседі. және бірнеше сантиметрге дейін немесе одан да көп макроскопиялық өлшемдерге жетуі мүмкін.

Осылайша мен кристалдың қандай мамаңдықтарда және де салаларда қолданылатындығын білдім. Кристаллизация біздің өмірімізде көп орын алатын құбылыс, бірақ оны көп байқамаймыз. Кристаллизация бізге өте маңызды

болғанымен, оның зиян жақтары бар екенін білдім. Ал маған ең ұнағаны осы тамаша кристаллизацияны біз өз қолымызбен жасап, көре аламыз.

Қолданылған әдебиет:

https://youtu.be/WHV7Vqo5qbs
https://www.mt.com/ru/ru/home/applications/L1_AutoChem_Applications/L2_Crystallization.html
https://www.kurier.lt/kristallizatsiya-parafina-v-dizelnom/?doing_wp_cron=1681304137.9151830673217773437500
https://plotnomer.com/kontrol_processa_kristallizacii

BIM МОДЕЛИРОВАНИЕ В ЗАДАЧАХ СТРОИТЕЛЬСТВА И АРХИТЕКТУРЫ

Участник: Куценко Арсений Юрьевич
Научный руководитель: Қабылғазин Арын Ғалымұлы
преподаватель информатики, магистр естественных наук
КГКП"Колледж строительства"

В настоящее время в деятельность изыскательских и проектных организаций «проникла» компьютеризация, поднимающая проектную работу на качественно новый уровень, при котором резко повышаются темпы и качество проектирования, более обоснованно решаются многие сложные инженерные задачи.

Технология информационного моделирования зданий **(BIM)** – это новое явление в мировой проектно-строительной сфере, оно постоянно развивается и меняет формы применения.

BIM – это не конкретная компьютерная программа. Это – новая технология проектирования. А компьютерные программы (Allplan, ArchiCAD , AutoCAD, КОМПАС и т.п.) – это лишь инструменты ее реализации, которые постоянно развиваются и совершенствуются. Но эти компьютерные программы определяют современный уровень развития информационного моделирования зданий, без них технология BIM лишена всякого смысла.

Исследование рынка труда нашего региона показывает, что одним из ведущих требований работодателей к специалистам, является знание систем автоматизированного проектирования КОМПАС или AutoCAD.

Целью исследования данной работы является определение наиболее удобной, понятной и легкой в обращении программы, путем сравнения программ КОМПАС и AutoCAD.

Новизна данной работы состоит в изучении возможностей программ КОМПАС и AutoCAD, и определения актуальности использования в профессиональной деятельности специалистов технического профиля. Использование систем автоматизированного проектирования будущими специалистами позволит достичь высокого профессионального уровня, что обеспечивает компетентность, мобильность и конкурентоспособность на рынке труда.

Теоретическая характеристика AutoCAD

В Казахстане и странах СНГ наиболее широко распространен программный пакет Auto CAD. Разработанный Autodesk более 35 лет назад, является на сегодняшний день, наиболее распространенной программной графической системой автоматизированного проектирования в мире. Она наиболее гибкая, из существующих, графическая программная система для ПК, способная эффективно работать в самых различных областях технического проектирования.

В базовый комплект продукта Auto CAD включены три программы на Auto LISP, которые помогают скомпоновать в пространстве листа чертеж трехмерной модели - SOLVIEW, SOLDRAW, SOLPROF.

КОМПАС

КОМПАС - система автоматизированного проектирования, разработанная российской компанией «АСКОН» с возможностями оформления проектной и конструкторской документации согласно стандартам серии ЕСКД и СПДС. Существует в двух версиях: КОМПАС-График и **КОМПАС-3D,** соответственно предназначенных для плоского черчения и трёхмерного проектирования.

Система КОМПАС-**3D** предназначена для создания трехмерных ассоциативных моделей отдельных деталей и сборочных единиц, содержащих как оригинальные, так и стандартизованные конструктивные элементы. Параметрическая технология позволяет быстро получать модели типовых изделий на основе однажды спроектированного прототипа.

Исследовательская часть

Основные задачи, решаемые системами КОМПАС и AutoCAD - это моделирование изделий с целью существенного сокращения периода проектирования и скорейшего их запуска в производство. Попробуем сравнить эти две программы по различным параметрам.

Начнем с программы AutoCAD - двух и трёхмерная система автоматизированного проектирования и черчения, разработанная компанией «Autodesk» (США).

Функциональные возможности:

- использование элементарных графических примитивов в области двумерного проектирования для получения сложных объектов;
- предоставление обширных возможностей работы со слоями и аннотативными объектами;
- возможность динамической связи чертежа с реальными картографическими данными; управление трёхмерной печатью и поддержка облаков точек и многое другое.

Последней на данный момент версией является AutoCAD 2018, которая вышла в 2017-ом году. Для эффективной работы с программой AutoCAD 2018 необходимо учитывать требования, представленные в таблице 1

Далее рассмотрим системные требования программы **КОМПАС**- система автоматизированного проектирования, разработанная российской компанией «АСКОН» (Россия).

Функциональные возможности:

• автоматическая генерация ассоциативных видов трёхмерных моделей (ассоциация с моделью: изменения в модели приводят к изменению изображения на чертеже);

• синхронизация данных в основной надписи чертежа с данными из трёхмерной модели

• возможность связи трёхмерных моделей и чертежей со спецификациями, то есть при «надлежащем» проектировании спецификация может быть получена автоматически;

• наличие большого количества дополнительных библиотек к программам семейства, автоматизирующих различные специализированные задачи и многое другое.

Последней на данный момент версией является КОМПАС V17, которая вышла в 2017-ом году.

В рамках данного исследования было решено, для более реального рейтинга программ, провести опрос студентов 3 и 4 курса колледжа строительста , специальностей: 1401000 - «Строительство и эксплуатация зданий и сооружений», 1201000 - «Техническое обслуживание, ремонт и эксплуатация автомобильного транспорта» работающих с данными программами при выполнении курсовых и дипломных проектов. В нем участвовало **55** респондентов. Респондентам было предложено ответить на вопрос: «В какой из САПР (**AutoCAD** или **КОМПАС), по вашему мнению, работать удобнее?».**

Результаты опроса представлены в таблице и на диаграмме 1:

Таблица – Результаты опроса

Ответы	Количество респондентов	%
КОМПАС-3D удобнее	32	58%
AutoCAD удобнее	23	42%

Диаграмма 1 – Результаты опроса студентов колледжа строительства

Практическая часть исследования

Изначально, сравним построение одной и той же модели детали в двумерном пространстве. Модель представлена на рисунке 1.

Рисунок 1 – Модель детали «Крышка»

Запишем все необходимые действия в таблицу 5 на слайде. Основные действия двумерного пространства, практически одинаковы в обеих программах. Сразу отметим, что запуск секундомера осуществлялся после открытия и создания файла. А также, без учета времени

на создание слоев (уже готовы в файле) и без простановки размеров на модели.

Слайд – Действия при построении модели детали «Крышка»

Результаты эксперимента:

Несмотря на одинаковое количество действий для построения детали, время, потраченное на ее выполнение, значительно отличается, а именно:

КОМПАС – затраченное время – 2мин.35сек.

AutoCAD– затраченное время – 3мин.20сек.

Разница в 75 секунд.

Почему так произошло? В КОМПАСе более упрощенная работа с командами. Нет командной строки, куда необходимо вводить ответы на запросы. Интерфейс более интуитивный. Можно все действия выполнять при помощи мыши.

В AutoCADe больше времени было потрачено на то, чтобы разбить чертеж по слоям и на ввод ответов на запросы команд в командную строку.

Далее выполним моделирование детали в трехмерном пространстве. Здесь, однозначно, многие действия будут разными, поэтому их запишем по отдельности для каждой САПР. Действия внесем в таблицу 6.

Условия такие же, как и в предыдущем опыте. Запуск секундомера осуществлялся после открытия и создания файла.

Слайд – Действия при моделирования в трехмерном пространстве

Результаты эксперимента:

КОМПАС –затраченное время – 3мин. 03сек. для 19 действий

AutoCAD – затраченное время – 2мин. 30сек. для 15 действий

Разница во времени 33 секунды,

в действиях – 4.

В данном эксперименте, в системе AutoCad модель выполнена быстрее.

Почему произошло так? Дело в том, что в системе КОМПАС приходится переключаться между эскизом и выполняемой операцией над ним, что занимает небольшое количество времени. А в AutoCad все выполняется непосредственно на модели. Но, интерфейс КОМПАС все же проще.

Исходя из опыта, полученного при выполнении моделей, можно отметить как индивидуальные особенности, так и общие принципы работы в данных программах.

На основе рассмотренных теоретических, исследовательских и экспериментальных данных, которые были проделаны в данной работе, можно сказать, что несмотря на различия, между КОМПАС и AutoCAD, работа в этих программах базируется на одинаковых операциях, одинаковых примитивах, командах редактирования двумерных примитивов, а так же простого и кинематического выдавливания, вращения, вырезания и булевых операций для твердотельного моделирования.

Итак, КОМПАС - эта программа очень проста в управлении, очень простой и удобный интерфейс, установлены различные библиотеки, с помощью которых можно моделировать или выполнять чертежи любой сложности, в любой из отраслей промышленности и строительства. Очень удобный вывод на

печать любых форматов. Удобство в выборе масштаба. В КОМПАС можно легко просматривать чертежи программы AutoCAD.

AutoCAD - программа с очень большим интерфейсом и опциями. Эта программа хорошо подойдёт для высококвалифицированных специалистов, работающих в проектных институтах, разрабатывающих проекты для жилых и промышленных домов различного назначения. Хотя можно использовать данный продукт и при выполнении чертежей промышленной отрасли. Затруднение будет в том, что в КОМПАС есть большие библиотеки стандартных изделий ГОСТов, что упрощает выполнение чертежа. А в AutoCAD библиотеки необходимо искать отдельно, да и не факт, что все изделия есть в них.

Но можно с уверенностью сказать, что пользователь, освоивший AutoCAD с легкостью может начать работать в КОМПАС. А если наоборот, то переход от программы КОМПАС в AutoCAD будет сложнее, т.к. у программы сложный интерфейс и своя специфика работы с программой (командная строка.)

В любом случае, работать в КОМПАС или AutoCAD, будет выбирать пользователь, опираясь на требования рынка труда. Работа в программах будет зависеть от того, в какой САПР осуществляется моделирование в организации, предприятии, компании и т.п.Проведенная теоретическая, исследовательская и экспериментальная работа даст возможность сравнить и выбрать для себя конкретную САПР: КОМПАС или AutoCAD.

Список литературы

1.Потемкин, А. Инженерная графика. Просто и доступно А. Потемкин. – М.:Издательство «Лори», 2000.

2.Куничан, Г.И. КОМПАС-ГРАФИК LT. Инструментальная панель. Панель расширенных команд. Панель специального управления: методические рекомендации по выполнению практических работ по инженерной и компьютерной графике для студентов механических и технологических специальностей / Г.И. Куничан, Л.И. Идт; Алт. гос. техн. ун-т, БТИ. – Барнаул: Издательство Алт. гос. техн. ун-та, 2003.

МАТЕМАТИКА САБАҚТАРЫНДА ҚОЛДАНЫЛАТЫН АҚПАРАТТЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАР ТҮРЛЕРІ

Қатысушы: Жаксылыкова Алина
Жетекшісі: Жумабекова Самал Бурибаевна
«Бизнес және сервис колледжі» КМҚК Семей қаласы

Бүгінгі таңда білім берудің тиімділігін арттыру үшін оқу үрдісін адамды қоршаған ортадағы болып жатқан өзгерістерді есепке ала отырып, ұйымдастыру қажет екендігі баршамызға мәлім. Бәсекеге барынша қабілетті қоғамға ену мақсатын алға қойып отырған еліміздің білім беру саласында нәтижелі ізденістер бастау алуда. Білім туралы заңда оқытудың жаңа технологияларын ендіру, білім беруді ақпараттандыру, халықаралық ғаламдық коммуникациялық желілерге шығу міндеті айқын көрсетілген.

Ақпараттық-коммуникациялық технологиялар бүгінгі күні біздің қоғамға кеңінен енді Компьютерлік технология мен мультимедиялық құралдардың жылдам дамуы мұғалімдердің осы мүмкіндіктерді сабақтарында қолдануы талап етілуде Ақпараттық технологиялар әртүрлі ақпарат көздеріне жол ашып, оқушылардың өздік жұмыстарының тиімділігін арттырады, оқушылар мен педагогтардың шығармашылығына жол ашады, оқытудың жаңа формалары мен әдістерін іске асыруға мүмкіндік береді Оқу үрдісін ұйымдастыруда ақпараттық технологиялар оқушылардың танымдық іс-әрекетін белсендіртіп, оларды жоғары білімділік нәтижеге жеткізетін құралға айналады. Сонымен қатар осы мезетте оқушылардың шамада тыс жүктелуін жою мақсаты қойылады. Осы мәселелердің барлығын іске асыру қазіргі заманғы білім беру технологияларын, соның ішінде ақпараттық технологияны белсенді түрде енгізгенде ғана мүмкін болады.

Практикалық, өмірлік, жаңашылдық, мәселелік, толымдылық өсуіне сәйкес құрылған, оқу тапсырмаларының жүйесі логикалық аяқталған, тізбектелген әзірлемесін бастауыш сынып мұғаліміне ақпараттық мәдениет контексінде кілттік мүмкіндіктерді дамыту мен құруға арналған, оқушылардың ақпаратты таңдау мен оны құру кезі мұғаліммен бақылануы тиіс.

Математиканы оқыту үрдісінде ақпараттық технологиялар әр түрде қолданылуы мүмкін. Бағыттарын келесі негізгі блоктар түрінде көрсетуге болады:

- сабақтардың мультимедиялық сценарийі;
- сабақта білімін тексеру;
- сабақтан тыс қызмет.

Өз бетінше жұмыс істеу уақытын лезде ұлғайту АКТ-ны қолданудың бірден бір сабақтың мультимедиялық сценарийі болып табылады. Мұндай оқыту үрдісі ойды дамытып, ойлау үрдістерін іске асыруға мүмкіндік береді. Қайта алынған білім көмегімен өз бетінше шешілетін және жаңа тапсырмалар қойылып, оқушылардың өздерінің ойлары көрінсе, жұмыс шығармашылық болып табылады [1].

Сонымен математика сабақтарында компьютерлерді маңыздылығын, яғни олардың көмегімен мектептің алдында тұрған бірқатар өзекті мәселелерді шешуге болатындығы анықталады:

1) оқу-тәрбиелік процестің сапасын арттырту, оны ғылыми-техникалық прогрестің осы заманғы деңгейіне көтеру;

2) оқыту процессіндегі жекелеп, саралау (дифференция) идеяларын дамыту;

3) оқушыларды автоматтандырылған өндірісте еңбекке дайындау, компьютерлік жаппай білімді жетілдіру;

4) мұғалімге жүйелі бақылау жүргізіп отыру, яғни оған оқушылардың білім деңгейін, икемділігін тексеру сияқты жұмыстарын жеңілдету үшін көмек беру;

5) жеке тұлғалық мәселелерді шешуде көмек көрсету.

Оқу үрдісінің іске асуы үшін, геометрия пәніне қызығушылық арттыруға, «GeoGebra» компьютерлік бағдарламасын сабақта көрнекілік ретінде қолдану.

Бұл бағдарламаны қолдану оқу үрдісіне қызықты әрі көрнекі етіп өткізеді, оқушылардың шығармашылық қызметін, абстрактілі және логикалық ойын дамытады [2].

«GeoGebra» ортасы дайындықтың электронды нұсқасы, әрине өзінді геометриялық «мультфильмдер» сияқты қосымша мүмкіндіктермен бірге.

Бұл орта оқытпайды және «өзі ештеңе істемейді» - ондағы барлық сызбалар қолданушымен құрылады, ал бағдарлама бұған қажетті керек құралдар мен сызбаларды жоғарылату мен зерттеуге мүмкіндік тудырады.

2.3 – суретке сәйкес «GeoGebra» бағдарламасының құралдар мен сызбаларды жоғарылату үлгісі берілген.

2.3 – сурет. Құралдар мен сызбаларды жоғарылату

«GeoGebra» жұмысы кезінде тышқанмен, сізбен құрылған сызба нүктесін алып, оны белгіленген аумаққа ауыстырасыз. Осы кезде ұзындық, түзу түрі өзгереді, бұрын болған сурет мүлдем басқа түрге енеді.

«GeoGebra» бағдарламасын геометрия пәнінен басқа, алгебрада да қолдану тиімді. Мысалы, 7-сыныптан бастау алып, 8-сыныпта жалғасын табатын «Функция және оның графигі» тарауында, берілген функцияға түрлендірулерді орындау кезінде бағдарламаны қолдану арқылы оқушыларға графиктерді түрлендіру ережелерін есте сақтауға септігін тигізеді. 2.4 – суретте квадраттық функцияны түрлендірудің бірнеше нұсқасы көрсетілген.

2.4 – сурет. Квадарттық функияны түрлендіру

Қашықтықтан оқыту кезінде бірден бір тиімді бағдарламаның бірі «Miro» онлайн тақтасы. Бұл тақтаның мүмкіндіктері өте көп. Miro тақтасының қарапайым тақтадан айырмашылығы – Miro интерактивті тақта болып табылады және ол Интернет арқылы қол жетімді. Бұл дегеніміз, сіз еш шектеусіз жаза аласыз, сурет сала аласыз, оған файлдарды жүктей аласыз. Онлайн-тақта – бұл әр форматтың жағымды жақтарын сақтай отырып, онлайн және оффлайн режимінде оқытудың тамаша құралы. Оқушылардың қызығушылығын арттыру үшін олармен бір бөлмеде болудың қажеті жоқ. Бұл тақтаның бірнеше ерекшелігі бар. Бағдарламаны орнатудың қажеттілігі жоқ.

Компьютер немесе планшеттен браузер арқылы кіріп, тегін жұмысты бастауға болады. Оқушыларға тақтаның ссылкасымен электрондық пошта арқылы бөлісіп, оларға осы интерактивті тақтада белсенді жұмыс жасауға мүмкіндік бар. 2.5 – суретте Miro тақтасының алаңымен және құралдарымен танысуға болады.

2.5 – сурет. Miro онлайн-тақтасының алаңы

Ақпараттық технологияның мүмкіндіктерін айта келе, осы технологияны меңгерудегі мұғалімнің кәсіби шеберлігі, ақпараттық технологияны дұрыс және ұтымды қолдана алуы басты мәселе. Әрбір ұстаздың мақсаты – оқытудың барлық компоненттерін пайдалана отырып оқушыға жалпы орта білім деңгейінде терең білім беру, әрбір оқушыны жан-жақты құзыретті етіп тәрбиелеу. Математика – ерекше құдіретті ғылым, ал математика пәнінің мұғалімі баланың бойындағы ақыл, білім, парасат, сабырлық, шығармашылық қасиеттерін аша білетін тұлға. Қазіргі уақытта математика ғылымы кең етек алып дамуда. Сондықтан математиканы оқытудың мазмұнын ашуды жүзеге асыру үшін жаңа ақпараттық технология құралдары ауадай қажет. Қазіргі ақпараттық технологияның озық жетістіктерін математика сабағында қолдану арқылы танымдылық іс-әрекеттерін ұйымдастыра отырып, оқушылардың құзіреттілігін дамытуға болады.

Мен өзімнің іс-тәжірибелерде өткізген сабақтарымда оқыту ұйымдастыру формаларының жеке, жұптық, топтық, ұжымдық жұмыс жасау түрлерін пайдаланамын. Сабақта жақсы оқитын оқушылар компьютерде жеке тәртіптермен кезекпен жұмыс істейді және тапсырмаларды орындап болғаннан кейін жоғары деңгейлі күрделі жаттығуларды орындайды. Мұғалім бұл уақытта топпен үйрену деңгейіндегі материалын жан-жақты зерттейді. Мұндай сабақ оқушылар тобының сабақтан жалығуына, бос отыруына мүмкіндік бермейді, керісінше жеке тапсырмамен жұмыс жасауға жағдай жасайды. Сонымен берілген тапсырмалардың да саны шектелмеген, оқушының жұмысы ұтымды екпініне жетеді; үйренудің деңгейлі жетістігіне оңай жетеді; оқушының бүкіл сабақ бойы белсенділігі мен қызығушылығы артып отыратынын байқауға болады. Сабақта, сабақтан тыс кезде оқушылардың шығармашылықпен айналысуына, өз бетінше есептерді орындауына мүмкіндік жасауымыз керек.

Ұлы педагог Ушинский «Бала балқытылған алтын, оны қалыпқа салып құямын десе де мұғалімнің қолында» дегені шәкіртті тәрбиелеп оқытуда әр ұстаздың шеберлігімен әдіс-тәсіліне қойылатын көрсеткіші деп білемін. Ал ақпараттық технологияларды пайдалану арқылы білім беру оң нәтижесін беріп отыр. «Еңбексіз талант – тұл» дегендей уақыт көшінен қалмай, әлемнің дамыған 30 мемлекетінің катарына енуімізге өз үлесімізді қосып, ұрпақ алдындағы борышымызды шығармашылық еңбегімізбен жүзеге асыра берейік.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. «Жаңа ақпараттық технологияларды математика пәнін оқытуда пайдалану». // «Математика және физика» ғылыми-әдістемелік журнал. 2003. - №6. – 11 б.

2. Математиканы оқытудың теориясы мен әдістемесі (1-бөлім, электрондық оқулық). Талдықорған, 2007. – 45 б.

МОЖНО ЛИ ОЧИСТИТЬ ОТ КОСМИЧЕСКОГО МУСОРА ОРБИТУ?

Участник: Асенова Мансия Магазкызы
Руководитель: Мұрат Бибігүл Қасылқызы
КГКП «Семейский финансово-экономический колледж имени Рымбека Байсеитова»

Сперва – леса, озёра и реки, потом – атмосфера, моря и океаны... Человечество неслишком бережно относится к родной планете, иначе проблема загрязнения окружающей среды не стояла бы сегодня так остро. Но если наша Земля имеет всё же ограниченные размеры, то уж Вселенная бесконечна, и её, казалось бы, мусором не завалишь. Проблемы людей с мусором не заканчиваются на Земле — они следуют за нами в космос.

В настоящее время на орбите Земли находятся 6542 спутника, но только половина из них действительно выполняют какую-то работу. Другая половина бездействует - это просто хлам. Что еще больше осложняет ситуацию, в 2020 году было запущено более 1 200 спутников – это пока рекорд. Но проблема в том, что с каждым годом на орбиту будет выводиться все больше и больше космических аппаратов.

Впервые о масштабном загрязнении космоса учёные заговорили в 1980-х. Со временем ситуация еще больше ухудшилась. Сейчас мусор, заполнивший космическое пространство, угрожает сохранности искусственных спутников и безопасности астронавтов, когда те выходят в Открытый космос, все это, может затормозить покорение космоса. В 1996 году микроспутник «Вишня», столкнувшийся с обломком ракеты «Ариан», был вынужден покинуть свою орбиту и вернуться на Землю. С тех пор случалось немало других серьезных происшествий.

После взрыва в космосе осталось более тонны дополнительных отходов и самое крупное за всю историю скопление орбитального мусора. Среди последних событий, связанных с космическим мусором, стоит отметить столкновение отработанного российского спутника «Космос-2251»

и американского-Iridium 33, произошедшее 10 февраля 2009 года. Также стоит отметить и то, что 12 марта 2009 года Члены 18-й экспедиции на МКС эвакуировались на космический корабль «Союз» из-за возможности столкновения станции с космическим мусором. После того как стало известно, что опасность миновала, члены экипажа вернулись на МКС. Избавиться от космического мусора не так просто, как кажется. Ведь нельзя же просто ввести запрет на полеты.

Процесс "по расчистке" орбиты нашей планеты является дорогостоящим и сложным. Однако ученые и космические агентства работают над этим и предлагают новые и интересные методы удаления космического мусора с орбиты Земли.

В 2016 году Японское агентство аэрокосмических исследований отправило в космос электродинамический трос, который может направлять космический мусор в сторону атмосферы Земли, используя магнитное поле планеты. Через несколько лет, в апреле 2018 года, Космический центр Суррея в Великобритании запустил проект RemoveDEBRIS, направленный на развитие и тестирование различных технологий удаления космического мусора. Ученые из Университета Пердью в 2020 году разработали буксировочный парус под названием Spinnaker3. Это достаточно эффективный и экономичный способ борьбы с космическим мусором, поскольку он не требует энергии во время работы.

Японская компания Astroscale,также занимающаяся удалением орбитального мусора, запустила спутник ELSA-d в марте 2021 года. Данная система использует технологию магнитного захвата для сбора небольших неактивных спутников с орбиты Земли. ELSA-d успешно завершила свое первое испытание 25 августа 2021 года, и сейчас выполняет следующие этапы тестирования.

Анализ рассматриваемых в последние годы методов очистки лоземного космического пространства от космического мусора позволил их сгруппировать и классифицировать (рис. 1).

Рис. 1. Классификация методов очистки околоземного космического пространства от космического мусора

1. Активные методы очистки околоземного космического пространства

К активным методам очистки относятся те, что требуют затрат энергии уводимого фрагмента космического мусора (чаще всего космического мусора, прекратившего активное существование) на реализацию маневра увода.

1.1. Увод с рабочей орбиты при помощи собственной двигательной установки

Увод космического мусора, оснащенных апогейной или корректирующей двигательной установкой, может быть осуществлен при помощи собственных ракетных двигателей. Правда, для этого необходимо, во-первых, чтобы для увода оставался достаточный запас топлива, а во-вторых – чтобы сама двигательная установка и бортовые системы, обеспечивающие ее работу, были исправными.

1.2. Захват и буксировка другим космическим объектом

Поскольку в большинстве своем объекты КМ, особенно накопленные с середины прошлого века, не способны к автономному изменению своих орбит (это или неактивные космические аппараты, не имеющие собственной двигательной установки, или несамостоятельные конструктивные фрагменты различных космических объектов), особую актуальность приобретает очистка ОКП при помощи специализированных космические аппараты- сборщиков космического мусора.

На сегодняшний день для аппаратов-сборщиков космического мусора особенно актуальной является задача удаления его фрагментов в окрестности Международной космической станции – наиболее уязвимого и дорогостоящего космического объекта.

В настоящее время существует множество проектных проработок таких специализированных космические аппараты. Сформировалось два направления создания космические аппараты для решения задач сбора космического мусора . Первое направление - использование одноразовых космические аппараты.(«космических камикадзе»), второе – многоразовые аппараты с возможностью их дозаправки.

Представляет интерес концепция удаления с орбиты крупных фрагментов космического мусора SASTROBOT (Semi Autonomous Satellite Tracking Robot), предложенная в 2015 году индийскими специалистами . Концепция заключается в использовании для очистки ОКП роботизированного КА, оснащенного двумя манипуляторами и запасом ракетных блоков, предназначенных для жесткой установки на объектах космического мусора, сводимых с орбиты (рис. 2).

Предполагается, что за одну миссию такой роботизированный космические аппараты способен убрать из ОКП около восемнадцати неактивных спутников – фрагментов космического мусора . После этого он может быть использован повторно.

Рис. 2. Роботизированный КА для удаления крупных фрагментов космического мусора

Известно, что в последних ступенях ракета носители после окончания работы двигательной установки остается определенное количество невырабатываемых жидких остатков компонентов ракетного топлива (преимущественно керосина и кислорода). Ученые - сотрудники Омского государственного технического университета и Центрального научно-исследовательского института машиностроения - предложили использовать газифицированные остатки ракетного топлива для создания импульса тяги для увода последних ступеней РН с орбиты в плотные слои атмосферы .

В случае успеха планируемого эксперимента космические аппараты **CleanSpace One** будут выпускаться серийно. Предполагается, что космические аппараты CleanSpace One будут выводиться на орбиту с помощью швейцарской авиационно-космической многоразовой системы S3 (Swiss Space Systems), использующей в качестве разгонной ступени самолет Airbus A300. Это позволит снизить общую стоимость проекта.

В 2018 году началась демонстрация технологии активного удаления космического мусора с низких околоземных орбит RemoveDebris (Космический центр и Университет графства Суррей, Великобритания, финансируется Европейским космическим агентством) .

Заключение.

Как известно, профилактика болезни лучше, чем её лечение. В случае с космическим мусором это еще не серьезная проблема, но главное - не упустить момент, иначе может быть слишком поздно, поэтому лучше начать действовать как можно быстрее.

Эксперты аэрокосмической отрасли внимательно следят за развитием событий, и если их исследования подтвердятся, то, скорее всего, вскоре мы увидим эффективные стратегии утилизации отходов в космосе - и к тому времени, когда мы будем готовы отправиться в наш первый межпланетный полёт, у нас будет чистый и красивый вид с орбиты.

Проанализировав состояние космического пространства Земли, я изучил способы улучшения состояния космического пространства планеты. В результате получены объективные данные о разрабатываемых проектах, которые позволят улучшить ситуацию в космическом пространстве нашей планеты в ближайшем будущем.

Я считаю, что для этого необходимо предотвращать самопроизвольные взрывы в космосе, то есть избавляться от остатков топлива при завершении работы космического аппарата, уводить отработавшие спутники с широко используемых заселенных орбит на более высокие и мало используемые орбиты, иными словами, создать «кладбище космических отходов».

Список использованной литературы:

1. https://planetologia.ru/tehnologii/4858-mozhno-li-ochistit-ot-kosmicheskogo-musora-orbitu

2. https://overclockers.ru/blog/amv212/show/59183/Kosmicheskij-musor-stanovitsya-problemoj-i-s-etim-nuzhno-chto-to-delat
3. https://www.vesvks.ru/articles/article/kak-ochistit-okolozemnoe-prostranstvo-ot-kosmiches-16396

ҚҰМАРЛАНЫП ШАТТАНБА!

Қатысушы:Бейсен Арыстан Берикболулы, Уахитова Әлия Естемисқызы
Жетекішісі: Кокеева Динара Тюсюповна
«Д. Қалматаев атындағы мемлекеттік жоғарғы медицина колледжі»ШЖҚ КМК

Бірнеше жыл бұрын сөрелерде бумен дем алатын құрылғылар пайда болды. Олар әдеттегі никотинді темекіге қауіпсіз балама ретінде насихатталды. Құрылғылар әртүрлі дизайн мен өлшемдерде болуы мүмкін: саптамасы бар қораптар немесе ұзын цилиндрлер түрінде. Электронды темекі мен мини-кальяндардан басқа, әртүрлі хош иісті қасиеттері бар вейптарды толтыруға арналған сұйықтықтар сатылады. Олардың саны өте көп; шие, кофе, лимон, мармелад, банан муссы, кілегей қосылған құлпынай, тіпті лимон мен ванильді крем қосылған печенье бар. Құрамы: глицерин, пропиленгликоль және хош иісті қоспалар. Кейбір толтырғыштарда никотин бар, ал басқаларында жоқ, бұл пакетте көрсетілген. Вейп ингаляторға ұқсас, оның ішінде сұйықтық қызады және қайнайды, нәтижесінде ингаляция үшін бу пайда болады.

Темекі шегушілердің жаңа түрі вейпер деп атала бастады (ағылш. «vaping» - «қалықтау») және жаңа тренд пайда болды[1].

Электронды темекі-қазіргі уақыттың өзекті мәселесіне айналды. Күн сайын қаншама жеткіншек қандай үлкен қателікке баратынын біле тұра, аузына темекіні салады. Ол заттың қаншалықты зиян екендігі және қалай әсер беретіндігі жайлы білім толық болмағандықтан, адамдар елеусіз темекіні қолданып жүре береді. Бұл өнімге деген тәуелділік не өліммен, не айықпас дертпен аяқталады.

Тақырыптың өзектілігі: Электронды темекі қазіргі кезде адамзатты толғандыратын өзекті мәселеге айналды. Өйткені күн сайын қаншама жеткіншек қандай үлкен қателікке баратынын білсе де, оны қолданады. Сондықтан оның адам денсаулығына зиянды әсеріне көз жеткізгіміз келді.

Жұмыстың мақсаты:

Зерттеу жұмысының мақсаты: электронды темекінің химиялық құрамын және олардың адам денсаулығына әсерін зерттеу.

Зерттеу жұмысының гипотезасы: электронды темекінің құрамында адам ағзасына зиянды заттар барын зерттеу.

Жұмыстың міндеттері:

1. Әдебиет көздері бойынша электронды темекінің шығу тарихын және құрамын зерттеу.
2. Халық арасында электронды темекі туралы әлеуметтік сауалнама жүргізу.
3. Тәжірибе арқылы электронды темекі адам денсаулығына кері әсеріне көз жеткізу.

4. Тәжірибе нәтижелерін көрсету және ұсыныстар жасау.

Зерттеу әдіс-тәсілдері: Химиялық эксперимент, сауалнама, әдеби дереккөздерді талдау.

Электронды темекінің шығу тарихы. Хон Лик – қытай ғалымы, фармацевт, электронды темекінің авторы болып саналады. Ғалымның әкесі үлкен тәжірибесі бар темекі шегуші болған. Өмір бойы ол жаман әдеттен арылуға тырысты. Бірақ темекі ақыры оны өлтірді. Өкпенің қатерлі ісігінен қайтыс болған әкесі темекі шегуді тоқтата алмаған. Өзі құмар темекі шегуші болғандықтан, Хон Лик әкесін жерлеп, темекіні тастауға шешім қабылдады. Хон Лик әкесінің азабын есіне алып, темекі шегу процесін темекі шегушіге және айналасындағыларға аз зиян келтіретін құрылғы ойлап табуды мақсат етті. Осылайша электронды темекі идеясы пайда болды.

52 жасында, Хон Лик 2003 жылдың сәуірінде «жалынсыз электронды бүріккіш темекі» құрылғысының патентіне өтініш береді. Өтінімде электронды темекінің сызбалары болды, сонымен қатар қарапайым темекіні алмастырғыштардың ешқайсысы қандағы никотиннің жеткілікті жоғары концентрациясын тудыра алмайтындығын көрсетті. Бұл патент теориялық негізде алынды, өйткені ол кезде нақты жұмыс істейтін үлгі болған жоқ.2003 жылы Хон Лик Гонконгта "Golden Dragon Holdings" ірі компаниясында жұмыс істеді, ол ғалымның инновациялық өнертабысына қызығушылық танытып, бір жылдан кейін электронды темекінің алғашқы өнеркәсіптік үлгісін ойлап тауып, шығара алды. Осы үлгінің негізінде 2004 жылы компания мен ғалым екінші патент ала алды, оған қазір шығарылып жатқан барлық электронды темекілерде қолданылатын технология кірді. Әрине, уақыт өте келе құрылғының жеке бөліктеріне көптеген жақсартулар мен өзгерістер енгізіледі, бірақ электронды темекі жұмысының тұжырымдамасы өзгеріссіз қалды.Golden Dragon Holdings кейіннен «түтін сияқты» дегенді білдіретін «руян» болып өзгертілді және 2004 жылы нарыққа алғашқы тауар партиясын шығарды. Осылайша, электронды темекі шамамен 2004 жылдың мамырында сатылымға шықты деп саналады. Ол кезде электронды темекінің бағасы белгілі себептермен өте жоғары болды.Қытай үкіметі электронды темекіні тұтынылатын никотин мөлшерін бақылау арқылы адамдарға никотинге тәуелділіктен арылуға көмектесетін пайдалы құрылғы деп санады . Мемлекет электронды темекі өндірушілер мен таратушыларға қажетті қолдау көрсетуге уәде берді. Нәтижесінде, электронды темекі әлемнің 50 елінде сатылады және темекі корпорацияларының барлық қулықтарына қарамастан адамдар арасында тез танымал болды[2].

Электрондық темекінің құрамы. Электрондық темекі шегу-бұл ингаляция, онда темекі шегуші картриджді толтыратын сұйықтықтың буын жұтады. Бұл сұйықтығына никотин, еріткіштер (мысалы, пропиленгликоль, глицерин) және хош иістендіргіштер кіреді. Оның көлмінің шамамен 10-20%-ы су. Сондай-ақ, аэрозольде карбонил қосылыстары, ұшпа органикалық заттар, нитрозаминдер және металдар бар. Әсерлері:

●**Никотин** - жүйке жүйесінің, жүректің, өкпенің, бауырдың, ас қорыту органдарының, жыныс бездерінің қызметін бұзады. Бұл қан тамырларының күрт спазмын тудырады, нәтижесінде мидың әртүрлі бұзылыстары пайда

болады. Никотин сезім мүшелерінің қызметіне әсер етеді, көру және есту өткірлігін төмендетеді, иіс пен дәмді төмендетеді. (0-ден ,3.6 %дейін) [3].

Никотин — өсімдіктердің Solanaceae тобында кездесетін алкалоид. Көбінес темекіде, аз мөлшерде қызанақтарда, картопта, кәдіде болады. Сонымен бірге никотин алкалоидтары көкі жапырақтарында кездеседі. Никотин табакта 0, 3 - 5 % мөлшерінде болады. Никотин биосинтезі тамырда, жиналуы - жапырақтарда жүреді. Никотин - қатты әсер ететін күші бар нейротоксин және кардиотоксин. Әсіресе жәндіктерге әсері қатты. Бұған дейін никотин инсектицид есебінде кең қолданылды, ал дәл қазір никотинның туындыларын қолданылубелең алуда. Мысалы - имидаклоприд. Никотин - жағымсыз иісі бар сумен оңай араласатын ылғал тартқыш, майлы зат. Ащы дәмі бар. Амин ретінде никотин қышқылдармен әрекеттесіп қатты, суда ерігіш тұздар түзеді. Никотин тері арқылы денеге оңай кіреді. Негізгі никотин қайнау температурасан төмен температурада жанады, оның булары 95градуста ауада тұтанады, қысым аз болса да. Осы себептен никотинның көп бөлігі шылымды шегу кезінде жанып кетеді, алайда, қалған никотиннің өзітиісті эффекттеріні беруі үшін жеткілікті. Никотин тотығып PP витаминын оңай түзеді. Адам организмда дегенмен мұндай тотығу үшін қажетті ферменттер жоқ. Қас шылым шегушілердің өзі бұл витаминның кемшілігінен зардап шеге алады.Нейротоксин ретінде жүйке жүйесіне кері әсер етеді(тыныстың тоқтауы, өлім). Адам үшін өліммен аяқталар орташа доза - 0,51 мг/кг. Никотинның көп қолданылуы физикалық және психикалық тәуелділікке ұшыратады. Никотинді ұзақ қолдану ағза дисфункциясына алып келеді. СОнымен қатар ишемия, жүректің ишемия ауруы, жүрек мүкісі және миокард инфаркті, стенокардия, ырғақсыздық, тахикардия, атеросклероз, тамыр гипертониясы, асқазан және ішек аурулары, қанда қанттың көбеюі тағы басқа жағдайларға әкеліп соғады. Никотин шайырларының әсері түптің түбінде имотенцияға ұрындырады.Никотин жасушалардың өзгеруін тудырады және келесі ұрпақтарда бұл көбейе береді.Электронды шылымның құрамындағы никотин тез сіңіп,8 секундтың ішінде миға тарайды[5].

●**Пропиленгликольдің** - артық дозалануы мұрынның бітелуіне,қабыну процестеріне, аллергияға және созылмалы тыныс алу жолдарының ауруларының қаупінің жоғарылауына әкелуі мүмкін. (55-ден, 62 %дейін) [3].

●**Глицерин** - улы еместігіне қарамастан,ағзадағы бұл заттың көп концентрациясы бүйрек пен қан тамырлары проблемаларына әкелетінін атап өткен жөн. (30-дан,35%дейін).

Глицерин (грек. glykeros –тәтті), HOCH2 CH (OH)CH2OH – қарапайым үш атомды спирт. Түссіз, иіссіз, тәтті, тұтқыр сұйық. Балқу t 17,9°С, қайнау t 290°С. Ылғал тартқыш, сумен кез келген мөлшерде, сондай-ақ, метил, этил спирттерімен және ацетонмен араласады. Гигроскопиялық қасиеті жоғары, бұлшықет тіндерінен суды қабылдай алады. Бұл қасиет, мысалы, етті консервілеу үшін қолданылады. Глицерин концентрациясы 50% немесе одан жоғары болғанда, ет қатаюы байқалады. Глицериннің адам тіндерін сусыздандыру, көмейдің шырышты қабығын кептіру сияқты әсерлері де бар. Қосымша қауіп-глицерин буларының қызуы. Төмен температурада глицерин

буынан акролеиннің түзілу мүмкіндігі болады (150-400 градуста вейпте сым қызады) [4].

●**Хош иістендіргіштердің** ішінде ең үлкен қауіп-бауырға улы әсер ететін кумарин. Сондықтан синтетикалық хош иістендіргіштері бар өнімдерді пайдалануды барынша азайтқан жөн. (2-ден,4% дейін) [7].

Ароматизатор тағамның дәмін немесе иісін жақсарту үшін қолданылатын қоспа. Негізінен дәм және иіс сезу жүйесінің хеморецепторлары арқылы анықталатын тағамның қабылдау әсерін өзгертеді.Олардың үлесі 5-30 % құрайды.Қазіргі уақытта 7700-ден астам сұйық электронды темекі дәмі бар, олардың көпшілігі зертханалық сынақтардан өтпеген,ал зерттелгендері жүрек-қан тамырлары ауруларына қауіп төндірді[6].

(бұл заттардың проценттік көрсеткіші темекінің түріне қарай, әртүрлі болуы мүмкін.)

Әлеуметтік сауалнама үшін біз адамдарды жас ерекшелігіне байланысты 5 санатқа бөлдік. 1 санатқа 7-15 жастағы оқушыларды алдық. 2 санатты 16-25 жастағы студенттер құрады. 3 санатқа 26-40 жастағылар және 4 санатқа 41-50 жастағылар, 5 санатқа 50ден жоғары адамдар алынды. (Нәтижесі презентацияда)

Құрамындағы заттарды зерттеу әдістері:

1. Электронды темекі құрамындағы глицеринді анықтау

Тәжірибе әдістемесі:Мыс гидроксидіне $Cu(OH)_2$ электронды темекі сұйықтығын құйыңыз. Мыс глицератының ашық көк түсі пайда болады.

Қорытынды: қоспада глицерин бар. Мұндай сапалы реакция барлық көпатомды спирттерге тән. Сондықтан, осы реакция арқылы қоспада этиленгликоль мен пропиленгликольдің болуын бағалауға болады.

2. Электронды темекі құрамындағы карбонил қосылыстарын анықтау

Тәжірибе әдістемесі:Мыс гидроксидіне $Cu(OH)_2$ электронды темекі сұйықтығын құйып, ақырындап спирт шамда қыздырамыз. «Мыс айна» реакциясына тән қоспаның сарғыш түсі пайда болады.

Қорытынды: қоспада формальдегид және басқа карбонил қосылыстары бар.

3. Глицериннің жануар ақуызына әсерін анықтау

Тәжірибе әдістемесі:Жануар ақуызына глицеринді құйып жақсылап шайқаймыз.Алдымен ақуыз бен глицерин эмульсиясы пайда болды, содан кейін қоспасы біртекті болды.

Қорытынды: глицерин ақуызға «сіңіп кеті».

4. Пропиленгликольдің, ацетальдегидтің жануар ақуызына әсерін анықтау

Тәжірибе әдістемесі:Пропиленгликоль жануар ақуызына қосылды. Қоспа қатты шайқалды. Ақуыздың денатурациясы болды. Ақуыз өзінің табиғи қасиеттерін жоғалтты.

Қорытынды: пропиленгликоль, ацетальдегид жануарлар ақуызын денатурацияға ұшыратады.

5. Электронды темекі сұйықтығын жануар ақуызына әсерін анықтау

Тәжірибе әдістемесі: Жануар ақуызына электронды темекі сұйықтығын құйып, қатты шайқаймыз. Ақуыздың денатурациясы болды. Ақуыз өзінің табиғи қасиеттерін жоғалтты.

Қорытынды: Электронды темекі сұйықтығы жануарлар ақуызын денатурацияға ұшыратады.

Электрондық темекіге құйылатын сұйықтықтағы барлық заттар сапалы химиялық реакциялар арқылы анықталады. Сонымен қатар, бұл сұйықтықтың құрамындағы пропиленгликоль мен глицериннің термиялық ыдырауы улы заттардың — акролеин мен формальдегидтің бөлінуіне әкелетінін есте ұстаған жөн. Акролеин көздің және тыныс алу жолдарының шырышты қабығын тітіркендіреді, лакримацияны тудырады, мутагендік қасиеттерге ие. Формальдегид әлі де орталық жүйке жүйесіне әсер етеді.

Қорыта келе, адам ағзасына зиянды әдетке құмар адамдардың саны көбеймесе, азаймай тұр. электронды темекі адам ағзасына қалай әсер ететінін тәжірибе жүзінде зерттедік және олар әуестілік қасиетке ие болса да адам ағасына зиянын білдік. Темекінің зиянын айтып та, көрсетіп те жатырмыз. Бірақ құлақ асар жастар жоқ. Шылымның адамға берер зияны болмаса, пайдасы жоқ.

Темекінің зиян екенін ескермедім,
Зияның біле тұра,тексермедім.
Ауруға шалдыққан соң,болмады еш шарасы

Қолымды мезгілінен кеш сермедім-деп Абай атамыздың өлеңін осылайша түрлендіріп, еш нәрсе кеш болмай тұрғанда өз денсаулығымызды ойлап,салауатты өмір салтын ұстанайық!

Қолданылған әдебиеттер тізімі:

1. https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%AD%D0%BB%D0%B5%D0%BA%D1%82%D1%80%D0%BE%D0%BD%D0%BD%D0%B0%D1%8F_%D1%81%D0%B8%D0%B3%D0%B0%D1%80%D0%B5%D1%82%D0%B0
2. https://aikyn.kz/48178/elektrondy-temeki-qawpi-zor-baeleket/
3. https://kk.m.wikipedia.org/wiki/%D0%9D%D0%B8%D0%BA%D0%BE%D1%82%D0%B8%D0%BD
4. https://kk.m.wikipedia.org/wiki/%D0%93%D0%BB%D0%B8%D1%86%D0%B5%D1%80%D0%B8%D0%BD

САЛАУАТТЫ ӨМІР САЛТЫ - БІЛІМНІҢ БАСТАМАСЫ

Қатысушы:Назарбекова Аружан
Жетекшісі: Матакбаева Балжан Кенесбергеновна
“Аягөз қаласының политехникалық колледжі» КМҚК

Техник – бағдарламашы мамандығы

Бағдарламалық қамтамасыз ету және алгоритмдері дамып келеді. Сабақ бағдарламашы бірнеше бағыттары бар.Бірінші мамандандыру - қолданбалы қызметкерлері. Олар белгілі бір компанияның немесе бөлімінің ұйымдастыру үшін қажетті бағдарламаларды жасау. Мысал ретінде даму бағдарламасы 1С бола алады. Екінші үрдіс - жүйесі бағдарламашылар. Бұл адамдар үшін операциялық жүйенің бағдарламаларымен қамтылған. Олардың міндеттері, сондай-ақ интерфейстерді бағдарламалау, дерекқорларды және компьютерлік желілерді реттеуді қамтиды.

Техник – бағдарламашы мамандығын меңгеріңіздер

Қазіргі таңда ақпараттық технологиялар ерекше қарқынмен дамуда. Осыған орай өзімнің мамандығымның маңыздылығы мен қажеттілігін атап өткім келеді. Бағдарламашы болу өмірдің әр саласында сұраныс тудыруда. Ол ғылым мен техниканың заманауи талаптарға сай өркендеуіне жол ашты. Бұрынғы уақытқа қарағанда қазір еңбек күшін адамдар емес, технологиялар алмастырып, соның нәтижесінде өнімділік күрт артты. Ал оларды іске қосу бағдарлама аясында жүзеге асады. Жер беті мен асты түгіл, ғарыштық зерттеулер жүргізу үшін қажетті жағдайлар жасау осы мамандардың арқасында жүзеге асырылады.

Бәрі біздің қолымызда

Жастар-болашақ қоғамды жасаушы күш болғандықтан, қоршаған ортаның белсенді буыны, елдің ертеңі ретінде, олардың тәрбиесіне баса көңіл аударуды уақыт талап етуде. Жастардың білім алу, мамандық таңдау, рухани ұстанымдарын қалыптастыру, қоғамдағы өз орнын табу секілді әлеуметтік кезеңдерден өтуі – өмір заңдылығы. Дөңгелеген дүниенің келешегі жастардың қолында болса, ол болашақтың жарқын болуы желкілдеп өсіп келе жатқан ұрпақтың денсаулығы мен біліміне байланысты. Ұлттың енді бір буын алмасқаннан кейінгі болмысы бүгінгі жасөспірімдердің тәрбиесі мен денсаулығына тәуелді болып қалады. Мемлекеттік жастар саясатын іске асыру аясына денсаулық пен спорттың құндылығын насихаттау мәселесі енгізілуі тиіс. Өз денсаулығы үшін ортақ жауапкершілік қағидасы, зиянды әдеттерден бас тарту, салауатты өмір салтын ұстану бұрынғыша маңыздылығы жоғары болып қалады.

Салауатты өмір салты

Салауатты өмір салты - бұл дұрыс тамақтану, дене шынықтыру, моральдық және жаман әдеттерден бас тарту арқылы денсаулықты жақсартуға және сақтауға бағытталған адам өмірінің тұжырымдамасы. Біздің әрқайсымыз осы ұғыммен бетпе-бет келеміз. Қазіргі уақытта сіз оның қарапайым ережелерін сақтай отырып жақсы нәтижелерге қол жеткізе аласыз.Сонымен, салауатты өмір салтына не кіреді? Ең алдымен, бұл алкогольден, темекіден және есірткіден бас тарту. Бұл факторлар адам ағзасына кері әсер етеді. Мұны бәрі жақсы біледі, біз Болашақ жастар зиянды әрекеттерден сақтанып, салауатты өмір салтын ұстау қажет. Бірақ, өкінішке орай, олардың салдары туралы бәрі бірдей біле бермейді.

Алкоголь кері әсері

Алкогольді теріс пайдалану - біздің еліміздің өзекті мәселелерінің бірі. Алкогольді ішімдіктердің кеңінен сатылуы мен жарнамалануы, әлеуметтік, экономикалық және психологиялық шиеленістер, бос уақытты және демалысты ұйымдастырудың болмауы халықтың, оның ішінде жастардың алкоголизациясына ықпал етеді. Алкоголь өмірі салауатты өмір салтының антиподы ретінде мезгілсіз өлімге әкелетін маңызды факторлардың бірі болып табылады. Алкоголизм - адамды іштен «жоятын», қоғамға орасан зор зиян келтіретін орасан зор әлеуметтік зұлымдық. «Ұлттық апат», «ұлттың ұжымдық суициді», «адамзат апатына апарар жол» - көптеген елдердің ғалымдары мен қоғамы алкогольдік ішімдіктерді асыра пайдалануды осылай

бағалайды. Алкоголизм ауру ма, әлде азғындық па? Жүйелі интоксикацияның басталуы - еркелік, мәдениеттің жетіспеушілігі және ерік-жігердің болмауы, ал алкогольге психикалық тәуелділік кезеңі ауруды бастайд

Темекінің зияны

Жиі кездесетін зиянды әдеттердің бірі - темекі шегу. Адам ағзасында темекі түтіні мен оның құрамдас бөліктеріне кері әсерін тигізбейтін бірде-бір орган немесе жүйе жоқ. Темекі шегушінің орталық жүйке жүйесі никотиннің ынталандырушы әсеріне байланысты тұрақты күйзелісте болады. Бірақ сонымен бірге оған қан аз түседі (ми тамырларының спазмына байланысты), ал ондағы мидың белсенді жұмысын қамтамасыз ету үшін қажетті оттегінің мөлшері азаяды. Бірақ миға берілетін оттегіні де ми жасушалары қиындықпен пайдаланады, сондықтан темекі шегушінің ақыл-ой қабілеті төмендейді, есте сақтау қабілеті әлсірейді және ерік қасиеттері зардап шегеді. Сонымен қатар, ол қатты ашуланшақтықты сезінеді, ұйықтай алмай қиналады және жиі бас ауырады.

Нашақорлық

Нашақорлық - бұл есірткіні есірткіге, яғни мас ететін әсерге жету үшін қолданған кездегі, нашақорлықтың бір көрінісі.Нашақорлықтың алкоголизммен және темекі шегумен салыстырғанда ерекшеліктері:жастар жиі зардап шегеді, сондықтан медициналық және әлеуметтік салдары айқынырақ болады, әсіресе орташа өмір сүру ұзақтығы қысқарады;нашақорлық әлдеқайда тез дамиды;АИТВ-инфекциясы, В және С вирусты гепатиттері сияқты аурулардың қаупі күрт артады;тұлғаның деградациясы қысқа мерзімде дамиды;денсаулыққа әсері неғұрлым ауыр және қайтымсыз;тоқтату симптомдары («алып тастау») неғұрлым ауыр.Жастар және ересек адамдар арасында электронды темекі шегу қауіп болып тұр. Сұранысқа сай темекінің де түрі көп. Олардың құрамында не бар екенін ешкім біле бермейді. Мәселен, Қазақстанда вейптің құрамын зерттейтін зертханалар жоқ. «Ешқандай залалы жоқ, тек түтін шығарады» деген шындыққа жанаспайды. Бірақ сол түтіннің ішінде көптеген консергендер бар. Ол ағзаға өте зиян. Әрине оның зияндылығы ең соңында ғана байқалады. Тіпті уақыт өте келе зияндылық әсері күшейе түседі. Ғылыми деректер бойынша 70-80 пайызы осы электронды темекіні қолданатын адамдар қатерлі ісікке, онкологиялық ауруларға шалдығады. Бұған қоса синтетикалық заттардың оқушылардың әуестенуіне әсер ететін бірден бір фактор қоғамдық орындарда, көліктерде шылым шегетін жандарды көп көруі. Олардың психологиясында шылым шеккен адам сондай бір мықты болып көрінеді. Одан бөлек бейнежазбалар, кино, сериалдарда кейіпкерлердің түтін шығарғаны оларды еліктірмей қоймайды. Оқушыларда «Жоқ, болмайды» деген дүниені олар қызы-ғып істейді. Негізі заң бойынша оны сатуға тыйым салынған. Дегенмен де оны белгілі бір сауда-саттық орындарынан алады. Қоғамнан бөлек жасөспірімдердің әуестігіне үйдегі ата-аналардың балаларына уақытында көңіл бөлмеуі де себеп. Бүгінде аурулардың халықаралық жіктемесі бойынша F17 деген (Темекі шегуден

туындаған психикалық және мінез-құлық бұзылыстары) диагноз бар. Ауру болғаннан кейін физикалық-псхикалық көріністері болады. Көбінесе қобалжу, ренжу, көңіл күйінің тұрақсыздығы, ашушаңдық, бас ауруы, тәбеттің жоғалуы, егер адам сол темекіні белгілі бір уақытқа тоқтатса, кәдімгі есірткі қолданатын адам сияқты тәуелділігін сезінеді.

Егер сіз сау және табысты болғыңыз келсе - салауатты өмір салтын ұстаныңыз. Салауатты өмір салтын қалыптастыру Жас қазақстандықтардың дені сау болмаса, экономикалық міндеттерді шешу мүмкін емес.Өз денсаулығы үшін ынтымақты жауапкершілік қағидаты мемлекеттік жастар саясатының ажырамас бөлігіне айналуға тиіс.Профилактикалық іс-шараларды назарға ала отырып, жастар зиянды әдеттерден бас тартуы, салауатты өмір салтын ұстануға ұмтылуы қажет. Спортпен және дене шынықтырумен айналысу ерекше басымдыққа айналуға тиіс. "Жастар" және "дене шынықтыру" ұғымдары жас адамның өмір салтының ажырамас бөлігіне айналуға тиіс.

Болашақ жастар зиянды әрекеттерден сақтанып, салауатты өмір салтын ұстау қажет. Сонда ғана жастар Қазақсатанның білімін дамытуға өз үлестерін қоса алады. Жастардың білімі мен бастамасы – елдің қарқынды дамуына қызмет ету жолында.

ВЛИЯНИЕ ЧЕЛОВЕКА НА ЭКОЛОГИЮ ИРТЫША

Участник:Алехин Даниил
Руководитель: Искаков Артур Николаевич
КГКП «Семейский финансово-экономический колледж
имени Рымбека Байсеитова» УО области Абай

В статье речь идет об экологическом состоянии реки Иртыш, а также о влиянии человека на его загрязнение.

Цель исследования: Оценить влияние человека на экологическое состояние Иртыша. Выявить проблемы и предложить способы улучшения экологической ситуации.

Актуальность работы: Тема моей исследовательской работы является очень актуальной потому, что во многих районах Казахстана в настоящее время прослеживается дефицит пресной воды, а Иртыш является одной из важнейших рек республики. Загрязнение или обмеление Иртыша может привести к нехватке питьевой воды, ухудшению здоровья населения, а также к экономическому упадку, так как Иртыш является трансграничной рекой.

Иртыш является одной из самых крупных рек протекающих по территории Казахстана (4248 км). Она течет по территории трех стран – Казахстана, России и Китая, а также представляет собой один из самых крупных трансграничных ресурсов Республики. Не рациональное использование водных ресурсов реки может привести к экологическим, политическим и экономическим проблемам. Экологическая система Иртыша уязвима и нуждается в объединенных усилиях всех трех стран для сохранения биологического разнообразия реки.

Иртыш является важнейшей транспортной магистралью Западной Сибири. Деятельность судов предполагает хозяйственно-бытовые и производственные стоки. Около 0,1% от объема нефтепродуктов попадают в реку в результате грузовой транспортировки.

Бассейн реки загрязнен бытовыми, нефтяными и промышленными отходами.

В результате аварий и чрезвычайных происшествий в реке оказываются радиоактивные вещества и нефть. В зонах распространения кильватерной струи от танкеров и крупнотоннажных судов наблюдается повышение концентрации взвешенных веществ. Шумовое и физическое загрязнение также происходит в ходе дноуглубительных работ.

На прибрежных зонах оказываются горы мусора в результате деятельности человека. В основном бытовыми отходами является пластик (около 70%). Он разлагается очень медленно(в пределах 400-700 лет), меняет химический состав воды и оказывает отрицательное воздействие на эко- и биосистему реки. Отходы в реку попадают в результате естественных приливов [1, с. 12].

В городеСемей берега завалены строительным мусором в результате укрепления береговой линии. Большая часть загрязнения приходится на остров Полковничий, который очень популярен у местных жителей.Создаются условия, при которых люди привыкают к антисанитарному образу жизни и не замечают грязи от выброшенных отходов, нарушают правила санитарии, уверены в безнаказанности и воспитывают молодое поколение личным примером. Из-за отсутствия экологической культуры у населения происходит постоянное загрязнение окружающей среды, погибают целые биологические виды, исчезают уникальные природные территории. Острова мусора и стихийно возникающие свалки стали обыденностью в нашей жизни.

Внимание общества недавно было привлечено другим экологическим бедствием - угроза попадания ртути в реку Иртыш. В настоящее время уровень концентрации паров ртути в атмосферном воздухе достаточно стабильный, незначительное превышение ПДК наблюдается непосредственно на площадке бывшего корпуса №31 ОАО “Павлодарский химический завод”.

Сейчас на Павлодарском химическом заводе продолжаются работы по ликвидации очага ртутного загрязнения.

В городе Семей сброс вредных отходов в Иртыш составляет около 260 тысяч кубических метров, а основными источниками загрязнения являются предприятия:

- Химические и нефтехимические (4,9%);
- Электроэнергетические (2%);
- ЖКХ (92%);
- и другие(1,1%).

Динамика сбросов сточных вод в бассейн р. Иртыш

Река Иртыш испытывает интенсивную нагрузку от сбросов сточных вод, содержащих вредные вещества. Всего в бассейн реки Иртыш только в 2000 году сброшено со сточными водами около 86390 тыс. т. загрязняющих веществ, в том числе токсичных металлов от предприятий металлургии и горнодобывающей промышленности: цинка – 125,6 т, меди – 5,48 т, свинца – 0,76 т.

Сточными водами только двух очистных сооружений города Семипалатинска в реку Иртыш сбрасывается 418,1 т соединений различных металлов. Наиболее сильное загрязнение этого водоема (на 28,1 – 32,02 %) происходит хромом, цинком, медью, стронцием, никелем.

Загрязнителями тяжелыми металлами также являются средства химизации, широко применяемыми в сельском хозяйстве региона [2, с. 5].

Возможные последствия загрязнения Иртыша.

- Дефицит пресной воды;
- Вымирание животных;
- Кислотные дожди;
- Возникновение островов мусора;
- Болезни;
- Мутации.

Исходя из вышеперечисленного, я могу предложить следующие пути решения проблем:

- Установка очистительных решеток (поможет предотвратить попадание крупного мусора в реку).
- Использование специальных порошков для очистки воды (убивает патогенные микроорганизмы, разлагают щелочи и кислоты).
- Введение штрафов и мер наказаний для нарушителей законов пользования водными ресурсами.
- Установка современных промышленных фильтров.
- Вести строгий контроль над предприятиями (предприятие должно иметь оборудованные фильтры, производящие очистку на высоком уровне).

Мной был проведен опрос среди людей разных возрастов проживающих близ Иртыша. Им было задано несколько вопросов. Всего было опрошено 24 человека:

Диаграмма 1. Считаете ли вы, что экологическое состояние Иртыша находится в очень плачевном состоянии?

Диаграмма 2. Согласны ли вы с тем, что основным источником загрязнения Иртыша являютсяпредприятия?

Диаграмма 3. Как вы думаете, возможно, ли улучшение экологического состояния Иртыша?

Исходя из социологического опроса, выяснилось, что люди знают об экологическом состоянии Иртыша и верят в то, что его можно изменить в лучшую сторону.

Никакая самая замечательная идея не получит дальнейшего развития, если она не будет воспринята жителями и не найдутся конкретные люди, заинтересованные в полной мере в решении данной экологической проблемы.
Для улучшения и стабилизации экологической обстановки необходимо провести мероприятия, которые сводятся к следующему:

- рациональное использование водных ресурсов;
- комплексный анализ и оценка экологической ситуации;
- профилактика и финансирование природоохранных мероприятий;
- оснащение современным оборудованием и приборами для контроля и анализа состояния реки Иртыш;
- снижение техногенной нагрузки на реку и подземные воды со стороны промышленности и сельского хозяйства;
- сокращение бытового мусора на пляжах и местах отдыха;
- воспитание экологической культуры в каждом человеке.

Список литературы:

1.Бытовые, промышленные и нефтяные отходы, как основные антропогенные причины загрязнения реки Иртыш.
https://greenologia.ru/eko-problemy/gidrosfera/reka-irtysh.html
2.Фролова Е. Экологические Проблемы Реки Иртыш.
https://www.ecoindustry.ru/magazine/archive/viewdoc/2006/6/688.html

ОЦЕНКА РАДИАЦИОННОГО ЗАГРЯЗНЕНИЯ ГОРОДА СЕМЕЙ

Участник:Косубаев Әділ Айдынұлы
Руководитель: Оспанова Айгуль Канатовна
КГКП «Геологоразведочный колледж» г.Семей

Уже несколько десятков лет в кругах ученых Казахстана и исследователей из других стран ведутся споры о радиационной безопасности для населения города Семей (бывший город Семипалатинск). Многие ученые ссылаются на печальную статистику, в которой первое место по онкологической заболеваемости занимает данный город.

Целью данной работы является выявление основных причин высокой статистики онкологических заболеваний и поиск решений этой проблемы.

Исследуемый регион находится на востоке Республики Казахстана и входит в состав Абайской области. Располагается на левом и правом побережье реки Иртыш.

Территория характеризуется повышенными значениями радиационного фона и высоким содержанием тяжелых металлов.

Хотя основным источником загрязнений является выхлопные газы, выбросы промышленных предприятий, выбросы сажи отопительных систем, также немаловажным фактором является деятельность бывшего Семипалатинского полигона.

В период с 1949-1989 гг. по официальным данным проведено около 470 ядерных взрывов.

Для оценки радиационной обстановки в настоящее время студентами Геологоразведочного колледжа были проведены замеры дозиметр-радиометром TEPPA MKS-05 IP-20 в 79 точках города.

Замеры проводились более года, были получены следующие данные.

Таблица №1

	Место замеров	**Данные замеров 16 октября 2021г.**	**Данные замеров 19 марта 2022г.**	**Данные замеров 8 ноября 2022г.**
	Ул. Ленина	18 мкР/ч	19 мкР/ч	20 мкР/ч
	Ул. Кабанбай Батыра	27 мкР/ч	28 мкР/ч	29 мкР/ч
	Ул. Абая	14 мкР/ч	16 мкР/ч	18 мкР/ч
	Ул. Глинки	19 мкР/ч	20 мкР/ч	21 мкР/ч
	Ул. Каржаубайулы	23 мкР/ч	24 мкР/ч	26 мкР/ч
	Ул. Докучаева	26 мкР/	28 мкР/ч	30 мкР/ч
	Цемпоселок	29 мкР/ч	30 мкР/ч	38 мкР/ч

Безопасным считается уровень радиации до величины, приблизительно 25 мкР/ч.

В таблице представлены результаты данных, полученных с точек города, являющиеся наиболее интересными для дальнейших исследований.

Обнаружены следующие интересные закономерности:

Наибольшие значения были зарегистрированы при замере по улицам: «Кабанбай Батыра» и «Докучаева», а именно при замере гранитных сооружений на центральной площади. Так как характерно, что именно кислые горные породы (гранит) характеризуются повышенной радиоактивностью.

По результатам исследований, вторым стал микрорайон «Цемпоселок», а если быть точнее котельные, расположенные на этой территории. Основной причиной является то, что уголь, используемый здесь, доставляется с угольного месторождения «Каражыра» и обладает повышенной радиоактивностью. Месторождение «Каражыра» находится на территории бывшего Семипалатинского испытательного ядерного

После локализации участков были взяты образцы угля и сделаны дальнейшие замеры. Показатели превысили фоновые значения в городе в полтора раза и составили 45-47 мкр/ч. Норма радиоактивного фона для угля составляет 20 микрорентген/час. Также были обследованы и другие ТЭЦ города Семей. Значения на данных участках в среднем изменялись от 15 мкр/ч-

до 25 мкр/ч. Из десяти образцов угля, выбранного для измерений- лишь два обладали повышенной радиоактивностью в 45 мкр/ч.

3) Также участки с превышением порогового значения в 15 мкР/ч подвергаются наибольшей техногенной нагрузке. Они также являются лидерами по содержанию тяжелых металлов. Из этого следует, что эти участки испытывают двойную нагрузку, так как воздействие промышленных источников влияет не только на накопление там тяжелых металлов, но и на общий уровень радиации на данном участке.

Если подводить общий итог данных исследований можно прийти к следующим выводам:

Общий уровень радиационного фона в городе Семей на некоторых участках превышают допустимые значения в два раза.

Причины обуславливающие повышенной радиационный фон в большинстве случаев являются последствием ядерных испытаний, проводимых в непосредственной близости от города.

Исследования повышенного радиационного фона угля привели к следующей гипотезе:

Большая часть угля, поставляемый из месторождения угля не представляют опасности для потребителей. А что касается, радиоактивных образцов, то можно сделать вывод, о том, что они могли быть доставлены с участков, прилегающих непосредственно к площадке «Балапан».

Логичным будет предположение о том, что значения радиационного фона являются одним из основных факторов, влияющим на высокие данные статистики онкозаболеваний и рождаемости детей с нарушениями на генетическом уровне.

В качестве рекомендаций возможно применение следующих мероприятий:

Оптимизация управления территорий и объектов бывшего СИП.

Обеспечение радиационной безопасности и восстановление окружающей среды:

-проведения необходимых дополнительных исследований с целью зонирования / категоризации по степени риска;

-ликвидация и консервация отходов ядерной деятельности;

Диверсификация научно-технического потенциала создание производств атомно-промышленного комплекса, использования территорий, не пригодных по экологическим показателям для проживания человека, проведения там разработки новых видов альтернативных видов или других видов энергетики.

Необходимые меры для угольного месторождения «Каражыра»

-локализовать участки с повышенными значениями.

- оценить степень опасности угля для потребителей.

-определить точные причины повышенного радиационного фона угля

-внести корректировки в технологический процесс эксплуатации данного месторождения

5,Также определить следующие задачи: совершенствование профилактики онкологических заболеваний путем развития программ ранней диагностики (проведения скрининговых обследований для жителей, прилегающих к городу

населенных пунктов); повышение доступности высокотехнологичных методов диагностики и лечения

Список используемой литературы :

1.Панин М.С. Формы соединений тяжелых металлов в почвах средней полосы Восточного Казахстана (фоновый уровень) / Семипалатинск.: ГУ «Семей». 1999.

2. Панин М.С. Химическая экология. Учебник для вузов / Под ред. Кудайбергенова С.Е. Семипалатинский государственный университет имени Шакарима. - Семипалатинск, 2002.

3.Панин М.С. Эколого-биогеохимическая оценка техногенных ландшафтов Восточного Казахстана. Алматы: Изд-во «Эверо». - 2000.

ОҚУШЫЛАРДЫҢ ЖҮЙКЕ ПРОЦЕССТЕРІНІҢ ҚАСИЕТТЕРІ БОЙЫНША ЖОҒАРЫ ЖҮЙКЕ БЕЛСЕНДІЛІГІНІҢ ТҮРІН АНЫҚТАУ

Қатысушы: Меиржанкызы Баян
Жетекшісі: Жасуланова Асем Жасулановна
«Семей» Медициналық колледж» мекемесі Семей қ.

Жұмыстың өзектілігі: Қазіргі таңда мектеп оқушыларының психологиялық ой-өрісі бұрынғыға қарағанда өзгерген. Жаһандық дамудың арқасында (мысалы: интернет ресурс, телефондар, компьютерлер) оқушылардың қоршаған ортаны тану, онда өмір сүру, сөйлеу, ойлау деңгейлері шапшаң және ауқымды. Адамдардың жүйке процесстерінің қасиеттері бойынша жоғары жүйке белсенділігінің түрін анықтау үшін темперамент ұғымына кең тоқталу керек. Оқушылардың кейбірі жай, салмақты болса, ал кейбірі өте шапшаң, мазасыздау болады.

Жұмыстың мақсаты: 13-16 жастағы оқушылардың (8,9,10 сынып) жүйке процестерінің қасиеттері бойынша жоғары жүйке белсенділігінің түрін анықтау.

Жұмыстың міндеттері:

1. 13-16 жастағы оқушылардың (8,9,10 сынып) жоғары жүйке қызметінің түрін сауалнама арқылы анықтау.
2. 13-16 жастағы оқушылардың (8,9,10 сынып) уақытша байланыстарының көптігін анықтау.
3. 13-16 жастағы оқушылардың (8,9,10 сынып) жұмысқа қабілеттілігін анықтау.
4. Оқушылардың жүйке процестерінің қасиеттері бойынша жоғарғы жүйке белсенділігін жақсартуға арналған ұсыныстар әзірлеу.

Жұмыстың материалдары мен әдістері:

1. Жүйке үдерістеріне байланысты жоғары жүйке қызметінің түрін анықтау (А. Белова ұсынған сауалнама әдіс)
2. Ассоциативті эксперимент әдісі

Зерттеу жұмысын жүргізу үшін Семей қаласының «Т.Аманов атындағы №16 жалпы орта білім беретін мектеп» КММ 13-16 жастағы (8,9,10 сынып) оқушылары алынды.

Олардан арнайы оқушылардың жүйке процесстерінің қасиеттері бойынша жоғары жүйке белсенділігінің түрін анықтау барысында зертханалық жұмыс жүргізілді.

Зерттеуге алынған оқушылардың жалпы саны – 45, олардың ішінде 15-сі – 8-сынып оқушылары, 15-сі – 9-сынып оқушылары, 15-сі – 10-сынып оқушылары.

Кесте 1 – Зерттеуге алынған оқушылардың сандық құрамы

Жынысы / Сыныбы	Ұлдар	Қыздар
8 сынып	9	6
9 сынып	6	9
10 сынып	6	9
Барлығы	21	24

Ғылыми жұмыста А.Белова 1971 жылы құрастырған тест сауалнамасы алынды. Ол нейропсихикалық тұрақтылықты, экстраверсияны – интроверсияны анықтай алады. Мұнда зерттелініп отырған адамға 4 парақша беріліп, әрқайсысында 4 темпераменттің қасиеттері бар 20 сауалдан қойылады. Сауалнама талабы бойынша өзінің болмысына сай жауапқа + белгісін қояды, ал егер сай болмаса – белгісі қойылады .

2 –Алынған мәліметтерді талдау. Егер белгілі бір типтің сипаттамасында «+» деген 14-17 белгі болса, онда дәл осы тип сынақ субъектісінде айқын көрінеді; егер 10-13 «+» белгісі болса, онда бұл тип оған айтарлықтай дәрежеде тән; егер 9 «+» белгісіне дейін болса, онда осы типтің ерекшеліктері болмашы дәрежеде көрсетіледі.

Ассоциативті эксперимент

Қысқаша негіздеме: адам миының ми қыртысының аналитикалық–синтетикалық қызметінің ең ерекше түрі-бұл сөздер арасындағы уақытша байланыс жүйелерінің қалыптасуы, яғни бірлестіктер. Осы байланыстарды зерттей отырып, сигналдық жүйелердің арақатынасының әртүрлі формаларын көрсететін жеке өмір барысында қалыптасқан шартты рефлекстердің сипаты мен көптілігін анықтауға болады, сонымен қатар адамның жоғарғы жүйке қызметінің кейбір жеке ерекшеліктерін анықтауға болады: және т.б. бұл жоғарғы жүйке қызметінің барлық ерекшеліктері ассоциативті эксперимент деп аталатын тұжырымда анықталады.

Мақсаты: шартты рефлекстердің сипатын, адамның жоғары жүйке қызметінің кейбір жеке ерекшеліктерін анықтауға үйрену: уақытша байланыстардың байлығы немесе кедейлігі, тежеу қабілеті, тежеудің тітіркендіргіш сипаты, жоғарғы жүйке қызметінің түрі, жұмысқа қабілеттілігі.

Жабдық: 10 – 20 бағанға жазылған сөздер жазылған карталар, секундомер.

Жұмыс барысы: Жоғарғы жүйке қызметінің жеке ерекшеліктерін ассоциация әдісімен анықтау. Тестілеу үшін Сіз жұптарға бөлінуіңіз керек. Содан кейін дәптерге келесі кестені жасаңыз:

Жұпта жұмыс істейтін студенттер дәптерлермен алмасады. Кестенің 1 бағанында әр түрлі сипаттағы 20 сөз (зат есім) жазылады. Содан кейін тақырыпқа нұсқаулық беріледі: "енді сіз сөздерді оқисыз. Сіз әр сөзге еш ойланбастан алдымен ассоциациядан туындайтын сөзбен (зат есім, сын есім, етістік) жауап беруіңіз керек". Экспериментатор тақырыптың дәптеріне әр сөзге қарама-қарсы жауап уақытын және сөз қауымдастығын жазады.

1. Уақытша байланыстардың көптігі. Егер ассоциация сөздері ешқашан қайталанбаса, онда бұл уақытша байланыстардың көптігінін жоғары екендігін көрсетеді. Егер 1-2 сөз 1-2 рет қайталанса, онда уақытша байланыстардың көптігі орташа болады. Егер бірнеше ассоциация сөздері бірнеше рет қайталанса, онда уақытша байланыстардың көптігі төмен болады.

2. Жұмыс қабілеттілігі. Егер қауымдастықтың пайда болу уақыты 1-3 секундқа созылса, онда бұл жоғарғы өнімділіктің дәлелі. Егер уақыт 3 немесе одан да көп секунд болса және біртіндеп бірінші қауымдастықтан соңғы қауымдастыққа дейін өссе, онда өнімділік төмен деп бағаланады.

1.13-16 жастағы оқушылардың (8,9,10 сынып) уақытша байланыстарының көптігін анықталды; 13-14 жастағы оқушыларда жоғарғы деңгей 15 оқушының 5-ін құраса, 14-15 жастағы оқушыларда 6 оқушы, ал 15-16 жастағы оқушыларда 7 оқушыны құрады. Орташа деңгей 13-14 жастағы оқушыларда 15 оқушының 7-ін құраса, 14-16 жас аралығындағы оқушыларда бірдей көрсеткішті көрсетті. Төмен деңгей 9-сынып оқушыларында 4 оқушыны, ал 8 бен 10 сыныптарда 3 оқушыдан көрсетті;

2.13-16 жастағы оқушылардың (8,9,10 сынып) жұмысқа қабілеттілігі анықталды. Суретте көрсетілгендей жоғарғы сыныптарда жұмысқа қабілеттіліктің жоғары екендігін көре аламыз, себебі 15-16 жастағы оқушыларда 15 оқушының 9-ы, 14-15 жастағы оқушыларда 7-уі, 13-14 жастағы оқушыларда 6-ы жоғары деңгейді көрсетті. Керсінше төменгі сыныпта 13-14 жастағы оқушыларда орташа деңгей басымырақ, себебі, 13-14 жастағы оқушылардың 9-ы, 14-15 жастағы оқушылардың 8-і, 15-16 жастағы оқушылардың 6-ы орташа деңгейді көрсетті;

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ:

1. Блейхер В. М., Темперамент / Блейхер В. М., Крук И. В. Психологиялық терминдердің түсіндірмелі сөздігі – Москва - Воронеж: руководство для врачей. Издательство Московского психолого-социального института. 2002.-512 б.

2. В.М. Русалов. Адамның даралығының құрылымындағы темперамент / В.М. Русалов Ресей ғылым академиясы. 2012 ж. 720 бет

3. А.Маркова Менің өмірлік және кәсіби жоспарларым / А.Маркова кн.для уч-ся ст-кл. – М.: Просвещение, 1994-268 б.

ҚОЛЖЕТІМДІ БИОГАЗ

Қатысушы: Мукашев Бекнұр Маратұлы
Жетекшісі - Шынарбек Шыңғыс Әбілұлы
«Электротехника колледжі» КМҚК Семей қаласы

Энергия тапшылығы байқалған уақытта, бұрыннан пайдаланып келе жатқан көмір, мұнай, табиғи газ сияқты энергия көздерінің сарқылуы немесе қорының азаюы, қоршаған ортаға тигізетін зиянды әсерінің күн санап артуы ешкімді бей-жай қалдырмайды. Бұл жобаның негізгі өзектілігі қоршаған ортаны ластамайтын альтернативті энергия көздерінің, соның ішінде биогаз энергиясының артықшылықтарын көрсету және оны қолданысқа енгізу.
Энергия тапшылығы байқалатын, мал шаруашылығымен айналысатын ауылдарға (қыстауларға, жайлауларға) биогаз қоңдырғыларын орнату.
Ірі қара малдың шымынан «Қолжетімді биогаз» өнімін алу.

Міндеттері:

- Жобаны құрастыру, техникалық жобаны сәйкестендіру;
- Қажетті құрал-жабдықтармен қамтамасыз ету;
- Ардуино UNO платформасы мен программасын қолдану, экран бетіне шығару (датчик MQ4, датчик DHT11, LCD дисплей);
- сынақтан өткізу.

Уй жануарларының (малдың) санына қарай шикізаттың (көннің) тәуліктік дозасы (мөлшері) анықталады. Яғни, Семей қаласының ауылдарында мал санына байланысты құрастырылған биореактордың орташа көлемі 207,2 $м^3$ шамасындағы биогаз реакторын орнатуға болады.

Ауылдағы әр үйдің көлемі шамамен 60 $м^2$-ді құрайды деп есептейік. Бір үйді бір тәулік бойы жарықпен және жылумен қамтамасыз етуге 15 $м^3$ биогаз қажет. Сонда, бір айда осы электр қоңдырғыларының барлығын қолданды деп есептесек 7500 теңге электр энергиясына жұмсайды, бірақ кейбір үйлерде тек жарық, газ, теледидар және тоңазытқыш ғана пайдалынылады, оларда мөлшермен 3000-4000 теңге көлемінде шығады. Жалпы ауыл тұрғындарының орташа төлейтін ақысы 5000-5500 теңгедей болады. Ауданы 60 $м^2$ болатын бір үйді жарықпен, жылумен және басқа да қажеттіліктермен қамтамасыз етуге 15 $м^3$ биогаз жеткілікті.

Отын ретінде биогаз: электрқуат, жылу немесе бу өндірісінде, немесе көлік жанармайы ретінде қолданылады. Биогаз қондырғыларын тазалағыш құралы ретінде фермаларда, құс фабрикаларында, спирт зауыттарында, қант зауттарында, ет комбинаттарында орналастырылуға болады. Биогаз өндірісі мен қолданысына қатысты көрсеткіштер бойнша өндіріс жағынан дамыған мемлекеттердің арасында жетекші орынды Дания алып отыр.

«Қолжетімді биогаз» жобасы ARDUINO UNO платасының көмегімен ауа температурасын, ылғылдылығын және газының деңгейін бақылау үшін арнайы құрылды. Мәліметтер компьютер экранына немесе LCD дисплей арқылы шығарылды. Осы жобаны жүзеге асыру барысында қажетті құрал-жабдықтарды алып, оларды бір-біріне байланыстырдық.

Жұмыстың барысы төмендегідей:

- Қажетті құрал-жабдықтарды жинадық (биомасса жинау орны, арнайы ыдыс, түтікшелер, кран, резервуар (резина);
- Шаруа қожалықтарының бірінен ірі қара малдың шымын және зәрін жинап алдық, арнайы ыдысқа салдық. Ыдыс бекітулі күйде химия зертханасына алынды;

- Компьютерде ARDUINO UNO программасымен қажетті датчиктер арқылы LCD дисплей экранына газдың деңгейлік мөлшері мен температурасы және ылғалдылық туралы мәлімет көрсетілді.

«Қолжетімді биогаз» өнімі алынды. Дайын биомассадан метан (табиғи газ) газ алынды. Алынған газ арнайы резервуарға жиналды. Газдан бөлінетін суйықтық концентранты арнайы ыдысқа жинақталады. Қолданысқа берілетін газды кран арқылы пайдаланушы қолдана алады.

Процесті қадағалау мақсатында биомасса жинақтайтын орынға ауа температурасын, ылғылдылығын және резервуарда метан газдың деңгейін анықтайтын орнатылған датчиктер арқылы мәліметті компьютер экранына немесе Led дисплейге шығарылады. Егер резервуарда жинақталған газдың деңгейі мөлшерден тым асып кеткен жағдайда светодиодты шам арқылы бізге белгі беріледі.

Жұмыс барысы

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі
1.М.В.Голицын, А.М.Голицын, Н.В.Пронина. «Альтернативные энергоносители» Изд. Наука, Москва, 2004 г.
2.Л.М. Четошникова. «Нетрадиционные возобновляемые источники энергии» Издательский центр ЮУрГУ, учебное пособие, 2010г.

ЭНЕРГЕТИКАЛЫҚ СУСЫН: ЖАҢА ДЕРТ ПЕ?

Қатысушы: Жұмабеков Диас, Жұманов Марлен
Жетекшісі: Мұқашева Жәйна Назымқанқызы
«Білім мекемесі «Авиценна жоғары медициналық колледжі»

Қазіргі уақытта энергетикалық сусындар кеңінен таралуда, бұл сусындар сессия кезеңіндегі студенттер, шаршаған жүргізушілер, спорт алаңдарында қатты шаршағандар үшін панацея болып табылатындай. Энергетикалық сусындардың адам ағзасына әсері және оның пайдасы мен зиянын анықтау өзекті мәселелердің бірі болып келеді. Шынымен де, бұл сусындар құрамында бізді белсенді және сергек ететіндей, шаршауды жеңілдетедіп, ақыл-ой жұмысына көмектесетін, сонымен қатар бізді белсенді жұмысшы, спортшы, биші ете алатын ғажап нәрсе бар ма?

Энергетикалық сусындар-адамзаттың салыстырмалы түрде жақында ойлап тапқан өнертабысы. Қазіргі уақытта, олар жастар мен мектеп оқушылары, студенттер арасында өте танымал және қолданысқа ие. Сусынның жарнамасы ол туралы тек жағымды ақпаратты айтады. Шынында да, түні бойы көлік жүргізу үшін, емтиханға дайындық кезінде көп күш пен қуат қажет, бірақ оны қайдан алуға болады? Бұл мәселенің шешімін адамдар энергетикалық сусындардантабуы мүмкін. Дәмі өте жағымды тәтті және қышқыл дәмі бар тәттілендірілген газды сусынға ұқсайды, бірақ бұл жағымды дәмнің астында не жатқанын және энергияның адам денсаулығына қалай әсер ететінін көпшілікті алаңдатпайды. Сонымен "энергетиктерді" қолдану зиянсыз ба және ғажайып энергия қайдан келеді? Энергетикалық сусындар дегеніміз не? Осы сұрақтарға зерттеу жұмысы арқылы жауап аламыз деп ойлаймыз.

Зерттеудің мақсаты: энергетикалық сусындардың адам ағзасына әсерін анықтау.

Міндеттері:

1. Энергетикалық сусындардың шығу тегі мен құрамы туралы әртүрлі ақпарат көздерін зерттеу.

2.Энергетикалық сусындардың әртүрлі түрлерінің қасиеттеріне эксперименттік зерттеулер жүргізу.

3.Жасөспірімдердің ағзасына энергетикалық сусындардың әсерін зерттеу.

4.Нәтижелерге талдау жасау және қорытынды.

Еліміздің нарығында сергітетін түрлі энергетикалық сусындардың сатылып жатқанына біраз уақыт болды. Қазіргі таңда энергетикалық сусындар жастардың сүйікті сусынына айналды. Бұл сусындардың зияндылығы, әсіресе жас ағзаға қаншалықты зардап әкелетіні кейінгі уақыттарда ғана айтыла бастады. Адамның орталық жүйке жүйесін белсендендіріп,жұмыс істеу қабілетін арттыруға бағытталған бұл сусындардың құрамында кофеин, таурин сияқты қоспалар бар.Энергетикалық сусындардың құрамы туралы мәліметін қалбырының сыртынан қарап алдық. Энергетикалық сусындардың негізгі компоненттері және олардың адам ағзасына әсері. Мәліметтер №1 кестеде келтірілген. (1-қосымша). [6]

Энергетикалық сусындарды эксперименттік зерттеу

Колледж студеттерімен энергетикалық сусындарды тұтынуды анықтау мәселелері бойынша сауалнама жүргіздік.Сауалнама сұрақтары:

1. Сіз энергетикалық сусынның не екенін білесіз бе?
2. Сіз энергетикалық сусындарды тұтынасыз ба?
3. Қаншалықты жиі?
4. Қолдану мақсатыңыз?

Бұл сауалнамаға 15 пен 17 жас аралығындағы 93 студент қатысты.

Зерттеу нәтижесі: сауалнаманы қорытындылай келе, барлық оқушылар энергетикалық сусындар туралы білетіні белгілі болды. Оның ішінде: 78% - қолданып көрсе, тек 21% - ы қолданып көрмеген, 5% - ы үнемі энергетикалық сусындарды пайдаланады. Энергетиктер көңіл-күйді жақсарту үшін пайдаланады – 42%, қызығушылықтан – 8%, достарымен бірге компания үшін- 50%. Оқушылардың 24% - энергетикалық сусындар адам денсаулығына зиян, 27% – еш әсері жоқдеп ойласа, 49% - мүлдем білмейді. Энергетиктердің құрамына сусындарды қолданған оқушылардың жартысынан көбі қызығушылық танытты.(Кесте №2)

Кесте №2

Зерттеу нысаны ретінде «Gorilla», «Flash» және «Zet» энергетикалық сусындары алынды.Сусындардың құрамы №3 кестеде берілген.(1-қосымша, фото 1.)

Тәжірибе №1. Органолептикалық қасиеттерді анықтау

Химиялық стаканға 20 мл сусын құйып, әйнекпен жабамыз, 5 минуттан кейін әйнекті алып тастап, осы сусынның иісін және түсінкөреміз.

Зерттеу нәтижелері.Түсі: қызғылт сары, ашық сары.Иісі: тропикалық жемістер, аскорбин қышқылы, бөріқарақат, карамель қоспалары.Қорытынды: энергетикалық сусындардың органолептикалық қасиеттері қоспалар мен бояғыштарға байланысты. (1-қосымша, фото 2.)

Тәжірибе №2."Әмбебап индикатор көмегімен энергетикалық сусындар ерітінділерінің ортасының қышқылдығын (pH) анықтау"

Әр энергетикалық сусындарға индикатор қағазын түсіріп, алынған түс шкаламен салыстырылады.

Нәтижелер: барлық үлгілердегі энергетикалық сусындардың pH ортасының реакциясы 3-тен 5-ке дейін. Қорытынды: "энергетиктер" жеткілікті жоғары қышқылдықты қамтиды. Бұл аминқышқылдарының, аскорбин қышқылының, көмір қышқылының құрамында болуымен байланысты. Асқазанның қалыпты қышқылдығы pH = 2,5-ке сәйкес келеді, оның жоғарылауымен асқазан-ішек жолдарының аурулары қаупі артады. (1-қосымша, фото 3.)

Тәжірибе №3. "Көмірсулар - глюкозаны анықтау"

Энергетикалық сусынғанатрий гидроксиді NaOHмен мыс хлоридініңCuCl$_2$ерітінділері құйылады, олардың әрекеттесуімен мыс Cu(OH)$_2$ гидроксиді түзіледі, алынған ерітіндіні қыздырамыз.Нәтижелер:

1.Мыс гидроксидінің көк тұнбасы ериді, барлық энергетикалық сусындардан мөлдір ерітінділер түзеді.

2.Спирт жалынындасары-қоңыр тұнба пайда болғанға дейін қыздырамыз.Қорытынды: №3 үлгіде "Zet" энергетикалық сусынында глюкоза мөлшері көбірек. (1-қосымша, фото 4.)

Тәжірибе №4. Тауринді анықтау

Тәжірибені орындау: біз энергетикалық сусынның ерітіндісіне жаңа дайындалған мыс (II) гидроксидініңCu(OH)$_2$ ерітіндісін қосамыз. Ерітінділердің беткі қабатында күлгін бояу пайда болады.Қорытынды: тұрақты күлгін бояу №1 пробиркаGorilla сусынында сақталады. (1-қосымша, фото 5.)

Тәжірибе №5.Йодометриялық әдіспен сусындардағы С витаминін анықтау

Пробиркаға 2 мл энергетикалық сусын, содан кейін аздап крахмал ерітіндісін құйямыз. Одан кейін, йод ерітіндісін(10-15 секунд ұсталынып тұратын) тұрақты көк бояу пайда болғанға дейін қосамыз. Тотығу техникасы аскорбин қышқылының молекулаларының йодпен оңай тотығуына негізделген. Йод барлық аскорбин қышқылын тотықтырғаннан кейін, келесі тамшысы ерітіндіні көк түске дейін тотықтырады.

Қорытынды: барлық үлгілерде С дәрумені бар. (1-қосымша, фото 6.)

Тәжірибе №6.Танинді анықтау

Пробиркаға 2 мл энергетикалық сусын құйып, 5 мл темір (III) хлоридінің ерітіндісін қосамыз. Энергетикалық сусынның құрамында танин кездескен жағдайда пробиркадағы сұйықтық жасыл-қара түске боялады.

Қорытынды: үлгілердің ешқайсысында танин табылған жоқ. (1-қосымша, фото 7.)

Тәжірибе №7.Бояғыштарды анықтау

Тәжірибе үшін белсендірілген көмірдің 5 таблеткасын ұсақтау керек. Пробиркаға 20 мл энергетикалық сусын құйып,белсендірілген көмір қосамыз.Алынған қоспаны қыздырып, салқындағаннан кейін ерітіндіні сүземіз. Белсендірілген көмір энергетикалық сусындардың құрамына кіретін бояғыштарды сіңіреді, нәтижесінде ерітінді мөлдірленеді.Қорытынды: барлық үлгілерде бояғыш бар, ең көбі №1 үлгі "Zet" энергетикалық сусынында. (1-қосымша, фото 8.)

Тәжірибе №8. Энергетиктердің өсімдік және жануар ұлпаларына әсерін талдау

Зерттеу үшін картоп және шикі жануар еті алынды. Сондай-ақ, тәжірибе жүргізуді бақылау үшін су бейтарап орта ретінде алынды. Зерттеу деректері №4-кестеге енгізілген.(1-қосымша).

Қорытынды: жануарлар тінінің ісінуі; түсінің лас сұрға дейін өзгеруі; майлы қабықтың пайда болуы; ақуыздың денатурациясы; газдың бөлінуі және көбіктің пайда болуы көрініс берді. Осы өзгерістердің барлығы "энергетиктер" адамдардың денсаулығы үшін, әсіресе асқазан-ішек жолдарында мәселесі бар адамдар үшін қауіпті екенін көрсетеді. Ең қауіпті - "Zet" энергетикалық сусыны. Барлық өзгерістер тәжірибені белгілегеннен кейін бір сағаттан кейін орын ала бастады. (1-қосымша, фото 9.)

Энергетикалық сусындардың жасөспірімдер ағзасына әсері.

Бұл тәжірибеде сусынның адам ағзасына яғни жүрек соғысымен қысымға қалай әсер ететіні анықталды.Эксперимент жүргізілді: аптасына 2-3 рет энергетикалық сусындарды тұтынатын 5 колледж студенттерініңжүрек соғысымен қысымын бақыладық, олар №5- кестеге енгізілді.(1-қосымша).

Қорытынды: Энергетикалық сусындарды тұтынатын барлық 5 оқушы бастапқыда күш-қуаттың жоғарылауын сезінеді, бір сағат ішінде жүрек соғысы жиілеп кететіндігін байқайды. Төртеуінде қысымның жоғарылауы байқалды, ал біреуінде қалыпты болды. Жүрек соғысының көрсеткіші қалыпты жағдайдан жоғары болды. (1-қосымша, фото 10.)

Үй жағдайында жасалған энергетикалық сусын.

Біз осы ғылыми жұмысымызды зерттеу барысында көпшілік тұрақты түрде қолданып жүрген энергетикалық сусынды үй жағдайында табиғи өнімдерден жасай отырып, ұсынғымыз келеді.Бұл дүкендердегі немесе дайын қалбырдағы өнімдерден әлдеқайда пайдалы және табиғи әрі дәмдірек. Бұл үшін бізге тоңазытқышта сақталған, қатырылған жемістердің қоспасы, зімбір тамыры, бал, лимон және су қажет болады. Бірінші 2 л су аламыз және оған қатырылған жеміс - жидектерімізді қосамыз. Бұл қоспаны баяу отқа қайнағанша қоямыз, осы уақытта зімбір тамырының қабығын аршып тазалап, үлкендеу көлемде турап салып жібереміз. Содан кейін лимон қабығын үккіш арқылы үгітіп, ал қалған бөлігін турап бірге саламыз. 20 минут өткен соң тұнбамызды 40 С температураға дейін кішкене суыған кезінде балды қосамыз.

Қолданылған әдебиеттер:

1.Ижогина Е.Ю. Энергетик сусындар: "пайдалы" және "зиянды" жақтары/ Е.Ю. Ижогина//.-2009.-№5

2.Кругликова О.А. Адам өміріндегі химия: Қосымша білім беруді дамыту курсы. М.: Чистые пруды, 2010.

3.Тамақ өнімдерінің технологиясы : оқу құрал / Айтбек Қалиевич Какимов, Нурлан Оразханович Тусипов, Аман Еренгалиевич Еренгалиев, Сергей Львович Масленников. – Семей : Шәкәрім атын. СМУ, 2008. – 204 б. ; 20 см. – 500 дана. – ISBN 9965-887-34-9.

4.Степаненко Б.Н. Органикалық химия. М.: Просвещение, 1988.г.

КАЧЕСТВО ПИТЬЕВОЙ ВОДЫ ГОРОДА СЕМЕЙ

Участник: Маар Арина, Мамаканова Анеля
Руководитель: Абикенева Гульнара Макашевна
КГКП Геологоразведочный колледж г.Семей

Питьевая вода – неотъемлемый фактор, влияющий на жизнь и здоровье человека. В зависимости от источника питьевой воды, определяются ее свойства. При ежедневном употреблении не чистой воды, в которой могут наблюдаться превышение норм каких-либо элементов, возникает риск появления различных заболеваний.

Название нашего проекта «Качество питьевой воды в городе Семей»По нашему проекту планируется провести анализ питьевой воды, с последующим оцениванием. Наш проект состоит из нескольких основных этапов: 1) Анкетирование населения города; 2) Отбор проб воды; 3) Анализ питьевой воды; 4) Оценивание качества воды.

Первый этап нашего проекта – провести анкетирование среди студентов и преподавателей колледжа, с целью выявления актуальности выбранной нами темы. Анкета была анонимной, состояла из 8 вопросов на государственном и русском языках. В анкетировании участвовало 265 человек. Первый вопрос выявил заинтересованность и активность студентов(88,4%).

Второй этап нашего проекта – отбор разных проб воды по городу. По ответам городских водопользователей мы приготовили несколько проб воды. Всего пять проб: 1)водопроводная вода была отобрана в лаборатории с крана;

2)водопроводная вода, прошедшую через фильтр;

3)купили воду в магазине;

4) колодезную в частном секторе;

5)с природного источника «Святой ключ», находящегося в 19 км. от города (вода здесь не замерзает круглый год и обладает целебными свойствами). Для работы мы брали чистые пластиковые бутылки объёмом 0,5-1 литр, предварительно несколько раз промывая её исследуемой пробой, наполняли до горлышка.

Третий этап проекта - анализ проб воды. Вначале мы исследовали органолептические свойства воды.

По оценкам запаха проб мы пришли к выводу что: вода со Святого ключа имеет 0 баллов, магазинная вода – 0 баллов, водопроводная вода – 1 балл, отфильтрованная вода – 1 балл, колодезная вода-1 балл. (нормы ПДК 2 балла)

По оценкам привкуса воды: вода со Святого ключа – 0 баллов, магазинная – 0 баллов, отфильтрованная – 0 баллов, водопроводная – 1 балл, колодезная -1 балл. (нормы ПДК 2 балла)

- При оценивании цветности воды использовалось 2 метода (визуальный и аналитический с использованием платино-кобальтовой шкалы) при которых мы пришли к выводу что: вода со Святого ключа имеет 20 градусов, магазинная – 20 градусов, водопроводная – 20 градусов, колодезная – 20 градусов, отфильтрованная вода – 15 градусов. (нормы ПДК 20(35) градусов)
- При оценки мутности воды использовался фотоэлектроколориметр для определения единицы мутности по формазину: магазинная вода – 1 ЕМФ, вода со Святого ключа – 1,3 ЕМФ, отфильтрованная – 1,5 ЕМФ, водопроводная – 1,8 ЕМФ, колодезная – 2 ЕМФ. (нормы ПДК 2,6(3,5) ЕМФ)

Далее мы провели анализ для определения 20 тяжелых металлов (примерно) при помощи спектрофотометра Agilent 2000. В их числа входит такие элементы как: алюминий, мышьяк, висмут, кальций, кадмий, кобальт и т.д. Однако при анализе данных элементов по техническим причинам нам удалось проработать лишь три пробы из пяти. Это водопроводная вода, отфильтрованная и вода со Святого ключа

Наименование	Al, мг/дм3	As,мг/дм3	Bi, мг/дм3	Ca, мг/дм3	Cd, мг/дм3	Co, мг/дм3	Cr, мг/дм3	Cu, мг/дм3	Fe, мг/дм3	Mg, мг/дм3	Mn, мг/дм3
Водопроводная	0,009	0,027	-	33,3	-	0,001	-	0,004	0,052	6,43	-
Профильтрованная	0,008	0,014	-	17,8	-	0,002	-	0,001	0,059	5,84	0,003
Святой ключ	-	0,014	-	53,96	0,002	-	0,004	-	0,005	10,05	-

Таблица 1.1

Наименование	Ni, мг/дм3	P, мг/дм3	Pb, мг/дм3	Sb, мг/дм3	Se, мг/дм3	Si, мг/дм3	Sn, мг/дм3	Te, мг/дм3	Zn, мг/дм3
Водопроводная	0,004	0,025	-	0,003	-	4,09	-	-	0,708
Профильтрованная	0,004	0,023	-	0,002	-	4,07	-	-	0,15
Святой ключ	0,008	0,051	-	0,001	-	8,98	-	-	0,002

Таблица 1.2

Четвертый этап - оценивание качества воды. По результатам наших исследований мы пришли к следующим выводам: 1) По органолептическим показателям:

По свойству запаха воды: все исследуемые пробы соответствуют СанПиН РК и пригодны для питья.

2) По показателям тяжелых металлов (по техническим причинам исследовалось только три пробы):

1. Водопроводная вода – не совпадает нормам Фосфора. Её концентрация равна – 0,025 при нормах 0,0001. А концентрации других элементов не превышают ПДК.

2. Отфильтрованная вода - не совпадает нормам Фосфора. Её концентрация равна – 0,023 при нормах 0,0001. А концентрации других элементов не превышают ПДК.

3. Вода со Святого ключа - не соответствует нормам кадмия, её концентрация равна – 0,002 при нормах 0,001. Не соответствует нормам фосфора, её концентрация равна – 0,051 при нормах 0,0001.Наша команда проделала огромнейшую работу. Первым делом, проведя анкетирование среди населения, мы смогли выявить наиболее важную для нас информацию. Мы сумели отобрать пробы воды из разных точек города Семей, и провести его анализ. Используя невероятно точные приборы, мы смогли опознать концентрацию разных

элементов. Но при том наш проект так и остался незавершенным. Изначально мы планировали использовать 5 разных проб воды. Однако в течении некоторых обстоятельств мы сумели произвести полные исследования только на 3-х разных пробах. Это водопроводная, профильтрованная и вода со Святого ключа. Это значит, что в следующем учебном году мы планируем продолжить наш проект. В будущем мы будем проводить анализ на других пробах и на гораздо большое количество химических элементов.

Список литературы

- https://adilet.zan.kz/rus/docs/V1500010774 - самый актуальный СанПиН РК по "Санитарно-эпидемиологические требования к водоисточникам, местам водозабора для хозяйственно-питьевых целей, хозяйственно-питьевому водоснабжению и местам культурно-бытового водопользования и безопасности водных объектов";
- http://lib.sgrk.kz/?page_id=449 – методика анализа органолептических свойств воды, а также методика поиска ионов-нитрита;
- https://www.rts-tender.ru/poisk/gost/3351-74 - методика анализа некоторых органолептических свойств воды

ОБЪЯСНЕНИЕ ЗНАЧЕНИЙ МЕДИЦИНСКИХ ТЕРМИНОВ ПО ПРЕДМЕТУ «АНАТОМИЯ, ФИЗИОЛОГИЯ»В ИЗУЧЕНИИ ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО РУССКОГО ЯЗЫКА

Участник:Мұхаметқали Медина Асланқызы

Руководитель:: Айтбаева Гульбану Шаймерденовна

Учреждение «Медицинский Колледж«Семей»

Процесс обогащения словарного запаса студентов – будущих медицинских работников – важный этап организации профессионально-ориентированного изучения русского языка. Я считаю, что если процесс обучения русскому языку построить в контексте будущей специальности путем формирования понятия о медицинском термине как о языковой единице, то данная система обеспечит формирование коммуникативной компетенции в специальной системе речевой коммуникации. В основу моего проекта включена работа со студентами первого и второго курса на занятиях по дисциплине «Русский язык», «Профессиональный русский язык» положены:

- Организация работы по овладению обучающимися прочными и осознанными знаниями; формирование навыков грамотного письма; овладение нормами русского литературного языка; обогащение умений и навыков связного изложения мыслей в устной и письменной форме; формирование основ культуры речи.

В подборе заданий и вопросов обращаюсь за помощью к преподавателям колледжа, ведущим специальные дисциплины, учебникам по медицине, медицинским энциклопедическим словарям, методическим пособиям для студентов по анатомии и физиологии, хирургии, терапии, педиатрии и основам сестринского дела, составленным преподавателями колледжа. В методологическом обосновании моего подхода к занятиям является идея

комплексного изучения профессионального русского языка и языка специальности с применением активных методов обучения.

Язык является величайшим по своей социальной и познавательной роли средством общения. Формирование языка науки является результатом

закономерного развития естественного языка. Являясь частью словарного состава современного литературного языка, медицинская терминология включает в себя специальную лексику, применяемую в сфере профессиональной деятельности людей.. Для медицинской терминологии наличие синонимов – закономерность, и это составляет ее особенность. Все термины микротерминосистем медицинской терминологии имеют синонимы. Наличие в языке двуплановых лексических единиц создает синонимию медицинской терминологии с общеупотребительной лексикой.

Так, например, анатомические термины: голова, сердце, желудок, печень и т.п. – если они употреблены не в специальной сфере, не в научной литературе, воспринимаются нами как слова общеупотребительной лексики, но все они имеют официальные, общепринятые в медицине латинские и греческие синонимы: caput, cor , gaster, hepar.

Анализ качественного состава медицинской терминологии выявил широкое распространение явления антонимии. Здесь велика роль экстралингвистических факторов, которые обусловили в анатомии, например, наличие противоположных понятий: левая – правая конечность, верхняя – нижняя челюсть, большой – малый круг кровообращения, толстый – тонкий кишечник, переднее – заднее межмыщелковое поле, наружное – внутреннее слуховое отверстие.

Распространенным способом словообразования в медицинской терминологии является чистое сложение (носоглотка, голеностоп, сердцебиение), продуктивным типом выступает аббревиация (медпомощь, медсанчасть, медсестра, ВОЗ, АД, АКТГ, БА, ГБ, ГОМК, ДНК, ЖКТ, ИМ, РНК, СМЖ, СТГ, ЦНС, и др.).

На занятиях со студентами проводится классификация медицинских

терминов, исходя из их морфолого-синтаксической структуры. Термины-

словосочетания в соответствии с типом их структуры делим:

– на простые словосочетания, состоящие, как правило, из двух знаменательных слов, одно из которых является главным, стержневым, а другое – зависимым, определяющим: бронхиальная астма, судорожный кашель, повышенное давление, высокая температура, сахарный диабет и др.;

– на сложные словосочетания, в которых зависимые слова определяют

различные аспекты значения главного слова: острая сердечная недостаточность и др. Терминологические словосочетания по морфологическому типу главного слова классифицируются на именные (орган пищеварения, воспаление сустава, мышечная боль, инфицированный больной, пострадавший от ожога) и глагольные (обработать рану, вывихнуть сустав, измерить давление). Медицинская терминология постоянно пополняется, меняются ее состав и строение. Термины образуются на основе существующих

в языке слов и элементов. При терминообразовании учитывается основной способ образования наименований – способ изменения значений слов.

При подготовке к занятиям я внимательно подбираю медицинские термины из учебников по специальным дисциплинам, с которыми студенты будут работать на старших курсах. Для студентов, обучающихся по специальности «Лечебное дело», составляются терминологические диктанты, включающие слова: диагноз, синдром, дифференциальная диагностика, диспансеризация, анемия, абсцесс, альтерация, гиперемия, цианоз, гангрена, фагоцитоз, конъюнктивит, бюллетень, иммунитет, аллергия, гипоксемия, анемия, анамнез, аускультация, перкуссия, эпикриз, пальпация, биопсия, эндоскопия, астма, дисфагия, коллапс, экссудат, ишемия, поликлиника, онкология, пневмония, физиотерапия, перитонит, асфиксия, астигматизм и др.Студентам сестринских групп предлагают правильно записать и выучить термины: сестринский диагноз, сестринский процесс, патронаж, инъекция, грипп, эвтаназия, процедура, диурез, гипертония, гастроскопия, кардиология, билирубин, биопсия, гемолиз, гипотония, динамометрия, кетонурия, лапароскопия, перкуссия, пневмоторакс, ступор, цианоз, эндоскопия и др.

Отбор терминологической лексики для занятий осуществляется с учетом

следующих критериев: ориентация на коммуникативно-деятельностные потребности в сфере учебно-профессионального общения студентов;учет количества терминологических единиц подъязыка медицины в рамках

научного стиля практического курса «Профессионального русского языка»;

частотность, понимаемая мною как употребительность терминологических

единиц в учебно-профессиональной языковой коммуникации; тематическая продуктивность терминов, под которой я подразумеваю тематическую распространенность терминологических единиц, т.е. широкое

функционирование терминов в учебных текстах по специальности.

Словарный состав подъязыка медицины, объем которого определен более чем в 1400 терминоединиц, является базой для формирования терминологического минимума студента. Учитывая, что оптимальные условия обучения лексике требуют ограничения учебного списка слов, на втором этапе из общего объема терминологической лексики сформулировано реально изучаемый минимум, выделив 7 предметно-тематических групп, представляющих содержательную сторону сферы профессиональной коммуникации:

1. Наименования болезней: коклюш, гастрит, отит, грипп, конъюнктивит, цирроз, диабет, мастит, инфаркт миокарда, стенокардия, аппендицит, ангина, пневмония, астма, экзема.

2.Наименования методов исследования: аускультация, перкуссия, пальпация, рентгенография, эндоскопия, лапароскопия, флюорография, ангиография, реоэнцефалография, мастэктомия, спондилотомия, холецистостомия.

3. Наименования медицинских приборов: тонометр, офтальмоскоп, электрокардиограф, фиброгастроскоп, градусник, ректоскоп.

4. Наименования медицинских инструментов: жгут, шприц, пинцет, корнцанг, шпатель, зажим,

5. Наименования специальностей и специалистов: терапия, педиатрия, терапевт, педиатр, фтизиатр, отоларинголог, пульмонолог, офтальмолог, гастроэнтеролог

6. Наименования симптомов и синдромов: олигурия, гиперемия, цианоз, акроцианоз, лихорадка,

На занятиях делается акцент на то, что почти все слова способны сочетаться с большим количеством распространителей. Достаточно высокой сочетательной способностью обладают прилагательные ; инфекционный, венозный, лимфатический, вирусный, артериальный, сосудистый, абдоминальный, биологический, медицинский ,аллергический, марлевый.

Отглагольные существительные; отравление, ослабление, выздоровление, воспаление, лечение, исследование, сотрясение, удушение, измерение, определение, напряжение, также имеют до 8 распространителей (воспаление: сердца, глаз, аорты, уха, легких, кожи, дыхательных путей, кишечника).

Уделяется большое внимание изучению медицинских терминов (правильному их написанию и произношению, употреблению в письменной и устной речи). С этой целью на каждом занятии провожу терминологический диктант (абсцесс, альтерация, гиперемия, цианоз, гангрена, фагоцитоз, конъюнктивит, инъекция, грипп, бюллетень, иммунитет, аллергия и др.), а затем задаю домашнее задание написать и выучить определение каждого медицинского термина. При изучении темы «Фразеология. Типы фразеологических единиц, их использование в речи. Профессиональная медицинская фразеология» задаю домашнюю работу: «Определите (письменно) значение медицинских фразеологизмов, пользуясь учебником «Пропедевтика внутренних болезней»: голова Медузы, «грудь сапожника», желудок «песочные часы» и другие. Задание для первокурсников сложное, но практика показывает, что студентам интересно заглянуть в учебник, с которым они будут работать на старших курсах, и с данной работой справляются все. Таким образом, владение навыками профессионального медицинского

общения обеспечивает не только получение и накопление знаний студентами по определенным специальностям колледжа, но и процесс языковой коммуникации в учебной деятельности. Освоение подъязыка медицины должно быть скоординировано с обучением специальным учебным дисциплинам. Использование активных методов обучения на занятиях профессинального русского языка решает важную психологическую проблему мотивации в обучении, усиливая профессиональную направленность преподавания.

Использованная литература:

1.Русский язык Ф.Г.Брулёва, С.Б.Бегалиева, Г.Ф.Булгакова,В.К.Павленко. Алматы. Издательство. «Мектеп», 2007.-256с.

2.Медицинская терминология. Словообразовательные модели анатомических терминов. П.Ф.Новодранова. Издательство «ГЭОТАР-Медиа», 2018.

3.Современный русский язык (Орфография и пунктуация) Профессиональное образование. А.Ж. Абдукаликова, Б.Т. Шегебаева. Издательство «Фолиант». Астана - 2007.

ЖАЛПЫ АДАМЗАТТЫҚ ҚҰНДЫЛЫҚТАРДЫҢ РУХАНИ АДАМГЕРШІЛІКТЕГІ МАҢЫЗЫ

Қатысушы:Баймулаев Шоқан
Жетекшісі: Сарсекова Гульжан Кусмановна
«М.Әуезов атындағы педагогикалық колледжі» КМҚК

Жалпы адамзаттық құндылықтар жеке тұлғаның бойында өмірге келген сәтінен бастап бірге дамиды, жасы ұлғайған сайын қоршаған ортасына сәйкес бірге қалыптастады.

Тәрбие мен оқытудағы адамгершілікке бағытталған идеалдар құндылықтар деп қарастырылады. Оларға: шындық, қайырымдылық, тұлға, бостандық, махаббат, шығармашылық және т.б. жатады. Құндылықтар идеалдарды қабылдау немесе қабылдамау сезімі арқылы айқындалып, ақыл-ой, сана арқылы қабылданады, құрметтеу, қошаметтеу, қабылдау тәрізді ұмтылысты білдіреді. Бұл сезім мен ақыл-ойдың ұштасуын және сол арқылы адамның іс-әрекетін белгілейді. Құндылықтар сезім арқылы қабылданады, сана арқылы түсінуге болады. Соның нәтижесінде тұлға құндылықты игереді де, іс-әрекет етеді. Осы аталмыш құндылықтардың бастау көзі халықтың мол мұрасында. Ол мұра – халық пайда болғалы онымен бірге жасасып, бірге дамып келе жатқан құнды дүниелер.

Жалпы адамгершілік құндылықтардың мәні мен мазмұндары көне заманнан бүгінге дейін философия, әлеуметтану, мәдениеттану, этика, эстетика, психология, педагогика ғылымдарында кеңінен қарастырылып, қоғам ерекшеліктері мен сұраныстарына орай талданып, жүйеленіп келеді…

Құндылықтар туралы алғашқы түсінік ежелге грек ғалымы Сократтан бастау алады. Сократ үшін құндылық «адамның өмірді бағалауы» екен. Ал Аристотель «жақсылық», «игілік» ұғымдарын жағымды мінез-құлықты, рухани құндылықты бейнелеуде қолданды. Құбылысты, затты жағымды бағалау адам үшін құнды игілікті түсінуге негізделген. «Ізгілік» сөзі салыстырмалы мағынада белгілі бір жағдайдағы адам үшін жақсылық, пайдалы нәрсе деп түсіндіріледі. Рухани-адамгершілікке тәрбиелейтін ғылым ретінде этиканы белгілеген. Аристотельдің пайымдауында «этиканың мақсаты – таным емес, ізгілікке үйрету. Этикалық зерттеулер рухани-адамгершілік дегеннің не екендігін білу үшін емес, осы рухани-адамгершілікке жетудің жолдарын үйрету үшін қажет, олай болмағанда бұл ғылымның пайдасы болмас еді» – дейді.

Философ Т.Қ. Ғабитов «құндылықтар – қасиеттер» дей отырып, бұл қасиеттердің бала кезден, ана сүтімен бірге өзінің ана тілі арқылы мораль негіздері ретінде, өз тарихын, мәдениетін, әдет-ғұрыптары мен салт-дәстүрлерін игеру нәтижесінде орнығатындығын ерекше бағалайды. Яғни, философиялық тұрғыдан алсақ, құндылықтар – адам үшін пайдалы мәнге ие болатындардың барлығы, адамзат қоғамының іргелі дамуы мен адамның жеке

тұлғасын жетілдіруге тиімді ықпал ететіндерің барлығы құндылық болып табылады. Психологтар құндылықтарды тұлға аралық қатынас тұрғысынан қараудың өзіндік мәні бар екенін айтады. Құндылық ұғымында құндылық қатынастың обьектісі болып табылатын заттардың сыртқы қасиеттерінің сипаттамасы, осы қатынастың субьектісі болып табылатын адамның психологиялық сапалары, құндылықтың жалпы мәнділігін көрсететін адамдардың өзара қарым-қатынасы ұштасады.

Педагогикалық сөздікте «құндылық – адамның ішкі құқығы, ізгілігі, адамдармен қарым-қатынасы, іс-әрекет кезіндегі көрсетілетін тұрақтылығы, қайырымдылығы, мейірімділік тәрбиесі», – делінген. Сондықтан біз «құндылық» ұғымын адамды тәрбиелеу үшін оның өмір сүруіне ең керекті, маңызды, қажетті, бағалы дүниелердің жиынтығын құрайтын педагогикалық категория ретінде қарастырамыз.

Қазіргі күрделі әрі аумалы-төкпелі заманда құндылықтар жүйесінің алатын орны ерекше. Құндылықтарға бейімделу адамзатқа тән. Болмыс құбылыстарының құндылықтарынсыз әлеуметтік жан иесі ретіндегі адамның іс-әрекетінің де, өмірінің мәні де болмайды.

Рухани-адамгершілік құндылықтарды қалыптастыруда маңызды тәрбиелік міндеттер: біріншіден, рухани-адамгершілік, руханилық, әсемдік, ақиқат, ізгілік, еркіндік, рахымшылдық, кешірімділік, тәуелсіздік сияқты жалпыадамзаттық құндылықтардың өмірге еркін ене бастауы; екіншіден, жалпыадамзаттық құндылықтармен қатар, ұлттың өз мәдениетін меңгере отырып, әлемдік рухани ынтымақтастық рухта басқа ұлттармен бейбітшілікті сақтау; үшіншіден, оқушылардың белсенді өмірлік позициясын, жан дүниесін адами құндылықтар арқылы рухани-адамгершілік пен руханилықты берік орнықтыру.

Сонымен жоғарыда айтылғандарды топшылай отырып, біз рухани-адамгершілік құндылықты белгілі бір бағытты, мақсатты, жүйелі ұлттық көзқарасты, мінез-құлықтағы адамдық тәртіп пен рухани дағдыны қалыптастыратын жүйе деп түсіндіреміз. Яғни, рухани-адамгершілік құндылық – адамның ішкі жан–дүние қасиетінің өлшемі адамның жақсылыққа ұмтылуы, басқаларға жанашырлық білдіруі, айналадағы адамдарға қайырымдылығы, өмір сүруге талпынысы, өмірді дұрыс сүру мәселелері жайында ізденуі, өзін-өзі танып, өзін-өзі бағалап, сол арқылы дүниені, әлемді тануы.

Жалпы адамзаттық құндылықтар арқылы тәрбие беру – рухани азғындықтан шығудың ең басты жолы. Осы орайда бүгінгі таңдағы мектептерде жүргізілетін тәрбиенің өзіндің басты мақсаты да осында айқындалып, бағыты белгіленуі қажет.

Сондықтан, қазіргі тәуелсіз елімізде ғасырлар бойы халқымыздың ұлттық санасынан орын алған адамгершілік құндылықтарды, яғни ізгілік, қайырымдылық, адалдық, әділдік, қарым-қатынас сияқты қасиеттерді, қоғамда болып жатқан өзгерістерге байланыстырып, жеткіншек ұрпақты тәрбиелеудің қайнар бастауы деп қарастыруға болады. Яғни, «тәрбиесіз қоғам, қоғамсыз тәрбие өмір сүрмейді» деген заңдылыққа сүйене келе, өскелең ұрпақтың бойына қоғам талабына сай адамгершілік құндылықтарды қалыптастыруды

мақсат еткен тәрбие процесі ғана уақытпен үндесіп, қоғам мен тәрбиенің өзара байланысын түзеді.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР

1. Нұрышева Г.Ж. Адам өмірінің философиялық мәні. Монография, Алматы, 2011.
2. Ш.Х.Құрманалина, Б.Ж.Мұқанова, Ә.У.Ғалымова, Р.К.Ильясова Педагогика: Фолиант баспасы.- Астана, 2007.-105-111 б.б.
3. Ә.Қайран Тәрбие құралы ғылыми-педагогикалық журнал. 2017, 32 б.
4. С.Мұсаев, Т.Бегалиев Жас ерекшелік педагогикасы: Фолиант баспасы, Астана, 2010.- 258-263 б.б.

ЗАМАНАУИ МЕДИЦИНАЛЫҚ ҚҰРЫЛҒЫЛАРДЫҢ АДАМ АҒЗАСЫНА ТИГІЗЕТІН ПАЙДАСЫ МЕН ЗИЯНЫ

Қатысушы:Кабдешова Жайнара Сайлауғазықызы, Қарақат Сайлауғазықызы
Жетекшісі: Акшалов Асет Габиденович

Қазақстан Республикасының «Білім туралы» заңында мемлекеттік саясат негізінде ең алғашқы рет «Әр баланың жеке қабілетіне қарай интеллектуалдық дамуы, жеке адамның дарындылығын дамыту» сияқты өзекті мәселелер еңгізіп отырғаны белгілі. Өйткені ғылым мен техниканы, өндірісті қазіргідей әлемдік деңгейде дамыту үшін елімізге шығармашылықпен жұмыс жасайтын білімді, жоғары дайындығы бар білікті мамандар қажет. Ал ондай мамандар дарынды балалардың ішінен шығады. Жаңа жедел медициналық жәрдем ауруханасы ашылды Семейде 28 декабря 2013, Семейде жедел медициналық жәрдем ауруханасының жаңа ғимараты қолданысқа берілді. Айтулы шараға облыс әкімі Бердібек Сапарбаев пен Астанадан арнайы келген еліміздің Денсаулық сақтау вице-министрі Ерік Байжүнісов қатысты. Зәулім әрі кең жаңа аурухана ғимаратында сегіз стационарлық бөлімше мен медициналық университеттің алты кафедрасы орналасқан. Аурухана директоры Қайноллан Мусиннің айтуынша, жаңа емдеу мекемесінің сыйымдылығы – 325 орын. – Жаңа аурухананың құрылысы «100 мектеп, 100 аурухана» мемлекеттік бағдарламасына енгізілген болатын. Жалпы, біздің қалада соңғы 40 жылда мұндай медициналық мекеме салынбағанын ескерсек, бүгін ерекше тарихи оқиғаның куәсі болып отырмыз деп айтуға әбден болады, – деді аурухана басшысы. Жаңа аурухананың құрылысына республикалық бюджеттен 10,4 миллиард теңге бөлінгенін айта кеткен жөн. Бұл қаражаттың қомақты бөлігі, дәлірек айтсақ, 3,3 млрд. теңгесі заманауи медициналық құрал-жабдықтар алуға жұмсалған. Олардың ішінде гемодиализге арналған «жасанды бауыр» аппараты, функционалды модульдерімен қамтылған орталықтандырылған мониторинг стансасы, асқынған диализ жүйесі сияқты жаңа құрал-жабдықтар бар. – Семей қаласында ашылып отырған жаңа аурухана барлық заманауи стандарттарға сай салынған екен.

Қала тұрғындарына медициналық көмекті тегін медициналық көмектің кепілдендірілген көлемі шеңберінде 62 медициналық ұйым (25 жекеменшік)

көрсетеді: оның ішінде 20 стационар (6 жекеменшік), 32 амбулаториялық-емханалық (18 жекеменшік).
Бүгінгі таңда қаланың медициналық мекемелерінде 1,5 мыңнан астам дәрігерлер мен 3 мыңнан астам орта медициналық қызметкерлер жұмыс атқарады.
Сапалы кәсіби медициналық білім алуды жалғастыру мақсатында біліктілікті жетілдіру ісі Қазақстан Республикасының Медициналық орталықтарында, сонымен қатар шетелде – Оңтүстік Корея, Израиль, Германия, Ресей, Франция, Латвия, Туркия, Польшада жүргізіледі.
Біліктілік санаты бар медициналық қызметкерлердің салмақтық үлесі 73%-ды құрайды.
Жыл сайын денсаулық сақтау саласына бөлінетін қаржы өсіп келеді.
Денсаулық сақтау саласының бюджеті: 2013ж. – 16,2млрд., 2014ж. – 18,7 млрд., 2015ж. – 16,9 млрд., 2016ж. – 19,8 млрд., 2017ж. - 14,6 млрд.
Амбулаториялық деңгейде 26 мыңнан астам науқасты 42 кең тараған, соның ішінде сирек кездесетін және ауыр аурулардан емдеуге тегін дәрілік көмек қарастырылған. Биылғы жылы 801 млн. теңгеден жоғары қаражат бөлінген.
Қалада жекеменшік және мемлекеттік – жекеменшіктік серіктестік түріндегі медициналық ұйымдардың қызмет етуіне бәсекеге қабілетті жағдай жасалуда.
Медициналық ұйымдардың жабдықталуы 83%-ға артты.
«Бес институционалдық реформаның орындалуының 100 нақты қадамы» Ұлттық Жоспарына сәйкес медициналық ұйымдарда менеджмент пен корпоративті басқару жүйесі дамып келеді. Мемлекеттік медициналық ұйымдардың дербестігін ұлғайту бақылау кеңесте рі бар шаруашылық жүргізу құқығындағы ұйымдарға ауыстыру арқылы жүзеге асырылуда. Семей қаласы бойынша 16 медициналық ұйым шаруашылық жүргізу құқығына ауыстырылды, 10 бақылау кеңесі құрылды.
Мемлекет Басшысының 2016 жылғы 15 қаңтарындағы №176 Жарлығымен бекітілген Қазақстан Республикасының денсаулық сақтау саласының 2016-2020ж. арналған «Денсаулық» жаңа мемелекеттік бағдарламасы басталды. Ол алдынғы бағдарламалардың логикалық жалғасы болып табылады және денсаулық сақтау саласын жақсартуды тереңдетуге бағытталған.
Тұрғындардың әлеуметтік жағдайының жақсаруы және денсаулық сақтау саласында жаңа ииновациялық технологиялардың енгізілуі арқасында бала өлімі төмендеді, ана өлімі тіркелген жоқ, қан айналымы аурулары және онкологиялық аурулардан өлім төмендеді, туберкулез және онкологиялық аурулармен ауру көрсеткіші төмендеді. Аталғандардың барлығы демографиялық жағдайдың және өмір сүру ұзақтығының жақсаруына ықпал етті.

№	Көрсеткіш атауы	2019 жыл	2020 жыл 3 ай	2021 жыл 3 ай
1	Бала өлімі	9,4	8,2	8,1

2	Ана өлімі	0	0	0
3	Туберкулезбен ауру	59,5	15,4	13,8
4	Онкологиялық аурулармен ауру	288,2	65,9	67,4
5	Онкологиялық аурулардан өлім	134,2	62,6	64,1

Аталған бағдарлама аясында алғашқы медициналық көмекті, кардиологиялық және онкологиялық қызметті жақсарту жұмыстары, инновациялық технологияларды енгізу жұмыстары қарқынды жүргізіліп жатыр.

Емдеу мен зерттеуге жаңа технологияларды енгізу жалғасуда. Семей қаласының Өңірлік Онкологиялық Диспансерін заманауи жоғары технологиялық медициналық құрылғыларымен жабдықтау арқасында (компьютерлі томограф, магнитті-резонансты томограф, сызықтық үдеткіш, эндовидеоскоптық құрылғы, обырды химиоэмболизациялау әдісі) онкологиялық аурулармен ауру мен өлім көрсеткішін төмендетуге ықпал етті.

- Денсаулық көрсеткіштеріне жоспарлы түрде жету үшін тұрғындардың денсаулығын жақсарту.

- Денсаулық көрсеткіштерін орындау: онкологиялық аурулардан өлімді азайту, туберкулез ауруынан өлімді азайту, қан айналымы ауруларынан болатын өлімді азайту, бала өлімін азайту.

- Интеграцияланған денсаулық сақтау жүйесі негізінде тұрғындардың барлығына сапалы медициналық көмекті қол жетімді ету.

Дереккөздер:

1.О.Д.Дайырбеков, Б.Е.Алтынбеков, Б.К.Торғауытов, У.И.Кенесариев, Т.С.Хайдарова Аурудың алдын алу және сақтандыру бойынша орысша-қазақша терминологиялық сөздік. Шымкент. “Ғасыр-Ш”, 2005 жыл.

2.Қазақ энцклопедиясы.

ПРОФИЛАКТИКА ИНФЕКЦИОННЫХ ЗАБОЛЕВАНИЙ ВРЕДНЫХ ПРИВЫЧЕК-ЗАЛОГ ЗДОРОВЬЯ

Участник:Батырханов Султан

Руководитель:Матакбаева Балжан Кенесбергеновна

КГКП «Политехнический колледж г. Аягоза»

В последние годы не только Казахстан, но и весь мир столкнулся с опасным инфекционным заболеванием, что привело к эпидемии 2019 года. COVID-19 - вирус вышедший из-под контроля, так называемый коронавирус. В результате активного распространения болезни, вирус вышел далеко за пределы одной страны и привёл к масштабной пандемии, унесшей не одну жизнь. Среди оплакиваемых были сотни выдающихся личностей, дыры пустоты которых невозможно заполнить, возможно для кого-то это даже личные потери среди близких. Но ведь коронавирус не единственная опасная для жизни и здоровья болезнь, существует и многие другие, о которых широкую общественность критический важно ознакомить.

Целью этой работы ставится раскрытие темы инфекционных заболеваньи перед студентами и методы их профилактики. Анализ нынешнего фона заболеваний, с которыми сталкиваются граждане казахстана. Подача рекомендаций на случай заболевания.

В переводе с латинского infectio - значит “заражать” что и описывает главное качество любого инфекционного заболевания, именно эта способность микроорганизмов позволяет им заливать улицы кровью и погружать столь большой мир в хаос своим существованием. Соответственно инфекционные заболевания - это группа заболеваний, вызываемая проникновением в организм болезненных патогенов. Одним из важнейших качеств любых инфекций является вирулентность - это способность микроорганизма при проникновении в тело носителя обходить или преодолевать его иммунную защиту с проявлением токсичного эффекта.

Такие болезни как «Столбняк» или «Дифтерия» отравляют организм выделяемые ими в процессе жизнедеятельности, такие зовутся экзотоксинами.

А «холера» или «брюшной тиф» же освобождают токсины уже внутренние, при разложении своих тел, такие называются эндотоксинами.

В студенческой жизни многие вынужденно забывают о защите от огромного перечня различных болезнетворных организмов. Студент вынужден большое количество времени проводить в тесном контакте с людьми самых различных категорий.

Статистически люди с вредными привычками болеют чаще чем те, кто приучил себя к здоровому образу жизни. Одним из главнейших проблем современного мира является алкоголизм, заработать зависимость к спиртным напиткам очень просто, а отвыкнуть крайне трудно. Систематическое употребление спиртосодержащих напитков приводит к активному снижению иммунитета. Эта тема уже давно обсуждается среди исследователей и было экспериментально доказано людьми из Salerno, что больные ВИЧ инфекцией пациенты при употребление алкоголя повышают репликацию вируса-иммунодифицита. Такие же исследования проводились на млекопитающих, после введения разбавленного этанола отмечается снижение факторов гуморального и клеточного иммунитета.

Часто у людей страдающих алкоголизмом наблюдается:

1. Частые простудные заболевания в любые времена года.
2. Слабость, озноб, потливость.
3. У женщин нередко возникают кандидозные инфекций половых органов
4. Любые уже имеющиеся инфекционные болезни усложняются
5. Замедление естественного восстановления организма.

Курение является немаловажным фактором анализа здоровья. Анонимный опрос среди студентов показывает, что 40% курильщиков впервые пробуют курить никотиносодержащие вещества в возрасте до 18 лет. Из них 18% выкуривают около 5-6 сигарет в день. Никотин же, содержащийся в этих веществах непосредственно вредит организму, с каждой выкуренной сигаретой иммунитет курильщика падает на ступень, поскольку является сильным нейротоксином, никотин пагубно влияет на состояние кровеносных сосудов,

ограничивая доставку кислорода к головному мозгу. Плохая работа сердца и нервной системы приводят к быстрой физической утомляемости, у курящих подростков нарушается работа щитовидной железы - пожалуй главного гормонального аппарата, что приводит к сухости во рту, перхоти и прыщам. Плохая работа щитовидной железы цепью тянет за собой большое количество различных заболеваний, а у девочек наблюдается нарушение менструального цикла. Но больше всего под удар попадают лёгкие, которые принимают большую долю никотина, что может привести к заболеваниям такими ужасными болезнями как туберкулёз и пневмания.
Такие же эффекты и даже хуже имеют употребление наркотических веществ и снотворного в больших количествах.

Самыми частыми в жизни инфекционными заболеваниями являются кишечные и болезни дыхательных путей. Самым узнаваемым типом таких болезней является грипп, зачастую большей долей населения казахстана за серьёзную угрозу, однако это респираторное заболевание поражает зачастую людей с периодический ослабленным иммунитетом, в первую очередь поражая бронхи и верхние дыхательные пути, в редких случаях поражая лёгкие целиком, грипп во многом схож с другими болезнями ОРВИ и представляет большую угрозу из-за сильной заразности и вызовом частого кашля с насморком. Несмотря на отношение людей к гриппу, в совокупности с другими болезнями дыхательных путей, может приводить к смерти.

Появившаяся в конце 19 века заболевание с которым активно борются и по сей день, эта болезнь привела к многочисленным жертвам по всему миру, изменив ход мировой историй. Многие считают эту болезнь побеждённой навсегда, однако существование теста манту говорит нам об обратном, речь идёт про «палочки Коха» или в более распространённом варианте «Туберкулез» - опаснейшее для социального строя мира бактериальная болезнь, за счёт её незаметности, лишь у 1 из 10 заражённых проявляются негативные эффекты болезни, в то время как тубинфецированные распространяют болезнь просто находясь рядом, разговаривая с близкими, кашля на руку и здороваясь, при чиханий больного или контакте с его слюной. При всём опыте лечения туберкулеза в медицине, всё ещё не существует единого «лекарства» от туберкулёза, во время курса лечения от туберкулёза используется комплексный метод состоящий из различных препаратов. А лечение усложняется сильнейшей адаптивностью туберкулёза к препаратам лечения, коими часто назначают 5-6 антибиотиков, которые нужно принимать строго по схеме врача. Так же усложняет положение и халатность самих больных к лечению, принятие антибиотиков без учёта рекомендаций врача и ранее прерывание курса лечения в связи с улучшением самочувствия и исчезновением симптомов, что приводит к возвращению туберкулёза уже в новой форме - невосприимчивой к прошлым препаратам. Известны случай с чрезвычайно сильными проявлениями болезни, к которым крайне тяжело подобрать антибиотики, в таких случаях зачастую лечение вовсе невозможно.

Образованное из греческого «Хол» и «Рео», что означает «Желчь» и «Течь» выбрало своим методом расспространнения фекально-рвотные пути и

хорошо с этим справляется, что приводит организм к сильному обезвоживанию вплоть до гиповолемического шока и смерти - опаснейшая бактериальная болезнь - холера. Как правило появление холеры приводит к эпидемий со случаями смертности, она с 1823 убивает и продолжает убивать людей по сей день. Пожалуй единственное существующее лечение от холеры помимо всесильных антибиотиков на нынешний момент симптоматическое, помимо восполнения утерянной жидкости и ионов ораганизмом, современная медицина не может предоставить ничего, а антибиотики прописывают в крайне редких ситуациях.

Кратко пройдясь по малому кусочку бесчисленных угроз для иммунной системы, хочется не только задаться вопросом отказа от вредных привычек, но и помочь нашей естественной защите в жизни. Против болезней распространяющихся воздушно-капельным путём, стоит носить медицинские маски не допускать большого скопления людей в помещений. Так же важную роль играет личная гигиена: мытье рук, продуктовое питание, место жительства, а точнее его чистота и обеззараженость. Против инфекций распростроняюшихся половым путём достаточно прекратить вести беспорядочную половую жизнь и использовать презервативы. С болезнями передающийся кровеносными путями, необходимо позаботится о стерильности всего, что прокалывает кожу: хирургические инструменты, иголки, татуировки. А так же во время работы с острыми предметами и деревом.

Как и любое заболевание, инфекционные заболевания легче не допустить, чем потом лечить. Для этого используется профилактика инфекционных заболеваний, которая позволяет предотвратить развитие инфекционного процесса.

Индивидуально каждый человек способен для профилактики болезней прививаться, активно заниматься спортом, правильно питаться, закаливаться и больше дышать чистым воздухом.

Выигрышем перед болезнью во многом можно считать вакцинацию - введение в тело ослабленных болезней, наше тело само вырабатывает от него защиту раз и навсегда.

В заключение хочется подвести к тому, что несмотря на всю опасность инфекционных заболеваний, защититься от них можно простыми мерами предосторожности. Необходимо помнить: чем больше людей вакцинировано, тем выше коллективный иммунитет и барьер для инфекционных заболеваний. Победить инфекцию можно, если вакцинацией будет охвачено все население.

Использованная литература:

https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%98%D0%BD%D1%84%D0%B5%D0%BA%D1%86%D0%B8%D0%BE%D0%BD%D0%BD%D1%8B%D0%B5_%D0%B7%D0%B0%D0%B1%D0%BE%D0%BB%D0%B5%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D0%B8%https://dep_medeiib.pnzgu.ru/files/dep_medeiib.pnzgu.ru/infekcionnye_bolezni.pdfD1%8F

ӨСІМДІКТЕРДІҢ ЖОҒАРҒЫ ТЕМПЕРАТУРАЛАРҒА ТӨЗІМДІЛІГІН АНЫҚТАУ

Қатысушы: Ахметканов Бекәділ
Жетекшісі: Оспанова Айгуль Канатовна

Зерттеу мақсаты: 1.Биотаның тұрақтылығына табиғи және антропогендік ықпал ететін экологиялық факторлармен танысу.
2.Өсімдіктердің жоғары температураға төзімділігін анықтауды; түрлі өсімдік жасушаларының цитоплазма ақуыздарының коагуляциясының температура басын анықтау,сонымен қатар П.А.Генкель, А.А.Вигоров бойынша анықтауды үйрену.
Зерттеу кезеңдері: 1кезең. Зерттеліп отырған мәселеге қатысты әдебиеттермен және көздермен таныстық. Жинақталған материалдар маңыздылығына байланысты жүйеленді.
2 кезең. Зерттеу жұмыстарын жүргізу.
І.Теориялық бөлім:

1.Температура – жер бетіндегі негізгі экологиялық факторлардың бірі. Ол табиғи зоналармен нақты жағдайларға (жанартау әрекеті, ыстық су көздері, жылу энергетикалық қондырғылардың шығарулары) байланысты кең диапазонда ауысады. Өсімдіктердің әр түрлі бұл факторға әртүрлі қарайды. Кейбір өсімдіктер жоғары температураларға төзімді болады. кей өсімдіктер төзімсіз болып келеді. Қысқы мезгілде бөлме өсімдіктерін пайдалануға болады. Әдістің принципін Ф.Ф.Мацков ұсынған. Әдіс тірі жасушалардың экстремальді температура әсерінен зақымдануының басын анықтауға негізделеді. Егер жапырақтарды жоғары температурада ұстап, соңынан тұз қышқылының әлсіз ерітіндісіне салса, онда зақымданған және өлген жасушалары оған қышқылдың ерсін кіруі әсерінен бұрғыл түске боялады, себебі қышқыл хлорофиллдің феофининге (бұрыл түсті) айналуын туғызады. Зақымданбаған жасушалар жасыл түсті болып қалады. [2]

2.Ыстық құрғақ климат жағдайында, қала экожүйелерінде ағаштардың құрғауы жиі кездеседі. Мұндай құрғаулар көшелердің жарықтанған, күн жақтарында байқалады, себебі суалмасу тез жүргізіледі, суару жүргізілмейді. Бұл жапырақтардың тургорлығын, қоңырау тәрізділігін жоғалтуымен, сарғаюымен және некроздың пайда болуымен сипатталады.Ұсынылатын жұмыс күкірт қышқылының қасиеттеріне сәйкес жапырақ жасушасының құрғауын сипаттайды. Антропогендік ластану жағдайында өсімдікке устьица арқылы түскен күкіртті газ жасуша протоплазмасында күкірт қышқылына (ылғал тартқыш гигроскопиялық зат) жапырақтың тургорлығын жоғалтып, жасушаны зақымдай немесе өлтіре айналады.Басқа нұсқада H_2SO_4 үлкен қала ауасының құрамына кіреді және ұсақ тамшылардан тұман түзеді. Өсімдіктерге ол үлкен концентрацияларда түскенде күйдіреді, ал аз мөлшерде – клеткалар арасына тез кіріп, фотосинтез нәтижесінде түзілген көмірсулардан суды тартып алады да, жапырақтың жасушаларының өлуіне немесе тканьдерінің күлденуіне әкеледі.

$$\mathbf{C_{12}H_{22}O_{11} \xrightarrow{H_2SO_4} 12C + 11H_2O}$$

Тірі клетка өлі жасушадан жақсы плазмолизбен ерекшеленеді. [2]

3.Орталық және солтүстік ендіктің көптеген өсімдіктері температураның әсеріне ұшырайды. Бұл факторларға төзімдіге өсімдіктердің генетикалық қасиеттерімен, олардың физиологиялық жағдайымен анықталады. Көбіне оңтүстіктен солтүстікке ауыстырылған өсімдіктер, а/ш өсімдіктері (жүгері, томат, бұрыш, картофель – кей жылдары) зардап шегеді. Бұл өсімдік жапырақтарының тургорлығын жоғалтуымен, ассимиляциялық қабатының бөлшектеп немесе толық өлуінен сипатталады. Бұл құбылыстар жасушалық шырын құрамында қорғаныш заттар (криопротекторлар) барында байқамайды. Олардың ролін қанттар, бос аминқышқылдары, органикалық және бейорганикалық қышқылдардың тұздары атқарады. [1]

II.Зерттеу бөлімі:

№1 Өсімдіктердің жоғарғы температураларға төзімділігін анықтау

Жұмыс барысы:Зерттеу алдында су моншасын 40ºС дейін қыздыру керек. Зерттеу басында су моншасына 5 бірдей жапырақтан тұратын зерттелетін шоқты саламыз. Жапырақ сабақтарын жіңішке сыммен біріктіреміз. Жапырақтарды 40ºС температуралы суда 30 мин.ұстаймыз. Соңынан алғашқы сынаманы аламыз: әртүрлі өсімдіктерден 1 жапырақтан жұлып алып, суық суы бар Петри чашкасына салады. Жапырақтар суығаннан кейін пинцетпен алып, тұз қышқылы бір чашкаларға ауыстырады.Су моншасының температурасын 50ºС дейін көтеріп, 10 минуттан соң тағы 1 жапырақтан алады. Оны қайтадан суық су бар Петри чашкасына, соңынан HCl бар жаңа Петри чашкасына салады. Осылай су моншасының температурасын 80ºС дейін жеткізіп, әр 10 мин. сайын температураны 10ºС көтеріп, сынама алады. HCl-ға батырғаннан кейін 20 минуттан соң зақымдану дәрежесін бұрғылт дақтар арқылы есептейді. Нәтижелерді кестеге бұрғылттану жоқ « - », әлсіз бұрғылттану « + », 50% дан жоғары бұрғылттану « + +», тұтас бұрғылттану «+ ++» шартты белгіленіп кестеге толтырамыз. [3]

Зерттеу объекті	Жапырақтардың зақымдану дәрежесі				
	40ºС	50ºС	60ºС	70ºС	80ºС
қарағаш	-	+	++	+++	++++
қара	-	+	++	+++	++++

Қорытынды: Тәжірибелік бірінші жұмысымда өсімдіктердің жоғарғы температурасына төзімділігін анықтадым.Тәжірибе нәтижесі мыналарды көрсетті:

40ºС -Өзгеріс жоқ ;50ºС –Әлсіз; 60ºС –Бұрғылттану; 70ºС -Жоғары бұрғылттану; 80ºС -Тұтас бұрғылттану. Яғни,өсімдік жоғарғы температураға төзімсіз.

№2 Түрлі өсімдіктер жасушаларының цитоплазма ақуыздарының коагуляциясының температура басын анықтау

П.А.Генкель бойынша анықтау:

Өткір тілгішпен әртүрлі ағаштардың жапырақтарының эпидермисінің 12 тілігін дайындайды. Оны 2 тілікпен құбыр суы құйылған сынауықтарға орналастырамыз. Үлкен колбада суды ысытамыз. Ыстық және суық суды араластырып, 6 химиялық стакандарда температурасы 48,50,52,54,56 және 58º С болатын су моншасын дайындаймыз. Сынауықтарға t жуылған белгілер белгілейді. Ішінде тіліктері бар сынауықтарды бір уақытта стакандарға саламыз. Стакан ішіндегі t-ны қосымша ыстық су құйып, ұстап отырады. 10 мин соң тіліктерді кисточкамен сынауықтардан алып, белгіленген заттық шыныға ауыстырамыз. Егер клеткада пигмент болмаса, онда оларды «бейтарап қызыл» ерітіндісінде 10-15 мин бояймыз. Одан кейін сүзгіш қағазбен артық бояуды сіңіріп, тіліктерге 1м сахароза ерітіндісінен 1 тамшыдан тамызамыз.. Жапқыш шыныларамен жауып, 10-15 минуттан кейін микроскоппен қараймыз.

«+» белгісімен жасушадағы плазмолиздің барын, «-» белгісімен жоқ екендігін белгілейді. Плазмолиздің бар екендігін – тірі жасушалар, жоқтығын – өлі жасушалар көрсетеді.

Нәтижені жазу.

Өсімдіктің аты	Температура, ºС					
	48ºС	50ºС	52ºС	54ºС	56ºС	56ºС
қарағаш	+	+	-	-	-	-
қайың	+	+	-	-	-	-

Қорытынды: Екінші тәжірибелік жұмысымда мен түрлі өсімдіктер жасушаларының цитоплазма ақуыздарының коагуляциясының температура басын анықтадым.Тәжірибе нәтижесі мынаны көрсетті:

48ºС-50ºС да тірі жасушалар шамалы болды,ал 52ºС, 54ºС , 56ºС ,58ºС тірі жасушалар жоқ болды яғни тірі жасушалар температура жоғарлаған сайын жоғалады. Сондықтан өсімдіктер сарғаяды. [6]

№3 Түрлі өсімдіктердің жасушаларының құрғауға төзімділігін анықтау.

Қорытынды: Үшінші тәжірибелік жұмысымда мен өсімдіктің құрғауға төзімділігін анықтадым.Тәжірибе нәтижесі мынаны көрсетті: Өсімдікте тірі жасушалардың жоқтығына байланысты құрғауға төзімсіз деп қорытындылаймын.

№4 Өсімдіктердегі ақуыздардың коагуляциясына төмен температуралардың ықпалы.

а) 2-3г қарағаш немесе қайың (аязға төзімді) жас жапырақтарын, қара тополь (суыққа төзімді) немесе бөлме өсімдіктерінің жапырақтарын келіде 4мл сумен үгітеді, езеді. Келідегі ерітіндіні 6мл сумен шайып, ерітіндіні сүзгіш қағазда фильтрлейді немесе центрифугалайды.

Бөлме өсімдіктерінде қыста ақуыз нашар түзіледі, сондықтан сынаманы 3-5г дейін алады. Барлық сынауықтардағы ерітінділерді «қар-мұз» қоспасында қатырады, оларды әр 5 минут сайын қарап тұру керек. Түрлі өсімдіктердің ерітінділерінің қатысуын белгілейміз.Түзілген мұзды ерітіп, ерітінлерді центрифугалаймыз. Тәжірибеде ерітінділердің қату уақыты әр түрлі өсімдіктердің қатыру барысында ақуыздардың коагуляциялану дәрежесі әртүрлі екені көрсетіледі.[6]

Келесі шартты белгілерді пайдаланмыз.

1. Қату басында (мұз кристалдармен гомогенді масса) – «+»
2. Бөлшектеп қату (мұз кристалдарының көпшілігі, бірақ тұтас қабат емес) – «++»
3. Толық қату (мұздың тұтас қабатының пайда болуы, пробирканы аударғанда су төгілмейді) – «+++»

Нұсқа	**Уақыт минутпен**					
	5	**10**	**15**	**20**	**25**	**30**
тополь	-	-	+	+	++	+++
қарағаш	-	-	+	+	++	+++

Қорытынды:Мен төртінші тәжірибемде өсімдіктің төменгі температураға төзімділігін анықтадым.Тәжірибе нәтижесі мынаны көрсетті:

5-10 минутта өзгеріс жоқ, 15-20 минутта қату басында,25минутта бөлшектеп қату, 30минутта толық қату

Тәжірибе барысында өсімдіктердің жоғарғы және төменгі темпаратураға төзімділігін анықтап шықтым. Нәтижесінде өсімдіктердің жоғарғы және төменгі температураға төзімсіз екеніне көзім жетті. Өсімдіктің қоршаған орта үшін маңызы өте.Температураның жоғарлауына немесе төмендеуіне себепкер факторлар мыналар:

-өнеркәсіптен шығатын әр түрлі газдар атмосфераға кері әсерін тигізіп климат өзгеру;

-парниктік газдардың әсерінен озон қабаты тесіліп ультракүлгін және инфрақызыл сәулелер жер бетіне өтіп климат күрт өзгеруі.

-орманды кесу, жанартау атқылау

Оның алдын алу үшін мына шараларды ұсынамын:

Парниктік газдар шыгатын әр түрлі тұрмыстық заттарды қолданыстан алып тастау;

Өнеркәсіптерді экологиялық тұрғыда шартты көрсеткіштерін бақылап отыру;

Кәсіпорын, автокөліктерге арнайы фильтрлерді орнату;

Орнатылмаған жағдайда қатаң түрде салық төлету.

Пайдаланған әдебиеттер:

1. Баешова А. Қ «Өндірістік экология негіздері»
2. Сулеев Д.К.,Экология и природопользование. Учебник.-Алматы.Ғылым, 2004
3. Справочник инженера-эколога т. 1, 2 М, Недра, 1999г.

4. А.И.Булатов және басқалары, Инженер экологтың анықтамалығы, 1,2,3,

АУЫЛ ЖӘНЕ АУЫЛ ШАРУАШЫЛЫҒЫНЫҢЭКОЛОГИЯЛЫҚ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Қатысушы:Рахимбердина Дильназ Бауржанқызы
Жетекшісі:Мавлитаева Гульназ Айткалиевна
«М.О.Әуезов атындағы педагогикалық колледжі» КМҚК

Ауылдын экологиялық жағдайын анықтайтын факторлар. Ауылдың қоршаған орта нысандарының ластану көздері. Ауыл экологиясына байланысты ауылдық тұрғындар денсаулығының ерекшеліктері
III.Қорытынды. Ауылдық жерлердегі қоршаған орта жағдайларын оңтайландыру (оптимизация) жөніндегі шаралар

Мақсаты: халық саны бойынша төмен ауыл аймақтардың экологиялық мәселелеріне баса назар аудармауының кесірін көрсету.

"Адам табиғатпен өмір сүреді " — деп жазған К. Маркс. Адам табиғаттан бөлініп кете алмайтын болғандықтан, қазіргі кездегі барлық мемлекеттердің негізгі міндеттерінің бірі табиғат байлығын тиімді пайдалану, қоршаған ортаны таза ұстау болып отыр. Ауылдың көркейуі мен дамуы экологиялық жағдайға тікелей байланысты.

Ауылдық жерлерде урбанизация мәселесі қамтылуының әсері :

-Ауылшаруашылық өндірісінің қайта жарақтандырылуы – кең түрде механикаландырылуы ;
-Ірі мал шаруашылық кешендердің салынуы ;
-Ауыл шаруашылық өнімдерді алғашқы өңдеу ;
-Ауыл шаруашылық техникаларын жөндеу қуаттарының іске қосылуы (қуатты элеваторлар, машина-трактор станциялары, сүт зауыттары, дән, көкөніс, жеміс комбинаттары);
-жеке ауылдық елді мекендерде тұрғындардың шоғырлануы ; ауылды жақсы жабдықтау, жоспарлау;
-құрылыс мәселелерін шешу;
-умен қамтамасыз ету;
-қатты және сұйық қалдықтарды жинау және т.б.

Қоршаған ортаны залалсыздандыру және пайдалану мәселелерін шешу қажеттігін туғызды. Адамның ауыл табиғатына белсенді араласуы ауылдық жердегі экологиялық жағдайдың өзгеруіне себепкер болды.

Адам мүмкіндігінше мол өнім алуға тырысып, экологиялық жүйенің барлық компоненттеріне әсер етуде :

-топыраққа химияландыру, механикаландыру, мелиорациялау секілді агротехникалық шаралар кешенін қолдану жолымен;
-ауыл шаруашылық өндірісін химияландыру және индустрияландыру есебінен атмосфералық ауаға;

Өнеркәсіп және ауыл шаруашылық өндірісінің барлық саласында химияландыру - топырақтың ластануын тез күшейтеді. Қазіргі кезде ауыл шаруашылығындағы табиғатты пайдалану барысында экологиялық проблемалардың қатары көбеюде. Ол мәселелерге мыналар жатады:

-топырақтың химиямен ластануы;
-эрозиясы;
-кіші өзендер проблемалары.

Атмосфераны, суды, топырақты химиялық элементтермен ластаушы нысандарға өндіріс, көлік құралдары, энергетикамен қатар ауыл шаруашылығы да жатқызылады. Ауыл шаруашылығында пайдаланылатын минералдық тыңайтқыштар, пестицидтер қоршаған ортаны ластайтын басты көздер болып табылады. Ең қауіптісі, біздің ағзамыздағы нитраттар нитрозаминдерге айналып, қылтамақтың (рак) дамуына себеп болып табылады. Ауыл шаруашылық өндірісінің қайта жарақтандырылуы - кең түрде механикаландырылуы, ірі малшаруашылық кешендердің салынуы, ауылшаруашылық өнімдерді алғашқы өңдеу және ауыл-шаруашылық техникаларын жөңдеу міне, осылар бой көтерді. Жеке ауылдық елді мекендерде тұрғындардың шоғырлануы, қатты және сұйық калдықтарды жинау секілді шаралар қоршаған ортаны залалсыздандыру және пайдалану мәселелерін шешу қажеттігін туғызды, басқаша айтқанда ауылда өмір сүру үлгісі іс жүзінде қалалық өмірге жақындады. Осылайша, адамның ауыл табиғатына белсенді араласуы ауылдық жердегі экологиялық жағдайдың өзгеруіне себепкер болды.

Ауылдың экологиялық жағдайын анықтайтын факторлар

Қазіргі жағдайда ауылды елді мекендерді көркейтуге жоғары талаптар койылады. Олардың ең бастылары — аумақты қалыпты жұмыс істейтін аймақтарға болу және санитарлық-гигиеналық нормаларды катаң түрде сақтау. Ең алдымен құрылыстың көбінесе 1-2 қабаттық болғаны жөн. Оның өзі негізінен ел мекендеген аймақты сумен қамтамасыз ету мен канализациялау ерекшеліктеріне тәуелді. Барлық құрылыс көбінесе жергілікті құрылыс материалдарын пайдалану арқылы жүргізеді, сонымен бірге жеке көмекші шаруашылық жүргізу үшін жеке үй жанындағы жер бөлігі алдын ала қарастырылуы керек.

Адам мүмкіндігінше мол өнім алуға тырысып, экологиялық жүйенің барлық компоненттеріне былайша әсер етуде:

-топыраққа химияландыру, механикаландыру, мелиорациялау секілді агротехникалық шаралар кешенін қолдану жолымен;
-ауылшаруашылық өндірісін химияландыру және индустрияландыру есебінен атмосфералық алуға;
-ауылшаруашылығының шайынды сулары мөлшерін күрт ұлғайту арқылы су коймаларына;

Атмосфералық ауаны, топырақты, су көздерін мал шаруашылығы қалдықтарынан қорғау нақты технологиялық шешімдер жүйесі арқылы қамтамасыз етіледі. Ол үшін мал шаруашылығы кешендерін үйлерден біршама қашық жерлерге салу, лас заттарды өңдеу мен жоюдың дұрыс жолын таңдап алу қажет.

Ауылдың қоршаған орта нысандарының ластану көздері

Топырақ және су көздерінің ластануы тудыратын жағдайлар мыналар:

- өнеркәсіптік алаңшалардың үстіңгі бетінен атмосфералық жауын-шашынмен жұылған заттар;
- көң сақтайтын орындардан немесе сыйымдылықтардан топырақтағы суларға және ашық су көздеріне жуынды ағынды сулардың жырып өтіп кетуі;
-жуынды су жинағыштардан немесе жер суару өрістерін жырып өтіп шығуы;
- ауылдық елді мекемелердің аумақтарын дұрыс жоспарламау.

Осы үлгімен, гигиеналық көзқарас тұрғысынан 1800 ден 2000 м қашықтықта тұрғындардың тұруына болмайды және ірі қара мал кешені (10 мың бас) атмосфералық ауаны 3000 м қашықтықта ластайды. Өршіп шығатын көп аурулардың қоздырғыштарын таратушы су болады: дизентерия, ішек аурулары, сүзек-паратиф инфекциялары, сальмонеллез, инфекциялық гепатит, энтеровирустар, аденовирустар таралуына су себепкер болады. Нитраттар мен нитриттер топырақта қарқынды жиналып, өсімдіктерден тағамдық өнімдерге ауысады, олар арқылы адам организміне түседі. Оларды ауыл шаруашылығында шамадан тыс қолдану адамның жедел және созылмалы улануына соқтырады. Жедел улану өткір ішек ауруларының түрінде күрт интоксикациялы симптомдармен орта жүйке жүйесінің, бауыр, бүйрек зақымдануларымен бірге жүреді.

Ауыл экологиясына байланысты ауылдық тұрғындар денсаулығының ерекшеліктері. Ресми статистикалық деректер бойынша ауылдық тұрғындар деңсаулығын сипаттайтын көп көрсеткіштер қалалық тұрғыңдар көрсеткіштерінен біршама жақсырақ. Қалалық тұрғындардың жалпы аурушаңдылығы ауылдық тұрғындар аурушандылығынан біршама асады (мың тұрғынға шаққанда қалада 3800-4500 аурушандылықтың кездесу жағдайы, ауылда 1500— 1800 кездесу жағдайы болады). Шынында да осылай ма? Осы көрсеткіштер деңгейі не нәрсеге тәуелді?

Осы сұрақтар көп себептерге тәуелді және солардың ішінде мыналарға:
-біріншіден, дәрігерлік кадрлармен тұрғындардың қамтамасыз етілуіне және осымен байланысты диагностика деңгейіне (ауылда ауруларға диагностика жасайтын көп мамандар жетіспейді);
-екіншіден, медициналық көмекке тұрғындардың қолы жетуінде;
-үшіншіден, тұрғындардың білімділігіне.

Ауылдық жерлердегі қоршаған орта жағдайларын оңтайландыру (оптимизация) жөніндегі шаралар

Бұл шаралар мынадай негізгі мәселелерді қамтиды:
1. Ауылдық елді мекендердің жоспарлануы мен қайта құрылуын гигиеналық негіздеу (рагиональдық аудандастыру, ерекшеліктерін тиімді пайдалану);
2.Ел тұратын аймақтарды, өнеркәсіпттік нысандарды, малшаруашылық кешендерін жобалау және құрылыс салу сатысында жағдайды ескеру, санитарлық қадағалауды күшейту;
3.Мал шаруашылығы кешендерінің қатты және сұйық қалдықтарын, елді мекендердің шаруашылық-тұрмыстық жуынды суларын, әртүрлі нысандардың өндірістік жуынды ағындыларын жинау, сақтау, тасымалдау және жою жұмысын жүйелі түрде арнайы бақылау;

4.Ауыл шаруашылығындағы гербицидтерді, дефолианттарды, инсектецидтерді және минерал тыңайтқыштарды қолдануға күнделікті санитарлық қадағалауды күшейту;
5.Тағамдық өнімдер мен қоршаған ортаның әртүрлі нысандарындағы пестицидтер мен минералдық тыңайтқыштар мөлшеріне ұдайы бақылау жүргізу.

Ауыл тұрғындарының денсаулық күйін жақсарту үшін қажет:

1.Жеке тұрғын мекендерде эпидемиологиялық жағдайды жүйелі талдау (85-емдеу нұсқасы мен СЭС жедел хабарлауы бойынша);

2.Инфекциялық емес аурулар эпидемиологиясын, жеке аурулардың тұрғындар арасында таралуын (эндокриндік аурулар, этиологиясы қойылмаған ішек аурулары, тері және тері асты аурулары, сезім және жүйке жүйесі аурулары, туа біткен даму кемістіктер таралуы, емдеу-профилактикалық мекемелер деректері бойынша) зерттеу;

3.Жеке аурулар таралуының шын деңгейін табу мақсатымен тереңдетілген медициналық тексерулер жүргізу;

4.Әрбір ауылдық елді мекен бойынша тұрғындардың өлім-жетімінің себептерін жүйелі талдау.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. « Экология және халық денсаулығы» Y. И. Кенесариев, И. Ж. Жақашов.
2. « Экология» Г. С. Оспанова, Г.Т. Бозшатова.
3. Новиков Ю. В. Экология. окружающая среда и человек. Учебное пособие ддя вузов, средних игкол и колледжей. М.: ФАИР-Пресс. 2000. 320 с.
4. Акимова Т. А., Хаскин В. В. Экология. Человек - экономика - Биота — срсда: Учсбник для вузов. 2-е изд. перераб. и доп. М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2000. 566 с.

РАДИАЦИОННОЕ ВОЗДЕЙСТВИЕ СЕМИПАЛАТИНСКОГО ЯДЕРНОГО ПОЛИГОНА НА ПРИЛЕГАЮЩУЮ ТЕРРИТОРИЮ И НАСЕЛЕНИЕ

Участник: Абсаликов Никита
Руководитель: Гидулян Наталья Леонидовна
КГКП «Электротехнический колледж» г.Семей

Деятельность Семипалатинского испытательного ядерного полигона (СИЯП) с 1949 по 1989 годы стала причиной радиоактивного загрязнения обширных территорий Казахстана.

По различным оценкам экспертов около 1,2 миллионов людей было подвержено влиянию радиационного излучения. Так, за 34 года после формирования эффективных доз облучения среди населения Восточно-Казахстанской области зафиксировано 3606 дополнительных случаев смерти, из них 1156 – от общих соматических заболеваний, 2450 – от онкологических. Всего избыток смертности среди облучавшегося населения составил 21,1%.

Несмотря на закрытие полигона, медицинские, социальные и экологические проблемы остаются актуальными и требуют своего решения.Проведенное в США 16.07.1945 г. испытание ядерного зарядного устройства «Trinity» ознаменовало начало ядерной эры.

6 августа 1945 г. в 8 час. 15 мин. Над японским городом Хиросима на высоте 580 м была взорвана первая атомная бомба «Малыш».
Вторая бомба («Толстяк») мощностью 21 кт была взорвана 9 августа 1945 г. в 11 час. 02 мин. На высоте 503 м над японским городом Нагасаки.
Проблема мирного сосуществования оказалась тесно взаимосвязанной с необходимостью достижения ядерного паритета.
Работы по подготовке к испытаниям ядерных зарядов были закончены в июле 1949 года, а 29 августа 1949 года было произведено первое ядерное испытание в СССР, явившееся одновременно первым испытанием на Семипалатинском полигоне и первым наземным ядерным испытанием.
18.10.1951 г. на Семипалатинском полигоне было осуществлено первое воздушное испытание СССР – сброс авиабомбы. 12.08. 1953 г. произведен первый термоядерный взрыв в СССР – самый мощный наземный взрыв. 22.11.1955 г. был осуществлен самый мощный взрыв на Семипалатинском полигоне. 15.01.1965 г. был произведен первый в СССР ядерный взрыв на выброс. Последнее ядерное испытание проведено 19.10.1989 г., когда 3 ядерных заряда были взорваны под землей, в скважине.
За весь период деятельности Семипалатинского ядерного испытательного полигона (СИЯП) на нем было проведено 465 ядерных испытаний. За период с 1949 года по 1962 год было проведено 118 атмосферных и наземных испытаний. Остальные 347 испытаний были подземными.
Радиационное воздействие на окружающую среду и население при атмосферных испытаниях могли оказать 25 наземных и 86 воздушных ядерных взрывов. Определенное воздействие, на население территорий прилегающих к полигону, могли оказать и отдельные подземные ядерные испытания, сопровождавшиеся нештатными радиационными ситуациями.
Весь период проведения ядерных испытаний на Семипалатинском полигоне бывшего СССР можно характеризовать несколькими этапами:

- первый этап – с 29.08.1949 г. по 03.11.1958 г. – начался с испытания первого ядерного заряда и закончился в связи с объявлением первого моратория на проведение ядерных испытаний;
- второй этап – с 01.09.1961 г. по 25.12.1962 г. – начался выходом из моратория в связи с обострением военно-политической обстановки и закончился прекращением ядерных испытаний в атмосфере;
- третий этап – с 15.03.1964 г. по 25.12.1975 г. – начался с реализации с программы ядерных испытаний СССР в условиях действия Договора о запрещении ядерных испытаний в трех средах и закончился в связи с прекращением проведения подземных ядерных взрывов мощностью более 150 кт

Советским Союзом моратория на ядерные испытания;
пятый этап – с 26.02.1986 г. по 24.10.1990 г. характеризуется деятельностью полигонов в условиях нового политического курса СССР, направленного на прекращение ядерных испытаний.

Первый и второй этапы можно объединить в один, условно назвав его периодом «атмосферных (наземных и воздушных) ядерных испытаний», а этапы с третьего по пятый – периодом «подземных ядерных испытаний»

В 1953 г. Произведен первый воздушный взрыв водородной бомбы мощностью– 470 килотонн. Весь эксперимент прошел не так, как предполагали испытатели. Так как скорость ветра оказалась в два раза больше ожидаемого, а его направление не соответствовало запланированному.

Практически на всей территории Семипалатинской области выпали радиоактивные осадки.

Наземный взрыв 1956 года и воздушный взрыв 1957 –оказали негативное влияние на здоровье людей и прилегающие территории.

В таблице представлены суммарные дозы облучения той части населения, которое проживало в 103 населенных пунктах на момент атмосферных испытаний.

За весь период испытаний ядерного оружия облучению в дозе менее 7 санти зиверсах подверглось около 50 000 человек, от 7 до 100 санти зиверсах – около 80 000 человек. Наиболее высокие дозы облучения более 100 санти зиверсах получило около 27 000 человек.

Самые высокие дозы получены жителями населенных пунктов Долонь и Боденэ в пределах до 450 мили грей медико-демографические последствия облучения населения Казахстана регистрировались в течение четырех временных промежутков и зависели от таких факторов риска, как: величина дозы и характер облучения; время нахождения под риском, пола и возраста на момент облучения.

В первом периоде наблюдается

Рост младенческой смертности

Врожденные пороки развития болезни эндокринной системы, нервной системы

Во втором периоде происходит Рост онкологической заболеваемости,болезней системы крови и кроветворных органов

Установлено трехкратное превышение уровней болезней системы кровообращения и эндокринной системы

В третьем периоде зафиксирован резкий подъем онкологических заболеваний и смертности.

Существенно снижаются злокачественные опухоли желудочно-кишечного тракта (почти в три раза – 25-35 случаев на 100000 населения) с одновременным ростом уровня рака легких и бронхов,

Четвертый период характеризуется увеличением числа случаев болезней органов дыхания, системы кровообращения, щитовидной железы. среди потомков, рожденных от облученных родителей.

В 1992 году принят Закон Республики Казахстан «О социальной защите граждан, пострадавших вследствие испытаний на семипалатинском испытательном ядерном полигоне»,

С 1953 - 1996 гг. Проводились исследования радиационной обстановки в Семипалатинской области.

В 1962 году началось изучение радиоэкологической обстановки. Стали изучаться как объекты окружающей среды, так и продукты питания.
Исследования почв с 1953 по 1996 годы показали, что поверхностный слой грунта загрязнен радиоактивными выпадениями от ядерных взрывов.
На графике представлена динамика содержания суммарной активности и активности отдельных радионуклидов для с. Саржал. Подобная картина наблюдалась и для остальных исследованных населенных пунктов.
С 1953 по 1967 гг. удельная суммарная активность почвы на всей территории наблюдаемой зоны уменьшилась в среднем в 1774 раза, с 1965 по 1978 – в 787 раз.
С 1963 по 1994 года снижается активность стронция и цезия (цифры представлены на слайде)
Накопление радиоактивных веществ в растительности обусловлено поступлением радионуклидов через корневую систему.
С 1953 по 1968 гг. наблюдался спад суммарной активности растительности в 300 раз. С 1959 по 1994 гг. отмечалось уменьшение активности стронция и цезия.
Нами рассмотрено содержание стронция и цезия в мясе и молоке. Прослеживается отчетливая тенденция снижения удельной активности.
Одним из путей поступления радионуклидов в организм человека является использование в пищевом рационе воды. Жители наблюдаемой зоны используют для хозяйственных нужд и питья грунтовые воды.
С 1958 по 1968 гг. в воде суммарная удельная активность уменьшилась в среднем 3 раза. С 1963 по 1994 гг. активность стронция- снизилась в 4 раза, цезия –в 9 раз.
Испытания ядерного оружия, проводившиеся в течение 40 лет причинили невосполнимый ущерб здоровью людей и окружающей природной среде, вызвали рост общей заболеваемости и смертности населения.
Все более пагубно сказываются отдаленные последствия ядерных испытаний, которые передаются из поколения в поколение.
Ликвидация этих последствий требует осуществления специальной государственной программы и комплекса мер по лечению, оздоровлению, реабилитации, социальной защите населения.
По нашему мнению, на государственном уровне должен быть создан уполномоченный орган, Работа данной службы может быть направлена на защиту граждан, пострадавших вследствие испытаний на СИЯП, и на решение проблем психологического и социального характера.
Мы предлагаем следующие направления работы государственного уполномоченного органа это:
1. Информационно-просветительское.
2. Радиоэкологическое.
3. Экологический туризм
Кроме этого, для доступности информации необходимо создать call-центр, сотрудники которого, будут оказывать бесплатную юридическую и **психологическую поддержку, а также консультировать всех желающих.**

Литература:
1.Дубасов Ю.В. Радиоактивное загрязнение Семипалатинского полигона и прилегающих территорий в результате атмосферных испытаний 1949-1962 гг. // Проблемы радиоактивного загрязнения бывшего Семипалатинского полигона и прилегающих к нему территорий: Тез. докл. науч.-тех. Совещания. 7-8 октября 1996 г. НЯЦ РК. – Курчатов, 1996. – С. 12
2.Часников И. Я. Эхо ядерных взрывов. – Алматы, 1996. – 98 с.
3.Доск алиев Ж.А. Медико-экологические последствия ядерных испытаний и задачи по углублению реабилитации населения, пострадавшего от ядерных испытаний. Материалы 3-ей Международной конференции «Экология, радиация, здоровье». Семипалатинск, 2002. с. 28.

ҚАЗІРГІ ЗАМАНҒЫ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ БІЛІМ ЖҮЙЕСІНДЕ ДАМЫТУ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Қатысушы: Толеугазина Гульвира Алмасовна
Жетекшісі: Бласпаева Ғ.Қ.
«М.О.Әуезов атындағы педагогикалық колледжі» КМҚК Семей қаласы

Өзектілігі: Жас ұрпақтың жаңаша ойлануына, олардың біртұтас дүниетанымының қалыптасуында әлемдік сапа деңгейіндегі білім, білік негіздерін меңгеруіне ықпал ететін жаңаша білім мазмұнын құру жалпы білім беру жүйесіндегі өзекті мәселе.Өйткені бізді дамудың жаңа сатысы күтіп тұр.Сол кезеңге лайықты ұлттық сананы қалыптастырып, дамыту дәл қазіргі өзекті мәселе болып саналады.
Мәселе: Қазіргі таңда біздің Республикада білім берудің жаңа жүйесі дайындалып, әлемдік білім беру кеңістігіне енуге батыл қадамдар жасалу қажет.Білім берудің мазмұны жаңарып, оларды техналогиялық-педагогикалық тұрғыдан жетілдіру қажеттігі туындауда.
Мақсаты: Жаңа ақпараттық дамыған қоғамда оқушыларды белсенді шығармашылық іс-әрекетке дайындау.Бұл мақсатқа жету үшін жаңа техналогияларды сабақ беру енгізу болып отыр. Сабақта жаңа техналогияларды тиімді пайдалану оқушылардың пәнге деген қызығушылығын арттырады, шығармашылық қабілетін дамытады, қоршаған ортаны танымдық зерттеу барысында дидактикалық мақсаттар іс жүзінде асырылады. Ақпараттық және телекомуникациялық технологиялар күн сайын білім берудің барлық саласына тереңірек еніп отыр. Бұған күнделіктіақпараттық қоғаммен және сәйкесінше мамандарды дайындаудың қажеттілігімен байланысты сыртқы факторлар, сонымен қатар оқу мекемелерінде қазіргі компьютерлік техника мен программалық қамтамасыз етудің кең таралуымен, мемлекеттік және мемлекетаралық білім беруді ақпараттандыру бағдарламаларының қабылдануымен, ақпараттандыру тәжірибесін қажет ететін педагогтар санының артуымен байланысты ішкі факторлар әсер етуде. Бірқатар жағдайда ақпараттандыру құралдарын қолдану мектеп мұғалімдерінің еңбек ынтасын арттыруға жағымды әсер етумен қатар, мектеп оқушыларының оқу тиімділігіне арттыруға да ықпалын тигізеді. Жалпы білім беретін орта білім беру саласында қолданылатын ақпараттық-қатынастық технологиялар құралдарының негізінде периферияльық құрылғылармен жабдықталған дербес

компьютер жатыр.Компьютердің мүмкіндіктері оған енгізілген программалық қамтамасыз етумен анықталады. Программалық құралдардың негізгі категориялары жүйелік программалар, қолданбалы программалар және аспаптық құралдар.

Жүйелік программаларға компьютердің жабдықтарымен және пайдаланушымен өзара әрекетін қамтамасыз ететін операциялық жүйелер, сонымен қатар түрлі қызметтік немесе сервистік программалар жатады. Қолданбалы программаларға ақпараттық техологиялардың құрал-саймандары болатын программалық қамтамасыз етулер – мәтінмен, графикамен, кестелік мәліметтермен және т.б. жұмыс технологиялары жатады. Құрал-саймандық программаларға программалық қамтамасыз етуді дайындауға арналған программалар жатады.

Жалпы білім беретін орта білім беру жүйесінде әмбебап офистік қолданбалы программалар мен ақпараттық және телекомуникациялық технологиялар құралдары мәтіндік процессорлар,электрондық кестелер, презентация дайындау программалары, мәліметтер қорын басқару жүйелері, органайзерлер, графикалық пакеттер және т.б. кеңінен таралған. Білімді ақпараттандырудың екі негізгі мақсаты бар. Біріншісі – білім қызметінің барлық түрлерінің тиімділігін арттыру. Ол туралы айтылған, әлі бірнеше рет айтылады да. Оқулықтың осы тақырыбының мазмұны ақпараттық қоғамда адамды өмірге қатыстырудан, ақпараттық технологияларды кәсіби қызмет пен күнделікті өмірге пайдаланудан тұратын білімді ақпаратандырудың екінші мақсатына байланысты. Қазіргі қоғамның өз дамуының ақпараттық дәуіріне көшуі болашақ маманның ақпараттық мәдениетінің негіздерін қалыптастыру міндетін білім жүйесінің алдында тұрған негізгі міндеттердің бірі ретінде алға қояды. Қоғамның ақпараттандыру технологиялары мен құралдары арсеналын игерген білікті мамандарға деген мұқтаждығы білім беру саясатының басты қозғаушы күшін айналуда.

Білім берудің сапасы мен тиімділігін арттыруды жүзеге асыруда қазіргі педагог мамандардың қолынан келер мүмкіндіктерінің арасындағы қарама - қайшылықтың сақталып отырғанын атап айту керек. Бұл қайшылықтарды жоюда білім беру саясатындағы басым бағыттардың бірі – білім беру үдерісін құзіретті тәсілге бағдарлай отырып, оны жүзеге асырудың жолдарын қамтамасыз ететін төмендегідей маңызды міндеттерді шешу қажет:

• педагогтарды білім берудің жаңа технологияларын меңгеруден, кәсіби рөлдерді (кеңесші, топтық талдауды ұйымдастырушы, фасилитатор, тьютор) сәйкесінше игеруден тұратын құзіретті тәсілдері аясындағы жұмыстарға даярлау;

• педагогтарды баланың және өзінің денсаулығын сақтау технологиясымен қамтамасыз ету;

• білім беру үдерісін барынша дараландыру жағдайындағы іс-әрекетке даярлығын қалыптастыру;

Колледж студенттерінің кәсіби құзіреттілігін қалыптастыру өзіндік жұмыстарды ұйымдастыру арқылы да жүзеге асады. Кәсіби құзыреттілікті өзіндік жұмыстар арқылы қалыптастырудың түпкі мақсаты –студенттерді белсенді ой қызметін, әр түрлі танымдық мәселелерді өздігінен шешуге, бұрынғы меңгерілген білімді қолдануға ұмтылысы бар оқыту үрдісінің субъектісі етіп тәрбиелеу.

Колледж студенттерінің кәсіби құзыреттілігін қалыптастыруда мынадай әдістер мен технологияларды қолдануға болады:

- АКТ технологиясы;
- арнайы өз бетімен орындауға арналған құзыреттілікке арналған тапсырмалар жүйесі;
- жобалау технологиясы;
- оқу мен жазуды сыни тұрғыдан ойлау арқылы дамыту технологиясы;
- проблемалық оқыту технологиясы;
- дамыта оқыту технологиясы;
- тірек сигналдары арқылы оқыту технологиясы;
- оқытудың модульдік технологиялары.

Колледж студенттерінің кәсіби құзыреттілікті қалыптастыруға бағытталған әдістермен жұмыс істеу барысында коммуникативтік дағдылары қалыптасып, қарым-қатынаста өзгені ұғыну мүмкіншіліктері артып, өздігінен ізденіп ой қорытуға деген қызығушылықтары оянады, әр түрлі педагогикалық жағдаяттарды талдау мен оны практикада қолдану іскерліктерін меңгереді.

Бүгінгі күндері жас мамандардың болашақта білім беру жолында, келешек ұрпақты тәрбиелеу жолында мол тәжірбиесі болу керек. Бойында білім беру үшін тиісі АКТ техналогиялық білімі қалыптасу қажет. Қазіргі таңда осы мәселене қолға алынуда,дегенмен жеткілікті түрде емес. Сол себепті менің алға қойған нақты мақсатымның бірі – жас мамандарға озық техналогияларды оқыту бойынша оқу бағдарламасын тиімді жолмен ашып көрсету.Бұл бағдарламада толықтай АКТ техналогиялары қарастырылып,білім алуға толықтай мүмкіндіктер жасалады.Бағдарлама атауы «MODERN TEACHER» яғни – Заманауи ұстаз. Бағдарлама құрамында:
- 3D кітап жасау;
- Креативті электронды кітап жасау;
- Youtube канал ашу (каналға видео сабақтар салу мақсатында);
- Hand Animation Padlet тақтасы; - QR-код жасау;
- Видео сабақ түсіру,монтаждау;
- Анимациялық видео ролик жасау;
- Ерекше презентация;
- Интерактивті тест;
- Электронды парақ; және т.б.

Қазіргі кезде бұл тізімдегілердің біразы шығарылғанмен қолданысқа енбеген. Себебі бұны арнайы түсіндіретін маман иесі толық даярланбаған. Сол себептіде жас мамандар әлі күнге дейін ескі әдістермен сабақ өткізуде. Бұл оқушылардың сабаққа деген қызығушылығы мен ынтасын көтермейді. Бұл техналогиялар тек мұғалімдерге ғана емес сонымен қатар басқа да маман иелеріне тиімді болып табылады. Осы себептерді қарастыра келе «MODERN TEACHER» бағдарламасын ашуды көздедім.

Қорытындылай келе, болашақ мамандардың құзыреттілігін арттыру бұл қоғамның басты мәселесі. Қазіргі таңда адамға көптеген ақпарат тасқыны келеді. Дегенмен оқу мазмұны мен оқыту әдістері ескі сарында қалып қоюда. Сол себепті білім берудегі әлеуметтік қажеттілік пен ол қажеттілікті қанағаттандырудың арасындағы қарама – қайшылық білім беру саласының дағдарысына әкеліп соғуда. Ал бүгінгі күндері жас мамандардың болашақта білім беру жолында, келешек ұрпақты тәрбиелеу жолында мол тәжірбиесі болу керек. Кәсіби құзіреттілікті қалыптатсырудың барлық

құрылымдық құрамдас бөліктері болашақ мамандардың білім беру ұйымдарындағы қызметіне, атап айтқанда, нақты педагогикалық жағдайларды шеше алу шеберлігіне бағытталған. Қайшылықтарды жоюда білім беру саясатындағы басым бағыттардың бірі – білім беру үдерісін құзіретті тәсілге бағдарлай отырып, оны жүзеге асырудың жолдарын қамтамасыз ететін маңызды міндеттерді шешу қажет.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1.Құрманалина Ш.Х.және т.б. Педагогика. Астана-2007. 274-307 бет

2.Құрманалина Ш.Х. Оценка качества профессиональной компотентности учителя. Алматы-2006.

3.Сорокина Т.М. Развитие профессиональной компетенции будущего учителя средствами интегрированного учебного содержания // Начальная школа. – 2004. – №2. – С. 110-114.

4.Кенжебеков Б.Т. Жоғары оқу орны жүйесінде болашақ мамандардың кәсіби құзыреттілігін қалыптастыру: пед.ғыл. докт...автореф.:
21.05.05. – Қарағанды: Е.А. Бөкетов атындағы ҚарМУ, 2005. – 40 б.

ЛЕСТНИЦА ИАКОВА

Участник: Цапков Иван Петрович
Руководитель: Дюсупова Макпал Талгатовна
КГКП «Колледж транспорта» г.Семей

Цель работы:

-изучить историю развития знаний об электричестве, использования этих знаний для создания полезных приборов;

- определить, почему имя Николы Тесла связывают с новейшими разработками радиоэлектроники;

- на примере одного из изобретений исследовать возможность реализации разработок Н. Теслы в современных условиях.

Задачи работы:

- определить начало изучения электризации тел как основу нового направления в физике;

- установить какие изобретения Николы Тесла мы используем в современном мире;

- экспериментальным путем установить возможность или не возможность реализации его проекта Лестница Иакова в лабораторных условиях из бытовых приборов.

Результат проектной деятельности

Прибор по физике «Лестница Иакова» для демонстрации некоторых свойств электрической дуги.

История цивилизации — история изобретения все новых и новых методов преобразования энергии, освоения ее новых источников и в конечном итоге увеличения энергопотребления.

Первый скачок в росте энергопотребления произошел, когда человек научился добывать огонь и использовать его для приготовления пищи и обогрева своих жилищ. Источниками энергии в этот период служили дрова и

мускульная сила человека. Следующий важный этап связан с изобретением колеса, созданием разнообразных орудий труда, развитием кузнечного производства. К XV в. средневековый человек, используя рабочий скот, энергию воды и ветра, дрова и небольшое количество угля, уже потреблял приблизительно в 10 раз больше, чем первобытный человек.

Особенно заметное увеличение мирового потребления энергии произошло за последние 200 лет, прошедшие с начала индустриальной эпохи, — оно возросло в 30 раз и достигло в 2001 г. 14,3 ГВтУ.Т./год. Человек индустриального общества потребляет в 100 раз больше энергии, чем первобытный человек, и живет в 4 раза дольше.

Выполняя поэтапно задачи данного проекта, мы пришли к следующим выводу, что история изучения электризации тел как раздела физики началась относительно недавно 400 лет назад. За эти годы было совершено очень много открытий в данной области, благодаря которым развилась химия, электростатика, электродинамика, радиоэлектроника и робототехника. Множество приборов в современном мире основаны на разработках сербского ученого Николы Тесла. Но еще больше его идей ждут своего развития.

Электрическая дуга между двумя электродами в воздухе при атмосферном давлении образуется следующим образом: при увеличении напряжения между двумя электродами до определённого уровня в воздухе между электродами возникает электрический пробой. Напряжение электрического пробоя зависит от расстояния между электродами и других факторов. Потенциал ионизации первого электрона атомов металлов составляет приблизительно 4,5 — 5В, а напряжение дугообразования — в два раза больше (9-10 В). Требуется затратить энергию на выход электрона из атома металла одного электрода и на ионизацию атома второго электрода. Процесс приводит к образованию плазмы между электродами и горению дуги (для сравнения: минимальное напряжение для образования искрового разряда немногим превышает потенциал выхода электрона -до 6 В) [2].

Взаимодействие электродов с плазмой дуги приводит к их нагреву, частичному расплавлению, испарению, окислению и другим видам коррозии. Именно частичное расплавление электрода используется при электродуговой сварке, выплавке стали. Еще одно применение электрической дуги: в дуговых лампах.

При эксплуатации высоковольтных электроустановок, в которых неизбежно появление электрической дуги, борьба с ней осуществляется при помощи электромагнитных катушек, совмещённых с дугогасительными камерами.

Лестница Иакова — один из наиболее известных и популярных экспонатов для музея интерактивной науки. Конструктивно лестница Иакова представляет собой высоковольтный генератор дугового разряда, создающий электрическую дугу между двумя длинными электродами. Расположение электродов в виде буквы V вызывает эффект подъёма дуги вверх за счёт конвекции горячего воздуха, который плазма электрической дуги нагревает в процессе работы прибора. Когда дуга доходит до верхней точки, она обрывается, и загорается

снова снизу, двигаясь по кругу. Если фотографировать этот процесс на длинной выдержке, перепрыгивающая электрическая дуга выглядит похожей на одноимённую огненную лестницу.

Несмотря на внешнюю простоту, лестница Иакова устроена достаточно сложно. Разработанная и построенная по современной инверторной технологии, она содержит в себе импульсный высоковольтный генератор, оборудованный защитами по току и по температуре транзисторов, и позволяющий полностью уместить всю конструкцию в лёгком и компактном корпусе. Конструкция генератора состоит из высокочастотного трансформатора, силовой части по топологии «полный мост», платы драйвера транзисторов, низковольтного источника питания для драйвера и реле запуска.

Установка состоит из трех основных частей:

1) Задающая часть
2) Высоковольтный трансформатор
3) Сама лестница

Электрическая дуга в воздухе превращается в плазму, температура которой – 5000 ºС. Теплый воздух легче холодного, поэтому за счет конвекции он поднимается вверх, увлекая за собой дугу. Когда дуга достигает самого широкого промежутка между электродами, она обрывается. В этот же момент внизу электродов зажигается новый дуговой разряд, и процесс повторяется.

Прежде, чем приступать к сбору данной установки необходимо внимательно изучить технику безопасности при работе с электричеством высокого напряжения и частоты! Все работы необходимо проводить в обуви с резиновой подошвой. Обязательно под контролем взрослых!

Для сбора данной модели схема была упрощена. Получился вариант, представленный на рисунке.

Первый вариант установки был без преобразователя напряжения: электрическая дуга возникала, но не поднималась вверх по электродам. После установки преобразователя от микроволновой печи дуга стала подниматься

вверх. И установка стала максимально похожа на вариант Лестницы Иакова, представленную Николой Тесла.

В ходе экспериментов выяснилось, что на работу прибора оказывает большой влияние влажность окружающей среды. В ясную и сухую погоду дуга возникала и с легкостью поднималась по электродам вверх. В сыром помещении или после дождя дуга возникала, но не двигалась вверх. Как только мы дополнили схему высоковольтным преобразователем напряжения из микроволновой печи, дуга стала подниматься по электродам даже при высокой влажности в помещении. Это дает основание для дальнейших опытов и расчетов.

В наших планах также эксперименты с цветом разряда электрической дуги. Тесла в своих опытах предполагал, что материал электродов и их покрытие растворами солей могут влиять на цвет пламени. Интересно, отразится ли покрытие электродов на мощности и поведении дуги.

Мы экспериментируем и учимся новому. Тесла ведь говорил: «Действие даже самого крохотного существа приводит к изменениям во всей вселенной».

Список использованной литературы

1. Спиридонов О. П. «Универсальные физические постоянные», М., «Просвещение», 1984, с. 52, ББК 22.3 С72
2. Райзер Ю. П. Физика газового разряда. - 2-е изд. -М.: Наука, 1992. -536 с.
3. http://cxem.net/tesla/tesla11.php

ОҚЫТУДЫҢ ИНТЕРАКТИВТІ ӘДІСТЕРІН ҚОЛДАНУ МҮМКІНДІКТЕРІ

Қатысушы: Сайынова Ақбота Берікқазықызы

Жетекшісі: Сарсекова Г.К. Педагогика пәнінің оқытушысы

«М.Әуезов атындағы педагогиикалық колледжі» КМҚК Семей қаласы

Қазіргі білім беру жүйесіндегі маңызды мәселелердің бірі - оқу үрдісіне жаңа инновациялық технологияларды енгізу, білім беруді ақпараттандыру болып табылады. Жаңа ақпараттық технологиялар дегеніміз - білім беру ісінде ақпараттарды даярлап, оны білім алушыға беру процесі. Бұл процесті іске асыруда негізгі құрал компьютер болып табылады. Компьютер - білім беру ісіндегі бұрын шешімін таппай келген жаңа, тың дидактикалық мүмкіндіктерді шешуге мүмкіндік беретін зор құрал. Жаңа ақпараттық технологияның негізгі ерекшелігі – бұл білім алушыларға өз бетімен немесе бірлескен түрде шығармашылық жұмыспен шұғылдануға, ізденуге, өз жұмысының нәтижесін көріп, өз өзіне сын көзбен қарауына мүмкіндік береді. Ол үшін мұғалім өткізетін сабағында білім алушының сабаққа деген қызығушылығын арттырып, бүгінгі заман талабына сай білім беруі керек. Бұл мұғалімнен шығармашылық ізденісті, үлкен сұранысты талап етеді.

Жаңа ақпарттық технологияны сабақта пайдаланудың тиімділігі білім алушылардың еркін ойлауына мүмкіндік береді, ақыл - ойын дамытады, шығармашылық белсендігін арттырады, ұжымдық іс - әрекетке тәрбиелейді, жан-жақты ізденушілігін арттырады.

Қазіргі заманғы ғылыми-техникалық үрдіс қарқыны білім беру жүйесінің алдына оқыту технологиясын жетілдіру міндеттерін қойып отыр. Тәуелсіз елдің болашағы білім беру жүйесіне байланысты. Осыған байланысты педагог мамандар оқытудың ең тиімді әдіс-тәсілдерін зерттеп, тәжірибе жүзінде сынап келеді. Бірнеше оқыту әдістерін салыстыра қарастыру арқылы әр мұғалім оқытудың жаңа технологияларын таңдап, ой елегінен өткізіп, өздерінің сабақтарында қолданады. Оқушы мен компьютер арасындағы оқытуды интерактивті деп атайды. Мұндай қарым-қатынас оқушылардың қандай да бір тапсырманың шешімін табуға тырысқан кезде байқалады. Интерактивті оқытудың басты мақсаты – оқушыларды өз бетінше тапсырманың жауабын табуға үйрету.

Интерактивті тапсырмалар құруға арналған LearningApps.org онлайн-сервисі мүмкіндіктерін өзімнің педагогикалық іс-тәжірибеден өту барысында қолдандым.

LearningApps.org деген не? Ол: интерактивті оқыту, интерактивті модульдердің көмегімен оқыту және оқыту процесін қолдау, модульдерді жылдам құру және өзгерту, тапсырмалар базасын жинақтап, қолжетімді ету, онлайнда оқу, жаппай тегін қолдану.

Мұғалім LearningApps.org платформасында жеке пайдаланушы ретінде тіркеліп, аккаунт құрады. Өз оқу модульдерін жасап, сақтайды, сонымен қатар басқарады. Пайдаланушы оқу модульдерінің авторы ретінде жасаған контентті жасырын статистикада көре алады. Мұғалім «Барлық жаттығу», «Жаңа жаттығу», «Менің сыныптарым», «Менің жаттығуларым» қызметтерін пайдаланады. «Жаңа жаттығу» қызметі: жұпты табу, классификация, хронологиялық кесте, мәтін енгізу, суреттерді іріктеу, викториналық сұрақтар, бос орындарды толықтыру, аудио/видео контент, кім миллионер болғысы келеді?, пазл, сөзжұмбақ т.б. модульдерді ұсынады. Модуль құрылымы: жаттығу атауы, жаттығу сипаттамасы, тапсырма түрі, мәтін, сурет, аудио, видео, элемент қосу, кері байланыс, фон, көмектен тұрады. Оқытушы модульдерге тапсырма енгізіп, сақтау арқылы «Менің жаттығуларым» базасын толықтырады. Барлық жеке оқу модульдерінің шифрленген веб-сілтемелері болады. Оқушылар іздеу жүйелері немесе LearningApps.org оқу модулінің авторы шифрланған веб-сілтемесі арқылы өтеді немесе бағдарламаны белгілі бір аудитория үшін қолжетімді ету үшін кірістіру кодын пайдалана алады. Оқу модулінің авторы тапсырмаларды сайтта жариялай алады.

Мысалы: «Сәйкестендіру» бейнематериал көріп, сөздерді сай келетін сөздермен сәйкестендіреді. Бұл оқушының есте сақтау, тыңдалым дағдыларын жетілдіре түседі. https://learningapps.org/display?v=pqyja2r1523

Келесі платформа ол бізде **Thinglink** интерактивті инфографика немесе интерактивті плакаттар жасаудың тамаша құралы ретінде мұғалімдер қауымына бұрыннан белгілі. Сонымен бірге оның мүмкіндіктері мультимедиялық дидактиканың басқа әдістеріне де таралады. Кескінге қосымша материалдарға көшуді қамтамасыз ететін белгілер қосылады: мәтіндік түсініктемелер, фотосуреттер, аудио файлдар, бейнелер, сайттарға сілтемелер. Осы қызметті жасаушылардың сөздерімен айтқанда, ол "суреттердің өмірге келуіне көмектеседі. Бұл бағдарламаны тәрбие сағатында , сабақтын соңында қортынды және жаңа сабақ түсіндіргенге қолдану өте тиімді. Түрлі шаблондар оқушылардың назарын аудартып, қызығушылығын арттырады.

Мысалы: Жаңа тақырып бізде «Киіз үй» болса сол киіз үйді таныстыру үшін экраннан сілтеме арқылы осы сайтты ашамыз. Белгіленген нүктені басамыз сол нүктені басқан кезде киіз үй жабдығы ашылып ол туралы анықтама беріледі.

Wordwall – білім беру процесінің негізгі міндеттерінің бірін шешуге көмектесетін білім беру ресурсы.

Wordwall қолданудың негізгі мақсаты – оқытудың тиімділігін арттыру:
- оқу мотивациясын арттыру;
- оқушылардың танымдық белсенділігін дамыту;
- сабаққа дайындалу кезінде оқушылардың дербестігін ынталандыру;
- білім сапасын арттыру;
- оқу процесін ұйымдастырудың формалары мен әдістерін жетілдіру. Бұл ресурстың көмегімен әр баланың мүмкіндіктерін ескере отырып, интерактивті немесе баспа жаттығуларын жасай отырып, оқытуды саралауды ұйымдастыруға болады.

Wordwall - үй жұмысын тексеру кезінде, жаңа сабақты бекіту, немесе оқыған мәтін бойынша сұрақтарға жауап беруге ыңғайлы. Сол үшін сабақтарда оқушылар жалықпас үшін, WORDWALL.NET ресурстарын қолданамын. Осы платформада өзім оқушылар үшін көптеген тапсырмалар құрастыруға тиімді. Мысалы, оқушылардың ауызша тапсырмаларын тексергіміз келсе, онда

«кездейсоқ дөңгелек», «сәйкестендіру», «викторина», «тест» тапсырмалар арқылы білімін тексеруге болады. Егер жазбаша білімін тексеру үшін басқа да қызықты әдістер арқылы тексеруге болады.
Мысалы:

Оқытудың инновациялық әдістері мен ақпараттық технологияларды пайдалану – педагогикалық іс- әрекеттердің мазмұны мен формасын толықтыру негізінде оқыту үрдісін жетілдірудің бірден бір жолы. Компьютерлік желілерді, интернет жүйесін, электрондық оқулықтарды, мультимедиалық технологияларды, қашықтан оқыту технологиясын пайдалану оқу орындарында ақпаратты- коммуникациялық технологиялар кеңістігін құруға жағдай жасайды.

Қорытындылай келе, интерактивті білім беру ресурсын сабақта пайдалану білімді жақсы түсінуге және меңгеруге, сонымен қатар материалды тиімді бекітуге ықпал етеді. Сонымен қатар білім алушылардың білім алушылардың логикалық ойлау қабілеттерін дамытуға, ақпараттық технологияны пайдалану дағдыларын қалыптастыруға және ақпараттық сауатты болып өсулеріне ықпал етеді.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Т.М.Жоламанова Жаңа педагогикалық технология лар. – Көкшетау, 2015.
2. А.Қозыбай, Н.Жексенбиева Кәсіптік білім беу жүйесіндегі қазігі оқыту технологиялары.-Астана, 2015.-12б.
3. Интерактивті оқыту әдісін қолданып сабақты жоспарлау және басқару.- Алматы, 2014
4. Педагогические технологии. Под редакцией: В.С.Кукушкина. Москва: 2004. 162-172 б.

КАТУШКА ТЕСЛА

Участник: Доловский Александр Александрович
Руководитель: Елтаева Айнур Галымбековна
КГКП «Колледж транспорта» г.Семей

Цель исследования: изготовить катушку Тесла и на основе собранной действующей установки провести эксперименты**.** Объяснить принцип действия данного прибора. Продемонстрировать образование искрового разряда и изучить ее работу.

Объект исследования: катушка Тесла.

Предмет исследования: электромагнитное поле катушки Тесла.

Гипотеза: Работа посвящена созданию катушки Тесла, с помощью которой можно показать возможность передачи электричества на расстояние без проводов. Передача тока без проводов и на сегодняшний день является наиболее актуальной. Я считаю, что просто заинтересовать других ребят удивительной наукой физикой через интересные опыты с катушкой Тесла тоже не менее актуально.

Объект, предмет и цель исследования обусловили постановку следующей гипотезы: вокруг катушки Тесла образуется электромагнитное поле способное передавать электрический ток беспроводным способом.

Задачи:

1. Изучить литературу по проблеме исследования.
2. Познакомиться с историей изобретения и принципом работы катушки Тесла.
3. Поиск деталей и изготовление катушки Тесла.
4. Провести расчеты характеристик катушки Тесла и опыты, демонстрирующие ее работу.
5. Подвести итоги и сделать выводы.

Этапы исследования:

1. Теоретическая часть. Изучение литературы по проблеме исследования.
2. Практическая часть. Изготовление катушки Тесла и демонстрация невероятных свойств электромагнитного поля катушки Тесла.

Новизна: заключается в том, что, как и многие изобретатели-экспериментаторы, я впервые, изучив научно-популярную литературу, собрал катушку Тесла, провел серию опытов и тем самым, показал значимость трудов Тесла.

Практическая значимость: результат работы носит просветительный характер, это позволит, повысит заинтересованность других к углубленному изучению таких предметов, как физика, юных исследователей - к исследовательской деятельности, и возможно для кого-то определит область дальнейшей деятельности.

Основная часть. Физика – это удивительная наука! Это наука из наук! Еще из незапамятных времен она держалась и всегда будет держаться на трех китах: гипотеза, закон, эксперимент. Экспериментальная физика имеет огромное значение в развитии науки. Эксперименты с электричеством… Однако, сам ток доходит к нам, увы, лишь по проводам. Это всё очень далеко от того, что Никола Тесла мог делать более 100 лет назад, и чего современная физика не может объяснить до сих пор. Ещё в 1900–х годах Тесла мог передавать на огромные расстояния ток без проводов, получить ток 100 млн. ампер и напряжение 10 тыс. вольт. Современные учёные достигли лишь планки в 30 миллионов ампер.

Ни́кола Те́сла (10 июля 1856 г (Хорватия) – 7 января 1943 г (Нью-Йорк, США)) — физик, инженер, изобретатель в области электротехники и радиотехники. **Катушка Тесла.** Трансформатор Тесла, также катушка Тесла — устройство, изобретённое Николой Тесла и носящее его имя. Является резонансным трансформатором, производящим высокое напряжение высокой частоты. Простейший трансформатор Тесла состоит из двух катушек — первичной и вторичной, а также разрядника, конденсаторов, тороида и терминала.

Первичная катушка обычно содержит несколько витков провода большого диаметра или медной трубки, а вторичная около 1000 витков провода меньшего диаметра. Первичная катушка вместе с конденсатором образует колебательный контур, в который включён нелинейный элемент — разрядник. Вторичная катушка также образует колебательный контур, где роль конденсатора главным образом выполняют ёмкость тороида и собственная межвитковая ёмкость самой катушки. Во время работы катушка Теслы создаёт красивые впечатляющие эффекты. В целом катушка Теслы производит 4 вида разрядов: стример, спарк, коронный разряд, дуговой разряд

Эксперимент. Создание катушки Теслы

Детали, которые нам потребуются для сборки:

Пластикиковая труба d=25 мм; l=11 см, медный провод обмоточный, d= 0,1 мм, медный провод обмоточный, d= 1,5 мм, полевой транзистор IRF740, потенциометр 1 кОм, резистор 56 Ом, электролитический конденсатор 4,4 мФ, 400 В, радиатор, термопаста, колодка для батарейки, батарейка 9 В, блок питания 12 В.

Сборка катушки Теслы по схеме

Установку я собирал сам на основе схемы Катушка, намотанная на каркасе от пластмассовой (сантехнической) трубы с диаметром 2,5 см. Первичная обмотка содержит всего 1 виток, провод диаметром 1,5 мм, был использован одножильный медный провод в резиновой изоляции. Вторичная обмотка содержит 800 витков провода 0,1 мм. Вторичная обмотка мотается аккуратно, виток к витку. Это устройство производит высокое напряжение при высокой частоте. Катушка Теслы - это демонстрационный генератор высокочастотных токов высокого напряжения. Устройство может быть использовано для беспроводной передачи электрического тока, на большие расстояния. В ходе исследования я продемонстрирую действие изготовленной мною катушки Тесла.

Практическая часть

Расчет основных характеристик

изготовленной катушки Тесла

- Резонансная частота вторичной катушки 2 МГц
- Входное напряжение: 9 В, 12 В.
- Выходное напряжение: ~230 В.
- Коэффициент трансформации – это величина, равная отношению напряжений в первичной и вторичной обмотках трансформатора.

$$K=U_1/U_2=N_1/N_2, \quad \text{где}$$

N_1 - число витков на первичной обмотке трансформатора

N2- число витков на вторичной обмотке трансформатора

U1 - напряжение на первичной обмотке трансформатора

U2- напряжение на вторичной обмотке трансформатора

при условии K < 1, U2 > U1, N2> N1 – повышающий трансформатор

при условии K >1, U1> U2, N1> N2 – понижающий трансформатор

$K=U_1/U_2=12/230=0{,}104 < 1$ повышающий трансформатор

$K= N_1/N_2=1/800=0{,}0012 < 1$ повышающий трансформатор

С помощью изготовленной катушки Тесла демонстрирую множество красивых и эффектных экспериментов. Демонстрации с использованием трансформатора. Пронаблюдаем разряды.

Демонстрация №1. Демонстрация газовых разрядов. Стример, спарк, дуговой разряд. Оборудование: катушка Тесла**.** При включении катушки, с терминала начинает выходить разряд, который в длину 6-7 мм.

Демонстрация №2. Демонстрация разряда в люминесцентной лампе и лампе дневного света (ЛДС). Оборудование: катушка Тесла, люминесцентная лампа, лампа дневного света. Наблюдается разряд в люминесцентной лампе

Демонстрация №3. Эксперимент с линейками. Оборудование: катушка Тесла, металлическая линейка, деревянная линейка. При внесении металлической линейки в разряд стример ударяется об нее, при этом линейка остается холодной. При внесении деревянной линейки в разряд, стример быстро охватывает ее поверхность и через некоторое время оставляет пятнышки.

Демонстрация №4. Эксперимент с бумагой. Оборудование: катушка Тесла, бумага. При внесении бумаги в разряд, стример быстро охватывает ее поверхность и через несколько секунд прожигает бумагу

Демонстрация №5. Эксперимент с лампой накаливания. Оборудование: катушка Тесла, лампа накаливания. Наблюдается разряд в лампе накаливания.

Результаты эксперимента и вывод:

1. Действительно, при поднесении газовой мини-лампочки, она загорается и светится вблизи катушки, а из этого следует, что вокруг устройства существует электромагнитное поле. Гипотеза подтверждена!
2. Лампочка зажглась прямо у нас в руках, это значит, что электрический ток может передаваться без проводов.
3. Разряды катушки не являются опасными для человеческого организма при кратковременном воздействии, так как сила тока ничтожно мала, а частота и напряжение слишком высоки.

Заключение. Самодельная Катушка Тесла получилась на славу. С её помощью можно зажигать люминесцентные лампы на расстоянии без проводов, лишь подводя их к катушке. Также можно передавать электроэнергию на расстояние без проводов. На его концах выходит высокое напряжение. Но у этого тока маленькая сила тока и очень большая частота около 2МГц. Поэтому это электричество не приносит никакого вреда.

Выполняя данный проект, я приобрел навыки работы с инструментами, научился оценивать результаты своей работы, учился связывать теорию с практикой, пользоваться инструментальными методами исследования. Кроме того, изготовление самодельных приборов побудило меня к самостоятельному получению знаний за счет более глубокого изучения дополнительной литературы.

Данный прибор можно применять на уроках физики как дополнительный материал для объяснения принципа работы трансформатора и электромагнитной индукции. А так же на занятиях кружка по физике и во время проведения внеурочных мероприятий для показа удивительных экспериментов с катушкой Тесла. Я надеюсь, что увидев зажигательные опыты с помощью катушки Тесла, у студентов возрастёт интерес к изучению физики!

Список используемой литературы:

1. Желько Сарич. Посвящённый. Роман о Николе Тесле.- М: Дельфис, 2010
2. Марк Сейфер Абсолютное оружие Америки. - М: Эксмо, 2005.
3. Пиштало В. Никола Тесла. Портрет среди масок. - М: Азбука-классика, 2010
4. Фейгин О. Никола Тесла: Наследие великого изобретателя. - М.: Альпина нон-фикшн, 2012.

HTML БАҒДАРЛАМАЛАУ ТІЛІНДЕ «ҚОЛДАНБАЛЫ БАҒДАРЛАМАЛЫҚ ҚАМТАМАСЫЗ ЕТУ» ПӘНІНЕН ЭЛЕКТРОНДЫ ОҚУЛЫҚ ӘЗІРЛЕУ

Қатысушы: Шнайдер Зарима
Жетекшісі: Мукажанова Меруерт Жармаковна
Мусатаева Айгерим Кайратовна
«Геологиялық барлау колледжі» КМҚК

Бұл әдістемелік нұсқаулар жинағы "Қолданбалы бағдарламалық қамтамасыз ету"пәнінің мақсаттарын қамтиды.

Әдістемелік нұсқаулардың негізгі мақсаты-кәсіби қызметте қажетті бағдарламалар туралы толық түсінік беру және практиканы орындау.

Әдістемелік басшылықтың негізгі міндеттері:

- растрлық кескінді векторлық кескінге көшіру туралы толық түсінік алыңыз;
- бастапқы картографиялық құжаттарды өңдеуге арналған бағдарламалармен жұмыс туралы толық ақпарат беру;
- геологиялық деректер құрылымын өңдеу туралы толық түсінік беру;
- тақырыптық картаны құру туралы толық түсінік беру;
- әр түрлі бағдарламаларда атрибутивті геологиялық карталардың векторлануы туралы түсінік беру.

Пәнді зерделеу барысында мынадай жұмыс түрлері жүргізіледі: бастапқы графикалық ақпаратты дайындау, деректерді векторлау, геологиялық деректер базасын дайындау, геоақпараттық пакеттерді құру.

Практикалық сабақтарды өткізу үшін компьютерлік зертхана, есептеу техникасының заманауи құрылғылары, арнайы лицензиялық бағдарламалық қамтамасыз ету санитарлық-эпидемиологиялық нормаларға сәйкес келуі тиіс.

Оқу орнында геоақпараттық пакеттерді жобалаудың келесі бағдарламаларының болуы (Photoshop, Corel Draw, MapInfo, Surfer, AutoCad).
Практикалық сабақтар студенттің кәсіби біліктілігі бар бағдарламалық материалды қабылдау деңгейін анықтау және бағалау мақсатында құрылған, сондықтан теориялық презентация тек мамандандырылған оқу үй-жайларында, бағдарламаларды көрсету мүмкіндігі бар интерактивті тақтамен жабдықталған зертханада жүргізілуі керек.

Photoshop бағдарламасындағы ескі бейнені өңдеуді, қалыпқа келтіруді, мәзірмен жұмыс істеуді біледі.

CorelDraw бағдарламасын зерделеу кезінде студенттер геологиялық картаны векторлау, қабаттарды өңдеу, текстуралық және толық бояу, графикалық элементтерді салу кезінде нақты сызықтармен жұмыс істеу, геологиялық картаға шартты белгілер қою сияқты әдістермен егжей-тегжейлі танысады.

Бағдарламаны оқу барысында, Mapinfo бағдарламасында картаны векторлауды меңгеруі керек; растрлық кескінді тіркеу; қабаттарды басқару; кесте құру және ондағы деректерді өзгерту; жазбалар жасау; субтитрлер, диаграммалар құру. Жұмыстың нәтижесі географиялық координаттары бар кесте және геологиялық карта болуы керек.

Surfer бағдарламасын зерделеу кезінде студенттер кеңістіктік координаттар бойынша екі өлшемді және үш өлшемді картаның құрылысын, интерполяция әдістерімен жұмысты, профиль сызығын жүргізу алгоритмін зерттейді.

AutoCAD бағдарламасында Геометриялық примитивтерді - құю және сызу құралдарын қолдана отырып өңдей алады. Геологиялық картаны векторлай алады.

ҮЙ ЖАҒДАЙЫНДАҒЫ МОЛЕКУЛАЛЫҚ АС ҮЙІ

Қатысушы: Қалиева Дильназ және Қуанышқызы Бибірабиға
Жетекшісі:Мұрат Бибігүл Қасылқызы
«Рымбек Байсейітов атындағы Семей қаржы-экономикалық колледжі» КМҚК

Қолыңыздан келгеннің бәрі пісірілген және сыналған сияқты, бірақ пісіру жалғасуда. Сонымен, қоғамдық тамақтандыру кәсіпорнындағы жаңа инновациялық дамудың бағыттарының бірі-молекулалық тағамдар.

Ол тек тамақ дайындауды ғана емес, ғылымды да біріктіреді. Молекулалық тағамдар әртүрлі дәмдердің үлкен санынан тұрады, соның ішінде өте сирек ингредиенттермен ғана алуға болады. Ол туралы ешқашан естімеген адамды табу қиын, бірақ әзірге мейрамханада нағыз молекулалық тағамдарды қолданып көрген немесе оларды өз асханасында дайындаумен айналысатындар өте аз.

Молекулалық пісіру дегеніміз не? Бұл физикамен қалай байланысты? Біз өз жұмысым барысында дәл осылай білуді шештім.

Молекулярлық тағамдар көпшілікке белгілі, біреу тіпті оның кейбір тағамдарын сынап көрді. Көптеген адамдар молекулярлық асүйде жасанды, канцерогенді немесе пайдалы емес нәрсені көріп, мұндай жаңашылдықты қорқынышпен қабылдайды. Бірақ әрқайсымыз молекулалық ас үй элементтерін бірнеше рет кездестірдік, тіпті оны білмедік. Мысалы, молекулалық ас үйде танымал концентратпен толтырылған мөлдір сфералар бізге жасанды қара және қызыл уылдырықпен таныс. Біз трансглютаминаза көмегімен балық целлюлозасынан жасалған жалған асшаяндар мен краб етіне қызмет етеміз. Біз соба қарақұмық кеспесін және молекулалық асхана технологиясымен жасалған көптеген басқа тағамдарды жейміз. "Молекулалық тағамдар" термині қорқынышты болып көрінуі мүмкін. Бұл термин химия мен физиканы тамақ дайындау процесіне агрессивті енгізумен байланысты, бұл оны адам өміріне қауіп төндіретін жасанды затқа айналдырады.Молекулалық асүйді құрудың бастауында кім тұр? Молекулалық тағамдар терминінің "жастығына" қарамастан, тамақ дайындауға ғылыми көзқарас тас дәуірінде қаланды. Молекулалық асүйді білмей, біздің алыс ата-бабаларымыз қыста азық-түлік дайындау, етті сақтау кезінде физика мен химия заңдарын қолданды, кептірілген және кептірілген тағамдарға, сүтті ірімшік пен ірімшікке және т. б. термиялық және химиялық өңдеуді қолдана отырып пісіру рецептері ежелгі шумерлердің сазды тақталарында, ежелгі қолжазбаларда егжей-тегжейлі сипатталған. Ғылыми тәсілмен тамақ дайындау саласындағы алғашқы тәжірибелерді Бенджамин Томпсон 18-19 ғасырда жүргізе бастады. Молекулалық тағамдардың қазіргі тарихы 1992 жылы Оксфорд университетінің физик профессоры Ник Курти мен француз химигі Харви Тис күш біріктіріп, трофологияның жаңа бөлімшесін: «физикалық және молекулалық гастрономияны» құрған кезде басталды. Өз беделін пайдаланып, 1995 жылы ғалымдар аспаздық рецепттерді зерттеу бойынша алғашқы халықаралық симпозиум ұйымдастырды, онда ғылыми заклинание ұсынылды.

Молекулалық ас үйдегі физика-химиялық әдістер

Молекулалық тағамдар керемет, фантастикалық тағамдар мен дәм комбинацияларын жасау үшін ғылыми жетістіктерді пайдаланады. Сондықтан молекулалық гастрономияны көбінесе ғылыми немесе заманауи аспаздық - modernist cuisine деп атайды. Таңғажайып пішіні, түсі, консистенциясы мен дәмі бар тағамдар үшін ультра жоғары немесе өте төмен температура, қысым және арнайы жабдық қолданылады. Бұл планетаның ең жақсы мейрамханаларына келушілерді жеуге болатын мәзірлермен, сұйық нанмен және газ тәрізді шараппен таң қалдырады! Шындық мынада, химиялық реакциялар сіздің ас үйіңізде бірдеңе пісірген сайын пайда болады-бұл қарапайым жұмыртқа немесе одан да күрделі тағам болсын.

Шығармашылық пісірудің ең тиімді және қол жетімді әдістері - сферификация, эмульсиялау, желатинизация және қоюлану.

Молекулалық ас үйдегі технологиялар

1. Мұздату өнімдердің нашарлауына жол бермеу үшін оларды мұздату керек. Молекулалық ас үйде бұл процеске 196°C температурасы бар сұйық азот жауап береді.айтпақшы, ол кез-келген тағамды бірден қатырады және сонымен бірге оның пайдалы қасиеттерін, түсі мен дәмін сақтайды.

2. Эмульсиялау. Эспумалар немесе эспумалар – бұл кез-келген өнімнен, тіпті картоптан, тұздан немесе еттен ауа көбігі немесе мусс жасалуы мүмкін. Эспум эффектісі арнайы қоспаның көмегімен алынады-алдын ала сүзілген соя майынан алынған соя лецитині.

3. Вакуумдау. Молекулалық ас үйдегі вакуумдау-бұл су моншасындағы өнімдерді термиялық өңдеу. Ол үшін, мысалы, ет арнайы пакеттерге салынып, 60°C температурада су ваннасына бірнеше сағатқа қойылады.

4. Трансглютаминаза. Трансглютаминаза сияқты зат жануарлар мен адам ағзаларында болады және тіршілік процестеріне қатысады. Бұл ферментті пісіру кезінде ақуыздарды бір-біріне жабыстырып, ет пен балық өнімдерінің біркелкі құрылымын алуға болады.

5. Арнайы техниканы қолдану. Ас үйдегі кез-келген аспаз центрифуганы пайдаланады, мысалы, оның көмегімен сүтті кілегейден бөледі. Молекулалық аспаздықта центрифуга қызанақ немесе бұрыш сияқты қарапайым өнімдерден паста мен көбік жасау үшін қолданылады. Тағы бір құрылғы — айналмалы буландырғыш — пісіру процесінде қысымды өзгертуге мүмкіндік береді.

Молекулалық ас үйдің пісіру принциптері

1. Пісіру кезінде дұрыс температура өте маңызды. Арнайы термометрді қолдану нан өнімдерінің, пісірілген ет пен көкөністердің дәмін де, сыртқы түрін де жақсартады.

2. Әр түрлі материалдардың жылу өткізгіштігі мен жылу сыйымдылығын ескеріңіз. Суфле мен балмұздақты металл контейнерлерде мұздатыңыз; етті микротолқынды пеште емес, металл бетінде ерітіңіз; кремді төмен температурада шайқаңыз. Етті пісіру уақытын қысқарту үшін алдымен оны қатты отта 5-10 минут қуырыңыз немесе пісіріңіз, содан кейін қақпақпен немесе фольгамен жабыңыз және жылу ішкі бөліктерге жететіндей жалынды өшіріңіз, содан кейін оны баяу отта пісіріңіз.

3. Тағамның құрылымын бақылаңыз. Қыздыру ақуыздарды қатайтады, ал мяса нәзік құрылымы 70°C температурада коллагеннің желатинге айналуымен түсіндіріледі. Суфле судың булануы арқылы көтеріледі. Ақуызды шайқау кезінде суық су қосу көбікті жұмсақ етеді. Егер ет тұзды ерітіндіде бірнеше сағаттан 2 күнге дейін сақталса, ол пісіргеннен кейін шырынды болып қалады.
4. Есіңізде болсын, дәм 80% мұрынмен және тек 20% тілмен қабылданады, сондықтан жағымсыз иістер болған кезде тіпті ең дәмді тағам да дәмсіз болып көрінеді. Тұз аз мөлшерде тәттілікті арттырады. Тұз бен қышқыл бір-бірін күшейтеді. Ваниль мен даршын тәттілікті арттырады, ал қара бұрыш азайтады.
6. Аспаздық кітаптарға толығымен сенбеңіз, өйткені сіздің аймағыңызда әртүрлі су, температура, ылғалдылық, биіктік болуы мүмкін, бұл тағамның метаморфозына әсер етпеуі мүмкін.
7. "Эксперименттік" және "бақылау" топтары арқылы гипотезаларыңызды эксперимент жасаңыз, растаңыз немесе жоққа шығарыңыз және эксперимент нәтижелерін жазуды ұмытпаңыз.
Тағамдарға молекулалық көзқарастың ерекшеліктері
1. Пішіндер. Дәстүрлі қайнату, пісіру, қуыру — қарапайым, күнделікті және қарапайым — молекулалық аспаздықта қайта ашылады, саналы және мақсатты түрде қолданылады. Аспаздар-физиктер, химиктер және биохимиктер дәм мен консистенцияның жаңа комбинацияларын алуға тырысады. Нәтижелер әсерлі: бір табақта қатты сыра, көбік балдыркөк және жұмыртқа тәрізді жұмыртқалар болуы мүмкін.
2. Құралдар жинағы. Мұндай асүйдің безендірілуі мейрамханадағы әдеттегі ас үйге ұқсамайды, онда бәрі әбігерге түседі, бірақ бір нәрсе үнемі қызып, ыстықтан жарылып кетеді. Кәстрөлдердің, әртүрлі табалардың немесе бройлерлердің көптігіне орын жоқ. Дәстүрлі плиталардың орнына конвекциялық плиталар жиі пайда болады. Кейбір тағамдардың дәмі ультрадыбыспен шығарылады және басқаларға беріледі.
3. Технология. Молекулалық асханада тамақ дайындау әдістері дәстүрліден де алыс. Мысалы, аспаздар балықты суға қуырады. Бұл оған қайнау температурасын 120 градусқа дейін көтеретін арнайы өсімдік қантын қосудың арқасында мүмкін болады. Сұйық азот үлкен сұранысқа ие, өйткені оның көмегімен минус 196 температурада өнімді өте қысқа мерзімде мұздатуға болады, сондықтан хош иістер мен ондағы кез-келген құнды заттар жоғалып кетуге уақыт болмайды. Сондай — ақ, өте баяу — бірнеше сағат бойы-төмен температурада пісіру сияқты әдіс бар.
4. Пісіру уақыты. Мұндай тағамдардың пайда болуы сиқырға ұқсайды, бірақ іс жүзінде молекулалық тағамдар дәстүрліге қарағанда әлдеқайда көп уақытты қажет етеді: кейбір тағамдарды дайындау бірнеше күнге созылуы мүмкін. Мысалы, трюфель қосылған салқын сиыр шайын жасау үшін 48 сағат қажет.
5. Пропорциялар. Молекулалық пісіру жоғары дәлдікті қажет етеді. Бір тамшы көп немесе аз - және тағам нашарлауы мүмкін. Сондықтан көптеген үйдегі әуесқой эксперименттер сәтсіз аяқталады.

Текстуралыс молекулалық тағамдардың ажырамас бөлігіне айналды. Спагетти жасау техникасын el Bulli командасының испан аспазшысы Ферран Адриа ойлап тапты.

Молекулалық спагеттидің негізгі компоненті әртүрлі сұйықтықтар, пюре, ақуыз болуы мүмкін. Пастаның негізгі ингредиентіне сүйене отырып, біз тиісті құрылымды қолданамыз. Көп жағдайда агар-агар қолданылады. Мен сондай-ақ Каппа, трансглютаминаза (егер спагетти үшін ақуыз компоненті болса) немесе басқа текстураларды қолданамын.

Әртүрлі текстураларды қолданатын молекулалық спагетти ыстық немесе суық түрінде берілуі мүмкін. Спагеттиді қызмет еткенге дейін 24 сағат бойы сақтауға болады. Оларды дайындау үшін бізге ұзын силикон түтік, сондай-ақ оны мықтап бекіту үшін кең шүмегі бар үлкен шприц қажет болды.

Спагеттидің құрамы: агар-агар 1 шай қасық, дәміне қарай қант және апельсин шырыны 250 мл.

Біз шырынды қантпен 60°C дейін қыздырамыз және онда агар-агарды ерітеміз, араластырыңыз және қоспасы сәл қалыңдағанша күтіңіз. Өте суық суы бар ыдысты дайындаңыз. Шприцті пайдаланып, тамшылатқыш түтікті апельсин гелімен толтырамыз. Түтікті шприцтен бөліп, суық суға саламыз, спагеттиді қоюлату үшін үш минут жеткілікті. Сабанды судан алып, сүртеміз. Шприцке ауаны тартып, қайтадан түтікке салыңыз, шприцтің поршенін күшпен басып, спагеттиді сығамыз.

Осы жұмыс барысында біз әдебиеттер мен әртүрлі интернет көздерін талдап, жаңа бағытты - молекулалық аспаздықты зерттедік. Мен осы бағыттың пайда болу және даму тарихын зерттей алдық. Зерттеу барысында мен алға қойған мақсаттарға қол жеткіздім, молекулалық ас үй — бұл тамақ дайындау кезінде болатын физика-химиялық процестерді зерттеумен байланысты тамақтану ғылымының бөлімі екендігі анықталды. Бұл қол жетімді өнімдерден жаңа тағамдар дайындау үшін қолдануға болатын таныс өнімдердің жаңа формалары мен күйлерін алу үшін физика-химиялық қасиеттер саласындағы білімді қолдану. Гипотеза ішінара расталды, өйткені кейбір рецепттер арнайы жабдықты қажет етеді.

Молекулалық тағамдар бәріне белгілі емес. Молекулалық тағамдар туралы бұрыннан естіген қарапайым адамдардың көпшілігі бұл зиянды деп санайды және мұндай нәрселерді сынап көрудің қажеті жоқ деп санайды. Шын мәнінде, молекулалық тағамдар диеталық және ерекше дәмге ие. Пакеттік қоспалар тағамның дәміне немесе тағамдық құндылығына емес, ингредиенттердің консистенциясына әсер етеді.

Қолданылған әдебиеттер тізімі:

1. https://dzen.ru
2. https://ru.wikipedia.org/wiki
3. https://infourok.ru/issled
4. https://posudamart.ru/jour

ЖОҒАРЫЛАТҚЫШ ТРАНСФОРМАТОРДЫ ҚОЛДАНУ

Қатысушы: Тлеков Санжар

Жетекшісі:Елтаева Айнур Галымбековна
«Көлік колледжі» КМҚҚ Семей қаласы

Трансформатор электр энергиясын кернеуі бойынша түрлендіруге және кернеуді реттеуге арналған электромагниттік құрылғы. Трансформатордың қажеттігі электр энергиясы оны таратқан кездегі шығынын азайту және сымдық материалды үнемдеу мақсатынан келіп туған.

Зерттеу жұмысының мақсаты: трансформатордың жұмыс істеу принципімен танысып, жоғарылатқыш транформаторы бар тізбек құрастыру.

Зерттеу нысаны: жоғарылатқыш трансформатор.

Зертеу жұмысының міндеттері:

- осы тақырыпқа сәйкес әдебиеттерді оқу;
- трансформатордың ашылу тарихы, жұмыс істеу принципімен танысу;
- жоғарылатқыш транформаторы бар тізбек құрау үшін қажетті құрылғылар іздеу және дайындау;
- трансформатордың және тізбектегі құрылғылардың мінеземелерімен есептеулер жүргізіп, тәжірибе жасау;
- Тәжірибе жүзінде жоғарылатқыш трансформатордың жұмысын дәлелдеу
- Қорытынды жасау.

Зерттеу жұмысының өзектілігі:кернеуі аз ток көзінен кернеуі жоғары кернеу шығару және қолдану, жоғарылатқыш трансформатордың жұмыс істеу принциптерімен танысу.

Зерттеу жұмысының жаңашылдығы:ғылыми әдебиеттерді оқып, құрылғылармен танысып, физика пәніне, өзім оқып жатқан мамандығыма қызығушылық танытып, тәжірибе жасап көргім келді.

Зерттеу жұмысының нәтижесі мен қорытындысы: Бұл жұмыстың нәтижесінде аз кернеулі ток көзінен жоғары кернеуді жоғарылатқыш транформатор арқылы алуға болатынына тәжірибе жүзінде көз жеткіздім.

Негізгі бөлім:Трансформатор – айнымалы токтың трансформациясын жүзеге асыратын құрал.

Трансформатор бір біріне электр изоляцияланған магнит ағыны ортақ екіден кем емес орамдардан тұрады.

Бұл құралды орыс ғалымы П . Н . Яблочков (1878 ж.) ойлап тапқан, кейін оны (1882 ж.) И . Ф . Усагин жетілдірді.

Трансформаторлар біздің күнделікті өмірімізде үлкен роль алады. Трансформаторлармен біз жергілікті жерлердегі кернеу шамасын реттеп отыруға қолданамыз.

Трансформатор (лат. transformo – түрлендіремін) – кернеулі айнымалы токты жиілігін өзгертпей басқа кернеулі айнымалы токқа түрлендіретін статикалық электрмагниттік құрылғы. Трансформатордың жұмыс істеу принципі электро-магниттік индукция құбылысына және параметрлік эффектіге негізделген. Негізгі элементтері магнитөткізгіш және онда орналасқан бірінші реттік орамалар (БРО) мен бір немесе бірнеше екінші реттік орамалардан (ЕРО) тұрады. Трансформатордың барлық орамалары бір-бірімен индуктивті түрде, ортақ магнит өрісімен байланысқан. Бірінші реттік орамалардағы айнымалы ток магнитөткізгіште айнымалы магнит ағынын, ал Екінші реттік орамалардағы өзара индукция электр қозғаушы күш (ЭҚК) тудырады.

Трансформатордыңжұмысістеупринципіэлектромагниттік индукция принципіненегізделген. Біріншіреттіорамдарарқылыайнымалы ток өткенкездеферромагниттікөзекшедеайнымалы магнит ағынынпайдаболады. Бұл магнит ағыныөзкезегіндеекіншіреттіорамдардытесіпөтетінболғандықтан осы орамдардаиндукциялық ЭКҚ - інтуғызады.

Трансформатор — айнымалы токтың кернеуін жоғарылатуға немесе төмендетуге арналған электр приборы.

Трансформатор мінездемесі

Трансформатор құрылымы.

- Екікатушкадан, орамсандарыәртүрлі,катушкағаөзекшеөткізілген.
- Ток көзінеқосылған катушка, біріншіреттік. (N_1, U_1, I_1)
- Тұтынушығақосылған катушка, екіншіреттік. (N_2, U_2, I_2)

U_1, U_2 – біріншіжәнеекіншіреттікораманыңұштарындағыкернеу.

I_1, I_2 –біріншіжәнеекіншіреттікорамадағы токкүші.

N_1, N_2 – біріншіжәнеекіншіреттікорамасандары.

k –трансформация коэффициенті.

N-Орам саны.U-Кернеу.I-Ток күші.

$$k = \frac{U_1}{U_2} = \frac{N_1}{N_2} \approx \frac{I_2}{I_1}$$

Трансформатордың ПӘК-і

P_1 и P_2 – бірінші және екінші орамдағы тоқтың қуаты.

η - пайдалыәсеркоэффициентті

$$\eta = \frac{P_2}{P_1} * 100\% = \frac{I_2 U_2}{I_1 U_1}$$

1) K<1, егер $N_2 > N_1$ немесе $U_2 > U_1$ – жоғарылатқыш трансформатор

2)K>1егер$N_2 < N_1$ немесе $U_2 < U_1$ – төмендеткіш трансформатор

Тәжірибе. Жоғарылатқыш трансформаторы бар тізбек құрастыру.

Мен өз қолыммен схема бойынша элетр тізбегін құрастырдым.

Электр тізбегін құру үшін бізге мынандай құрылғылар қажет:

1. Екі орамды трансформатор

2. ТранзисторF22 J13009
3. Резистор 36 Ом
4. Ток көзі 4 В
5. Жарықдиодты электр шамы (8 Вт)
6. Желдеткіш
7. Диод

Электр тізбегін құрау.

Тәжірибе барысында 4 вольттық ток көзінен 70 вольттық кернеу алып, 8 ватттық жарықдиодты электр шамын жақтық. Тәжірибенің нәтижесі көрсеткендей трансформатор кернеуді жоғарлатты.

Есептеулер

- U_1, =4В
- U_2=70В

k –трансформация коэффициенті

$K=U_1/U_2=4/70=0,05<1$ жоғарылатқыш трансформатор

Трансформаторларлардың біздің күнделікті өмірімізде орны ерекше. Генераторлардан келіп түскен кернеудің шамасын біздің сұранысымызға туралап беретін трансформаторлар кернеуді тек реттеп қана қоймай сонымен қатар оны күшейтіп немесе төмендетіп береді.

Тәжірибе нәтижесінде есептеулер жүргізіліп, 4 вольттық ток көзінен 70 вольттық кернеу алынды, 8 ватттық жарықдиодты электр шамы жағылды. Тәжірибенің нәтижесі көрсеткендей трансформатор кернеуді жоғарлатты.

Осы зерттеу жұмысын орындай отырып, трансформаторлардың түрлері, жұмыс істеу принциптерімен, қолданылуы туралы көп мағлұматтар алдым және тәжірибе жүзінде қолданып көрдім. Зерттеу жұмысымның басында қойған мақсатыма жеттім және дәлелдедім. Бұл зерттеу жұмысым болашақта өзім оқып жатқан мамандық бойынша көп ілім берді.

Әдебиеттер тізімі:

1. Афанасьев В.В. - Трансформаторы тока//1989.
2. Вдовин С.С - Проектирование импульсных трансформаторов//1971.
3. Куневич А.В. - Трансформаторы для быловой и офисной аппаратуры.djvu
4. Матханов П.Н. - Расчет импульсных трансформаторов// 1988г.

СЕКЦИЯ – ДИЗАЙНДАҒЫ ИННОВАЦИЯЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАР. ШАШТАРАЗДЫҚ ӨНЕР. ТІГІН БҰЙЫМДАРЫН ҚҰРАСТЫРУ, МОДЕЛЬДЕУ ЖӘНЕ ТІГІН ӨНДІРІСІНІҢ ТЕХНОЛОГИЯСЫ

ИННОВАЦИОННЫЕ ТЕХНОЛОГИИ В ДИЗАЙНЕ ПАРИКМАХЕРСКОГО ИСКУССТВА И В ДИЗАЙНЕ САЛОНА КРАСОТЫ.

Участник: Саврандейкина Анастасия Александровна
Руководитель: Меркулова Гульнара Ревовна
ГАПОУ«Казанский торгово-экономический техникум» г.Казан

Мир постоянно развивается, появляются все новые и новые технологии. Инновации не обходят ни одну сферу жизнедеятельности человека. И парикмахерское дело не стало в данном случае исключением.

Инновации - это принципиально иной подход на основе новой идеи, существенно меняющий сложившиеся технологии.

Если мастер овладел инновационными и экспериментальными техниками парикмахерского искусства, то он будет востребован на рынке труда.

В стремлении к совершенству людям доступно множество способов меняться, перевоплощаться, акцентировать внимание на изюминках. Красивые, блестящие волосы вызывают восхищение, повышает самооценку, подчёркивают индивидуальность. Но чтобы достичь вершины привлекательности, важно уделять много времени уходу за волосами, пользоваться услугами мастеров и специалистов. Каждая процедура – это шаг к совершенству.

Успешный мастер – это мастер, владеющий новыми техниками стрижек и окрашивания, овладение техникой стрижки горячими ножницами, hair tattoo (тату стрижка), 3D окрашивание и т.д.

Сегодня последним инновационным подходом в окрашивании волос стало использование 3D окрашивания, которое позволяет создать на волосах голографический эффект. Волосы в результате получаются роскошными, объемными с бликами и переливами.

Необходимость в создании такого вида окрашивания вызвана была тем, что после классического окрашивания, волосы, как правило, становятся ненатуральными и плоскими, а по прошествии двух недель их необходимо снова окрашивать, чтобы скрыть появляющуюся темную разделительную полоску. Волосы же окрашенные с использование ультрасовременной 3D технологии способны изменять свой цвет, переливаться и выглядеть достаточно объемно. Эта технология в корне меняет существующее сегодня представление о колористике. Так, техники, которые применялись раньше для создания схожего эффекта, отходят достаточно стремительно. Сегодня можно изменить цвет волос, сохранив их естественный блеск и добавив дополнительный объем.

Технология 3D окрашивания является достаточно сложным процессом, требующим определенных навыков и профессионализма.

Суть технологии заключается в прокрашивании изнутри отдельных полос, находящихся в определенных зонах. При этом цветовые сегменты наносятся в несколько слоев. Подбор красок осуществляется в одной цветовой гамме, но разных тонов, что позволяет создать мягкий практически незаметный переход. Волосы, окрашенные по 3D технологии, придают глубину и объем прическе!

Хотите полностью измениться? Перевоплотиться в женщину-вамп, сменить яркий оттенок волос на натуральный цвет, но боитесь повредить структуру прядей? Вашему вниманию доступны различные методики окрашивания. Инновационными технологиями в данной области являются:

·брондирование;
·венецианское мелирование;
·калифорнийское окрашивание;
·винтажная методика.

Первый тип характеризуется «танцем» коричневых и блондинистых оттенков. Для достижения идеального результата осуществляется тонкий подбор сочетаний цветов, окрашивание происходит точно по схеме. Совершенство процедуры зависит от уровня мастера. Хотите выглядеть эффектно, визуально увеличить объём волос – доверьте процесс опытному специалисту.

Венецианское окрашивание – модное мелирование, превращающее мастера в художника, который «пишет картину» лёгкими мазками специальной кистью на холсте преимущественно тёмного цвета. Светлые блики оттеняют лицо, освежают волосы, делают внешность яркой и эффектной.

Калифорнийское мелирование – модная техника окрашивания, в ходе которой блондинки становятся обладательницами прядей глубокого тёмного цвета. Мастер не ограничивается одним оттенком, чем богаче палитра, тем эффектнее и ярче будет выглядеть девушка. Многоцветное пастельное колорирование следует доверять исключительно рукам профессионала.

Винтажная методика окрашивания – всеми известный способ ombre. Данный тип характеризуется контрастными оттенками тёмных корней и светлых кончиков.

Стрижки, восстановление и укладки. Самым востребованным способом подровнять длину волос является использование горячих ножниц. Для каждого типа подбирается индивидуальная температура, острые лезвия срезают прядь, спаивая кончик. Стрижка горячими ножницами – лечебная процедура, эффект которой виден после первого же раза и сохраняется надолго.

Хотите стать обладателями кудряшек или лёгких локонов? Биозавивка поможет изменить образ. Процедура проводится на любых типах волос. Локоны становятся мягкими, лёгкими, блестящими. В отличие от классической завивки, щадящий химический состав не разрушает структуру прядей и не превращает их в сухие, безжизненные волосы. Процедура сопровождается биоламинированием, которое обеспечивает послушность, здоровый блеск и мягкость. Натуральные растительные экстракты запечатывают отслоенные чешуйки, делая поверхность локонов зеркальной и гладкой. Биоламинирование – это полноценное восстановление и лечение для любых типов волос. Существует и другой способ привести локоны в идеальное состояние. Бионизация проводится для волос, которые были подвержены агрессивному воздействию и нуждаются в интенсивном восстановлении. Локоны становятся послушными, мягкими, гладкими. Энергетические сыворотки-реконструкторы и умелые руки мастеров – забота о красоте и спасение для любых волос.

Еще немаловажный аспект! Все эти услуги можно оказать в традиционных салонах красоты, а можно в инновационных салонах, где дизайн, интерьер, оборудование «сшибает» с ног!

Дизайн салона красоты влияет и на восприятие, и на трансляцию принадлежности к тому или иному ценовому сегменту, а также на общую атмосферу, которая царит в заведении. Каким должен быть декор и какие тонкости оформления в дизайне студии красоты нужно знать!

Дизайн — важный элемент имиджа вашего салона. Оформление салона — это продолжение идеи о преображении, олицетворение красоты. Оригинальные решения позволят эффективно выделиться среди конкурентов и запомниться клиентам, выбирая Инновационные технологии в дизайне салона красоты!

Студия красоты для многих посетителей — это место силы, дизайн должен вдохновлять и вызывать только позитивные эмоции и ассоциации. Рекомендации для дизайна салона красоты:

- Студии эконом-класса можно оформить в минималистичном стиле или в стиле лофт, баухаус, модерн или в скандинавском стиле.
- Салоны премиум- и бизнес-класса отражают свою бюджетную категорию качественными материалами. Можно выбрать хай-тек-стиль, неоклассику и уникальные дизайнерские решения, соответствующие тематике и концепции студии.
- Для удобства клиентов и создания более уютной атмосферы лучше избегать острых углов и отдавать предпочтение более скругленным и плавным линиям вне зависимости от выбранного стиля.

- Если нужно расширить помещение и сделать его визуально светлее, светлые оттенки стен и фацетированные зеркала, активно блестящие и преломляющие свет, придутся кстати.
- Мужские салоны красоты хорошо дополняют темные цвета и стиль лофт. Хай-тек и стилистика мужского барбершопа начала XX века также уместны.

Современные салоны красоты поражают своей смелостью и находчивостью. Необычные концепции и фишки парикмахерских и барбершопов, которые позволяют им громко заявить о себе, например:

- Chop Chop London - это модульные установки, в которых оказываются парикмахерские услуги в стиле “лакшери с собой”.
- Умные зеркала-дисплеи появились в сети салонов красоты Leekaja Hairbis (Сеул). С помощью таких зеркал клиентки могут выбирать стиль и цвет причесок. В процессе оказания услуги устройство примет обычный вид и ничем не будет отличаться от обычных зеркал.

Исследуя данную тему, можно констатировать, что актуальность определяется социокультурной ситуацией в сфере дизайна вообще, для которой характерен постоянный поиск и широкое внедрение новых профессиональных технологий. Парикмахерские услуги относятся к числу наиболее востребованных в повседневном быту граждан, поэтому занимают наибольший объем на рынке услуг. Уровень профессионализма зависит от уровня образования специалиста в области парикмахерского искусства. Современный мастер должен знать и уметь значительно больше, чем его коллеги на рынке труда! Это связано с тем, что сфера его деятельности расширилась и может включать в себя профессиональные функции художника-модельера, стилиста, визажиста, гримера, постижера, колориста и дизайнера. Изученные мною инновационные технологии в дизайне могут быть реализованы и рекомендованы в салонах Республики Татарстан и ближнего зарубежья.

Список использованных источников и литературы

1.ГОСТ Р 51142-19 «Услуги бытовые.Услуги парикмахерских»
2.Сервисная деятельность: учеб.для студ.учреждений средн.проф.образования/Н.В.Рубцова, Н.Н.Даниленко. – М.: Издательский дом «Академия», 2021.-192с.
3.Основы парикмахерского дела: учебное пособие/ И.С.Тундалева.-Москва: ИНФРА-М, 2022,-155с.
4.Кулешкова О.Н. Технология и оборудование парикмахерских работ (7-е изд., стер), 2018г.

СТИЛИЗАЦИЯ ИСТОРИЧЕСКОЙ ПРИЧЕСКИ В СОВРЕМЕННОМ ПАРИКМАХЕРСКОМ ИСКУССТВЕ

Участник: Власенко Виктория Сергеевна
Руководитель: Коренская Дарья Юрьевна
КГБПОУ «Алтайская Академия Гостеприимства» г.Барнаул

Актуальность работы: Исторические прически – это источник новых идей при создании парикмахерами современных причесок.

Прически древних времен, Ренесанса, Барокко, Рококо, Бидермейера и последнего столетия отражают отдельные эпохи моды, уровень культуры народов и идущего параллельно с ними направления вкуса. В настоящее время ускорению популяризации нового стиля причесок способствуют конкурсы парикмахерского искусства, в частности чемпионаты профессионального мастерства.

Цель работы: Практическое выполнение стилизации причесок различных эпох.

Задачи работы:

1.Изучить характерные черты причесок различных эпох;

2.Проанализировать стилизацию исторических причесок в современном парикмахерском искусстве на примере работ мастеров;

3.Выполнить стилизации исторических причесок на модели.

Женские прически Древнего Египта отличались длиной и замысловатостью. Как и мужчины женщины использовали парики, которым придавали две популярные формы.

Первая похожа на современное каре, волосы разделялись центральным пробором, а концы ровно подстригались. Второй парик имел форму шара. С развитием культуры Египта появились новые модели. Популярность обрел парик с длинными завитыми прядями, украшенный кисточками, аромасмолами. Для изготовления использовали веревки, шерсть, растения, натуральные волосы. Окрашивали в черный и темно-каштановый оттенок, фараоны носили рыжие парики, для которых использовали хну.

Древние египетские укладки популярны и сегодня, для современных форм характерна геометрия линий. Также не теряет актуальность классическое каре, ассоциирующееся с образом царицы Клеопатры.

Эталоном красоты в Древней Греции считались светлые волосы, поэтому окрашивание и осветление локонов было развито и очень востребовано.

Первоначально для достижения белоснежных локонов использовали молотый рис и муку.

Классической женской укладкой Древней Греции считается греческий узел. Со временем менялось расположение укладки и вариант завивки локонов. Например, греческий узел в форме факела назывался «лампадион», а укладка, расположенная у шеи — «коримбос».

Прически в греческом стиле часто используют современные красавицы. Подобные укладки уместны на каждый день и для намеченного важного события, такого как свадьба или выпускной бал. Они выглядят сдержанно и элегантно, подходят даже деловым женщинам, не требовательны к возрасту. В основе таких причесок остается древнегреческая укладка «греческий узел».

Волосы во времена Средневековья женщины старательно прятали за головными уборами. Церковь диктовала простоту, скромность, прически мужчин также не отличались разнообразием. Основное внимание уделялось аксессуарам, украшающим прическу. Распространенной прической Готического периода была прическа «Бараний рог»

Современные варианты стрижек и укладок в средневековом стиле возможны как в повседневной жизн , так и для тематических мероприятий, например фотосессии, конкурсы, показы мод. Повседневные варианты причесок: укладка с длинной косой, косички вокруг головы, прически с двумя косами.

С приходом Ренессанса в Италию законодательницей моды в сфере парикмахерского искусства сначала стала Флоренция, а затем Венеция. Разрешалось носить распущенные кудри или укладывать косы по спирали над ушами, дополняя прическу вуалью, сеточкой из шнура, бархатной шапочкой. Сразу несколько вариантов исполнения имела прическа «Флорентийская коса». Волосы, разделенные прямым пробором, зачесывали полукругами на щеки. На затылке заплетали косичку, перевязывая ее шнурами, бусами или убирая в специальный футляр из кожи или сеточку.

Женщины могут использовать современные вариации, поскольку оригинальные ренессансные укладки для большинства случаев неуместны. Но и здесь спектр применения ограничен: как правило, это праздник (часто — свадьба), костюмированная вечеринка, тематическая фотосессия.

В эпоху Барокко за презентабельным видом своих волос следили все: и мужчины, и женщины. Часто те и другие носили объемные, высокие, сильно напудренные парики. Голова в них чесалась, поэтому придворные дамы и кавалеры имели на этот случай специальные палочки, которыми можно было устранить зуд в шевелюре.

В период барокко существовало несколько основных женских укладок, которые на протяжении всей эпохи сменяли друг друга. Основные из них«Аль-анфан» (что означает «по-детски») — завитые волосы подвязывали лентой вокруг головы;«Гарсетт» — прическа с локонами на лбу и на висках;

«Мария Манчини» — так звали одну из фавориток «короля-солнце», вслед за которой женщины начали завивать волосы мелкими кудрями и укладывать их по обе стороны от лица в виде двух полушарий;

«Юрлю-берлю» — прическа, похожая на укладку а-ля Мария Манчини: локоны укладывали симметричными рядами вдоль прямого пробора и украшали лентами. Пару завитков оставляли на плечах;

«Севинье» — из подкрученных волос формировали пучки вокруг головы.

Не прямое повторение, а стилизация барочных укладок — компромиссное решение для женщин, которые хотят разнообразить свой образ пышными, высоко уложенными локонами, но при этом отказываются выглядеть старомодно.

Чтобы избежать этого, не стоит нагружать прическу сразу всеми элементами, характерными для барокко: открытый лоб, начес на макушке, вертикальные кудри, выпущенные в том числе по бокам, обилие декора.

Для женских причесок начала 18 века характерно величие. В моде со времен 17 века остается фонтанж. Волосы поднимают высоко вверх, создавая причудливые формы. Завершением конструкции становится чепец из лент и кружева.

Для пышных, объемных причесок используются не только парики, накладные пряди, но и фигурки людей, композиции из фруктов, цветов. Популярной становится модель под названием «Фрегат» с кораблем на голове.

Модные тенденции XIX века менялись каждое десятилетие. С приходом Великой французской революции в обществе зарождается протест против гротескного, дворянского рококо, на смену роскоши приходит простота, лаконичность античности.

Появляются прически а-ля грек, «Узел Психеи», а также «Прическа жертвы» — коротко остриженные завитые локоны, образ подражает заключенным, приговоренным к казни.

В последние годы викторианской эпохи возникает прическа «Помпадур». Локоны поднимали вверх, несколько прядок спадало у лица, существовало немало вариаций данной укладки.

Заключительным и самым главным этапом в работе, является создание причесок на основе стилизации эпохи «Итальянского возрождения», эпохи «рококо», эпохи «французское возрождение»

Таблица 1 – Технологическая карта. Выполнение стилизации причесок эпохи «Итальянский ренессанс»

Технологическая операция	Время	Инструменты и материалы
ПР. Подготовить рабочее место, пригласить модель, одеть пеньюар, воротничок	10 мин	Пеньюар, воротничок
ОР. Выполнить гофре на всю длину. Накрутить волос с НЗЗ на утюжок. Так прокрутить все зоны. Закрутить волос в жгуты Собрать пучок, снизу оставляя волосы распущенными.Фиксировать лаком.Украсить пучок жемчугом.	3 часа	Расческа с широкими зубьями, комбинированная расческа, расческа хвостик, шпильки, невидимки, лак сильной фиксации, гофре, утюжок, украшение.
ЗР.Снять пеньюар, убрать воротничок, убрать рабочее место, обработать инструменты.	10 мин	
Фото (вид спереди) (вид ¾, сбоку) (сзади)		

Таблица 2 – Технологическая карта. Выполнение стилизации причесок эпохи «рококо»

Технологическая операция	Время,мин	Инструменты и материалы

ПР. Подготовить рабочее место, пригласить модель, одеть пеньюар, воротничок	10 мин	Пеньюар, воротничок
ОР. Выполнить гофре на всю длину. Накрутить волос с НЗЗ на утюжок. Так прокрутить все зоны. Закрепить на ТЗ каркас Прикрепить волос на каркас, что бы его закрыть. Далее сделать узор в виде волн из оставшихся волос. Фиксировать лаком. Добавить декор в виде цветов и птицы.	3,5 часа	Расческа с широкими зубьями, комбинированная расческа, гофре, утюжок, каркас, бублики, лак сильной фиксации, шпильки, невидимки, украшения
ЗР. Снять пеньюар, убрать воротничок, убрать рабочее место, обработать инструменты.	10 мин	•
Фото (вид спереди)	•	

Таблица 3 – Технологическая карта. Выполнение стилизации причесок эпохи «французское возрождение»

Технологическая операция	Время, мин	Инструменты и материалы
ПР. Подготовить рабочее место, пригласить модель, одеть пеньюар, воротничок	10 мин	Пеньюар, воротничок
ОР. Выполнить гофре на всю длину. Накрутить волос с НЗЗ на утюжок. Так прокрутить все зоны. Прикрепить 2 бублика на ТЗ Закрепить волос на бубликах, создавая объём Остальные волосы оставить распущенными. Фиксировать лаком. Добавить декор.	3 часа	Расческа с широкими зубьями, комбинированная расческа, расческа хвостик, шпильки, невидимки, лак сильной фиксации, гофре, бублики, утюжок, украшение.
ЗР. Снять пеньюар, убрать воротничок, убрать рабочее место, обработать инструменты.	10 мин	•

Фото (вид спереди) (вид ¾, сбоку)	•

Вывод: Для законченности образов были подобраны костюмы в стилистике выбранных периодов. Разработан грим для каждой модели. Основное декоративное значение в костюме имеют украшения и аксессуары.

Список источников

1.Черниченко, Т. А. Стилистика и создание имиджа : учебник / Т. А. Черниченко, И. Ю. Плотникова

2.Mir-kostuma.com: Электронно-библиотечная система: сайт – Москва. – URL: http://mir-kostuma.com/renaissance/item/39-italy

3.Renesans.ru: Электронно-библиотечная система: сайт – Москва.-URL: https://renesans.ru/articles/07.shtml

ОСОБЕННОСТИ КОНСТРУКТИВНО-ТЕХНОЛОГИЧЕСКОГО РЕШЕНИЯ ПРОРЕЗНОГО КАРМАНА С ЛИСТОЧКОЙ С ВТАЧНЫМИ КОНЦАМИ

Участник: Нурзай Рита Нуруллаховна

Руководитель: Мазина Инна Григорьевна

КГБПОУ «Алтайская академия гостеприимства», г. Барнаул

Карман один из первых элементов первобытной одежды наряду с поясом и опоясыванием. Значимая роль кармана в современной носибельной одежде бесспорна. Карман позволяет повысить качество проектируемого изделия в части потребительских требований, таких как эксплуатационные, эргономические и эстетические.

Для достижения цели исследования необходимо было изучить этимологию самого термина и историю появления детали, сформировать перечень классификационных признаков кармана, изготовить различные образцы прорезных карманов с листочкой, проанализировать схемы сборки узла.

Карма́н – это деталь или узел швейного изделия и представляет собой сумко- или конвертоподобное вместилище, пришитое или вшитое в предмет одежды. Версия происхождения слова «карман» от тюркского наиболее вероятна: kar – означает врываться, проникать, а karman – кошель для денег. В русском языке слово карман появилось в конце XVII века. [1]

Появление кармана стало выжным поворотным пунктом в истории одежды.

В первобытный период в ходу были кожаные и тканевые мешочки, прикрепленные к поясу. В XIII в. появилась конвертообразная деталь, которую пришивали к кайме по низу женского платья. В XV-XVI вв. в качестве кармана использовали дополнительные объемы в рукавах или штанах. Во второй

половине XVII в. в жюстокорах начали делать разрезы, напоминающие современные прорезные карманы, но с прорезью без отделочных деталей. [2]

В настоящее время карманы выполняют утилитарную функцию – и предназначены для хранения полезных и нужных предметов и вещей, а также декоративную – придают изделию своеобразный завершенный облик.

Основная часть

В процессе исследования конструктивно-технологического решения карманов были выявлены различные классификационные признаки.

Карман – уникальный технологический узел, который уместен в одежде любой ассортиментной группы, как в верхней одежде так и в легком платье. [3]

В верхней одежде выделяют внешние карманы, расположенные на основной детали и внутренние карманы, расположенные на подкладке.

В зависимости от конструктивного уровня или детали, на которой расположен узел – определяют боковой, верхний, набедренный, задний и нарукавный карманы.

По конструктивному типу вычленяют: накладные; прорезные; непрорезные, расположенные в швах, рельефах, подрезах или складках, с отрезным бочком и комбинированные карманы.

Вход в прорезной карман оформляют: одной или двумя обтачками; клапаном; застежкой на тесьму молния; окантовкой, бейкой, воланом или кружевом.

Прорезь кармана может быть без каких-либо отделочных деталей. [4]

Для обработки внешних прорезных карманов необходимы: основная деталь; деталь оформления входа в карман – листочка, клапан или обтачки; прокладка отделочной детали; подзор; долевик и подкладка кармана.

Подкладку прорезного кармана выполняют из одной или двух частей, отрезной или цельнокроеной с отделочной деталью, из основного материала или подкладочной ткани.

Направление входа в прорезной карман может быть горизонтальным, вертикальным или наклонным.

Далее рассмотрены особенности внешних прорезных карманов с листочкой.

Концы листочки могут быть втачными или настрочными. [5]

Вход в карман оставляют открытым или застегивают на петли и пуговицы, крючки, кнопки, тесьму-молнию, декоративные элементы или ленту велькро.

Линия входа в таких карманах может быть прямолинейной или фигурной.

Листочку проектируют из одной, двух или нескольких деталей.

Для стабилизации формы листочки используют детали или кромки без клеевого или с односторонним клеевым покрытием.

Форма рамки прорезного кармана напрямую зависит от конструктивных особенностей модели и степени ее декоратиной проработки. Обычно проектируют прямоугольную, параллелепипедную, ромбовидную и овальную формы.

Листочка зачастую соответствует конфигурации рамки и в точности повторяет ее размеры. Модельные особенности листочки не поддаются структурированию и еще более разнообразны, нежели рамки.

Далее были выявлены наиболее часто встречающиеся варианты конструктивного, технологического и декоративного решения листочек. [6]

Прорезной карман с листочкой прямоугольной формы – самый расространенный случай и считается традиционным. Имеет самую простую обработку.

Верхнюю часть листочки можно собирать из нескольких деталей. В этом случае используют отделочные ткани или ткани компаньоны, контрастные по цвету.

Листочка может быть с отлетной отделочной деталью, которую фиксируют вдоль нижней линии рамки.

Листочку нередко дополняют шлевками или патами, с помощью которых можно ее задрапировать, сформировать на ней складки или защипы.

Листочка может быть набрана из нескольких самостоятельных деталей разных размеров и формы, наслоенных друг на друга. Часто верхнюю часть листочки оформляют мини складками, драпировками или перекрутами.

Листочка может иметь фигурный верхний край, открывающий подзор, что позволяет работать с дополнительным цветом в изделии.

Выступ верхнего края листочки требует застежки в качестве дополнительной отделки.

Выступ верхнего края листочки может быть таким большим, что его целесообразно формировать в отворот, фиксируя декоративной застежкой или закрепкой.

Фигурный выступ может быть и по нижнему краю листочки. В этом случае его необходимо предварительно обтачивать вспомогательной деталью.

Обобщенная схема сборки рассмотренных вариантов прорезного кармана предусматривает стандартный перечень деталей кроя и классический способ сборки: обработка деталей кармана; обработка входа в карман; обработка подкладки и окончательная отделка. [7]

Однако, сейчас наметилась тенденция разнообразия формы рамки и листочки. Причем размеры и форма рамки кармана и листочки могут не совпадать. Так прорезной карман с листочкой на задних половинках брюк может иметь рамку в форме традиционного клапана. [8]

Овальная форма рамки может быть закрыта листочкой полностью или частично и напоминать приоткрытый конверт, створки раковины или рот.

Еще один пример дизайнерского подхода в решении верхнего нагрудного кармана женской блузы и мужского пиджака вписан в круг.

Овальный контур легко можно преобразовать в ромбовидный, V-образный или крылообразный. И в этом случае очень важен цвет подзора.

Контур рамки может быть очень сложным и строится на комбинировании различных геометрических форм с волнообразными или ломаными линиями.

Приветствуется асимметричность формы листочки, алогичное членение верхней детали и авторское ее дополнение всевозможными отделками.

Последние варианты требуют дополнить стандартный перечень деталей кроя обтачкой рамки и любым количеством отделочных деталей. Такой способ сборки претерпел значительные изменения. [9]

1 этап: обработка листочки (сборка из частей, обработка отделочных деталей), соединение подзора с подкладкой кармана, дублирование основной детали и намеловка рамки на лицевой ее стороне, обтачивание контура рамки, прорезание входа, ВТО контура рамки

2 этап: соединение основной детали с листочкой и подкладкой кармана на уже обработанной прорези (настрачивание на изнаночную сторону)

3 этап: соединение частей подкладки кармана, окончательная ВТО.

Способ обработки прорезного кармана с листочкой сложной формы имеет ряд недостатков:

- увеличение количества деталей кроя преполагает увеличение расхода основного и скрепляющих материалов
- увеличение затрат времени и как следствие увеличение себестоимости
- невозможность использования оборудования автоматического типа.

Поэтому карманы с нетрадиционными формами листочки рекомендуются к запуску в индивидуальный пошив, а карманы с классическими формами листочки – к запуску в массовое производство. [10]

Заключение

В результате исследования был сформированн перечень классификационных признаков прорезного кармана с листочкой с втачными концами.

На основе возможных сочетаний конструктивных, технологических и декоративных решений прорезного кармана была составлена цифровая матрица, где буквы латинского алфавита классификационные принципы, а цифры модельные особенности.

Предполагается, что Цифровая матрица может стать эффективной опцией системы автоматизированного проектирования одежды.

На слайде приведен пример классификационного кодирования прорезного кармана с листочкой с втачными концами с декоративным выступом по нижней линии рамки.

Проделанная работа и отшитые образцы имеют практическую значимость для учебного процесса по специальностям Технологии легкой промышленности.

Список использованных источников и литературы

1. https://ateliee.ru/v-garderobe/vidy-karmanov.html. Секреты опытной швеи: виды карманов и способы их обработки

2. https://cottonville.ru/iz-garderoba/vidy-karmanov.html. Секреты опытной швеи: виды карманов и способы их обработки. Прорезной карман с листочкой

3. https://gufome.turbopages.org/gufo.me/s/dict/fashion_encyclopedia/%D0%9A%D0%B0%D1%80%D0%BC%D0%B0%D0%BD. Карман Энциклопедия моды и одежды (Терминологический словарь одежды. Орленко Л.В., 1996)

КАЗАХСКИЕ ГОЛОВНЫЕ УБОРЫ

Участник: Сычев Леон Петрович
Руководитель:Оспанова Гаухар Сарсетаевна
КГУ « Общеобразовательная средняя школа №20» г.Семей

Казахская культура хорошо раскрывается в национальной одежде. Кочевой образ жизни, степной климат и религиозные воззрения повлияли на развитие традиций казахского костюма – это была практичная одежда, защищающая от холода и ветров, удобная для езды верхом на лошади, изготовленная из натуральных материалов. С давних времен отношение к головным уборам у казахов было особым. Сдернуть с головы человека шапку считалось оскорблением, а небрежно кинуть куда-нибудь свою - равносильно отречению от личного счастья и удачи. Головные уборы снимают бережно, и стараются положить в надежном месте, и ни в коем случае не допускают чтобы шапка оказалась на полу или на стуле, а иначе считалось, что может пострадать здоровье и благоденствие ее владельца. Как вы думаете 100 лет назад вы смогли бы появиться на улице с непокрытой головой? Нет, так как 100 лет назад выйти на улицу без головного убора считалось неприличным. Непокрытая голова в старину-символ бесчестья. Отсюда возникло выражение «опростоволоситься». Головной убор не только согревал, украшал, но и указывал на возраст и социальный статус человека (бедный- богатый, замужем или нет)

В Казахстане много видов головных уборов: такия, калпак, борик, кимешек, тымак, и другие. Давайте узнаем факты о каждым из них.

Мужские головные уборы:

1. Тюбетейка (тақия)– казахская шапочка-тюбетейка, которую носят люди всех возрастов. Ее шьют из шелка, бархата, сукна и других материалов. Иногда такия служит подкладкой под другой головной убор. У молодых казахов популярна зер-такия – тюбетейка вышитая золотой или серебряной нитью. 2. Борык (бөрік)- шапка с меховой опушкой, изначально из меха волка, а сегодня из меха выдры, лисицы, бобра. Его носят летом и зимой. Есть женские и мужские шапки борик, отличающиеся лишь дизайном.

3. **Тымак** – теплая зимняя шапка из овчины, которая сшита так, что зимой в степи отлично защищает голову, шею и плечи от ветра и холода. Также, используется в качестве главного инвентаря в игре «Тымак урып жыгу».

4. **Калпак** – популярная войлочная шляпа у мужского населения Казахстана. Существует также, Айыр калпак – дорогая версия с отделкой дорогими тканями, золотой вышивкой в форме растительных орнаментов высокая шапка из белого войлока высокая с загнутыми вверх полями и с разрезами. Разнообразны мужские и женские головные уборы казахов. Некоторые мужские головные уборы делали из войлока. Из них наиболее традиционный и старинный - "калпак". Островерхий войлочный головной убор впервые найден в Пазырыкском кургане. Остроконечная войлочная шляпа с бронзовой бляхой обнаружена в кургане Николаевской области. У казахов высокая шляпа из белого войлока называется, ак калпак. Такая же шляпа с загнутыми вверх широкими полями называется "аиыр калпак". Парадные белые

шляпы "ак калпак" вышивали белым шелком, обшивали серебряным галуном по тулье и украшали по краю шнуровым швом. Такая шляпа, принадлежавшая отцу великого казахского поэта-просветителя Абая Кунанбаева. Разновидностью калпака является тельпек. Один экземпляр такого головного убора хранится в фондах ЦГМК. Тельпек - это собственно султанская шляпа, поэтому он бытовал только до середины 19 века. Третий вид весеннего и осеннего мужского головного убора - шапка "борик". Борик - древнейшее слово, происходит от слова "борі" - волк. Волк, как известно, древний тотем тюркских племен. По форме шапка борик бывает круглая с высоким конусообразным верхом или нескольких клиньев с усеченным верхом, всегда оторочена мехом - выдры, соболя, мерлушки и шапка из белой замши, отороченная мехом выдры. Одна такая принадлежала Чингису, отцу Чокана Валиханова. Много мужских шапок с меховой оторочкой хранится в государственном этномузее . Там же находится старинные дорогие шапки, шитые золотом, серебром, отороченные мехом бобра, выдры, соболя; зимние треухи - "тумак" из меха черно-бурой и красной лисиц. Многие из них показаны были на выставке ориенталистов в Петербурге. Шапки типа борик носили и девушки, только у них они были украшены подвесками и пучком перьев филина, цапли или павлина. Казахи такую шапку называют "камшат борик" - бобровая шапка. Махмуд Кашгарский дорогую меховую шапку также называл "камач борик". Слова "камач" и "камшат" известны с 11 века. Такие старинные шапки хранятся в ГМЭ. Шапки, расшитые золотом, называются "алтын борик", украшенные кораллами -"калмаржан борик". Девичья шапка с верхом, расшитым жемчугом и золотыми фигурами бляшками, была показана на выставке в Казани в 1890 году.

Головные уборы казахских женщин, как и женщин многих других народов, кроме основного назначения выполняли еще и социальную функцию - указывали семейное положение хозяйки. У замужних женщин они еще как-то различались в разных родах и кланах, а вот девичьи были сравнительно однотипны на всей территории Казахстана.

Для девушки предусматривались головные уборы двух типов: тюбетейка «такия» и теплая шапка с меховой опушкой - «борик». Девичья «такия» считалась самой красивой из всех существующих в Казахстане тюбетеек. Она имела круглую форму и была очень легкой, высота шапочки составляла 10-15 см. На верхушку «такии» пришивали перья белого филина, как оберег, а края украшали дорогими камнями.Такую тюбетейку девушки носили до самого замужества, а уже на свадьбе существовал целый ритуал прощания с «такией» - символом детства. Зимний женский «борик» или «Шошак борик» - теплая шапочка, отделанная по околышу мехом выдры, лисицы или бобра. Девушки заплетали волосы в мелкие косички. Их носили свободно за спиной, но чаще собирали в одну косу и прикрепляли подвески, монетки,обёртывалитканью.

1. Девушки носили летом такию, красиво украшенную бусами, кораллами, серебром. На макушку крепили үкі из перьев филина. Для чего это делали? Использовали как оберег.

2. Борык женский имел меховую опушку, которая не отворачивалась как у мужчин, тоже мог быть украшен перьями.

3. Но самым интересным головным убором, который можно назвать одним из символов казахской культуры, является саукеле. **Саукеле** – уникальный головной убор невесты, который делается вручную. Считается, что чем выше саукеле, тем большее уважение проявляет невеста к семье жениха, и поэтому некоторые из них достигали в высоту 70 см. Также, Саукеле – самый дорогой элемент в костюме невесты, который украшают драгоценными камнями, золотом или серебром, и другими элементами. Порой за него отдавали табун лошадей, и при этом, невеста надевала его лишь один раз – на свадьбу.

4. Желек (жаулық)- головной убор замужней женщины. Изготавливался в разных вариантах, но обычно накидка, спускающаяся на спину.

5. «Кимешек» - облегающая шапочка из белой ткани, надевающаяся на голову и закрывающая шею, плечи, грудь и спину. Лицевую его сторону обычно украшали вышивка гладью, бисер, жемчуг, кораллы, серебряные бляшки. Вышивали «кимешек» и по краям выреза. Сверху на шапочку навертывался высокий тюрбан из длинной белой ткани. «Кимешеки» представлены, очень широко и повсеместно. Каждый вид головного убора имеет свой непохожий на других внешний вид и атмосферу, которая передает нам дух древних казахов, а также имеет свое предназначение. При виде разносторонних этнических головных уборов я загорелся желанием создать собственноручно тюбетейку. Я выбрал именно этот вид головного убора, так как тюбетейка является универсальным головным убором, котовый может носить как мужчина, так и женщина. Для того, что бы начать шить я ознакомился с технологией пошива. Изучил какие ткани наиболее используемые в наше современное время, а также ознакомился с построением лекал для выкройки деталей. Затем на уроках художественного труда, под руководством учителя, я научился шить на электрической швейной машине.

Последовательность изготовления.

1.Сантиметровой лентой снять мерки головы.

2. Из картона изготовить необходимые шаблоны и, вложив их на изнаночную сторону ткани (с учетом направления долевой нити), обвести мелом, оставляя припуски на швы 0,5-0,7 см и вырезать.

3. Декорирование тюбетейки. Верхнюю часть и околыш тюбетейки можно простегать, вышить или сделать аппликацию. Вышивку лучше всего выполнять тамбурным швом.

4. Донышко сгибают вдвое лицевыми сторонами внутрь, уравнивая срезы, и стачивают шириной шва о,5-0.7 см. Шов разутюживают. У макушки излишки ткани срезают.

6. Готовое дно тюбетейки вкладывают лицевыми сторонами внутрь. Срезы донышка и околышка уравнивают между собой, складывают и обтачивают шириной шва 0.7-1 см. Булавки и нитки сметывания удаляют, шов заутюживают в сторону донышка.

8. Нитки примётывания удаляют, готовую тюбетейку по необходимости утюжат.

В заключении доклада, я надеюсь, что смог ознакомить вас с разнообразными видами казахских национальных головных уборов и показать вам все детально. Надеюсь что в дальнейших уроках художественного труда я смогу еще больше практиковаться и улучшить свои навыки. И благодаря своим знаниям, изготовлять более интересные и сложные виды национальных, а также современных головных уборов.

Литература

1.Захарова И.В.,Лобачева Н.П. Казахская национальная одежда 19-начала 20 века.Алма-Ата 1964г.
2.Каминская Н.М. История костюма.Легпромиздат 1986г.
3.Тохтабаева Ш.Ж. Функция казахской традиционной одежды.Алма-Ата 1994г.
4.Хинаят Б. Национальная одежда казахского народа Алматы 2007г.

ШАШ – СҰЛУЛЫҚ ПЕН АДАМ ДЕНСАУЛЫҒЫНЫҢ КӨРСЕТКІШІ

Қатысушы: Әскериянова Әлиназ Әсетқызы
Жетекшісі: Конырова Еркежан Манарбековна
«№ 25 жалпы орта білім беретін мектеп» КММ Семей қаласы

Барлық уақытта шашты жұмбақ аурасы қоршап алған: адамдар оны болжау үшін қолданған, олардың көмегімен олар сүйкімділікті жоғалтты және жойды, шаш махаббат символы ретінде медальондарда сақталды. Шашқа мұндай назар аудару кездейсоқ емес. Бір жағынан, олардың пайда болуы адам денсаулығының көрсеткіші болып табылады, себебі шаштың көптеген проблемалары дененің ішкі күйімен байланысты. Екінші жағынан, шашқа «ендірілген» ақпарат кез келген ішкі бұзылуларды анықтауға көмектеседі.

Әдемі шаш - адамның әшекейлерінің бірі. Бірақ бізге табиғат берген нәрсені қорғау керек және оған дұрыс қарау керек. Біз олардың өсуіне, сұлулығына және денсаулығына әсер ететін көптеген себептерді анықтай аламыз. Сонымен мен шаштың қалай жұмыс істейтінін, оның қандай түрлері бар екенін, олардың сау келбетіне не әсер ететінін және шашқа қалай көмектесетінімізді білгім келді

Жұмыстың мақсаты: шаш құрылымын зерттеу; оларға әр түрлі күтім құралдарының әсері; шаштың денсаулығына әсер ететін факторлар және оларды қалай сақтау керек.

Міндеттері:Шаш түрлерін зерттеу
Шаш күтіміне арналған құралдарды қолдану және олардың шаштың сұлулығы мен денсаулығына әсері туралы мектеп оқушыларының пікірін зерделеу.
Шашыңызды сау және әдемі ұстаудың жолдарын қарастыру.
Танымал шаш тазартқыштарды зерттеу.
Шаштың сұлулығы мен күшіне әсер ететін факторларды зерттеу.

Зерттеу әдістері:Осы мәселе бойынша дереккөздердің бар мәліметтер базасын талдау.

Дереккөзде ұсынылған көзқарастарды жалпылау және синтездеу.

Шаштың сандық және сапалық көрсеткіштерін сипаттауға және салыстыруға мүмкіндік беретін статистикалық әдіс. Алынған мәліметтер негізінде авторлық көзқарасты қойылған мәселені ашудағы модельдеу (модельдеу әдісі).

Зерттеу пәні: шаш құрылымы, сапасы мен адам денсаулығының арасындағы байланыс.

Гипотеза: шаш - адамның сұлулығы мен денсаулығының көрсеткіші;
ақуыз кератин - шаштың бөлігі.

НЕГІЗГІ БӨЛІМ

Шаш - адамның сыртқы келбетінің маңызды құрамдас бөлігі. Бірақ біз олар туралы не білеміз? Олар қалай жұмыс істейді, не жейді, қалай өмір сүреді және өседі? Бірақ шаш құрылымы - өзінің ерекше құрылымы, өмірлік циклы мен қажеттіліктері бар күрделі жүйе. Шаш терінің қосалқыларына жатады. Ол сезімтал емес, себебі ол жүйке ұштары жоқ. Ол шартты түрде 2 бөлікке бөлінеді:
көрінетін (шаш білігі);
көрінбейтін (түбір).

Шаш мөлдір кератин қабыршақтарының бірнеше қабаттарымен қапталған көптеген жіп тәрізді құрылымдардан (кератинді мультифибрилл) тұрады.Мультифибриллалар қабыршақты қабатқа қарағанда жұмсақ кератиннен тұрады. Шаш өзегінің құрылымы одан да жұмсақ, жөке тәрізді және су арқылы әр түрлі заттар шашқа енеді.

Медулла - шаш білігінің орталық бөлігі. Ол кератинсіз ірі текше жасушаларының 2-4 қабатын білдіреді. Медулла термостат ретінде әрекет етеді: жылдың әр мезгілінде қызып кетуден және гипотермиядан сақтайды.
Кортекс - шаш кеңістігінің негізгі бөлігі. Кортикальды зат шпиндель тәрізді эпителий жасушаларымен ұсынылған. Кортекс компоненттерінің сапалық көрсеткіштері шаштың серпімділігінен, беріктігінен, серпімділігінен көрінеді.

Шаш күтіміне арналған құралдарды, термиялық және химиялық өңдеудің әсерін қолданар алдында, адамның басындағы шаштың қандай түрлері құрылымы бар екенін және олардың негізгі сипаттамаларын білу қажет.
Шашты шамамен төрт түрге бөлуге болады: қалыпты, құрғақ, майлы және аралас шаш.

Қалыпты шаш сирек кездеседі. Олардың негізгі ерекшеліктері: жанды жылтыр, олар мойынсұнғыш, оңай бекітіледі. Шаштың бұл түрін 2-3 күн сайын жуу қажет. Олар жуудан кейін бірнеше күн бойы ұқыпты келбетін сақтай алады. Егер сізде шаштың бұл түрі болса, онда сіз оған дұрыс күтім жасайсыз, шашыңызға сәйкес косметиканы таңдайсыз.

Майлы шаштың тән ерекшелігі - «майлы» жылтырдың болуы. Жуғаннан кейін олар тез майлы болады. Бұл, ең алдымен, май бездерінің белсенділігімен байланысты. Көп жағдайда бұл диетаның бұзылуынан болады: көмірсулар мен майларды көп жеу.

Құрғақ шаш, әдетте, күңгірттенеді, оңай сынады, тарау қиын, көбінесе ұшында бөлінеді. Шаштың бұл түрі бір апта бойы өзінің таза келбетін сақтайды. Құрғақ шаш дұрыс күтімсіздіктің, май бездерінің белсенділігінің төмендеуінің нәтижесі болуы мүмкін.

ТӘЖІРИБЕ БӨЛІМІ
Сусабындарды зерттеу
Тәжірибе №1

Кератин - терінің, шаштың және тырнақтың негізгі құрылыс материалы болып табылатын ақуыз. Оның 78-80% адам шашынан тұрады. Бұл зерттеу жұмысында мен бұл протеиннің біздің шаш құрылымында болуына бірнеше тәжірибе жүргіздім.

Мұны дәлелдеу үшін біз түс реакциясын жүргіземіз:

Ақуыздарға түсті (сапалық) реакциялар.

Ксантопротеин реакциясы (құрамында бензол сақиналары бар амин қышқылдарының қалдықтары үшін)

ШАШ (ақуыз-кератин) + HNO3 конц. = сары түс

Биурет реакциясы (пептидтік байланыстарға)

ШАШ (ақуыз-кератин) + Cu (OH) 2 = ашық күлгін түс

Кератин - өте күшті және қатты ақуыз. Суда және дене сұйықтықтарында ерімейді, бұл тамаша жабын агенті. Кератиннің негізгі химиялық ерекшелігі - құрамында 15% -ға дейін күкірт бар амин қышқылы - цистеин бар.

Цистеин кератиннің құрамдас бөліктерінің бірі екенін дәлелдейік

Цистеин реакциясы (құрамында күкірт бар амин қышқылының қалдықтары үшін)

ШАШ (ақуыз-кератин) + NaOH + Pb (CH3COO) 2 = қара түс.

Қорытынды: осы эксперименттер барысында мен кератиннің табиғи ақуызы шашымыздың негізгі құрылымдық элементтерінің бірі екеніне көз жеткіздім.

№2 тәжірибе

Сода (натрий бикарбонаты) - натрий мен көмір қышқылынан тұратын қышқыл тұз. Ол жиі шаш күтімі құралы ретінде қолданылады. Бұл эксперимент барысында мен сода шаш құрылымына қалай әсер ететінін тексеруді шештім.

Сода (NaHCO 3) шашқа әсері.

25% сода ерітіндісін дайындап, оған шашты батырыңыз

Қорытынды: Бұл ерітіндінің ортасы сілтілі, бұл сулы ерітіндідегі сода гидролизіне байланысты:

2Na + + CO2-3 + H + + OH- NaOH + HCO3

NaOH + HCO3 Na + + OH- + HCO3

pH> 7, сода ерітіндісінің ортасы сілтілі. Шаш құрылымында өзгеріс бар, шаштың беткі қабыршақтары ісініп, бір -бірінен алыстайды, ал олардың шеттері тік болады. Химия тұрғысынан бұл кератин молекулаларында сутегі байланысының үзілуіне байланысты.

ҚОРЫТЫНДЫ

Бұл тақырыпта жұмыс істеу мен үшін өте қызықты болды. Мен өзім үшін көптеген жаңа, қызықты және пайдалы нәрселерді білдім. Ақпаратты қайта оқығаннан кейін мен түсіндім, шаштың нашар күйінің себебі әр адамның шашының қандай түрін, олар үшін қандай шаш күтімі қауіпсіз екенін білмеу.

Менің жұмысымда көтеретін мәселелер өте өзекті деп есептеймін. Шаштың күйі дененің жалпы денсаулығын көрсетеді. Мен ақуызды тағамдардан бас

тартпау керектігін түсіндім, шаш күтімі құралын сатып алмас бұрын, оның құрамымен танысу керек.

Жуғыш заттарды шаштың түріне қарай таңдау керек екенін ұмытпаңыз. Шашқа дұрыс күтім жасауды білу маңызды. РН деңгейі 5 -ке жақын сусабындарды қолданған жөн, өйткені олар бас терісінің табиғи қышқылдығына сәйкес келеді.

Барлық кеңестерді орындау арқылы сіз қайтымсыз боласыз. Шашыңыз әдемі және сау болады.

Әдебиеттер тізімі

https://tvoilokony.ru/lechenie/alopeciya/struktura-volosa.html
https://woman.best/art/hair-structure
http://multi-lady.ru/vidy-tipy-formy-struktura-i-sostav-volos/
https://expertpovolosam.com/procedury/vosstanovlenie/keratinovoe/chto-takoe-keratin
http://med88.ru/ukreplenie-volos/kak-pravilno-myt-golovu/

РАЗВИТИЕ ДИЗАЙНЕРА ЧЕРЕЗ СОБСТВЕННОГО СТАРТАПА

Участник: Алексеев Алексей Алексеевич
Руководитель: Ищенко Виктория Евгеньевна
Учреждение «Колледж «Семей»

Львиную долю экономики Казахстана в настоящее время составляет крупный бизнес, в то же время набирает обороты развитие малого и среднего предпринимательства. В стране действуют различные про-граммы по подготовке стартапов: StartUp.kz, iStartUpSchool, Atameken Startup и пр. В качестве примеров государственных программ по развитию стартапов в первую очередь следует привести те, которые реализуются под эгидой АО «Национальное агентство по технологическому развитию» (далее — НАТР), созданному государством для поддержки бизнеса, прежде всего инновационного. Стартап (от англ. start-up — запускать) — это тип бизнеса, направленный на получение дохода путем реализации принципиально новой идеи. Идея развивается с нуля, а главная цель стартапа — найти источники прибыли. Цель каждого стартапа - превратиться в конечном итоге в компанию. Большинство успешных стартап - компаний имеют несколько лет опыта в провалах, прежде чем выстрельнуть и стать большой компанией. От обычного бизнеса, стартап отличает: новизна проекта. Как правило, компания - стартап — новичок на рынке, порой даже не обладающий зарегистрированной, организационной формой. Имея минимальные стартовые затраты. Стартап стремительно развивается, выбирая наиболее эффективную стратегию продвижения на рынке.

Что же нужно для успешного стартапа?

Стартап важно хорошо начать, причины того, что 3 из 4 стартапов проваливаются, разные, но часто они сводятся к следующим:

* Компания разрабатывает продукт для несуществующего рынка (недостаточный спрос)

* Руководители не умеют управлять денежным потоком, например, используют неработающую модель получения дохода
* Компания не адаптируется к изменениям на рынке
* Проект недостаточно быстро растет
* Основатель выгорает на работе

От первых действий может зависеть, будет ли компания оценена в миллионы долларов или вы окажетесь еще одним стартапом из тех 90%, о которых никто не помнит. Перед тем, как начать стартап проект, нужно определить точное направление деятельности. «Чем я буду заниматься?» Это самый важный и, следовательно, самый первый вопрос, который нужно задать себе, как только задумались о создании стартапа. Второе это - направление деятельности компании — фундамент дома: для будущих этажей необходима основа. Только прочная структура и ясное видение цели могут служить основой для устойчивого стартапа. К примеру витамины способствуют укреплению здоровья медленно и постепенно: они сохраняют вам здоровье на протяжении какого-то времени, предохраняя вас от болезней. Болеутоляющее останавливает болевой синдром моментально: таблетки помогают нам, решают проблему здесь и сейчас. Лучшие компании действуют так же. Болеутоляющие таблетки — это стартапы, которые решают серьезные проблемы быстро и эффективно. Клиенту «больно», ему срочно нужно решение. Ему все равно, как выглядит пилюля, красивый ли на ней логотип, сработает ли она через два месяца или три. Например Google — это болеутоляющее: без круглосуточной доступности и возможности быстро узнать что угодно нам было бы непросто.

Чтобы проверить, будет ли идея жить и зарабатывать нужно:

1. Найти группу потенциальных клиентов 2. Провести среди них опрос: лучше всего лично, но можно и по электронной почте 3. Оценить результаты. Лучше всего разобраться в вопросе, постараться, чтобы участники фокус-группы были максимально честны. Не продавайте идею продукта, лучше задавайте открытые вопросы. Важно сформулировать вопросы так, чтобы респонденты ответили свободно и без давления. Завершив второй и третий этап, владея набором ключевых фактов о монетизации продукта и имея некое представление о внешнем виде и наборе функций. Следующий шаг — создание минимального набора основных функций, за использование которых люди готовы платить. Минимальный набор функций: 1. Разработать гипотезу. Для этого проанализировать результаты опроса в фокус-группах. Нужно изучить: что за проблема, которую нужно решить. Упростить эту информацию, и на выходе результатом будет набор простых функций. 2. Создать группу потенциальных покупателей. Найти их среди людей, которые раньше отвечали на письма и которые, возможно, станут будущими клиентами, занести их имена в список. 3. Придать продукту визуальную форму. Набросать несколько макетов, которые помогут составить хорошее представление о продукте. 4. Доработать и проверить спрос на продукт. Протестировать спрос и цену, задав вопрос вроде: «Какая цена на продукт, является приемлемой?» «Сделать одноразовый платеж или оплачивать подписку помесячно, чтобы пользоваться. Сейчас рынок графического дизайна развивается очень быстро — хорошим

визуальным исполнением уже сложно удивить, большинство известных сайтов полны огромным количеством классных проектов, арты стали намного детальнее и понятнее, появилось множество простых инструментов для дизайна. Конкуренция постоянно растёт: увеличивается число компаний, которым нужны сильные дизайнеры, но количество дизайнеров растёт ещё быстрее. Вследствие этого очень важно — регулярно синхронизироваться с требованиями, которые предъявляют к кандидатам на роль дизайнера. Чтобы оставаться востребованным сейчас, нужно изучать то, что потребуется через год или два. Мне всегда было интересно получить практический опыт поэтапной разработки продукта. Создание собственного стартапа показалось мне отличным решением, чтобы прокачать и навыки в графическом дизайне, и показать свои умения, да ещё и портфолио расширить. Сейчас у меня несколько личных артов. Какие-то из них уже принесли мне неплохие деньги, какие-то существуют на чистом энтузиазме и служат мне прекрасным портфолио. Для меня не было ничего страшного в том, что конкретная ниша уже перегружена, что существует огромное количество конкурентов и так далее. Я в первую очередь создавал себе портфолио, а не стартап -«единорог». Сфокусировался на той области, в которой я более, менее разбираюсь. Попытался создать такую вещь, за которую мне не будет стыдно, которую я сам буду использовать.

Считаю правильным начать с того как я начал и как пришёл к этому. Я учусь на дизайнера интерьера, НО, Я художник/дизайнер и идеей {создавать} и {творить} что то новое связанное с одеждой пришло не сразу. Все началось с того что я постоянно в поиске чего то нового, в один момент решил изменить свой стиль в рисовании, дабы попробовать что то новое. Рисовать различные стилистические картинки мне всегда нравилось, в основном это были различные работы для конкурсов. Со временем мои работы начали приобретать свой стиль, будучи в постоянных поисках себя, я брался за все необычное и скажем таки не привычное, вначале я копировал различные арты, а позже уже стал создавать свои «идеи» в этническом стиле. Они стали мне более интересны, так я начал их рисовать чаще и детальнее. После меня стали просить знакомые рисовать для них арты, а в последствии некоторые из них заказывали футболки с моими рисунками. Моей радости конечно же не было предела, но я понимал что мне не стоит останавливаться. До этого момента, я долго думал о том, а что если начать заниматься одеждой? просто делать принты? А получится ли у меня? Как будет лучше?. Я очень долго вынашивал эту идею, как бы я хотел чтобы выглядела моя футболка, какой арт должен был бы быть на ней, где печататься, где покупать футболку, постоянно советовался с людьми работающими в такой сфере, интересовался что пользуется спросом. Без помощи тут было просто не обойтись. В один из дней я решился, обдумал принт который хочу видеть на своей футболке и наконец то приступил к работе. Первым шагом для меня было создать принт для моей футболки, но в последствии я рискнул не просто сделать принт а отрисовать полностью свою личную футболку. Тут уже дизайн футболки готов, естественно он несколько раз менялся. Мне хотелось что бы это была не покупная футболка которых тысячи, я хотел что бы она была, эксклюзивная, то есть она одна такая. Начал

интересоваться, узнавать где можно закупить материалы, т.е ткань, где найти человека который сошьет мне футболку. И вот благодаря наставникам и друзьям все начало срастаться. Нашлась швея которая согласилась взяться за работу, сделали замеры, подготовили лекало, обсудили какая ткань будет лучше, выбрали фурнитуру и я отправился на закуп. После закупа тканей и заказа деталей я отдал все для создания моей будущей футболки. Во время скажем - таки моего «ожидания» я занимался отрисовкой других принтов. 3жды я ходил на примерку. Далее, когда футболка была почти готова я решил, что орнамент тоже будет наклейкой, я забрал нужные мне детали и приступил к приклеиванию орнаментов и основной наклейки. Следующим действием нужно было наметить замки на самой футболке и отдать швее для заключительной работы. Украсив футболку, нужными мне аксессуарами она была готова. Касательно затрат которые были по созданию новой футболки укажу ниже в таблице.

№	Затраты	Стоимость
1	Ткань "Трикотаж двунитка"	3200тг
2	Принт DTF печать. Формат А3	2500тг
3	Услуги швеи	4000тг
4	Фурнитура (замки, пуговицы)	1300тг

Общая сумма затрат 11.000 тг., Сумма так же является себестоимостью моей футболки (при разовом заказе). Для продажи сумма соответственно будет изменена. Так же, для сравнения я сделал свои принты на обычных заказных футболках и шоперах. Футболка с принтом обошлась мне примерно в 4500 тг. с учетом всех затрат. Шопер в районе 2000 тг вместе и принтом. На самом деле считаю правильность и последовательность действий в этом случае не так важна, так как моя цель — не создать компанию с миллиардным оборотом, а научиться. Я научился на своих ошибках и ответил себе на многие вопросы. Как только многие запускают свои первые проекты, они осознают значимость многих непонятных до этого вещей. Многие дизайнеры идут по другому пути саморазвития: например, начинают рисовать концепт или редизайн какого-то уже известного арта или принта. Это неплохой способ улучшить навыки дизайна, но такие проекты статичны, они не меняются и не живут, а вы не можете объяснить свои решения, подкрепить их реальными данными, показать их успех. Все эти вещи легко получить, когда проект запущен и существует: вы видите спрос на свой товар, понимаете, какие решения были удачными и почему, вы узнаёте свою аудиторию. Но самое главное преимущество для вас — вашему будущему работодателю интересны ваши проекты, ваши личные работы.

Список использованной литературы и интернет ресурсов:

1.https://profit.kz/tags/startup/ Казахстанские стартапы

2.Стартап. Настольная книга основателя. Пошаговое руководство по построению великой компании с нуля С. Бланк, Б. Дорф
3.Стратегия Процветания. Рон Аднер
4.Принципы эстетического интеллекта для развития бизнеса. Полин Браун

ДВАЖДЫ ОСОБЕННЫЕ!

Участник:Тумаш Салима Ерлановна
Руководитель:Сапарова Сауле Жаксыбековна ,
КГУ «Новопокровская средняя школа»
отдела образования Бородулихинского района
управления образования области Абай

Проблема одаренности детей с ограниченными возможностями здоровья в современном мире становится все более актуальной. Долгие годы система образования четко делила детей на обычных и инвалидов, которые практически не имели возможности получить образование и реализовать свои возможности, их не брали в учреждения, где обучаются нормальные дети. Несправедливость такой ситуации очевидна. Дети с особенностями развития должны иметь равные возможности с другими детьми. Вот и возникла потребность во внедрении такой формы обучения, которая создаст им оптимальные условия обучения — инклюзивное образование. В настоящее время инклюзивное образование является признанным инструментом реализации прав ребенка с ограниченными возможностями здоровья на образование, дальнейшую социализацию и нормализацию жизни. Цель исследования – выявить личности , которых можно назвать дважды особенными . В статье представлены результаты анкетирования и интервьюирование учащихся. Результаты исследования могут быть использованы при планировании стратегии развития инклюзивного образования, реализации мер, направленных на совершенствование подготовки учителей, специалистов и родителей.

Ключевые слова: инклюзивное образование, дети с ограниченными возможностями здоровья, дважды особенные .

Проблемный вопрос:
- могут ли особенные дети быть талантливыми?

Цель исследования – выявить личности , которых можно назвать дважды особенными .

Задачи исследования :
1.Сбор информации по теме исследования;
2.Изучить научно-исследовательскую, историческую литературу;
3.Провести диалог с художником К. Куюковым через платформу ZOOM;
4. Организовать мастер- класс художника К.Куюкова с юными художниками школы;
5. Организовать видеоролик «Обнимаю сердцем»

6. Провести интервью среди учащихся 7 класса.
7. Подготовить дидактический материал по программе 7 класса.
8.Подготовить презентацию к защите ;

Семипалатинский ядерный полигон особенно сильно ударил по детям. Почти 50% детского населения области страдают хроническими заболеваниями. 60% детского населения Семипалатинска и 65% ближних к полигону районов нуждаются в восстановительном лечении. Заболеваемость детей в Семипалатинской области в 3 раза выше, чем по республике, а умственная отсталость детей по области в 3 раза превосходит республиканский уровень.

Дети вместе с некоторыми нарушениями здоровья могут быть одаренными. Приблизительно 2% детей инвалидов являются одаренными детьми. Это дети – инвалиды с трудностями в обучении, с нарушениями слуха и речи, дети с физическими увечьями, с проблемами с речью и проблемами в эмоциональном плане. Наиболее часто встречающиеся одаренные и талантливые дети среди « дважды особенных детей» это: дети — аутисты; дети с симптомом Аспергера; дети с признаками гипрелексии; дети с социальными, эмоциональными и проблемами в поведении; дети с синдромом дефицита внимания и гиперактивностью; дети неспособные к чтению; дети с синдромом диспраксии. Очень часто ребенок имеет способности в одной или нескольких областях, и им же необходима помощь в других областях. Инвалидность может скрывать одаренность ребенка и наоборот.

Во время исследования проблемной тему , мы наткнулись на Алана Мухитдинова и Алибека Каратая. Им по 19 лет. Природа создала их особенными: Алану и Алибеку поставлен диагноз аутизм. И они воспринимают мир несколько иначе, чем обычные люди. Творчество для них – это и способ самовыражения, творческого и эмоционального; и арт-терапия, ощущение внутреннего комфорта.

Алибек увлекается живописью, лепкой из пластилина и… созданием собственных мультфильмов. Его пластилиновые мультяшные герои, что «гостят» на выставке, выглядят ничуть не хуже персонажей известных советских пластилиновых анимационных фильмов. Анимационное творчество Алибека отмечено наградой VI Международного фестиваля достижений людей с аутизмом, который прошел в 2015 году в Канаде. Наш начинающий мультипликатор занял 2-е место в номинации «Искусство».

Алан - изображает действительность в реалистичном плане. Работы Алана это картины, написанные разными видами красок. Особое внимание привлекают его абстрактные композиции с геометрическими фигурами, выполненные масляной пастелью «Кубики», «Треугольники», «Шарики».

Еще один из героев моего проекта это - казахстанский художник, рисующий при помощи губ и пальцев ног, активист международного антиядерного движения – Карипбек Телтаевич Куюков . Он родился без рук в результате радиационного облучения, которому были подвергнуты его родители во время испытаний на Семипалатинском ядерном полигоне. Но это не стало для него препятствием на пути в искусство. Карипбек Куюков

родился 54 года назад в небольшой деревне, недалеко от места, где Советский Союз провел более 450-ти испытаний ядерного оружия. В результате этих испытаний родители Карипбека были подвергнуты облучению и он родился без рук. Сегодня Карипбек рисует портреты жертв ядерных испытаний и, в качестве Почетного Посла проекта АТОМ, выступает против ядерного оружия на конференциях и мероприятиях перед представителями ООН и Конгресса Соединенных Штатов.

Картины Карипбека Куюкова выставлены в частных и государственных коллекциях Америки, Японии, Германии, Турции, Китая и Казахстана.

— «Я самоучка, у меня нет художественного образования. Когда я пошел в первый класс, то это еще был Советский Союз. В школах было много кружков. Я видел, как ребята рисуют, и тоже начал пробовать. А так как у меня нет рук, взял карандаш пальцами ног. Когда стало что-то получаться, учителя уже заставляли меня рисовать плакаты, стенды к праздникам. Я не только рисовал. Постарался всё попробовать. Занимался лепкой, резьбой и выжиганием по дереву. Всё, что делали мои сверстники, я старался повторять за ними. Только ногами», — говорит Карипбек Куюков.

Его знаменитая картина « Взрыв», подаренная Президенту США Барак Обаме Первым президентом Н.Назарбаевым интересовала нас больше всех, так как по программе учащиеся 7 класса по предмету художественный труд знакомятся с данной работой при изучении темы « Современные художники Казахстана». В учебнике учащимся дается задание написать эссе по картине «Взрыв», где они должны раскрыть идею автора, рассказать о своих впечатлениях по данной картине и найти ответ на вопрос « Почему Первый Президент для подарка выбрал именно эту картину? ». В результате диалога с художником я смогла найти ответы на все вопросы . По полученной информации составили дидактический материал по работам художника для учащихся 7 класса, где автор дал полный анализ к своим работам.

Рассматривая данную проблемную тему мы провели анкетирование среди учащихся школы на то, как они относятся к особенным детям и знают ли они таких детей в своем окружении. Большинство учащихся отметили , что относятся положительно и знаю что в школе есть такие дети.

В КГУ "Новопокровская средняя школа " отдела образования Бородулихинского района управления образования области Абай обучаются 256 учащихся . Из них 14 учащихся обеспечены инклюзивным образованием. На дому обучаются 7 учащихся из них 5 детей с особо образовательными потребностями.

Да , действительно в нашей школе тоже есть дети , которых мы можем назвать «Дважды особенными ». Это 3 ученицы , двое из которых обучаются на дому. Данные учащиеся имеют диагноз «Легкое нарушения интеллекта с нарушением поведения . Общее недоразвитие речи 2 уровня ». Данные учащиеся являются победителями Республиканского конкурса рисунков «Шексіз шығармашылық » , Республиканский конкурс «Времена года» посвященного к 175 – летию Абая Кунанбаева для детей с особо образовательными потребностями , Республиканского фестиваля «Жұлдызай»

для "особенных" детей . У данных учащихся , имеется способность в одной области , т.е это творчество и искусство.

Таким образом, можно сделать вывод, что современная общеобразовательная программа должна включать изменения и условия, необходимые для успешной реализации инклюзивного образования, а именно — принятие индивидуальности каждого отдельного учащегося и удовлетворение особых потребностей каждого ребенка.

Заключение

В начале нашей исследовательской работы мы поставили проблему «- могут ли особенные дети быть талантливыми ? ».

В ходе проведения исследования мы подтвердили нашу гипотезу и с уверенностью можем сказать, что данная тема является актуальной для исследования.Проведенные нами исследования помогли убедиться в правильности выдвинутой гипотезы .Теоритическая значимость нашей работы в том , что познакомившись с нашим исследованием , многие ученики посмотрят на жизнь другими глазами.

Практическая значимость в том ,что собранные материалы можно будет использовать в виде дидактического материала на уроках художественного труда , истории и по воспитательной работе. Например, на сегодняшний день уже подготовлен дидактический материал по художественному труду для учащихся 7 классов, где художник дает анализ своим картинам, которые учащиеся 7 классов пройдут при изучении темы: «Современные художники Казахстана».

Таким образом задачи исследовательской работы решены, поставленная цель достигнута , выдвинутая проблема выяснена.

Список литературы

1. Ахутина Т. В., Бабаева Ю. Д., Кричевец А. Н. Трудные дети: неравномерность развития ВПФ // Ежегодник РПО: Психология и ее приложения. Т. 9Б. Вып. 2. М., 2002.
2.Богоявленская Д. Б., Богоявленская М. Е. Психология одаренности: понятие, виды, проблемы. Выпуск 1. М., 2005.
3. Выготский Л. С. Собрание сочинений: В 6 тт. Т. 5. М., 1983.
4. Бозтаев К. «Семипалатинский полигон», Алматы, 1992 год.

КОСА-КАК ПРИЧЕСКА СТУДЕНТА

Участник:Токтарханова Нурай Жанболатқызы
Руководитель: Байлауова Алтынай Желдыбаевна
КГКП «Политехнический колледж»

Сегодня во всех колледжах предъявляют строгие требования к внешнему виду современного студента. Строгая одежда и аккуратная прическа, которая сохранит свою форму до окончания занятий. В основном пока учимся в школе практически у половины школьниц волосы средней длины и длинные волосы. После окончания школы всем хочется изменений во внешности. Ведь мы вступаем в другую полосу жизни, мы студенты. Это абсолютно что-то новое

для нас, и наши души требуют кардинальных перемен. Я, как будущий парикмахер стилист понимаю, что длинные волосы дают большую возможность для создания различных образов. Сейчас актуальны длинные красивые ухоженные волосы. Волосы в распущенном виде явление частое, но в учебном заведении носить такие прически не положено. И этому есть веские причины - не практичность, так как в течении дня волосы имеют привычку путаться и в течении дня выглядят растрепанными, мешают во время занятий, еще один минус секущиеся кончики волос из-за постоянного трения с тканью.

Гипотеза готовы ли студенты носить прически косы

Цель моей работы создать коллекцию причесок с плетением носимых, практичных и не сложных по технике выполнения.

Задачи:

Изучить литературу по теме

Выявить наиболее практичные и не сложные виды плетения

Разработать собственную коллекцию причесок с плетением для студенток своего колледжа

Основная часть

Предварительно в течении учебного года я наблюдала и фиксировала, сколько студенток первого курса имеют длинные волосы на начало учебного года (диаграмма № 1). Сколько девочек поменяли к весне прически на средних и длинных волосах на короткие прически. Здесь можно отметить, что третья часть девушек предпочла к весне более короткие стрижки.

Провела анализ как девушки укладывают волосы, какие сложности возникают при уходе за волосами (диаграмма № 2). Лишь немногие собирают волосы в хвост. О плетении косичек даже не задумывались. В основном девушки предпочитают распущенные волосы, но при этом согласны с тем, что их волосам требуется дополнительный уход в силу различных причин (не правильно ухаживают за волосами, не используют средства по уходу за волосами в домашних условиях, в основном просто ленятся). При беседе со студентами колледжа я также выявила, что не каждый может позволить себе ежемесячное посещение салонов красоты. Также длинные ухоженные волосы требуют и других материальных вложений (шампуни, бальзамы, если волосы окрашены требуется ежемесячное поддерживание окрашенного цвета волос, различные аксессуары для волос – заколки, невидимки, крабики и т.д.).

Диаграмма №1 Результаты анализа количества девушек со средними и длинными волосами на начало и конец года

Диаграмма № 2

Результаты анализа какие прически предпочитают девушки и как ухаживают за волосами

Когда предложила в качестве альтернативной прически распущенным волосам прически с плетением, основная масса отнеслась с недоверием, разве может быть коса прической.

На первый взгляд коса, это простая и не прихотливая прическа. Но при желании можно создать множество вариантов необычных и красивых причесок.

Прежде чем начать работу над созданием коллекции причесок с плетением для студентов я поставила для себя несколько требований к работе:

- Прическа должна быть практичной
- Не сложная техника выполнения. Чтобы каждый изучив основные навыки плетения мог выполнить эту прическу
- Прическа должна подчеркивать индивидуальность и учитывать особенности структуры волос, форму лица.

Для своей коллекции я использовала двух (рис.1) и трехпрядное (рис.3) плетение с подхватом в технике французская коса, а также обратное или голландское плетение. Все мои косы отличались между собой проборами, объемностью переплетения прядей, направлением (от лица, к лицу и т.п.).

Рис. 1 плетение из двух прядей Рис. 2 плетение из трех прядей

Заключение Таким образом я предложила различные прически с плетением тридцати студенткам нашего колледжа. Пять студенток отказались в силу того, что вообще не представляют себя с такой прической. Остальные с удовольствием согласились на эксперимент. В результате проделанной работы 14 девушек часто используют эту прическу. При этом выполняют плетение не только обычное трехпрядное, а и более сложные плетения как «Рыбий хвост», «Французская коса», голландское плетение или коса наоборот и другие виды плетения. Согласны, что удобно носить различные косы, и сами научились выполнять плетение. Еще 11 девушек укладывают волосы в прическу с косой с обычным трехпрядным плетением, так как остальные виды плетения сложные для выполнения самим. Но с удовольствием приходят к нам в мастерскую как модели для более сложных техник выполнения плетений волос.

Думаю, что работа, проделанная мною, заслуживает внимания. Так как проблема ежедневного образа прически студента колледжа сейчас актуальна. Ведь от нас студентов требуют аккуратного внешнего вида. И это правильно, ведь мы лицо нашего колледжа.

Использованная литература:

1. Самые красивые косы и косички, С. Николаева, М. Одибо, С. Клименко, Владис Рипол Классик 2012
2. Журнал «Hair Braiding – инструкции по плетению кос» 16.08.2012
3. Интернет ресурсы
https://www.youtube.com/watch?v=Vv-0_BsUBgM
https://www.youtube.com/watch?v=9j1g4pkFKCc

ИНТЕРЬЕР СУБҰРҚАҒЫ

Қатысушы: Казкеев Алмас
Жетекшісі: Асқаров Данияр Мейренбайұлы
«№6 мектеп-гимназиясы» Семей қаласы

Әр уақытта адамдар суға жақынырақ қоныстанған. Өйткені, су – өмір! Сондықтан субұрқақтар әрқашан адамның қоршаған ортасын көркейтетін ең жақсы элементтер ретінде танылған».

Бірақ субұрқақтар саябақтың безендірілуі ғана емес, сонымен қатар пайдалы өнертабыс. Субұрқақтың дизайнына мыналар кіреді: байланысатын ыдыстардың заңы және қысымның сұйықтықтар мен газдармен берілу тәсілі. Бұл ерекше күрделі өнертабыс емес сияқты - субұрқақ, бірақ қаншалықты күрделі және қызықты!

Адамдар субұрқақтарды қалай жасады? Олар қалай жұмыс істейді? Субұрқақты өзіңіз жасай аласыз ба? деген сұрақтар туындады.

Жобаның мақсаты: «Интерьер субұрқағы» (оның ішінде тарихи және политехникалық сипаттағы) тақырыбы бойынша жеке білім саласын кеңейту;

Міндеттері:

- Субұрқақтың жасалу тарихын зерттеу;
- Субұрқақтардың құрылғысы мен жұмыс істеу принципін түсіну;
- Интерьерлік субұрқақтың ең қарапайым үлгілерін жасау.

Субұрқақтардың шығу тарихы

Субұрқақ (латынша fontana «бұлақ», «бастау», «көз», «қайнар» деген мағынада) - табиғи немесе жасанды жолмен шығарылған судың атқылау құбылысы. Яғни, субұрқақ табиғатта да кездеседі. Олар гейзерлер, жер астынан атқылап жататын бұлақтар. Оның себебі су жер бетіне қысыммен шығады. Алғашқы субұрқақтар да сондай болған. Адамдар табиғи қайнарды тастармен барынша әдемілеп қойған. Кейіннен жасанды субұрқақтар жасау қолға алынған. Алғаш субұрқақты көне Рим сәулетшілері ойлап тапқан. Олар қысыммен су берілетін құбырлар жасап, су ағынын күйдірілген қыш немесе бетоннан жасалған құбырлармен ағызған . Субұрқақтарды сәндік үшін пайдаланған. Оларды аулаларда, сарайларда орналастырған. Адамзаттың бүкіл дерлік тарихы субұрқақтармен байланысты. Алғашқыда субұрқақтарды басқа мақсаттарда пайдаланған. Мысалы, Месопотамия халқы бақша фонтандарын жабдықтап, оларды суару жүйесі ретінде пайдаланды. Ежелгі Египеттің тостағандары мен субұрқақтары ерекше танымал болды. Мысырлықтар субұрқақтарға практикалық және сәндік мән берді. Ежелгі Парсыларда б.э.д Iv мың жыл бұрын бақша субұрқақтары өте танымал болды. Парсы бақшалары - жердегі жұмақ сияқты, теңдесі жоқ парсы кілемдері 4 тіршілік иесін - суды, өсім/діктерді, гүлдер мен музыканы өз қолөнерлерінде бейнелеген.

Қытай мен Жапонияның субұрқақтары өзіндік ерекшелігімен ерекшеленді. Жапондардың ең танымал бағы - Киото - оны құруға будда монахтары қатысты. Бұл бақтың әр элементі ерекше мәнге ие және келушілерде белгілі бір көңіл-күй мен көтеріңкі күй тудырады. Еуропадағы субұрқақтар мен бақтардың ландшафты-сәулеттік негізі парсы бақтары болды. Сорғылар пайда болған соң табиғи бұлақтардың орынын басты , ал жер асты бұлақтарының орнына Рим төбелерінде субұрқақтары қосыла бастады. Вилья Ланте - итальяндық сәулеттің жаңа тенденциялары бүкіл Еуропаға таралды.

2.2. Субұрқақтардың түрлері

Бүгінде субұрқақтардың қалай жұмыс істейтіні туралы адамдар ойланады. Оларға үйреніп қалғанымыз соншалық, өтіп бара жатып, жай қараймыз.

Ал шын мәнінде, мұнда не ерекше? Күміс су ағындары қысыммен аспанға көтеріліп, мыңдаған кристалдық шашырауларға айналады. Бірақ іс жүзінде бәрі оңай емес. Фонтандар – ағынды, каскадты, механикалық, крекерлі фонтандар, биіктігі, пішіні әртүрлі және әрқайсысының өз атауы бар.

Бұрын барлық субұрқақтар тікелей ағынды болды, яғни олар тікелей су құбырынан жұмыс істесе, қазір қуатты сорғыларды қолдана отырып, «айналмалы» су құбыры қолданылады. Субұрқақтар да әртүрлі ағындармен ағып тұрады: динамикалық ағындар (олар биіктікті өзгерте алады) және статикалық ағындар (ағын бір деңгейде).

Негізінен субұрқақтар өзінің тарихи келбетін сақтайды, тек «толтырмасы» заманауи. Әрине, олар бұрын да даңқ үшін салынғанымен, мұндай мысалдардың бірі - Александр бағындағы субұрқақ. Ол қазірдің өзінде 120 жыл болды, бірақ кейбір құбырлар жақсы жағдайда сақталған.

III. ПРАКТИКАЛЫҚ БӨЛІМІ

Субұрқақ моделдері

Субұрқақтар әрқашан адамзаттың ең сүйікті гидротехникалық құрылыстарының бірі болды. Субұрқақтар ыстық елдерде - таза практикалық мақсатта ойлап табылды: жаздың аптап ыстығында су ағындары жоғары соғады, салқындықты сақтайды. Олар бүгінгі күнге дейін танымалдылығын жоғалтқан жоқ.

Ландшафтық субұрқақтар

Үйдің жанындағы аудандағы субұрқақ әдетте оның тұрғындары үшін өте тартымды орынға айналады. Әдемі субұрқақ - күнделікті өмірдегі күйзеліс пен қарбаласқа ең жақсы ем. Ағып жатқан судың тыныштандыратын дыбыстарын тыңдай отырып, оның тегіс ағындары туралы ойлана отырып, адам күнделікті мәселелер мен қиындықтарды ұмытып, заманауи қаланың өмірін толтыратын алаңдаушылық пен тәжірибеден құтылуға мүмкіндік алады. Субұрқақ тыныштық пен қуаныш оазисіне, демалуға және өзін-өзі ойлауға арналған орынға айналады.

Түрлі-түсті музыкалық субұрқақтар – автоматтандыруды пайдаланатын күрделі кешендер. Ағындардың биіктігі мен пішіні, түс дизайны бағдарламалық қамтамасыз ету арқылы орнатылады

Бөлме интерьері субұрқақтары

Субұрқақты өз үйінде орналастыру тұрғын үй кеңістігінің интерьерінің негізгі нүктесіне айналады, әдемі субұрқақ әдетте бүкіл отбасының демалатын сүйікті орнына айналады. Өйткені, ағып жатқан судың жайбарақат ойлауынан асқан тыныштандыратын ештеңе жоқ.

Бөлме интерьері субұрқағының жасалу жолдары

Субұрқақ жасау арқылы келесі мәселелердің шешімін таба аламыз: модельдің дизайны қандай болуы керек, қандай материалдан жасалуы керек

және субұрқақты жинау үшін қандай құралдармен жұмыс істеу керек, субұрқаққа қандай көрініс беру керек, фонтан моделін безендіруге қандай дизайнерлік шешім қолдану керек.
Шағын субұрқақты жасау үшін қажеттіқұралдар-жабдықтар: пластикалық бөтелкерден 5 шт, ыстық пистолет желімі, қайшы, пластикалық түтікше, клей-цемент, марлы, аквариумдағы фильтр.
Жасалу жолы:
1-қадам: алдымен бөтелкелерді бой-бойымен кесіп аламыз.
2-қадам: Бөтелкелерге пластик түтікшелерді, ыстық клеймен орнаттық.
3-қадам: Бөтелкелерге пластик түтікшелерді, ыстық клеймен орнаттық.
4-қадам: Марлыны клей-цементпен араластырып, бөтелкелердің сыртына жапсырдық.
5-қадам: Субұрқақты сәндеу, әрлеу жұмыстарын жасау.

ПАЙДАЛАНҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ:

1. Бурмин Г. Штурминг абсолютті нөл / Мәскеу, «Детский литература», 1989 ж.
2. http://ru.wikipedia.org/ - әлемдік энциклопедия, гейзерлер, бұлақтар, артезиан құдықтары
3. Субұрқақтар туралы http://www.1000fontan.ru/catalog-fontan/shema/work/ сайты
4. http://oldpiter.narod.ru/ARHIV/peterg.htm - Петергоф субұрқақтары

КЕРЕКСІЗ ЗАТТАРДАН БҰЙЫМДАР ЖАСАУ

Қатысушы:Мукатаев Әділет Амантайұлы, Баянбаева Амина Талғатқызы
Жетекшілер: Аитышева Айжан Турсыновна,
Каинбаева Амангуль Байгалиевна
«Әлихан Бөкейхан атындағы №39жалпы орта білім беретін мектеп»КММ
Семей қаласы

Мамандардың мәліметтеріне сүйенсек, қазір даламызда 22 млрд тонна тұрмыстық қалдық пен қоқыс жинақталыпты. Оның 16 млрд тоннасы техногендік, минералды қалдықтар болса, 6 млрд тоннасы – адам денсаулығына аса қауіпті

химиялық қалдықтар. Мұның сыртында өнеркәсіптік қалдықтардың үлесі тіпті орасан. Оларда 25 млрд тонна қалдық тұнып тұр қазір. Швед ғалымы Нильс Бордт: «Адамзат атом бомбасынан жойылмайды, олар өз қалдығына тұншығуы мүмкін», – депті.

Үстіміздегі жылдың басында жарияланған статистикалық деректер бойынша біздің елімізде жыл сайын 20 миллиард тонна қоқыс-қалдықтар жинақталып қалатын көрінеді. Бұл тек біздің елге ғана тән өзекті мәселе емес. Әлемдегі дамыған және қарқынды дамуға бет алған мемлекеттердің барлығы қалдықтарды өңдеуге қатысты проблемаға бас қатырады. Аталған мәселе Еуропада да тым өткірлігімен ерекшеленеді. Дегенмен қарт құрлықтағылар қоқыстан да пайда табудың тың жолдарын іздестіруден және оны қолданудан басқалардың алдында тұр.

Адам баласының кез-келген шаруашылық әрекеті әр түрлі қалдықтармен биосфераны ластайды, бұл халықтың денсаулығы мен өміріне, флора мен фауна түрлерінің қысқаруына, қоршаған ортадағы тепе-теңдікке қауіп-қатер тудырады. Кең үйінділерін, өнеркәсіп тастандыларын, қоқыстарды, қала шөп-шаламдарын тек қоршаған ортаны бұзатын ластағыштар деп санауға болмайды, олар құнды шикізат көздеріне жатады. Қазіргі кезеңдегі ғылым мен техниканың даму деңгейіне сәйкес әбден жетілдірілген технологияның жоқтығына байланысты, оларды өндеп құнды өнімдер алу әзірше жолға қойылмаған, сондықтан бұларды сақтауға, жоюға, тасуға, көмуге, зиянсыз түрде айналдыруға көптеген қаражат, энергия, уақыт жұмсалып отыр.Қалдықтар шығаратын негізгі көздерге өнеркәсіп, ауыл-шаруашылығы, үй-жай шаруашылығы жатады. (1,http://kk.wikipedia.Қалдықтар) Пластикалық немесе біржолғы (одноразовый) ыдыстар қазіргі таңда молынан өндіріледі. Себебі, мұндай ыдыстар сұранысқа ие. Неліктен? Өйткені, табиғат аясына демалуға шыққанда салдырлатып шыны, фарфор ыдыстарды алып шыққаннан гөрі әлдеқайда тиімді. Оның үстіне бағасы түкке татымайтындықтан, сауда орталығында сусын сататындар ақша үнемдеудің рахатын көруде. Ал зиянына келетін болсақ, пайдасының үлесін шаңына ілестірмейді. Пайдаланылған пластикалық ыдыстарды отқа жағуға болмайды. Иісі улы. Амалдың жоғынан қоқысқа тасталынады. Тонналап өндірілетін біржолғы ыдыстардың бәрі бірдей қоқысқа тасталса, қала немесе өзге елді мекен қоқыс аралына айналуы ғажап емес. Екіншіден, пластмасса ыдыстардың құрамында: полистирол, полипропилен, поливинилхлорид секілді химиялық құрамды ыдыстарды ережесі пайдалану аса қауіпті.

Полистиролдан жасалатын ыдыстар негізінен ақ түсті. Салқын тағамдарға арналған. Ыстық су, шай, кофе құйғанда «стирол» бөлініп шығады. Стирол – суда нашар, спирт пен эфирде жақсы еритін түссіз улы газ. Полистиролдан жасалған ыдысты микротолқынды пешке салуға болмайды. Улы заттар бөледі. Зиянды. Полистирол ыдыс салқын тағамға арналса, **полипропилен,**керісінше, ыстық тағамдарға арналған +150 градуста өз қалпын сақтайды. Мұндай ыдысқа алкогольді немесе спиртті ішімдіктерді құю өте қауіпті. Майлы тағамды да бұл ыдысқа салуға болмайды. Соңы жақсылыққа апармайды. Бұл шарттар орындалмаса, формальдегид бөлініп шығады. Формальдегид – (лат. formica – құмырсқа, халықаралық атауы – метаналь, ескіше – құмырсқа алдегиді) екінші топтағы аса қауіпті түссіз газ. Ол адамның тыныс алу жолдарына, көзге және теріге аса зиян. Және адамның жүйке жүйесін зақымдайды. «Егер оның мөлшері қауіпсіз шамадан көп мөлшерде асып кетсе, барлық тірі жанды құртып жіберуі ғажап емес» дейді мамандар. Формальдегид негізінен көлік газдарынан тарайды.

Поливинилхлоридтен жасалған ыдыстардың сыртқы пішіні көз қызықтырарлық және өте ыңғайлы. Десек те, винил-хлорид атты улы химиялық зат бұл ыдыстың бар пайдасын жоққа шығарады. Винилхлорид – бауырдың қатерлі ісігі (рак), тері, сүйек пен аяқ-қолдың зақымдануы секілді аурулар туғызады. Винилхлорид аэрозоль баллондарында, газ тасымалдаушы және медицинада наркоз ретінде қолданылып келген. Тек 70-жылдары ғана оның улы қасиеттері анықталды. Поливинилхлоридтен жасалған бұйым үстіне ауыр зат қойғанда, орнында із қалады. Полистирол ыдысты бүктесе, сынып кетеді. Ал полипропилен ыдыс деформацияланғанда, майысып орнына қайтып келеді.

Біржолғы целлофан қапшықтар да бір қарағанда, түк зияны жоқ секілді. Ал анығында Жер-Анаға жасайтын қатері ұшан-теңіз. Оның құрамында экологияға қауіпті күкірт көміртек атты қоспа бар. Күкірткөміртек – улы қосылыс, түссіз, оңай жанады. Ауамен жарылғыш қоспа түзеді. Жасанды жібек, желім мен тыңайтқыштар алу үшін шикізат ретінде қол-данылады. Жүйке жүйесі қызметін нашарлатады. Есірткілік әсері бар.

Австралия 2004 жылдан бері полиэтиленді ыдыстарды қолданбайды. Ағылшындар биоыдырағыш (биоерігіш) қапшықтар қолданады. Шынымен-ақ, бұл құрал тиімді және қызметі жарты жылға кепілдік береді. Көмірқышқыл газы тисе болды, аты айтып тұрғандай, ыдырап кетеді. Целлофан мен полиэтиленді ыдыстардың жалпы тіршілікке зиянын білдік. Олай болса,

пайдасынан зияны көп біржолғы ыдыстардан құтылудың қандай жолы бар? Шешілмейтін түйін жоқ.. Орта есеппен 50-100 теңге аралығында баға қойса, оларды жинайтындардың қарасы сөзсіз көбейеді. Әсіресе, балалар құтыларды жинап, алған ақшасын өз еңбегі болғандықтан, үнемдеп ұстауға машықтанар еді. Бұдан ұтпасақ, ұтылмаймыз. Балалар компьютер алдында да күндіз-түні отырмай, еңбек етеді. Ең бастысы – табиғат аясы тазарады. Ал олардың орнына матадан жасалғанын тұтынсақ ше? Немесе біржолғы ыдыстарды қатты қағаздан-ақ жасауға болады. Қағаз ыдыстарды пайдаланғаннан кейін, отқа жағамыз ба, басқа бір қажетке жаратамыз ба, қалауымыз біледі. Сондай-ақ, қағаз ыдыс температурасын ұзағырақ сақтайды. Қызу өткізгіштік қабілеті де төмен. Ыдысты ұстағанда қол күймейді. Микротолқынды пеште қыздырғанда улы заттар бөлмейді. Технология жетістігінің арқасында қағазға желім жапсырылмайды. Қысқасы, пластикалық ыдыстармен салыстырғанда қағаз ыдыстар сапалы, зиянсыз әрі ыңғайлы.

Жоғарыда айтып өткеніміздей, тұрмыстық қатты қалдықтар көлемі жылдан-жылға өсіп отырған қазіргідей шақта қаламызда қазіргі заманғы полигон құрылысын жүргізу мәселесі өткір күйінде қалып келеді.

Осылайша Қазақстанда тұрмыстық қатты қалдықтарды басқарудың жаңа жүйесін әзірлеу ісі басталды.Мемлекет басшысының тапсырмаларына сәйкес, жаңа бағдарлама халықаралық тәжірибе есепке ала отырылып жасалынбақ..

Елімізде тұрмыстық қатты қалдықтар полигондарын салу – мемлекеттік деңгейде маңыз беріліп отырған экологиялық талап. Бұл талаптың орындалуы табиғи ресурстар және табиғат пайдалануды реттеу басқармасының үнемі назарында.

Табиғат – адамның бойына қуат,көңіліне шабыт, сезіміне ләззат шапағатын ұялататын сұлулық пен әсемдік әлемі, баға жетпес байлық. Ол- ырыс пен мол қазынаның қайнар көзі. Сондықтан халқымыз «табиғат адамзаттың өмір нәрі,қажетіңнің табылар содан бәрі» деп дәріптеген.

Гарбология ағылшын тілінен аударғанда «қоқыс» деген мағынаны білдіреді. Оны 1973 жылы Уильям Рэджи ашты.Ол экология ғылымынан бөлінген жеке бір сала. Егер де бір жыл ішінде жиналған қоқысты жоймай немесе қайта өңдемей, бір жерге төге берсе Европадағы ең биік шың-Эльбрустей тау пайда болады. Қоқыстың түрлері екіге бөлінеді:

Оның өзі бөліп шығарған қалдықтардан біздің көмегімсіз-ақ өзін-өзі тазартып ала алады. Ал адам баласының бөліп шығарған көң-қоқсығынан ақыл-оймен өмірге келген халық шаруашылығының улы, зиянды қалдықтарынан өздігінен тазалауға табиғатта шама жоқ. Мынаны қараңыз, адамдар күн сайын тау-тау қылып күл-қоқысқа тастайтын пластмасса құтылар жер бетінде 500 жылға дейін, кәдімгі полиэтилен пакеттері 200 жылдан астам уақыт бойы шірімей, жатып алады екен. Ал консерві қалбырлары мен шыны сынықтары 1 мың жылға дейін жер қойнын ластап, «жегі құртша» топырақ құнарын жеп жатады.Ағаш жапырақтарын жаққанда ауаға улы заттар таралады . (ангидрид, бензопирен, күкіртті сутек және диоксин). Оның түтіні 1 м-ге ғана көтерілетіндіктен көбінесе жас балалардың тыныс алу жолдарына және ойлау қабілеттеріне кері әсерін тигізеді.

Қала және ауылды жерлерде қоқыстың көбі: 35% қағаз, кардон, 15% полимер, 5% резенке, тері, 10% текстиль болып табылады.
Қағазды қайта өндіргенде 1 тонна өндірілген қағаздан - 1 тонна дәретханалық қағаз жасауға болады.1 тонна өндірілген қағаз 17 ағашты құтқарады. Қоқыс қағаздарын қайта өндіргенде судың-60%, энергияның-40%, ауаның ластануына -74%, судың ластануын – 35% үнемдейді екенбіз.
Ал пластмассаны өндіргенде құрылыс материал (1000 пластикалық бутылкадан 5 м кв. тротуарлы плитка) жасауға болады екен.
Ал тамақ қалдықтары тыңайтқыштар, биогаздар өндіру үшін пайдаланылар еді. Осыған орай біз сараптама жүргізілген еді.

Сараптаманың нәтижелері:

1. Гарбология терминінің мағынасын тұрғындардың 65% нақты білмейді.
2. Қала және ауыл тұрғындарының 48% ҚТҚ қайта өңдейтін зауыт салатынына сенімді.
3. Қала тұрғындары 85 пайызы арнайы қоқыс жәшігіне салады.
4. 10 % үйінің жанында қоқыс жәшігі жоқ екені айтылды

ИННОВАЦИОННЫЕ МАТЕРИАЛЫ В ДИЗАЙНЕ ИНТЕРЬЕРА

Участник: Шимолина Ксения Николаевна
Руководитель: Ревина Евгения Петровна
Учреждение «Колледж «Семей»

Данная работа рассматривает актуальную тему инновационных материалов в интерьерном дизайне и их применение, т.к. жизнь современных людей в значительной степени определяется техническим прогрессом, и новые технологии, так или иначе, появляются в каждом доме.
Сейчас существует широкий выбор материалов, но тенденции меняются и, некоторые из них, заменяются новыми, более лучшими по свойствам и эксплуатации. Стремительный рост технологий позволяет дизайнерам создавать большое количество оригинальных идей и дизайн-проектов. Разработка новых материалов способствует росту производительности и повышению функциональности интерьеров.

Современные дизайнеры способны воссоздать самые настоящие произведения искусства. Они находят самые необычные и смелые решения в формах, цветах и фактурах дизайнерского изделия, которые вселяют в зрителя восторг, удивление, а иногда вводят в заблуждение. Дизайнеры - эксперементаторы - двигатели современного дизайна интерьера.
В данной работе я поставила перед собой цель: изучить современные материалы, появляющиеся на современном рынке, их основные свойства, достоинства и недостатки и варианты использования в дизайне. Рассмотрим лишь некоторые из них:

- Углеводородное волокно (Карбон).

Был создан в 1880 году Томасом Эдисоном, он предлагал использовать карбон для изготовления нитей ламп накаливания, но этой инновации пришлось ждать дольше века, чтобы её начали использовать более широко.

Сейчас углеводородное волокно используется повсеместно, от космической индустрии и самолётостроении, до интерьерного дизайна и текстиля. Углеродные волокна абсолютно безвредны для человеческого здоровья, что позволяет использовать его в товарах для непосредственного контакта с человеком.

Голландский дизайнер Марсель Вандерс, ставший одним из первых, кто использовал карбон для мебели, ценит этот материал за сочетание лёгкости и прочности. «Материала требуется меньше, отходов так же получается меньше, а служит вещь дольше» - говорит Марсель Вандерс. Ультралёгкий, супержёсткий и мегапрочный - такие характеристики материала дают дизайнерам новые возможности. Возможность создавать вещи на века и не бояться, что со временем они потеряют свой цвет или форму.

- Метакрил.

Пришёл в дизайн в начале тысячелетия в помощь пластику и благодаря своим свойствам, неограниченной цветовой гамме и большим возможностям механической обработки, этим он и завоевал своё место в дизайнерском мире. Считается самым твёрдым полимером из всех существующих в мире.

Лёгок в сверлении, резке, склеивании, его можно полировать, фрезеровать, окрашивать и гравировать. Отлично подходит в качестве основы для аппликаций из самоклеящихся виниловых плёнок.

В зависимости от способа обработки может быть как прозрачным, так и бесцветным, окрашенным, светорассеивающим, дымчатым или светопроницаемым; поверхность бывает - рельефной, матовой, глянцевой, зернистой или не отсвечивающей. Метакрил устойчив к влаге, имеет высокую прочность при сжатии, растяжении и изгибе.

Вариантов использования метакрила в дизайне мебели и отделке помещений множество. Прекрасная прочность и жёсткость, стойкость к атмосферным воздействиям делает его привлекательным и для дизайна фасадов зданий. Он не выцветает, не желтеет и не теряет своих прочностных характеристик под длительным воздействием окружающей среды.

Метакрил экологически чистый материал и абсолютно безопасен при эксплуатации как на улице, так и в помещении. Мебель может быть использована как для детской, так и для медицинских учреждений.

- Полимеры.

Раньше пластик использовали только для изготовления бытовых предметов вроде мыльниц, зубных щеток и швабр, то теперь дизайнеры увидели в этом материале потенциал для создания необычных и ярких предметов мебели. С помощью пластика можно создать имитацию дерева и камня, матовые или прозрачные предметы быта. Диапазон цветов и фактур пластика расширяется с каждым днем. Филипп Старк, Карим Рашид, Токуджин Йошиока – вот лишь несколько имен дизайнеров, использующих преимущества пластика для создания ярких коллекций. Сложно такие предметы и сломать: материал объединяет внешнюю хрупкость с прочностью конструкции, а интересный дизайн – с демократичной стоимостью. Так что пластиковую мебель можно

менять по настроению и гораздо чаще, чем дорогостоящие гарнитуры из дерева и металла.

- Алькантара.

Ткань алькантара – это искусственная замша.

Свойства алькантары: имеет ворс короче, чем искусственная замша; эластичнее, чем натуральная кожа; формоустойчивая, износостойкая; пропускает воздух, не задерживает запахи; приятная на ощупь, шелковистая и мягкая; безопасная, экологически чистая; не аллергичная, не вредит здоровью;
не выгорает под ультрафиолетом, сохраняет яркий цвет; стойка к воздействию многих химикатов.

Преимущества этой материи: простота ухода; самовосстановление ворсинок при механическом воздействии; стойкость к снегу, ветру, солнцу, дождю, туману;
легко поддаётся ремонту; просто обрабатывать при раскрое и пошиве;

- Синтетические смолы.

Эпоксидные смолы обладают повышенной механической и химической стойкостью, устойчивы к влаге и перепаду температур. Применяются они практически во всех сферах строительства – это и клеи, лаки, листы и многое другое. Но нашлось и новое, очень интересное применение синтетических смол в дизайне интерьера. Смолы различных цветов заливаются в какую-то определенную форму и получается совершенно ни с чем не сравнимая и индивидуальная мебель.

Главное достоинство материала в том, что ему можно придать любую форму за счет текучести в жидком состоянии и хорошей пластичности во время отвердевания. В твердом состоянии материал прекрасно обрабатывается, можно выполнять отверстия и различные пазы.

Использование такой мебели – это красиво, современно и дорого.

- Corian

В 70-х годах XX века Дональд Смокум получил новый необычный материал – искусственный камень Corian. Он славится долговечностью, прочностью, огромной цветовой гаммой, возможностью создавать бесшовные поверхности. Журнальный стол, раковина, а может, «космическая» ультрасовременная кухня – Corian делает вещи уникальными. Этот искусственный камень изготавливается на основе акриловых смол и тригидрата алюминия. По экологичности, Corian превосходит натуральные отделочные материалы, плиты не имеют радиационного фона, что нельзя сказать про натуральный камень, где излучение в той или иной степени присутствует обязательно. Очень органично и интересно смотрится кориан в интерьере общественных и коммерческих помещений. Из Кориана можно изготовить практически все, начиная от колон, которые будут имитировать мраморную, или какую-либо другую поверхность, и заканчивая изысканной и необычной мебелью.

В одном изделии можно сочетать совершенно разные цвета и оттенки, при этом, поверхность, состоящая из отдельных элементов, будет иметь абсолютно гладкий внешний вид и монолитную структуру.

Интерьерные элементы и отделка из Кориана легко ремонтируется.

Из всего вышесказанного можно сделать вывод:
Выпуск и производство различных строительных и отделочных материалов движется вместе с движением вперед науки. Различные открытия позволяют получать новые, более удобные и доступные материалы. Благодаря конкуренции в этой сфере, производители стремятся постоянно выпускать новые марки, создавать материалы с особенными и уникальными свойствами, которые будут интересны покупателю. Но есть и другая сторона этого вопроса: как бы нам не хотелось поскорее превратить наше жилье в современный интерьер будущего, произойдет это у многих, в лучшем случае через пару десятилетий, по нескольким причинам: это и дороговизна современных материалов и технологий и повсеместно старая, отработавшая свой ресурс коммунальнальная инфраструктура и многие другие препятствия.

Список литературы.

1. Современные тенденции в дизайне интерьера | Блог L.DesignStudio (ldesign.studio)
2. Пластик в интерьере: предметы мебели и декора с приставкой эко- — INMYROOM
3. Алькантара - роскошная ткань. Особенности и отличия, достоинства и недостатки, отзывы покупателей. | www.podushka.net

ЛЕГКАЯ ПРОМЫШЛЕННОСТЬ. САМЫЕ НЕОБЫЧНЫЕ НАРЯДЫ В МИРЕ МОДЫ

Участник: Костина Александра Сергеевна
Руководитель: Сексенбаева Зухра Газизовна
КГКП «Колледж бизнеса и сервиса» г. Семей

На данный момент легкая промышленность в Казахстане только начинает развиваться. «Легкая промышленность – это самый проблемный сектор промышленности Казахстана. В нашем городе Семей, было много разных предприятий, которые славились своей качественной продукцией. Например, Камвольно-суконное объединение, Обувная фабрика, чулочно-носочная фабрика, Кож-завод, фабрика ПОШ и так далее. Все эти фабрики были гордостью Семипалатинска, из-за кризиса в стране их были вынуждены закрыть. Стоит отметить что на данный момент есть частные не большие предприятия которые пытаются выстоять на этой волне конкуренции, но увы некоторым не удается выплачивать достойные заработные платы сотрудникам, кто-то в огромных долгах, некоторые не могут выплатить аренду и кредиты. СемСпецНабпродали свои цеха Российским предпринимателям. А все, потому что нужно платить налоги за помещение, за оборудование, за общий доход, за сотрудников, и все это в буквальном смысле топит малый и средний бизнес легкой промышленности Казахстана. Но государство все же старается помогать малому и среднему бизнесу, а также людям которые хотели бы открыть свой бизнес.

Долгое время отрасль несправедливо находилась на периферии нашего внимания за счет гипертрофированной роли в экономике добывающих отраслей. Развитие легкой промышленности в Казахстане на сегодняшний день

является одним из приоритетных направлений, поскольку отрасль имеет социальную значимость, обеспечивая высокую занятость населения. Сегодня Правительство Казахстана реализует ряд мер поддержки отечественной легкой промышленности: свободные экономические зоны, льготное налогообложение и кредитование, квоты и гранты на обучение, государственные инвестиции.

В целом ситуация налаживается, и я думаю что в скором времени наш город и страна станут на много грамотнее и ближе к легкой промышленности. Ведь у нас есть очень много ресурсов, есть много земли, мы могли бы делать много тканевых полотен, шить качественную одежду, заниматься обширным производством шерсти, могли бы создавать, экологическую кожу и мех не вредя животным. И все это экспортировать в другие страны, стать обладателями рыночного Олимпа, тогда поднимется наша экономика, мы лишимся безработицы, на конец появится бюджет на улучшения внешнего вида нашего города, и страны в общем. Будут деньги на постройку школ в селах. И это только если улучшить инфраструктуру легкой промышленности, а если мы сможем освоить еще разные виды деятельности, то поднимем нашу экономику для нормальной жизни.

Хочу немного затронуть тему о детях, так как они будущее Казахстана, думаю что нужно призывать их к профессиям уже с самого малого возраста, если проводить уроки технологии более углубленно, дети будут знать с самого раннего детства кем они хотят быть. То есть я хочу сказать что наше образование делает это слишком поздно, уроки технологии начинаются с 5 класса, детей вытянув из детских грез начинают тыкать и приучать к тому что им не нравится, снижается успеваемость, и увлеченность в занятиях. Профориентация начинается с 8-9 класса, и ребенок идет туда где есть грант, или куда родители отдадут, а это не правильно, ведь окончив колледж или университет, новый вышедший сотрудник не будет хотеть работать по профессии, ведь ему дали мало времени подумать. Хочу, чтобы многие дети следовали моему примеру. В 3 классе я решила, что свяжу свою жизнь с одеждой, с модой и в целом с легкой промышленностью, я перепробовала много кружков, переиграла во много разных профессий в детстве, по работала где только можно, теряясь среди всего этого, поэтому потеряла много времени, конечно я получила огромный опыт среди всего этого. Я бы хотела чтобы у нашего будущего были специалисты которые будут знать чего они хотят, а мы взрослые будем помогать им сейчас. Профориентацию нужно сделать раньше, детям нужно рассказывать о профессиях легкой промышленности и не только. Тогда, я думаю когда вырастут дети, они будут уже знать чего хотят от жизни, и будут стремиться к этому больше чем мы.

Также хотела бы рассказать о видении ситуации со студентами и выпускниками легкой промышленности. Студенту тяжело найти работу, так как нет опыта, молодому специалисту тоже тяжело найти работу, есть государственная программа с помощью которой принимают на работу неопытных кадров. Но так-как у нас на данный момент плохо развита легкая промышленность, мест мало, потому что многие предприятия закрываются. И

студентам приходится работать там где берут без опыта. Я думаю, что все в наших руках, и мы все дружно сможем поправить эту ситуацию.

Самые необычные наряды в мире моды.

Мода всегда удивляет нас своей креативностью и особенностью. Можно встретить много нарядов из нетканых полотен, с необычной структурой, и с необычными формами. Бывают наряды из пластика, пуговиц, металла, бумаги, резины, из перьев, декоративных камней, и с различными вставками.Искусственный Интеллект широко используется для улучшения покупательского опыта клиентов, анализа данных, увеличения продаж, прогнозирования тенденций и предоставления рекомендаций, связанных с товарными запасами. Технологии, лежащие в основе искусственного интеллекта, включает алгоритмы, которые отслеживают пути потребителей, чтобы подобрать им нужные продукты. Современные специалисты по маркетингу в сфере моды делают ставку на использование новых видов ткани, отвечающих требованиям экологичности. Стартапы подобные ModernMeadow создают кожу, выращенную в лаборатории. Они производят материал, не причиняя вреда животным. Другие участники рынка, к примеру, BoltThreads и EntoGenetics, работают над инновациями в области сверхпрочного паучьего шелка. Исследователи Массачусетского технологического института предложили разработку ColorFab 3D. Она позволяет печатать 3D-объекты с помощью «фотохромных чернил», которые меняют цвет при воздействии УФ-света определенной длины. Опытным продуктом стало кольцо, программируемое на множество настраиваемых оттенков.Активное развитие получает технология изменения цвета ткани в зависимости от нашего настроения или обстановки. Новые материалы также способны менять форму одежды, которую мы носим каждый день. Модный бизнес относится к той сфере, где важно постоянно учиться, быть открытым свежим тенденциям. В 2021 году многие бренды используют 3D технологию для создания коллекций – от аксессуаров до полных образов. Это снижает количество отходов и уменьшает трудоемкость производства. Стоит привести цифры. 3D печать сокращает отходы ткани примерно на 35%.Блокчейн – отличный инструмент для обеспечения прозрачности, отслеживаемости и эффективности цепочек поставок. Все участники процесса от перевозчиков и банков до посредников и поставщиков могут напрямую и безопасно обмениваться информацией и документами. Речь идет о технологии, которая используется для учета биткойнов и цифровой валюты. Ее легко применить и в фэшн-индустрии. «Блоки» в цепочке состоят из цифровых фрагментов данных, где хранится информация о транзакциях (дата, время и сумма в долларах вашей последней покупки), а также об участниках транзакций.

Как мы можем помочь экологии с помощью одежды.

В нашем мире достаточно много вреда экологии, в том числе и одежда, вредит. Главный вопрос, как же мы, обычные люди можем помочь? Мы можем отдавать на реставрацию свою старую одежду, также мы можем отдавать одежду на перешив, и мы можем отдавать свою одежду нуждающимся. Это поможет сократить выработки мусора, и свалки будут

меньше. Также мы можем отдавать одежду в разные пункты где она пройдет повторную обработку. Одежда из синтетики (например, акрила, нейлона и полиэстера) разлагается десятки лет, а продукты её горения токсичны. 60 % производящейся в мире одежды имеет в своём составе полиэстер, который, разлагаясь, выделяет в три раза больше парниковых газов, чем хлопок. В сжигании одежды замечены не только фаст-фэшн бренды, но и респектабельные дизайнерские марки. Последние крупные скандалы в этой области связаны с H&M и Burberry. В прошлом году стало известно, что H&M — бренд, который уже несколько лет пропагандирует экобезопасную моду и осознанное потребление — сжег 16 тонн новой одежды в Швеции и 12 тонн в Дании. Представители бренда настаивают на том, что это был вынужденный поступок, поскольку эта одежда не отвечала стандартам химической безопасности. Люксовые бренды, такие как Burberry, ещё более склонны сжигать нераспроданное: они просто не могут позволить себе, чтобы их одежда и аксессуары были доступны по бросовой цене, так как это повредит эксклюзивности марки. Скандал с Burberry разгорелся в прошлом году, когда TheTimes опубликовала расследование, где утверждалось, что за последние 5 лет бренд сжег одежды и сумок на общую сумму в 65 миллионов долларов. Каждая новая вещь оказывает влияние на экологию ещё до того как вы примерили ее в магазине. Так, при производстве текстиля используется огромное количество воды. На изготовление простой футболки уходит 2700 литров — столько в среднем человек выпивает за 900 дней. Кроме того, для окраски тканей ежегодно применяется около 1,7 миллионов тонн химических веществ. Некоторые из них, например, соединения фтора, вымываются во время стирки, отравляя воду, и загрязняют воздух и землю, когда одежда оказывается на свалке.

Литература

- Перспективы развития модных тенденций в одежде. Мода 2007 г.: учебное пособие /Ж.А. Фот, О.В. Ревякина, И.В. Виниченко, Н.В. Мичикова. – Омск: Омский институт сервиса, 2006. – 132 с.
- http//www.shveynoe%20oborudovanie.ru
- http//www.garderobchik.com
- Коблякова Е.Б. Конструирование одежды с элементами САПР: учеб. Пособие для вузов / Е.Б. Коблякова, Г.С. Ивлева [и др]. – М.: Легпрмбытиздат, 1988. – 464 с.
-

СЕКЦИЯ-ТАМАҚ ӨНЕРКӘСІБІНДЕГІ ИННОВАЦИЯЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАР

ИССЛЕДОВАНИЕ ПОТРЕБИТЕЛЬСКИХ СВОЙСТВ ЗАМОРОЖЕННЫХ ХЛЕБОБУЛОЧНЫХ ИЗДЕЛИЙ

Участник: Журавлева Полина Олеговна

Руководитель: Хижинкова Ирина Владимировна

КГБПОУ «Алтайская академия гостеприимства» г.Барнаул

Согласно Стратегии повышения качества пищевой продукции в Российской Федерации до 2030 г., утвержденной распоряжением Правительства РФ от 29 июня 2016 г. № 1364-р, разработка способов, направленных на улучшение качества, сохранение свежести, микробиологической устойчивости хлебобулочных изделий, является приоритетным направлением пищевой промышленности.

По СанПиН хлебобулочные изделия не предполагают длительного хранения, это продукт скоропортящийся, поэтому лучше употреблять его в первые два дня после покупки. В среднем срок годности хлеба из пшеничной муки составляет 24-36 часов, а в заводской упаковке до 72 часов.

Современный ритм жизни диктует новые требования к технологиям, применяемым в хлебопекарной отрасли, а также к условиям и срокам хранения различных видов хлебобулочных изделий. Актуальность данного направления имеет большое значение, так как технологии длительного хранения в хлебопекарном производстве, позволяют иметь их постоянный пополняемый запас в ассортименте, на малых предприятиях и сегменте HoReCa.

Кроме этого, обычный потребитель также порой стакивается с проблемой коротких сроков хранения хлеба. Во многих российских семьях выбросить остатки или излишки хлеба считается недопустимым по морально-этическим соображениям и исторической памяти.

Существует несколько путей сохранения свежести хлебобулочных изделий: использование высококачественного основного и дополнительного сырья, оптимизация технологического процесса производства хлеба, применение пищевых добавок различного принципа действия, использование упаковочных материалов и наконец замораживание готовой продукции.

Любые добавки, увеличивающие объем хлеба и улучшающие структурно-механические свойства мякиша, а также мероприятия, способствующие снижению усыхания хлеба при хранении, приводят к более длительному сохранению свежести хлебобулочных изделий. Для сохранения качества хлеба в хлебопекарном производстве используют поверхностно-активные вещества, улучшители окислительного действия, структурообразователи и загустители. Однако, большинство потребителей стремятся к употреблению хлебобулочных изделий из натурального сырья без применения пищевых добавок, которые могут оказывать отрицательное воздействие на организм в целом.

Замораживание как физическое явление представляет собой превращение в лед влаги, содержащейся в продукте, вследствие понижения его температуры ниже криоскопической точки. Продукт подвергают замораживанию для сохранения его полезных свойств и качества, так как в результате этого процесса сводятся к минимуму физические, биохимические и микробиологические изменения, протекающие в продукте.

По результатам исследований, проведённым НИИ хлебопекарной промышленности, было установлено, что после замораживания все полезные свойства хлеба сохраняются. В частности, в процессе замораживания сохраняются важнейшие для человека витамины группы В и витамин РР. При хранении замороженного хлеба в течение 30 суток количество витаминов

группы В и РР лишь незначительно снижается. Более того, при замораживании увеличивается расщепляемость белков хлеба, так как под влиянием низких температур белки денатурируют и становятся более податливыми к воздействию фермента пепсина, это один из основных пищеварительных ферментов, вырабатываемых в желудке человека. А значит, такой белок лучше усваивается. Крахмал при замораживании хлеба, напротив, становится менее податливым к воздействию пищеварительных ферментов, следовательно, гликемический индекс замороженного хлеба ниже, чем у свежего. Так что пациентам с сахарным диабетом замороженный хлеб даже предпочтительнее обычного.

Ассортимент хлеба насчитывает более 1000 наименований. Хлебные изделия в зависимости от вида муки могут быть ржаными, ржано-пшеничными, пшенично-ржаными и пшеничными. По рецептуре теста они выпекаются простыми, улучшенными и сдобными. По способу выпечки хлеб бывает подовым и формовым.

С целью анализа потребительских предпочтений, необходимости длительного сохранения и характеристики свойств хлебобулочных изделий, с помощью онлайн-инструментов в рамках данного исследования был проведен социальный опрос. По мнениям респондентов наиболее востребованные на сегодняшний день, при большом многообразии различных видов хлеба с добавками, традиционные виды хлеба. Выявлено, что 41 % респондентов выбрали пшеничный хлеб, 25 % опрашиваемых ржаной и 12 % из смеси пшенично-ржаной муки, 9% выбрали хлеб на молочной сыворотке и 5% сдобные хлебобулочные изделия, многие люди при выборе хлеба отталкиваются и от цены на данный товар.

На основе потребительских предпочтений, с целью проверки эффективности длительного хранения и оценки качества хлебобулочных изделий были взяты 5 образцов разных видов хлебобулочных изделий.

Для продления свежести и недопущения быстрого очерствения и появления плесени, а также и защиты от пересыхания образцы были заморожены в морозильной камере при температуре – 18 °С.

При замораживании, так же, как и при сушке, происходит перемещение влаги, причиной которого может являться частичное обезвоживание поверхностных слоев. Исследованиями установлено, что хлебобулочные изделия перед замораживанием целесообразно упаковывать в упаковочные материалы, предназначенные для замораживания продуктов питания. При размораживании происходит обратимое изменение коллоидно-химического состояния. После размораживания процесс ретроградации возобновляется и размороженные хлебобулочные изделия так же черствеют, как и не замороженные.

В процессе эксперимента в разные промежутки времени определяли органолептические и физико-химические показатели качества выбранных образцов хлеба. Размораживание проводили при комнатной температуре в течении 2,5 - 3 часов, в зависимости от массы образца.

Органолептическую оценку качества контрольных образцов проводили по 30-балльной шкале, из физико-химических показателей определяли влажность и пористость образцов. Влажность хлебобулочных изделий исследовали экспресс методом на приборе ЭЛЕКС-7, который предназначен для лабораторного контроля влажности сырья, полуфабрикатов и готовой продукции в пищевой промышленности, а пористость по стандартной методике с помощью прибора Журавлева.

Рисунок 1 - Зависимость пористости образцов от времени замораживания

Первоначальная пористость (рис. 1) у всех контрольных образцов без замораживания соответствует нормативным показателям. Дальнейшее замораживание показывает снижение пористости для образцов из пшеничной и ржаной муки на всем протяжении исследования. Другие образцы: пшеничный на молочной сыворотке, ржано-пшеничный и батон пшеничный ведут себя иначе – пористость либо растет, либо снижется в первой половине исследования до 7 – 14 суток. После 14 суток замораживания пористость соответствует норме и для всех образцов наблюдается тенденция её снижения. Плавное снижение пористости показали образцы с наименьшим количеством вспомогательных добавок – пшеничный и ржаной. У остальных наблюдаются скачки и падения пористости, что обусловлено компонентами, входящими в рецептурный состав и коллоидными процессами, происходящими при изменении агрегатного состояния влаги.

Анализируя влажность образов (рис. 2) после замораживания, наблюдается повышение показателей до 7 суточного хранения при Т= -18 °С, практически у всех, исключение составляет образец пшеничного хлеба на молочной сыворотке. При дальнейшем замораживании происходит постепенное снижение влажности образцов, что характерно для процесса усыхания, даже в состоянии криоанабиоза.

Органолептическая оценка качества показывает, что хлеб при коротком времени замораживания от 3 - 7 дней практически не изменяется по сравнению с контрольным. Лишь на 14 сутки у образца на молочной сыворотке появился слабовыраженный белый налет, что вероятно объясняется присутствием молочной кислоты в пшеничном хлебе. Однако и на 21 и 28 сутки замораживания образцы показали хорошие вкусовые качества.

Рисунок 2 - Зависимость влажности образцов от времени замораживания

По результатам проведенного исследования можно рекомендовать к длительной заморозке (до 1 месяца) практически любые хлебобулочные изделия, изготовленные из пшеничной и ржаной муки. Длительно замороженный хлеб из пшеничной и ржаной муки практически не теряет своих вкусовых и питательных качеств, визуально сохраняет полноценную форму, размер и внешний вид. При длительной заморозке снижается пористость хлеба, но остается в пределах установленной нормы. Влажность хлеба при заморозке за счет первоначального возрастания и последующего плавного снижения компенсируется и почти соответствует на 28 сутки контрольным образцам. К несколько негативным моментам стоит отнести небольшой сопутствующий запах морозильной установки, который можно устранить, используя специальную упаковочную тару. В целом хлебобулочные изделия, произведенные в Алтайском крае, с успехом выдержали испытание длительной заморозкой и могут быть рекомендованы для данного вида длительного хранения.

Список литературы:

1. Ауэрман Л.Я. Технология хлебопекарного производства: под общ. ред. Л.И. Пучковой. - СПб: Профессия, 2003. - 414 с.
2. Ким Л.В. Основы замораживания, хранения и размораживания хлебобулочных изделий. – Изд-во Воронежского университета, 1984. – 120 с.
3. Мелькина Г.М. Введение в технологии продуктов питания. Лабораторный практикум/ Антошина О.М., Сапронова Л.А. и др. – М.: Колос С, 2005. – 248 с.: ил. – (Учебники и учеб. пособия для студентов высш. учеб. заведений).

ИННОВАЦИОННЫЕ ТЕХНОЛОГИИ В ИНДУСТРИИ ПИТАНИЯ

Участник: Шарипов Айшат Наилевич
Руководитель: Мухаметгалиева Фаягуль Фаилевна,
Шарапова Гузель Габдульфатовна
ГАПОУ «Казанский торгово-экономический техникум»
(Республика Татарстан, г. Казань)

Современная пищевая промышленность эволюционирует чуть ли не с каждым днём. Появляются новые технологии для облегчения работы сотрудников, задействованных в процессе изготовления продукции и обслуживания, уникальные подходы в приготовлении блюд, применение новейших приёмов в кулинарии. Инновационное оборудования, которое способно не только помогать организации реализовывать товар, но также полностью заменять «человеческие руки».

В крупнейших странах нашей планеты изучаются и создаются всё более современные подходы и возможности для выполнения вышеупомянутых задач.

Например, компания «KanKan» разработала камеры на основе искусственного интеллекта, которые следят, чтобы повара и их помощники надевали маски и шапочки. Искусственный интеллект моментально обнаруживает любое отклонение от санитарных норм и сохраняет изображения с деталями нарушения, которые затем просматривают в учреждениях здравоохранения Китая.

По данным Ноттингемского университета, на очистку оборудования пищевой промышленности приходится почти 30% поставок энергии и воды. Но ситуацию способна изменить сенсорная технология, созданная специалистами университета на основе искусственного интеллекта. Работает она так: сенсорные датчики устанавливают в промышленное оборудование, с помощью ультразвука и оптической флуоресцентной визуализации они контролируют количество пищи и скопления микроорганизмов на конвейере. Искусственный интеллект автоматически оптимизирует процесс очистки, чтобы система работала ровно столько времени, сколько реально требуется. Использование датчиков существенно экономит деньги на воду, энергию и сокращает время простоя оборудования.

Сортировкой сырья занимаются на всех пищевых комбинатах — важно, чтобы повреждённые овощи и фрукты не попадали в обработку. Для этого пищевым предприятиям приходится использовать ручной труд или прибегать к различным технологиям. Так, норвежская компания «TOMRA» создала сенсорное сортировочное оборудование, которое использует рентгеновскую, инфракрасную спектроскопию, камеры, лазеры и уникальные алгоритмы машинного обучения для анализа различных аспектов фруктов и овощей при их сортировке. Например, может отбирать картофель по видам блюд — для приготовления фри и чипсов. Система работает почти с идеальной точностью и отлично справляется со своей задачей без человека.

Чилийская компания, специализирующаяся на изготовлении растительных продуктов питания, разработала платформу NotCo. Там используется машинное обучение, чтобы заменить продукты животного происхождения на похожие по вкусу растительные аналоги. По мнению разработчиков, NotCo способна вывести набор идеальных заменителей, которые будут совпадать с продуктами животного происхождения по вкусовым и питательным свойствам. Программная система уже научилась воспроизводить куриное мясо, молоко, мороженое и майонез и даже наладила выпуск собственной продукции.

Таким образом, мы ясно видим, что инновационные технологии в пищевой промышленности прогрессируют и идут «в ногу со временем».

Инновационные технологии в индустрии питания

Современные предприятия общественного питания активно развиваются. Конкуренция между предприятиями питания с каждым днём увеличивается всё больше и больше.

Различные вариации приготовления и оформления, уникальные подачи блюд, акцентированность к той или иной категории посетителей заведения, различный ассортимент меню - всё это важные аспекты любого предприятия общественного питания.

И чтобы держаться «на плаву» нужно уметь удерживать давление со стороны конкурентов и развиваться, внедряя всё новое, что предлагает современная кулинарная индустрия.

Какие же варианты для этого имеются в настоящее время?

Рассмотрим это в данной исследовательской работе.

Огромную роль в этом играют современные методы и технологии обработки сырья, приготовления полуфабрикатов и блюд. Для осуществления данных методов и технологий современные предприятия питания используют инновационное технологическое оборудование. Ниже рассмотрим некоторые из них.

Погружной термостат предназначен для быстрого и равномерного приготовления блюд по технологии Sous-Vide. Свежие продукты (рыба, мясо, овощи) упаковываются под вакуумом. Продукты готовятся при относительно низкой температурой воды (55-70 °C) с высокой точностью регулировки ± 0.3°C.

Вся суть технологии сводится к следующему: свежий продукт упаковывается в вакуумный пакет для варки (при надобности в него кладут разные специи) с помощью специального упаковочного вакуумного аппарата. Потом пакет опускают в лоток с тёплой водой и готовят при определённой температуре определённое время. А дальше «вакуумный» продукт подвергают шоковому замораживанию. В камере холодильника подобная заготовка может храниться на протяжении долгого времени.

Перед тем как подавать на стол, мясные блюда можно немного обжарить на гриле или разогретой сковороде для усиления аромата и появления золотистой корочки.

Преимущества технологии:

- Во время запекания или жаренья поверхность мяса поддаётся влиянию температур, которые в несколько раз выше температуры готовности. Технология Sous-Vide позволяет готовить еду мягко, температура внутри и сверху готового изделия будет одинаковой, ничего не подгорит и не высохнет.
- Блюда будут более сочными, так как низкотемпературная обработка оставляет клеточные мембраны в целостности.
- Вакуумная упаковка позволяет сберечь в середине продукта все его запахи и вкусы. Также она содействует более качественному прониканию маринадов и специй в продукт.
- Корректный подбор температуры и времени приготовления делает продукты более мягкими. В твёрдых кусках мяса, которые тушат или отваривают, мышечный коллаген преобразовывается в желатин. В результате даже наиболее дешёвый отруб можно приготовить таким образом, что он будет обладать прекрасной текстурой и вкусом.

Погружной термостат и степени прожарки мяса представлены в Рис. 1.

Рисунок 1. Погружной термостат и степени прожарки мяса

Устройство под названием anti-griddle, придумали в компании Poly-Science по заказу шефа чикагского ресторана Alinea Гранта Эйкеца. Принцип действия здесь как у гриля: продукт запечатывается в твёрдую корочку, но за счёт не высоких, а низких температур, а именно -34,44°C. Поле действия – соус, пюре, муссы, паштеты, шоколад, пирожные и мороженое. Результат работы – две текстуры: замороженная корочка снаружи и прохладная мягкость внутри.

Устройство антигриль представлен на Рис. 2.

Рисунок 2. Устройство антигриль.

Ультразвуковой гомогенизатор используется для получения экстрактов, настоев, эмульсий, суспензий, гомогенизирование и получение быстрого брожения продуктов в ресторанах, барах, кафе.

С помощью инновационных технологий Sonicpre смешивает несмешиваемое и разбивает даже мельчайшие частицы продукта, тем самым создавая единую смесь.

Ультразвуковой гомогенизатор и процесс его работы представлены на Рис. 3.

Рисунок 3. Ультразвуковой гомогенизатор и процесс его работы.

Таким образом, на основе проделанной работы можно сделать следующие выводы:

- инновационные технологии в индустрии питания развиваются и уже широко используются на предприятиях питания. Использование инновационного

оборудования определено текущими тенденциями развития отрасли в условиях конкурентной среды;

- современные технологии способствуют привлечению клиентов. Достижения инновационных технологий совершенствуют современную кулинарию, добавляют много свежих вкусов, ярких красок и незабываемых ароматов даже в привычные нам блюда, не говоря уже о новых авторских блюдах.

- использование инновационного оборудования позволяет сохранить пищевую ценность продуктов, снизить потери пищевых веществ при тепловой обработке, сохранить сочность продукта, что в целом, положительно сказывается вкусовых качествах блюда.

- автоматизация процессов способствует повышению производительности труда, соблюдение технологии приготовления пищи, снижению затрат связанных с контролем технологического процесса.

- снижаются издержки производства за счет снижения материалоемкости и энергоемкости.

Список литературы

1. Дмитриев Н.Д., Рогозина Е.А. Применение инновационных технологий на пищевых предприятиях//Вестник университета. 2020. No 7. С. 36–44..
2. Долгополова, С.В. Новые кулинарные технологии / С.В. Долгополова. - М.: Ресторанные ведомости, **2017. - 418** с.
3. Елхина, В. Д. Механическое оборудование предприятий общественного питания. Учебное пособие / В.Д. Елхина. - М.: Academia, **2017**. - 336 с.
4. Кащенко, В. Ф. Оборудование предприятий общественного питания : учеб. посо-бие / В.Ф. Кащенко, Р.В. Кащенко. - Москва : Альфа-М : ИНФРА-М, 2018. - 412 с. : ил. - (ПРОФИль). - ISBN 978-5-16-013858-9. - Текст : электронный. - URL: https://znanium.com/catalog/product/942771 (дата обращения: 23.10.2020). – Режим доступа: по подписке.

», 20

ИННОВАЦИОННЫЕ ТЕХНОЛОГИИ В ПРОИЗВОДСТВЕ ПИЩЕВОЙ ПРОМЫШЛЕННОСТИ

Участник: Гильмутдинова Ильнара Раисовна
Руководитель: Чернеев Николай Александрович
ГАПОУ «Казанский торгово-экономический техникум»
(Республика Татарстан, г. Казань)

Инновация (от англ. innovation) – это внедренное новшество, повышающее эффективность и конкурентоспособность деятельности и продукции, востребованной рынком.

Главная цель применения инновационных технологий в индустрии питания – обеспечить безопасность и качество кулинарной продукции; продлить сроки годности кулинарной продукции, повысить объём реализуемой продукции за счет охвата удаленных мест реализации; организовать гибкий технологический график тепловой обработки сырья и полуфабрикатов; равномерно распределить

загрузку оборудования и занятость поваров, а также существенно снизить энергопотребление на производстве и т.д.

Основное направление развития инноваций в общественном питании - инновации в технологии производства продукции – применение автоматизированного оборудования, новых способов обработки продукции, которые дают возможность сократить время производства продукции общественного питания и повысить эффективность работы производства.

В настоящее время все больше и больше технологий, традиционно используемых в пищевой промышленности, находят свое применение при производстве продуктов общественного питания. Уже можно говорить о новой науке – «молекулярной гастрономии», которая родилась на стыке пищевой промышленности, физической и коллоидной химии и традиционной кулинарии.

В основе молекулярной гастрономии лежит подход к пищевым продуктам как к коллоидным системам с определенными физико-химическими свойствами, изучение процессов, которые происходят при приготовлении пищи. Она изучает механизмы, ответственные за преобразование ингредиентов во время кулинарной обработки пищи, влияние химического состава и физико-химических свойств продуктов на качество готовой пищи, а также социальные, художественные и технические составляющие кулинарных и гастрономических явлений в целом с научной точки зрения.

Можно выделить следующие компоненты, входящие в инновационный технологический процесс производства продукции общественного питания:

1. Инновационные технологии и ингредиенты в общественном питании, их классификация (Souse-vide, vacum&MAP, cook&hold, cook&chill, aroma-cuisine, accelerated cooking, nitro –cooking, in-cooking), значение и функции.

2. Кинетические процессы порчи продуктов, инновационные методы увеличения сроков хранения. Допустимые температуры обработки, хранения, охлаждения.

3. Понятие «активность воды» и регулирование влагосодержания пищевых продуктов.

4. Методология моделирования и физиология цвета, запаха, текстуры.

5. Современные технологии механической обработки продуктов питания, шприцевание натуральными маринадами мяса и птицы.

6. Современные технологии тепловой обработки продуктов питания. Варка под давлением и в вакууме, бесбойлерные паровары – экономичная замена пароконвектоматам, котлы с паровыми рубашками, аксилированное приготовление пищи, низкотемпературные танкеры, обработка в вакуумных пакетах, варка в герметичных пакетах, новые виды опрокидывающихся сковород и жарка на антипригарных одноразовых покрытиях.

7. Современные технологии охлаждения полуфабрикатов и готовой продукции. Скоростное охлаждение в ледяной воде, новые био-шокеры, центрифугирование напитков и морсов, новые среднетемпературные технологии.

8. Современные способы химической обработки продуктов питания. Аром – кухня. Нитро – кухня. Использование химических агентов.

9. Современные технологии увеличения сроков хранения полуфабрикатов и готовой продукции. Технология условной пастеризации. Автоматическая фасовка салатов, обертывание в стретч-пленку и пр.

10. Использование новых видов сырья. Работа с новыми формами сырья (меланж, порошки, смеси, заморозка, сублимация). Новое сырье для хлебопечения и кондитерской промышленности: кондитерские смеси, дрожжи, добавки, красители, эмульгаторы. Их применение при производстве кондитерской продукции общественного питания

Таким образом, достаточно глубоко прорабатывая технико-технологический аспект, мы приходим к управлению качеством и повышению конкурентоспособности предприятия общественного питания.

Фьюжн кулинария - основное понятие звучит как - смешивание стилей традиционных кулинарных предпочтений Запада и Востока.

Фьюжн кулинария становится всё больше популярной не только из-за экзотики в своём направлении, она является идеальной в своих сочетаниях ароматов специи, гармонии равновесии и лёгкости разных продуктов. Одним из основных правил. Фьюжн кулинарии является свежесть и высокое качество продуктов которые будут использоваться в приготовлении блюда.

Арт-визаж как исскуство в украшении блюд представляет собой разновидность карвинга, но в своих характеристиках это два разных понятия.

Карвинг – это резная работа, орнамент по овощам и фруктам, составление из них украшений для сервировки столов.

Кулинарный визаж – это искусство подачи и украшения блюд, и обращено оно прежде всего, к воображению посетителя предприятия, что бы создать ему настроение.

Наука о сочетании различных продуктов, обладающих общим вкусовым компонентом называется - Фудпейринг . Новое инновационное направление в кулинарии может стать для поваров источником вдохновения для их творчества.

Фудпейринг – позволяет создать новый кулинарный шедевр, с необычными вкусовыми комбинациями. При всём этом фудпейринг не основывается на уже существующие рецепты, а основывается на вкусовых сочетаниях подобранных научными исследованиями.

Теперь каждый уважающий себя шеф-повар (или даже новичок) изучает основы фудпейринга для того, чтобы удивлять гостей. Многие сочетания мы знаем с самого детства – утка и клюквенный соус, пломбир и шоколад, сыр и помидоры, шоколад с перцем. Совершенно не сочетаемые продукты создали приятный букет вместе. Безусловно, как что-то новое, это вызовет огромный интерес у потребителя, поэтому такой продукт надо пробовать выпускать в жизненной деятельности, так как он обретет немалый спрос.

Так же, помимо шоколадных конфет с перцем, приготовление торта, рисунок на котором печатал пищевой принтер. Безусловно, это новейшая разработка технологии, которая сейчас очень популярна. Приготовление подобного чуда не составляет особого труда и много времени. Все предельно точно и быстро. Не стоит бояться пищевых чернил, которые используются в

принтере. Они не опасны для здоровья, так что подобное лакомство можно смело употреблять как взрослым, так и детям. Торты и другие кондитерские изделия с печатью рисунков и фотографий, уже имеют большой спрос на общественном рынке.

Инновационные технологии, обусловленные появлением на рынке новых продуктов питания:

Порошковые технологии. Смысл этих технологий в упрощении процесса приготовления блюд и повышение скорости технологического процесса. Из порошков уже производят: классические соусы (голландский, красный основной и т.п.); бульоны; смесь специй и ароматизаторов. В состав порошков часто входят пищевые добавки (например модифицированный крахмал)

Новые способы тепловой обработки технологическим оборудованием

СВЧ ток высоких частот. Вначале когда этот способ обработки появился на рынке была эйфория потом присмотревшись к оборудованию можно выразить скепсис. В данное время СВЧ оборудования используют как размораживатели (дефростаторы) иногда в маленьких печах разогревают порционные блюда.

Инфракрасный (ИК) обогрев. ИК обогрев это излучение от сильно нагретого теплового элемента (ТЭН мет. Керамика и т.п.) Этот обогрев имеет свои недостатки

1) Обогрев практически не регулирует температуру, она высока всегда, от сюда пригорание продукта при запекании;

2) ИК обогрев очень энергоёмкий вид;

3) очень сложно приготовить продукт внутри (например мясо).

Достоинством ИК являются скорость получения характерной корочки, и скорость разогрева. Это используют как дополнительное оборудование на кухне.

Свойства индукции. В современных условиях для оснащения предприятий питания стало поступать относительно новое оборудование, основанное на свойствах индукции. Индукционные плиты нагревают посуду обладающую магнитными свойствами. Обычно используется посуда с толстым дном. Преимущества:

1) скорость нагрева;

2) гигиеничность оборудования и помещения;

3) более высокая безопасность (быстро нагревается и быстро остывает);

4) высокий КПД (около 90% как у газовых);

Недостатки:

1) нагревает только определённую посуду металлическую, т.е. предприятие должно быть оснащено специальной посудой.

2) посуда должна покрывать не меньше половины конфорки иначе не нагреется;

3) новая посуда дорогая в производстве, что будет сказываться на себестоимости блюд и кулинарных изделий;

Индукционные плиты могут сохранять электроэнергию за счёт того, что тратится энергия только в области контакта посуды и конфорки. Но если

загрузить плиту посудой, соответствующего, диаметра и размера (вместимости), то этот фактор исчезает.

Актуальность статьи заключается в том, что технология не стоит на месте, а с каждым годом набирает обороты все больше и больше.

Инновационные технологии - это внедрённое новаторство, обеспечивающее квалитативный рост эффективности кулинарной продукции, востребованное рынком. Является окончательным результатом умственной деятельности человека, его фантазий, творческого процесса, изобретательности, открытий и совершенствований. Без инноваций трудно себе представить преуспевающую организацию предприятий общественного питания, непрерывно улучшающую свое положение на рынке общественного питания.

Список литературы

1. Анисимов Ю.П. Доходность инновационной деятельности: Монография. Воронеж: АОНО «ИММиФ», 2013. 192 с.

2. Артеменко В.Б. Стратегия обеспечения доходности инновационной деятельности на предприятиях пищевой промышленности: Дис. канд. экон. наук Воронеж, 2014. 216 с.

3. Валдайцев С.В. Управление инновационным бизнесом. М.: ЮНИТИ, 2013. 343

4. Гамидов Г.С. Основы инноватики и инновационной деятельности/ Под ред. Г.С. Гамидова. СПб.: Политехника, 2013. 321 с.

ИННОВАЦИОННЫЕ ТЕХНОЛОГИИ В ПИЩЕВОЙ ПРОМЫШЛЕННОСТИ

Участник: Мингазова Аниса Рамилевна
Руководитель: Хазиева Алия Равилевна
ГАПОУ «Казанский торгово-экономический техникум»
(Республика Татарстан, г. Казань)

Современная пищевая индустрия постоянно развивается и для этого используются инновационные технологии, такие как: сювид, пакоджет, шоковая заморозка, темперирование, термомиксинг, пищевой принтер. В данной статье, я хотела бы более подробно описать инновационную технологию, которая называется темперирование шоколада. Так как шоколад, стал продуктом номер 1 в кондитерском деле, необходимо правильно с ним работать, то есть использовать инновационные технологии.

Сложно найти человека, который хотя бы раз в жизни не пробовал шоколад, и не полюбил это изысканное лакомство. Пикантная горчинка, соблазнительный аромат и глубокий, яркий вкус шоколада нравятся буквально всем, от малышей до людей пожилого возраста.

Однако, столь доступным, как в наши дни, продукт переработки какао-бобов был далеко не всегда. Прежде чем изысканное лакомство появилось в руках современных сладкоежек, оно прошло долгий путь от горького и терпкого напитка до ароматной сладкой плитки, успев побывать даже денежной единицей.

Рождение шоколадной легенды. История происхождения лакомства насчитывает свыше 3000 тысяч лет. Родина шоколада — Центральная и Южная Америка, а также побережье современной Мексики. История происхождения шоколада началась с появления на земле какао. Племя ольмеков открыло для себя шоколадное дерево, из зерен которого готовился особый напиток, под название «какава». Известно, что после ольмеков продолжателями традиции стали племена ацтеков и майя, они усовершенствовали новый рецепт напитка под названием «чоколатль» – «горькая вода».

Появление шоколада в Европе. Открытия шоколада для европейцев принадлежит Эрнану Кортесу, который представил королю Испании какао-бобы и ароматный напиток.

Очень кстати пришлось изобретение некоего француза Дюбюиссона, который механизировал процесс растирания бобов в порошок, что позволило кондитерам и шоколатье производить больше изысканных десертов, и в 1674 году порошок какао впервые начали добавлять в кондитерские изделия и выпечку. Широкую популярность получили пралине — конфеты, приготовленные из смеси тертого какао, измельченных орехов и меда.

Темперирование – это процесс нагрева шоколада и последующего его остужения, во время которого происходит изменение кристаллической решетки молекул масла какао, в которое они приходят в стабильное состояние. Красивые декоративные фигурки из шоколада, корпусные конфеты, шоколадные плитки и даже кружево – все это по силам создать кондитеру, владеющему техникой темперирования. Она обеспечит шоколадной массе эластичную фактуру, а готовому продукту придаст твердость, глянец и устойчивость к теплу. Сначала шоколад растапливают, а затем дают ему немного остыть и снова немного подогревают. Делают это при заданных температурах. Что же происходит при этом с продуктом на микро уровне? В результате какао-масло принимает определенную кристаллическую структуру, придавая конечному продукту необходимые свойства.

Основы темперирования. Для этого процесса основополагающими выступают такие факторы, как время работы (скорость), непрерывное помешивание, а также, при какой температуре плавится шоколад.

Вид шоколада	Температура плавления, °С	Температура охлаждения,°С	Температура повторного подогрева,°С
Черный	45-50	27	31-32
Белый	40-45	25-26	28-30
Молочный	40-45	25-27	29-30

В таблице приведены температуры — плавления, охлаждения и повторный подогрев — для разных типов шоколада. Соблюдение температур темперирования обеспечивает комфортную работу с продуктом — его формовку, создание надписей, отлив кружев, узоров и др. Важный инструмент при темперирования это – пирометр или же игольчатый щуп. Рассмотрим поэтапно процесс в разных вариантах его проведения — с помощью специальной машины, на мраморной доске, а также с каллетами и с Микрио.

В машине. Для темперирования в специальной машине не нужны доска и градусник, а для работы с ней рекомендовано использовать каллеты для добавления к расплавленной массе на стадии кристаллизации. Устройство само нагревает и плавит продукт, охлаждает и подогревает его до рабочего состояния. Как правило, без машины не обойтись в производстве шоколадных изделий.

Самый основной классический способ темперирования (на мраморной доске). Растопленный шоколад вылить на мраморную доску, оставив 1/4 в миске. Металлическим шпателем распределить шоколад по доске равномерным слоем. Перемешивать шоколад нужно аккуратно, чтобы внутрь не попали пузырьки воздуха. Продолжать перемешивать шоколад нужно пока он не загустеет и его температура не упадет до 28—29 °С. По окончании вымешивания переложить шоколад в миску, держать на водяной бане, смешивая с оставшейся I/4 частью до образования однородной массы. Температура шоколада должна повыситься до 31—32 °С. Эта температура называется рабочей. Чтобы проверить состояние шоколада, нужно окунуть в шоколад конец шпателя и подождать пока шоколад застынет. Если поверхность станет гладкой и глянцевой, темперирование проведено правильно.

Темперирование с каллетами Callebaut. Один из способов ускорить и облегчить кристаллизацию – добавить к растопленному шоколаду каллеты, которые были уже темперированы. Какао-масло, содержащееся в этих каплях темперированного шоколада, уже имеет нужную кристаллическую структуру. При добавлении в растопленный шоколад они ускоряют цепную реакцию, в результате чего получается шоколад с нужной кристаллической структурой. При использовании данного метода добавляется 10-20% каллет к объему растопленного шоколада. Растопить шоколад до 45-50 °С в зависимости от типа шоколада. Начать остужать шоколад, добавив около 10-15% каллет, имеющих температуру 15-20°С. Рекомендуется большое количество каллет не добавлять, так как необходимый объем каллет зависит от множества факторов - от температуры расплавленного шоколада, от температуры самих каллет, температуры воздуха в помещении. Хорошо перемешать шоколад так, чтобы твердые кристаллы каллет тщательно и однородно смешались с ним. Добавьте еще небольшое количество каллет, и, помешивая, снижать его температуру до 27°С для темного шоколада и 25-26°С для белого и молочного. Поднимаем температуру шоколада до рабочей температуры 31-32 С для темного и 29-30 С для белого и молочного шоколада. Шоколад готов к работе.

Темперирование с помощью какао-масла Mycryo. Особая структура этого какао-масла помогает ускорить процесс темперирования.

Как темперировать с Mycryo? Растопить шоколад до температуры 45-50°С (в зависимости от типа шоколада). Помешивая, остудить шоколад до 34°С - 36°С и добавить 1% Mycryo и тщательно перемешать. Помешивая довести шоколад до рабочей температуры 29-32 С (в зависимости от типа шоколада). Шоколад готов. Проверить правильность темперирования можно окунув кончик шпателя в шоколад и оставив кристаллизоваться на несколько минут

кристаллизоваться. В отличие от каллет, его нужно добавлять намного меньше — всего 1% от веса шоколада (на каждые 100 г берем 1 г Микрио).

В заключение еще раз хочу отметить то, что темперирование на мраморной доске широко используется в кондитерском производстве, поскольку мрамор помогает эффективно охладить шоколад даже на жаркой кухне. Темперированный шоколад нужен для дальнейших, уже более ювелирных работ с ним. Изделия из него получаются красивого насыщенного цвета, быстро застывают и станут прекрасным дополнением к любому десерту.

В данной статьи хотелось бы сказать, что современная кондитерская дело развивается, используя инновационные технологии, которые позволяют сократить количество времени для работников, и создавать шедевры.

Список литературы:

1. https://np-mag.ru/obraz-zhizni/dliadoma/istoriya-shokolada-s-samogo-nachala-do-nashih-dnej/
2. https://chocolategid.ru/istoriya-shokolada
3. https://chocodel.com/news/shkola_shokolate_temperirovanie_podrobnaya_instruktsiya/
4. https://www.choco-love.ru/vsyo-o-shokolade/istoriya-kakao-i-shokolada
5. https://candiland.ru/interesno-o-shokolade/temperirovanie-shokolada
6. https://birosss.livejournal.com/6962.html
7. https://tichocolatier.ru/temperirovanie-shokolada-na-mramornoj-plite/

МОЛОДОЙ БАРМЕН НА РЫНКЕ ТРУДА

Участники: Кирушин Руслан Радикович, Марданова Алия Айратовна
Руководитель: Иванова Алина Викторовна
ГАПОУ «Казанский торгово-экономический техникум»
(Республика Татарстан, г. Казань)

Молодые специалисты, выходящие на рынок труда после окончания учебных заведений, неизбежно сталкиваются с различными сложностями.

Представление об идеальном молодом специалисте в настоящее время различно как у работодателей, так и у выпускников. Это связано с тем, что действующая система образования находится в процессе реформирования и в вопросах подготовки специалистов редко соответствует современным стандартам, которые предъявляют к выпускникам работодатели.

Трудовой кодекс Российской Федерации не содержит понятия «молодой специалист». Однако данное понятие встречается в различных нормативных правовых актах, регулирующих трудовые и иные непосредственно с ними связанные отношения с участием молодых специалистов.

«Молодой специалист» – гражданин РФ в возрасте не старше 35 лет, имеющий законченное высшее (среднее, начальное) профессиональное образование, либо учащийся последнего курса образовательного учреждения высшего (среднего, начального) профессионального образования.

Для кадровых агентств – выпускники самая сложная категория. Заказчики рекрутеров не хотят возиться с новичками. Многие работники кадровых агентств отмечают, что за всю их многолетнюю практику ни один работодатель не заказал специалиста без опыта работы.

На самом же деле молодые кадры фирмам и предприятиям очень нужны. После отмены обязательного распределения они уже несколько лет не получали специалистов. «Старые кадры» уходят, а замены нет.

Как отмечает руководитель крупного кадрового агентства, хотя современный рынок действительно нуждается в молодых амбициозных специалистах, в целом, они оказываются мало подготовлены к практической деятельности.

Помимо неразвитости профессионального, общекультурного и общенаучного кругозора, технической некомпетентности и плохого понимания механизмов действия рынка труда, им мешает собственный инфантилизм, который в пору студенческой жизни и с первое время после окончания университета проявляет себя в следующих феноменах.

➢ Во-первых, в страхе перед «разоблачением» и закономерным понижением самооценки в начале трудовой карьеры, из чего вытекает желание отсрочить момент встречи с реальностью профессиональной деятельности и рынка труда.

➢ Во-вторых, в вере в наивное предположение «меня все ждут» или страхе перед стереотипом «молодым не пробиться».

➢ В-третьих, в надежде на «благополучное трудоустройство» за счет усилий родителей, знакомых, друзей, преподавателей.

➢ В-четвертых, в компенсации отсутствия профессионального опыта общественной активностью, ролью «хорошего студента» или открытом пренебрежении к получению системного образования.

➢ В-пятых, в неумении использовать возможности для приобретения волонтерского опыта.

➢ В-шестых, в неумении в процессе обучения завязывать отношения, перспективные с точки зрения дальнейшего профессионального продвижения.

Все вышеперечисленные характерные черты инфантилизма, встречающегося в молодых специалистах становятся внутренним, субъективным препятствием на пути к взрослой жизни, личностной, социальной и профессиональной зрелости.

В сознании молодого человека, как правило, имеется модель внешних преград и ограничений. Однако, в действительности, они существуют во внутреннем мире человека и обусловлены его нежеланием покидать сладкую обитель мечтаний и грез о прекрасном будущем, построенном руками доброго волшебника, и сталкиваться с социальной конкуренцией, а значит, необходимостью каждый раз подтверждать свое право на жизнь в обществе, действующем по экономическим законам.

Профессия бармена является востребованной на рынке труда. Бармен, как правило, имеет плавающий график, эта работа подходит молодым энергичным людям, позволяет совмещать работу и учебу. Бармены могут найти работу в кафе, барах, ночных клубах, ресторанах.

Функциональные и должностные обязанности бармена

Бармен отвечает за обслуживание и расчет посетителей заведения, приготовление напитков, различных коктейлей, следит за запасами продуктов, отвечает за оформление отчетных финансовых документов - накладных, счетов.

Квалификационные требования к бармену.Стать барменом можно и без высшего образования, достаточно прохождения профессиональных курсов, но для продвижения вверх по карьерной лестнице высшее образование обязательно потребуется. Жесткие требования к опыту работы отсутствуют – барменом могут взять человека без опыта либо с опытом работы официантом. Бармен должен знать ассортимент напитков, условия хранения продуктов, рецептуру и технологию приготовления напитков, правила работы с отчетными финансовыми документами. Бармену необходима хорошая память, внимательность, способность к быстрому устному счету, вежливость, коммуникабельность, навыки общения с людьми, стрессоустойчивость, физическая выносливость – ведь придется почти весь день проводить на ногах.Карьера и зарплата бармена

Бармен получает основную заработную плату и чаевые. Размер чаевых во многом зависит от солидности заведения и щедрости посетителя. Профессия бармена имеет перспективы карьерного роста. Начать можно с помощника бармена, затем стать барменом, далее занять позицию бармена-фристайлиста или сомелье

Основным преимуществом профессии бармена является возможность совмещать эту работу с учебой. Именно поэтому за барной стойкой стоят преимущественно студенты, которые таким образом могут не только хорошо подзаработать, но и бесплатно "потусоваться".

Помимо этого, работа бармена позволяет:

- приобрести практические навыки сомелье
- бармен должен знать вкусы всех напитков, с которыми он работает,
- хорошо заработать - помимо зарплаты бармен, как правило, имеет дополнительный (и весьма ощутимый) доход в виде чаевых;
- проявить свою индивидуальность - В последние годы бармены устраивают настоящие шоу-представления, пользующие огромной популярностью у публики (иногда посетители приходят в заведение исключительно ради таких шоу);

- расширять свой кругозор - по роду деятельности бармену приходится общаться с самыми разными людьми, большая часть которых имеет богатое мировоззрение.

Основным недостатком этой профессии, как уже писалось выше, являются большие физические нагрузки и вредные условия работы. Однако не меньшим недостатком работы барменом также является профессиональная необходимость дегустировать спиртные напитки. Поэтому люди, склонные к алкоголизму, рискуют стать одной из жертв "зеленого змия". Среди других недостатков профессии бармена можно отметить:

- ненормированный рабочий график, поскольку помимо основного времени работы бармену необходимо тратить время на разработку новых коктейлей или повышение своей квалификации;
- работу в ночную смену и по праздничным дням, которая не позволяет полноценно отдохнуть, особенно если днем нужно посещать занятия;
- огромное нервное напряжение, связанное с необходимостью общения с самыми разными людьми, в том числе и не совсем адекватными.

Список литературы

1.Богданова О. М., Холопова Л. А. Рынок труда и молодежь // Концепт. - 2014. - Спецвыпуск № 09. -ART 14609. - 0,36 п. Л

2.Смоленская, С. В. Проблемы и перспективы развития рынка труда в РФ // Вестник Ульяновского государственного технического университета. 2018.

ИННОВАЦИОННЫЕ КУЛИНАРНЫЕ ТЕХНОЛОГИИ В ПОВАРСКОМ ДЕЛЕ

Участник: Каметова Дарья Андреевна
Руководитель: Ганиева Лилия Равилевна
ГАПОУ «Казанский торгово-экономический техникум»
(Республика Татарстан, г. Казань)

Повар – это специалист, профессиональная деятельность которого связана с приготовлением блюд. Хорошие повара очень ценятся и могут сделать блестящую карьеру, но для стремительного взлета к вершинам успеха нужно действительно любить свою профессию, постоянно совершенствоваться и не бояться экспериментов!

Повар работает в индустрии питания, включая элитные рестораны, кафе, бары, а также в сфере социального обслуживания: больницах и домах престарелых, предоставляя питание гостям и персоналу.

Повар должен уметь готовить блюда региональной, национальной и мировой кухни, применять современные технологии и соблюдать санитарные правила и нормы, технику безопасности при эксплуатации оборудования и инвентаря.

Мода и тенденции в сфере кулинарии постоянно меняются, так что высококлассному повару необходимо всегда быть в курсе актуальных новинок и современных тенденций.

Кулинария подобна моде, она никогда не стоит на месте. Последние десятилетия мы наблюдаем стремление людей к здоровому образу жизни и, как следствие, правильному питанию. Модные веяния – это далеко не все, сегодня ключевую роль в развитии гастрономии играют новые кулинарные технологии, охватывающие приготовление и сочетание продуктов.

За последние годы в индустрии питания произошла эволюция. Полностью изменился формат предприятий общественного питания. На смену столовым, кафе и ресторанам пришло большое количество предприятий с различными типами кухни и с разными направлениями.

Все больше Шеф поваров выезжают на обучение за пределами России и привозят оттуда новые современные технологии и методы приготовления блюд. У профессиональных поваров есть конкретная задача – готовить вкусную еду, которая бы нравилась посетителям и, по возможности, соответствовала модным тенденциям. Чтобы упростить себе задачу, они изобретают новые кулинарные техники.

Кулинарное искусство не стоит на месте: за последние годы повара стали использовать не только новые продукты, но также инновационные технологии, которые призваны упростить процесс приготовления еды, сделать готовые блюда вкусными и здоровыми, а также подарить гостям новые гастрономические впечатления. Жарка, гриль, тушение – этими способами кулинарной обработки вряд ли можно удивить современного и требовательного потребителя. На первый план выходят сферификация, желирование, фламбирование и прочие поварские диковинки. Повара в стремлении удивить и восхитить посетителей ресторана находятся в постоянном процессе поиска новых сочетаний, а также способов подачи привычных продуктов.

Не секрет, что в современной ресторанной индустрии царит невероятная конкуренция. Прибыль большинства ресторанов очень мала. Это означает, что владельцам и управляющим ресторанов необходимо применять различные стратегии для привлечения новых клиентов, если они хотят остаться в бизнесе. Существует несколько различных способов привлечения клиентов в ваш ресторан. Владельцам ресторанов необходимо использовать различные стратегии, если они хотят обойти конкурентов и вырваться вперед в этой высококонкурентной отрасли. Сейчас Казань занимает 11 место в рейтинге — в январе 2023 года в городе зарегистрировали 2 141 место общепита. Большинство предпринимателей Казани в течение года развивали мини-кофейни с напитками навынос — их число увеличилось на 30% (до 78 точек). Пиццерий стало 85 (+29%), а демократичных столовых 138 (+22%).

Технология Су Вид. Термостат погружной предназначен для быстрого и равномерного приготовления блюд по технологии Sous- Vide, Свежие продукты (рыба, мясо, овощи) упаковываются под вакуумом. Продукты готовятся при относительно низкой температуре воды (55-90 °С) с высокой точностью регулировки ±0.3 °С. Вся суть технологии сводится к следующему: свежий продукт упаковывают в вакуумный пакет для варки (при надобности в него кладут разные специи) с помощью специального упаковочного вакуумного аппарата. Потом пакет опускают в лоток с теплой водой и готовят при

определенной температуре определенное время. А потом «вакуумный» продукт подвергают шоковому замораживанию. В камере холодильника подобная заготовка может храниться на протяжении долгого времени. Перед тем как подавать на стол, мясные блюда можно немного обжарить на гриле или разогретой сковороде для усиления аромата и появления золотистой корочки. Используется в ресторане Ресторане Hemingway, в ресторане – баре «Сетка».

Дегидрирование. При сушке продукта в дегидраторе свежий продукт обезвоживается до такой степени, при которой ему обеспечены максимально долгое хранение и концентрация вкуса. Дегидрированная малина, например, если ее залить водой, окажется куда ароматнее свежей. Дегидраторы используют для приготовления чипсов из фруктов и овощей и сушки грибов, но это слишком просто, к тому же чипсов можно насушить и более дешевыми способами. Куда интересней такие вещи, как пудра, стружка и прочие сухие приправы для десертов или основных блюд. Еще более интересным образом работает, конечно, технология лиофильной сушки, при которой продукт замораживают, а затем сублимируют в вакууме, что позволяет ему не только храниться, но и восстанавливаться почти без потери первоначальных свойств. В ресторане «Марусовка» используется данная технология.

Криоконцентрация. Если какую-то жидкую субстанцию сначала заморозить, а потом медленно разморозить, используя фильтр, то вода стечет, а на фильтре останется концентрированный экстракт. Техника работает и в обратную сторону: например, Хестон Блюменталь, замораживая и размораживая мясной бульон, процеживая и оставляя на фильтре все лишнее, получает как раз чистый, как слеза, раствор для супов со вкусом бульона. А, скажем, исследователь гастрономии и автор современной технологии приготовления продуктов в вакууме Бруно Гуссо медленно замораживает что-нибудь жидкое эмульсионной природы, например, белки, а потом пропускает «плохой сорбет» через центрифугу, отделяя воду в виде льда от всего остального. Чистый белок, полученный в результате операции, используется для меренги или суфле. Как обычные белки, только лучше.

The Smoking Gun PRO–Аппарат позволяет окуривать разнообразные блюда кулинарии «холодным дымом». Оно может быть использовано для обработки мяса, рыбы, маринадов, овощей, салатов, напитков и десертов. С помощью разнообразных ароматических дымов любое блюдо приобретает особый шарм, который по достоинству оценит каждый гурман. Используется в большинстве ресторанов г. Казани.

Таким образом, можно перечислить много инновационных технологий приготовления блюд применяемых в ресторанах и кафе. Новые кулинарные технологии-это подход к приготовлению пищи на основе знаний фундаментальных наук (физики, химии). Это обобщение всевозможных кулинарных феноменов, происходивших на протяжении всей истории гастрономического искусства. В развитии новых вкусовых качеств блюд применение инновационных технологий позволяет повысить пищевую ценность, микробиологическую безопасность, добиться стабильности высокого

качества производимой продукции, увеличить сроки хранения кулинарной продукции в сравнении с традиционной технологией приготовления.

Кулинария – это целое искусство, как делать еду вкусной и красивой. В мире существует великое множество разнообразных рецептов, способов и методов приготовления блюд. Ведь готовка – это такое разнообразное и увлекательное занятие. А кулинария – это и творчество, и в какой-то мере даже наука. В ней много тонкостей. Не зря многие из нас считают, что один раз попробовав, уже невозможно остановиться. Немаловажным в современном искусстве приготовления пищи при обращение ее в творческое произведение, и яство является наличие на кухне соответствующего оборудования. По подсчетам специалистов, на продвинутом месте работы повара должно находиться не менее пятидесяти предметов инвентаря, а в некоторых случаях их количество может перевалить и за сотню: кастрюли, сковородки, миски и тарелки всех размеров, хороший набор ножей для резки, специализированные приборы, фритюрница, шкафы шоковой заморозки и многое другое. Конечно же, не стоит забывать и о современных, относительно недавно появившихся на кухонном пространстве гаджетах: термомиксерах, куттерах, блендерах, бликсерах, су видах, смокинг ганах, кремер сифонов. Многие из них призваны для того, чтобы в значительной мере облегчить труд повара.

Список использованных источников литературы

https://nationalteam.worldskills.ru/skills/povarskoe-delo/
https://novate.ru/blogs/030821/59977/
https://tomesto.ru/kazan/places/hemingway?utm_campaign=kazan_restorani_y
https://setka.me/

ЛУЧШАЯ ШОКОЛАДНАЯ ПЛИТКА

Участник: Овешков Валерий
Руководитель: Сильченко Татьяна Николаевна
КГКП «Средняя общеобразовательная школа №20» г.Семей

Выпускная пора в школе — это период стрессов и переживаний. Время, когда катастрофически не хватает сил, а иногда и желания учится. Многие источники информации рекомендуют в такие периоды жизни съесть немного шоколада, который воздействуя на определенные участки головного мозга, повышает умственные способности и формирует интерес к новым знаниям, а также улучшает память, восприятие и мышление. С шоколадкой скучный процесс обучения становится веселее.

Полки магазинов заполнены шоколадом различных сортов. Все ли они одинаковы и полезны? В чем преимущества различных видов шоколада. Нам захотелось ответить на эти вопросы и выяснить экспериментальным путем состав шоколада, чтобы выявить лучший.

Цель: исследовать состав шоколада, для выбора лучшей шоколадной плитки.

Задачи:

1Провести качественный анализ различных видов шоколада
2. Изучить полезные и отрицательные свойства шоколада
3. Ознакомиться с литературой по данной тематике

Изучив литературу по данной теме, мы нашли несколько опытов позволяющих определить качество шоколада. В стенах школы не все из них возможно осуществить. Поэтому мы остановились на следующих характеристиках: органолептические свойства, содержание тертого какао в шоколаде, обнаружение жирных кислот, обнаружение танина и углеводов, определение pH раствора шоколада.Оценку качества шоколада следует проводить в определенной последовательности, сначала определяя состояние маркировки, упаковки. Иногда этих показателей достаточно для того, чтобы забраковать поступившую партию шоколада. Внешний вид шоколада (его форму, блеск, состояние поверхности, целостность, цвет) определяют также в числе первых показателей качества. Затем последовательно определяют консистенцию, структуру, запах (аромат) и вкус. Для исследования шоколада было закуплено 7 образцов: «Alpen Gold», «Воздушный», «На здоровье», «Яшкино», «Казахстанский», «Nestle» и «Ozero». Качество шоколада оценивалось по следующим показателям: вкус, запах, внешний вид, форма, консистенция и структура. Все характеристики были одинаковыми: лицевая поверхность с рисунком, блестящая, форма- ровная без деформации, консистенция- твердая, структура- однородная, без постороннего привкуса и запаха.**Опыт №1. Содержание тёртого какао в шоколаде.**Техника выполнения: Шоколад следует поместить в молоко.

Ожидаемый результат: шоколад может утонуть или остаться на поверхности молока.
Вывод: во всех образцах какао порошок.
Опыт №2. Содержание какао масла в шоколаде.
Техника выполнения: Плитку шоколада следует положить в холодильник на две недели, затем выложить и на несколько минут положить возле батареи.
Ожидаемый результат: при резком изменении температуры на шоколаде выступает какао-масло – шоколад «седеет».
Вывод: весь шоколад – «поседел».
Опыт 3. Обнаружение непредельных жирных кислот.
Техника выполнения: Кусочек шоколада оборачивают фильтровальной бумагой и надавливают на него. На бумаге должны появиться жировые пятна. На пятно помещают каплю раствора $KMnO_4$. Образуется бурый MnO_2 из-за протекания окислительно-восстановительной реакции.
Вывод: непредельные кислоты содержатся в шоколаде «Яшкино» и «Ozero»
Опыт 4. Обнаружение углеводов.
Техника выполнения: В пробирку насыпают шоколад (примерно 1 см по высоте) и приливают 2 мл дистиллированной воды. Содержимое пробирки несколько раз встряхивают и фильтруют. К фильтрату добавляют 1 мл раствора NaOH и 2–3 капли раствора $CuSO_4$. Пробирку встряхивают. Появляется ярко-синее окрашивание. Реакцию дает сахароза, являющаяся многоатомным спиртом.
Вывод: больше всего сахара в шоколаде «Казахстанский»
Опыт № 5. Определение присутствия посторонних примесей в шоколаде

Техника выполнения: В колбу нальем немного горячей воды и опустим кусочек шоколада. Прибавим несколько капель иода.
Ожидаемый результат: отвар окрасился в синеватый цвет, следовательно, в шоколад добавлены мучнистые или крахмалистые вещества. Отвар окрасился в слегка зеленоватый цвет, что свидетельствует о том, что шоколад не фальсифицирован.
Вывод: посторонних примесей не обнаружено.
Опыт № 6 Определение танина
Техника выполнения: К 1 мл раствора шоколада (фильтрат) добавим 1-2 капли хлорида железа (III). В присутствии танина появляется темно-фиолетовое окрашивание.
Вывод: больше всего танина в шоколаде «Казахстанский»**Опыт № 7 Определение pH раствора шоколада**
Техника выполнения: pH раствора определяем с помощью универсальной индикаторной бумаги.
Вывод: у всех образцов pH=5-6, среда слабокислая.
ВыводыЛучшие характеристики у шоколада «Казахстанский» на 2 месте «Воздушный» и «Alpen Gold». «Поседение» шоколада - показатель натуральности продукта. «Поседевший» шоколад по вкусу не отличается от обычного. Глюкоза повышает работоспособность, улучшает деятельность мозга, поэтому шоколад и продукты из него рекомендуют употреблять перед экзаменами или важными собеседованиями. Для этих целей лучше подходит шоколад «Казахстанский».

Для лечебных целей специалисты рекомендуют высококачественные сорта горького шоколада. Причиной этому являются антиоксиданты, содержащиеся в шоколаде.
Больше всего танина в шоколаде «Казахстанский», что доказывает его терпкий вкус.
Литература
1.Растение. Полная энциклопедия / Ил. А. Воробьева, Ю. Золотаревой, Ю. Школьник. - М.: Изд-во Эксмо, 2005 - 256 с., Ил. - (Атласы и энциклопедии).
2.Экспертиза качества и сертификация кондитерских товаров: учебное пособие / О.А. Голубенко, Н.В. Коник.-М.: ИНФРА-М, 2011.
3.Интернет ресурсы:
https://ru.wikipedia.org/wiki/
http://www.novostioede.ru/article/proizvodstvo_shokolada/
http://jivilegko.ru/retseptyi-byistrogo-pohudeniya/desertyi/retsept-domashnego-shokolada/

ТАМАҚ ӨНЕРКӘСІБІНДЕГІ ИННОВАЦИЯЛЫҚ ЖҮЙЕ
Қатысушы: Сапархан Жалғас
Жетекшісі: Какимова Динара Болатбековна
«Бизнес және сервис колледжі» КМҚК Семей қаласы

Тауарлар мен қызметтердің заманауи нарығындағы автомат арқылы сатылатын тауарлар ассортименті күннен-күнге кеңейіп келеді, ал бұл сервистік клиенттер үшін шапшаңдық пен қолайлылықты қамтамасыз етеді.Қазіргі сәтте барлық орнатылған аппараттардың 50% жуығы клиенттерге кофе немесе ыстық сусындар беретіндер. Екінші орында – салқын тіскебасар, снектер, шоколадтар және басқалары. Ыстық тамақтар әлі тек 10 пайыз ғана ескеріледі, бірақ олардың үлесі үнемі өсуде.

Вендингтік бизнес үлкен артықшылықтарымен мақтана алады. Ол аппараттар ісін ұйымдастыру мен орнатудың қарапайымдылығы, орын, қойма, сауда жабдықтарын, персонал жалдаудың үлкен шығындарды қажет етпеуі. Міне осының барлығы бизнес жүргізуді едәуір оңайлатады және бастапқы инвестицияларды қысқартады. Сіз тек біреуін сатып алып өзіңіз қалаған жерге орналастырып, біртіндеп кеңейе және жаңа аппараттар сатып ала отырып, ақша таба бастауыңызға болады.

Вендингтік аппараттар тұрақты қызмет көрсетуді талап етпейді, автономды жұмыс істейді, алыстан бақылау бағдарламасы бар. Бар-жоғы– сервистік қызмет көрсету үшін аптасына екі рет автоматқа барып тұру қажет.

Қазіргі күні вендингтік аппараттар нарығында бәсекелестік жоғары емес. Автоматтардың көпшілік бөлігі Астана мен Алматы базарларында орнатылған. Бұл қалалардың үлесі – бүкіл нарықтың 45 пайызын құрайды. Қалғаны өңірлік базарлардың арасында біркелкі таралады. Яғни өзінің вендингтік аппаратын астаналық емес қалалардың біреуіне қоюды қалаған жаңа кәсіпкерге мұны істеу әзірше оңай. Бір құрылғымен бизнес жасау фактісінің өзі күмәнді болғанмен де, аппараттардың көпшілік бөлігі базарға бір-екі автомат қоятын жеке кәсіпкерлерге тиесілі. Пайда салықпен, жалдаумен және өзге де факторлармен желініп кетеді. Ал жоғары тиімділікке тек осындай аппараттар желісі арқылы қолжеткізуге болады. Тиісінше, біз өз ісін вендинг саласында ашуды жоспарлаған кәсіпкер ескеруі және санауы тиіс болатын тармақтардың біріне келдік.

Ресейлік ғалымдар сатып алушының алдында құймақ пісіретің ең алғаш венлингтік аппаратты ойлап тапты.

«Блиндозер» атты аппарат 2,5 минут ішіде тапсырысты орындай алады. Аппараттың ішінде екі тоңазытқыш орнатылған. Оның бірінде +1 °С-та «дой-пак» пакеттерінде қамыр, ал екіншісінде дәмдеуіштер орналасқан. Аппарат 72сағат жұмыс істей алады. Және де бұл аппаратта шикізаттың жарамдылық мерзімін анықтайтын микрочип орнатылған. Аппаратты кез-келген смартфон арқылы басқаруға болады.

Аппаратты орнату үшін 1,7кв/м бос орын және 220В тоқ желісі қажет және де су желісіне қосылуды қажет етпейді.

Инвестициялық жобаның негізгі мақсаты:

1.Жаңа кәсіп түрін ашу арқылы максималды пайда табу

2.Сапалы өнім сату арқылы тұтынушылардың қажеттіліктерін қамтамасыз ету.

Жобаның негізгі экономикалық көрсеткіштері:

- жобаның жалпы инвестициялық көлемі –6 782 999 теңге;
- жылдық пайда –17316000теңге;
- жобаның өтелу мерзімі – 1 жыл;

2-нұсқа франшзамен де жұмыс жасауға болады

Өнім мен қызмет мінездемесі

«Блиндозер» аппараты (кейде құймақты роллы деп те атайды) 2,5 минут ішіде тапсырысты орындай алады. Аппараттың ішінде екі тоңазытқыш орнатылған. Оның бірінде +1 °С-та «дой-пак» пакеттерінде қамыр, ал екіншісінде дәмдеуіштер орналасқан. Аппарат 72 сағат жұмыс істей алады.

«Блиндозер» аппаратында 30 түрлі құймақ түріне тапсырыс беруге болады. Алғашқы сатыда ең сұранысқа ие құймақ түрлерін сату жоспарланып отыр, олар:

Құймақ түрлері:

1) Құймақ өрік қоспасымен(құрамы: ұн, сүт, жұмыртқа, өсімдік майы, қант, тұз, өрік джемі)

Салмағы - 90 грамм
Құндылығы -244 Ккал
Ақуыздар -5
Майлылығы - 3
Көмірсу - 47

2) Құймақ шие қоспасымен (құрамы: ұн, сүт, жұмыртқа, өсімдік майы, қант, тұз, шие джемі)

Салмағы - 90 грамм
Құндылығы -224 Ккал
Ақуыздар - 5
Майлылығы - 3
Көмірсу – 42

3) Құймақ алма қоспасымен (құрамы: ұн, сүт, жұмыртқа, өсімдік майы, қант, тұз, алма джемі)

Салмағы - 90 грамм
Құндылығы -204 Ккал
Ақуыздар - 5
Майлылығы - 3
Көмірсу – 37

4) Жай құймақ (құрамы: ұн, сүт, жұмыртқа, өсімдік майы, қант, тұз)

Салмағы - 70 грамм
Құндылығы -204 Ккал
Ақуыздар - 5
Майлылығы - 3
Көмірсу – 37

5) Қаймақпен (құрамы: ұн, сүт, жұмыртқа, өсімдік майы, қант, тұз)

Салмағы - 100 грамм
Құндылығы -204 Ккал
Ақуыздар - 7
Майлылығы - 5

Көмірсу – 40

1. **Өткізу нарығын бағалау, бәсекені талдау**

Қазіргі уақытта Блиндозер вендингтік аппараты Қазақстан Республикасында әлі қолданысқа енбеді. Сондықтан бәсекелестер жоқ.

Блиндозер аппаратын орналастыру бойынша тұрғындардың пікірін білу мақсатында сауалнама, сұхбат алынды.

Қорытындысы бойынша пікірлер келесідей:

1) Блиндозер қажет, тек қолжетімді баға болса
2) Өнімнің сапасы жақсы болса әрине қажет
3) Тез жылдам дайындалса, тиімді болса қажет

SWOT-сараптама

Мықты жақтары	**Әлсіз жақтары**
Құймақ 2,5 минутта дайын болады	Аппарат бағасының қымбаттығы
Өнімнің сапасы өте жақсы	Шет елден тапсырыс арқылы алатынымыз
Сервис клиенттер үшін шапшаңдық пен қолайлылық қамтамасыз етеді	Аппаратты жеткізу қиындығы
Орын, қойма жайлар, сауда жабдықтарын, персонал жалдаудың үлкен шығындарды қажет етпейді.	Сынған жағдайда сайманды шет елден сатып алу
Жеке кабинет арқылы кез-келген жерде смартфон арқылы бақылау бағдарламалары бар	
Үздіксіз жұмыс істейді және клиенттерді қабылдайды	
Вендингтік аппараттар тұрақты қызмет көрсетуді талап етпейді	

Маркетинг жоспары

Блиндозер аппаратын орналастырғаннан кейін жарнамалау жұмысын ұйымдастыру қажет.

Жаңа клиенттерді тарту әдістері:

- Көліктегі жарнама;
- Интернет желісінде жарнамалау;
- Баннерге жарнама орналастыру және т.б жарнама түрлерін қарастыру.

2. **Өнім өндіру мен қызмет ету жоспары**

Жобаны іске асыру үшін келесілер қажет:

- Блиндозер вендингтік аппаратын сатып алу (лицензия және сертификат алу)
- Мемлекеттік тіркеуден өту. Жеке кәсіпкер ретінде (жеңілдетілген декларация негізінде)
- Орынды жалға алу.Көлемі 1,7М^2
- Қажетті шикізатты сатып алу
- Арнайы органдардың рұқсатын алу
- Жұмысқа мамандарды қабылдау

1-кесте. Блиндозер аппаратының техникалық сипаттамасы

Электр қуаты:	Пешті қыздыру - 6кВт дейін, орташа-2,5 кВт
Өлшемі (ені Х ұзындығы Х биіктігі):	922 х 1960 х 1906 мм
Қолдану жағдайы:	72 сағат (сақталу мерзімі арнай чиппен реттеліп отырады)
Салмағы:	750 кг
Су:	Су құбырына қосуды қажет етпейді
Қоспаларды орналастыру мүмкіншілігі:	30 қоспаны бір уақытта жүктей алады
Қызметі:	1 сағатта 20 құмақ пісіреді
Мониторингтік жүйесі:	«Жеке кабинет» - жүйесіне қосылу және ол арқылы құрылғының толық жұмысын бақылап отыруға болады.

2-кесте. Өнімді өндіруге жұмсалатын шикізат

№	**Атауы**	**Өлшем Литр/кг**	**Бағасы, теңге**	**Жалпы құны , теңге (3 күнге)**	**Жалпы құны , теңге (1 айға)**
1	Қамыр	10	1500	15000	150000
2	Дәмдеуіштер:				
	өрік қоспасы	4	500	2000	20000
	шие қоспасы	4	500	2000	20000

	алма қоспасы	4	500	2000	20000
	қаймақпен	2,5	1500	3750	37500
	Барлығы			24750	247500

Ұйымдық – құқықтық бөлім

Мамандар :

- директор — 1 адам;
- оператор — 1 адам;

Барлығы — 2 адам.

Мамандарға қойылатын талаптар:

- салауатты өмір салты;
- адамдармен қарым қатынас орната білу
- жауапкершілік, адамгершілік;
- шыншыл;
- белсенділік;

3-кесте.Еңбек ақы қоры

Еңбек ақы қоры				
Мамандар	**Саны**	**Есептелінген еңбекақы**	**Еңбекақыдан ұсталымдар**	**Еңбекақысы**
Директор	1	150000	25000	125000
Оператор	1	130000	20040	109960
Барлығы	2	280000	45040	234960

Жеңілдетілген декларация негізінде жұмыс жасайтын жеке кәсіпкер үшін 2018 жылы 3% табыс салығын төлейді .

Жеке кәсіпкер үшін:

Жеке табыс салығы - 3% табыс салығын 6 айда бір төлейді

Міндетті зейнетақы қорына - 10%

Әлеуметтік аударымдар -3,5%

Жұмыс берушіге:

Міндетті зейнетақы қорына - 10%

Әлеуметтік аударымдар - 3,5%,

Міндетті сақтандыру қоры – 3 %

Әлеуметтік аударымдар =(еңбекақы- МЗҚ10%)*3,5%

Әлеуметтік салық есептелген=(еңбекақы- МЗҚ10%)*9,5%

Әлеуметтік салық төлемі= Әлеуметтік салық есептелген - Әлеуметтік аударымдар

4-кесте.Әлеуметтік салық, әлеуметтік аударымдар, МӘМС (міндетті әлеуметтік медициналық сақтандыру)

№	**Қызметі**	**Саны**	**Есептелінген еңбекақы**	**әлеуметтік аударымдар 3,5%** (ай сайын)	**МӘМС 3 %** (ай сайын)	**Әлеуметтік салық** (1 жылда 1 рет)
1.	Директор	1	150000	4725	4050	12825

2.	Оператор	1	130 000	4095	3510	11115
3.	Барлығы	**2**	280000	**8820**	**7560**	**23940**

Қаржылық бөлім

5-кесте. Шығындар көлемі

Жобаны іске асыруға бастапқы шығындар		
Мемлекттік тіркеу, рұқсат алу және бастапқы басқа да шығындар	80000	
Блиндозер аппараты	6000000	
Барлығы	**6080000**	
Тұрақты шығындар		
	1 ай	**1 жыл**
Еңбек ақы	280000	3360000
Жалға алу	40000	480000
Бастапқы шығындар (шикізат)	247500	2970000
Қаптама (рулон)	8000	96000
Амортизациялық төлемдер	20000	240000
Әлеуметтік аударымдар (ай сайын)	8820	105840
Әлеуметтік салық (1 жылда бір рет)		23940
Міндетті медициналық сақтандыруға төлем (ай сайын)	7560	90720
Барлығы	**611880**	**7366500**
Өзгермелі шығындар		
	1 ай	1 жыл
Жарнама	30000	360000
Мүмкін болатын шығындар	50000	600000
Барлығы	**80000**	**960000**
Барлық шығындар(1 жыл)		
Барлығы	**691880**	**8326500**

6-кесте. Қызмет көрсетуден түскен табыс

№	**Қызмет бағасы**	**Тапсырыс санына байланысты табыс мөлшері**					
		1 кунде		**1 айда (30 күн)**		**1жылда**	
		Саны	**Жалпы құны**	**Саны**	**Жалпы құны**	**Саны**	**Жалпы құны**
1.	Жай құймақтың бағасы 200тг	38	7600	1140	228000	34200	2736000
2.	Өрік қоспасымен 300тг	33	9900	990	297000	29700	3564000
3.	Шие қоспасымен 300тг	32	9600	960	288000	28800	3456000
4.	Алма қоспасымен 300тг	30	9000	900	270000	27000	3240000

5.	Қаймақпен 300тг	40	12000	1200	360000	36000	4320000
6.	**Барлығы**		**48100**		**1443000**		**17316000**

7-кесте. Пайда мен залалдар туралы есеп

Бап атауы	**Сомасы 1 жылға**
Қызмет көрсетуден түскен табыс	17316000
Жалпы және әкімшілік шығыстар	8326500
Операциялық табыс	8989500
Табыс салығы 1 жылға (6%)	539370
Таза пайда	**8 450 130**

Блиндозер бизнесін жүзеге асыру барысында мүмкін болатын қауіп қатерлерді ескеру қажет:

Оларға келесілерді жатқызуға болады:

Бәсекелестердің пайда болуы	Үнемі нарықты зерттеп отыру және тұрақты тұтынушылар санын арттыру мақсатында өнім сапасын арттыру
Күтпеген шығындардың жоспардан тыс сыртқы факторларға байланысты пайда болуы	Резервтік қор құру, сақтандыру шараларын қарастыру

3D ПЕЧАТЬ ЕДЫ-КАК ИННОВАЦИОННАЯ РЕВОЛЮЦИЯ В ПИЩЕВОЙ ПРОМЫШЛЕННОСТИ

Участник: Сәтбек Жанель

Руководитель: Искаков Артур Николаевич

КГКП «Семейский финансово-экономический колледж имени Рымбека Байсеитова» управление образования области Абая

Еда — это наверное самое вкусное применение 3D-печати. Если говорить простыми словами, еда напечатанная на 3D-принтере — это продукт, приготовленный с помощью аддитивного производства.

Сейчас уже есть, эксклюзивные рестораны продающие блюда созданные с помощью 3D-печати и десятки производителей пищевых 3D принтеров. Этот технологический тренд, в скором времени приведет к тому, что на вооружении у домохозяек на каждой домашней кухне будет собственный пищевой 3D-принтер.

Как печатают еду на 3D-принтере?

Знаком ли вам термин «**экструзия**»? Это выдавливание вязкого материала через форму — примерно так и работает простой пищевой принтер.

На первый взгляд технология проста. В специальные капсулы закладывают готовые ингредиенты и экструдеры создают трёхмерную модель блюда [1].

Пример: приготовление 3D-пиццы. Тесто, томатную пасту, майонез, колбасную начинку и сыр предварительно измельчают, помещают в отдельные капсулы и печатают блюдо. Программа наносит слой за слоем по заданной схеме.

Важно понимать, что «распечатав» хачапури, вы не получите на выходе готовый ужин — такое блюдо ещё нужно запечь.

Безопасно ли есть такую еду?

Волноваться не стоит.

В отличие от обычных 3D-принтеров, которые выделяют летучие органические вещества в процессе печати, пищевые технологии полностью безвредны. Ведь идея трёхмерной печати еды как раз и заключается в том, чтобы сделать продукт максимально полезным.

К тому же разработчики новых технологий в области пищевого биопринтинга предполагают, что массовый переход на 3D-печать значительно сократит количество отходов и финансовые затраты на хранение и транспортировку продуктов.

Преимущества пищевой 3D печати

Пожалуй, главное отличие пищевой 3D печати от обычных блюд — это конечный вид: 3D-печать позволяет создавать сложные, замысловатые формы и геометрию, которые либо невозможно воспроизвести вручную, либо для этого потребовалось бы огромное количество времени.

Употреблять продукты, напечатанные на 3D-принтере, совершенно безопасно, если они были приготовлены на соответствующем 3D принтера с использованием свежих ингредиентов и процесс выполнен в чистоте [2].

Помимо создания потрясающе выглядящих блюд, у 3D-печати еды есть и другие положительные стороны:

- Персонализация блюд: с точки зрения контроля разнообразия и количества питательных веществ, витаминов и калорий в еде, 3D-печать продуктов питания обеспечивает высокую точность. Это может быть чрезвычайно важно в больницах, где более распространены ограниченные диеты.
- Легкая воспроизводимость: обмен рецептами может быть таким же простым, как передача цифрового STL файла 3D модели через Интернет. Все, что потребуется, — это те же расходные материалы, настройки печати и сам 3D принтер.

Недостатки пищевой 3D печати

1. Скорость пищевой 3D печати, например очень простого дизайна может занять от 7 минут, а более подробные и сложные 3D-модели — более 45

минут. Это может показаться не таким уж много, но при таких скоростях всему предприятию не хватает масштабируемости.

2. Стоимость оборудования и расходных материалов также представляет собой барьер, не говоря уже о времени, затраченном на обучение. Кроме того, пищевые продукты, используемые в этих машинах, требуют либо предварительной варки, либо предварительной обработки для достижения консистенции, необходимой для экструзии. Таким образом, ожидаемая воспроизводимость и надежность этих машин в значительной степени зависят от правильной подготовки этих материалов.

Будущее пищевой 3D печати

Natural Machines, видят будущее 3D-печати продуктов питания в более быстрых и точных операциях, а также в получении более качественных результатов.

Уже существует множество стартапов в области пищевых технологий, которые ищут методы 3D-печати для улучшения текстуры мяса на растительной основе, такие как Redefine Meat и Nova Meat.

У 3D-печатной еды также большое будущее в освоении космоса, поскольку НАСА и другие частные компании уже планируют миссии на Марс. По данным НАСА, выполнение таких миссий займет от одного до трех лет и в настоящее время агентство ищет способы улучшить жизнь на борту космических кораблей. Для нас это неудивительно, но улучшения включают в себя также вкусную и полезную еду, напечатанную на 3D-принтере. С помощью этой технологии приготовление еды в космосе станет автоматизированным способом, но 3D-печать также может улучшить внешний вид и разнообразие блюд. Это важный шаг на пути к созданию здоровой окружающей среды для космонавтов, как физически, так и психически.

Действительно, НАСА сотрудничает с базирующейся в Техасе компанией Systemsand Materials Research Corporation (SMRC) для разработки как 3D-принтеров, так и продуктов питания для этой цели. Компания SMRC уже разработала систему 3D печати пиццы, в которой используется комбинация порошкообразных пищевых продуктов, содержащих необходимые питательные вещества.

Источники

1. https://ru.wikipedia.org/wiki/3D-принтер
2. https://moluch.ru/archive/100/22467/
3. Книга**:** Практическbt 3D-принтеры: наука и искусство 3D-печати. Автор: BrianEvans Издательство: Apress Год выпуска: 2012

НАНОУПАКОВКА ДЛЯ ПИЩЕВЫХ ПРОДУКТОВ. НАИЛУЧШИЕ ТАРЫ ДЛЯ ХРАНЕНИЯ

Участник: Обелец Евгений Николаевич

Руководитель: Клименкова Ольга Игоревна

Учреждение «Технологический колледж города Семей»

Многие производители продуктов десятилетиями применяли в качестве упаковки пластик в том или ином виде, так как это было дёшево и удобно. К счастью, на фоне борьбы с глобальным изменением климата, отношение потребителей к пластику изменилось.

В Евросоюзе появились первые страны, которые ввели запрет на одноразовые пластмассы, и постепенно их примеру начинают следовать и другие государства по всему миру. Некоторые компании разработали съедобную или биоразлагаемую упаковку. Для изготовления съедобной упаковки применяются новейшие технологии пищевых полимеров, получаемых, например, из водорослей. Эти составы полностью безопасны и такую упаковку без опасений можно съедать. Однако если не хочется её есть, можно такую упаковку спокойно выбросить – это не нанесёт окружающей среде ни малейшего вреда.

Биоразлагаемая упаковка производится из полимеров, на основе пластика, но включающих в себя микроорганизмы, переваривающие основной материал.

Нано-упаковка – ещё одна передовая технология. Это упаковочный материал, восприимчивый к изменениям микробиоты в еде – он способен показать потребителю, безопасен ли продукт внутри, или он начинает портиться.

Изучив данные по новейшим технологиям и разработкам, я наткнулся на статью Санкт-Петербургского государственного университета (СПбГУ).
Ученые из СПбГУ приступили к созданию «умной» биоразлагаемой упаковки для продуктов питания.

Исследователи Санкт-Петербургского университета совместно с коллегами из Индии, Бразилии и ЮАР решили создать новую „умную“ упаковку для пищи. Ученые разрабатывают инновационное нанопокрытие — дополнительный съедобный слой в виде пленки на поверхности пищевых продуктов. Изготавливают его из экологичного нанокомпозита, синтезом которого занимаются химики.

Нанокомпозит — это многокомпонентный материал, состоящий из полимерной основы (матрицы) и нанонаполнителя (модификатора). В данном проекте нанокомпозит состоит из каррагинана, крахмала аррорута и наноцеллюлозы с добавлением экстракта цветков, которые получают из остатков агропищевых отходов. Пленка из таких материалов, в отличие от других «умных» упаковок на мировом рынке, будет обладать сразу несколькими полезными свойствами:

Во-первых, она полностью экологична, поскольку состоит только из биоразлагаемых веществ. Эта упаковка не содержит токсинов, канцерогенов и разлагается, не оказывая отрицательного воздействия на окружающую среду. Более того, ее производство поможет в несколько раз сократить число агропищевых и пластиковых отходов на планете.

Во-вторых, инновационная пленка будет увеличивать срок годности продуктов за счет антимикробных свойств, а также замедлит скорость окисления пищи и уменьшит потерю воды во время ее хранения. Цветочный экстракт в составе упаковки защитит еду от химического загрязнения и

заражения патогенными микроорганизмами, а также не позволит вредным бактериям и микробам размножаться на поверхности продуктов.

Кроме того, упаковка будет обладать pH-чувствительностью к среде. То есть она сможет идентифицировать процесс гниения пищи и изменять цвет, когда продукты начнут портиться, pH-чувствительным красителем также выступит экстракт цветков.

Человечество нуждается в новой универсальной экологичной упаковке, которая не загрязняет окружающую среду, сохраняет продукты дольше свежими. Конечно было бы очень удобно, если бы упаковка сразу выявляла состояние продуктов внутри.

В своей работе я решил проверить как сохраняются продукты в разных упаковках. Я взял из продуктов питания: колбасные изделия, сыр, капуста. Из тары я выбрал: полиэтиленовый пакет, контейнер пищевой, пергамент.

Для начала я контейнеры кипятком в качестве стерилизации. Затем просушил тары и поместил в них продукты. Свои исследования я начал 2.04.2023

Затем каждый день я следил за состоянием продуктов.

Через 14 дней я зафиксировал конечные результаты.

По итогу работы можно сказать следующее: Не стоит вообще хранить продукты в контейнере. Он служит только для удобной транспортировки продуктов. Также я проверил версию, что лучше всего хранить сыр в пергаменте. На практике это оказалось совсем не так, через две недели сыр высох и был очень твердым, также как и копченная колбаса. А вот капуста в пергаменте очень хорошо сохранилась, она всего лишь поменяла цвет, какой-либо явной порчи не наблюдалось.

Вывод:

1. Колбасу долго не храним и лучше всего она сохраняется в полиэтиленовом пакете;
2. Сыр храним в полиэтиленовом пакете;
3. Капуста лучше всего хранится в пергаменте.
4. В ПЛАСТИКОВЫХ КОНТЕЙНЕРАХ НИЧЕГО НЕ ХРАНИМ.

Список литературы:

1. И.В. Гмошинский, В.А. Шипелин, С.А. Хотимченко НАНОМАТЕРИАЛЫ В ПИЩЕВОЙ ПРОДУКЦИИ И ЕЕ УПАКОВКЕ: СРАВНИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ РИСКОВ И ПРЕИМУЩЕСТВ г. Москва, 2014 г
2. Plastinfo.ru

ҚЫМЫЗ-АУРУҒА ЕМ, САУҒА ҚУАТ

Қатысушы: Рахметолла Жангуль

Жетекшісі: Ташметова Айман Нуртаевна

«Политехникалық колледжі» ҚМҚК

1.Ғылыми зерттеу жұмысының мақсаты:

Сусын ретінде жылқы етімен қымыздың тағамдық қор қатарында алатын орнын, құрамдас бөліктерін анықтау әдісін үйрене отырып, түрлерін, құрамы мен қасиеттері бойынша салыстыру, эксперимент жасау, сиыр сүтінен қымыз алу, адам ағзасына тигізетін әсерін білу.
Болжам: Қымыз бен жылқы етінің құрамын, қасиеттерін зертеу арқылы эксперименттерін жетілдіруге ықпал ететін және әлеуметтік мәселелер қарастырылды.
Зерттеу әдісі: Зерттеуде жинақтау, саралау, әдеби-ғылыми талдау, химия лабораториясында құрамындағы заттарға сапалық реакция жасау әдістері және сиыр сүтінен қымыз алу басшылыққа алынды.
5.Зерттеу жаңалығы мен зерттеу дәрежесі:
6.Зерттеу нәтижесі:
Сусын туралы пайдалы қажетті тарихи және ғылыми сипаттағы деректерді енгізе отырып, адам организміне пайдалы әсерлеріне зерттеу жүргізілді.
Қорытынды:
Дүниежүзі халықтарының тарихында және күнделікті өмірде ерекше орын алатын қымыз, қымыз ішу, сусынды әзірлеу әдістері және жылқы етінің қасиеттері, соған байлынысты рәсімдерді зерттей келе адам организміне әсерін байыптау.
I. Кіріспе

Қазақ халқы үшін төрт түліктің ішіндегі төресі де, төбесі де жылқы. Жылқы сөзін естігенде еленбемейтін,қаны тасып қайраттанбайтын қазақ жоқ шығар. Атамыз қазақ «жылқы-малдың патшасы, түйе- малдың қасқасы», - деп ерекше дәріптеген. Төрт түліктін қадір – қасиетін бағалай білген халқымыз «түйе-салтанат, жылқы-мақтан, қой-қазына, сиыр-қанағат», - деп мақтаған. Қазіргі кезде жылқының 250- ден астам түрлі тұқымы қолда өсіріледі. Мүшелдік жыл санауымызда киелі жетінші жыл-жылқы.

Жылқы жайында Қасиетті Құранда да арнайы Ғадият сүресі бар екен. Мұхаммед пайғамбарымыздың 399 –хадесінде «Қой-береке, түйе-қадірлі, жылқының жолына қиямет ке шейін жақсылық төселіп қойылған»
Жылқы малы ұлтымыздың жанына жақын сенімді серегі, айбарлы айбыны,
тілін ұғар тірігі және халқымыздың батырлығын әлемге әйгілі еткен асыл түлігі.
Жылқы десе елең еткен қазағым,
Жылқы болса басылмайды базарың.
Ұлтымыздың басына бақ орнатқан
Жылқы жайлы талай дастан жазамын.
Жылқы болған жан серігі бабамның,
Арғымақтар көркі болған бабамның.
Ешбір сусын тең келмейді маңайлап,
Баптап берген қымызына анамның, - дей келе жылқы малының етіне еш тағам жетпейтін дәмді де, дәрумен, адам ағзасына пайдалы ас. Ал енді жылқы сүтінен жасалған қымыздың дәмі ше? **I. Жылқы малының тарихы.**

Тарихи деректер бойынша адам баласы жылқыны 3 – 4мың жыл бұрын қолға үйреткен. Негізгі отаны Шығыс Еуропаның далалы аймағы, Орталық Азия және Қазақстан алқабы деп есептеледі.

Ғалымдардың айтуынша, жылқы жануарын ең әуелі қазақтар қолға үйреткен екен. Ата-бабымыз хас тұлпарды 5 жарым мың жыл бұрын пайдалана бастапты. Солтүстік Қазақстан аймағына қарасты ежелгі Ботай қонысынан табылған археологиялық қазбалар жылқы малының о баста осы жерде қолға үйретілгендігін анықтап берді. «Ер қанаты ат» – деген қанатты сөз арқылы ұлттың жалпы мінезін жылқымен байланыстырған дана халқымыздың жылқыға қаншалықты жақын болғандығын білдіреді. Жылқы мен қазақ егіз ұғымдай, бірін-бірі толықтырып, тұтастай көшпенділіктің образын қалыптастырды.

Жылқының эволюциялық өзгеруінің филогенетикалық қатарын орыс ғалымы В.О.Каволевский зерттегенде берілген атауларды кайнозой заманының үштік кезеңінің ғасыр атымен атады. Жылқыларды аяқтарындағы башпай санының біртіндеп өзгеруі ретіне қарай орналастырды.

1. Фенакодус (палеоценде тіршілік еткен) – 5 башпайлы, үлкендігі түлкідей.
2. Эогиппус (эоценде тіршілік еткен) – биіктігі 30 см, алдыңғы аяқтарында башпай, артқы аяқтарында 3 башпай.
3. Миогиппус (миоценде тіршілік еткен) – ортаңғы башпай өте жақсы жетілген, 2-4 башпайлары қысқа.
4. Мерикгиппус (миоценде тіршілік еткен) – ортаңғы башпайы жерге тиген, 2-4 башпайлары өте қысқа.
5. Гиппарион (плиоценде тіршілік еткен) – бір башпайлы, жанама башпайлары жойылған, тек қалдық ретінде сақталған.
6. Осы заманғы жылқы

Жылқының түрлері

Дүние жүзінде жылқының 250 дей түрі бар. Қазақстанда жылқының 16 түрі өсіріледі. Жылқы - жүк жылқысы, міниС жылқысы, жазық дала жылқысы,тау жылқысы, солтүстік дала жылқысы болып ажыратылады.

Қазақ халқы жылқыны 3 топқа бөлген:

Күшті, еті тығыз аттар. Оларды ауыр жұмыстарға,жүк тартуға, көшіп –қонғанда пайдаланған. Бұл аттарды Қазанат деп атаған.

Жүрдек аттар , күші мығым ат пен бәйге атының арасындағы салт жүріске жарамдыжылқылар Жабы деп аталған.

Жүйрік аттар деп бөлінеді.

Бәйгеге қосылатын жүйрік аттарды арғымақ, тұлпар ат , сәйгүлек ат деп ерекше күтімге алған.

Халқымыз жылқыны жасына қарай:сақа ат,сақа айғыр, бесті, дөнен, құнан, сәуірік, сетер, қулық, тай, жабағы, құлын т.б. деп бөледі. Ал жынысына қарай: ат, бие, айғыр, азбан деп ажыратады.

Жылқылар онға бөлінеді:

Жабағы.Адай. Қостанай. Буденый. Көшім. Салт міниС. Желісті. Қазақ желістісі. Орыс желістісі. Ахалтеке .

Қазақ жылқыларының ерекшеліктері – бастары үлкен, маңдайы ойыстау, қалың жақты, дөнес мұрынды,мойыны шомбалдау,қысқа,көздері мен құлақтары

кішкентай. Шоқтығы биік, шабы қысқа, кең сауырлы, қылқұйрығы төмендеу орналасқан. Қазақ жылқысының бойы аласалау көрінгенмен, дене мүшелері кішкентай емес, арқасы қысқа да қайратты, бұлшық еттері тығыз.

Қазақ жылқылары ауа райының құбылмалы жағдайына төзімді, жем – шөпті талғамайды,үнемі далада жайылымда жүріп күнелтеді.

Жылқының өмір сүру кезеңдері

Жылқы орташа есеппен 25 – 30 жыл жасайды. Жылқы төлдері:

- Құлын (биенің төлі)
- Жабағы (6 айдан асқан құлын)
- Тай (1 жастан асқаны)

Ұрғашы жылқыны (байталды)

- Құнажын байтал (2 жастан асқан)
- Дөнежін шығар (3 жастағы)
- Дөнежін байтал (3 жастан асқан)
- Бесті бие (4 жастан асқаны)
- Қасбалы бие (7-8 жастағы бие)
- Кәртамыс бие (11-14 жастағы)
- Жасаған бие (20 жастан асқан бие) т.б.

Жылқыны күту, тамақтандыру

Тау бөктері аймақтары мен қуаңшылық жерлерде ауа райы жылы болғандықтан жылқыны жыл бойы жайылымда бағады. Бұл жерде жылқы шаруашылығы ет алу мақсатында ұйымдастырылған. Жылқыны бағудың бірнеше әдістері бар: үйірлеп бағу, бос бағу, табындап бағу.

Бос бағуда жылқыны жыл бойы жайылымда болады.Қатты боран немесе көк тайғақ болғанда пішен, жем беріледі. Табындап баққанда жылқы жынысына және жасына қарай табынға бөлінеді.Боран және аяздан қорғау үшін қора, қолқа, ықтасын салынады. Құдық қазылады, суаттар жасалады.

Қымыз – биенің сүтінен дайындалатын денсаулыққа шипалы әрі жұғымды сусын. Қымыз қазақ халқының ұлттық тағамдарының ішіндегі ең құрметті дастарқан дәмінің бірі. Сары қымыз дертке шипа, денеге күш. Қымыз негізінен жылқы терісінен тігіліп, әбден – тобылғы түтінінің ысы сіңген сабада не болмаса ағаш күбіде ашытылады. Қымыздың ашытқысы «Қор» деп аталады. Дәкеге түйген қорды сабаға не күбіге салып, оның үстіне бір шелектей жаңа сауған салқын саумалды құйып, ыдыстың сыртын жылылап орап тастайды. Қор езіліп саумалға тегіс тарағанда саумалдың дәмі қышқылданады. Сөйтіп, жаңа қор жасалады. Жаңа қордың үстіне салқындатылған (әйтпесе қымыз іріп кетеді) саумалды құйып, әр жолы саумал құйылған сайын піспекпен жарты сағаттай пісіп араластырып отырады. Қымыз ашытылатын ыдыстың ішіне қойдың сүр құйрығын не болмаса жылқының сүр қазысы мен семіз жаясын салып жіберсе, қымыз майлы әрі жұмсақ болады. Әдетте қымыздың өзінен де май шығады. Ол май қаралтқымданып, қымыздың бетінде қалқып жүреді. Іңірде пісілген қымызды жылылап қымтап қойып, келесі күні биенің бас сауымы сауылып болғаннан кейін ғана қотарады. Саба мен күбіні ең кемі аптасына бір рет әбден жуып, кептіру, ең кемі бір рет ыстап отыру қажет. Дер кезінде тазартып, ысталмаған ыдыс өңезденіп, қымыздан «ескі» дәм шығып тұрады. Қымыздан

бір күнге жетерлік мөлшерде қотарып алғаннан кейін, оның орнына қайта саумал құйылады. Бұл процесс бие ағытылғанға дейін осылай жалғаса береді. Қымыз қотарғанда ыдыстың түбіне жетерлік мөлшерде қор қалуға тиіс. Қымыз дайындау шеберлігіне, сүттің тегіне, уақыт мезгіліне қарай бірнеше түрге бөлінеді. Осыған орай оның аталуы да алуан түрлі.

III. Қорытынды.

Мен неден бастап едім? Ия мен қымыз бен жылқы малының еті пайдалы дегеніне көз жеткізгім келген. Ендеше бұл сұрақтың жауабын осы жобаны даярлау кезінде жеткізуге тырыстым.

- Біз полигон аймағында тұрамыз. Осы полигон зардабынан болған дертке қарсы тұратын, өте шипалы сусын – қымыз. Қымыз – ауруға ем, сауға қуат. Қымыздың денсаулыққа тигізер пайдасын айтып тауыса алмайсың. Қымыз құрамында «С» дәрумені мол, сиыр сүтімен салыстырғанда он есе көп. Оның емдік қасиеттері, әсіресе құрт ауруын емдеу қасиеті жоғары. Оның адам ағзасын әлсіреттетін созылмалы ауруларға қарсы күресетін артықшылығын да айта кеткен жөн. Дәрігерлер қымызды безгек ауруына және жөтелге қарсы ішуге ұсыныс жасайды. Қымызбен емделгенде қан құрамындағы гемоглобин эритроцит көбейеді. Тамырдың соғуы жиілеп, қан айналымы жылдамдайды. Қан тамыры жұмысы мен жүрек соғысы жақсарады.

Ендеше, шипалы сусын қымызды күнделікті ішіп отырсақ, біз ең мықты, ең ұғымтал, ең зерек, ең дені сау азамат болып өсеміз..

Аннотация

Ұлттық тағам – ұлы тағам. Ата – бабаларымыздан мұра боп қалған осындай ұлттық тағамдарымыз бен сусындарымыз, яғни ұлттық өнімдерімізді білу міндеті.

Зерттеу жұмысының барысында ұлттық тағамдардың ең құрметтісі, дастарқан дәмінің бірі-қымыз жайлы, олардың адам денсаулығына келтірер емдік шипалы сусын екендігін зерттеп, өз ойымен ұштастыруға тырыстым.

Пайдаланған әдебиеттер:

1. Қ.Бозымов «Жылқы және түйе шаруашылығы» Алматы «Қайнар»1993ж.
2. Л.В Әлімжанова «Сүт өнімі» Астана, 1998ж.
3. З.С Сейітов «Қымыз және шұбат» Алматы 2005ж.
4. Кенжеахметұлы С., Қазақтың дарқан дастарқаны, Алматыкітап 2007 ж.

ЧУПА-ЧУПСТЫҢ ШЫҒУ ТАРИХЫ

Қатысушы: Садыкова Қарлығаш, Кусайнова Адина
Жетекшісі: Ахметбаева Арайлым Каматаевна
«№3 жалпы білім беретін мектебі» КММ Семей қаласы

Қазақ халқы асты өте жоғары бағалаған әрі қастерлей білген. Ел-жұрт жадында мәңгі жатталып қалған «ас – адамның арқауы» деген қағида осындай терең ұғымның қалтқысыз түсінігі болып қалыптасқан. Халқымыз адам өмірінде тамақтың орнын тіршілікке қажетті құндылықтардың бәрінен де жоғары қойған. Бұған «астан үлкен емессің» немесе «арпа, бидай ас екен,

алмыс, күміс тас екен», «асты қорлама құстырар» деген сес, ескертпелер мен мақал-мәтелдер де куә бола алады. Қалай айтылса да, қай заманда айтса да халық асты құрметтеу мен бағалаудың жолын да, жөн-жосығын да, оны дәмді етіп әзірлеудің көзін, ретін таба білген. Ел мен елді татуластыру да, жақсылар мен жайсандарды құрметтеу де, өздерінің мырзалық, мәрттік үлгілі, өнегелі қасиеттері мен артықшылықтарын білдіру де, ел дәулеті мен қарым-қабілетін, түсінігін танытуды да, қазақ кең дастарқан арқылы яғни ас, қонақасы арқылы көрсеткен. Осы жолда тұшымды сөз айтып, дәмді тағам берумен бірге оның таза, бүтін ыдыстарына дейін ерекше назарда болған. Сырттан келген кісілер де елді осы қонақасы берудің жолы мен жөні арқылы сынап, бағасын берген. Демек ұлт мәдениетінде тамақ, дәм татыру – экономикалық, дипломатиялық және тәлім-тәрбиелік қызмет атқарған. Бұл істе әрине, қазақ халқының қонақжайлық дәстүрі шетелерде ерте заманнан-ақ аңыз болып тараған. Қазақ қонақасы беруде қонақ таңдауды, басқа ұлт, дін өкілдері деп бөлуді де білмеген, төрге шығарып ашық қабақ танытқан, достық көңілін көрсеткен. Шаршағандарына, мұқтаждарына ат, ас, көлік сыйлай да білген.

Ас, тамақ дайындауды қазақ әйелдерге жүктеген. Қазақ әйелдері тағамның алуан түрлерін дайындауымен бірге қыста да, жазда да оның таза әрі бұзылмай сақталуының әдіс-тәсілдері мен жолдарын да таба білген. Бұл қағидаларды әйелдер ұрпақтан-ұрпаққа жеткізіп, кейінгілерге үйретіп отырған. Мысалы, олар етті ыстап сақтауды, қымызды жазда салқын ұстауды, майды көгертпей күтуді, басқа тамақтарды да бұзылмай сақталуының ғасырлар бойы ұмытылмай келе жатқан байырғы халықтық әдістері мен амалдарын әсіресе ауылдық жерлерде күні бүгінге дейін жеткізді және оны әлі де қолданып келеді. Әсіресе, қымыз бен шұбатты баптаудың, құрт, ірімшік, ежігей, сары май сияқты жеңсік тағамдарды дайындауда қазақ әйелдерінің шеберлігі мен өнері үлгі етіп, қалай мадақтауға тұрарлық.

Зерттеудің өзектілігі. Ал қазіргі уақытта асты талғамай жей беретін болдық. Оның пайдалы-пайдасыз екеніне қарамастан, сыртқы түріне де қарап ала береміз. Дүкендерге кірсең, сырты жылтыраған бір реттік тағамдардан көз сүрінеді. Әсіресе, балалардың қызығушылығын тудыратын тағамдар көп-ақ. Соның бірі балалардың күнделікті қолынан түспейтін мұз кәмпиттері – чупа-чупстар. Осы чупа-чупстың пайдасы мен зияны қандай екен деген ой мені мазалай бастады, содан зерттеп көруге бел байладым.

Тақырыпты таңдау

Мен чупа-чуптарды өте жақсы көремін және оларды ата-аналардан жиі сұраймын. Маған олардың ашық орамда, дөңгелек пішінде, таяқшада болғаны ұнайды. Ересектерден біз үшін үшін чупа-чупстың зиянды екенін жиі естимін. Шын мәнінде дәл осылай ма екенін білгім келді.

Зерттеу мақсаты:

Чупа-чупстың шығу тарихы, оның ағзаға қандай зиян келтіретінін анықтау. Үй жағдайында зияны жоқ мұз кәмпит әзірлеу.

Зерттеу міндеттері:

1. Зерттеу тақырыбы бойынша әдебиеттерден, БАҚ-тан, интернеттен ақпарат тауып, бірге жинау.

2. Өнім тарихымен танысу.

3. Чупа-чуптардың құрамын зерттеу (бұл өнім зиянды ма, жоқ па, эксперимент жүргізу).

4. Үйде чупа-чупс жасау, өнеркәсіптік және үй өндірісінің дәміне салыстырмалы бағалау жүргізу.

Әлемдегі ең танымал Чупа-чупстар 1958 жылы дүниеге келді. Chupa Chups Group негізін қалаушы Енрик Бернат (Enric Bernat) деп санауға болады. Ата-бабасынан аспазшылар болған Бернат, өзінің туған жері Испанияның Барселона қаласында, кондитерлік өндіріске ие болды, оның фирмасы Granja Asturias S. A деп аталды.

1958 жылы жолы болғыш кондитер өз клиенттерінің қалауын зерттеп, сол жылдары танымал емес маркетингтік зерттеулермен айналысады. Француз консалтингтік фирмасына зерттеу жүргізуді тапсырған Бернат қызықты нәтижелерге қол жеткізді. Оның өнімдерінің негізгі тұтынушылары 16 жасқа дейінгі балалар екендігі белгілі болды, және, таңқаларлық өнімді әзірлеу кезінде тек ересек тұтынушылардың мүдделері ескерілді. Бқл кондитерлік өнімді ересектерге ғана емес, ең алдымен балаларға да ұнайтын белгілі бір "тәттіні" жасау туралы ойға итермеледі.

Әсіресе балаларға арналған тәттілер кішкентай балалар мен тәттілер арасындағы қарым-қатынастың барлық қиындықтарын шешуі керек еді. Бұл қиындықтар кішкентай балалардың барлық ата-аналарына белгілі – саусақтардың былғануы, ластанған киім, әдемі жиһаздардың шоколадтармен былғануы. Чупа-Чупс жасаушының ойлап тапқан идеясы бір мезгілде әрі қарапайым, әрі керемет шешім болды. Оны алғашқыда кішкентай шаныққышыға орнатты, кейінірек бұл шанықты ағаш таяқшаға, кейін, пластикке алмасты.

Осылайша әйгілі таяқшадағы чупа-чупстар пайда болды. Чупа-чупстар футбол допына ұқсайтын доптар түрінде болғандықтан, Чупа-Чупстың алғашқы атауы GOL болды, испан тілінен аударғанда, әрине, "Гол". Бірақ компания иесі бұл атауды ұнатпады, кейінірек оны алдымен испанша "chupar" - "сору", ал кейінірек Chupa Chups деп өзгертті. 1962-да аты мен сауда белгісі ресми түрде тіркелді. Нарықтағы чупа-чупстардың жетістігінен кейін 1964 жылы компанияның атауы Chupa Chups S. A-ға ауыстырылды.

Чупа-Чупс тарихындағы қызықты факт, осы күнге дейін сақталған брендтің дизайнын Сальвадор Дали жасаған. 1969 жылы Енрик Бернат Фигерасқа Далимен кездесуге келді және Ұлы суретшіден чупа-чупсқа логотип салуды және олардың визуалды бейнесін жасауды сұрады. Дали келісті, әрине, ақысыз, бірақ соған қарамастан бірнеше сағат ішінде суретші ромашкаға ұқсайтын Чупа-Чупс логотипін жасады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Т. Бухова , М. – «Кристина және К». Тамақтану туралы алғашқы сұрақтар мен жауаптар, 1994 ж
2. «Жас ғалымның энциклопедиясы. Өмір», М. – «Россмен», 2000 ж.
3. «4000 өте маңызды факт», М. – «Махаон», 2006 ж.

СҮТТІҢ ҚҰРАМЫ ЖӘНЕ СҮТТЕН ЖАСАЛҒАН ӨНІМДЕРДІҢ АДАМ АҒЗАСЫНА ӘСЕРІ

Қатысушы: Орынғалиева Аяулым
Жетекшісі: Кабдолданова Айнур Турсынбековна
Аягөз ауданы, «Шынқожа батыр атындағы жалпы білім беретін мектебі » КММ

Қазақ халқы асты өте жоғары бағалаған әрі қастерлей білген. Ел-жұрт жадында мәңгі жатталып қалған «ас-адамның арқауы» деген қағида осындай терең ұғымның қалтықсыз түсінігі болып қалыптасқан. Халқымыз адам өмірінде тамақтың орнын құндылықтардың бәрінен де жоғары қойған. Бұған «астан үлкен емессің» немесе «арпа, бидай ас екен, алтын, күміс тас екен», «асты қорлама құстырар» деген сес, ескертпелер мен мақал мәтелдер де куә бола алады.Қалай айтылса да қай заманда айтылса да халық асты құрметтеу мен бағалаудың жолын да, жөн-жосығын да, оны дәмді етіп әзірлеудің көзін, кезін, ретін таба білген. Ел ен елді татуластыру да жақсылар мен жайсаңдарды құрметтеу де, өздерінің мырзалық, мәрттік үлгілі, өнегелі қасиеттері мен артықшылықтарын білдіру де,ел дәулеті мен қарым-қабілетін, түсінігін таныту да, қазақ кең дастарқан арқылы яғни ас, қонақасы арқылы көрсеткен. Осы жолда тұшымды сөз айтып,дәмді тағам берумен бірге таза, бүтін ыдыстарына дейін ерекше назарда болған. Сырттан келген кісілер де елді осы қонақасы берудің жолы мен жөні арқылы сынап, бағасын берген. Демек ұлт мәдениетінде тамақ, дәм таттыру-экономикалық дипломатиялық және тәлім-тәрбиелік қызмет атқарған. Бұл істе, қазақ халқының қонақжайлық дәстүрі шетелдерде ерте заманнан-ақ аңыз болып тараған. Қазақ деп бөлуді де білмеген, төрге шығарып ашық қабақ танытқан, достық көңілін көрсеткен. Шаршағандарына, мұқтаждарына ат ,ас, көлік сыйлай да білген. Ас, тамақ дайындауды қазақ әйелдерге жүктеген.Қазақ әйелдері тағамның алуан түрлерін дайындаумен бірге қыста да, жазда да таза әрі бұзылмай сақталуының әдіс- тәсілдері мен жолдарын да таба білген.Бұл қағидаларды әйелдер ұрпақтан ұрпаққа жеткізіп, кейінгілерге үйретіп отырған. Мысалы, олар етті ыстап сақтауды, қымызды жазда салқын ұстауды, майды көгертпей күтуді, басқа тамақтарды да бұзылмай сақталуының ғасырлар бойы ұмытылмай келе жатқан байырғы халықтың әдістері мен жолдарын да таба білген. Бұл қағидаларды ұрпақтан ұрпаққа жеткізіп, кейінгілерге үйретіп отырған. Мысалы, олар етті ыстап сақтауды, қымызды жазда салқын ұстауды, майды көгертпей күтуді,басқа да тағамдардың да бұзылмай сақталуының ғасырлар бойы ұмытпай келе жатқан байырғы халықтық әдістері менамалдарын, әсіресе ауылдық жерлерде күні бүгінге дейін жеткізді және оны әліде қолданып келеді. Қымыз бен шұбатты баптаудың, құрт,

ірімшік, ежігей, сары май сияқты жеңсік тамақтарды дайындауда қазақ әйелдерінің шеберлігі мен өнері үлгі етіп,мадақтауға тұрарлық. Қазақ халқы асты үш түрге бөледі.Олар ақ (сүт тағамдары),қызыл (ет тағамдары) және көк (жеміс тағамдары).

Мал және одан алынатын өнімдер қазақтың басты байлық қоры. Соның ішінде ұлт тағамдарының негізгі көзі болып табылатын сүттің орны бір бөлек. Сүт тағамдарын халық бір сөзбен ақ деп атайды.Осы ақтан бірнеше жүздеген,мыңдаған жылдар астам тамақ түрлері мен дайындау әдістерін жасаған.Және олардың көптеген қызықты атаулары мен орны және алуан түрлі ерекше жасау,пісіру жолдары тағы бар. Сөйтіп бір сүттен сұйық, қою, қоймалжың, ащы, тұщы, жұмсақ, қатты, ұнтақ тағамдар жасап шығарған.

Ғылыми зерттеулер көрсеткендей, сиырдың құрамында,100 грамға шаққандаақуыздың мөлшері 22,85-34,52% болса, қазақ ірімшігіндегі ақуыздың мөлшері 40-42 екен.Сыр құрамындағы көміртегі ары кетсе 4,52 –тен астайды, ал ірімшікте ол 10,93 болады.Адам ағзасындағы сүйек ұлпаларының мықты болуы үшін ең қажет элемент фосфор болса, дәстүрлі әдіспен жасалған ірімшік құрамында фосфор 0,51,ал кальций 2,3 мөлшерінде кездеседі екен.Ал қуаттылығына келсек,100 грамм сыр 268,8 – 401,38 қуат берсе, 100 грамм ірімшік 408,4 қуат береді. Құртымыз да химиялық құрамы мен колариясы жағынан жоғары тағам. **Сүт құрамындағы дәрумендер мөлшері** (%) Төменде сарысудың 100г –да кездесетін тағамдық зат. (калориялығы, ақуыз, май, көмірсу, дәрумендер және минералды заттар). Дәрумендер Витамин РР 0,1 мг; Витамин В1 (тиамин) 0,03 мг; Витамин В2 (рибофлавин) 0,1 мг; Витамин В5 (пантотеновая) 0,3 мг; Витамин В6 (пиридоксин) 0,1 мг; Витамин В9 (фолиевая) 1 мкг; Витамин В12 (кобаламины) 0,3 мкг; Витамин С 0,5 мг; Витамин Е (ТЭ) 0,03 мг; Витамин Н (биотин) 2 мкг; Витамин РР (Неоценовой эквивалент) 0,2328 мг; Холин 14 мг. Тағамдық құндылығы Калориясы -18,1 кКал., Ақуыз мөлшері - 0,8 г, май - 0,3 г, көмірсулар - 3,5 г, лактоза – барлық көмірсулар секілді организмдегі энергияның көтеріліп, биохимиялық процестердің дұрыс жүруіне көмек береді. Организмге түскен лактоза толық сіңіп кетеді. Оның тәттілігі сахарозадан 6 есе кем. Лактозаны қолдану ағзадағы холестериннің алмасуына жәрдем береді. Сары судың құрғақ затында басты компоненттері былай орналасады (%): лактоза – 70%; ақуызды заттар – 14,5%; май – 7,5%; минералды тұздар – 8%. Сүт сары суындағы көміртектің негізі лактоза болып саналады (сүтті қант). Бұл – дисахарид, екі қалдықтан тұратын (d-глюкоза және d-галактоза) және спецификалық өнім болып табылады. Лактозадан басқа сүт сары суында аз мөлшерде бос күйде глюкоза, галактоза, арабиноза, лактулоза және полисахарид амилоид болады. Сары суда болатын азотты заттар ақуызды және ақуызды емес органикалық қосылыстар түрінде кездеседі. Сүт сары суындағы ақуызды 90 % альбумин және глубулиннен тұрады. Казеин – сүттің негізгі ақуызы, ол α- , β-, γ- фракцияларынан құралады, - олар сүт өніміне толығымен өтпейді, бұл уақытта γ-фракциясы казеиннің жалпы мөлшерінің 3 – 5 % құрайды, ол толығымен сүт сары суына өтеді.

Сарысудың ақуызындағы аминқышқылдары құрамы алмастырылмайтын аминқышқылдардан тұрады. Сүт сарысуында біраз

мөлшерде органикалық қышқылдар бар (сүт, сірке, пропионды, құмырсқа, лимон қышқылы және т.б.). Лимон қышқылынан басқа органикалық қышқылдар сүтте және сүт сарысуында өсетін микроорганизмдер үшін жақсы қорек болады. Сүт сарысуындағы органикалық (0,1-0,4%) және бейорганикалық заттар (0,6-0,7%) қышқылдар калий, натрий, магний, кальций және т.б. кездеседі. Сонымен қатар (%) : K_2O – 30,3; Na_2O – 3.2; CaO – 20.1; MgO – 2.4; P_2O_5 – 22.4; Cl – 14.0; SO_3 – 2.6. Сүт сарысуында барлығы 30 дан астам түрлі макро және микроэлементтер бар, микроорганизмдерді өсіру үшін қоректік орта ретінде басқа субстраттарға қарағанда құрамында көбірек. Әр адам осындай шикі заты мол, жасалуы қарапайым, өзіндік құны төмен болғаны мен емдік ролі жоғары, сарысуды бағалап қажеттілігімізге жаратпасақ, табиғаттың адам баласы үшін тартқан сиын бағаламағаны болар еді. Қолда бар табиғи таза өнімдеріміздің қасиетін біліп бағалай алсақ, денсаулығымызды сақтай алған болар едік.

Қолданылған әдебиеттер тізімі:

1.Кенжеахметұлы С. Қазақстан дарқан дастарханы «Алматыкітап» 2007ж.
2.Қазақтың ұлттық тағамдары Алматы 2000ж
3.Қазақ энциклопедиясы Алматы 2002ж
4.Смагулова Б.С Екінші айналымдағы сүт шикізатын қайта өңдеудің қалдықсыз технологиясы

СЕКЦИЯ-ЖАС МАМАННЫҢ ЕҢБЕК НАРЫҒЫНДА ӘЛЕУМЕТТІК, ЭКОНОМИКАЛЫҚ ЖӘНЕ ҚҰҚЫҚТЫҚ АСПЕКТІЛЕРІ. ТУРИЗМ. ҚОНАҚ ҮЙ БИЗНЕСІ

ТАРИХИ-МӘДЕНИ ЕСКЕРТКІШТЕР — ТУРИЗМ ТІРЕГІ

Қатысушы: Серікқан Жанель Алмасқызы
Жетекшісі: Бектурсынова Айгерим Амангельдиновна
«№16 Төлеубай Аманов атындағы жалпы орта білім беретін мектебі» КММ
Семей қаласы

Бүгінде әлемнің көптеген дамыған елдерінде туризм саласы дамудың басым бағыттары ретінде экономиканың негізі болып саналады.Туризм–қазіргі әлемде кез–келген мемлекет экономикасының дамуына ықпал ететін әлемдік экономиканың ең ірі, әрі тез қарқынмен дамып келе жатқан салаларының бірі.

Қазіргі кезеңде дүние жүзі туризмді халық шаруашылығының жетекші саласы ретінде танып, оның өмірдегі әлеуметтік, экономикалық, мәдени-танымдылық, емдік–сауықтыру, спорттың және демалыс қажеттілігін күнделікті тәжірибеде мойындап отыр.

Қазақстанның қай жерін алып қарасаңыз да көркіне көз тоймайтын, бір-бірінен өткен сұлу табиғатымен адамды еліктірер жерлер көптеп кездеседі. Өлкеміздің әсем табиғатымен, тамаша ландшафтымен туризмді

дамытуға сұранып тұрған жерлері өте көп. Соның бірі - біз тұратын қасиетті Семей өңірі.

Семей қаласы Абай облысының орталығы теміржол, әуе және автомобиль жолдарының ірі торабы, Ертіс өзенінің екі жағына орналасқан. Абай облысы солтүстік–батысында Павлодар, батысында Қарағанды, оңтүстік батысында Ұлытау, оңтүстігінде Жетісу облыстарымен шектеседі. Жер бедері әр қилы. Бұл өңірді таулы, орман–тоғайлы, далалы, шөлді, шөлейтті ландшафт алып жатыр. Семей өңірі орналасқан жер негізінен алғанда жазық дала деуге болады. Семей қаласы арқылы Ертіс және оның ірі салалары Шаған, Шар өзендері ағып өтеді.

Өлкеміз рекреациялық қорларға да өте бай. Оларға тарихи ескерткіштер, емдік қасиеті бар пайдалы сулар мен шипалы балшықтар мысал бола алады.

Бүгінгі күні Семей еліміздің рухани және мәдени орталығы ретінде белгілі. XIX ғасырдың ортасында Қазақстанда тұңғыш рет Семей қаласында типография мен көпшілік кітапхана ашылып, алғашқы су құбыры жүргізілген. XX ғасырдың барысында бірінші футбол командасы құрылса, одан кейін де алғаш рет осы қалада футбол мен шахмат элементтерін біріктірген “Нью - футбол”ойыны дүниеге келді. Бұл қасиетті мекен ұлттық цирк пен театрдың Отаны. Сонымен қатар, мұнда Қазақстандағы алғашқы өлкетану мұражайы ашылды. Сондай-ақ, қаламызға келетін туристерді таң қалдыратын мәдени-тарихи орындар да өте көп. Достоевскийдің ірі әдеби-мемориалдық мұражайы, Невзоровтар жанұясының өнер мұражайы, тарихи - өлкетану мұражайы, Абай атындағы ұлттық кітапхана, Абай атындағы қорық-мұражай, Қазақстандағы алғашқы полиграфия мұражайы, анатомиялық мұражай, «Өлімнен де күшті» монументі сияқты мәдени–тыныңу оындары бар. Қалада тарихи және архитектуралық ескерткіштер де көп.

Қазіргі таңда шаhарымызда мемлекеттің қорғауына алынған жалпы саны 67 тарихи және мәдени ескерткіш тіркелген. Оның ішінде (1-сурет) 32 қала құрылысы және сәулет, 16 монументальді және 19 тарихи болып табылса, ал жетеуі республикалық маңызы бар ескерткіштер тізіміне енгізілген.1-сурет

"Қасиетті Қазақстан" картасына енген Абай облысындағы қасиетті орындар мен нысандар төмендегі кестеде көрсетілген.

Кесте №1

№	Қасиетті нысандар тобы	Абай облысында кездесетін нысандар
1	Ерекше бағаланатын табиғи мұра ескерткіштері	Ақтас тауындағы Қоңыр Әулие үңгірі – Абай ауданы
2	Діни және ғибадат орындары болып табылатын орындар	1.Қозы Көрпеш пен Баян сұлу кесенесі – Аягөз ауданы. 2.Ырғызбай ата кесенесі – Тарбағатай ауданы
3	Тарихи тұлғаларға қатысты қасиетті орындар	1.Абайдың «Жидебай-Бөрілі» тарихи-мәдени кешені – 2.Ф.М.Достоевскийдің әдеби-мемориалды үйі – Семей қаласы
4	Саяси, тарихи оқиғаларға байланысты қасиетті орындар	1.Семейдегі Алаш арыстары үйі – Семей қаласы. 2. Семей полигоны құрбандарына арналған «Өлімнен де күшті» монументі

Абай облысындағы ұлттық бірлік пен жаңғыру символы ретінде маңызды орын алатын нысандардың ел тарихын дамытуда орны ерекше. Рухани жаңғыру бағдарламасы аясында өлке тарихын дәріптеуде ескерткіштерге, тарихи орындарға саяхат жасау арқылы соңғы жылдардағы жаңалықтармен кең көлемде танысу мүмкіншілігі бар.

Семей – тарихы тереңнен бастау алатын, сәулетті ескерткіштерімен ерекшеленетін қала. Қала тұрғындары қойнауы құнды деректерге толы туған қаласының тарихын және тарихи-мәдени ескерткіштерін қастерлеп құрметтейді, аялап сақтайды. Киелі жерлер біздің қаламызда аз емес.

Егер бүгін бұл қалаға тарихшы-ғалымдар қызығушылық танытса, ертең ол саяхатшылардың жиналатын орнына айналуы мүмкін. Елбасымыздың «Рухани жаңғыру» бағдарламасы аясында ғылыми зерттеу жұмыстары барысында көріктендіру, туристік ескі және ортағасырлық археологиялық ескі қаланың орны мен мекенін қолдану бойынша жұмыстар жүргізілуде. Мәдени инфрақұрылым кеңейтіліп, мәдени мұраларды зерттеудің толық жүйесін құрудың тетіктері жүзеге асырылуда. Бұл нысандар туристердің баратын жеріне айналуы тиіс. Ендеше, Семейдің тарихи ескерткіштерінің маршрутына саяхат жасап көрелік.

Бұл картасызбаның https://clck.ru/32WBEo сілтемесі арқылы Семей қаласындағы маршрут бойынша жүріп өтіп, ескерткіштер туралы мәлімет алуға болады. Семей қаласына саяхат төмендегі 2-суретте негізгі нысандармен жүріп өткен жолсызба туралы мәліметтер көрсетілді.

2-сурет

Семей қаласындағы тарихи ескерткіштердің маршруттық картасызбасы

Картасызба «яндекс карта құрастырушы» арқылы жасалды. Жоспарланған

маршрут бойынша нысандар номірленіп, жүріп өткен жол көрсетілді. Картасызбадағы түсірілген номерге ескерткіштердің аттары ал, шартты белгіде ескерткіштердің сипаттамасы жазылған.

Маршрут тоғыз нысан бойынша белгіленіп, Қабанбай батыр ескерткішінен басталып Әміре Қашаубаев, В.И.Ленин, Жеңіс мемориалы, Әлихан Бөкейханов, Шәкәрім ескерткіші, «Ш.Уәлиханов пен Ф. Достоевский», Абай ескерткіші, «Өлімнен де күшті» ескерткіштері арқылы Семей қаласының тарихи ескерткіштер маршруты Бейбітшілік аралындағы «Өлімнен де күшті» монументімен аяқталып отыр. Бұл картасызбаның тиімділігі үйден шықпай-ақ онлайн түрде өзің жоспарлаған маршрутты түсіріп картасызба жасауға болады.

Ескерткіштердің өлкеміздің тарихын, мәдениетін дамытуға, қала өміріндегі алатын маңызы өте зор. Сондықтан, қала есерткіштерін жаңғыртып, дамытуға мынандай ұсыныстарды жүзеге асуру қажет деп ойлаймын:

1. Рухани жаңғыру бағдарламасы аясында өлке тарихын дәріптеуде ескерткіштерге, тарихи орындарға саяхат жасау арқылы соңғы жылдардағы жаңалықтармен кең көлемде танысу.
2. Ескерткіштердің ерекшелігін біздің бағалауымыз, қорғауымыз қажет.
3. Қала ескерткіштері туралы құнды мәліметтерді мұғалімдердің, оқушылардың пайдалануына мүмкіндік жасау.
4. «Яндекс карта құрастырушы» арқылы қаладағы ескерткіштерге саяхат жасауға мүмкіндік беретін бірегей жоба.
5. Тарихи-мәдени ескерткіштерді насихаттау арқылы өлкемізге келушілердің, демалушылардың, туристердің санын арттыруға мүмкіндік беру;

Біздің қаламызда тарихи құнды маңызы бар ескерткіштер жетерлік, сондықтан да тарихи ескерткіштерге саяхат болашақта жалғасын табады. Қорыта келгенде өңірімізде тарихи-мәдени ескерткіштер танымдық туризмді дамытуда алатын орны ерекше.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Ердавлетов С.Р. «География туризма Казахстана», Алматы, 1992 г.
2. Шығыс Қазақстан облысы энциклопедиясы, Алматы 2014,686 б.
3. Атамекен географиялық энциклопедия, Алматы 2011, 533-534 б
4. Әбдікәкімов Т. Ескерткіштер // Ертіс өңірі.- 2005.- 10 қараша.- б.31
5.

БУХГАЛТЕР - СҰРАНЫСҚА ИЕ МАМАНДЫҚ

Қатысушы:Ибрагимова Аяулым Маратқызы,
Жетекшісі: Какимова Динара Болатбековна
«Бизнес және сервис колледжі» КМҚК

Баяндаманың мақсаты мен міндеттері:

1.Бухгалтердің атқаратын функциялары және мақсатын анықтау

2.Бухгалтер маманы үшін кәсіби қызметіндегі ауызекі сөйлеу мәдениетінің маңызын анықтау

3.Қазіргі таңдағы бухгалтерлік мамандарының біліктілігі мен мүмкіндіктерін зерттеу

Бухгалтер мамандығы-кәсіпорындарда, ұйымдарда, ұйымдық-құқықтық формасына тәуелсіз мекемелерде міндеттемелер мен шаруашылық операцияларды, мүлікті талдау және бухгалтерлік есптің кәсіптік қызметіне дайындалған маман.

Төл теңгеміз өмірге енген кезеңде бухгалтерлік есеп пен есеп-қисап жұмыстарының атқаратын міндеттері өте зор. Бухгалтерлік есеп кәсіпорынның қаржы және шаруашылық қызметтерінің нәтижелерін есепке алу жүйесі. Кез - келген кәсіпорынды, кішігірім цехтан бастап, ірі корпорацияға дейін бухгалтердің көмегінсіз көзге елестете алмаймыз. Тіпті штатта екі адам болса, оның біреуі- бухгалтер болатыны сөзсіз.

Бүгінгі күні бухгалтер мамандығы– үнемі сұранысқа ие мамандық болып табылады.

Бухгалтерге қойылатын талаптар:

- ✓ жоғары профильді білімі;
- ✓ салық жүйесі және бухгалтерлік есеп саласының заңнамаларын білуі;
- ✓ жеке компьютерді еркін меңгеруі;
- ✓ бағдарламалармен жұмыс істей алуы.
- ✓ Бухгалтер мамандығындағы сөйлеу тілінің маңыздылығы туралы айтатын болсақ:
- ✓ Құпиялық принцпке негізделе отырып абайлап сөйлеу қажет;
- ✓ Бағыныштылары құпия ақпаратты жарияламайтындығына көз жеткізу.
- ✓ Мүдделер қақтығысынан қашқақтау және басқаларға ықтимал кикілжіңге кіріспей, өзін-өзі ұстап қалуы;
- ✓ Әңгіме барысында ұйымның заңды мақсаттарын бұзбау;
- ✓ Ақпаратты әділ және объективті ұсыну;
- ✓ Басқару үшін пайдалы болуы мүмкін ақпараттың барлығын ашып айту.
- ✓ Компаниядан тыс тұлгаларға этикалық жанжалдар жайлы хабарламау;
- ✓ Бухгалтерлер кәсіби тілде жетік сөйлеу керек;
- ✓ Бухгалтер іс-қағаздар стилін жақсы меңгеру керек

- ✓ Бухгалтер ауызекі сөйлеу тілінде үш тілде де жетік, мүдірмей сөйлесе алу керек.

Кез келген жұмыс істеп тұрған фирманың жүрегі – «бухгалтерия» Себебі мұнда кәсіпорынның кез-келген іс-әрекеті тіркейтін, сандық жағынан жинақталған мекеменің қозғалысын айқындайтын, болашағына шешім қабылдауға көмек көрсететін ол бухгалтер маманыңһның қызметі. Бухгалтерлер көптеген адамдармен қатынаста болатын мамандық иелері. Олар тек жұмыс орнында отырып есеп-қисаптан бөлек іс-әректтерін айқын жеткізе алатын тілге ие болу керек. Олай деуімнің себебі олардың қолынан талай адамның еңбегі, кәсіпорын жұмысы мен көрсеткіші болатын адам. Және де, бухгалтерлер жүргізген келіс сөздер есеп жағынан көптеген пайда әкелері сөзсіз. Бухгалтерлер үлкен кәсіпорындар, шет елдерде, шағын мекемелерде, мектептерде қайда болмасын сұранысы бар мамандық.

2. Бухгалтер мамандары үшін қазіргі уақытта қолданыстағы қажетті бағдарламалардың көбі шет тілдерінде жұмыс жасайды. Сондықтан да мамандардың көп бөлігі жұмыс жасайтын бағдарламаның тіліне қарай ыңғайланады. Бағдарламалардың қазақ тілінде жұмыс жасайтын нұсқасы жоқтың қасы. Бухгалтер мамандарының қолданыс бағдарламалары қазақ тілінде де жұмыс жасағаны әрине дұрыс болар еді, бірақ ол нұсқа әлі де болса дайындалмай жатыр. Қазір көптеген оқу орындарында бухгалтер мамандығын әртүрлі бағдарламалық қамтамасыз етудің ең танымал түрлері «1С»; «ЕҢ ҮЗДІК»; Ақпараттық-есепші» жүйелері қазақ тілінде оқытылуда, мұндағы басты мәселе бұл бағдарламалардың қазақ тілінде болмаса да, оның негізгі жүйелерін таныстырып оқыту. Осы бағдарламалардың болашақта міндетті түрде қазақ тіліндегі нұсқасы шығса деген үміттеміз.

Мағжан Жұмабаев атамыз «Тіл -адам жанының тілмашы, тілі кем болса, адамның қор болғаны» деген екен. Мәдениетті сөйлеу үшін әр адамның сөздік қоры мол болуы қажет. Яғни этика кодексіне сүйене отырып жұмыс жасайды бухгалтерлер. Нарықтық экономикада бухгалтер үшін мәдениетті сөйлеумен қатар, шет тілін білу маңызы зор, себебі дәрежелі маман үшін, ең алдымен өз кәсібінің ерекшеліктерін мұқият түсінуімен қатар, белгілі бір кәсіби терминдерге сүйеніп сөйлейтіндей сөздік қоры болуы қажет.

Біздің елімізде шетелдік инвестициялары бар компаниялар қарқынды дамып келеді, сондықтан көптеген қызметкерлерді жұмысқа алу кезінде қарапайым бухгалтерлер арасында да ағылшын тілін білу қажет екендігі айдан анық. Көптеген шетелдік ұйымдар басқа елдердегі миссияларды жүзеге асыруда барлық келісімдер, операциялар шет тілінде жасалады, сонымен қатар үлкен жалақыға тек шет тілін білу арқылы қол жеткізуге болады.

Шетел тілін білу бухгалтер халықаралық корпорацияда, ҚЕХС немесе GAAP есептілігін жүргізетін қазақстандық және шетелдік компанияларда жұмыс істеуге үлкен мүмкіндік береді. Бухгалтерлердің шет тілін білуде жұмысқа орналасу мүмкіндігі зор.

Сурет 1. Шет тілін білетін мамандарға сұранысты анықтау сауалнама нәтижесі

Кабинеттік зерттеу жүргізілді, яғни көрсетілген суретте диаграмма мәліметтерінде шетел тілдерін меңгеру деңгейлеріне талдау жасалынды. Бухгалтер мамандары мен бас бухгалтер мамандарына деген қазіргі уақыттағы сұраныс деңгейі бойынша салыстыру жұмысы жүргізілді. Нәтижесінде біліктілік пен қоса шетел тілін меңгерген бухгалтерлерге деген сұраныс жылдан жылға өскендігі байқалады. Яғни, шет тілін білу қай салада болмасын үлкен жетістіктерге апарады, сондықтан білікті маман болумен қатар тілдерді білу, сөйлеу мәдениеті де маңызды рөл атқаратынын айту керек.

Бухгалтер адамдармен қарым-қатынаста өзінің жұмыс жайын басшыларға, жұмысшыларға, серіктестерге тура және түсінікті жеткізеді. Кәсіби тіліндегі көптеген терминдер басқа адамдарға түсініксіз болғандықтан ауызекі тілде жетікізе білу шеберлігі болу керек. Жақсы маман болып қана қоймай алған білімін дәлелдеуде өзінің сөз шеберлігі болуы тиіс. Яғни, ауызекі сөйлеу мәдениетін сақтай отырып, көптеген тілдерде өз ойын айқын жеткізу мен жұмыс мақсатын айқындау болып табылады. Ауызекі сөйлеу тілі адамдар арасындағы байланыс көпірі. Егер адамдар бір-бірімен қарым-қатынаста болмаса адамдар дамуы шектелетін еді. Міне, дәл солай бухгалтер мамандығында ауызекі сөйлеу тілінің маңыздылығы осында кәсіпорын жағдайын көрстететін баяндайтын тұлға болып табылады. Бухгалтерлер үшін сөйлеу тілі оның қалай және қандай дәрежеде жұмыс жасап жатқанын көрсетеді.

3. Бухгалтер жұмысындағы жағымды сәттер:

- ✓ Сұранысқа ие мамандық; Жоғарғы профильді білім;
- ✓ Мансаптық өсудің кең мүмкіндіктері;
- ✓ Жалақы көбінесе маманның еңбекке қабілеттілігіне байланысты;
- ✓ Қашықтықтан-онлайн жұмыс жасау мүмкіндігі;
- ✓ Жұмысқа орналасуда кең таңдау;
- ✓ Жоғарғы жалақы,тұрақты жұмыс;
- ✓ Жұмыста үлкен жетістіктерге жету мүмкіншілігі;

Бухгалтерлердің жалақысы бойынша дамыған АҚШ мемлекетімен 2023 ағымдағы жылға салыстыру жұмысын жүргіздім.

Кесте 1. АҚШ-тағы ең танымал 5 бухгалтерлік лауазым-жұмысының жалақы мөлшері

Лауазым атауы	Жылына	Айына	Аптасына	Сағатына
Бас бухгалтер	$112951	$9413	$2172	$54.30
Топтық бухгалтер	$92402	$7700	$1777	$44.42

Аға бухгалтер-менеджер	$91990	$7666	$1769	$44.23
Қашықтықтағы аға бухгалтер	$89689	$7474	$1725	$43.12
Халықаралық сауда саласындағы аға бухгалтер	$83800	$6983	$1612	$40.29

Қазақстандағы бухгалтерия мен қаржыдағы орташа жалақы 2023 жылғы статистика мәліметтеріне сүйенсек келесідей: 273980-тан 530110-ға дейін. Орташа алғанда, трейдер 530110 алады, аудитор - 393120, бас бухгалтер 381220 табады, Қазақстандағы бухгалтерия және қаржы саласындағы Кредиттеу жөніндегі менеджер айына 363370 алады, қаржы талдаушысы тиісінше 324660 алады. Бухгалтер еңбек өтілі жоқ болса 130000-150000 тенге алады. Салыстыру жұмысының нәтижесі көрсеткендей, әрине АҚШ мемлекетінде жұмыс жасайтын бухгалтерлердің жалақсы 50-80 пайызға артық екені белгілі. Баяндамада айтылып өткендей бухгалтер маманы тынбай еңбек етсе, шет тілін жетік меңгерсе онлайн-қашықтықтан шетел инвестор фирмалардың бухгалтериясын жүргізу арқылы мол табыс табуға болады деп тұжырым жасадым

Баяндаманы қорытындылай келе келесідей ұсыныстар ұсынар едім:

- ✓ Болашақ мамандар үшін ағылшын тілдерін еркін сөйлеу үшін мамандығына байланысты қосымша сергіту сабақтары болса
- ✓ Жас мамандар білімін үнемі жетілдіріп отыру қажет, ол үшін басшылық қаржымен толықтай қамтамасыз етсе
- ✓ Бухгалтерлердің әртүрлі саладағы қабілеттерін шыңдауға, шығармашылығын танытуға арналған бағдарламалардың қолжетімді нұсқаларын көбейту.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. https://bizmedia.kz/2023
2. https://www.stat.gov.kz/
3. Баяндама резентациясына сілтеме

РАЗВИТИЕ ЭКОТУРИЗМА НА ПРИМЕРЕ ЛЕЧЕБНО-ОЗДОРОВИТЕЛЬНОГО ОЗЕРА ШОШКАЛЫ

Участник: Бекбулатова Амина

Руководитель: Сапаров Тимур Ерсаинұлы

КГУ «Борасинская средняя школа-сад» отдела образования Бескарагайского района управления образования области Абай

Актуальность исследования определяется тем, что в экономике Казахстана туризм играет ничтожную роль, хотя туризм вносит существенный вклад в экономику практически всех стран мира. По мнению экспертов, Казахстан использует свой туристско-рекреационный потенциал пока только на 10-15% и, как следствие, занимает 89 место в мире по доходам от въездного туризма.

Туристский сектор экономики Казахстана, вовлекая в свою орбиту базовые и вспомогательные отрасли и предприятия, оказывает мультиплицирующее воздействие на смежные отрасли, такие как транспорт, строительство, жилищно-коммунальное хозяйство, торговля, индустрия развлечений и др.,

прямо и косвенно способствует повышению уровня занятости населения. Таким образом, туристский сектор в национальной и региональной экономике играет очень важную роль.

Цель исследования состоит в формировании математических моделей устойчивого развития регионального туризма и разработке поддерживающих их инструментальных средств.

Для достижения указанной цели в работе поставлены следующие **задачи**:

- определить факторы, обеспечивающие устойчивое развитие регионального туристического кластера;
- построить структурную модель устойчивого развития туризма, позволяющую прогнозировать уровень развития регионального туристического кластера и оценивать влияние принимаемых управленческих решений на экономическую, экологическую и социальную устойчивость региона;

Объект и предмет исследования. Объектом исследования является региональный туристический сектор. Предметом исследования является математическое моделирование влияния экономических, экологических и социокультурных факторов на устойчивое развитие туризма в регионе.

Область исследования. «Разработка и исследование моделей и математических методов анализа микроэкономических процессов и систем: отраслей народного хозяйства, фирм и предприятий, домашних хозяйств, рынков, механизмов формирования спроса и потребления, способов количественной оценки предпринимательских рисков и обоснования инвестиционных решений»

Моделирование развития санитарно-курортного комплекса на территории озера Шошкалы Бескарагайского района.

Повышение качества оказания медицинских услуг, профилактика заболеваний на основе использования природных лечебных ресурсов, увеличение продолжительности жизни населения.

Жемчужина Бескарагайского района Восточно-Казахстанской области – это соленое озеро Шошкалы. Это озеро может стать полноценным курортом. Оно отличается большой концентрацией соли, не уступает по содержанию соли всемирно известному Мертвому морю в Израиле. Озеро богато целебными грязями. На сегодняшний день территория озера не обустроена для полноценного лечения и отдыха. [1]

По данным ГЛПР «Семей орманы» которые приведены в Таблице 1, на территории озера отдыхают большое количество людей. С каждым годом отдыхающих становиться только больше. Для привлечения большего числа туристов необходимо улучшить инфраструктуру, в частности проложить асфальтовое покрытие, провести освещение, используя солнечные панели. Строительство оздоровительного комплекса необходимо в целях улучшения оздоровления населения, поспособствует развитию рекреационного потенциала региона, для привлечения туристов в экологически чистую обстановку. [2]

При построение математической модели устойчивого развития Бескарагайского района за счет развития озера Шошкалы учитывались: сильные и слабые стороны проекта, возможности и угрозы.

Сильные стороны: Современное здание, удовлетворяющее современным экологическим требованиям; Возможность круглогодичного использования санатория; Высокая обеспеченность ресурсами (техника, квалифицированные кадры) для быстрого строительства; Наличие комфортабельных номеров и отдельных процедурных кабинетов;

Слабые строны: Слабое развитие транспортной инфраструктуры; Низкий ассортимент предлагаемых услуг; Отдаленность от районного центра; Незаинтересованность инвесторов;

Возможности: Обеспечение население региона качественными услугами по оздоровлению круглый год; Одновременный прием разных специалистов в отдельных процедурных кабинетах

Угрозы: Отсутствие инфраструктуры,дорог, подъездных путей; Предпочтение жителей в пользу других оздоровительных центров; Недостаток и задержки финансирования; Ухудшение эпидемиологической обстановки; Изменение законодательства, стандартов строительства; Подорожание стоимости материалов;

Цели проекта: Строительство санаторно-курортного комплекса площадью 480 кв. метров на 50 мест на территории о. Шошкалы Бескарагайского района.Многоэтажный санаторно-курортный комплекс площадью 480 кв. метров на 50 мест на территории о. Шошкалы Бескарагайского района. Первый этаж оказание услуг – зона досуга, блок столовая, блок сауна, блок лечебно-профилактических процедур, блок прачечная. Другие этажи - блоки размещения и проживания

О целебных свойствах в народе ходят легенды, якобы во времена войн с джунгарами казахские батыры, останавливались у озера, чтобы залечить свои раны. Еще говорят, что жил старик, который благодаря озеру и ежедневным процедурам с грязью поставил на ноги своего парализованного внука. Грязь из озера очень черная по цвету. [3]

У местных жителей озеро Шошкалы является излюбленным местом отдыха в жаркие летние дни, но хотя и взимают плату за проезд на территорию озера, там практически не создают условий. Побережье покрыто мусором, ученики школ приезжают сюда для проведения субботников, экологических акций. К сожалению, у казахстанцев нет культуры отдыха, они не задумываются над своими действиями, отдыхающие оставляют мусор, бутылки, пакеты и т.д. Это, в свою очередь, может причиной пожара, так как рядом произрастает сосновый ленточный бор.

Так, в 2003 году пожар уничтожил 106 гектаров соснового бора. Это огромная территория вдоль дороги республиканского значения Омск-Майкапчагай. На данный момент благодаря работе сотрудников «Семей орманы» идет постепенное восстановление леса. [4]

К слову, в зоне отдыха практически нет урн для мусора, санитарных условий. Люди приезжают отдыхать «дикарями» в основном на выходные, но из соседних районов России прибывают на несколько дней, устанавливая палатки.

В Бескарагайском районе области Абай презентован проект по строительству санатория с грязелечебницей и зоной отдыха на территории слабосолёного озера Шошкалы.

По словам руководителя проекта, представителя компании «Жаннұр Астана» Аскара Ильжанова, реализация этого инвестиционного проекта рассчитана до 2027 года, он оценивается в 5 млрд тенге.

Первый этап намечен на 2023-2024 годы. За этот период вокруг озера Шошкалы будут обустроены пляжи, построены купальни и другие малые архитектурные формы, начнётся первый этап благоустройства территорий.

С 2024 года приступят к поэтапному строительству основных капитальных объектов: санатория с бассейном и грязелечебницей, нескольких экогостиниц, ресторанов и конюшни. Завершится проект полным благоустройством прилегающей территории. [5]

При проведении математического моделирования для прогнозирования развития туризма в Бескарагайском районе были проанализированы данные, учитывались различные благоприятные и неблагоприятные факторы.

Устойчивое развитие туризма как сложной многофакторной системы будет определяться совокупным воздействием его трех основных подсистем: социальной, экономической и экологической.

Воздействие социальной подсистемы определяется основной социальной функцией туризма - улучшение качества трудовых ресурсов страны через оздоровление и отдых, а также создание емкого и устойчивого рынка труда в данной сфере.

Экономическая составляющая устойчивого развития туризма проявляется через развитие региональных экономик, пополнение доходной части бюджетов всех уровней, а также развитие сопутствующих отраслей экономики через мультипликативный эффект туризма.

Воздействие экологической составляющей устойчивого развития туризма в условиях глобализации проявляется через состояние окружающей среды и качество туристско-рекреационных ресурсов.

Комплексное решение экономических, социальных и экологических вопросов устойчивого развития туризма невозможно без разработки математических моделей и поддерживающих инструментальных средств, позволяющих прогнозировать основные показатели системы устойчивого развития туризма, выявлять ключевые факторы развития, определять эффективность принимаемых управленческих решений.

Список литературы

1.Восточно-Казахстанская область, http://academic.ru/dic.nsf/ruwiki/54382

2.Восточно-Казахстанская область. http://turkistan.ru/kazahstan-segodnya/regiony-kazahstana/vostochno-kazahstanskaya-oblast.html (дата обращения: 07.06.2013)

3.Ведение государственного реестра туристских маршрутов и троп http://kit.gov.kz/index.php/ru/razvitie-infrastruktury/vedenie-gosudarstvennogo-reestra-turistskikh-marshrutov-i-trop

4.Головченко В.А. ТУТ туристские технологии // Внедрение системы автоматизации в турфирме, основные проблемы и задачи. - 2004.

5.В правительстве обсудили концепцию развития туризма до 2020 года. http://www.izvestia.kz/node/24109

БОЛАШАҚ ТІЛ ОҚЫТУ ОРТАЛЫҒЫ

Қатысушы: Салех Мухамад Мустафа
Жетекшісі: Мұқанов Мерхат Социалұлы
«Семей қаласының №6 Гимназиясы» КММ

1. ЖОБАНЫҢ ТҮЙІНДЕМЕСІ

Аты-жөні	Салех Мухамад Мустафа
Байланыс деректері	Тел.ном:+77075200723
Қаражаттың нысаналы мақсаты:	Тұлғаның білімді әрі жан-жақты даму үшін жағдай жасау.
Валюта:	теңге
Жобаның жалпы сомасы, мың теңге:	6млн теңге
Соның ішінде қарыз/гранттық қаражат, мың теңге:	4.5 млн теңге
Соның ішінде меншікті қаражат, мың теңге:	1.5 млн теңге

Жобаның тұжырымдамасы...

Кестені жоба құны бойынша толтырыңыз

Атауы	Сомасы, теңге	Кредиттік / гранттық қаражат		Меншікті қаражат	
		Сомасы, теңге	%	Сомасы, теңге	%
Күрделі шығындар	2720000 теңге	3019200	11	1000000	-
Шикізат және айналым қаражатын сатып алу	180000 теңге	199800	11	-	-
Негізгі құралдарды сатып алу	2100000 теңге	2331000	11	-	-
Барлығы	**5 млн теңге**	**5550000**	**11**	**-**	**-**

Қаражаттың нысаналы мақсатын толтырыңыз

Атауы	Саны	Бағасы, тг	Сомасы, тг
Ғимарат жалға алу	1	150000	150000
Құрал-жабдықтар	125	2100000	2100000
Жалақы	7	730000	730000
Айналым ақшасы	1	180000	180000
Барлығы	132	3160000	3160000

2. ӨНІМНІҢ СИПАТТАМАСЫ(өніміңіздің қысқаша сипаттамасын беріңіз)

«Болашақ» білім беру орталығы. Әр түрлі жастағы білім алушыларға қалаған тілдерінде
еркін сөйлеуге мүмкіндік беру.Тиімді баға ұсыну арқылы білім алушыларға толық жағдай
жасау. Шет елдердегі серіктестермен біріге жұмыс жасап тәжірибемен алмасу. Әр жыл

сайын білім алушыларды білімдерін шыңдау үшін шет елдерге саяхатқа шығарып тілге
деген қызғушылықтарын арттыру.

3. НАРЫҚ ПЕН БӘСЕКЕЛЕСТЕРДІ ТАЛДАУ

Қазіргі таңда білім алу жан-жақты болу адамдар үшін басты мақсаттың бірі сондықтан
оқу орталықтарын ашу өте тиімді. Егерде сенің ашып отырған орталығыңның сапалы
жұмыс істей алмаса үлкен кемшілік. Қазіргі таңда көп орталықтардың біріншілден жарна-
малары нашар және ұжымның біріккен мақсаты

4. МАРКЕТИНГТІК ЖОСПАР

«Болашақ» білім беру орталығының басқа орталықтардан артықшылығы бізде
әр жыл сайын түрлі жеңілдіктермен өзінің білім алушыларын қуантып отырады, және
көп балалы отбасыларға арналған жеңілдіктер көрсетіледі. Яғни бір үйдің төрт баласы
оқысада ата-аналарына қиындық тудырмайды. Басқа білім беру орталықтарында жасалма-
ған жағдай жасалады ол яғни білім алуының жан-жақты дамыту бұл дегеніміз тілдік
курсты оқып жатып ол тек қана тіл үйренбей өзінің екінші қырын аша алады әртүрлі
интеллектуалдық дағдысын арттыру үшін тегін шахмат, тоғызқұмалақ т.б ойын түрлері
болады. Сабаққа ерте келген немесе арнайы осы ойын түрлерін үйренем деушілілерге
оқытушының нұсқауымен көмек көрсетіледі. Және де нклюзивті оқыту барлық орталық-
тарда көрсетілмеген біздің орталықта арнайы мамандар жұмыс істейтін болады бағасыда
қол жетімді болады.
Әр жыл сайын басқа елдерге шығып тәжірбие алмасу болады. Ол тек басқа орталықтарда-
ғыдай тек қана шетелге шығуменен шектелмейді білім алушыларға басқа ел мамандары
сабақ бере алады апта сайын “Conversation club” өтед. Мақсаты тілдік қиыншылықты
жойып ұялмай өз ойын жеткізіп еркін сөйлеу.
Кездесуі мүмкін қиындықтар ол оқушы саны толық болыды ма немесе шығарлылған шы-
ғын өтеледі ме? Әрине егер сапаға жұмыс істейтін болсақ мұндай және бұдан бөлек
қиыншылықтар кездеспейді. Басқы кезеңдерде оқушыларға өзіміздің жеңілдіктерімізді
көсететін боламыз ары қарай жұмыс өзінің айтып өткен жоспарымен жүреді.
Шетелден мамандар алдыру ол үлкен қаражатты талап етеді сондықтан басқы ашылу ке-
зінде тек мұғалімдермен жан-жақты жұмыс жүргізіледі содан кейін барып білім алушы-
лардың тілдік қабілеттері қалыптасқаннан кейін шет ел маманымен жұмыс басталады.
Жалпы қандай оқу түрлері көрсетілген және қанша оқушыдан болды?
Ең алдымен жас ерекшеліктеріне сай топқа бөлу бір топта басқа оқу орталықтарындығы-
дай он немесе он бес оқушы оқымайды яғни әр топта бес баладан және білім деңгейіне
жас ерекшеліктеріне байланысты оқиды. Алғашқы бір жылда қарқынды еңбек жасап
сапаға жұмыс істеумен оқушылар жинасақ кейін екінші жылдан бастап жоспарлаған
жоспармен жұмыс жүргіземіз.
Ғимаратта оқу кабинеттері, асхана, жатттығу бөлмесі, киім өткізетін орын, демалыс орын-
дары болады.

5. ӨНДІРІС ЖОСПАРЫ

Барлық кабинеттер толығымен компьютермен жабдықталады ыңғайлы орындықтар мен
Тегін Wi-Fi орнатылады. Шахмат ойыны үшін керек жабдықтар болады арнайы
үстелімен. Әртүрлі тыңдау құрылғылары болады.

Өз жобаңыздың өндірістік бағдарламасын жасаңыз

Көрсеткіштер	1-жыл	2-жыл
Бір айдағы өнім саны, бірлік	10000	20000

Бір жылда өндірілген өнім саны, бірлік	2 200 000	4 400 000
Өнім бірлігінің бағасы, теңге	2 000 000	4 000 000
Бір айдағы сатудан түскен түсім, мың тг.	2 500 000	2 500 000
Бір жылғы сатудан түскен түсім, мың тг.	4 400 000	8 000 000

Жобаның технологиялық жоспарын сипаттаңыз

Жобаны басқару жұмысшылар біліктілігін арттыруға үшін деңгейін білу керек. Жұмыс істейтін
Қызметкерлер әдістемені білу қажет

Сіздің жобаңыз үшін қажетті жабдықтар тізімін (инвестициялар) жасаңыз

Атауы	Саны	Бағасы	Сомасы
Компьютер	**10**	**170000**	1700000
Үстел, орындық	**40**	**20000**	800000
Арнай ойынға арналған үстел	**5**	**15000**	75000
Шахмат , тоғызқұмалақ	**10**	**2500**	25000
Құлаққаптар	**40**	**2000**	80000
Принтер	**10**	**30000**	300000
Тақта	**10**	**15000**	150000
Барлығы	**125**		2 068 000теңге

6. ҰЙЫМДАСТЫРУ-БАСҚАРУ ЖОСПАРЫ

Ұйымда –директор ,администратор, мұғалімдер, сатушы, жарнамалаушы жұмыс істей-
тін болады.
Администратор барлық істерді қадағалап отырады сабақ кестесін құру т.б жұмыстар
Администратордың айлығы 800000 теңге, мұғалім 110000 теңге, жарнамалаушы 30000 теңге
сатушы 45000 теңге жалақы алатын болады.

Штаттық кестені және еңбекақы төлеу қорын толтырыңыз, теңге

Штаттық бірлік	бірлік саны	айлық жалақы	жылдық жалақы қоры, мың тг
Негізгі қызметкерлер			
Кәсіпорын басшысы	1	150000	1800000
Барлығы	**1**		
жұмысшылар			**-**
Мұғалім	5	110000	1320000
жарнамалаушы	1	30000	360000
Барлығы			
Еңбек ресурстарына жұмсалатын барлық шығындар	**7**	**290000**	**3390000**

Жобаны іске асырудың күнтізбелік жоспары

Іс-шара / ай	Айлар			
	Маусым	Шілде	Тамыз	Қыркүйек
Маркетингтік зерттеулер және ТЭН				

дайындау				
Қаржыландыру мәселелерін шешу				
Рұқсат беру құжаттарын дайындау				
Несие/грант алу				
Ғимаратты, жабдықты дайындау				
Шикізат сатып алу				

7. ҚАРЖЫЛЫҚ ЖОСПАР

Біз жарнаманы ұтымды жасау арқылы, яғни инстаграм, ватсап желісі көмегімен жүргіземіз. Әр бала оқу үл-
гісі арқылы таңдаужасап оқу ақысын төлейді, яғни топтық оқу түрін таңдаса, 1 айда аптасына 3 уақыт оқу
арқылы 9 мың теңге төлейді. Жекелей оқу түрін таңдаса, 1 айда аптасына 3 уақыт оқу арқылы 15 мың тг тө-
лейді.

Шығындар жоспарын жасаңыз

Шығындық жоспар: жылына қызметкерлерге **3390000 теңге** айлық жалақы
салық **700000 теңге**
коммуналдық төлемдерге**: 250000 теңге**
оқу құралдары: **1200000 теңге**

Өнім өндіруге арналған шығындарды есептеу
Жылдар бойынша шығыстар, мың теңге

Көрсеткіштер атауы	1-жыл	2-жыл	Жоба үшін барлығы
№ 1 шикізат шығындары	200000	400000	600000
№ 2 шикізат шығындары	200000	400000	600000
№ 3 шикізат шығындары	200000	400000	600000
№ 4 шикізат шығындары	200000	400000	600000
Басқа шығыстар	180000	360000	540000
Жанар-жағар май материалдары	300000	600000	900000
Электр энергиясы	180000	360000	540000
Көлік қызметтері	-	-	-
Басқа шығындар	-	-	-
Еңбекақы төлеу қоры	8760000	17520000	26280000
Әкімшілік-басқару шығындары	200000	400000	600000
Төленетін әлеуметтік салық	700000	1400000	2100000
Барлық шығыстар			

Сіздің жобаңыздың кірістері мен шығыстары туралы есеп беріңіз

Атауы	Барлығы	1 жыл	2 жыл
Өнімдер мен қызметтерді сатудан түскен кіріс	**850000**	**10200000**	**20400000**
Өткізілген тауарлар мен көрсетілген қызметтердің өзіндік құны	**850000**	**10200000**	**20400000**

Жалпы кіріс	**850000**	**10200000**	**20400000**
Кезең шығыстары	**630000**	1260000	2520000
Амортизация	**225000**	450000	675000
Кредит пайыздары бойынша шығыстар	**130000**	1560000	31200000
Салық салынатын табыс	**200000**	400000	800000
Табыс салығы	**200000**	8000000	15000000
Таза табыс	**2500000**	30000000	6000000

SFEK STORE – КАК ПРИМЕР ЭФФЕКТИВНОГО МАРКЕТИНГА

Зенкович Диана, Рахимжанова Инкар
Руководитель: Искаков Артур Николаевич
КГКП «Семейский финансово-экономический колледж имени Рымбека Байсеитова» управление образования области Абай

В условиях современной глобализации брендирование учебных заведений является неотъемлемой частью стратегии развития. Сегодня происходят значительные изменения в самом понимании образования. Учебные заведения стали конкурентами на рынке образовательных услуг, где ведут активную борьбу за каждого студента, которые, в свою очередь, сегодня могут называться клиентами. Особенностью брендинга учебного заведения можно считать их целевую аудиторию, которая является одновременно и потребителем услуг, и готовым «продуктом» [1].

Целью нашей работы является- разработка брендовой продукции колледжа как средства повышения популярности учебного заведения и привлечения абитуриентов. Упрощение приобретения необходимой продукции в целях комфортизации учебной жизни студентов и преподавателей.

Для оригинального представления были выбраны следующие виды продукции:

- футболки для занятий физического воспитания;
- блокноты;
- пакеты;
- карандаши;
- ручки;
- шопер;
- папки;
- бутылки;
- резинки для волос.

Преимущества выбранных товаров:

1. Популярность –наличие у студента брендового продукта привлекает внимание и обеспечивает узнаваемость;
2. Востребованность - данные товары предназначены для студентов колледжа, и всегда необходимы;
3. Быстрота приобретения–наличие в колледже киоска на 1 этаже упрощает поиск необходимого продукта.

Первоначальные минимальные расходы представлены в таблице:

Название товара	Количество (штук)	Общая стоимость (тенге)
Блокноты	20	2520
Ручки	200	6000
Карандаши	200	6000
Футболки	50	10000
Бутылки	100	20000
Шоперы	30	30000
Папки	50	6000
Пакеты	200	10000
Резинки для волос	50	1740
Расходы на распечаткулоготипов		35000
Итого		**127260**

Размер выручки от оказания услуг нашего магазина будет зависеть от времени года, месяца и количества обучающихся и поступивших студентов.

Для представления и продвижения ассортимента будет использована страница в сети инстаграм. Там будет предоставлен прайс лист и список товаров, которые будут обновляться [2].

Финансирование планируют осуществлять инвесторы или выпускники нашего колледжа.

Был проведен опрос: "Стоит ли открывать брендированный магазин в нашем колледже?". По результатам опроса, проводимым среди студентов, выявилось, что ответов "за" было 93%, а ответов "против" было всего .Исходя из всего вышеперечисленного, можно сделать вывод, что данный бизнес будет иметь огромный успех и пользоваться спросом.

Список литературы

1. Галумов, Э.А. Основы РЯ. М.: Летопись XXI, 2014. 408 с.
2. Батра, Р. Майерс, Д., Аакер, Д. Рекламный менеджмент. М.: Вершина, 2011. 784 с.

ЕҢБЕК НАРЫҒЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУДА ЖӘНЕ РЕТТЕУДЕ МЕМЛЕКЕТТІҢ РӨЛІ.
ҚР ЕҢБЕК ТУРАЛЫ ЗАҢЫ

Қатысушы:Сламқанова Ұланай.
Жетекшісі: Сарсенбаева Ляззат Бакытжановна
Innovative College мекемесі

Жұмыс орындары жүйесін дамытуды реттеу.
Жұмыс орындарына сұранысты реттеу.

Мемлекеттік білім беру, мамандарды кәсіптік даярлау және қайта даярлауға мемлекеттің қатысуы. Еңбек ресурстары бұл ресурстардың ерекше түрі ол тек қана экономикалық өсудің негізгі факторы және негізгі өндірістік күш емес сонымен қатар тұтынушы, еңбек ресурстары өндірістің субьектісі және обьектісі кызметін атқарады. Олар жұмыс күші деп қана қарастырмай әртүрлі қажеттіліктері және мүмкіндіктері бар адамдар ретінде қарастыруға тиіс.
Жұмыспен қамтуды толық сипаттайтын көрсеткіштер:
Өнімді жұмыспен қамту қоғамдық өндірістерді жұмыспен қамту.
Тиімді жұмыспен қамту – ең ірі материалдық нәтиже алынатын жағдайдағы жұмыспен қамтылған еңбек күшін шығынсыз пайдалану.Мемлекеттік жұмыспен қамту нормативтік құқықтың негізі болып 1995 жылы 5-ші қаңтарда қабылданған Қазақстан Республикасының Конституциясына қайшы келмейтін, міндетті түрде табыс және ақы әкелетін жеке және қоғамдық қажеттіліктерді қанағаттандыруға бағытталған іс-әрекет. Мазмұны бойынша жұмыспен қамтуды демографиялық, экономикалық және әлеуметтік процестер мен біріктіре отыра қарастыру қажет. Бұл заңда жұмыспен қамту мәселелеріне қарағанда жұмыссыз азаматтарды қорғау мәлімелері толық қаралған ал еліміздегі жұмыссыздықтың себептеріне аз назар аударылады. Нарықтық экономикада еңбектің сұранысымен, ұсынысымен толық болатын, сақтау мүмкін емес, дегенмен мемлекеттік реттеу шаралары көмегімен жұмыссыздық деңгейін табиғи нормаға жеткізуге болады және жеткізу керек.
Мемлекеттік жұмыспен қамту саясатында келесі мәселерді ескеру керек:

1. Кәсіби деңгейі жоғары жұмыс күшіне сұранысты ұлғайту.
2. Мамандарды кәсіби даярлау және қайта даярлауды бекіту.
3. Жұмыс күшінің салалар, территориялар және жұмыспен қамтылу түрлері бойынша жедел ауытқуына ықпал жасау.
4. Еңбекке ынталандыру, табыстың өсуін, еңбектің себептерін өзгертуді үстемелеу.

Б) Қазақстанның болашақтағы жұмыспен қамту проблемаларын алдын алу үшін білім беруді реформалау керек. Өйткені жоғарғы және кәсіби техникалық оқу орындарындағы мамандарды даярлау экономикамыздағы кәсіби деңгейі жоғары мамандарға деген қажеттілікті толық қанағаттандырмайды. Жоғары оқуды бітіре сала көтеген түлектер жұмысқа және тәжірбиелік қызметке жарамсыз болып табылады және жұмыссыздар санына қосылады. Жас кадрлардың қазіргі кездегі проблемалары:

1. Білім берудің таяздылығы.
2. Білім берудің болашақ қызметтен өте алшақтығы.
3. Жоғарғы оқу-орындардағы мамандыққа баулудың іс-жүзінде жоқтығы.
4. Көптеген оқу-орындардағы білім сапасын тексерудегі салғырттық.

Корпоративтік мәдениет және этика білімінің аздығы. Қазақстанда экономикалық реформалар басталған кезде еңбекке жарамды жасқа кіретін және ол жастан шығатын адамдардың ара салмағының ықпал етуінің еңбек нарығында құрылымдық өзгерістер жүрді.1991 ж. салыстырғанда 2002 ж. Республикадағы жалпы халық санының 9,5% -ға азаюы кезінде экономикалық белсенді халықтың 13,1%-ға кеміді. Бұл орайда егер 1991 ж. жалдамалы

жұмыскердің саны 95,8%-ды құраса, ал 2002 ж. осы көрсеткіш 54,5%-ға дейін азайды.Сонымен бірге еңбек ресурстары құрылымын өздігінен жұмыспен қамтудың негізі құрамдас бөліктерінің бір ретінде өздігінен жұмыспен қамтылу 1991ж салық он есе өсті және 2,7 млн адамға жетті немесе 2002 ж. экономикалық белсенді халықтың Қазақстандағы шағын және орта кәсіпорындар жалпы жұмыспен қамтудың 20%. 2000 жылдағы жалақынын нақты мөлшері өскеніне қарамастан, мемлекеттік қызметтегі, ауыл шаруашылығындағы білім және денсаулық Сақтау саласындағы ақылы еңбек төлемі проблема күйінде қалып отыр. Орта жалақы аймақтар арасында 3,6 есе алшақтықтар бар. Негізгі табыс көзі болып табылатын жалақының үлесі азаматтардың жалпы табыстарында1998 жылғы 74%-дан 2000 ж. 71%-ға төмендеді. Жұмыспен қамту саласындағы және 2003-2005 жылдарда еңбек ресурстарын дамыту жөніндегі мақсат жұмыспен қамтылған халық санының өсуі және еңбек ресурстарының мамандықтарын арттыру. Осы көрсетілген мақсатты іске асыру үшін келесі мәселелерді шешуге тура келеді.

1. Барлық секторларда экономикалық өсуді қамтамасыз ету.
2. Жұмыспен қамтудың белсенді нысанын қамту, ішкі еңбек нарығын қорғау .
3. Жұмыс орындарын ашу Республикада 39,9%-ын құрады.

Статикалық органдардың деректері бойынша 2002ж жұмыссыздар саны 690,7 мың адам болды немесе ол белсенді халықтың 9,3-ы шетелдік жұмыс күшін тарту кезінде, Қазақстан азаматтарын даярлау. Даярлау кезінде Ақпараттық база жасау.

4. Еңбек қатынастарын жария ету. Жаңа жұмыс орындарын ашу және азаматтардың еңбек нарығындағы кәсіпкерлік даярлығын арттыру немесе жетілдіру.

Пайдаланған әдебиеттер:

1.«Еңбек нарығы экономикасы» Ж. Тажигулова. Алматы, 2012
2.«ҚР Еңбек Кодексі» 2008-2009
3.«Кәсіпорын экономикасы» А. Қ. Мейірбеков, Қ. Ә. Әлімбетов.

ЖЕРГІЛІКТІ ТУРИЗМДІ ДАМЫТУ АРҚЫЛЫ ӘЛЕУМЕТТІК ЖАҒДАЙЫ ТӨМЕН БАЛАЛАРДЫҢ ДЕНСАУЛЫҚТАРЫН НЫҒАЙТУ

Қатысушы: Нұрғазина Нейла
Жетекішісі: Жампеисов Ерлан Турсбекович
ШҚО білім басқармасы Алтай ауданы бойынша білім бөлімінің
«№1 Жаңа Бұқтырма орта мектебі»

Ғылыми жобаның негізгі мәселесі аймақтағы және Катонқарағай ауданындағы балалар туризмін дамыту және зерттеу. Зерттеу жұмысымның мақсаты: Аймақтағы балалар туризмін және өлкетану жұмыстарын дамыту, туристік орындардың әлеуметтік жағдайы нашар балалардың денсаулығын жақсарту барысындағы тиімділіктерін зерттеу. Мектептегі оқушылардың денсаулық деңгейі есептеліп,мониторингісі жасалды. Туристік бағыттың

сызбасы салынды. Осылайша балалар туризімін жетілдірудің тиімді жағын бүгінгі қауымға жеткізу.

Тақырыптың өзектілігі: Аймақтағы және Катонқарағай өлкесіндегі туристік демалыс орындары көп болғанымен, ондай орындар өте аз зерттелген. Әсіресе, әлеуметтік жағдайы төмен балаларға арналған туризмге көңіл бөлінбеген. Бүгінгі таңда балалар туризмін жетілдіру, табиғатты қорғау, ұлттық намысты жоғары ұстау, аймақтық білімді дамыту кезек күттірмейтін мәселелердің бірі. Осы орайда алдыма мынандай **мақсат** қойдым:

1. Аймақтағы балалар туризмін және өлкетану жұмыстарын дамыту.
2. Туристік орындардың әлеуметтік жағдайы төмен балалардың денсаулығын жақсарту барысындағы тиімділіктерін зерттеу.

Мектептегі оқушыларды қазіргі заман талабына сай жан-жақты дамыған, Отанын, туған жерін сүйетін, ұлтжанды азамат етіп тәрбиелеуге сыныптан тыс қосымша білім беру негіздерінің маңызы зор. Қосымша білім берудің басты міндеттерінің бірі баланың жеке тұлға ретінде дамуына жағдай жасау, қабілеттерін ұштап, белгілі бір нәрсеге қызығушылығын ояту. Қосымша білім беру жүйесіндегі басым бағыттарының бірі-балалар туризімін және өлкетану жұмыстарын дамыту болып табылады.

Туризмді сала ретінде алатын болсақ, ол балалар туризмінен бастау алады. Қазіргі туризм қызметінің тұжырымдамасы балаларды салауатты өмір салтына бейімделуге, ұлтжандылық тәрбие алуға, сонымен бірге өз туған өлкесін, оның тарихын, табиғатын, экономикасы мен мәдениетін білуге деген қызығушылығын оятады. Жастарды бәрі де қызықтыруы тиіс. Мысалы: қайда, қай жерде туғандығы, қайда тұратындығы?

Міне, осындай жайттар арқылы жастар бірсарынды өмірден жаңа өмірге, алыс сапарға ұмтылып, еркін қиялға беріліп, өз демалыстарын ұйымдастыра алады.

Ал, демалыс тек табиғатпен қарым-қатынас арқылы, тыныштықта, таза ауада демалу арқылы жүзеге асады. Туризммен айналысу – қуатты құрал. Адам денсаулығын жақсартады, туған өлкенің таңғажайып көркемдігін аялауға үйретеді, ата-бабалар ісін құрметтеуге баулиды. Ең бастысы, адамгершілікке, төзімділікке, қиын жағдайларда өзара көмек көрсетуге тәрбиелейді.

Шығыс Қазақстан аймағында туризм саласында, әліде болса шешілмеген проблемалар көп. Бұл тек қана аймақ бойынша ғана емес, Республика көлемінде де кездеседі. Бұл:

1. Оқушылардың рухани - әлеуметтік жағдайларын жақсарту.
2. Аймақтағы балалар туризмін жетілдіру арқылы әлеуметтік жағдайы төмен балаларға жағдай жасау.
3. Әкімшілік және ата-аналар тарапынан балалардың демалуына мүмкіндік жасай отырып, оларға көмек беру...

Осы қағидаларды бетке ала отырып, мен өзімнің зерттеу жұмысымда туристік соқпақтар арқылы,аймақтағы балалар туризмін дамыту жолдарына зерттеулер жүргіздім.

Алтай ауданы 1791 жылы құрылды.Аудан орталығы Алтай қаласы.Облыс орталығы Өскемен қаласынан- 186 км қашықтықта орналасқан.Жер көлемі 10,5

мың шаршы шақырым.Ал, Рахман қайнары Катонқарағай ауданының солтүстік шығысындағы 1760 м биіктікте орналысқан.
А) Облыс орталығы Өскемен қаласынан Рахман қайнарына дейін-440км
ә) Алтай қаласынан Рахман қайнарына дейін-260км
Бұл аймақтың табиғи байлығы ұшан-теңіз. Түгін тартсаң майы шыққан, ағашынан балы тамған қазақтың қасиетті мекені. Орманы нулы, өзені шулы, бұлағы шипалы, ауасы дауалы киелі де құйқалы жерұйық.
Мен бұл жобаны бастаған кезде өз мектебімдегі оқушылардың денсаулығын анықтаудан бастадым. Себебі мені мектебімдегі оқушылардың денсаулығы қатты толғандырды. Оларға қалайда көмектесу жолдарын іздедім. Осы мақсатпен мектебімдегі дәрігерлік бөлімде жинақталған деректерге сүйене отырып, оқушылар денсаулығының 4 жылдық салыстырмалы мониторингісін шығардым. Осыған орай мектептегі оқушылардың денсаулығы туралы қысқаша мәлімет бере кетсем.
Кесте-1 «2020-2023 жылдардағы оқушылар денсаулығының кестесі.»

№	Ауру түрлері	2020		2021		2022		2023	
		жалпы	Ә.Ж. төмен	жалпы	Ә.Ж. төмен	жалпы	Ә.Ж. төмен	жалпы	Ә.Ж. төмен
1	Бүйрек ауруы	15	8	16	9	18	8	17	7
2	Бауыр ауруы	11	6	13	7	14	6	12	4
3	Асқазан-ішек ауруы	18	12	21	13	24	11	22	9
4	Жүйке жүйесі ауруы	21	12	24	13	26	11	25	8
5	Тыныс жолдар ауруы	12	8	15	9	18	7	16	6

Бұл кестеден көріп отырғандарыңыздай біздің мектебіміздің көптеген оқушылары асқазан-ішек ауруларымен қатар, жүйке жүйесі аурулары және тыныс жолдар аурулары мен ауыратындығы байқалады. Мұндай аурулардың алдын алу жолдарының бірден-бір жолы – бұл аймақтағы туристік соқпақтарды жетілдіру арқылы (балалар туризімін дамыту)жеткізуге болатындығына көзім жетті. Неғұрлым аймақта осындай туристік соқпақтар көп жұмыс жасаса-соғұрлым болашақ жастардың денсаулығын жақсы деңгейге көтеруге болушы еді.

2020-2023 жылдардағы оқушылар денсаулығының мониторингісі.

Бұл кесте мен мониторингтен біз мектебіміздегі оқушылар арасындағы ауру балалар деңгейінің 2020-2023 жылдар аралығында тек біртіндеп өсіп келе жатқанын байқасақ, ал 2023 жылы бұл көрсеткіштің біршама болса да төмендегенін байқаймыз. Сондықтан да бұл ауру түрлерінің алдын алу жолдарының бірден-бір жолы, аймағымыздағы балалар туризмін дамыту. Аймақ үшін балалар туризмін дамыту бүгінгі күннің өзекті мәселесі. Осы өзекті мәселені шешу барысында, оқушылардың денсаулығын нығайту үшін көптеген зерттеу жұмыстарын жасадым. Біздің мектепте қазіргі кезде экологиялық клуб жұмыс істейді. Экологиялық клубтың төрайымы мен өзім. Денсаулығында ақаулығы бар оқушылар саны өсуде. Бұл оқушыларға мектеп тарапынан, Халықаралық СОРОС ұйымы тарапынан көмек көрсетіледі және экологиялық клуб мүшелері ата-аналардың көмегімен, денсаулығында ақаулығы бар оқушыларды әртүрлі алыс-жақын туристік соқпақтарға тарту арқылы, денсаулықтарын жақсартуға көмектеседі. 2021-2022 жылдар аралығында клуб мүшелерінің ұйымдастыруымен Катонқарағай өңіріне және Алтай аймағының көптеген жерлеріне туристік соқпақпен барып қайттық. Барған жерлерімізді картаға және фотаға түсіріп алдық.Туристік соқпақ арқылы біз тек оқушылардың денсаулығын ғана емес, сонымен қатар әрбір баланың қабілеттерін ұштап,шымырлық пен төзімділікке, шыдамдылыққа белгілі бір нәрсеге қызығушылығын оятып, дүниетанымын кеңейте аламыз.

Туристік бағыттардың сызбасы

<u>1-ші туристік бағыт:Алтай аймағы.</u>

1-ші туристік соқпақ.

Алтай қаласының солтүстік шығысында орналасқан Хамир өзенінің бойы. Өзен боймен жаяу жоғары өрлеп 2-і күндік жол жүріп қайттық. Хамир бойындағы сарқырама және табиғаттың әдемі жерлерін фотаға түсірдік,

құрбыларыммен рухани – эстетикалық демалып,денсаулықты біршама нығайтып қайттық.
2-ші туристік соқпақ.
Алтай қаласының солтүстік шығысында орналасқан Бұқтырма өзенінің бойы. Өзен бойымен жаяу жүру арқылы 1-ші аялдаманы Богатрев аулының солтүстігінде оналасқан «Батыр қалқаны» тауының етегіне аялдадық. Тауға шығу, жартасқа өрмелеу, суға шомылу, таза ауада демалумен айналыстық. 2-ші аялдаманы Быкова ауылының солтүстік-батысындағы қылқан жапырақты орманның шетіне жасадық3-ші туристік соқпақ.
Алтай қаласының батысында орналасқан Бүркіт тауы.Бұл біздің қысқы туристік соқпағымыз. Тауға өрмелеу,шаңғы тебу, сырғанаумен айналыстық.
Қысқы тау туризмі.

1. Туған өлке табиғатын, мәдениетін сүюге шақырады.
2. Жан-жақты білім алуға және оны оқу тәрбие жүйесінде қолдануға мүмкіндік береді.
3. Шаңғы тебу арқылы күш-қуатарын қалпына келтіреді.
4. Қабілетерін ұштап, дүниетанымын кеңейту

<u>2-ші туристік бағыт: Катонқарағай аймағы.</u>
«Бұқтырма ауылынан Рахман қайнарына дейінгі туристік соқпақ»
1-ші аялдама: Майемер ауылының шығысында орналасқан Нарын өзені.
2-ші аялдама: Белқарағай ауылының оңтүстігінде оналасқан бұлақ.
3-ші аялдама: Топқайың ауылының оңтүстік-шығысында орналасқан демалыс санаториі «Нұр-Бұлақ».
4-ші аялдама: Шыңғыстай ауылының маңында орналасқан Күркіреуік өзені.
5-ші аялдама: Берел ауылының оңтүстігінде орналасқан Ақбұлқақ өзені.
6-шы аялдама: Рахман қайнары.
Туристік саяхат кезінде көлдің пайда болу тарихымен, Арасан маңындағы дәрілік өсімдіктер мен жануарлар әлемімен танысуға болады. Көлде жергілікті жерде ғана кездесетін Қарақаба леногі (ускуч), таймень балықтарын көре аламыз. Көлдің табиғаты әсем, ауасы таза, суы мөлдір, мыңжылдық қарағайлары тау қойнауында көз тартады. Өзен, көлдің суымен радон суы балалар бойындағы асқазан, ішек жолы ауруларын, тері ауруларын, бүйрек ауруларынан толығымен жазылып кетуіне мүмкіндік береді. Біз өзен және көл туризімін дамыту арқылы ғана балалар бойындағы осындай ауру түрлерінің алдын алуымызға болады. Ал, тау туризмі арқылы балалар бойындағы тірек қимыл аппараты мен бұлшық ет жүйесі, орталық және шеткі жүйке жүйесі ауруларын, қозғалыс аппараты және омыртқа жүйесі ауруларын, эндокриндік жүйке ауруларын және тыныс жолдар ауруларын жазуға болады.
Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:
1. Ғылыми әдістемелік журнал №3(20),2009 жыл
2. С. Бейсенова «Қазакстанның физикалық географиясы»-Алматы «Атамұра» 2004жыл-256 бет
3. Қазақстанның өсімдіктер әлемі(Көпшілікке арналған ғылыми басылым)-Алматыкітап ААҚ-2004жыл-176 бет

4. Қазақстан өсімдіктер әлемінің асыл қазынасы-Алматы «Алматыкітап» ЖШС 2006жыл-128 бет

Networking

Участник: Оразғалиева Анель
Руководитель: Салимбекова Нурсауле Шакаримовна
«Средняя общеобразовательная школа №4» КГУ г.Семей

Нетворкинг — это создание и развитие сети полезных знакомств. Это инвестиция в будущее: вы просто заводите знакомства, которые пригодятся в карьере или бизнесе. Чем больше у вас таких знакомых, тем больше возможностей.

Зачем развивать сеть знакомств

Чем сильнее ваше присутствие в профессиональном сообществе, тем больше пользы можно из этого извлечь. Люди попадают туда неслучайно — каждый владеет определенными ресурсами, интеллектуальным и социальным капиталом. Поэтому любой новый контакт обладает потенциалом для взаимовыгодного сотрудничества. Вот какие возможности открывают такие отношения.

Главные пользы нетворкинга:

- Постоянный доступ к экспертам
- Повышение насмотренности и мотивации
- Возможности для трудоустройства
- Потенциальное партнерство и инвестиции
- **Как работает нетворкинг**
- Любой человек занимается нетворкингом в течение жизни: знакомится, общается, вступает в сообщества. Важно научиться извлекать пользу из этих процессов. Никто и не подумает звать вас на работу, если не знает, чем вы занимаетесь.

Где практиковать нетворкинг?

- Образовательные программы и профессиональные соревнования, где участники объединяются в группы.
- Коворкинги — хорошая база для поиска деловых знакомств.

Отраслевые выставки, форумы и конференции

- Социальные сети, если правильно ими пользоваться, будут работать на развитие связей.

Каких ошибок в нетворкинге стоит избегать

1. Не пытайтесь с ходу продать свои идеи и не будьте излишне навязчивым. Это отпугивает людей и портит впечатление. Лучше больше спрашивайте и слушайте.
2. Не просите о помощи на первых порах. Сначала вам нужно установить крепкие доверительные отношения.
3. Не старайтесь показаться лучше, чем вы есть. Ложь рано или поздно вскроется, а репутация останется запятнанной навсегда.

4. Не вступайте в личные финансовые отношения с новыми знакомыми — не одалживайте деньги, не берите в долг и не становитесь гарантом.
5. Не напоминайте об устных договоренностях дважды. Спросите, о чем условились в беседе, всего один раз. Если человек не выполнил обещание — простите его.
6. Не участвуйте в сплетнях и интригах, не распространяйте ложную и порочащую информацию.

РАЗВИТИЕ ВНУТРЕННЕГО ТУРИЗМА В КАЗАХСТАНЕ

Участник:Жанузакова Айкөркем Аманжоловна
Руководители:Қабдылқақ Аяна Нурланқызы
Калиева Айгуль Амангельдиновна
КГУ «Средняя общеобразовательная школа №19» г.Семей

В последнее время интерес к Казахстану, как к туристическому направлению, значительно возрос во всем мире, и соответственно, из года в год увеличивается спектр туристических услуг, предоставляемых местными туроператорами для привлечения большего количества путешественников. Более всего в Казахстане туристов из Германии, Англии, Японии, Кореи, Китая. Немцы и англичане уже разведали туристические маршруты Казахстана, тогда как сами казахстанцы не развивают туризм на должном уровне.

Сегодня в Казахстане представлены практически все существующие виды туризма - познавательный, развлекательный, этнический, экологический и другие. Для туристов предлагается ряд маршрутов путешествий по всей территории Казахстана.Индустрия туризма в Республике Казахстан на государственном уровне признана одной из приоритетных отраслей экономики. В реализации положений индустриально-инновационного развития экономики Казахстана ведущая роль принадлежит системе отечественных кластеров. Особое место среди них занимает туристический кластер. Сегодняшние тенденции в развитии этой отрасли таковы, что туристы, которые хорошо изучили известнейшие курорты мира, стремятся в страны, где туристический сектор только начинает развиваться. Казахстан – в их числе.

Основной целью развития туризма в Казахстане является создание современного высокоэффективного и конкурентоспособного туристического комплекса, на базе которого будут обеспечиваться условия для развития отрасли, как сектора экономики, интеграции в

систему мирового туристического рынка и развитие дальнейшего международного сотрудничества в области туризма.

Согласно данным Агентства РК по статистике по итогам первого квартала 2013 года количество обслуженных посетителей составило 4 164,9 тыс. человек, это на 27,1% больше показателя соответствующего периода 2012 года.

При этом количество посетителей въездного туризма увеличилось на 21,6% - 1 063,6 тыс. человек; количество посетителей внутреннего туризма увеличилось на 33,3% - 1 254,8 тыс. человек.

Однако мы пока еще не достигли высокого уровня и высоких показателей в сфере туризма. Въездной туризм по-прежнему развивается слабо, что ведёт к целому ряду негативных последствий. Выездной туризм представляет собой не что иное, как невидимый импорт. Казахстанские туристы оставляют свои капиталы в другой стране. Известно, что один турист приводит к созданию десяти рабочих мест, и эти места создаются не в Казахстане.

Поэтому для казахстанского туризма в настоящее время актуальной задачей является развитие въездного туризма. В Республике Казахстан 41,4 % всего объема обслуженных туристов приходится на выездной туризм, 39% — на внутренний, 19,6% — на въездной. [1]

Таким образом, актуальность нашего проекта заключается в том, что туризм в Казахстане является одной из приоритетных отраслей развития несырьевого сектора экономики.

Потребности людей индивидуальны, в том числе и в туризме, поэтому мы предлагаем разные пакеты услуг в рамках следующих видов туризма: экстремальный, семейный, молодежный, экскурсионный. Наш проект направлен на развитие более активного отдыха в Казахстане, так как в современном мире активный отдых становится все более популярным видом туризма. К активному туризму приобщаются люди разных возрастов и профессий, имеющие разное семейное и общественное положение, существенно отличающиеся уровнем культуры и физического развития. Также следует отметить, что РК принимает активное участие в реализации мероприятий, посвященных году туризма в СНГ, что в свою очередь повышает степень значимости актуальности нашего проекта.

Объектом исследования проекта является въездной туризм в Республике Казахстан. В ходе разработки проекта нами исследовались: индустрия туризма в РК, конкурентная туристская среда, основные инновационные

инструменты маркетинга, конкуренты – фирмы, предоставляющие пакеты туристических услуг, спрос на экстремальный и экскурсионный виды туризма, потребительский рынок.

Изучение рынка спроса и выделение целевых потребительских групп.

Туризм давно стал насущной необходимостью и неотъемлемой частью жизни людей. Рано или поздно человек ощущает потребность отправиться в путешествие. Его стремление к разнообразию впечатлений приобретает четкие очертания, когда он приходит к решению провести свободное время вне дома, рассчитывая с переменой мест снять нервное напряжение и усталость, порождаемые работой.

Мотивов, которыми руководствуется турист много, причем у туриста всегда присутствует целая гамма побудительных мотивов, из которых лишь определенные могут иметь существенную значимость и влиять на механизм и результат принятия окончательного решения. Однако любой мотив в конкретной ситуации под воздействием определенных обстоятельств, способен оказывать влияние на поведение потребителя в процессе принятия им решения о путешествии и выборе турпродукта.

Нередко туристская программа изменяется под воздействием не основных, а побочных мотивов. Например, человек, отправившийся на отдых в определенное место, порой посещает другие интересные места и достопримечательности, объясняя свой поступок таким мотивационным исходом: "Когда здесь еще побываю? Надо все увидеть". Мотивы обусловливают совершенствование, развитие и внедрение новых туристских программ. В мире насчитывается свыше 300 видов и подвидов путешествий, которые постоянно дополняются новыми разновидностями, способными удовлетворить самые разнообразные желания и потребности туристов.

Туристическая поездка имеет в своей основе мотивацию, которая является одним из важнейших факторов принятия решения о путешествии и выбора туристского продукта и его составных элементов. Мотивация выбора туристского путешествия (время, продолжительность, направление, вид, затраты, характер деятельности) важнейшая характеристика, влияющая на поведенческие инициативы туриста при планировании им отдыха, выборе, приобретении и свершении тура. Таким образом, актуальность и практическая значимость мотивационных аспектов в туризме очевидны. Понимание, знание и использование туристских мотивов, влияющих на выбор конкретного туристского продукта и принятие решения о путешествии,

могут стать залогом успешного функционирования туристского предприятия, продвижения и популяризации туристского направления. Выявив мотивы, можно вырабатывать эффективные приемы, способствующие привлечению туриста и придания ему статуса постоянного, что, в конечном итоге, прямым или косвенным образом может повлиять на характер и объем спроса. Виды отдыха позволяют составить условную классификацию туристских мотиваций при выборе путешествия: 1. Забота о здоровье туры культурно-оздоровительные, лечебные, с использованием оздоровительных видов спорта, а также экзотические туры.
2. Занятия спортом, туры, содержащие разнообразные виды спорта. 3. Возможность самовыражения и самоутверждения приключенческие туры: высококатегорийные туристские походы, сафари, охота, покорение горных вершин, экспедиции пр. 4. Возможность заняться любимым делом (хобби) в среде единомышленников специальные туры для автолюбителей, фанатов и спортивных болельщиков на спортивные соревнования, чемпионаты и олимпиады; туры для паломников, коллекционеров, гурманов. 5. Решение деловых проблем деловые, конгресс-туры и др. Существует также ряд факторов, оказывающих влияние на туристские мотивы, которые необходимо учитывать при изучении спроса на турпродукт и при формировании программ обслуживания. Принято выделять доминирующие и побочные факторы туристской мотивации, обладающие определенными возможностями усиливать свое влияние на поведение потребителя и процесс принятия им решения о путешествии и выбор турпродукта. Перечислим некоторые из них. 1). Возраст. Мотиваци выбора путешествия в в принятии решения или возможности влиять на его выбор:школьники (до 18 лет) в основном финансово зависимы, обладают ограниченной самостоятельностью, чаще всего следуют на отдых в составе групп, отличаются высокой любознательностью. Предпочитают познавательный и активный отдых;
- молодежь, студенты (до 25 лет), как правило, имеют достаточное образование, высокую требовательность к удовлетворению познавательных исходов, активному отдыху, склонны к самостоятельности, индивидуальному или самодеятельному туризму, коммуникабельны, с ярко выраженными приключенческими мотивами. Согласно современной концепции жизни, до создания семьи, люди предпочитают посмотреть мир, что учитывается турфирмами при разработке турпродукта: для этой категории туристов существует много

предложений и наибольшее количество скидок; - туристы (25-35 лет) обычно семейные, с малолетними детьми, связаны необходимостью закрепления своего положения в обществе, служебной карьерой; на отдых выделяют мало времени и средств, направляя их в основном на укрепление финансового положения семьи.
- туристы (35-50 лет) предпочитают менее активный, менее познавательный, более спокойный отдых, чаще без детей и без партнера; как правило, обеспечены, знают цену деньгам и развлечениям. Основной мотив за свои деньги получить отличный отдых, адекватный вложенным средствам и жизненному опыту;
- туристы (от 50 лет и старше), за редким исключением, обладают относительно слабыми физическими возможностями, склонны к недомоганиям (им показаны существенные климатические ограничения); предпочитают познавательный отдых, как правило, вне сезона, а также опосредованно связанный с лечением. Основная мотивация возможность спокойного отдыха, исключительная мотивация "успеть увидеть". У этой группы туристов высокие требования к внешним воздействиям. 2). Социальная принадлежность. Этот фактор оказывает существенное влияние на мотивацию выбора отдыха.

Список литературы:

1.Данные агентства Республики Казахстан по статистике, http://www.stat.kz

2. Квартальнов В.А., «Туризм», Учебное пособие, г. Москва, 2001г.

3.http://www.nomad.su

4. Григорьева Е., «Петроглифы Танбалы. (Тамгалы)», Научная статья,

СМАРТ-КАРТА ГОРОДА СЕМЕЙ ДЛЯ ИНОСТРАННЫХ ТУРИСТОВ

Участник:Жумагельдин Ернар, Капышов Султан
Руководители: Тусупканова Жанар Казбековна,
Журсумбаева Гульдана Сайрановна
КГУ «Средняя общеобразовательная школа №4» г.Семей

Смарт карта города, это не справочник достопримечательностей и организаций туристической отрасли. Это площадка, объединяющая организации и туристов.Основное преимущество нашего приложения, это то, что турист видит маршруты и может выбрать сразу весь свой маршрут. Самые распространённые примеры: мы приезжаем в любой город и хотим прогуляться по городу. Первое что мы делаем, это спрашиваем у администратора, и он начинает нам рассказывать. В нашем варианте, достаточно взять карту, включить мобильное приложение с QR – кодом и посмотреть

последовательный маршрут начиная от гостиницы, и интересы – военно-исторические памятники, музеи и т.д. По построенному маршруту можно двигаться. Подойдя к памятнику можно послушать аудиогида либо самостоятельно ознакомиться с информацией с помощью **QR - кода**Создание туристической смарт карты-путеводителя по городу Семей, КазахстанГлавной целью проекта является сочетание возможностей современных информационных технологий с систематизированной информацией о туристской территорииВ нашем городе основная проблема, препятствующая развитию туризма (как внутреннего, так и внешнего) – это отсутствие единой инфраструктуры. Турист самостоятельно приехавший в город и нашу область, самостоятельно должен искать достопримечательности, памятники, места отдыха и питания.Для решения данной задачи уже много сделано – Яндекс \ Google картыотображают достопримечательности с фотографиями. Но все равно туристамприходится самостоятельно искать описание достопримечательностей. При этом проблема усложняется отсутствием маршрутов пеших \ велосипедных \автомобильных. Например, туристы сами добрались до города, но что посмотреть рядом с гостиницей, в пределах 2-х часов пешей прогулки найти невозможно.Дополнительно проблема усложняется для иностранных туристов, т.к. описание достопримечательностей, не говоря уже об аудиогидах, на английском языке найти практически невозможно. Также надо учитывать, что наша область является родиной известного казахского акына Абая Кунанбаева – что привлекает поток туристов в нашу область, но им надо показать, что еще они могут посмотреть и где побывать, а таких мест достаточно. Об этих местах знают только те, кто едет целенаправленно.Таким образом, актуальность нашего проекта создание смарт карты с QR – кодом для туристов нашего города направлен на создание единой информационной площадки, которая объединит между собой туриста, турагентства, гостиницы, музеи, кафе, места отдыха и времяпровождения. И предоставит туристам полную информацию не только о достопримечательностях на английском языке, но и маршруты.

1. Составьте план вашей визитной карточки
2. Познакомьтесь с визитной карточкой г. Семей.
3. Представьте другим группам визитную карточку нашего города. Не забудьте указать основные достопримечательности нашего города.

По результатам данной работы мы выяснили, что большинство учащихся проявили интерес к выполнению данного задания, тема является **актуальной.**

К январю мы собрали необходимый материал и приступили к непосредственному оформлению сайта «Мой город». Наш сайт состоял из двух разделов: «Достопримечательности моего города» и «Маршруты моего города». При оформлении раздела столкнулись с трудностью: собранный материал оказался достаточно обширным, и нам пришлось отказаться от подробного описания достопримечательностей. Огромную помощь в

воплощении сайта в жизнь оказывали наши учителя. Они помогали мне оформлять страницы альбома: корректировать фотографии, искать рисунки. Результатом проведенной нами работы стал красочный сайт «Мой город»

В заключении хочется сказать, что цель проекта достигнута: мы узнали историю образования нашего города, ближе познакомились с его достопримечательностями, мы создали Смарт карту нашего города, которая является не только справочником достопримечательностей, но и организацией туристической отрасли. Проанализировав полученную информацию и проведя наблюдения, пришли к выводу, что город Семей является одним из исторических городов Казахстана. В нашем варианте,

достаточно взять карту, включить мобильное приложение и посмотреть последовательный маршрут начиная от гостиницы, и интересы – военно-исторические памятники, музеи и т.д. По построенному маршруту можно двигаться. Подойдя к памятнику можно послушать аудиогида либо самостоятельно ознакомиться с информацией с помощью **QR - кода.**

Получив ответы на заданные вопросы, мы сделали вывод, что, к сожалению, школьники не знают историю своего города и не имеют конкретных знаний о его достопримечательностях. Они привычно относятся к красоте сооружений, как обычному хорошему месту отдыха. Это плохо. Ведь знание истории, да и просто полезная информация нужна при формировании нравственных качеств у школьиков.

Данный проект является одним из этапов патриотического воспитания учащихся. Мы хотели своим проектом привлечь внимание туристов и учащихся к истории нашего города и его достопримечательностям.

Список литературы

1. Касымбаев Ж. История города Семипалатинска (1718-1917гг7).- Алматы, 1998.
2. Кашляк В.Н. Семипалатинск. Три века истории Новосибирск, 2002.-371с., фото.
3. Кашляк В.Н. Семипалатинск: их именами названы… — Семипалатинск, 2006.
4. Семипалатинску 285 лет / Сост. К.А. Байгужинов , М.А.Галиев — Семипалатинск,

БРЕНДИРОВАНИЕ СЕЛЬСКОЙ ТЕРРИТОРИИ

Участник: Шкатова Ульяна Ивановна

Руководитель – Желещикова Лидия Владимировна

КГУ «Новопокровская средняя школа» Отдела образования Бородулихинского района управления образования области Абай

Основное богатство нашей страны – её население. Которое сосредоточено в селах и городах. За последние четыре года количество внутренних мигрантов в нашей стране выросло вдвое. Столь резкий рост внутреннего переселения отражает дифференциацию регионов в экономическом и социальном развитии. Государство решило, что правильнее всего было бы перенаправить переизбыток трудовых ресурсов в регионы, испытывающие в них недостаток. Речь идет о северных и восточных регионах страны, где напротив, стоит проблема депопуляции, «оголения» территорий. Регионами

выбытия на 2021-2025 годы определены Алматинская, Жамбылская, Мангистауская, Туркестанская, Кызылординская области, а также города Алматы, Шымкент и Нур-Султан. Регионами приема являются Акмолинская, Карагандинская, Восточно-Казахстанская, Костанайская, Павлодарская, Северо-Казахстанская области. (1) При этом именно в северных и восточных регионах находятся основные сельскохозяйственные и промышленные отрасли Казахстана, которые являются основными направлениями в развитии РК. Наше село не исключение и может быть местом привлечения трудовых ресурсов. Поэтому данную тему считаю ***актуальной.***

Цель исследования данной работы: привлечь к нашему селу как можно больше прогрессивной молодёжи.

Поставили перед собой следующие ***задачи***:

- ✓ изучить механическое движение населения села
- ✓ оценить степень развитости структурных элементов инфраструктуры села
- ✓ создать имидж села, как одного из основных ресурсов, предопределяющих его экономическую, и социальную перспективу развития

Объектом исследования стало село Новопокровка. В качестве предмета исследования мы взяли рабочие места и инфраструктуру села. Выбор объекта исследования определяется тем, что наше село является местом нашего проживания, там расположен наш дом и мы заинтересованы в развитии инфраструктуры села Новопокровка, привлечению притока населения в наше село. По данным Бюро национальной статистики республики численность населения Казахстана на 1 августа 2022 года составила 19 644 067 человек. Из них городское население – 12 млн. 111 тыс. человек, сельское – 7,5 млн. человек. Причем, в 2021 году сельчан было 7,7 млн человек. Доля сельского населения сократилась почти на 2 процентных пункта, с 40% до 38% (рис 1) (2)

Рис 1. Динамика численности городского и сельского населения

Что же происходило с нашей областью? Общая численность населения на 1 ноября 2021 года составила 1 357 985 человек – тогда еще ВКО (Абайская область ныне -610,7 тысяч человек.) Если смотреть по годам, то с 2010 года наблюдается отток населения (рис 2)

	2010	2015	2017	2018	2019	2020	2021
Прибыло	964	2191	3322	15744	17161	7971	2561
Выбыло	2241	2322	5273	17375	19914	9566	3202
Сальдо миграции	-1277	-131	-1951	-1631	-2753	-1595	-641

рис 2. Динамика механического движения населения в ВКО

В Восточном Казахстане преобладает городское население. На 1 ноября 2021 года его численность составила 852 516 человек. В аналогичном периоде 2020 года было 851 186 горожан. Из всех городов и районов прирост населения зафиксирован только в Усть-Каменогорске и Семее. В остальных же городах и районах Восточного Казахстана наблюдаются тенденции к уменьшению населения – от нескольких десятков до почти 700 человек. На 483 жителя стало меньше население Риддера, на 68 человек – Курчатова. В антилидерах по убыли населения – четыре района. На 680 человек уменьшилось население района Алтай, на 621 жителя стало меньше в Глубоковском районе, на 594 – в Урджарском, и на 554 человека уменьшилось население в Шемонаихинском районе. (3)

Что происходит в нашем селе Новопокровка!Мы решили выяснить у населения ощущают ли они отток или приток населения, для этого провели анкетирование. В анкетировании приняло участие 650 человек в возрасте от 10 и старше лет. Результат опроса представлен на рис 3.

Рис 3 результат опроса населения

На вопрос развивается наше село или нет, получились следующие данные: 58 процентов (377 человек) считают , что район развивается, реализуются интересные проекты и 42 % (252человека) считают что, что то делается но заметного прогресса не видно . Ответ развития нет никто не выбрал.

В анкетировании был следующий вопрос: Что по вашему мнению, необходимо развивать в селе. Ответы были следующие (рис 4):

Рис 4

На вопрос: Какой продукцией знаменито наше село , 75 % людей считает что знаменито мукой и мучными изделиями, 25% считает что у нас много молока и молочной продукции. На вопрос, Какие бы социальные объекты, вы бы

посоветовали построить в селе, были следующие ответы (рис 5):

Рис 5

Мы решили изучить динамику движения населения села Новопокровка и для этого посетили акимат села . Выяснили следующее (рис 6):

Рис 6. Динамика численности населения с.Новопокровка

Таким образом мы наблюдаем, отток населения из села. Есть два основных фактора для комфортной жизни в селе: бытовой и социальный. Чтобы в деревне захотелось жить постоянно, там должны быть удобства на уровне города. В деревне должна быть работа для населения и отрасли обслуживания, тогда она сможет развиваться и людям не придется переезжать в город за комфортными условиями.

Мы изучили инфраструктуру села, а также наличие рабочих мест. Выяснили **следующее:** в нашем селе функционируют : КГУ « Новопокровская средняя школа»,КГУ , в которой обучается 270 человек,« школа имени Мухтара Ауезова» в которой обучается 200 человек, мини-центр «Айголек» при средней школе имени М.Ауэзова. Сельский спортзал при средней школе имени М.Ауэзова.,при спортзале функционирует фитнесзал.

В округе имеются 2 сельские и 2 школьные библиотеки. Книжный фонд Новопокровской сельской библиотеки составляет 23 409 книг

В с. Новопокровка функционирует СВА. Сельская врачебная амбулатория для жителей округа проводит различные профилактические мероприятия, в селе имеется аптека . В деревни есть несколько крестьянских хозяйств: «Лина Агро» — компания занимается выращиванием масличных и зерновых культур. Выращивание зерновых и зернобобовых культур, включая семеноводство.

Компания «Лина Агро» выращивает такие культуры: мягкая яровая пшеница; озимая пшеница, гречиха, соя, подсолнечник, рапс. Под пары хозяйство «Лина Агро» отводит 10% посевных площадей, это 700-800 га. Производится обработка смешанная, механическая и химическая, в зависимости от поля. КХ « Исток-2 » выращивают масличные культуры и их семян ,а также кормовые культур и их семяна. КХ « Лада»занимаются выращиванием масличных культур и их семян.

При селе действует пекарня, которая ежедневно поставляет хлеб и хлебобулочные изделия в местные магазины. На территории округа функционируют 10 магазинов и 1 отдел, предоставляющих населению широкий ассортимент продуктов питания и товаров народного потребления (в т.ч. строительных), 1 киоск по продаже промышленных товаров. Открыли в селе магазин продуктов быстрого питания «Fast food» При магазинах «Лина» и «На Садовой» действуют социальные отделы «Ардагер» для реализации продуктов питания малообеспеченным гражданам округа, а также функционирует теплица,

которая предоставляет населению натуральные овощи. Данный товар продают в ближайшие деревни. В деревни проводятся ярмарки на которых продается местный товар . Для досуга жителей имеются следующие места: сельский клуб, в котором проводятся местные праздники, а также имеются кружки для детей. Для учащихся и сельских жителей построили футбольное поле и каток. В центре села имеется сельский краеведческий музей, в котором сохранены памятные вещи военного времени. А также имеется сквер победы. В селе функционирует 3 парка для отдыха населения.

Таким образом ***можем сделать вывод*** :село является компактным местом проживания людей, в котором созданы все необходимые условия для обеспечения повседневного комфорта, гармоничного развития личности. Нам удобно и приятно жить здесь, нет ограничений в получении качественного образования, занятии спортом, проведении досуга. Село считаем, относительно безопасным и экологически чистым. Администрация города уделяет пристальное внимание проблемам села, облагораживая его.

Теперь нашей целью стало привлечь население к переезду в наше село. Как мы это решили сделать? Мы решили создать определенный имидж селу , т.е брендировать территорию нашего села. Под брендингом сельской местности понимают придание ей таких характеристик, которые позволяют сделать местность особенной, отличаться от других и быть уникальной. Брендинг – современный признанный инструмент привлечения внимания (потенциальных инвесторов,государственных инвестиций, туристов, трудовые ресурсы) к местности. Формирование бренда для определенной территории является одним из ресурсов для ее эффективного функционирования и развития. В условиях жесткой конкуренции среди регионов за приток инвестиций, квалифицированной рабочей силы, экологически безопасного производства все более актуальной проблемой становится повышение имиджа и инвестиционной привлекательности территорий. Итогом нашей работы стало создание брошюры о нашем селе.

Новопокровский сельский округ обладает достаточными ресурсами: рабочие места, социально – бытовая инфраструктура села, а также культурные объекты села : достопримечательностями, уникальными памятниками истории, архитектуры, религиозными объектами, культурными и национальными особенностями.

Иными словами жители имеют весь комплекс социально-бытовых условий для осуществления своей трудовой, образовательной, досуговой деятельности.

Использованная литература:

1. https://lsm.kz/skol-ko-v-kazahstane-platyat-za-pereselenie-na-sever
2. https://inbusiness.kz/ru/last/kazahstancy-vse-bolshe-perebirayutsya-v-goroda
3. https://inbusiness.kz/ru/last/pochti-na-4-tys-chelovek-umenshilos-naselenie-vko-s-nachala-goda

БИСЕРМЕН ЖҰМЫС ЖАСАЛУ ЖОЛДАРЫ

Қатысушы: Даулетбаева Инабат
Жетекшісі: Махметов Сергазы Дуйсенгазынович
Абай облысы, Аягөз ауданы,
«Шынқожа батыр атындағы жалпы білім беретін мектебі» КММ

Жалпы - Бисер дегеніміз не?

- Бисер деген сөздің өзі ұсақ моншақтарға берілген жалпы түсінік. Ұсақ домалақ, сопақ, әр түрлі хрусталь, шыны, металл, керамикалы материалдардан жасалады. Әйелдердің, қыз - келіншектердің киімдерінің алдын, өңірін, жеңін, жағасын және көзәйнектің қабын, сөмке, әмиян, қамзол, сәукеле, жейде, аяққиімдерді сәндеуге қолданады.

Бисермен тоқу өте нәзіктікті, әдемілікті, шыдамдылықты, фантазия, мен шеберлікті талап етеді. Ал, схемамен жұмыс істегенде есте сақтау қабілеті жоғары болып, түстерді айыра білу керек.

Бисердің шығу тарихы: Бисер тоқу өнері ертеде кеңінен тарап, танылып келе жатқан халық шығармашылығының және әшекей бұйымдар дайындаудың бір түрі. Бисермен жай суреттерден бастап өте күрделі түрлі-түсті жұмыстар жасауға (тоқуға), алқа, тұмарша, шаш буғыш, сырға, білезік, белдік, сөмкелерді де әшекейлеп тоқуға болады, сонымен қатар ойыншақтар да тоқуға болады. Қолдан жасалатын бисер моншақтары Ресейде, шет елдерде өте жоғары бағаланады. Нақ осы кезде халық шығармашылығының осы түрі жаңа өрлеу үстінде, дамудың сатысында.Бисер әйнектің пайда болуымен тікелей байланысты. Ал. әйнектің қашан пайда болғанынан әлі күнге дейін дерек жоқ.Дегенмен әйнекті пайдаланудың ең алғаш құпиясы Финикия елі ашқан деген аңыз бар. Бұл аңызда Финикиялық көпестер әлемді жүзіп жүріп Сирияға тоқталады. Өздеріне азық дайындау мақсатымен отқа қазан қою үшін аралдан үлкен таз іздейді. Ешнәрсе таппаған олар кемедегі селитраның үлкен бөлігін пайдаланады. Жалынның ыстық температурасынан селитра еріп, өзен құмына араласып, сұйық әйнек болып аққан екен. Осылай ма, жоқ әлде басқа тәсілмен бе әйнек дүниеге келген. Бірақ Финикиялық көпестер бүкіл Жерорта теңізінің халқына әйнектен жасалған бұйымдарды сатқан екен.

Жұмыс орнын ұйымдастыру: Бисермен тоқу жұмысы қызықты, әрі тез жүруі үшін тек құрал-саймандардың түгел болуы ғана емес, жұмыс орнынды ыңғайлап алуда маңызды. Әсіресе ол жер бисерді орналастыруға ыңғайлы болуы керек. Ол үшін бір бедерлі фланельді матаға, түрлі түсті бисерлерді үйіп қою керек. Кей жағдайларда өте терең емес (5-10мм) тәрелкеге салған да ыңғайлы, бірақ әр түсті жеке тәрелкеге салған жөн, не болмаса жақтаулары биік емес қорапшалар пайдалануға болады. бисермен жұмыс істегенде, сонымен қатар, жұмыс істейтін орын жарықпен жақсы қамтамасыз етілуі керек. Болмаса көзді ауыртып, жиі шаршауға әкеліп соқтырады. Көзге демалыс беру үшін әр сағат сайын 10-15 минут үзіліс жасау қажет.

Бисер тоқтағанда өзіндік жеке ережелері болады,ендеше сол ережелермен танысады.

Қауіпсіздік ережелері:

1 Қайшыны жолдасыңа үшкір ұшымен берме.
2 Қайшыны арнайы қобдишада сақтау керек.
3 Инені киімге қыстыруға болмайды.
4 Инемен жұмыс істегенде оймақ киген дұрыс.
5 Инені тістеп ауызға салуға болмайды.
6 Тігін машинасының үстінде артық киім жатпау керек.
7 Қозғалатын және айналатын машина бөлшектеріне жақындамау керек.
8 Үтіктеу алдында өткізгіштің үзілген, желінген тексеру керек.
Егерде біз бисер тоқу барысында осы ережелерді сақтасақ онда бізге ешқандай қауіп болмайды.
Барлық жасаған бұйымдар көз тартарлық әдеміліктен тұрады. Ол үшін шебер қолдар жұмысы басты орында. Кез келген кәсіппен айналысу ол қарапайм жұмыстан басталары анық.

ТЕРІ БҰЙЫМДАРЫН ӨҢДЕУ ЖОЛДАРЫ ЖӘНЕ ТЕРІДЕН ЖАСАЛАТЫН БҰЙЫМДАРДЫҢ ҰЛТТЫҚ ҚҰНДЫЛЫҒЫ

Қатысушы: Бекенов Жандос
Жетекшісі: Махметов Сергазы Дуйсенгазынович
Абай облысы, Аягөз ауданы, «Шынқожа батыр атындағы жалпы білім беретін мектебі» КММ

Жалпы қайыс дегеніміз не? Қайыс-ірі сойыс малының иленген терісі. Қайыстан ат әбзелдері: шілия, жүген, құйысқан, тартпа, жырым, тізгін, қамшы т.б тұрмыстық бұйымдар, өрме заттар жасалады. Қолөнер шебері өгіздің терісін өзі илеп, жұмсақ қайысқа айналдырып,тапсырыспен бесік той, сүндет-тойларға немесе бала-бақшадағы балапандарға билеуге, үйдің төріне іліп қоюға арналған әдемі, шағын қамшы өреді. Кейбір бесік тойларда малға ұстаған, ескі үлкен қамшыларды қолданып жатады. Менің пікірім бойынша, қырқынан жаңа шыққан сәбиді бесікке салуда қорадағы қамшыны пайдалану тазалық талаптарына сай емес. Қамшының сабын оюлап, зерделеп, ұлттық нақыш бергенді жаным сүйеді. Атқа мінетін әйел-аналар үшін де шашақтап, сәндеп, әдемілеп жұмсақ қайыстан арнайы істеген қамшылар болады. Қайыстан бірдей етіп бірнеше таспа тіліп, оны ысқылап, қырларын өткір пышақпен сыпырып аламыз.
Одан кейін

- төрт өрім,
- алты өрім,
- сегіз өрім
- жыланбауыр қамшылар дайындаймыз.

Өрудің өзінің де түрлері көп болады. Олар:

- ат қамшы,
- көкпар қамшы,
- бәйге қамшылар

ұзындығы мен жуандығына қарай түрліше болады. Кейбір қамшылардың саптарын да өрілген қайыспен сәндейді. Қамшының сабын Бұлдырты жерінде өсетін тобылғыдан жасайды.Тобылғы дегеніміз не?

Тобылғы - қатты сынбайтын, тығыз, төзімді ағаштың бір түрі. Егер мен өзіммен жасты балаларға, бауырларыма қайыстан қамшы жасауды үйрететін болсам бір апта уақыт кетеді. Ал өзім жасасам 3-4 күнде бір қамшы дайын болады. Негізінде қайыстан тіпті белбеу де жасауға болады. Қазақтың қол өнері-ұлттық мұрамыз, халық қазынасы. Ұлттық қол өнеріміз халықтың этикалық – эстетикалық мәдени дәстүрін көрсетеді. Қазақ халқының таза табиғи материалдардан жасалатын қол өнері бүгінгі ұлттық брендке айналып келеді.

Сол себептен мен осы тақырыпты алып отырмын яғни, келер ұрпаққа осы өзіміздің қазақтың қол өнері эстетикалық-этикалық маңызы зор екенін түсіндіріп және де осы салаға өзімнің көп үлесімді қосқым келеді.Бұл менің мақсатымның біріне айналады десемде болады.»

МАЗМҰНЫ

СЕКЦИЯ –ГУМАНИТАРЛЫҚ ПӘНДЕР СЕКЦИЯСЫ (ҚАЗАҚ ТІЛІ МЕН ӘДЕБИЕТ, ОРЫС ТІЛІ МЕН ӘДЕБИЕТІ, АҒЫЛШЫН ТІЛІ, ТАРИХ, ҚҰҚЫҚТАНУ, ПСИХОЛОГИЯ)

1.МӘШҺҮР ЖҮСІП КӨПЕЕВТІҢ ШЫҒАРМАШЫЛЫҒЫНДАҒЫ РУХАНИ-АДАМГЕРШІЛІК ЖӘНЕ АҒАРТУШЫЛЫҚ КӨЗҚАРАСТАРЫ ҚАЗАҚТЫҢ КИЕЛІ САНДАРЫМЕН БАЙЛАНЫСТЫ ҰҒЫМДАР.....3
Қатысушы: Жеңісбек Айпара Жетекшісі: Жаирбаева Аманкайша Кокуевна
«№20 жалпы орта білім беретін мектебі»КММ Семей қаласы
2.ӘБІШ КЕКІЛБАЕВТЫҢ «БІР ШОҚ ЖИДЕ» ПОВЕСІНДЕГІ ҰЛТТЫҚ САЛТ-ДӘСҮРЛЕР.....6
Қатысушылар: Әшімова Амангүл, Қапанова Ақбота Жетекшісі:Мухаметова Толкин Болыскановна «№4 жалпы орта білім беретін мектеп» КММ Семей қаласы
3.ӘЗІЛХАН НҰРШАЙЫҚОВТЫҢ «МАХАББАТ ҚЫЗЫҚ МОЛ ЖЫЛДАР» РОМАНЫНЫҢ ҰЛТ ТӘРБИЕСІНДЕГІ МАҢЫЗЫ 9
Қатысушы: Ахметқанова Аяулым Жетекшісі: Джаркынбаева Меруерт Бейсенбековна
«№4 жалпы орта мектеп» КММ Семей қаласы
4.АЛҒАШҚЫ СЕМЕЙ ТЕАТР «ЕС-АЙМАҚ» ӘДЕБИ ТРУППАСЫ.....12
Қатысушы: Мұратбек Асыл Әсетқызы Жетекшісі: Есентаева Алуа Серікқазықызы
«№32 жалпы орта білім беру мектебі» КММ Семей қаласы
5.ТҰЛҒАСЫ ТҰНҒАН ТӘЛІМ, ЕСІМІ ЕЛГЕ МӘЛІМ.....15
Қатысушы:Таласова Саяжан Жетекшісі: Даулетқан Балжан Берікбекқызы
«Ж.Аймауытов атындағы жалпы орта білім беретін мектеп»КММ Семей қаласы
6.ҚАЗІРГІ БАЛАЛАРҒА ӘЖЕ ЕРТЕГІСІНІҢ МАҢЫЗЫ.....19
Қатысушы: Хажбаханқызы Еркежан Жетекшісі:Тохтарова Айнур Ондасыновна
«Приречное жалпы орта білім беретін мектебі» КММ
7.«АҒА СҰЛТАН» РОМАНЫНДАҒЫ ҚҰНАНБАЙ БЕЙНЕСІ.....21
Қатысушы: Шаймұран Жаннат Жетекшісі: Сатенова Майра Гусмановна
«Ж.Аймауытов атындағы жалпы орта білім беретін мектебі» КММ
8.**МӘТІНДЕГІ КЕЗДЕСЕТІН КҮРДЕЛІ СӨЗДЕРДІ КОНЦЕПТУАЛДЫ ТҮРДЕ ЕСТЕ САҚТАУ АРҚЫЛЫ ОҚУ САУАТТЫЛЫҒЫН АРТТЫРУ.....24**
Қатысушы: Далелхан Нұрай Жетекшісі:Турдугулова Дильмара Шеризатовна
«А.Ибраев атындағы жалпы білім беретін мектебі» КММ
9.МЕМЛЕКЕТТІК ТІЛДЕ ОҚЫТЫЛМАЙТЫН СЫНЫПТАРДА ҚАЗАҚ ТІЛІН ОҚЫТУДЫҢ ТИІМДІ ЖОЛДАРЫ.....27
Қатысушылар:Касымбаев Адильжан Маратович, Сарсенова Сабина Алибековна
Жетекшісі: Карамендин Олжас Сабитович «№20 жалпы орта білім беретін мектебі» КММ
10.АХМЕТ БАЙТҰРСЫНҰЛЫНЫҢ МУЗЫКАЛЫҚ МҰРАСЫ.....31
Қатысушы:Тоқтасын Қарақат, Нұрғабыл Балауса
Жетекшілері:Қасымқызы Жазира, Мырзабекова Жанар Журтыбековна "А.Байтұрсынұлы атындағы №47 жалпы орта білім беретін мектебі" КММ
11.ҚАЙЫМ МҰХАМЕДХАНОВ –АБАЙ МҰРАЖАЙЫНЫҢ НЕГІЗІН ҚАЛАУШЫ....35
Қатысушы: Ернарқызы Нұрай
Жетекшісі: Узбекова Маржангуль Касымбаевна
«№19 жалпы орта білім беретін мектеп » КММ Семей қаласы
12.ҚАЗАҚ ЖӘНЕ ТҮРІК ТІЛДЕРІНДЕГІ САЛЫСТЫРМАЛЫ ТОПОНИМИКАЛЫҚ АТАУЛАР. ҰҚСАСТЫҚТАРЫ МЕН АЙЫРМАШЫЛЫҚТАРЫ.....38
Қатысушы: Құбатаева Әсел Ринатқызы Жетекшісі: Советова Гульдана Бакытбековна
«№ 48 жалпы білім беретін мектебі» КММ Семей қаласы

13.АЛАШ ТҰЛҒАЛАРЫ АУДАРҒАН ШЕТЕЛ ӘДЕБИЕТІ.....42
Қатысушы:Амангелдинова Ләззат Бауыржанқызы
Жетекшісі: Берикханова Бағым Назархановна
«Семей қаласының № 6 гимназиясы» КММ
14.ӘЗІЛХАН НҰРШАЙЫҚОВТЫҢ «ЕЛ СЫЙЛАРЛЫҚ БАҒАҢ БОЛМАСА, ЕЛГЕ АҒА БОЛДЫМ ДЕМЕ» «ҰЛДАРҒА ӨСИЕТ, ҚЫЗДАРҒА КЕҢЕС» ТАҚЫРЫБЫНДА ЖАСТАРҒА АРНАЛҒАН ӨСИЕТ СӨЗДЕРІНІҢ ТӘЛІМДІК МӘНІ.....46
Қатысушы: Домай Диана Жетекшісі: Дуримхан Анаргүл
ШҚО білім басқармасы Алтай ауданы бойынша білім бөлімінің
"№1 Жаңа Бұқтырма орта мектебі" КММ
15.«ОҚУҒА ҚҰШТАР МЕКТЕП» ЖОБАСЫ АЯСЫНДА БУКТРЕЙЛЕР АРҚЫЛЫ ОҚЫРМАН АУДИТОРИЯСЫН КЕҢЕЙТУ.....48
Қатысушы: Домай Динара Жетекшісі: Кусаинова Маржан Мухтаровна
ШҚО білім басқармасы Алтай ауданы бойынша білім бөлімінің «№1 Жаңа Бұқтырма орта мектебі» КММ
16.ҚҰНАНБАЙДЫҢ ЕР БАЛАНЫ ТӘРБИЕЛЕУДЕГІ ЕРЕЖЕСІ.....52
Қатысушы: Дәулетханұлы Айбын Жетекшісі: Тохтарова Айнур Ондасыновна
«Приречное жалпы орта білім беретін мектебі» КММ
17.ӘЛЕУМЕТТІК ЖЕЛІДЕ ҚОЛДАНЫЛАТЫН СЛЕНГ СӨЗДЕР.....54
Қатысушы: Қарамолдин Арнұр Жетекшілері:Улыкбекова Амангуль Ертугановна, Мырзабекова Самал Муртакановна «Ж.Аймауытов атындағы жалпы орта білім беретін мектеп» КММ
18.ӘЛЕУМЕТТІК МЕДИАТІЛ ЖӘНЕ ЖАСТАРДЫҢ САУАТТЫЛЫҒЫ.....58
Қатысушы:Ролланқызы Сауле Жетекшісі: Баяхметова Ляззат Сансызбаевна
«№12 жалпы бідім беретін мектебі» КММ Семей қаласы
19.ЫБЫРАЙ - ҚАЗАҚ БАЛАЛАР ЖАЗБА ӘДЕБИЕТІНІҢ НЕГІЗІН ҚАЛАУШЫ.....62
Қатысушы: Хажымұратұлы Серік Жетекшісі: Отаршинова Нургуль Тлеукабыловна
"Приречный жалпы орта **білім беретін мектебі " КММ**
20.МӘШҺҮР ЖҮСІП КӨПЕЕВТІҢ ШЫҒАРМАШЫЛЫҒЫНДАҒЫ РУХАНИ-АДАМГЕРШІЛІК ЖӘНЕ АҒАРТУШЫЛЫҚ КӨЗҚАРАСТАРЫ.....65
Қатысушы: Қажыбек Сымбат Жетекшісі: Отаршинова Нургуль Тлеукабыловна
" Приречное жалпы орта білім беретін мектебі " КММ
21.АХМЕТ БАЙТҰРСЫНҰЛЫ ТІЛШІ-ҒАЛЫМ.....69
Қатысушы: Қуаныш Еркебұлан Жетекшісі: Каирбеков Ербол Ерланович
«№45жалпы орта білім беретін мектеп» КММ Семей қаласы
22.ЖАСӨСПІРІМДЕР АРАСЫНДАҒЫ КОММУНИКАЦИЯНЫҢ ГЕНДЕРЛІК СИПАТЫ.....72
Қатысушылар:Әлібекқызы Амангүл, Мақсұтқан Мирас
Жетекшілері: Жумабаева Бақыт Назировна, Курманбаева Жанагуль Кабдуалиевна
«Ахмет Байтұрсынұлы атындағы №47 жалпы орта білім беретін мектебі» КММ Семей қаласы
23.Ғ. ҚҰЛАХМЕТ- ШОЛПАННЫҢ ЖҰЛДЫЗДЫ ТҰҒЫРЫ.....75
Қатысушы: Какантаева Назгуль Торекановна Жетекшісі: Елеусизова Назигуль Толегеновна
Үрджар ауданы «Жанай орта мектеп -бақшасы» КММ
24.ШӘКӘРІМНІҢ ӨМІРІ МЕН ШЫҒАРМАШЫЛЫҒЫНЫҢ ЖАСТАРДЫ ЗЕРДЕЛІККЕ БАУЛУДАҒЫ МАҢЫЗЫ.....78
Қатысушы: Смағұлова Аяжан Жетекшісі: Бектемирова Нургуль Кенесбековна
«№ 25 жалпы орта білім беретін мектеп» КММ Семей қаласы
25. «АРТЫҚ ҒЫЛЫМ КІТАПТА, ЕРІНБЕЙ ОҚЫП КӨРУГЕ» ДЕГЕН АБАЙДЫҢ ҚАНАТТЫ СӨЗІНДЕГІ НЕГІЗГІ ОЙДЫ ҚАЗІРГІ ЗАМАНДАҒЫ КІТАП ОҚУҒА ДЕГЕН СҰРАНЫСПЕН ҚАЛАЙ БАЙЛАНЫСТЫРУ.....80
Қатысушы:Балтанбекова Әмина Асхатқызы Жетекшісі: Саржанова Айжан Жақанқызы

«№ 25 жалпы орта білім беретін мектеп» КММ Семей қаласы
26.БҮГІНГІ БАСПАСӨЗДІҢ ЖАСТАРҒА ӘСЕРІ.....84
Қатысушы: Берікова Ақтоты Қуанышқызы Жетекшісі: Оралова Алмагуль Даулетхановна
«№ 25 жалпы орта білім беретін мектеп» КММ Семей қаласы
27.МАҒЖАН ЖҰМАБАЕВТЫҢ "МЕН ЖАСТАРҒА СЕНЕМІН" ӨЛЕҢІНІҢ.....87 ТӘРБИЕЛІК МӘНІ
Қатысушы: Солтансеитова Наргиз Бауыржановна Жетекшісі: Жолбарисова Жанар Амангельдиновна «№ 25 жалпы орта білім беретін мектебі» КММ Семей қаласы
28.МАҒЖАН ЖӘНЕ БАЛАЛАР ӘДЕБИЕТІ.....91
Қатысушы: Калиолдина Аяулым Жетекшісі: Абзоллина Еркежан Қайратқызы
«Қазақстан инновациялық академиясының жоғарғы колледжі» ЖШС
Semey new School
29.ӘЛЕУМЕТТІК ЖЕЛІДЕГІ САУАТСЫЗДЫҚТЫҢ АЛДЫН АЛУ.....94
Қатысушылар: Аргынгазина Сабина, Айтқазина Айназ
Жетекшілері: Абеуханова Сауле Оралбековна, Сайлау Жадыра Айдынқызы
«№21 жалпы білім беретін мектебі»КММ Семей қаласы
30.«ШАШТЫ» ӘҢГІМЕСІНІҢ ҰЛТТЫҚ ИДЕЯСЫ.....98
Қатысушы: Омарова Балжан
Жетекшісі:Алдынгурова Гульжан Кудайбергеновна
Аягөз ауданы, «Шынқожа батыр атындағы жалпы білім беретін мектебі» КММ
31.ӘЛЕУМЕТТІК ЖЕЛІНІҢ ОҢ ЖӘНЕ ТЕРІС ЖАҚТАРЫ.ӘЛЕУМЕТТІК ЖЕЛІЛЕРДІҢ ҚАНДАЙ ПАЙДАСЫ БАР? ӘЛЕУМЕТТІК ЖЕЛІЛЕРДІҢ ҚАНДАЙ КЕМШІЛІКТЕРІ БАР?.....99
Қатысушы: Саматқызы Қырмызы, Тоқтарбекова Еркежан Жетекшісі: Оспанова Куралай Шарипказыевна «№4 жалпы орта білім беретін мектебі» КММ
32.ӘЛЕУМЕТТІК ЖЕЛІЛЕРДІҢ ҰЛТТЫҚ ҚҰНДЫЛЫҒЫМЫЗҒА, МӘДЕНИЕТІМІЗГЕ КЕРІ ӘСЕРІ.....101
Қатысушы: Серикбекова Аружан Жетекшісі: Оспанова Куралай Шарипказыевна
«№4 жалпы орта білім беретін мектебі» КММ
33.“АЛАШ АРЫСТАРЫ- МҰХТАР ӘУЕЗОВ” МУЗЕЙІНІҢ СЕМЕЙ ҚАЛАСЫНЫҢ РУХАНИ ТАРИХЫНДА АЛАТЫН ОРНЫ.....103
Қатысушы: Черубаева Ания
Жетекшілері: Малгаждарова Жанат Зейнелевна, Мухамедиева Гульжан Мухаметказиновна
«Ыбырай Алтынсарин атындағы №37 гимназиясы» КММ
34.ҚАЗАҚ ЭПОСЫНДАҒЫ КОСМОГОНИЯЛЫҚ МИФТЕРДІҢ КӨРІНІСІ.....107
Қатысушы: Әлібекқызы Амангүл Жетекшісі: Жумабаева Бақыт Назировна
«Ахмет Байтұрсынұлы атындағы №47 жалпы орта білім беретін мектебі» КММ
35.ТЫНЫШТЫҚБЕК ӘБДІКӘКІМҰЛЫНЫҢ ШЫҒАРМАШЫЛЫҒЫНДАҒЫ МАХАББАТ ТАҚЫРЫБЫ.....111
Қатысушы: Әділқызы Диляра Жетекшісі – Ибраев Нурлан Балхашевич
«Біржан Исадилов атындағы жалпы орта білім беретін мектебі» КММ
36.АБАЙ ҚАРА СӨЗДЕРІНДЕГІ АР – ҰЯТ ЖӘНЕ АДАМГЕРШІЛІК ҚҰНДЫЛЫҒЫ
Қатысушы: Жеңісбек Жанель Жетекшісі: Ережепова Жадыра Муратковна.....**112**
«№23 жалпы білім беретін мектебі» КММ
37.ТЕМА ПАМЯТИ В РАССКАЗЕ В. АСТАФЬЕВА «ФОТОГРАФИЯ, НА КОТОРОЙ МЕНЯ НЕТ.....116
Участники: Гайнулла Батырхан, Власенко Валерия Руководитель: Шаяхметова Асемгуль Акалаевна КГУ «Общеобразовательная средняя школа №9» г.Семей
38.ЧАЦКИЙ – КРУТОЙ.....120
Участница:Красикова Виолетта Руководитель: Шаяхметова Асемгуль Акалаевна
КГУ «Общеобразовательная средняя школа №9» г.Семей

39.МЫСЛИ ПИСАТЕЛЯ XVIII ВЕКА – РАЗДУМЬЯ ЧИТАТЕЛЯ XXI ВЕКА.....123
Участник: Гребенюк Валерия Руководитель: Мынжанова Гульжамал Жумашевна
КГУ «Средняя общеобразовательная школа №25» г.Семей
40.СОЦИАЛЬНАЯ СЕТЬ ИЛИ РЕАЛЬНОСТЬ……126
Участница: Еркін Толғанай Руководитель: Пенденова Назгуль Каримовна
КГУ «Средняя общеобразовательная школа №25» г.Семей
41.СОВРЕМЕННЫЕ СОКРАЩЕНИЯ В АНГЛИЙСКОМ ЯЗЫКЕ.....130
Участник: Ринатова Айдана Ринатовна Руководитель: Баймухамбетова Надира Хабдилмуталаповна КГУ «Средняя общеобразовательная школа №25» г.Семей
42.ЛЮДИ МАЛОЙ И БОЛЬШОЙ РОДИНЫ В ЛИРИКЕ ПОЭТОВ – ЗЕМЛЯКОВ….133
Участница:Романова Виктория Руководитель: Кресс Ирина Александровна
КГУ «Новопокровская средняя школа» Бородулихинского района
43.ДОСТИЖЕНИЕ ЭКВИВАЛЕНТНОСТИ ИСХОДНОГО И ПЕРЕВОДЧЕСКОГО ТЕКСТОВ ПРОИЗВЕДЕНИЙ АБАЯ ……..137
Участники: Байсымакова Айым, Нұрсапина Бибігүл Руководитель: Садыкова Айсулу Багдатовна КГУ «Гимназия №6» г.Семей
44.ЛИТЕРАТУРНАЯ ГЕОГРАФИЯ В СТИХОТВОРЕНИЯХ ВИТАЛИЯ ОКИШЕВА
Участница: Рябова Виктория Руководитель: Хорун Борис Борисович……..……..140
КГУ "Новопокровская средняя школа" Бородулихинского района
45.ВНЕДРЕНИЕ ПОЛИЯЗЫЧИЯ- НЕОБХОДИМОЕ УСЛОВИЕ СОВРЕМЕННОГО МИРА……..……143
Участница:Цемкина Алина Владимировна Руководитель: Хабидулдина Айгуль Жумабековна КГУ «Общеобразовательная средняя школа №28» г.Семей
46.ЛЮБОВНАЯ ЛИРИКА А.С. ПУШКИНА……..……147
Участник:Сеиткабылов Акежан Руководитель: Абдыкаримова Салима Кабыкеновна SNSchool
47.МАВЗОЛЕЙ ХОЖА АХМЕДА ЯССАУИ-ПРОШЛОЕ И БУДУЩЕЕ……151
Участник: Аскарова Эльнур Руководитель: Сабитова Айнура Болатовна
КГУ «Общеобразовательная средняя школа №4» г.Семей
48.СИМВОЛИКА ЦВЕТОВ В ПОВЕСТИ А.И.КУПРИНА «ГРАНАТОВЫЙ БРАСЛЕТ»
Ученица: Берикова Нурай Руководитеь:Исатаева Максат Айтказиевна.....155
КГУ«Общеобразовательная средняя школа имени Шынкожа батыра»
49.РАЗВИТИЕ ИНТЕРЕСА К ЧТЕНИЮ СРЕДСТВАМИ ИНТЕРНЕТА……...157
Участница: Оразмухан Зарина Руководитель: Нурмуханбетова Тана Кабыкеновна
КГУ «Средняя общеобразовательная школа имени Ж.Аймауытова»
50.МЕНІҢ АУЫЛЫМНЫҢ ТАРИХЫ ТЕРЕҢ ДАМУ БЕЛЕСТЕРІ.....161
Қатысушы: Каримбеков Дәурен Жетекшісі: Рахишев Мурат Ауелбекович
Абай облысы, Аягөз ауданы, «Шынқожа батыр атындағы ЖОББМ» КММ
51.СХОДСТВО И РАЗЛИЧИЕ ТРАДИЦИИ ЧАЕПИТИЯ В АНГЛИИ И КАЗАХСТАНЕ
Участник:Одарченко Кира Руководители: Маралова Гульнара Толегеновна, ...162
Карипжанова Айнур Амантаевна КГУ «Средняя общеобразовательная школа №12» г.Семей
52.ПРОБЛЕМЫ СОБЛЮДЕНИЯ НОРМ КУЛЬТУРЫ РЕЧИ У ПОДРОСТКОВ…….166
Участница: Нұрқанова Тоғжан Руководитель: Калижанова Назымгуль Амангельдиновна
КГУ «Борасинская средняя школа-сад» Бескарагайского района
53.БИЛИНГВИЗМ УЧАЩИХСЯ И ТЕОРИЯ «ПОТОК» МИХАЯ ЧИКСЕНТМИХАЙИ
Қатысушы: Кәусар Ринатқызы Жетекшісі: Сагадыева Айнур Абеновна.....169
ШҚО Алтай ауданы бойынша білім бөлімінің "№1 Жаңа Бұқтырма орта мектебі" КММ
54.THE HISTORY OF THE LONDON DOUBLE-DECKER BUS.....173
A.Maratkyzy Supervisor:Aitkazy L. S., English teacher "Secondary school № 25"
55.THE BENEFITS OF INTERMITTENT FASTING, WHY DID GREAT PERSONALITIES STARVE?.....174
Қатысушы: Kurmanova Bayansulu Жетекшісі:Алина Айнур Кобыктиновна

«Приречное жалпы орта білім беретін мектебі» КММ
56.POEMS. STORIES OF MY HOBBY.....176
Қатысушы: Zeinollaeva Dinara Жетекшісі: Алина Айнур Кобыктиновна
«Приречное жалпы орта білім беретін мектебі» КММ
57.IMPORTANCE OF THE ENGLISH LANGUAGE IN MODERN MEDICINE.....179
Участник: Кайруллин Тимур Ержанович Руководитель: Уалиева Салтанат Арнуровна
КГУ «Борасинская средняя школа-сад» Бескарагайского района
58.THE ROLE OF THE ENGLISH LANGUAGE IN THE PROFESSIONS OF OUR TIME
Author: Kalyiev A.A. Supervisor: Kalyieva N.K., Kairullina O.A.....182
"Borasinskaya Secondary school-garden"
59.TEENAGER'S PROBLEM.....186
Қатысушы: Ботагозина Дильназ Жетекшісі: Мантиева Балжан Берікқанқызы
«Ж.Аймауытов атындағы жалпы орта білім беретін мектеп»КММ
60.THE BENEFITS OF CARTOONS IN LEARNING ENGLISH.....189
Қатысушы:Дәукен Гүлизат Жетекшісі:Тайжигитова Жадыра Берикболовна
ШҚО білім басқармасы Алтай ауданы бойынша білім бөлімінің "№1 Жаңа Бұқтырма орта мектебі" КММ
61.THE INFLUENCE OF LEARNING ENGLISH ON TEENAGERS' PROFESSIONAL CHOICES.....193
Участник: Арбацкий Андрей Александрович. Руководитель: Калелова Жанат Маулкановна
КГУ «Общеобразовательная средняя школа №28» г.Семей
62.THE VOCABULARY OF INFORMATION TECHNOLOGIES.....196
Researchers: Smagulova Nargiz, Takezhanov Aibyn Tutor: Arstambayeva Almagul Maksutovna
CSI "Secondary School No. 20"
63.АҒЫЛШЫН ТІЛІНДЕГІ АУДАРМАШЫНЫҢ ЖАЛҒАН ДОСТАРЫ.....200
Қатысушы: Сайлаубаева Нұрай Аманжолқызы Жетекшісі: Қарымсакова Умыт Нурлановна
«№45 жалпы орта білім беру мектебі» КММ Семей қаласы
64.THE PROBLEM OF CHOOSING A PROFESSION FOR MODERN YOUTH.....204
Researchers: D. Daniyar Tutor: A.B. Kassenova Semey new school
65.Term: Information Security as an integral process of life.....207
Author: Maratov Arystan Head: Zhakaeva Almira Sainulevna Middle School №29
66.ЖАСТАР АРАСЫНДАҒЫ АҒЫЛШЫН ТІЛІНЕН ЕНГЕН СЛЕНГТЕР.....209
Қатысушы:Рамазанова Нұрай Жетекшісі:Битибаев Думан Беккалиевич
«Біржан Исадилов атындағы жалпы орта білім беретін мектебі» КММ
67.АГРЕССИЯ КАК ДОМИНАНТА ПОВЕДЕНИЯ СОВРЕМЕННЫХ ПОДРОСТКОВ
Участник:Айтмухамбетов Амир Руководитель: Мурсалимова Любовь Анатольевна
КГУ «Общеобразовательная средняя школа №32» г.Семей 213
68.ШЫҒЫСТЫҢ КИЕЛІ ЖЕРЛЕРІ- ҰЛТТЫҚ ҚҰНДЫЛЫҒЫМЫЗ.....216
Қатысушылар: Рустамова Сабина Рустамқызы,Талғатқызы Аружан
Жетекшілер: Курманбаева Жанагуль Кабдуалиевна, Кажыбаева Жалғас Оразгалиевна
«Ахмет Байтұрсынұлы атындағы № 47 жалпы орта білім беретін мектебі» КММ
69.АБАЙ ОБЛЫСЫНДАҒЫ ТАРИХИ ӨЛКЕТАНУ МҰРАЖАЙЛАРЫНЫҢ ДАМУЫНА САЯСИ ЖЕР АУДАРҒАНДАРДЫҢ ҚОСҚАН ҮЛЕСІ.....219
Қатысушы: Ниязханова Фариза Жетекшісі: Токбаева Данагуль Ерлановна
«№13 жалпы орта білім беретін мектебі» КММ
70.ГЕОГРАФИЯЛЫҚ АТАУЛАР СЫРЫ.....222
Қатысушы: Құсыман Нұрислам Жетекшісі: Бужиева Гульназ Кубайдуллаевна
«№ 25 жалпы орта білім беретін мектеп» КММ Семей қаласы
71.М.ӘУЕЗОВТЫҢ «АБАЙ ЖОЛЫ» РОМАН-ЭПОПЕЯСЫНДАҒЫ ЖЕР-СУ АТАУЛАРЫНЫҢ ТІЛДІК-ТАНЫМДЫҚ СИПАТЫ.....225
Қатысушылар: Ерікқызы Альмира, Серікқанқызы Айғаным

Жетекшілері: Арыстанова Гүлнур Әлібекқызы, Сакен Самат Сакенулы
«№22 жалпы орта білім беретін мектеп-лицейі»КММ Семей қаласы
72.БИБЛИОТЕКА И ЕЕ РОЛЬ В НАШЕЙ ЖИЗНИ……..…229
Участница: Мальшакова Карина Руководитель: Анапьянова Шолпан Кабышевна
КГУ «Средняя общеобразовательная школа №25» г.Семей
73.СОСТОЯНИЕ ПОДВЕСНОГО МОСТА ГОРОДА СЕМЕЙ……..233
Участница: Забродкина Елена Геннадьевна Руководитель: Кунанбаева Майра Мухтаровна
КГУ «Средняя общеобразовательная школа №25» г.Семей
74.КЕНЕСАРЫ ХАННЫҢ БОЛАШАҚҚА ҮНДЕУІ.....235
Қатысушы: Байжұманова Аяжан Жетекшісі: Сапашева Гүлнұр
Ақсуат ауылы, «Қожагелді батыр атындағы орта мектебі» КММ
75.ЖАҺАНДАНУ ЖӘНЕ ҚАЗІРГІ ЖАҺАНДЫҚ ҚАУІП-ҚАТЕР.....237
Қатысушы: Төлеген Бақсұлтан Жетекшісі: Айдын Жеңісбекұлы
«Қазақстан инновациялық академиясының жоғарғы колледжі»ЖШС Semey new School
76.КЕҢЕС ОДАҒЫНЫҢ БАТЫРЫ А.ИБРАЕВТЫҢ ЕРЛІК ЖОЛЫН ЗЕРТТЕУ
Қатысушы: Нусупова Камила Жетекшісі: Кудайбергенова Бакыт Маликовна **.....241**
«А. Ибраев атындағы жалпы орта білім беретін мектебі»КММ
77.КАЧЕСТВЕННОЕ ОБРАЗОВАНИЕ И ВОСПИТАНИЕ – ПРИОРИТЕТ ГОСУДАРСТВЕННОЙ ПОЛИТИКИ КАЗАХСТАНА……245
Участник: Левчук Амина Руководитель : Абдулина Гульнар Аскербековна
КГУ «Средняя школа № 3 города Курчатова»
78.АРТ-ТЕРАПИЯ АРҚЫЛЫ МЕКТЕП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ШЫҒАРМАШЫЛЫҚ ОЙЛАУЫН ДАМЫТУ.....248
Қатысушы:Дәуітбеков Ерасыл
Жетекшілері:Рахиянова Анар Мансуровна, Жумурбаева Раушан Рымвалиевна
«Жүсіпбек Аймауытов атындағы жалпы орта білім беретін мектебі» КММ
79.АЛАШ ҚОЗҒАЛЫСЫНЫҢ САЯСИ ЭВОЛЮЦИЯСЫ.....251
Қатысушы: Орашева Ботагөз Жетекшісі: Жакашев Досхан Қайырбекұлы
«№23 жалпы орта білім беретін мектебі» КММ Семей қаласы
80.АЛАШ ҰЛТ-АЗАТТЫҚ ҚОЗҒАЛЫСЫНЫҢ НЕГІЗІ БОЛҒАН ҚАЗАҚ ОҚЫҒАНДАРЫНЫҢ ҚОҒАМДЫҚ-САЯСИ КӨЗҚАРАСТАРЫНЫҢ ҚАЛЫПТАСУЫ
Қатысушы: Абимуратова Тогжан Жетекшісі: Жакашев Досхан Қайырбекұлы.....**254**
«№23 жалпы орта білім беретін мектебі» КММ Семей қаласы
81.МУЗЫКА И ОБЩЕСТВО……258
Участница: Борангали Айгерим Руководитель: Абжанова Асем Аскарбековна
«Средняя общеобразовательная школа №11» г.Семей
82.ЦИФРЛЫҚ АУТИЗМ XXI ҒАСЫРДЫҢ ДЕРТІ.....261
Қатысушылар: Аманжолова Аяжан Саматқызы, Ислямбек Әділет Серікханұлы
Жетекшісі: Әсетова Балжан Жанатқызы
«Ахмет Байтұрсынұлы атындағы №47 жалпы орта білім беретін мектеп» КММ
83.КИНЕЗИОЛОГИЯ ЖАТТЫҒУЛАРЫНЫҢ ТАНЫМДЫҚ ПРОЦЕСТЕРГЕ ӘСЕРІ
Қатысушы:Тиыштыбай Сәнім Еркінқызы Жетекшісі:Әсетова Балжан Жанатқызы **....264**
«Ахмет Байтұрсынұлы атындағы №47 жалпы орта білім беретін мектеп» КММ
84. ЕРТІС ӨҢІРІ КРИВИНКА АУЫЛЫНДАҒЫ ҚОЛА ДӘУІРІНДЕГІ БЕҒАЗЫ-ДӘНДІБАЙ МӘДЕНИЕТІНЕ БАЙЛАНЫСТЫ ЖҮРГІЗІЛГЕН АРХЕОЛОГИЯЛЫҚ ҚАЗБА ЖҰМЫСТАРЫ.....268
Қатысушы:Калиахметов Канагат Жетекшісі:Мусажанова Ельназ Жумажановна
Бесқарағай ауданы «Кривинка негізгі мектебі»
85.ҰЛТТЫҚ ҚҰНДЫЛЫҚТАҒЫ ЗАМАНАУИ КІЛЕМШЕ.....271
Қатысушы:Аккаева Дана Темирканатовна, Дауменова Дильназ Ержанқызы
Жетекшілері: Абдикаримов Манас Толеубекович, Юсупова Шынар Амантаевна.

«№4 жалпы орта білім беретін мектеп» КММ Семей қаласы
86.ҰЛЫ ДАЛАНЫҢ ЖЕТІ ҚЫРЫ-АТҚА МІНУ МӘДЕНИЕТІ.....276
Қатысушы:Байнашов Мадияр Ерболұлы, Байханов Ернұр Дидарұлы
Жетекшілері: Абдикаримов Манас Толеубекович, Юсупова Шынар Амантаевна
«№4 жалпы орта білім беретін мектеп» КММ Семей қаласы
87.ӘЛИХАН БӨКЕЙХАНОВ-АЛАШ ПАРТИЯСЫНЫҢ ЖЕТЕКШІСІ.....280
Қатысушы: Берікқалиқызы Ұлжан Жетекшісі:Орманбеков Б.Д
«№11жалпы білім беретін мектебі» КММ Семей қаласы
88.ЖАСӨСПІРІМНІҢ ПСИХОЛОГИЯСЫНА ӘЛЕУМЕТТІК ЖЕЛІНІҢ ОҢ ЖӘНЕ ТЕРІС ӘСЕРІ.....283
Қатысушылар: Жанаткызы Макпал, Дариева Карина Жетекшісі: Тлеукенова Раушан Бесеновна «Жусіпбек Аймауытова атындағы жалпы орта білім беретін мектебі» КММ
89.ИСТОРИЯ РАЗВИТИЯ АВТОМОБИЛЬНОГО ТРАНСПОРТА В Г. СЕМЕЙ XX – НАЧАЛОXXI ВВ……...……..……286
Участник: Исатаев Руслан Руководитель: Кубенов Ернур Ермекович
КГУ "Новопокровская средняя школа" отдела образования Бородулихинского района
90.ТҮС ЖОРУДЫҢ ЛИНГВО – ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ.....289
Қатысушы:Уисипов Жанат Қанатұлы Жетекшісі: Алғали Айым Нұрланқызы
«№45 жалпы орта білім білім беретін мектебі» КММ Семей қаласы
91.ИССЛЕДОВАНИЕ ПОДРОСТКОВОГО ОДИНОЧЕСТВА……291
Участник: Сайфутдинов Тимур Руководитель:Большакова Юлия Владимировна
КГУ "Новопокровская средняя школа" отдела образования Бородулихинского район**а**
92.САЛТ ДӘСТҮРЛЕР НЕГІЗІНДЕ ОҚУШЫЛАРДЫ ТӘРБИЕЛЕУДІҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ МӘСЕЛЕЛЕРІ.....293
Қатысушы: Бекзатқызы Аружан Жетекшілері: Мырзабекова Самал Муртакановна**,** Мантиева Балжан Берикхановна «Ж.Аймауытов атындағы жалпы орта білім беретін мектеп» КММ
93.ҚАЗАҚСТАННЫҢ ШЫҒЫС ПЕН ОҢТҮСТІК АЙМАҚТАРЫНДАҒЫ САЛТ-ДӘСТҮРЛЕРДІҢ ҚОЛДАНУ ТАРИХЫ.....297
Қатысушы:Себепкалиева Қарлығаш
Жетекшілері: Хасенов Қуаныш Мухитович, Аубакирова Алмагуль Амангельдиевна
«Жүсіпбек Аймауытов атындағы жалпы орта білім беретін мектебі» КММ
94.ПОЧЕМУ ВОЕННЫЕ ОТДАЮТ ЧЕСТЬ?.....301
Участник: Войтко Михайл Алексеевич Руководитель: Нукеева Кымбат Жумабековна
КГУ «Общеобразовательная средняя школа №29» г.Семей
95.СЕМЕЙ ҚАМАЛЫНЫҢ ТАРИХЫ.....303
Қатысушы: Муратбекова Алма Жетекшісі: Абжанова Асем Жанатбековна
«№11 жалпы орта білім беретін мектебі» КММ Семей қаласы
96.ҒАЖАЙЫП ЖЕТІ САНЫ.....306
Қатысушы: Борзунова Татьяна Жетекшісі: Байзакова Гульмира Токаевна
ШҚО ББ Өскемен қаласы бойынша ББ "№32 жалпы орта білім беретін мектебі "КММ
97.ИНТЕРНАЦИОНАЛЬНЫЙ ХАРАКТЕР ПУБЛИЦИСТИКИ ИЛЬИ ЭРЕНБУРГА
Участник: Керейгазинова Аяулым Руководитель: Бекенаева Шолпан Адильхановна…..**309**
КГУ“Средняя общеобразовательная школа № 42 с пришкольным интернатом” г.Семей
98.КУЛЬТУРА РЕЧИ СОВРЕМЕННОЙ МОЛОДЕЖИ……..…312
Участник: Курбанова Ильнара Руководитель: Исаханова Рскеш Камашевна
КГУ "Средняя общеобразовательная школа 35" г.Семей
99.САЛТ ДӘСТҮРЛЕР НЕГІЗІНДЕ ОҚУШЫЛАРДЫ ТӘРБИЕЛЕУДІҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ МӘСЕЛЕЛЕРІ.....316
Қатысушы:Бекзатқызы Аружан
Жетекшілері: Мырзабекова Самал Муртакановна, Мантиева Балжан Берикхановна
«Ж.Аймауытов атындағы жалпы орта білім беретін мектеп» КММ

100.ӘЛІПБИДІҢ БІЗ БІЛМЕГЕН СЫРЛАРЫ.....319
Қатысушы: Қабдыкалимова Гүлжан Жетекшісі:Болатханов Еркебұлан
«№45 Жалпы білім беретін мектебі» КММ
101.ЖАРГОНЫ В РЕЧИ УЧАЩИХСЯ: «МУСОР» ИЛИ НЕОБХОДИМОСТЬ……...323
Участник: Пак Артур Руководитель: Садвокасова Ажар Амангельдиновна
КГУ «Кривинская основная школа» Бескарагайского района
102.ҚАЗАҚСТАННЫҢ ЖЕТІ КЕРЕМЕТІ 326
Қатысушы : Жұмағалиұлы Айқын Жетекшісі:Жамырзанова Умитжан Турсыновна
"Приречное жалпы білім беретін мектебі" КММ КММ, Семей қаласы
103.ҰЛЫ ЖІБЕК ЖОЛЫ, ҰЛЫ ДАЛА ЗАҢДАРЫ.....329
Қатысушы:Назынбеков Мейрамбек Жетекшісі: Жамырзанова Умитжан Турсыновна
Семей қаласы "Приречное жалпы білім беретін мектебі" КММ
104.ҚАЗАҚ ЖӘНЕ ОРЫС ХАЛЫҚТАРЫНЫҢ ӘДЕТ-ҒҰРЫПТАРЫНДАҒЫ ҰҚСАСТЫҒЫН ЗЕРТТЕУ.....333
Қатысушы:Труспекова Айсу Жетекшісі: Алибекова Гульмира Мадетовна
Бородулиха ауданының білім бөлімінің «Новопокровка орта мектебі» КММ
105.ШӘКӘРІМНІҢ ӨМІРІ МЕН ШЫҒАРМАШЫЛЫҒЫНЫҢ ЖАСТАРДЫ ЗЕРДЕЛІККЕ БАУЛУДАҒЫ МАҢЫЗЫ.....335
Қатысушылар: Талғатова Амина Дәуренқызы, Сембек Ләтипа Оралбекқызы
Жетекшілері: Нургалиева Роза Акылбековна, Жиенбаева Акгул Слямхановна
«№ 7 жалпы орта білім беретін мектеп-лицейі» КММ Семей қаласы
106.Authors: Toktarkhanova Madina Bolatkhanovna, Liyas Dilnara Bauyrzhanovna**.....339**
Organization of education: Municipal State Institution "Secondary General Education School No. 23" of the Semey City Education Department of Abai region
107.ҚАЗАҚ ЖӘНЕ АҒЫЛШЫН ТІЛДЕРІНДЕГІ МЕТАФОРАЛАРДЫҢ СЕМАТИКАЛЫҚ СИПАТЫ.....342
Қатысушылар: Қаныбек Саида Қанатқызы , Танырбергенова Сабина Советқазықызы
Жетекшілер: Танатарова Данагуль Толендиевна, Баяхметова Арайлым Шаймерденовна
«№49жалпы орта білім беретін мектебі» КММ Семей қаласы

<u>СЕКЦИЯ –ГУМАНИТАРЛЫҚ ПӘНДЕР СЕКЦИЯСЫ (ҚАЗАҚ ТІЛІ МЕН ӘДЕБИЕТ, ОРЫС ТІЛІ МЕН ӘДЕБИЕТІ, АҒЫЛШЫН ТІЛІ, ТАРИХ, ҚҰҚЫҚТАНУ, ПСИХОЛОГИЯ)</u>

108.КАЗАХСТАНСКИЕ ГЕРОИ ВЕЛИКОЙ ОТЕЧЕСТВЕННОЙ ВОЙНЫ.....346
Участник: Ткач Тимофей Александрович Руководитель: Морозова Наталья Анатольевна
ГБПОУ Ростовской области «Ростовский строительно-художественный техникум»
109.ИСТОРИЯ МОЕЙ СЕМЬИ.....348
Участник: Вафина Ильсина Фазыловна Руководитель: Чернеев Николай Александрович
Государственное автономное профессиональное образовательное учреждение «Казанский торгово-экономический техникум» г.Казан
110.ОТЛИЧИТЕЛЬНЫЕ ОСОБЕННОСТИ ДОМОВ В БРИТАНИИ……..……..…350
Участник: Кейц Елена Олеговна Руководитель: Пантелеева Ольга Геннадьевна
КГБПОУ «Алтайская академия гостеприимства» г.Барнаул
111.ХУДОЖЕСТВЕННАЯ ЛИТЕРАТУРА КАК СПОСОБ ВОСПИТАНИЯ ЭКОЛОГИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ СТУДЕНТОВ……..…….…...354
Участник:Жаксылыкова Алина Руководитель: Иванова Лариса Николаевна
КГКП «Колледж бизнеса и сервиса» г.Семей

112.МҰХТАР ӘУЕЗОВ «ЖЕТІМ» ӘҢГІМЕСІНЕ МУЛЬТИПЛИКАЦИЯ.....357
Қатысушы: Төлеуғазыева Балнұр Жетекшісі:Кожагулова Жаннұр Рашидовна
«М.О.Әуезов атындағы педагогикалық колледжі» КМҚК
113.ҚОБЫЗ – КИЕЛІ АСПАП.....360
Қатысушы: Нұрпеисов Алтай Жетекшісі:Бейсенова Айнаш Кызыркановна
«Бизнес және сервис колледжі» КМҚК Семей қаласы
114.РЕКОМЕНДАЦИИ ПО ИЗУЧЕНИЮ ИНОСТРАННОГО ЯЗЫКА…….…...363
Участник: Қарақанова Дильназ Руководитель: Жакупова Эльмира Абдулловна
КГП на ПХВ «Государственный высший медицинский колледж им Д. Калматаева»
115. СЫРҒА ТОЛЫ САРЫАРҚА.....365
Қатысушы: Серікбаева Әйгерім Қайратқызы Жетекшісі: Сағымбеков Нұржан Әшімұлы
«М.О.Әуезов атындағы педагогикалық колледжі» КМҚК Семей қ.
116.РАБОТА НА ОСНОВЕ РЕГИОНАЛЬНОГО КОМПОНЕНТА ДЛЯ ДУХОВНО-НРАВСТВЕННОГО ВОСПИТАНИЯ.....367
Участник: Амангельдинов Арсен Нуркенович Руководитель: Аубакирова Жанат Ашимовна
КГКП «Колледж строительства» г. Семей
117.МӘШҺҮР ЖҮСІП ШЫҒАРМАЛАРЫНДАҒЫ ҰЛТТЫҚ ТАНЫМ.....371
Қатысушы: Сәрсен Жанерке Жетекшісі: Камзанова Бақыт Дуйсеновна
Абай облысы ДСБ «Д.Қалматаев атындағы жоғарғы медицина колледжі»
118.ҚАБДЕШ ЖҰМАДІЛОВТЫҢ «ТАҒДЫР» РОМАНЫНДАҒЫ ҰЛТТЫҚ МҮДДЕ..375
Қатысушы: Мұратбек Жібек,Бокешова Адель Жетекшісі: Кожагулова Жаннур Рашидовна
«М.Әуезов атындағы педагогикалық колледжі»КМКҚ
119.АБАЙ ЖОЛЫ РОМАНЫНДАҒЫ ФОЛЬКЛОРЛЫҚ ҮЛГІЛЕР.....377
Қатысушы: Акынгазина Гүлмаржан, Сүйеубергенова Тоқжан
Жетекшісі: Кожагулова Жаннур Рашидовна
«М.О.Әуезов атындағы педагогикалық колледжі»КМҚК
120.BRAINSTORMING ACTIVITES IN LEARNING ENGLISH.....381
Қатысушы: Сағатбекова Гульдана Ардакқызы Жетекшісі: Торыбаева Гайни Нурахметовна
«М.О.Әуезов атындағы педагогикалық колледжі» КМҚК Семей қаласы
121.EFFECTIVE USE OF INTERACTIVE METHODS IN DEVELOPING LEARNERS' SPEAKING SKILLS.....385
Участник: Мұқанова Алтынай Руководитель: Торыбаева Гайни Нурахметовна
«М.О.Әуезов атындағы педагогикалық колледжі» КМҚК
122.МОБИЛЬДІ ҚОСЫМШАЛАР АРҚЫЛЫ ҚАЗАҚ ТІЛІН ҮЙРЕНУ 388
Қатысушы: Жумаканова Томирис Жетекшісі:Хусайнова Жанар Халимуллаевна
«Рымбек Байсейітов атындағы Семей қаржы-экономикалық колледжі» КМҚК
123.МӘТІНМЕН ЖҰМЫСТЫҢ ФУНКЦИОНАЛДЫҚ САУАТТЫЛЫҚ ҚАЛЫПТАСТЫРУДАҒЫ МАҢЫЗЫ.....392
Қатысушы: Маутханова Ақжүніс Берікханқызы Жетекшісі: Мусина Кулшат Сыздыковна
«М.О.Әуезов атындағы педагогикалық колледжі» КМҚК
124.ҚАЗАҚ ТІЛІ ЖӘНЕ ЖАРНАМА.....395
Қатысушы: Қалибек Аружан,Тлеуова Жаннель Жетекшісі:Кожагулова Жаннұр Рашидовна
«М.О.Әуезов атындағы педагогикалық колледжі» КМҚК
125.ПРОБЛЕМЫ СОВРЕМЕННОГО ОБЩЕСТВА И МОЛОДЕЖЬ……399
Участник: Кудранова Ания Қайрбекқызы Руководитель: Жакупова Эльвира Абдулловна
КГП НА ПХВ «Государственный высший медицинский колледж имени Д.Калматаева»
126.**ҚАЗАҚ МӘДЕНИЕТІ ТАРИХЫНДАҒЫ ҚАЗ ДАУЫСТЫ ҚАЗЫБЕК БИ ТҰЛҒАСЫ**
Қатысушы: Жүнісбек Ақлима Мерғалиқызы Жетекшісі: Нұғымарова Лаура Нұрбекқызы**....401**
«М.О.Әуезов атындағы педагогикалық колледжі» КМҚК
127.ПРОБЛЕМЫ СОВРЕМЕННОГО ОБЩЕСТВА И МОЛОДЁЖЬ…….....404
Участник: Сунаварова Олиха Мусобоевна Руководитель: Жакупова Эльвира Абдулловна

КГП на ПХВ «Государственный высший медицинский колледж им Д. Калматаева» УЗ области Абай
128.РОЛЬ ГУМАНИТАРНЫХ НАУК В МЕДИЦИНСКИХ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ УЧРЕЖДЕНИЯХ.....406
Участник: Смагулова Диляра Руководитель: Айтчанов Нуржан УО «Авиценна»
129.МҰХТАР ӘУЕЗОВ ШЫҒАРМАШЫЛЫҒЫНДАҒЫ НАҚЫЛ СӨЗДЕР.....409
Қатысушы: Бірлікқызы Диана, Жараспаева Азиза Жетекшісі: Кожагулова Жаннур Рашидовна «М.О.Әуезов атындағы педагогикалық колледжі»КМҚК
130.АБАЙ ЖОЛЫ РОМАНЫНДАҒЫ ФОЛЬКЛОРЛЫҚ ҮЛГІЛЕР.....412
Қатысушы: Акынгазина Гүлмаржан, Сүйеубергенова Тоқжан Жетекшісі: Кожагулова Жаннур Рашидовна «М.О.Әуезов атындағы педагогикалық колледжі»КМҚК
131.ВЛИЯНИЕ ИЗУЧЕНИЯ ИНОСТРАННЫХ ЯЗЫКОВ НА МОЗГ ЧЕЛОВЕКА……..415
Участники: Айдаров Рамир, Кенжебаева Лия Руководитель: Жакупова Эльмира Абдулловна КГП на ПХВ «Государственный высший медицинский колледж им Д. Калматаева»
132.ФАНТАСТИКА НЕ ПРЕДУГАДЫВАЕТ, ОНА ПРЕДУПРЕЖДАЕТ……..418
Участник: Беляева Валерия Артемовна Руководитель: Минаева Назигуль Тлеугазыевна КГКП «Геологоразведочный колледж» УО области Абай
133.М.О.ӘУЕЗОВ ШЫҒАРМАШЫЛЫҒЫНДА САЛТ-ДӘСТҮРДІҢ КӨРІНІСІ.....421
Қатысушы: Сыдықова Ақтоты Абзалқызы Жетекшісі: Кожагулова Жаннур Рашидовна «М.О.Әуезов атындағы педагогикалық колледжі» КМҚК, Семей қаласы
134.ҚАЗДАУЫСТЫ ҚАЗЫБЕК БИДІҢ МЕМЛЕКЕТ ПЕН ҚҰҚЫҚ ТАРИХЫНДАҒЫ
Қатысушы: Советбекова Гүлім Жетекшісі: Сербурина Нургуль Абылхасимовна**.....423**
135.ПРИЛОЖЕНИЕ ОТКРЫТОГО ПРАВИТЕЛЬСТВА NATIONRULE.....426
Участник: Еділқызы Бақыт Руководитель: Искаков Артур Николаевич КГКП «Семейский финансово-экономический колледж имени Рымбека Байсеитова»
136.ЛИДЕРЫ "АЛАШ" В ТЕНИ СОБЫТИИ.....429
Участник: Адильбеков Адильжан Руководитель: Искаков Артур Николаевич КГКП «Семейский финансово-экономический колледж имени Рымбека Байсеитова»
137.ЖАС МАМАНДАРДЫҢ ҚҰҚЫҚТЫҚ САУАТТЫЛЫҒЫ.....432
Қатысушы: Алимов Дамир Уланулы Жетекшісі: Шұбарова Данара Жұмабайқызы «Жоғары гуманитарлық - заң және техникалық колледжі» Мекемесі
138.ҰЛТ ТАТУЛЫҒЫ-ҚАЗАҒЫМНЫҢ БАС НЫШАНЫ.....433
Қатысушы: Қапашев Еркежан Даулетқазыұлы Жетекшісі: Омарбекова Жадыра Социаловна «Геологиялық барлау колледжі» КМҚК Семей қаласы
139.ҰЛТЫМЫЗДЫ АСҚАҚТАТҚЫН КЕЛСЕ, ӨЗ ТУҒАН ӨЛКЕННЕН БАСТА!.....436
Қатысушы: Жанболатұлы Жасұлан Жетекшісі: Терликбаева Айнур Тулеуовна «Құрылыс колледжі» КМҚК Семей қаласы
140.ТҰРМЫСТЫҚ ЗОРЛЫҚ-ЗОМБЫЛЫҚҚА ҚАРСЫ ТҰРУДЫҢ ҚЫЛМЫСТЫҚ-ҚҰҚЫҚТЫҚ АСПЕКТІЛЕРІ.....439
Қатысушы: Ерәлі Назерке Жетекшісі: Жакашева Гульмира Сериковна «Семей» медициналық колледжі» мекемесі
141.БАЛАНЫ МЕКТЕПКЕ ДАЯРЛАУДЫҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ АСПЕКТІЛЕРІ.....442
Қатысушы:Төреханова Елназ Серікханқызы Жетекішісі: Мукышева Салима Алпысовна «М.О. Әуезов атындағы педагогикалық колледжі» КМҚК Семей қаласы
142.ТӘУЕЛСІЗ ЕЛІМ - БИІК ТҰҒЫРЫМ.....446
Қатысушы: Аринов Рамазан Бауыржанұлы Жетекшісі: Омарбекова Жадыра Социаловна «Геологиялық барлау колледжі» КМҚК Семей қаласы
143.САКРАЛЬНЫЕ МЕСТА ОБЛАСТИ АБАЙ – КОНЫР АУЛИЕ.....449
Участник: Мельникова Наташа Руководитель: Сулейменова Жанат Медыгалиевна КГКП « Колледж радиотехники и связи» г. Семей
144.ЖАСТАР АРАСЫНДАҒЫ СУИЦИД ЖӘНЕ ОНЫҢ СЕБЕПТЕРІ.....452
Қатысушы: Мырзагазина Назерке Жетекшісі: Шұбарова Данара Жұманбайқызы

Жоғары Гуманитарлық Заң және Техникалық колледжі
145.ЕЛ ТАРИХЫ МЕН БОЛАШАҒЫ ЖАСТАР ҚОЛЫНДА…….453
Қатысушы: Құсман Айдана Нұрбекқызы Жетекшісі:Нұрғазы Мадина Тұрсынғазықызы
«М.О.Әуезов атындағы педагогикалық колледжі» КМҚК
146.СЕМЕЙ ҚАЛАСЫНДАҒЫ ТАРИХИ ҒИМАРАТТАР.....457
Қатысушы: Адлғазыева Альбина Мұратқызы, Құдайберды Ерке Ержанқызы
Жетекшісі: Жолдина Диана Ғизатбекқызы
«М.О.Әуезов атындағы педагогикалық колледж» КМҚК
147.ДАҢҚТЫ МЕРГЕННІҢ ЕРЛІГІ ЖАСТАРҒА ҮЛГІ.....460
Қатысушы: Кусманов Темірлан Демеубекұлы Жетекшісі: Имангалиева Гаухар Сайлауовна
КМҚК «Көлік колледжі» Семей қаласы
148.ЖАҢА ҚАЗАҚСТАННЫҢ ЖАҢА ЗАҢДАРЫНЫҢ ӘСЕРІ. КЕШЕ.БҮГІН.ЕРТЕҢ
Қатысушы: Құмарова Аружан арсланқызы Жетекшісі: Шұбарова Данара Жұмабайқызы
«Жоғары гуманитарлық-заң және техникалық колледжі» Мекеме**.....464**
149.ЛИДЕРЫ ПАРТИИ «АЛАШ» В БОРЬБЕ ЗА САМООПРЕДЕЛЕНИЕ КАЗАХСКОГО НАРОДА…….466
Участник: Яшин Руслан Владимирович Руководитель: Митрофанова Елена Венаидовна
УО «Высший медицинский колледж «Авиценна»
150.МІНЕЗ – ЖАННЫҢ АЙНАСЫ.....470
Қатысушы:Жасыбаев Досымхан Жетекшісі: Рахимжанова Галия Максутовна
«Құрылыс колледжі» КМҚК Семей қаласы
151.БУЛЛИНГ СРЕДИ МОЛОДЕЖИ И СПОСОБЫ ЕГО ПРЕДОТВРАЩЕНИЯ…...…472
Участник: Нурлан Ислам Руководитель: Шубарова Данара Жуманбаевна
Высший гуманитарный юридически и технический колледж
152.СЕМИПАЛАТИНСКИЙ ПЕРИОД ЖИЗНИ И ТВОРЧЕСТВА МУХТАРА ОМАРХАНОВИЧА АУЭЗОВА..... .475
Участник: Ботабаев Нурболат Ерболатович Руководитель: Гидулян Наталия Леонидовна
КГКП «Электротехнический колледж» г.Семей
153.ҰЛТЫМЫЗДЫ АСҚАҚТАТҚЫН КЕЛСЕ, ӨЗ ТУҒАН ӨЛКЕННЕН БАСТА!.....479
Қатысушы: Қошаев Қанағат Базилахметұлы Жетекшісі: Терликбаева Айнур Тулеуовна
«Құрылыс колледжі» КМҚК
154.БАЛАНЫҢ ПСИХИКАЛЫҚ ДАМУЫ.....482
Қатысушы:Асхатқызы Арайлым. Жетекшісі: Мукышева Салима Алпысовна
“М. О. Әуезов атындағы педогогикалық колледжі” ҚМҚК Семей қаласы
155.АЛАШ ИДЕЯСЫ ЖӘНЕ САРЫАРҚА ГАЗЕТІ.....484
Қатысушы: Кеңесбекова Талшын Жетекшісі: Мұқанов Төлеуғазы Балхашевич
«М.О.Әуезов атындағы педагогикалық колледжі» КМҚК Семей қаласы

<u>СЕКЦИЯ – ЖАРАТЫЛЫСТАНУ ПӘНДЕР СЕКЦИЯСЫ (ХИМИЯ, БИОЛОГИЯ, ФИЗИКА, МАТЕМАТИКА, ИНФОРМАТИКА, РОБОТОТЕХНИКА, ЭКОЛОГИЯ, ВАЛЕОЛОГИЯ)</u>

156. РАЗУМНАЯ АЛЬТЕРНАТИВА СОВРЕМЕННЫМ ПОЛИМЕРАМ.....488
Участницы: Жумаханова Исмина Кайратқызы, Хайрутдинова Сиюмбике Раировна
Руководители: Журавкина Олеся Борисовна, Малышкина Ольга Борисовна
КГУ «Средняя общеобразовательная школа № 12»
157. WATER POLLUTION AND WAYS TO SOLVE IT.....491
Қатысушы: Қанатбекова Айша Мадиярқызы Жетекшісі: Абжанова Асем Жанатбековна
«№11 жалпы білім беретін мектебі» КММ Семей қаласы
158.ВЛИЯНИЕ ВЛАЖНОСТИ ВОЗДУХА НА ЖИЗНЕДЕЯТЕЛЬНОСТЬ ЧЕЛОВЕКА..493
Участница: Колесникова Анастасия Руководитель: Жалелова Алия Жалеловна

КГУ "Средняя общеобразовательная школа №12" г.Семей
159.ЭКСТРАКОРПОРАЛЬДЫ ҰРЫҚТАНДЫРУ ӘДІСІ ЖӘНЕ ОНЫҢ МАҢЫЗЫ.....497
Қатысушы: Омирзакова Еркежан Жетекшісі: Құдабаева Фариза Мұратбекқызы
Оқу орыны: «Semey New School» мектебі
160.ЭКСПЕРИМЕНТАЛЬНАЯ ПРОВЕРКА ВЛИЯНИЯ ХИМИЧЕСКИХ СВЯЗЕЙ НА СКОРОСТЬ ОХЛАЖДЕНИЯ ВОДЫ……...…500
Участник: Султан Ханторе Бектореулы Руководитель:Каргабаева Рымжан Шашмухаметовна
КГУ “Гимназия №6 г.Семей”
161.СЛАЙМНЫҢ ПАЙДАСЫ МЕН ЗИЯНЫ.....504
Қатысушы: Мейірбаева Айдана Жетекшісі: Ахметбаева Арайлым Каматаевна
«№3 жалпы орта білім беретін мектебі» КММ Семей қаласы
162.ТРАГЕДИЯ 2023 ГОДА. ПРИРОДНОЕ ЯВЛЕНИЕ – КАТАСТРОФА…….508
Участник: Кенжебек Аружан Руководитель: Тусупканова Жанар Казбековна
КГУ«Средняя общеобразовательная школа №4» г.Семей
163.-ШЫҒЫС ТАРБАҒАТАЙ ТАУ СІЛЕМДЕРІНДЕГІ СҮРЕКТІ ӨСІМДІКТЕР.....512
Қатысушы: Омарбекова Дамина Ельдарқызы Жетекшісі: Шаймұратов Еламан Қайырлыұлы
«Семей қаласының №6 гимназиясы» КММ
164.ОЗЕЛЕНЕНИЕ ГОРОДА СЕМЕЙ ХВОЙНЫМИ ДЕРЕВЬЯМИ…….515
Уч Участник: Сарсембин Роллан Канатович
Руководители: Бектин Расим Шафигуллаевич, Нукеева Кымбат Жумабековна
«Средняя образовательная школа №29 «Пальмира» г. Семей
165.ҚАЛДЫҚСЫЗ ЭКОНОМИКАНЫҢ ЖАПОНДЫҚ ҮЛГІСІ.....519
Қатысушылар**:** Болатбекова Нұрай Еділқызы, Турарова Даяна Қайратовна
Жетекшілері: Курманбаева Жанагуль Кабдуалиевна, Крыкпаева Асемгуль Турсыновна
«Ахмет Байтұрсынұлы атындағы № 47 жалпы орта білім беретін мектебі» КММ
166.ЕРТІС ӨЗЕНІНІҢ ЭКОЖҮЙЕСІНІҢ ЗАМАНАУИ ЭКОЛОГИЯЛЫҚ ЖАҒДАЙЫ.522
Қатысушылар: Кожабекова Гульназ Саматовна, Сапаргалиева Дильназ Сериковна
Жетекшілері: Тусупова Алтынгул Акынбековна, Кудайбергенова Асия Серкановна,
«№11 жалпы орта білім беретін мектебі» КММ
167.КЕЙБІР ДӘРІ-ДӘРМЕКТЕР МЕН ОЛАРДЫҢ АНАЛОГТАРЫН САЛЫСТЫРУ.525
Қатысушы: Айдарханова Амина Бакытбековна Жетекшілері: Кәмелбекқызы Гүлдар, Аканова Маржан Мұратовна «№16 Т.Аманов атындағы жалпы орта білім беретін мектебі» КММ
168. ПАСТЕРЛЕНГЕН СҮТТЕР ҚҰРАМЫНДАҒЫ ЛАКТОЗА МӨЛШЕРІН АНЫҚТАУ
Қатысушы : Қайратова Жамиля Нұржанқызы Жетекшісі: Китапбаева Нургуль Аманжоловна
«№ 16 Төлеубай Аманов атындағы жалпы орта білім беретін мектеп» КММ**.....528**
169.ЭЛЕКТРОНДЫ ТЕМЕКІНІҢ АДАМ ОРГАНИЗМІНЕ ЗИЯНДЫ ӘСЕРІ.....533
Қатысушы: Тұрсынғалиева Айша Жетекшісі: Мукушева Нуржанат Серккановна
«№ 25 жалпы орта білім беретін мектеп» КММ
170.ЖЫЛҚЫ МАЛЫНАН АЛЫНАТЫН ӨНІМДЕР.....536
Қатысушы: Стал Нұрсәуле Қайратқызы Жетекшілері: Намазбаева Алмагуль Жамбалаевна, Қайырлыбекқызы Әлия «№ 22 жалпы орта білім беретін мектеп-лицейі»КММ
171.ЖАЛПАҚ ТАБАНДЫЛЫҚТЫҢ ЗИЯНЫ ЖӘНЕ ОНЫҢ АЛДЫН АЛУ.....539
Қатысушылар:Қоңыртаева Толғанай, Пірімқұлова Наргиз Жетекшілері: Нукебаева Жаныл Касымовна, Қасымқызы Жазира "А.Байтұрсынұлы атындағы №47 жалпы орта білім беретін мектебі» КММ
172.КАУЧУКТАН АЛЫНАТЫН БҰЙЫМДАРДЫҢ ХИМИЯЛЫҚ ТӨЗІМДІЛІГІ ЖӘНЕ МАҢЫЗЫ.....543
Қатысушы: Омарова Балжан Жетекшісі: Кабдолданова Айнур Турсынбековна.
«Шынқожа батыр атындағы жалпы орта білім беретін мектеп» КММ Аягөз ауданы
173.ҚАРАҒАЙЛЫ ОРМАНЫНЫҢ ГЕОЭКОЛОГИЯЛЫҚ МӘСЕЛЕЛЕРІ.....546
(СЕМЕЙ ОРМАНЫ МЫСАЛЫНДА)

Қатысушы: Дүйсенбаев Талант Жетекшісі: Касенов Ержан Нурланович
«№13 жалпы білім беретін мектебі» КММ
174.АРДУИНОНЫ ҚОЛДАНА ОТЫРЫП, БАҒДАРШАМ АРҚЫЛЫ РОБОТ МАШИНАЛАРЫН ЖҮРГІЗУ!.....548
Қатысушылар: Макатова Аружан, Медетқызы Мадина Жетекшілері: Жакипова Дария Серикказыевна, Кажиякпарова Назерке Жанбырбаевна
«№23 жалпы орта білім беретін мектебі» КММ
175.ЭКОЛОГИЧЕСКИЕ ПРОБЛЕМЫ ГОРОДА СЕМЕЙ.....552
Ученица: Рахаткызы Инкар Руководитель: Салимбекова Нурсауле Шакаримовна
КГУ «Средняя общеобразовательная школа №4»
176.СҮЛІКТІҢ СИҚЫРЫ.....555
Қатысушылар: Нурбаева Аружан Беймбетқызы, Турсынова Айнара Ерлановна
Жетекшілері: Курманбаева Жанагуль Кабдуалиевна, Кажыбаева Жалгас Оразгалиевна
«Ахмет Байтұрсынұлы атындағы № 47 жалпы орта білім беретін мектебі» КММ
177.ЭНЕРГИЯ ЖӘНЕ РЕСУРС ҮНЕМДЕУ.....559
Қатысушы: Бақтиярова Мадина Қайратқызы Жетекшісі: Майқы Әнуар Әсетұлы
Үржар ауданы «Алтынсарин атындағы орта мектеп- бақшасы»КММ
178.СУДЫҢ АУЫР МЕТАЛДАРМЕН ЛАСТАНУЫ.....563
Қатысушылар: Адлгазыева Амина, Құмарова Ақмарал Жетекшісі: Исмаилова Инабат Кайратовна «№ 35 жалпы орта білім беретін мектебі» КММ
179.МЕКТЕП ЖЫЛЫЖАЙЫНДА,ПРАКТИКА ЖҮЗІНДЕ ГИДРОПОНИКАЛЫҚ ӘДІСПЕН МӘДЕНИ ӨСІМДІКТЕРДІ ӨСІРУ.....566
Қатысушы: Русланқызы Ажар Жетекшісі: Бакабаева Алия Бакбердиновна
«Ж.Аймауытов атындағы жалпы орта білім беретін мектеп»КММ.Семей қаласы
180.БИОЛОГИЯЛЫҚ ЫДЫРАТУШЫ АГРОТАЛШЫҚТЫҢ (АГРОВОЛОКНО) АУЫЛШАРУАШЫЛЫҚТА ҚОЛДАНУ ТИІМДІЛІГІ 571
Қатысушы: Амангелдин Шерхан Жетекшісі: Ыдришова Молдир Рахимжановна
«Облыстық балалар биологиялық орталығы» КМҚК
181.ОПРЕДЕЛЕНИЕ ОПТИМАЛЬНЫХ УСЛОВИЙ ДЛЯ ВЫРАЩИВАНИЯ МИКРОЗЕЛЕНИ В ДОМАШНИХ УСЛОВИЯХ……..……..…..574
Участница: Нурмуллаева Айгерим Ардаковна Руководитель: Сагимбаева Альфия Мерсаифовна КГУ «Гимназия № 6 г. Семей»
182.ВИДОВОЙ ЦВЕТКОВЫХ РАСТЕНИЙ ОКРЕСТНОСТЕЙ ДУБЫГАЛИНСКОГО ОЗЕРА……..577
Участница: Бексултанова Айгелия Армановна Руководитель - Сабырғазиева Аружан Серікқазықызы КГУ «Гимназия №6» г. Семей
183.«УМНАЯ» КОЛЫБЕЛЬ……..……579
Участник: Козлов Кирилл Александрович Руководитель: Жуматаева Арай Жумагалиевна
КГУ«Борасинская средняя школа-сад» отдела образования Бескарагайского района
184.АУЫЗ СУДЫҢ МИНЕРАЛДЫҚ ҚҰРАМЫ.....582
Қатысушы: Серік Қаламқас Жетекшісі: Бегалина Нағыштай Мерекеновна
№22 жалпы орта білім беретін мектеп-лицейі.
185.ГЕОМЕТРИЯ САБАҚТАРЫНДА «АЙНАЛУ ДЕНЕЛЕРІ» ТАҚЫРЫБЫН ОҚЫТУ ӘДІСТЕМЕСІ 585
Қатысушылар: Сағындык Аиым Аскарқызы, Тулегенова Анель Жетекшісі: Дәуітбек А. С.
«№45 жалпы орта білім беретін мектебі» КММ
186.QR КОД – ҚОЛДАНУ АЯСЫ, МАҢЫЗЫ.....586
Қатысушы: Қалданова Ажар Маратқызы Жетекшісі: Кожаева Лаура Қайроллақызы
Аягөз ауданы, «Шынқожа батыр атындағы ЖОББМ» КММ

187. ФИЗИКА ТҰРҒЫСЫНАН ТҰМАУДЫ ЗЕРТТЕУ.....589
Оқушы: Молдакапасова Әсем Жетекшісі: Аубакирова Айнагул Саиновна
«Ж.Аймауытов атындағы жалпы орта білім беретін мектеп» КММ Семей қаласы
188.ЭЛЕКТРОМАГНИТТІК СӘУЛЕЛЕНУДІҢ АДАМ АҒЗАСЫНА ӘСЕРІ.....592
Қатысушылар: Мұратова Инабат Уәлиханқызы, Қаирбек Мәдина Қабылбекқызы
Жетекшісі: Серикбаева Бибинур Абдикаримовна, Берікбосынова Айтолқын Есентайқызы
«№22 жалпы орта білім беретін мектеп-лицейі» КММ, Семей қаласы
189.ВЛИЯНИЕ ШУМА НА ОРГАНИЗМ ЧЕЛОВЕКА……596
Участники:Танырбергенова Дильназ Алтаевна, Кенесбек Алимжан Дарханұлы
Руководитель: Дюсюпова Нурбике Акатаевна
КГУ «Средняя общеобразовательная школа-лицей №7» г.Семей
190.АБАЙ МЕН ШӘКӘРІМ МҰРАЛАРЫН МАТЕМАТИКА ЖӘНЕ ФИЗИКА……....600 ПӘНДЕРІМЕН БАЙЛАНЫСТЫРУ
Қатысушы: Ерболат Дильназ Жетекшілері: Сабиханова Гаухар Ғазезовна,Сабырбаева Айнагуль Жаслановна «№32 жалпы орта білім беретін мектеп» КММ
191.ФИЗИКА ВОКРУГ НАС.....604
Участница: Төкешова Дина Қанатқызы Руководитель: Жаныспаева Майсара Болатовна
КГУ "Приреченская средняя общеобразовательная школа" г.Семей
192.ФИЗИКА ҚАШАН ПАЙДА БОЛДЫ?.....608
Қатысушы: Даурамбеков Дархан Бейбітұлы Жетекшісі: Жаныспаева Майсара Болатовна
"Приречное жалпы білім беретін мектебі" КММ Семей қаласы
193.ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ АЭС-ТЫН ДАМУЫ.....611
Қатысушы: Мустафин Мансур Рахатұлы Жетекшісі: Бибек Айсұлу Тілеубекқызы
ЖШС «Қазақстан инновациялық академия колледжі» semey new school
194.МАТЕМАТИКА ЖӘНЕ АРХИТЕКТУРА.....615
Қатысушы: Есенжолова Аружан Асхатовна Жетекшілері: Мапиева Шынар Женисовна, Байтемирова Гульжан Тойлыбаевна «№22 жалпы орта білім беретін мектеп-лицей» КММ
195.ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ: ОНЫҢ МҮМКІНДІКТЕРІ МЕН ӘЛЕУЕТІ.....618
Қатысушылар: Каленбек Айғаным Айдарқызы, Советбекова Аружан Азаматқызы
Жетекшілері: Нұғыбаева Меруерт Дүйсенбекқызы, Курманбаева Жанагуль Кабдуалиевна.
«Ахмет Байтұрсынұлы атындағы № 47 жалпы орта білім беретін мектебі» КММ
196.КИБЕРСПОРТ: СПОРТ ПА, ӘЛДЕ ОЙЫНҚҰМАРЛЫҚ ПА?.....622
Қатысушы: Жанатай Батыржан Бахытжанұлы Жетекшісі:Есенжолова Лаура Тлеухановна
«№ 25 жалпы орта білім беретін мектеп» КММ Семей қаласы
197.ФИЗИКА ПӘНІН ОҚЫТУДА ИНТЕРБЕЛСЕНДІ СИМУЛЯТОРЛАРДЫҢ МҮМКІНДІКТЕРІ.....625
Қатысушы: Мавлютова Алина Рамильевна Жетекшісі: Омарова Кенжегуль Азимхановна
«№ 25 жалпы орта білім беретін мектеп» КММ Семей қаласы
198.САНДАРДЫҢ ҚАЗАҚ ТҰРМЫСЫНДАҒЫ ТАҒЫЛЫМДЫҚ МАҢЫЗЫ.....629
Қатысушы: Кабдулхамитова Гульмира Уахитовна Жетекшілері: Буркенова Зауре Советкановна, Қасыл Дана Қасылқызы «№ 12 жалпы орта білім беретін мектебі» КММ
199.ARDUINO ПЛАТФОРМАСЫ НЕГІЗІНДЕ ДАЙЫНДАЛҒАН БАЛАЛАРҒА.....634 АРНАЛҒАН РОБОТ-ОЯТҚЫШ
Қатысушы: Айтказин Аян Нурланович Жетекшісі: Беккасимова Данар Талгатовна
Ғылыми-тәжірибелік білім беру және туризм орталығы» КММ
200.ФУТБОЛДАҒЫ ФИЗИКА.....637
Қатысушы: Дауренов Нұрым Жетекшісі: Қабиева Дана Қайратқызы
«№ 12 жалпы орта білім беретін мектебі» КММ, Семей.қ.
201.QR- КОДТЫҢ АҚПАРАТ БЕРУДЕГІ МАҢЫЗДЫЛЫҒЫ ЖӘНЕ ПРОГРАММА МӘЛІМЕТТЕРІ.....641
Қатысушы: Ажарова Мадина Жетекшісі: Азімбаева Нұрпану Мұсабайқызы

«Ж.Аймауытов атындағы жалпы орта білім беретін мектебі» КММ, Семей қаласы.
202.АВТОМАТТАНДЫРЫЛҒАН ЖЫЛЫЖАЙ- АДАМИ ФАКТОРЛАРДЫҢ КЕРІ ӘСЕРІН ЖОЮДЫҢ ТЕХНИКАЛЫҚ ШЕШІМІ.....644
Қатысушы: Нұртаева Шырын Жетекшісі: Кунусова Меруерт Орынғалиқызы
Аягөз ауданы, Шынқожа батыр атындағы ЖОББМ» КММ

СЕКЦИЯ – ЖАРАТЫЛЫСТАНУ ПӘНДЕР СЕКЦИЯСЫ (ХИМИЯ, БИОЛОГИЯ, ФИЗИКА, МАТЕМАТИКА, ИНФОРМАТИКА, РОБОТОТЕХНИКА, ЭКОЛОГИЯ, ВАЛЕОЛОГИЯ)

203.ВЛИЯНИЕ ГРУППЫ КРОВИ НА ПСИХИЧЕСКОЕ И ФИЗИЧЕСКОЕ ЗДОРОВЬЕ ЧЕЛОВЕКА……648
Участник: Балакина Надежда Семеновна Руководитель: Цейзер Евгения Владимировна
КГБПОУ «Алтайская академия гостеприимства» г.Барнаул
204.МАТЕМАТИКА В ПОВАРСКОМ И КОНДИТЕРСКОМ ДЕЛЕ……652
Участник: Михалев Никита Сергеевич Руководитель: Новикова Людмила Алексеевна
КГБПОУ «Алтайская академия гостеприимства» г.Барнаул
205.ФИТОНЦИДЫ И ИХ РОЛЬ В СОХРАНЕНИИ КАЧЕСТВА ПИЩЕВЫХ ПРОДУКТОВ…….……655
Участники: Прилуцкий Данил Андреевич, Шапошникова Алина Викторовна
Руководитель: Козлова Татьяна Павловна
КГБПОУ «Алтайская академия гостеприимства»(г. Барнаул)
206.ИССЛЕДОВАНИЕ ПРИЕМОВ И ХИМИЧЕСКИХ ВЕЩЕСТВ, ПРИМЕНЯЕМЫХ В МОЛЕКУЛЯРНОЙ КУХНЕ……..……..658
Участник: Кистанова Ангелина Дмитриевна Руководитель: Барнагян Наталья Викторовна
ГБПОУ Ростовской области «Ростовский строительно-художественный техникум»
207.ЭКОЛОГИЧЕСКАЯ БЕЗОПАСНОСТЬ НЕКОТОРЫХ ПИЩЕВЫХ ПРОДУКТОВ, РЕАЛИЗУЕМЫХ ЧЕРЕЗ ТОРГОВЫЕ СЕТИ г. РОСТОВА-НА-ДОНУ……..661
Участник: Домородова Анна Александровна Руководитель: Барнагян Наталья Викторовна
Государственное бюджетное профессиональное образовательное учреждение Ростовской области «Ростовский строительно-художественный техникум»
208.МАТЕМАТИКАЛЫҚ ӘДІСТЕРДІ МЕДИЦИНАДА ҚОЛДАНУ……664
Қатысушы: Танырбергенова Аяулым Талимқызы Жетекшісі:Әмірбек Салтанат Әмірбекқызы
«Авиценна жоғары медициналық колледжі» білім мекемесі
209.КРИСТАЛДЫ ӨСІРУДІҢ ТҰРМЫСТЫҚ ТӘСІЛІНЕН ЗАМАНАУИ ТӘСІЛІНЕ ДЕЙІН.....667
Қатысушы: Еркін Қуаныш Жетекшісі:АхметоваА.Т.
«Рымбек Байсейітов атындағы Семей қаржы -экономикалық колледжі» КҚМК
210.BIM МОДЕЛИРОВАНИЕ В ЗАДАЧАХ СТРОИТЕЛЬСТВА И АРХИТЕКТУРЫ..670
Участник: Куценко Арсений Юрьевич Научный руководитель: Қабылғазин Арын Ғалымұлы
преподаватель информатики, магистр естественных наук
КГКП"Колледж строительства"
211.МАТЕМАТИКА САБАҚТАРЫНДА ҚОЛДАНЫЛАТЫН АҚПАРАТТЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАР ТҮРЛЕРІ.....674
Қатысушы: Жаксылыкова Алина Жетекшісі: Жумабекова Самал Бурибаевна
«Бизнес және сервис колледжі» КМҚК Семей қаласы
212.МОЖНО ЛИ ОЧИСТИТЬ ОТ КОСМИЧЕСКОГО МУСОРА ОРБИТУ? 677
Участник: Асенова Мансия Магазкызы Руководитель: Мұрат Бибігүл Қасылқызы
КГКП «Семейский финансово-экономический колледж имени Рымбека Байсеитова»
213.ҚҰМАРЛАНЫП ШАТТАНБА!.....681
Қатысушы:Бейсен Арыстан Берикболулы, Уахитова Әлия Естемисқызы

Жетекшісі: Кокеева Динара Тюсюповна «Д. Қалматаев атындағы мемлекеттік жоғарғы медицина колледжі»ШЖҚ КМК
214.САЛАУАТТЫ ӨМІР САЛТЫ - БІЛІМНІҢ БАСТАМАСЫ.....685
Қатысушы:Назарбекова Аружан Жетекшісі: Матакбаева Балжан Кенесбергеновна
“Аягөз қаласының политехникалық колледжі» КМҚК
215.ВЛИЯНИЕ ЧЕЛОВЕКА НА ЭКОЛОГИЮ ИРТЫША……..……688
Участник:Алехин Даниил Руководитель: Искаков Артур Николаевич
КГКП «Семейский финансово-экономический колледж им.Рымбека Байсеитова»
216.ОЦЕНКА РАДИАЦИОННОГО ЗАГРЯЗНЕНИЯ ГОРОДА СЕМЕЙ……..…692
Участник:Косубаев Әділ Айдынұлы Руководитель: Оспанова Айгуль Канатовна
КГКП «Геологоразведочный колледж» г.Семей
217.ОҚУШЫЛАРДЫҢ ЖҮЙКЕ ПРОЦЕССТЕРІНІҢ ҚАСИЕТТЕРІ БОЙЫНША ЖОҒАРЫ ЖҮЙКЕ БЕЛСЕНДІЛІГІНІҢ ТҮРІН АНЫҚТАУ.....695
Қатысушы: Меиржанкызы Баян Жетекшісі: Жасуланова Асем Жасулановна
«Семей» Медициналық колледж» мекемесі Семей қ.
218.ҚОЛЖЕТІМДІ БИОГАЗ.....697
Қатысушы: Мукашев Бекнұр Маратұлы Жетекшісі - Шынарбек Шыңғыс Әбілұлы
«Электротехника колледжі» КМҚК Семей қаласы
219.ЭНЕРГЕТИКАЛЫҚ СУСЫН: ЖАҢА ДЕРТ ПЕ?.....699
Қатысушы: Жұмабеков Диас, Жұманов Марлен Жетекшісі: Мұқашева Жәйна Назымқанқызы
«Білім мекемесі «Авиценна жоғары медициналық колледжі»
220.КАЧЕСТВО ПИТЬЕВОЙ ВОДЫ ГОРОДА СЕМЕЙ……703
Участник: Маар Арина, Мамаканова Анеля Руководитель: Абикенева Гульнара Макашевна
КГКП Геологоразведочный колледж г.Семей
221.ОБЪЯСНЕНИЕ ЗНАЧЕНИЙ МЕДИЦИНСКИХ ТЕРМИНОВ ПО ПРЕДМЕТУ «АНАТОМИЯ, ФИЗИОЛОГИЯ»В ИЗУЧЕНИИ ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО РУССКОГО ЯЗЫКА.....705
Участник:Мұхаметқали Медина Асланқызы Руководитель:: Айтбаева Гульбану Шаймерденовна Учреждение «Медицинский Колледж«Семей»
222.ЖАЛПЫ АДАМЗАТТЫҚ ҚҰНДЫЛЫҚТАРДЫҢ РУХАНИ АДАМГЕРШІЛІКТЕГІ МАҢЫЗЫ.....708
Қатысушы:Баймулаев Шоқан Жетекшісі: Сарсекова Гульжан Кусмановна
«М.Әуезов атындағы педагогикалық колледжі» КМҚК
223.ЗАМАНАУИ МЕДИЦИНАЛЫҚ ҚҰРЫЛҒЫЛАРДЫҢ АДАМ АҒЗАСЫНА ТИГІЗЕТІН ПАЙДАСЫ МЕН ЗИЯНЫ.....710
Қатысушы:Кабдешова Жайнара Сайлауғазықызы, Қарақат Сайлауғазықызы
Жетекшісі: Акшалов Асет Габиденович
224.ПРОФИЛАКТИКА ИНФЕКЦИОННЫХ ЗАБОЛЕВАНИЙ ВРЕДНЫХ ПРИВЫЧЕК-ЗАЛОГ ЗДОРОВЬЯ.....713
Участник:Батырханов Султан Руководитель:Матакбаева Балжан Кенесбергеновна
КГКП «Политехнический колледж г. Аягоза»
225.ӨСІМДІКТЕРДІҢ ЖОҒАРҒЫ ТЕМПЕРАТУРАЛАРҒА ТӨЗІМДІЛІГІН АНЫҚТАУ
Қатысушы: Ахметканов Бекәділ Жетекшісі: Оспанова Айгуль Канатовна**.....716**
«Геологиялық барлау колледжі» КҚМК Семей қаласы
226.АУЫЛ ЖӘНЕ АУЫЛ ШАРУАШЫЛЫҒЫНЫҢЭКОЛОГИЯЛЫҚ МӘСЕЛЕЛЕР...720
Қатысушы:Рахимбердина Дильназ Бауржанқызы Жетекшісі:Мавлитаева Гульназ Айткалиевна
«М.О.Әуезов атындағы педагогикалық колледжі» КМҚК
227.РАДИАЦИОННОЕ ВОЗДЕЙСТВИЕ СЕМИПАЛАТИНСКОГО ЯДЕРНОГО ПОЛИГОНА НА ПРИЛЕГАЮЩУЮ ТЕРРИТОРИЮ И НАСЕЛЕНИЕ……723
Участник: Абсаликов Никита Руководитель: Гидулян Наталья Леонидовна
КГКП «Электротехнический колледж» г.Семей

228.ҚАЗІРГІ ЗАМАНҒЫ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ БІЛІМ ЖҮЙЕСІНДЕ ДАМЫТУ МӘСЕЛЕЛЕРІ.....727
Қатысушы: Толеугазина Гульвира Алмасовна Жетекшісі: Бласпаева Ғ.Қ.
«М.О.Әуезов атындағы педагогикалық колледжі» КМҚК Семей қаласы
229.ЛЕСТНИЦА ИАКОВА…….……730
Участник: Цапков Иван Петрович Руководитель: Дюсупова Макпал Талгатовна
КГКП «Колледж транспорта»
230.ОҚЫТУДЫҢ ИНТЕРАКТИВТІ ӘДІСТЕРІН ҚОЛДАНУ МҮМКІНДІКТЕРІ.....733
Қатысушы: Сайынова Ақбота Берікқазықызы Жетекшісі: Сарсекова Г.К. Педагогика пәнінің оқытушысы «М.Әуезов атындағы педагогикалық колледжі» КМҚК Семей қаласы
231.КАТУШКА ТЕСЛА.....736
Участник: Доловский Александр Александрович Руководитель: Елтаева Айнур Галымбековна
КГКП «Колледж транспорта» г.Семей
232.HTML БАҒДАРЛАМАЛАУ ТІЛІНДЕ «ҚОЛДАНБАЛЫ БАҒДАРЛАМАЛЫҚ ҚАМТАМАСЫЗ ЕТУ» ПӘНІНЕН ЭЛЕКТРОНДЫ ОҚУЛЫҚ ӘЗІРЛЕУ.....740
Қатысушы: Шнайдер Зарима Жетекшілері: Мукажанова Меруерт Жармаковна, Мусатаева Айгерим Кайратовна «Геологиялық барлау колледжі» КМҚК
233.ҮЙ ЖАҒДАЙЫНДАҒЫ МОЛЕКУЛАЛЫҚ АС ҮЙІ.....741
Қатысушы: Қалиева Дильназ және Қуанышқызы Бибірабиға Жетекшісі:Мұрат Бибігүл Қасылқызы «Рымбек Байсейітов атындағы Семей қаржы-экономикалық колледжі» КМҚК
234.ЖОҒАРЫЛАТҚЫШ ТРАНСФОРМАТОРДЫ ҚОЛДАНУ.....744
Қатысушы: Тлеков Санжар Жетекшісі:Елтаева Айнур Галымбековна
«Көлік колледжі» КМҚҚ Семей қаласы

<u>СЕКЦИЯ – ДИЗАЙНДАҒЫ ИННОВАЦИЯЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАР. ШАШТАРАЗДЫҚ ӨНЕР. ТІГІН БҰЙЫМДАРЫН ҚҰРАСТЫРУ, МОДЕЛЬДЕУ ЖӘНЕ ТІГІН ӨНДІРІСІНІҢ ТЕХНОЛОГИЯСЫ</u>

235.ИННОВАЦИОННЫЕ ТЕХНОЛОГИИ В ДИЗАЙНЕ ПАРИКМАХЕРСКОГО ИСКУССТВА И В ДИЗАЙНЕ САЛОНА КРАСОТЫ……748
Участник: Саврандейкина Анастасия Александровна Руководитель: Меркулова Гульнара Ревовна ГАПОУ«Казанский торгово-экономический техникум» г.Казан
236.СТИЛИЗАЦИЯ ИСТОРИЧЕСКОЙ ПРИЧЕСКИ В СОВРЕМЕННОМ ПАРИКМАХЕРСКОМ ИСКУССТВЕ……..……751
Участник: Власенко Виктория Сергеевна Руководитель: Коренская Дарья Юрьевна
КГБПОУ «Алтайская Академия Гостеприимства» г.Барнаул
237.ОСОБЕННОСТИ КОНСТРУКТИВНО-ТЕХНОЛОГИЧЕСКОГО РЕШЕНИЯ ПРОРЕЗНОГО КАРМАНА С ЛИСТОЧКОЙ С ВТАЧНЫМИ КОНЦАМИ…….756
Участник: Нурзай Рита Нуруллаховна Руководитель: Мазина Инна Григорьевна
КГБПОУ «Алтайская академия гостеприимства», г. Барнаул

238.КАЗАХСКИЕ ГОЛОВНЫЕ УБОРЫ.....759
Участник: Сычев Леон Петрович Руководитель:Оспанова Гаухар Сарсетаевна
КГУ « Общеобразовательная средняя школа №20» г.Семей
239.ШАШ – СҰЛУЛЫҚ ПЕН АДАМ ДЕНСАУЛЫҒЫНЫҢ КӨРСЕТКІШІ.....762
Қатысушы: Әскериянова Әлиназ Әсетқызы Жетекшісі: Конырова Еркежан Манарбековна
«№ 25 жалпы орта білім беретін мектеп» КММ Семей қаласы
240.РАЗВИТИЕ ДИЗАЙНЕРА ЧЕРЕЗ СОБСТВЕННОГО СТАРТАПА……765
Участник: Алексеев Алексей Алексеевич Руководитель: Ищенко Виктория Евгеньевна
Учреждение «Колледж «Семей»
241.ДВАЖДЫ ОСОБЕННЫЕ!.....769
Участник:Тумаш Салима Ерлановна Руководитель:Сапарова Сауле Жаксыбековна ,

КГУ «Новопокровская средняя школа» отдела образования Бородулихинского района
242.КОСА-КАК ПРИЧЕСКА СТУДЕНТА…….……772
Участник:Токтарханова Нурай Жанболатқызы Руководитель: Байлауова Алтынай Желдыбаевна КГКП «Политехнический колледж»
243.ИНТЕРЬЕР СУБҰРҚАҒЫ.....775
Қатысушы: Казкеев Алмас Жетекшісі: Асқаров Данияр Мейренбайұлы
«№6 мектеп-гимназиясы» Семей қаласы
244.КЕРЕКСІЗ ЗАТТАРДАН БҰЙЫМДАР ЖАСАУ.....778
Қатысушы:Мукатаев Әділет Амантайұлы, Баянбаева Амина Талғатқызы
Жетекшілер: Аитышева Айжан Турсыновна, Каинбаева Амангуль Байгалиевна
«Әлихан Бөкейхан атындағы №39жалпы орта білім беретін мектеп»КММ Семей қаласы
245.ИННОВАЦИОННЫЕ МАТЕРИАЛЫ В ДИЗАЙНЕ ИНТЕРЬЕРА……..……...781
Участник: Шимолина Ксения Николаевна Руководитель: Ревина Евгения Петровна
Учреждение «Колледж «Семей»
246.ЛЕГКАЯ ПРОМЫШЛЕННОСТЬ. САМЫЕ НЕОБЫЧНЫЕ НАРЯДЫ В МИРЕ МОДЫ…….784
Участник: Костина Александра Сергеевна Руководитель: Сексенбаева Зухра Газизовна
КГКП «Колледж бизнеса и сервиса»

<u>СЕКЦИЯ-ТАМАҚ ӨНЕРКӘСІБІНДЕГІ ИННОВАЦИЯЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАР</u>

247.ИССЛЕДОВАНИЕ ПОТРЕБИТЕЛЬСКИХ СВОЙСТВ ЗАМОРОЖЕННЫХ ХЛЕБОБУЛОЧНЫХ ИЗДЕЛИЙ……...……787
Участник: Журавлева Полина Олеговна Руководитель: Хижинкова Ирина Владимировна
КГБПОУ «Алтайская академия гостеприимства» г.Барнаул
248.ИННОВАЦИОННЫЕ ТЕХНОЛОГИИ В ИНДУСТРИИ ПИТАНИЯ……791
Участник: Шарипов Айшат Наилевич
Руководитель: Мухаметгалиева Фаягуль Фаилевна, Шарапова Гузель Габдульфатовна
ГАПОУ «Казанский торгово-экономический техникум» (Республика Татарстан, г. Казань)
249.ИННОВАЦИОННЫЕ ТЕХНОЛОГИИ В ПРОИЗВОДСТВЕ ПИЩЕВОЙ ПРОМЫШЛЕННОСТИ……..……794
Участник: Гильмутдинова Ильнара Раисовна Руководитель: Чернеев Николай Александрович
ГАПОУ «Казанский торгово-экономический техникум» (Республика Татарстан, г. Казань)
250.ИННОВАЦИОННЫЕ ТЕХНОЛОГИИ В ПИЩЕВОЙ ПРОМЫШЛЕННОСТИ…….798
Участник: Мингазова Аниса Рамилевна Руководитель: Хазиева Алия Равилевна
ГАПОУ «Казанский торгово-экономический техникум» (Республика Татарстан, г. Казань)
251.МОЛОДОЙ БАРМЕН НА РЫНКЕ ТРУДА……..…….……..801
Участники: Кирушин Руслан Радикович, Марданова Алия Айратовна
Руководитель: Иванова Алина Викторовна
ГАПОУ «Казанский торгово-экономический техникум» (Республика Татарстан, г. Казань)
252.ИННОВАЦИОННЫЕ КУЛИНАРНЫЕ ТЕХНОЛОГИИ В ПОВАРСКОМ ДЕЛЕ..…804
Участник: Каметова Дарья Андреевна Руководитель: Ганиева Лилия Равилевна
ГАПОУ «Казанский торгово-экономический техникум» (Республика Татарстан, г. Казань)
253.ЛУЧШАЯ ШОКОЛАДНАЯ ПЛИТКА…….……806
Участник: Овешков Валерий Руководитель: Сильченко Татьяна Николаевна
КГКП «Средняя общеобразовательная школа №20» г.Семей
254.ТАМАҚ ӨНЕРКӘСІБІНДЕГІ ИННОВАЦИЯЛЫҚ ЖҮЙЕ.....809
Қатысушы: Сапархан Жалғас Жетекшісі: Какимова Динара Болатбековна
«Бизнес және сервис колледжі» КМҚК
255.3D ПЕЧАТЬ ЕДЫ-КАК ИННОВАЦИОННАЯ РЕВОЛЮЦИЯ В ПИЩЕВОЙ ПРОМЫШЛЕННОСТИ.....815
Участник: Сәтбек Жанель Руководитель: Искаков Артур Николаевич

КГКП «Семейский финансово-экономический колледж имени Рымбека Байсеитова» управление образования области Абая
256.НАНОУПАКОВКА ДЛЯ ПИЩЕВЫХ ПРОДУКТОВ. НАИЛУЧШИЕ ТАРЫ ДЛЯ ХРАНЕНИЯ……..817
Участник: Обелец Евгений Николаевич Руководитель: Клименкова Ольга Игоревна Учреждение «Технологический колледж города Семей»
257.ҚЫМЫЗ-АУРУҒА ЕМ, САУҒА ҚУАТ.....819
Қатысушы: Рахметолла Жангуль Жетекшісі: Ташметова Айман Нуртаевна «Политехникалық колледжі» ҚМҚК
258.ЧУПА-ЧУПСТЫҢ ШЫҒУ ТАРИХЫ.....823
Қатысушы: Садыкова Қарлығаш, Кусайнова Адина Жетекшісі: Ахметбаева Арайлым Каматаевна «№3 жалпы білім беретін мектебі» КММ Семей қаласы
259.СҮТТІҢ ҚҰРАМЫ ЖӘНЕ СҮТТЕН ЖАСАЛҒАН ӨНІМДЕРДІҢ АДАМ АҒЗАСЫНА ӘСЕРІ
Қатысушы: Орынғалиева Аяулым Жетекшісі: Кабдолданова Айнур Турсынбековна Аягөз ауданы, «Шынқожа батыр атындағы жалпы білім беретін мектебі » КММ**.....825**

<u>СЕКЦИЯ-ЖАС МАМАННЫҢ ЕҢБЕК НАРЫҒЫНДА ӘЛЕУМЕТТІК, ЭКОНОМИКАЛЫҚ ЖӘНЕ ҚҰҚЫҚТЫҚ АСПЕКТІЛЕРІ. ТУРИЗМ. ҚОНАҚ ҮЙ БИЗНЕСІ</u>

260.ТАРИХИ-МӘДЕНИ ЕСКЕРТКІШТЕР — ТУРИЗМ ТІРЕГІ.....827
Қатысушы: Серікқан Жанель Алмасқызы Жетекшісі: Бектурсынова Айгерим Амангельдиновна «№16 Төлеубай Аманов атындағы жалпы орта білім беретін мектебі» КММ
261.БУХГАЛТЕР - СҰРАНЫСҚА ИЕ МАМАНДЫҚ.....831
Қатысушы:Ибрагимова Аяулым Маратқызы, Жетекшісі: Какимова Динара Болатбековна «Бизнес және сервис колледжі» КМҚК
262.РАЗВИТИЕ ЭКОТУРИЗМА НА ПРИМЕРЕ ЛЕЧЕБНО-ОЗДОРОВИТЕЛЬНОГО ОЗЕРА ШОШКАЛЫ……834
Участник: Бекбулатова Амина Руководитель: Сапаров Тимур Ерсаинұлы КГУ «Борасинская средняя школа-сад» отдела образования Бескарагайского района
263.БОЛАШАҚ ТІЛ ОҚЫТУ ОРТАЛЫҒЫ.....838
Қатысушы: Салех Мухамад Мустафа Жетекшісі: Мұқанов Мерхат Социалұлы «Семей қаласының №6 Гимназиясы» КММ
264.SFEK STORE – КАК ПРИМЕР ЭФФЕКТИВНОГО МАРКЕТИНГА……842
Участники: Зенкович Диана, Рахимжанова Инкар Руководитель: Искаков Артур Николаевич КГКП «Семейский финансово-экономический колледж имени Рымбека Байсеитова» управление образования области Абай
265.ЕҢБЕК НАРЫҒЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУДА ЖӘНЕ РЕТТЕУДЕ МЕМЛЕКЕТТІҢ РӨЛІ. ҚР ЕҢБЕК ТУРАЛЫ ЗАҢЫ.....843
Қатысушы:Сламқанова Ұланай Жетекшісі: Сарсенбаева Ляззат Бакытжановна Innovative College мекемесі
266.ЖЕРГІЛІКТІ ТУРИЗМДІ ДАМЫТУ АРҚЫЛЫ ӘЛЕУМЕТТІК ЖАҒДАЙЫ ТӨМЕН БАЛАЛАРДЫҢ ДЕНСАУЛЫҚТАРЫН НЫҒАЙТУ.....845
Қатысушы: Нұрғазина Нейла Жетекшісі: Жампеисов Ерлан Турсбекович ШҚО білім басқармасы Алтай ауданы бойынша білім бөлімінің «№1 Жаңа Бұқтырма орта мектебі»
267.Networking 849
Участник: Оразғалиева Анель Руководитель: Салимбекова Нурсауле Шакаримовна «Средняя общеобразовательная школа №4» КГУ г.Семей
268.РАЗВИТИЕ ВНУТРЕННЕГО ТУРИЗМА В КАЗАХСТАНЕ……850

Участник:Жанузакова Айкөркем Аманжоловна, Қабдылқақ Аяна Нурланқызы
Руководители:, Калиева Айгуль Амангельдиновна КГУ «Средняя общеобразовательная школа №19» г.Семей
269.СМАРТ-КАРТА ГОРОДА СЕМЕЙ ДЛЯ ИНОСТРАННЫХ ТУРИСТОВ.....…854
Участник:Жумагельдин Ернар, Капышов Султан Руководители: Тусупканова Жанар Казбековна, Журсумбаева Гульдана Сайрановна КГУ «Средняя общеобразовательная школа №4» г.Семей
270.БРЕНДИРОВАНИЕ СЕЛЬСКОЙ ТЕРРИТОРИИ……856
Участник: Шкатова Ульяна Ивановна Руководитель – Желещикова Лидия Владимировна КГУ «Новопокровская средняя школа» Отдела образования Бородулихинского района управления образования области Абай
271.БИСЕРМЕН ЖҰМЫС ЖАСАЛУ ЖОЛДАРЫ 900
Қатысушы: Даулетбаева Инабат Жетекшісі: Махметов Сергазы Дуйсенгазынович
Абай облысы, Аягөз ауданы, «Шынқожа батыр атындағы жалпы білім беретін мектебі» КММ
272.ТЕРІ БҰЙЫМДАРЫН ӨҢДЕУ ЖОЛДАРЫ ЖӘНЕ ТЕРІДЕН ЖАСАЛАТЫН БҰЙЫМДАРДЫҢ ҰЛТТЫҚ ҚҰНДЫЛЫҒЫ 901
Қатысушы: Бекенов Жандос Жетекшісі: Махметов Сергазы Дуйсенгазынович
Абай облысы, Аягөз ауданы, «Шынқожа батыр атындағы жалпы білім беретін мектебі» КММ